

Magyarságtudományi kutatások VI.

*Szerkesztette
Garaczi Imre*

**AZ ÉLETMINŐSÉG-FEJLESZTÉS
ÚJ PARADIGMÁI
A XXI. SZÁZADBAN**

**Az életminőség-fejlesztés
új paradigmái a 21. században**

Veszprém

Főtámogató

Magyar Nemzeti Bank

Támogatók, szakmai együttműködő partnerek

Dunántúli Református Egyházkerület
Magyar Tudományos Akadémia TABT
Magyar Tudományos Akadémia, VEAB, Gazdaság-,
Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottság
Maxon Motor Hungary Kft.
Stratégia kutató Intézet, Budapest
Tiszta Formák Alapítvány

©A kötet szerzői és szerkesztője

Szerkesztette

Garaczi Imre

Lektor

Györe Géza

Borító

Tungli Ádám

Felelős kiadó

Garaczi Imre

ISSN 2062-1124

ISBN 978-615-5360-17-6

Nyomdai munkák
OOK-Press Nyomda, Veszprém

Az életminőség-fejlesztés új paradigmái a 21. században

**Szerkesztette
Garaczi Imre**

*Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány
2020*

Tartalom

Az életminőség-fejlesztés interdiszciplináris dimenziói

Előszó.....	11
BÁGER GUSZTÁV	
A közjó szolgálatában: a gazdaságtól az életminőségig.....	13
SZILÁGYI ISTVÁN	
Nemzetközi rendszer, geopolitikai modellek és életminőség a 21. században.....	23
KULCSÁR LÁSZLÓ	
Életminőség és jól-lét: egy új paradigma felé.....	52
VARGA CSABA	
Az új életminőség és új valósága.....	76
DINYA LÁSZLÓ – DINYA ANIKÓ	
A fenntarthatósághoz vezető út társadalmi innovációkkal van kikövezve.....	93
GARACZI IMRE	
Életsebesség és életminőség.....	106

Az erdővagyon-gazdálkodás perspektívái

FRANK NORBERT	
A fák jogai, jogunk a fákhöz, avagy a városi zöldfelületek védelmének szabályozása.....	119
LETT BÉLA	
Erdővagyon-gazdálkodásunk jellege.....	128

Életminőség és személyiség a digitális világban

HERZOG CSILLA	
Tanulhatunk-e az influenzerektől? A véleményvezérek tartalomgyártásának kvalitatív és kvantitatív elemzése.....	153
ANDRÁS FERENC	
A fakenews igazságértéke és megértése.....	164
HORVÁTH VIRÁG	
A rejtőzködés, mint életstratégia a virtuális térben.....	174
HORVÁTH LÁSZLÓ	
Human enhancement – a probléma az individualista elméletekkel.....	182

Család – közösség – kultúra

HERTH VIKTÓRIA	
Süllyedjünk le, vagy emelkedjünk fel?	191
LÁDONYI ZSUZSANNA	
Egy fórum, ahol segítséget kaphat az óvodai és iskolai szociális segítő	197
MAYER ILDIKÓ	
Vigyázzunk az édesanyákra!	207

Életminőség-fejlesztés és kommunikáció

LELKÓNÉ TOLLÁR ILDIKÓ – NÉMETH KORNÉL	
Munkahelyi kommunikáció és belső kapcsolati háló jelentősége munkavállalói szemmel, Dunántúli vállalkozások példáján	220
PÉTER ERZSÉBET – NÉMETH KORNÉL – GÖLLÉNY-KOVÁCS NIKOLETTA – KATONA ANDREA – LELKÓNÉ TOLLÁR ILDIKÓ	
Kommunikációs harc a fogyasztói figyelemért	234
KATONA ANDREA – GÖLLÉNY-KOVÁCS NIKOLETTA – PÉTER ERZSÉBET	
Kommunikáció 4.0 – Vállalatok munkavállalók felé történő motivációs törekvései és az információ átadás irányvonalai	245
CSEKE BENCE – KELLER KRISZTINA – BIRKNER ZOLTÁN	
A vidéki társadalom válsága és kiútkeresése Murafölde példáján keresztül	257
GÖLLÉNY-KOVÁCS NIKOLETTA – KATONA ANDREA – PÉTER ERZSÉBET	
A kommunikáció jelentősége a dunántúli mezőgazdasági vállalkozók életében	280

Politika- és filozófiaelméletek és életminőség

DARAI LAJOS	
Hogyan foglalkozhatunk a (jól)léttel a posztmodern filozófia szerint: építve, vagy leépítve? A három mellérendelő filozófiája	292
SIPOS ANDRÁS	
Az életminőség-fejlesztés, mint politikai választási program. (Avagy az életminőség a 2018–2019-es választásokon)	308
LÓRINCZNÉ BENCZE EDIT	
A Nyugat-Balkán szerepe a 21. század geopolitikai rendszerében	321

Területpolitika, önkormányzatiság és a jól(l)éti folyamatok

KAISER TAMÁS

Új területpolitikai narratívák: a terület-alapú megközelítéstől
a terület-érzékeny felfogásig336

KOVÁCS RÓBERT

Helyi jólét és jóllét kérdése349

AGG ZOLTÁN

Vágyak és remények - az önkormányzatisággal kapcsolatos jóléti illúziók
a kilencvenes években365

ZONGOR GÁBOR

Az önkormányzatiság állapota és hatása az életminőségre378

Logisztikai modellek

PATÓ GÁBORNÉ SZÜCS BEÁTA – HERCZEG MÁRK

A beszállítói kapcsolatok hatása a vállalatok működésére389

ÉLES BARNA ATTILA

Gazdasági körforgás alapvető modellje és logisztikája397

KOVÁCS ZOLTÁN – TASNER DÓRA – TURÓCZY TÍMEA

Az ipar 4.0 IT összetevőinek megjelenése hazai vállalatoknál411

HEGEDÚS HENRIK

Munka–élet egyensúly422

PATÓ GÁBORNÉ SZÜCS BEÁTA – KOVÁCS KLAUDIA – ABONYI JÁNOS

A HR területén várható változások, kompetencia-cserélődés és
az Ipar 4.0 kapcsolata – egy kutatás keretrendszere430

Életminőség és szociális érzékenység

KALOCSAI ADRIENN – PÁTKAINÉ SZMULAI RITA – TISZTL HENRIK

Elmélet és gyakorlat az iskolai szociális munkában a 2018-ban bevezetett
óvodai és iskolai szociális szolgáltatás tapasztalatai tükrében447

LEVELEKI MAGDOLNA

Szegénység a gyermekek és a fiatalok körében, hazai statisztikák és
egy cigányközösség eseteírása alapján475

BICZÓK CSERMELY ZSÓFIA – KERESZTES VADIM KÁROLY

Tabutlanul – Iskolai szociális munka hét éves gyakorlati tapasztalatai
és módszertana492

Erkölc, jog, teológia

VERESS GÁBOR	
Klímvédelem vagy ökológiai megtérés	505
CZAKÓ KÁLMÁN	
Megváltás és megelőzés	522
BIRHER NÁNDOR	
Egyházi alapértékek az Európai Unióban.....	537
SŐRÉNÉ BATKA ESZTER	
Az erkölcs a jog és a vallás kapcsolata. Tanítható-e az erkölcsös magatartás?	548
ZÁMBÓ KÁROLY	
A személy, mint jogalany keresztény gyökere	556

Kitekintés

ESTÓK SÁNDOR	
A XXI. század logisztikai kihívásai, trendjei és lehetőségei.....	565
DURAY MIKLÓS	
Globalizáció a reformációtól napjainkig	573
BODÓ BARNA	
Helytörténet, fesztiválok és közösségi önkép.....	589
SZABADKAI ATTILA CSABA	
Az életminőség értelmezése és mérhetősége.....	600
HERVAINÉ SZABÓ GYÖNGYVÉR	
A menyegző még nem ért véget	607
TÓTH I. JÁNOS	
A humán eltartó-képesség induktív elemzése	627
VARGA CSABA	
Az Új Megegyezés	652
SZABADKAI ANTAL	
A BRICS országok életminősége és perspektívái	669
SASHALMI ÁDÁM	
A V4-ek és Olaszország a Brexit után.....	678

Geopolitika-geoökonómia

ZÁGONYI ÁDÁM	
Életminőség-javítás bankolással?	688
FEJŐS BENCE	
A tripoláris világrend jövőbeli átalakulásának lehetőségei	695
NÉMETH VIKTÓRIA	
Életmód, mint politikai törésvonal – az európai Arktisz őslakosainak példája	707
A KÖTETE SZERZŐI	720

Előszó

Az új életminőség-fejlesztések esélyei

A világ új korszakba lépett? Mi ennek a mindenkit izgató titka? Mit hoz ez a következő nemzedékeknek, generációknak? A felgyorsuló világfordulat már nem a káoszról, vagy az elmélyült válságról szól. Az új korszak ugyan még egyértelműen nem létezik, de a gyökeres változás már átlépett a globális csődön. Mi lehet az új korszak szimbolikus neve? Az egyik név: **új életminőség**. Ez az egyik hívófogalom. Magyarországon is – a koronavírus-járványt követően – a következő öt év, elsődlegesen, az új életminőség teremtését-fejlesztését kell, hogy szolgálja.

Az MTA Veszprémi Területi Bizottság, Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottsága és a Stratégiakutató Intézet ennek a felismerésnek a jegyében rendezett két napos, a téma különböző vonatkozásait interdiszciplinárisan megjelenítő konferenciát Veszprémben, 2019. november 21–22-én. A két nap alatt 10 plenáris előadás és – 12 szekcióban – 79 előadás hangzott el. A konferencián az akadémiai szakbizottság egyes szakmai munkabizottságai szervezték a tematikus szekciókat, s ezek alapján a következő tematikus blokkokba rendeztük a jelen kötet tanulmányait: *az életminőség-fejlesztés interdiszciplináris dimenziói; az erdővagyon-gazdálkodás perspektívái; életminőség és személyiség a digitális világban; család – közösség – kultúra; életminőség-fejlesztés és kommunikáció; politika- és filozófiaelméletek és életminőség; területpolitika, önkormányzatiság és a jól(l)éti folyamatok; logisztikai modellek; életminőség és szociális érzékenység; erkölcs, jog, teológia.*

A konferenciát megnyitó Polgárdy Imre, a Veszprém Megyei Közgyűlés elnöke, köszöntőjében megfogalmazta, hogy az új életminőség valóra váltása már nem egyszerűen a fizikai-anyagi feltételek javítását jelenti, hanem az emberi lélek és az emberi élet magasabb minőségének teremtését segíti. A konferencia plenáris előadásai közül – a teljesség igénye nélkül – kiemelhetők Kulcsár László, Varga Csaba, Dinya László, Báger Gusztáv, Szilágyi István új életminőség-program értelmezései. Dr. Kulcsár László (egyetemi tanár, Soproni Egyetem) vitaindítója vállalta a régebbi és az új életminőség paradigmák értelmezését, ütköztetését. Hasonló előadást tartott Szabadkai Attila az életminőségek geoökonómiai értelmezéséről. Varga Csaba (c. egyetemi docens, a Stratégiakutató Intézet elnöke) új horizontú életminőség jövőképet, sőt világgépet vázolt fel a következő évtizedre.

Báger Gusztáv (a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanácsának tagja) a közjó új igényei alapján azt a kérdéskört feszegette, hogy a pénzkapitalizmus gazdaságától hogyan juthatunk el az új életminőségek lehetőségeihez. Szilágyi István professzor (Pécsi Tudományegyetem) korunk geopolitikai és geoökonómiai összefüggéseinek jövőlépeit jellemezte kutatásait bemutatva. Dinya László (egyetemi tanár, Eszterházy Károly Egyetem) Dinya Anikóval közösen jegyzett írásában az új fenntarthatóságot

célzó új társadalmi innovációkról vázolt fel szintén átfogó új paradigmákat. A konferencia rendkívül fontos üzeneteket közvetített a magyar társadalomnak: többen is megfogalmazták, hogy az emberek és a közösségek többsége mélyen kimerült a boldogtalanságban és egyre tudatosabban készen áll arra, hogy az új világ új életminőségét a maga és családja, sőt nemzete számára megteremthesse.

Fontos üzenet Dinya László másik tanulmányában a tudomány paradigmaváltásának követelményét fogalmazta meg, amikor arról beszélt, hogy a tudományban ma a legtöbb gondolat XIX. századi és minden intézmény (és intézményi megoldás) XX. századi. Ezért a 21. század elején-közepén vitathatatlanul új tudományos kérdésfeltevésekre, valamint új megoldási alternatívákra, s ennek érdekében új fejlesztő intézményekre van szükség. A tudomány ma nemcsak az új gondolkodással, hanem a földbolygó új alternatívájával is nehezen birkózik meg, s mindez összekapcsolódik az euro-atlanti világban a tudomány gyakori legitimációs problémáival.

A veszprémi új életminőség konferencia jelen kötetének tanulmányai azt fémjelzik, hogy egyrészt elkezdődött az új életminőség paradigmák feltérképezése és tudományos értelmezése, másrészt a kutatások többsége igyekezett a régi, elavult szemléleteket meghaladni, illetve erős kritikák hangzottak el a jelenlegi életminőség-folyamatok súlyos kríziseiről. Különösen azokról, amelyek gyakran a tizen- és huszonévesek értékvesztéseit, életminőség zuhanásait jellemzik, miközben a konferencia középpontjában lévő új életminőség és új életvilág esélyeit, az előadók többsége, inter- és multidiszciplináris módon, tudatosan kereste. Reményeink szerint, növekedett az új életminőség-stratégiák pozitív esélye. A világ új korszakba lép, s a következő évek – a jelenlegi ismereteink szerint – új paradigmaváltások folyamatait jelölik ki.

Veszprém, 2020. május 15.

Garaczi Imre

elnök

MTA-VEAB, Gazdaság-, Jog- és
Társadalomtudomány Szakbizottság

Az életminőség-fejlesztés interdiszciplináris dimenziói

BÁGER GUSZTÁV

A közjó szolgálatában: a gazdaságtól az életminőségig

Promoting Common Good: from Economy to Quality of Life

Abstract

Today, it is a generally accepted view that to arrive at the well-being and quality of life the component of subjective perceived well-being appears to be indispensable. The aim of this article is to identify the best practices developed by the Council of Europe in order to enrich the ongoing research works and practical applications in Hungary.

The second section examines the implications of the concept of well-being and quality of life. Also, it pays attention to the Council of Europe's method drawn up to involve the citizens in the process of developing well-being indicators in Timisoara (Romania).

The third section takes stock of research and application of the Well-being for all a sub-project of the Good Governance Project of the National University of Public Service completed and in progress to define and measure the well-being, that of the subjective perceived well-being in Hungary, in particular. Despite the efforts taken the objective living conditions are highly estimated, however, the evaluation of the subjective perceived well-being is below the level of the objective living conditions. Consequently, the challenge is to change this imbalanced perception through the progress in extended and regular surveying of the populations' satisfaction with life domains.

Keynotes: social welfare, social cohesion, well-being for all, quality of life, objective living conditions, subjective perceived well-being

Absztrakt

A közjó (közösségi jóllét) érdekében folyó modern állami és társadalmi értékteremtő és érdekvédő tevékenység változása egyre bővülő tartalmú paradigmákkal jellemezhető. E cél jellegű tevékenység – a létbiztonság szempontjából érthető módon – a korábbi évtizedekben, elsősorban az anyagi jóllét paradigmáját követte, majd az életminőség, szubjektív jóllét és az erényetika paradigmái kerültek előtérbe. Az előadás e paradigmákhoz kapcsolódó modellek, elemzési módszerek, szintek és formák értelmezési kereteit tekinti át oly módon, hogy a nemzetközi legjobb gyakorlatok közül ismerteti az Európai Tanács, a Stiglitz-Sen-Fitoussi Bizottság javaslatait, és az EU (EUROSTAT) koncepcionális keretét. A Magyarországon folyó kutatások és elemzések közül a KSH tevékenységére és részleteiben a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen folyó Jó Állam Kutatás keretében a Közössé-

gi jóllét hatásterületen végzett kutatási és elemzési tevékenység módszertanára és főbb tapasztalataira hívja fel a figyelmet.

Kulcsszavak: közjó, társadalmi felzárkózás, közösségi jóllét, életminőség, objektív létfeltételek, szubjektív jóllét

1. Röviden az elméleti és gazdaságpolitikai háttérrel

Jóllehet a szakmai cikkekben és kutatási beszámolóiban a közösségi jóllét emelésének módjait illetően az elmúlt két évtizedben több alternatív paradigmával ismerkedhetünk meg, a gyakorlati tevékenységben mégis az anyagi jóllét paradigmája állt előtérben. Ebben döntő szerepe volt a neoliberais-neoklasszikus közgazdasági gondolkodásmódnak, amelyre a piaci önkorrekcióra való képtelenség, a célzott és aktív gazdaságpolitikai beavatkozás elvetése volt a jellemző.

Erre látványosan mutatott rá 2017 végén a London School of Economics bejárata felerősített 33 tézis azzal a céllal, hogy megreformálják a közgazdaságtudományt. A kiáltványt három okot említ, amelyek akadályozzák a megújulást. Ezek: a neoklasszikus iskola monopóliuma háttérbe szorította az alternatív nézetek képviselőit; ez az iskola nem tanul más megközelítésekből; és a főáramú közgazdaságtan ma már inkább vallás, mint tudomány, s így az elmélet gyakran kerül ellentmondásba a tényekkel.

G. A. Akerlof (2001), az 2001. évi Nobel-díj átvételekor szintén hasonlóan vélekedett a neoklasszikus megközelítésről, amely szerint, a hasznosságot maximalizáló döntéshozók racionálisak és teljes információval rendelkeznek. Az általa említett hat megoldatlan kihívás közül a következő négy a közösségi jóllétet érintette:

- nincs teljes foglalkoztatás (azok számára sem, akik dolgozni kívánnak);
- a magas munkanélküliség nem csökkenti az inflációt;
- túlságosan alacsony a biztonságot nyújtó lakossági megtakarítás, és
- az alacsony jövedelmű társadalmi rétegek helyzete nehéz és reménytelen.

2. Jóllét és életminőség elemi és mérése: elvi-általános megközelítés

Az anyagi jóllét paradigmáján túllépve szélesebb keretrendszerben vázoljuk fel a jóllét és életminőség alkotóelemeit. A nemzetközi irodalomhoz hasonlóan kiindulópontnak mi is a *társadalmi kohéziót* vesszük, amely egyfelől az egyenlőtlenség minimalizálására, másfelől a szociális tényezők szerepének a növelésére irányul. E célok elérésére pedig úgy tekinthetünk, hogy az a társadalom egészére (minden tagjára) vonatkozik.

A jóllét és életminőség fogalmi körét egyrészt egyéni dimenzióban, másrészt közösségi dimenzióban értelmezzük. Egyéni vagy *individuális jóllét* esetében különbséget lehet tenni a (múltra) visszatekintő és a reális hasznosság, vagyis a tapasztalt hasznosság és a pillanatnyi hasznosság között (Kahneman and Thaler, 2006). Ezzel szemben a közösségi jóllétet meghatározó főbb jellemző vonások a következők:

- erőteljesen humánus és jövő nemzedék-orientált;
- a termékek és szolgáltatások szélesebb körének az elérése irányul;
- konzultáció és kompromisszumok eredményeként közösségi preferenciákon alapul, és
- vele kapcsolatban a megosztott felelősség érvényesül.

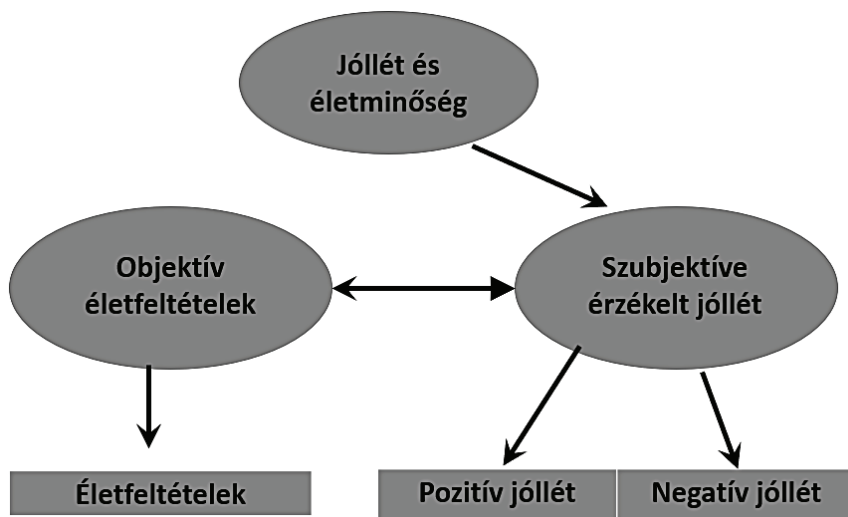
A közösségi jóllétet alkotó termékekből és szolgáltatásokból – általános síkon és összefoglaló jelleggel – hat csoport formálható. Ezek:

- a gazdasági termékek (infrastruktúra, eszközök, piacok stb.),
- a környezeti termékek (nap, élőlények, biodiverzifikáció stb.),
- a humántőke (népesség, szakképzettség, tudás stb.),
- a társadalmi tőke (emberi viszonyok, bizalom stb.),
- a kulturális tőke (értékek, történelmi emlékezet stb.) és
- az intézményi és politikai tőke (jogszabályok, demokratikus intézmények stb.).

Velük kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy közülük mindössze *az első kettő jelenik meg fizikai (anyagi) formában, négy pedig nem-anyagi termék-formát ölt.*

A közösségi jóllét és életminőség alapfogalmainak összefoglalója után e széles paradigma *alkotóelemeit* tekintjük át (*I. ábra*). E paradigma értelmezési körébe tartozó elemek egyik átfogó csoportját az objektív életfeltételek, a másikat a szubjektíve érzékelt jóllét alkotja. Az „*objektív életfeltételek*” a lakosság számára kívülről, jórészt függetlenül léteznek, és alakulásukat a gazdasági feltételek, valamint a gazdaságpolitikák nagymértékben befolyásolják. Értelmezési körük az egyéni mikrovilágtól a közösségi feltételeken keresztül egészen a globális környezeti feltételekig terjed. Két alcsoportja közül egyik a lakási és környezeti feltételeket, a másik a szociális problémákat foglalja össze. Az előbbiek köre a személyes, a családi és a szomszédsági feltételeken túlmenően – a nemzeti szférát is meghaladóan – egészen a nemzetek feletti integrációkkal és a környezettel kapcsolatos feltételekig terjed. Újabban egyre nagyobb figyelem irányul a szociális problémákra (kiemelten a szegényekre, valamint a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségekre is).

A *szubjektíve érzékelt jóllét* esetében az egyének érzékelésének és értékelésének összehatása játszik meghatározó szerepet, és így egyben jelzi e jóllét értelmezésének bonyolultságát, sokoldalú lehetőségeit. Ezért indokolt megkülönböztetni a pozitív és a negatív jólléti állapotokat. Sok esetben azonban nincs igazán mód erre, mint azt az életfeltételekkel való elégedettség és a szociális problémák érzékelése esetében látjuk.

Személyi feltételek

Család és háztartás

Szomszédság

Közösség

Nemzet

Szupranacionális uniók

Környezeti feltételek

Szociális problémák:

Szegénység

Társadalmi kirekesztés

Szociális konfliktusok

Egyenlőtlenség

Élettel való elégedettség

Boldogság

Az életfeltételekkel való elégedettség:

Házasság, család, munka, szabadidő, jövedelem, egészség, biztonság, környezet, vallás

Szociális problémák észlelése:

Szegénység, szociális kirekesztés, szociális konfliktusok, egyenlőtlenség

Jövőbeli kilátások:

Optimizmus

Pesszimizmus

1. ábra

Jóllét és életminőség alkotóelemei

Forrás: Glatzer, Wolfgang (2008).

Ami az objektív életfeltételeket és szubjektív érzékelt jóllét viszonyát-kapcsolatát illeti, általánosságban – a gyakorlati elemzési tapasztalatok alapján – megállapítható, hogy *nem nagyon szoros*, valamint egyes régiók és országok esetében nagymértékben eltérő. Fontos megjegyezni azt is, hogy a pozitív és negatív jóllét érzékelését jelentősen befolyásolja az a körülmény, hogy miként vélekedik az egyén a jövőről, milyen mértékben optimista vagy pesszimista.

1. Hozzáférés alapvető forrásai	2. Lakó környe- zet	3. Intézményi kapcsola- tok	4. Emberek közötti kap- csolatok	5. Egyéni és szociális egyensúly	6. Érzések	7. Részvétel
1.1. Foglalkoztatás	2.1. Környe- zet és közterü- letek	3.1. Intézmény- civil kap- csolatok	4.1. Tisztelet	5.1. Család	6.1. Bizalom	7.1. Civil felelősség
1.2. Vásárlóerő	2.2. Bizton- ság	3.2. Jogérvénye- sítés és jogegyenlő- ség	4.2. Diszkriminá- ció tilalma az emberi kap- csolatokban	5.2. Idő és stressz menedzs- ment	6.2. Félelem / Nyuga- lom	7.2. Részvétel a civil életben
1.3. Lakhatás		3.3. Jogkö- vetés	4.3. Empátia és szolidaritás	5.3. Szemé- lyi fejlődés	6.3. Szemé- lyes érzések	7.3. Fele- lősség
1.4. Egészség		3.4. Intéz- ményi se- gítség / szociális szolgáltató- sok	4.4. Szociális harmónia	5.4. Szociális egyenlőség		7.4. Tisz- telet a közjavak és a közjó iránt
1.5. Táplálkozás		3.5. Civil részvétel a döntéshoza- talban		5.5. Béke és prosperitás		
1.6. Oktatás/ Tréning						
1.7. Kultúra és szabadidő						
1.8. Információ						
1.9. Közlekedés						

2. ábra

Az Európa Tanács temesvári projektje
Forrás: Thirion, Samuel (2008).

A közösségi jóllét és életminőség fogalmának és alkotó elemeinek elvi-módszertani áttekintése után az Európa Tanács figyelemre érdemes módszertanának

temesvári pilot projektje alapján illusztráljuk e paradigma szerkezetét és indexeit¹ (Thirion, Samuel, 2008).

E módszertan érdeme – többek között – az, hogy a felhasznált több száz indikátort – aggregálási módszerrel – 30-40-re csökkentették, és így könnyen áttekinthető a gyakorlati felhasználás számára is alkalmazható eredményekre lehetett jutni (2. ábra). A pilot projekt fontos eredményeként megállapítható volt, hogy a közösségi jóllét és életminőség szempontjából a tett szociális jellegű intézkedéseknek a gazdasági-pénzügyi hatásai legalább olyan fontosak voltak, mint az utóbbiakkal kapcsolatos intézkedéseknek a szociális helyzetre gyakorolt hatásai.

3. Jóllét és életminőség: hazai megközelítés

Hazánkban először, 2014-ben a *Központi Statisztikai Hivatal* állított össze széleskörű kiadványt a magyar lakosság jóllétéről és életminőségéről olyan indikátorrendszerek felhasználásával, amely az anyagi jóllét vizsgálata mellett a szubjektív jóllét mérése is kiterjedt (KSH, 2014). Sokoldalú elemzéseit nyolc dimenzióba foglalt indikátor-együttesen alapultak. Ezek a következők voltak:

- munkaidő és szabadidő;
- anyagi életkörülmények;
- oktatás, tudás, képzettség;
- egészség, mentális közérzet;
- lakó környezet és infrastruktúra,
- társadalmi tőke, társadalmi részvétel, és
- társadalmi megújulás.

A KSH eredményeiből és módszertanából kiindulva a *Nemzeti Közszolgálati Egyetemen* 2014-ban a Jó Állam Kutatás keretében a Közösségi Jóllét hatásterületén kezdődött el a jóllétre és életminőségre irányuló kutatás és alkalmazás, amely figyelmet érdemel.²

A közösségi jóllét elemzésénél az egyik kiindulópontunk az egyre szélesebb tartalommal bíró életminőség, a másik pedig az erényetikai szempontok vizsgálata volt. Nem tartottuk célszerűnek, hogy csupán egyetlen indikátort használjunk, ehelyett a közösségi jóllét „műszerfalára” az anyagi jólét, az életminőség, az erényetika és a fenntarthatóság pilléreihez társítható indikátorokat választottunk ki és alkalmaztunk. (3. ábra)

Az *anyagi jólét* alakulását nem a GDP-vel, illetve a GDP-ből származtatható indikátorokkal elemezzük, hanem a *háztartások rendelkezésére álló jövedelem, a szegénység és a társadalmi kirekesztődés, a foglalkoztatás és oktatás dimenziók* indikátoraival jellemezzük. Elemzésünk kiemelt célja annak bemutatása, hogy a

háztartás vagy azon belül az egyén helyzete többszörösen hat az emberek közérzetére, összességében a társadalom állapotára, a közösségi jólétre.

Anyagi jólét	Életminőség	Fenntarthatóság
Jövedelmi helyzet	Lakáskörülmények, lakhatás	Növekedési
Társadalmi kirekesztés	Oktatásügy	Költségvetési
Szociális védőháló	Egészségügy	Pénzügyi
Foglalkoztatottság	Szubjektív jólét	Környezeti
Méltányos közteherviselés		

3. ábra

A közösségi jólét „műszerfalának” pillérei és alterületei

Forrás: saját szerkesztés

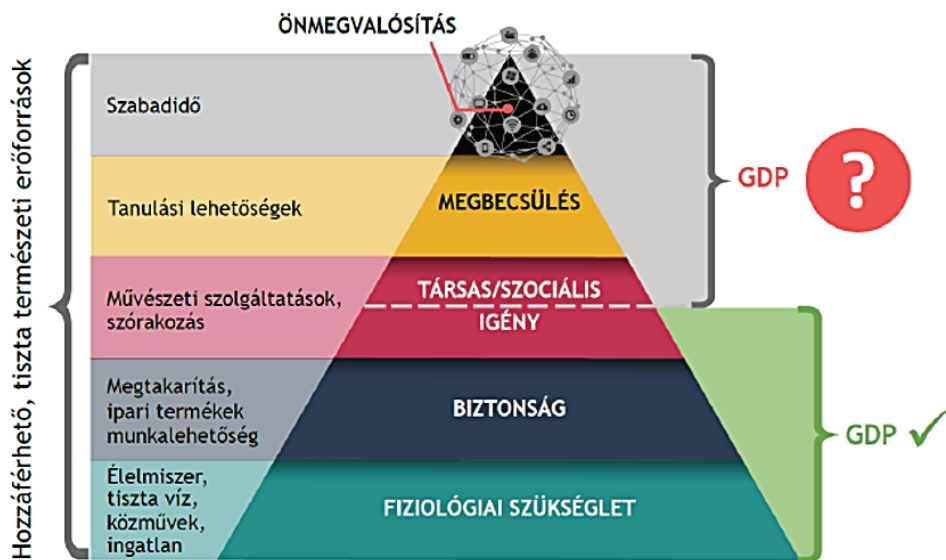
Az életminőség változását az egészségügyi és szociális védőháló, valamint az egyén a társadalomban (a mentális közérzet) dimenziók indikátoraival írjuk le. Ennek során megvizsgáltuk a felülről lefelé (top-down), illetve az alulról felfelé (down-up) építkezés lehetőségét és célszerűségét. Az előbbi esetben az életminőség a rendelkezésre állólehetőségekből (jövedelem, szolgáltatás stb.) kiindulva közelíthető meg, a gyakorlati szempontok és a nemzetközi tapasztalatok alapján mégis a második megközelítésnek, az egyének szubjektív véleményéből (preferenciáiból) kiinduló szemléletnek adtunk elsőbbséget az indikátorok meghatározása során. Ezt szolgálják – többek között – azok a lakossági véleményfelmérések, amelyekből az egészségügyi ellátórendszerrel és a közoktatással való elégedetlenség fokát ismerjük meg.

*Az erényetikával kapcsolatban abból indulunk ki, hogy az értelmezett objektív jólét, boldogságként felfogva, magával hozza a boldogságparadoxont: a boldogság (emberi kiteljesedés) csak egy darabig növekszik az anyagi javak bővülésével, egy bizonyos pont után csökkenni kezd. Amivel az erényetikai jólét egyenes arányban nő, az az emberi kapcsolatok intenzitása. A kapcsolati javak jelentik a jólét másik jelentős tételét. A jólét tehát függ az emberi kapcsolatoktól: az erényetikában az ember nem más, mint *személy*, aki a kapcsolataiban teljesedik ki, és valósítja meg önmagát, képes az önátadásra, önzetlenségre. A másik személlyel önmagáért és nem a belőle származó haszonért lép kapcsolatba. Ennek eredményeként jöhetnek létre a nyer-nyer helyzetek, és valósulhat meg a széles értelemben vett közösségi jólét és mindenki java, a közjó.*

A fenntarthatóság pillérének szerepeltetésével azt a követelményt jelenítjük meg, hogy a jelenleg rövid távon elért közösségi jóléti színvonal hosszabb, de legalább középtávon fenntartható legyen. Ennek vizsgálata azonban elsősorban a gazdasági versenyképesség és pénzügyi stabilitási, valamint a fenntarthatósági hatásterületek feladatkörébe tartozik.

A közösségi jólléttel és az életminőséggel kapcsolatban külön kiemeljük azt a véleményt, amelyet a *Stiglitz-Sen-Fitoussi Bizottság* 2009-ben publikált az ajánlásaiban (Stiglitz-Sen-Fitoussi Bizottság, 2009) és kutatásunkban figyelembe vettük. A Bizottság azzal a feladattal jött létre, hogy a javaslataival a széles körben használt GDP-mutatót (4. ábra) olyan összetett mutatók alkalmazásával haladja meg a közösségi jóllét és életminőség elemzése során, amelyek egyúttal alkalmasak a fenntartható fejlődés előrehaladásának a bemutatására is. E cél érdekében javasolta – többek között – a globális folyamatok mellett az egyén szubjektív életminőségének az elemzését, továbbá a „flow” adatok mellett a közösségi jóllét és életminőség alakulását befolyásoló állomány („stock”) mutatók, valamint a monetáris fenntarthatósági index alkalmazását is.

A közösségi jóllét hatásterület keretében a kutatási és alkalmazási tevékenységünket öt dimenzióra bontva végeztük el oly módon, hogy mindegyikhez öt indikátor tartozik. Az eredményekről az évente megjelenő Jó Állam Jelentés tájékoztatót (Jó Állam Jelentés, 2019).

4. ábra

A GDP csupán a gazdasági tranzakciók mérésére fókuszál

Forrás: Magyar Nemzeti Bank.

Végül, a projektünkkel kapcsolatban nézzünk meg két kérdést és választ. Az egyik az, hogy mi a projektünk és az *EU (Eurostat)* koncepcionális keretének a kapcsolata. Erről az 5. ábra alapján megállapítható, hogy

- a fiziológiai szükségletekkel és a biztonsággal kapcsolatos pillérek és alpillérek azonosak, megjegyezve, hogy a fizikai, környezeti és politikai alterületekkel a Jó Állam Projekt egy másik, a Biztonság és bizalom háttérterület teljes körűen foglalkozik;
- az Egyén munkájának tartalmassága (autonómia, szabadság) és a Kapcsolatok, valakihez tartozás (társadalmi kölcsönhatások) pillérek és alpillérek, jóllehet a projektünkben is szerepelnek, ám a dekompozíció vonatkozásában még érte el az Eurostat színvonalát, és
- a Kompetencia, önbecsülés pillér és alterület vizsgálata jelenleg csak kutatási terveinkben szerepel.

Komponens-csoport (Pillér)	Komponens (Alterület)
1. Fiziológiai szükségletek	<u>Jövedelem, Lakhatás, Egészségügy</u>
2. Biztonság	Fizikai, környezeti és politikai <u>Gazdasági (oktatás, szakképzés, munka)</u>
3. <i>Egyén munkájának tartalmassága</i>	<u>Autonómia, szabadság</u>
4. <i>Kapcsolatok, valakihez tartozás</i>	<u>Társadalmi kölcsönhatás</u>
5. Kompetencia, önbecsülés	Kompetencia, önbecsülés

5. ábra

Az Eurostat koncepcionális kerete

Forrás: saját szerkesztés

Az Eurostat-tal való koncepcionális összehasonlításból adódó másik természetes kérdés: Hogyan növelhető a szubjektív jóllét és bővíthető a mérése? Ennek jellemzését a 6. ábra segítheti.

6. ábra

A szubjektív jóllét és mérésének jellemzése

Forrás: saját szerkesztés

Kiindulópontunk az, hogy a jóllét és az életminőség kiterjedésére a közjó megvalósítása vezet, ami az egyéni és társadalmi szinten való kiterjedést is jelenti

a külső feltételek keretei között és az állam támogatásával. Így érhető el az Eudaimonizmus (az egyéni tökéletesedés, a közjóért végzett tevékenység, a célt szem előtt tartó dinamizmus stb.) mint objektív állapot és a Hedonizmus kellemes szubjektív állapota, végső soron pedig az Általános elégedettség állapota.

E folyamatok kibontakozásának aktív elősegítéséhez azonban jelenleg még kevés hazai ismeretekkel és felmérésekkel rendelkezünk annak ellenére, hogy a KSH-val karöltve, de önállóan is végeztünk lakossági felméréseket, és mérlegettük a KSH-val a félévenkénti felmérések célszerűségét és lehetőségét egy 5 ezer fős nagyságú mintával. A nélkülözhetetlen nagyobb önismeret mellett nem hagyható figyelmen kívül az a számunkra kedvezőtlen EU-felmérési eredmény sem, amely szerint az Általános lakossági elégedettség indexe alapján az ország-sorrendben Magyarország a 26., a Hedonista és az Eudaimonic jóllét indexe szerint pedig a 24. pozíciót foglalja el az EU-tagországok között.

Jegyzetek / Notes

¹ Megjegyezzük, hogy a módszertant pilot projekt keretében alkalmazták Mulhouse-ban (Franciaország), Rovereto-ban (Olaszországban) és Párizs 14. kerületében is.

² A munkacsoport tagjai: Prof. Dr. Báger Gusztáv (a munkacsoport vezetője), Dr. Baritz Sarolta Laura, Dr. Kiss Norbert PhD, Ménési Éva és Dr. Szabó Ildikó PhD.

Felhasznált irodalom / References

Akerlof, George A., *Behavioural Macroeconomics and Macroeconomic Behaviour, Prize Lecture*, The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2001

Glatzer, Wolfgang, *Well-being: perception and measurement*, In: *Trends in social cohesion*, No. 20, Council of Europe Publishing, 2008, pp. 99-118

Jó Állam Jelentés, Nemzetközi Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2019.

Kahneman, D and Thaler, R., H., „*Anomalies: Utility Maximization and Experienced Utility*”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 20, No. 1, Winter 2006, pp. 221-234.

KSH: *A jóllét magyarországi indikátorrendszere*, Budapest, 2014.

Stiglitz-Sen-Fitoussi, *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, IEP, 2009. http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf www.stiglitz-sen-fitoussi. Thirien, Samuel, Involving citizens in defining and measuring well-being and progress, In: *Well-being for all, Concepts and tool for social cohesion*, Trends in social cohesion, No. 20, Council of European Publishing, 2008. pp. 35-77.

SZILÁGYI ISTVÁN

**Nemzetközi rendszer, geopolitikai modellek és
életminőség a 21. században**
**International System, Geopolitical Models and Quality of Life
in the 21th Century**

Abstract

On 25, December, 1991 the Soviet Union ceased to exist. The resignation of the president, Mihail Gorbacsov meant the end of the eastern-western conflicts and the bipolar world, and it also meant the beginning of the significant changes in the international relations.

In historical sense for a while there was the only one super power, the USA remaining alone in the political battlefield. In a decade the outline of the multipolar and interdependence international system began to crystallize. The signification of the Eurasian Heartland also began to develop. Russia emerged as the representative of neoeurasianism in order to restore.

China as a new super power also started to expand and extend its influence on the world. The European Union with its inner conflicts tries to keep its fragile power position.

Parallel with the above mentioned changes in the system of the international relations the influential role of civilizations, identities and new economical-political integrations have increased.

All these factors and processes have shaped new spatial structures and have significant influence on the geopolitical thinking that rejects the one-poled (atlantic) idea of globalization and have an effect on shaping quality of life represented by the different models.

Keywords: multipolar international system, globalization, neoeurasianism, USA, Russia, China, new silk road, quality of life

Absztrakt

1991. december 25-én megszűnt a Szovjetunió. Mihail Gorbacsov elnöki tisztségéről történő lemondása a szervezett kelet-nyugati konfliktusok lezárulását, a bipoláris világ végét, a nemzetközi viszonyokban bekövetkező jelentős változások kezdetét jelentette.

Történelmi értelemben véve rövid ideig egyetlen szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok maradt a színen. Egy évtized elteltével azonban már kibontakoztak egy többpólusú és interdependens nemzetközi rend körvonalai. Növekedett a jelentősége az Eurázsiai magtérseggnek. A neoeurázsianizmus képviselőjeként színre lépett a birodalmi státusz visszaszerzése céljával Oroszország. A Kreml vezetés döntéshozatal során jól hasznosítja Alexander Dugin geopolitikai elemzéseit. Kína új szuperhatalomként gyors terjeszkedésbe kezdett és növelte befolyását a világban. A belső ellentétéktől szabdalt Európai Unió kísérletet tesz megtépzott hatalmi pozícióinak megőrzésére.

A jelzett változásokkal párhuzamosan a nemzetközi viszonyok rendszerében megnőtt a civilizációk, identitások és az új típusú gazdasági-politikai integrációk befolyásoló szerepe. Mindezek a

tényezők és folyamatok új térbeli struktúrákat alakítottak ki, és jelentős hatást gyakoroltak az egypólusú (atlantista) globalizáció felfogását elutasító geopolitikai gondolkodás fejlődésére és a különböző modellek által képviselt és megjelenített életminőség alakulására.

Kulcsszavak: több pólusú nemzetközi rend, globalizáció, neoeurázsianizmus, Egyesült Államok Oroszország, Kína, új selyemút, életminőség

Bevezetés

Jelen tanulmány célja a bipoláris világ felbomlását követő negyedszázad nemzetközi viszonyokban és geopolitikai modellekben bekövetkező változásainak elemző bemutatása.

Az írás a legfontosabb és releváns források alapján vizsgálja az egy évtizedig fennálló, magányos szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok dominanciájával leírható egypólusú világrend jellemzőit. Elemzi a harmadik évezred beköszöntével kibontakozó többpólusú és interdependens nemzetközi rendszer születési körülményeit és kiépülési folyamatát. Vázolja az állandó változás és újjászerveződés állapotában lévő világrend és a globalizáció bonyolult és sokszínű kapcsolatrendszerét.

Nagy figyelmet fordít a megnövekedett jelentőségű eurázsiai magtértség és az újjászülető orosz birodalmi geopolitika neoeurázsianista aspektusainak vizsgálatára, valamint a szuperhatalmi szerepre és világpolitikai befolyásra törő Kína befolyásának növekedésére és terjeszkedésére.

A tanulmány jelzett folyamatok és események történelmi szempontból tudományos objektivitással ellenőrizhető, elemezhető és értelmezhető változásainak ábrázolására és összegzésére törekszik.

Egy magányos szuperhatalom születése és dilemmája

1991. december 25-én megszűnt a Szovjetunió. Mihail Gorbacsov elnöki tisztéről történő lemondása a szervezett kelet-nyugati konfliktusok lezárulását, a bipoláris világ végét, a nemzetközi viszonyokban bekövetkező jelentős változások kezdetét jelentette.

Egyetlen szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok maradt a színen. „Az új évezred hajnalán – írja Henry Kissinger – vitathatatlanul Amerika a világ vezető állama, akkora hatalom birtokában, amilyennel a múlt nagy birodalmi közül egyik sem rendelkezett... A 20. század utolsó évtizedében az Egyesült Államok – uralkodó pozíciója okán – a nemzetközi stabilitás nélkülözhetetlen elemévé vált.” (KISSINGER, 2002, p.9)

Az USA hatalmának alapja öt tényezőről nyugszik. *Gazdaságilag* a világ folyó árakon és árfolyamokon számított nemzeti össztermékének egynegyedét adja. Ennek nagysága Kína, Japán, Németország és Nagy-Britannia által előállított

össztermékkel egyenlő. Leghatalmasabb ipari potenciállal rendelkező államként a száz legnagyobb transznacionális vállalat egyharmadának székhelye Amerikában található. Az úgynevezett új gazdaság és a pénztőke növekedési üteme is az Egyesült Államokban a legmagasabb. *Technológiai téren* az USA vezeti az információs és kommunikációs forradalmat. *Katonai területen* a csökkenő kiadások ellenére a NATO-val karöltve akció rádiuszát növelni tudta. Amerikáé az egyetlen olyan hadsereg, amely a világ bármely pontján – beleértve az óceánok feletti kontrollt is – azonnal bevethető, azonnali beavatkozásra képes. *Politikailag* jelentős mértékben megerősítette hagyományos befolyását olyan stratégiai jellegű nemzetközi szervezetekben, mint a Valutaalap, a Világbank, a Kereskedelmi Világszervezet. Támogatni tudja országok és térségek demokratizálódási folyamatait és modernizációs törekvéseit. *Kulturális síkon* az amerikai életmódot és kultúrát szimbolizáló termékek, intézmények, értékek, produktumok a föld minden pontjára eljutottak, globális jellegű öltöttek.

E tények ellenére Kissinger arra hívja fel a figyelmet, hogy jöllehet „A hidegháború vége megteremtette az egyesek által egypólusú, vagy „egy szuperhatalom” világot. Az Egyesült Államok azonban most sincs jobb helyzetben ahhoz, hogy egymaga döntsön a világ ügyeiről, mint a hidegháború kezdetén. Amerika nagyobb befolyással bír, mint tíz évvel ezelőtt, azonban paradox módon, a hatalom is több központ között oszlik el. Ilyen módon Amerika képessége, hogy saját kedve szerint alakítsa a rajta kívül eső világot, valójában csökkent.” (KISSINGER, 2008, p.809-810). Kissinger szerint az Egyesült Államok mindenekelőtt a wilsonizmus idealizmusa és a Theodor Roosevelttel által képviselt és megalapozott reálpolitika elveinek és gyakorlatának összehangolásával, az ország nemzeti érdekeinek meghatározásával szilárdíthatná meg, s tehetné hosszú távon fenntarthatóvá hegemoniáját.

A *nagy sakktabla*, valamint *Stratégiai vízió* című könyveiben Zbigniew Brzezinski a világ első globális hatalmának nevezi az Egyesült Államokat. Ezt részben a történelmi körülményeknek, részben pedig az USA belső fejlődéséből fakadó folyamatok következményének tekinti. „Vetélytársának összeomlása különleges helyzetet eredményezett az Egyesült Államok számára. – olvashatjuk Brzezinski elemzését. Egyszerre vált az első és egyben az egyetlen valóban globális hatalommá. Amerika világhatalma bizonyos tekintetben mégis emlékeztet a korábbi birodalmakéra, még ha azok befolyása csak egy-egy régióra korlátozódott is... Akárcsak a múltbeli birodalmak esetében, az amerikai „birodalmi” erő is nagyrészt a kiváló szervezésből, a hatalmas gazdasági és technológiai erőforrások katonai célokra történő azonnali alkalmazásának képességéből, az amerikai életforma nehezen megfogható, de mégis jelentős kulturális vonzásából, és az amerikai társadalmi és politikai elit hamisítatlan dinamizmusából, és eredendő versenyképességéből fakad.” (BRZEZINSKI, 1999, p.17-18)

Az amerikai globális rendszer legfőbb jellegzetességét, korábbi birodalmaktól és hatalmi képződményektől alapvetően eltérő jellegzetességét Brzezinski szerint az adja, hogy „Bár Amerika nemzetközi elsősége óhatatlanul felidéz korábbi birodalmi rendszerekkel való hasonlatosságokat, a különbségek fontosabbak, s túlmutatnak a területiség kérdésén. Amerika világméretű hatalmát egy olyan jellegzetesen amerikai típusú globális rendszeren keresztül gyakorolja, amely tükrözi az amerikai tapasztalatot. *Ennek lényegi eleme mind az amerikai társadalom, mind az amerikai politikai rendszer plurális jellege*” (BRZEZINSKI, 1999, p.36)

Az Egyesült Államok vezette, nemzetközi kooperációk, integrációk és koalíciók hálózatára épülő rendszernek azonban nagy kihívásokkal kell szembenéznie. E nagy kihívás megtestesítői elsősorban Eurázsia Sir Halford Mackinder által kulcsövezetnek és magterületnek nevezett térsége, valamint az azt körülölelő spykmani peremterület stratégiai pozícióban lévő országai. (SZILÁGYI, 2018, p. 52- 68 és 90-98). „Amerika számára a fő geopolitikai tét Eurázsia. Fél évezreden keresztül a világot olyan eurázsiai hatalmak és népek uralták, amelyek egymással harcoltak a regionális uralomért, miközben a globális hatalom megszerzésére törekedtek. Jelenleg egy nem eurázsiai hatalom tölt be vezető szerepet Euráziában, és Amerika globális elsősége közvetlenül attól függ, hogy meddig és milyen hatékonyan tudja fenntartani dominanciáját ezen a kontinensen. Ez a helyzet nyilván nem tart örökké. De az, hogy meddig tart és mi követi, rendkívül fontos nemcsak Amerika boldogulását illetően, hanem általában a nemzetközi béke szempontjából is. Az első és egyetlen globális hatalom hirtelen felbukkanása a világban olyan helyzetet eredményezett, amelyben a vezető szerep hasonlóan gyors megszűnése – akár Amerika visszahúzódása, akár egy sikeres vetélytárs hirtelen megjelenése miatt – súlyos nemzetközi bizonytalanságot idézne elő, sőt világméretű anarchiához vezetne.” (BRZEZINSKI, 1999, p.44)

A mackinderi elméleti alapvetésen és sajátos kontinuitást megtestesítő szellemi örökségen túl mi adja Eurázsia történelmi és geopolitikai jelentőségét? Mindekelőtt kiterjedése és földrajzi elhelyezkedése. A geopolitikai szempontból tengelyszerepet betöltő Eurázsia a világ legnagyobb földrésze. Az Eurázsia fölötti ellenőrzés ezért az Afrika feletti uralmat is jelenti. Óceániát és a nyugati féltekét pedig ehhez képest marginális helyzetben hozza.

Eurázsia nem csupán egyedülállóan kedvező földrajzi-stratégiai pozíciójának köszönheti geopolitikai fontosságát. E makrorégióban él a föld lakosságának 75%-a, itt állítják elő a világ bruttó nemzeti össztermékének 60%-át, és itt áll rendelkezésre a világ ismert energiatartalékának 75%-a. A huszonegyedik század első felében e térségben található a dinamikusan fejlődő, nagyhatalmi és regionális hatalmi befolyásra és szerepre törő államok többsége: Kína, India, Japán, Indonézia, Törökország, Dél-Korea, Oroszország, Irán, Franciaország, Németország stb.

Az eurázsiai sakktabla különböző mezőin az amerikai hegemonia megtartása, fenntartása, érvényesítése és alakulása szempontjából Brzezinski szerint öt *geostratégiai játékos* (Németország, Franciaország, Oroszország, India, Kína), több *geopolitikai pillér* (Ukrajna, Törökország, Azerbajdzsán, Irán, és Korea), valamint *potenciális geopolitikai játékos* (Nagy-Britannia, Üzbegisztán, Kazahsztán, Pakisztán, Thaiföld, Tajvan, Japán és Indonézia) tevékenykedik.

„Az az állam tekinthető aktív geostratégiai játékosnak – olvashatjuk a volt nemzetbiztonsági főtanácsadó sorait -, amely rendelkezik a kellő erővel és nemzeti akarrattal ahhoz, hogy hatalmát és befolyását határain túl felhasználja az éppen adott geopolitikai helyzet – Amerika érdekeit is befolyásoló mértékű megváltoztatására...
...A geopolitikai pillérek azok az államok, amelyeknek fontossága nem hatalmukból vagy becsvágyukból fakad, hanem stratégiai elhelyezkedésükből, illetve abból, hogy esetlegesen kiszolgáltatott helyzetük hogyan hat a geostratégiai játékosok viselkedésre.” (BRZEZINSKI, 1999, p.57)

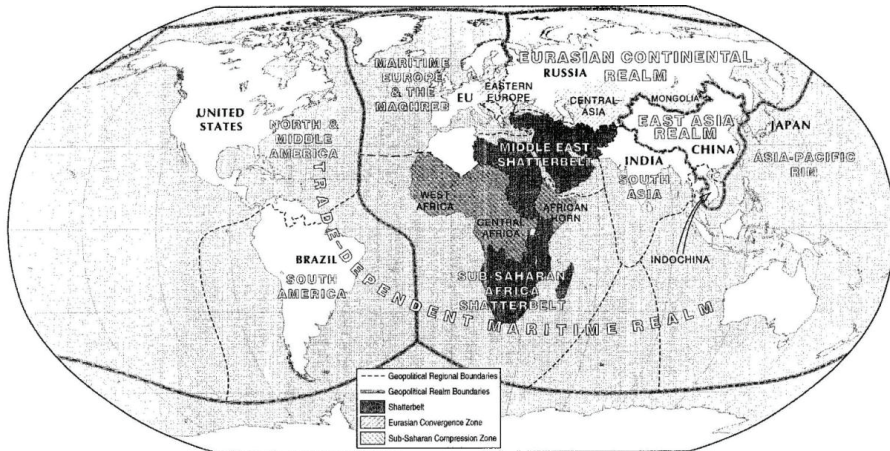
Az USA-nak a hosszú távú amerikai hegemonia intézményesítése céljából differenciált, rugalmas, szelektív, a történelmi körülményekhez alkalmazkodó stratégiát és szövetségi politikát kell kidolgoznia és követnie. A *különböző civilizációk találkozási, érintkezési pontjának, együttélésének, egymás mellett létezésének és összecsapása zónájának is tekinthető Eurázsia* ugyanis a világ közepe. Mackinder megfogalmazását kölcsönvéve tehát: *aki ellenőrzi Euráziát, uralja a világot*. Brzezinski ezért tekinti alapvető jelentőségűnek azt a feltételt, hogy „időközben ne jöjjön létre olyan eurázsiai hatalom, amelyik uralkodó tényező lehet ott, és kihívást jelenthet Amerika számára,” (BRZEZINSKI, 1999, p.8) és emellett azt is, hogy egyetlen hatalom, vagy hatalmi koalíció se vonhassa uralma alá az Eurázsiai magterületet. Az Egyesült Államoknak tehát az elkövetkezendő évtizedekben kettős szerepet kell játszania egy szilárd globális rend kialakítása, megteremtése és biztosítása érdekében,- hangsúlyozza. „...napjaink világát mind kevésbé tudja egyetlen hatalom dominálni, még akkor is, ha katonilag olyan erős és politikailag olyan befolyásos, mint az Amerikai Egyesült Államok. Mivel Amerika még nem Róma, és Kína még nem Amerika Bizánca, egy szilárd globális rend végső soron azon múlik, hogy Amerika képes-e megújítani magát és bölcsen cselekedni, mint egy új életre kelt Nyugat *támogatója* és *garantálója*, és mint egy felemelkedő új Kelet *egyensúlyteremtője* és *megbékítője*.” (BRZEZINSKI, 2013, p.263)

Brzezinski koncepciójával rokon vonásokat mutat Paul Kennedy és munkatársai által felvázolt *tengely államok* elmélete. Az 1996-ban született tanulmányban kifejtettek szerint öt évvel a Szovjetunió összeomlása után az Egyesült Államoknak még nem sikerült kialakítania külpolitikája általános irányvonalát. A szerzőhármast az állítja, hogy az USA biztonsága egy anarchikus, és decentralizált világban már nem a kommunizmus fennmaradásától, vagy bukásától függ. A kihívások nagy száma és intenzitása ugyanakkor átfogó stratégia kidolgozását teszi szükségessé. Ebben a

helyzetben az USA-nak hosszú távon érvényes és stabil prioritás és célrendszer meghatározására van szüksége. Vitán felül áll, hogy kiemelkedő jelentősége van az Európához, a Japánhoz, Oroszországhoz és Kínához fűződő viszonyoknak. Az Egyesült Államok nemzeti érdekei szempontjából azonban fontosnak tekinthetők a világ más térségeinek, különösen a fejlődő országoknak a stabilitása. „Az USA-nak koncentrálnia kell erőfeszítéseit az országok egy olyan kis csoportjának támogatására is, amelyek helyzete bizonytalan, és amelyek jövője mélyen érinti az Egyesült Államokat, és amelyek az USA-t körülvevő régiókban találhatók: ezek a tengelyállamok.” (CHASE- HIL – KENNEDY, 1996, p. 36)

E fogalom kialakítása is Mackinder nevéhez fűződik. A brit földrajztudós a kifejezést olyan országok esetében alkalmazta, amelyek nem csupán meghatározták egy régió sorsát, hanem amelyek a nemzetközi rendszer stabilitása szempontjából is jelentőséggel bírtak. Ennek az államtípusnak klasszikus példáját jelentette a XIX. században a kelet kulcsaként emlegetett Törökország. Az észak-amerikai politikai szótárban a huszadik század időszakában honosodott meg a fogalom. Dwight Eisenhower, Dean Acheson, Richard Nixon és Henry Kissinger egyaránt a fentebb kifejtett értelemben használták. Az Egyesült Államok érdekei szempontjából fontos, de bizonyos szempontból sebezhető országok tartoztak e körbe. A hidegháború időszakában a kommunizmus által veszélyeztetett olyan államokat értettek a fogalom alatt, amelyek a dominósor gyenge láncszemét alkották. Bukásuk ugyanakkor szomszédjaikat is magával rántotta volna, ezért „e kosárban megbúvó romlott almák” kiemelése (országok megmentése, megtartása) az Egyesült Államok alapvető érdeke volt. Természetesen a fogalmat adaptálni kellett a hidegháború korszakának lezárulása utáni korszak körülményeihez. Az Amerikai Egyesült Államok stratégiai érdekei szempontjából tengely államoknak tekinthető országokra napjainkban már elsősorban nem külső, hanem a belső rendezetlenségből fakadó fenyegetettségek leselkednek. Ilyennek tekinthetők a túlnépesedésből, a migrációs hullám felerősödéséből, az etnikai és nemzeti konfliktusokból, az állam gyengeségéből, a maffiózó, terrorista és szeparatista erők tevékenységéből, valamint a gazdasági-társadalmi válságból eredő veszélyek. Ezeket az országokat az Egyesült Államoknak, mint stratégiai szövetségest hathatós támogatásban kell részesítenie. A szerzőhármás szerint az elemzés elkészülése időpontjában kilenc, különböző perspektívával rendelkező ország – Mexikó, Brazília, Algéria, Egyiptom, a Dél-afrikai Köztársaság, Törökország, India, Pakisztán és Indonézia – sorolható a tengelyállamok csoportjába.

Zbigniew Brzezinski és Paul Kennedy fentebb kifejtett koncepciójával rokon felfogást jelent és ahhoz hasonló vonásokat mutat Saul Bernard Cohen 2009-ben megjelent *Geopolitics. The Geography of International Relations (Geopolitika. A nemzetközi viszonyok földrajza)* című monográfiájában a XXI. század elejének négy *geostratégiai övezetéről*, birodalmáról (realm) készített elemzése. Cohen *Kereskedelem-függő tengeri birodalomról, Eurázsiai kontinentális övezetről, Kelet-Ázsiai birodalomról* és az India által vezetett, befolyásolt, a Delhi által uralt, a Delhi hegemoniája számára megelőlegezett *Indiai-óceáni övezetről beszél*. A geostratégiai birodalmakon, nagyrégiókon belül geopolitikai nagytérségek, *geopolitikai régiók*, ütköző övezetek (Shatterbelts), egyelőre pontosan nem definiálható státuszú zónák (Compression Zone) és hídrégiók (Gateways) találhatók. A geostratégiai és geopolitikai régiókhoz vezető államok, nagyhatalmak tartoznak. A huszonegyedik század első negyedéről Saul Bernard Cohen által készített geopolitikai elemzés hét nagyhatalmat, hatalmi központot – az Egyesült Államok, Brazília, az Európai Unió, Oroszország, India, Kína, Japán – nevesít (1. ábra)

1. ábra

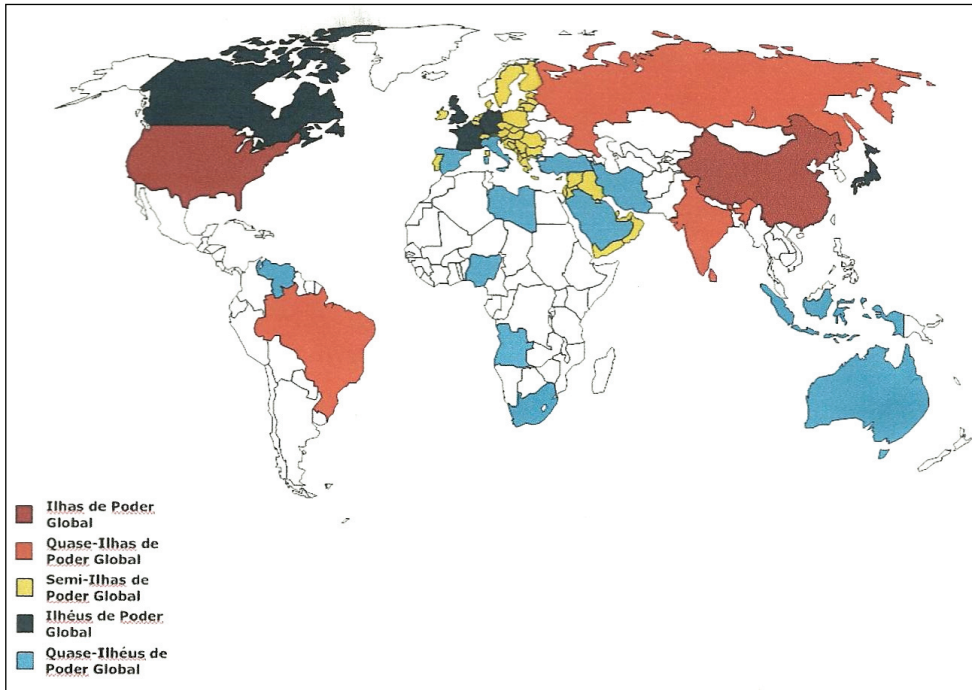
A világ a huszonegyedik század kezdetén

Forrás: COHEN, S. B. (2009): *Geopolitics. The Geography of International Relations*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. New York, p.423.

Egy korábbi, avagy inkább más típusú állapotot rögzítő szellemi térképen Cohen a *nagyhatalmak és a regionális hatalmak listáját* tárja elénk. A felsorolt és említett nagyhatalmak körét Mexikóval, Venezuelával, Argentínával, Algériával, Nigériával, a Dél-Afrikai Köztársasággal, Egyiptommal, Izraellel, Szaúd-Arábiával, Iránnal, Pakisztánnal, Törökországgal, Thaifölddel, Indonéziával, Vietnammal, Tajvannal, Dél-Koreával és Ausztráliával egészíti ki. Ezeknek az országoknak egy részére akár a Brzezinski által bevezetett *geostratégiai játékos*, illetve *geopolitikai pillér*, esetleg a

potenciális geopolitikai pillér kategóriáját is alkalmazhatnánk, de a Paul Kennedy-féle *tengely államok* csoportjába is sorolhatnánk őket.

Hasonlóan differenciált megközelítéssel találkozunk José Alberto Loureiro dos Santosnak Euráziával kapcsolatban a globális hatalom térbeli szigeteiről készített elemzésében is. A portugál szerző a globális hatalom térbeli szigeteinek ötfokozatú rendszerét vázolta fel. (LOUREIRO DOS SANTOS, 2008). A mackinderi és a spykmani elmélet alapul vételével megkülönbözteti a globális hatalom két szigetét (*Ilhas de Poder Global*), az Egyesült Államokat és Kínát. A kvázi globális hatalmak (*Quase-Ilhas de Poder Global*) közé Oroszországot, Indiát és Brazíliát sorolja. A félig globális hatalmi szigetek (*Semi-Ilhas de Poder Global*) sorába az Európai Uniót, a Fekete-tenger, a Kaszpi-tenger, a Kaukázus-hegység, a Vörös-tenger, az Arab-félsziget, Irán, Törökország alkotta Eurázsia déli részét sorolja. A globális hatalmi együttes negyedik szintjét, a globális hatalom kis szigeteit (*Ilhéus de Poder Global*) a nagy lehetőségekkel rendelkező olyan államok alkotják, mint Kanada, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Japán. Az ötödik szintet a globális hatalom kvázi kis szigetei (*Quase-Ilhéus de Poder Global*) országai képviselik. Ezek sorába tartozónak véli Loureiro dos Santos többek között Venezuelát, Ausztráliát, a Dél-Afrikai Köztársaságot, Iránt, Törökországot, Szaúd-Arábiát stb. Loureiro dos Santos vitatható geopolitikai világképe Saul Bernard Cohentől eltérően a huszonegyedik század első évtizedében nem ruházza fel a globális jelentőségű geostratégiai régió pozíciójával az eurázsiai kontinentális magterületet és az Indiai-óceáni övezetet. Cohenhez hasonlóan a geostratégiai nagyhatalmak, azaz a kvázi globális hatalmak közé sorolja az eurázsiai kontinentális magterületet megtestesítő Oroszországot, az Indiai-óceáni világot megjelenítő Indiát és Brazíliát (ez utóbbi országot Cohen is nagyhatalomnak tekintette), az Európai Uniót és a nehezen meghatározható és meglehetősen heterogén Eurázsia déli részének nevezett övezetet. A problémát a jelzett esetben a két szerző által nem azonos módon alkalmazott és nem azonos tartalommal rendelkező, ezért nem pontosan összemérhető geopolitikai skála jelenti. Ha mindehhez még azt is hozzávesszük, hogy Henry Kissinger: *Korszakváltás az amerikai külpolitikában?* (KISSINGER, 2002) című könyvében a huszonegyedik században az Egyesült Államok előtt álló legfontosabb kihívásnak négy nemzetközi rendszerrel – Nyugat-Európával, az ázsiai nagyhatalmakkal, Közel-Kelettel és Afrikával – való kapcsolatot jelenti, akkor láthatjuk igazán, hogy a geopolitikai gondolkodás, a nemzetközi viszonyok és a geopolitika elmélete mekkora kihívásokkal néz szembe korunkban (2. ábra)

2. ábra

A globális hatalom térbeli szigetei

Forrás: LOUREIRO DOS SANTOS, J. A. (2008), O Coração da Eurásia contra o resto do mundo. Ensaio geopolítico e relações internacionais. Comunicação Academia de Ciências de Lisboa do socio correspondente. Lisboa, p.22.

A fenti elemzések és a történelmi tények alapján leszögezhető, hogy a huszonegyedik század kezdetén számos tényező, játékos és nemzetközi szereplő korlátozta és korlátozza a többközpontú, az értékhomogenitás irányába elmozduló nemzetközi rendszerben és társadalomban a magányos szuperhatalom mozgásterét és lehetőségeit, megteremtve ezáltal egy többpólusú, interdependens nemzetközi rend kiépülésének és létrejöttének feltételeit. Az eddigiekből az is egyértelművé válik, hogy Európa (és az Európai Unió) szerepe, relatív súlya és befolyása csökken a világban. Ezzel szemben nő Kína, Oroszország és az Eurázsiai térség jelentősége. Bruno Maçães az új világrend alakulása és formálódása kapcsán Eurázsia megkerülhetelenségéről, Eurázsia Hajnaláról ír. (MAÇÃES, 2018)

A nemzetközi rendszer alakulását és fejlődését, a különböző típusú szereplők hatalmi vetélkedését és mozgásterét, valamint a geopolitikai gondolkodás evolúcióját azonban nagymértékben befolyásolják és meghatározzák a globalizációs folyamatok és a globális környezet új kihívásai is.

Nemzetközi rendszer és globalizáció

A huszonegyedik század nem csupán a nagyhatalmak közötti vetélkedésnek, hanem a globalizációnak, a különböző értékeket, értékrendszereket képviselő kultúrák, civilizációk, identitások és identitásformák találkozásának, a külkapcsolatok társadalmasodásának, a multikulturális jelleget öltő public diplomacy előtérbe kerülésének is a korszaka. A globalizáció és a civilizációk, kultúrák, külpolitikát alakító befolyása, szerepe nem ismeretlen tényezője a történelemnek. Joaquim Aguiar (AGUIAR, 2000), Immanuel Wallerstein (WALLERSTEIN, 1983) felfogásához hasonlóan a XVI-XVII. század nagy európai expanziójához köti a globalizáció első hullámát. A termékek forgalma, az áruk cseréje már az egységes világgazdasági rendszer kialakulásának kezdeti szakaszában átlépte a nemzeti és az európai határokat, s a nemzetköziesedés és az egyetemes érintkezés folyamata révén összekapcsolta a regionalizáció és a lokalizáció, valamint a különböző helyi kultúrák és civilizációk szféráját.

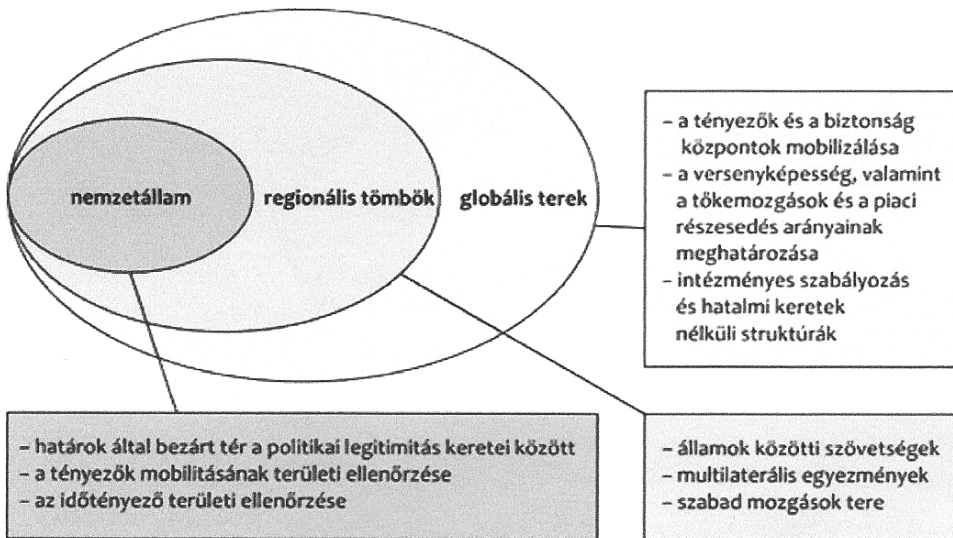
A tizenkilencedik század második felében, a huszadik század első két évtizedében beinduló újabb globalizációs hullám már a tőkék körforgásának és az amerikai világhegemónia megerősödésének jegyében fogant. „A XX. századtól a XXI. századhoz vezető jelenlegi globalizáció azonban az előző kettő magasabb fokú szintéziseként állandó változások, mozgások hálózataként, termékek és tőkék szakadatlan körforgásaként jelenik meg.” (AGUIAR, 2000, p. 60. – olvashatjuk Joaquim Aguiar fejtegetéseit. A *globalizáció* történelmi folyamatának (SZILÁGYI, 2006, p. 277-292) következményeként és részeként, az egységes világgazdasági rendszer létrejöttének eredményeként a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok szférájában megvalósult az országok egyre növekvő gazdasági és politikai összekapcsolódása, *internacionalizációja*. Ezzel párhuzamosan a nemzetek feletti multinacionális társaságok által szervezett és irányított termelés révén kibontakozott és felerősödött a *transznacionalizáció* folyamata. Globális jelleget öltött a gazdaság, a kultúra, a fogyasztás, a mindennapi élet, a nemzetek és a társadalmak közötti érintkezés. Univerzális modellekben rögzültek a kormányzati formák és politikai rendszerek. Hálózatok és áramlatok formájában (WHOSE EUROPE?, 1999 és CASTELLS, 2005) szerveződik és működik a turbulenssé (ROSENAU, 1990) vált és sokszereplős nemzetközi rendszer. A „Governance without Government” állapota kiegészül az új regionalizmus többszintű kormányzati struktúráival. A globális problémák tudatosulása „globális tudat” kialakulásához vezetett. A hagyományos (geo)politikai gondolkodás ugyanakkor már nem képes válaszolni a tér-idő összesűrűsödött koordináta rendszerében végbemenő mozgásokra. Átalakult és eltűnt az állami szereplők kizárólagosságán és mindenhatóságán alapuló vesztfáliai típusú nemzetközi rendszer. (RAI NAYAR, 2005)

A jelzett strukturális változások az állami szférát is elérik. A területi elv alapján szervezett főhatalomnak alkalmazkodnia kell a globalizáció, az internacionalizáció és a transznacionalizáció viszonyaihoz. Az internacionalizáció szuverén államok viszonyával összefüggő folyamat, a globalizáció szupranacionális jelenség. Nem kötődik semmiféle területi vagy más alapon szerveződő globális kormány létéhez, s nem tételez fel államok közti magasabb rendű politikai kapcsolatot sem. A globalizáció és az internacionalizáció egymás mellett és egyidejűleg együtt is létezhet. Ez azonban nem feltétlenül jelenti ezen intézményesült formát öltő tendenciák és mozgástörvények közötti együttműködést. A tények az állam egyre csökkenő szerepét mutatják a globális folyamatokban. Nemzetközi szinten „a többszintű kormányzás komplex rendszerében – olvashatjuk David Held fejtegetéseit – a szuverenitást felváltotta, a közhatalommal osztozó, egyben a közhatalommal felruházott különböző szintű közszerplők és ügynökségek által befolyásolt megosztott szuverenitás. A területi közhatalom kizárólagos formájára épülő egységes szuverenitás fogalom westfáliai koncepcióját a közhatalom és a tekintély gyakorlásában osztozó új szuverenitás felfogás helyettesíti.” (HELD, 2000, p. 163)

Az állam (nemzetállam) megítélésünk szerint ennek ellenére nélkülözhetetlen szereplője maradt és marad a nemzetközi viszonyoknak. Nem csupán a nemzetközi jogi jogrend és az alkotmányjogi szabályozás szükségyszerűsége, hanem a szubszidiaritás elvében megtestesülő társadalomfilozófia és gyakorlat miatt is. Az államnak, bár megváltozott formában, de történelmi rendeltetése van. Az állam az adott területen élő népesség viszonylatában a társadalmi együttélés általános feltételeinek, valamint a demokratikus legitimitáció belső feltételrendszerének biztosítására hivatott. Szerepének, működési formáinak és új típusú intézményesülésének megnyilvánulásai természetesen nem jelentik a nemzetközi viszonyok hagyományos formáinak favorizálását. Az állam azonban megtartotta a globalitás új szereplői legitím becsatornázásának a funkcióját. „Ezért a globalitás korának kihívása a megosztott szuverenitás jegyében az állam katalizátor és szabályozó szerepének a közös érdekek és a közérdek megvédése érdekében történő újradefiniálásában áll.” (ALDEANUEVA, 2001, p. 226)

A kulturális tényezők külpolitikát alakító és külpolitikát meghatározó szerepét való konstruktivista megközelítésmód sem tekinthet el tehát a tér és a hely identitást, kultúrát és civilizációt, valamint territoriális történelmet formáló szerepének tudomásul vételétől. (NOGÉ FONTE – VICENTE RUFÍ, 2001). A területi elv meghaladása alapján álló új regionalizmus-típusú *integrációs tendenciákkal és szerveződésekkel* párhuzamosan felerősödtek ugyanakkor az új államok és politikai entitások létrejöttét eredményező lokális terekhez, földrajzi helyekhez és konkrét történelmi szituációkhoz kapcsolódó, kulturális különbözőségeken és másságon alapuló, a migráció és a multikulturalizmus által befolyásolt *dezintegrációs folyamatok*.

A Cybertérrel kiegészült új térbeli integrációs struktúra jön létre, amely a hagyományos megközelítést alapul véve a következőképpen ábrázolható és jellemezhető (3. ábra).

3. ábra

A globális korszak új térbeli szerkezete

Forrás: A szerző összeállítása

A poszt-nemzeti globalizáció, a poszt-nemzeti politika és külpolitika korszakában a hatalom területi alapját a hálózatok, folyamatok, áramlatok rendszere váltja fel. Ez képezi a (társadalmi) tudás legfontosabb forrását. „...A globalizáció és az európai integráció folyamata viszonylagossá tette az önazonosságokat, behatolt e zárt rendszerekbe és felbomlasztotta azokat. Társadalmon túli és területen kívüli diszkurzív tereket és hálózatokat alkotott a tér-idő végű létezés határán.” (AXFORD–HUGGINS, 1999, p.176). Ez a körülmény jelentős mértékben megváltoztatja és módosítja a szuverenitásról, azaz egy adott területen élő népesség fölött állami szervek útján gyakorolt döntési jogosultságról alkotott felfogást.

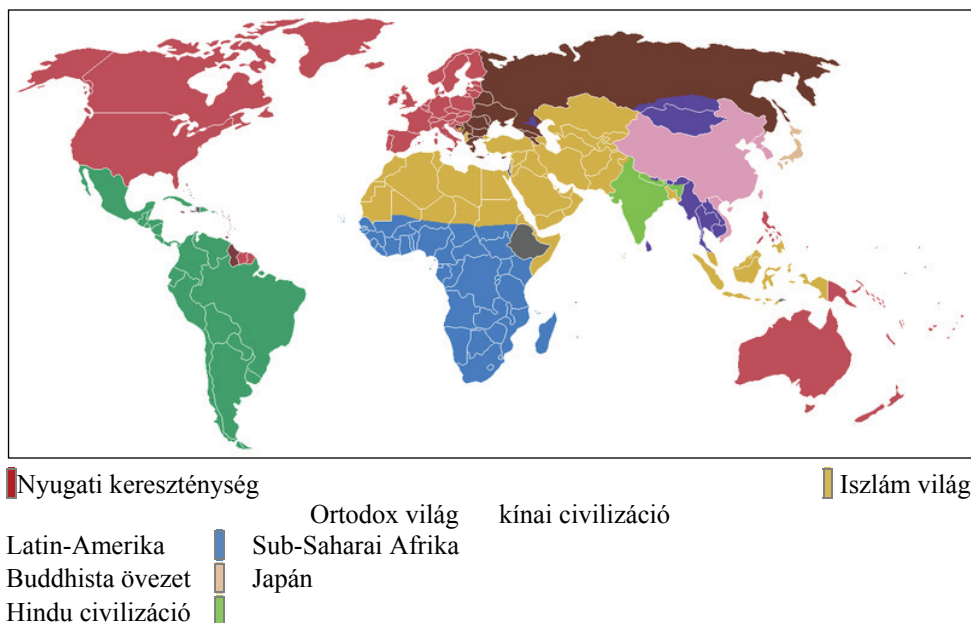
A kollektív létezésnek azonban a huszonegyedik században is különböző módjai és formái vannak. Európában, akárcsak a világ más részein a határok és az etnikai-területi, civilizációs különbségek továbbra is fontos tényezőnek tekinthetők. Ezért a harmadik globalizációs hullám időszakában sem feledkezhetünk meg az integráció-dezintegráció sajátos dialektikájának, változó viszonyának alakulásáról, s a nemzeti-kulturális tényezők identitás- megőrző és értékképző funkciójának fontosságáról.

A nemzeti érdekek érvényesítésében és megjelenítésében egyre nagyobb szerephez jutnak a nem állami, a nem kormányzati társadalmi szereplők, intézmé-

nyek, szervezetek és mozgalmak. Megnö a kultúrák, a civilizációk, a virtuális és valóságos regionális és szubregionális hálózatok és hálózatközi viszonyok és szerveződések szerepe.

A globális világ posztacionális politikája ugyanakkor fenntartja a posztmodern *áramlatok terét (space of flows)* éppen úgy, mint a modernitás viszonyaihoz köthető *helyek területét, területi teret (space of places)*. Annak ellenére, hogy a hálózatok és az áramlatok a megjelenő információs társadalomban, és új gazdaságban a politika belső lényegéhez tartoznak, s változékonyabbak, rugalmasabbak a hagyományos kormányzati intézményeknél, nem képesek (és talán nem is akarják és nem is tudják) megszüntetni és kiszorítani a társadalmi élet különböző szintjein és színterein megnyilvánuló nemzeti és kulturális önállóságot és identitást.

„A hidegháború utáni világban, a világtörténelem folyamán először, a világpolitika sokpólusúvá és sokcivilizációjúvá vált. ...Az emberek a politikát nemcsak arra használják, hogy előmozdítsák érdekeiket, hanem arra is, hogy meghatározzák identitásukat. Csak akkor tudjuk, kik vagyunk, ha azt is tudjuk, kik nem vagyunk, sőt gyakorta csak akkor, ha azt is tudjuk, kik ellen vagyunk.” – írja Samuel Huntington civilizációk összecsapásáról és jellemzéséről kiadott és magyar nyelven is megjelent híres művében. (HUNTINGTON, 1998, p.16-17). A szerző ugyanakkor az időtálló, történelmi elemzéseken alapuló modellek és új gondolkodási keretet képező paradigmák fontosságára hívja fel a figyelmet. Elutasítja a történelem végéről szóló *egyetlen világ: eufória és harmónia, a Két világ: mi és ők*, továbbá a *Körülbelül 184 állam* „realista” felfogását és a *Teljes káosz*-teóriáját egyaránt. Henry Kissingerrel ért egyet, aki szerint „A XXI. század nemzetközi rendszerét látszólagos ellentmondás fogja jellemezni; egyfelől a töredezés, a fragmentáció, másfelől a fokozott egységesedés. Az államok közötti kapcsolatok szintjén az új rend inkább hasonlít majd a XVIII–XIX. századi európai államok rendszeréhez, mint a hidegháború merev gyakorlatához. Legalább hat nagyhatalmat foglal majd magában – az Egyesült Államokat, Európát, Kínát, Japánt, Oroszországot és valószínűleg Indiát –, valamint a közepes nagyságú és kisebb országok sokaságát.” (KISSINGER, 2008, p.16). Huntington szerint a huszonegyedik századi törésvonalak azonban a különböző civilizációkat megtettesítő hatalmak, hatalmi formációk, államsoportok között húzódnak. A szerző művében hét vagy nyolc civilizációt különböztet meg: a nyugatit, a latin-amerikait, az afrikait, az iszlámot, a kínait, a hindut, az ortodoxot, a buddhistát és a japánt. Az első kettő között jelentős hasonlóságok fedezhetők fel, mivel a latin-amerikai az európai civilizáció leszármazottja. Ennek ellenére saját identitással rendelkezik és mind az Egyesült Államok, mind pedig Európa által képviselt úttól jelentős mértékben különbözik (4. ábra).

4. ábra

Főbb civilizációk a huszonegyedik században

Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Clash_of_Civilizations_map.png

Letöltve: 2019. július 1.

Huntington elutasítja a modernizáció és a nyugatiasodás (westernizáció) közötti azonosságtételt. Megítélése szerint a modernizáció semmilyen értelemben nem vezet egyetemes civilizáció kialakulásához, illetve a nem nyugati társadalmak nyugatiasodásához. Éppen ellenkezőleg! A civilizációk közötti erőegyensúly módosul. A Nyugat ereje és relatív befolyása csökken, hanyatlik, miközben ezen belül nő az Egyesült Államok által képviselt kulturális minta súlya. Huntington Brzezinskihez, Paul Kennedyhez – és kisebb részben Kissingerhez – hasonlóan az eurázsiai kontinensre figyel. Az *ázsiai civilizációk* gazdasági, politikai, katonai, demográfiai erejének növekedését, és ennek a körülménynek, valamint a civilizációk közötti harcnak a nemzetközi viszonyokra gyakorolt destabilizáló hatását prognosztizálja.

„A Nyugatot saját egyetemeseítő törekvései – vélekedik Huntington - mindinkább konfliktusokba sodorják más civilizációkkal, leginkább az iszlámmal és Kínával. ... ezért... Az elkövetkezendő időszakban a világ békéjét leginkább a civilizációk összecsapása fenyegeti, és a világháború veszélyét egyedül a civilizációk segítségével létrehozott nemzetközi rend háríthatja el.” (HUNTINGTON, 1998, p.557)

Nyilvánvaló tény, hogy a hidegháború befejeződése után a nemzetközi társadalom biztonságérzete nem növekedett, a világ a várakozások ellenére nem lett biztonságosabb. A hatalmi erőviszonyok katonai eleme geostratégiai szempontból

visszaszorult. Színre léptek azonban a kialakulóban lévő nemzetközi rend működését veszélyeztető destabilizáló erőszak globálissá váló olyan új tényezői, mint a terrorizmus, az aszimmetrikus, degenerációs és identitás háborúk, a népvándorlás jellegét öltő migrációs mozgások, a drogkereskedelem, a járványok elterjedése, korábban leküzdöttnek hitt betegségek ismételt megjelenése, a gazdasági-társadalmi elmaradottságból, leszakadásból, valamint az etnikai konfliktusokból származó, egyre aggasztóbbá váló államkudarok, az emberiség létét fenyegető környezeti károsodások. A nemzetközi rendszer szereplőinek száma megsokszorozódott, diffúzzá vált. A civilizációk és identitások között kiéleződtek a hagyományos és új keletű ellentétek. Mindeközben felerősödött egymáshoz kapcsolódásuk. Ez a körülmény elméletileg oldja a kultúrák közötti összecsapás és küzdelem élességét. Mindez a világrend átalakulásához, a hatalmi befolyásolás, hatalmi befolyás, a geopolitikai kódok és geopolitikai legitimáció szükségszerű felerősödéséhez, soft power előtérbe kerüléséhez vezet. (KISSINGER, 2015, p.9-19. és 369-383; SZILAGYI, 2018, p.315-334). A hatalom puha dimenzióinak előtérbe kerülése és a világban végbemenő kommunikációs forradalom ellenére a geopolitikai gondolkodásban a hangsúlyok valójában a gazdasági és az azzal összefüggő területekre, a *geoökonómia*ra, valamint az *idő, tér, politika megváltozott szerkezetének, viszonyának, jellegzetességeinek*, a politika konkrét területtől való egyre nagyobb függetlenedésének, elszakadásának a vizsgálatára irányultak.

Pascal Lorot tanulmányában a geopolitika és a gazdaság összekapcsolódása és viszonyának megváltozása miatt már egy új korszak kezdetéről ír: „a nemzetek gazdasági érdekei –olvashatjuk – felülírják politikai érdekeiket, és ez egy új éra, a geoökonómia kezdetét jelenti.” (LOROT, 1997, p. 23-24). Parag Khanna a korábbi értelmezések kiterjesztésével a geopolitika és a globalizáció egységéről, azonosságáról értekezik. „A geopolitika a hatalom és a tér viszonyával foglalkozik. – írja. A globalizáció a mindent átszövő kölcsönös csere következtében a világ népei között egyre szélesebbé és mélyebbé váló kapcsolatokra vonatkozik. A globalizáció és a geopolitika olyan intenzívvé váltak, hogy egy ponton ugyanannak a jelenségnek két oldalát jelentik.” (KHANNA, 2008, p. 23-24). A vázolt bonyolult és komplex viszonyrendszer koordinátái között a többközpontú világ egyedüli szuperhatalma számára, korlátozott kapacitása és mozgásteré miatt a huszonegyedik században a nemzetközi problémák megoldásának útját a kollektív és humanitárius intervencionalizmus jelenti. Ezt nem csupán Henry Kissinger, de az Egyesült Államok politikai vezetésének döntő többsége is hangsúlyozza.

Oroszország és a neoerurázsionista hatalmi törekvések színre lépése

2000 márciusában jelentős változások következtek be az Eurázsia magtériségét alkotó Oroszországban és a Független Államok Közösségében. Az elnökválasztáson győzelmet aratott az orosz birodalmi gondolat és nagyhatalmi eszme határozott programmal rendelkező képviselője, Vlagyimir Putyin, aki külpolitikája elméleti megalapozásában támaszkodott az 1990-es évek második felében, Moszkvában színre lépő neoerurázsionista geopolitikai iskola birodalomépítő gondolati rendszerére, amelynek legjelesebb és nemzetközileg legismertebb képviselője és továbbfejlesztője Alekszandr Dugin volt.

A továbbiakban a Dugin által felvázolt modell Oroszország történelmi hivatásával, birodalmi törekvéseivel kapcsolatos elemzéseit tekintjük át legfontosabb művei – a Geopolitika alapjai, a Geopolitika és a nemzetközi viszonyok, a Geopolitika, az Oroszország geopolitikája és más írásai alapján.

Alexander Dugin egyik legfontosabb műve A geopolitika alapjai (Osznovi geopolityiki) című könyv, amely 1997-ben, 2000-ben, újabb kiadása 2002-ben jelent meg. (DUGIN, 2000). A monográfia a bevezető fejezetet követő hét fő részből és egy glosszáriumból áll. Elemzésünk a 2000-es kiadás alapján készült, de figyelembe vettük a 2014-ben megjelent és már többször idézett Oroszország geopolitikája (Geopolityika Rossziji) című könyvet is. (DUGIN, 2014). A 2000-ben publikált műből magyar nyelven részletek olvashatók az Oroszország és Európa című 2004-ben megjelent kötetben. (OROSZORSZÁG ÉS EURÓPA, 2004).

Dugin az Oroszország geopolitikája (DUGIN, 2014) és 2015-ben az Egyesült Királyságban megjelent, A világsziget utolsó háborúja (DUGIN, 2015) című könyveiben elsősorban történelmi szempontú elemzésekkel tovább bővítette és elmélyítette az elemzésünk alapjául szolgáló monográfiában kifejtett nézetrendszerét.

Dugin A geopolitika alapjai 2000-ben megjelent műve bevezetőjében a geopolitika meghatározásával, a szárazföldi és a tengeri hatalom, a civilizációk, a Magterület és a Rimland kérdéskörével foglalkozik. Az első részben a geopolitika alapító atyáinak, a másodikban a jelenkori geopolitikai elméletek és iskolák képviselőinek munkásságát tekinti át. A harmadik, negyedik és ötödik részt Oroszországgal kapcsolatos geopolitikai problémák vizsgálatának szenteli. A hatodik rész tárgyát az eurázsiai viszonyok értelmezése képezi. Elemzéseinkben ezeknek a fejezeteknek a megállapításaira koncentrálnak. A hetedik részben a szerző a geopolitikai gondolkodás klasszikusainak munkáiból közöl részleteket.

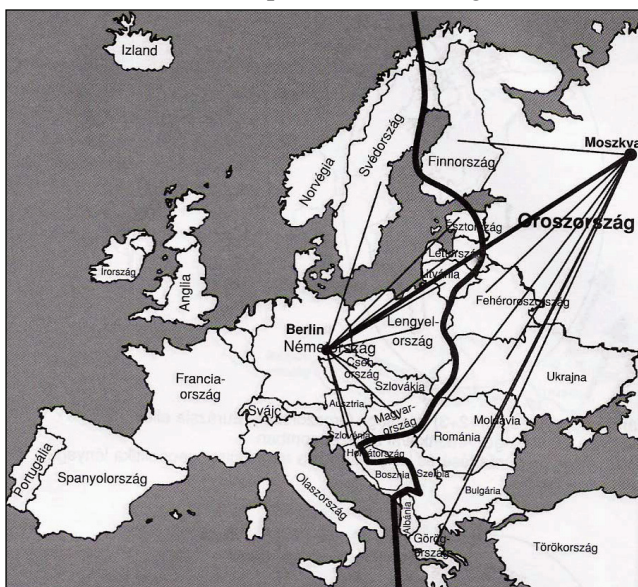
Ami Oroszország helyzetét és a nemzetközi viszonyok alakulását illeti, Dugin könyve második része második fejezetében a mai atlantizmusról írva leszögezi: „A Varsói Szerződés és a Szovjetunió felbomlása annak az atlanti stratégiai irányvonalnak a diadala, amely végigkísérte az egész huszadik századot. A Nyugat győz a Kelettel

vívott hidegháborúban. A tengeri hatalom (Sea Power) győzelmet ül a magterület (Heartland) felett.” (DUGIN, 2000, p.108). A hatalmas területi kiterjedésű eurázsiai szárazföldi birodalmat az Egyesült Államok vezette tengeri hatalom és szövetségesei a Spykmani Rimland (peremövezet) megszervezésével és csatasorba állításával, Anaconda- gyűrűjének szorításával fojtogatták. Ebből a Szovjetunió nem tudott kitörni. A Kelet-Közép-Európából való kivonulás területi engedményére sem volt hajlandó, így nem bírván a ránehezedő nyomást, összeomlott. Ez a bipoláris világ végét, az egypólusú nemzetközi rendszer kezdetét jelentette. Ebben a képben az Oroszország által megtestesített eurázsiaságnak nincs helye. Ezért az nem békélhet meg a dolgok állásával. Keresnie kell a folyamatok visszafordíthatóságának lehetőségét. Meg kell teremtenie egy új kétpólusosság kialakításának feltételrendszerét. Azonban az „eurázsiai kontinentális blokk nem lehet a Varsói Szerződés pusztá feltámasztása... Az új kontinentális szövetségnek vagy egész Európát magába kell foglalnia az Atlanti-óceánig, valamint Eurázsia déli partvidékének néhány fontos szektorát - Indiát, Iránt, Indokínát stb., vagy biztosítani kell ezeknek a térségeknek a baráti semlegességét, azaz ki kell vonni őket az atlantizmus kontrollja alól.” (DUGIN, 2000, p.162) – fogalmaz Dugin. Ez egyben azt is jelenti, hogy újra meg kell határozni Oroszország viszonyát a négy szomszédos civilizációhoz. Nyugaton a latin-germánhoz, Keleten az iszlámhoz, a hinduhoz és a kínaihoz. A szilárd vonatkoztatási pont kialakításához azonban szükség van Oroszország szellemi önmeghatározására, és önmagára találására is. „Először is Oroszország lényege, szellemi önmeghatározása identitása kultúrtörténetileg kétségtelenül ... a sem Kelet, sem Nyugat, vagy sem Európa, sem Ázsia, hanem Eurázsia formulával határozható meg. ... Ezen a síkon Oroszország alapvető érdeke egyediségének bármi áron való megőrzése, eredetiségének megóvása a nyugat kultúrájának és a Kelet tradícióinak kihívásával szemben.” (DUGIN, 2000, p. 167). Geostratégiaiilag ez a peremterületek szövetségessé tételét, a partvidéki zónákba történő benyomulást, a Rimland legnagyobb része semlegességének biztosítását, az orosz birodalomépítés folyamatának felerősítését, és ennek szerves részeként a meleg tengerekhez való kijutást, a Sea Power és a Heartland Eurázsiai szövetségi rendszerben történő egyesítését jelenti.

Az új szövetségi rendszernek egyesítenie kell az atlantizmust megtestesítő, amerikai vezetésű Gazdag Nyugat elleni küzdelemben Oroszország–Euráziát és a Szegény Dél–Harmadik világát.

Más megközelítésben az Amerikával a középpontjában álló három nagy térség, Észak-és Dél-Amerika, Európa és Ázsia Oroszország–Eurázsia ellen irányuló stratégiai szövetségének Amerika-ellenes rendszerre kell alakulnia.

Ennek a célnak és stratégiának a megvalósítása érdekében Az Eurázsia tengelyét alkotó pravoszláv civilizáció országainak az Európa tengelyét képező Közép-Európa államaival és az antikontinentális erők valószínűsíthető szövetségesének tekinthető európai Nyugat-országokkal újra kell osztaniuk egymás között a befolyási övezeteket a mackinderi értelemben vett Kelet-Európában Németország és Oroszország között.

5. ábra

A befolyási övezetek újraosztása Kelet-Európában

A befolyási övezetek geopolitikai újrafelosztása Kelet-Európában Oroszország és Németország között

Forrás: DUGIN, A. (2000): Osznovi geopolityiki. Arktogeia, Moszkva. p. 227.

A folyamat sikere esetén, Dugin egy Karl Ernst Haushofer pánrégió felfogásával rokonságot mutató, négypólusú multipoláris világ modelljét vázolja fel.

Ennek a többpólusú nemzetközi rendszernek a Moszkva–Berlin, Moszkva–Teherán, Moszkva–Tokió és – a Sanghaji Együttműködési Szervezetet is figyelembe véve – Moszkva–Peking szövetségi tengely mentén kell megvalósulnia.

Oroszországnak Dugin felfogása szerint nincs választása. „Az Orosz Föderációnak nincs államtörténete, határai esetlegesek, kulturális irányjelzői zavarosak, politikai rendszere ingatag és képlékeny, etnikai térképe vegyes, gazdasági struktúrája széttöredezett és részben szétesett. Az adott konglomerátum csak a globálisabb geopolitikai alakulat bomlásának a terméke, a teljes képből kiszakított részlet.

6. ábra

A négypólusú multipoláris világ

Forrás: [https://www.google.hu/search?q=map+of+Multipolar+World.Four+zones-four+poles&sa](https://www.google.hu/search?q=map+of+Multipolar+World.Four+zones-four+poles&sa=Letöltve: 2019. június 1.) Letöltve: 2019. június 1.

Ha az Orosz Föderáció nem az orosz állam, akkor a FÁK sem az.” (DUGIN, 2000, p. 184). Dugin álláspontja szerint Oroszország nem eshet a regionális hatalom csapdájába. Az a státusz az orosz nemzet számára egyenlő az öngyilkossággal. „Oroszország elképzelhetetlen birodalom nélkül.” (DUGIN, 2000, p.193) – hangsúlyozza. Ebben a keretben kell, tehát értelmeznünk a 2014 tavasza óta kirobban ukrán konfliktust is. Az ország létének, Dugin szerint, nincs perspektívája, specifikus sajátosságok sem támasztják alá szuverenitását és létezésének fontosságát.

Oroszország és az Orosz Föderáció nagyhatalmi-birodalmi státusza tehát a többpólusú világ kialakulásához vezető Eurázsiai Unió (EaU), Jevrazijszkij Szozjuz (JESZ) létrehozásától függ.

„Minden egyes történelmi kornak megvan a maga politikai, ideológiai, gazdasági és kulturális koordináta rendszere. – írja Az Eurázsiai nézőpont című tanulmányában. (DUGIN, 2012, p. 348) – „Például a XIX. század Oroszországban a „szlavofilok” „zapadnyikok” ellen vívott küzdelme jegyében telt el. A XX. században a „vörösek” és a „fehérek” közötti szembenállásnak lehettünk tanúi. A XXI. században pedig az atlantisták (az egypólusú globalizmus hívei) és az eurázsianisták közötti ellentétek dominálnak.

Az atlantista világrend és globalizáció állításaival szemben fellépnek a többpólusú világ hívei – ők az eurázsianisták.” (DUGIN, 2012, p. 348-349)

A nemzetközi rendszer két szembenálló alternatívája, erőközpontja két egymástól eltérő felfogást, intézményi megoldást, intézményrendszert, berendezkedést és jövőképet képvisel, állítja Dugin.

„Az eurázsiai felfogás képviselői következetesen a többpólusosság elvét vallják, s fellépnek az atlantistákhoz kapcsolódó egypólusú globalizáció ellen. Ezen új világ pólusainak minőségében nem a hagyományos értelemben vett államok, hanem új, integrált civilizációs formák („nagy térségek”) jelennek meg, amelyek geoökonómiai övezetekké (geoökonómiai zónák) egyesülnek.” (DUGIN, 2012, p.350). A 6. ábrában (térkép) megjelenített nagyrégiók, szuperhatalmak által uralt befolyási övezetek megszervezése és nemzetközi legitimitációja esetén a világban kevésbé valószínűek a globális konfliktusok, a véres háborúk és az emberiség létét fenyegető összeütközések.

Oroszország és eurázsiai kontinentális övezetbeli partnerei harmonikus kapcsolatra törekednek szomszédjaikkal és szemben állnak az atlantisták globális terveivel, amelyek célja a Nyugat oligarchikus struktúrájának ellenőrzése alatt egy egypólusú sztereotipizált világ megszervezése.

A befolyási övezetek vázolt nagytérségi összefüggés rendszerében ugyanakkor Dugin a kis-és közepes nagyságú államok nemzeti szintű szerveződéseinek, a nemzeti és a nemzeti kisebbséggel kapcsolatos kérdéseknek nem tulajdonít jelentőséget. Azok problémái feloldódnak és megoldódnak az új geopolitikai rend Németország és Oroszország által ellenőrzött és birodalmi kereteiben. (DUGIN, 2000, p. 297-385)

Az atlantizmus és az USA vezérelt globalizmus elleni küzdelemben Dugin (és az orosz vezetés) szerint központi szerepet játszik az Eurázsia Gazdasági Unió létrehozása. Milyennek kell lennie ennek a szerveződésnek, arra a választ a Dugin által szerkesztett kötetben Jurij Szolozobov tanulmányából tudhatjuk meg. „Az Eurázsiai Unió: elmélettől a gyakorlatig” címet viselő elemzés részletesen bemutatja a szervezet keletkezéstörténetének főbb állomásait és jellegzetességeit.

Az Eurázsiai Unió (Jevrazijszkij Szozjuz) létrehozására a kazah elnök, Nurszultán Nazarbajev tett javaslatot 1994-ben. Ebben a FÁK országai számára elengedhetetlen szükségszerűségnek nevezte egy az Európai Unióhoz hasonló szövetségi rendszer megteremtését. Véleménye szerint azonban ennek az integrációnak különböznie is kell az EU-tól annyiban, hogy annak létrehozása nem sértheti a résztvevő államok jogegyenlőségét. Az együttműködésnek a politikai szuverenitás feladása nélkül kell megvalósulnia. Elsősorban a gazdasági együttműködés elmélyítését kell szolgálnia, de szavatolnia kell a résztvevő államok kollektív biztonságát is.

A FÁK létrejöttétől azonban hosszú és nehéz út vezetett a 2015. január elsején megalakult Eurázsiai Gazdasági Unióig. Az integráció fejlődésére Putyin 2000-es hatalomra kerülése adta a döntő lökést.

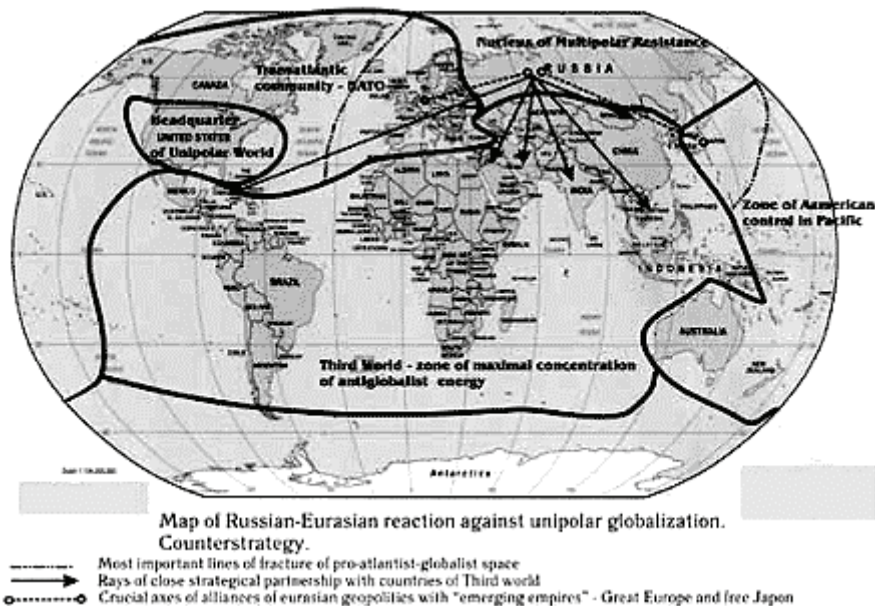
2000. október 10-én Asztanába létrejött az Eurázsiai Gazdasági Közösség, a JEVRAZESZ (Jevroaziatszkoje Ekonomicseszkoje Szooobszesztvo). A gazdasági integrációban öt ország vesz részt. Oroszország mellett Belorusszia, Kazahsztán,

Kirgizisztán és Tádzsikisztán tagja a szervezetnek. Érdemi előrelépést jelentett a szervezet életében a gazdaság-és a pénzpolitika területén követendő célok megfogalmazása, az 1990-es években létrehozott Vámunió megerősödése, valamint a Független Államok Közössége keretei között megvalósuló energetikai, infrastrukturális és gazdasági együttműködés. A szervezet a volt Szovjetunió gazdasági potenciáljának 85%-át képviseli. A szervezet jövőjével kapcsolatban Nurszultán Nazarbajev 2011.november 18-án adott interjújában kijelentette, hogy az a hasonló típusú integrációkra jellemző klasszikus utat járja végig. Az első lépést a közös kereskedelmi övezet létrehozása jelenti. A másodikat a vámszövetség, a harmadikat az egységes gazdasági térség, a negyediket a gazdasági unió, az ötödiket a közös valuta bevezetése követi. (NAZARBAJEV, 2011)

Az Eurázsia Gazdasági Unió 2015-ös hivatalos megalakulása ennek a modellnek az negyedik fázisát képviseli.

Összességében azt mondhatjuk, hogy Nazarbajev egy sajátos, sui generis jellegű birodalmi föderáció megteremtésének a híve, amely számos hasonlóságot mutat az 1991. december 25-e előtti struktúrákkal. Ezért különösen fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy „Nincs szó a Szovjetunió semmiféle restaurációjáról vagy reinkarnációjáról. Az nem lehetséges, ...amire szükség van az egy jövőre irányuló pragmatikus megközelítés.” (SZOLOZOBOV, 2012, p. 372)

Vlagyimir Putyin orosz elnök az Eurázsiai Gazdasági Unió kapcsán az ázsiai, a Csendes-óceáni, az európai és a latin-amerikai térség összekapcsolását emeli ki. Ez az EaEu, az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködési szervezet, az APEC, dél-amerikai államok szabadkereskedelmi integrációs szervezete, a Mercosur és az Európai Unió között megvalósuló, az USA által vezetett, atlanti világgal szemben kialakítandó kooperációt jelenti.

7. ábra: Oroszország-Eurázsia együttműködési rendszere

Forrás: DUGIN, A (2013): Multipolarism as an Open Project. Journal of Eurasian Affairs. Volume 1. p. 9.

Oroszország és a posztszovjet térség – szögezi le Szolozobov – a globalizáció viszonyai között két út között választhat. „Az első - Kínához vagy az EU-hoz történő félperifériális jellegű integráció. ... A második – saját erőforrások alapján – Eurázsia közepén létrehozni az Eurázsiai Uniót.” (SZOLOZOBOV, 2012, p.373)

Az orosz birodalmi gondolat harcosa és teoretikusa, Alekszandr Dugin úgy véli, hogy „Előbb vagy utóbb a nagy beteljesülések és drámai csaták után üt Eurázsia órája.” (DUGIN, 2012, p. 360)

Ahhoz azonban, hogy az orosz geopolitikai gondolkodás sajátosságait megértsük, állítja Dugin, tudomásul kell vennünk, hogy „az orosz geopolitika nem egyszerűen az egyetemes geopolitikai törvényszerűségek jól definiált konkrét körülményekre történő alkalmazását jelenti. A probléma abban áll, hogy az orosz geopolitikát csak az orosz társadalom jellegzetességeinek mély megértése, a jelennek és a múltnak az együttes tanulmányozása alapján lehet vizsgálni. ... A problémát nem egyszerűen az orosz területek (jelenkori és történelmi) földrajzi struktúrája jelenti; ez fontos, de nem elégséges. Tisztáznunk kell azt is, hogy az orosz társadalom hogyan érti és értelmezi e területek szerkezetének alakulását a különböző időszakokban; mit jelent a „saját” és mit a „más” fogalma, hogyan fogja fel a határokat, a kultúra, a civilizáció és identitás, valamint a szomszédos területek vál-

tozása következtében a viszonyt az etnosz és a nép között. ... További nyitott kérdésként merül fel az orosz társadalom kormányzati formák típusaival kapcsolatos attitűdje ... nekünk kell az orosz történelem új társadalompolitikai modelljét kiépíteni.” (DUGIN, 2015, p. 1-2). Dugin szerint meg kell találni az egyes történelmi szakaszokra jellemző sajátosságokat és fel kell tárni az orosz kultúra jellegzetességeit. Eközben azt is hangsúlyozza, hogy a geopolitikai rendszerrel kapcsolatos pozíció függ a megfigyelő, vagy elemző értelmezésétől. Ez csak akkor lehet eredményes, ha a szubjektív és objektív tényezők egységes szerkezetbe rendeződnek. Véleménye szerint „... az orosz geopolitika a Heartland geopolitikája; szárazföldi bázison alapuló geopolitika, a szárazföld geopolitikája.” (DUGIN, 2015, p. 5). A tizenötödik század óta a Oroszország a „szárazföldi civilizáció”, a kontinentális Róma pólusát testesíti meg. Erre a civilizációra a konzervativizmus, a holisztikus szemléletmód, az antropológiai közösség (a nép fontosabb, mint az egyén), az áldozatvállalás, az idealisztikus irányultság, a hűség, az askétizmus, a becsületesség és a lojalitás a jellemző. A kétpólusú, hidegháborús világban „Geopolitikailag ... egyensúly állt fenn a globális jellegű thalasszokratikus kapitalista Nyugat és messze az SZSZSZR határain túlterjeszkedő tellurokratikus kommunista Kelet között.” (DUGIN, 2015, p. 42). A többpólusú, és interdependens nemzetközi viszonyrendszer keretei között ezen állapot ismételt megteremtésének szolgálatát vállalta az orosz geopolitika és kormányzati külpolitika.

Kína ante portas – avagy a többpólusú nemzetközi rendszer bizonytalan körvonalai

Történelmi tény, hogy Moszkva – BRICS országok tagjaként – hatalmát újjászervezve, politikai szuverenitását a Szovjetunió által elvesztett területek egy részére kiterjesztve birodalmi politizálásba kezdett. Az orosz kormányzat az Eurázsianizmus, és a nemzetközi rendszer multipolárisá alakítása stratégiájának irányvonalát képviseli és érvényesíti külpolitikájában. Az Eurázsiai Gazdasági Unió meghirdetésével és létrehozásával, a Sanghaji Együtműködési Szervezet megteremtésével, az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együtműködéshez történő csatlakozással és más nemzetközi integrációkkal való kapcsolatok kiépítésével a nemzetközi viszonyok rendszerének struktúráképző nagyhatalma, világgazdasági értelemben véve „független periféria” lett, amelynek törekvéseit több tényező korlátozza és befolyásolja.

Korlátozza egyrészt az Amerikai Egyesült Államok szuperhatalmi státusza és pozíciója. Keretek közé szorítja másfelől az Eurázsiai térségben egyre jelentősebb szerepet játszó, globális nagyhatalommá váló Kína. Peking nem csupán a Sanghaji Együtműködési Szervezet és az Ázsiai Együtműködési Fórum révén terjesztette ki és növelte befolyását az Eurázsiai térségben. A kínai vezetés 2013-ban meghirdette a világhatalmi befolyásának növelését és érvényesítését szolgáló Új

Selyemút Gazdasági Övezet koncepciót és azt egyre következetesebben és egyre határozottabban érvényesíti is. (PÉTI, 2017).

8. ábra

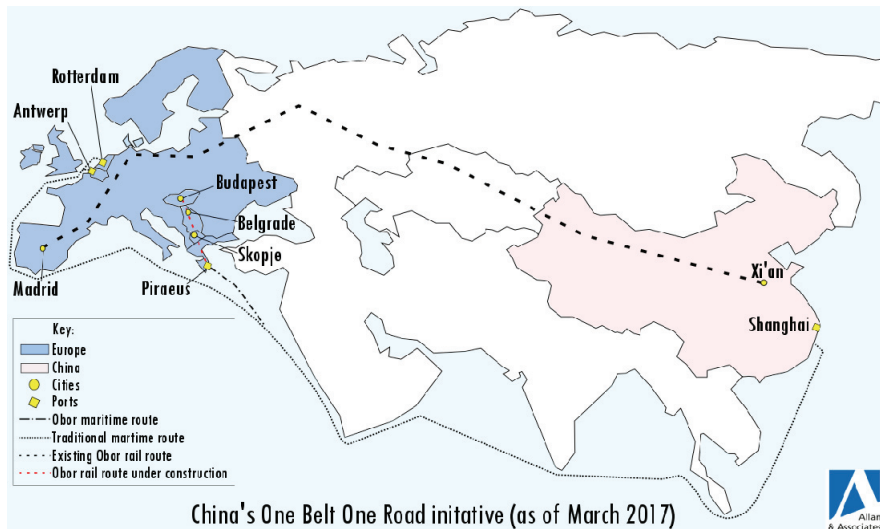
A szárazföldi és tengeri Új Selyemút

Forrás: <http://www.silkroutes.net/OBOR/9MapWallStreetJournal.jpg>

Letöltve: 2019. július 5.

A Kelet- Közép Európát is magában foglaló Egy Övezet, egy Út elnevezésű stratégiájában nagy szerepet kap a szárazföldi és a vízi új Selyemút, amelyet kiegészít az Északi-sarkon át vezető, azt megkerülő már tesztelt útvonal is.

A kínai világhatalmi tervek érvényesítése szolgáló Egy Övezet, Egy Út, avagy Pekingben az utóbbi időkben Belt and Road Initiative-nak nevezett koncepció fontos eszközének, elemének számít a térségi befektetések célját szolgáló Ázsiai Befektetési Bank kliens hálózatának tervezett és folyamatban lévő kialakítása is.

9. ábra

Az Egy Övezet, Egy Út állomásai

Forrás: <https://www.a2globalrisk.com/analysis/asia-pacific/chinas-one-belt-one-road-hits-road-bump-in-hungary/> Letöltés: 2019. július 1.

10. ábra

Az Egy Övezet Egy Út és az Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Bank

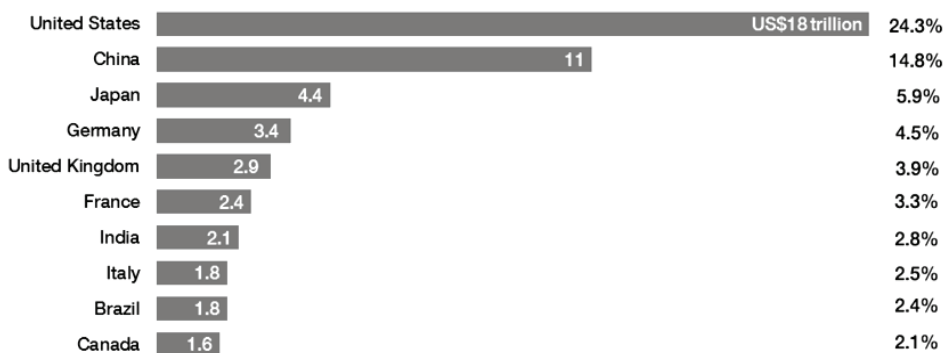
Forrás: <http://thearticle/evaluating-chinas-new-silk-road>

Letöltés: 2019. július 20.

A számok és a nemzetközi gazdaságstatisztikai adatok is Kína előretöréséről tanúskodnak. A Világbank által 2015-ben készített és a Világgazdasági Fórum 2017-ben aktualizált és felülvizsgált összeállítása szerint a világ legnagyobb gazdaságai sorában az előültöltött GDP abszolút nagysága tekintetében az első három helyet az Egyesült Államok (24,3%), Kína (14,8%) és Japán (5,9%) foglalja el. Hatalmas a különbség azonban az első két helyezett ország, az USA, valamint Kína és Japán, továbbá a negyedik Németország (4,5%) gazdasági ereje és befolyása között. Ebben a sorban Oroszország a világ GDP-jéből Olaszországgal és Brazíliával megegyező módon csupán 1,8%-ban részesedik.

The world's biggest economies

GDP in current USD and share of global total, latest World Bank data, 2015

Source: World Bank and Visual Capitalist

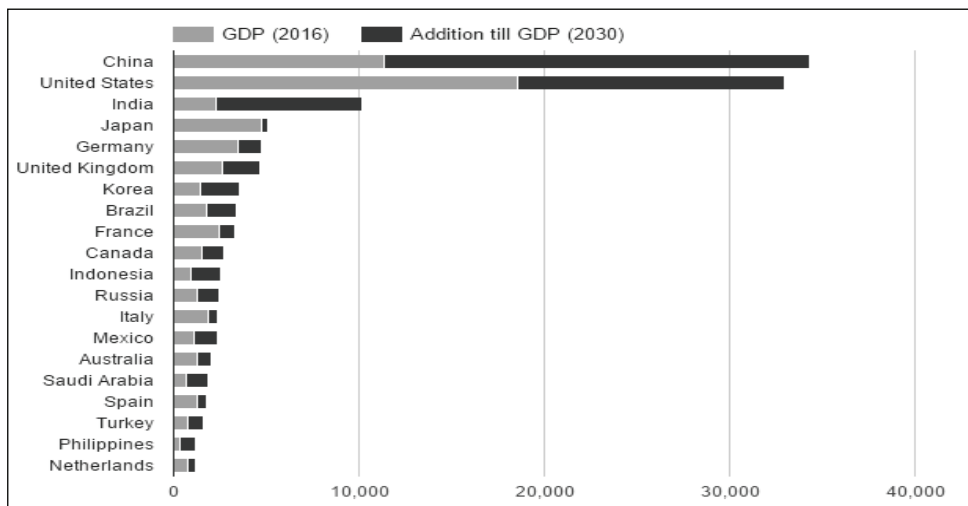
11. ábra

A világ legnagyobb gazdaságai 2017-ben

Forrás: <https://es.weforum.org/agenda/2017/03/las-10-mayores-economias-del-mundo-en-2017>

A trendek egyértelműen Ázsia, elsősorban Kína és India gazdasági előretöréséről és megerősödéséről, a nemzetközi viszonyok rendszere erőssorrendjének és befolyási övezeteinek átalakulásáról, megváltozásáról szólnak.

Igen jelentős gazdasági átrendeződést prognosztizálnak az Európai Bizottság 2030-ra vonatkozó előrejelzései is. Ennek adatai szerint a jelzett időpontra mind a GDP növekedési ütemét, mind abszolút értékét tekintve Kína kerül az első helyre, megelőzve az Egyesült Államokat. India feljön a harmadik helyre. Oroszországot sorrendben Korea, Brazília, Kanada és Indonézia is megelőzi.

12. ábra

2030-ra vonatkozó globális GDP előrejelzés

Forrás 11.: European Commission (2016): Projected GDP ranking 2030.

https://ec.europa.eu/knowledge4policy/visualisation/projected-gdp-ranking-2030_en

Mindezek a tényezők, a prognosztizált és feltételezett változások jelentős hatást gyakorolnak az egypólusú (atlantista) globalizáció felfogását elutasító geopolitikai gondolkodás fejlődésére és a különböző modellek által képviselt és megjelenített életminőség alakulására.

Felhasznált irodalom / References

- AGUIAR, J (2000): *Modelos de Globalização*. In: *O Interesse Nacional e a Globalização*. Edições Cosmos, Instituto da Defesa Nacional, Lisboa, 2000.
- ALDENUEVA, A. J. (2001): *Globalización: concepto y papel del Estado*. Boletín de la Facultad de Derecho (UNED), 2001. 18. sz.
- AXFORD, B. and HUGGINS, R. (1999): *Towards a post-national polity: the emergence of Network Society in Europe*. In: *Whose Europe? The turn towards Democracy*. Edited by Dennis Smith and Sue Wright. Blackwell Publishers, Oxford.
- BRZEZINSKI, Z. (1999): *A nagy saktábla*. Európa Kiadó, Budapest.
- BRZEZINSKI, Z. (2013): *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont. Budapest.
- CASTELLS, M. (2005): *A hálózati társadalom kialakulása*. Gondolat-Infonia, Budapest.
- CHASE, R. – HILL, E. – KENNEDY, P. (1996): *Estados axiales y estrategia de Estados Unidos*. Política Exterior. no.50. p.83-102.

- COHEN, S. B. (2009): *Geopolitics. The Geography of International Relations*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. New York.
- DUGIN, A. (2000): *Osznivi geopolityiki*. Arktogeia, Moszkva.
- DUGIN, A. (2004): *Projekt „Eurazija.”* EKCMO, Jauza, Moszkva.
- DUGIN, A. (2012): *The Fourth Political Theory*. Arktos Media Ltd. London.
- DUGIN, A. (red) (2012): *Geopolityika i mezsdunardnije otnosenyija*. Jevrazijszkoje Dvizsenyije. Moszkva.
- DUGIN, A. (2013): *Multipolarism as an Open Project*. Journal of Eurasian Affairs. Volume 1.p.5-15.
- DUGIN, A. (2014): *Geopolityika Rossziji*. Akagyemicsevszkij Projekt. Moszkva.
- DUGIN, A. (2015): *Last War of the World-Island*. The Geopolitics of Contemporary Russia. Arktos Media Ltd. London.
- DUGIN, A. (2015): *Geopolityika*. Akagyemicsevszkij Projekt. Moszkva.
- DUGIN Alexander: *On Eurasianism, the Geopolitics of Land and Sea, and a Russian Theory of Multipolarity*. <http://www.theory-talks.org/2014/12/theory-talk-66.html> és <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=186525>.
- HELD, D. (2000): *A globalizing world? Culture, economics, politic*. In.: *Global Democracy: key debates*. Ed. Barry Holden, London.
- HUNTINGTON, S. (1998): *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Európa Kiadó, Budapest.
- KHANNA, P. (2008): *The Second World. Empire and Influence in the New Order*. Random House, New York.
- KISSINGER, H. (2002): *Korszakváltás az amerikai külpolitikában? A 21. századi Amerika diplomáciai kérdései*. Panem-Grafo, Budapest.
- KISSINGER, H. (2008): *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, Budapest.
- KISSINGER, H. (2015): *Világtrend*. Antall József Tudásközpont, Budapest
- LOROT, P. (1997): *De la géopolitique a la géoéconomie*. Revue Française de Géoéconomie, 1997. no.1.p.9-19.
- LOUREIRO DOS SANTOS, J. A. (2008), *O Coração da Eurásia contra o resto do mundo*. (Ensaio geopolítico e relações internacionais). Comunicação Academia de Ciências de Lisboa do socio correspondente. Lisboa.
- MAÇÃES, B. (2018): *Eurázsia hajnala. Az új geopolitikai világtrend nyomában*. Pallas Athéné Books. Pallas Athéné Könyvkiadó Kft. Budapest.
- NAZARBAJEV, N. (2011): *Jevrazijszkij Szozuz:ot igyeji k isztoriji buduscsevo*. Izvesztyija, 2011. október 25. <http://www.izvestia.ru/news/504908>. és <http://www.izvestia.ru/news/504908>.
- NOGUÉ FONTE, J. – VICENTE RUFÍ, J. (2001): *Geopolítica, identidad y globalización*. Editorial Ariel S. A., Barcelona
- LJUBOV SISELINA – GAZDAG FERENC (szerk.) (2004): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*: Zrínyi Kiadó, Budapest.
- PÉTI, M. (szerk.) (2017): *Az Új Selyemút Gazdasági Övezet geostratégiai és földrajzi dimenziói*. BCE. Budapest.
- RAI NAYAR, B.(2005): *The Geopolitics of Globalization. The Consequences for Development*. Oxford University Press.Oxford.

- ROSENAU, J. (1990): *Turbulence in World Politics*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- ROSSZIJA I JEVROPA: KRESZTOMATYIJA PO RUSSZKOJ GEOPOLITYIKE. (2007): Szosztavitylej L. N. Siselina. Nauka. Moszkva.
- SZILÁGYI, I. (2006): *Nemzeti identitás és szuverenitás az Európai Unió csatlakozás tükrében*. In: SZILÁGYI István: *Portugália és Spanyolország. Történelem és politika a huszadik században*. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány. Veszprém. 277-292. o.
- SZILÁGYI, I. (2018): *Geopolitika*. Második, bővített kiadás. PAIGEO, Budapest.
- SZILÁGYI, I. (2019): *Az orosz geopolitikai gondolkodás. Áttekintés*. Geopolitikai Szemle. 2019. 1. sz.p.9-41.
- SZOLOZOBOV, J. (2012): *Jevrazijszkij Szojuz: ot igyeji k isztoriji buduscsevo*. In: Geopolityika i mezsdunarodnije otnosenyija. Jevrazijszkoje Dvizsenyije. Moszkva. p. 354-374.
- WALLERNSTEIN, I. (1983): *A modern világgazdasági rendszer kialakulása*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- WHOSE EUROPE? THE TURN TOWARD DEMOCRACY.(1999): Edited by Dennis Smith and Sue Wright. Blackwell Publishers, Oxford.

KULCSÁR LÁSZLÓ

Életminőség és jól-lét: egy új paradigma felé

Elméleti és módszertani megfontolások¹

Quality of Life and Well-Being: Toward a New Paradigm

Theoretical and methodological considerations

Mottó:

A legtöbb vitatott és kétséges dologra fény derül azonban, mihelyt helyesen meghatározzuk, hogy mit kell vélnünk a boldogság lényegéről.

Arisztotelész: Eudemoszi etika

A boldog családok mind hasonlók egymáshoz, minden boldogtalan család a maga módján az.

Lev Tolsztoj: Anna Karenina

Abstract

The study begins with a critical review of the relevant literature by examining the theoretical approaches of quality of life and well-being. I treat the concept of quality of life and well-being as synonymous. The reviewed literature is characterized both by conceptual confusion and, accordingly, by the multitude of misinterpretations observed in empirical research on the quality of life and well-being. Several 'solutions' have emerged in the international literature, and the practice of international organizations (OECD, EU, UN), but each has been confronted with the question of what is the difference between 'subjective' and 'objective' and 'social' and 'individual' well-being. There has long been a consensus that economic indicators (GDP, income, etc.) are not a good indicator of people's well-being. Still, there is no consensus as to what dimensions and what indicators "beyond GDP" would be appropriate based on well-being. This problem suggests that there is currently no paradigm by which conceptual and methodological difficulties can be eliminated. The study attempts to outline a new paradigm.

Keywords: quality of life, well-being, methodology, social and economic inequalities, social policy.

Absztrakt

A tanulmány az életminőség és a jól-lét fogalmának vizsgálatával kezdi a vonatkozó szakirodalom kritikai áttekintését. Az életminőség és a jól-lét fogalmát szinonimaként kezeli. A szakirodalmat egyaránt jellemzi a fogalmi zűrzavar és ennek megfelelően az életminőség, a jól-lét empirikus kutatása során megfigyelhető félreértelmezések sokasága. A nemzetközi szakirodalomban és a nemzetközi szervezetek (OECD, EU, ENSZ) gyakorlatában több „megoldás” született, de mindegyik beleütközött abba a kérdésbe, hogy mi a különbség a „szubjektív” és az „objektív”, valamint a „társadalmi” és az „egyéni” jól-lét között.

Abban már régóta egyetértés van, hogy a gazdasági mutatószámok nem jelzik jól az emberek jól-létét, abban azonban nincs, hogy vajon a „GDP-n túl” milyen dimenziók és azok alapján milyen mutatószámok lennének megfelelőek. Ez a probléma arra utal, hogy jelenleg nincs egy olyan paradigma, amely alapján a konceptuális és a módszertani nehézségek kiküszöbölhetőek lennének. A tanulmány egy új paradigma felvázolására tesz kísérletet.

Kulcsszavak: Életminőség, jól-lét, módszertan, társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek, társadalompolitika.

Bevezető

Huxley „Szép új világ” című regényében mindenki „folyamatosan boldog”, amiről a tudósok nagy csoportja gondoskodik, irányítva magát a társadalmat is, mint egyfajta „szakértői kormány”. A tudósok szabják meg, hogy mi a boldogság, és hogyan lehet a társadalom különböző csoportjainak azt elérni. Az életminőséget, a jól-létet vizsgáló társadalomkutatók² természetesen ma nincsenek ilyen helyzetben, de azért előfordul, hogy mivel a „boldogságot”, a „jól-létet” nem igazán tudják meghatározni, illetőleg fogalom használatuk sok bizonytalanságot tükröz, elképzeléseik nem teljesen illeszkednek a valóságban megfigyelhető társadalmi folyamatokhoz. Glatzer³ például határozottan megkülönbözteti a jól-létet a boldogságtól a következő módon: a boldogság ugyan éppúgy szubjektív, mint a jól-lét, de míg a jól-lét számtalan, sokszor egymással bonyolult viszonyban lévő komponenset tartalmaz, s ezeknek a komponenseknek értékelése szubjektív, élethelyzettől és személyi tulajdonságoktól függően más és más lehet, a boldogság ugyan általános értékelése az egyén életének, de nem tudhatjuk, hogy az értékelésben melyik jól-lét komponens milyen szerepet játszik. Ettől függően viszont a boldogság érzete változó. Az életminőség és a jól-lét empirikus kutatásával kapcsolatban, mint majd látjuk, nem ez az egyetlen probléma.

Általában elfogadott, hogy az emberi jól-létnek három fő dimenziója van: az anyagi-fizikai dimenzió (a környezetünk adottságai, a jövedelem, az életkörülmények), a társadalmi dimenzió (kapcsolatok, a társadalmi és politikai folyamatok hatásai) és a személyiség dimenzió (a személyiség tulajdonságai, a kulturális adottságok és normák). Ezzel nem teljesen egyező megfogalmazások is születtek, mint pl. azok, amelyek hangsúlyozták az életminőség, a jól-lét és az életkörülmények közötti különbségeket. Az életkörülmények hozzájárulnak az életminőséghez, de majd látjuk, nem azonosak vele⁴. Lehet természetesen ezeket a dimenziókat bővíteni, másként megfogalmazni, de a lényeg az, hogy az életminőség és jól-lét olyan indikátorokkal rendelkezik, amelyek rendkívül eltérőek lehetnek egy társadalmon belül és eltérőek az egyes társadalmak között is⁵. Ezeket az indikátorokat az adott társadalom különböző csoportjai különbözőképpen értékelik, tehát eltérő bázisa lehet ugyanannak a minősítésnek.

Ennek az írásnak az a célja, hogy elbizonytalanítsa az életminőség, a jól-lét fogalmával operáló kutatókat, ha mérni akarják ezt, a társadalom állapotára és az egyénre is

jellemzőnek tartott helyzetet. További okot adunk bizonytalanságra akkor, ha nemcsak pillanatképet akarunk készíteni erről az állapotról, s azt összehasonlítani más állapotokkal, hanem változást, tehát dinamikát akarunk vizsgálni. Nem csak azért létezik ez a bizonytalanság, mert fontosnak tartott társadalmi, gazdasági jellemzők nagyon lassan változnak⁶, mint például a területi egyenlőtlenségek, s azon belül a humán erőforrások állapotában mutatkozó területi eltérések makacsul tartják magukat,⁷ hanem azért is, mert a kutatók gondolkodásában évtizedek óta sokszor bizonytalan, egymásnak ellentmondó nézetek fogalmazódnak meg az életminőséggel kapcsolatban, amelyek igen különböző empirikus vizsgálatokban öltenek testet. A kutatói elbizonytalanodás természetesen egy témával kapcsolatban nem csak hátrány, hanem előny is lehet. Egyenes utat jelenthet az új és jobb megoldások felé, csak tovább kell lépni.

A fogalom

Több szerző írása elején visszanyúl legalább egy mondat erejéig Arisztotelészhez, aki ugyan nem a jól-lét, hanem a boldogság fogalmáról (*eudaimonia*–*boldogság-önmegvalósítás*) értekezve annak többes jelentését hangsúlyozza. Az első, amit nagyon fontosnak tart, a polisz polgárának társadalmi felelősségvállalása, benne élése a közügyekben, s a többi polgárral való együttműködés, a közösségért végzett munka (*az erény*), azaz olyan tevékenységek, amelyekkel elérhetjük a boldogságot. Nem nehéz ebben felfedezni a társadalmi kapcsolatok, az involváltság, az együttműködés, a szolidaritás korai formákban való megjelenését. A boldogság másik fő dimenziója Arisztotelész szerint az egyén önmegvalósítása, amelyet az élvezetek, az örömök okoznak számára (*hedonizmus-gyönyör*)⁸. Míg az előbbi dimenziót a társadalmi jól-lét indikátorainak is szokták nevezni, az utóbbi inkább a személyes, a szubjektív jól-lét indikátorait tartalmazza. Ezt a kettősséget képviselte tanulmányában közel fél évszázada Gerson⁹ is, aki a jól-lét, az életminőség fogalmánál megkülönböztette egyrészt az úgynevezett transzcendentális, másrészt pedig az individuális jellemzőket. Az előbbi az egyén helyét a társadalomban vizsgálja: milyen szerepet tölt ott be és milyen tevékenységeket végez, az utóbbi pedig a kívánt, vagy elvárt egyéni teljesítményeknek való megfelelés sikerességére vonatkozik. Mivel az egyéni és a közösségi érdekek, normák gyakran ellentmondásba keverednek, Gerson egy harmadik megközelítést tartott hatékonynak, amely középpontjában az önmérséklet és a mások szempontjainak lehetőségét biztosító közös tevékenység iránti elkötelezettség áll. Az Arisztotelész-i kettősség más esetekben is tetten érhető, ha nem is mindig a Gerson-i felfogásban. Részben ide sorolható például az objektív és a szubjektív jólét megkülönböztetés is, amelyet még elemzés alá vonunk a későbbiekben.

Tisztába vagyunk vele, hogy a boldogság fogalma más elemzést kíván meg a filozófiai gondolkodás szintjén és más értelmezést kap egy társadalomtudományi empiri-

kus vizsgálatban. Nem véletlenül jegyzi meg Hagertyetal¹⁰, hogy az életminőség kutatása meglehetősen nagy kihívás, nem könnyű feladat már a fogalmak tisztázása sem, például a boldogsággal és az elégedettséggel kapcsolatban sem. Hagerty és szerzőtársai 22 féle 2001 előtt megjelenő jól-léti index értékelését végezték el, és számos hibás elméleti és módszertani megközelítésre hívták fel a figyelmet¹¹. Az egyik ilyen problémát abban látták, hogy a jól-lét mérését a boldogsággal helyettesítik (az, hogy ez hiba, ebben a korábban hivatkozott Glatzer tanulmány megerősíti véleményünket). Erről győz meg Raibley¹² cikke is, amelynek már a címe is egyértelmű állásfoglalás: „A boldogság nem ugyanaz, mint a jól-lét” (Happiness is not Well-Being”). Ennek alapján egy olyan kérdés, vagy hasonló, hogy „Mindent összevéve mennyire érzi magát boldognak?” vagy „Mindent összevéve, mennyire elégedett az életével?” sem módszertanilag, sem elméletileg nem tűnik jó megoldásnak. Ilyenformán a boldogság, elégedettség rendkívül bizonytalan mérést tesz csak lehetővé, amelynek eredménye jelentős mértékben az adott szituációtól függ, azt viszont nem tudjuk, hogy az életviszonyok mely jellemzője, melyik dimenziójában bekövetkezett változás kelti a boldogság, vagy a boldogtalanság érzését, s vajon meddig tart ez az érzés. Többek között ezért van az, hogy a jövedelem és a boldogság kapcsolata sem egyértelmű – „a pénz nem boldogít” – a boldogsághoz valószínűleg más is kell. Erősíti ezt az összefüggést a Gallup nemzetközi longitudinális vizsgálata is, melynek eredménye szerint, noha a kínai lakosság jövedelmi helyzete jelentősen emelkedett, a fizetés duplájára való növekedése nem jelentette volna az étellel való elégedettség szintjének emelkedését a vélemények szerint. Más Gallup vizsgálatok szerint is a jövedelem és a boldogság „nem járnak kéz a kézben”. A Gallup által vizsgált „boldogság index” hasonló mértékű volt a legalacsonyabb és a legmagasabb jövedelmű amerikaiak csoportjában¹³. A boldogságról alkotott vélemény nagyban függ attól, hogy a véleménynyilvánítás idejében, vagy azt közvetlenül megelőzően az emberek milyen érzéssel értékelik saját viszonyaikat, milyen impulzusokat kaptak. Kahneman és Krueger¹⁴, amikor az egyik tanulmányukban elemezték a szubjektív jól-lét mérésének alakulását, (a feldolgozott szakirodalom 1194 tételből állt) egyrészt ők is hangsúlyozták, hogy a boldogság nem ugyanaz mint a jólét, s ezzel összefüggésben kétségüket fejezték ki azzal kapcsolatban is, hogy vajon a Bhutan-i királyság által az 1970-es évek elején kezdeményezett Nemzeti Boldogság Index¹⁵ (GNH- Gross National Happiness), vagy az ENSZ által is mért World Happiness Report megfelelő-e a boldogság mérésére. Maga a Bhutan-i miniszterelnök is, aki egyébként a Harvardon végzett, több alkalommal utalt azokra a munkákra, amelyek az általuk bevezetett mutató fejlesztését, átalakítását tették szükségessé. Az egyikpéldája az volt, hogy az ország legszegényebb tartományában mérték a legnagyobb boldogságot¹⁶. Biswas-Dieneretal¹⁷ bármennyire is szimpatizált a Bhutan-i kezdeményezéssel, nem hallgatta el, hogy egyelőre kevés empirikus anyag áll rendelkezésre az index működéséről, s másokkal együtt fenntartásának is hangot adott, miszerint nem kizárt, hogy a Bhutan-i mérőműszer erősen kötődik a politikához. A mutató tesztelésére végzett és általa irányított kutatás a

Bhutan-i jól-lét koncepciójának két dimenziójában (a jól-lét környezeti és szociális dimenziói) az ország lakosságának értékelése valóban megközelítette a fejlett országokét, de a többi dimenzióban elmaradt attól. Ebből is látható, hogy a jól-lét mérésének problémája nem csak koncepcionális, hanem módszertani jellegű is. Kahneman és Krueger például a boldogság mérésének általuk megismert módszerei közül egyiket sem tartották megfelelőnek sem a boldogság, sem pedig a jól-lét vizsgálatára.

Hogy mi áll a boldogság háttérében? Hát, a jövedelem az biztos nem. Jebbetal.¹⁸ két lényeges megfigyelésre hívták fel a figyelmet a jövedelem és a boldogság összefüggésével kapcsolatban. A 164 országra kiterjedő Gallup vizsgálatot elemezve azt igazolták, hogy a jövedelem növekedése csak egy bizonyos pontig mozog együtt a boldogsággal, egy pont után (turning point) a jövedelem emelkedése nem növeli a boldogság érzetét, függetlenedik attól. A másik fontos eredmény az volt, hogy *a töréspont máshol következett be az eltérő kultúrákhoz tartozó egyes nemzeteknél*. Mindez erősíti azt a meglátást, hogy a jól-lét indikátorai nem értelmezhetők azonos módon. Kahneman és Krueger pedig az étellel való elégedettség és a boldogság tényezőivel erősen korreláló 11 tényező között mindössze egyet találtak, amely az anyagiakra vonatkozott. A többi mind az emberi, családi kapcsolatokkal, az egészséggel és a vallási közösségekkel volt összefüggésben. Nagy szerepe volt továbbá a mérést közvetlen megelőző pozitív, vagy negatív eseményeknek. Ebben az írásban részletesen nem foglalkozunk vele, de a szerzők azt is felvetették, hogy amennyiben a fenti gondolataik elfogadhatók, akkor a témára vonatkozó kérdésekre adott válaszokat erősen befolyásolhatja a válaszadás (kérdés) időpontja, sőt az órája is, figyelembe véve az eltérő napi tevékenységciklust.

Chamberlain és Zika¹⁹ szerint a jól-lét esetében ugyanez a helyzet. Bár adataik szerint a saját jól-lét helyzetre korábban adott értékelés kimutatható befolyást gyakorol a jól-létről alkotott aktuális véleményre, de az adott pillanatban született értékelést az adott szituáció sajátosságai jelentősebben befolyásolják. Az eredmények tehát nagyon bizonytalanok, s Michalkó et al²⁰ a híres amerikai professzorra E. R. Babbie-re hivatkozva meg is jegyzi, hogy a szubjektív életminőség mérése „a társadalomtudományi kutatások egyik legingoványosabb területe”. Mindezen nehézségek ellenére nem állíthatjuk, hogy a jól-lét kutatása felesleges lenne. Az emberi, a társadalmi, a munkahelyi, a családi kapcsolatok és azoknak alakulása döntően befolyásolják a magatartásunkat, teljesítményünket, egészségünket, mobilitásunkat²¹.

Arisztotelészhez hasonlóképpen szinte megdönthetetlen hivatkozásként szerepel az életminőség és a jól-lét kutatási területén Joseph E. Stiglitz²² és munkatársai műve, amelyben szemléletváltást sürgettek a tudomány és a politika területén is a társadalmi és gazdasági fejlettség értelmezésével és mérésével kapcsolatban. Elsősorban azt vetették fel, hogy a GDP és a GNI értelmezését kell megvizsgálni és rámutatni arra, hogy milyen területeken alkalmazható, mit jelent és milyen jelenségek mérésére nem alkalmazható. Bizonyos kritikák persze már korábban is

megfogalmazódtak a GDP egyoldalú befolyása ellen²³, de egyrészt a probléma egy-egy elemére koncentráltak csak, vagy a magyar írások esetében pedig rajtuk kívülálló okokból nem érték el a megfelelő módon a politika „ingerküszöbét”. Nem a Striglitz jelentés volt az első tehát, amely ezt a kérdést felvetette és egy komplexebb mérőszámot javasolt. Bhutan GNH programja már 2005-ben készen állt, de érdekérvényesítési lehetőségei messze alulmúlták a francia elnökét és a projekt vezetőit. Azt is mondhatnánk, továbbá, hogy a példa ragadós, mivel 2015-ben a Brit miniszterelnök, David Cameron szintén megbízott egy csapatot, hogy dolgozza ki a brit viszonyokra alkalmazott Nemzeti Jól-lét Mutatót (Measuring National Well-Being Programme).²⁴

Rojas²⁵ szerint is növekvő szakadék van a GDP mérésével jelzett eredmények és a népesség jól-létének színvonala között, s ebben a Stiglitz jelentésnek igaza van, szemléletváltásra szükség van. Rojas viszont azt a problémát is felvetette, hogy mivel a közgazdászok szerinte nincsenek tisztába az életminőség, a jól-létkonceptiójával, ennek tudható be az is, hogy a közgazdászok által konstruált jól-lét mutatók nagyban hasonlítanak, több esetben ugyanazok, mint amelyeket a gazdaság, a különbözőinfrastruktúrák, szolgáltatások színvonalának mérésére (fejlettség) használnak. E két terület viszonyának kérdésében azonban a Stiglitz jelentést Rojas igen gyengének tartja.

Stiglitz és társainak, ahogyan jelezték, célja elsősorban a vita és a tovább gondolás ösztökélése volt, semmint végleges válasz a felvetett kérdésekre. Néhány normatív „újtjelző karót” azért levertek, amelyek mentén publikációk sokasága született szerte a világon és Magyarországon is²⁶ többek között a „jól-lét” értelmezéséről és vizsgálatáról. Ebben a vonatkozásban azonban a Stiglitz féle tanulmány sem volt mentes a fogalmak tisztázatlanságától. Így például szó van ’társadalmi’ jól-létről és ’egyéni’ jól-létről, azután „objektív’ jól-létről és ’szubjektív’ jól-létről. Vajon mi a viszonya e típusoknak egymáshoz? A Stiglitz-féle bizottsági jelentés, policy anyag révén, nem ment bele a részletekbe az egyes jól-lét „jelzők” meghatározásánál, inkább csak indokolta azok fontosságát. Az anyag természetéből valóban ez következett, s az újabb kutatásokra hárult a tisztázás feladata. Ez azonban még várat magára, mivel a jól-lét körüli fogalomzavar, amelynek módszertani következményei is jócskán adódnak, nem tűnik csökkenni ma sem (1. ábra). A Stiglitz jelentés után Magyarországon meglepően kevés elméleti munka született a jól-lét értelmezéséről. A Nagy – Koós korábbi tanulmány, a Szirmai által szerkesztett és részben írt kötet, valamint az abban megjelent Nagy – Koós és Tímár (et al.) tanulmányok mellett említésre méltó munka ebből a szempontból Kelemen – Kincses²⁷ tanulmánya. Azok a vizsgálatok pedig, amelyek területi, térségi indikátorokat értelmeztek a jól-lét mérésére, lényegében csak reprodukáltak a fejlettséggel foglalkozó mérési eredmények területi mintázatát.²⁸

Jól-lét variációk	Társadalmi	Egyéni
Objektív	A	B
Szubjektív	C	D

1. ábra

A jól-lét körüli fogalomzavar

Forrás: saját szerkesztés

Az 1. ábrában jelzett négy típus már mutatja a lehetséges értelmezések nehézségeit. Mondjuk azt, hogy az objektív indikátorok azok a statisztikai mutatók, amelyek a Stiglitz-féle dimenziókkal kapcsolatosak (A, B)? Ebben az esetben az 'A' típus azért problematikus, mert olyan jelenségekre utal, mint például az együttműködés, a kohézió, amely kategóriák elsősorban egyéni vagy közösségi (nem települési, regionális, országos) szinten mérhetők, például a kapcsolati hálók, a szolidaritás erőssége, jellege, a társadalmi tőke²⁹. Találhatók ugyan szép számmal olyan tanulmányok is, amelyek társadalmi szinten kísérlik megmérni a jól-lét idevonatkozó dimenzióit, de a választott mutatók, mint például a civil szervezetek száma, a bűncselekmények száma, a kulturális fogyasztás településenként mért összege stb. bármilyen kombinációjából sem következethetünk a jól-lét helyzetére. Mennyivel jobb-lét jellemzi azokat a településeket, amelyekben például több könyvtár, művelődési ház stb. működik a lakosságszámhoz viszonyítva, mint máshol, ha a lakosság jelentős része nem veszi azokat igénybe? Világosabban fogalmazva: települési, megyei, regionális, országos jól-lét nincs, ezzel a tulajdonsággal csak emberek bírnak. A jól-lét statisztikai mérésére több kísérlet történt Magyarországon is, de az alapproblémát nem oldották meg, miszerint a társadalmi szinten mért objektív mutatók elmosás a vizsgált területen belül tapasztalható jól-lét egyenlőtlenségeit. Így tehát nem a jól-létet, életminőséget mérik, hanem egyfajta kínálat, vagy lehetőség-halmazt, amelyből, mint a költő által említett „bőség kosarából” nem mindenki vehet egyformán, de tegyük hozzá, nem is áll mindenkinek szándékában. A „bőség kosara” tehát eltérő nagyságú és eltérő dolgok lehetnek benne, amelyek eltérő értékelést kaphatnak. Ha szubjektív megítélés keretében értelmezzük a társadalmi jól-lét fogalmát (C), akkor viszont a survey jellegű vizsgálatok területére kerülünk³⁰. A 'D'-vel is van egy kicsi nehézség: Azok az indikátorok is a 'C'-vel együtt szerepelhetnek, illetőleg a 'C' szerepel a 'D'-vel egy csoportban? Ha az egyéni szintet figyeljük, a szubjektív és objektív tényezők összhangja is kérdéses. Liao³¹ például nem talált pozitív korrelációt a szubjektív és az objektív indikátorok között, kivéve a környezet állapota (levegő szennyezettsége és a szemét mennyisége a környéken) és annak minősítése között, valamint az oktatás színvonala és annak megítélése között. A jövedelem és a háztartás felszereltsége, a lakás minősége, nem voltak differenciáló tényezők. Zűrzavar tehát akad bőven a jól-lét fogalma és viszonyrend-

szere körül is. Ez nem is csoda, hiszen hivatkozásképpen használt nemzetközi szakirodalom is tanácstalan ebben a kérdésben.

Egy további lényeges szempontra is fel kell hívnunk a figyelmet, amelyet ritkán szoktak figyelembe venni, mégpedig az elemzések statikus, keresztmetszeti jellegére. Molnár – Kapitány³² vetette fel, hogy többek között az anyagi helyzet megítélése nem egy adott pillanat értékelésével kapcsolatos, hanem a megtörtént és a várható változások szubjektív minősítésével összefüggésben. A saját jól-lét értékelése tehát attól a dinamikától is függ, hogy az adott helyzet hogyan alakult ki, azaz „honnan érkezett és hová megy”. Egyszerűbben fogalmazva nem az adott jövedelmi szint számít, hanem főként az, hogyan alakult a jövedelem helyzete a múltban és mi várható a jövőben.

A jól-lét fogalmának használata meglehetősen elterjedt anélkül, hogy a használók komolyabban elgondolkodtak volna a fogalom tartalmán. A bizonytalansághoz az is hozzájárul, hogy a szakirodalom sokszor olyan fogalmakkal operál, amelyek empirikus kutatásokban, statisztikákban való mérése nem egyszerű feladat. Ilyen például a szinte megfoghatatlan „fejlődés”³³ fogalma. Mivel az életminőség, s mint korábban megjegyeztük a boldogságszintén meglehetősen összetett fogalom, s ebben valószínűleg mindenki egyetért, kérdés az, hogyan értékeljük egy bizonyos elmozdulást a fogalom egy bizonyos dimenziójában, ha egy másikban változás nem következik be vagy ellentétes irányú? Harcsa³⁴ elméletileg is bizonyította a fogalmak pontos használatának előnyeit és módszertanilag is számos megoldásra tett javaslatot a fejlettség és az egyenlőtlenség kategóriáinak vizsgálatával, mérésével kapcsolatban, érintve az életminőség-kutatásának problémáit is. Sajnos felvetéseinek többsége visszhang nélkül maradt a vonatkozó empirikus tudomány területén.

A politikában (ha a politikai retorikát nem vizsgáljuk) a fent jelzett probléma komoly nehézséget okoz ma is. Azt is mondhatnánk, hogy a politika sok esetben komoly szellemi deficitel küzd a fogalmak meghatározása és alkalmazása terén. Az egyik nehézséget a kutatók számára is ez okozza, ha ugyan szükségesnek tartják a politikai dokumentumokra való hivatkozást, megfigyelhetik, hogy a hivatalos dokumentumok sok esetben az egyik bizonytalan fogalmat egy másik bizonytalan fogalommal határozzák meg. Így van ez több szakmai írásban is, mint például az „okos várost” jellemzi a „magas életminőség”.³⁵ Jellemző ez a sajátosság más szakmai anyagokra is. Barsi³⁶ szintén a boldogságot az okos városok egyik lehetséges indikátorának tartja írásában, ahol egyébként igen sok szakirodalmat tekintett át, s rávilágított e két fogalom nehéz értelmezésére és mérésére. A szakirodalomra vonatkozó kritikája széleskörűnek és alaposnak mondható, de a tanulmány címében sejtetett új módszert – a boldogság mérését – nem tekinthetjük fontos hozzájárulásként az okos város tulajdonságainak feltárásához. Mindkét fogalom körül láthatóan nagy a zavar, s nagy merészség lenne azt állítani, hogy a boldog emberek az okos városokban laknak, vagy az okos városok azok, ahol az

emberek boldogok. Egyébként, ha lenne is komoly statisztikai összefüggés a két tényező között, oksági nem, legfeljebb együtt mozgást feltételező összefüggés lehet. Azt már fel sem merem vetni, hogy azok a városok, amelyek nem minősülnek eléggé „okosnak” (smart) a mérés szerint, azok „buták, vagy csak kevésbé okosak? Jó példa erre Káposzta és Honvári³⁷ írása, amely az ilyen fogalmak elég nagy csoportját tartalmazza (okos város, okos falu, életminőség, endogén erőforrások, fenntarthatóság, hatékonyság, intelligens növekedés, globalizált világ, okos megoldások – csak néhányat emelünk ki), de sok szakmai anyag sem foglalkozik azzal, hogy milyen nehézségekkel kerülünk szembe, ha a fogalmi „zsonglőrködés” helyett pontos és egyértelmű meghatározásokat keresünk, amelyek a mérhetőség kérdésében is segíthetnének. Magyarországon is meg kellene szívélni Michalon³⁸ figyelmeztetését: *„nagyon határozottan ajánlom a kutatóknak, hogy legyenek sokkal gondosabbak amikor a fogalmakat használják és segítségükkel eredményeiket értelmezik”* (kiemelés KL).

Szó sincs arról, hogy a tárgyalt jelenségeket és a tudományos megközelítéseket ne tartanám fontosnak, amelyek meg-meg jelennek e területen. A problémát abban látom, hogy nincs világos és átgondolt koncepció a fogalmak mögött, illetőleg ilyen is van, meg olyan is. Ha közelebb akarunk jutni a fogalom operacionálizálásához, majd a méréshez, a normatív megközelítés, amelyben a policy dokumentumok mintájára bővelkedik például az említett Káposzta – Honvári tanulmány is, már nem lesz elégséges, még ha „tudományosan” hangzik is. Az életminőség fogalma kedvenc kategóriája a policy jellegű anyagoknak az Európai Unióban és persze azt követően a magyar kormányzati anyagoknak is. Michalkó (et. al) leírják, hogy tanulmányuk megszületésének időszakában és előtte a fogalom (életminőség) több mint 400-szor fordult elő az EU jogszabályokban, a magyar jogban pedig közel 100 alkalommal. Az előzőekben láthattuk, hogy a normatív megfogalmazás nem helyettesíti a tartalmat.

Témánknál maradva: Hogyan fogják a társadalomban, a gazdaságban megfigyelhető változások alakítani az életminőséget? Mi is az egyáltalán? Itt is, mint mindenhol, „az ördög a részletekben rejlik”. Hogyan fogják a hangzatos kijelentéseket esetleg követő intézkedések megváltoztatni, fejleszteni az életminőséget, ha nem tudjuk, mi is az valójában. Helyesebben úgy gondoljuk, hogy tudjuk, csak sokféleképpen, mivel a fogalom definiálásában, értelmezésében nincs egység. Akkor viszont mitől is függ az, hogy milyen megoldást választunk az életminőség mérésére, majd jobbá tételére? Nem áll itt fenn esetleg az a veszély, hogy a politikai központok által preferált változásokhoz „igazítjuk” a fogalmat? Mindezek a dilemmák vezettek oda, hogy áttekintve a hazai és nemzetközi szakirodalmat, kérdéseket vessünk fel az életminőség fogalmával és empirikus vizsgálatával kapcsolatban. Kicsit másképpen is fogalmazhatnánk: merjük-e mérni az életminőséget, vagy nem? A válasz egyrészt költői, mivel rengeteg méréssel találkozhatunk, de másfelől viszont nem is olyan egyszerű. Több fontos fogalom definíció-

jába belefoglaltatik az életminőség, annak fontossága, javítása, fejlesztése, mint kijelölt cél stb. Ezek a tanulmányok azonban nem vállalnak nagy kockázatot, mivel az életminőség fogalmát eddig nem sikerült megnyugtatóan tisztázni, illetőleg sok megnyugtató megfogalmazás született, ami elsősorban a szerzők számára volt megnyugtató. Így tehát, ha kiállunk az életminőség javítása mellett, nagy kockázatot nekünk sem kell, vállalnunk. Valószínűleg arra sem kell számítanunk, hogy valaki esetleg megkérdi, tehát akkor mit is kell, kellene javítani, megváltoztatni konkrétan?

A válasz nem is lenne könnyű. Hagerty és munkatársai például felsoroltak 14 olyan tényezőt, feltételt, amelyeknek szerintük az életminőséget, a jól-létet mérő módszernek, s abból képződő mutatóknak meg kellene felelni. Ezeket a következőkben foglalhatjuk össze.

- A jól-létet mérő mutató rendelkezzen világos gyakorlati céllal
- A jól-létet mérő mutató segítse a szakembereket, politikusokat megfelelő programok kidolgozásához, minden szinten
- A jól-létet mérő mutató dinamikus jellegű, s lehetővé teszi a megfelelő monitorozást
- A jól-létet mérő mutatónak megalapozott elméleti konstrukción kell nyugodnia
- A jól-létet mérő mutató komponenseinek megbízhatónak, érvényesnek és a különbségekre érzékenynek kell lennie
- A jól-létet mérő mutató kifejezhető legyen egy számmal, de részei önállóan is elemezhetőek legyenek
- A jól-létet mérő mutatóba aggregált dimenziók fogják át az élet minél szélesebb területét
- A jól-létet mérő mutató nem tartalmazhat redundanciát
- A jól-lét mutatójának dimenziói egyaránt tartalmazzanak objektív és szubjektív elemeket
- A jól-lét mutató dimenzióinak értelmezhetőnek kell lennie az emberek többsége számára
- A jól-lét mutató tartalmazhat speciális elemeket, de világossá kell tenni, hogy azok speciális embercsoportokra alkalmazhatók
- A jól-lét dimenzióinak tartalmazni kell pozitív és negatív, valamint semleges indikátorokat is
- A jól-lét mutatónak különbözni kell más, a társadalmat, a körülményeket, vagy az egyéneket mérő mutatóktól (nem lehet a jól-létet és a fejlődést ugyanazon indikátorokkal mérni egy adott területi egységben)
- A jól-lét mutató szubjektív dimenzióinak egyaránt kell tartalmazni kognitív és affektív komponenseket.

Jó hosszú „Hagerty és munkatársai listája”. Azok a kutatások, amelyek nem foglalkoznak különösképpen a kérdés elméleti megközelítésével, a fogalom és az

indikátorok közötti viszonyokkal, s a módszertani kompromisszumokkal valamilyen mértékig tisztába vannak, az életminőség mérését vagy az általuk fontosnak tartott statisztikai mutatókkal közelítik meg, vagy különböző survey jellegű vizsgálatokra támaszkodnak, a legmerészebbek pedig ötvözik e kettőt, s egy adatbázist alkotnak a statisztikai adatokból és a survey-ben résztvevő emberek körében mért véleményekből, helyzetekből, legtöbbször még a reprezentativitás követelményét sem tartják be, a többi módszertani problémáról nem is beszélve. Mondanunk sem kell, hogy ez utóbbi megoldás módszertanilag igen aggályos.

Beckie és Hayduk³⁹ már több mint két évtizede jelezték ezt a problémát, amely már akkor is legalább egy évtizedes volt. Nemcsak meglepő tehát az, hogy a címben felvetett kérdés ma is aktuális. Annak idején Beckie és Hayduk az egészségi állapotot jelző változókat tartották ebből a szempontból igen jelentősnek. Megközelítésük teljesen helyénvalónak mondható, mivel az egészség általában alapvető értéként jelenik meg az ember számára. Attól persze nem szabad eltekinteni, hogy az egészség fogalmát nem is olyan egyszerű meghatározni, főleg, ha mérni akarjuk⁴⁰. A WHO⁴¹ megfogalmazása szerint például az egészséget nem egyszerűen a betegségek hiányával kell egyenértékűnek tekinteni, hanem a fizikai, a mentális és a szociális jól-lét állapotával. Így tehát az egészség és a jól-lét fogalma úgy tűnik azonos, s a jól-lét mérésénél az egészség dimenziója nem tisztázott, külön nem is kellene szerepeltetni, ha egyetértünk a WHO előző definíciójával. Vannak természetesen mutatók, amelyek valamilyen kapcsolatban vannak az egészségi állapottal, s amelyeket széles körben használnak, bár azok körét illetően sincs mindenben egyetértés. A közbeszédben is elterjedt, hogy bizonyos egészségügyi problémák jelentősen nehezítik az emberek mindennapjait, rontják az életminőségüket, tehát figyelmen kívül hagyni nem lenne szerencsés. A WHO fenti megfogalmazása, úgy tűnik szükségtelenné teszi az egészség különálló mérését a jól-lét esetében, hiszen maga az egészség nem más, mint a fizikai, mentális és szociális jóllét valamilyen összefoglaló értéke. Milyen módszerrel jutunk el ehhez az értékhez? Hát itt van „a kutya elásva”, ahogy mondani szokták.

Az életminőséget jelző mutatószerkezetek képviselői később kiléptek az egészségi állapot önmagában is összetett területéről és ezzel a lépéssel kerültek igazán ingoványos talajra. Valószínűleg a fent hivatkozott két szerző Beckie és Hayduk is érezte ezt, mivel az általuk kimunkált öt mérési modell közül egyiket sem kiáltották ki győztesnek. Nézzünk ezek után néhány jellemző életminőség felfogást a szakirodalomból.

A társadalmi struktúra és az életminőség

Ferriss⁴² az életminőség „domain”-jének nevezte a társadalmi struktúra jellemzőit. Felfogása szerint egy belső és egy külső erőtersegítségével definiálható az életminőség. A belső tényezők közé a mentális, az érzelmi és a pszichológiai té-

nyezőket sorolta, amelyek hatásaként az egyén értékeli saját életkörülményeit. A külső tényezők közé pedig azokat a jellemzőket, amelyek közvetítik a társadalmi környezetből érkező hatásokat. Ezek pedig a társadalmi és kulturális struktúrából érkező „üzenetek”. Van viszont egy védőernyőnek is nevezhető dimenzió tesszük hozzá, ez pedig nem más, mint az egyént közvetlenül körülvevő társadalmi háló. Az életminőség alapvetően tehát kulturális, pszichológiai és szociálpszichológiai fogalmakkal határozható meg⁴³. Ennek keretében reflektál ugyan a külső társadalom jellemzőire, de nem azonos azokkal. A társadalom strukturális tényezői ezen a szűrőrendszeren keresztül érvényesítik hatásukat. Joggal felvetődhez azonban az a megfontolás, miszerint hol vannak ebben a modellben a fizikai életkörülmények, amelyeknek egy bizonyos szintje „elengedhetetlen a civilizált élethez”. Persze attól függ, mit tekintünk „civilizált életnek”? Mit kezdünk például a társadalomból kivonuló mozgalmak képviselőivel, a természet-közeli élet romantikus képviselőivel, a sarkkörön túl, szinte izoláltan élő alaszakai és kanadai fehér családok felfogásával a Yukon folyó mentén, vagy az inuit indián törzsekkel, akiket hibásan csúfnevükön „eszkimók”-nak (nyershús evőknek) hívunk sokszor még ma is? De feltehetnénk ezt a kérdést az Amish közösségek esetében is, akik ugyan meglehetősen gazdagok, komoly pénzügyi befektetésekkel rendelkeznek, de tradicionális képviselőik elutasítják a modern technika alkalmazását? Ez az első buktatója az életminőség kutatásoknak. Pontosan azért, mert a buktatót az okozza, hogy a fizikai életkörülmények történetileg és kulturálisan is különbözőképpen alakultak ki, változtak, s ami szintén nagyon fontos, a társadalom strukturális tényezői és intézményrendszere nem értékeli ezeket a változásokat egységesen. Ennek következtében már nem meglepő, hogy egy adott életkörülmény együttes sem kap egységes értékelést a társadalom különböző csoportjai részéről sem.

Csak kitérőleg jegyezzük meg, hogy ez az okfejtés megkérdőjelezi az életminőséget és más hasonló jelenségeket mérő nemzetközi rangsorok komolyságát is. Egyúttal persze azt is, hogy egy bizonyos ország elmozdulása egy ilyen rangsorban mennyire képezheti pozitív vagy negatív értékelés alapját (a politikai retorikában természetesen képezheti). Egyrészt arról van szó, hogy például a „World Happiness Report”⁴⁴ keretében vizsgált dimenziók (domain) eltérő jelentőséggel bírnak az egyes országok között, sőt azokon belül is, összehasonlításuk tehát csak azonos, vagy nagyrészt hasonló kultúra, értékrendszer alapján lenne lehetséges. Egyébként a kulturális sajátosságok következtében kialakult eltéréseket rögtön az értékrendszerünknek megfelelően a fejlettség-elmaradottság dimenzióban kezdjük értelmezni. Azt, hogy egy ilyen megközelítésnek is lenne jogosultsága, azt Arechavala – Espina⁴⁵ tanulmánya is igazolja, ahol a szerzők a jól-lét (European Quality of Life Survey) indikátoraira alkalmazott többváltozós elemzés alkotta ország-csoportokat megpróbálták elnevezni hol földrajzi nevet alkalmazva (Dél-Európai országok), hol politológiai sajátosságokat követve (liberális, korporatív, szociáldemokrata), hol az Unióba való belépés időpontját (2007), hol pedig a „poszt-szocialista” elnevezést használva, mintha a 2007-ben belé-

ettek között nem lenne ugyancsak „poszt-szocialista” ország. A kategorizálás átgondolatlanságát, támadhatóságát figyelmen kívül hagyva azt megállapíthatjuk, hogy a tanulmány alátámasztja véleményünket az eltérő kulturális sajátosságokkal rendelkező csoportok elemzésének problémáit illetően.

Azért, hogy a fenti kissé „sarkos” megfogalmazásokat enyhítsük, elismerjük, hogy akár egy ilyen kompozit mutatóban léteznek valóban fontos elemek, például az egészségügy és a hozzá kapcsolódó infrastruktúra terén, amelyek szoros kapcsolatban vannak az életminőség szinte mindegyik felfogásával, de mivel a globalizáció még nem formálta át teljesen a világot, s valószínűleg ebbe a feladatba bele is fog törni a bicskája, az eltérő kultúrák történeti és strukturális hatásai a mérőszámok értékelésének bizonytalanságát a jövőben is fenntartják. Ismerjük a skót Adam Smith véleményét a társadalmi, kulturális különbségek fontosságáról, amit azzal példázott, hogy egy angol férfi szegény nélkül nem jelenhet meg London utcáin, ha nincs a felső testén legalább egy vászoning, míg ugyanez nem feltétlenül szükséges Afrikában, ahol mindenki hiányos öltözékben jár (a példa a 18. századból való). Az alapszükségletek tehát kulturálisan is másképpen fogalmazódnak meg mindkét helyen. Majeed⁴⁶ vizsgálata szintén megerősíti a társadalmi, kulturális különbségeknek a globalizációt késleltető erejét, de ő ezt egy leküzdhető és leküzdendő hátránynak tartja azokban az afrikai országokban, ahol az adatok nem bizonyítják a globalizáció és az életminőség szoros kapcsolatát.

Egyelőre levonhatjuk azt a következtetést, hogy az életminőség alapvetően két szempont alapján minősíthető. Az egyik a társadalmi, kulturális szempont, amely bizonyos természeti, történeti és intézményi körülményeket értékel és közvetít az egyén felé, másrészt az egyén pszichológiai, szociálpszichológiai állapota, amely alapján minősíti ezeket a körülményeket. Ferriss szerint azonban van egy harmadik szempont is, melyet strukturális szempontnak nevez, s mint fentebb jeleztük, alapvetőnek tart az életminőség meghatározásakor. A demográfiai és a társadalmi struktúra jellemzői áttételeken keresztül befolyásolják az életminőség alakulását, de tegyük hozzá, nem azonosak vele. Melyek ezek a jellemzők Ferriss szerint?

Elsőként a társadalom demográfiai struktúráját említi, az életkor és a nem piramisának jellegzetességeit és az ebből származó függőség jelenségét (idősek, fiatalok). Mindez kihat a szociális rendszer működésére, s befolyásolja az életminőség alakulását. Hasonló hatást gyakorol az etnikai összetétel is elsősorban annak kulturális jellemzői miatt, amely például eltérő módon szabályozza a nemek helyzetét a családban és a közösségben, vagy másképpen értékeli a környezet, az életmód bizonyos sajátosságait. Természetesen igaza van Ferriss-nek abban is, hogy a demográfiai helyzet jelentős mértékben befolyásolja egy települési közösségben az intézmények számát és profilját, de hasonlóan az előbbiekhöz, az életminőségre ez a hatás is közvetett.

A társadalmi struktúra életminőséget befolyásoló hatása a társadalom egyenlőtlenségi viszonyaiban érhető tetten. Egyfelől az oktatási, jövedelmi, szociálishelyzet különbözőségeiben, másrészt az ezzel összefüggő részvételi és aktivitási sajátosságokban. A társadalmi struktúra azonban nem változatlan. A változást külső és belső demográfiai, gazdasági és politikai tényezők is okozhatják. Erre hívta fel a figyelmet Tambyahetal⁴⁷ szingapúri vizsgálata, amely a személyes és családi tényezők mellett a strukturális hatások erős befolyását mutatta ki a jól-lét alakulására.

A társadalmi struktúra megváltozása önmagában is kihathat egy egyén, család, közösség életminőségének alakulására. A változások további mozgást idézhetnek elő, mint például az elvándorlás, bevándorlás. Ezzel a dimenzióval már nagyon közel kerültünk az életminőség közösségi és egyéni jellegzetességeihez. Egyéni szinten annak figyelembevétele fontos, hogy az egyén milyen mértékben lát lehetőséget a változtatásra, mennyire érzi ennek szükségességét és milyen aktivitást fejt ki ennek érdekében. A közösség intézményeinek „sűrűsége” és „vitalitása”, mint strukturális tényező, igen erősen függ az emberek aktivitásától és olyan értékek meghatározó jelentőségétől, amelyek az együttműködéssel, a szolidaritással, az identitással, a kohézióval vannak kapcsolatban.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a strukturális tényezők, mint például a társadalmi, gazdasági, politikai struktúra „csupán” egy pozitív, vegyes, vagy negatív háttérrel, „klímát” biztosít az életminőség számára. Ennek a háttérnek jellegzetességei történetileg alakultak ki és változnak ma is, megtehető az eltérő regionális sajátosságokkal.

Gazdasági, társadalmi jelzőszámok és az életminőség

Korábban már érintettük ezt a kérdést annyiban, hogy rámutattunk, az életminőség ugyan nem független a társadalom és a gazdaság teljesítőképességétől, de közel sem azonos azzal, összefüggésük csak sok áttételen keresztül érvényesül. Meglehetősen leegyszerűsítő következtetés lenne Oswald és Wu⁴⁸ szerint is, ha valaki azt gondolná, hogy a magasabb egy főre jutó GDP magasabb életminőséggel, jól-léttel lenne kapcsolatban netán az előbbi indikátora lenne az utóbbinak. Ilyen összefüggést az említett szerzők nem találtak, de nem talált Molnár – Kapitány, de Kelemen – Kincses sem. De nem feltétlenül találunk pozitív összefüggést a gazdasági és infrastrukturális jellemzők és az önértékelés között sem. Szirmai például az általa szerkesztett és részben írt tanulmánykötet összefoglalójában felhívja a figyelmet arra a sajátosságra, miszerint a vizsgált népesség egy része saját helyzetét jobbnak értékeli, mint ami a települését jellemző tényekből következhet. Ez az ellentmondásnak tűnő összefüggés arra mindenképpen felhívja a figyelmet, hogy nem szabad összekeverni az életminőség jellemzőit az emberek lakóhelyének, környezetének jellemzőivel. Jóval korábban Dobossy és Kulcsár⁴⁹ is hasonlóképpen

tapasztalták ezt az „ellentmondást”, amikor a rosszabb, hátrányosabb környezetben élők pozitívabban nyilatkoztak környezetük állapotáról, mint az „elit” részeken élők. A települési környezet tehát nem jelzi automatikusan az életminőség állapotát, helyesebben az emberek értékelése saját helyzetükről nem egyszerű leképeződése a környezetük színvonalának. Ezeknek az eredményeknek fényében viszont nehezen érthető, hogy a szakirodalom egy része gazdasági, infrastrukturális indikátorokat használ az életminőség mérésére. Amartya Sen⁵⁰ már közel fél évszázada megjegyezte, hogy a foglalkoztatottság mutatója például nem egyértelműen jelzi a gazdaság sikerességét, vagy sikertelenségét, és az életminőséget. Gondoljunk csak a szocializmus alatt komoly vívmánynak minősülő teljes foglalkoztatottságra és ennek a gazdaság fejlettségével való összefüggésére. A gazdasági mutatók értékelése tehát kellő körültekintést igényel akkor is, amikor a jól-létre gyakorolt hatásokat értelmezzük. Bruton⁵¹ a jól-lét empirikus vizsgálatának megközelítéséről írt könyvében szintén óvatosságra int a közgazdaságtani kategóriák általános alkalmazásával kapcsolatban. Ha a jól-lét lényegét úgy fogalmazzuk meg, írja, hogy az ember a rendelkezésre álló erőforrásokat összegyűjti, és úgy használja fel, ahogy céljai kívánják, azonnal beleütközünk az életmód, az értékrendszer, a kultúra differenciáló hatásába.

Akár országos, vagy megyei, vagy települési adatok nem jelzik az ott élők életminőségét, mivel az szubjektív fogalom. Ha a külső körülmények, akár gazdasági, társadalmi, vagy akár politikai jellegűek csak lehetőséget adnak az életminőség bizonyos megvalósítására, akkor a kérdés: mindenki igénybe veszi ezeket a lehetőségeket? Ez a megközelítés emlékeztet Halcafree⁵² példájára, amikor arra hivatkozott, hogy a statisztikai adatok sokszor nem képesek a reális helyzetet tükrözni. A példája arról szólt, hogy ugyanolyan nagyságú villanyzámla mögött egészen eltérő életmódok, magatartások húzódnak meg, amit a számla összege nem érzékeltet. Bizonyos értelemben az ország, vagy a régió, vagy a település statisztikai számaait ugyanígy „villanyóra leolvasásnak” tartja, amely megtévesztően hathat, nem jellemzi az ott élő emberek jól-létét, legfeljebb az egész település, térség fogyasztásának, ellátottságának szintjét. A kettő azonban, mint korábban már jeleztük nem ugyanaz.

Egy újabb fogalom és egy paradigma

A sok életminőség fogalom mellé megfogalmazzunk egy újat, aminek segítségével leírhatjuk azt a paradigmát, amely - a felfogásunk szerint – jól értelmezi az életminőség (jól-lét) kategóriáját. Ez a fogalom éppúgy, mint bármelyik másik a megismert szakirodalomból, vitatható és vitatni is kell, mert azok a vizsgálati, mérési szempontok, amelyek a fogalomból következnek, kutatásokban öltének testet és azok alapján minősítenek és jeleznek változásokat a szakpolitikák számára.

A paradigma egy elméleti konstrukció, amelynek alapján láttatni kívánjuk a jelenség belső összefüggéseit, a rá ható jelenségeket és azokat is, amelyekre maga is hatást gyakorol. *Az életminőség tehát egy olyan jelenség, amely azt mutatja meg, hogy az egyén, vagy egy közösség hogyan értékeli élethelyzetét, annak egyéni, mentális, társadalmi kapcsolatokban és fizikai és anyagi körülményekben megjelenő sajátosságait és azok dinamikáját.* Ez a fogalom részben a Rockefeller alapítvány által támogatott *Bellagio Központ* (Olaszország) 2018. évi konferenciájának összefoglaló és intézményi anyagára támaszkodik. A fogalmunk alapján mi *NEM* tehát a jól-lét?

- A jól-lét nem helyettesíthető a GDP mutatójával és más gazdasági „fejlettséget” mérő mutatókkal.
- A jól-lét nem egyenlő a fejlett infrastruktúrával és intézményi ellátottsággal.
- A jól-lét nem helyettesíthető egy adott területi egységben élők jövedelmi, vagyoni adataival, valamint a jól-lét hiánya nem egyenlő a szegénység mértékével
- A jól-lét nem egyenlő a boldogság „mértékével”, de a boldogságnak sincs sok köze az előbbieken felsorolt gazdasági jellemzőkhöz.
- A jól-létnek az egyéni, vagy családi jövedelem színvonalával való kapcsolata nem lineáris
- A jól-lét fogalma és így mérése is több domain indikátoraiból tevődik össze, amelyek jelentősége változó az emberek számára, így nem értelmezhető lineáris mutatóként, ahol a magasabb érték jobb, az alacsonyabb rosszabb életminőséget jelöl.
- A jól-lét nem egyenlő egy adott térségben található civil szervezetek számával, vagy költségvetésének nagyságával.
- A fogalmi és módszertani problémákat nem oldották meg azok az egyébként dicséretes erőfeszítések sem, amelyek az egyéni és a területi (nem társadalmi) mutatókat megpróbálták „egybekalapálni”.

A *jól-lét paradigma*, véleményünk szerint, a következő szintekből épül fel:

- 1) az országos és a területi szintek jól-léti „ajánlati csomagja”
 - a) gazdasági mutatók
 - b) infrastrukturális mutatók
 - c) a szolgáltatásokhoz való hozzáférés lehetősége
 - d) állami és civil intézmények
- 2) az „ajánlati csomaghoz” való objektív és szubjektív hozzáférés, igénybevétele adatai
- 3) a társadalom, a helyi közösségek (helyi, országos) erkölcsi, politikai jellemzői
- 4) az élethelyzet egyéni „objektív” mutatói (földrajzi, környezeti tényezők, gazdasági, infrastrukturális, anyagi, szociális mutatók)

- 5) az élethelyzet mentális tulajdonságai
- 6) A jövőre vonatkozó célok megvalósításának lehetőségei, s azzal kapcsolatos motiváció
- 7) az élethelyzet múltbeli és várható alakulásának (dinamika)
- 8) A 3, 4, 5, 6, 7 indikátor együttes értékelése és összefüggése az 1, 2 indikátorokkal

A javasolt paradigma egyik legfontosabb tényezője annak tisztázása, *hogy az „ajánlati csomag” nem része a jól-létnek. Azt a csomagot és a benne lévő elemeket vagy igénybe veszik az emberek, vagy nem. Vagy hozzáférnek könnyen, vagy csak nehézségek árán, vagy sehogy sem. Vagy érzik egyik-másik elem hatását, vagy nem. A csomag elemeinek létezése elvileg csak egy lehetőség, ami természetesen más lehetőségeket generálhat, de nem szükségszerűen. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a szimpla elérése a csomagnak, vagy éppen az igénybevétel hiánya is nehezen értékelhető. Ha valaki soha nem látogatja a település művelődési házát, könyvtárát, azt jelenti, hogy baj van a műveltségével, vagy a közösségi kapcsolatrendszerével? Ha valaki intenzíven használja a szélessávú internetet, az azt jelenti, hogy digitális jól-lét egyik indikátorával jellemezhető? Még a saját szubjektív élethelyzet „objektív” mutatói, például a háztartás felszereltsége, jövedelem stb. sincsenek lineáris összefüggésben a jól-léttel, mint korábban láthattuk. Nagyon fontos továbbá, hogy a személyes értékelések mezőjét tágítsuk ki a társadalmi, közösségi tényezők értékelésével, de nem egyszerű számbavételével és hagyjuk ki az „ajánlati csomagot”, de mérjük azok értékelését és a jól-létre való esetleges hatását, az eléréstől és az igénybevételtől függően.*

Összefoglalás

Igaza volt Babbie-nek, hogy a jól-lét mérése ingoványos területre vezényelhet bennünket. Az írásnak az volt a célja, hogy rávilágítson a társadalomstatisztika néhány problémájára, amellyel akkor találkozunk, ha a mérni óhajtott jelenség és azt kifejező fogalom homályos, zürzavaros. Itt nem arról van szó, hogy különböző elméleti iskolákhoz tartozó kutatók más értenek a kulcsfogalmak alatt, másképpen közelítenek a kutatott jelenséghez, más dimenziókat tartanak lényegesnek, hanem arról, hogy sok esetben hiányzik az empirikus vizsgálatok lényeges eleme, az átgondolt konceptuális szakasz és abból következő operacionalizálás, azaz különböző mutatók alkalmazásakor a fontosnak tartott dimenzióknak való megfeleltetése.

Alapvetően három megközelítésmód jellemzi a jól-lét kutatásokat és elemzéseket. Az első az, amikor a kutatók társadalmi és gazdasági statisztikai mérőszámokat alkalmaznak (sokszor azért, mert nincs más), amelyekről úgy gondolják, s ebben a szakirodalom egy része is megerősíti őket, hogy tulajdonképpen a jól-léte, az életminőséget mérik, hiszen egy fejlettebb településen élők életminősége

biztos fejlettebb is. Kimondatlanul azt feltételezik, hogy a hozzáférés és a használat mindenki számára adott, tehát biztos igénybe is veszik méghozzá oly célból, amely üdvös a fejlődés szempontjából. A használat és igény-kielégítés elmélete (Uses and Gratification Theory) és az erre épülő kutatások azonban már közel ötven éve cáfolják az ilyen megközelítéseket⁵³. A másik jellemző megközelítés alapvetően survey jellegű vizsgálatokra támaszkodva méri a jól-létet, s ebből kiindulva a kutatás fókuszában az egyén objektív és szubjektíven megélt jól-léte található, amely természetesen reflektál saját és környezete változó helyzetére. Korábban láttuk, hogy ennek a megközelítésnek indikátorokra való „váltása” sem problémamentes. A harmadik megközelítés az első kettőnek valamiféle ötvözete. Az eddigiekben azonban nem sikerült olyan koncepciót megvalósítani, amely ezt az ötvözetet sikerre vitte volna. A tanulmányban több esetben felhívtuk a figyelmet továbbá arra is, hogy a nemzetközi indexek, amelyek a jól-lét mérésére hivatottak, a történeti, kulturális és környezeti adottságok eltérései miatt nem tartoznak az érvényes és a megbízható eszközök közé.

Az a fogalom és paradigma, amelyet tanulmány végén javasoltunk, az első megközelítést kizárja a fogalomból, de nem teszi feleslegessé a jól-lét kutatásában. A harmadikra pedig értelemszerűen nincs szükség, amíg a megbízható megoldás nem áll rendelkezésre. A következő indikátor együttes bevezetését javasoljuk, amely megfelel véleményünk szerint az érvényes paradigmának. Ezek a következők: (1) a társadalom, a helyi közösségek erkölcsi, politikai jellemzői, (2) az élethelyzet egyéni „objektív” mutatói (földrajzi, környezeti tényezők, gazdasági, infrastrukturális, anyagi, szociális mutatók), (3) az élethelyzet mentális tulajdonságai, (4) az élethelyzet múltbeli és várható alakulásának dinamikája és (5) a jövőre vonatkozó célok megvalósításának lehetőségei, s azzal kapcsolatos motiváció.

A puding próbája az evés, szokták mondani, tehát a kutatási gyakorlat fogja eldönteni, ehető-e a fenti javaslat és megfontolás csokor, vagy sem. Ugyanilyen szemlélet alapján történt a tanulmányban említett szakirodalom értékelése is.

Jegyzetek / Notes

¹ A tanulmány a következő konferencián tartott plenáris előadás anyagán alapul. „Az életminőség-fejlesztés új paradigmái a 21. században” Szervezők: az MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottsága, a Stratégia-kutató Intézet 2019. november. 21-22. Veszprém. A konferencia szervezőbizottságának elnöke Garaczi Imre volt.

² Az életminőség (quality of life) és a jól-lét (well-being) fogalmát szinonimaként használom, bár gondolhatnánk arra is, hogy az életminőség valamiféle objektív, az életkörü-

ményekre utaló kategória, míg a jól-lét inkább szubjektív tényezőket jelöl. Az ilyen megkülönböztetést nem tartom helyesnek.

³ Glatzer(2000).

⁴ Agostini – Fantini (2008).

⁵ Faragó (2016).

⁶ Nagy – Koós 2014; Györi – Mikle 2017.

⁷ Obádovics – Kulcsár 2004; Nemes-Nagy – Tagai 2009; Tóth Géza 2013; Dusek et al. 2014; Fertő – Varga 2014; Farkas – Kovács 2018.

⁸ Arisztotelész szól még a harmadik fontos dimenzióról is a filozófusi tevékenységről, amely „az igazságra vonatkozó szemlélődéssel” foglalkozik, de ez a dimenzió rendszerint hiányzik a tárgyunkra vonatkozó szakirodalomból. A hedonizmus, a gyönyör fogalmát nem a mai köznapi értelmében kell tekintenünk. Arisztotelész szerint gyönyört okozhat egy számunkra fontos teljesítmény elérése, munka, feladat tökéletes elvégzése, életvitelünkkel való elégedettség is.

⁹ Gerson 1976.

¹⁰ Hagerty et al (2001).

¹¹ Az egyes módszertani megoldások és a kritikák áttekintését egy másik tanulmányban tervezem összefoglalni.

¹² Raibley 2012.

¹³ Gallup.com (2005, 2018).

¹⁴ Kahneman és Krueger (2006).

¹⁵ Bhutan uralkodója az 1970-es években többször felhívta a figyelmet, hogy a GDP nem elégséges a fejlődés mérésére. Saját bevallása szerint a Nemzeti Boldogság Mutató kidolgozását a Buddhizmusnak az a tétele inspirálta, miszerint „mindig járj a középső ösvényen”, azaz csak a kiegyensúlyozott fejlődés lehet fenntartható. Közel egy fél évszázadnak kellett eltelti ahhoz, hogy Sarkozy elindítsa azt a folyamatot, aminek első szakasza a Stiglitz nevével fémjelzett jelentéssel zárult.

¹⁶ Hagerty et al. (2001).

¹⁷ Biswas-Diener et al. (2015).

¹⁸ Jebbetal. (2018).

¹⁹ Chamberlain és Zika (1992).

²⁰ Michalkó et l. (2009, 5).

²¹ Sirgy et al. (2001).

²² Stiglitz és munkatársai (2009, 2010).

²³ Mint például Gerson (1976), Michalos 1980, Glatzer (2000), Hagerty et al. 2001, Fuentes – Rojas (2001). Hajiran (2006) és mások, többek között Magyarországon is, mint Hankiss – Manchin (1976), Utasi által szerkesztett tanulmánykötet (2007), Molnár – Kapitány (2006).

²⁴ Úgy látszik, hogy a példa valóban ragadós, vagy pedig csak a hagyományos brit-francia versengés újabb példáját láthattuk.

²⁵ Rojas (2011).

²⁶ Pomázi 2010, Szirmai 2015; Nagy – Koós 2014, 2015; Harcsa 2015 stb.

²⁷ Nagy Koós (2014), a Szirmai (2015) által szerkesztett és részben írt kötet, valamint az abban megjelent Nagy – Koós (2015, valamint Tímár et al (2015) tanulmányok és Kelemen – Kincses (2015).

²⁸ Bálint 2004; Zsom 2015; Papp et al. 2017.

²⁹ A társadalmi tőke fogalma és mérése legalább annyira ingoványos terület, mint a jól-lét kategóriája. Ennek ellenére számolunk vele és mérjük a legkülönbözőbb indikátorokkal. Ennek a fogalomnak tisztázására több erőfeszítés történt, de a feladat túlságosan nagynek tűnik. Ebben az írásban nem is kíséreljük meg folytatni az erőfeszítések sorát.

³⁰ Mihály et al. (2017)

³¹ Liao (2009).

³² Molnár – Kapitány (2006).

³³ Welch-nek például nagyon csúnya véleménye volt a fejlődés fogalmát használókról. „A fejlődés fogalma alig több mint egy lusta gondolkodónak mindent megfogni akaró meghatározása” „Mint információ hordozó, a fogalom gyakorlatilag használhatatlan”. (Welch, R. V. 1984: 4)

³⁴ Harcsa (2015 a,b)

³⁵ Cukás – Szabó 2018; Szendi et al. 2020.

³⁶ Barsi (2019).

³⁷ Káposzta és Honvári (2019).

³⁸ Michalon (2003, 267).

³⁹ Beckie és Hayduk (1997).

⁴⁰ Lantos Zoltán megjegyzése, miszerint általában nem az egészséget, hanem a betegségeket „mérjük”, igen találó. Az egészséget nehezebb mérni, de nem csak azért, mint a következő régi példa mondja: azt megtudjuk számolni, hogy a viharban hányszor „villámolt”, de azt nem, hogy hányszor „nem villámolt”. A problémát tehát nemcsak az egészség definíciójának mérése jelenti, hanem az is, hogy jelentése, értékelése szubjektív.

⁴¹ WHO (2020)

⁴² Ferriss (2006)

⁴³ Kopp (2006).

⁴⁴ World Happiness Report 2019.

⁴⁵ Arechavala – Espina (2019).

⁴⁶ Majeed(2018).

⁴⁷ Tambyah et al. (2009).

⁴⁸ Oswald és Wu (2011).

⁴⁹ Dobossy és Kulcsár (1983).

⁵⁰ Sen Amartya(1975).

⁵¹ Bruton (1997).

⁵² Halcafree (1993, 1995).

⁵³ Katz – Blumler – Gurevitch (1974), Ko - Cho- Roberts (2005).

Felhasznált irodalom / References

- Agostini Luiz R. D' – Alfredo C. Fantini (2008) *Quality of Life and Quality of Living Conditions in Rural Areas: Distinctively Perceived and Quantitatively Distinguished*. Social Indicators Research 89:487–499.
- Arechavala, Noelia Somarriba – Pilar ZarzosaEspina (2019) *Quality of Life in the European Union: An Econometric Analysis from a Gender Perspective* Social Indicators Research (2019) 142:179–200. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-1913-4>
- Bálint Lajos (2004) *Kistérségek egyenlőtlensége a Dél-Dunántúlon*. Területi Statisztika. 5.477-494.
- Barsi Boglárka (2019) *A boldogság, mint az okos városok mérésének új, lehetséges módszere*. Területi Statisztika. 59. 5. 555-574.
- Beckie, Theresa M. – Leslie A. Hayduk (1997) *Measuring Quality of Life*. Social Indicators Research 42: 21–39.
- Biswas-Diener, Robert – Ed Diener – Nadezhda Lyubchik (2015) *Wellbeing in Bhutan*. International Journal of Wellbeing, 5(2), 1-13. doi:10.5502/ijw.v5i2.1
- Chamberlain, K., Zika, S. *Stability and change in subjective well-being over short time periods*. Social Indicators Research 26, 101–117 (1992). <https://doi.org/10.1007/BF00304394> DOI 10.1007/s11205-008-9245-4
- Dusek Tamás – Réka Lukács – Irma Rácz (2014) *Development Differences Among the Regions of Hungary*. Procedia. 9. 264-277.
- Faragó László (2016) *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek*. Tér és Társadalom 30. 3. 118-123. doi:10.17649/TÉT.30.3.2803
- Farkas Jenő Zsolt – Kovács András Donát (2018) *Kritikai észrevételek a magyar vidékfejlesztésről a vidékféldrajz szempontjából*. Területi Statisztika, 58(1): 57–83; DOI: 10.15196/TS580103
- Ferriss, Abbott L. A. (2006) *Theory of Social Structure and the Quality of Life*. Applied Research in Quality of Life 1: 117–123.
- Fertő Imre – Varga Ágnes (2014) *A jóllét területi különbségei Magyarországon*. Statisztikai Szemle, 92. évfolyam 10. szám.
- Fuentes, Nicole – Mariano Rojas (2001) *Economic Theory and Subjective Well-Being: Mexico*. Social Indicators Research 53: 289–314.
- Gallup.org (2005, 2018).
- Gerson, Elihu M. (1976) *On "Quality of Life" Pragmatica Systems, Inc.*, San Francisco American Sociological Review Vol. 41 (October): 793-806.
- Glatzer, Wolfgang (2000) *Happiness: Classic Theory in The Light Of Current Research*. Journal of Happiness Studies 1: 501–511.
- Györi, Róbert – Mikle György (2017) *A fejlettség területi különbségeinek változása Magyarországon 1910–2011*. Tér és Társadalom. 31. 3. 143-165 DOI:10.17649/TÉT.31.3.2866
- Hagerty, Michael – Robert Cummins, Abbott Ferriss, Kenneth Land, Alex Michalos, Mark Peterson, Andrew Sharpe, Joseph Sirgy and Joachim Vogel (2001) *Quality of*

- Life Indexes for national policy: review and agenda for research.* Social Indicators Research. 55. 1-96.
- Hajiran, Homayoun (2006) *Toward A Quality of Life Theory: Net Domestic Product of Happiness.* Social Indicators Research 75: 31–43.
- Halfacree, Keith H. (1993): *Locality and Social Representation: Space, Discourse and Alternative Definitions of the Rural.* Journal of Rural Studies. Vol. 9. 1. 23–37.
- Halfacree, Keith H. (1995): *Talking about rurality: Social representations of the rural as expressed by Residents of six English Parishes.* Journal of Rural Studies. Vol. 11. 1. 1–20.
- Hankiss Elemér – Manchin Győző (1976) *Szempontok az élet „minőségének” szociológiai vizsgálatához.* Valóság 682-696.
- Happiness is not Well-Being* Jason R. Raibley J Happiness Stud (2012) 13:1105–1129 DOI 10.1007/s10902-011-9309-z
- Harcza István (2015a) *A területi fejlettség és egyenlőtlenségek lehetséges értelmezései-kritikai értékelés és kutatási eredmények – I.* Statisztikai Szemle. 93. 5. 460-486.
- Harcza István (2015b) *A területi fejlettség és egyenlőtlenségek lehetséges értelmezései-kritikai értékelés és kutatási eredmények – II.* Statisztikai Szemle. 93. 6. 521-551.
- Jebb, Andrew T., Louis Tay, Ed Diener and Shigehiro Oishi (2018) *Happiness, income satiation and turning points around the world.* Nature Human Behaviour Vol 2 January 33–38.
- Kahneman, Daniel – Alan B. Krueger (2006) *Developments in the Measurement of Subjective Well-Being.* Journal of Economic Perspectives. Volume 20, Number 1 Winter 3–24.
- Káposzta József, Honvári Patrícia (2019) *A smart falu koncepciójának főbb összefüggései és kapcsolódása a hazai vidékgazdaság fejlesztési stratégiájához.* Tér és Társadalom. 33. 1. doi:10.17649/TÉT.33.1.3091
- Katz, Elihu, Jay G. Blumler, and Michael Gurevitch (1974) *Utilization of Mass Communication by the Individual.* In: *The Uses of Mass Communications: Current Perspectives on Gratifications Research,* Jay G. Blumler and Elihu Katz, eds, Beverly Hills: Sage, 19–32.
- Kelemen Rita – Kincses Áron (2015) *A jóllét magyarországi indikátorrendszerének elméleti alapjai.* Gazdálkodás. 59. 3. 220-235.
- Ko, Hanjun, Chang-Hoan Cho – Marilyn S. Roberts (2005) *Internetuses And Gratifications: A Structural Equation Model of Interactive Advertising,* Journal of Advertising, 34:2, 57-70, DOI: 10.1080/00913367.2005.10639191
- Kovács Katalin – Király Gábor (2015) *A jólét szubjektív összetevői és objektív meghatározottságai a hátrányos helyzetű vidéki térségekben.* In: Szirmai Viktória (szerk.) *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jó-lét felé.* Kodolányi János Főiskola. Székesfehérvár. 285-300.
- Liao, Pei-Shan (2009) *Parallels Between Objective Indicators and Subjective Perceptions of Quality of Life: A Study of Metropolitan and County Areas in Taiwan.* Social Indicators Research 91:99–114 DOI 10.1007/s11205-008-9327-3
- Majeed, Muhammad Tariq (2018) *Quality of Life and Globalization: Evidence from Islamic Countries.* Applied Research Quality Life (2018) 13:709–725 DOI 10.1007/s11482-017-9554-3

- Máté Szilárd – Cukás Roland Z. Szabó, (2018) *Factors Hindering Smart City Developments in Medium-Sized Cities* 'Club of Economics in Miskolc' TMP Vol.14., Nr. 1., pp. 3-14.
- Michalkó Gábor – Kiss J. Kornélia – Kovács Balázs (2009) *Boldogító utazás: A turizmus hatása a magyar lakosság szubjektív életminőségére*. Tér és Társadalom 23. 1. 1-17.
- Michalos, Alex C. (1980) *North American Social Report*. Vol. 1. Foundation, Population, and Health. Dordrech. D. Reidel.
- Michalos, Alex C. (2003) *Essays on the Quality of Life*. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht, Boston, London.
- Mihály Nikolett – Komáromi Nándor – Rónai Ramóna – Bruder Emese (2017) *Demográfiai és szociálpszichológiai hatások az életszínvonal minimális és ideális szintjének megítélésében* Polgári Szemle, 13. évf., 4–6. szám, 160–172.
DOI: 10.24307/psz.2017.1213
- MolnárGyörgy – ZsuzsaKapitány (2006) *Mobility, Uncertainty and Subjective Well-being in Hungary*. Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences Budapest.
- Nagy Gábor – KoósBálint (2014) *First results in modelling objective well-being in Hungary at lower territorial level*. Regional Statistics, VOL 4, No 2: 71–86; DOI: 10.15196/RS04205
- Nagy Gábor – Koós Bálint (2015) *A jól-lét index fejlődése*. In: Szirmai Viktória (szerk.) *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jó-lét felé*. Kodolányi János Főiskola. Székesfehérvár. 47-65.
- Nemes-Nagy József – Tagai Gergely (2009) *Területi egyenlőtlenségek, térszerkezeti determinációk*. Területi Statisztika 2. 152-169.
- Oswald, Andrew J. – Stephen Wu (2011) *Well-Being Across America*. The Review of Economics and Statistics, Vol. 93, No. 4 pp. 1118-1134 Published by: The MIT Press
- Papp Sándor – Nagy Gyula – Boros Lajos (2017) *A kedvezményezett települések objektív életminőség alapján történő lehatárolási lehetőségei*. Területi Statisztika. 57. 6. 639-664.
- Pomázi István (2010) *A társadalmi haladás mérése*. Statisztikai Szemle. 88. 3. 221-235.
- Raibley, Jason R (2012) *Happiness is not Well-Being* Happiness Stud 3:1105–1129DOI 10.1007/s10902-011-9309-z
- Rojas, Mariano (2011) *The 'Measurement of Economic Performance and Social Progress' Report and Quality of Life: Moving Forward* Social Indicators Research 102:169–180 DOI 10.1007/s11205-010-9737-x
- Sen, Amartya. (1975) *Employment Technology and Development*. Oxford: Clarendon Press.
- Sirgy, M. Joseph, David Efraty, Phillip Siegel And Dong-Jin Lee (2001) *A New Measure of Quality of Work Life (Qwl) Based on Need Satisfaction and Spillover theories*. Social Indicators Research 55: 241–302.
- Szirmai Viktória (2015) *Hogyan juthatunk el a területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-létig?* In: Szirmai Viktória (szerk.) *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jó-lét felé*. Kodolányi János Főiskola. Székesfehérvár. 417-430.

- Tambyah, SiokKuan – Soo Juan Tan – Ah Keng Kau (2009) *The Quality of Life in Singapore*. Social Indicators Research (2009) 92:337–376 DOI 10.1007/s11205-008-9347-z
- Tímár Judit – Kovács Katalin – Váradi Mónika Mária (2015) *A jól-lét deficit térségei*. In: Szirmai Viktória (szerk.) *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jó-lét felé*. Kodolányi János Főiskola. Székesfehérvár.
- Tóth Géza (2013) *Az elérhetőség és alkalmazása a regionális vizsgálatokban*. Központi Statisztikai Hivatal Műhelytanulmányok 1.
- Utasi Ágnes szerk. (2007) *Az életminőség feltételei*. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest. 134.
- Welch, R. V. (1984) *The Meaning of Development*. New Zealand Journal of Geography. 76. 2-4.
- WHO (2020) *Basic documents: forty-ninth edition (including amendments adopted up to 31 May 2019)*. Geneva: World Health Organization; 2020. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
- World Happiness Report* (2019). Sustainable Development Solutions Network 475 Riverside Drive New York, NY 10115 USA.
- Zsom Brigitta (2015) *A jóllét mérése hátrányos helyzetű régiókban*. Területi Statisztika. 55. 3. 273-287.

VARGA CSABA¹

Az új életminőség és új valósága

A New Quality of Life and its New Reality

Abstract

On our planet, despite the rise in (material-physical) living standards, the actual quality of life is deteriorating radically. Therefore, the cardinal element of the quality of life is the inner state of mind, only followed by the secondary element which is the quality of (external) life. The recognition follows from this approach that the meaning of the quality of life cannot be limited primarily to material living standards. The present dramatic state of the quality of life stems from the fact that the inner essence of man is shattered, torn apart, while the spiritual state of everyday life also becomes critical. This can be called a multiple alienation. Of course, a new image of man would be needed to clarify this question; or can we talk about a correct, clear perception of man at all? Here is a possible answer. This image of man stems from the fact that we have an “external man” part that binds us into a negative realm of life with the rule of the false mind-ego. The real essence of man is the so-called “inner man” but today the vast majority of humanity is unable to ascend into this quality. As long as we are merely or primarily external people, and our mind and ego dominate us in everyday life uncontrollably, we are necessarily forced to have many different but essentially negative qualities of life. So what does a person's true quality of life depend on? I am looking for to answer this question in my paper.

Keywords: anomie, external man, inner man, models of man, nation-space, quality of life.

Absztrakt

A földbolygón az (anyag-fizikai) életszínvonal emelkedés ellenére a tényleges életminőség radikálisan romlik. Ezért az életminőség kardinális eleme az ember belső állapota és másodlagos eleme a (külső) élet minősége. Ebből a szemléletből következik annak a felismerése, hogy az életminőség értelmezését nem lehet elsősorban a materiális életszínvonal mutatókra korlátozni. Az életminőség drámai állapota abból fakad, hogy ma az ember belső lényé szétszilárdodik, szétszakad, miközben a mindennapi élet lelki-szellemi állapota is kritikussá válik. Ezt nevezhetjük a sokszoros elidegenedésnek. A kérdés pontos kifejtéséhez persze új emberképekre lenne szükség, avagy egyáltalán beszélhetünk-e korrekt, tiszta emberfelfogásról? Íme, egy lehetséges válasz. Ez az emberkép abból fakad, hogy van egy „külső ember” részünk, ami az elme-ego hamis én uralmával negatív élettartományba köt bele minket. Az ember valódi lényé az un. belső ember, ám ma az emberiség döntő többsége nem képes felemelkedni ebbe a minőségbe. Amíg pusztán, vagy elsősorban csak külső ember vagyunk, s a mindennapi életben az elme és ego ellenőrizetlenül uralkodik rajtunk, ez szükségképpen számos eltérő, de lényegében negatív életminőségeket erőltet ránk. Mi mindentől függ tehát egy-egy ember igazi életminősége? Írásomban erre keresem a választ.

Kulcsszavak: életminőség, külső ember, belső ember, ember-modellek, anomia, nemzet-tér.

Az új század második (és minden további) évtizedében már kizárólag az életminőség sokoldalú fejlesztése az egyetlen központi program a fölön.

A földbolygón átfogó, mély, összetett, egyszerre nyílt és rejtett életminőség krízis van. A jelenlegi világrend az emberiséget odáig hajtotta, hogy már semmi nem rejti el az életminőség válságát. A frusztrált, zavart, boldogtalan emberiség különböző csoportjai még nyelvilag sem tudják jól megnevezni életminőség hiányait.

A földbolygón életválság is van, mert az alsóbb társadalmi csoportok súlyos anyagi és szociális, sőt kulturális gondokkal küzdenek. Az életminőség válság azonban nem elsősorban az emberek, családok külső gondjaiból fakadnak, hanem az emberek belső (érzelmi, lelki, szellemi, stb.) boldogtalanság tapasztalataiból.

A világ vezetői nem akarják érteni, befogadni, átélni, hogy szeretetlenség, boldogtalanság világkorszakban vagyunk. Ebből az is következik, hogy az emberek a túlfogyasztás növelésével vagy a túlszórakoztatással nem gyógyíthatók.

Ebből következik, hogy az emberek sokfelé frusztráltak, dühösek, agresszívek, lázadók és ennél fogva még jobban manipulálhatók vagy még jobban radikalizálhatók. Ez természetesen azért is fokozódik, mert globális és lokális értékválságok és értékvesztett életformák uralkodnak. Ez ráadásul érdeke különböző hatalmi-uralkodó csoportoknak.

Az életminőség fogalom is krízisben van. Ez a világrend az embereket, a családokat, a közösségeket, a nemzeteket, sőt a kultúrákat belül irritálja, szaggatja, pusztítja². Az életminőség minden fontosabb lelki-szellemi „tartománya” azonban értelmezhetetlen a materialista, racionalista tudomány révén.

Minden józan megfigyelő, értelmező világosan láthatja, hogy az emberek életét, állapotát, minőségét igazán semmilyen gazdasági, vagy technológiai fejlesztéssel nem lehet javítani. A pénzkapitalizmus majdnem minden gazdasági programja a rejtett és totális kizsákmányolást szolgálja. A földbolygó tragikus jövő elé nézhet.

Egyetlen menekvés van, ha a galaxisban és persze a földön is a sokat emlegetett, tizenhárom ezer évenként lehetővé váló, aranykori fordulat megtörténik. Nincs semmi meghökkentő abban, ha azt tisztán kimondjuk, hogy a közeljövő is már a pusztulás vagy az újjászületés előtt áll. A globális média természetesen ezt a választási kényszert még mindig elrejt.

Ám az emberiség nincs halálra ítélve. Ez a világrend nem marad fent, hiszen egyébként is már csődbe jutott. A nemzetközi intézmények viszont minden áron a jelenlegi világrend fenntartását igyekeznek szolgálni. Ezt az abszurd helyzetet mindenki felismerheti, mert már aligha lehet a frusztrált tömegeket szép szlogenekkel a világrend mellett felsorakoztatni.

Van remény! A földbolygón a lélek és a lélekélet végre lehet magas minőségű, lehet és elháríthatatlanul lesz is! Számunkra megkerülhetetlen kérdés, hogy a magyar nemzet lehet-e és hogyan lehet az Új Élet új minőségének egyik valóra váltója!

Igen, lehet! A kérdés azonban megrázó: hogyan?

A globális, nemzeti és lokális létdilemma könnyen kimondható. Például úgy felismerhetnénk, hogy mi lenne akkor, ha egy generális eszmélést, emelkedést megkérdoznénk. Felborulna-e attól a világ, ha a földbolygó, egy kontinens vagy egy kormány például nem a gazdaság növekedését, hanem az *élet növekedését* tűzné ki célul? Vagy legalább *minimum az életminőség javítását*?

1. Az életminőség új értelmezése

Az életminőség régi és új felfogásai jelentősen eltérnek egymástól. Már azért is, mert életem nem pusztán a fizikai valóságot értjük, hanem az ember belső életét is.

A mai életminőség felfogás alapvető dimenziói – hagyományos fogalmakkal – így nevezhetők meg:

- Testi szint (általános testi panaszok, betegségtünetek stb.)
- Pszichés szint (érzelmi, kognitív, viselkedés aspektusok, stb.)
- Interperszonális szint (emberi, közösségi kapcsolatok stb.)
- Szociökonomiai szint (munka, életkörülmények, anyagi helyzet stb.)
- Spirituális szint (vallásosság, spirituális világ, morális értékek stb.)

A húszas évek elején nyilván a fókusz a pszichés szinten van. Mi az igazán fontos most? Anyagi jólét és/vagy az igazi boldogság? Természetesen lehet „és”-sel válaszolni. Csakhogy az emberiség átfogó lelki-szellemi krízise miatt a központi kérdés másképpen hangzik. Az egyéni lélek emelése és a lélekélet javítása hogyan is történhet, avagy a földön milyen új civilizációra van szükség, amely az embert végre kiszabadítva a jelenlegi világrend karmai közül sokkal jobb életminőséget tesz lehetővé?

Ez a korszak alapvető dilemmája.

Az új kiindulópont ezért másképpen szól.

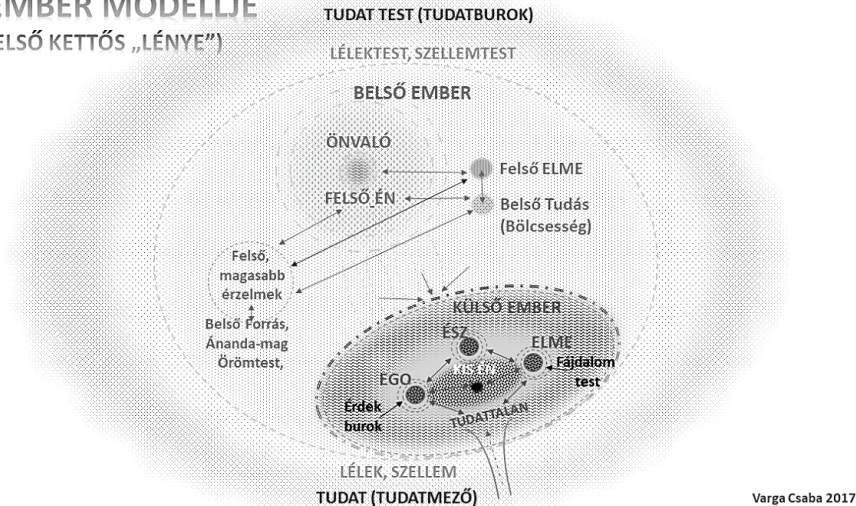
A földbolygón az (anyagi-fizikai) életszínvonal emelkedés ellenére a tényleges életminőség radikálisan romlik. Ezért az életminőség kardinális eleme az ember belső állapota és másodlagos eleme a (külső) élet minősége.

Ebből a szemléletből következik annak a felismerése, hogy az életminőség értelmezését nem lehet elsősorban a materiális életszínvonal mutatókra korlátozni. Az életminőség drámai állapota abból fakad, hogy ma az ember belső lénye szétzilálódik, szétszakad, miközben a mindennapi élet lelki-szellemi állapota is kritikussá válik.

Ezt nevezhetjük a sokszoros elidegenedésnek.

A kérdés pontos kifejtéséhez persze új emberképekre lenne szükség, avagy egyáltalán beszélhetünk-e korrekt, tiszta emberfelfogásról? Íme, egy lehetséges válasz.

AZ EMBER MODELLJE (BELSŐ KETTŐS „LÉNYE”)

Ez az emberkép abból fakad, hogy van egy „külső ember” részünk, ami az elme-ego-hamis én uralmával negatív élettartományba köt bele minket. Az ember valódi lénye az un. belső ember, ám ma az emberiség döntő többsége nem képes felemelkedni ebbe a minőségbe. Amíg pusztán, vagy elsősorban csak külső ember vagyunk, s a mindennapi életben az elme és ego ellenőrizetlenül uralkodik rajtunk, ez szükségképpen számos eltérő, de lényegében negatív életminőségeket erőltet ránk.

Mi mindentől függ tehát egy-egy ember igazi életminősége?

Nézzünk egy rövid, egyszerű összefoglalást a belső tényezőkről

- Az egyéni lélek minőségétől
- Az égi entitásokkal való kapcsolata minőségétől
- Személyes tudata szintjétől és annak minőségétől
- A megélt és általa nyújtott szerelem és szeretet minőségétől
- Házassága és a családja iránti kapcsolata belső minőségétől
- Az ember Belső Útjának és úton járásának minőségétől
- A tudása, bölcsessége, szellemisége minőségétől
- Az elme és ego befolyásától való megszabadulás minőségétől
- Belső Lényével, Felső Énjével (stb.) azonosulása minőségétől
- Vállalt valódi értékeitől, értékrendje minőségétől
- Testi és főként lelki egészségi állapotától
- Tudatos jövőképek és gyakorolt teremtőképességének minőségétől
- Összefoglalva léleklátleletének és életteremtésének boldogság minőségétől.
- Stb.

Ha ezeket a tényezőket végiggondoljuk, aligha lehet kétséges, hogy a poszt-modern kori emberré válás ezektől a tényezőktől függ. Ma már a generális társadalmi és szellemi romlás évtizedek óta odáig süllyedt, hogy az ember belső feladatait, vagy egyáltalán belső úját zömében sem a család, sem az iskolarendszer nem tanítja. Nem beszélve arról, hogy az embert lecsupaszítja érdeklénnyé, elválasztja a transzcendens dimenzióktól, vagy a megtartó családot igyekszik tönkre tenni. Ezért csupán egy kérdést teszünk fel:

Az ember belső emberré vált-e?

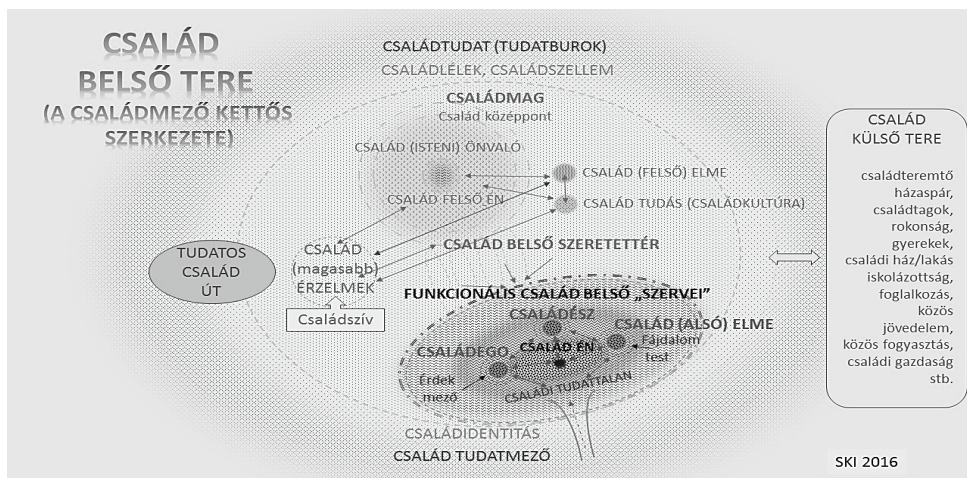
Nem szeretnénk abba a hibába esni, hogy az emberi életminőség „külső” tényezőit nem soroljuk fel. Mi mindentől függ az emberek világi életminősége?

Nézzünk egy rövid, egyszerű összefoglalást a külső tényezőkről

- A természeti környezete minőségétől
- A családi ház, lakás, otthon minőségétől
- A kerttől és kertművelése minőségétől
- Szerelmével és gyerekeivel közös család minőségétől
- A teremtő munka és a munkahely minőségétől
- A jövedelem milyenségétől, tágabban jóléte minőségétől
- Külső Útjának és úton járásának minőségétől
- Választott közösségeinek számától és minőségétől
- Társadalmi státuszának szintjétől, világi otthonléte minőségétől
- A helyi társadalom életminőségétől és településéért tett szolgálatának minőségétől
- Nemzete állapotától, azonosulása minőségétől, közös nemzetépítési szolgálatától
- Az uralkodó világrend hatásainak kivédésétől, új világ teremtésének minőségétől
- Stb.

Összefoglalva általa teremtett világa, boldogléte minőségétől. Csakhogy ez a külső életvilág létrehozás az ember belső állapotától, belső minőségétől függ. A fő kérdést úgy is lehet feltenni, hogy BELSŐ EMBERKÉNT ÉL-E A VILÁGBAN? A helyes válaszokhoz való közeledés feltételezi, hogy például a család fogalmát is újragondoljuk.

A család belső lényé – az egyik új szemlélet szerint az ember kettős lényé miatt is ma család, még a csonka család is szükségképpen kettős szerkezetű. Ennek is van egy materiális, funkcionális része, amit hívjunk szintén külső családmezőnek. A család valódi magja azonban szintén a lelki-szellemi család, avagy család-lélek és családtudat, amely lehetővé teszi a magasabb minőségű családéletet. A család minden korábbi korban is ezt jelentette.

Ha a család nem ilyen minőségű, ha például elsősorban, vagy éppen kizárólag fogyasztói család, vagy leli-szellemi tartalom nélküli, az csak részleges, vagy csak funkcionális család. Ez a családmodell nem teszi lehetővé, nem segíti a családtagok életminőségének javítását.

Egyébként mindezzel semmi újat nem mondunk.

A korábbi kutatások és értelmezések a láttelelet régen, például 2006-ban már megfogalmazták. Kopp Mária - Skrabiski Árpád: Magyar lélekállapot az ezredforduló után³ című elemzésben már több mint tíz évvel ezelőtt ezt írja: „Vizsgálataink eredményei szerint ma Magyarországon a teljes népesség 46%-a nem anómiás, ezzel szemben 54%-ot anómiás lelkiállapot jellemez. Ez az arány a nyolc általánosnál alacsonyabb végzettségű rétegben 74%, a nyolc általánost végzettek között 64%. A legmagasabb anómia érték 48-szor magasabb bizalmatlansággal, 21-szer magasabb rivalizálással, irigységgel jár együtt. Az anómiás, értékvesztett, demoralizált lelkiállapot az életminőség és egészségi állapot súlyos romlásával jár együtt. Ezzel a súlyos örökséggel nem tudunk szembenézni 1989 óta.”

„Az anómia azt a meggyőződést jelenti, hogy egy adott társadalomban csak a szabályok és törvények megszegésével lehet eredményeket elérni, a céltalanság és irányvesztés érzése. Olyan helyzetekre utal, amikor a társadalmi normák elvesztik befolyásukat az emberek viselkedésére. Az anómiát úgy is meghatározhatjuk, mint a közösségi kötődések, hagyomány és szabályrendszer szétesését.” Ma már ez még általánosabb: „A megfélemlítéssel kialakult az értékvesztés, az anómia, a bizalmatlanság, a kisszerű versengés, a rivalizálás légköre. Az ellenséges, értékvesztett, senkiben sem bízó ember manipulálható a legkönnyebben.”

Nem kell különösebb magyarázat ahhoz, hogy a 2010 évek végére a helyzet radikálisan romlott tovább. Ez a világrend, a pénzkapitalizmus az anómiás értéket jóval magasabb szintre „emelte”.

2. Az életminőség újabb szempontjai

A régi életminőség kevésbé ismert okcsoportjai így hangoztak:

1. A naprendszer és a fölbolygó sok évezrede kettős karanténban (kettős kiszolgáltatottságban) van, ezért kisebb korszakokat kivéve alig volt esélye emberhez méltó életre.
2. A földbolygón és a kontinenseken változatlanul (a már egyre jobban feltárt) háttérhatalom csoportjai, intézményei, szervezetei uralkodnak.
3. Évezredek óta a világhatalmakat, a kontinentális szervezeteket, az elmúlt száz évben a globális intézményeket (kezdve az ENSZ-től az Európai Unió-ig) számos jel szerint a háttérhatalom érdekei és törekvései határozták meg.
4. A jelenlegi pénzkapitalizmus világrendjét, minden elterjedi illúzióval szemben, az emberiség ellen hozták létre, aminek egyik következménye az óriási és totális társadalmi egyenlőtlenség.
5. Az emberiséget (az utolsó állampolgárig) a túlfogyasztással és a túlszóra-koztatással (stb.) manipulálták annak érdekében, hogy látszólag boldognak, vagy legalább is elfogadható értékűnek tekintse személyes életét.
6. Az elmúlt évtizedekben az emberi lélek, a családlekek, a közösségi lelek, a nemzetlekek belül szétszakítottak, szétzilálódtak, ami olyan mértékű emberromlást és világromlást okozott, amelyre az elmúlt évezredekben feltehetően soha nem került sor.
7. Az elmúlt évszázadokban, de különösen az elmúlt ötven évben a fennálló világrend nagyon sokáig rendkívül sikeresen lengette az emberiség szeme előtt a hamis zászlóit, ami például tönkre tette az emberiség közgondolkodását.
8. Az elmúlt évtizedekben a mainstream média olyan tökéletesre fejlesztette a globális lélek- és tudatmanipulációt, hogy szinte csoda, hogy mostanra széles körben kezd lelepleződni.
9. A földbolygón látszólag totálisan hiánycikké vált a valódi szeretet, az igazi szerelem, az odaadó elkötelezettség, a boldog emberi kapcsolat, s a közösségek érdekcsoportokká silányultak.
10. Az emberiségnek szinte minden tagja egyedül maradt, s magányos létezőnek tekinti magát.

A most feltáruló kérdéseket még sokáig sorolhatnánk.

Ezekkel a kérdéscsoportokkal is szemben nézzünk meg két táblázatot. Nélkülük az életminőség felső szintjei megnevezetlenek lennének. Kezdjük a szeretet és szerelem „lépcsőkkel”, s persze a lélek- és tudatszintekkel. Ugyanakkor nem szeretnénk homályban hagyni például az ember testi állapotainak és ugyanakkor a teremtés képességeinek az eltéréseit sem. A második táblázat nemcsak a szellemi „szinteket” foglalja össze, hanem az emelkedési út minőségeit is.

Szeretet-, Szerelem, Lélek- és Tudatszintek (röviden)

Szeretet szintek (1-5)	Szerelem szintek (1-5)	Lélek szintek (1-5)	Tudat szintek (1-5)
(1.) teljes a szeretetlenség, elfordulás a szeretettől, szeretethiány szenvedés	ismeretlen a szerelem, szerelem nélküliség, páros üresség	a lélek ismeretlensége, állandó lelketlenség, Külső Ember lét	tudattalan a „lét”, állandó elme uralom, alacsony tudat sincs
(2) önző, egos „szeretet”, szeretetimitáció, szeretetkeresés	önző „szerelem”, szerelemhiány élése, halk szerelemvág, páros üresség	ego-elme „lélek” erős fájdalomtest, léleghiány élése	test „tudat”, hamis tudatszint, erős tudatkeresés
(3) kiemelkedés a szeretetlenségből, erős szeretetálmok	szerelem megsejtése, szerelmi újjászületés kísérletek	haladás a Belső Úton, kapcsolat a lélekkel, szép lélekálmok	tisztuló tudat, transzcendens tudat, személyes öntudat
(4) feltétlen szeretet, odaadó szeretet, szeretetközösség	szerelem párosság élése, szerelemházasság, szeretetcsalád	egyesülés a lélekkel, Önvaló, Isteni Én, stb. élése, Belső Ember létezése	kozmosz tudat bölcsesség tudat, szeretet/szerelem tudat
(5) isteni minőségű Szeretet, Szeretet Emberré válás, Isteni Szeretetlét	Szerelem Emberré válás, beteljesült isteni minőségű Szeretem az igazi párral,	Lélek Emberré válás, azonosulás az isteni lélekkel, isteni lélekboldogság	személyes Isten Tudat, boldog egységtudat, Istenember tudat

Varga Csaba

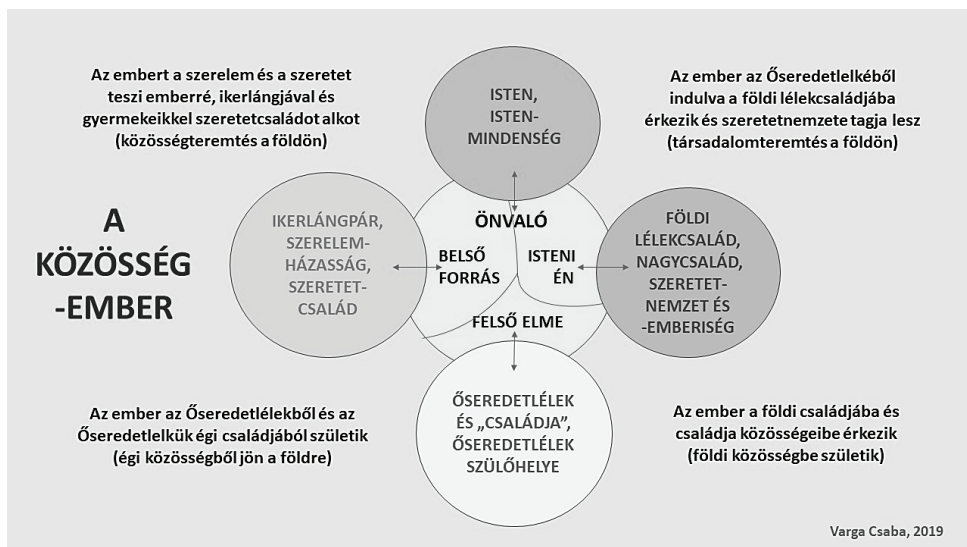
Szellem-, Emelkedés-, Teremtés- és Testszintek (röviden)

Szellem szintek (1-5)	Emelkedés szintek (1-5)	Teremtés szintek (1-5)	Test szintek (1-5)
(1.) tudatlanság, tudáshiány, nem észlelt tájékozatlanság, hamis információk uralma	nincs emelkedés, fájó mozdulatlanság, emelkedés képzet hiány	fogság a fizikai valóságban, teremtés nélküliség, fájdalom az alávetettségtől	fizikai test uralma, lélektest ismeretlensége, közömbösség a testtel
(2) alacsony tudások, uraló materializmus, lassú tájékozódás	szenvedés hajtóerő segít, emelkedés kényszerek, vágy az emelkedésre	teremtéshiány felismerése, teremtés-készségek, készülődés a teremtésre,	a betegségek tanítása, testi szervek figyelése, a nem fizikai test észlelése
(3) megérkezés a tudásba, az ész, az elme leleplezése, első tudás beavatások	Belső Út megismerése, emelkedés tanulások, átlépés a Tű fókán	az önteremtés gyakorlása, teremtő társak találása, teremtés kudarcok érése	emberi lény felfedezése, spirituális „testek” értése, a fényttest aktiválása,
(4) belépés a bölcsességbe, szerelem-szeretet tudás, Szellem Emberré válás	Szerelem/Szeretet Ember, Isteni támogatás élése, világteremtés kezdete	a Belső Ember teremtése, részvétel a világteremtésben, a Teremtő Tudat születése	transzcendens „test”, lélek és tudat komplexum, testteremtés gyakorlása,
(5) Isteni bölcsesség elérése, felső elme isteni elme, egység az isteni értelemmel	Istenemberré válás, az emelkedés koronája, megérkezés mámorlét	összhang a isteni teremtéssel, Bölcs Teremtővé válás, az Új Aranykor teremtése	Isteni „test” teljessége, a halhatatlan test, boldogság „test” élése

Kell-e a két táblázathoz magyarázat?

Talán az alsó szintekhez nem szükséges, hiszen ezek széles körben ismertek, ám a magasabb minőségek (4.–5. szintek) lehetnek a gondolkodás kiemelt elemei. Az azonban aligha vitatható, hogy a magasabb szintek jelenleg a társadalomban ritkák, vagy csak elvétve tapasztalhatók az anómiás állapotok, avagy a sokszoros elidegenedés miatt. Ezért mondjuk évtizedek óta, hogy mindennemű fejlesztés középpontjába az életminőség emelés kerüljön, ami egyúttal kiemelt társadalm- és kultúrafejlesztés is. Ha az életminőség lelki, szellemi, tudati fejlesztései változatlanul háttérbe szorulnak, senki ne feltételezze, hogy a további társadalmi, avagy nemzeti krízisek elmaradnak.

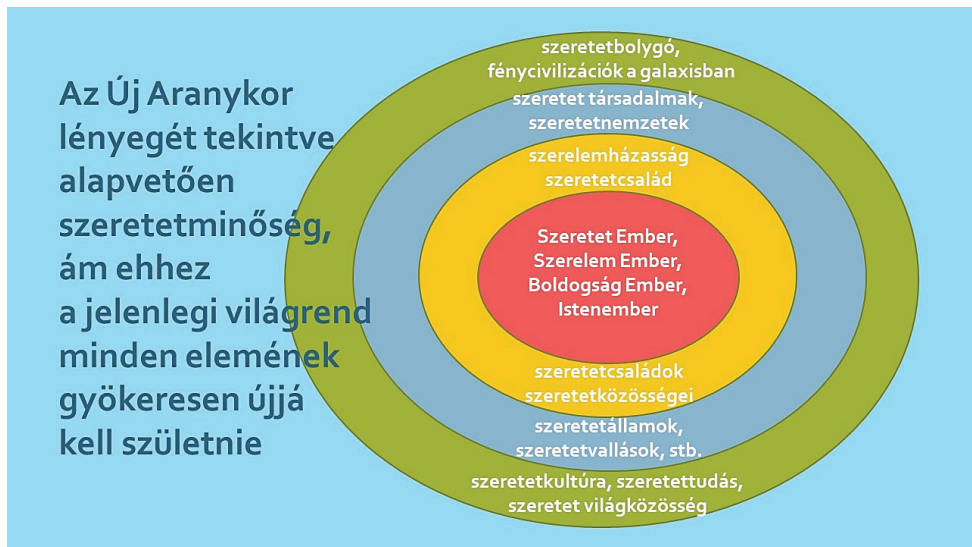
Még azzal a kérdéskörrel a felvetésével adósok vagyunk, hogy az egyes ember tekinthető-e individuumnak, avagy az ember lényege szerint közösségi ember-e?

Ez az ábra remélhetőleg jól ábrázolja a sokoldalú, a komplex emberképet. Eből kiviláglik, hogy az egyes ember minden dimenzióban közösségember. Nem lehet más. Még akkor sem, ha a harmadik dimenzióban a közösségi hálózatát a mai világhelyzet törekszik szétzilálni. Az eddigi táblázatok segítik azt, hogy elérkezzünk az életminőség fejlesztés átfogó céljainak a megnevezéséig.

Mit is üzen ez az ábra? Nem csak azt, hogy az életminőség fókuszában kivédhetetlenül az új emberkép van, hanem azokat az ismert, de újragondolásra váró filozófiai paradigmákat, hogy a 21. században mit értünk új világrépen és új életképen. A jelenlegi jócskán újbarbár életvilágban elkerülhetetlenül kimondásra vár: minden spirituális, vagy éppen vallási szemlélet nélkül is legyen markánsan egyértelmű: a mai szeretetlen világcivilizációban a megoldás változatlanul a valódi szeretetminőség világforma-világtartalom.

Ma talán még legjobban rejtett valóságjövő-kép, hogy beléptünk a földi Új Aranykor korszakába. Ilyen világ- és életváltozásokra évezredek óta nem volt esély. Ez az új világmodell végképpen a szeretetvilág követelményeit állítja elénk.

3. Boldogság vízió újragondolásának kezdete

Azért is, mert a boldogság gyakran nem az, amit egyelőre feltételezünk, és amit manapság az egyéni vagy a kollektív elme sugall. A boldogság titka az, hogy a magas lélek- és tudatszinten a szerelem- és szeretet-extázist éljük, majd életünk világfájának „tetején”, avagy a földbolygón szeretetmindenséget jelentő végső otthont építünk magunknak és mindnyájunknak: isteni szerelem-párunknak, gyermekeinknek és például lélekcsaládunk tagjainak.

Ez a Boldogság Hazánk. Ez a Nemzethazánk is! Ez a boldogság minőség ugyanúgy megnevezhetetlen, mintha Isten „szívét” szeretnénk szavakkal kifejezni, ugyanúgy elképzelhetetlen, mintha Isteni Énünk „arcát” szavakkal próbáljuk leírni. Erre olyan hasonlat is igaz lehet, hogy az égi méz íze ezerszer mámorosabb és gyöngédebb, mint a legjobb hársmezé.

Mindez illúzió lenne? Mindez elérhetetlen?

Kérdezzük meg egy-egy valóban boldog embertől! Mindenki elérheti ezt a boldogság szintet.

Ha könnyít az igazság elfogadásában, nézzük meg, hogy mi lehet a boldogság előtti, de már boldogságot ígérő állapot. Például az a felfoghatatlan csoda, amikor a végtelen boldogsághiány végén, a mérhetetlen végső traumák után az első igazi csók, sőt az első kézérintés isteni lélek- és tudatállapotba repít minket.

Erre a bolygóra nem azért születünk, hogy csak a szenvedést vagy az ürességet éljük, amit magunk előtt sem merünk bevallani. Persze már az is nagyon rendjén való, hogy szegény emberként az első lakásunk, vagy az első méltó munkahelyünk boldogsággal tölt el minket. Ez a boldogság kezdete, de csak az előszobája. Létezik és ránk vár a magasabb szintű boldogság. Csak legyen tudomásunk róla, hogy elérhető.

Az elmúlt években Veszprém és Csongrád megyében új típusú életmodell és életminőség fejlesztési stratégiákat készítettünk. Ezekben tételesen és részletesen megfogalmaztuk a helyi polgárokkal közösen, hogy az új életminőséghez milyen közösségi feladatok társulnak.

Lokális (települési, térségi) életminőség projektek (példák):

Emberi lélek és a szeretet minőség emelése:

- Szeretet és szerelem szabadegyetemek,
- Belső Lélekminőség Központok,
- Szeretet Közösségi Házak,
- Szeretet általános iskolák (iskolakísérletek),

- Boldogságórák az iskolákban, stb.

Családlélek és a szeretetcsalád fejlesztés:

- Család Házak, szeretetcsalád egyesületekkel,
- Minta családi házak és minta kertek,
- Önellátás Házak és közösségi kertek,
- Családlélek- és családtudat fejlesztő képzések, stb.
- Családok szeretetközösségeinek egyesületei,

Közösséglélek és szeretetközösség teremtés:

- Utcaközösségek, utcaközösségi egyesületek,
- Életminőség fejlesztő közösségi házak,
- Keresztény-keresztyén életminőség közösségek,
- Népkultúra házak, életminőség hagyományok,
- Szeretet és/vagy boldogság civil közösségek,
- Vissza az Értékekhez programok és csoportok, stb.

Szeretettelva, boldogságváros, szeretettérség projektek:

- Települési-térségi népesedési program és akcióterv,
- Az önkormányzat mellett Település-Mag Egyesület,
- Öngyógyító Házak, természetgyógyász képzések,
- Szeretetgazdasági, közösséggazdasági projektek,
- Települési megújuló energia parkok,
- Boldogság Községi Média fejlesztések, stb.

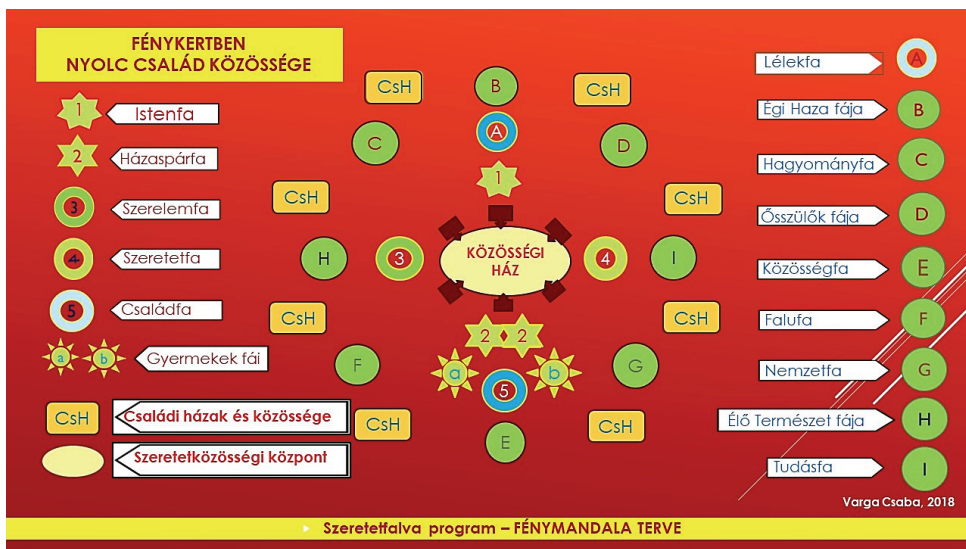
Lokális új aranykori fejlesztések:

- Aranykori Teremtők központja,
- Boldogság egyetem utáni egyetem képzései
- Boldogság tematikus turizmus parkok,
- Szeretet kistérségek létrehozása,
- Aranykori Tudatfejlesztő Központok, stb.

Különleges, egyedi projektek:

- Civilizáció pótlás a lakóházakban (ahol nincs fürdőszoba, nincs mellékhelyiség, stb.)
- Tervezett termelési, fogyasztási rendszer bevezetése,
- A kvantum pénzügyi rendszer (QFS) térségi megtanítása, stb.

Természetesen a példák és módszerek még bőven sorolhatók. Ezek közé tartoznak azok az új elképzelések, avagy módszerek, hogy milyenek legyen az új családközösségek, családházak és családkertek. Íme, az egyik példa:

Ez a szeretetfalva modell jól mutatja, hogy a jövő életminősége az együtt élő családok közössége, ahol még a fáknak is szakrális rendje és üzenete van.

Szeretném tisztán, világosan jelezni, hogy a földbolygón az elmúlt néhány évtizedben számos új életminőség fejlesztést kezdeményeztek.

A mintaként szolgáló új életminőség globális, nemzeti és lokális kezdeményezései és mozgalmi törekvések között:

(első) Egyre többen keresik, feltárják, megnevezik, hogy az emberek milliói miért ragadnak bele az életminőség-hiányok vermeibe, s miért tűrik, hogy maradnak az életminőség legalsó szintjén. Ennél nehezebb és sokszor reménytelenebb felzárkóztatási törekvés nincs.

(második) Globális, nemzeti és főként lokális lelki és szellemi alternatívák születnek és ezeket valóra váltó mozgalmak jönnek létre az emberek belső tisztítására, gyógyítására és egyre tudatosabb emelésére, hogy legalább az életminőség második vagy harmadik szintjére eljussanak.

(harmadik) Az egyre szaporodó szellemi, vallási és spirituális mozgalmak (az ökofalvaktól az ikerláng szerelem csoportokig) egyre átfogóbb és hatékonyabb életminőség javításokat kezdeményeznek, hogy minél többen érjenek el végre az életminőség negyedik szintjéig.

(negyedik) Minden kontinensen és egyre több nemzetben indulnak az Új Aranykor esélyére építő új életminőség programok, csoportok, személyes vállalkások. Ezek különböző neven erősítik és kiterjesztik a szeretetcsalád, a szeretetgazdaság, a szeretetfalva-boldogságváros (stb.) törekvéseket.

(ötödik) A bolygó minden kontinensén gyors ütemben halad a szuverén nemzetállamok megerősítése, s azt ezt szolgáló nemzeti (lelki, szellemi, kulturális) hagyományok vissza hozatala és az új nemzeti minőségek tervezése és fokozatos elérése.

(hatodik) A véglegesen utat tévesztett globalizáció ellensúlyozására és kivédésére a legkülönbözőbb felfogású és programú lokális mozgalmak terjednek el, kezdve a részvételi demokrácia-kezdemenyezésektől a helyi társadalmak és társadalmi tudatok újratereztéséig.

Vagy például: (hetedik) Az elmúlt évtizedben az alternatív média, a közösségi média újra elkezdte az emberiségnek tanítani az elhallgatott igazságokat, a mai világrend folytathatatlanágát és az új aranykor galaktikus és a földbolygóra vonatkozó új lélek és világállapotot.

(nyolcadik) Az életminőség emelésének egyik új szellemi irányzata most bontakozik ki, amely tételesen és konkrétan felismerheti az emberiséggel és minden emberrel, hogy a háttérhatalom által elterjesztett túlfogyasztás és túlszórakozás (dohányipar, szeszipar, drogipar, szexipar) önpusztító rendszeréből vonuljon ki.

(kilencedik) Az egyik leghatékonyabb generális emberiséget ébresztő, emelő és előre vivő mozgalom rendszere a globális, nemzeti és helyi közös meditációk, közös imák gyakorlata.

(tizedik) Minden ellenállás ellenére a bolygón és a tudatos nemzetekben felismerik a családok és családi szeretetközösségek kulcsszerepét, ezért számtalan mozgalom, egyesület, civil csoport támogatja a családi konfliktusok oldását, a családok megerősödését, a családi kohézió erősítését.

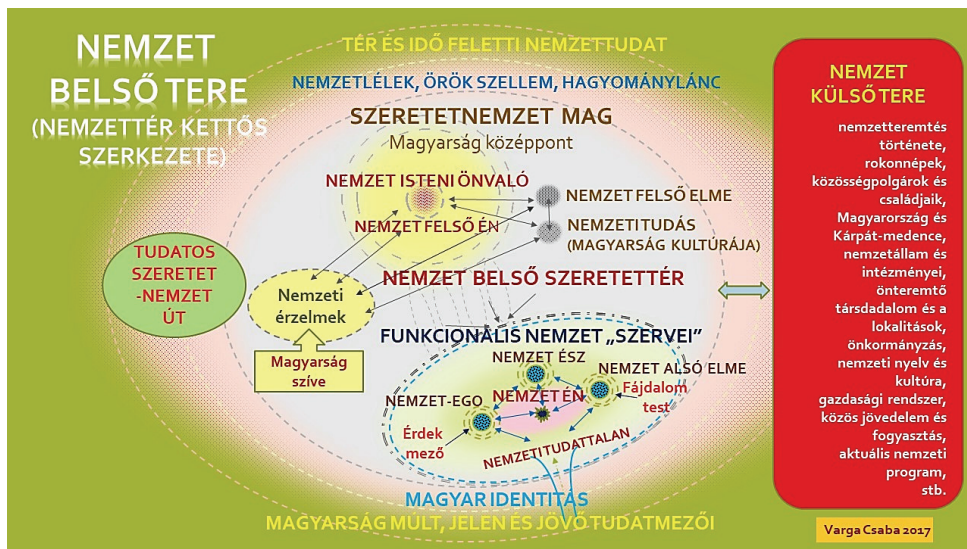
(tizenegyedik) A legfelsőbb szintű életminőség elérésének a leglényegesebb feladata, hogy a földön az emberek (különösen a tizen-huszon éves generációk) visszatanulják a valódi, igazi, isteni minőségű szerelmet, szeretetet, barátságot, stb.

(tizenkettedik) Nem végül, de nem utoljára, hanem mindenekelőtt az új életminőség tömeges eléréséhez kiemelt földi küldetés, hogy minden kontinensen az emberek visszaforduljanak (vallásuk és/vagy spirituális felfogásuk szerint) Istenükhöz, az isteni hierarchia tagjaihoz és végre a többség személyes kapcsolatba kerüljön Istenével.

(tizenharmadik) Minden ember a Belső Úton, s a Külső Úton teremti az Új élete új minőségét!

A példákat természetesen ismét sokáig sorolhatnánk.

A családok kettős szerkezete után nézzük a 21. századi nemzetmodell szintén kettős szerkezetét és ennek konklúzióit.

Születhet-e már nemzeti életminőség stratégia?

Ha a nemzet lélek- és tudatnemzet is, akkor azt a kérdést végre felvethetjük, hogy ez a nemzet és minden nemzetiség van-e olyan lelki szinten, van-e olyan tudati minőségben, hogy az új életminőség tervezésére készen áll?

Ha a magyar nemzet szükségképpen szellemi nemzet is, nyilvánvaló az a dilemma is, hogy gondolatilag, szellemileg, kulturálisan tart-e már ott, hogy új életminőség víziója megszülethet?

Ha a Kárpát-medencében (vagy szűkebben Magyarországon) élő magyar társadalom évszázadok óta vár boldog életformára, szeretett életvilágra, nem lehet meglepő az a felvetés, hogy a társadalom mindennapi életében születnek-e már spontán életminőség fejlesztő törekvések, kísérletek, vállalkozások?

Ha a nemzet kollektív tudattalanjában az idő eleje óta rejtőznek vágyak, remények, életvíziók, most békésen, mosolyogva megkérdezhetjük, hogy a szeretetnemzet, szeretet-ország vízióját hordozzuk-e magunkban és itt van-e az idő arra, hogy ezt kinyilvánítsuk?

A válaszok közel állnak ahhoz, hogy igeneket mondhassunk. Eljött az idő arra, hogy a nemzeti életminőség stratégia és cselekvési program megszülessen.

Mit is teremt az Aranykor, avagy mit is jelent az Új Föld, avagy egyáltalán milyen a normális lét bármilyen bolygón, tehát a földön is?

Az ember Szerelme Ember, Szeretet Ember, aztán végül Istenember lesz! Semmi más nem lehet! A közösség (a családtól a világtársadalomig) szeretetközösség, avagy lélekközösség, s Istenközösség. Semmi más nem lehet! Nemcsak az ember, hanem a földbolygó is felemelkedik. Íme, a felemelkedett Gaia végre ismét szeretetbolygó. Semmi más nem lehet!

Befejező üzenet

Az emberek és a közösségek többsége mélyen kimerült a boldogtalanságban és egyre tudatosabban készen áll arra, hogy az új világ új életminőségét a maga és családja, sőt nemzete és a földbolygó számára teremthesse.

Az Új Aranykor elkerülhetetlenül és látványosan megszületik a földbolygón a húszas években és ma szinte elképzelhetetlen támogatást ad majd minden életminőség fejlesztési szándéknak.

A század közepéig várhatóan létrejön az Új Föld (a Szeretetbolygó) és megszületnek a szeretetnemzetek különböző nemzeti lélekközösségei!

Jegyzetek

¹ Varga Csaba író, filozófus, www.vargacsaba.hu

² A friss cikkek közül néhány: <https://www.napi.hu/magyargazdasag/ijesztoen-terjednek-a-lelki-betegsegek.698814.html>>

³ http://www.tavlatok.hu/86/86kopp_skrabski.pdf;

http://www.elib.hu/16400/16447/html/4__HAZANK_MEGVALTOZOTT_HELYZET_EROL/H-01_A_magyar_lelkiállapotokrol.pdf

Irodalom

A szubjektív életminőség forrásai (szerk: Utasi Ágnes), MTA Politikai Tudományokért Intézet, 2006

Az Új Aranykor konferenciák előadásai, 2018, 2019, www.strategiakutato.hu

Boldogabb családokért és ifjúságért II. kötet, L'Harmattan Kiadó – Európai Családtudományi Társaság, 2019

David Wilcock: *A felemelkedés rejtélyei*, Angyali Menedék, 2017

Ferenc Holecz: *Hogyan éljünk biológiai lényünk működésével összhangban hosszú és egészséges életet?*, 2019

Európa jövője, V! – egység és erő, Közép és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, 2019

Grandpierre K. Endre – Grandpierre Attila – Blaskovics József: *Tárik-i Üngürüsz*, Angyali Menedék, 2017

Jerome R. Corsi: *A Deep State legyőzése*, Patmos Records, 2019

Johann Gottlieb Fichte: *A boldog élet útmutatója, avagy a vallás tana*, Szent István Társulat, 2010

Ökofalvak Európában és a világban, VHTA, 2017

- Patrick J. Deneen: *A liberalizmus kudarca*, Libri, 2019
Varga Csaba: *Szeretettelva, boldogságváros* (SKI, 2015)
Varga Csaba: *A társadalom felébredése az agóniából*, VHTA, 2011
Varga Csaba: *Új Aranykor kapujában* (SKI, 2018)
Wolfgang Streeck: *A kapitalizmus vége*, Holnap Kiadó, 2018
Zhouying Jin: *Az emberiség jövője*, Pallas Athéné Könyvkiadó Kft. 2019.

DINYA LÁSZLÓ – DINYA ANIKÓ

A fenntarthatósághoz vezető út társadalmi innovációkkal van kikövezve

The Road to Sustainability is Paved with Social Innovations

Abstract

Consistent forecasts indicate that we will be able to experience the same size of technical development in a single century (during the 21st century) as the total of the previous twenty thousand years. This is often referred to as the "Industrial Revolution - 4.0" (IF-4.0) era, but there are also reports of the expected occurrence of IF-5.0 and even IF-6.0. That is not a utopia, because all related changes are proven to be exponentially accelerating. Our biggest challenge is to control this extremely complex process previously completely unknown, because if it slips out of our hands, it will result in global chaos. There are signs that we are going exactly this way. One of the important features of this is that behind the accelerating technological development essential social innovations are delaying and the gap is constantly widening. Apparently, this could be expressed by the contradiction that we try to address the challenges of the 21st century with 19th century thinking and 20th century solutions, which is obviously nonsense. We have processed and synthesized many recent global reports on the chances of achieving a sustainable society (reports from 25 major international organizations, including IPCC, WEF, McKinsey, WWF, CDP, EU, EU-Barometer, Knoema, Club of Rome, IIASA, etc.). We reviewed the areas of sustainability where the lack of social innovation is most threatening. In addition to global trends and interrelations we also address domestic challenges and opportunities for a sustainable society in Hungary.

Keynotes: sustainable society, social innovations, global and domestic challenges.

Absztrakt

Egybehangzó előrejelzések azt mutatják, hogy a 21. században egyetlen évszázad alatt olyan léptékű technikai fejlődésben lesz részünk, mint a megelőző húszezer évben összesen. Ezt gyakran nevezik az „Ipari Forradalom – 4.0” (IF-4.0) korszakának, de már elemzések születnek az IF-5.0, sőt IF-6.0 várható bekövetkezéséről is. Mindez nem utópia, mert valamennyi ezzel összefüggő változás igazoltan exponenciálisan gyorsuló. Legnagyobb kihívásunk az, hogy ezt a korábban teljességgel ismeretlen jellegű, rendkívül komplex folyamatot kontrollálni tudjuk, mert ha kicsúszik a kezünk közül, akkor az eredménye globális káosz. Vannak jelek, amelyek arra utalnak, hogy pontosan ezen az úton haladunk. Ennek egyik fontos ismérve, hogy a gyorsuló technikai fejlődés mögött a nélkülözhetetlen társadalmi innovációk messze lemaradtak, és a szakadék folyamatosan tágul. Találónan ezt úgy lehetne kifejezni, hogy 19. századi gondolkodással és 20. századi megoldásokkal próbáljuk kezelni a 21. század kihívásait, ami nyilvánvaló nonszensz. Feldolgoztuk és szintetizáltuk a fenntartható társadalom megvalósítási esélyeivel foglalkozó, leg-

újabb globális jelentéseket, 25 jelentős nemzetközi szervezet – köztük például az IPCC, WEF, McKinsey, WWF, CDP, EU, EU-Barometer, Knoema, Club of Rome, IIASA, stb. – jelentéseit, és áttekintjük azokat a fenntarthatósági területeket, ahol a társadalmi innovációk elmaradása a legfenyegetőbb. Ennek kapcsán a globális trendeken, összefüggéseken túl kitérünk a hazai kihívásokra és a fenntartható társadalom esélyeire is.

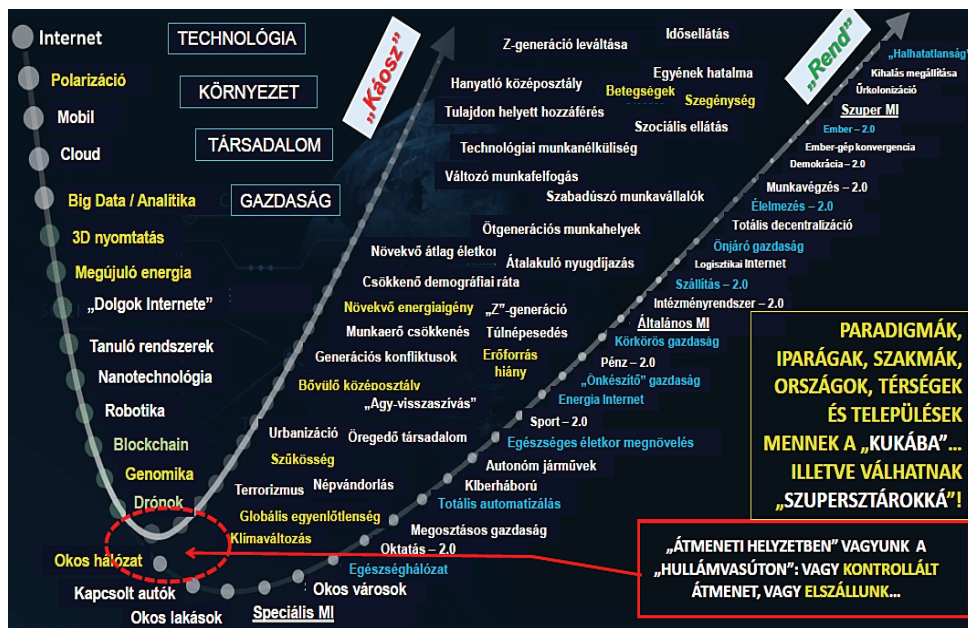
Kulcsszavak: fenntartható társadalom, társadalmi innovációk, globális és hazai kihívások.

Fenntarthatósági kihívások

A közbeszédben (főként, ha az átpolitizált) a fenntarthatósági kihívások többnyire nem együtt, a maguk komplex rendszerében jelennek meg, hanem időről-időre egyes fenyegetések kerülnek a közérdeklődés homlokterébe. Korábban például az automatizáció nyomán tömegesen megszűnő munkahelyek, később a migrációval összefüggő társadalmi konfliktusok, a növekvő terrorizmus biztonsági kockázatai szerepeltek a napirendek élén. A legutóbbi (2019-es) évben pedig egyértelműen a klímaváltozás és annak súlyos ökológiai – gazdasági – társadalmi következményei vitték a prímet. Fontos a közbeszéd, mert ennek során tömegek figyelme fordul a kihívásokra adható (adandó) lehetséges válaszok felé, ezt pedig a gazdasági és politikai döntéshozók sem hagyhatják figyelmen kívül (tartósan).

Ugyanakkor a leegyszerűsített populista megközelítések, vagy az egyes kihívások kiragadása komplex összefüggésrendszerükből azzal a veszéllyel járnak, hogy a komplex problémákra nem komplex válaszokat próbálunk keresni – ami alapvetően szakmai nonszensz. A döntéshozók jelentős része viszont (különböző okoknál és érdekeknél fogva) mégis megpróbálkozik ezzel. Részünkről a rendszerszemléletű megközelítést pártoljuk, és ebben a megközelítésben kívánunk foglalkozni a fenntarthatóság megvalósíthatóságának egyik fontos, és egyre növekvő problémájával, a társadalmi innovációk elmaradásával. Tévedés ugyanis, hogy a kihívásokra adandó megfelelő válaszokhoz elegendők lennének a technikai innovációk és a gazdasági erőfeszítések.

Az 1. és 2. ábrákon igyekeztünk összefoglalóan áttekinteni a fenntarthatóság rendkívül komplex hátterét, ráirányítva a figyelmet technológiai – természeti környezeti – gazdasági – társadalmi összetevőkön túl az idődimenzióra is, amelyről sokan és szívesen megfelelkeznek.¹ Nevezetesen arra, hogy valamennyien kvázi ugyanazon a globális „hullámvasúton” utazunk, amelyet a sokféle, összefonódó technológia fejlődése időben exponenciálisan gyorsítva hajt.

1. ábra

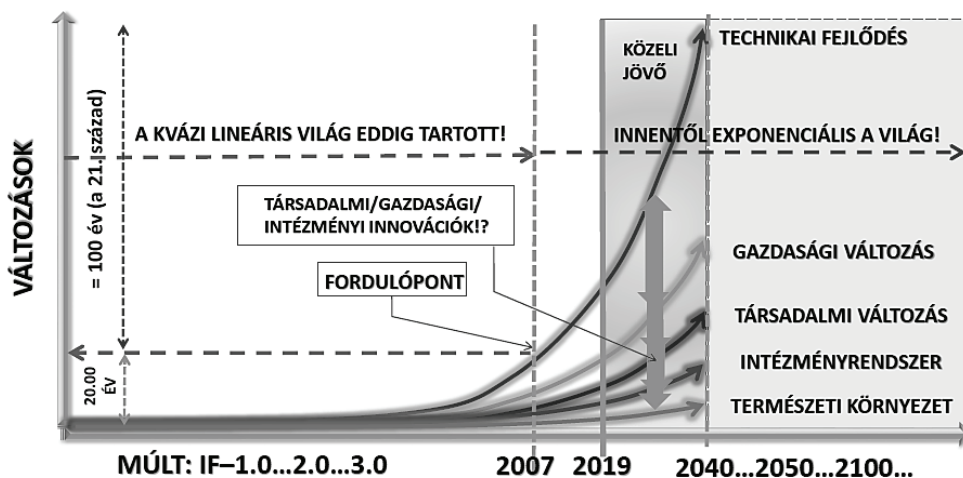
A fenntarthatósági fenyegetések nyomán válaszüthöz érkezünk

Forrás: World Economic Forum, 2019

Természetesen nincs rá hely, és mód sem, hogy az 1. ábrán szereplő valamennyi kihívással tételesen foglalkozzunk, csak a témánk szempontjából legfontosabb néhány kérdést emelnénk ki:

- A 21. században egybevágo előrejelzések szerint az exponenciális és komplex technológiai fejlődés nyomán 100 év alatt akkora fejlődés valósul meg, mint a megelőző 20 évszázad (azaz 20 ezer év alatt). Botoság lenne feltételezni, hogy a gazdaságban és a társadalomban, nem beszélve a természeti környezeti hatásokról ennél kisebb léptékű kihívással szembesülünk.
- Az ábrán érzékeltettük az „átmeneti helyzetet”, ami azt jelenti, hogy most dől el: ha kicsúszik a kezünk a kontroll, akkor „elszállunk” a globális káosz felé, amelynek lehetséges kimeneteit különféle katasztrófa-szenáriók érzékletesen taglalják. Ha sikerül globális(!) ellenőrzésünk alatt tartani e folyamatot, akkor van esélyünk pozitív szenáriókra, amelyek olyasféle „új társadalmi rend” felé mutatnak, amilyen az emberiség története során még sosem volt.
- Tehát nem elegendő csak a technológiai kihívásokra, meg a környezeti kihívásokra fókuszálni, de radikális társadalmi (és gazdasági) innovációkra is szükség van a globális kontroll érdekében.

- És ne keressünk illúziókat: ahogyan az ábrán fogalmaztunk – korábban örökérvényűnek gondolt paradigmák, klasszikus iparágak és szakmák meglepő gyorsasággal „mennek majd a kukába”. És ezzel együtt olyan térségek, települések, sőt országok is, amelyek késve reagálnak, vagy rossz irányban keresik a válaszokat. Persze arra is van esély, hogy akik jól és időben pozicionálják magukat ebben a gyorsmenetben, azokból élenjárók („szupersztárok”) is lehetnek. Például Észtország a szisztematikus és gyors digitalizáció révén jó úton halad afelé, hogy Európa „Szilícium-völgye” legyen pár éven belül.

2. ábra

Táguló szakadékok az exponenciális világban

Forrás: saját szerkesztés

A 2. ábrán azt próbáltuk érzékeltetni, hogy míg a korábbi lassú változások idején (a „kvázi lineáris világban”) a technikai – gazdasági – társadalmi változások nagyjából együtt futottak, az „exponenciális világban” megtörténhet, hogy szétbomlanak. Már komoly jelei vannak, hogy a gazdaság képtelen ezt a tempót tartani (késésben az üzleti és szervezeti innovációk), a társadalom még kevésbé (lásd: a jogrend és a kultúra alkalmazkodásitehetetlenségét). A globális és makroszintű intézményrendszer is nyilvánvalóan alkalmatlan a növekvő kihívások menedzselésére, a természeti környezet pedig (beleértve az embert is, mint biológiai lényt!) végképp képtelen ilyen gyors változások lekövetésére.

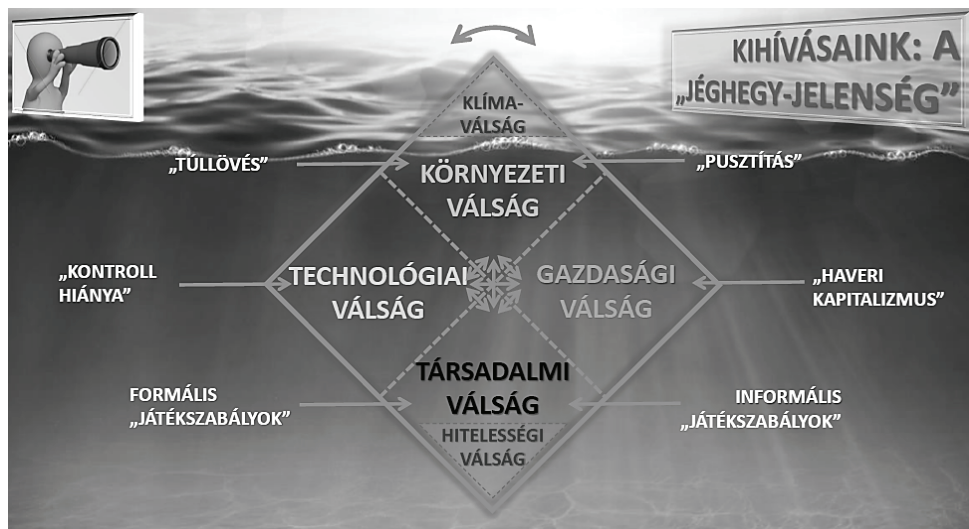
Márpedig ha gyors ütemben tágulnak a szakadékok a felsorolt szférák között, és felborul az összhang, akkor ez a folyamat fölötti kontroll elvesztését – azaz a káosz bekövetkezését jelenti. Ez az, ami a különféle döntéshozói szinteken (az egyénitől a globális szintig) igen kevésbé látszik tudatosulni. Nem véletlen az

erősödő elégedetlenség stratégiai kutatók körében: „mi most 19. századi gondolkodással, 20. századi intézményekkel és megoldásokkal próbáljuk kezelni a 21. század kihívásait!” Ez pedig a második nonszensz.²

Ebből a problémahalmazból ezúttal „csak” a nagy késésben levő társadalmi innovációk kérdéskörét szeretnénk röviden áttekinteni.

Társadalmi innovációk

Alapvető tény, hogy versenyképes ország pusztán csak a technológiára és a gazdaságra fókuszálva, de versenyképtelen társadalommal elképzelhetetlen. Számptalan globáliskihívásunk fő csoportjait a lehető legegyszerűbben és a lehető legszemléletesebben rendszerbe foglalva talán egy vízben úszó jéghegyhez („jégkockához”) lehetne hasonlítani. (3. ábra)

3. ábra

A globális kihívások összefüggő rendszere

Forrás: saját szerkesztés

Ennek a jéghegynek (mint tudjuk) csak egy kisebb része látható, tűnik egyértelműen a közvélemény szemébe (az ábra bal felső sarkában illusztrálva), a többi a (víz)felszín alatt húzódik meg, de természetesen nem függetlenek egymástól. A változó érdeklődés függvényében hol az egyik, hol a másik csúcs fordul „felülre”, a figyelem középpontjába. Most éppen a klímaválság, amely nyilván csak egyik összetevője a globális környezeti válságnak. Mindegyikkel foglalkoznunk kell, mégpedig legcélszerűbb a többivel együtt, összefüggésrendszerükben. Mint ahogy a jéghegy csúcsáról értekezni is értelmetlen annak többi része nélkül.³

A természeti környezet válságának két fő összetevője a természeti tőke valamennyi fajtájának túlhasználata (túllövés), illetve károsítása (pusztítása). A technológiai válság legnagyobb fenyegetése a már említett kifutása az ellenőrzésünk alól. A globális gazdasági válság számtalan formája legtömörebben ahhoz köthető, amit a jelenlegi kapitalizmus paradigmájának fenntarthatatlansága, a „haveri kapitalizmus” (cronycapitalism) jellemez: a gyorsulva növekvő elosztási egyenlőtlenségek, korrupció, irracionális pazarlás és növekedés. És eljutottunk a társadalmi válsáig, ahol a társadalmak működését elvileg összehangoltan szolgáltni hivatott két alapvető „játékszabály rendszer”, a jogrend (formális játékszabályok) és a társadalmi kultúra (értékrend, informális játékszabályok) nyilvánvaló válságával, növekvő diszfunkcionalitásával szembesülünk. Aminek egyértelmű tünete a szélesedő hitelességi válság, bizalmatlanság a döntéshozókkal szemben.

A társadalmi válság erősödésének legfőbb oka, hogy az társadalmi szereplők egyre bizonytalanabbak, mert egyre kevésbé találják a megfelelő válaszokat a szaporodó kihívásokra. Illusztrációképpen a 4. ábrán listáztuk az előttünk álló évtizedben (2020-2030) várható ún. „Top-7” globálístársadalmi kihívást, és annak jellemzőit.⁴

4. ábra

A következő évtized legnagyobb globális társadalmi dilemmái

Forrás: saját szerkesztés

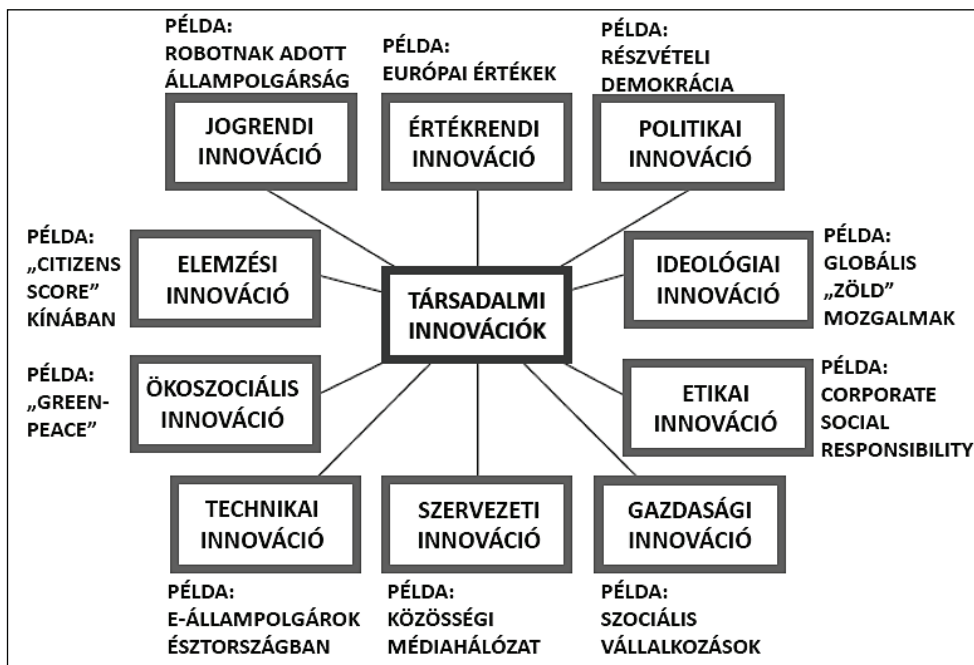
A lista komoly presztízzsel rendelkező elemző cégek agytrösztjétől („think tank”) származik, és igen elgondolkodtató. Például amiatt, mert alaposan átgondolva világosan kiténik, hogy a megfelelő válaszok egytől-egyig jelentős társadalmi innovációkat igényelnek.

nyelnek. A műanyag szennyezési válságra nem az a megoldás, hogy betiltjuk a műanyagok használatát – hanem az hogy nem dobjuk el (kultúra!) és szelektíven gyűjtjük (szabályozás + szervezés!), majd újrahasznosítjuk (technológiai + üzleti innovációk!). A migráció és klímaválság kezelése egyaránt csak globális kooperációval lehetséges – szemben a populisták által preferált, nemzetállamokra testált megoldással, ami egy sokkal hatékonyabb globális intézményrendszer nélkül illúzió. Ez egyben a válasz a „nacionalista díszmenet” elnevezésű dilemmára is, amely a lehető legrosszabb megoldás lenne a hitelességi válságra. A „dolgok Internet-e” (IoT) a mesterséges intelligenciával (AI) a háttérben radikális társadalmi változásokat kényszerít ki, amelyek közül az egyik legfontosabb a mesterséges és emberi intelligencia (AI és HI) összebékítése, együttműködése a mindennapi élet valamennyi területén. Ugyancsak a digitalizációnak hála, már a látóhatáron van a részvételi demokrácia (e-demokrácia) megvalósulása, amely felválthatja a korrupcióval, manipulációkkal és egyéb súlyos problémákkal terhelt, klasszikus képviselői demokráciát. Radikálisan átalakulnak a vásárlási és fogyasztási szokások, ennek megfelelően át kell alakítani a társadalmi elosztási rendszereket is (okos fogyasztás) – elegendő csak felmérni, hogy az évtized végére +10%-kal nagyobb globális népesség +30%-kal több vizet, +40%-kal több energiát és +50%-kal több élelmet igényel. Végezetül az ENSZ tagállamai által elfogadott „Fenntartható Fejlődési Célok: 2015-2030” (SDG-2015/2030) program 17 célkitűzése (köztük a biodiverzitás megóvása is) maximális társadalmi erőfeszítések nélkül írott malaszt maradt.⁵

Társadalmi innovációk szemszögéből áttekintve ennek a hét globális dilemmának a jellemzőiről a következőket állapíthatjuk meg:

- A megoldás mindegyiknél társadalmi innovációt (is) igényel
- Egymástól nem függetlenek – sőt egymást erősítik
- Külön kezelésük csak tűzoltás – többet árt, mint használ („Mert növeli, ki elfödi a bajt”, Illyés Gyula)
- A tünetek több szinten, és helytől-időponttól függően jelentkeznek – nincs univerzális megoldás
- Ezek a dilemmák csak a jéghegy csúcsa – a mélyben radikális intézményrendszeri és szervezeti válság lapul (elavult kormányzási és üzleti modellek)
- Végeredmény: jelenlegi társadalmi paradigmánk így, vagy úgy, de leváltásra kerül
- És addig rendkívül turbulens időszakon kell(ene) átvergődnünk

Azt, hogy milyen jellegű és tartalmú társadalmi innovációkban lehetséges gondolkodnunk az 5. ábrán foglaltuk össze.⁶

5. ábra

A lehetséges társadalmi innovációk fajtái

Forrás: saját szerkesztés

Társadalmi innovációkról szólva szakítanunk kell az innovációk klasszikus, technokrata felfogásával, mint ahogyan ez történik akkor is, amikor gazdasági innovációkról beszélünk. Tágabb értelemben innovációnak tekintünk minden, a gyakorlatban bizonyított (alkalmazott), újszerű, és a korábnál hatékonyabb megoldást egy tevékenység elvégzésére. Függetlenül attól, hogy az adott tevékenység technikai (műszaki), gazdasági, szervezési jellegű, vagy éppen a társadalom működése (működtetése) terén merül fel.⁷ Továbbá fontos kitétel, hogy nem elég az újszerűség – hatékonyabbnak is kell lennie a megoldásnak. Nem utolsó sorban pedig mindezt a gyakorlati alkalmazásnak kell igazolnia. Ha elfogadjuk ezt a definíciót, a társadalmi működés bármely területe potenciális célpontja lehet a társadalmi innovációnak.⁸

Ez szolgál alapjául a társadalmi innovációk 5. ábrán látható legújabb kategorizálásának. Nézzük meg ezeket egyenként, konkrét példákat is adva rájuk:

- **Jogrendi innovációk:** a társadalmi működés formális szabályozásának alapjául szolgáló jogrend mindenütt rögzíti, hogy adott társadalom keretein belül mit tekintenek jogszerűnek (legálisnak), és mi az, ami jogszerűtlen (illegális). Ez utóbbiakhoz megvalósulásuk esetén szankciókat is társít. Ennek megfelelően azt is szabályozza, hogy milyen típusú és tartalmú

innovációk bevezetése tekintendő legálisnak, és melyek meg nem engedettek. Ebben az értelemben a jogrend gyorsíthatja, lassíthatja, vagy meg is akadályozhatja a társadalmi és gazdasági szereplők alkalmazkodását a gyorsuló változásokhoz, sőt maguknak a változásoknak a bekövetkezését is. Meghökkenítő példával szolgálhat erre Szaúd-Arábia, ahol (a világon elsőként) 2017-ben állampolgárságot adtak egy mesterséges intelligenciával működő, humanoid robotnak.

- **Értékkrendi innovációk:** a társadalmi kultúra (informális játékszabályok) alakításánaka jogrend formálásával párhuzamosan kell megvalósulnia. Ennek aktuális példája az Európai Unió kapcsán definiált „európai értékek” (értékkrend) beépülése a közösség tagországainak társadalmi értékkrendjébe.
- **Politikai innovációk:** a globalizált és digitalizált világban, meg az egyre növekvő műveltségi és tájékozottsági színvonal esetében szükségszerűen át kell alakulnia a klasszikus politikai rendszereknek. Ennek egyik példája a parlamenti választásokon alapuló, képviseleti demokrácia felváltása részvételi demokráciával (e-demokrácia), ahol a szavazati joggal rendelkező állampolgárok nem választott képviselői útján (közvetve), hanem közvetlenül (pl. a technika segítségével) gyakorolják döntési jogukat a fontos kérdésekben.
- **Ideológiai innovációk:** a technológiai forradalom és annak társadalmi-gazdasági következményei új, nagyhatású ideológiák (mozgalmak) megjelenésével járnak. Ennek egyértelmű példája globálisan és országok szintjén is a „zöld mozgalom” megerősödése, amit a 2019. évi EU-választás eredménye is világosan mutat. Ez felülírja a klasszikus bal–jobb, illetve nemzeti–konzervatív–liberális ideológiák mentén létező korábbi választóvonalakat.
- **Etikai innovációk:** a fenntarthatósági kihívások új dimenzióval egészítik ki a korábbi döntési alternatívákat (jogi szempontból a legális – illegális, gazdasági szempontból a hasznos – haszontalan kategóriákat). Megjelenik az etikus – etikátlan (a társadalom számára jó – rossz) döntési kategória is, amelynek a növekvő transzparencia miatt egyre nagyobb a fontossága. Ennek világos jele a vállalatok döntéseiben egyre inkább előtérbe kerülő „etikus vállalati viselkedés”. Például a vállalatok társadalmi felelősségvállalása (CSR – Corporate Social Responsibility), kifejezetten a fenntarthatóságra fókuszálva.
- **Gazdasági innovációk:** az üzleti és a társadalmi érdekek összehangolása céljából változatos formában jönnek létre gazdasági szervezetek. A szociális (társadalmi) vállalkozás az a tevékenység, amely innovatív megoldások révén valamely társadalmi problémára kíván választ adni. A társa-

dalmi vállalkozó küldetése, hogy társadalmi értéket hozzon létre. A társadalmi vállalkozók világszerte a legkülönbözőbb szervezeti formákban működnek és tevékenységükkel bevonják a kis és nagy, új és régi, vallási és világi, nonprofit, for-profit és hibrid szervezeteket. Míg az üzleti vállalkozók a teljesítményt jellemzően a profittal és a megtérüléssel mérik, a társadalmi vállalkozók a társadalom számára előálló pozitív hozamot is figyelembe veszik. A társadalmi vállalkozások jellemzően a széles körű társadalmi, kulturális és környezetvédelmi célok megvalósulását segítik elő.

- Szervezeti innovációk: az IF-4.0 (és ezen belül a digitalizáció) során megjelent a hálózati gazdaság és a hálózati társadalom, amely gyakorlatilag minden gazdasági és társadalmi szereplőt magába foglal. A „határtalan szervezetek” a gazdaságban egyre nagyobb szerepet játszanak, és ennek analógiája a társadalomban a globális közösségek megjelenése a közösségi (Facebook, Twitter, stb.) médiára alapulva.
- Technikai innovációk: a gyors technikai fejlődés számtalan társadalmi innováció lehetőségét vetíti előre. Például Észtország (amely kb. tíz éve célul tűzte ki, hogy Európa „Szilícium-völgyévé” váljon) a gyors ütemű digitalizáció révén kéznnyújtásra van annak a tervnek a megvalósításától, hogy jelenlegi 1,4 milliós népességét „virtuálisan” kb. 4 millióra növelje 2030-ig. Ehhez ún. „e-állampolgárságot” kínál elvileg bárkinek a világon, feltéve, hogy Észtországban bejegyezz egy vállalkozást, és így működtetni.
- Ökoszociális innovációk: az ökológiai kihívások (klímaváltozás, környezetrombolás, biodiverzitás csökkenése, stb.) társadalmat érintő káros hatásainak mérséklése, megelőzése céljából egyre több innovatív megoldás kerül bevezetésre. Köztük társadalmi jellegűek, mint például a „Greenpeace” globális szerveződés, amelynek célja a az ezen a téren megjelenő helyi kezdeményezések felkarolása, támogatása minden lehetséges eszközzel – szükség esetén figyelemfelkeltő társadalmi akciók szervezésével.
- Elemzési innovációk: ugyancsak a mindent átfogó digitalizáció révén olyan adatbázisok jönnek (hozhatók) létre, amelyek korábban soha nem látott szélességű és mélységű elemzéseket tesznek lehetővé a társadalmi döntéshozók, irányítók számára. Például a Kínában már működő „Citizens Score” (állampolgári pontozás) rendszer az állampolgárok digitális térben számtalan csatornán keresztül rögzített és összesített ténykedését értékeli egy bizonyos pontrendszer alapján. És erre alapozva kategorizálja a jó, meg rossz állampolgárokat, akik ettől függően részesülhetnek több – kevesebb társadalmi előnyben (kaphatnak ún. „társadalmi kreditet”), vagy akár szankciókban. Ez már előrevetíti a digitalizáció árnyol-

dalait is – tudniillik a „nagy testvér” kvázi megszünteti a privát szférát, a pontozás egyfajta „digitális diktatúra” eszköze is lehet, stb.⁹

A lehetséges és szükséges társadalmi innovációk köre nyilván továbbra is folyamatosan bővül a technikai fejlődéssel párhuzamosan. Annyi biztos, hogy sem globális, sem országos szinten ezek alól nem mentesülhetünk a 21. században.¹⁰

Megállapítások, következtetések

A fenntartható fejlődés nagy kihívásai kapcsán korábban főként a természeti környezetre és a gazdaságra fókuszáltunk. Az utóbbi időben fordult a figyelem a társadalmi innovációk felé, mert világossá vált, hogy a fenntarthatósági kihívások fő forrását jelenlegi társadalmi működésünk alkalmatlanságában kell keresnünk. Főbb megállapításaink a következők:

- Tudomásul kell vennünk: nincs globális biztonság fenntarthatóság nélkül, és fenntarthatóság sem globális biztonság nélkül.
- Rideg tény: a biztonság minden formája világszerte romlik, vagyis a fenntarthatóság egyre sebezhetőbbé válik. A populista „elit” mindenütt a legjobb kabint ígéri a követőinek... De „a Titanicon nincsenek győztesek, csak vesztesek.”
- Lassú szemléleti fejlődés indult el: az alulértékelt társadalmi fenntarthatóság felértékelődése folyamatban van. Lásd: globális zöld mozgalmak, közvélemény, gyarapodó tudás.¹¹
- De egyidejűleg elaprózódás is folyik: sokféle a cél, a specializáció, és az irányzat. Hiányzik a fő irány, az összehangoltság.
- Kontrollálatlan az információrobbanás: a korrekt és „alternatív” tények átláthatatlanul keverednek, és hiányzik a transzparencia.
- Lassul a túlnépesedés üteme: de 2050-ben így is valószínű a 10 milliárd ember – köztük várhatóan 3,2 milliárd lesz a környezetkárosult. Hiányzik a globális népesedési és migrációs stratégia.
- Túllépett az idő a „bal–jobb” politizáláson: új paradigma jön, ahol a várható törésvonal a globális fenntarthatóságpárti – populista pozícióvédő szereplők között van. Érdemes felidézni W. Churchill mondását: „a politikus a következő választásban gondolkodik, az államférfi a következő generációban”.¹²
- Növekvő az „alternatív gazdasági” irányzatok súlya: szemünk előtt zajlik a GDP trónfosztása, az ökoszisztéma szolgáltatások valós költségeinek beépülése az üzleti modellekbe. Jön az „Új Gazdaság”: a jóllét szélesebb terítése, új mutatókkal – GNH (Gross National Happiness)¹³, HDI (Human Development Index)¹⁴, stb...

- Új, nem szennyező energia- és élelmiszertechnológiák kerülnek előtérbe, de a versenyképességüket erősítő szabályozás kidolgozása és bevezetése még hátravan.
- Már elúszott a klímaváltozás megállítása: maximum a lassítására van még esély. Feltétele a környezetvédelem tágabb rendszerébe illesztett, alkalmazkodási lépések megvalósítása.

Ami a hazai vonatkozásokat illeti, három fő fenyegetést mindenképpen el kellene kerülnünk:

- Nem veszünk tudomást ezekről a fenntarthatósági fenyegetésekről, illetőleg alábecsüljük a fontosságukat.¹⁵
- Szűk csoportérdekektől vezérelt, rövidtávú döntéseink a realitásokkal szemben haladva visszavonhatatlanul kényszerpályára terelik a társadalmat, ami Talleyrand szavaival élve: „több mint bűn – ez hiba!”
- Alárendeljük ezeket a kérdéseket a napi politikai játszmáknak, és teljesen háttérbe szorulnak a szakmai, meg az össztársadalmi szempontok.

Jegyzetek / Notes

- ¹ World Economic Forum, 2019
- ² Kriegler, Elmar et al., 2018
- ³ Zandi Mark - Lafakis, Chris, 2019
- ⁴ Forum for the Future, 2019
- ⁵ Garai Nikolett – Szalai Máté – Szőke Diána, 2017
- ⁶ Wigboldus, Seerp, 2016
- ⁷ Luksha, Pavel, 2016
- ⁸ Luksha, Pavel, 2016
- ⁹ Alapjogokért Központ, 2019
- ¹⁰ Van der Have, R. P. – Rubalcaba, L., 2016
- ¹¹ Greenfield, Susan, 2009
- ¹² Kiss Attila, 2015
- ¹³ GNH Survey Report, 2016
- ¹⁴ Conceição, Pedro et al., 2019
- ¹⁵ Központi Statisztikai Hivatal, 2019

Felhasznált irodalom / References

- Alapjogokért Központ (2019): *Globalizmus versus lokalizmus – Új politikai koordináta-rendszer a 21. században?* EURÓPA & UNIÓ – ELEMZÉSSOROZAT, II. RÉSZ, 2019. július 1., p. 1-12.
- Conceição, Pedro et al. (2019): *Human Development Report 2019*. United Nations Development Programme, New York, ISBN: 978-92-1-126439-5, p. 1-366.
- Forum for the Future (2019): *Drivingsystemschange in turbulentsystems – The future of sustainability*
www.forumforthefuture.org, p. 1-31.
- Garai Nikolett – Szalai Máté – Szöke Diána (2017): *A világtrend 2030-ban – A globális politikai, gazdasági és társadalmi trendek vizsgálata* Külügyi Szemle, 2017. tél, p. 3-27.
- GNH SurveyReport (2016): *A CompassTowards a Just and Harmonious Society* (Centre forBhutanStudies& GNH Research, 2016.
<http://www.grossnationalhappiness.com/wp-content/uploads/2017/01/Final-GNH-Report-jp-21.3.17-ilovepdf-compressed.pdf>, ISBN 978-99936-14-86-9, p. 1-340
- Greenfield, Susan (2009): *Identitás a XXI. században* HVG Könyvek, Budapest, ISBN - 9789639686687, p. 1-294.
- Kiss Attila (2015): *Politikai ideológiák kialakulása a XIX. században* Pannon Oktatási Központ, oktatási segédanyag, p. 1-24.
- Központi Statisztikai Hivatal (2019): *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon – 2018*. Szerk.: Bóday Pál, KSH – Budapest, ISSN: 2064-0307, p. 1-241
- Kriegler, Elmar et al (2018): *The World in 2050 – Transformations to Achieve the Sustainable Development Goals*. Report prepared by The World in 2050 initiative, International Institute forApplied Systems Analysis – IIASA, Laxenburg, Austria.
<http://pure.iiasa.ac.at/15347>, p. 1-157.
- Luksha, Pavel (2016): *Skills of the future and transformation of global education aleco system* OECD Laureate Seminar, 8 December 2016.
https://globaledufutures.org/images/people/Skill_of_future-ilovepdf-compressed.pdf, p. 1-16.
- Luksha, Pavel (2016): *Copingwith Global (Evolutionary) Crisis in 21st century through Social Innovation& Education*. 8thWorldwide Meeting on Human Values – Monterrey, Mexico, 21 October 2016, p. 1-30.
- Van der Have, R. P. – Rubalcaba, L. (2016): *Social innovation research: An emerging area of innovations tudies? (Research Policy, 45(9),*
<https://doi.org/10.1016/j.respol.2016.06.010>, p. 1923-1935
- Wigboldus, Seerp (2016): *Ten types of social innovation – a brief discussion paper* Wageningen Centre for Development Innovation – CDI, p. 1-12.
- World Economic Forum (2019): *The Global Risks Report – 2019*. WEF Insight Reports, 14th Edition, Geneva, ISBN: 978-1-944835-15-6, p. 1-114.
- Zandi Mark – Lafakis, Chris (2019): *Climate Change – Some Winners, More Losers*. Moody's - Economics& Business Analytics Offices, West Chester, USA, p. 1-19.

GARACZI IMRE

Életsebesség és életminőség Speed of Life and Quality of Life

Abstract

Heidegger's concept of technology embodies the essence of technology, which is both destiny and danger. Technology alone is not a danger, as the threat is already contained in the essence of man. Technique as a framework (Gestell) is a real danger only when this framework dominates. According to Heidegger, the essence of technology must include shelter in addition to destiny and danger. In this sense, the framework itself is a way of revealing (Entbergen). The essence of the process of technique is ambiguous, and deciphering it leads to the secret of the truth of all disclosure. On the one hand, there is a threat to the essence of truth in the framework, and on the other hand, human experience can reach the essence of truth, the shelter. The solution to the question, according to Heidegger, is that since the essence of technology cannot be experienced through mere technology, just as the essence of art cannot be protected by aesthetics, we must head on the paths towards the shelter, and the way to do that is a questioning behaviour. In my paper, I examine the relationship between economy and speed in relation to the quality of life.

Keywords: J. Baudrillard, consumer attitudes, dromology, E. Fromm, homo consumens, mass society, technocratism.

Absztrakt

A heideggeri technikafogalom magában hordozza a technika lényegét, amely egyben *végzet* és *veszély*. Önmagában a technika nem jelent veszélyt, hiszen a fenyegetettség már benne foglaltatik az ember lényegében. A technika, mint állvány, akkor jelent igazi veszélyt, ha az állvány uralkodik. Heidegger szerint a technika lényegének magában kell foglalnia a végzet és a veszély mellett a menedéket is. Ebben az értelemben az állvány maga a feltárás egy módja. A technika folyamatának lényege kétértelmű, s ennek megfejtése vezet minden feltárás igazságának titkához. Egyrészt az állványban fennáll az igazság lényegének veszélyeztetése, másrészt az emberi tapasztalatok eljuthatnak az igazság lényegéhez, a menedékhez. A kérdés megoldása Heidegger szerint az, hogy mivel a technika lényegét a pusztá technikai révén nem tapasztalhatjuk meg, ugyanúgy, ahogy a művészet lényegét sem oltalmazhatjuk meg az esztétika segítségével, ezért a menedékhez vezető utak felé kell vennünk az irányt, s ennek módja a kérdező magatartás. Írásomban a gazdaság és a sebesség összefüggéseit vizsgálom az életminőség kérdéseivel kapcsolatban.

Kulcsszavak: dromológia, fogyasztói attitűdök, homo consumens, E. Fromm, J. Baudrillard, P. Virilio, technokratizmus, tömegtársadalom.

Az ember és világ életminőség-kapcsolatának kulcskérdéseit a technikára vonatkoztatva teszi fel Martin Heidegger, az egyik legjelentősebb 20. századi filozófus. A technika lényegének megközelítését a *felfedéshez* és a *feltáráshoz* hasonlítja, mivel a technika a modernitásban már nem tekinthető pusztán *eszköznek*, hanem eredeti görög jelentését tekintve *ténykedést* és *képességet* is jelent, beleértve a művészt is. Így a technika tulajdonképpen a valamiben való *jártasság*, a *megismerés* eszköze, egyfajta *felvilágosítás*. A feltárás és a felfedés az *igazság* felé törekszik, és az *el nem rejtettséget* állítja a középpontba. Ezt azonban Heidegger nem tartja érvényesnek a modern erőgéptechnikákra. Mindez a *feltárásban* testesül meg. „A modern technikát áturalgó feltárásnak a kihívás értelmében van követelő jellege. Ez úgy megy végbe, hogy a természet rejtett energiái megnyitottnak, a megnyitott átformáltak, az átformált raktározottak, a raktározott újból szétosztottak, és a szétosztott újból átalakítottak. Megnyitni, elraktározni, szétosztani, átalakítani, mind a feltárás módzatai. De ez a feltárás nem egyszerűen folyik le. Nem is a végeláthatatlanba folyik szét. A feltárás feltárja önmagának tulajdon, sokszorosán összefonódott útjait azáltal, hogy irányítja őket. Magát az irányítást ezek az utak biztosítják mindenfelől. Sőt, az irányítás és a biztosítás a kihívó feltárás fő vonásai lesznek.”¹

E folyamatból Heidegger kiemeli, hogy a modern technika *kikövetelő* jellegű feltárással ösztönöz, s ez nemcsak emberi cselekedet, hanem azt is jelenti, hogy a valóság mintegy egybegyűjtött *állománnyá* válik. Így a technika, mint szerkezet, *állványként* jelenik meg.²

Ebben szerinte a technika lényege hosszan *elrejtőzik*, de oly módon, hogy „Az ember számára csak a végén mutatkozik meg a korai kezdet. Ezért a gondolkodás területén az a törekvés, hogy az eredendőnek gondoltat még eredendőbben gondolják végig, nem az a fonák akarat, amely az elmúltat próbálja feltámasztani, hanem józan készenlét, ámulni az eljövendőt megelőző dolgokon.”³

Ezzel kapcsolatban Heidegger óv attól is, hogy annak a csalóka látszatnak áldozatául essünk, amely a modern technikát alkalmazott természettudománynak tartja. A technika lényege, mint állvány, egyaránt jelenti az *odaállítást* és az *állomány feltárást*. A feltárás útját etimológiailag így jellemzi: „Útra juttatni – ez a mi nyelvünkön annyit tesz: véghezvinni (schicken). Azt az egyesítő véghezvitelt, ami az embert a feltárás útjára juttatja, végzetnek (Geschick) nevezzük. Ebben határozza meg lényegét minden történelem (Geschichte). A történelem pedig sem nem csak a história tárgya, sem pedig csupán emberi cselekvés véghezvitele. Mindez csak a küldetésben válik történelemmé.”⁴

A heideggeri technikafogalom magában hordozza a technika lényegét, amely egyben *végzet* és *veszély*. Önmagában a technika nem jelent veszélyt, hiszen a fenyegetettség már benne foglaltatik az ember lényegében. A technika, mint állvány, akkor jelent igazi veszélyt, ha az állvány uralkodik. Heidegger szerint a technika lényegének magában kell foglalnia a végzet és a veszély mellett a menedéket is. Ebben az értelemben az állvány maga a feltárás egy módja. A technika

folyamatának lényege kétértelmű, s ennek megfejtése vezet minden feltárás igazságának titkához. Egyrészt az állványban fennáll az igazság lényegének veszélyeztetése, másrészt az emberi tapasztalatok eljuthatnak az igazság lényegéhez, a menedékhez. A kérdés megoldása Heidegger szerint az, hogy mivel a technika lényegét a pusztá technikai révén nem tapasztalhatjuk meg, ugyanúgy, ahogy a művészet lényegét sem oltalmazhatjuk meg az esztétika segítségével, ezért a menedékhez vezető utak felé kell vennünk az irányt, s ennek módja a kérdező magatartás. „Mivel a kérdezés a gondolkodás hitelessége.”⁵

A 20. század végére a technika kérdései oly mértékben átszöttek már főleg a fejlett nyugati világot, hogy jó ideje technokrata társadalomként és rendszerként írjuk le napjaink főbb alapelveit. Erich Fromm szerint „Két elv szabályozza a rendszert, és benne az emberek munkáját és gondolkodását. Az egyik szerint valamely dolgot meg *kell* tenni, pusztán azért, mert technikailag *lehetséges*. Ha lehetséges atomfegyvert gyártani, akkor feltétlenül szükséges is, még akkor is, ha mindannyiunkat megsemmisíthet. Ha lehetővé válik az utazás a Holdra, akkor okvetlenül meg kell tenni, még ha számos földi szükséglet látja is kárát. E szabály tagadja mindazokat az értékeket, amelyeket a humanista hagyomány fogalmazott meg. E hagyomány szerint valamely dolog helyes, ha az ember örömét, értelmét és gyarapodását szolgálja, mivel szép, jó vagy igaz. Ha azonban elfogadjuk az elvet, hogy ami technikailag kivihető, azt feltétlenül meg is kell valósítani, akkor minden más értékről lemondunk, és a technikai fejlődést tesszük az erkölcs egyedüli alapjává. A másik a maximális hatékonyság, illetve maximális termelés elve. A lehető legnagyobb hatékonyság elvéből egyenesen következik a lehető legkisebb egyéniségé. Általános nézet szerint a társadalmi gépezet hatékonyabban működik, ha az egyéneket számszerűsíthető egységekké nyirbálják, amelyek egyénisége lyukkártyákon megragadható. Ezek az egységek könnyen irányíthatóak bürokratikus előírásokkal, nem támasztanak nehézségeket, és nem okoznak sűrűlódást. Ezért az embereket meg kell fosztani egyéniségüktől, és meg kell tanítani arra, hogy identitásukat ne önmagukban, hanem a termelés szervezeteiben keressék.”⁶

Fromm szigorú társadalomkritikáját a gazdasági hatékonyság alapján értelmezi. *A gazdaságosság lényege, hogy a ráfordítás minimuma mellett az eredmény maximumát hozzuk létre.* Ez az elv kifejezi a kapitalista gondolkodásmód legfőbb irányát. Természetesen a közgazdaságtannak számolnia kell az *összhaszon* kiszámítása során az egyéb költségekkel is, mint például a környezeti hatások költségei, vagy a be nem tervezett hatások árai. A maximális hatékonyságra való törekvés kiköveteli, hogy a technokrata rendszerek *embertelen intézkedéseket* is alkalmazzanak. A haszon bizonyossága érdekében az alkalmazott munkatársakat maximálisan engedelmes, végrehajtó és nem gondolkodó lényekké nevelik. A munka eredményességére és hiba nélküliségére való militáns törekvés a gyárakban, az üzemekben és a hivatalokban a fogaskerekek szerepét betöltő dolgozó lelki aláve-

tését, közömbösségre való szoktatását szolgálja. A technokrata munkaszervezés az egyénre kirótt feladatokat oly mértékben szelektálja, szűkíti és szabdalja, hogy a dolgozók nem látják át munkájuk egészét, s ez az elkülönítettség az emberi kapcsolatokra is negatív hatásokkal van. A termelés legfőbb elve a korlátlan bővítés és terjeszkedés eszméje, s ez nem más, mint az erőltetett és kényszerű növekedés modellje. Természetesen ezt a mennyiségi szemléletet a kapitalizmus profitszerző céljain túl maga a tömegtársadalom léte és fogyasztása is kikényszeríti, s ennek számtalan negatív hatása van, amelyek összefüggnek az emberi szabadság és autonómiaérzés gyakorlásával.⁷

Mindezek alapján a mennyiség kerül a társadalmi értékrend fókuszába, az ember, pedig mint önérték, csak másodlagos szerepet játszik, ugyanakkor a fogyasztásban a tömegtársadalom embere ismét, mint mennyiség, mint halmaz magasztosul fel. A különféle gazdaságirányítási- és menedzsmenttechnikák már régóta nem bíznak a fogyasztó, a vásárló spontán vágyaiban. Ebből fakadóan a marketing stratégiák lényege az, hogy rákényszerítsék a fogyasztót az irányított és szervezett vágyak alapján, valamint az árucikkekbe beleépített avulási indexek segítségével a lehető legtotálisabb vásárlói attitűdökre, az áruk valóságos és szimbolikus birtokba vételére.

A megszervezett és irányított vágyak könnyen a reális szükséglet fölé növelik a vásárlók igényeit. A reklám, mint rábeszélés, bebeszélés, szinte militáns jellegű – állandóan azt akarja a fogyasztó tudomására hozni, hogy neki valójában mire van szüksége. Az egyén számára egyre kevesebb lelki és szellemi összetevő marad arra, hogy önmaga megfontolt ítélete alapján, szabadon dönthessen. Ha áttekintjük a nyugati világ elmúlt évtizedeiben azt, hogy hogyan alakultak a reklám-, a marketing- és a PR-költségek, akkor láthatjuk, hogy ezek a területek követelték a legnagyobb mértékű és fokozatosan növekedő költséghányadokat a termelés mellett. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a közvetlen reklámköltségeken kívül igen nagy volumenű a közvetett ráfordítások mennyisége is. Az indirekt reklám sokszor a leghatékonyabb, hiszen például a hollywoodi filmipar a játékfilmekben olyan fogyasztói környezeteket mutat be a történet és cselekmény háttereként, amelyek a vizualitáson keresztül a néző számára elérendő célokat és példákat kényszeríthetnek ki egyéni fogyasztói stratégiájuk megformálásához. De ugyanúgy benne van ez az agresszív kikényszerítő erő már a kisgyermeknek szánt *rajzfilmekben, játékokban*, a *Megasztárok* fogyasztói idollá emelésében, a kereskedelmi rádiók játékaiban, a tv-k *való-* és a *valótlan* világainak *beszavazó show-*iban és az *óriásplakátok* fájoan negatív tájsebészeti jelenlétében. S még nem is említettük az *sms*, az *mms*, az *e-mail*, a *chat-szobák* világát és a *kéretlen letöltések (spam)* virtuális szórólappjait.

A késő újkor tőkés gazdaságának legfőbb alapelve a lehetőség szerinti, minden irányú növekedés, s ez természetes módon vonja maga után azt az igényt, hogy ezt a vásárló szintén növekedő tendenciájú fogyasztással “hálálja meg.” Ez a “hála” természetesen azt jelenti, hogy maga a tömegtársadalom tartja fenn a jelen gazdasá-

gi világszabványt a fogyasztással. Mindez együtt jár azzal is, hogy az előállított termékek tartósságának indexe gazdaságstratégiai kérdés, ugyanis alapvető marketingérdek az a gyarapodás szempontjából, hogy az egyes termékek, árucikkek, valóságos és szimbolikus szolgáltatások elfogyasztásának és felhasználhatóságának ideje lehetőleg minél rövidebb legyen, mert az erőltetett növekedés kerékkötője lehetne az a helyzet, ha az egyes szolgáltatásokat és árucikkeket nagyon hosszú ideig lennének képesek, kiemelkedő minőségük miatt, használni. Ezért is vannak például olyan reklámok, amelyek már a néhány hónapos új autót is még újabbra ösztönöznek cserélni: cseréljen újat még újabbra! Ezzel összefüggésben az irányított marketing fő gondolatát így fogalmazhatjuk meg: Dolgozz! Keresd meg a pénzedet! Vásárolj meg a tartós és kevésbé tartós fogyasztási cikkeket! Használd fel (és el) minél hamarabb ezeket! Ismét dolgozz! Keresd a pénzt, és vedd meg újat!

Mindezek alapján látható, hogy a termelés és az eladás legfontosabb alapja az előállítás és a fogyasztás időhöz való viszonya. S így jön létre, Fromm kifejezésével élve, a *homo consumens*, a totális fogyasztó. Mint látjuk, ebben a folyamatban az ember *dologgá* válik, ugyanolyanná, mint maga a termelés folyamata és előállított tárgyai. A késő modern kor társadalmi életének jellegzetessége a szabadidőt átszövő, *modern unalom*. Ez pedig azért van, mert az embert alkotó két dimenzió – a testi és a lelki-szellemi – egyensúlya a modern kor folyamán fokozatosan megbomlott, és egyre jobban túlnyomóvá vált a testi-fizikai-külső ember, s ezzel párhuzamosan a lelki-szellemi alkotó korunkra egyre jobban minimalizálódott, ennek hiánya teszi lehetővé az unalmat. Blaise Pascal már a 17. században így jellemezte az unalom fogalmát: *az üres lét észrevétele*. Fromm pedig így jeleníti meg az unatkozó fogyasztót: „Ő az az örökké tátott szájú csecsemő, aki erőlködés és belső aktivitás nélkül elnyel mindent, amit csak egy unalmát elűzni kész (és egyúttal unalmát előállító) ipar megcsillant előtte: cigarettát, alkoholt, filmet, tévét, sportot és lektúr irodalmat. Mindennek csupán fizetőképessége szab korlátot. De az unaloműző, azaz időtöltéseket gyártó iparágak, mint az autó-, film- és tévégyártás stb. mindössze megakadályozzák, hogy az unalom rátörjön tudatunkra. Valójában csak növelik az unalmunkat, mint ahogy a sós víz növeli a szomjat, noha azért isszuk, hogy elmúljon. Az unalom unalom marad akkor is, ha az érintettek nincsenek ennek tudatában. A modern ipari társadalom emberének egyik igen jellegzetes beteges vonása a tétlenség.”⁸

E folyamat felvet számtalan pszichológiai és társadalomelméleti kérdést. Például azt, hogy mit tehet a tömegtársadalom becsületos, jó érzésű embere annak érdekében, hogy szembe tudjon szállni a fogyasztói világ egyre jobban reánehazódó militáns követelményeivel? Ha gyenge, és nem képes kitörési irányokat találni a lelki és szellemi megújulásban, akkor imádja továbbra is a fogyasztói világ bálványait, megtartja magányos konformitását a jelenlegi világszabványhoz, és fenntartja frusztráló félelmeit is. Ha viszont képes szembe szállni a

jól nevelt tömegtársadalom fogyasztói-elfogadó mechanizmusainak beidegzettségével, és komolyan veszi szabadsága alapján választási lehetőségeit, és a fogyasztásra felkínált világból egyre több dologra képes nemet mondani, akkor helyreállíthatja a klasszikus ember test-lélek egyensúlyát, és máris mentesül az unalomtól, a frusztráló félelemtől, és mint önmagához visszatalált ember, már nem magányos. Tehát nem arról van szó, hogy a tömegtársadalom tagjai radikálisan korlátozzák a szükségleti és a nem szükségleti fogyasztásaikat, hanem arról, hogy a jelenkor embere sorsbeteljesülését ne elsősorban a tömeghez való viszonyában, mint a tömeg része találja meg, hanem ezt önmaga végességében, egyedi programja alapján emelje funkciójává.

Fromm a technokrata világ géppé váló emberének sorskérdését így jeleníti meg: „Véleményem szerint a fő kérdés nem az, vajon valóban megépíthető-e a komputerlány, hanem inkább az, miért éppen ebben a történelmi korszakban lett ez az elképzelés oly népszerű, amikor mindennél fontosabb, hogy a mai ember józanabb, harmonikusabb és békésebb lényvé alakulhat és alakuljon át. Azt gyanítom, hogy a komputerember terve az élettől és az emberi élményektől a mechanikus, tisztán ész szerinti tapasztalásba menekülő magatartás kifejeződése.”⁹

Fromm ehhez még azt is hozzáteszi, hogy mindezen folyamatok következtében megváltozott a magánszféra világa is, s ennek számtalan patogén következményével kell szembenéznünk. Ilyen a személyes emberi kapcsolatok eltűnése, s ez amiatt fájlattható igazán, mert a magánszféra a személyiség kialakulásának és fejlődésének igen fontos tere volt. Mindezt igazolja az is, hogy a késő újkorban már minden magánügy nyilvános, és az élmények szintjén konzumálódott és felszínes. Ezt erősíti még a fogyasztói világ legfontosabb eszköze és egyben módszere, a cselekvések minden szinten való manipulálhatósága.¹⁰ *Ha e manipulációk eredőjét meghúznánk a késő modern társadalom technokrata gazdasági rendszerének jellemzésére, akkor ez egyértelműen mutatna abba az irányba, hogy a belső – lelki-szellemi – dimenzióitól megfosztott ember szabadságát a fogyasztói világ árui és szolgáltatásai között valósítja meg, tömegbe zártan és magányosan, ahelyett, hogy képes lenne arra, hogy a klasszikus ember külső és belső alkotórészei között visszaállítsa az egyensúlyt.*

A modern gazdaság etikai vonatkozásainak vizsgálatában Paul Virilio francia urbanista és filozófus a két legfontosabb tájékozódási pontnak a városok jelentőségét és a sebességhez való viszony fontosságát tartja. Nézetei szerint a legtökéletesebb politikai forma a város. A filozófia és a technika is e létformában jött létre. A 20. századra szerinte már nem az urbanizáció, hanem a metropolizáció a fő kérdés. Ennek lényege az, hogy a mega-városok túlmutatnak a nemzetfogalmak határain, és a technika segítségével befolyásuk az egész világra kiterjed. Ezekben a városvilágokban központi jelentőségű az élet és a gazdaság folyamatainak viszonya a sebességhez. „A sebesség mindig is a gazdaság rejtett oldala volt. Nem érthetjük meg a történelmet anélkül, hogy megértenénk, milyen mértékben hatá-

rozta meg a lovasság, a hajózás, majd később a vasút és végül napjainkban a repülő sebeségének megnövekedése a tőkét, a gazdaság alakulását. Csakhogy elődeinkkel ellentétben mi már elfelejtettük, hogy nincs gazdagság sebesség nélkül. A gazdagság bizonyos szempontból magában rejti a sebességet. Az utóbbi húsz év során minden munkámban arra törekedtem, hogy a sebességet helyezzem előtérbe a gazdagsággal szemben, és nem azért, mert felsőbbrendűnek tartom, hanem mert ez az, amit leginkább szeretnénk elrejtteni. Nem a pénz az, amit elrejtünk, hanem a sebesség, vagyis az a képesség, hogy cselekedjünk, hogy interakcióba kerüljünk a többi emberrel, a legtávolabbi vidékekkel és így tovább.”¹¹

Mindennek háttére jól érthető akkor, ha áttekintjük például a közlekedési eszközök forradalmát a 19. század elejétől napjainkig, s látható, hogy az újabb és újabb közlekedési eszközök egyre nagyobb sebességet valósítottak meg. Mindez Virilio szerint két új embertípust alakított ki: a *nomádokat* és a *letelepedetteket*. E két típus szemben áll egymással.¹² Virilio teremti meg a sebesség tudományát, a *dromológiát*. Ennek kiindulópontja az, hogy a felhalmozás mindig a sebességen keresztül valósítható meg. Ez a viszony átalakult a 20. század végére, s a sebességhez való viszony már fontosabbá vált, mint a felhalmozás. Ez szorosan összefügg a globális piac kereskedelmi ügyleteivel. Ne feledjük azt, hogy a tőzsde működésének szintén legfontosabb feltétele a különféle értékek cseréjének sebessége. „Tehát az abszolút sebességre épülő kapitalizálódás tanúi lehetünk. Mi vagyunk az első olyan társadalom, amely munkába állította az abszolút sebességet. Az idő falának tövéhez érkeztünk. Elértük a sebesség végső határát: az elektromágneses hullámok sebességét.”¹³

Mindez a gazdaság világában úgy jelenik meg, hogy a világpiacon egyre jobban hasonlónak vált egy kaszinó működéséhez. Mindezt átszötte az egyre nagyobb fokú virtualizálódás is, s a pénz értéke anyagtalanná, digitális jellé vált. E folyamat már a 20. század közepén látható volt, s ezzel kapcsolatban idézi Virilio Einstein 1954-ben elhangzott mondatát: „három bomba létezik: az első most robbant fel, ez az atombomba, a második az információs bomba lesz – nem informatikáról beszél, a szó akkor még nem létezik -, a harmadik pedig a demográfiai bomba. Mi tehát az informatikai bomba robbanásának nemzedéke vagyunk. (...) Olyan jelenséggel találjuk magunkat szemben, amely minden tekintetben a radioaktivitáshoz hasonlítható, amely nem más, mint minden jelentés, minden egység szétrobbanása. Ezt neveztem én „totális balesetnek”. Valahányszor feltaláltunk egy technikai újítást, „feltaláltunk” egyben egy újfajta balesetet, egy akcident, mely az adott szubsztanciát jellemzi. Tehát a vonatot a vasúti szerencsétlenség, az elektromosságot az áramütés, a hajót és tengerjárókat a hajótörés és így tovább. De ezek „helyi” balesetek, vagyis egy adott helyszínhez köthetők. Azonban a telekommunikációval és az ezt jellemző azonnalisággal és közvetlenséggel a totális baleset lehetőségét „találtuk” fel. (...) A totális balesetben viszont már nem egy anyag-

nak, nem valamely szubsztanciának vagyunk részei, mint például egy süllyedő hajóban, hanem magának az akcidentsnek, a balesetnek. A baleset, mint olyan vált korlátlaná és szükségszerűvé, miközben az anyag viszonylagos és esetleges lett. Ez a jelenség valósággal filozófiai forradalom, amely azzal az előbb említett időfallal van összefüggésben, amelynek mintegy nekiütköztünk.”¹⁴

Mindezzel szorosan összefügg az, hogy a sebességfogalom Virilio által jellemzett átalakulása az emberi gondolkodás számára is új helyzeteket teremt, ugyanis az egyre szélesülő információs világban egyre kevesebb lehetőségünk van arra, hogy az információkat megtartó agyi működésünket tovább szélessítsük, s ebből kifolyólag válik az *emlékezet tartalma a felejtés sebességének függvényévé*. A bennünket körülvevő információdömping kényszerű módon lerövidítette a memorizálás idejét. A kérdés másik oldala pedig az, hogy felgyorsult a felejtés folyamata is. „Ezt nevezem én a felejtés iparosításának. A múltban az írásnak, az olvasásnak és a beszédművészetnek köszönhetően létezett a kézművességnek egy ága, amelyik az emlékezettel foglalkozott: a levéltár. A levéltár az emlékezet kézműipara. Az azonnali információszolgáltatás és az előbb említett rendszerek hatására azonban létrejött a felejtés ipari változata. Ez azt jelenti, hogy egyre kevésbé emlékezünk a dolgokra. Az emlékezethez vezető út egyre kevésbé járható, így az ember elveszíti múltját. Afféle örök jelenben él. Ez a „világidő”, amely a helyi idők helyébe lép, jelzi a jelen idő előretörését a jövő és a múlt rovására. Az örök jelen időbe érkezünk. És az örök jelen idő éppen az emlékezet ellentéte.”¹⁵

Virilio számára elfogadhatatlan az, hogy a sebességnövekedést haladásnak tekintsük, s elérkezünk egyszer ahhoz a ponthoz, amikor már az élet különböző területein nem leszünk képesek a sebességet fokozni, s *az idő falába* ütközünk. Mindezzel azt szimbolizálja, hogy az erőltetett, kényszerű gazdasági növekedés is eljut ahhoz a kritikus ponthoz, amikor már nem lehetséges az, hogy az emberi dimenzió belül maradjon. Ez már ténylegesen a technika öngerjesztésének kora lesz, és megvalósul az a posztmodern Apokalipszis, amelyben mindent kizárólag a technofil felfogás érdekében teszünk, és az ember emberfeletti, posztumán célokat és érdekeket kényszerül megvalósítani...

Virilio szerint a technikai kor belépett az infoszférába, ami a militáns kommunikáció időszakát jelenti. Mindennek új „földrajzi” területe az internet virtuális tere. A kibernetikus tér egy másodlagos valóság létrejöttét jelenti. Mindennek számtalan fontos gazdasági és gazdaságetikai összetevője van. Így a kibertér egyfajta „sztereovalóságként” jön létre, és benne a valóságos térre épül rá a virtuális. „A cyber-teret bizonyos szempontból talán az utolsó gyarmatbirodalomnak is tekinthetjük. Mert mit is teremtünk az internettel vagy a cyber-térrel? Egy új terjeszkedési területet. A gazdasági, a politikai, a katonai hatalom mind-mind kiterjednek már az egész világra. Az egész világot a levegőbe repíthetjük, amikor csak akarjuk; szétrombolhatjuk, amikor csak akarjuk: az atommal vagy akár egy tőzsdekrachhal stb., stb. Terjeszkedési területre viszont szükség van. És mivel nincsenek más világok – hiába hódított-

tuk meg a Holdat, csak az űrt találtuk, nincs más lakható bolygó – mi mást tehetnénk, mint hogy kitalálunk egy virtuális gyarmatot.”¹⁶

Virilio úgy gondolja, hogy a 20. században felszabadították a földrajzi értelemben vett gyarmatokat, s ezzel függ össze a legutolsó – virtuális – gyarmat létrejötte, amelynek jelenleg folyik a felosztása. A kibertér kialakulásával párhuzamosan megszületett a kommunikáció segítségével a *távjelenlét* lehetősége. Ez azt jelenti, hogy a valóságos jelenségeket digitális és elektronikus úton a másodperc törtrésze alatt megsokszorozzuk. Mindennek kettős hatása van: egyrészt, tovább szélesedik a *táguló világ* a tudományos kutatások segítségével, másrészt, a technika segítségével tovább *szűkül is a világ*, hiszen az információátvitel óriási sebessége a történések és kódolása között már egyidejű.

A távjelenlét egyidejűségét sokan a vallásos gondolkodás alapján képzelik el. Az utóbbi évek egyik legérdekesebb kutatási területe a *virtuális kapu* megteremtése. Ez azt jelenti, hogy a számítógépes hálózatok segítségével a másodperc töredéke alatt össze lehet kötni ezeket az egymástól bármilyen távolságra lévő elektronikus- és plazmakapukat. *Az elektrofizikai jelenlétet az adatkosztüm, a képernyősisak és az adatkesztyű segítségével lehet továbbítani.* Mindez alkalmas még arra is, hogy megvalósuljon a *távszeretkezés* lehetősége, amit Virilio filozófiai drámának tart, hiszen egy szerelmespár egymástól sok ezer kilométerre a technika segítségével létesít szexuális kapcsolatot. „Úgy gondolom, hogy egy technofil aberrációval van dolgunk, amely a perverziók sorában a zoofília mellé zárkózik fel. A szeretkezést, mint a valóság legmagasabb fokát tekintem, mivel két test egymásba hatolásáról van szó.”¹⁷

A távszeretkezés lehetősége felvet számtalan új erkölcsi problémát, hiszen pontosan két ember kapcsolatának az a legszentebb dimenziója válik a technika uralmának áldozatául, amelynek igazi tartalmát csak a valóságos együttlét jelentheti. (Természetesen itt se feledkezzünk meg e művelethez szükséges eszközök árusításához kötődő gazdasági érdekekről.) Ezzel a példával Virilio a technika *hatalomvágyára* mutat rá. Ebben a legfontosabb elem a végtelenség kikényszerítő szelleme. Példa erre a versenysport, ahol már az ezredmásodpercekért folyik a halálos küzdelem. Jól példázza ezt a tragédiát a 2004-es athéni olimpia, ahol az igazi teljesítményeket már elhomályosította a teljesítménynövelő ajzószeretek és a vizeletminták versenyének aberrációja. Ezzel kapcsolatban Virilio megjegyzi, hogy a hatalomvágy benne található minden alkotásban, hiszen a felfedezések és újdonságok a továbbfejlődés irányába hatnak. „És éppen a vallások vagy a filozófia nyújtotta bölcsességen múlik, hogy ennek a továbbfejlődésnek gátat vessenek. Nincs olyan bölcsesség, amely ne lenne egyben fékezőerő... A részecskegyorsítóban nem találjuk a bölcsességet – csak a hatalom örjögését... De az igazi hatalomvágy az eredményben van, vagyis: az eredmény az eredményért való, ez a hatalom l’art pour l’art mozgalma.”¹⁸

Virilio elemzése arra az erkölcsi felelősségtudatra figyelmeztet, amelyet a technikával kapcsolatban kell alkalmaznunk: ***meg kell teremteni az egyensúlyt a technika szerepei között, azaz el kell határolnunk az ember érdekében használt technikát attól a technokrata világtól, amelyben már a technika nem az emberi dimenzió céljait szolgálja, hanem a kényszerű és erőltetett gazdasági növekedés technofil aberrációját.***

A sebesség, a gazdaság és a technika új dimenzióira hívja fel a figyelmet Jean Baudrillard kortárs francia filozófus, amikor a világ ezredvégi sorsával kapcsolatosan az *értékek fogalmainak sorsát* elemzi. Szerinte jelenünk gazdasági, politikai és kulturális sorsa a végleges hanyatlás előtti pillanatot éli meg. Mindennek gazdasági és gazdaságetikai vonatkozásai az értékek sorsát a *játékelméletek* martalékává tették. A gazdaság világa szinte önmaga paródiájává vált, és „A spekuláció már nem az értéktöbbletet jelenti, hanem az érték extázisát, amelynek nincs kapcsolata a termeléssel vagy a termelés valóságos feltételeivel. A spekuláció az érték üres, lecsupaszított formája, amely már csak a saját fejlődésével és a saját orbitális pályáján játszik. A politikai gazdaságtan csak úgy tud rövidre zárni minden alternatívát, ha szörnyűséges módon, bizonyos értelemben ironikusan destabilizálja önmagát... A minden érték átértékelésének nagy nietzschei gondolata pontosan ellentétes módon valósult meg, az értékek visszafejlődésének formájában. Nem jutottunk túl a jón és a rosszon, az igazon és a hamison, a szépen és a csúfon, hanem innen maradtunk rajtuk – és nem többletdimenzióban, hanem hiánydimenzióban. Nem átváltozás, meghaladás történt, hanem felbomlás és elmosódás.”¹⁹

Ez a folyamat Baudrillard olvasatában egyértelműen jelenti az értékek *transzdevalvációját*. Vagyis egyre nehezebb az értékek szempontjából elkülöníteni egymástól a hasznosat és a haszontalant. A manipuláció mellett létrejött a *szimuláció* hatalma is. Ennek alapja a reális és az irreális, valamint az illúzió és a fikció manipulatív keveredése. Etikai szempontból az egyes kategóriák kilépnek önmagukból, például a politika a politikából, s szétsugároznak a társadalom minden területére.

Baudrillard feltételezi a megvalósult értékek utópiáját, ami az értékek fokozatos felszámolódását is jelentheti.²⁰ Mindez maga után vonja a kapitalizmus jelenkori fogalmának újraértelmezését, mert *az univerzális értékek felhígnak a dolgok mondialeis állapotában*. E két kifejezés kapcsolatában az univerzális jelenti a tradicionális polgári szabadságjogokat és a demokráciát, a mondializáció pedig mindezen értékek elmosódását, egyszerű ökonomista cserévé züllését. Az univerzalizáció pedig a Nyugat jellegzetes terméke, amely planetáris értelemben kísérli meg bővülését és integrációját más kultúrákba és civilizációkba.

Ha összevetjük Virilio és Baudrillard korkritikáit, akkor láthatjuk, hogy az előbbi a technika hatalomra került uralmát egyfajta visszafordíthatatlan apokalipszisként jellemzi, míg az utóbbi inkább paradoxonban gondolkodik, s a gondolkodást elsősorban, mint provokatív funkciót alkalmazza, s a mondializációval szemben az egyetemesség értékei mellett teszi le a voksot. Baudrillard számára

mindig fennáll a remény annak érdekében, hogy az aktuális világrendszerek logikája az emberi dimenzióon belül maradjon, és *a jó ne legyen szabadon felcserélhető a rosszal*. Szerinte a gazdaság világának túlnövekedéséből kifolyólag szertelenné vált a materiális termelés, és ez hihetetlen mennyiségű selejtérték tömegeket zúdít a fogyasztók nyakába. Mindennek alapján tartja a világ sorsát végzetesnek. Azaz mindenki cinkos és áldozat lett egyszerre. Erre hozza a Crédit Lyonnais példáját: „Kerek 180 milliárdot kell az adófizető polgároknak kifizetniük, hogy talpra állítsák a Crédit Lyonnais-t. Azelőtt az állam állította talpra – természetesen ugyanannyiba került nekünk, de most a felelősséget is a nyakunkba varrják. A tőke annyira biztos a büntethetlenségében, hogy leveti az álarcát, és nyíltan kimondja: a tőke ti vagytok! Az állam is ti vagytok!... Persze ha fordított szemszögből nézzük a dolgot, akkor ezzel tulajdonképpen azt közöljük a munkanélküliekkel és a különböző „szociális esetekkel”, hogy ezen túl vállalják csak magukra saját magukat, és igazasság jobban „a vállalatukat” – mert az individuumot egy kapitalista vállalatához tesszük hasonlónak, a kapitalista vállalatot pedig a *welfare* polgáraihoz hasonlítjuk. A szerepek tökéletesen felcserélődtek – a szociális szempont csupán azért került előtérbe, hogy hasznot hajtson a tőkének... Ha a Crédit Lyonnais csődbe megy, csődbe mész te is – ha az üzem bezár, te is utcára kerülsz! Tehát a Crédit Lyonnais *te* vagy! A vállalat *te* vagy!... „Az állam én vagyok” vagy „az állam mi vagyunk” jelmondata észrevétlenül eképpen alakult át: „Az állam ti vagytok!” Íme, a felelősség-áttétel csodálatos demokráciája!”²¹

Mindez párosul a tömegtársadalom fogyasztói aktivitásának kényszerével, ahol a posztkapitalizmus (!?) fennmaradásának és egyensúlyának legfontosabb záloga, a gazdasági növekedést inspiráló és állandóan növekedő sebesség. *A 21. század globális világgazdaságának súlyponti, etikai kérdései e sebesség jövőjében rejlenek. Ha a gazdaság világára vetített nyugati, egyetemes értékek képesek lesznek a különféle kultúrákkal dialógusos formákat is kialakítani a profitkényszer militáns működése mellett, akkor reménykedhet az emberiség abban, hogy a technokrata gazdasági rend sebességkényszere – az etikai kérdéseket is figyelembe véve – az emberi dimenzió határain belül marad.*

Jegyzetek

¹ Martin Heidegger: Kérdés a technika nyomán. In: A későújkor józansága II. Göncöl Kiadó, Budapest, 2004., 118-119.o., fordította: Geréby György. (A továbbiakban: Heidegger.)

² „Állvány annyit tesz, mint egybegyűjtő abban a feladatban, amely az embert arra rendeli, azaz hívja ki, hogy a valót a feladatra rendelés módján, mint állományt rejtse el. Az állvány annyi, mint a feltárás, a feltárás módja, amely a modern technika lényegében munkál, s amely magában véve korántsem technikai. Technikai ezzel szemben mindaz, amit ácsolmánynak, építménynek, szerelvénynak nevezünk, s amik alkotórészei annak, amit felszerelésnek hívunk. Ez azonban, említett alkatrészeivel együtt a technikai munka területére, illetékességébe tartozik, ami csupán az állvány kihívásának felel meg, de őt magát soha nem alkotja, még kevésbé irányítja.” In: Heidegger 121-122.o.

³ In: Heidegger 123.o.

⁴ In: Heidegger 124.o.

⁵ In: Heidegger 133.o.

⁶ Erich Fromm: Az elembertelenedett társadalom 2000-ben. In: A későújkor józansága II. Göncöl Kiadó, Budapest, 2004., 188.o., fordította: Király Edit. (A továbbiakban: Fromm.)

⁷ „Nem csupán az ipari termelést uralja az állandó és korlátlan bővítés eszméje, hanem a nevelési rendszert is: mennél több a végzős az egyetemeken és főiskolákon, annál jobb. Ugyanígy van ez a sportban, ahol minden új rekordot előrelépésként ünnepelnek. Úgy látszik, még az időjárást is eszerint ítéljük meg. Sokszor hallani, hogy ez és ez volt az elmúlt 10 év legmelegebb napja, vagy a lehidegebb – és ilyenkor az az érzésem, hogy némelyeket a rekord okozta büszkeség kárpótol az elszenvedett kényelmetlenségekért. Vég nélkül hozhatnám föl a példákat arra, hogy életünk fő célja a mennyiség állandó növelése lett. Ezt nevezik az emberek „haladás”-nak.” In: Fromm 189-190.o.

⁸ In: Fromm 191.o.

⁹ In: Fromm 194.o.

¹⁰ „Még könnyebben manipulálhatóvá teszik őket a pszichológiai tesztekkel, amelyek a „kívánatos”, a „normális” és az „egészséges” beállítottság normáját próbálják megállapítani. Ha meggondoljuk, hogy a tesztek magánvállalkozók és hatóságok a legmegfelelőbb magatartású emberek kiválasztására használják, akkor világos, hogy a ma általánosan elterjedt, a zsiros állás előfeltételének tartott pszichológiai tesztek polgári szabadságjogainkban sértenek meg. (...) A menedzsereknek be kellene végre látniuk, hogy a pszichológusok teszteredményeinek jelentős része azon a korlátozott emberképen alapul, amit a pszichológusok a menedzserek kívánalmaiból szűrtek le, majd a maguk részéről hozzátették vizsgálataik és megfigyeléseik, úgymond független eredményeit. Mondanom sem kell, hogy a magánszférába történő beavatkozások az egyén ellenőrzéséhez vezetnek, ez pedig tökéletesebb és megsemmisítőbb hatású, mint bármi, amit a totalitárius államok eddig megvalósítottak. Ahhoz, hogy Orwell 1984-e életre keljen, tesztelő, kondicionáló, ellentéteket kiegyenlítő pszichológusok hathatós közreműködésére van szükség.” In: Fromm 196.o.

¹¹ Beszélgetés Paul Virilioval. In: Monory M. András-Tillmann J. A.: Ezredvégi beszélgetések., Palatinus Kiadó, Budapest, 2000., 451.o. (A továbbiakban: Virilio.)

¹² „Az, aki egy gyorsvonaton vagy egy hiperszonikus repülőgépen ül – az letelepedett. Nem nomád. Nem közlekedik, hanem elküldték, feladták, mint egy csomagot. Semmiben sem hasonlítható Marco Polóhoz vagy a nomád törzsekhez vagy a cigányokhoz és így tovább.” In: Virilio, 452.o.

¹³ In: Virilio 452.o.

¹⁴ In: Virilio 453-454.o.

¹⁵ In: Virilio 453-454.o.

¹⁶ In: Virilio 457.o.

¹⁷ In: Virilio 460.o.

¹⁸ In: Virilio 461-462.o.

¹⁹ Jean Baudrillard: Az utolsó előtti pillanat. A közönyös paroxista. Magvető Kiadó, Budapest, 2000. 7-8.o. Fordította: Tótfalusi Ágnes. (A továbbiakban: Baudrillard.)

²⁰ „Így veszítettük el a használati értéket, aztán a jó öreg csereértéket, amelyet a spekuláció párologtatott el, egy meghatározatlan szignálisért cserébe elvesztegetjük a jel-értékeket, egy differenciálatlan, informatizált kapcsolatrendszer fejében pedig odadobjuk a jel egész differenciált logikáját. Már a jel sem az, ami volt. Fizikai és metafizikai entrópia: minden érték elé az entrópia jele és minden különbség elé a megkülönböztethetlenség jele kerül... Ami a jelentésből él, belepusztul a jelentéstelenségbe.” In: Baudrillard 10.o.

²¹ In: Baudrillard 75-76.o.

Az erdővagyon-gazdálkodás perspektívái

FRANK NORBERT

A fák jogai, jogunk a fákhhoz, avagy a városi zöldfelületek védelmének szabályozása

Right of Trees, our Right for Tress or the Regulation of the Urban Green Space

Abstract

One of the fundamental goals of today's regional development can be to improve the quality of life of the population, one of the segments of which is the quantity and quality of the green areas used by the population. Our natural respectively semi natural environment has undergone a major transformation in recent decades, but especially in recent years. Urbanization has an almost lethal effect on a biotope without, to our knowledge, human life is inconceivable.

Among the green surface elements, trees are of decisive importance both from a subjective and an objective point of view. From the point of view of legal regulation, not only laws but also standards have a significant influence on the protection of trees in public areas.

The "foresight" of legislation and law enforcement is crucial to the human impact of climate change. The question is therefore whether the existing legislation (standards) is adequate to maintain or possibly improve the quality of human life from the point of view of the protection of vegetation, and whether it is necessary to provide vegetation, or some element of it, with legal protection similar to animal protection. Or maybe "beyond" protection?

Keynotes: tree maintenance, legal regulation, standard, built environment, right of trees, urban forestry.

Absztrakt

A mai kor területfejlesztésének egyik alapvető célja nem lehet más, mint a lakosság életminőségének javítása, melyek egyik szegmense a lakosság által használt zöldfelületek¹ mennyisége, illetve minősége. A természetes, illetve természetesnek tűnő környezetünk az elmúlt évtizedekben, de különösen az utóbbi években igen jelentős átalakuláson megy keresztül. Az urbanizáció szinte letális hatással bír arra az biotópra, mely nélkül az emberi élet – jelenlegi tudásunk szerint – elképzelhetetlen.

A zöldfelületi elemek közül a fák meghatározó jelentőséggel bírnak mind szubjektív, mind objektív szempontokból. A hazai jogi szabályozás szempontjából nemcsak a jogszabályok, de a szabványok is jelentős befolyással bírnak a közterületen lévő fák védelmére.

A klímaváltozás emberre gyakorolt hatásának szempontjából döntő fontosságú a jogalkotás és jogalkalmazás „előrelátó képessége”. A kérdés tehát adott: vajon a hatályos jogszabályok és szabványok, a növényzet védelmének szempontjából megfelelőek-e az emberi életminőség fenntartásához, esetleges javításához, továbbá szükséges lenne-e az állatvédelemhez „hasonló” jogi védelemben részesíteni a növényzetet, vagy annak valamely elemét? Vagy esetleg még azon túl is?

Kulcsszavak: fák fenntartása, jogszabály, szabvány, épített környezet, fák jogai, városi erdőgazdálkodás.

Bevezetés

A naponta napvilágra kerülő új és újabb hírek környezetünk állapotáról, annak romlásáról már nemcsak a „laikusokat” készletti gondolkodásra, hanem a „politikai elit” is megpróbál, próbálkozik „tenni valamit”. A fenyegető környezetszennyezések, a klímaváltozás határokön és generációkon átívelő, érezhető, látható, irreverzibilis (!) hatása a napi életünk részévé vált. Környezetünk védelme, megóvása érdekében az emberiség már több, mint száz éve védett területek kijelölésével, védendő állat- és növényfajok listázásával, a jogszabályalkotással, szabványok kialakításával, felhasználásával sok mindent tett az élőhelyek és fajok fennmaradása érdekében. Természetesen a kérdés adott: környezetünk ilyenfajta változása esetén elégségesek-e ezen lépések, vagy a gyorsuló változás teljesen másfajta gondolkodásra kell, hogy készítse az emberiséget – tulajdonképpen saját maga, és élőhelyének fennmaradása érdekében.

Általános jogtörténeti háttér

A nemzetközi környezetjog eredete a hatvanas évek végére nyúlik vissza (Bándi, 2004), bár az ökológiai elemek beépítése a nemzetközi szerződésekbe a harmincas években kezdődött. Ezen időtől fogva, fokozatosan, lépésről lépésre jelent meg a környezetvédelem nemzetközi szabályozása.

A fenntartható fejlődés fogalmához vezető úton jelentős állomásnak számít az ENSZ által 1972. június 5-19. között, Stockholmban rendezett *Az emberi környezetről* rendezett konferencia. (Bakk, 2016). A konferencia egyik legfontosabb üzenete, hogy elismerésre került a megfelelő életminőséghez való jog, ezáltal az emberi jogok és a környezetvédelem közötti alapvető kapcsolatot sikerült kialakítani. A Nyilatkozat I. Irányelve szerint: *„Az embernek alapvető joga van a szabadsághoz, az egyenlőséghez és a megfelelő életfeltételekhez olyan minőségű környezetben, amely emberhez méltó*

és egészséges életre ad lehetőséget, ugyanakkor pedig ünnepélyes felelőssége, hogy e környezetet a jelen és a jövő nemzedékek számára megóvja és javítsa. Az ENSZ, 1992. június 3-14. között Rio de Janeiróban rendezett környezet és fejlődés konferenciája teremtette meg a kapcsolatot a környezetvédelem és a fejlődés között. Az egyik legfontosabb felismerés az ún. Első Elvben olvasható: „A fenntartható fejlődés érdekeinek középpontjában az emberek állnak. Ők jogosultak a természettel összhangban egészséges és termékeny életre.”²

Magyarország Alaptörvényének Szabadság felelősség fejezete szerint „Mindenkinek joga van a testi és a lelki egészséghez³. Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez⁴.” Az Alaptörvény P) cikk megjelöli azokat a természeti erőforrásokat, melyek különösen védendők, és amelyek megőrzése mindenki számára kötelező: „A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”

A környezeti fenntarthatóság jut érvényre és kifejezésre az. 1995. évi LIII. a környezet védelmének általános szabályairól c. törvényben. Már a Preambulumban kifejti a jogalkotó, hogy a jövő generáció létének érdekében a környezet védelme alapfeltétel: „...a természeti örökség és a környezeti értékek a nemzeti vagyon részei, amelyeknek megőrzése és védelme, minőségének javítása alapfeltétel az élővilág, az ember egészsége, életminősége szempontjából; e nélkül nem tartható fenn az emberi tevékenység és a természet közötti harmonia, elmulasztása veszélyezteti a jelen generációk egészségét, a jövő generációk létét és számos faj fennmaradását...”

Mindezek fényében egyértelmű „A törvény célja az ember és környezete harmonikus kapcsolatának kialakítása, a környezet egészségének, valamint elemeinek⁵ és folyamatainak magas szintű, összehangolt védelme, a fenntartható fejlődés biztosítása.” Megemlítendő, hogy e törvénnyel összhangban, de külön törvények rendelkeznek többek között az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról⁶, illetve a természet és a táj védelméről⁷.

Az 1996. évi LIII. a természet védelméről szóló törvény egyrészt az Alaptörvénnyel (illetve az Alkotmánnyal), másrészt pedig a 1995. LIII. a környezet védelmének általános szabályairól c. törvénnyel harmonizál, hiszen a jogalkotó „felismerve, hogy a természeti értékek és természeti területek a nemzeti vagyon sajátos és pótolhatatlan részei, fenntartásuk, kezelésük, állapotuk javítása, a jelen és jövő nemzedékek számára való megőrzése, a természeti erőforrásokkal történő takarékos és ésszerű gazdálkodás biztosítása, a természeti örökség és a biológiai sokféleség oltalma, valamint az ember és természet közötti harmonikus kapcsolat nemzetközi kötelezettségvállalásaikkal összhangban történő kialakítása, mint az emberiség fennmaradásának alapvető feltétele, a természet hatékony védelmének létrehozását igényli...”

A 13/2001. (V.9.) KöM. a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről rendelet nemcsak a természetvédelem egyik igen fontos jogszabálya, hanem a 2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről 242. § Természetkárosítást, mint keretdispozíciót kitöltő jogszabály, ezáltal a jogalkotó e rendeletben felsorolt fajok „károsítását” büntetőjogi tényállássá minősítette.

Fák védelmének jogi szabályozása

A 2040/1949. (III.5.) Korm. rendelet az erdők és a fák hatályosabb védelméről egyértelműen kimondja, hogy „Élőfát hatósági engedély nélkül kitermelni (kivágni) nem szabad.”⁸ Azonban a hatóság⁹ engedélyt adhatott, de csak beteg, széltörött, száradásnak indult, vagy a további fenntartásra más okból nem alkalmas fa kitermelésére (kivágására) – utánpótlás kötelezettségének kikötésével. Közutak, illetve vasutak menti fák kivágását az út-, illetve a vasútfenntartó hatóság engedélyezi; e szabályok nem vonatkoztak az erdőkről és a természetvédelemről szóló ingatlanok hatálya alá¹⁰. (Engedély hiányában elvégzett fakitermelés esetén – amennyiben súlyosabb bűncselekmény nem történik – kihágást követett el az elkövető, mely hat hónapig terjedő elzárással büntetendő, és e felelősségre vonáson felül rendőrhatalósági őrizetbe való helyezésének (internálásának) is helye volt.)

Több mint egy évtizeddel később hatályba lépett *14/1966. (IV.10.) Korm. rendelet a fák védelméről* már felépítésében és tartalmában is jelentős mértékben eltért az előzőtől. E rendelet hatálya kiterjedt¹¹ a községek, városok belterületén, valamint külterületén álló fákra, ideértve a zártkertben álló, továbbá a közutak külterületi szakaszának tartozékát alkotó¹² fákra is. Előírta a fák nyesésére, metszésére vonatkozó általános szabályokat, melyek szerint e tevékenységeket úgy kellett elvégezni, hogy azok a fák fejlődését elősegítsék, az egészségi, valamint esztétikai szempontok mellett a faanyaga ipari felhasználásra való alkalmasságát biztosítsák. Továbbá figyelemmel kellett lenni a szomszédos mezőgazdasági területekre, különösen azokon a helyeken, ahol a faegyed talajpusztulásnak kitett területen található, valamint az épületek védelmére és a faegyed felett húzódó távvezetésekre is. Tilos volt az élő fák megrongálása, elpusztítása, vagy olyan kezelése, mely értékcsökkenéssel járt. Aki tulajdonjogánál, illetőleg kezelési vagy használati jogánál fogva, vagy pedig más jogcímen a fával rendelkezni jogosult¹³, ha ennek a rendeletnek a hatálya alá eső élőfát akart kivágni, ezt a szándékát köteles volt a hatóságnak bejelenteni. A bejelentést követően a hatóság 30 napon belül a fa kivágását megtilthatta, (i) ha annak további fenntartása indokolt, (ii) vagy ha a bejelentő rendelkezési jogosultsága nem állapítható meg, (iii) vagy a fa kivágására jogosultat a faanyag meghatározott választékkokká való feldolgozására,

az ipari fa választékoknak a kijelölt felvásárló részére vételre való felajánlására, továbbá a kivágott fa pótlására kötelezhet.

A 21/1970 (VI.21.) Korm. rendelet a fák védelméről hatályát tekintve – egy tagmondatról eltekintve – megegyezik az előző rendelettel¹⁴. Hasonlóan az előző rendelethez tilos volt élőfák megrongálása, pusztítása, vagy olyan kezelése, mely értékcsökkenéssel járt. A kiszáradt fákra vonatkozóan is hasonló rendelkezés olvasható, azaz a kiszáradt fát a tulajdonosa (kezelője, használója) köteles a fa kiszáradását követő év június 30. napjáig kivágni. A kivágás időpontját 30 nappal megelőzően a jegyzőnek, illetőleg a közút kezelőjének be kellett jelenteni, aki elrendelhetette a fa pótlását. Ha a faegyed a területrendezési tervben meghatározott, tájképi szempontból védett területen áll, a fa kivágásáról (kitermeléséről) a jegyző az illetékes nemzeti park- (természetvédelmi) igazgatóság, ha műemlék jelentőségű területen műemléki hatóság hozzájárulásával intézkedett. Régészeti jelentőségű védett földterületeken a fák kezelését és kitermelését az 1963. évi 9. törvényerejű rendelet 18. §-ának (2)¹⁵ bekezdésében foglalt rendelkezések figyelembevételével kellett végezni.

A jelenleg hatályos 346/2008 (XII.30.) Korm. rendelet a fás szárú növények védelméről szóló jogszabály mind felépítésében, mind szellemiségében jelentős mértékben eltért az előzőktől. E rendelet a (i) külön törvény hatálya alá tartozó fás szárú növényekre; (ii) a fás szárú ültetvényekről szóló kormányrendelet szerint létesített ültetvényekre; (iii) a szennyvíz, szennyvíziszap és hígtrágya elhelyezésére, hasznosítására szolgáló fával borított területre; (iv) az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről szóló kormányrendelet hatálya alá tartozó területre kivételével minden fára és cserjére (fás szárú növény) kiterjed.

A rendelet értelmében az ingatlan azon részén és csak olyan módon lehet fás szárú növényt telepíteni, hogy az, figyelemmel az adott faj, fajta tulajdonságaira, növekedési jellemzőire, szakszerű kezelésére, az emberi életet és egészséget nem veszélyeztetheti, a biztonságos közlekedést nem akadályozhatja, valamint nem okozhat kárt a meglévő építményekben, létesítményekben, és nem akadályozhatja azok biztonságos működését. Közterületeken található fasorok esetében fahiányának pótlására a fasorra jellemző faj, fajta felhasználásával, a fasorba történő ültetéssel kell elvégezni, ha ennek környezeti feltételei adottak. Fás szárú növények pótlása az ún. inváziós fajokkal¹⁶ tilos. Azonban, ha a pótlás az inváziós fás szárú növény kivételként meghatározott kertészeti változataival történik, az ingatlan tulajdonosa, vagyongazdálkodója, vagy az ingatlanon lévő fás szárú növényekkel bármely jogviszony alapján rendelkezni jogosult használója (a továbbiakban együtt: használó) köteles gondoskodni a fás szárú növény továbbterjedésének megakadályozása érdekében az újulat eltávolításáról.

A fás szárú növények fenntartása, szakszerű és gondos kezelése a rendelet egyik központi eleme, mely hozzájárul(hat) a városi környezet élhetőbb és elvi-selhetőbb kialakításához. Tilos a fás szárú növények felületének jogellenes meg-

sértése, csonkítása, továbbá részeinek közvetlen vagy közvetett károsítása. Továbbá a használó köteles gondoskodni az ingatlanon lévő fás szárú növények fenntartásáról, az adott faj tulajdonságainak megfelelő szakszerű kezeléséről (így különösen víz- és tápanyag-utánpótlásról, metszésről, növény-egészségügyi beavatkozásról), valamint szükség szerinti pótlásáról. Továbbá a használó minden esetben köteles gondoskodni az ingatlanán lévő fás szárú növény emberi életet, egészséget veszélyeztető részeinek eltávolításáról¹⁷.

A közterületen lévő fás szárú növény kivágását a fás szárú növény helye szerint illetékes jegyző engedélyezi. Nem helyi önkormányzati tulajdonban álló ingatlan esetén a jegyző hivatalból beszerzi az érintett fás szárú növényről rendelkező jogosult kivágáshoz hozzájáruló nyilatkozatát

A jegyző a fás szárú növény kivágása iránti kérelmet elutasítja, ha (i) a kérelmező a fás szárú növény pótlásáról hiánypótlási felhívás ellenére sem nyilatkozott; (ii) a fás szárú növény áttelepítése szakmai és településrendezési szempontból célszerű és kivitelezhető; vagy (iii) az természetvédelmi vagy környezetvédelmi érdeket sért.

A közterületen lévő fás szárú növény kivágását követő egy éven belül a használó köteles gondoskodni a növény helyben történő szakszerű pótlásáról. A telepítendő cserje esetében három éven belül kell biztosítani a legalább azonos területi borítást. A pótlás céljából történő telepítést meg kell ismételni, ha a telepítést követő vegetációs időszak kezdetén a fás szárú növény nem ered meg. A szakszerű pótlás teljesítését a jegyző ellenőrzi. Amennyiben a közműfektetés a fás szárú növény megtartásával nem valósítható meg, a jegyző a kivitelezőt a fás szárú növény pótlására kötelezi. Ha viszont a fás szárú növény pótlása a földrészlet adottsága miatt nem, vagy csak részben teljesíthető, a pótlást a jegyző által kijelölt más ingatlanon történő telepítéssel kell teljesíteni. Abban az esetben, ha ilyen ingatlan a település beépítettsége miatt nem jelölhető ki, a jegyző a használót a települési önkormányzat által rendeletben meghatározott kompenzációs intézkedés megtételére kötelezi.

Az *MSZ 12042:2019 Fák védelme építési területen* c. szabvány olyan területre érvényes, ahol építési-, felújítási-, bontási- vagy karbantartási munka folyik, az ilyen területeken álló, megmaradó fák védelmét szolgálja, mivel a meglévő fák ökológiai, esztétikai értéke sérülés esetén nem, vagy csak évek múlva állítható helyre. A szabvány többek között meghatározza azokat az általános és speciális előírásokat, melyek betartásával az építkezési területeken lévő fák a vegyi szennyeződésektől a hő okozta károktól, a gyökérzet kiszáradásától túlzott nedvességtől, elárasztástól, pangó víztől való károsodása, valamint a mechanikai sérülésektől megvédhetők. Építkezési területeken különösen a gyökérzet és a törzs van kitéve olyan hatásoknak, mely jelenős mértékben hozzájárul a fák sérüléséhez, esetleges későbbi pusztulásukhoz. A fentiekben túl a szabvány részletes ismerteti

az ún. favédelmi terv elkészítésének, valamint ellenőrzésének lépéseit, továbbá a megvalósulási dokumentációját is.

Összefoglalás

A római korban, jogban az Istenek, mint személyek voltak értelmezendők, a középkori jogtudomány pedig az Istent jogalanynak tekintette. Ebből levezethető az az értelemezés, hogy nemcsak az ember, mint a teremtés koronája igényli a jogalanyiságot, hanem a természet is, amely a teremtés egy része, de az ember társa is (Bosselman, 1986).

Christopher D. Stone e témakörben úttörő jellegű művének¹⁸ köszönhetően új-jáéledt a természeti tárgyak jogképességéről folyó vita. Tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy a történelemben a jogok megadására irányuló törekvéseket sokszor elképzelhetetlennek, félelmetesnek, abszurdnak, felelegesnek vagy nevetségesnek tekintették – majd később mégis megadták az entitásoknak a jogokat. Stone egy ítélettel kapcsolatban kifejti, hogy a környezetvédelem érdekében történő fellebbezés csak abban az esetben lehet eredményes, ha a jogrendszer a természet jogalanyiságát nem tagadja.

A növények, állatok, építmények védelme az emberi egészségvédelem „mel-léklete”. A természet pusztán tárgyi helyzetre való redukciója az embernek a természetből való elidegenedéséhez vezetett. A környezeti válság tudatosítja az embereket a természettel, azaz az ember a természet része, tehát nem egyedüli a világon. A természetet nem(csak) önmaga miatt kell védeni, hanem az emberi méltóság iránti parancs miatt is.

Jegyzetk / Notes

¹ A települések területén belül a növényzettel fedett, benőtt, betelepített területek összessége a zöldfelület. A település egésze biológiailag aktív (zöldfelületek + vízfelületek) és biológiailag inaktív (beépített, burkolt) felületekből áll. (<https://www.levego.hu/kapcsolodo-anyagok/fogalommagyazat-a-varosi-zoldfeluletek-es-zoldteruletek/>) A zöldterület állandóan növényzettel fedett közterület (közpark, közkert), amely a település klimatikus viszonyainak megőrzését, javítását, ökológiai rendszerének védelmét, a pihenést és testedzést szolgálja. (27.§ (1); 253/1997. (XII.20.) Korm. rendelet az országos terepülés-rendezési és építési követelményekről) A kéziratban zöldfelületen a fa/fák által elfoglalt terület kell érteni.

² Human beings are the centre of concerns for sustainable development. They are entitled to a healthy and productive life in harmony with nature. (<https://www.cbd.int/doc/ref/rio-declaration.shtml>)

³ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25. XX. cikk (1))

⁴ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25. XXI. cikk (1))

⁵ 4. § 1. környezeti elem: a föld, a levegő, a víz, az élővilág, valamint az ember által létrehozott épített (mesterséges) környezet, továbbá ezek összetevői.

⁶ 2009. évi XXVII. törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról

⁷ 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről

⁸ 1. § (1)

⁹ Öt, vagy ennél kevesebb fa kivágására a községi előljáróság (polgármester), nagyobb mennyiség kitermelésére (kivágására) pedig a községi előljáróság (polgármester) javaslatára az erdőfelügyelőség ad engedélyt

¹⁰ 1935. évi IV. törvénycikk az erdőkről és a természetvédelemről

¹¹ (2) Nem terjed ki a rendelet hatálya

a) az erdőkről és a vadgazdálkodásról szóló 1961. évi VII. törvény (EVT) rendelkezései alá tartozó erdőkre, fásításokra és erdőtelepítésre kijelölt területekre; b) a gyümölcsfákra, az Országos Szőlő-, Gyümölcsfa- és Díszfaiskolai Szaporítóanyag Felügyelőség által törzskönyvezett díszfákra, a cserjékre és a bokrokra; c) a természetvédelemnek az Országos Természetvédelmi Hivatal elnöke által védetté nyilvánított tárgyaira; d) a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium vagy a főfelügyelete alá tartozó szerv kezelésében levő országos közutak területén és a Magyar Államvasutak kezelésében levő üzemi területeken, végül a Honvédelmi Minisztérium kezelésében levő területeken álló fákra.

¹² 1962. évi 21. törvényerejű rendelet az utakról 7. § (2) Külterületen az 1945. január 1. napja előtt létesített közút részsíjének külső szélétől számított 2 méter távolságon belül ültetett fákat - az összefüggő üzemi gyümölcsöshöz tartozók kivételével - az út tartozékának kell tekinteni.

¹³ 6. § (1) Azok az állami és szövetkezeti szervek, amelyek a használatukban álló és az 1. § (1) bekezdésében megnevezett területekről egy évben 5 m³-nél több fát akarnak kitermelni, fakitermelési tervet kötelesek készíteni.

¹⁴ 1. § (1) A rendelet hatálya kiterjed a községek, városok belterületén, valamint külterületén álló fákra, ideértve a zártkertben álló, továbbá a közutak tartozékát alkotó [1988. évi I. törvény 47. § k) pont], valamint a közút határától 10 m távolságon belül álló fákat is

¹⁵ 1963. évi 9. törvényerejű rendelet a muzeális emlékek védelméről 18. § (2) A régészeti (történeti) jelentőségű földterületen védetté nyilvánítását követően nem szabad olyan munkálatokat végezni, amelyek a terület jellegzetes állapotát megváltoztatják; a védett területen építkezéshez és a terület jellegét veszélyeztető más változtatáshoz, illetőleg munkálatokhoz a művelődésügyi minisztérium (országos hatáskörű szerv) engedélyre szükséges.

¹⁶ Fehér akác (*Robinia pseudo acacia*), amerikai kőris (*Fraxinus spensivanica*), mirigyes bálványfa (*Ailantus altissima*), cserjés gyalogakác (*Amorpha fruticosa*), kései meggy (*Padus serotina*), zöld juhar (*Acer negundo*).

¹⁷ 7. § (2) A jegyző a fás szárú növényvel rendelkezni jogosultat a fás szárú növény kivágására kötelezi, ha a fás szárú növény az élet- vagy vagyonbiztonságot veszélyezteti, és e veszély másként nem hárítható el

¹⁸ Christopher D. Stone (1972): *Should trees have standing? Toward legal rights for natural objects.* – Southern California Law Review: 450-501

Felhasznált irodalom / References

- Bándi Gy. (2004): *Környezetjog.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Bakk K. (2016): *Fenntarthatóság – a természetvédelem szabályai.* Jogi tanulmányok
http://epa.oszk.hu/02600/02687/00007/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2016_012-020.pdf
- Bosselman, Klaus (1986): *Eigener echte für die Natur.* Ansätze in erökologischer Rechtsauffassung. – Kritische Justiz(19): 11-32.
- Christopher D. Stone (1972): *Should trees have standing? Toward legal rights for natural objects.* Southern California Law Review: 450-501
- 253/1997. (XII.20.) Korm. rendelet az országos terepülés-rendezési és építési követelményekről
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25)
2009. évi XXVII. törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról
1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
1935. évi IV. törvény cikk az erdőkről és a természetvédelemről
1962. évi 21. törvényerejű rendelet az utakról
1963. évi 9. törvényerejű rendelet a muzeális emlékek védelméről
- 2040/1949. (III.5.) Korm. rendelet az erdők és a fák hatályosabb védelméről
- 14/1966. (IV.10.) Korm. rendelet a fák védelméről
- 21/1970 (VI.21.) Korm. rendelet a fák védelméről
- 346/2008 (XII.30.) Korm. rendelet a fás szárú növények védelméről
- MSZ 12042:2019 Fák védelme építési területen

LETT BÉLA

Erdővagyon-gazdálkodásunk jellege Characteristics of our Forest Assets Management

Abstract

The concept of forest assets management goes back only two decades, it was introduced by Károly Mészáros, emphasizing the importance of forest assets besides operating assets, and the relationship and interaction of forest management with forest assets. The characteristics of forest assets management are studied according to the classification of János Ott, highlighting the continuously removable wood production (sustainable forest management) and the development and accumulation of the stock (increasing the area and volume of the wood) and the ecological (nature conservation) tendencies. The forest area and, even more, the living stock are growing, while logging is far below the potential of the increment, and of the scope of professional and legal regulations. The current situation is a snapshot of forest asset management, but the past – the present – the future is shaped by socio-economic-natural changes, influenced by determinations, opportunities and ideas.

*The present forest stock – is the forest assets management of the past,
the present forest assets management – is the forest stock of the future,
the future forest assets management should also be based on
the present forest stock and the expected natural conditions.*

Keynotes: forest assets management, sustainability, accumulative approach, nature conservation trend.

Absztrakt

Az erdővagyon-gazdálkodásfogalma alig két évtizedre tekint vissza, Mészáros Károly honosította meg, hangsúlyozva az erdővagyon a működtető vagyon mellett, az erdőgazdálkodásnak az erdővagyonnal való kapcsolatát, kölcsönhatását. A szakanyagban az erdővagyon-gazdálkodás jellegét Ott János csoportosítása szerint dolgozzuk fel, kiemelve a folyamatosan kivehető fáhozamú üzemet (tartamos erdőgazdálkodást), valamint az állomány fejlesztési-felhalmozási (terület és fatérfogat növelési), illetve az ökológiai (természetvédelmi) irányzatot. Az erdőterület és még inkább az élőfakészlet növekszik, miközben a fakitermelés jelentősen elmarad a növedéktől, a szakmai és jogi szabályok szerinti lehetőségektől. A jelenlegi helyzet egy pillanatfelvétel az erdővagyon-gazdálkodás folyamatában, de a múlt – jelen – jövő a társadalmi-gazdasági-természeti változások sodrában, a determinációk, a lehetőségek és az elképzelések befolyásával alakul.

*A jelen erdőállománya – a múlt erdővagyon-gazdálkodása,
a jelen erdővagyon-gazdálkodása – a jövő erdőállománya,
a jövő erdővagyon-gazdálkodásának is a jelen erdőállományára és
a várható természeti adottságokra kell alapoznia.*

Kulcsszavak: erdővagyon-gazdálkodás, tartamosság, felhalmozó szemlélet, természetvédelmi irányzat.

1. Az erdővagyon-gazdálkodás fogalma, jelentősége

1.1. Az erdővagyon-gazdálkodás fogalma, tartalma

Az általános vagyongazdálkodás előretörése a rendszerváltás időszakában jelent meg, a vagyont, értékét, érdekeltséget hangsúlyozva a forgalmi-árbevétel elemek mellé.

Az erdővagyon-gazdálkodás (EVG) fogalmát is alig két évtizede honosította meg az erdészeti szakbeszédben Mészáros Károly, hangsúlyozva az erdővagyonot a működtető vagyon mellett, az erdőgazdálkodásnak az erdővagyonnal való kapcsolatát, kölcsönhatását (erdőrendezési és erdőérték-számítási alapjaira építve támogatta az erdővagyon-gazdálkodást, mint a vagyonszemléletű erdőgazdálkodást). Annyira fontosnak tartotta, hogy az erdőmérnök-képzést folytató egyetem erdészeti ökonómiával foglalkozó intézetét is Erdővagyon-gazdálkodási Intézetnek nevezte el, és később számos tanulmány, kutatás jelent meg ennek erősítésére.

Magát az erdővagyonot (különösen gazdasági-pénzügyi megjelenítését) is támadások érték, érik, nem is beszélve a gazdálkodás előterébe helyezéséről (a vagyont, ha mindenképpen kell, ma is vagy AK-ban értik vagy szélsőségesen kitégítják, pénzügyi-gazdasági tartalmát elmosva). Az erdővagyon-gazdálkodást Schiberna Endre már az erdőgazdálkodás fogalmában is első helyre teszi.

1.2. Az erdővagyon-gazdálkodás helye és az erdővagyon-gazdálkodás modellek

Az erdőgazdálkodás helye az erdőgazdálkodó teljes gazdálkodási tevékenységén belül többféle lehet. Az erdőgazdálkodás az erdőgazdálkodó fő tevékenysége lehet, ami tipikus az erdőbirtokossági társulatok esetében, amelyeknél nem csak fő, de a legtöbb esetben egyben kizárólagos tevékenységként jelenik meg. (Az erdővagyon-gazdálkodás szervezeti tiszta tevékenysége jó elemzési lehetőségeket nyújt.)

Az erdőgazdálkodás a legfontosabb mellék-kiegészítő tevékenység lehet jellemzően a mezőgazdasági-erdőgazdálkodási vegyes gazdaságokban, amelyek mind a gazdasági társasági vagy szövetkezeti formában működő nagyüzemekben, mind a farm-családi (*kisparaszti-őstermelői*) birtokokon folytatott gazdálkodásban előfordulnak.

Az erdőgazdálkodás túlságosan is *sok esetben jelent mellékes, vagy éppen kényszerű tevékenységet*, aminek elsődleges oka a nagyon kis erdővagyon, amelynek hozamai csak töredékét jelentik az egyéb jövedelemforrásoknak.

Az erdővagyon-gazdálkodásnál áttekinthetjük az erdészeti természetes és ökonómiai (üzemgazdasági, számviteli, illetve erdőérték-számítási) eljárásokat, figyelembe vehetjük az Erdészeti Tudományos Intézet (ERTI) modelljeit.

A természetes alapmodellt a vágáskor és az összfatermés összefüggése, a fatermőképesség nyújtja.

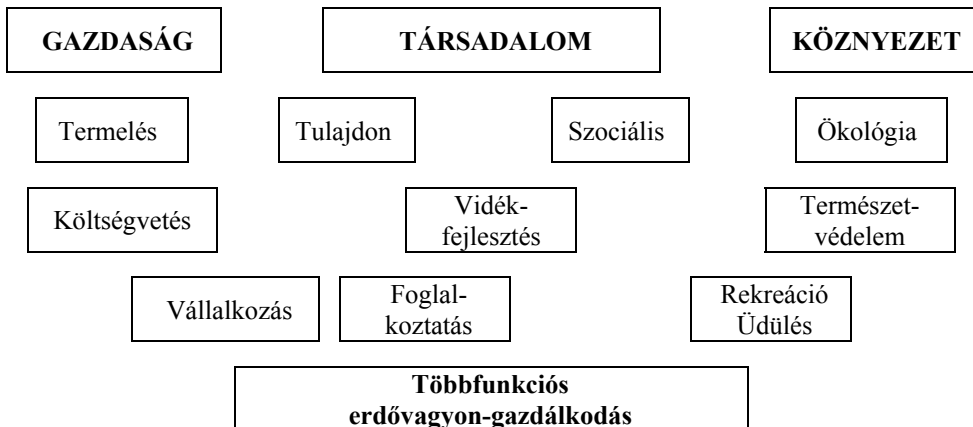
A gazdasági modellek a költség–hozam viszonyokra épülnek (fatermfogat és erdőterület egységekkel). A modelleken keresztül érzékeltethetők a természetes és gazdasági eredmények, és több változatban is előállíthatók.

Az erdőgazdálkodási tevékenységet szimuláló modellek általában több évtized történéseit sűrítik össze (az időbeli ütemezéssel nem mindig foglalkozunk), bizonytalansággal terheltek, amelyet alapvetően megnövel a jövőre vonatkozóan a klímaváltozás és a felkészülés meghatározatlansága.

2. Az erdő – erdővagyon-gazdálkodási megítélése, jellege

Huszonöt évvel ezelőtt a társadalmi, gazdálkodási változásokban, a hazai erdőgazdálkodási jövő útkeresésének idején jelent meg Ott János (1994) „Az Erdőtulajdon és erdőkezelés Magyarországon (Elemzés és javaslat)” című kézírata, amelyben rendszerbe foglalta a lehetőségeket, az érdekek megjelenítését.

2.1. Az erdő – az erdővagyon-gazdálkodás szerepének megítélése

1. ábra

Az erdő szerepének társadalmi megítélése

GAZDASÁG	TÁRSADALOM	KÖZNYEZET
gazdasági – 59%	közjóléti – 1%	védelem+N2000 – 40%
fatermesztési – 58%	egyéb – 1%	természet-védelem – 20%
		talajvédelem – 7%
		N2000 – 40%
		N2000 nem védett – 20%

Multifunkcionális erdőgazdálkodás

2. ábra

Az erdő „rendeltetés” szerinti megítélése (%)

Ezeket a megközelítéseket nem bontjuk ki, a szakközönség előtt ismertek.

A multifunkcionális, differenciált erdővagyon-gazdálkodás kiemelt területei

Természet	Erdővagyon-gazdálkodás	Társadalom
Klíamazónák (B – GyT – KTT – Eszty)	EVG régiók (Hegyvidék – Dombvidék – Síkvidék)	Tulajdonviszonyok (Állami/Közösségi – Ma- gán)
Talajok (Erdő – Nem erdő)	Naturális, Statikus, Dinamikus EVG (Állomány – Forgalom)	Szervezetek (Igazgatás, Tulajdonos – bejegyzett erdőgazdálkodó)
Erdészeti tájak (Középhegység – Dunán- túl – Alföld)	Pénzügyi, Statikus, Dinamikus EVG (Erdőérték, Hozam- Ráford-Nyereség)	Rendeltetés (Gazdasági – N2000/Védett – Fokozottan védett)
EVG régiók (Hegyvidék – Dombvidék – Síkvidék)	Fahasználat (Tarvágás – Fokozatos felújítóvágás – Folyamatos erdőborítás)	Erdőtermészetesség (Erdő – Faültetvény)
Fatermőképesség (Jó – Közepes – Gyenge)	Erdőfelújítás (Természetes mag – Természetes sarj – Mesterséges)	Célállomány – Fafajpolitika (Klímaváltozás – Régió – Szektor)
	Erdőtelepítés (Erdő – Faültetvény)	

1. táblázat:

Multifunkcionális, differenciált erdővagyon-gazdálkodás (Állami – Magán)

A multifunkcionális erdőgazdálkodás nemzetközileg erősödik. A világ – az Európai Unió – és Magyarország erdőképe jelenleg jelentősen eltér, a multifunkcionális erdőgazdálkodás magyarországi helyzete erdővagyon-gazdaságilag *kritikus*.

Az erdő mindnyájunk számára hatalmas vagyon, de pénzürtékének kifejezése újból csak a '90-es évek piacgazdálkodásával került előtérbe, így továbbvitele fontos az erdővagyon-gazdálkodásában. Az erdő pénzügyi értékeléséhez a természetes hozamokat (a termőhelynek megfelelő fafajok fatermését), a gazdálkodási bevételeket és ráfordításokat vesszük figyelembe. A hosszú (30–120 év) vágásfordulóval dolgozó erdészetben (az erdőrész szemléletben) a termelési ciklus megválasztása még kis kamatláb alkalmazása esetén is jelentős befolyásoló tényező lehet. Az Erdővagyon-gazdálkodási Intézetben közel két évtizede végzünk erdővagyon értékeléseket, a kifejlesztett módszereket az egyetemi oktatás, valamint speciális tanfolyamok és tanácsadások révén juttatjuk el a felhasználókhoz. Számításaink szerint az erdő nem csak naturáliákban, hanem pénzürtékben is nő. Jelenleg az ország területének egyötödét borító erdővagyon (erdőföld és élőfakészlet) értéke is nő, már több ezer Mrd forint.

2.2. A regionális erdővagyon-gazdálkodás

A másik a differenciált erdővagyon-gazdálkodásban korábban felvetett, de hangsúlyossá válható terület, a *regionális erdővagyon-gazdálkodás*.

Az országos mellett most ismét esedékessé válik három (Hegyvidék-Dombvidék-Síkvidék) (esetleg két Hv/Dv-Sv) regionális Nemzeti Erdőprogram és Erdőstratégia (RNEP-RNES) kialakítása.

A NEP-NES folytatásakor, újra pozicionálásakor sarkalatos kérdés lesz az *intézkedések általános, országos jellege mellett a nagyon sok jellemzőben eltérő hazai térségek specialitásainak* figyelembe vétele. Ez az újszerűséget meghatározó kérdésre az egyik legerősebb válasz (a szektorok mellett).

Az erdővagyon-gazdálkodási régió és az erdészeti táj

Az erdővagyon-gazdálkodási régió és az erdészeti táj viszonyban fafajonként arányszámokat képeztünk. A magas hasonló értékek alapján az Erdészeti táj helyett az *erdővagyon-gazdálkodási nagyrégiók könnyebben megszerezhető adatait alkalmazhatjuk*.

2.3. A szektorális erdővagyon-gazdálkodás

Az állami és a magán erdővagyon-gazdálkodás a földhasználatban

Tulajdonforma	1885	1938	1946	1970	1990	1998	2004	2017	2017- Terület
	%								E ha
Állami	15	5	70	70	69	60	57	55	1 068
Közösségi	37	23	2	29	30	1	1	1	20
Köztulajdon összesen	52	28	72	99	99	61	58	56	1 088
Egyéni tulajdon, társas kezelés	14	13	14	1	1	15	13	13	251
Magánszemély kezelés	34	59	14	0	0	5	16	23	442
Működésképtelen						19	13	8	159
Magántulajdon összes	48	72	28	1	1	39	42	44	852
Erdőterület (Fával borított – E ha)	7 100	1 234	1 205	1 500	1 700	1 736	1 843	1 940	1 940

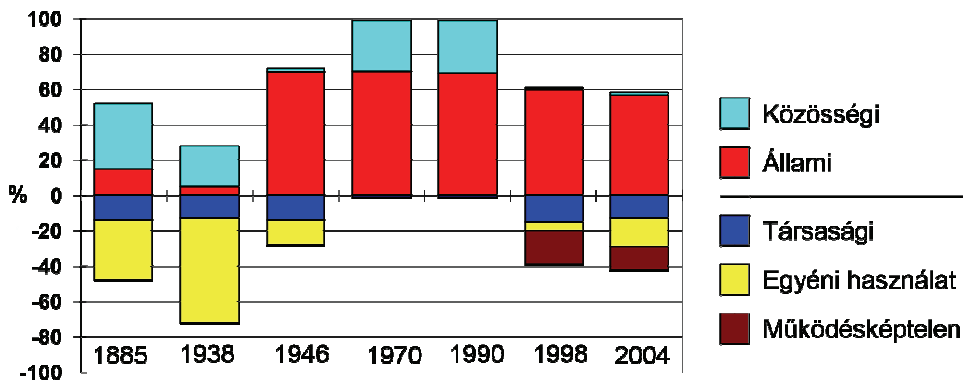
2. táblázat

Az erdőterület tulajdoni megoszlása

Forrás: Lett B. – Mészáros K. 2004

1950 – kb. 1200 E ha, 1960 – 1300 E ha, 1970 – 1500 E ha, 1980 – 1600 E ha,
1990 – 1700 E ha, 2000 – 1770 E ha, 2010 – 1910 E ha, 2017 – 1940 E ha

A tulajdonos szerepe felértékelődik a földhasználatban.

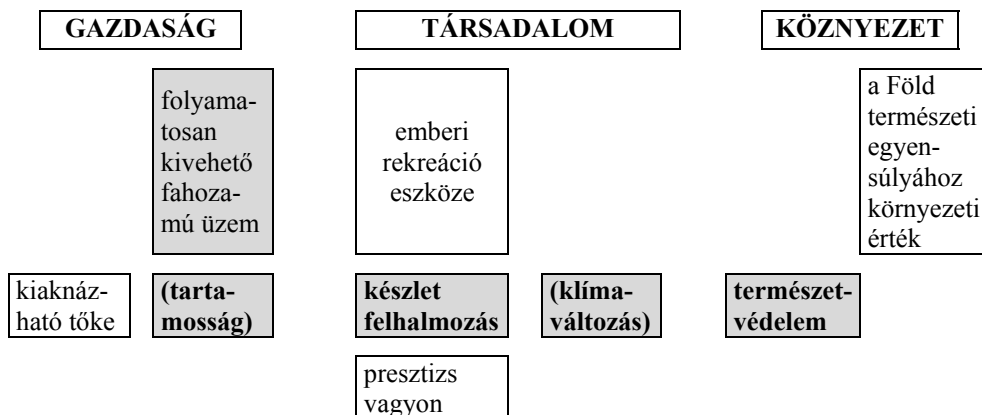

2. ábra

Az erdőterület tulajdoni megoszlása

Forrás: Lett – Mészáros 2004

2.4. Az erdővagyon-gazdálkodás jellege

4. ábra
Az erdő szerepének tulajdonosi megítélése
(Ott 1994)

A Natura 2000 erdőterületek kijelölésüktől fogva komoly erdővagyon-gazdálkodási problémát jelentenek, amely a klímaváltozással tovább fog növekedni.

3. Az erdővagyon-gazdálkodás jellege

EVG jelleg	Állományi elemek		Forgalmi elemek			
	Erdő-föld	Élőfa-készlet	Erdő-telepítés	Folyó-növedék	Fa-kitermelés	Erdő-felújítás
Tartamosság						
Felhalmozás						
Természetvédelem						

3. táblázat
Az erdővagyon-gazdálkodás jellege, állományi és forgalmi elemei

3.1. A folyamatosan kivehető fahozamú üzem – a tartamosság

A tartamosság az erdővagyon-gazdálkodás szakmai alapelve.

3.1.1. Az erdészeti tartamosság értelmezése, tartalma és jelentősége

A tartamosság a magyar szóhasználatban ritkán fordul elő, az átlagember bizonytalan a tartalmat illetően is. A tartamosság alapelveinek jelentőségét az erdészet igen korán

felismerte, és háromszáz év óta bevéssődött a hosszú távú erdészszakmai gondolkodásba. A tartamosság eszméjének erdővagyon-gazdálkodási jelentősége kiemelkedő.

A tartamosság a teljesítmények, a cselekmények és hatások folyamatosságát vagy általában valamilyen *állapot állandóságát* jelenti. A tartamosságot semleges fogalomnak kell tekinteni, a hosszú időtartam, a tartósság, a megmaradás, a változásokban az állandóság bizonyos *erdőállapotokra (erdővagyonra)*, de még inkább *erdővagyon-gazdálkodási teljesítményekre*, cselekvésekre vonatkozhat, illetve azok hatásaira is kiterjedhet.

	Statikus (stock) – Állományi (folyamatos állapot)	Dinamikus (flow)– Forgalmi (folyamatos teljesítmény)
Naturális (terület)	1. Erdőterület (területi tartamosság)	1. Erdőtelepítés, fafaj
Naturális (fatérfogat)	2. Természeti erőforrások (erdőbiológiai tartamosság)	Regionális, differenciált fafajpolitika
Érték, Pénzügy	3. Fakészlet (készlet tartamosság)	2. Növedék (fatermesztés t.)
Egyéb	4. Fakészlet érték (értéktartamosság)	3. Fahozamok, Mennyiség, Minőség
	5. Üzemi vagyon (állagfenntartás)	4. Pénzhozamok (Nyers- Tisztahozamok)
	6. Tőke (tőkefenntartás)	5. Rentabilitás, Értékalkotás, értékképzés
	7. Munkaerő-Foglalkoztatás	6. Eredménytőke (diszkontált tisztahozam)
		7. Munkateljesítmény
		8. Infrastruktúra teljesítmények a. Vízszolgáltatás b. Védőhatások c. Rekreációs teljesítmények
		9. Sokcélú használat (különösen a fahozamok, infrastruktúrateljesítmények)

4. táblázat: Az erdészeti tartamosság értelmezése és rendszere

Forrás: Kató F. (1991)

Megjegyzés: Néhány helyen a magyar viszonyok alapján, illetve további szempontok szerinti kiegészítés (a teljesség igénye nélkül).

Az erdőkben és az erdőgazdálkodásban végbemenő folyamatok részben a természeti (klíma) változások hatása alatt állnak, ugyanakkor a társadalmi-, gazdasági viszonyok alakulásának, valamint az erdészeti politika, a tulajdonosi érdekek következményei. Az erdész gondolkodását, tervezését és tevékenységét a tartamosság eszméje, a hosszú távú, egyenletes gazdálkodásra törekvés racionalizálása uralja, amely morális minőségi jellemzővé vált.

A tartamosságra vigyázni kell, az erdővagyon-gazdálkodás nem bír el hirtelen irányváltásokat, mert a tartamossági sérüléseket nagyon nehéz kijavítani, hosszú idő kinőni. *Az erdészeti tartamosság jövőbeni biztosítása az Erdővagyon-gazdálkodással kapcsolatos legsúlyosabb felvetés. (A tartamosság erdővagyon-gazdálkodási alapelveit nem helyettesítve, hanem azt tiszteletben tartva használható a fenntarthatóság.)*

3.1.2. A faállományok kitermelése

Az állományi (stock) változók (Erdőterület, Élőfakészlet) a felhalmozó jellegű erdővagyon-gazdálkodás képét mutatják, miközben a forgalmi (flow) változóknál (folyónövedék, fakitermelés) (a zöld, természetvédelmi korlátozások ereje miatt is) legalább a szinten tartásra (tartamosság) törekszenek (Az erdővagyon növelés eredménygyarapító hatása nem jelentkezik).

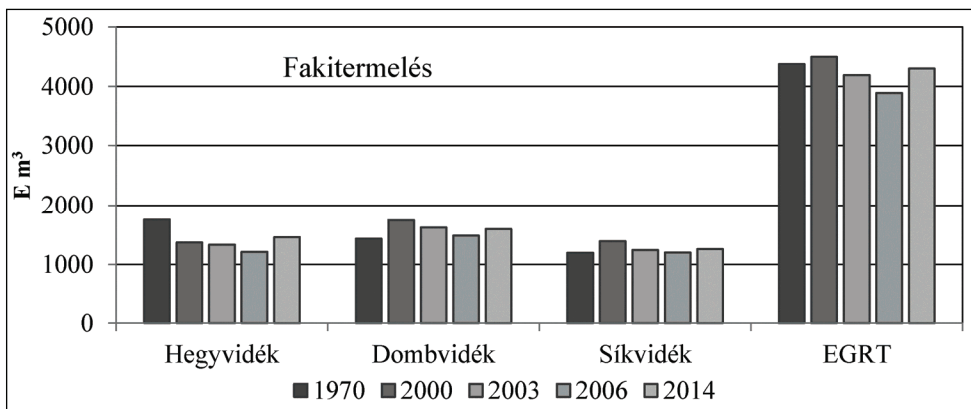
A fahasználtnál a folyamatos fakitermelésű erdészeti üzem – az erdővagyon-gazdálkodás tartamosság jellege dominál.

Az állami tulajdonú erdőgazdaságok fakitermelése 1970-ben és a 2000-es években

Az állami erdőgazdasági Zrt-k elődei az EFAG-ok és EVAG-ok 1970-ben alakultak a vertikális integráció jegyében, hogy saját fakitermelési lehetőségük kihasználásával, az erdei fatermékek saját feldolgozásával (vertikális integráció) növeljék teljesítményüket, eredményüket. A létrejövő állami erdészeti szerkezet később alig változott, 1990 után az EVAG-ok is Rt-vé (Zrt-vé) alakultak, de a fáfeldolgozás különbözőképpen alakult (csak kb. felüknél maradt meg).

Az erdészeti tartamosságot úgy jellemezzük, hogy az állami erdészetnek nincsenek természetes (fakitermelési) növekedési célkitűzései, de az egyes évek eltérnek.

Az összes fakitermelés lényegesen nem változott, semmiként nincs növekedési tendencia. (Természetesen az egyes EGRT-k esetében a változások nagyobbak, de nem mutatnak rendszert, az erdészeti szint a változások miatt így nem is vizsgálható).

5. ábra

Az erdőgazdasági részvénytársaságok fakitermelése régióként és összesen

Adatok forrása: MgSZH, NÉBIH EI

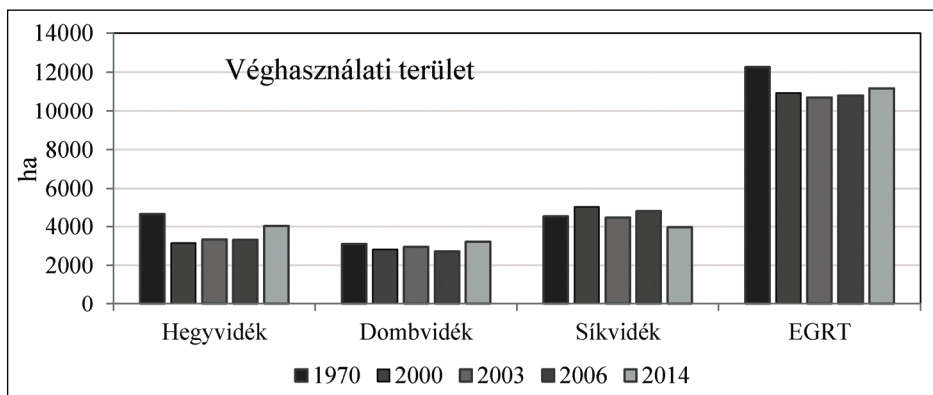
A hegyvidék fakitermelése 1970-hez viszonyítva csökkent, a dombvidéké növekedett.

A véghasználat területe

A véghasználat, mint a fő fakitermelés a területtel (a felújítási kötelezettség a költség vonzatával), illetve a kitermelt fatérfogattal jellemezhető (valamint az 1 ha-ra jutó élőfakészlettel).

Véghasználati területnagyság (2014 évben már a „HM” erdőgazdaságok is) szerint az EGRT régiók vegyesek, a síkvidék a legnagyobb, a hegy- és dombvidék közel hasonló.

A véghasználati terület a hegyvidéken érezhetően csökkent (a gazdaságok felében jelentősen), a más régiókban alig változott (a dombvidéken csökkent, a síkvidéken nőtt).

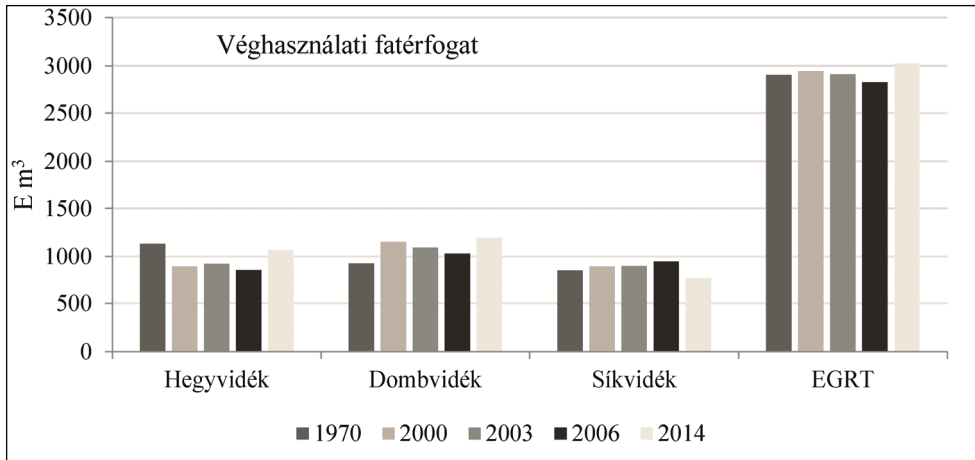
6. ábra:

Az erdőgazdasági részvénytársaságok véghasználati területe régióként és összesen

Adatok forrása: MgSzH, NÉBIH EI

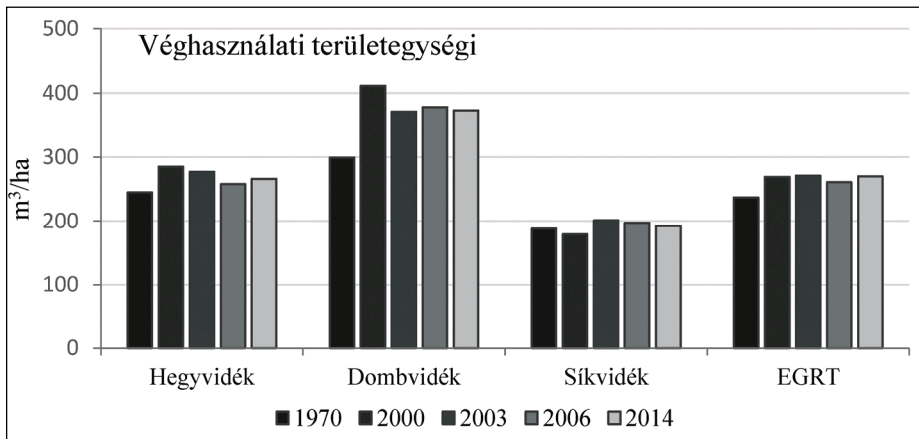
A véghasználati fatérfogat

A véghasználati fatérfogat közel 50 év távlatában is **változatlan** (2014 évben a „HM” erdőgazdaságok is), de a hegyvidéki gazdaságoknál csökkent (hasonlóan a területhez), a dombvidék esetében hullámzó és a síkvidéken növekedett. Az összes fakitermelés, de a véghasználati fakitermelés volumene a gazdálkodás szempontjából kiemelt (meghatározza az árbevételt, a fakitermelés, az erdőgazdálkodás fedezetét).

7. ábra

*Az erdőgazdasági részvénytársaságok véghasználati fatérfogata
Adatok forrása: MgSzH, NÉBIH EI*

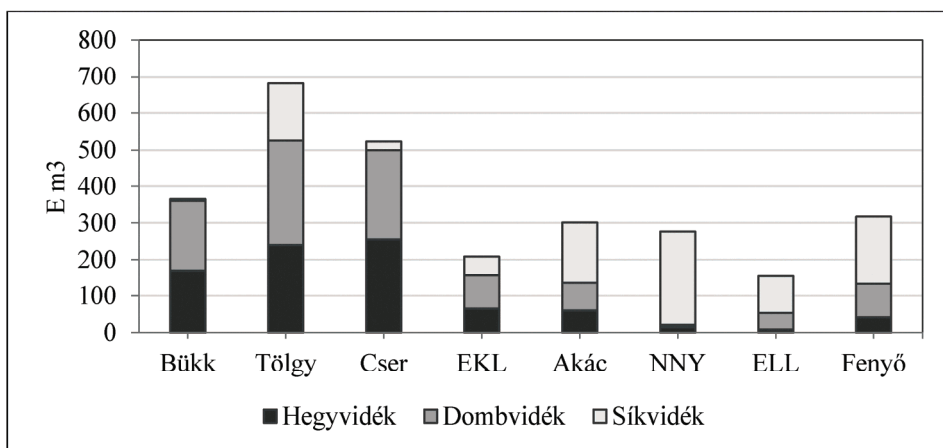
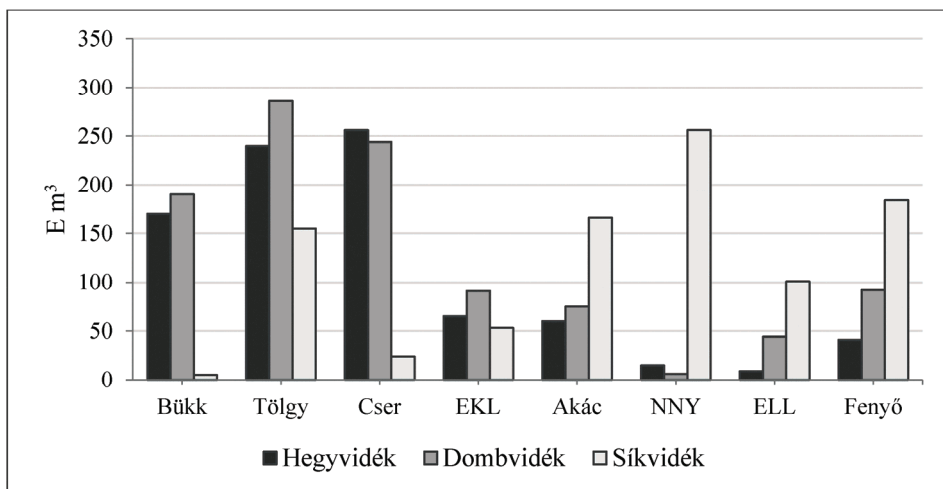
Véghasználati területegységi fatérfogat

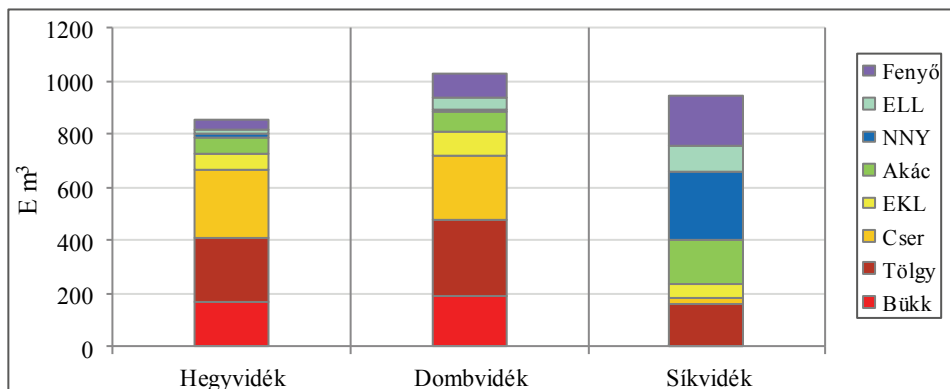
8. ábra

*A véghasználati területegységi fatérfogata régióként és összesen
Adatok forrása: MgSzH, NÉBIH EI*

Fafajok a véghasználatban

A véghasználatok fafajonkénti területe általában nehezen hozzáférhető, társaságoként nem elérhető, így *elsősorban a fatérfogat adatokat* próbáltuk összeszedni (bár a fatérfogat érték bizonytalansága mellett fontossága növekedne, de gazdasági értékének becslése még nehezebbé válik).

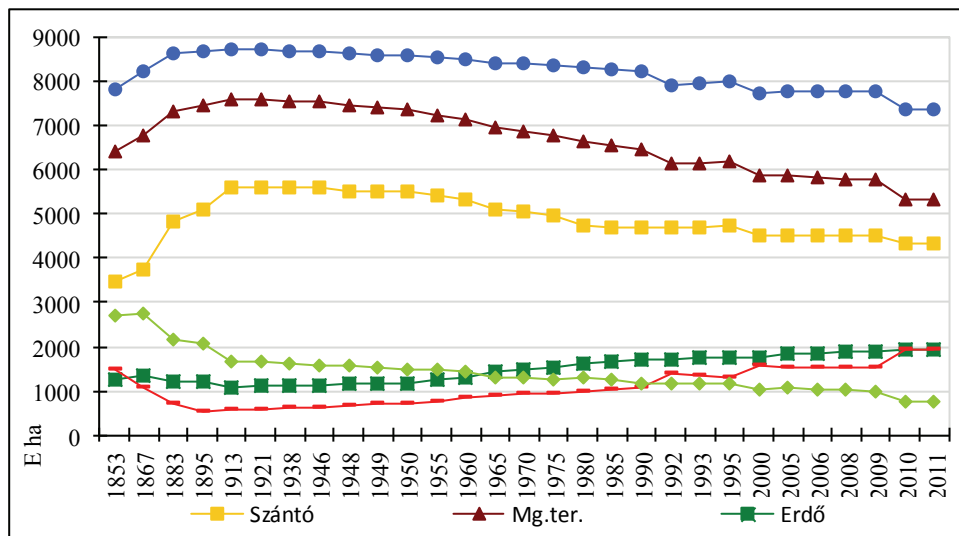

9. ábra
A véghasználat fajfaj-összetétele régióként 2006
Adatok forrása: MgSzH

3.2. Az erdővagyon-gazdálkodás készlet-felhalmozási típusa

A magyar állami és magán erdőgazdaság felhalmozási erdővagyon-gazdálkodási szakaszban van, amely az erdőterület és az élőfakészlet fejezetekben kerül kifejtésre.

3.2.1. Az erdőterület

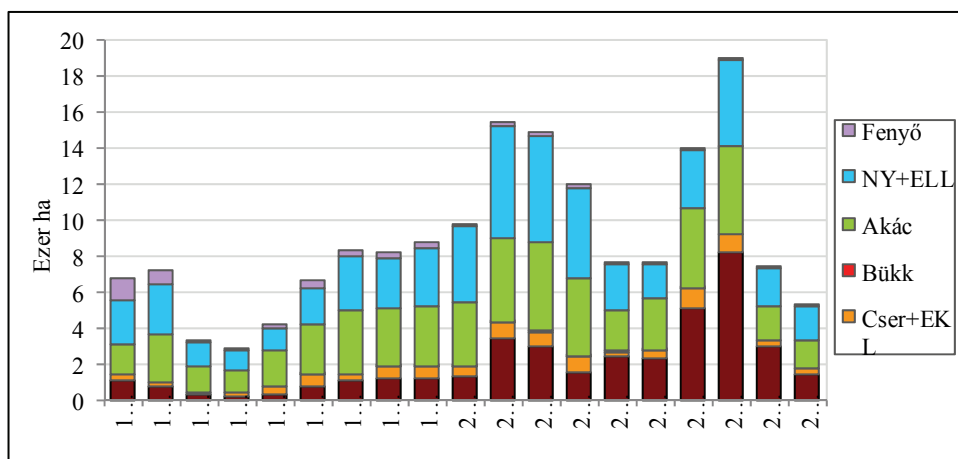
10. ábra
A földhasználat alakulása, az erdőterület változása a jelenlegi határokon

Az erdővagyon-gazdálkodásnál az elmúlt másfél évszázadban a rövid idejű erdőtüke mezőgazdasági célú felszabadítását tartósan követi az erdőterület változó intenzitású bővítése. Az erdőterület alakulása, a földterület művelési ágak szerinti változása az agrár dominanciát követi.

A változások sokszor átértelmezésből, módszerváltásból adódnak, így a növekedések és csökkenések kiegyenlítettebbek. A XIX. és a XX század közepe között az első időszak agrárgazdasági fejlődésének eredményeként az erdőterület csökkent (kb. 170 E ha a gazdálkodó szervezeteken belül), amelyet a későbbi erdőszítések (kb. 70 E ha – jelentős mértékben más gazdálkodó szervezetben) csak mérsékelni tudtak. A hagyományos erdővidékek földhasználata nem változott, a gyepszántó csere a domináns. A II. világháborútól napjainkig nagyon jelentős (változó intenzitású) erdőtelepítés (több mint 800 E ha) folyt, amelyet az erdészet a társadalom felé nem tudott kommunikálni, pont ellentétes folyamatra gyanakszik a lakosság és civil szervezetei.

A 2010-es években az erdőtelepítés lendülete megtört. Regionális (sokszor megyei-járási) szintű vizsgálat szükséges a program alátámasztására vagy trendfordulónál tartunk (országfásítás-agroforest-faültetvények).

3.2.2. Az erdőtelepítés az erdőterület növelés eszköze

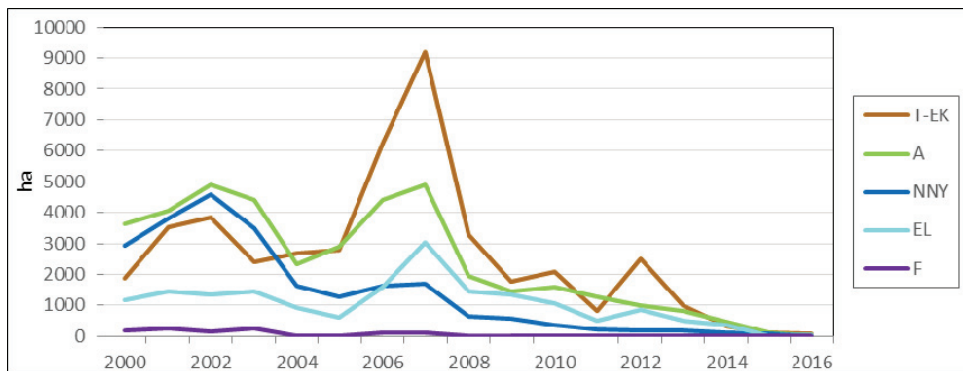

11. ábra
Erdőtelepítés fajfajonként (1991–2009)
Adatok forrása: MgSzH

Az erdőtelepítés nagyságát hektikus változások jellemzik, a fajfajösszetételt az erdészeti igazgatás által szorgalmazott divatfafajok váltása alakítja. A fenyőtelepítések gyakorlatilag megszűntek (az erdőfelújítás is töredékre csökkent), a közös-

ségi támogatásnak köszönhetően a tölgyek és egyéb hazai őshonos fajok aránya növekedett, a korábban jellemző fajok az akác és a nemes nyár visszaszorulnak. Mindenképpen meg kell említeni, hogy az erdőtelepítésnél a szaporítóanyag biztosítása érdekében feltétlenül szükséges lenne az éves ingások kiküszöbölése, egy stabilabb, tervezhetőbb pálya létrehozása. Jelenleg a programok és a támogatások ellenére az erdőtelepítés kritikus mélyponton van.

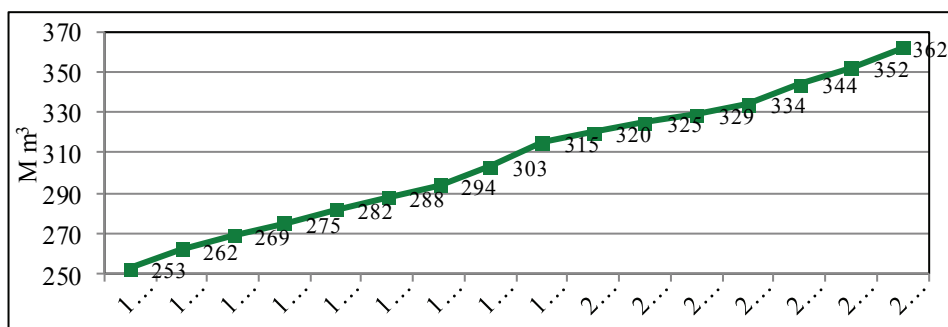
Erdőtelepítés 2000–2016 (dinamikus elem)

12. ábra

Az erdőtelepítések nagysága fajonként 2000–2016
Adatok forrása: MgSzH, NÉBIH EI

3.2.3. Az élőfakészlet

13. ábra

Az ország élőfakészletének alakulása

Az élőfakészlet az erdőterület gyarapodást lényegesen meghaladó növekedést mutat, amely részben a folyónövedék – fakitermelés különbségéből (a készletfelhalmozási szándékból) adódik (termőhely, vágáskor), esetleg a korábbi termőhely – növedék össz-

szefüggés változott meg. Az erdészeti igazgatás erdővagyon-gazdálkodási célja az élőfakészlet növelése (megelőzve a tartamosságot). Az élőfakészlet növekedés következik a terület-kor adatokból, de a fajoknál, rendeltetéseknél különbségek vannak.

Az élőfakészlet rendeltetésekbeli megoszlása alátámasztja a felhalmozó erdővagyon-gazdálkodási szemléletet, amely párhuzamosan jelenik meg az ökológia (természet-védelem, Natura 2000) erősítésével, többségbe kerülésével (különösen a hosszúvágáskorú keménylombos HVFK-nál).

A fakészlet egyre nagyobb hányada (a HVFK-nál közel kétharmada) *már különleges rendeltetéshez tartozik*, amelyre különböző erdővagyon-gazdálkodási előírások, használati korlátozások vonatkoznak.

3.2.4. A faállományok növedéke

Magyarország élőfaállománya az elmúlt évtizedben is nőtt, a fiatalabb állományok nagyobb növedéke, az idősebb állományok fakitermelésének korlátozása (vágáskor emelése stb.) következtében. Ennek a mennyiségnek egy része már a jelenben is kitermelhető lenne, és javíthatná az erdőgazdálkodás jövedelem mutatóit.

	Állomány		Forgalom				Mutatók			
	Erdőterület	Élőfakészlet	Folyónövedék	Fakiterm.	F.növ. – Fakit.	Fakit/ F.növ	Élőfak/ E.ter	Fakit/ E.ter	F.növ/ E.ter	F.növ./ Élőfak
	E ha	M m ³	M m ³	M m ³	M m ³	%	m ³ /ha	m ³ /ha	m ³ /ha	%
2005	1853	341	12,9	7,2	+5,7	56	184	3,9	7,0	3,8
2008	1903	352	13,1	7,0	+6,1	53	185	3,7	6,9	3,7
2011	1928	362	13,1	8,1	+5,0	62	188	4,2	6,8	3,6
2014	1939	373	13,1	7,5	+5,6	57	192	3,9	6,8	3,5
2017	1940	386	13,0	7,6	+5,4	58	199	3,9	6,7	3,4
2017/2005	104,7	113,2					108,2			(%)

4. táblázat

A faállomány növekedése, illetve a növedék és a fakitermelés viszonya

Az állományi adatok (erdőterület, élőfakészlet) folyamatosan növekednek, de a forgalmi értékek (folyónövedék, fakitermelés) stagnálnak, ami a mutatóknál részben növekedést (Élőfakészlet/Erdőterület), részben stagnálást (Fakitermelés/Erdőterület), részben csökkenést (Folyónövedék/Erdőterület, Folyónövedék/Élőfakészlet) jelent. A felhalmozó erdővagyon-gazdálkodásnál a hatékonysági mutatók csökkennek.

A felhalmozás már hosszú időszakot érint.

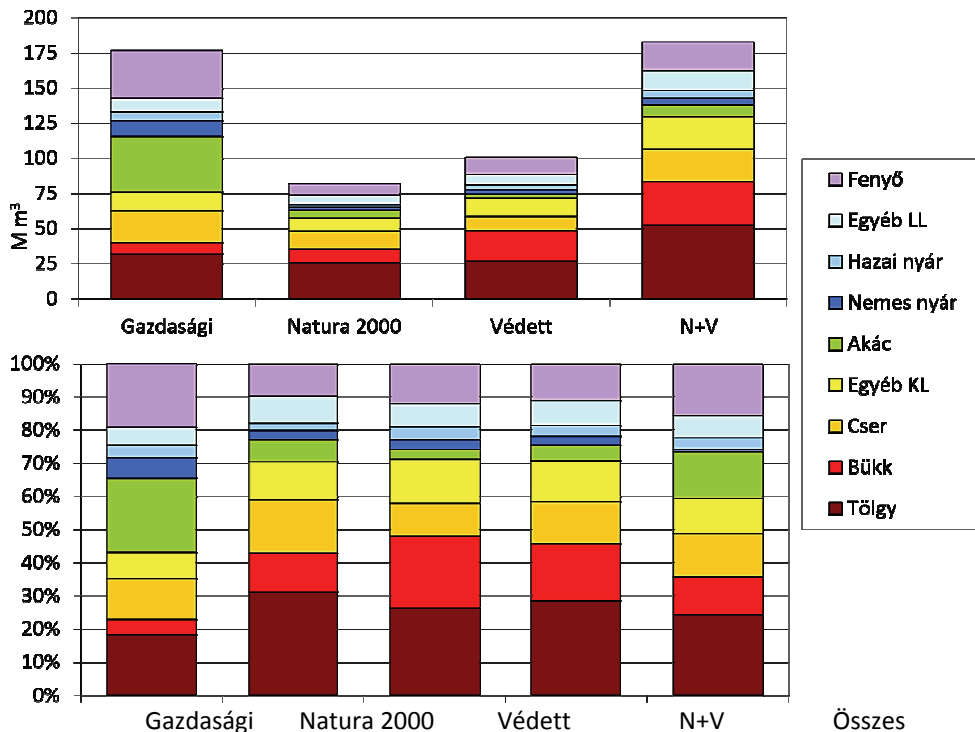
Természetesen az állományi jellemzőknél (területnél és az élőfakészletnél) tapasztalható fafaj és rendeltetés változást az idő előrehaladásával követni fogja a folyónövedék módosulása is, amely majd visszahat az élőfakészletre, korábban a

fahasználatra, különösen a véghasználatra (területére és fakitermelés mennyiségére, illetve az erdőfelújításra).

3.3. A természetvédelem előretörése

A harmadik erdővagyon-gazdálkodási jelleg a természetvédelem erősödése, a Natura 2000, a klímaváltozás.

3.3.1. Az élőfakészlet

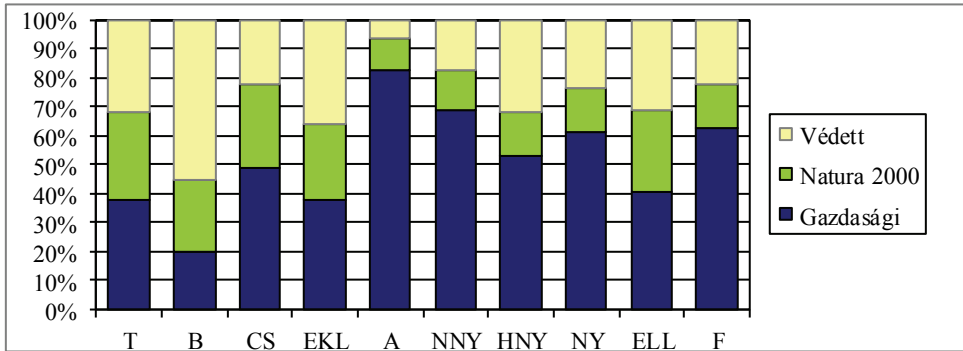

14. ábra

A gazdasági, illetve a védett és Natura 2000 területek élőfakészlete fajajonként

Adatok forrása: NÉBIH EI

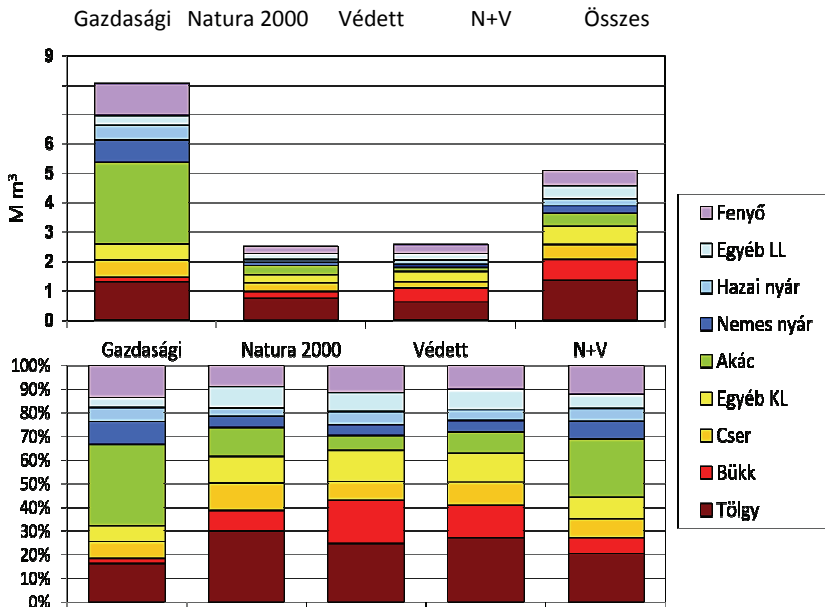
A gazdasági erdők egyötöde tölgy és bükk fafajú, ami a különleges rendeltetésűeknél meghaladja a 40%-ot (14. ábra). (A bükk erdőknek mindössze 20%-a gazdasági rendeltetésű. 15. ábra)

15. ábra

Az egyes fafajok előfakészletének megoszlása a különböző rendeltetésű erdőkben
Adatok forrása: NÉBIH EI

3.3.2. A növedék

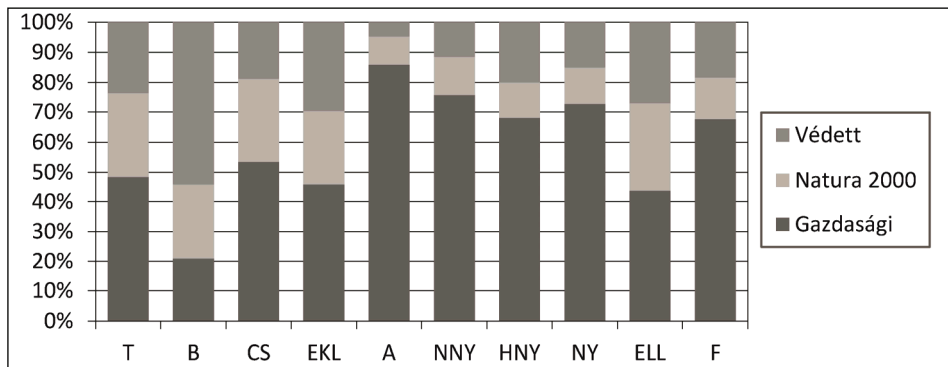

16. ábra

A gazdasági, illetve a védett és Natura 2000 területek növedéke
Adatok forrása: NÉBIH EI

A gazdasági erdők növedéke jelentősen meghaladja a különleges erdőkét, a fafajok tekintetében a HVFK-nál a különleges a több (különösen a Bükknél). A Natura 2000 erdők növedéke hasonló a védett állományokéhoz (a HVFK-nál is, az akác Natura 2000 növe-

déke kétszerese a védettnek). A folyó növedék/élőfakészlet mutató jelzi, hogy a növedék a területen képződik, így a vágáskorral növekvő élőfakészlethez viszonyítva csökken.

17. ábra

Az egyes fafajok növedékének megoszlása a különböző rendeltetésű erdőkben

Forrás: Jáger – Lett, 2012

Az erdészeti igazgatás által elkészített statisztikák és tervek szerint a folyónövedék némileg emelkedett az elmúlt években, így ehhez viszonyítva is elmaradt a fakitermelés mennyisége.

A folyónövedék (az erdővagyon produktivitása) megítélésénél is vissza kell utalnunk az állami és magántulajdonú erdők fafajösszetételére, a hosszú és rövid vágásfordulójú (vágásérettségi korú) állományokra. Az igazgatás által faanyag-termelést szolgáló erdők folyónövedékének több mint a fele a magángazdálkodásban realizálódik, míg a különleges rendeltetésű állami tulajdonú erdők folyónövedékének hasznosítása egyre bizonytalanabb (a vágáskor növelésével műszakilag is korlátozottabb).

A különleges rendeltetésű erdőállományokban az egy hektárra eső évi folyónövedék rendre kisebb.

3.3.3. Az ökológiai szempontok erősítése

A felhalmozási típusú erdővagyon-gazdálkodási jelleg mellett, **erős ökológiai szempontú növekedés** indult (amely elérte a kb. maximumát).

	Erdőterület (E ha)			Összes
	Nem védett	Védett	Fokozottan védett	
N2000	385	322	66	773
Védett	–	360	68	428
N2000+Védett	385	360	68	813

5. táblázat

(Fokozottan) Védett és Natura 2000 erdőterületek

kód	Állami tulajdonú erdőterületek kezelői	2004			2016			Változás	
		fával borított			fával borított			terület	%
		gazdasági erdő	egyéb erdő	összes (c+d)	gazdasági erdő	egyéb erdő	összes (c+d)	E ha	%
a	b	c	d	e	c	d	e		
11-12	EGRT	533,4	438,7	972,1	478,7	493,3	972,0	-0,1	
	változás				-54,7	+54,6	-0,1		
15-18	E. állami szervek	21,9	45,8	67,7	18,1	61,5	79,6	+11,9	
	változás				-3,8	+15,7	+11,9		
Állami tulajdonú erdő összesen		559,2	488,3	1047,5	505,0	561,9	1066,9	+19,4	101,9
Változás (terület E ha)					-84,2	+73,6	+19,4		

6. táblázat

Állami erdőtulajdon kezelési és használati viszonyai 2004–2016 (E ha)

Állami tulajdonú erdőnél a természetvédelmi szervek (NPI) erdőterülete kb. 50%-kal növekedett. A gazdasági erdőkből már több mint 50 E ha egyéb (különleges) kategóriába átsorolásra került. A gazdálkodó nélküli erdőterület az állami tulajdonban növekedett, már megközelíti a 1,5%-ot.

Az erdővagyon-gazdálkodást több évtizede a bejegyzett erdőgazdálkodó nélküli (kezeletlen stb.) erdőterület nehezíti, a különleges minősítés veszélyezteti.

Tulajdonforma	Gazdasági erdő		Különleges erdő		Összes		Magyarország összesen
	Bejegyzett erdőgazdálkodó		Bejegyzett erdőgazdálkodó		Kezelt	Kezelő nélkül	
	van	nincs	van	nincs			
Állami	457	8	555	7	1052	15	1067
Magán	546	107	143	56	689	163	852
Összes	1043	115	698	63	1741	178	1919

7. táblázat

Az országos erdőstatisztika – 2016 (E ha)

A magántulajdonnál a gazdálkodó nélküli erdőterület csökkenése megállt, több mint két évtizedes akut problémáról van szó (amit az erdőkezelő magányszemélyek jelentős (tízezres) növekedése sem oldott meg). Az osztatlan közös erdőtulajdon és az erdőtulajdonos – bejegyzett erdőgazdálkodó érdekellentéte az erdővagyon-gazdálkodást továbbra is nehezíti.

Az ország erdőterületének egytizede, közel 200 E ha „kezeletlen” (bejegyzett erdőgazdálkodó nélküli) erdőterület, amely az üzemmódot nem vágásosnak sorolt módjával nagyságrendileg azonos. Az üzemmód (és újra fogalmazásai) az erdő-

szeti jogi szabályozás és igazgatás elmúlt két évtizedének állandó, de nyugvó pontra nem jutó témája, amely az erdővagyon-gazdálkodásban az un. „innovatív” szembeállítását jelenti a hagyományossal (a vágással, eltekintve annak differenciálásától – tarvágás, fokozatos felújító vágás stb, illetve fafajaitól), de változati- val együtt sem éri el az erdőterület tíz százalékát.

3.3.4. Az üzemmódok – Fahasználat és erdőfelújítás

Az üzemmódok forgalmi adatai önállóan nem kerültek kimutatásra, de a **Fahasználati mód – Erdőfelújítási eljárás kombinációk** statisztikai adataiból megközelítő kép nyerhető.

Üzemmódok (Fahasználati mód – Erdőfelújítási eljárás)							
	Tarvágás	Felújító- vágás	Szálaló- vágás	(Szálalás- Örökerdő)	(Készlet- gondozó, Haszon- gyérités)	Egészségügyi	Egyéb
Véghasználat	16,1 E ha 3455 E m ³	3,3 E ha 1251 E m ³	0,6 E ha 203 E m ³	– E ha 44 E m ³	– E ha 16 E m ³	0,2 E ha 413 E m ³	– E ha 66 E m ³
Faállomány	Véghasználat – Vágásos üzemmód 1772 E ha			Örökerdő üzemmód 20 E ha		Vágásos üzemmód?	
	Átalakító – Átmeneti üzemmódban vágásos 73 E ha					Átalakító üzemmód?	
	Fatermesztést szolgáló üzemmód 1865 E ha					Fatermesztést nem szolgáló üzemmód 76 E ha	

Megjegyzés: A fahasználat területe a felújítási kötelezettség területe, a fatermesztést nem szolgáló üzemmódban (talajvédelmi rendeltetés) normál fahasználat nincs.

8. táblázat

Üzemmódok (Fahasználat – Erdőfelújítás) (Érték: 2016 év)

3.3.5. A klímaváltozásra felkészülés

	Bükkös	Gyertyános-tölgyes	Kocsánytalan-tölgyes - Cseres	Erdőklíma	Klíma változás hatása	Erdős sztyepp	Összes
Északi középhegység	69	212	130	411		12	423
Dunántúli középhegység	47	96	108	251		6	257
Nyugat-Dunántúl	25	126	30	181		0	181
Dél-Dunántúl	21	239	66	326		2	328
Erdő-táj	162	673	334	1169		20	1189
Klíma változás hatás					-		
Nagyalföld	0	26	165	191		404	595
Kisalföld	0	14	14	28		43	71
Összesen	162	713	513	1388		467	1855

9. táblázat

Az erdőterület megoszlása az erdészeti klíma szerint az erdészeti tájsoportokban jelenleg és helyet hagyva a változásoknak (E ha)

A Nemzeti Erdőstratégia szintjén a jelen EVG helyzet „Tartamosság – Készletfelhalmozás – Természetvédelem” lényegi dilemmái a jövőt illetően már a klímaváltozás köré kapcsolódnak, és a NEP – NES intézkedései a felkészülést, a hatások mérséklését kellene, hogy szolgálják.

A jelenlegi helyzetben az erdészeti klímaövek és az erdészeti tájak határozzák meg az erdővagyon-gazdálkodást, de az erdősítésekénél már a vágásérettségi korokban várható klíma a meghatározó.

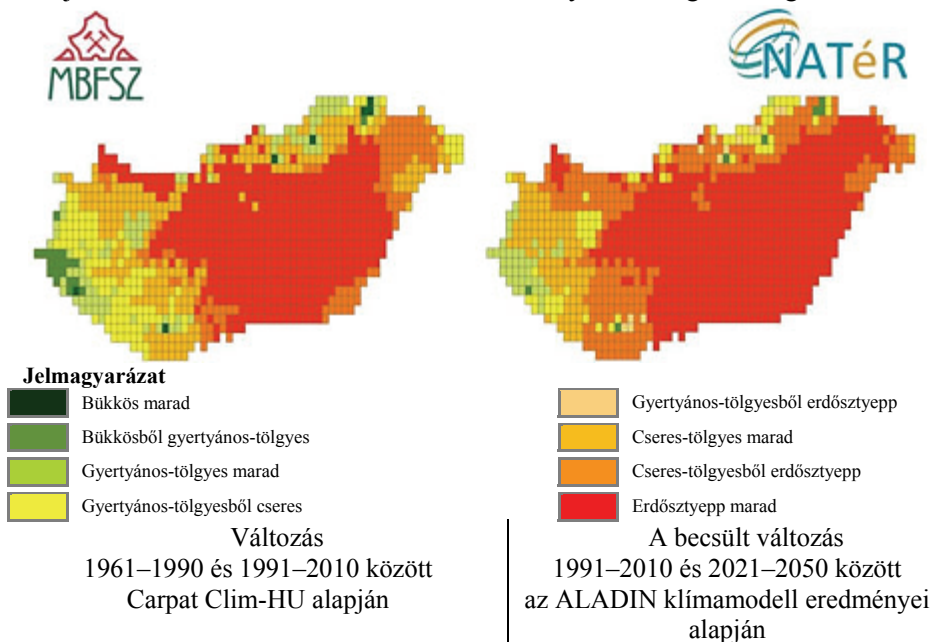
A klímaváltozás hatása időben előre haladva egyre erősebbnek várható, így a fafajváltást a vágáskor befolyásolja, a hosszú vágáskorú állományoknál már az elmúlt évtizedekben időszerű lett volna.

Az Erdőklíma – Erdő-táj potenciális (maximális) területe az összes területhez viszonyítva: kétharmad (1169 E ha /1855 E ha, 63%). A fafajok miatt ennek kb. egyharmada már nem tartozik majd a hosszú vágásfordulójú kemény lombos fafajok (HVFK) csoportjába. Az Erdőklíma és a HVFK összeesése 824 E ha.

A változásokban sok a bizonytalanság, de a nagyon jelentős erősségében konszenzus van (Dunántúli-középhegység, Dél-Dunántúl, Alföld).

A hosszú vágásfordulójú keménylombos fafajok (HVFK) alkotják a meghatározó többséget az erdőklímában, a középhegységi és a dunántúli térségben (kb. 1170 E ha), amely még részekre fog bomlani. Az erdős sztyepp klímában is tovább romlanak az erdőtenyészeti körülmények (sztyepp).

Az ITM (2020) jelentése szerint az Erdészeti Tudományos Intézet, valamint a Nyugat Magyarországi Egyetem kutatásai alapján nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarországon az erdészeti klímaosztályok jelentős eltolódása következik be (18. ábra), északi és a magasabb tengerszintű területek irányába vándorolnak. A klímaosztályok vándorlásának prognosztizált üteme messze meghaladja a fafajok természetes terjeszkedésének ütemét, ezért a kedvezőtlen klímazonában „ragadt” fafajok, erdőtársulások fennmaradása csak bizonytalan ideig lehetséges.

18. ábra

Erdészeti klímaosztály változás

Forrás: NAIK Erdészeti Tudományos Intézet alapján Nemzeti Alkalmazkodási Térinformatikai Rendszer (nater.mbfisz.gov.hu)

Fel kell készülnünk arra is, hogy a ma még erdőszült területeken a jelenlegi fafajok már nem lesznek képesek fennmaradni, az ország elmúlt 90 évben folyamatosan növekvő erdőterülete csökkenni fog. Ez a gyors változás felboríthatja az ország több mint felét borító, őshonos faállományaink ökológiai egyensúlyát. A romló termőhelyi adottságok elkerülhetetlen velejárója a fák növekedésének visszaesése, hosszabb távon az erdőkből kitermelhető faanyag mennyiségének csökkenése, tehát kevesebb megújuló alapanyag és tüzelő áll majd rendelkezésünkre. Az éghajlatváltozás szempontjából különösen kedvezőtlen, hogy a növekedés mérséklődése és a fapusztulások miatt jelentősen csökken a fák által tárolt és folyamatosan megkötött szén mennyisége, ami tovább gyorsítja az éghajlatváltozást.

Befejezés

Az erdővagyon-gazdálkodás jellege a tartamosságtól a felhalmozás felé fordult, ami a természetvédelem erősödésének is következménye. A tartamosság, mint erdővagyon-gazdálkodási alapelv, az erdőgazdálkodás céljától függetlenül megtartandó, egyébként veszélyeztetett – különösen a gazdasági – fenntarthatóság (növekvő finanszírozási-támogatási igény).

A jelen erdőállománya – a múlt erdővagyon-gazdálkodása, a jelen erdővagyon-gazdálkodása – a jövő erdőállománya, a jövő erdővagyon-gazdálkodásának is a jelen erdőállományára és a várható természeti adottságokra kell alapoznia.

Felhasznált irodalom / References

- Csepányi P. (2017): *Örökerdő-gazdálkodás ökonómiai sajátosságai bükkösökben és cse-resekben a Pilisi Parkerdő Zrt-nél*. Doktori (PhD) értekezés, Soproni Egyetem, Roth Gyula Erdészeti és Vadgazdálkodási Tudományok Doktori Iskola, Sopron. 129 p.
- Földművelésügyi Minisztérium (2017): *Miniszeri Tájékoztató Magyarország erdőállományának 2016. évi helyzetéről, állapotáról*
- Innovációs és Technológiai Minisztérium (2020): *Jelentés az éghajlatváltozás Kárpát-medencére gyakorolt esetleges hatásainak tudományos értékeléséről*. ITM, Budapest. 77 p.
- Lett B. – Mészáros K. (2004): *Az erdővagyon-gazdálkodás ökonómiája*, Kézirat
- Lett B. – Stark M. – Horváth S. (2016): *Amit a számok mutatnak az erdővagyon-gazdálkodásról – Naturáliák és ökonómia*. Erdővagyon-gazdálkodási Közlemények 5. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron: ISBN 978-963-334-284-8 : 98 p.
- Lett B. – Stark M. (2017): *Amit a számok mutatnak – Differenciált erdővagyon-gazdálkodás*. Erdővagyon-gazdálkodási Közlemények 7. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron: ISBN 978-963-359-076-8 : ISBN online 978-963-359-077-5 : 246 p.
- Lett B. – Stark M. (2018): *Amit a számok mutatnak az üzemmódokról – Fahasználati módok és erdőfelújítási eljárások*. Erdővagyon-gazdálkodási Közlemények 9. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron: ISBN 978-963-334-308-1: ISBN online 978-963-334-309-8: 126 p.
- Jáger L. – Lett B. (2012): *A Natura 2000 területek elemzése*, Kézirat.
- Kató F. (1991): *Erdészeti Üzemgazdaságtan: A Göttingeni Egyetem erdészeti üzemgazdaságtani tananyaga alapján*, Egyetemi jegyzet, Erdészeti és faipari Egyetem, Erdőmérnöki kar, Sopron. 150 p.
- MGSZH (2010): *Beszámoló az erdősítésekről és a fakitermelésekről a 2000–2009 években*, Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal Erdészeti Igazgatóság, Budapest
- MGSZH (2011): *Erdővagyon, erdő- és fagazdálkodás Magyarországon, 2000–2011*, Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal Erdészeti Igazgatóság, Budapest

- NÉBIH Erdészeti Igazgatóság(2017): *Beszámoló az erdősitésekről és a fakitermelésekről a 2016. évben (országos összesítő)* A 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelettel elrendelt 2016. évi Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program 1254 számú adatgyűjtése
- Ott J. (1994): *Az erdőtulajdon és erdőkezelés Magyarországon* (Elemzés és javaslat) kézirat
- Schiberna E. (2003): *A magán-erdőgazdálkodási szektor kialakulása és fejlődése*. Doktori szigorlat írásbeli dolgozata. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Róth Gyula Erdészeti-Vadgazdálkodási Tudományok Doktori Iskola, Sopron. 39 p.
- Schiberna E. (2007): *A magán-erdőgazdálkodás működőképességének gazdasági értékelése*. Doktori (PhD) értekezés. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Róth Gyula Erdészeti-Vadgazdálkodási Tudományok Doktori Iskola, Sopron. 121. p.

Életminőség és személyiség a digitális világban

HERZOG CSILLA

Tanulhatunk-e az influencerektől?

A véleményvezérek tartalomgyártásának kvalitatív és kvantitatív elemzése

Can We Learn From The Influencers?

Qualitative and quantitative analysis of content production by opinion leaders

Abstract

In addition to defining the concept of influencer, the study details the two most important types of opinion leaders, macro and micro influencers.

Key research questions:

In the current digital environment, has the mechanism of opinion-forming opinion leaders changed? How important are the classical elements of rhetoric in the 21st century mass communication: personality, authenticity, choice of subject? What are the factors that influence the power of the PRRR model? The author describes the activity of influencers by means of quantitative and qualitative indicators, using data from some Hungarian relevant researches. The author of the study illustrates the national characteristics of the activities of opinion leaders through domestic and international examples.

Keynotes: influencer, socialmedia, authentic, effective, opinion leader type.

Absztrakt

A tanulmány az influencer fogalom definiálásán túl, részletesen bemutatja a véleményvezérek két legfontosabb típusát, a makro- és mikro-influencereket. A kutatás fontosabb kérdései: Változott-e a jelenlegi digitális környezetben a közvéleményt formáló véleményvezérek hatásmechanizmusa? A 21. század tömegkommunikációjában mennyire fontosak a retorika klasszikus elemei személyesség, a hitelesség, a témaválasztás? Melyek a befolyásolás erejét jelentő PRRR-modell faktorai? A szerző az influencerek tevékenységét mennyiségi és minőségi mutatók segítségével is jellemzi, felhasználva ehhez néhány hazai releváns kutatás adatait. A tanulmány írója hazai és nemzetközi példákon keresztül szemlélteti a véleményvezérek tevékenységének nemzeti sajátosságait.

Kulcsszavak: influencer, hiteles, hatékonyság, véleményvezér típusok, socialmedia.

Digitális eszközpark, internet és a socialmedia paltformjaihoz való hozzáférés – ha a felhasználó rendelkezik ezekkel, akkor technikailag minden feltétel adott az elektronikus tartalmak előállításához. A 21. században ez a külső környezet tette lehetővé, hogy a klasszikus értelemben vett közszereplők – közismert politikusok, kutatók, a szórakoztatóipar nagyjai, élsportolók, stb. – mellett olyanok is kiérdemeljék a társadalmi nyilvánosságot, ismertséget, akiknek a szakmai, személyes élete egyébként nem feltétlenül indokolná ezt. Ugyanakkor, ha az egyén rendelkezik a médiaszöveg gyártásfentebb megnevezett technikai és gyakorlati ismereteivel, akkor üzeneteivel országhatárokon túl is élhet a szólás –, a publikálás- és a véleményalkotás lehetőségével, erős hatást gyakorolva az algoritmusokkal egészen pontosan behatárolható célközönségre.

Jelen írásban az influencer kifejezés szinonimájaként a véleményvezér elnevezést használom, annak ellenére, hogy a vonatkozó szakirodalomban ezzel kapcsolatban találunk némi ellentmondást. A Neticle.hu oldal vizsgálata szerint¹ ugyanis a két kifejezés megítélése eltérő: szakmaibb az influencer (főként, ha a marketingről és az influencer kommunikációról beszélünk), míg a véleményvezér szókapcsolat jobban összeforrt a politikai kontextussal, a pártok mellett kiálló támogatókkal, szószólókkal, így gyakran ironikusan, pejoratívan, akár idézőjelben is használják.

Tanulmányomban foglalkozom az influencer kifejezés definiálásával, ismertetem a véleményvezérek típusait – példákkal illusztrálva a különböző média platformokra kiterjedő selfbrand építés folyamatát –, tevékenységüket pedig mennyiségi és minőségi adatokkal is jellemezni kívánom.

Az influencer fogalom

A múlt század tömegkommunikációval kapcsolatos médiahatás vizsgálataiban már beazonosították az opinion leader információ átadásban betöltött meghatározó szerepét, így kézenfekvő a kérdés: a jelenlegi digitális környezetben változott-e a közvéleményt formáló vezérek hatásmechanizmusa? A válasz – részben – az internetes környezettechnológiájában keresendő, ezen belül is a közösségi médiумokban, elsődlegesen a Facebook az Instagram és a YouTube szövevényes kapcsolati hálójában, amelyek egyenként is tömegek elérését képesek biztosítani.

Míg korábban egy adott véleményvezér üzenetének hatékonyságát főként a személyesség, a hitelesség, a témaválasztás önzonosságában határozták meg (ezek nyilvánvalóan ma is igen erős szubjektív faktorok), mára a digitális technológiának köszönhetően ezek kiegészültek olyan algoritmusokkal mérhető adatokkal, mint a rezonancia, a gerjesztés, az interaktivitás szintje, illetve az elérés, amit a követők, a kedvelők (like-ok) számszerű adataival is igazolhatunk. A befolyásolás erejét tehát 4 faktor-

ral, a PRRR-modell mentén tudjuk leírni, ezek elemei a következők: a személyiség (*personality*), az elérés (*reach*), a rezonancia (*resonance*), és a hitelesség (*relevance*).

Influencernek tehát azt a befolyással bíró személyt nevezzük, aki a közösségi média oldalakon (pl. Instagram, YouTube, Facebook) vagy más, saját online csatornán keresztül (pl. blog, weboldal) képes egy adott célközönség véleményére hatni, illetve azt befolyásolni. Jellemzője továbbá, hogy rajongó táborát sokszínű, izgalmas és egyedi médiatartalmakkal szolgáltató meg. A viszonylag kis költségvetésből előállított médiaszövegekben olyan márkák népszerűsítését vállalja, amelyek megegyeznek, vagy nagyon közel állnak a saját, személyes értékrendhez, ezáltal a saját identitását, illetve a márka hitelességét is garantálni tudja. A véleményvezér socialmedia tevékenységének köszönhetően a megváltozott új média fogyasztási szokásai miatt egyébként nehezen elérhető Y (*az 1984–1994 között született*) és a Z (*1995–2009 között született*) generáció tagjait is hatékonyan képes megszólítani.

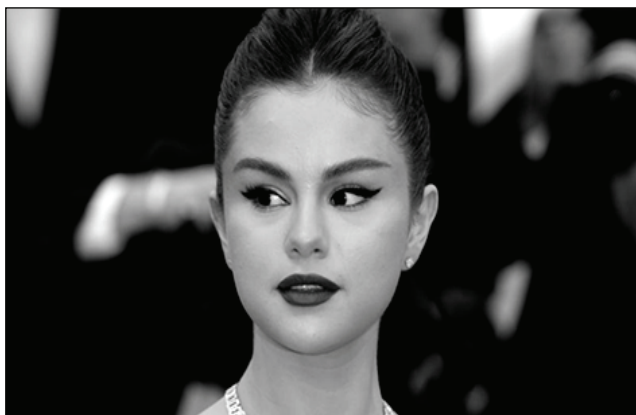
Véleményvezér típusok és kategóriák

Az influencerek osztályozása, típusba sorolása jellemzően a célközönség követőszáma szerint történik, így két típust különböztetünk meg egymástól: ezek a makro- és a mikro-influencerek. Ugyanakkor ez a besorolás országonként és nyelvterületként is változik, hiszen amíg a 200 milliónál is több lakossal rendelkező Braziliában 300 ezer Instagram követő ahhoz is kevés, hogy bekerüljön az illető a helyi 1000 közismert személy közé, addig Magyarországon az adott influencer ezzel a statisztikával bőven a legjobbak közé tartozna. Az egyértelműnek tűnő kvantitatív adatokat ugyanakkor tovább árnyalja a felhasználók interaktivitása. Lehetséges ugyanis, hogy adott influencer 8 ezer követővel rendelkezik, de átlagosan, naponta 2 ezer like-ot kap egy-egy közösségi média bejegyzésére, míg másnak több tízezerre is tehető a rajongó tábor, de ezzel ellentétben alacsony (pl. napi néhány száz) az aktivitási mutatója. Nemzetközi összehasonlítás esetén a véleményvezérek típusba sorolása sokkal inkább az adott ország lakosai és az ország nyelvét beszélő emberek száma alapján releváns.

A makro-influencerek magukénak tudhatják az ún. „ híresség státuszt”. Tömegek ismerik őket, számos termékhez adták már az arcukat, régebb óta tartják fent közösségi platformjukat. Több százezer vagy akár milliós követőtáborral rendelkeznek, így magas összeget kérnek el egy-egy szponzorációért. További jellemzőjük, hogy az átlagos felhasználtól magasabb életszínvonalon élnek, amelyről a socialmedia felületeken rendszeresen posztolnak.

A világ 3 legsikeresebb makro-influencere, Selena Marie Gomez (*lásd 1. számú kép*) mexikói származású amerikai színésznő és énekesnő, Cristiano Ronaldo dos Santos Aveiro (*lásd 2. számú kép*) portugál labdarúgó, jelenleg a Juventus 100 millió euróért vásárolt játékosa, illetve DJ Khaled (*lásd 3. számú kép*) ameri-

kai dalszerző, zeneszerző, médiaszemélyiség, író. Közös jellemzőjük, hogy szakmai pályafutásukban is sikerült világszintű karriert befutni, így a cégek által finanszírozott online influencer tevékenység számukra csupán kereset kiegészítésként szolgál. Főként kampányokra írnak alá szerződést, a socialmedia felületeken nem tartanak szoros kapcsolatot követőikkel.

1. számú kép

Selena Gomez kampányokra szerződik. 122,9 millió Instagram, és 48,5 millió Twitter követővel rendelkezik

2. számú kép

Cristiano Ronaldo, a NIKE termék arca. 105, 5 millió Instagram, és 53,9 millió Twitter rajongó követi

3. számú kép

DJ Khaleda Ciroc (Vodka) cég arca, mintegy 2 millió Snapchat rajongó követi figyelemmel munkásságát

A megrendelő cégek (pl. Cristiano Ronaldo esetében a Nike) az offline életben is profi sztárok hitelességét fizetik meg. A márkák rajtuk keresztül próbálják elérni termékeik lehető legnagyobb ismertségét, bevezető kampányok esetén pedig a gerjesztett információátadást. A világszerte ismert influencerek (színészek, énekesek, sportolók) közreműködésekor a digitális oldalakra minőségi reklámok, klipek, fotók kerülnek fel, egyértelműen beazonosítható termékfeltüntetéssel.

Tanulmányomban egy kicsit több figyelmet kívánok fordítani korunk legbefolyásosabb makro- és mikro influencereire, az élsportolókra. Globális jelenségek ők, akik az adott sportág, sportszervezet vagy márka legértékesebb befektetési eszközeinek és immateriális javainak számítanak, hiszen az élsportoló véleményvezérek olyan befolyásoló erővel rendelkeznek, hogy az egyes márkák reklámértékének növelésén túl tartós elköteleződést is képesek kialakítani a termék és a fogyasztók között.

Hétköznapi hősök, akik sportteljesítményeiknek köszönhetően az adott sportágak identitását is jelentik, kimagasló nemzetközi eredményeikkel olyan valós értékeket képviselnek, mint a tisztelet, a becsület, az alázat, a siker, a küzdeni tudás, a szenvedély vagy éppen a kemény munka, amelyekből a rajongók inspirációt és motivációt meríthetnek.

Az élsportoló influencerek közös jellemzője továbbá, hogy globális és lokális viszonylatban is jóval nagyobb rajongói, a socialmedia felületeken pedig erősebb követői táborral, like-okban mért eléréssel rendelkeznek, mint az őket foglalkoztató sportklub / egyesület, illetve az a verseny, amelyen éppen indulnak.

Példamutató életpályájuk, elköteleződésük és kitartásuk alkalmassá teszi őket arra is, hogy felvállalják olyan állásfoglalási, vagy globális ügyek képviselését – mint pl. a rasszizmus elleni fellépést, jótékonyági felhívásokban, népszerűsítő kampányokban való közreműködést –, amelyek nemzetközi, vagy az adott nemzetgazdaságszintjén is meghatározóak.

A mikro-influencerek szintén jelentős, de nem kimondottan hatalmas követői bázissal rendelkeznek, Magyarországon ez a szám általánosságban 10.000-40.000 követőig terjed. A hazai véleményvezérek jobban hasonlítanak egy hétköznapi fogyasztóra, így sokkal könnyebb azonosulni velük. Természetességükben rejlik a megbízhatóságuk: ha a médiaüzenetben egy terméket, vagy szolgáltatást ajánlanak, akkor az olyan hatást kelt, mintha egy barát hívná fel a figyelmünket erre. A mikro-influencerek többet nyújtanak egy szponzorált fotónál, vagy videós összeállításnál, jellemző, hogy az adott termékről őszinte véleményt formálnak. Bár kisebb a rajongó táboruk, de követőik sokkal elkötelezettebbek, lojálisabbak. A fentebb megnevezett tényezők ismeretében is igazolható az a megállapítás, hogy a mikro-influencerek 4-szer nagyobb tömeget tudnak elérni, mint a makro befolyásolók.

Az influencereket foglalkozás, illetve az eladásra szánt termékek alapján is kategorizálhatjuk. Ennek alapján a véleményvezérek a következő főbb csoportokba sorolhatók:

- fashion (divat) influencer
- travel (utazással, turizmussal kapcsolatos) influencer
- beautyinfluencer
- gasztro/foodinfluencer
- fitnessinfluencer
- lifestyleinfluencer
- techinfluencer

A legbefolyásosabb hazai influencerek – a marketingesek szerint

A tanulmány 1. számú táblázatában a marketinges szakma megítélése szerinti vezető influencerek kerültek közlésre. Ebből az látszik, hogy jellemzően a könnyed, bulvár, szórakoztató tartalmak keltik fel a közösségi oldalak látogatóinak érdeklődését.

Influencer	Téma / Kategória	Socialmedia felület	Követők / elérések
<i>Kasza Tibor</i>	<i>Lifestyle influencer</i> Bulvár, könnyed és laza stílus, sokoldalú, szerteágazó tartalom a zenétől, az irodalomig, az utazásig bezárólag.	Instagram Facebook YouTube	488 ezer 1,1 millió 119 ezer
<i>Dancsó Péter</i>	<i>Lifestyle influencer</i> Film téma (Videómánia) Reagál az aktuális médiaeseményekre, 10-15 perces videók. Ironikus hangvétel, választékos megnyilvánulások, stand-up-os beszólások	Instagram Facebook YouTube	272 ezer 302 ezer 259 millió

<i>Szirmai Gergely</i>	<i>Lifestyle influencer</i> (Hollywood Hírügynökség) Travelinfluencer (AFK Légió) Erős filmkritikák, a szövegekben mindig szerepel valamilyen társadalmi üzenet.	Instagram Facebook YouTube	92 ezer 135 ezer 82 millió
<i>Rubint Réka</i>	<i>Fitness és lifestyleinfluencer</i> Kampányokra is szerződik pl. hotel, szálloda átadása, nyitása. Egészségtudatosságra ösztönző üzenetek, aerobic videók, edzés módszerek, edzőtáborok reklámjai	Instagram Facebook YouTube	166 ezer 877 ezer 26 ezer
<i>Viszkok Fruzi</i>	<i>Beautyinfluencer / vloger</i> A szépségipar márkái versenyt futnak azért, hogy kipróbálja a legújabb termékeiket. Egyszemélyes stáb: az operatőr, a hangosító, a vágó, a műsorvezető is egy személyben, mindent ő csinál.	Instagram Facebook YouTube	267 ezer 95 ezer 69 millió
<i>Hosszú Katinka</i>	<i>Fitness és lifestyle influencer</i> Kampányokra is szerződik (pl. a Budapesti Atlétikai VB érdekében) Iron Lady márka népszerűsítése Az úszósport népszerűsítése	Instagram Facebook YouTube	395 ezer 490 ezer 14 millió 800 ezer
<i>Sebestyén Balázs</i>	<i>Lifestyle influencer</i> Sokoldalú, Magyarország meghatározó médiaszemélyisége. Széleskörű népszerűsítő kampányokat folytat, ezek többségében kötődnek a rádiós tevékenységéhez: irodalom, művészet, egészséges táplálkozás, utazással, turizmussal kapcsolatos témák, stb.	Instagram Facebook YouTube	291 ezer 497 ezer

1. számú táblázat

A hazai makro-influencerek szakmai besorolása

A reklámszakma véleménye azonban nem minden esetben egyezik az átlagemberek keresett tartalmaival. Ezt látszik igazolni a <https://www.influencertoplista.hu/> oldal is, amely állandóan frissülő táblázatban közli a hazai Instagram és YouTube toplistás véleményvezérek adatait (lásd 2. számú táblázat)

Instagram toplista		Youtube toplista	
<i>Palvin Barbara</i> Beauty influencer	12.752.437	<i>PamKutya</i> Testvérpár zene-, reklám és televíziós műsorok paródiái	4.294.967.295

<i>Dzsudzsák Balázs</i> Fitness (sport) influencer	1.056.755	<i>CsChannel</i> Tizenéves fiatalember, változatos és szórakoztató témákat feldolgozó videók	4.294.967295
<i>EnjiNight</i> Cosplayes	833.829	<i>VamosART</i> Rajztanár, képzőművészet népszerűsítése	1.558.078
<i>Andy Csinger</i> Beautyinfluencer	659.110	<i>Videómánia (Dancsó Péter)</i>	1.091.680
<i>Tóth Attila</i> musical énekes	523.160	<i>Péter Bence</i> zongorista, modern zenei alapra játszik	825.245
<i>Varga Viktória</i> Beautyinfluencer	516.395	<i>Radics Peti</i> Paródiák	686.892
<i>Hódi Pamela</i> Beauty influencer	486.794	<i>KerekMese</i> Rajzfilm- és animációs játékfilmsorozat, játékos tanuláshoz gyerekdalok, videók	684.658
<i>Kasza Tibi</i>	464.207	<i>TheVR</i> Techinfluencer	671.606

2. számú táblázat

A hazai makro-influencerek általános népszerűsége 2

Influencerek a hazai kutatások tükrében

A Sakkom Interaktív a Gemiusszal, a Special Effects Mediaival, illetve a Star Networkkel közös, 2017 nyarán indított, három szakaszból álló influencer kutatásában² a véleményvezérek, megbízók és a követők szokásait, és elvárásait vizsgálta. Az eredmények szerint az első vonalás youtuberek heti 10-20 reklámfelkérést kapnak, és a megkeresések egyharmada komoly, szponzorált munka. Amennyiben a mondanivaló közel áll a véleményvezér érdeklődési köréhez, és a követők számára is izgalmas lehet, még motiváltabb az influencer az együttműködésben. A kutatásból kiderül, hogy a digitális tartalomgyártók többsége (40%) a megbízóval való közös ötletelésben és az önálló tartalom előállításában hisz, és ezt a másik oldal is kezdi felismerni. Tízből hét esetben kapnak szabad kezet aközös munka során, és a kreatív tevékenységben mindössze néhány rögzített apróságra kell figyelniük. Az influencerek 14 százaléka egyértelműen jelöli, ha egy cég megbízá-

sából készít tartalmat, vagy az adott médiaszöveg termékmegjelenítést alkalmaz, 86 százalék azonban csak esetenként tesz erre utalást. A vizsgálat szerint egy videó előállításához – átlagosan – 7,5 óra szükséges. A rajongók körében végzett kutatás azt igazolja, hogy a követők 27%-át egyáltalán nem zavarják a termékajánlók, 45 %-ot pedig csak akkor, ha nem hitelesen találja az influencer.

A kutatók aziránt is érdeklődtek, hogy a véleményvezérek miért kezdtek el blogot, vlogot, vagy youtube tartalmakat gyártani. A válaszokból kiderült, a digitális tartalomgyártókat jellemzően a kíváncsiság (41,25%), az önkifejezés (40,22%), a szórakoztatás, az anyagi bevétel, illetve a karrierépítés szándék motíválta. Kreatív munkáik legfőbb vonzerejét a közvetlenségben (65%), az egyediségben (48%) és a humorosságban (45%) látják, míg a folyamatos érdeklődést elsősorban szórakoztató (31%), személyes (14%) és ismeretterjesztő (10%) tartalmakkal tudják fenntartani.

A mondanivaló hitelességének és a hatékonyságának feltételei

Jelen tanulmány zárásaként igyekszem röviden összegezni, hogy a makro- és mikro-influencerek milyen eszközökkel tudják mondanivalójuk hitelességét biztosítani:

- Célközönségükkel önzonos tartalmakat osztanak meg – olyan márkákkal szerződnek le, amelyekhez valóban kötődnek, így a média üzenetek autentikusak maradnak;
- A FB, Instagram posztolásra kiválasztott témák a mindennapi életükhöz, a foglalkozásukhoz, szakmájukhoz is kapcsolhatók (lásd pl. Hosszú Katinka, Sebestyén Balázs, Kasza Tibi);
- A videók könnyed, fiatalos és szórakoztató hangvételben készülnek – nem „izzadtságzagúak”;
- Gyakran a magánéletük kis részleteibe is betekintést adnak (hobby, saját kisállat, pihenés, szórakozás, stb.);
- Jótékonykodnak, társadalmi kampányokban is vállalnak szerepeket – ezek is a bizalomépítés fontos eszközei (lásd pl. Sebestyén Balázs is csatlakozott a Fogadj örökbe egy óvodát kezdeményezéshez, amely a halmozottan hátrányos helyzetben élő gyerekeket foglalkoztató közintézményeket támogatja);

A 21. század digitális környezetében, a különböző közösségi oldalakon a véleményvezérek új generációja kapott megnyilatkozási lehetőséget. A socialmedia állandóan megújuló technológiai háttere terepet ad a kreatív tartalomgyártáshoz, ahol a célzott üzenetek hatékonysága több feltétel esetén biztosítható. Ezek összefoglalva a következők:

- A véleményvezérek hétköznapi, hihető módon ismertetik véleményüket, tapasztalataikat (pl. filmekről, használati tárgyakról, gasztronómiáról, szépségiparról, sportról és fitnesszről);
- A közösségi oldalak tartalmai átfedik egymást – a You Tube videók és az Instagram fotók az influencerek hivatalos FB oldalain is megjelennek);
- A piacvezető hazai influencerek kereszt-hivatkoznak egymásra (lásd pl. Sebestyén Balázs és Kasza Tibor FB bejegyzéseit);
- A véleményvezérek a közösségi oldalakra naponta többször is készítenek tartalmat;
- Saját cégeiket, munkaadóikat is rendszeresen reklámozzák (pl. Rádió1 és motivációs – road-show-k – Sebestyén Balázs; Iron Team – Hosszú Katica; alakreform edzések és táborok – Rubint Réka, stb.);
- Vállalkoznak reklámkampányokra (Sebestyén Balázs – Bock Villányi kékszőlő mag és bogyóhéj tableta: a megrendeléshez szükséges link közvetlenül az étrend kiegészítő ismertetője alatt található);

Összegzés

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy az influencerek kommunikációjában továbbra is irányadók azok a klasszikus retorikai elemek, mint a személyesség, a hitelesség, és a témaválasztás önazonossága. Ugyanakkor a minduntalan változó digitális környezet, a véleményvezérek megnyilatkozásaival kapcsolatos piaci elvárások, a rajongó tömegek vélt / valós elvárásainak való megfelelés új utakat, és irányvonalakat nyitott a tömegkommunikációban. Amennyiben az influencer képes arra, hogy digitális üzeneteit a fentebb felsorolt tényezők figyelembe vételével állítsa össze, akkor jó eséllyel számíthat arra, hogy megtalálja az utat saját, algoritmusokkal jól kiválasztott célközönségéhez.

Jegyzetek

¹ In: <https://blog.neticle.hu/2018/05/29/influencerek-es-velemenyevezerek-a-magyar-weben/>

² Az influencer választja a márkát, nem fordítva In: <http://www.mediapiac.com/marketing/Az-influencer-valasztja-a-markat-nem-forditva/24183/> Letöltés: 2020. 01. 30.

Felhasznált irodalom, források

- Itt a 10 legbefolyásosabb magyar influencer* (2017). In: http://kreativ.hu/cikk/itt_a_10_legbefolyasosabb_magyar_influencer Utolsó letöltés: 2019. november 10.
- Az influencers fejlődése infografika*. In: https://minner.hu/wp-content/uploads/2018/03/1501773313_influencers-infographic.jpg Utolsó letöltés: 2019. november 10.
- Emelkednek a fizetések? Ezek a fiatalok kevesebbet keresnek, mint egy éve ilyenkor
In: <https://www.penzcentrum.hu/karrier/emelkednek-a-fizetesek-ezek-a-fiatalok-kevesebbet-keresnek-mint-egy-eve-ilyenkor.1082773.html> Utolsó letöltés: 2019. november 10.
- Véleményvezér vezetők. Avagy mit érdemes eltanulni az influencersoktól?
In: https://leaderbar.blog.hu/2018/11/16/velemenyvezer_vezetok Utolsó letöltés: 2019. november 10.
- A Facebookinfluencer marketing eszköze, amiről senki sem beszél*. In: <https://www.influencertoplista.hu/facebook-markaegyuttmukodes-kezelo.html> Utolsó letöltés: 2019. november 10.
- Követhetővé vált, hogy kik a legfelkapottabb magyar Youtube-osok*. In: <https://24.hu/media/2016/04/25/kovethetove-valt-hogy-kik-a-legfelkapottabb-magyar-youtube-os-ok> Utolsó letöltés: 2019. november 10.
- Nagyon oda vagyunk az online videókért*. In: <https://24.hu/media/2016/02/05/nagyon-oda-vannak-az-emberek-az-online-videoert/>. https://www.ofcom.org.uk/_data/assets/pdf_file/0013/53203/odo_consumption_and_concerns_jan16.pdf Utolsó letöltés: 2019. november 10.
- Mennyi pénzt termelnek a magyar influencersok?* In: <http://www.mediapiac.com/marketing/Mennyi-penz-termelnek-a-magyar-influencerek/113654>. Utolsó letöltés: 2019. november 10.
- Hős influencer*. In: <http://www.mediapiac.com/marketing/Hos-influencer/113648> Utolsó letöltés: 2019. november 10.
- A jövő nagykövete: a mikro-influencer*. In: <https://wsigrowbusiness.com/2019/06/02/a-jo-vo-nagykovete-a-mikro-influencer>. Utolsó letöltés: 2020. január 30.
- Influencer Marketing Tudástár* In: <https://www.influencerkereso.hu/tudastar/influencer-marketing>. Utolsó letöltés: 2020. január 30.

Ajánlott videók

- Dancsó Péter: Az új fullos kecóm
https://www.youtube.com/watch?v=wHBHG_2qNuE&fbclid=IwAR0CFZKmWzZq6IAP1uHgIdHnNKDO3RVxYOGIIA-uUJ-THN673WBwXWSLiYw
- Szirmai Gergely. Chernobyl <https://www.youtube.com/watch?v=wN2qv6hTh4w>
- Rubint Réka videó <https://www.facebook.com/rubintreka/videos/551000998997751/>
- Viszok Fruzi beautyvlogger: Instagram a valóságban
<https://www.youtube.com/watch?v=wZwV221ml4U>
- Hosszú Katinka Team Iron reklám
<https://www.facebook.com/katinkahosszu/videos/398364154442640/>
- Sebestyén Balázs falmászás Veszprémben, videó
<https://www.facebook.com/officialsebestyzenbalazs/videos/181015572840935/>

ANDRÁS FERENC

A fakenews igazságértéke és megértése The Truth Values and Understanding of Fakenews

Absztrakt

The concept of fake news is closely linked to the modern digital world. However, it is quite obvious that controlling the authenticity of information and news is an eternal problem. In my essay, I examine what we understand when we understand a news and what we understand when we understand a fake news. I argue that the subject matter of these two kinds of knowledge is radically different, and consequently their understanding can be reached in a different way. Despite their fundamental differences, their distinction is extremely challenging. In most cases, mobilizing our whole cognitive apparatus is not enough.

If we take the phrase "fake news" literally, we have to come to the conclusion that fake news is not really news. Communication of the news in itself does not require any intention other than the intention to communicate. However, the intention of the creator of the fake news is necessarily twofold. On the one hand, the intention of communication is, on the other hand, the intention of deception, and the former serves the latter. In the case of the distributor of fake news, we get a contradiction if we assume a single intention. It's not fake news if someone wants to mislead you but doesn't say anything, but it's not fake news if you say something but don't want to mislead with it. Fake news requires two at the same time, while communication is a means of misleading. So fake news is not news, but a misleading endowed with the appearance of news.

Keynotes: fakenews, intention, understanding, truthvalues, communication.

Absztrakt

A fakenews fogalma szorosan kapcsolódik a modern digitális világhoz. Mindazonáltal egészen nyilvánvaló, hogy az információk, hírek hitelességének ellenőrizhetősége örök probléma. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy mit értünk meg akkor, amikor megértünk egy hírt, és mit akkor, amikor megértünk egy álhírt. Amellett érvelek, hogy e kétféle tudás tárgya radikálisan különbözik, következésképp, feltárásukhoz eltérő úton juthatunk. A lényegi eltérés ellenére megkülönböztetésük rendkívül komoly kihívást jelent, olykor megismerő apparátusunk egészének mozgósítása sem elegendő. Ha az álhír fogalmát szó szerint vesszük, akkor arra a megállapításra kell jutnunk, hogy az álhír valójában nem hír. Önmagában a hír közlése a közlési szándékon túl nem igényel más szándékot. Az álhír terjesztőjének azonban szükségképpen kettős a szándéka. Egyrészt a közlés másrészt a megtévesztés, s az előbbi az utóbbit szolgálja. Az álhír terjesztője esetében ellentmondásra jutunk, ha egyetlen szándékot tételezünk. Nem álhír, ha valaki félre akar vezetni, de nem közöl semmit, de az sem álhír, ha közöl valamit, de ezzel nem akar félrevezetni. Az álhír egyszerre igényli a kettőt, miközben a közlés a félrevezetés eszköze. Az álhír tehát nem hír, hanem a hírközlés látszatával felruházott félrevezetés.

Kulcsszavak: álhír, intenció, megértés, igazságértékek, kommunikáció.

A fakenews fogalma szorosan kapcsolódik a modern digitális világhoz. Különösen a 2016-os amerikai elnökválasztás valamint a Brexit melletti kampány révén vált hírhedté, amikor is a folyamatok végkifejletét döntő mértékben befolyásolták a tömegesen gyártott és terjesztett álhírek. Mindazonáltal egészen nyilvánvaló, hogy az egyes információk, hírek hitelessége, igazságtartalma, ezek ellenőrizhetőségének problémaköre egyidős magával a kommunikációval. A hatalom megszerzését, megtartását övező politikai, háborús játszmákban szerepük mindig is kulcsfontosságú volt. A hadtudomány irodalmának egyik legrégebbi darabjában *A háború művészetében* – a hagyomány szerint Kr.e. VI. században – Szun-ce például így fogalmaz: *A háború a csalás útja. Így aztán, ha képes vagy is megtenni valamit, mutasd azt, hogy képtelen vagy rá. Ha bevetnéd (seregedet), mutasd magad tételnek. Ha közel vagy, mutasd azt, hogy távol vagy; míg ha távol vagy, mutasd magad közelinek.*¹

A robbanásszerűen kitágult kommunikációs, virtuális tér nemcsak az értelmező és az előtte megnyíló tartalmak közti utat rövidítette le és szélesítette ki, hanem az értelmező és a tartalmat előállító fél közötti úgyszintén. A hitelesség és ellenőrizhetőség igénye mindkét relációban megjelenik.

Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy mit értünk meg akkor, amikor megértünk egy hírt, és mit akkor, amikor megértünk egy álhírt. Amellett érvelek, hogy e kétféle tudás tárgya radikálisan különbözik, következésképp feltárásukhoz eltérő úton juthatunk. A lényegi eltérés ellenére megkülönböztetésük rendkívül komoly kihívást jelent, olykor megismerő apparátusunk egészének mozgósítása sem elegendő.² Végezetül arra jutok, hogy a hírfolyamokban való sikeres tájékozódás két legfontosabb kritériuma a lehető legtöbb lábon álló forrásismeret és az egyén megismerési horizontját permanensen szem előtt tartó epoché.

Intenció

Ha az álhír fogalmát szó szerint vesszük, akkor arra a megállapításra kell jutnunk, hogy az álhír valójában nem hír. Ahogyan a paraszti álruhába öltözött Máttyás király nem paraszt, úgy a hír álruhájába öltözött álhír sem hír. De ha az álhír nem hír, akkor mégis micsoda? E kérdés megválaszolásához szükséges tisztázni azt, ami alapul szolgál a hír és az álhír fogalmának megkülönböztetéséhez. A különbség felkutatása előtt azonban rögzítsük a közöset.

Fogalmaink kommunikációs folyamat szerepelői. Nincsen kommunikációs folyamat végrehajtó ágensek nélkül – hírről, álhírről csakis az őket közvetítő szerep-

lők tételezésével beszélhetünk. A kommunikáció amennyiben cselekvés, úgy az ágensek szükségképpen intencióval rendelkeznek. Az intenció fogalmával elérünk oda, ahol máris szétválnak az utak. A hír és az álhír közlése mögötti intenció ugyanis alapvetően eltérő. Önmagában a hír közlése a közlési szándékon túl nem igényel más szándékot. Nem tartalmaz ellentmondást a hír fogalmának esetében, ha közlőjének egyedül közlési szándékot tulajdonítunk. Sőt, egy olyan szervezetel, intézménnyel szemben, amely a hírek gyűjtésére, terjesztésére specializálódott – hírügynökségeknél különösen –, az az egységes elvárás, hogy elsődleges és kizárólagos szándékuk a hír tartalmának sértetlen átadása legyen. Ezt fejezi ki a klasszikus sajtós szlogen: „a hír szent, a vélemény szabad”. A hír „szentsége” a hírt, mint értéket, a híreket kezelő ágensek számára szolgáló célt rögzíti. A híradás szempontjából a hír átadása maga öncél, melynek során az átadás nem eszik egy másik cél eléréséhez. Ha valaki úgy fogalmaz, hogy „pusztán a hírt közlöm”, akkor ez a „pusztán” nem a hír tartalmára, mennyiségére vonatkozik, hanem a szándéokra. Azt hangsúlyozza, hogy a hír egyszerű közlésén túl nincsen más szándék. Természetesen a közlés folyamatát kísérhetik egyéb cselekvések, technikák, de a szándékok hierarchiája, a végcél nem lehet kérdéses.

Az álhír esetében egészen más a szándék. Egyrészt nem a hír közlése az elsődleges, az pusztán eszköze egy másik célnak. Kamuhír, propaganda, összeesküvés elmélet, áltudomány, kattintásvadászat, elfogultság, nevezzük bárhogyan, a tényleges szándék nem a közlés, hanem a félrevezetés: a híradás köntösében félrevezetés zajlik, innen maga az elnevezés: pseudo hír, álhír.

Fentebb úgy fogalmaztam, hogy nincsen ellentmondás abban, ha a hír közlőjének egyedül közlési szándékot tulajdonítunk. Az álhír terjesztőjének szükségképpen kettős a szándéka. Egyrészt a közlés, másrészt a félrevezetés. Az álhír esetében ellentmondásra jutunk, ha egyetlen szándékot tételezünk. Nem álhír, ha valaki félre akar vezetni, de nem közöl semmit, de az sem álhír, ha közöl valamit, de ezzel nem akar félrevezetni. Az álhír egyszerre igényli a kettőt, miközben a közlés a félrevezetés eszköze. Az álhír tehát nem hír, hanem a hírközlés látszatával felruházott félrevezetés.

Tévedés és álhír

Az álhír és a hír megkülönböztetésének nehézsége természetesen pontosan abban áll, hogy amikor szembesülünk velük, egyáltalán nem tárulnak fel a mögöttes, intencionális különbségek, csakis a látszólagos azonosságok. Vajon mit tehetünk az álhír felderítése érdekében?

Első pillantásra az álhírek közös jegye a hírekkel szemben, hogy szükségképpen hamisság kíséri őket. Vagy valótlanság, amit állítanak, vagy valósat ugyan, de túlzóan, torzítva, netán a hír forrása valótlan, esetleg a kettő egyszerre: nem is úgy van, ahogyan a hír szól, s nem is az mondja, akinek tulajdonítják. Kézenfekvőnek tűnik tehát a hír igazságát feszegetni, s ha ott valami zavar támad, akkor az álhír iránti gyanakvásunk igazolást nyerhet.

A helyzet azonban ennél összetettebb. Számptalan olyan hamis hír van, ami korántsem tekinthető álhírnak. Kopernikusz Nap-középpontú világegyetemet hirdetett, ami ugye hamisnak bizonyult, de épp úgy nem tekinthető álhírnak, mint az őt megelőző Föld-középpontú nézet sem. Az álhír nem azonos a tévedéssel. Ismét a szándékhoz értünk: az álhír megfogalmazója tudatában van, hogy eltér a valóságtól, míg a tévedésben lévő úgy hiszi, mondandója megfelel a valóságnak. Tekintjük ennek fényében a következő meghatározást:

Az álhír fogalmának tágabb definíciója szerint a megnevezés olyan hírcikkekre vonatkozik, amelyeknek nincs tényszerű alapjuk (azaz hamisak), de hírként jelenítik meg őket.³

A meghatározás csak akkor tartható, ha a hírként való közzététel idejében a hamisságról tud a megjelenítő, és szándékosan közli a hamis hírt, ennek hiányában tévedésről is lehet szó. A tévedéstől való megkülönböztetés érdekében pontosítandó a meghatározás:

Az álhír fogalmának tágabb definíciója szerint a megnevezés olyan hírcikkekre vonatkozik, amelyeknek nincs tényszerű alapjuk (azaz hamisak), a közlő tudja ezt, mégis hírként jeleníti meg őket.

További követelménye az álhír mivoltának, hogy a közlési szándék mellett félrevezetési szándékkal is bír. A kétféle szándék jelenléte kulcsfontosságú az álhír meghatározásakor. Az idézett szerző ezt ennek megfelelően hangsúlyozza is:

Az „álhírt” olyan hírcikként határozzuk meg, amelyek szándékosan és igazolhatóan hamisak, és félrevezethetik az olvasókat.⁴

Az álhír ebből a szempontból a hazugsággal rokon. Az álhír és a hazugság tudatos mozzanatok. Létrehozójuk tisztában van azzal, hogy közlése nem felel meg az általa vélt valóságnak, azaz hite és közlése eltérő. A tévedésben lévő ágens közlése ezzel szemben valósnak mondja azt, amit valósnak hisz – nincs eltérés hite és közlésének tartalma között.

Hajlamosak vagyunk a hazugságot és az álhírt egy kalap alá venni azzal, ami hamis – de ez téves felfogás. A hazugság és az álhírközlésének nem követelménye, hogy a mondat hamis legyen, hogy valótlant állítson, az viszont igen, hogy közölje hamisnak, valótlanak tartsa. Előfordulhat, hogy a közlő rosszul ismeri a valóságot, így amikor meggyőződésével szemben ferdit, valójában az igazhoz közelít: lehetséges igazságot hazudni. Az álhír és a hazugság alkotója nem az igazsággal, hanem az igazságba vetett hitével ellentmondva gyártja s közli a hírt. Az álhírhez közel álló, de annak mégsem tekinthető esetek kiszűrésében a szándék megléte vagy éppen hiánya a kritérium. Nézzük a következő megjegyzést az összeesküvés-elméletről:

...összeesküvés-elméletek (definíció szerint nehéz ezek igazságát-hamisságát igazolni, miközben tipikusan olyan egyénektől származnak, akik hisznek az igazságában).⁵

Amennyiben az összeesküvés-elméletet az álhír kategóriájába soroljuk, akkor nem tekinthetünk el attól a fentebb leírt kritériumtól, miszerint a valóságosságba vetett hitnek és közlés valóságtartalmának különböznie kell. Ahogyan az álhír nem azonos a tévedéssel, úgy a tévhit és az álhír sem szinonimák. Gyakran tapasztalható, hogy az összeesküvés-elmélet képviselői ténylegesen hisznek elméletük valóságában, de ekkor nem álhírről, hanem sokkal inkább felkészületlenségről, módszertani, tudományos dilettantizmusról, elégséges alapot nélkülöző, jogosulatlan következtetésekről van szó.

A tévhitek eredete döntő mértékben az alkalmazott eljárások elégtelenségében, tudománytalanságában, elhamarkodottságban található. Egészen másképp kell ugyanis közelíteni valamely elmélet mögött álló ok-okozati összefüggések tényszerűségéhez, mint mondjuk egy rövid hír mögött álló tényálláshoz. Az összeesküvés-elmélet képviselőjétől magát a tényszerűséget kérjük számon akkor, amikor felszólítjuk, hogy tárja fel az elmélet megfogalmazásakor alkalmazott technikáit, a felhasznált adatok, összefüggések ellenőrzésének módját és mélységét. Ennek elégtelensége tévedést eredményezhet, az álhír azonban többet, félrevezetési szándékot is követel.

Valóság, igaz-hamis – szorosan összefüggő fogalmak, érdemes egy lépéssel közelebb lépni hozzájuk a hír és az álhír megkülönböztetése érdekében.

Igazság és valóság

A valóság, mint valami létező, és az igazság, mint megnyilvánulásaink értéke közti szerves összefüggés tárul fel a filozófiatörténet erre vonatkozó, klasszikus meghatározásában:

„Téves, ha a létezőről azt mondjuk, hogy nem létezik, és a nem létezőről, hogy létezik. Igaz viszont, ha a létezőt létezőnek és a nem létezőt nem létezőnek mondjuk. Ennélfogva, aki valamiről azt mondja, hogy „létezik” vagy „nem létezik”, az vagy igazat mond vagy téved. De sem arról, ami létezik, sem arról, ami nem létezik, nem lehet azt állítani, hogy „létezik vagy nem létezik”.⁶

Az ellentmondás és a kizárt harmadik törvényének e sommás foglalata az igaz-hamis meghatározásán túl a megértés, az értelmezés alapvető kritériumát is rögzíti. Az idézetben szereplő „nem lehet azt állítani” kitétel felfogható úgy, mint ami az ágens szándékára, elköteleződésére vonatkozik. Valamilyen irányba el kell köteleződni, ha meg kívánjuk értetni magunkat. Vagy így, vagy úgy. Az nem lehet, hogy így is, és úgy is, és az sem, hogy sem így, sem úgy. Nem mondhatom, hogy „létezik is és nem is”, és azt sem, hogy „sem nem létezik, sem nem nemlétezik”, mert ilyenkor nem a mondanivaló igazságértéke, hanem az értelme vesz el. Azaz nem lehet egyszerre állítani és nem állítani, elköteleződni és nem elköteleződni, hanem csakis az egyiket, de az egyiket mindenképpen – különben sem megértésről, sem megértetésről nem beszélhetünk. Az érthetőség és az igazságértékkel való felruházás sorrendjéről van szó. Előbb be kell tartani az érthetőség kritériumát, s miután értjük a mondottakat, megvizsgálhatjuk igazságértékét.

Az igazságérték megállapításának egyik lehetséges módja, amikor a mondottakat összevetjük a valósággal, a hírt azzal, amiről szól. Ha a kettő megfelel egymásnak, korrespondál, akkor igaz, ha eltérnek, akkor hamis. Ez talán a legegyszerűbb és legtermészetesebb út, de már az első pillanatban szembeötlő, mennyire nehéz, gyakran kivitelezhetetlen vállalkozás. Megköveteli, hogy hozzáférjünk ahhoz a valóságdarabhoz, amiről a beszámoló szól, s ez sokszorosan összetett kihívás. Sem időnk nem engedi, sem módunkban nem áll a hírekben szereplő összes színhely ellenőrzése, és a dolgunkat az sem könnyíti meg, ha az adott hír valóság tartalmát fotó vagy bármilyen más dokumentum támasztja alá, hiszen hitelességük ellenőrzése hasonlóan időt és hozzáférést igénylő eljárás. Annyi bizonyos, hogy a személyes tapasztalat gyorsan rövidre zárhatja az álhír-hír dilemmát, bár roppant kevés esetben, és akkor sem feltétlenül végleges módon.

Az igazságérték megállapításának másik módja, amikor a hír állításait összevetjük a vele összefüggésbe hozható többi beszámolóval. Különféle csatornákon szerezhettünk lényegi vagy kiegészítő információkat az elénk kerülő tartalomról, s amennyiben a különféle beszámolók egybehangzóak, koherálnak, nem kerülnek ellentmondásba, akkor ez erősíti a hír helytállóságába vetett hitünket, ellenkező esetben hamisságát valószínűsíti. Ennek a módnak az előnye az előbbivel szemben, hogy a különféle beszámolókhöz való hozzáférés sokkal inkább elérhető, mint azok a konkrét tényállások, amelyek a hírek személyes tapasztalattal való megerősítését biztosítják.

Bármelyik utat is választjuk, legjobb esetben a végeredmény valamelyik igazságérték megszerzése lehet, de mint fentebb láthattuk, egy hír igazságértékének

ismerete nem elegendő az álhír leleplezéséhez – az ágens szándékának megértése úgyszintén elengedhetetlen. Nos, eddig sem bizonyult könnyűnek a feladat, de a hírek mögötti szándék feltárásának igényével a kihívás szintet lépett. Valami olyasmit kellene megfigyelnünk, amihez elvileg sincs közvetlenül hozzáférésünk: belelátni a hír forrásának fejébe, kifürkészni valódi szándékait. További nehézség, hogy a kamu hírek mögött állhat kamu profil, kamu hírforrás, azaz nemhogy az illető személy, csoport vagy szervezet szándéka van rejtve előlünk, hanem valódi-águk azonosításához is csekély az eszköztárunk. Mit tehetünk?

Holisztikus szemlélet és kritikai gondolkodás

Donald Davidson, kortárs amerikai filozófus a tudás három fajtáját különbözteti meg.⁷ Egyrészt a) ismerjük magunkat, gondolatainkat, akaratainkat, szándékainkat, benyomásainkat. Másrészt b) ismerjük a körülöttünk lévő világot, annak dolgait, ránk gyakorolt hatásait. Harmadrészt pedig c) olykor tudjuk, hogy mi jár mások fejében. Davidson szerint e három terület karakterisztikusan különbözik, s habár más-más úton, de mindegyikről tapasztalati tudás szerezhető. A legfontosabb, hogy tudásunk a három terület vonatkozásában kölcsönösen összefügg, egyenrangú, egyik sem redukálható a másikra. Amint fogalmaz, megismerésünk három lábon áll, s bármelyik láb elvesztése törvényszerűen borulást eredményez.

Ami számunkra itt és most a davidsoni felfogásból tanulságos lehet, az a fizikai és a rajtunk kívül álló emberek mentális világának megkülönböztetése. A közös az a b) és a c) világban, hogy mindkettő független a megfigyelő személytől, objektív módon kívülről szemlélhetők. Vajon ez azt jelenti, hogy azonos módon juthatunk megértésükhöz? Davidson szerint radikális különbség van a fizikai illetve a mentális jelenségek megközelítésében.

„[a mentális fogalmak] ...amennyiben természetüknél fogva intencionálisak, megkövetelik az értelmezőtől, hogy vegye tekintetbe, miképp lehet a legjobban érthetővé tenni azt a teremtményt, amely észindokokkal rendelkezik. Következésképp, az értelmezőnek el kell különítenie a jelentést a véleményről, részint normatív alapokon, saját nézőpontjából döntve, hogy miképp maximalizálható az érthetőség. Mindeközben az értelmező nem támaszkodhat a sajátján kívül semmiféle más racionalitás standardra. Amikor a világot fizikusként próbáljuk megérteni, szükségképpen saját normáinkat alkalmazzuk, ugyanakkor nem célunk racionalitást felfedezni a jelenségben.”⁸

Vajon mi marad akkor, ha a mentális ágensre vonatkozó ismeretből kivonjuk azt az ismeretet, amit megfigyelése, viselkedése alapján rögzíthetünk? A fizikai jelenségektől eltérően az ember cselekvő, kommunikáló ágens, racionális lény, megértéséhez elválaszthatatlanul hozzátartozik indokainak, az általa követett

normáknak az ismerete. Erre az ismeretre nem megfigyelés útján teszünk szert. Davidson a normák, az azokhoz való viszony kérdéskörét állítja középpontba.

Vegyünk szemléltetésként egy közlekedési helyzetet. Egy gyalogos útkereszteződéshez ér, mi távolról figyeljük őt. Ésszerűnek tartjuk, ha az útestre lépés előtt megáll az illető, s óvatosan körülnéz. De nem ez történik, hanem megállás és mindenféle körtekintés nélkül halad tovább. Érthetetlen, hiszen mi a helyében nem ezt tennénk, saját, jól megfontolt érdekünkben nem ezt a normát követnénk. Jobban megfigyelve észrevesszük, hogy fehér bot van nála, tehát a megfigyelt személy minden bizonnyal vak. Így már érthető, habár rémisztő a viselkedése. Azt gondoljuk, hogy mi az ő helyében vezetői segítséggel, esetleg vakvezető kutyával járnánk, ezért hirtelen megint érthetlenné válik a viselkedése, vajon ő miért nem tesz így? Mindaddig nem értjük a mi normáinktól eltérő viselkedést, míg fel nem tárul az eltérés indoka.

Hogyan zajlott az ágens normáinak, szabálykövetésének megismerése? Mivel nem látunk a másik a fejébe, ezért az értelmezéskor kizárólag saját racionalitás standardunkra támaszkodhatunk. Davidson arra mutat rá, hogy habár az események a szemünk előtt zajlanak, a normát, mely szerint az illető személynek mit kellene tennie az adott helyzetben, nem megfigyelésből szerezzük, hanem saját racionális standardunkra támaszkodva, azt kivetítve, a körülmények tudatában mi tulajdonítjuk a másiknak. Ezen neki-tulajdonítás nélkül az ágens ismerete nem lenne teljes, hiszen életútját nemcsak az okság törvénye alá tartozó fizikai, hanem az indokokat igénylő mentális események is kísérik. Nem szándékok és indokok külső megfigyeléséről, hanem a közös standard alapján a másiknak való tulajdonításról van szó. A racionalitás standardja pontosan annyiban közös minden emberben, amennyiben megismerésük alapjául szolgál. Az értelmező és az értelmezett közös nevezőjét a racionalitás társas karakterjegye biztosítja. Akkor mondhatjuk, hogy értjük a másikat, ha mi az ő helyében ésszerű módon azt tennénk, amit ő tesz. Ha nem ezt tapasztaljuk, akkor értetlenül állunk a másik előtt. Megismerésünk holisztikus jellegű, már a legegyszerűbb tudás mögött is a fent említett három terület együttes működtetése áll. Az érzéki tapasztalás anyagát fogalmaink társas jellegű, racionális mintázatába rendezzük, amelyhez hozzáférést saját, internális standardjaink nyújtanak.

Fentebb úgy fogalmaztam, miszerint egy hír igazságértékének ismerete nem elegendő az álhír leleplezéséhez – a közlő, a forrás szándékának feltárása úgyszintén elengedhetetlen. Davidson érveléséből látható, hogy e tudás megszerzéséhez saját racionális standardunkon keresztül vezet az út. A megismerés holisztikus jellege kifejezi, hogy nincsen esélyünk sem a másikról, sem a külvilágról adekvát képet alkotni belső, racionális struktúránk helyes használata nélkül. Aki óvatlan ott, ahol gyanakodni, és gyanakvó, ahol bízni kellene, az elsősorban nem a külső tapasztalat, hanem a helytelenül alkalmazott racionális standardjainak áldozata.

Davidson felfogása kantiánus szellemben azt üzeni, habár az álhír megismerése a tapasztalással kezdődik, ez nem jelenti azt, hogy a róla szerzett összes ismeret a tapasztalatból származik. Az információk, az adatok feldolgozásának minőségéért józan ítélőképességünk a felelős.

Bevezetőmet úgy indítottam, hogy azt fogom vizsgálni, mit értünk meg akkor, amikor megértünk egy hírt, és mit akkor, amikor megértünk egy álhírt. Az eddigi-ekből levonható: egy hír megértése igazságértékének, egy álhír megértése a közlő szándékának ismeretében áll. A közlő szándékának ismerete nélkül megállapítható egy hírről, hogy igaz vagy hamis, de az nem, hogy álhírről van-e dolgunk. Hamis hír esetén ugyanolyan joggal beszélhetünk tévedésről, mint álhírről. Az álhír fogalma a hamisságon túl félrevezetési szándékot is tételez.

Az álhír leleplezésének menete azt az ismeretelméleti felfogást erősíti, mely szerint a tudás megszerzésének kiküszöbölhetetlen szereplője maga a megismerő, az ő megismerési apparátusa. Mindazonáltal szint kell vallani. Igaz a hír vagy hamis, tévedésről vagy félrevezetésről van szó? Az információk áradatában nem számítható ki előre, hogy melyik ismeretre mikor, milyen sorrendben teszünk szert, ha egyáltalán szert teszünk. Ezért a legfontosabb érdekünk a kritikai gondolkodás folyamatos fenntartása, saját racionális standardjaink karbantartása, ami alapvetően két dologra int bennünket: 1. a hírek és forrásaik lehető legsokoldalúbb ellenőrzésére, 2. a jogosulatlan ítéletektől való megfontolt tartózkodásra.

Jegyzetek / Notes

¹ Szun-ce (2019): *A háború művészete*. Budapest, Helikon Kiadó, 9.

² Szűkebben a hír-álhír fogalmak azon aspektusaival foglalkozom, melyet Aczél Petra, „szándékosság és az (ellentétesen) igazolhatóság az álhíresedés konjunktív feltételei”-ként említ átfogó elemzésében: Aczél Petra (2017): *Az álhír. Kommentár a jelenség értelmezéséhez*, Századvég 84: 5-27. 12.

³ Veszelszki Ágnes (2017): *Az álhírek extra- és intralingvális jellemzői*. Századvég 84: 51–82. 53. A szerző hivatkozik a definíció forrására: Allcott, Hunt – Gentzkow, Matthew (2017): *Socialmedia and fakenews in the 2016 election*. *Journal of Economic Perspectives* 31/2: 211–236.

⁴ „Wedefine “fakenews” to be news articles that are intentionally and verifiably false, and could mislead readers.” Allcott, Hunt – Gentzkow, Matthew (2017): *Social Media and*

Fake News in the 2016 Election, NBER Working Paper Series, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA 02138, January 2017, Revised April 2017, <https://www.nber.org/papers/w23089.pdf>, 4.

⁵ „Our definition rules out several close cousins of fake news: (...) conspiracy theories (these are, by definition, difficult to verify as true or false, and they are typically originated by people who believe them to be true)”, 5. *ibid.*

⁶ Arisztotelész: *Metafizika*, 1011b,

<https://muvelodestortenet.weebly.com/uploads/3/1/6/3/3163669/arisztotelesz-metafizika.pdf>

⁷ Davidson, Donald (1991) „Three Varieties of Knowledge”, *Subjective, Intersubjective, Objective*, Oxford, Clarendon Press, 2001. 205-220.

⁸ Davidson, Donald (1991) „Three Varieties of Knowledge”, *Subjective, Intersubjective, Objective*, Oxford, Clarendon Press, 2001. 215.

Felhasznált irodalom/references

Aczél Petra (2017): *Az álhír. Kommentár a jelenség értelmezéséhez*, Századvég 84: 5-27.

Allcott, Hunt – Gentzkow, Matthew (2017): *Social Media and Fake News in the 2016 Election*, NBER Working Paper Series, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA 02138, January 2017, Revised April 2017, <https://www.nber.org/papers/w23089.pdf>.

Allcott, Hunt – Gentzkow, Matthew 2017: *Social media and fakenews in the 2016 election*. *Journal of Economic Perspectives* 31/2: 211–236.

Arisztotelész: *Metafizika*, 1011b,

<https://muvelodestortenet.weebly.com/uploads/3/1/6/3/3163669/arisztotelesz-metafizika.pdf>

Davidson, Donald (1991) „*Three Varieties of Knowledge*”, *Subjective, Intersubjective, Objective*, Oxford, Clarendon Press, 2001. 205-220.

Szun-ce (2019): *A háború művészete*. Budapest, Helikon Kiadó.

Veszelszki Ágnes (2017): *Az álhírek extra- és intralingvális jellemzői*. Századvég 84: 51–82.

HORVÁTH VIRÁG

A rejtőzködés, mint életstratégia a virtuális térben

Personal Disguise as a Life Strategy in the Virtual Space

Abstract

The “Digital Generation” Towards Isolation

In the case of Generation Z, possessing the tools of digital technology fundamentally changes the connection between the individual and their environment. They cannot imagine their lives without using technology on a daily basis. This leads to the distortion of their social connections, they are more prone to be alienated and isolated from their environment and, due to their existence in virtual communities, their interpersonal relations tend to deteriorate. With a constant decline in personal interactions, their social development takes a new direction, and not only in their families but at school and in their love life as well.

Thanks to the immense amount of information consumed by them and their simultaneous use of tools, they are really well-informed and they have excellent multitasking skills. Online presence expands the limits of one’s self, as a result, it becomes an important part of identity development. Based on the theory of American philosopher John Searle, we can call them ‘perspectively disguised’.

These ‘pros and cons’ processes tend to intensify and we can rightly assume that they will be fully developed in the age of the ‘Alpha Generation’, which is currently an empty marketing slogan, however the members of Generations Y and Z must give an adequate response to them now. In this study, I attempt to find the reasons of and solutions for alienation and give an explanation for the need of personal disguise as a state of being and life strategy.

Keywords: generation, social connections, Alpha Generation, disguise, social media.

Absztrakt

A digitális technika eszközrendszerének birtoklása a Z generáció esetében az egyén és a környezete kapcsolatát forradalmian megváltoztatja. Az életüket már nem képesek elképzelni a technikai eszközök mindennapi használata nélkül. Ebből következően szociális kapcsolataik torzulnak, hajlamosak a környezettől való elidegenedésre, az elmagányosodásra, virtuális közösségi létezésük okán emberi kapcsolataik beszűkülnek. A személyes találkozások elmaradásával a szociális fejlődés új irányt vesz, legyen szó családi, iskolai vagy párkapcsolati kapcsolódásokról.

Emellett viszont a mérhetetlen információ-befogadásnak és szimultán eszközhasználatuknak köszönhetően a multi-tasking képességük, informáltságuk igen magas. Az online tér kitágítja az én határait, így az identitás-fejlődés jelentős tényezőjévé válik, John Rogers Searle amerikai filozófus elmélete nyomán úgynevezett „perspektivikus rejtőzködőké” válnak.

Ezeknek a pro-kontra folyamatoknak a tendenciája erősödik, és joggal feltételezhetjük, hogy a ma még csak üres marketing fogalom, az „Alfa-generáció” korszakában fognak kiteljesedni, amelyekre az Y és Z generációnak kell előzetesen választ adniuk. Jelen tanulmányban az elidegenedés okaira, megoldásaira, valamint az egyéni rejtőzködés, mint

létállapot, és mint életstratégia virtuális térben való szükségességének magyarázatára teszek kísérletet.

Kulcsszavak: generáció, szociális kapcsolat, Alfa-generáció, rejtőzködés, socialmedia.

Bevezetés

A címben jelzett digitális nemzedék fogalommal leginkább a Z generációt, tehát az 1995 után születetteket értjük. X, Y, Z – a szociálpszichológiában és a szociológiában különböző mikrogenerációk jelölésére szolgálnak. Tari Annamária klinikai szakpszichológus, pszichoterapeuta, pszichoanalitikus felosztása alapján¹ az 1962 és 1979 közöttiek az X, a 1982-1994-ösök az Y, az 1995 után születettek pedig már a Z generáció tagjai. A betűkkel jelölt generációk előtti utolsó generáció a hajdani „nagygeneráció”, a második világháború utáni baby boom idején, 1946 és 1962 között születettek, amely korcsoport tagjai mostanában érik el a nyugdíjkorhatárt, a náluk is idősebbek pedig a „veterán” vagy „építő” generáció tagjai. Valójában a lényeges pont a felosztást tekintve nem az, hogy ki mikor született, hanem az, hogy a gyerekkora meghatározó élménye volt-e az online vagy virtuálistér. Igazán éles határ a digitális és a nem digitális generációk között húzódik – máshogy szocializálódtak, más volt a gyerekkoruk, más az értékrendjük.

Ezen változó tendenciák mellett viszont a mérhetetlen információ-befogadásnak és szimultán eszközhasználatuknak köszönhetően a digitális nemzedék multi-tasking képessége, informáltsága igen magas. Az online tér kitágítja az én határait, így az identitás-fejlődés jelentős tényezőjévé válik, John Rogers Searle amerikai filozófus elmélete nyomán úgynevezett „perspektivikus rejtőzködökké” válnak. Jelen tanulmányban az egyéni rejtőzködés, mint létállapot és mint életstratégia szükségességének bizonyítására teszek kísérletet.

A rejtőzködés mint identitásformáló aktus

Kaposi Márton² tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy a rejtőzködés problémája szinte mindig jelen volt az önmagát tudatosító ember életvitelében és kultúrájában. A társadalmon belüli önállósulásának mértéke befolyásolta azt, hogy mint egyén miként viszonyuljon az elrejtőzés különböző formáihoz, és vonja be azt saját életének alakításába.

Az önmagát tudatosító – tehát önazonos – ember fogalmát Paul Ricoeur³ alapján határozzuk meg, miszerint külön kell választani az egyén tárgyi azonosságát (ipse) és személyes önazonosságát (idem). Szerinte a tárgyi (testi, dologi) azonosság (identité-ipse) értelmezéséhez elsősorban kvantitatív jellemzőket használhatunk: az anyakönyv, a naptár, a térkép és más hasonló dokumentumok által rögzí-

tett adatokat, amelyek hitelessége bármikor ellenőrizhető. Egészen más jellegű a személyes önazonosság (identité-idem), ami kvalitatív alapon ragadható meg. Belsejében egy dinamikus én működik, aki összefogja és irányítja a személyiséget, és akinek az azonosságára – paradox módon – éppen az a jellemző, hogy állandóan változik, vagyis kisebb-nagyobb egyenetlenségekkel folytonosan reflektálja, korrigálja, újradefiniálja önmagát.

Ebben a folyamatos változásban kirajzolódnak az önelrejtés olyan változatos formái, amelyek létrejöttében – John R. Searle⁴ terminusaival jellemezve – magát az elrejtés valamilyen fokát és formáját egy határozottan arra irányuló előzetes intenció előzi meg, és az elrejtést közvetlenül előidéző cselekvésbeli intenciók lényegében ennek alárendelve valósulnak meg. A rejtőzködés olyan szervezett és intézményesített formáit figyelmen kívül hagyva, mint a konvencionális (varázsló, bohóc, álarcosbál résztvevője) és a professzionális (titkos ügynök, színész, foglalkozásszerű bűnöző), és csak az egyéni életstratégia alakítása szempontjából közvetlenül fontos 1. alkalmi és 2. perspektivikus rejtőzködéseket, valamint 3. az inkognitót tekintetbe véve is több típust és megvalósulási formát különböztethetünk meg.

A rejtőzködés típusai

Az alkalmi rejtőzködők esetében a személyes szórvány identitáson kívül fontos szerepet kap a véletlenszerűen felmerülő kedvező lehetőség, és ilyenkor a rejtőzés nagyon bizonytalan eredendő szándékát kiegészíti az alkalom szülte határozottabb eredeztetett viselkedési szándék. Az alkalmi rejtőzködés a) bizonytalanabb, kevésbé egyértelmű formáit valósítják meg – az eredendő előzetes szándék híján, vagyis mint önelrejtést nagyon spontánul – a beletörődők, az önáltatók, a különcök, a lázadók, az abszurd emberek; ezek átlagoshoz képest szokatlan cselekvései inkább leárnyékolják, mintsem elrejtik személyiségi önazonosságukat. Az alkalmi rejtőzködés b) határozottabb, egyértelműbb változatai – amelyeknél van előzetes szándék, de az nem átgondoltan irányul az elrejtésre, vagyis az eredendő szándék nem elrejtő – olyan tudatos cselekvéseket valósítanak meg, amelyek úgy mutatják részben másmilyennek a személyiségi önazonosságot (identitás), hogy az eredetihez képest jobbnak állítják be; ezt teszik a hazudozók, a képmutatók, a csábítók, az intrikusok és a szélhámosok.

Az általában nagyobb fokú céltudatossággal tevékenykedő és más távlatokban gondolkodó perspektivikus rejtőzködők már életvitelük egészének szintjére emelik a rejtőzködést, életstratégiájuk elemeivé avatják a mímelés legkülönbözőbb módjait. Ennek is van a) egy kevésbé tudatos szintje: ezen működnek a konformisták és a karrieristák; az ő globális előzetes és eredendő szándékuk az érvényesülés, ez párosul a szükséges alkoskodások eredeztetett szándékával, ami olyan további eredeztetett cselekvési szándékokkal egészül ki, amilyeneket az előállt helyzetek megkívánnak. A perspektivikus rejtőzködés b) tudatosabb szintjén állók – ezen élnek a remeték (a világból tervszerűen

kivonulók) és a kalandorok – az előzőeknél is átgondoltabban építenek az elrejtőzésre: előzetes eredendő szándékaik között egy szinten áll – noha nagyon eltérő módon összekapcsolva – az önérvényesítés és az elrejtőzés.

Az inkognitó annyiban tér el az előbbi két nagy alaptípustól, hogy bizonyos fókig magában foglalja mind a perspektivikus, mind az alkalmi rejtőzés több mozzanatát is. Vagyis a) a feltétlen inkognitó eredendő előzetes szándékát tekintve is önérvényesítő, de legalább önmegmentő elrejtésre irányul. Ugyanakkor b) a játékos és c) az ironikus inkognitó az előzetes szándék tekintetében nem, de a cselekvési szándékok szintjén sokban hasonlít az alkalmi rejtőzködésekhez.

A virtuális térben való rejtőzködés, mint létállapot, és mint életstratégia szükségessége

Egyértelműen a rejtőzködés fogalmát Searle a társadalom és individuum sajátságos fejlődéseként, valamint annak torzulásaként értelmez. A virtuális térben az individuum és a szociális kapcsolódások bizonyos kiterjesztések, melynek következményeként személyiség-váltások következnek be a virtuális és valós életben való szerepük és viselkedésük között. A közösségi média platformjait vizsgálva a perspektivikus rejtőzködés – és nyomokban az alkalmi és az inkognitó is – szükséges feltétele lett a digitális mindennapoknak. Mondhatni új életstratégiát kíván meg felhasználói szinten a fejlődés, ehhez pedig a személyes önazonosság módosításait is végre kell hajtani. A celebek, a véleményvezérek, de akár egy cég alkalmazottja, egy házastárs is alkalmazkodik a digitális világ, és a közösségi média használatának szabályaihoz. Mint említettem a perspektivikus rejtőzködők már életvitelük egészének szintjére emelik a rejtőzködést, életstratégiájuk elemeivé avatják a mímelés legkülönfélébb módjait. A fotóink, a rólunk megosztott információk, az üzenő falak, TikTok videók, és a többi, virtuális és valós identitásunkat meghatározó felületek mind-mind szándékát tekintve tudatos önelrejtés az önérvényesítés céljából.

A valós és virtuális személyiségváltások okán virtuális fejlődésünk képes befolyásolni valós személyiségfejlődésünket, ám ennek kimutatható mértékét talán csak az „Alfa-generációként” ismert korosztálynál lehet majd vizsgálni. A digitális identitás egy online elérhető adatkészlet, amely az Én kivételése és leképeződése a digitalizált színtereken.

„Ahogy eluralkodott a tömegkommunikáció, a személymarketing a profik kezébe került. A hollywoodi sztároknak megvannak a maguk sajtóügynökei, a politikai jelölteknek a reklámügynökségeik, és így tovább”.⁵ Az 1969-ben leírt gondolatok még az aszimmetrikus tömegkommunikációs viszonyokat tételezték fel, ahol a nevezett ismert személyek/közszereplők a nyilvánosság előtt építhették/menedzselhették identitásukat. Ehhez képest az internet, ezen belül is world-wide web, és leginkább a közösségi média megjelenésével magunk is márkává

váltunk⁶, abban az értelemben, hogy mindenki egy ponton a nyilvánosság, a nyilvánosan elérhető, lenyomozható, megkereshető, megfigyelhető adatkészlet részévé válik eredeti szándékát figyelmen kívül hagyva.

Jelenleg – és Magyarországon főként 2008 óta, amikor is elindult a Facebook magyar nyelvű felülete – a felhasználói profiljaink nemcsak, hogy saját identitásunk, énünk kiterjesztése, de meghatározó felülete is. Az az én, aki a valóság és a virtuális identitását hermetikusan különválasztja, egyszerű inkognitóként (Searle fogalmával élve) tekint a virtuális világra. Az Y, és főként a Z generáció viszont, ahogy korábban jeleztem, virtuális identitásával együtt fejleszti valós identitását, így elkerülhetetlenül nagyobb hangsúlyt kap személyiségfejlődésében az online közösségi média, és egyéb csatornák jelenléte. Ez, a személyiségfejlődésben beállt markáns strukturális változás az, ami miatt a perspektivikus rejtőzködés a digitális nemzedék identitásfejlődésének szükséges eleme.

Ahogy fentebb kifejtettem, a közösségi médiában megjelenő identitás az a saját márka, mely az én kiterjesztése. A searle-i fogalommagyarázatban kiemelt nagyfokú céltudatosság, a márkaépítés, és önreklámozás céljában, a távlati célkitűzések tekintetében pedig egy teljes valós életre vonatkoztatható felületet kell feltételezni. A perspektivikus rejtőzködőknek azért lesz szükséges és elengedhetetlen feltétele életvitelük egészének szintjére emelni a rejtőzködést, életstratégiájuk elemeivé avatni a mímelés legkülönbözőbb módjait, hiszen a társadalmi (és gazdasági, politikai – de ezekről ezen tanulmányban nem ejtenék szót) kapcsolatok és elismerésnek szintén szükségszerű feltétele. Az életből vett legáltalánosabb példában, egy állásinterjúban, egy randevúban, gyermekünk iskolaválasztásánál, ételrendelésnél és sorolhatnám, megkerülhetlenné vált mozzanata lett a virtuális „check”, vagyis olyan mértékig támaszkodunk a valóságban a virtuális valóságra – habár tudjuk, vagy legalábbis feltételezzük annak hamisságát – hogy a mindennapi döntéseinket és gondolkodásunkat is befolyásolja. Ilyen módon, ahogyan egy cég közösségi média felülete befolyásolja az egyént, az egyén is befolyásolja saját közösségét álcájával, amely a fent kibontott fogalmak kategóriák értelmezésében a perspektivikus rejtőzködés kevésbé tudatos szintjén mozognak – tehát szándékuk az érvényesülés, amely az alakoskodást és mímelést sem veti meg, ha a helyzet megkívánja. Fontos hangsúlyoznunk, hogy ezek az elméleti kategóriák értékítéletektől mentesek.

Ez a fajta identitásfejlődés előrevetíti azt, hogy a látszateltetés intenciójának ez olyan mértékű erősödése, amelynek eredményeként az egyén (ipseitása és identitása együtt) a mind nagyobb mértékű másságot tünteti fel eredetinek és hitelesnek. Egyre nagyobb fokú manipulatív szándék vezérli az elleplezés eszközeinek alkalmazását. Tulajdonképpen nem titok létrehozásáról, hanem valóságossá tenni akart vagy ilyenné rögzített látszat elfogadtatási törekvéseiről van szó.

Összegzés

A tanulmány elején jelzett határ-eltolódás, az én-határainak a kiszélesítése annak az elkerülhetetlen következménye, ahogyan a személyes önazonosságunk alkalmazkodik a digitális változásokhoz. A Z generáció alkalmazkodása a virtuális térhez olyan mértékben szükséges és elégséges feltétele a 21. század életstratégiájának, amilyen mértékben az információátadás, kommunikáció, szociális lét tolu a digitális valóságba. A virtuális identitás minél szélesebb körű fejlesztése és karbantartása viszont nem ekvivalens a digitális elmagányosodással, amely fogalom széles körben elterjedt, ám kevésbé alátámasztott hipotézis.

Dr. Pais Ella Regina tanulmányában maga is elismeri, bár sokan úgy hiszik, hogy a generáció tagjai számára már kevésbé fontosak a személyes kapcsolatok, számos kutatási eredmény van, mely ezt megcáfolja, és arra mutat rá, hogy a Z generáció tagjai számára továbbra is meghatározó a barátokkal, ismerősökkel lévő kapcsolat ápolása. Társadalmi kapcsolataikat egy időben élik meg a valós és a virtuális világban. Az internetet is, mint a meglévő barátságok fenntartását elősegítő eszközt használják. Természetesen veszik, hogy bárhol, bármikor és gyakorlatilag bárkivel kapcsolatba léphetnek, mindenféle tartalmat magukkal vihetnek. Mindennapi kommunikációjukat, társas életüket, a mobiltelefon és sok más digitális eszköz segítségével élik meg. Fontos, hogy nem csak egymással és a többi generációval kommunikálnak, de sokszor még a legszélesebb nyilvánossággal is megosztva élik életüket, melyet a mindennapok részévé vált közösségi oldalak segítségével könnyen megvalósíthatnak.

Talán Hermann Veronika⁷ közösségi identitás fogalma az, amely a Z generáció eddig használt digitális identitás vagy virtuális én kifejezéseknél jobban összefoglalja magyarul azt a jelenséget, amely meghatározza a kutatásban elemzett generáció létállapotát. Ahogyan Dr. Pais Ella Regina⁸, úgy Hermann Veronika is arra a megállapításra jut, hogy a virtuális lét, és az ott „kreált” kép, amelyet a perspektivikus rejtőzködés predestinál és igyekszik valósággá emelni, kevésbé rejt el, mint ad távlati célkitűzéseket, sarkall összefogásra, és teremt meg egy olyan globális közösséget, amely időt áldoz szociális kapcsolataira, önmegvalósítására, a művészetre, a vitakultúra fejlesztésére, összefoglalva a társadalmi lét minden aspektusára, amelyet a korábbi generációk a valóságban, ezáltal már csak földrajzi tekintetben is szűkebb környezetben tehetett meg. Ezzel ellentétben a digitális nemzedék ezt a tudást határok nélkül, így a fejlődés talán legmagasabb, gyorsabb és hatékonyabb formájában valósít meg az online térben, amelyből a valóságban megélt identitását ilyen módon, egy másféle szinten lesz képes felépíteni. A fejlődés iránya tehát nem pozitív vagy negatív – ahogy fentebb utaltam erre, az értékítélet a folyamat leképezésében semmiképp sem irányadó -, csupán a valós identitásból átkerült a digitális térbe, amely újfajta szociális, társadalmi és individuális megközelítéseket fog szükségszerűen okozni.

Jegyzetek / Notes

- ¹ Tari Annamária: Generációk és változások...
- ² Kaposi Márton: Az egyéni rejtőzködés, mint létállapot és mint életstratégia
- ³ Ricœur, Paul: *Oneself as another* University of Chicago Press, 1994.
- ⁴ J. R. Searle: *Intentionality. An essay in the Philosophy of Mind*. (3. kiad.) Cambridge-London-Sidney, Cambridge Univ. Press [1984], 83-100. o.
Uő: *Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája*. (Ford.: Kertész Balázs.) [Bp.] Vince K. [2000]
- ⁵ Kotler, Philip & Levy, Sidney J. ([1969] 2012): A marketingfogalom kiterjesztése. In: Fojtik J. & Veres Z. (szerk.): *A nagy túlélő. Időutazás a marketingben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- ⁶ Schawbel, Dan ([2009] 2012): *Én 2.0*. Budapest: HVG.
- ⁷ Hermann Veronika: Hipszterek és kószálók. A közösségi identitás elbeszélhetősége a fogyasztás és az ellenkultúra fogalmai mentén. Symposium-Híd
- ⁸ Dr. Pais Ella Regina, PTE PMMIK: Alapvetések a Z generáció tudománykommunikációjához

Felhasznált irodalom / References

- F. LASSÚ Zsuzsa: *Barátok és barátnők – Együtt és egymás ellen*
http://old.tok.elte.hu/kutatokozpont/upload/publikacio/baratok_baratnok.pdf Utolsó letöltés 2020. 01.30. 22:30
- HORVÁTH Virág: *Az új nemzedék már a kiteljesedésre hajt*
<https://www.veol.hu/gazdasag/helyi-gazdasag/az-uj-nemzedek-mar-a-kiteljesedesre-hajt-3142626/> Utolsó letöltés 2020. 01. 30. 22:30
- HERMANN Veronika: *Hipszterek és kószálók. A közösségi identitás elbeszélhetősége a fogyasztás és az ellenkultúra fogalmai mentén*. Symposium-Híd
http://epa.oszk.hu/01000/01014/00098/pdf/EPA01014_hid_2012_12_086-095.pdf
 Utolsó letöltés 2020. 01. 30. 22:30
- JO Griffin: *The lonely society*
https://www.mentalhealth.org.uk/sites/default/files/the_lonely_society_report.pdf
 Utolsó letöltés 2020. 01. 30. 22:30
- KAPOSI Márton: *Az egyéni rejtőzködés mint létállapot és mint életstratégia*
<https://epa.oszk.hu/00100/00186/00011/1kaposi0212.html> Utolsó letöltés 2020. 01. 30. 22:30
- KOTLER, Philip – LEVY, Sidney J. ([1969] 2012): *A marketingfogalom kiterjesztése*. In: Fojtik J. & Veres Z. (szerk.): *A nagy túlélő. Időutazás a marketingben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- NAGY Ádám habil. PhD – Kölcsey Attila: *Az Alfa-generáció tudományos háttere*
http://real.mtak.hu/62421/1/0_alfagenerac_selyekonf_u.pdf Utolsó letöltés 2020. 01. 30. 22:30
- PAIS Ella Regina, PTE PMMIK: *Alapvetések a Z generáció tudománykommunikációjához*
https://ktk.pte.hu/sites/ktk.pte.hu/files/images/szervezet/intezetek/mti/pais_alapvetesek_a_z_generacio_tudomany-kommunikaciojához_-_tanulmany_2013.pdf Utolsó letöltés 2020. 01. 30. 22:30
- RICŒUR, Paul: *Oneself as another* University of Chicago Press, 1994.
- SCHAWBEL, Dan ([2009] 2012): *Én 2.0.* Budapest: HVG.
- J. R. SEARLE: *Intentionality. An essay in the Philosophy of Mind.* 3. kiad. Cambridge–London–Sidney, Cambridge Univ. Press [1984], 83-100. o.
- Uó: *Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája.* (Ford.: Kertész Balázs.) [Bp.] Vince K. [2000]
- TARI Annamária: Generációk és változások...
http://tmtc.hu/_userfiles_/tmtc/KGY70_Tari_eloadas_20180517.pdf Utolsó letöltés 2020. 01. 30. 22:30
- VILLÁNYI Gergő: Több ezer követő és ismerős – magányos gyerekek
<https://www.digitaliscsalad.hu/kozosseg/tobb-ezer-koveto-es-ismeros-maganyos-gyerekek> Utolsó letöltés 2020. 01. 30. 22:30

HORVÁTH LÁSZLÓ

Human enhancement – A probléma az individualista elméletekkel

Human Enhancement – The Problem With the Individualist Theories

Abstract

Can we create new senses? There are more than five senses beside sight, hearing, taste, touch and smell, if we agree on that senses are ways, how our brain collects data from the outside world. For example our ability to locate our body in space and to relate to that is a sense. Science right now is capable of exchanging our senses, moreover it is able to create new ones.

Thousands of cellphone calls are going through our body every minute, we cannot perceive, because we do not have the receptors to do that. By exchanging senses we mean getting the data to the brain in some new, unusual ways, so the brain have to figure out, what to do with that in the first place. There are successful projects of electronic glasses for the blind and visually impaired, in which the glasses inform the wearer about his/her environment by using audio impulses, the brain is able to understand after weeks of practice. Breakthroughs like these are not only about improving of exchanging senses – we can connect to social media sites, and get direct impressions about what kind of reactions our posts received. This study tries to find the problems connected to creating new senses and find answers for the upcoming ethical questions.

Keynotes: enhancement, ethics, senses, transhumanism, society, technology.

Absztrakt

Teremthetünk-e új érzékszerveket? A látás, hallás, szaglás, ízlelés és tapintás mellett, ha úgy fogjuk fel, hogy az érzékszerv olyan dolog, melynek segítségével az agyunk információkat gyűjthet a külvilágról, ötnél jóval több érzékszervet határozhatunk meg. Érzékszervnek minősül például az a tulajdonságunk, mellyel képesek vagyunk meghatározni a testünk pozícióját a térben, illetve az, ahogyan ehhez viszonyítani tudunk. A tudomány jelenleg képes arra, hogy felváltsa jelenlegi érzékszerveinket, sőt, akár újakat is teremthet. Mobiltelefon-beszélgetések ezrei áramlanak át rajtunk minden percben, amelyeket fel sem fogunk, hiszen nincsenek meg a hozzá szükséges biológiai receptoraink. Az érzékszerv-felcserélés alatt azt értjük, hogy az agyba szokatlan érzékelő-csatornákon keresztül juttatják el az információkat, és az agynak rá kell jönnie, mi tévő legyen vele. Sikeres projektek például a hangszemüveg, amellyel a látásukban korlátozottak attól függően, hogy mi és milyen távolságban van előttük, különböző mintázatú hang-impulzusokat kapnak az eszköztől, melyet az agyuk pár hét gyakorlás után szinte hiba nélkül feldolgoz. Az ilyen és hasonló áttörések mellett azonban már nemcsak érzékszervi kiegészítésről vagy cseréről van szó, de felcsatlakozhatunk a közösségi-médiára, és közvetlen impulzusokat vezethetünk az agyunkba azzal kapcsolatban, hogy egy bizonyos bejegyzés milyen reakciókat váltott

ki a követőinkből. Jelen tanulmány az új érzékek kialakításának problémakörének feltárását, valamint etikai kérdésfelvetéseit igyekszik megválaszolni.

Kulcsszavak: enhancement, etika, érzékszerv, transzhumanizmus, társadalom, technológia.

Bevezetés: Teremthetünk-e új érzékszerveket?

Az ember összetett lény. Bonyolult gépezet, amelyet idegsejteken átfutó elektromos impulzusok rendezett összessége irányít. Ez az agyunk, a koponyánkba, akár egy fekete dobozba bezárt computer. Minden kapcsolat a külvilággal áttétes. Az evolúció során kifejlődött szerveink felelősek azért, hogy egyrészt a környezetünkéből érkező jeleket (szagok, hangok, ízek, stb), másrészt a testünkben lezajló folyamatokat (éhség, fájdalom, egyensúlyi helyzet) az agy számára is értelmezhető adattá alakítsa, amely így képes a különféle helyzetekre megfelelő válaszreakciót adni.

Ez egy leegyszerűsített és az embert, mint létezőt a fizikai világ oldaláról megközelítő nézőpont.

A fejezet címe, a kérdés, amelyet feltettünk, azonban megkívánja, hogy ebből a materialista szempontból kezdjük el a vizsgálódást, és később jussunk el a valódi kérdésig, amely az, „Szabad-e új érzékszerveket teremtenünk?”, és az arra adott válaszig, mely szerint, nemhogy „szabad”, de megkerülhetetlen is.

Leegyszerűsített kezdeti emberképünk ellenére úgy gondolom, az új érzékszervek teremtésével kapcsolatos kérdéskört az emberi individuum irányából vizsgálva pszichológiai jelenségekkel találkozunk, amelyek etikai szempontú megközelítésemnek nem lehetnek megfelelő támaszai.

Következésképpen tanulmányom tézise, hogy a human enhancement problémáit nem az individuális elméletek mentén, csupán az embert, mint társadalmat képző egységet vizsgálhatjuk.

Miként vált megkerülhetetlenné az új érzékszervek teremtése?

A válasz egyszerű: a technológiai feltételek már adottak. David Eagleman, amerikai idegkutató, a Stanford University oktatója már 2014-es előadásában bemutatott egy eszközt¹, amellyel egy siket képes »érezkelni« a hozzá/mellette beszélők hangját. Teljesen megkerülve a hallás tradicionális csatornáit. Mindezt műtéti beavatkozás és testmódosítás nélkül.

Képzeld el, hogy valamennyi siket és vak, bármilyen szenzoros fogyatékossgal élő ember lehetőséget kapna arra, hogy újra a valóság teljes érzékelhető spektrumát érzékelje.

És most képzeljük el, hogy még többet. Egy ilyen technológia lehetővé tenné, hogy lássunk az eddig a szemünk által nem látható fénytartományban, érzékenyebb legyen a hallásunk, vagy épp érzékeljük egy másik teremben álló ember testhőjét, és az általa kibocsátott feromonok alapján megmondjuk róla, milyen érzelmi állapotban van. És ezek még csak olyan példák, melyek az állatvilágban előforduló érzékszervek másolatai.

A fejlődés vágya a történelemben

Bármennyire is hangzik ez tudományos-fantasztikus irodalomnak, nem csak 20. századi sci-fikben és képregényekben találkozhatunk ezzel a felvetéssel, hanem először az ókori Gilgamesh² eposzban, ahol a sumér uralkodó kétszer is közel jár az örök élet megszerzéséhez, azonban mindkétszer elszalasztja a lehetőséget.

Ez a fajta vágy jelent meg már 1620-ban Francis Bacon *Novum Organumában*³ is, melyben a tudományt a természet átalakításának eszközeként írja le, hogy azzal javítsunk az emberi élet körülményein.

1923-ban J. B. S. Haldane *Daedalus: Science and the Future* című esszéjével megvetette a korai transzhumanizmus alapjait. Művében a fejlett tudomány biológiában megjelenő jótékony hatásairól értekezett, és arról, hogy oly sokan ezt természetellenesnek és veszélyesnek ítélik majd. „Nincs olyan nagyszerű találmány a tűztől akár a repülésig, amely ne sértett volna valamely istent”⁴.

Ahogy Julian Savulescu és Nick Bostrom a „Human Enhancement” című kötetük elején megjegyzik, a témában fennálló vita jelenleg valóban inkább állóháború a transzhumanisták és a bio-konzervatívok között⁵. És ez a fajta szemléletbeli különbség nagyon jól látszik többek között az egyes országok GMO-kkal kapcsolatos rendelkezéseiben.

Az emberi történelem kezdete óta velünk él a vágy a képességek fejlesztésére, az ember többé, jobbra válására, fiatalságának megőrzésére, a tudat kitágítására, a szellemi képességek megnövelésére – ezekre mostantól az általánosan használt angol „enhancement” kifejezést használom.

Bostrom *A history of Transhumanist Thought* című művében foglalta össze az enhancement gondolatának fejlődését az emberi kultúra kezdetétől napjainkig. Az ember tudásának és teremteni vágyásának példaként hozza fel a gólem történetét, mely a korai zsidó miszticizmus teremtményét. Kezdetekben a bölcsességet, és az Istenhez szoros köteléket, míg a későbbiekben inkább az ember tudás utáni mohó vágyát jelképezte, melynek modern kori megfelelője a mindenki által ismert Frankenstein történet.⁶

Mint írja, bár az emberiségben mindig jelen volt a vágy a fejlődésre és az ember határainak meghaladására, sokáig ennek nem volt egyetlen körülhatárolt iránya. Megjegyzni, a nagy gondolati irányzatok közül a felvilágosodás vetette el a

transzhumanizmus alapjait, mely a mai human enhancement vitákban az ember minden lehetséges eszközzel történő fejlesztését támogatja.

Kant 1784-es *Mi a felvilágosodás?* című esszéjéből idéz: „Sapere aude! Merj a magad értelmére támaszkodni! – ez tehát a felvilágosodás jelmondata”⁷.

Az enhancement csoportosítása

Ha a végrehajtás és megvalósítás módjait tekintjük, négyféleképpen közelíthetünk az enhancement technológiai megvalósításához: környezeti (tanulás/nevelés), műtéti, gyógyszeres vagy genetikai módon.

Az ún. bio-konzervatívok szerint, nem szabad lényegében változtatnunk az ember biológiáján, az ember mai állapotán⁸. Ezt a tételmondatot felhasználva húznak határt az enhancement elfogadható és nem elfogadható fajtái között. Azonban ezek a határvonalak sok esetben nem élesek, még több esetben esetinek tűnnek. Míg teljesen elfogadható a betegségek gyógyszeres kezelése, addig a szteroidok használata visszatevészt kelt. Míg egy mellnagyobbító műtét teljesen elfogadott módja a testmódosításnak, a csontok fémmel történő erősítése tiltott a sport világában.

Mint Françoise Baylis és Jason S. Robert írták 2004-es cikkükben⁹, az emberi test bármilyen technológiai eszközökkel történő módosítását ellenzők részéről leggyakrabban elhangzó érvek a következők:

- szembe megy az isteni törvényekkel
- ellenkezik a természet törvényeivel
- veszélyeztetik az emberiség genetikai diverzióját és genetikai örökségét
- növelik az emberiség hatalommal bíró és nem bíró rétegei közötti szakadékot
- a rendelkezésre álló technológiák nem biztonságosak

A fenti érvek mindegyike figyelmen kívül hagyja az ember lehetőségét egydöntés meghozására és az emberi identitás kérdését. Mindegyik egy kötelezettséget jelöl: isten felé, a természet felé, az ősök felé, a gazdasági folyamatok felé, a fennálló, aktuális társadalmi rend felé – összességében egy transzcendens entitás felé.

A 70-es években kialakuló interdiszciplináris bioetika vitáit kezdetben főleg a teológusok, orvosok, tudósok majd egyre növekvő számban filozófusok irányították¹⁰, ám lefektetett rendszer mentén csupán a 80-as évek közepétől kezdtek el vele foglalkozni a tudósok és filozófusok.

A bioetika a kezdeti időszak orvos-páciens viszonyán, az abortusz kérdésén kívül ma már magában foglalja a mesterséges intelligenciával foglalkozó kutatásokat és a környezetvédelemmel kapcsolatos etikai vizsgálódásokat is.

Francis Fukuyama azonban a fentiekől eltérő félelmét osztotta meg 2002-ben megjelent könyvében¹¹. Mint írja, a transzhumanizmus „a világ legveszélyesebb ideája”,

mert az enhancement technológiák fejlődése elpusztíthatja az emberiség egyenlő méltóságát és jogait megalapozó „X faktort”, teret nyitva az agresszióknak és elnyomásnak.

Francoise Baylis és Jason S. Robert 2004-es cikkükben¹² kiemelik, hogy sokkal fontosabb az ember önképére gyakorolt hatás („*alterationsto the self*”) szerint különválasztani az enhancement irányzatait. Ez az okozati szempontú megkülönböztetés: a fizikális, a pszichológiai, az intellektuális és a morális enhancement.

A *fizikális* enhancement körébe tartozik többek között az izomtömeg növelése, az állóképesség javítása, szépészeti beavatkozások. A *pszichológiai* lefedi a szociális kapcsolatok fejlesztését, az önbizalom-erősítést. Az *intellektuális* fejlődés célja lehet a memória, a kreativitás, akár a gondolkodásmód fejlesztése. A *morális* enhancement alapvetően az agresszív viselkedésformák társadalmi kontrollját jelenti, a társadalmi elfogadás értékének terjesztését, végső soron a törvények betartatását.

Bár a fent említett esetekben az ember teste, viselkedése, bizonyos képességei megváltoznak, az ember marad az, ami. Karaktere változatlan marad.

Mi az ember? Változik-e az ember?

Innentől helytelen az embertpusztán, mint idegsejteken átfutó elektromos impulzusok által irányított gépet vizsgálnunk. Előttünk már sokan fogalmazták meg az emberi létezés lényegét. Abban egyet ért mindenki, hogy az ember egy öntudattal rendelkező entitás. Képes arra, hogy önmagára reflektáljon, felfogja és újradefiniálja magát¹³, miközben a test és annak környezete folyamatosan változik az individuum születésétől annak haláláig. Tudatában van önnön létezésének és elmúlásának.

Ez az önreflexió és fentebb említett folyamatos, önmagára irányuló újradefiniálás az oka annak, hogy az ember önmagáról alkotott self-képe állandó. Az emberi elme így dolgozza fel a test folyamatos változását, az elképzelések, értékek, érzékelések folytonos alakulását.

Francoise Baylis és Jason S. Robert¹⁴ fentebb említett okozati rendszerezésében az enhancement bármely válfaját is vesszük alapul, azt tapasztaljuk, az individuum lényege nem változik.

Még a pszichológiai enhancement esetében is, ahol a személyiség bizonyos jegyeit változtatják meg, megmarad az „én” által alkotott én-tudat.

Vajon mi történik akkor, ha egy ember új érzékszerveket kap? Nem kell nagyon messzire mennünk. Mi történik egy születésétől fogva siket emberrel, ha képessé válik érzékelni a körülötte zajló hangokat, beszélgetéseket? Az agy nyilvánvalóan egy teljesen új csatornán keresztül kap teljesen új típusú információkat, így új területek kezdenek el dolgozni a beérkező adatok feldolgozásán. Az öntudat azonban változatlan marad, az egyes személy önmagára továbbra is emberként reflektál, nem történik értékvesztés.

Önreflexió és társadalmi szervező erő

Jól láthatóan céltalan az egyes embert kiemelniünk vizsgálódásunk tárgyaként. Mert bár az enhancement a fizikai világban értelmezhető dolog (a szellemi enhancement kérdésköre a valláshoz, spiritualizmushoz, vagy a mesterséges intelligenciák kutatóihoz és így – egy másik tanulmányhoz tartozik), amíg az embert is a fizikai létezés koordinátái közt próbáljuk vizsgálni, addig éppúgy ködös határvonalak mentén mozgunk, mint a transzhumanisták és a bio-konzervatívok.

Az emberi társadalom alapvető szervező ereje nem az egyének önreflexiójában rejlik. Az emberi közösségek alapja a tény, hogy minden egyes individuumban van annak, hogy nincs egyedül, és egyéni céljait csak a többi individuum által képes elérni. Az ember egyéni célja a jobbá válásra a hétköznapiakban is csak másokon keresztül elérhető.

Ebben a tekintetben az ember az önmagáról alkotott képek metszete.

A kívülről és belülről származó különböző kölcsönhatások középpontjában álló tudat egyszerre észleli

- a testet, amelyben jelen van
- önnön tudatosságát
- az önmagáról alkotott képet, melyet más individuumok visszajelzései alapján hoz létre
- a mások által róla alkotott képet

Ezeknek a kölcsönhatásoknak a metszete minden egyes emberben fellelhető.

Korábban kimondtuk, amikor az embert pusztán a belső én irányából közelítjük meg, nem történik változás az öndefinícióban.

A másik két esetben, ha csak a külvilág által alkotott képet vesszük is alapul, ismét Fukuyama korábban említett transzhumanizmus-ellenes gondolataihoz¹⁵ jutunk. Akár osztjuk félelmeit, akár nem, látnunk kell, hogy a human enhancement mindennél inkább társadalmi és szociális kérdés. Egyes emberek enhancemente-je az őt körülvevő közösség róla alkotott képét és véleményét befolyásolja. Teát magát a közösséget is. Miként reagál egy csoport egy tagjának technológia által történő fejlesztésére? Félelmet szül-e, ha a közösség egy tagja bármilyen tekintetben nagyobb erőre, nagyobb tudásra tesz szert? Ha agressziót nem is szít a kialakuló különbség, a közösségen belül mégis létrejött egy újfajta törésvonal, mely feszültségeket gerjeszthet. Hogy a róla kialakult kép miként befolyásolja egy személy önmagáról kialakított belső képét, már a pszichológia körébe tartozik, ám hogy egy közösség miként reagál egy belső törésvonal kialakulására, már a társadalom-etika vizsgálódásának helye.

Kapcsolódási pontok – Zárszó

A II. világháború szörnyű emberkísérleteinek fényében érthető a biokonzervatívok félelme az enhancement technológiákkal szemben. Azonban korunk új kihívásainak és fejlesztéseinek fényében csak megismételni tudom a tanulmány elején említett gondolatot: „a technológiai feltételek már adottak”. Ha ez egészében nem is igaz, gondoljuk el, milyen ütemben fejlődik a nano-technológia, a bio-engineering és a mesterséges intelligenciával kapcsolatos kutatások. Bár ezek elsőre nem tűnhetnek relevánsnak, ha jobban belegondolunk, az új, művi szervek bio-környezetbe (emberi testbe) történő implantációja és a mesterséges körülmények között létrehozott élő szövetek létrejötte mind-mind összefügg.

A human enhancement igazi problémái túlmutatnak azon a kérdésen, mely szerint szabad-e létrehoznunk új érzékszerveket. A szabadság kérdése összefügg az ember, mint döntési lehetőségekkel rendelkező lény meghatározásával. A technológia személyes énré, az öntudatra gyakorolt hatását vizsgálhatjuk etikai eszközökkel, ám a végeredmény mindig ugyanaz: a self változatlan lényegével ellentétben, az emberek közötti kapcsolat minősége, ami változik.

Hogy ez a minőségbeli változás milyen módon jelenik meg, nem megjósolható. Nyilvánvalóan történnek gazdasági és ezzel szorosan összekapcsolódva társadalmi-szociális átalakulások, amelyeket politikai viták és törvényi szabályozások követnek majd. A kapcsolódó tudományágak és kutatások sokrétűsége és az érintettek egyre növekvő csoportjai, valamint a kutatások globalizáltsága mind-mind egyre elidegeníti a kérdéskört az egyszeri egymaga álló embertől. Ahogy a technológia évszázados fejlődése nem csúcsosodhat ki egyetlen „egyed” fejlesztésében, úgy a technológia fejlődésével járó problémák vizsgálata sem ragadhat meg az individuumnál.

Jegyzetek / Notes

¹ Novich, S. D., Eagleman, D. M., A vibrotactile sensory substitution device for the deaf and profoundly hearing impaired, in IEEE Haptics Symposium (HAPTICS), 2014

² Gilgames eposz,

<https://mek.oszk.hu/14700/14741/14741.pdf>, utolsó letöltés: 2020. 01. 29. 15:29

³ Bacon, F., The New Organon, Edited by Lisa Jardine, Michael Silverthorne, Published March 28th 2000 by Cambridge University Press (first published 1620)

⁴ Haldane, J. B. S., Daedalus: Science and the Future, Cambridge University, New York, 1923, 7

- ⁵ Savulescu, J., Bostrom, N., *Human Enhancement Ethics: The State of the Debate*, in *Human Enhancement*, Oxford University Press, New York, 2009, 1-24, 1
- ⁶ Bostrom, *A Short History of Transhumanist Thought, Analysis and Metaphysics*, in *Journal of Evolution and Technology* Vol. 14 Issue 1 April 2005, 63-95, 7
- ⁷ Kant, I., *Was ist Aufklärung?*, in *Berlinische Monatsschrift*, Berlin, 1784 (Vidrányi Katalin fordításában <http://mek.niif.hu/06600/06616/html/>, utolsó letöltés: 2020.01.29. 16:18)
- ⁸ Baylis, F., Robert, J. S., *The inevitability of genetic enhancement technologies*, in *Bioethics* ISSN 0269-9702 (print); Vol 8 Nr 1, Malden, 2004, 2
- ⁹ Baylis, F., Robert, J. S., *The inevitability of genetic enhancement technologies*, in *Bioethics* ISSN 0269-9702 (print); Vol 8 Nr 1, Malden, 2004, 6
- ¹⁰ Bostrom, *A Short History of Transhumanist Thought, Analysis and Metaphysics*, in *Journal of Evolution and Technology* Vol. 14 Issue 1 April 2005, 63-95, 17
- ¹¹ Fukuyama, F., *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2002
- ¹² Baylis, F., Robert, J. S., *The inevitability of genetic enhancement technologies*, in *Bioethics* ISSN 0269- 9702 (print); Vol 8 Nr 1, Malden, 2004, 2
- ¹³ Kaposi Márton, *Az egyéni rejtőzködés, mint létállapot és mint életstratégia*, *Magyar Filozófiai Szemle* 1-2, 2002, 1-50, 3
- ¹⁴ Baylis, F., Robert, J. S., *The inevitability of genetic enhancement technologies*, in *Bioethics* ISSN 0269-9702 (print); Vol 8 Nr 1, Malden, 2004
- ¹⁵ Fukuyama, F., *Transhumanism – theworld's most dangerous idea*, <https://www.au.dk/fukuyama/boger/essay/>, utolsó letöltés: 2020.01.29. 17:12

Felhasznált irodalom / References

- Bacon, F., *The New Organon*, Edited by Lisa Jardine, Michael Silverthorne, Published March 28th 2000 by Cambridge University Press (first published 1620)
- Baylis, F., Robert, J. S., *The inevitability of genetic enhancement technologies*, in *Bioethics* ISSN 0269-9702 (print); Vol 8 Nr 1, Malden, 2004
- Bostrom, *A Short History of Transhumanist Thought, Analysis and Metaphysics*, in *Journal of Evolution and Technology* - Vol. 14 Issue 1 - April 2005, 63-95
- Fukuyama, F., *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2002
- Fukuyama, F., *Transhumanism – theworld's most dangerous idea*, <https://www.au.dk/fukuyama/boger/essay/>, utolsó letöltés: 2020.01.29. 17:12
- Gilgames eposz*, <https://mek.oszk.hu/14700/14741/14741.pdf>, utolsó letöltés: 2020. 01. 29. 15:29
- Haldane, J. B. S., *Daedalus: Science and the Future*, Cambridge University, New York, 1923
- Kant, E., *Was ist Aufklärung?*, in *Berlinische Monatsschrift*, Berlin, 1784 (Vidrányi Katalin fordításában <http://mek.niif.hu/06600/06616/html/>, utolsó letöltés: 2020.01.29. 16:18)
- Kaposi Márton, *Az egyéni rejtőzködés, mint létállapot és mint életstratégia*, *Magyar Filozófiai Szemle* 1-2, 2002, 1-50

- Novich, S. D., Eagleman, D. M., *A vibrotactile sensory substitution device for the deaf and profoundly hearing impaired*, in IEEE Haptics Symposium (HAPTICS), 2014
- Savulescu, J., Bostrom, N., *Human Enhancement Ethics: The State of the Debate*, in Human Enhancement, Oxford University Press, New York, 2009, 1-24
- Schechtman, M., *Stayingalive: Personal Identity, Practical Concerns, and the Unity of a Life*, Oxford University Press, New York, 2014

Család – közösség – kultúra

HERTH VIKTÓRIA

Süllyedjünk le, vagy emelkedjünk fel?

Múlt, jelen – van-e jövő?

Kérdések, gondolatok 35 év kultúra-terjesztői tapasztalat alapján

Should We Descend or Should We Lift it up?

Past, Present – Is there a future?

Abstract

Questions and thoughts based on 35 years of experience in culture-sharing. One can write philosophical and theoretical analyses at a great length about culture – whether the category is taken broadly or tightly. I have been working for 35 years in different areas of arts and culture. I know the practice of culture-sharing, which was my presentation's topic, of which I'm writing about. It is going to be like a picture assembled together from tiny pieces, like a mosaic. We can only wonder about the big wholeness of it but we can never see it. I have started as a journalist in a culture column, then I was the organizational and propaganda manager in a theatre. I have been the cultural organizer in the county library, later I was the group leader of the Department of Cultural Affairs at the Mayor's office for two years. In the past 11 years, I have been working as the art historian of the House of Arts in Veszprém. Many ups and downs have accompanied me through this life. But still, I don't call myself a pessimist. The world has changed a lot, and so did culture. Some areas have weakened but some have strengthened. Now fewer people read books but a lot more people know much more about the world than they did in the past. The range of choices has widened, there are three times more participants on ten times as many programs than 35 years ago. Even though the tips of the scale are not equal, the number of people that are interested in art has still increased significantly. The demand is different than it was three decades ago. Do we offer different things? On the territory of culture, the „fast-food restaurants” have emerged – grab it, take it and keep running! Despite this, we can put precious materials in this „bag” and not just worthless rubbish. We should not offer other things but we must serve them differently! In the olden days, there were five-act plays in theatres, 35 years ago plays with three acts were regular. Nowadays, most performances take place in two parts with a short intermission. The concept of time has changed, patience has lessened. The season of epics has passed, we are now living in the age of the glosses. There always have been uncivilized, simple-minded people, and there always will be. If somewhere, someone is able to raise one person out of ten from the darkness, it is a victory. This was the duty of the workers of culture and it always will be. In the course of a day, more information can be accessed by the average person than it

was possible in an entire month 35 years ago. If we want our message to reach those to whom we intend it, we have to address them honestly and personally.

Absztrakt

A kultúráról, akár tágan, akár szűken értelmezzük a kategóriát, hosszan lehet filozófiai, elméleti fejtegetéseket írni. Én 35 éve dolgozom Veszprémben a kultúra, a művészet különböző területein. A kultúra-terjesztés gyakorlatát ismerem, erről szólt az előadásom, erről írok.

Nem vagyok tudós, ne tanulmányt várjanak. Még azt sem jelenthetem ki, hogy átfogó esszét olvashatnak tőlem. Saját tapasztalataimra támaszkodva néhány gondolatot vetek fel. Írásom olyan, mint egy hézagos mozaik, sok apró darabból összeállított kép, a nagy egészet sejteni lehet, de látni nem. A kérdésekre a válaszokat – mi, akik (hajdanában) a népművelésben, manapság a kultúra szervezésben tevékenykedünk –, nap, mint nap adjuk meg.

Újságíróként kezdtem, a kulturális rovatban, majd színházi szervezési- és propaganda vezető voltam, művelődésszervező a megyei könyvtárban, két évig a polgármesteri hivatal kulturális csoportvezetője, 11 éve pedig a Művészetek Háza Veszprém művészettörténészeként dolgozom. Megannyi siker és kudarc kísérte életemet. Mégsem vagyok pesszimista.

Színházak és nézők

Veszprémben, a 60.000 lakosú városban három színház működik. A Petőfi Színház az állami támogatottság biztonságában 1961 óta önálló társulattal szolgálja a megye lakosságát. A Pannon Várszínház a független színházak szabad és bizonytalan életét éli. Amikor megalakult, sokan két-három évet adtak neki, ehhez képest lassan húsz éve megkerülhetetlen tényezője a város, a megye művészeti életének. A Kabóca Bábszínház elsősorban – de nem kizárólagosan – a gyermekek színháza.

Ha nem lenne közönség, a két felnőtt kőszínház nem lenne képes megélni. A kezdeti időszakban megindult a bérletvásárlók vándorlása, de pár év után – pontos statisztikák nélkül is kijelenthetem, hogy – stabilizálódott a helyzet: nagyon sokan vásárolnak bérletet mindkét színházba. A repertoár, az előadások hangulata különbözik a két teátrumban, az élmények kiegészítik, s nem kioltják egymást. Persze vannak, akik legyintenek az egyikre, vagy a másokra, sőt, olyanok is, akik mindkettőre. (De nem tapasztalom, hogy akik alacsony színvonalúnak tartják a veszprémi színházakat, rendszeresen járnának fővárosi teátrumokba.)

A Pannon Várszínház jó példája az újfajta gondolkodásnak, szervezésnek. A klasszikus tájolás mellett ők több önkormányzattal kötöttek megállapodást, kis településeken is rendszeresen játszanak. Nem derogál nekik nyaranta akár az alsóörsi strandon sem fellépniük.

Ráadásul mindkét színház bővíti tevékenységét, a jótékonykodástól a fesztiválokig, a bérletsszervező szabadtéri buliig sok újdonság szerepel programjukban. Elmondható az is, hogy mindkét színház aktív szereplője és helyszíne a városi programoknak.

Veszprémben nagy rajongótábora van a színházaknak, ahogy mondtam sokan mindkét színházba váltanak bérletet. Vannak, akik ragaszkodnak a premierbérlethez, bár ez mindkét helyen jóval drágább a „normálnál”. Ilyen esetben persze felmerül: jobb a premieren az utolsó sorban ülni, mint a nyolcadik előadáson a hatodik sor közepén? Sznobok mindig voltak, lesznek, döntsön mindenki úgy, ahogy neki jó.

A viselkedés, az öltözködés újabb kérdés: régen a színház és a (majdnem) estélyi ruha egyet jelentett. Ma már sokan járnak farmerben színházba, még Veszprémben, a kisvárosban is. Budapesten érthetőbb: a napi munka után nincs idő hazamenni, átöltözni a hétköznapi esti előadás előtt. Végtelenen hétköznapi viselet Veszprémben azért nem jellemző. Ha nem is flitteres, de csinos, (majdnem) elegáns ruhában jelennek meg a hölgyek, urak. Színházi szakembertől hallottam: nem baj, ha nem ünnepi a ruha, azt jelzi, hogy a színház a hétköznapiak részévé vált. Minden nézőpont kérdése.

A zörgés, beszélgetés, az előadás megzavarása ifjúsági előadásokon fordul elő: a mi hibánk, felnötteké, az illemszabályokat, sőt, a színház megkívánta áhítatot a szülőnek kellene átadnia.

A telefon minden korosztály problémája. A mobilok elterjedésének hajnalán nem volt előadás csengőhang nélkül. Mára javult a helyzet, de nem oldódott meg. A legváratlanabb szituációban – nemcsak színházban – tudja megzavarni a pillanatot a telefon.

Technikai eszközök

A hétköznapi viselkedés, benne a viszonylag új technikai eszközök használata része a kultúrának, s az új paradigmák egyik fontos eleme. Nem igaz, hogy a mobiltelefon, az internet ördögtől való, de az sem, hogy uralnia kell az életünket. Nem kell harcolni ellene, de megfelelően kell használni.

A lexikonok ideje lejárt. Emlékszem, a nyolcvanas évek közepén, újságíróként hányszor kellett könyvtárba szaladnom, ha valami pontos adatra, tényre volt szükségem. Ma pár kattintással megszerzem az információt. A pontos információ! Ezt is meg kell tanulni: az internetre kontrollálatlanul kerül az ismeretanyag, hol jól, hol rosszul, meg kell találni, melyik forrás hiteles, melyik nem, meg kell tanulni azonnal ellenőrizni, megerősíteni a felbukkant adatot. (A könyvtárak életét is újra kellett, kell gondolni, a régi funkciók mellé újakat emelni.)

Az informatikai „ketyerék” pszichológiai, szociálpszichológiai hatásait nem áll szándékomban elemezni – önálló tudomány ma már ez – de helyes használatuk hirdetője vagyok. A torz sztereotípiák ellen fel kell lépni. A mobiltelefonon szakcikkeket, szépirodalmat is lehet olvasni, miért vinnénk magunkkal vonatúra, orvosi rendelő várótermébe súlyos könyveket, mint 20 évvel ezelőtt. De nem mérülhet ki az életünk a virtuális világ bámulásában.

A lehetőségeket használni és kihasználni kell. Itt van például az előadásom. Ahogy írom szürkének, unalmasnak hat, amikor a konferencián beszéltem, szava-

imat csaknem 100 színes diával illusztráltam. Míg beszéltem, pörögtek a képek, a jelenlévők figyelme egy percre sem lankadt, mert nem csak hallgatták, nézték is a gondolataimat. A mindenki számára könnyen hozzáférhető prezentációs programokat mégis nagyon kevesen használják helyesen: előadásukat nem illusztrálják, csupán annak szöveges vázlatát vetítik ki.

Eposz helyett glossza

Sokat változott a világ, és változott a kultúra. Van, ami gyengült, van, ami erősödött. Kevesebben olvasnak könyvet, de többen tudnak sokkal többet a világról, mint annakidején. Mást igényelnek az emberek, mint három évtizede.

Mást kínálunk? A kultúra területén is megjelentek a „gyorséttermek”, fogd, vidd, fuss tovább! De ebbe a „zacskóba” is lehet tenni értékes tápanyagot, nemcsak értéktelen mocskot.

A táplálkozási hasonlat utánegyetlen gondolat az egészségkultúráról. Felháborít, ahogy a reklámokban fájdalomcsillapítók, tünet-eltüntető szerek garmadáját tukmálják ránk: amit nem látok (érzek), az nincs! Ennek ellenpólusa a közösségi média világa: az van, ami látszik; az vagyok, aminek látszom. Ez a felfogás megszervezet vezet az egészségtől, a valódi értékektől, a valódi élettől.

Ne kínáljunk mást, értékeket továbbítsunk, de találjuk máshogy! A színházakban régen öt felvonásos darabok voltak, 35 éve rendszeres volt a három felvonás, ma legtöbbször egy szünettel zajlanak az előadások. Megváltozott az idő fogalma, csökkent a türelem. Lejárt az eposzok ideje, a glosszák korszakát éljük.

Több órás előadásokra, könyvbemutatókra, tárlatvezetésekre senkinek sincs ideje, de ha az lenne is, türelme semmiképp. Tapasztalati tény, hogy a focimeccsnyi 90 perc a maximum, amikor a közönség egy közművelődési programon együtt marad, de ideálisabb a 70 perc. Legyünk őszinték, ami nem fér bele 70 percbe, azt nem is kell beletenni.

Mást is kínálhatunk. Egyre nő az interaktivitás iránti igény. Unjuk a passzív befogadást, a „valaki okos megmondja nekünk” mentalitást. Szeretjük, ha beleszólhatunk, ha kérdezhetünk, ha elmondhatjuk, kritizálhatjuk. És szeretjük, amikor úgy érezzük, valaki kifejezetten hozzánk szól. A mikro-rendezvényekre gondolok, a 20-30 fő részvételével megtartott beszélgetésekre, vetítésekre. Ilyen alkalmakkor megteremtődik a széksorok előtt álló és a vele szemben ülők közötti személyes kapcsolat. Ez más, mint a tévé, más, mint a számítógép: jelen vagyok, nekem beszél. Az elmúlt években egyre több ilyen programot szervezek. Egyiken, a fővárosból nemrég Veszprémbe költözött házaspár hölgy tagja fogalmazta meg: ilyen nincs Budapesten – vagy csak ő nem talált rá –, ezt szereti a kisvárosi létben, kínálatban, a személyességet, a közvetlenséget.

Fesztiválok

Veszprém gazdag fesztiválokban, fesztivál jellegű tömegrendezvényekben. Nézzük mindjárt a Királynék városának május eleji Gizella Napjait. A bőség zavarára jellemző ilyenkor, térítésmentes koncertek, kiállítások, irodalmi programok sokasága várja a veszprémieket.

Galéria vezetőként rémálmom, amikor egy kiállítás belépődíj nélkül látogatható. Jönnek tömegesen, nem azért, mert érdekli őket, hanem mert lehet. Érdeklenség, kritika, sőt kifejezett leszólás, a viselkedéskultúra teljes hiánya jellemzi az ilyenkor betérő vendégek jó részét. Természetesen nem mindenkit.

A minden évben szeptember közepén megtartott Kulturális Örökség Napjain más a helyzet. Ennek is fontos eleme, hogy térítésmentesen tekinthetők meg azok az objektumok, amelyek csatlakoztak. Az ilyenkor érkező vendégek viszont kiemelkednek az éves átlagból, azok jönnek, akiket valóban érdekel.

Többször leírtam a térítésmentes kifejezést. Bár hazánkban a kulturális értékek kereskedelmi ára kifejezetten alacsony – egy belépőjegy a Művészetek Háza három kiállítására egy csomag cigaretta ára körül van – sokakat befolyásol a pénz, illetve pénztelenség. (Városunkban nagyon sok lehetőség van ingyen kulturálódni – ahogy már említettem.)

A VeszprémFest, Veszprém legreprezentatívabb nyári fesztiválja tudatosan több szinten működik. Van az „igazi” fesztivál – éveken át a várban, az érseki palota előtt, majd a vár alatt, a História kertben – ahol világsztárok lépnek fel. A belépőjegyek ára több tízezres nagyságrendű. Vele egyidőben zajlik az Óváros téren a Rozé, Rizling és Jazz Napok, hazai, helyi fellépőkkel, olykor kezdő zenekarokkal a gasztronómiai kínálat mellett. Nem minden évben ugyan, de időnként megszervezik a középső réteget is: a Jezsuita templomban, a Kolostorok és Kertek sétálóút egyik legszebb szakaszán a hazai sztárok fellépéseit, pár ezer forintos, megfizethető áron. Bárki találhat a pénztárcájának megfelelő programot.

Az Utcazene Fesztivál, amikor a belváros hatalmas koncertteremmé válik, nem pénzfüggő. Fizetni csak akkor kell, ha enni, inni akar valaki – igaz, akkor elég borsos árat. Ez az a fesztivál, amelyen idős és fiatal egyaránt részt vesz. A korábbi években a fellépők között is mindenki megtalálhatta a neki tetszőt, sokféle stílus szerepelt. Mára talán kicsit egységibb lett, de népszerűségéből mit sem veszített. Amit a helyiek hiányolnak – épp a helyi utcazenészek fellépési lehetősége.

Nem sok ezer embernek, pár száznak szól nyaranta Veszprémben az Auer és a Régizene Fesztivál. Megfizethető ár, minőségi kínálat, s egyre inkább országos, sőt nemzetközi hírnév jellemzi őket. Klasszikus réteg-fesztiválok.

Popkultúra

Visszatérve a Gizella Napokra, ilyenkor is mindig van legalább egy nagy koncert, amely ingyenes, bár korlátozott befogadóképességű helyen, a várban tartják. Ezt a programot az igényes popkultúra címkével lehet jellemezni. Nincs semmi baj ezzel, a popkultúra nem ördögtől való, szükség van rá – és lehet színvonalas.

A magas művészetet nem biztos, hogy „a tömeg elé lehet vetni”. Volt a közel-múltban egy próbálkozás, a Pannon Várszínház által évtizedek óta szervezett A Tánc Fesztiválja tavaly néhány kortárs táncprodukciót „kivitt” városunk legnagyobb panel lakótelepére, szabadtéri színpadra. Belebuktak. Az érdektelenség volt a legfinomabb reagálás, a megalapozatlan kritika, magyarul a leszólás uralta a közösségi oldalakat a program után. A fokozatosság, mint minden tanítás során, fontos.

Süllyedjünk le, vagy emeljük fel? – tettem fel a kérdést a címben. Természetesen azon dolgozik minden kultúra szervező, hogy minél magasabbra tegye a léceket. De az arányra ügyelni kell! Meg kell különböztetni a tömegrendezvényeket a rétegprogramoktól! Az utóbbinál a legmagasabb, éteri művészet és filozófia is helyet kaphat, azoknál a programoknál, ahol a célunk minél több ember szórakoztatása, a stílust, műfajt, közérthetőséget jól kell megválasztani. A nívóból azonban nem szabad engedni!

Nyitott olló

A művészet mindennapjaink része? Igen, feltétlenül – nem, messze vagyunk ettől. Mindkét válasz igaz. S akik a „nem” csoportba tartoznak, nem kizárólag a pénztelenség miatt maradnak kívül. Még csak nem is azért, mert nincs igényük rá. Kedvük és erejük nincs hozzá, beleszürkültek a mindennapokba. Sok a munka, estére elfáradnak, reggel korán kell kelni, úgy érzik, a kikapcsolódást nem engedhetik meg maguknak. Pedig, ahogy Picasso mondta, „a művészet lemossa a lélekről a mindennapok porát”.

Kulturálatlan, igénytelen emberek pedig mindig voltak és lesznek. Ha tizből egyet valahol, valaki ki tud mozdítani a sötétségből, az siker – a kultúra munkásainak ez volt és lesz a dolga mindig.

Ma egy nap alatt több információ jut el az átlagemberekhez, mint 35 éve egy hónap alatt, megemelkedett az ingerküszöb. Ha azt szeretnénk, hogy a mi üzenetünk jusson el azokhoz, akiknek szánjuk, meg kell szólítanunk őket, közvetlenül, személyesen. Ha nem ezt tesszük, a harsányabb, felszínebb és legtöbbször igénytelenebb ajánlatot választják, azt, amit eléjük tolnak, amit nem kell keresni.

A kínálat sokszorosára nőtt, tízszer annyi programon vesznek részt háromszor annyian, mint 35 éve. Nagyobb az „olló” nyitottsága, de a művészet iránt érdeklődők száma igenis jelentősen növekedett.

LÁDONYI ZSUZSANNA

Egy fórum, ahol segítséget kaphat az óvodai és iskolai szociális segítő

A Platform to Assist Pre-school and School Social Workers

Abstract

As a result of fast information exchange and social networking sites, virtual professional communities have become one of the achievements of our digital era. For school social workers, whose presence at pre-schools and schools was made compulsory about eighteen months ago without provisions for detailed methodological guidelines or authorised training, it is vital to know who to turn to or who to ask for help when they feel overwhelmed by new challenges. In this field professional self-help groups are not regularly available; neither do they exist in a physical or institutionalised form; although conferences, which attract a large audience and many committed experts, can offer a platform for encounter and exchange of ideas. At the same time, there is also a need for continuous improvement, the sharing of good practices and the existence of an accessible professional basis, as pre-school and school social workers face a good number of professional challenges. The article analyses such a virtual community by compiling and describing the aspects and issues related to the topic. Beyond this description the study also provides an overview of the contact points of the social field and social trainings on the one hand and digital opportunities and challenges on the other.

Keynotes: pre-school and school social workers, virtual professional communities, professional support, digital challenges and opportunities.

Absztrakt

Digitális világunk vívmányai közé tartoznak a gyors információáramlásnak és közösségi oldalaknak köszönhető virtuális szakmai csoportok. Az alig másfél éve kötelező jelleggel bevezetett és részletes módszertani útmutatás, hatósági képzés nélküli óvodai és iskolai szociális munkások számára a sok új kihívás közepette kiemelkedő fontosságú kérdés, hogy kihez fordulhatnak, kitől kaphatnak segítséget. Fizikai valóságában rendszeresen elérhető szakmai jellegű önszorgató csoportok léte intézményesült formában nem jellemző a szférában, bár részben a nagy érdeklődéssel futó és számos elkötelezett szakembert mozgató konferenciák a találkozás, az eszmecsere lehetőségét is biztosítják. Mindezek mellett van igény és érdeklődés a folyamatos fejlődésre, jó gyakorlatok megosztására, egy megszólítható szakmai bázis létének, hisz a szakmai kihívások nem kevés feladat elé állítják az óvodai és iskolai szociális segítőket. Cikkemben egy ilyen virtuális csoport elemzésére vállalkozok a felmerülő kérdések, témák összegyűjtése, bemutatása által. Mindezekon túl pedig a szociális szféra, valamint a szociális képzések és a digitális lehetőségek, kihívások közötti kapcsolódási pontokra is kitékintek.

Kulcsszavak: óvodai és iskolai szociális segítők, virtuális szakmai csoport, szakmai támogatás, digitális kihívások és lehetőségek.

A 2018. szeptember 1-től kötelező jelleggel, a köznevelési intézményekben (óvodákban, általános- és középiskolákban, valamint kollégiumokban) bevezetett új szociális szolgáltatás, az óvodai és iskolai szociális segítő feladatkör nagy előrelépésnek számított a szociális szakma számára, ugyanakkor a jövő generációját a fókuszba állító társadalmi felelősségvállalás szintjén is fontos mérföldkőnek tekinthető. Ahogy Máté Zsolt (2018) írja, 15 éves szakmai erőfeszítés eredménye a nevelési intézményekhez kötött szociális segítés bevezetése. Az iskolai szociális segítésnek Magyarországon több évtizedre visszatekintő hagyományai vannak, pl. egyesületi formában, lokálisan megvalósuló programok keretében többféle modell formájában, de a 2018-as szabályozás újdonsága, hogy szeptember 1-től országos szintű és kötelező jellegű lett a köznevelési intézményekben a szociális segítő jelenléte.

A megvalósulás keretei, feltételei ugyanakkor többféle kérdést vonnak maguk után, amelyek a kezdeti lelkesedésről a kihívások, megoldandó feladatok felé terelik a figyelmünket. A szolgáltatás célját röviden úgy tudnánk megfogalmazni, hogy a gyermekek veszélyeztetésének a megelőzése. A szolgáltatás célját Bányai Emőke (2000) definíciója ennél sokkal részletesebben járja körbe: „Az iskolai szociális munka szolgáltatás a közoktatási intézményben biztosított, preventív jellegű segítő tevékenység, amely az iskoláskorú gyerekek és fiatalok képességeinek, lehetőségeinek leoptimálisabb kibontakozását támogatja szociális kapcsolataik, társadalmi integrációjuk javításával. Fontos alapelv, hogy az iskolai szociális munkás tevékenységének hangsúlya a preventív munkán van és a szolgáltatás pedig döntően a fiatalok életterének egy fontos színterén, az iskolában történik. Az iskolai szociális munkás ott működik, azon a köztes területen, ahol az iskola és a gyermek hatóköre találkozik, olyan réteghez hozzáférve, amely más segítő szakemberek számára nem, vagy csak igen nehezen hozzáférhető.”

Mindezekén túl szükséges hozzátennünk, hogy 20 év elteltével az iskolai szociális munka célcsoportjai között a gyerekekhez szorosan kapcsolódóan még megjelentek a szülők, a családok, valamint a pedagógusok, nevelők is, ami mögött egyfajta rendszerszemléletű gondolkodást feltételezhetünk. Tehát az óvodai és iskolai szociális szakember hangsúlyosan közvetítő, vagy mondhatjuk úgy is, hogy „híd” szerepet tölt be a gyerekek és a körülöttük megjelenő kiemelt felnőtt szereplők között. (Süki-Szűjjártó és mtsa, 2019)

A fenti definícióhoz képest további szempontokat behozó, gyakorló szakembertől származó önmeghatározással folytassuk a gondolatmenetet, aki a későbbiekben részletesebben elemzett virtuális szakmai csoport tagjaként a következőképpen határozta meg önmagát: „Szociális segítő és gyermekvédelmi szakember, aki az oktatási és nevelési intézményekben nyújt segítséget gyermekek, családok és pedagógusok számára a gyermekek életében megjelenő kérdések, jelenségek és nehézségek kapcsán. Hangsúlyos szerepben a prevenciós feladatok ellátása áll. Módszere az egyéni tanácsadás, csoportos és közösségi foglalkozás, segítő tevé-

kenység, valamint a feladatok és probléma kezelés kapcsán érintett szakemberekkel és intézményekkel való kapcsolattartás.”

A korábban említett kezdeti lelkesedést követően az elmúlt 1,5 évben kezdnek kirajzolódni a keretekből fakadó korlátok nehézségei az óvodai és iskolai szociális segítséghez kapcsolódóan. A kihívások részletes számbavételtől eltekintve, csak néhányat kiemelve és számszerű adatokkal alátámasztva, a következőket lehet felsorolni:

- A törvényi szabályozás szerint 1000 gyermekre kell, hogy jusson egy óvodai és iskolai szociális segítő, ami önmagában is számos kihívást von maga után. A szociális szakembernek több intézményben kell jelen lennie és hathatós preventív szolgáltatást nyújtania, közvetítenie a gyerekek, szülők, pedagógusok, illetve a szociális és egyéb szakemberek között.
- A 2019. októberi adatok szerint óvodai és iskolai szociális segítők között 1461 betölthető álláshelyből 1053 a betöltött (72,1%) (Forrás: Busi, 2019) Az előbbi szakmai hálózat saját adatgyűjtéséből származó adat egybecseng Andráczi-Tóth Veronika (Emberi Erőforrás Minisztériuma) 2019. szeptemberi adataival, aki 71%-os betöltöttségről beszélt a MACSGYOE (Magyar Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete) tavalyi konferenciáján. Itt derült ki az is, hogy az idei tanév kezdetén óvodai és iskolai szociális segítők közül 83% számít szakképzettnek, akik a szociális felsőfokú diplomával rendelkeznek.
- A betöltetlen álláshelyek azt vonják maguk után, hogy a terepen dolgozó óvodai és iskolai szociális segítők közül vannak olyanok, akik nem 1000 gyermek segítői, hanem 1500 vagy akár 2000 gyermeké is, ami a minőségi szolgáltatás kérdését a szakember szakmai elkötelezettségétől, rátermettségétől függetlenül is megkérdőjelezheti.
- A jó színvonalú és elérhető szolgáltatás iránti igény pedig mindenképpen adott, illetve nő. A statisztikai adatok közül a továbbiakban csak kettőt kiemelve a 2019/20-as tanév vonatkozásában (Statisztikai Tükör 2019/2020), az előző tanévhez képest 2,5%-kal nőtt a sajátos nevelési igényű gyerekek, tanulók száma a közoktatási intézményekben, míg az általános iskolákban és a középfokú nevelési intézményekben is csökkent a tanulók létszáma. Mindez jelzi a célcsoport némi átrendeződését, akikkel az óvodai és iskolai szociális segítőknél mind nagyobb valószínűséggel találkozniuk kell. Továbbá az elmúlt hónapok drámai hírei (pl. a győri iskolai kérelés) az iskolán belüli erőszakhoz kapcsolódóan pedig jelzik azoknak a problémáknak az égető, sürgető mivoltát, amelyekkel az iskolai szociális segítőnek egyre több feladata lesz.
- A fokozódó társadalmi kihívások és az előzőekben tárgyalt szűkös keretek között az óvodai és iskolai szociális segítőknél módszertani útmutatóként a következő dokumentum állnak a rendelkezésére.

- *Szakmai Ajánlás az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenység bevezetéséhez 2018. augusztus 7. (EMMI) (62 oldal) Mellékletek (dokumentációhoz) Gyakori kérdések (EMMI)*
- *Útmutató az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenység bevezetéséhez és gyakorlatahoz az óvodában (OH) 2019. június 20. (78 oldal)*
- *Útmutató az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenység bevezetéséhez és gyakorlatahoz az iskolában (OH) 2019. június 20. (92 oldal)*
- *Útmutató az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenység bevezetéséhez és gyakorlatahoz a kollégiumokban (OH) 2019. június 20. (89 oldal)*

Digitális tankönyvek, oktatási segédanyagok (pl. Boros, 2018) elérhetők továbbá az új szolgáltatásba belépő szakembereknek, de a szolgáltatás indításához és működtetéséhez nem elegendő az írásos anyag, szükséges a párbeszéd, a szakmai dilemmák speciális helyzetekhez kötött felvetése, amire pl. a konferenciák¹ eseti jelleggel jó lehetőséget teremtenek, de feltétlenül szükségesek a szakmai ajánlások, útmutatók aprópénzre váltásához a képzések.

- A hatósági képzésként emlegetett Óvodai és iskolai szociális segítő képzés 81/2004. (IX. 18.) ESZCSM rendelet alapján a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság szervezésében várhatóan 2020 tavaszán tud csak elindulni, amit már rég óta várt a szakma. A kötelező, hatósági képzés indulásáig megcsappantak az Iskolai szociális munka szakirányú képzések iránti érdeklődés és a hallgatói létszám, hiszen az érintett szakemberek az első körben, korlátozott számban pályázati forrásból ingyenesen elérhető hatósági képzésre vártak.
- A hazai szociális szakmára jellemző módon tapasztalataim alapján nem vagy csak szórványosan épültek ki az alulról jövő szakmai önszervező keretek, lehetőségei. A munkaerőhiány, az alacsony bérek és a kiégés szempontjából fokozottan veszélyeztetett körülmények, pl. a speciális ellátotti csoporttal való munka, stb. sokszor a tanult tehetetlenségből fakadóan egyfajta apátiát von maga után. Mindezek mellett mégis rendkívül nagy lenne az igény a tettekész, elkötelezett szociális szakemberek részéről a munkahelyi keretek között, vagy azon túlmutató, szakmai fejlődésre, esetmegbeszélésre, szupervízióra, de sokszor esetleges mindezeknek a megvalósulása. A szociális munkát pedig nem lehet magányos farkasként végezni. Mindez fokozottan igaz a köznevelési intézményekben működő szociális munkára is.

E hosszú bevezető után, rátérve a cikkem fő témájára, viszont reménykeltőnek és támogatandónak tartom azt az alulról jövő kezdeményezést, ami 2019. márc. 20-ai az óvodai és iskolai szociális munkához kapcsolódó budapesti konferencián született ötletből indult. A délutáni műhelybeszélgetésen fogalmazódott meg Engler Zitában² az az igény, hogy indítani kellene egy olyan virtuális szakmai fórumot a Facebookon,

ami áthidalhatná és betölthetné azt az űrt, amiben az óvodai és iskolai szociális segítők tevékenykednek, virtuálisan megvalósuló keretek között, élő szakmai párbeszéd valósulhasson meg egymás támogatásával. Az indítást követő nyolcadik hónapban, azaz 2019. november 19-én már 592 tagot számlálhatott a csoport, ami 2020. január 14-re már elérte a 647-et. Ha a 2019. szeptemberi adatokból indulunk ki, amely szerint 1032 (Andráczki-Tóth, 2019) óvodai és iskolai szociális segítő működik Magyarországon, akkor feltételezhetően a virtuális csoportnak sikerült az érintett szakemberek több mint felét elérni. Bár ezt csak feltételezhetjük, mert a csoporttagságnak nem kritériuma az óvodai és iskolai szociális segítő munkakör betöltése, tehát más szakemberek, képzők, laikusok is adott esetben a csoport tagjai lehetnek. Jó mintául, kiindulási pontként szolgálhatott a már 2016. augusztus 31. óta működő Szociális Szakemberek Csoportja (2019. novemberben 7278 tag, 2020. januárban 7523 tag), de további más szakmai csoportok is.

A csoport céljáról, a csoport alapítójának üzenete a belépőkhöz a következő:

„Kedves Kollégák!

A csoport az óvodai és iskolai szociális segítő munkakörben dolgozók részére jött létre. Azért hoztuk létre ezt a csoportot, hogy egymás munkáját tudjuk segíteni ezzel. Tapasztalatcserére, jó gyakorlatok, szakmai anyagok megosztására, és minden egyéb információ átadására hasznos lehet ez a fórum. Célszerű lenne országosan terjeszteni a híret a csoportnak, hogy minél többen tudjanak róla!”

És egy csoportbejegyzést is idézek, ami azt hiszem, jól leírja az új szolgáltatás kezdeti nehézségeit autentikus forrásból, azaz egy óvodai és iskolai szociális segítő tollából, ami alátámasztja annak a szükségét, hogy mindenképpen igény van a szakmai támogatásra, gyakorlati útmutatásra, kidolgozott protokollokra, párbeszédre: „Ezt mindenki így kezdte, hogy nulláról indult és magának alakította ki a munkát, programokat stb. Mivel nincs egységes módszertan így település, intézmény és szociális segítő függő mi, hogy hogyan milyen irányban indult el. Mi is mikor másokkal beszélgetünk, csak pislogunk, ott mik vannak vagy mik nincsenek, [...]. Nincs egységes semmi se, így a dokumentáció sem az. A lényeg első körben az intézményekbe való beilleszkedés, ismerkedés, elfogadtatás, utána fogod látni milyen a gyerek összetétel, mik az igények stb.”

A szakmai Facebook csoport megosztásainak az elemzésemhez egy meghatározott időkeretet választottam: 2019. szeptember 1. és november 19. közötti közel 200 bejegyzést néztem át, azokat témák és más szempontok szerint csoportosítva. A bejegyzések kb. harmada (27,5%-a) volt valamilyen szakmai vagy egyéb segítőkérés, és a fennmaradó százalékban, azaz 72,5%-ban felajánlás, megosztás.

A kérések tartalmukat tekintve a következők voltak:

- csoportfoglalkozáshoz, előadáshoz egy-egy témához (pl. bántalmazás, csúfolódás vagy testi-lelki egészség, stb.) kapcsolódóan tematika, személyisgeteszt kérése

- adminisztratív jellegű kérdések a tevékenység dokumentálására vonatkozóan
- szakmai dilemmákhoz kapcsolódó kérdések: szülői hozzájárulói nyilatkozat témája, kompetenciahatárok, egy-egy konkrét eset leírásához megoldási javaslatok kérése, időbeosztás pl. ha 1500 gyerekre 1 segítő jut és hogyan lássa el így a feladatait
- szakmai önmeghatározáshoz kapcsolódó kérdés, ki hogyan definiálja magát, illetve véleménykérés, plakát és szórólapötletek
- szakmai érdekképviselet téma
- adománygyűjtés több esetben is megjelent
- kutatáshoz segítségkérés – kérdőívek kitöltése, interjúalanyok keresése – leggyakoribb visszatérő kérés
- munkatárs keresésére irányuló kérés csak egyszer fordult elő.
- A legmegrázóbb tartalom egy iskolai erőszak áldozatául esett tanuló édesanyjának a kétségbeesett segítségkérése fotókkal illusztrálva azzal a céllal, hogy publicitást kapjon az ügy.

Érdemesnek tartottam a különböző szintű és tartalmú segítségkéréseken kívül megnézni témák szerint azokat a cikkeket, posztokat, konferencia- és képzésajánlókat, amelyeket megosztottak a csoporttagok egymással. Az említett időszakban, azaz 2019. szeptember 1. és november 19. között 194 bejegyzésből 145-öt tudtam ebbe a kategóriába sorolni, amelyeket szintén téma és műfaj szerint is csoportosítottam. Megdöbbentő felismerés volt, hogy a legtöbb megosztás a bántalmazás, a bullying, a csúfolás, a kiközösítés (mindezek szinonimái) témájával foglalkozott, közel 30 cikk nevében szerepeltek is az előbbi kifejezések, négy esetben a szexuális szintű bántalmazás is benne volt a címben, valamint az on-line zaklatás téma is többször szerepelt. Mindez azt sejteti, ma Magyarországon a köznevelési intézményekben tevékenykedő szociális segítők számára a leginkább előtérben szereplő téma az erőszak. Bizonyára további vizsgálódások tárgyává tudnánk tenni ezt a kérdést más kutatások keretében vagy akár csak annak vizsgálatával is, hogy hányan nyomták meg a like gombot, vagy hogy hányan nyitották meg, olvasták el ezeket a cikkeket, hányan kommentelték és tartalmilag is lehetne elemezni, hogy mit írtak, de jelen vizsgálódásom erre már nem terjedt ki. Mégis az kijelenthető, hogy az iskolai bántalmazás témája fokozottan foglalkoztatja a szakembereket. Mindezekon túl a konferencia és képzésajánlók szerepeltek még nagy számban a megosztások között, közülük is az emberi jogokkal foglalkozó programok vezettek. De az autizmus kérdése és az ADHD valamint különböző szakmai témájú megbeszélések érdekelték még a csoport tagjait, vagy pontosabban mondvai tartották a többiek számára megosztásra érdemesnek. A további témák csoportosítva a következők voltak:

- speciális helyzetű és életkorú gyerekekkel foglalkozó témák: roma gyerekek, kamaszkor, ifjúsági lelki elsősegély, digitális bennszülöttek, szorongás, öngyilkosság, önsértés, anorexia, addikciók,

- gyerekeket, szülőket célzó programok: szülőkkel való kapcsolattartás, prevenció, közösségi akciók: pl. közösségi festés, iskolaválasztás, szexuális felvilágosítás, iskolaérettségi vizsgálat, tanulási technikák, művészetterápiás foglalkozás, színházterápia, energiatalok, érzelmi intelligencia-fejlesztő játékok, környezetvédelmi edukáció,
- közvetlenül szakembereknek szóló ajánlások: szakmai folyóirat-ajánlás, az oktatásügyet érintő aktuális hírek, szociális ágazatot érintő hírek
- egyéb: külföldi kitekintések (pl. Izland, Lengyelország, Kína), (kis)film-ajánlók és filmelemzések.

További megfigyeléseim, felismeréseim a következők voltak a 2019-es tanévkezdéstől november közepéig tartó időszak vonatkozásában az Óvodai és iskolai szociális segítők szakmai Facebook csoportjának bejegyzéseinek áttekintése kapcsán:

- Az óvodai téma alig kerül elő ebben az időszakban, egy esetben kért valaki segítséget az óvodai munkájához, holott ez az egyik legkidolgozatlanabb része a munkának, ami összefügg azzal is, hogy bár az iskolai szociális munkának vannak Magyarországon az elmúlt 1,5 évtizedre visszatekintő hagyományai, szakmai tapasztalatai, addig ez az óvodai munkára nem igaz. Máté Zsolt (2018) ezt a következőképpen egészíti ki az iskolai és az óvodai színtereken a szociális segítség egyidejű bevezetése „sokak szerint túlzottan kockázatos vállalkozás” volt. Úgy tűnik, hogy a szakemberek számára jelen esetben az iskolai szolgáltatás kiépítése, meggyökeresítése is elég kihívással jár és már nem marad energiájuk a speciális munkát igénylő óvodákra.
- Bántalmazás, csúfolódás, kiközösítés, bullying témája, ahogy említettem már a leggyakoribb, legégetőbb téma, ami több szinten: interneten és az intézményekben is, azaz a virtuális és a valóságos térben is megjelenik többféle formában.
- Egy kis humor csak kétszer jelent ebben a vizsgált időszakban.
- A digitális kihívások, árnyoldalak sokkal inkább előtérben vannak a témák között, mint az internet által nyújtott lehetőségek, előnyök. Mindez paradox módon a világhálón működő szakmai fórum keretében jelenik meg, nem reflektálva még a kihívások mellett a pozitívumokra, azaz hogy pont a virtuális fórumon keresztül próbálják egymást támogatni az érintett szakemberek.
- Az előbbi gondolatmenetet folytatva a lehetőségekhez képest alig kerül elő kérdésként az, hogy az iskolai szociális segítő miként tudna pl. a Facebookon keresztüli segítséget nyújtani vagy elérni azokat a kamaszokat, akikkel a munkája révén kapcsolatban kell lennie.
- Oldal sikerét jelzi, hogy kicsit több, mint fél év alatt feltételezhetően az érintett szakemberek több mint felét megszólította.

- A virtuális szakmai csoport indulásától eltelt több mint fél év alatt nem volt szükség a beszélgetések moderálására (ellentétben a Szociális Szakmai Csoporttal).
- Leggyakoribb kérés a szakdolgozathoz kérdőív/interjúalany keresésen kívül a csoportfoglalkozásokhoz tematika-kérés. Ami persze felvet további kérdéseket is, hogy azzal, ha egy szociális szakember kap egy tematikát egy csoport levezetéséhez, attól még nem válik kompetenssé, alkalmassá valóban csoportvezetésre. Csoportdinamikai, csoportvezetői speciális tudások és tapasztalatok nélkül veszélyes vállalkozásnak is nevezhető a csoportvezetés különböző korú iskolás gyerekekkel, kamaszokkal, de akár felnőttekkel is.

Azt gondolom, hogy az innovációra fokozottan szükség van a még mindig újnak mondható szolgáltatás bevezetésénél és az óvodai és iskolai szociális munka hatékony végzéséhez. Hiszen a gyerekekkel végzett munka a változó társadalmi viszonyok között, ahol az infokommunikációs lehetőségeknek és veszélyeknek fokozottan ki vannak téve a legifjabb generációk is, különösen megkívánja az újszerű megoldásokat. Bízom benne, hogy az új képzések lehetőséget tudnak majd teremteni arra, hogy a szakemberekben szunnyadó újszerű, innovatív ötletek megszülessenek, generálódjanak azáltal, hogy védett környezetben, egymásra hangolódott szakmai csapatban, kreatív energiáikat felszabadítva együttgondolkoznak. Akárcsak úgy, ahogy az elemzett szakmai csoport születéséhez is egy konferencia műhelybeszélgetése adta meg az ihletet, s indította útjára azt a virtuális csoportot, amelyhez már több mint a fele az érintett szakembereknek csatlakozott.

És kicsit kitekintve további kérdések mentén érdemes még gondolkodni az óvodai és iskolai szociális segítők virtuális szakmai csoportjának vizsgálata apropóján. A következő kérdések megválaszolására ebben a cikkben nem vállalkozom, viszont akár másokat is további gondolatmenetek lefuttatására és azok írásos rögzítésére inspirálhatnak.

Alkalmas eszköz lehet-e az elemzett virtuális szakmai csoport az új szolgáltatásban dolgozó szakemberek egymás általi támogatására, informálására?

Ha igen, milyen korlátai léteznek egy digitális térben működő szakmai csoportnak?

Minek kell ahhoz történnie, hogy a virtuális kapcsolódások mellett valós találkozások, face-to-face szakmai eszmecserek jöhessenek létre?

Az óvodai és iskolai szociális segítők között vajon több-e a „digitális bevándorló”, mint „benszülött”? Ha feltételezzük, hogy így van, akkor ez miként hat-e szolgáltatás digitális innovációs fejlődési pályájára?

Továbbá új/vagy régi szociális szolgáltatások számára mennyire lehetne még innovatívabban kihasználni a digitális tér nyújtotta lehetőségeket, amelyek adott esetben nem csak statikus tartalmak közlésére adnak lehetőséget pl. egy intézmény honlapján keresztül, hanem a Web 2.0 által, amely az internet-alapú techno-

lógia új generációját jelenti (Kárpáti és mtsai, 2012), interaktív kapcsolatok létesítését is lehetővé teszi? Mindez természetesen maga után vonja, hogy az új lehetőségek alkalmazásához szabályozott keretekre van szükségünk! Azaz csakis az etikai és szakmai iránymutatások, alapelvek lefektetését követően érdemes beleválni a virtuális térben megvalósuló interaktív segítségnyújtásba, ami mindezen túl speciális módszertant is igényel. A skype-terápia műfaja pl. már nem idegen a pszichológus szakma számára, érdemes körülnézni és tanulni a társszakmáktól, valamint az országhatáron túlra is kitekinteni. Mugisha (2018) cikkében arról ír, hogy az Egyesült Királyság szociális munka képzésében tanuló „digitális bennszülött” hallgatókat hogyan lehetett megszólítani és aktivizálni tanulmányaikban a Web 2.0 nyújtotta új lehetőségeken keresztül (pl. blogok írása által).

Végül kérdésként maradjon a gondolatmenetem végén, hogy vajon az óvodai és iskolai szociális segítő képzéseiben meg tudnak-e jelenni a segítség pozitív lehetőségeként a virtuális tér csatornáit vagy csak mint fenyegető valóság kerül majd szóba, mint pl. a kortárs bullying egyik színhelye?

Jegyzetek / Notes

- ¹ Magyarországi Szociális Szakemberek Képzéséért Egyesület (Iskolaszövetség) a Kodolányi János Egyetemmel, valamint az MTA Szociológiai Tudományos Bizottság Szociális Munka Albizottsággal közösen konferenciát szervezett Budapesten, a KJE-n 2019. március 20-án, amelynek fő témája az iskolai szociális munka általános bevezetése és az ezzel kapcsolatos képzési feladatok voltak. A délelőtti plenáris előadásokat követően lehetőséget kaptak a nagyszámban jelenlévő óvodai és iskolai szociális segítő a kiscsoportos formájú megbeszélésre, ahol magam is részt vettem az egyik workshop vezetőjeként.
- ² Nagykőrösi Humán Szolgáltató Központ munkatársa, az oldal adminisztrátora és elindítója.

Felhasznált források / References

- Andráczki-Tóth Veronika (2019) *A gyermekjóléti alapellátás aktuális kérdései* c. előadása MACSGYOE (Magyar Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete) Hagyományos értékek, fejlődő szolgáltatások c. Országos Szakmai Konferencia 2019. okt. 7–9. Siófok
http://www.macsgyoe.hu/downloads/rendezvenyek/konf_2019/Andraczi.pdf
- Bányai Emőke (2000) *Az iskolai szociális munka és lehetőségei az ezredfordulón Magyarországon*. Háló, 2000/8. 3–5.o.
- Boros Julianna (szerk.) (2018) *Az iskolai szociális munka alapjai* Oktatási segédanyag.

- Letölthető: http://szockepzes.hu/wp-content/uploads/2019/04/Iskolai-szoci%C3%A1lis-munka_BJ-et_al.pdf
- Kárpáti Andrea –Szálás Tímea – Kuttner Ádám (2012) *Közösségi média az oktatásban – Facebook esettanulmányok* In: Iskolakultúra (2012/10.) 11-42.o.
- Máté Zsolt (2018) *Iskolai szociális munka* In: Párbeszéd (2018/3)
http://parbeszed.lib.unideb.hu/file/2/5bbcb42d0bc16/szerzo/02_Mate_Zsolt_Iskolai_szocialis_munka.pdf
- Mugisha, Charles (2018) *Socialworkin a Digital Age: The Need to Integrate in Social Work Education inthe UK* In: Journal of Social Work Education and Practice (2018/10)
- Oktatási adatok (2019/2020)* In: Statisztikai Tükör
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1920.pdf>
- Süki-Szijjártó Szilvia – Ládonyi Zsuzsanna (2019) *Az újra bevezetett iskolai szociális munkáról* In: Embertárs 2019/1.16-26.o.
- Szakmai ajánlások, útmutatók* Forrás: Szociális Ágazati Portál
https://www.oktatas.hu/kozneveles/projektek/efop194/projekthirek/efop194_utmutatok/

MAYER ILDIKÓ

Vigyázzunk az édesanyákra!

Let us Take Care of the Mothers!

Abstract

If we ask mothers what they consider to be their most important role in their family, it is the overarching and encompassing flow of maternal warm love within the family that plays a leading role. A mother can feel a sense of duality when she takes her child to a nursery, a kindergarten, or a school, since leaving the mothers love space, the child should find its way in a new place throughout the day. The mother would not only protect the child and keep the child in the familys nest, but would also allow the child to gain experiences in a scene called Life. Most of the time, when a child enters a new life-period, he or she changes his or her mothers life also: the mother also enters or returns to the world of work. This period is at least as a significant change in a family life as the birth of a child and the birth of a father and a mother. The family is a constantly and dynamically changing network of love, in which constant and loving attention to each other ensures the development of every member of the family. In a survey, we asked pregnant mothers and mothers who are nursing their small children at home about their return to work. With the mothers going to work, reconciling family life with everyone and everything becomes even more diverse. In addition, the urban lifestyle confronts families with countless challenges. Old patterns dont work.

In this study, we highlight the results of the survey, and present a working model that helps mothers with small children. An insecure, self-deprecating mother is hardly able to make pure love circle within the family that every member of the family so desperately needs.

Let us take care of the mothers.

Keynotes: mother, pure love, returntowork, support, family, network of love.

Absztrakt

Ha felteszünk egy kérdést az édesanyáknak, hogy mi az, amit a legfontosabb szerepüknek gondolnak a családjukkal kapcsolatban, vezető helyet tölt be az édesanyai meleg szeretet mindent átfogó és körbeölelő áramoltatása a családban. Egyfajta kettősséget érezhet az édesanya, amikor bölcsődébe-, óvodába-, iskolába indítja gyermekét, hiszen az édesanya szeretet-teréből kilépve a gyermek egy új helyszínen is helyt áll a nap folyamán. Az édesanya egyszerre óvna és a családi fészek melegében tartaná a gyermeket, azonban engedné is, hogy a gyermek tapasztalatokat szerezzen az Életnek nevezett színtéren.

A gyermek új élethelyzetbe kerülése legtöbbször az édesanya élethelyzetét is megváltoztatja: Ő is elindul illetve visszatér a munka világába. Ez az időszak legalább olyan meghatározó változás a család életében, mint amikor világra jött a gyermek, s az édesapa és az édesanya is megszületett. A család egy folytonosan, dinamikusan változó szeretet-háló, melyben az állandó és szeretettel egymásra figyélssel minden családtag fejlődése biztosított.

Egy felmérésben várandós édesanyákat és a már kisgyermeküket otthon nevelő édesanyákat kérdeztünk meg arról, mit gondolnak a munkába való visszatérésről. Az édesanya

munkába állásával a családi élet mindennel és mindenkivel történő összehangolása még szerteágazóbbá válik. Mindezek mellett a városi életmód számtalan kihívással szembesíti a családokat. A régi minták nem működnek.

A tanulmányban megismerhetjük a felmérés eredményeit, bemutatunk egy működő modellt, mely a kisgyermekes édesanyákat segíti. Az önmagában bizonytalan, önmarcangoló édesanya nehezen képes a tiszta szeretet áramoltatására a családban, amire minden családtagnak oly nagy szüksége van.

Vigyázzunk az édesanyákra.

Kulcsszavak: édesanya, tiszta szeretet, visszatérés a munkába, támogatás, család, szeretet-háló.

1. Bevezetés

Ha felteszünk egy kérdést az édesanyáknak, hogy mi az, amit a legfontosabb szerepüknek gondolnak a családjukkal kapcsolatban, vezető helyet tölt be az édesanyai meleg szeretet mindent átfogó és körbeölelő áramoltatása a családban. Egyfajta kettősséget érezhet az édesanya, amikor bölcsődébe-, óvodába-, iskolába indítja gyermekét, hiszen az édesanya szeretet-teréből kilépve a gyermek egy új helyszínen is helyt áll a nap folyamán. Az édesanya egyszerre óvna és a családi fészek melegében tartaná a gyermeket, azonban engedné is, hogy a gyermek tapasztalatokat szerezzen az Életnek nevezett szintéren.

A gyermek új élethelyzetbe kerülése legtöbbször az édesanya élethelyzetét is megváltoztatja: Ő is elindul, illetve visszatér a munka világába. Ez az időszak legalább olyan meghatározó változás a család életében, mint amikor világra jött a gyermek, s az édesapa és az édesanya is megszületett. A család egy folytonosan, dinamikusan változó szeretet-háló, melyben az állandó és szeretetteli egymásra figyeléssel minden családtag fejlődése biztosított. Az egyes életszakaszok váltásakor szerencsés, ha azok nem „csak úgy” megtörténnek, hanem odafigyeléssel, beszélgetésekkel, rugalmas változtatásokkal mozgásban marad a család dinamikája.

Kérdőíves megkeresés mellett döntöttünk, azzal a céllal, hogy feltérképezzük, van-e és milyen típusú támogatásra szüksége az édesanyáknak ahhoz, hogy a családdinamikai egyensúlyt mielőbbi megtalálja a család az édesanyának a munka világába történő visszatérését követően.

A cél elérése érdekében meginterjúvultuk az első gyermekükkel várandósokat, a kisgyermeküket otthon nevelő édesanyákat és a védőnőket, hogyan látják a kisgyermekes édesanyák nehézségeit, miben rejlenek a kisgyermekes édesanyák problémái.

2. Várandós és kisgyermekes édesanyák kérdőíves felmérésének eredményei

A felmérésben várandós édesanyákat és a már kisgyermeküket otthon nevelő édesanyákat kérdeztünk meg arról, mit gondolnak a munkába való visszatérésről illetve, mik azok a problémák, amikkel az édesanyák jelenleg szembesülnek, illetve a várandósok mit gondolnak, hogy kisgyermekes édesanyaként mik lesznek a legfontosabb problémáik. Az volt a célunk, hogy körvonalazódjanak a gyermeket / gyermekeket otthon gondozó édesanyák terheltségét csökkenteni hivatott tevékenység-csoportok.

A kérdőíveket kitöltött várandósok száma 46, az otthon tartózkodó, gyermek(eik)et nevelő édesanyák száma 43. A felmérésben résztvevő Várandósok és Anyukák átlag-életkora magas, a 30-as életévük környékén járnak. A felmérésből az látszik, hogy a további gyermek iránti vállalási kedv a gyermek(ek) megszületése után némileg csökken – az egy gyermeket vállalók aránya nő, mikor már Anyuka valaki – ennek okai a gyermekgondozás során felmerült problémákban, konfliktusokban is rejtezhet.

A számszerűsíthető, mérhető információk értékeléséből kitűnik, hogy:

- Az informáltság némileg növekedett (+12%) a várandósságból anyukává válás során. A legnagyobb információ-hiánnyal jogi téren rendelkeznek a meginterjúvoltak. A gyermekneveléssel kapcsolatos információk jelentősége az Anyukáknál megnő, sokan csak az események elmúltával döbbennek rá, hogy a gyermekek különböző életszakaszaihoz eltérő nevelési módszerek szükségeltetnek. Azok az Anyukák informáltabbak, akiknek módjuk van otthoni internet-hozzáférésre és akiknek a családi segítőkész háttér biztosítottasága miatt nagyobb a mozgásterük, kevésbé bezártak. Az Anyukák egynegyedénél hiányzik a saját maguk problémáinak megoldásához való segítség forrásának ismerete.
- Az anyává válás nehezebb (+33%) – derül ki az Anyukák válaszaiból, mint gondolnák az első gyermeküket várók. A gyermekgondozás körüli információ-hiány az anyává válással egy csapásra megszűnik, az Anyukák ebben teljes mértékben felnőnek a feladathoz; előkerülnek viszont előre nem látott módon a szervezéssel, összeegyeztetéssel kapcsolatos gondok és a megnövekedett lelki terheltség. Nehézzé válik az anyáknak saját magukra fordított idő és a férjjel kettesben töltött idő megszervezése.
- Az Anyukáknak az édesapát kevésbé sikerül bevonni (-6%-al) a gyermek gondozásába és nevelésbe, mint gondolnák az első gyermeküket várók. A párkapcsolati problémák jóval markánsabban jelennek meg az Anyukák életében, mint azt a Várandósok gondolnák, és ezzel a problémával csak a harmada érintett Anyuka fordulna szakemberhez.
- A felmerült problémákkal az Anyukák pont olyan mértékben tudnak átlagosan megbirkózni, mint a Várandósok. A kérdésre adott válaszokból

azonban kiderül, hogy az Anyukáknál nagyobb a szórás e kérdés tekintetében. Azok az Anyukák, akiknek nagyobb gyermekük mellett nevelik most a kicsit, jóval magasabb pontot adtak erre a kérdésre, mint azok, akiknek gyermekei közül „egyik kicsi, másik pici”.

A kifejtős kérdésekre adott válaszokból kitűnik, hogy a Várandósok elképzelései a családi életről és az Anyukák által adott valós kép markánsan különbözik. Míg a Várandósok azt gondolják, hogy a gyermekgondozás és a munkahelyükre történő visszatérés lesz a legfontosabb megoldandó problémájuk, addig az Anyukák számára a családi élet szervezése és mindennel és mindenkivel való összehangolása veszi el a legtöbb energiát. Az Anyukák számára a párkapcsolati problémák meghatározó mértékben jelentkeznek, míg a Várandósok csak kis hányada gondol ebbe bele. Az Anyukák napi szinten érzékelik a bezártsággal, beszűküléssel, ingerlékenységgel, depresszióval kapcsolatos lelki megterheléseket, elszenvedik a társadalom közönyét és anyaságuk el nem ismerését, nem tisztelését méghozzá olyan mértékben, amelyet a Várandósok elképzelni sem tudnak. Az Anyukáknál ezért jelentős igényként jelenik meg a kimozdulási vágy, a lelki terhelésüket oldó, problémáikra választ adó kismama-klubba járás és a továbbtanulás/képzés iránti elkötelezettség. A gyermekneveléssel kapcsolatos problémák nagyobb információ-hiányként nehezednek az Anyukák vállára, mint azt Várandós társaik gondolják. Az ebben a témában tapasztalható információ- és önbizalom-hiány minden bizonnyal a rokonok/nagyszülők kéretlen beleavatkozásának és a férjjel való konfliktusoknak is köszönhető. Ez az a pont, amelyben egyezett a Várandósok és az Anyukák véleménye: 35-40%-uk gondolja, hogy később felmerül, illetve jelenleg tapasztalja a nagyszülők kéretlen tanács-osztogatásait.

A Várandósok várható konfliktus-forrásainak listáját vezeti a munkahelyre való korlátozott visszameneteli lehetőség és az anyagiak miatti korábbi visszatérés a munka világába. S bár az Anyukák 22%-ánál valóban reális konfliktusként jelentkeznek az anyagi gondok; a munkahellyel kapcsolatos féltelmek, konfliktusok; az ezek megoldásához szükséges segítség kérése elenyésző az Anyukáknál. Számukra sokkal fontosabb az önmagukhoz való visszatalálás, a gyermekek nevelésével, gondozásával, ápolásával kapcsolatos minél természetesebb megoldási módszerek és a család életének napi, rutinszerű, konfliktus-mentes szervezése, rendezése. Erőteljes igény mutatkozik továbbá az Anyukák körében a regenerálódás és pihenés/relaxáció fortélyainak elsajátítására, a „saját idő” biztosítására és ehhez fontos és elengedhetetlen számukra a megfelelő minőségű „anya-pótlék”, a gyermekfelügyelet biztosító családtag vagy alkalmazott. Fentiek megoldása biztosan elvezetne ahhoz, amit az anyukák közül a legtöbben néven neveztek, mint az anyaságban a legnehezebb: a türelem gyakorlása.

3. A védőnők kérdőíves felmérésének eredményei

A védőnői interjúk lefolytatásával az volt a célunk, hogy nevesítsük, hogy a kisgyermekes édesanyák által megnevezett problémák közül melyek azok, amelyeket a szakemberekkel (védőnőkkel) az édesanyák megosztanak. Győr városában dolgozó védőnők körében végeztük el a felmérést, és célunk volt továbbá, hogy felmérjük, vajon ugyanazokat a probléma-forrásokat jelölik-e meg a Védőnők, mint amiket az Anyukák megjelöltek.

A számszerűsíthető, mérhető információk értékeléséből kitűnik, hogy

- A Védőnők közel azonos mértékben gondolják, hogy az Anyukák informáltak, mint az Anyukák maguk (Védőnők: 6,5 átlag; Anyukák: 6,8 átlag => -4%).

A Védőnők szerint az anyukák gyermeknevelési tanácsokban (33%) szenvedik a legnagyobb hiányt, ezt az információ-hiányosságot az Anyukák körében végzett felmérés is alátámasztotta. Ezt követik a jogi információk és a gyermek orvoslásával kapcsolatos információk (19-19%). Ugyanakkor az Anyukák 37%-a számára a legnagyobb információ-hiány jogi téren mutatkozik, ebben a kérdésben az Anyukák nem elsősorban a Védőnőjüket keresik fel.

- A Védőnők úgy veszik észre, hogy az anyává válás nem annyira nehéz az Anyukáknak, mint azt az Anyukák saját magukról gondolják. Az anyaságot a mérhető skálán 17%-al nehezebbnek tartják a gyakorló Anyukák, mint azt róluk a Védőnők gondolják/tapasztalják (Védőnők: 5,0 átlag; Anyukák: 5,8 átlag).

A válaszoló Védőnők 62%-a lelki terheltséget (az anyasággal kapcsolatos lelki dilemmák; önbizalom-hiány; maximalizmus; kimerültség stb.) nevezte meg, mint az anyává-válásban a legnehezebben megoldható az Anyukák számára. Az Anyukáknál is ez a tényező szerepel az első helyen (74%).

- A Védőnők több, mint 20%-al kevésbé gondolják, hogy az Anyukák be tudják vonni az apákat a gyermek körüli mindennapi teendőkbe (Védőnők: 5,7 átlag; Anyukák: 7,0 átlag), mint azt az Anyukák ténylegesen érzékelik. Ebből az valószínűsíthető, hogy inkább olyan Anyukák fordulnak a Védőnőkhöz segítségért, akik jobban „magukra maradtak” a gyermek gondozásában és – nevelésében; akiknek a férje/párja kevésbé tud segíteni az Anyukának.
- A Védőnők közel 20%-al kevésbé gondolják, hogy az Anyukák meg tudnak birkózni a felmerülő problémáikkal, mint ahogy azt az Anyukák gondolják saját magukról. Ennek oka minden valószínűség szerint abban keresendő, hogy az Anyukák tényleges problémákkal fordulnak a Védőnőkhöz, akik segítenek is azt megoldani; így azonban a Védőnők azt érzéke-

lik, hogy az Anyukák sok problémával küzdenek és nehézséget okoz számukra azok megoldása.

A kifejtős kérdésekre adott válaszokból kitűnik, hogy a Védőnők 108%-ban – tehát volt, aki egynél több aspektusban – a lelki segítségnyújtást emelték ki, mint legfontosabb segítség a gyermek első 3 életévében az Anyukáknak. A lelki tanácsadás, a különböző félelmek oldása, az önbizalom-erősítés és a lelki megerősítés az anyai szerepben mind-mind nagyon fontos segítő jobb a Védőnők szerint az Anyukáknak. A Védőnők 81%-a jelezte, hogy a gyermekgondozási tanácsok is nagyon fontosak ebben az időszakban az Anyukáknak. Ez a típusú segítség az Anyukáknál fel sem merült. Minden bizonnyal olyan kézenfekvő a segítség-kérés ilyen esetekben a Védőnőktől és olyan mélységű információkat kapnak az Anyukák, hogy további kérdésük ez ügyben nincs. Az Anyukák legfőbb megoldandó problémája (65%-uk jelezte) a megfelelő minőségű gyermekfelügyelet. Ezzel a problémával azonban nem a Védőnőkhöz fordulnak az Anyukák, mivel ez az igény a Védőnőknél csak 5%-ban jelent meg. Ugyan az Anyukák 26%-a jelezte, hogy párkapcsolati problémáiban segítségre lenne szüksége, ez csak 10%-ban csapódik le a Védőnőknél. Valószínűleg szégyenlősek ebben a témában az Anyukák és nehezen nyílnak meg ez ügyben a Védőnők felé.

Az Anyukák életében a vezető konfliktus-forrás a lelki terheltség: az Anyukák 58 %-a jelölt meg lelki terheltségre utaló konfliktus-forrást, amely a beszűkültségre, bezártságra illetve az ebből fakadó ingerlékenységre és depresszióra vezethető vissza. Az Anyukák 51 %-a férjjel való konfliktusokat, 33%-a pedig a nagyszülőkkel való nézeteltéréseket nevezte meg konfliktus-forrásoknak. Legérdekesebb momentuma a felmérésnek az, hogy a Védőnők 81 %-a jelölte meg a nagyszülők, ezen belül is az anyós beleszólását a gyermek gondozásába és nevelésébe, mint konfliktus-forrás és 57%-a férjjel való kapcsolat milyenségét. A többi probléma (gyermeknevelési, -gondozási, anyagi, időgazdálkodási gondok) eltörpül e két kiemelkedő konfliktus-forrás mellett.

A Védőnők nagyon széleskörű és sok témát felölelő gondolatot vetettek fel azal kapcsolatban, milyen előadásokra, „továbbképzésekre” volna szüksége az édesanyáknak. Ha a válaszokat összesítjük, kiderül, hogy a Védőnők szerint a legfontosabb teendő – 105%-nyi voks érkezett rá –, hogy az Anyukák számára lelki támogatást nyújtó tanfolyamok, előadások kerüljenek megszervezésre konfliktus-kezelés, életvezetés, önbizalom-erősítés, feszültség-oldás, önismereti, személyiség-fejlődési témakörökben; és lelki segítségnyújtás a várandósság és anyaság pozitív megélésében. Az Anyukák 65%-a lelki terheltsége csökkentése érdekében törekedne önismereti/ személyiségfejlesztési tréningeken; lelki megerősítő, önbizalom-növelő foglalkozásokon való részvétellel; megismerkedne a relaxáció és a lelki önvédelem eszközeivel és gyakorolná a türelmet.

4. A felmérések következtetései

Családvédelmi szeretetház, azaz prevenciós lelki egészségvédelmi központ működtetését és kompetenciafejlesztő tréning-sorozatok megalapozottságát mindhárom felmérés alátámasztotta. A prevenciós lelki egészségvédelmi központ programjait úgy célszerű összeállítani, hogy az azon résztvevő kisgyermekes édesanyák megkapják a választ az ő speciális problémáikra, és megtalálják a segítő kezeket életük minden területén.

Érdemes volt meginterjúvolni a Védőnőket is a gyermeküket otthon nevelő Anyukák problémáival kapcsolatban. Így a Váradosok és az Anyukák kérdőíves interjúból formát öltött valós konfliktus-források és segítségre szoruló életterületek tovább konkretizálódtak, illetve némelyek közülük még erőteljesebb hangsúlyt kaptak. Így kiemelten fontossá vált a különböző konfliktuskezelési-, kommunikációs- és önérvényesítő technikák alkalmazása a szűkebb és tágabb családon belül. Világossá vált, hogy az édesanyákat tovább kell erősíteni anyai mivoltukban, önbizalmat kell önteni beléjük, és vissza kell adni az önbecsülésüket. Végig kell vezetni őket egy önismereti, személyiségfejlődési úton, hogy stressz-mentesebben élhessék meg a szülés után életükben beálló vadonatúj élethelyzetet. Segítő technikákkal kell megismertetni a kisgyermekes édesanyákat a mindennapi élet szervezésének és az idő beosztásának területén. Informáltságukat fokozni kell annak érdekében, hogy tudatában legyenek annak, mely ügyben (legyen szó jogi, gyermeknevelési vagy párkapcsolati problémákról) kihez fordulhatnak segítségért.

Az édesanya munkába állásával a családi élet mindennel és mindenkivel történő összehangolása még szerteágazóbbá válik. Mindezek mellett a városi életmód számtalan kihívással szembesíti a családokat. A mostani világ nem összehasonlítható a korábbi világgal. A régi minták nem működnek. Az új minták kialakításához a generációk egymás iránti kölcsönös tiszteletben tartása melletti, szereteten alapuló véleménycserék, egyeztetések és megoldási stratégiák kidolgozása szükséges. A városi életmód és a pénz által működtetett világ embert próbáló terheket rak a családok vállára. A régi időkben minden, amit az édesapa és az édesanya más családokkal összefogva megteremtett – például a beleadott energiával, a kétkezi munkával biztosított élelmezés –, a mai világban már nem valósulhat meg. Megszűnt a cserekereskedelem. Azokban az időkben mindenki azt tette, amihez a legjobban értett, és ezeket a legtisztább értéket képviselő és szeretettel készített termékeket tudta elcserélni olyan termékekre / terményekre, amik hasonlóan tiszta, értékes közegben születtek.

Egy városban élő család bármihez is szeretne hozzájutni, pénzre van szüksége. A gyermekét otthon nevelő édesanya kiesik a jövedelem-szerző helyzetéből, így legtöbbször az édesapa kettő ember bevételeért dolgozik. Egyenes következménye ennek, ami a felmérésből kiderült, hogy az édesapákat átlagosan kevésbé

sikerül bevonni a gyermek körüli teendőkbe, mint az első gyermekükkel Várandósok gondolják. Az Anyukák 22%-a jelezte, hogy anyagi okok miatt a 3 év letelte előtt vissza kell mennie dolgozni. A korábbi munkahelyekre történő visszatérést megelőző állásinterjú akár fájdalmas élményekkel, a munkáltató részéről megnyilvánuló meg nem értéssel is zárulhat. Egy édesanya így fogalmazott a korábbi munkahelyén történt állásinterjú alatti megéleéseiről: „A 2 órás beszélgetés alatt kezdtem úgy érezni, hogy pofonokért mentem. Átalakították a szervezetet, és az volt a munkáltató nézőpontja, hogy a két éves munkából történő kiesésem miatt valószínűleg nem tudok beilleszkedni. A részmunkaidőt nem tudják biztosítani. Nem is gondolták volna, hogy visszatérek.”

A felmérésben az Anyukák 74%-a az anyaságban rejlő nehézségek közül a lelki terheltséget jelölte meg legfontosabbnak: a kimerültség, az alvás-hiány, a fáradtság, a monotonitás, az állandó készenlét és a bezártság, magány, s az örök kérdés: jó anya vagyok-e? A gyermektől való elszakadást fájdalmasan élheti meg az édesanya, és ezt még tetézheti a korábbi munkáltató részéről tanúsított meg nem értés és valamint az általános munkaerőpiaci hozzáállás. Hosszabb otthon töltött idő után egyes munkavállalói (pl. kommunikációs, prezentációs) készségek „berozsdásodnak”, ugyanakkor egy másik szerepben elért látványos fejlődés (plempátia, szervezőkészség, prioritások kijelölése, tervezés, rugalmasság) ugyanakkor nehezen tudatosul. Komoly kérdés merül fel az édesanyában: ki lettem én az anyává válás folyamatában? Az önmagában bizonytalan, önmarcangoló édesanya nehezen képes a tiszta szeretet áramoltatására a családban, amire minden családtagnak oly nagy szüksége van.

Vigyázzunk az édesanyákra! Van mit tennünk az édesanyák munkába történő visszaillesztésének területén, a munkahelyek családbarát szemléletének alakításán és az atipikus foglalkoztatási formák további elterjesztésén.

5. A Családi Kör Centrum jó gyakorlata – támogató védőhálót nyújtó preventív lelki egészségvédelmi központ kisgyermekes családoknak

5.1. A Családi Kör Centrum Győr szerves része

A Családi Kör Centrum egy testi – lelki – szellemi egészségmegőrző és kompetencianövelő Központ, mely megnyitása óta (2012) Győr város kisgyermekes családjainak szerves részévé vált. A generációk találkozásának kedvelt helyszíne a Centrum, a legfiatalabb korosztálytól a legidősebbekig szívesen látogatják a Centrumot. Három, érzékeny célcsoporttal foglalkozik a Centrum: a gyermeket váró illetve kisgyermekes családok, a családalapítás előtt álló fiatalok és az aktív idősebb nyugdíjas korosztály. A fiatal, kisgyermekes családok közel 30-féle szolgáltatást vehetnek igénybe, többségük teljesen ingyenesen látogatható. Az idősebb

korosztály körében sikeresek a nyaktorna és a fitball foglalkozások, szívesen vezetnek tanácsadásokat (pl. álláskeresési, kötődő nevelés, csecsemőtáplálás), és klubfoglalkozásokat (önkéntes, főzőcske, sport, mese, kreatív, egészségmegőrző) valamint a gyermekfelügyeletben is szerepet vállalnak. Az Idegennyelv Klubot is túlnyomó részben időskorúak látogatják. Célcsoportunk továbbá a fiatalok, akiknek a programokat a Centrumon kívüli helyszíneken, középiskolákban, gimnáziumokban illetve a Széchenyi Egyetem Szociális Tanszékén valósítjuk meg férfiónői kommunikáció, konfliktuskezelés témákban és megismertetjük velük a Szociopoly érzékenyítő társasjátékot. A középiskolások és a fiatal, gyermektelen felnőttek önkéntes szolgálatot teljesítenek adminisztrációs, illetve klubvezetői munkákban illetve a gyermekfelügyeletben. A kisgyermekes édesanyák támogatása mellett helyet kapnak kompetencia-növelő rendezvényeink is a család minden életkorú tagja számára (Családi Szabadegyetemek, Csecsemő- és gyermek-újraélesztés, elsősegély nyújtási ismeretek foglalkozások és Életstratégia-váltás csoportos foglalkozások). A Szeretetszolgálat támogató ereje abban is megnyilvánul, hogy a programok legnagyobb része ingyenes, így a megélhetés szempontjából legnehezebb helyzetben lévők is igénybe tudják venni szolgálatunkat.

A Centrum fizikai elhelyezkedése, a lakótelepi környezet lehetőséget teremt arra, hogy lakókörnyezetükhöz közel értelmes és értékes foglalkozásokkal, éltető közösségben töltsék a mindennapjaikat az újonnan létrejött családok és az aktív idősödők is. A Centrum bejáratánál nagy parkoló áll rendelkezésre egy zárt udvarban, ahol a messzebről érkezők is biztonságban hagyhatják autóikat. Egyik különleges erőssége a Centrumnak, hogy a Győrben munkavégzés céljából letelepedő kisgyermekes családoknak megkönnyítjük a beilleszkedést a városba azáltal, hogy egy védett közösségi térben segítő, támogató emberi kapcsolatokra tudnak szert tenni, melyek könnyen barátságokká fejlődnek. A Centrumban felszabadult segítség, és tanulás folyik. Célunk az empowerment, azaz a szülőkből és az idősekben minden eszközzel erősíteni, hogy *képesek* életük minden szempontból kompetens rendezésére. Törekszünk arra, hogy az egyénben rejlő belső kapacitások, erőforrások „felszabaduljanak”, segítjük felszínre hozni azokat.

A Centrum elméleti alapja a korai fejlesztés fontosságának felismerésén nyugszik, valamint a kötődő nevelés jelentőségének ismeretében anya és gyermeke, valamint a családtagok közötti kapcsolatok elősegítése, megerősítése.

A programok kiscsoportokban valósulnak meg, interaktív módon, a tanácsadás pedig személyre szabott, egyéni bánásmódot tesz lehetővé és mindenkinek a saját problémái megoldásában képes segítséget nyújtani.

A kisgyermekes anyukák számára felkészült önkéntesek közreműködésével gyermekfelügyeletet biztosítunk, így az anyukák igény esetén háborítatlanul igénybe tudják venni a szolgáltatásokat. Számos program kifejezetten a szülő-gyermek kapcsolat elmélyítését segíti.

A programvezetők és a tanácsadást biztosító szakemberek szakmailag felkészült, kompetens személyek, akik révén biztosítható a minőségi, szakszerű támogatás.

Órarend szerint dolgozunk, amelyet a weboldalunkon kívül a hetente megjelenő hírlevelekben és a facebook oldalon keresztül is közzéteszünk, s egyes programokhoz plakátok és röplapok is készülnek. Évente több, mint 600 programelemet szervezünk, és bonyolítunk le. A Centrum működését alapvetően európai uniós források illetve a Szeretetszolgálat saját belső költségvetése finanszírozza.

5.2. A Családi Kör Centrum célkitűzései

Rövid távú cél: A családdá válás időszakában felmerülő kérdésekre hatékony, gyors és szakmailag kompetens válaszokat adni a családoknak, családias közegben. Értelmes szabadidő eltöltési lehetőségek és feltöltődés, a napi rutin feladatokból való kiszakadásra lehetőség biztosítása.

Középtávú cél: A családok testi-lelki egészségének megőrzése, közösségek létrehozása, a különböző generációk közötti találkozási lehetőségek biztosításával a szemléletformálás, a tapasztalatok átörökítése.

Hosszú távú cél: A Győr városában és annak környékén élő lakosság körében a gyermekvállalás támogatása, és az ehhez kapcsolódó közösségi értékek megerősítése.

5.3. A Családi Kör Centrum programsorozatjai

Tapasztalatunk van a Családokhoz való folyamatos kapcsolódásban, tudjuk, hogyan érjük el őket. Programjainkat három speciális programsomagba rendeztük.

Bölcső – Az Életkezdés Közösségi Tere: klubok, egyéni és csoportos tanácsadások, kompetencia-növelő csoportfoglalkozások, ünnepkörökhöz kapcsolódó családi programok.

Tartópillér – A Fiatalok Közösségi Tere: férfi-női kommunikációs, és konfliktuskezelési csoportfoglalkozások, áldozattá válást megelőző osztályfőnöki órák és tréningfoglalkozások, kamasz nyári táborok, Önkéntes képzés.

Bölcsék Köre – Az Idősödők Közösségi Tere: önkéntes klub, klubvezetés, generációk találkozási során tapasztalat-csere.

5.4. A Családi Kör Centrum szolgálata

- Testi egészséget megőrző programok:

Maminbaba – latin fitness foglalkozás hordozóban testre erősített gyermekekkel, Nyaktorna, Fitball.

- Lelki egészséget megőrző, baba-mama kötődést segítő foglalkozások:

Mese Klub, Baba-mama Mondókázó Klub, Babahordozó Klub, Kötődő nevelés Klub pszichológussal, Kreatív Klub, Főzőcske Klub, Családi Szabadegetem, Ünnepkörökhöz kapcsolódó családi programok (családi farsang, húsvéti családi készülődés, tavasz köszöntő játszótér Kerekítővel, nyárázó kreatív foglalkozás, őszi családi program, mikulás ünnepség, adventi családi készülődés, családi karácsonyi koncert Kerekítővel).

- Szellemi / tudati egészséget megőrző programok:

Egészségmegőrző klub (relaxációs, önbizalom növelő gyengéd módszerek), Egészség klub (Sóbarlang látogatás, mell önvizsgálat), Baba-Mama Klub.

- Kompetenciafejlesztő képzések / tanácsadások / workshopok:

Német kezdő és haladó Klub, Csecsemő- és gyermektáplálás tanácsadás, Álláskeresési egyéni tanácsadás, Vállalkozásindítási workshop, Az anyává válás nehézségeit áthidalni segítő workshopok (erőszakmentes kommunikáció, érzelmi intelligencia, pénzügyi intelligencia, nőiség témákban), “Változom, tehát vagyok” workshop, Csecsemő- és gyermek újraélesztés, elsősegély-nyújtó tanfolyam, Életstratégia-váltás csoportos foglalkozás, Coffee To Go rendezvények férfi-női kommunikáció, konfliktus-kezelés témákban és érzékenyítés Szociopoly társasjátékkal, családi életre felkészítő nyári kamasztábor.

- Külső rendezvények:

Nyári kirándulás Bakonyszentlászlóra busszal Bárcki Gyermekotthon lakóival és nevelőikkel; „Legyen teljes a Karácsony” ünnepség a Pajtában a Bárcki Gyermekotthon lakóival.

- Önkéntesek menedzselése:

Önkéntes Klub és jobb agyféltekés rajztanfolyam, Karácsonyi Ünnepség önkénteseinkkel, Önkéntes képzés.

Az egyes programok látogatási intenzitása nagymértékben függ az intimitás mértékétől. Minél intimebb szférát vagy témát érint az adott klubfoglalkozás, annál kisebb a látogatottsága. A megnyílást nem kifejezetten igénylő foglalkozások, illetve a gyerekekkel való együttes tevékenységet pártoló klubtevékenységek nagy népszerűségnek örvendenek. Külön öröm, hogy az Önkéntes Klub is előkelő helyet foglal el a klubok között, ahol a csoportkohéziót erősítjük tapasztalt önkénteseink között. Rájuk leginkább a központi, nagyobb létszámot igénylő programokon számíthatunk (pl. Adni öröm! akció, katasztrófavhelyzetek).

Élő a kapcsolatunk a családokkal, napi szinten kérdezzük őket, és arra reagálva szervezzük a programokat, s hívjuk meg a megfelelő szakembereket. Éves szinten történik elégedettség mérés is a Centrumot látogató szülők körében, arra vagyunk kíváncsiak, mit gondolnak a Centrumba betérők, mit szeretnének, miért jönnek be, s miért pont ide.

Már a forgalmi számok is beszédesek, de a résztvevők, akiknek többsége visszajáró vendég, az elégedettségi felmérés során meg is fogalmazták, miért szeretnek a Családi Körbe járni. Sok család kimondottan a programok sokszínűsége, változatossága miatt választotta a Családi Kört. A közösségi élmény megélése is ösztönözte a szülőket a részvételre. A szervezők közvetlensége, kedvessége, valamint a szakértő gyermekfelügyelet biztosítása is fontos szempont volt a választásnál. Vonzó volt az otthonukhoz való közelség és a programok ingyenessége, tehát a hozzáférhetőség is.

A projektben kiképzett önkéntesek is fontos célcsoportja a Centrumnak. Az ő motivációik között az egyik fontos tényező az volt, hogy gyerekekkel lehet foglalkozni. Van, aki azért végez itt önkéntes szolgálatot, mert a Centrum közel van a lakásához. Emellett említették még a szeretetteljes légkört, a családiás környezetet, a szimpatikus embereket, programokat is. Többen említették, hogy a megszerzett tudásukat itt kamatoztathatják. A másokon való segítség igénye is több embernél felmerült. Nem egy olyan önkéntesünk van, aki az önkéntes szolgálattal magányát oldja, így nem érzi magát egyedül. Jó páran pedig erre a kérdésre csak annyit válaszoltak, hogy itt minden tetszik.

5.5. A Centrum működése

A Családi Kör Centrum nyitvatartási rendje: hétfőtől–péntekig: 8.00–16.00 óra.

Esetenként szombaton is nyitva van (pl. Családi Szabadegyetem illetve Életstratégia-váltás kompetencianövelő workshopok, valamint Kreatív Klub foglalkozások).

A Centrum helyiségei a sokféle foglalkozásnak teret, helyszínt illetve további jellegzetes tevékenységek (szoptatás, tisztába tevés, sport foglalkozáshoz átöltözés) végzéséhez intim körülményeket is biztosítanak. Az előtér lehetőséget teremt a babakocsik és a kabátok, öltözetek tárolására.

A Centrum elhelyezkedése: 9023 Győr, Szigethy A. u. 109.

A Centrum lakótelepi környezetben, kiváló ingyenes parkolási lehetőséggel megáldott helyszínen, a célcsoport közvetlen közelében, jól megközelíthető helyen található.

5.6. A Családi Kör Centrum eredményei

Elért mutatók Családi Kör Centrum indulása óta:

- 23.642 aláírás a jelenléti íveken kezdetektől (2012.) kumulálva.
- 12 közösség (klub) működik: Baba-Mama Klub; Kötődő nevelés Klub; Mese Klub; Önkéntes Klub; Egészségmegőrző Klub; Baba-Mama Mondókázás; Kreatív Klub; Főzőcske Klub; Egészség Klub; Sport Klub; Babahordozó Klub; Idegennyelvi Klub.
- 636 hírlevél olvasó.
- 2.359 „lájkoló”, oldalkedvelés a facebook oldalunkon.

Az eredmények, sikerek az elkötelezett, áldozatkész emberek munkájának köszönhetőek, akik többsége önkéntesként végezte, és végzi ma is a közösségi szolgálatot.

Időszak: 2012. június 1-től 2019. december 31-ig

Az önkéntes teljesített munkaórák száma: 5.097 munkaóra

Az önkéntes munkaórák összes adományértéke: 9.897.750 Ft

A tevékenységeket főként a következő területeken végezték az önkéntesek: klubvezetés, szakértő tanácsadás, gyermekfelügyelet, adminisztráció – szervezés.

6. A tanulmány összegzése

Jelen tanulmányommal arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy a kisgyermekes édesanyák testi-, lelki- és szellemi támogatása létfontosságú. Bemutattam egy kérdőíves felmérést a Várandósok, a kisgyermeküket otthon nevelő Anyukák és a Védőnők körében. A felmérés eredményein alapuló, működő prevenció-s lelki egészségvédelmi központ jó gyakorlatát is kifejtettem részleteiben. Azt az értéket kívánom közvetíteni, hogy tiszta családként élni a mai világban óriási munka is és óriási lehetőség is arra, hogy egészséges és szépséges lelkű gyermekeket tudjunk adni a világnak. Vigyázzunk az édesanyákra, hogy ezt a nemes küldetést teljes szívvel és ép testben és lélekkel tudja véghezvinni!

Életminőség-fejlesztés és kommunikáció

LELKÓNÉ TOLLÁR ILDIKÓ – NÉMETH KORNÉL

Munkahelyi kommunikáció és belső kapcsolati háló jelentősége munkavállalói szemmel, Dunántúli vállalkozások példáján

The Significance of Workplace Communication and Internal Networking in Transdanubian Businesses from the Employees' Aspect

Abstract

Among the resources of the companies operating today, human resources are the most distinctive of the individual companies. In our ever-changing world, human resources are dynamic force that can help a company achieve better performance and new solutions. An important key to corporate success is retaining a workforce that is well-versed in internal processes and able to follow technological advances. To do this, businesses need to grasp all the tools and shape their operations to make them truly attractive and motivating for their employees. In our research, with 425 employees in Transdanubian companies, we studied the employee-employee and employee-manager relationships, the key management competencies expected and brought to the fore by employees, and investigated the impact of workplace relationship and workplace communication on the employees. Human relationships in the workplace are also very important from an organizational point of view, as they influence the employees productivity and relationship with the company. The employees; personal relationships and personal well-being also have other significant benefits for employers, such as low absenteeism and termination of employment.

Keynotes: communication, human resources, relationships, employee, business.

Absztrakt

A ma működő vállalkozások erőforrásai közül a humán erőforrás különbözteti meg leginkább az egyes vállalatokat egymástól. Állandóan változó világunkban az emberi erőforrás egy olyan dinamikus erő, amely jobb teljesítményhez, új megoldásokhoz segítheti a vállalatot. A vállalati siker egyik fontos kulcsa a belső folyamatokat jól ismerő, a technikai fejlődést követni tudó munkaerő megtartása. Ehhez a vállalkozásoknak minden eszközt meg kell ragadniuk és úgy kell alakítaniuk működésüket, hogy az a dolgozóik számára igazán vonzó és motiváló hatású legyen. Kutatásunkban 425 fő munkavállaló bevonásával Dunántúli vállalkozásoknál arra kerestük a választ, hogy milyen a munkahelyen együtt dolgozó emberek kapcsolata egymással és vezetőikkel, hogy melyek a munkavállalók által elvárt és a gyakorlatban előtérbe kerülő legfontosabb vezetői kompetenciák, valamint

vizsgáltuk a munkahelyi kapcsolatoknak és munkahelyi kommunikációnak a munkavállalókra gyakorolt hatását is. A munkahelyen kialakuló emberi kapcsolatok nagyon fontos tényezők szervezeti nézőpontból is, hiszen befolyásolják a munkavállaló produktivitását és a céggel kialakított kapcsolatát. A munkavállalók személyes kapcsolatait, személyes jóllétét a munkaadók szempontjából egyéb jelentős eredményekkel is jár, ilyen az alacsony arányú hiányzás és munkahelyelhagyás.

Kulcsszavak: munkavállaló, emberi kapcsolatok, személyes jóllét, vezetői kompetenciák, szervezeti kultúra.

Bevezetés és irodalmi áttekintés

A környezetünk állandó változásához a sikeres vállalkozásoknak alkalmazkodniuk kell, ez pedig csak úgy lehetséges, ha a szervezeti kultúrájukat fejlesztik.¹ Ma a kutatók és a gyakorlati szakemberek számára is egyértelmű ez a megfogalmazás, de ez nem volt mindig így, hiszen a menedzsmentelméletek egészen a 19. század második feléig „kultúramentesek” voltak. Ezt követően azonban a szervezeti kultúrára úgy tekintenek, mint a gazdaságot jelentősen alakító tényezőre. Az 1980-as éveket egyenesen a „kultúra évtizedének” nevezik.² Jelenleg az átalakulóban lévő gazdasági rendszer és a változó társadalmi-gazdasági igények sokkal inkább megkövetelik a rendszer szintű gondolkodást. Ennek középpontjába újra az ember került. A termék- és technológia innováció által generált változásokkal összefüggésben a döntéshozóknak, a folyamatokat menedzselő tisztviselőknak és a munkájukat támogató egyéb szakembereknek az integrált, rendszer szemléletű megközelítést és a folyamatosan változó környezethez való rugalmas alkalmazkodást kell szem előtt tartaniuk.³ Minden szervezet saját, egyedi kultúrával rendelkezik, saját története, gyakorlata, szelleme, értékrendje, hagyományai vannak.⁴ Ennek a szervezeti kultúrának a része a vállalatok filozófiája, a kialakult szokások, az emberek attitűdje egymással és a szervezettel szemben. Ezek a fogalmak nehezen meghatározhatók, mégis az elmúlt évek kutatásai azt bizonyítják, hogy ezen tényezőknek meghatározó szerepe van a vállalatok sikerében, fejlődésében.⁵

A minden szervezeti kultúra meghatározás a munkahelyi értékrendszerből indul ki, ezt tekinti a szervezeti kultúra alapjának, azonban a mai vállalatok csak a Peters által leírt tényezőket figyelembe véve tudnak fennmaradni és fejlődni, vagyis a szervezet, stratégia, munkaerő, vezetési stílus, rendszerek, eljárások, koncepciók és a vállalati értékrendszer⁶ mind egyformán meghatározó tényezői a sikernek.⁷

A szervezeti kultúra kutatások eredményeként különböző kultúratipológiák jöttek létre, melyekben közös, hogy kivétel nélkül az emberi tényezővel hozzák szoros kapcsolatba a szervezeti kultúrát. Handy⁸ az alapján rendszerez, hogy a hatalom kinek a kezében összpontosul, Kono (1990) az értékrendszert és a visel-

kedési szabályokat tartja a legfontosabbnak, míg Quinn⁹ a szervezet befelé vagy kifelé fordulását meghatározó vezetői magatartást tekinti a legfontosabbnak.

A kultúra elemeinek módosulását jelentősen befolyásolja a vezetési stílus, a vezetők személyisége és a tevékenységhez való hozzáállásuk. A vezető személyisége alapján megkülönböztetünk autokratikus és demokratikus, míg a vezetői stílus alapján döntéshozatali és személyiségközponti vezetői stílusokat.¹⁰ Kurt Lewin, Likert és Tannenbaum-Schmidt csoportosítása tartozik ide. A Michigani Egyetem modellje a feladat- és beosztott centrikus vezetőket különbözteti meg és azt mondja, hogy a két vezetési stílust meghatározó viselkedési és koordinálási jegyek összeférhetetlenek. A feladatközpontú vezető¹¹ szerint elsősorban az általa meghatározott feladat elvégzésére koncentrál, értékrendje középpontjában a teljesítmény áll, a feladatok elvégzését ellenőrzi, a feladatok elvégzéséhez szükséges képzéseket biztosítja, de el is várja ezek „megtérülését”, a munkahelyi klíma, a munkatársak hangulata kevésbé fontos számára.^{12 13} Az Ohioi Egyetem modellje kezdeményezés-strukturálás és figyelem típusokat határoz meg, a két típusra jellemző jegyeket egymás mellett is létező tényezőknek tekintik.¹⁰

Sokféle elvárással terhelt, rohanó tempót diktáló mindennapjainkban vigyázunk kell saját egészségünkre és a munkahelyeknek is ezt kell tenniük, ha a jól képzett, terhelhető munkavállalókra hosszú távon számítani szeretnének.

A munkahelyi körülményekkel hozhatók összefüggésbe azok a pszichés és pszicho-szociális kockázatok, melyet munkahelyi stressznek neveznek. A munkahelyi stressz az Európai Unió teljes munkavállalói létszámának közel egyharmadát érinti. A hazai munkakörülmények is meglehetősen kedvezőtlen képet mutatnak: csaknem minden második munkavállalót érintenek a munkahelyi stressz, s az ebből eredő pszichés és szomatikus megbetegedések.¹⁴ A munkahelyi stressz következményei nemcsak egyéni szempontból jelentősek, de gazdasági szempontból is komoly következményekkel járnak: jelentős egészségügyi kiadásokat és termelés kiesést okoznak.¹⁵

A munkavállalók védelme érdekében törvényi szabályozás is született, a nemzetközi szabályozással összhangban Magyarországon 2008-tól a munkavállalók munkahelyi egészségének és biztonságának védelme érdekében a törvény előírja és kötelezi a munkáltatókat a pszichoszociális kockázat értékelésére, megelőzésére és csökkentésére.¹⁶ A szabályozás pszichoszociális kockázatnak minősíti a munkavállalót a munkahelyén érő azon hatások (konfliktusok, munkaszervezés, munkarend, foglalkoztatási jogviszony bizonytalansága stb.) összességét, amelyek befolyásolják az e hatásokra adott válaszreakciókat, illetőleg ezzel összefüggésben stressz, munkabaleset, lelki eredetű szervi (pszichoszomatikus) megbetegedés bekövetkezését valószínűsíti.

Amikor a munkahelyi stresszről beszélünk általában a distresszt értjük alatta, amely káros fizikai és érzelmi reakciókat vált ki. Munkahelyi stressz akkor jelent-

kezik, amikor a munkavállaló képességei, erőforrásai és szükségletei nincsenek összhangban a munkakör követelményeivel.

Pozitív stressznek tekinthető az a munkahelyi kihívás, amely lelki és fizikai energiákat mozgósít és új készségek megtanulására motivál.¹⁷

A munkahelyen fellépő stresszorokat Cooper és Davidson¹⁸ próbálta először rendszerbe foglalni, és megkülönböztetett feladattal, munkakörnyezettel, szervezetben betöltött szereppel kapcsolatos, és szervezeten kívüli stressz hatásokat.

A feladattal kapcsolatos stressz hatások a mennyiségi és minőségi túl vagy alulterhelést, a munkafeltételek rendszerét, és a változásokat foglalják magukba. A munkakörnyezettel kapcsolatos stresszhatásokon a munkahely fizikai feltételrendszerét értjük.

Az utóbbi évtizedek egyik legjellegzetesebb vonása a munkakörülmények tekintetében a stressz jelenlétének állandósulása, amelyek magyarországi viszonyok között egyrészt a munkahely, a munka biztonságával, és ezzel összefüggésben a munka tempójának és tartalmának gyors változásából adódó szorongásokkal állnak kapcsolatban. Azt is elmondhatjuk, hogy a munkahelyen átélt félelem hatással van a dolgozók pályaelhagyási szándékára, minél jobban fél valaki állása elvesztésétől, annál inkább fokozódik a bizonytalansága. Különösen fontos lenne a meglévő dolgozók védelme, és ebbe beletartozik a biztonságos, félelmet nélkülöző munkahelyi légkör kialakítása, valamint a megfelelő stresszkezelő technikák elsajátítása.¹⁹ Ki kell emelni még ezen felül az egészségkárosító hatású munkakörülmény-jellemzők közül a túlmunka gyakoriságát is.²⁰

A nem megfelelő munkahelyi körülmények, a munkahelyi stressz felelős a napjainkban egyre inkább terjedő, ugyancsak modern kori jelenségnek az ún. burnout, vagy más néven kiégés szindrómának. A kiégés olyan speciális személy-környezet interakció, amelyben a megterhelő munka és nem kielégítő munkakörülmények kihívásaira az egyén rossz adaptációval, nem megfelelő megküzdési stratégiák sorozatos használatával válaszol. A „Burnout” (kiégés) szindróma krónikus, emocionális megterhelések, stresszek nyomán fellépő fizikai, emocionális, mentális kimerülés állapota, amely a reménytelenség és inkompetencia érzésével, célok és ideálok elvesztésével jár, s melyet a saját személyre, munkára, illetve másokra vonatkozó negatív attitűdök jellemeznek.

Maslach²¹ szociálpszichológiai nézőpontja kissé különbözik ettől: a kiégést komplex szociális kontextusba ágyazott, a személyiség másokkal, valamint magával szembeni attitűdjével kapcsolatos jelenségként definiálja és feltárja három dimenzióját: az emocionális kimerültséget, a depersonalizációt (elszemélytelenedést), amit a kollégákhoz és magához a munkához való negatív viszony jellemez, valamint harmadikként a csökkent személyes eredményesség érzését. Véleményük szerint a kiégés, az érzelmileg megterhelő interperszonális kapcsolatok során átélt egyéni stressz eredménye.²¹ A burnout szindróma szinte „ragályos”. A kiégett személyzet teljesen kielégetheti az egész

szervezetet. Ezért fontos megérteni, hogy mi váltja ki ezt a problémát, hogyan hat mind ez az egyéni és kollektív teljesítményre.

A kiegészés megelőzésére tett stratégia, a javasolt intézkedések megtétele nagymértékben szervezeti elhatározás kérdése, a kivitelezés pedig a humán erőforrásért felelős vezetőtől függ.²²

Nagy 2013-as tanulmányában összegyűjti a témában feltárt kutatási eredményeit és az alábbiakban határozza meg a megelőzés lehetséges eszközeit:²²

- a vállalati célok meghatározása és az idővel való helyes gazdálkodás – mert a célok meghatározásának sikertelensége a kielégületlenséghez és elégedetlenséghez vezet,
- a pozitív gondolkodás, egy olyan életfilozófia megléte, amelyben a kis dolgoknak is tudunk örülni,
- relaxációs idő biztosítása a feltöltődés miatt,
- támogató társas kapcsolatok a munkahelyen vagy azon kívül,
- a felelősség megosztása a munkaközösségben,
- a jobb munkakörülmények és autonómia biztosítása,
- megfelelő szakmai fejlődés és előrelépés lehetőségeinek megadása, ha azt a dolgozó igényli,
- kölcsönös támogatás és bátorítás – család, munkahely és a saját fejlődésünk által ránk rótt feladatokkal.

A vezető személye, az alkalmazott vezetői stílus szintén csak egy a sok szervezeti kultúra elem közül, melyekkel motiválhatjuk a munkavállalókat. Alapvetően a motivációnak két különböző fajtáját különböztetjük meg: belsőt és a külsőt. A belső motiváció belső indíttatású késztetés, mely meghatározza az egyén viselkedését, míg a külső motiváció eszköz jellegű. Az egyén teljesítménye nem más, mint a képesség és a motiváció szorzata.²³ A munkavállaló elégedettsége hatással van a vállalkozások teljesítményére, az elégedett munkavállaló jobb szervezeti szintű teljesítményre képes. Úgy gondolom a vezető feladata, hogy a rendelkezésére álló minden eszközzel úgy alakítsa a vállalaton belül dolgozók mindennapjait, hogy a beosztottak egyéni céljai összhangban álljanak a vállalati célokkal és a munkavállaló érezze, hogy munkájának sikere hozzájárul a cég fejlődéséhez és fontos, hogy ezt érvényre juttassák a megfelelően megválasztott jutalmazási módokban is.

1. Anyag és módszer

A szervezeti kultúra vizsgálatára a kvantitatív kutatáson belül kérdőíves vizsgálat készült 425 fő válaszainak feldolgozásával. A mintavételi eljárás során a mintába kerülésre a véletlen kiválasztás módszerét alkalmaztuk. A lekérdezés 2018. október végén kezdődött és 2019. január elején fejeződött be a Dunántúl

térségében. A kérdőív kérdései a szervezeti kultúra több témakörével foglalkoznak, jelen kutatás során arra kerestük a választ, hogy milyen munkáltatói és munkavállalói személelmód figyelhető meg a kis- és középvállalkozásoknál, melyek az alkalmazott szemléletek motiváló és melyek a munkaköri légkört, a munka morált negatívan befolyásoló elemei.

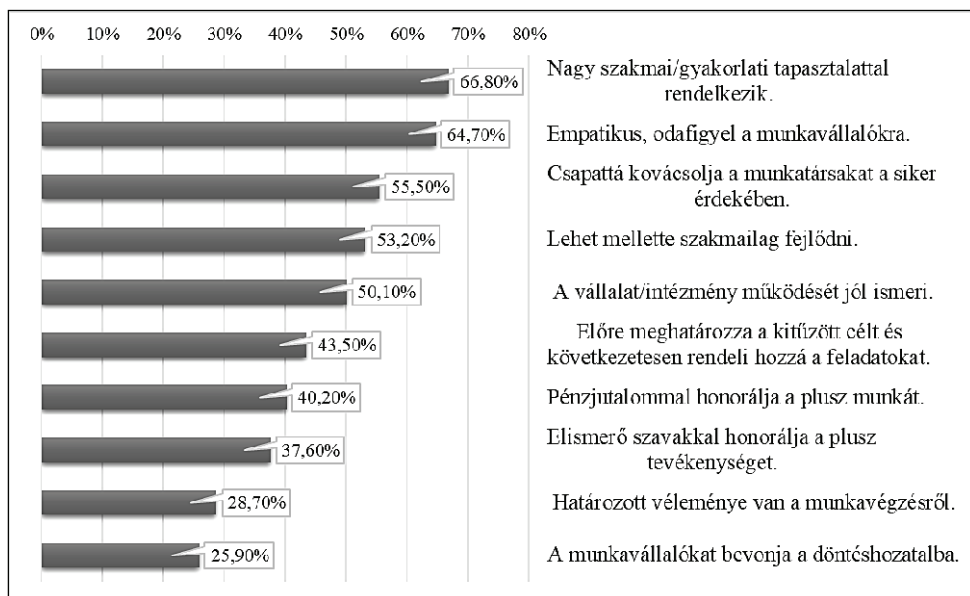
Többek között arról kérdeztük munkavállalókat, hogy mennyire befolyásolja a munkahelyi vezetőjük személye, a hozzá és a munkatársaikhoz kapcsolódó viszony a mindennapi életüket, véleményük, szakmai tudásuk fontos-e a munkáltatóknak.

2. Eredmények és értékelésük

A kérdőíveket elektronikusan és papír alapon együttesen 425 fő töltötte ki. A kitöltők 57,2%-a férfi, 42,8%-a nő. Életkorukat illetően a legtöbben (32,8%) a 40–49 év közötti, 25% 18–29 év közötti, 20,3% 50–59 év közötti, 19,8% 30–39 év közötti és 1,2% 60 év feletti korosztályból került ki. A kérdéssort megválaszolók túlnyomó többsége (94%) főállású munkavállaló (heti 36 órát meghaladó jogviszony).

A munkaviszonyban eltöltött időt tekintve a mintában a 0–5 évet munkában töltöttek aránya a legmagasabb, 19,3%, azonban elmondható, hogy az öt évvel növelt osztályközökben minden egyes érték 9% és 13% közé esik, kivéve a 41 év és felette (2,4%) és a 36–40 év (6,1%) munkaviszonyban eltöltött időt képviselő munkavállalók arányát. Ez utóbbi kettő esetében a kisebb arány magyarázható a nyugdíjszabályozás által már elérhető előrehozott nyugdíj lehetőségével is. A vizsgált sokaság esetében a mintában a legmagasabb iskolai végzettség (26%) főiskolai vagy egyetemi diploma és 21,3% aránnyal a szakmunkásképző. A vizsgált sokaságon belül 34% 10–49 főt foglalkoztató vállalkozásnál/szervezetnél, 26,1% 250 fő vagy ennél több munkavállalót foglalkoztatónál, 20,3% 1–9 főt és 19,5% 50–249 fő alkalmazottat foglalkoztatónál dolgozik. Munkabér tekintetében a legtöbben 100 001–200 000 Ft (41,5%) és 200 001–300 000 Ft (34,1%) közötti havi bruttó jövedelemmel rendelkeznek.

Az ideális vezetőről mindenkinek vannak elgondolásai és mindig vannak elvárások is az elképzelések mögött (1. ábra).

1. ábra

Az ideális vezető jellemzőinek megoszlása a munkavállalók véleménye alapján
 Forrás: Saját kutatás (2018)

A vizsgálatba bevont munkavállalók jelentős többségének (66,8%) véleménye szerint az „ideális főnök” nagy szakmai/gyakorlati tapasztalattal rendelkezik, 64,7% szerint empatikus, odafigyel a munkavállalókra és 55,5% gondolja, hogy csapatát kovácsolja a munkatársakat a siker érdekében.

A megkérdezetteknek csak 37,6%-a gondolta fontos vezetői jellemzőnek, hogy elismerő szavakkal honorálja vezetőjük a munkavégzést, csak 28,7% gondolja, hogy lényegesnek, hogy határozott véleménye legyen a vezetőnek a munkavégzésről és 25,9% számára meghatározó tényező csak, hogy a vezető bevonja a munkavállalókat a döntéshozatalba (1.ábra). A vizsgálatok eredményei alapján olyan kívánatos vezető képe rajzolódik ki, aki jelentős szakmai tudással rendelkezik és azt át is tudja adni a kollégáinak, emellett odafigyel a dolgozókra és a vállalati siker érdekében csapatát tudja kovácsolni a munkavállalókat.

Ezek az eredmények alátámasztják Barta²⁴ véleményét, aki szerint szükségszerű a vezetési stílus demokratizálása és a lány vezetői kompetenciák előtérbe kerülése. Bencsik²⁵ szerint a szervezetek csak akkor lehetnek sikeresek, ha a munkakerő-állomány korszerű ismeretekkel rendelkezik és hajlandó is ismeretbázisát a vállalati célok elérése érdekében felhasználni. Szilágyi²⁶ kutatási eredményei alapján az ideális vezető hiteles, megkérdőjelezhetetlen szakmai ismeretei, tapasztalatai mellett az alkalmazottakat partnerként kezeli.

Az 1. táblázat a munkavállalók véleményét tartalmazza jelenlegi vezetőjükkel kapcsolatosan.

	Egyáltalán nem ért egyet	Inkább nem ért egyet	Igaz is meg nem is	Inkább egyet ért	Teljes mértékben egyet ért
A felettesem elvárásai velem szemben egyértelműek, világosak.	2%	6%	22%	33%	37%
A főnököm rugalmas, jól alkalmazkodik a megváltozott helyzetekhez.	4%	11%	26%	29%	30%
Új ötleteimet, javaslataimat szívesen megosztom vele.	7%	12%	21%	34%	26%
A felettesem szakmai kérdésekben jó döntéseket hoz.	3%	10%	25%	37%	25%
A jó munkavégzéshez minden fontos információt kellő időben megkapok a felettesemtől.	6%	14%	32%	30%	18%
Magánéleti kérdésekben is fordulhatok hozzá.	23%	17%	22%	21%	17%

1. táblázat

A munkavállalók véleményének százalékos megoszlása munkahelyi vezetőjéről

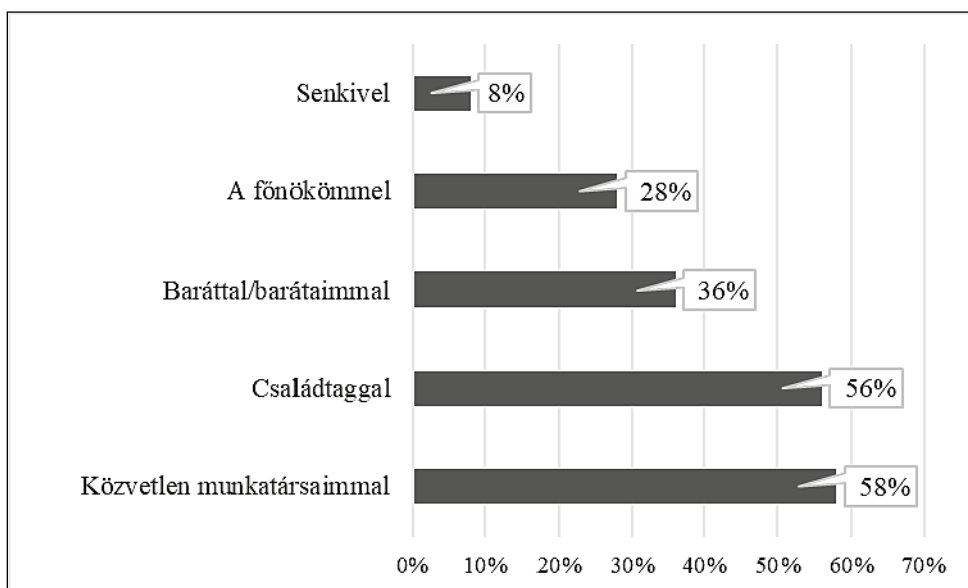
Forrás: Saját kutatás (2018)

A munkavállalók legfontosabb elvárásaként a nagy szakmai/gyakorlati tapasztalatot fogalmazták meg (1. ábra), ugyanakkor jelenlegi vezetőjük esetében csak 25% gondolja úgy, hogy felettese szakmai kérdésekben teljesen jó döntéseket hoz és csak 18%, hogy teljes mértékben megkap minden információt a jó munkavégzéshez (1. táblázat). Érdekes eredmény az is, hogy míg elvárásaként a válaszadók több mint 60%-a megfogalmazta az empatikus, odafigyelő vezető képét, addig 23% egyáltalán nem fordulna magánéleti kérdésekkel jelenlegi vezetőjéhez és új ötleteivel, javaslataival is csak 26% fordulna biztosan hozzá. Mind ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a mindennapi életben főként feladatcentrikus vezetőkkel dolgozik a válaszadók nagy része.

Mesics²⁷ kutatási eredményei is alátámasztják az kapott eredményeket, hiszen az általa vizsgált vezetők a vezetői figyelem irányultsága szempontjából jellemzően feladatcentrikusak és nem beosztott-központúak, vagyis leginkább a feladat elvégzésére koncentrálnak és nem a munkatársakra. Számukra a munkahelyi klíma, a munkatársak hangulata kevésbé fontos tényező.

A válaszadók egyértelműen pozitív véleményt is megfogalmaztak, hiszen 30% szerint főnöke rugalmas, jól alkalmazkodik a megváltozott helyzetekhez és 37% gondolja úgy, hogy vezetőjének egyértelmű elvárásai vannak vele szemben (1. táblázat).

A munkahelyi kapcsolatok esetében a vezető személye, az általa képviselt értékrend, a vele kialakított kapcsolat az egyik oldala csak az emberi kapcsolatoknak, ugyanilyen fontosak a mellérendelt munkatársi kapcsolatok is egy szervezetben belül. Az általam megkérdezett munkavállalók legnagyobb többsége (58,2%) a közvetlen munkatársaival beszél meg munkahelyi gondjait, 56,3% családtaggal, 35,9% barátokkal, csak 27,7% osztja meg a főnökével a munkahelyi problémákat és a válaszadók 6,4%-a senkivel nem beszél meg a gondjait (2. ábra).

2. ábra:

A munkahelyi problémák megosztása a munkavállalók válasza alapján

Forrás: Saját kutatás (2018)

A munkatársi kapcsolatok értékelésénél a nagy többség (88%) úgy fogalmazott, hogy általában meg tudják beszélni a munkahelyi problémákat a munkatársaikkal. Ezen kívül jellemző a munkatársi kapcsolatokra a vizsgált sokaság esetében, hogy a munkahelyi feladatokat meg tudják osztani egymás közt, szakmai gondokkal bátran fordulhatnak egymáshoz, jellemző a segítő szándék a közösségen belül és nem gyakori a szakmai féltékenység.

A munkatársi kapcsolatok részletes jellemzőire is rákérdeztünk, a válaszokat az alábbi 2. táblázat tartalmazza.

	Egyáltalán nem ért egyét	Igaz is meg nem is	Teljes mértékben egyét ért
Ha szakmai gondom van, bátran fordulhatok a kollégákhoz, a segítségükre mindig számíthatok.	10%	32%	67%
A feladatokat egymás közt meg tudjuk osztani.	8%	37%	55%
Mindig meg tudjuk beszélni a munkahelyi problémákat.	12%	42%	46%
Munkatársaimmal meg tudom osztani a személyes gondjaimat is.	27%	46%	27%
Munkatársaim nagy szakmai gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek.	7%	54%	39%
Gyakori a szakmai féltékenység a kollégák között.	56%	28%	16%
Nem jellemző a segítő szándék, mindenki a saját előre lépési lehetőségét nézi.	56%	31%	13%
Nem őszinték a munkahelyi kapcsolatok, gyakoriak a rosszindulatú megjegyzések.	45%	38%	17%

2. táblázat:

Munkatársi kapcsolatok jellemzőinek megoszlása munkavállalói válaszok alapján

Forrás: Saját kutatás (2018)

A munkavállalói válaszokból egyértelműen megállapítható, hogy a szakmai kérdésekben számíthatnak jelenlegi munkahelyükön kollégáik segítségére és a feladatokat is megosztják egymás közt. Nem jellemző a szakmai féltékenység, segítik egymást a mindennapi munkavégzésben is. A kollegiális kapcsolatok minőségére jellemző, hogy a munkahelyi problémákat mindig meg tudják beszélni, azonban a személyes gondokat már nem minden esetben osztják meg egymással.

Következtetések, javaslatok

Minden munkaadónak az az érdeke, hogy olyan szervezeti kultúrát működtessen, ahol a személyes felelősségvállalás és részvétel érdekében egyensúlyt tud teremteni a dolgozói érdekek és a cég preferenciái közt.²⁸ Az egyensúly teljesüléséhez elengedhetetlen a szervezeten belüli emberi kapcsolatok megfelelő működése. Ehhez járul hozzá a vezető és a közvetlen munkatársak személyisége, emberi és szakmai kvalitása. A munkahelyen kialakuló emberi kapcsolatok befolyásolják a munkavállaló produktivitását és a céggel kialakított kapcsolatát. A kutatásból megállapítható, hogy a Dunántúl térségében a vizsgált kis- és közepes vállalkozások tekintetében a feladatcentrikus vezetői magatartás valósul meg. Érdemes lenne ezen a szemléleten finomítani és jobban odafigyelni a munkavállalók személyére, igényeire. A munkavállalók személyes kapcsolatait, személyes jólléte a munkaadók szempontjából egyéb jelentős eredményekkel is jár, ilyen az alacsony arányú hiányzás és a munkahelyelhagyás csökkenése.

Jegyzetek / Notes

- ¹ Fábíán E. (2007): A vállalati (szervezeti) kultúra. Magyar Grafika, Budapest, 2007/6., 96-97.
- ² Cameron K. – Quinn R. E. (2006): Diagnosing and changing organisational culture. Based on the competing values framework. Jossey-Bass, San Francisco, https://zodml.org/sites/default/files/Diagnosing_and_Changing_Organizational_Culture_Based_on_the_Competing_Values_Framework_%28The_Jossey-Bass_Business_%26_Management_Series%29.pdf Letöltés ideje: 2019. 04. 29.
- ³ Németh K. (2017): Vidéki térségek innovációs kihívásai – Megújuló energia alternatívák, Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém, ISBN: 978-963-396-096-7, p 83.
- ⁴ Lelkóné T. I. (2018): A szervezeti kultúra múltja. In: Bene, Sz. (szerk.), XXIV. Ifjúsági Tudományos Fórum Konferencia helye, ideje: Keszthely, Magyarország, 2018.05.24 Keszthely: Pannon Egyetem Georgikon Kar, (ISBN:978-963-9639-90-4), CD R. 6.
- ⁵ Chikán A. (2002): Vállalatgazdaságtan. Aula Kiadó, Budapest. pp. 274-276, 480-481.
- ⁶ Peters, T. J. (1990): A siker nyomában. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- ⁷ Kozák A. (2011): A szervezeti kultúra elmélete, meghatározó elemeinek csoportosítása. Gazdasági és Társadalomtudományi Közlemények, Kutatások a tudásalapú társadalom szolgálatában, 3. évfolyam 1. szám, Bessenyei Könyvkiadó Nyiregyháza, 204-220.
- ⁸ Handy, C. B. (1985): Understanding Organizations, (3rd ed.) Penguin Book, London, 186-196.
- ⁹ Quinn, R. E. (1988): Beyond Rational Management, Jossey-Bass, San Francisco.
- ¹⁰ Roóz J. (2001): Vezetésmódszertan. Perfekt Gazdasági Tanácsadó és Kiadó Rt., Budapest, 19-59, 234-239.

- ¹¹ Mesics O. (2014): Változásvezetés kompetenciák, szervezeti kultúra, vezetési stílus – hatások és ellenhatások. Szervezetek, vállalatirányítás, TAYLOR Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat, ISSN 2064-437X, Szeged, 109-119.
- ¹² Péter E. (2018a): A vállalati kultúra innovatív lehetőségei Zala megyében. In: Vágány Judit, Fenyves Éva (szerk.): Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok, Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, ISSN 2630-886X, 37-56.
- ¹³ Péter E. (2018b): Vezetői lábnym: A vezető szerepe és a munkaerő motivációs lehetőségei a vállalati kultúrában: Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém, 15.
- ¹⁴ Nagy, E. – Nagy, F. (2013): A burnout jelenség megnyilvánulása globalizált világunkban, Nyíregyházi Főiskola Társadalom-és Kultúratudományi Intézete, in: Karlovitz János Tibor (szerk.). Mozgás, környezet, egészség, Komárno: International Research Institute s.r.o., ISBN 978-80-89691-15-9., 127-154. p.
- ¹⁵ Move Europe (2007): Egészséges munkavállaló az egészséges munkahelyeken, Budapest, Országos Egészségfejlesztési Intézet, Egészségesebb Munkahelyekért Egyesület.
- ¹⁶ Nistor, K – Nistor, A. – Ádám, Sz. – Szabó, A. – Konkoly, T.B. – Stauder, A. (2015): Munkahelyi pszichoszociális kockázati tényezők kapcsolata a depressziós tünetegyüttessel a magyar munkavállalók körében, Az Országos Munkahelyi Stresszfeltérési előzetes eredményei, Orvosi Hetilap, Akadémiai Kiadó, Budepest, 2015.év 11. szám, 429-448. p.
- ¹⁷ Katona, N. (2006): A stresszel történő megküzdés kognitív-társas megközelítésben, Z-Press Kiadó Kft. Miskolc, 135-162. p.
- ¹⁸ Cooper, C. L. – Davidson, M. (1987): Sources of stress at work and their relation to stressors in non-working environments, In: Kalimo, R., El-Batawi, M. A. E., Cooper, C. L. (eds), Psychological factors at work and their relation to health, Geneva: World Health Organization, 99–123. p.
- ¹⁹ Irinyi, T. – Németh, A. (2012): Szerepet játszik-e a munkavesztéstől való félelem az egészségügyi szakdolgozók mindennapjaiban? *Nővér*, 2013. 26(2)., 32-33 p.
- ²⁰ Kovács, K. (2009): Munkapiac, munkakörülmények és egészség, Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Kutatási jelentések 87., Budapest, (ISBN 978-963-235-277-0), 104-106. p.
- ²¹ Maslach, C. (1998). A Multidimensional Theory of Burnout. In Cooper, Cary L. (Ed), *Theories of organizational stress*, New York: Oxford University Press, 68-95. p.
- ²² Nagy, E. – Nagy, F. (2013): A burnout jelenség megnyilvánulása globalizált világunkban, Nyíregyházi Főiskola Társadalom-és Kultúratudományi Intézete, in: Karlovitz János Tibor (szerk.). Mozgás, környezet, egészség, Komárno: International Research Institute s.r.o., ISBN 978-80-89691-15-9., 127-154. p.
- ²³ Klein B. – Kélin S. (2008): A motiváció. *Humánpolitikai Szemle*. 19. évfolyam 7-8. sz., 31-57.
- ²⁴ Barta Á. (2002): Munkahelyi elégedettség és vezetői kompetenciák összehasonlító vizsgálata a mezőgazdaságban. *Agrártudományi közlemények (Acta Agraria Debreceniensis)*, Debrecen.
- ²⁵ Bencsik A. (2007): A Jó pap és az üzleti stratégia. *CEO Magazin*, 2007/. Tudásmenedzsment.
- ²⁶ Szilágyi B. (2010): A szervezeti kultúra és a vezetés humán menedzsment feladatainak kapcsolata. *Gazdasági és Társadalomtudományi Közlemények*, Krúdy Könyvkiadó, Nyíregyháza, II. évfolyam 1. szám, 183-192.

²⁷ Mesics O. (2014): Változásvezetés kompetenciák, szervezeti kultúra, vezetési stílus – hatások és ellenhatások. Szervezetek, vállalatirányítás, TAYLOR Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat, ISSN 2064-437X, Szeged, 109-119.

²⁸ Kun Á. (2010): Munkahelyi jóllét és elköteleződés. Munkaügyi Szemle, Budapest, 54/2010, 35-41.

Felhasznált irodalom

- Barta Á. (2002): *Munkahelyi elégedettség és vezetői kompetenciák összehasonlító vizsgálata a mezőgazdaságban*. Agrártudományi közlemények (Acta Agaria Debreceniensis), Debrecen.
- Bencsik A. (2007): *A Jó pap és az üzleti stratégia*. CEO Magazin, 2007/1. Tudásmenedzsment.
- Cameron K. – Quinn R.E. (2006): *Diagnosing and changing organisational culture. Based on the competing values framework*. Jossey-Bass, San Francisco, https://zodml.org/sites/default/files/Diagnosing_and_Changing_Organizational_Culture_Based_on_the_Competing_Values_Framework_%28The_Jossey-Bass_Business_%26_Management_Series%29.pdf Letöltés ideje: 2019. 04. 29.
- Chikán A. (2002): *Vállalatgazdaságtan*. Aula Kiadó, Budapest. pp. 274-276, 480-481.
- Cooper, C. L. – Davidson, M. (1987): *Sources of stress at work and their relation to stressors in non-working environments*, In: Kalimo, R., El-Batawi, M. A. E., Cooper, C. L. (eds), *Psychological factors at work and their relation to health*, Geneva: World Health Organization, 99–123. p.
- Fábián E. (2007): *A vállalati (szervezeti) kultúra*. Magyar Grafika, Budapest, 2007/6., 96-97.
- Freunderberger, H. J. (1974): *Staffburnout*, Journal of Social Issues, 30, 159-165. p.
- Handy, C. B. (1985): *Understanding Organizations*, (3rd ed.) Penguin Book, London, 186–196.
- Irinyi, T. – Németh, A. (2012): *Szerepet játszik-e a munkavesztéstől való félelem az egészségügyi szakdolgozók mindennapjaiban?* Növér, 2013. 26 (2)., 32-33 p.
- Katona, N. (2006): *A stresszel történő megküzdés kognitív-társas megközelítésben*, Z-Press Kiadó Kft. Miskolc, 135-162. p.
- Kovács, K. (2009): *Munkapiac, munkakörülmények és egészség*, Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Kutatási jelentések 87., Budapest, (ISBN 978-963-235-277-0), 104-106. p.
- Klein B. – Kelin S. (2008): *A motiváció*. Humánpolitikai Szemle. 19. évfolyam 7-8. sz., 31-57.
- Kozák A. (2011): *A szervezeti kultúra elmélete, meghatározó elemeinek csoportosítása*. Gazdasági és Társadalomtudományi Közlemények, Kutatások a tudásalapú társadalom szolgálatában, 3. évfolyam 1. szám, Bessenyei Könyvkiadó Nyíregyháza, 204-220.
- Kun Á. (2010): *Munkahelyi jóllét és elköteleződés*. Munkaügyi Szemle, Budapest, 54/2010, 35-41.
- Lelkóné T. I. (2018): *A szervezeti kultúra múltja*. In: Bene, Sz. (szerk.), *XXIV. Ifjúsági Tudományos Fórum Konferencia Keszthely*, Magyarország, 2018.05.24 Keszthely: Pannon Egyetem Georgikon Kar, (ISBN:978-963-9639-90-4), CD R. 6.
- Maslach, C. (1998). *A Multidimensional Theory of Burnout*. In Cooper, Cary L. (Ed), *Theories of organizational stress*, New York: Oxford University Press, 68-95. p.

- Mesics O. (2014): *Változásvezetés kompetenciák, szervezeti kultúra, vezetési stílus – hatások és ellenhatások. Szervezetek, vállalatirányítás*, TAYLOR Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat, ISSN 2064-437X, Szeged, 109-119.
- Move Europe (2007): *Egészséges munkavállaló az egészséges munkahelyeken*, Budapest, Országos Egészségfejlesztési Intézet, Egészségesebb Munkahelyekért Egyesület.
- Nagy, E. – Nagy, F. (2013): *A burnout jelenség megnyilvánulása globalizált világunkban*, Nyíregyházi Főiskola Társadalom-és Kultúratudományi Intézete, in: Karlovitz János Tibor (szerk.). *Mozgás, környezet, egészség*, Komárno: International Research Institute s.r.o., ISBN 978-80-89691-15-9., 127-154. p.
- Németh K. (2017): *Vidéki térségek innovációs kihívásai – Megújuló energia alternatívák*, Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém, ISBN: 978-963-396-096-7, p 83.
- Nistor, K – Nistor, A. – Ádám, Sz. – Szabó, A. – Konkoly, T.B. – Stauder, A. (2015): *Munkahelyi pszichoszociális kockázati tényezők kapcsolata a depressziós tünetegyüttessel a magyar munkavállalók körében*, Az Országos Munkahelyi Stresszfelmérés előzetes eredményei, Orvosi Hetilap, Akadémiai Kiadó, Budepest, 2015.év 11. szám, 429-448. p.
- Peters, T.J. (1990): *A siker nyomában*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Quinn, R. E. (1988): *Beyond Rational Management*, Jossey-Bass, San Francisco.
- Roóz J. (2001): *Vezetésmódszertan*. Perfekt Gazdasági Tanácsadó és Kiadó Rt., Budapest, 19-59, 234-239.
- Szilágyi B. (2010): *A szervezeti kultúra és a vezetés humán menedzsment feladatainak kapcsolata*. Gazdasági és Társadalomtudományi Közlemények, Krúdy Könyvkiadó, Nyíregyháza, II. évfolyam 1. szám, 183-192.

**PÉTER ERZSÉBET – NÉMETH KORNÉL –
GÖLLÉNY-KOVÁCS NIKOLETTA – KATONA ANDREA –
LELKÓNÉ TOLLÁR ILDIKÓ**

Kommunikációs harc a fogyasztói figyelemért **Communication Fight for Consumer Attention**

Abstract

There is a growing need for brands and companies to fight to attract consumers, but it does not matter how they do it. Today's prospective buyer can catch the attention of advertisers for just a few seconds, which puts marketing campaign leaders in a big challenge. Thus, the role of branding is changing: in the changed technological and communication environment, the information and messages sent during the personal, individual customer journey only reach the destination. Consumers who encounter crowded websites while surfing the internet have no chance of simultaneously processing a wealth of information that is struggling for their attention. In the absence of capacity, the brain is forced to select from the important and redundant data how it is done by the opinion of Transdanubian consumers. Based on hundreds of samples of research, the key elements of modern brand communication are creative tools that reach consumers in their own situations, more integrated campaigns, and a media mix with digital tools. The PR toolkit is particularly suited to addressing the most influential and special customer needs through micro-segmentation and channel deployment.

Keywords: consumer, segmentation, communication, advertising, influence.

Absztrakt

Egyre inkább meg kell küzdeni azért a márkáknak és a cégeknek egyaránt, hogy felkeltsék a fogyasztók érdeklődését, de egyáltalán nem mindegy, hogy ezt milyen eszközökkel teszik. Egy mai potenciális vásárló figyelmét reklámokkal csupán néhány másodpercig lehet lekötni, ami a marketing kampányok vezetőit nagy kihívás elé állítja. A branding szerepe tehát átalakulóban van: a megváltozott technológiai, kommunikációs környezetben a személyes, egyéni ügyfélút alatt küldött információk, üzenetek érnek csak célba. Az internetes tájékozódás során zsúfolt weboldallal találkozó fogyasztónak esélye sincs a figyelméért egyszerre küzdő rengeteg információ együttes feldolgozására. Kapacitás hiányában az agy szelektálni kényszerül a fontos és felesleges adat közül, hogy mindezt hogyan teszi arról a dunántúli fogyasztók véleményét kérdeztük meg. A több százas mintán alapuló kutatás eredményei szerint modern márkakommunikáció kulcselemei a kreatív, a fogyasztókat saját élethelyzeteikben megszólító eszközök, az eddigieknél is integráltabb kampányok, és a digitális eszközökkel kiegészített médiamix. A PR eszköztára különösen alkalmas arra, hogy mikroszegmentálással, csatornák alkalmazásával a vállalat megszólítsa a legbefolyásosabb, illetve a különleges igényű ügyfélkört is.

Kulcsszavak: kommunikáció, fogyasztás, kampány, ügyfélkör, vásárló.

Bevezetés és irodalmi áttekintés

A modern márkakommunikáció kulcselemei a kreatív, a fogyasztókat saját élethelyzeteikben megszólító eszközök, az eddigieknél is integráltabb kampányok, és a digitális eszközökkel kiegészített médiamix. A PR eszköztára különösen alkalmas arra, hogy mikro-szegmentálással és niche eszközök, csatornák alkalmazásával a vállalat megszólítsa. Hatékony kommunikáció a fogyasztó felé. Vannak a közösségi média mellett érvelők és ellene. Például a Lush egy kozmetikai szerekkel foglalkozó nemzetközi cég 2019 tavaszától kezdődően felfüggesztette a közösségi média működését a szigetországban, és onnantól kezdve az ottani vásárlók csak a cég weboldalán található élő chaten, e-mailben és telefonon tudják elérni őket. Belefáradtak abba, hogy az algoritmusokkal harcoltak és nem akartak azért fizetni, hogy megjelenjenek a hírfolyamotokban A Lush közleményében azt is kifejtette, hogy azért szakít a közösségi médiával, mivel jobban szeretne valós közösségben működni. A Lush szóvivője The Drumnak adott nyilatkozatából viszont inkább az derül ki, hogy a közösséget inkább az influencerekben látják. A Lush megszüntette a hivatalos közösségi média oldalait, de valójában korántsem hagyja el a socialmediát. Csupán nem adja hozzá az arcát, a kommunikációt pedig teljesen az influencerekre építi, akiket lehet hő maga fog kinevelni. A Lush marketingtörténelmet ír azzal, hogy kommunikációját csak és kizárólag az influencer marketingre építi, háttországként működő hivatalos brandfiókok nélkül.

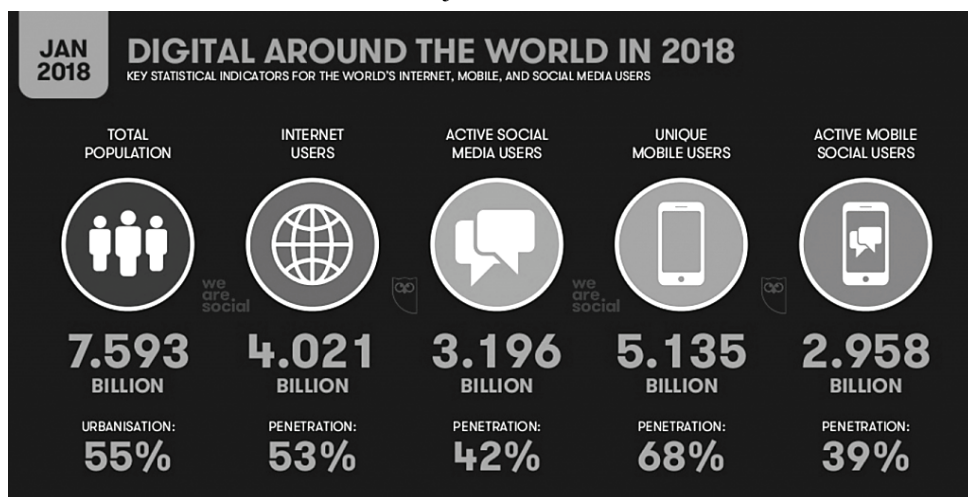
Nagyon fontos a fogyasztói elégedettség nyomon követése is. Az egyik módszer az agresszív kommunikáció: az egyik fél úgy kommunikál, hogy közben nem veszi figyelembe a másik fél érzéseit, véleményét, csak a sajátja a fontos, és azt minden eszközzel meg akarja erősíteni.

A passzív kommunikátor nem fejezi ki érzéseit, gondolatait, azoknak nem ad hangot, nem mutatja ki. Ha van is véleménye az adott témában, azt elhallgatja, a másikat engedi érvényesülni. Az asszertív kommunikáció egy olyan tanulható készség, amikor valaki magabiztosan tud megnyilvánulni érzelmileg nehéz szituációban is, anélkül, hogy passzív vagy agresszív lenne.

Nemrég új trendek jelentek meg a közösségi média területén, ami által módosultak a vállalatok és azok fogyasztóinak alapvető jellemzői és attitűdjei. Nagyon sok vállalat azt hiszi, hogy az, hogy fent vannak valamilyen közösségi médiafelületen, az egyenlő az azonnali sikerrel, viszont nagy gondot okoz az, hogy csak nagyon kevés az a vállalat, aki meg tudja különböztetni a különféle közösségi média típusokat. Azért is új ez a jelenség, ugyanis egyre inkább szeretnének hatékony kommunikációt folytatni A mobilkommunikáció körülbelül harminc évvel ezelőtt vált ismertté. Napjainkban az internetfelhasználók hatvan százaléka van jelen valamilyen közösségi oldalon, és ennek ötvenkét százaléka jelen van valamilyen közösségi oldalon. Az internet fejlődésének köszönhetően az emberiség

olyan lehetőségeket kapott, mint például az azonnali információközlés, visszacsatolás, korlátlan hozzáférés. A hagyományos tömegmédia alapján ez legjobban a sajtót érinti, viszont a növekvő sávszélesség egyre jobban veszélyeztetni a televíziókat, rádiókat, ugyanis itt a felhasználók itt nem akkor és úgy érik el az információkat, amikor ők szeretnék. Napjainkban a hagyományos reklám szerepe is megkérdőjelezhető, ennek köszönhetően a tömegmédia is átalakul.

A digitális fejlődésnek, ami az internetet is érintette, az globális online piacér csupán egyetlen kattintásra van tőlünk. Napjainkban egyre több azon vállalatoknak a száma, amelyek elérhetőek az online térbe.¹ Optimálisan nézve napjainkban az emberek nagy része internetfelhasználó. Az online alkalmazások egyik része a közösségi média, amely hatással van a felhasználókra, fogyasztókra, vállalatokra is. A népszerűsége, a felhasználása ezeknek az eszközöknek folyamatosan növekszik, ezért nincs egy egységes definíció, amellyel meg lehet határozni a közösségi média fogalmát. Mindezek alapján azt viszont el lehet mondani, hogy a közösségi média nem másból áll, mint olyan internet-alapú alkalmazásokból, amelyek a web 2.0-ra, mint technikai felületre építenek. Ezek a felületek a felhasználók által létrehozott tartalmak létrehozását, cseréjét teszik lehetővé.^{2,3}

1. ábra

Az online térben jelenlévő felhasználók száma

Forrás: <https://www.rgstudio.hu/wp-content/uploads/2018/02/stat3-1024x520.png>,

Letöltés, 2020.01.22. in: Parádiová, 2018

A marketing két dolgot jelöl: szemléletmódot és eszközrendszert. A marketing szemléletmód afigyalem középpontjába a fogyasztót, a felhasználót, összefoglaló néven: a vevőt állítja. Az ilyen szemléletmód alapján dolgozó vállalat arra törekszik, hogy kínálata minél jobban megfeleljen a vevők igényeinek. A marketing-szemléletmód

sokat fejlődött az elmúlt évtizedek során és mára már előtérbe került az értékorientáció, amely azt jelenti, hogy nem elég csak kielégíteni a vevői igényeket, a versenytársakhoz viszonyítva jobban és másképp kell mindezt tenni. Vagyis az értékteremtés során nem csak a vevők, hanem a versenytársak is a vállalat figyelmének középpontjába kerülnek. Ha a kisvállalat a hosszú távú értéket kívánja akkor a vevőorientáltság és az értékképzés kell, hogy figyelmének középpontjában álljon.

Az értékteremtés, a vevő jó kiszolgálása megfelelő eszközzel igényel. Ez a marketing alkalmazásának másik fontos aspektusa. A szemléletmód és az eszközzel kölcsönös összefüggésben van: az eszközzel működtetésének irányát a szemléletmód határozza meg, a vevő-centrikus szemléletmód érvényre jutása ugyanakkor feltételezi az eszközzel meglétét. Hangsúlyozni kell azonban azt, hogy a kettő közül a kisvállalat egészére – a tulajdonos menedzserrel az alkalmazottakig – kiterjedő vevőorientált szemléletmód a meghatározó. Vevőorientált lehet ugyanakkor az a kisvállalattal, amelyiknél még nem alkalmaztak ugyan marketingszakembert, nem hoztak létre marketingosztályt, de a tulajdonos menedzser minden idegszálával azon van, hogy vevői igényeit minél jobban kielégítse.⁴

A tömegkommunikációt négy alapvető, főbb funkció köré csoportosíthatunk: információközlés, a szórakoztatás, a kultúrakultúrák közvetítés, rábeszélés. A fogyasztást segítő vállalati információ a rábeszélés mellett a tájékoztatósi funkciót is betöltheti. Az átmenet a hagyományos és az új média között a marketing kommunikáció szempontjából legegyszerűbben a hagyományos reklámfilmek átültetésén keresztül valósul meg, amelyekhez a fogyasztók a különböző videómegosztó portálokon férhetnek hozzá. A hagyományos felületeken az üzenet kibocsátója (vagyis a hirdető) egy sok szereplőt és szűrőt magában foglaló médiatervezési folyamat végeredményeként, térítés ellenében, ellenőrzés mellett láthatja egyes csatornákon a reklámüzenetét, addig az online platformokon ugyanezen reklámanyagok sokszor a felhasználók által kerültek feltöltésre. Az új médiában reklámnak tekinthető minden üzenet, amely burkoltan vagy burkolatlanul arra biztatja a felhasználót egy termékkel vagy szolgáltatással, eszmével kapcsolatban, hogy változtassa meg a magatartását.⁵ Egy átlag magyar fogyasztó naponta 2500-3000 reklámimpulzus (255 tv-spot, 136 rádióreklám, 177 sajtóhirdetés) éri. Mivel a magyar lakosság több, mint 80%-a aktív és mérsékelt reklámkerülő, emiatt teljesen új eszközöket is be kell vetni a kommunikáció során. A fogyasztó a social média környezetben kiválaszthatja az őt érdeklő tartalmakat. A kétirányú kommunikáció esetében a fogyasztó akár azonnal választ kaphat a kérdéseire, valamint az érdeklődése esetén pedig újabb és újabb információk állnak rendelkezésre. A hagyományos, más néven tradicionális marketing manapság úgy tűnhet, mint egy nosztalgikus dolog. A hagyományos marketing élettartama rövidebb, ez a típusú marketing manapság csupán inkább egy egyszeri esemény reklámozására a legjobb. A magazinok azok, amelyeket nagyon könnyen tudnak egyik kézről a másikra adni. Az újságoknak

már viszont kicsit rövidebb az élettartamuk, viszont egy napilapot könnyen lehet például egy helyen ott hagyni egy másik ember számára, aki szintén ott hagyja egy következőnek, hogy ő is elolvassa.⁶

Az eyetracking, a szemkamerás vizsgálat, lehetővé teszi a valós figyelem mérését a piackutatásban. Az eyetracking olyan egyedi kutatási módszer, amely lehetővé teszi a fogyasztók kommunikációs üzenetekhez és különböző marketing anyagokhoz való hozzáállását azáltal, hogy méri, mit és hogyan látnak, illetve néznek meg ezeken. Az eyetracking adta azon lehetőség, hogy csekély beavatkozás mellett mérje a fogyasztók figyelmét és tudatalatti viselkedését az, amely erős kiegészítő módszertanává teszi más kutatási módszereknek.⁷

Egy másik lehetőség az ügyfélkör bővítésére a CRM-rendszer. Korunk változó üzleti világában egyre több cég ismeri fel azt a tényt, hogy a kiéleződő versenyhelyzetben akkor tehet szert előnyre, ha a partnerekkel való bánásmódra és a folyamatos kapcsolattartásra nagyobb hangsúlyt helyez. A szoftver biztosítja mindazokat az eszközöket, amelyek segítségével a napi üzletmenettel kapcsolatos ügyfél információk összegyűjthetők, rendszerezhetők, tárolhatók és elemezhetők, egyrészt az áttekinthetőség, másrészt az ügyfelek megtartása érdekében.

Egy más megközelítés a sociallistening, ami azt jelenti, hogy meghallgatod, mit mondanak a jelenlegi és leendő ügyfeleid a közösségi médiában. Valamint ezt az információt olyan marketingstratégiává alakítod, amellyel sikeresen eljuthatsz azokhoz az emberekhez, akik legvalószínűbben érdeklődnek. Így optimalizálhatod az új ügyfelek megszerzésével és meglévő ügyfelek megtartásával kapcsolatos befektetéseidet.

Hagyományos értékesítés az eladás legnagyobb múlttal rendelkező, klasszikus formája van olyan generáció, akik kifejezetten ezt kedvelik. Az eladó és a vevő közvetlen kapcsolatba kerülnek egymással, a vásárló az árut az eladó segítségével ismeri meg.

Előnyei, hogy megismerhetjük a vevő igényeit a személyes meggyőzés lehetőséget ad a vevő befolyásolására. Új termék ismertetése is történhet az árubemutató keretében nem kell az összes árufajtát kihelyezni a vevő által elérhető helyre. Kényelmes a vevő számára, mert az eladó szolgálja ki.

Az adatbányászat, bigdata kifejezésekkel a prediktív analízis (olykor predikciós analízis) gyakran szerepel együtt. A prediktív analízis (ritkábban: előrejelzés) az adattudomány egyik módszere. Lényege, hogy speciális jellemzők alapján kategóriákba sorolva adatainkat, a múltbeli viselkedést alapul véve valószínűsítünk egy jövőbeli viselkedést adott helyzetben. A prediktív elemzés haszna lehet például, hogy alaposabban megismerhetik a vállalatok a vásárlóikat, partnereiket, és a várható eredményre tekintettel tudatosan képesek lesznek célzott erőfeszítéseket tenni egy kívánt cél elősegítése, vagy nem kívánt cél elkerülésére érdekében.

A prediktív elemzés komplex művelet, amelynek során ismert faktorok függvényében megfigyelve ismert eredményeket, ugyanezen faktorok ismeretében határozzuk meg más, még nem ismert eredményeket. A meghatározó viselkedési

jellemzőket, amelyek eldöntik egy-egy konverzió valószínűségét, prediktoroknak nevezzük. Prediktor lehet például az időpont, időtartam, lokáció stb. Minél több prediktor áll rendelkezésére, annál pontosabb a prediktív elemzés. A prediktorokat az eredményesség érdekében egy-egy modellen belül kombinálni kell. Például egy vásárlás esetében prediktor lehet a fizikai közelség a vásárló számára; minél közelebb lakik, annál valószínűbb a vásárlás.

Anyag és módszer

Jelen kutatásban 828 dunántúli lakost kérdeztünk meg fogyasztási szokásaikról. A lekérdezés 2019 március-június között zajlott. A fogyasztókat személyes lekérdezéssel értük el, 5 generációra osztva a korcsoportokat, minden csoporton belül ugyanolyan arányban. A mintavételezés módjának a szisztematikus mintavételezést választottuk. Vizsgáltuk milyen különbségek mutatkoznak az egyes generációk tagjainak válaszaiban, és hogyan lehet felkelteni az érdeklődésüket? Kutatásunk kiterjedt arra is, hogy elvárásaikban milyen változások figyelhetők meg, mely tényezők megléte biztosítja elégedettségüket?

„Péter Erzsébet kutatása az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg”. Köszönet az EFOP-3.6.1-16-2016-00015 projekt anyagi támogatásáért.

Eredmények és értékelésük

Az egymást követő generációk értékrendjében, világlátásában és ezekből következően viselkedésében egyfajta ciklikusság figyelhető meg, mely körülbelül egy emberöltő, azaz nyolcvan év elteltével indul ismételtén újra. Egy ciklus négy szakaszból áll: felemelkedés (high), ébredés (awakening), kibontakozás (unraveling), krízis (crisis). A hagyományosnak tekinthető generációs elméletek mellett természetesen kialakult több olyan kategorizálás is, mely az egyes csoportok digitális világhoz történő viszonyulásán alapul. Az egyik legismertebb felosztás ezek közül Kulcsár Zsolt 2008-ban megjelent majd 2014-ben átdolgozott anyagában található:

- 1925–1945 – Veteránok
- 1946–1964 – Bébi-bumm
- 1965–1979 – X generáció
- 1980–1995 – Y generáció
- 1996 – Z generáció.

A felosztásban megjelenő generációk közül a „veteránok” csak idős korukban találkoznak először a digitális eszközökkel, ennek következtében általában nehezen birkóznak meg az új informatikai megoldásokkal. Ez azonban nem jelenti azt, hogy – ha akarnak – ne tudnának ennek megfelelni! A „bébi-bumm” generáció tagjai középkorú felnőttként találkoztak a számítógépekkel, ennek következtében bizonyos szempontból kényszerpályán mozogtak: sokszor munkájuk, munkahelyük megtartása érdekében voltak kénytelenek elsajátítani a számítógépek használatát. A baby boom generáció (a második világháború és a 60-as évek közepe között születettek) tagjainak többsége már nyugdíjas, vagy nyugdíjkorhatár közeli. Ez egy sokszínű fogyasztói csoport, viselkedésük régióként és országonként eltérő. A globális trend azt mutatja, hogy alapvetően többet dolgoznak, de emeltt energikusabbak, mint a korábbi generációk hasonló életkorú tagjai. Ha megtehetik, sokat utaznak és utazásaik során nagyobb luxust engednek meg maguknak, mint otthoni környezetben. A fizikai egészség mellett odafigyelnek a mentális egészségi állapotukra. Az „X generáció” tagjai tinédzserként vagy fiatal felnőttként kerültek kapcsolatba a digitális világgal. Munkájukat jelentősen befolyásolja (sőt nem egyszer alapvetően meghatározza) az új technológia, és azt magánemberként is egyre gyakrabban, egyre szélesebb felhasználási körben alkalmazzák.

Bár digitális kompetenciák terén a felnőtt magyar internetezőknek van hová fejlődniük, szerencsére a nyitottság is megvan erre: háromnegyedük számára kimondottan fontos a digitális képességeinek folyamatos fejlesztése. Az Európai Bizottság 2018-as DESI (Digital Economy and Society Index) jelentése szerint Magyarország rendszeres internethasználat és digitális képességek terén elmarad az EU átlagától. Az adatok alapján 2017-ben a magyar lakosság 76 százaléka használta rendszeresen (hetente legalább egyszer) az internetet (az EU28 átlaga 81 százalék). Digitális kompetencia szempontjából a magyar lakosság 26 százaléka átlagon felüli, 24 százaléka átlagos, 27 százaléka pedig alacsony digitális kompetenciával rendelkezik. A netezők 85 százaléka szerint az internet kényelmesebbé teszi az emberek életét, így amit csak lehet, ők maguk is online intéznek.

Kutatásunkban generációnként vizsgáltuk, hogy az Internetet mire használják a vizsgálat alanyai. A hírekről való tájékozódást és az online ügyintézését segítő Net minden korosztály számára fontos. Online vásárlásra azonban főként az X, Y, Z generáció tagjai használják.

	1945 illetve előtte	1946-1964 között	1965-1979 között	1980-1995 között	1996 illetve utána
Nem használ soha Internetet	8	31	1	1	1
Chatel	2	0	1	3	9
E-mail küldés	3	8	3	2	2
Játék	1	0	0	0	1
Közösségi oldalak látogatása	1	2	6	2	4
Letöltés (zene, film)	1	0	0	5	3
Nem használja az Internetet	83	0	0	0	0
Online ügyintézés, kapcsolattartás	14	48	82	96	80
Online vásárlás	7	17	25	31	41
Hírekről tájékozódik	20	39	36	30	32
Új információk szerzése	0	1	0	0	0
Tanulásra, ismeretszerzésre	0	4	5	5	30
Zenét hallgat	0	1	4	2	1
Táv munka	0	0	1	3	1

1. táblázat

Internet használat elsődleges célja (gyakoriság)

Forrás: Saját kutatás, 2019

A fogyasztók vásárlási döntésében az érzékelt, észlelt vagy elfogadott érték játszik döntő szerepet: ez az, ami a vásárlási hajlandóságot alapvetően meghatározza.

Ameddig a vevő az árat a minőség jelzőjeként is értékeli (2. táblázat), addig az ár pozitívan befolyásolhatja a vásárlási döntést. A kutatások arra is rámutatnak, hogy az ár minőségjelző szerepének nagysága nagymértékben függ az adott termék jellegétől, a vásárlási helyzettől és a vásárlók egyéni jellegzetességeitől is. Az ár másik pozitív szerepe a Veblen-féle presztízfogyasztásnál jelentkezik. Az ár-minőség sémához hasonlóan az ár a vevők tudatában nemcsak a vásárolt termék vagy szolgáltatás minőségét jelzi, hanem információt közvetít magáról a vásárlóról is a többiek felé. A vevő tehát nemcsak azért választhatja a drágább terméket, mert az ahhoz társított minőségképzete magasabb, hanem azért is, mert úgy gondolja, hogy a választott áru mások számára az ő magasabb társadalmi státusát jelzi.

	1945 illetve előtte	1946-1964 között	1965-1979 között	1980-1995 között	1996 illetve utána
Online webáruházait részesítem előnybe	14	15	13	11	4
Minőség alapján	14	26	20	29	33
Árérték arány	8	8	9	6	9
Széles választék	68	79	106	119	132
Akciók alapján	2	2	0	0	3
Eladók kedvessége	3	4	2	4	12
Mások ajánlása alapján	4	10	7	1	3

2. táblázat

Vásárlás során leginkább befolyásoló tényezők (gyakoriság)

Forrás: Saját kutatás, 2019

Vannak olyan vevőcsoportok, és vannak olyan vásárlási helyzetek is, akik, illetve amelyek kevésbé ismerik vagy teszik lehetővé az összehasonlítást. A vállalatok a marketing különböző eszközeivel képesek lehetnek arra, hogy befolyásolják a helyettesítő termékek észlelését. Ilyen eszköz lehet például a termék jól megválasztott pozicionálása. A versenyertermékre valópozicionálás már eleve azt sugallja a vevőknek, hogy a vállalat által kiválasztott terméket vagy szolgáltatást tekintsék az összehasonlítás bázisának. Így például egy központi fekvésű olcsóbb szálloda a szomszédos ötcsillagos szállodához viszonyítva olcsóbb alternatívát kínál a vendégek fogadására. De lehet a helyettesítő termékek észlelését a disztribúció módszereivel is befolyásolni. Így például a lakásokhoz szállított és ott értékesített termékek. A bolti elhelyezés, vagy éppen a bolt földrajzi fekvése is befolyásolhatja a helyettesítő termékek észlelését és a vevőre hatással van az eladó is. Előtérbe kerül a szállító megbízhatósága, hírneve az online vásárlás esetén. A fogyasztási cikkek esetében pedig az ismert márkanévek élveznek előnyt.

Következtetések

A sikeres vállalatok között az fog kitűnni a jövőben, amely releváns véleményekkel és hozzászólásokkal a termékéről vagy szolgáltatásáról kialakult képet befolyásolni tudja.

A prediktív analízis nagy mennyiségű adatok között ok-okozati összefüggéseket keres és a jövőre vonatkozó következtetésekben segíti a vállalatokat (például: ügyfél-lemorzsolódás előrejelzése, amikor az ügyfél a vállalat egyre kevesebb szolgáltatását veszi igénybe).

Ennek ismeretében a vállalat képes lesz befolyásolni a fogyasztó jövőbeni döntéseit, vagy éppen a fogyasztó folyamatosan változó igényeihez tud alkalmazkodni ajánlataival. Merjünk kérdezni! Lényeg, hogy aktivitásra bírjuk a fogyasztót.

Lényeges, hogy olyan stílusban szólítsuk meg a fogyasztókat, vagy ügyfeleket, amelyet elvár és megért a célcsoportunk – másképp kommunikálnak és másra figyelnek fel például a fiatalok, és az idősebbek, így ezeket a sajátosságokat fontos figyelembe venni a kommunikációs stílus megválasztásánál.

Az érzékenységet a helyettesítő termékek léte nagymértékben növeli. Az ez ellen való védekezés leghatékonyabb eszköze, ha a vállalat versenytársaihoz viszonyítva megkülönböztetett, egyedi tulajdonságú termékeket hoz forgalomba. Minél inkább egyedi, megkülönböztető a termék vagy szolgáltatás, annál kisebb lehet a potenciális vásárló érzékenysége. Ebben a hatásban rejlik a termék differenciálás lényege. Mivel az érzékenység mindig a szóban lévő, illetve a helyettesítő termékek észlelt értékétől függ, nem elég az, hogy a termék a versenytermékekhez viszonyítva egyedi, más legyen, ezt a tulajdonságát tudatosítani is kell a potenciális vásárlók körében. A tudatosításban a marketingkommunikációnak van nagy szerepe.

Jegyzetek

- ¹ Birkner Z. – Máhr T. – Rodek N. (2017): Changes in Responsibilities and Tasks of Universities in Regional Innovation Ecosystems, OUR ECONOMY, Vol. 62. No. 2. 15-21. p.
- 2 Markos – Kujbus, É., Gáti, M.(2012) : A közösségi média, mint online stratégiai eszköz, EMOK
- 3 Parádiová M. (2018): Hagyományos online marketing és a social média marketing összehasonlítása,
https://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2018/Par%C3%A1dio%C3%A11%20M%C3%A1ria_Kautz_2018_Tanulm%C3%A1ny.pdfLetöltés ideje: 2020. 01. 22.
- 4 Rekettye G. (2012): Kisvállalati marketing, In: A MARKETING ÚJ TENDENCIÁI, A Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar és a Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola szervezésében megrendezésre kerülő konferencia kiadványa, (szerk:Konczosné Dr. Szombathelyi Márta, Dr. Huszka Péter), ISBN: 978-963-7175-75-6 Győr, pp. 34-36.
- 5 Csordás, T. (2011): A hagyományos és az új média közötti átmenet a vállalati marketingkommunikációban: a hagyományos reklámtartalmak online megtekintésének fő motivátorai, Magyar marketing szövetség marketing oktatók klubja. pp 490-499.
- 6 Geraghty, G., T.Conway, A., The study of traditional and non-traditional marketing communications: target marketing in the events sector. (2016) Dublin institute of technology, 26 p.
- 7 Vezekényi N. L. (2012): Szemkamerás vizsgálatok a piackutatásban, In:A MARKETING ÚJ TENDENCIÁI, A Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar és a Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola szervezésében megrendezésre kerülő konferencia kiadványa, (szerk: Konczosné Dr. Szombathelyi Márta, Dr. Huszka Péter), ISBN: 978-963-7175-75-6 Győr p.43.

Felhasznált irodalom

- Birkner Z. – Máhr T. – Rodek N. (2017): *Changes in Responsibilities and Tasks of Universities in Regional Innovation Ecosystems*, OUR ECONOMY, Vol. 62. No. 2. 15-21. p.
- Csordás, T. (2011): *A hagyományos és az új média közötti átmenet a vállalati marketing-kommunikációban: a hagyományos reklámtartalmak online megtekintésének fő motívátorai*, Magyar marketing szövetség marketing oktatók klubja. pp 490-499.
- Geraghty, G., T. Conway, A., *The study of traditional and non-traditional marketing communications: target marketing in the events sector*. (2016) Dublin institute of technology, 26 p.
- Markos – Kujbus, É., Gáti, M.(2012) : *A közösségi média, mint online stratégiai eszköz*, EMOK
- Parádiová M. (2018): *Hagyományos online marketing és a social média marketing összehasonlítása*,
https://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2018/Par%C3%A1dio%C3%A1%20M%C3%A1ria_Kautz_2018_Tanulm%C3%A1ny.pdf Letöltés ideje: 2020. 01. 22.
- Rekettye G. (2012): *Kisvállalati marketing*, In: A MARKETING ÚJ TENDENCIÁI, A Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar és a Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola szervezésében megrendezésre kerülő konferencia kiadványa, (szerk: Konczosné Dr. Szombathelyi Márta, Dr. Huszka Péter), ISBN: 978-963-7175-75-6 Győr, pp. 34-36.
- Vezekényi N. L. (2012): *Szemkamerás vizsgálatok a piackutatásban*, In: A MARKETING ÚJ TENDENCIÁI, A Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar és a Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola szervezésében megrendezésre kerülő konferencia kiadványa, (szerk: Konczosné Dr. Szombathelyi Márta, Dr. Huszka Péter), ISBN: 978-963-7175-75-6 Győr p. 43.

**KATONA ANDREA – GÖLLÉNY-KOVÁCS NIKOLETTA –
PÉTER ERZSÉBET**

Kommunikáció 4.0 – Vállalatok munkavállalók felé történő motivációs törekvései és az információ átadás irányvonalai

**Communication 4.0 – Corporate Incentives to Employees
and Information Transfer Policy**

Abstract

The Fourth Industrial Revolution is the industrial application of information and communication technologies. The production systems previously expanded with computer technology are now networked so that the systems can communicate with each other, or can provide information about themselves, which is the next step in production automation. The networking of systems creates smart factories, where production systems, parts and people communicate with each other through a network, and production is done almost automatically, without human labour. Managers in each management area and employees involved in each process must adapt to technological and organizational changes. In our qualitative study, structured interviews were conducted with managers of small, medium-sized, and large enterprises involved in digitization processes in Hungary to find out what in-house training programs their employees are offered concerning Industry 4.0, how the workers get involved in digitalization and decision-making, and what incentives they use to make the staff work harder.

Keynotes: The Fourth Industrial Revolution, in-house training program, digitization process, communication technologies, motivation.

Absztrakt

A negyedik ipari forradalom az információs és kommunikációs technológiák ipari alkalmazását jelenti. A számítástechnikával már korábban kibővített gyártási rendszerek most hálózati kapcsolattal lettek kiegészítve, így lehetővé válik, hogy a rendszerek egymással kommunikáljanak, valamint, hogy saját magukról információkat közöljenek, amely a gyártásautomatizálás következő lépése. A rendszerek hálózatba kapcsolása már megalkotja az okos gyárat, amelyekben a gyártási rendszerek, az alkatrészek és az emberek hálózaton keresztül kommunikálnak egymással, és a gyártás szinte automatikus, emberi munkaerő nélkül történik. Az egyes menedzsment területek vezetőinek és az egyes folyamatokban érintett munkavállalóknak alkalmazkodniuk kell a technológiai és szervezeti változásokhoz. Kvalitatív vizsgálatunkban strukturált interjúk segítségével Magyarországon tevékenykedő digitalizációs folyamatokban érintett kis, közepes és nagyméretű vállalkozások menedzsereit kérdeztük meg arról, hogy milyen Ipar 4.0-ra irányuló belső képzési programjaik vannak munkavállalók számára, hogy vonják be a digitalizációs folyamatokba, megkérdezzük-e döntéshozatalnál a munkavállalókat, hogyan ösztönzik a cégnél dolgozókat még jobb munkavégzésre.

Kulcsszavak: negyedik ipari forradalom, belső képzési program, digitalizációs folyamatok, kommunikációs technológiák, motiváció.

Bevezetés és irodalmi áttekintés

Az Ipar 4.0 fogalma Németországban alakult ki, három nagy területre osztható, az első a horizontális és vertikális értékláncok integrációja és digitalizációja, amelyek további három nagy területe, a felhő alapú informatika, a mobil eszközök, valamint az okos eszközök, vagyis a hálózatba kötött intelligens eszközök. A második nagy terület a termékek és szolgáltatások digitalizációja, amely négy nagy területet foglal magába, az okos szenzorok, a fejlett algoritmusok és adatbányászat, valamint a többszintű vevői interakciók és a kiterjesztett valóság. A harmadik nagy területe pedig az úgynevezett digitális üzleti modellek és digitális vevőkapcsolatok területe, amely a háromdimenziós nyomtatás, az adatbiztonság, a fejlett ember-gép rendszerek és a lokációdetektláló technológiák.

Prause¹ úgy gondolja, hogy az Ipar 4.0 új üzleti modelleket és struktúrákat követel, amely átalakítási folyamat maga a digitális transzformáció. Az előrejelzések szerint a jelenlegi termelési rendszerek nem tarthatók fenn, változást igényelnek, mert tartós környezeti károkat eredményeztek, mint például a klímaváltozás, de veszélyt jelenthetnek a munkaerő létszámának csökkenésére is.² Ez utóbbi probléma megoldására jöttek létre a robotok és az automatizált rendszerek, amelyek a ma ismert jövedelemtermelő képességekhez kapcsoló helyi lehetőségeket is átírhatják.³

Az új technológiákat egyre többen alkalmazzák, a kommunikációs eszközök rohamos fejlődése gyökeresen megváltoztatta a kommunikációt. Az eszközök hihetetlen gyorsasággal fejlődnek, ezáltal a kommunikáció is, az információ megsztása teljesen új dimenziókat nyit a vállalatoknál is. Ez a gyors fejlődés elősegítette, hogy a vezetők már kénytelenek sokkal inkább csapatban gondolkodni, mivel az információ nagyon gyorsan terjed, pl. Facebookon, keresztül.

Magyarországon még viszonylag kevés cégre jellemző az Ipar 4.0 technológiai megoldás, de már egyre több vállalat foglalkozik a kérdéskörrel. Az Ipar 4.0 ideológiáját átvevő szervezeteknek a felelőssége kiterjed az egész hálózatra ágazatukon belül, céljuk a saját tevékenységük és partnereik minél stabilabb működésmódjának kialakítása.

A kommunikáción belül az egyik legfontosabb kifejezést, amit meg kell említenünk az M2M, vagyis a machinetomachine. Ahhoz, hogy a gépek hatékonyan át tudják venni a folyamatok irányítását, el kell látni olyan technikai megoldásokkal, hogy emberi közreműködés nélkül is kommunikálni tudjanak egymással. A gyártósoron dolgozó robotok önállóan képesek a szükséges alkatrészekkel kiszolgálni egymást, vagy egy hibát jelezve a teljes termelési folyamatot megszakítják. Az M2M alkalmazások és a hatékony kommunikáció, időmegtakarítást és kockázatcsökkentést eredményeznek, ugyanakkor képesek jelentősen mérsékelni az energiafelhasználást és az ebből adódó környezetszennyezést is. Ezzel nem csupán a munkafolyamatokat lehet leegyszerűsíteni, ha-

nem teljesen új üzleti modellek alkalmazását is lehetővé teszi. Előnyei a távfelügyelet, a monitorozás, az optimalizálás és az értesítési lehetőségek.⁴

A jövőben a vállalatoknak fejlesztéseik kapcsán minél inkább törekedniük kell szükségleteik helyi szinten, helyi erőforrásokból történő kielégítésére. Ehhez nélkülözhetetlen a gazdasági élet különböző szereplőinek bevonása, a nyilvánosság, a civil szervezetek fellépése, valamint az egyetemi együttműködések szerepének felértékelése.^{5 6 7} A szereplők, szervezetek közötti kooperáción túl a tudástranzfer az, ami a vállalatok további fejlődésében egy kulcsfontosságú mozgatórugó kell, hogy legyen.⁸

A nemzetgazdaság digitalizációs folyamatában az ipari termelés kiemelkedő szerephez jutott. Az újra iparosítás digitális, forradalmi átalakítását Ipar 4.0-val azonosítjuk, amit más országban az INDUSTRY 4.0 szóhasználattal definiálják ezt a kormányzati szándékkal is támogatott fejlődést. Az Európai Közösség, az OECD, továbbá az Európai Unió is számos kezdeményezéssel tett katalizáló lépéseket az infokommunikációs és automatizálási technológiák széleskörű ipari bevezetésére.^{9 10} Az Ipar 4.0 az egyetemi hallgatók és az oktatók részéről is megköveteli a megfelelő képzettséget, problémamegoldó-képességet, és természetesen a megfelelő tudományos felkészültséget, mivel innen kerülnek ki a potenciális munkavállalók.¹¹

Az újabb ipari forradalmat alapja az internet, ez teremti meg a gépek közötti kommunikációt a kiber-fizikai rendszerben (CPS). Az Ipar 4.0 megalkotja az intelligens terméket és termelési folyamatot¹², ezáltal az Ipar 4.0-t termelési folyamatra és technológiai eszközök alkalmazására fókuszál, ez lehetőséget ad a vállalat más szervezeti egységeinek is az adatok elemzésére, felhasználására, illetve szervezeti, vállalati kultúra változásokat is okozhat. A negyedik ipari forradalom a különböző technológiák összeolvadása, amely eltünteti a határvonalakat a fizikai, digitális és biológiai szférák között.¹³ Rákényszeríti a vállalatokat, hogy a különböző technológiai megoldásokat kombinálják, ha szükséges, akkor újra tervezzék az üzleti stratégiát, változtassanak a vállalati kultúrában.

A negyedik ipari forradalom az információs és kommunikációs technológiák ipari alkalmazását jelenti. A számítástechnikával már korábban kibővített gyártási rendszerek most hálózatba lettek kapcsolva, így a rendszerek egymással már kommunikálnak, illetve képesek arra, hogy saját magukról információkat közöljenek, amely a gyártásautomatizálás következő lépése. A rendszerek hálózatba kapcsolása már megteremti az okos gyárat, amelyekben a gyártási rendszerek, az alkatrészek és az emberek hálózaton keresztül kommunikálnak egymással, és a gyártás szinte automatikus, emberi munkaerő nélkül történik. Az egyes menedzsment területek vezetőinek és az egyes folyamatokban érintett munkavállalóknak alkalmazkodniuk kell a technológiai és szervezeti változásokhoz.

Az M2M az információs csatorna meglétét feltételezi, amit a dolgok Internetének nevezünk (Internet of Things, IoT), és az intelligens, egymással önállóan kommunikálóberendezések által használthálózatra utal. Hatalmas adatforgalmat

közvetítenek és dolgoznak fel az azonosítható intelligens eszközök kapcsán, például a gyártástechnológia terén is, és ebből a szempontból is kiemelt szerep jut a megfelelően megválasztott kommunikációnak.

A tudásátadás fontos elemei a gyökérokok feltárása, az önkritika, a veszteségek redukálása, a kétirányú kommunikációs csatornák, az innováció és a tudásmegosztás. A vezetőknek meg kell hallgatniuk a dolgozók javaslatait, figyelni kell a felmerülő problémákra. Ezzel tudják kiépíteni a kétirányú és nyitott kommunikációs csatornát, amely a sikeres fejlesztésekhez és a gyors problémamegoldáshoz kiemelt fontosságú. Így tudják a dolgozói észrevételeket és javaslatokat formálisan kezelni, esetlegesen megvalósítani.¹⁴

A termelő és szolgáltató folyamatok soha nem látott sebességgel változnak, hiszen az informatikai eszközök, programok fejlődése rendkívüli sebességgel alakítják át a megszokott, hagyományos eljárásokat, illetve az ezeket támogató rendszereket. Az egyes menedzsment területek vezetőinek és az egyes folyamatokban érintett munkavállalóknak alkalmazkodniuk kell a technológiai és szervezeti változásokhoz. A kiváló vezető jellemzője a világos jövőkép és a mindenki számára követhető, egyértelmű irány.¹⁵

Anyag és módszer

Kutatásunk célja egy vizsgálat elvégzése volt az elektronikai-, gépipar, villamos berendezés gyártó, logisztika területén tevékenykedő kis-, közepes- és nagyméretű vállalkozások képviselőinek bevonásával. Az interjúk 2019 szeptemberében készültek. Kvalitatív vizsgálatunkban strukturált interjúk során 10 magyar az elektronikai-, gépipar, villamos berendezés gyártó, logisztika területén tevékenykedő cég vezetőjét, menedzserét, döntéshozóját kérdeztük meg arról, hogy a vállalatvezetők az Ipar 4.0 megvalósítása szempontjából a munkavállalók oldaláról mely területeket, mennyire értékelik, milyen Ipar 4.0-ra irányuló belső képzési programjaik vannak munkavállalóik számára, hogy vonják be a digitalizációs folyamatokba, megkérdezzük-e döntéshozatalnál a munkavállalókat, hogyan ösztönzik a cégnél dolgozókat még jobb munkavégzésre. Kíváncsiak voltunk arra, hogy állnak jelenleg ehhez a témához a vállalatvezetők, melyek a vállalatok munkavállalók felé történő legfőbb motivációs törekvései és az információ átadás irányvonalai.

Eredmények és értékelésük

A feldolgozás során először az interjúalanyokat szeretnénk bemutatni. A vállalatok kiválasztását hólabda módszerrel végeztük, a megkérdezett szakemberek alapján választottuk ki a cégeket. Az interjúalanyok mind felsőfokú végzettséggel rendelkeznek,

sokéves iparági tapasztalat jellemzi őket, 5 kis vállalkozás, 4 közepes és 1 nagy vállalat vezetőjével készítettünk interjút, az adatokat az alábbi táblázatba foglaltuk össze:

Megnevezés	Tulajdonosi szerkezet	Cég mérete	Árbevétel	Iparág	Interjúalany legmagasabb iskolai végzettsége	Interjúalany iparági tapasztalata
V1	Hazai magán tulajdon	Kis	2-10 mill EUR	Gépi berendezés gyártó	Felsőfokú végzettség	19 év
V2	Hazai magán tulajdon	Kis	2-10 mill EUR	Raktározás, szállítás	Felsőfokú végzettség	26 év
V3	Külföldi tulajdon	Közép	10-50 mill EUR	Elektronika	Felsőfokú végzettség	7 év
V4	Hazai magán tulajdon	Kis	2-10 mill EUR	Gépi berendezés gyártó	Felsőfokú végzettség	19 év
V5	Hazai magán tulajdon	Közép	10-50 mill EUR	Gépi berendezés gyártó	Felsőfokú végzettség	24 év
V6	Külföldi tulajdon	Nagy	2-10 mill EUR/üzletág	Gépi berendezés gyártó	Felsőfokú végzettség	12 év
V7	Külföldi tulajdon	Kis	2-10 mill EUR	Villamos berendezés gyártó	Felsőfokú végzettség	8 év
V8	Hazai magán tulajdon	Kis	2-10 mill EUR	Villamos berendezés gyártó	Felsőfokú végzettség	6 év
V9	Külföldi tulajdon	Közép	50 mill EUR felett	Elektronika	Felsőfokú végzettség	9 év
V10	Külföldi tulajdon	Közép	10-50 mill EUR	Elektronika	Felsőfokú végzettség	18 év

1. táblázat

A 10 db magyar vállalattal készített interjúk adatai

Forrás: Saját kutatás, 2019

Fontosnak tartottuk, hogy melyik stratégia jellemzi leginkább a vizsgált vállalatot, illetve, hogy a vezető hová pozicionálja a vállalatot a saját ágazatán belül. Erről az alábbi összefoglaló táblázatot készítettük:

Melyik stratégia jellemzi leginkább a cégüket?	
Piacvezető stratégia	V3, V4, V5, V6
Kihívó stratégia	V9, V10
Piackövető stratégia	V1, V2, V7, V8
Meghúzó stratégiai	

2. táblázat

A 10 db magyar vállalat jellemző vállalati stratégiája, piaci pozíciója

Forrás: Saját kutatás, 2019

A piacvezető stratégia arra a vállalatra jellemző, amelynek a saját piacán a legnagyobb a részesedése, élen jár a versenytársakkal szemben az új termékek piacra vezetésében és az árakat is általában ő diktálja. A megkérdezett vállalatvezetők közül egyetlen kisvállalatra (V4) jellemző, illetve elég megosztóan közepes- és nagyvállalatok vezetői követik a piacvezető stratégiát. A piackihívó versenysztratégiával rendelkező vállalkozás, – amely jelen esetben két külföldi tulajdonú elektronikai vállalatra jellemző-, felfutó pozícióban van, de nem piacvezető, de törekszik piaci részesedése növelésére. Az összes kisvállalatra, kivéve a V4 cégre a piackövető stratégia jellemző, vagyis a meglévő piaci részesedését, piaci pozíciójának fenntartását próbálja megőrizni és stabilizálni. A meghúzó stratégia egy vállalatra sem volt jellemző a megkérdezettek közül, vagyis, hogy a célpiac egy-egy szegmensére specializálódnak, koncentrálnak, pedig ez főleg a kis- és közepes vállalkozásokra jellemző.

A strukturált interjú kérdéssorra az alábbi kérdésekből állt össze:

Az *első kutatási kérdésünk* arra vonatkozott, hogy a vállalatvezetők az Ipar 4.0 megvalósítása szempontjából az alábbi területeket hogyan értékelik a munkavállalók oldaláról?

A V9 elektronikai cég számára nem fontos az Ipar 4.0 megvalósítása szempontjából a munkavállalók oldaláról vizsgálva az új emberek toborzási stratégiája. Ennél a szempontnál a legtöbb vállalatvezető úgy gondolta, hogy nélkülözhetetlen, úgy, mint az is, hogy a szükséges képességek egyértelműen legyenek meghatározva, a folyamatos belső tréningek a digitális kultúra előmozdítására, a vállalati kultúra változás menedzsmentjének a támogatása, a munkaerő megtartás aktív programja. Viszont a cafeteria rendszert és a fizetésenkívüli juttatás szempontoknál már nagyon megosztottak a vélemények. Ezt a két szempontot kritikusként a V2 és V8 vállalatvezetők értékelték, a logisztikai vállalat vezetője és a villanymotorokat gyártó hazai kisvállalat vezetője, szerinte az egyik legfontosabb motivációs tényező, hogy a munkavállalók nyitottabbak legyenek a digitális transzformáció felé. Úgy tapasztalta, hogy az emberei nagyon zártak, félnek az új technológiától, ragaszkodnak a megszokott módszerekhez, nehezen nyitnak a digitalizáció felé, rendkívül fontos a hatékony motiváció, ezért tartja fontosnak a szükséges

képességek pontos meghatározását, a folyamatos belső tréningeket a munkavállalók számára, ahol megismerhetik az új technológiát lépésről lépésre.

	Kritikus	Releváns	Nem releváns
A szükséges képességek egyértelműen legyenek meghatározottak	V1, V6, V8	V2, V3, V4, V5, V7, V9, V10	
Új emberek toborzási stratégiája	V1, V6, V8	V2, V3, V4, V5, V7, V10	V9
Folyamatos belső tréningek a digitális kultúra előmozdítására	V2, V8	V1, V4, V5, V6, V7, V9, V10	V3
Vállalati kultúra változás menedzsentje, támogatása	V9	V1, V2, V4, V5, V6, V7, V8, V10	V3
Munkaerő megtartás aktív programja, motivációs rendszer		V1, V2, V3, V4, V5, V6, V7, V9, V10	V8
Katereria rendszer	V2, V8	V3, V5, V7	V1, V4, V6, V9, V10
Fizetésen kívüli juttatások	V2, V8	V2, V3, V5, V7, V10	V1, V4, V6, V7, V9

3. táblázat

Az első kutatási kérdés értékelése

Forrás: Saját kutatás, 2019

A többi kisvállalat számára (V1, V4, V7) nem fontos a fizetésen kívüli juttatás az Ipar 4.0 megvalósítása szempontjából a munkavállalók oldaláról nézve.

A második kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy milyen Ipar 4.0-ra irányuló belső képzési programjaik munkavállalók számára?

A legtöbb vállalatvezető (V3, V4, V5, V6, V7, V9, V10) az adatvédelmet emelte ki, de a V6 szerszámokat gyártó külföldi tulajdonú nagyvállalat vezetője kiemelte még a robotikát és a Big Data kezelést, úgy, mint a V9 elektronikai közép vállalat vezetője. Két kisvállalat (V1, V7) és két közepes vállalat (V3, V5) a gyakornoki programra tette a hangsúlyt, a V1 vállalatnak nagyon fontos, hogy minél hamarabb nyitni tudjon az I4.0 irányába, mert az autópárnak fognak a jö-

vőben gyártani, a V7 vállalat pedig nehéz éveket tudhat maga mögött, most próbál új piacok felé nyitni, ezért is tartják fontosnak a gyakornoki programot.

A V2 logisztikai vállalatnak pedig még egyáltalán nincs Ipar 4.0-ra irányuló belső képzési programja, még erre irányuló stratégiája sem, pedig nagyon fontosnak tartják a jövőre nézve.

A *harmadik kutatási kérdésünk* arra vonatkozott, hogy mennyire jellemző a vállalaton/intézményen belül, hogy a munkavállalókat bevonják a döntéshozatalba, és megkérdézik a problémáikat?

Illetve, ha megkérdézik a dolgozók véleményét, akkor a döntéshozatalban figyelembe veszik-e a munkavállalók javaslatait?

A legtöbb vállalatvezető (V2, V4, V5, V6, V8, V9, V10) úgy nyilatkozott, hogy gyakran bevonják a munkavállalókat a döntéshozatalba, és figyelembe veszik is a javaslatokat. A V1, V3 vállalatvezetők ritkán vonják be a munkavállalókat a döntéshozatalba, de a V3 vezető szerint, akkor viszont fontos a munkavállalók által adott javaslat. A V1 vállalatnál meglepő, hogy nem vonják be az alkalmazottakat a fontos döntésekbe, mivel kisvállalatról van szó, a V3 vállalat viszont egy külföldi tulajdonú elektronikai vállalat, akik szenzorokat gyártanak. A V7 vállalat vezetője válaszolt a kérdésünkre úgy, hogy soha nem vonják be a munkavállalókat a döntéshozatalba, ők egy külföldi tulajdonú villamos berendezéseket gyártó kisvállalat.

A *negyedik kutatási kérdésünk*nél azt kértük, hogy a megkérdézett vezetők válasszák ki azokat a tényezőket, amelyek a véleményük szerint leginkább jó munkavégzésre ösztönzik a munkavállalót és cégénél is alkalmazzák.

Munkabér	V1, V2, V3, V4, V5, V6, V7, V8, V9, V10
Cafeteria juttatások	V1, V2, V3, V7
Jó kollektíva, befogadó és támogató munkatársak	V1, V1, V3, V4, V5, V7, V10
Kellemes, egészséges munkahelyi környezet	V1, V2, V3, V4, V5, V6, V7, V8
Megfelelő mennyiségű és minőségű munkaeszköz biztosítása.	V5, V6, V8, V10
Önálló munkavégzés	V1, V3, V5, V6
Kreatív és változatos munka	V1, V7
Jó munkahelyi vezető	V2, V5, V6, V7, V10
Előrelépés lehetősége, munkahelyi karrierépítés	V1, V7
Stresszmentes munkahely	V3, V5, V7, V8
A munkavállalók képzését támogató munkahely	V5, V6, V10

4. táblázat

A negyedik kutatási kérdés értékelése

Forrás: Saját kutatás, 2019

A vállalatvezetők kiemelték a munkabért, három kisvállalat (V1, V2, V7) vezetője, illetve a V3 közepes elektronikai gyártó cég vezetője szerint a cafeteria

juttatásokkal lehet a munkavállalókat a jó munkavégzésre ösztönözni. A cégvezetők többsége fontosnak tartja még a motiváció szempontjából a befogadó és támogató munkatársakat, a kellemes, egészséges munkahelyi környezetet, kis-, közepes- és nagyvállalatok vezetői is fontos motivációs tényezőnek gondolják az önálló munkavégzést, a jó munkahelyi vezetőt és a stresszmentes munkahelyet.

Két kisvállalat vezetője, a V1 elektronikai szerszámokat gyártó vállalat és a V7 villamos berendezéseket gyártó vállalat, kiemelte a kreatív és változatos munkát és az előrelépés lehetőségét, bár egy kisebb vállalatnál korlátozottak a lehetőségek. A többi cégvezető számára ezek a szempontok nem voltak fontosak. Két közepes és egy nagyvállalat vezetője számára pedig a munkavállalók képzését támogató munkahely megteremtése fontos, ezzel is elősegítve a munkaköri rotációt, amely esetükben több előnnyel jár, mint több éven keresztül ugyanabban a munkakörben foglalkoztatni a munkavállalókat.

Következtetések

Jelen kutatás célja egy vizsgálat elvégzése volt az elektronikai-, gépipar, villamos berendezés gyártó, logisztika területén tevékenykedő kis-, közepes- és nagyméretű vállalkozások képviselőinek bevonásával. A digitalizáció a gazdasági növekedés egyik fontos motorja, amely egyre több iparágba jelenik meg. Nagyon fontos a vállalati és munkavállalói felkészülés, hiszen ez a versenyképesség kulcsa, kimaradni nagyobb veszély, mint belevágni. Az interjúk elkészítésénél arra voltunk kíváncsiak, jelenleg, hogy állnak ehhez a témához a vállalatvezetők, melyek a vállalatok munkavállalók felé történő legfőbb motivációs törekvései és az információ átadás irányvonalai.

Összességében megállapítható, hogy a vállalatvezetők számára nagyon fontos a folyamatos belső tréning a digitális kultúra előmozdítására, a vállalati kultúra változás menedzsmentjének a támogatása, tisztában vannak vele, hogy az ipari digitalizáció változást hozhat a vállalati kultúra területén is. A vállalati kultúra jellege erősen befolyásolja, hogy egy vállalat mennyire képes a változásokra, egyáltalán felkészült-e már rá. Fontos, egy olyan szervezeti attitűd megteremtése a cégnél, ahol a kollégáknak lehetőségük van a nyitott gondolkodásra és az együttműködésre. Kiemelt jelentőséggel bír a munkatársak nyitottsága és rugalmassága az innovatív megoldásokra.

A megkérdezett vállalatvezetők közül, főleg az elektronikai iparban tevékenykedő közepes és nagyvállalatok fontosnak tartják a belső képzési programokat, ezek közül is a robotikát és a Big Data kezelést. A kisvállalatok a gyakornoki programot emelték ki, de volt olyan vállalat, akinek még nincs belső képzési programja, sőt erre irányuló tervvel sem rendelkezik.

Az interjúk során kiderült, hogy a vezetők többnyire bevonják a munkavállalókat a döntéshozatalba és figyelembe veszik is a javaslataikat, egy – két vállalat volt kivétel a megkérdezett cégek közül.

A legfontosabb motivációs tényezők, pedig amelyet a vezetők kiemeltek, a munkabér, a jó kollektíva és a kellemes, egészséges munkahelyi környezet.

Az interjúalanyok 1-2 kisebb cég kivételével felkészültek voltak a digitalizációs transzformációra, ennek megfelelően nyújtanak különböző képzéseket, tréningeket a munkavállalók számára és próbálják motiválni őket.

Az interjúk elkészítése során találkoztunk olyan kisvállalat vezetővel, aki teljesen nyitott volt az Ipar 4.0 felé, felkészült a változásokra, úgy gondolja, hogy ez hatalmas versenyelőnyt biztosít a versenytársakkal szemben, így fontos, hogy a változásban éljen járjon.

A folyamatok soha nem látott sebességgel változnak, hiszen az informatikai eszközök, programok fejlődése rendkívüli sebességgel alakítja át a megszokott, hagyományos eljárásokat, illetve az ezeket támogató rendszereket. A vezetőknek és a munkavállalóknak alkalmazkodniuk kell, - ha nem akarnak „kimaradni”, - a technológiai és szervezeti változásokhoz.

Jegyzetek

- ¹ Prause, G. (2015): Sustainable business models and structures for Industry 4.0. *Journal of Security and Sustainability Issues* 5(2), p. 159–169. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2015.5.2\(3\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2015.5.2(3))
- ² Wang, S., Wan, J., Li, D., Zhang, C. (2016): Implementing smart factory of industrie 4.0: an outlook. *International Journal of Distributed Sensor Networks*, 12(1), 3159805.
- ³ Zsarnoczky, M. (2018): Shift-Share Analysis of the Impact of Tourism on Local Incomes in Hungary. *Geografijos Metrastis Annales Geographicae* 2018: (51) pp.47-60.
- ⁴ Nemes, J. (2019): Ipar 4.0 és a közoktatás kapcsolata, (Szerk: Kovács László- Varga Imre): A gazdaság interdiszciplináris megközelítései, Kiadó, Savaria University Press, Szombathely, ISBN 978-615-5753-27-5; ISSN 2631-133X; pp. 57-78.
- ⁵ Németh, K., Pintér, G. (2014): The pillars of regional and municipal level energy-planning processes, In: Bene, Szabolcs (szerk.) 20th YouthS cientific Forum: University of Pannonia Georgikon Faculty, Keszthely, Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, pp. 297-307.
- ⁶ Németh, K. (2018): Lokális és fenntarthatóság - A megújulóenergia-ipar fejlődésének aktuális kérdései, Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém, ISBN: 978-963-396-113-1, pp. 13-18.
- ⁷ Birkner Z. – Máhr T. – Rodek N. (2017): Changes in Responsibilities and Tasks of Universities in Regional Innovation Ecosystems, *OUR ECONOMY*, Vol. 62. No. 2. 15-21. p.

- ⁸ Kaszás, N. – Keller, K. – Birkner, Z. (2016): The Role of Transferring Knowledge in Case of Non-Business Sector Projects, *Procedia – Social and Behavioral Knowledge*, Vol. 221, No. 6., 226-235. p.
- ⁹ L. Monostori, B. Kádár, T. Bauernhansl, S. Kondoh, S. Kumara, G. Reinhart, O. Sauer, G. Schuh, W. Sihn, K. Ueda (2016): Cyber-physical systems in manufacturing. *CIRP Annals – Manufacturing Technology* 65:(2) pp. 621-641.
- ¹⁰ Haidegger G. - Beregi R. (2018): Az ipar digitalizálásának folyamata Európában, *Gép*, 2018. (69. évf.) 1. sz. pp. 46-54.
- ¹¹ Czifra Gy. (2018): Az ipar 4.0 és az egyetemi oktatás kölcsönhatása, *Gép*, 2018. (69. évf.) 1. sz. pp. 25-29.
- ¹² Brettel M. -Friederichsen, N. - Keller, M.- Rosenber M. (2014): How virtualization, decentralization and network building change the manufacturing landscape: and Industry 4.0 perspective. *International Journal of Mechanical, Aerospace, Industrial, Mechatronic and Manufacturing Engineering*, 8(1), 37-44.
- ¹³ Schwab K. (2016): Fourth industrial evolution: whatitmeans, how torespond. *World Economic Forum*, 1-8.
- ¹⁴ Péter E. (2018): Vezetői lábnyom: A vezető szerepe és a munkaerő motivációs lehetőségei a vállalati kultúrában. Pannon Egyetemi Kiadó, ISBN:9789633961148, pp.1-155
- ¹⁵ Péter E. (2018): Vezetői lábnyom: A vezető szerepe és a munkaerő motivációs lehetőségei a vállalati kultúrában. Pannon Egyetemi Kiadó, ISBN:9789633961148, pp.1-155

Felhasznált irodalom

- Birkner Z. – Máhr T. – Rodek N. (2017): *Changes in Responsibilities and Tasks of Universities in Regional Innovation Ecosystems*, OUR ECONOMY, Vol. 62. No. 2. 15-21. p.
- Brettel M. – Friederichsen, N. – Keller, M. – Rosenber M. (2014): *How Virtualization, Decentralization and Network Building Change the Manufacturing Landscape: and Industry 4.0 Perspective*. *International Journal of Mechanical, Aerospace, Industrial, Mechatronic and Manufacturing Engineering*, 8(1), 37-44.
- Czifra Gy. (2018): *Az ipar 4.0 és az egyetemi oktatás kölcsönhatása*, *Gép*, 2018. (69. évf.) 1. sz. pp. 25-29.
- Haidegger G. – Beregi R. (2018): *Az ipar digitalizálásának folyamata Európában*, *Gép*, 2018. (69. évf.) 1. sz. pp. 46-54.
- Kaszás, N. – Keller, K. – Birkner, Z. (2016): *The Role of Transferring Knowledge in Case of Non-Business Sector Projects*, *Procedia – Social and Behavioral Knowledge*, Vol. 221, No. 6., 226-235. p.
- L. Monostori, B. Kádár, T. Bauernhansl, S. Kondoh, S. Kumara, G. Reinhart, O. Sauer, G. Schuh, W. Sihn, K. Ueda (2016): *Cyber-physical systems in manufacturing*. *CIRP Annals – Manufacturing Technology* 65:(2) pp. 621-641.
- Nemes, J. (2019): *Ipar 4.0 és a közoktatás kapcsolata*, (Szerk: Kovács László – Varga Imre): *A gazdaság interdiszciplináris megközelítései*, Kiadó, Savaria University Press, Szombathely, ISBN 978-615-5753-27-5; ISSN 2631-133X; pp. 57-78.

- Németh, K. – Pintér, G. (2014): The pillars of regional and municipal level energy-planning processes, In: Bene – Szabolcs (szerk.) *20th Youth Scientific Forum*: University of Pannonia Georgikon Faculty, Keszthely, Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, pp. 297-307.
- Németh, K. (2018): *Lokalitás és fenntarthatóság – A megújuló energia-ipar fejlődésének aktuális kérdései*, Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém, ISBN: 9789633961131, pp. 13-18.
- Péter E. (2018): *Vezetői lábnymom: A vezető szerepe és a munkaerő motivációs lehetőségei a vállalati kultúrában*. Pannon Egyetemi Kiadó, ISBN: 9789633961148, pp.1-155
- Prause, G. (2015): *Sustainable business models and structures for Industry 4.0*. Journal of Security and Sustainability Issues 5(2), p. 159–169.
DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2015.5.2\(3\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2015.5.2(3))
- Schwab K. (2016): *Fourth Industrial Revolution: What it Means, How To respond*. World Economic Forum, 1-8.
- Wang, S., Wan, J., Li, D., Zhang, C. (2016): *Implementing Smart Factory of Industrie 4.0: An Outlook*. International Journal of Distributed Sensor Networks, 12 (1), 3159805.
- Zsarnoczky, M. (2018): *Shift-Share Analysis of the Impact of Tourism on Local Incomes in Hungary*. Geografijos Metrastis Annales Geographicae 2018: (51) pp.47-60.

CSEKE BENCE–KELLER KRISZTINA–BIRKNER ZOLTÁN

A vidéki társadalom válsága és kiútkeresése Murafölde példáján keresztül

**The Current Crisis of Rural Society and its Search for a Way Out
Through the Example of Muraland**

Abstract

The effects of changes occurred in Hungarian demographics over the past decades pose a serious challenge for the sustainability of domestic rural areas. One of the most affected rural areas is the Southern part of Zala county (Muraland), where the society still faces major challenges as regards competitiveness. Our case study focuses on the key factors leading to unfavourable demographic trends in South Zala and on which best practices identified in the Mura region (i.e. parts of Styria, Prekmurje and Međimurje) could serve as policy instruments and be used as a benchmark. This allows us to channel the foreign experiences that are relevant to us. Our case study defines the underlying aspects of pro-urbanization factors such as labour and product markets, advanced intermediate services, educational externality, agglomeration side effects, public services and the cases of stronger projection of self-interest. This enables us to identify the strategic factors that the rural policy must handle to decrease negative impacts of domestic migration. We can conclude that strengthening local business networks and clusters based on triple and quadruple helix models, fostering local landowners to acquire markets, promotion of innovative business solutions and better services, implementing “smart” technologies in communities can help rural areas – like Muraland – to halt the demographic setback.

Keynotes: rural development, demographic crisis, competitiveness, Muraland, Mura region.

Absztrakt

A magyar demográfiai folyamatok hatásai az elmúlt évtizedekben komoly kihívást jelentettek a hazai vidéki területek fenntarthatóságában. Ebből a szempontból az egyik leginkább érintett terület Dél-Zala (Murafölde) volt, amelynek társadalma a versenyképesség szempontjából jelentős kihívásokkal küzd. Az esettanulmányunkban azt vizsgáljuk meg, hogy mely tényezők vezetnek Dél-Zala demográfiai helyzetének fenntarthatósági problémáihoz, illetve a tapasztalt kihívásokra a Mura-menti régió – vagyis a Mura folyó által érintett stájer, muravidéki és muraközi területek – azonosított jó gyakorlatai közül mely szakpolitikai eszközök alkalmazása számít referencia értékűnek, így lehetőség nyílik a számunkra releváns külföldi tapasztalatok becsatornázására is. Az esettanulmányunk meghatározza az urbanizációt támogató tényezőket, mint a munka- és termékpiacon, a fejlett közvetítő szolgáltatásokat, az oktatási externáliákat, a tovagyrúzó agglomerációt, a közszolgáltatásokat és az önérdék erősebb kifejeződését. Ilyen módon azonosíthatjuk azokat a stratégiai tényezőket, amelyeket a vidékpolitikának kezelnie kell a hazai migráció negatív hatásainak csökkentése érdekében. Eredményeink alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a hármas és négyes helix modelleken alapuló helyi gazdaságfejlesztési hálózati

tok és klaszterek támogatása, a helyi földtulajdonosok piacszerzésének erősítése, az innovatív üzleti megoldások és jobb szolgáltatások támogatása és az „okos” technológiák használata segíthet a vidéki térségeknek – így Muraföldének is – a demográfiai visszaesés megállításában.

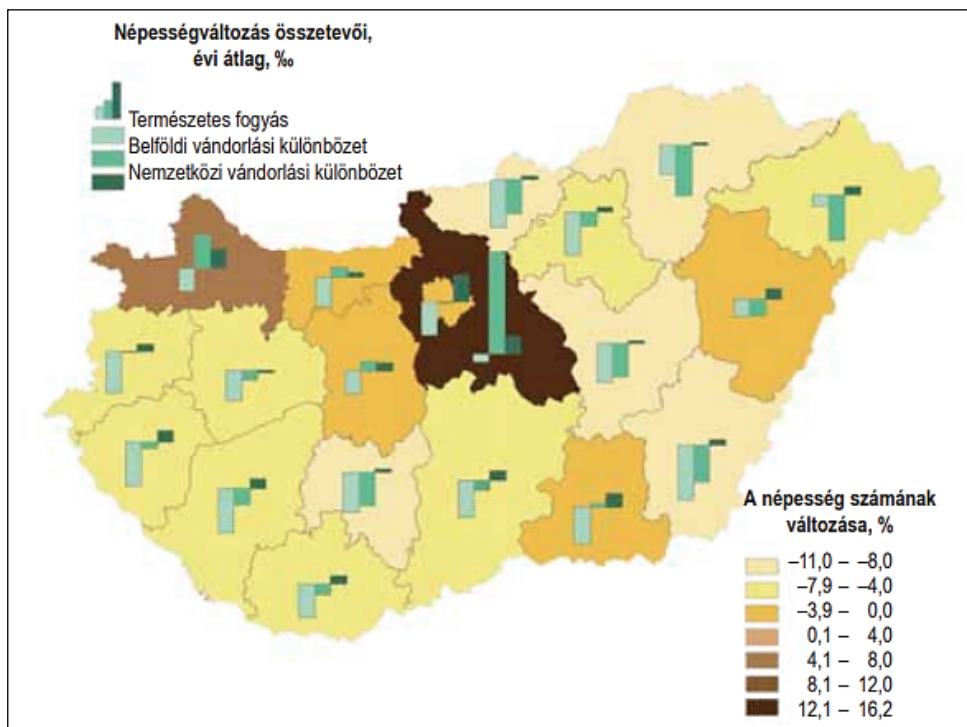
Kulcsszavak: vidékfejlesztés, demográfiai válság, versenyképesség, Murafölde, Mura régió.

A magyar vidék és Dél-Zala elnéptelenedése

A 2001 és 2011-es magyarországi népszámlálási statisztikák összevetéséből egyértelműen kiderül, hogy a magyar vidék demográfiai értelemben jelentős fenntarthatósági problémákkal küzd¹.

A vizsgált időszakban az ország valamennyi megyéjére – és a fővárosra is – állandósult természetes fogyás volt jellemző, amihez Pest, Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Fejér és Csongrád megyékben belföldi bevándorlási többlet társult, mely Pest megye esetében a Budapestről történő szuburbán agglomerációs kitelepülések magas arányával, míg a többi megye esetében a magas foglalkoztatási rátával indokolható.² Ráadásul Pest és Győr-Moson-Sopron megyék vándorlási nyeresége meghaladta a természetes népmozgalomból eredő népességfogyást, így ebben a két megyében a népesség száma 15, illetve 4 százalékkal növekedett³ (1. ábra). Ezt leszámítva az ország fennmaradó területei számottevő népességfogyást könyvelhettek el. A legdrasztikusabb helyzettel Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Tolna megyék szembesültek, ahol az alacsony születésszám, a magas mortalitás és elvándorlás miatt a népességcsökkenés elérte a 8-10 százalékot.

Annak ellenére, hogy Zala megyében a népességcsökkenés aránya 10 év alatt ennél kisebb, 5,1 százalékos mértéket öltött⁴, a dél-zalai térségre jellemző aprófalvas vidéki településszerkezet demográfiai tartalékait az évtizedek óta tartó konstans népességfogyás nagyrészt felemésztette, mely a drasztikus előregedésen túl bizonyos kistelepülések esetében már az elnéptelenedés veszélyével fenyeget. Mindezt a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) népszámlálási adatai jól bizonyítják, miszerint 2001 és 2011 között az 1000 főre vetített elveszületések száma a 9,5 fős országos átlagtól Zala megyében mutatta a legnagyobb mértékű negatív eltérést, ahol a mutató csak 7,5 fős szintet ért el⁵.

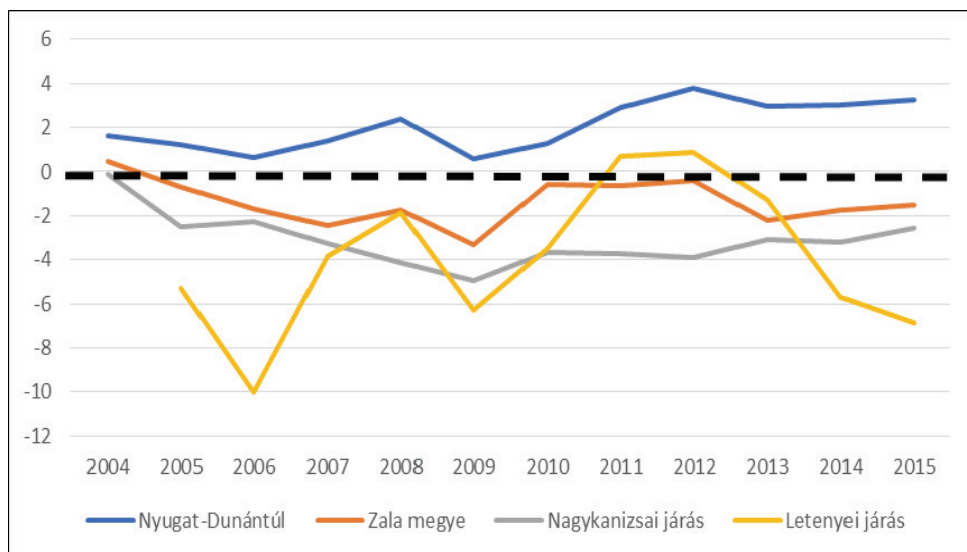
1. ábra:

A lakónépesség számának változása és annak összetevői (2001–2011)⁶

Annak ellenére, hogy Zala megyében a népességszökkenés aránya 10 év alatt ennél kisebb, 5,1 százalékos mértéket öltött⁷, a dél-zalai térségre jellemző aprófalvas vidéki településszerkezet demográfiai tartalékait az évtizedek óta tartó konstans népességfogyás nagyrészt felemésztette, mely a drasztikus előregedésen túl bizonyos kistelepülések esetében már az elnéptelenedés veszélyével fenyeget. Mindezt a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) népszámlálási adatai jól bizonyítják, miszerint 2001 és 2011 között az 1000 főre vetített élve-születések száma a 9,5 fős országos átlagtól Zala megyében mutatta a legnagyobb mértékű negatív eltérést, ahol a mutató csak 7,5 fős szintet ért el⁸.

Ezzel párhuzamosan a Területi Információs Rendszer (TeIR) statisztikáiból szintén kiderül, hogy a népszaporulat a Nagykanizsai és a Letenyei járások által lefedett Dél-Zalában az elmúlt 10 év távlatában az országos átlaghoz képest jelentős elmaradást mutat. Az utolsó rendelkezésünkre álló kimutatás szerint 2015-ben a Nagykanizsai járás lakossága 6,23, a Letenyei járásé pedig 9,99 ezrelékes csökkenést mutatott, miközben ez az arány a Nyugat-dunántúli régió esetében 4,54, az országos átlagot tekintve pedig 4,02 ezrelék volt. Ha azonban a negatív népszaporulat mellett a vándorlási egyenleget is szemügyre vesszük, akkor azt tapasztaljuk, hogy a Nagy-

kanizsai és Letenyei járások esetében 2015-ben az elvándorlási ráta – vagyis a hivatalosan bejelentett lakcímváltoztatás – 2,58 és 6,89 ezrelékes csökkenést mutatott, miközben a Nyugat-dunántúli régió esetében 3,28 ezrelékes átlagos bevándorlási többlet volt azonosítható (2. ábra). A folyamat következtében Dél-Zala lakosság-száma az elvándorlás aktuális mértékétől függően éves szinten 270-550 fős veszteséget szenved el, mely főként a fiatalok aránycsökkenését erősíti.

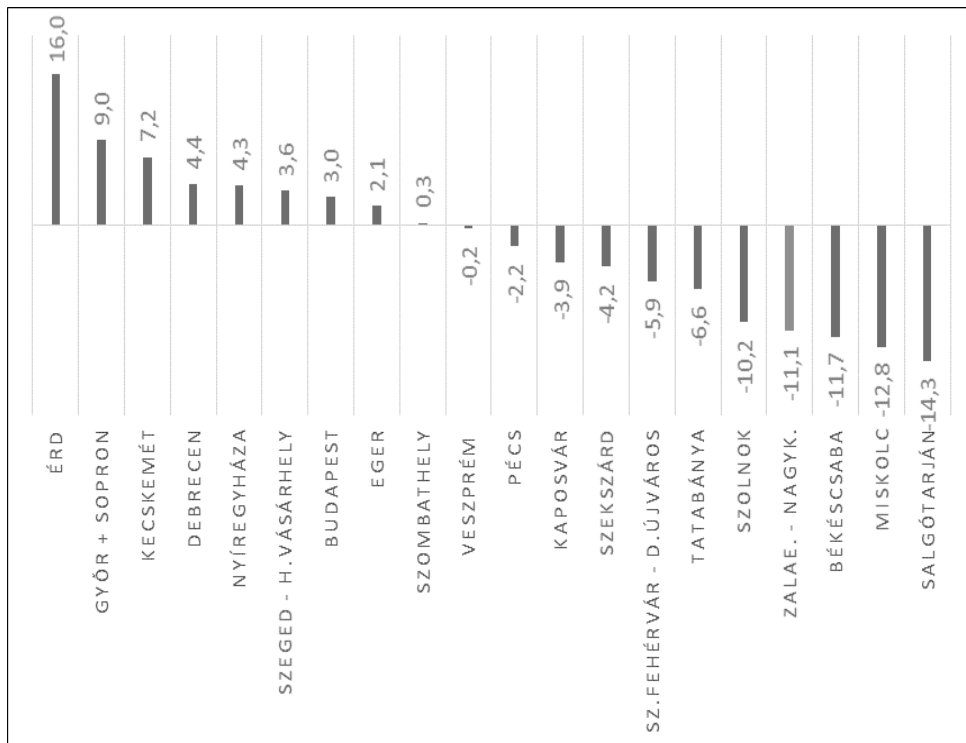
2. ábra

Vándorlási egyenleg alakulása területi bontásban
2004 és 2015 között (ezrelék)⁹

A demográfiai helyzetet azonban tovább súlyosbítja, hogy az elvándorlás kritikusan magas öregedési mutatókkal párosul, amit világosan bizonyít, hogy Dél-Zalában 2015-ben 100 fiatalra (14 év alatti) 224 idős korú (60 év feletti) jutott (szemben a 2005-ben mért 162 fővel), miközben országos átlagban ez az arány 175 főt tett ki. Az elvándorlás és a drasztikus előreagedés eredményeként a népességszám csökkenés állandósult, így a terület lakosságszáma az országos népességszám csökkenés ütemét meghaladva zsugorodik. Ezt támasztja alá, hogy miközben 2015-ben Magyarország lakosságszáma 4 ezrelékes természetes fogyást ért el, addig ez a mutató Dél-Zala esetében 8 ezrelékre nőtt. Mindez az ország gazdaságilag versenyképesebb területeivel (pl. Győr, Közép-Magyarország) szemben jól szemlélteti Dél-Zala jelentős mértékben romló relatív demográfiai pozícióit.

A népesedési trendek tükrében megállapítható, hogy a 2011-es népszámlálás óta eltelt évek során Dél-Zala demográfiai kilátásai egyértelműen tovább romlottak, melyre a fentebb ismertetett TeIR statisztikák mellett legmarkánsabban a KSH 2016-os mikro-

cenzusának statisztikái is figyelmeztetnek¹⁰. A 2016-os mikrocenzus, illetve a 2001-es népszámlálás statisztikai összehasonlításából ugyanis kiderül, hogy a megyei jogú (vidéki) városokban élő lakosság száma a vizsgált 15 év során a megyei jogú városok jelentős hányadában nagyarányú csökkenésen ment keresztül, vagyis a vidék népességmegtartó potenciálja tovább zsugorodott (3. ábra). Igaz – a magyar vidék népesedési kétcuságát alátámasztandó – az összehasonlító adatelemzésből szintén megállapíthatjuk, hogy a jelentős gazdasági potenciállal rendelkező városok (pl. Győr, Kecskemét, Debrecen, Nyíregyháza), vagy a budapesti agglomeráció szuburbanizációs többletét felfogó Érd esetében a 2001-es bázisévhez viszonyítva növekedési többlet alakult ki, de ezeken a szigetszerű területeken kívül elhelyezkedő megyei jogú városok esetében fokozatosan eszkalálódó demográfiai válság kibontakozását azonosíthatjuk.

3. ábra

*A megyei jogú városok lakosságszám-változása
az egyes megyék bontásában 2001 és 2016 között (százalék)¹¹*

A 2001-es KSH népszámlálási, valamint a 2016-os KSH Mikrocenzus adatok alapján saját szerkesztés.

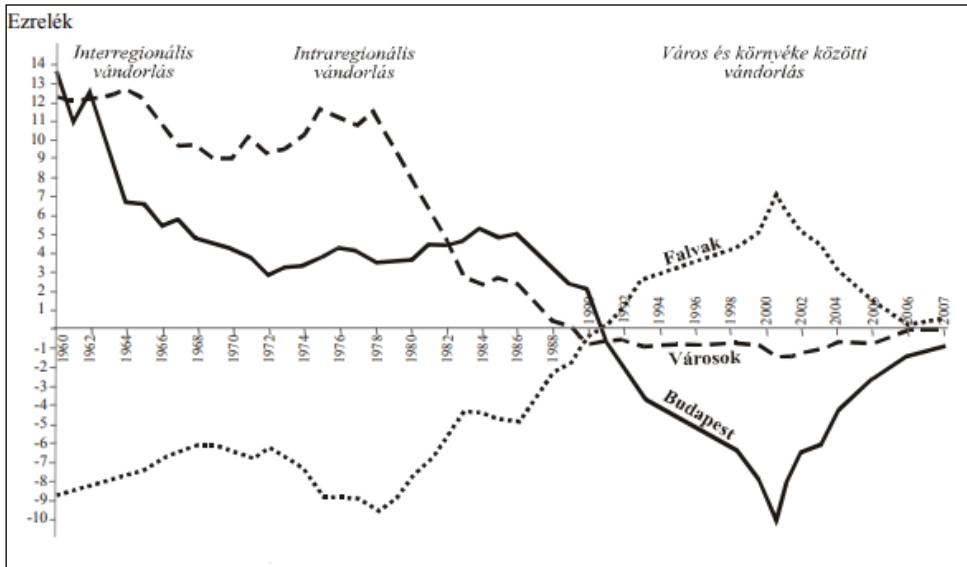
Megjegyzés: A táblázatban szereplő megyei jogú városok megyénként kerültek csoportosításra, mivel a rendelkezésre álló KSH adatok kizárólag ilyen típusú csoportképzést tettek lehetővé.

Ahogy a statisztikákból kiolvasható, Zala megye esetében a megyei jogú városokban (Zalaegerszeg és Nagykanizsa) élő lakosság száma 2001 és 2016 között 11,1 százalékkal csökkent, mindössze 3,2 százalékponttal elmaradva a legrosszabb eredményt felmutató Nógrád megyéhez (Salgótarján) képest. Mindez Zala megye, s benne a dél-zalai térség országban belüli fokozott demográfiai lemorzsolódásának tényét egyértelműen szemlélteti. Ráadásul a KSH által közölt adatok mélyebb elemzésével a súlyosbodó dél-zalai demográfiai helyzetképet tovább árnyalhatjuk. Eszerint 2001 és 2016 között a Nagykanizsai járás lakosság száma 11,76 százalékkal csökkent, miközben a Zalaegerszegi járás esetében a népességcsökkenés aránya mindösszesen 6,97 százalékot tett ki. Ebből kézzelfoghatóan megállapítható, hogy Zala megyén belül kifejezetten Dél-Zala küzd drasztikus népesedési kihívásokkal, melyek kezelése a térség legfontosabb vidékfejlesztési feladatának tekinthető. Éppen ezért, a helyzet komplexitásának megértése végett tanulmányunkban fontos áttekintünk azokat a tényezőket, melyek Dél-Zala demográfiai válságát idézték elő.

A dél-zalai demográfiai válság kibontakozása és okai

Az Albert – Hárs szerzőpáros által jegyzett „Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Hungary” című európai uniós demográfiai és migrációs országtanulmány¹², illetve Dövényi Zoltán „A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák” című, Statisztikai Szemlében megjelent belső népmozgalommal foglalkozó elemzésének¹³ tükrében, a fentebb ismertetett KSH statisztikákkal összhangban a vizsgált terület kapcsán két kezdeti megállapítást tehetünk. Eszerint; (1) a dél-zalai demográfiai hanyatlás okaiban nem különbözik az ország más vidéki területein észlelt népességcsökkenés kiváltó indokaitól (pl. minőségi munkahelyek hiánya, alacsonyabb színvonalú szolgáltatások, külföldi munkavállalás, fiatalok elvándorlása) vagyis nem tekinthető speciálisan egyedi helyzetűnek, (2) a népességcsökkenés jelensége – az országos trendekkel szintén összhangban – Dél-Zalában sem számít újkeletű jelenségnek. Következésképpen, az utóbbi évtizedek meghatározó országos demográfiai trendjeinek vizsgálatával párhuzamosan felfedhetjük azokat a tényezőket is, melyek magyarázattal szolgálhatnak a vizsgált földrajzi terület kihívásai és kiútkeresési lehetőségei kapcsán is.

Ahogy arra a szakirodalom¹⁴, illetve a Központi Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai rávilágítanak, a magyar vidék demográfiai válsága egy, az 1940-es évek vége óta tartó, holisztikusan több fázisból álló folyamatként értelmezhető, mely az alábbi szakaszokat foglalja magába (4. ábra):

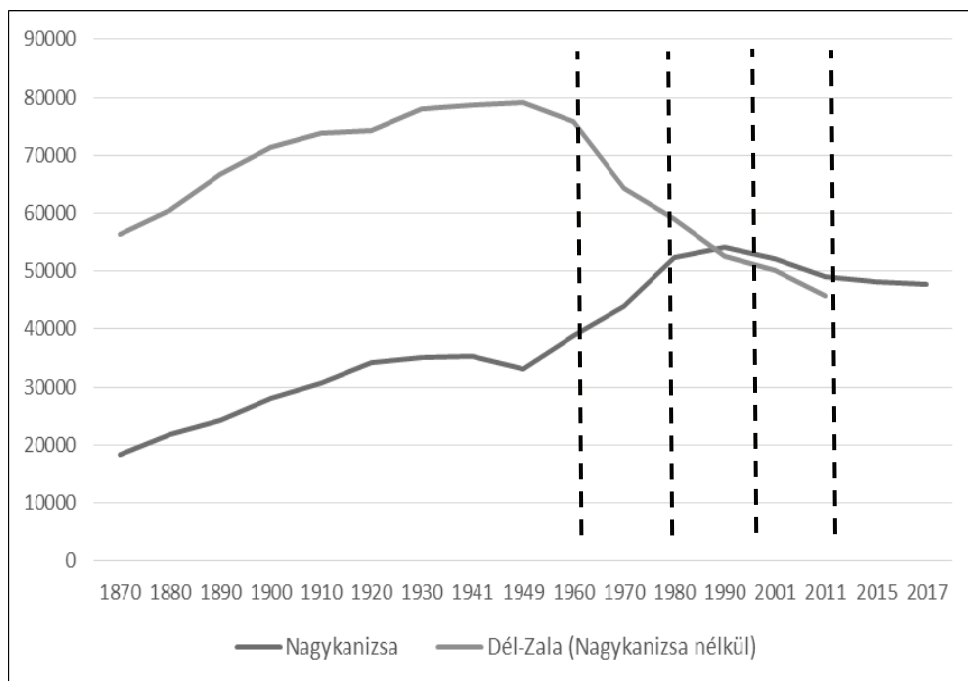

4. ábra

A belső migráció szakaszai 1960 és 2007 között Magyarországon¹⁵

- **interregionális vándorlás** (1940-es évek végétől az 1970-es évek elejéig): a II. világháborút követő földreform, valamint az 1950-es évek erőltetett iparosításának hatására a relatíve túlnépesedett vidéki területekről tömeges, mintegy 1,5 millió lakost érintő áramlás kezdődött a városi ipari centrumok irányába, mely a munkahelyek és a lakosság térszerkezetét alapjaiban rendezte át. Hatására a mezőgazdasági népesség száma a felére zsugorodott.
 - A népszámlálási adatok tükrében elmondható, hogy ebben a korszakban Nagykanizsa népességszáma a korabeli iparpolitika következtében jelentős növekedést mutatott, főként a környező falvakból betelepülő ipari munkaerőnek köszönhetően. Mindennek hatására az 1960-as évek elejétől a dél-zalai aprófalvak esetében negatív demográfiai trend alakul ki (5. ábra).
- **intraregionális vándorlás** (1970-es évek elejétől az 1980-as évek végéig): Az 1960-as évek végétől csökkent az elvándorlás volumene, s ezzel párhuzamosan a vándorlási távolságok is zsugorodtak. Mindez az 1971-ben elfogadott Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióval indokolható, mely a vidéki városok kiemelt gazdaságélénkítésére helyezte a hangsúlyt. Következésképpen Budapest szerepe csökkent a belső migrációban, míg a vidéki városok demográfiai pozíciója tovább erősödött.

- Nagykanizsa esetében a demográfiai növekedés trendje az 1970-es évek erőteljes kibontakozását követően egészen az 1980-as évek végéig kitartott, jól bizonyítva az intraregionális vándorlás előtérbe helyeződését. Ezzel párhuzamosan tovább folytatódott a dél-zalai térség aprófalvainak népességcsökkenése.
- **szuburbanizáció** (1980-as évek végétől 2005-ig): a rendszerváltást követően mérséklődött a belső migráció volumene, iránya pedig megváltozott, így a korábbi nagyvárosi koncentrációt felváltotta a dekoncentráció, az agglomerációba történő kiköltözés jelensége. Mindennek okaként a nehézipar leépülése, illetve a városokban létrejövő lakáshiány nevezhető meg. Hatására a falvakban ismételen demográfiai többlet mutatkozott. Ugyanakkor a szuburbanizáció jelensége tömegesen csak a Budapestet körülölelő közép-magyarországi, illetve a Győr környéki kisalföldi területeket érintette, következésképpen földrajzilag kiegyensúlyozatlan folyamatról beszélhetünk.
 - A szuburbanizáció Nagykanizsa térsége számára nem eredményezett pozitív demográfiai hatásokat. Az 1990-es évek során kialakuló szabadpiaci körülmények, valamint a dél-zalai térség ipari leépülésének hatására a munkaerő külföldre és a főváros felé áramlott. Ezzel kezdetét vette a térség demográfiai marginalizációja. Az aprófalvas terület válságát hűen tükrözte, hogy a környező területek lakosságszáma először ebben a demográfiai periódusban lett kevesebb Nagykanizsa (szintén csökkenő) lakosságszámánál.
- **reurbanizáció** (2005 után): már rövidebbdel a 2008-as gazdasági válságot megelőzően – a hazai makrogazdasági egyensúly megbomlásával párhuzamosan – a szuburbanizáció üteme mérséklődni kezdett és a demográfiai trend reurbanizációs irányt vett, melyet legfőképpen a vidéken leépülő munkahelyek által kiváltott nyomás idézett elő. A szuburbanizációhoz hasonlóan azonban ebben az esetben is földrajzi egyenlőtlenségekről beszélhetünk, mivel a reurbanizáció jelensége legnagyobb hányadban Budapestre korlátozódott és korlátozódik mind a mai napig, így a vidéki nagyvárosok a reurbanizáció pozitív hatásaiból pár kivételtől (pl. Győr) eltekintve nem részesülhettek¹⁶.
 - A szuburbanizációhoz hasonlóan a reurbanizációs szakasz sem fejtett ki pozitív hatást a dél-zalai térség demográfiai folyamataira. A 2011-es népszámlálási, illetve az aktualizált adatok tükrében elmondható, hogy mind a térség, mind pedig Nagykanizsa népességcsökkenési trendje tovább folytatódott, bár utóbbi esetében a csökkenés üteme mérséklődött.

5. ábra

*A lakosságszám alakulása Nagykanizsán és Dél-Zalában
1870 és 2017 között (fő)¹⁷*

Megjegyzés: 1. A szaggatott vonalak az urbanizáció egyes szakaszait jelzik. 2. A nagykanizsai népszámlálástól megtisztított dél-zalai kimutatás a Nagykanizsai és a Lenti járás lakosságszámainak összeadásán alapszik. A KSH a járások esetében a népességszámra vonatkozó adatokat csak 2011-ig közli.

A demográfiai térszerkezet átrendeződésének szakaszolása csak az értelmezési keretek lefektetésében nyújt segítséget, magát a vizsgált problémát, a vidéki lakosságszám csökkenését, s benne a dél-zalai térség háttérbe szorulását nem tudja kellő alapossgal bemutatni. Ennek megfelelően fontos szemügyre vennünk azokat a húzóerőket, vagyis a demográfiai folyamatok mögött azonosítható okokat, melyek a vidék lakosságát a városi központok irányába terelik. Ezzel kapcsolatban Moretti az „agglomeráció gazdaságtanában” (economics of agglomeration) 3+1 fő motívációs tényezőt különböztet meg.¹⁸

- *munkaerő- és termékpiac:* a nagyvárosi központok egyik legfontosabb vonzereje, hogy területükön a magasabb népességkoncentrációnak köszönhetően nagyobb kereslet generálódik, mely a méretgazdaságosság előnyeinek kihasználásán keresztül diverzifikált termékpiacok és fejlett szolgáltatások kialakulását teszi lehetővé. Emellett a nagyfokú népességkoncentráció következtében a magas szinten kvalifikált munkaerő is

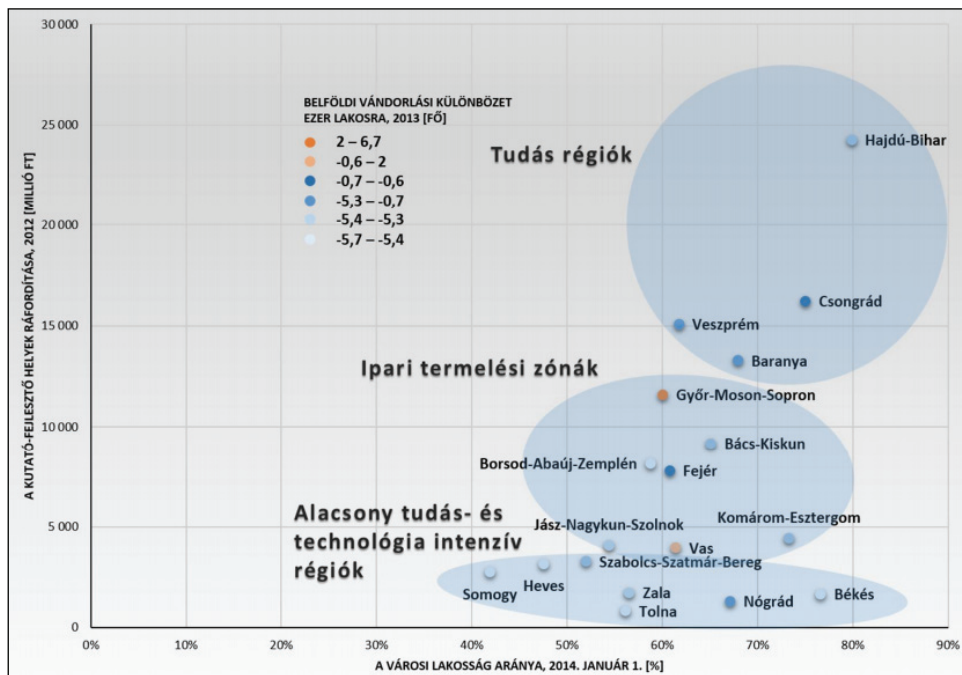
könnyebben akkumulálódik, így a helyi gazdaság számára magasabb hozzáadott érték előállítására válik lehetővé. Mindez magas életszínvonalal párosulva jelentős vonzerőt biztosít a vidéki lakosság áttelepüléséhez.

- Ezen a téren Dél-Zala esetében a legnagyobb kihívást az okozza, hogy az 1990-es évek ipari leépülésének, illetve a magasan képzett munkaerő és a fiatalok elvándorlásának hatására az országon belüli jövedelmi különbségek erősödtek. A KSH adatai szerint 2018. I. negyedévében Zala megyében a havi nettó átlagkereset 165.856 forintot tett ki a 210.318 forintos nemzeti átlaggal szemben¹⁹. Mindennek köszönhetően a térség munkaerőpiaci vonzereje mellett az itt élők piaci kereslete, fogyasztása is jóval korlátozottabb méreteket ölt, mely a helyi gazdaság kibontakozásának egyik legjelentősebb akadályát képezi²⁰.

2010 után az országos makrogazdasági stabilizáció hatására élénkülő termelés hamar egyértelművé tette, hogy Dél-Zala esetében a korábbi „agyelszívás” által kiváltott szektorális munkaerőhiány a helyi vállalkozások növekedésében szintén számottevő akadályt jelent. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adataiból kiderül, hogy 2018 áprilisában Zala megyében 3380 betöltetlen álláshely volt regisztrálva, mely népességarányosan országos szinten az egyik legrosszabb eredménynek minősül²¹. Következésképpen elmondható, hogy a korlátozott fogyasztási potenciál, valamint a kiegyensúlyozatlan munkaerőpiaci adottságok hatására Dél-Zalában jelen körülmények közepette nem jött létre olyan munkaerő- és termékpiac, mely jelentős mértékben tudná erősíteni a térség népességmegtartó erejét.

- *fejlett közvetítő szolgáltatások*: az urbanizációs központok további nagy előnye, hogy területükön olyan közvetítő szolgáltatók jönnek létre tömegesen (főként a műszaki tervezés és karbantartás, pénzügyi tanácsadás, jogi segítségnyújtás, projektmenedzsment vagy marketing ágazatokban), melyek a nagyvállalkozások másodlagos funkcióit látják el alvállalkozóként. Mindezzel, vagyis a specializáció és diverzifikáció által kiváltott pozitív externáliák kihasználásával a vállalatok jelentős HR és pénzügyi kapacitásokat takarítanak meg, így a nagyfokú rugalmasságnak köszönhetően versenyképesebb gazdasági szerkezet és szélesebb körű foglalkoztatás válik elérhetővé.
- Ebben a kategóriában Dél-Zala legnagyobb kihívását a magas innovációs határfokkal bíró vállalati és kutatói háttér hiánya jelenti. Ahogy a Nemzeti Innovációs Hivatal által kidolgozott 2014-es Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia, valamint az azt megelőző, megyei szintű előkészítő munka, felmérési folyamat tanulsága rámutat, Zala megye esetében – országos összehasonlításban – rendkívül alacsony innovációs ráfordításról beszélhetünk, melynek értéke a stratégia 2012-es statisztikái szerint nem érte el éves szinten a 2,5 milliárd forintot²². Ezzel Zala megye az alacsony

tudás- és technológiaintenzív térségek közé sorolandó, mely az emiatt elmaradó vállalati növekedés miatt nem enged teret a fejlett közvetítő szolgáltatások térségbeli kialakulásának (6. ábra). Mindez Dél-Zala gazdasági és népességmegtartó potenciálját rendkívül érzékenyen érinti.

1. ábra

A magyarországi konvergencia régiókban elhelyezkedő megyék tipizálása a városi lakosság arányának, illetve a K+F ráfordítások függvényében²³

- **oktatási externáliák:** a városiasodás középpontjaiban kiterjedt oktatási infrastruktúra is létrejön, mely a tudástőke fenntartásában és fejlesztésében zászlóshajó szereppel rendelkezik. Az oktatás fejlesztésének tovagűrűző hatásaként versenyképesebb humántőke állhat a munkaerőpiac szolgálatába. Mindez a nagyobb hozzáadott értéken keresztül magasabb élet-színvonalat és versenyképesebb gazdasági termelést tesz lehetővé, mely közvetve az oktatás további fejlesztésére is motiválóan hat.
 - Az oktatás legjelentősebb háttérbástyájaként Dél-Zalában a Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusza jelenik meg, mely a területfejlesztés meghatározó szereplői közötti kooperáció fokozásának, a piaci igények kielégítésének, valamint a helyi innováció támogatásának jegyében folytat Nagykanizsán felsőoktatási és kutatási tevékenységet. Ezt az elköteleződést jól bizonyítja – számos helyi igényekhez igazított

tréning, oktatási tevékenység és kutatás mellett – hogy a Pannon Egyetem Mérnöki Kara a történelmileg jelentős dél-zalai vízkezelési szakértelemre alapozva – Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzatával és a Hidrofilt Kft.-vel együttműködve – 2014-ben Nagykanizsán megalapította a Soós Ernő Víztechnológiai Kutató-Fejlesztő Központot, mely azóta – tehetséggondozási és oktatási tevékenységekkel kiegészülve – a nagykanizsai kampusz kutatási vezérhajó szerepét tölti be tényleges vállalati igényekhez szabottan. A vízközpontú felsőoktatás jelentőségét tovább erősíti, hogy sikeres akkreditációt követően 2016-tól a kampusz posztgraduális képzés keretén belül víz- és szennyvízkezelő rendszerüzemeltető szakmérnök/szakember képzést indított az oktatás piacorientáltságának erősítése végett.

A pozitív tapasztalatok, valamint az innovatív szemléletű oktatásszervezés mellett azonban az elért eredmények a rendelkezésre álló szakmai háttér függvényében (20 oktató és kutató, 11 képzési forma, illetve 2018-ig összesen 1030 oklevél/bizonyítvány kiállítása) nem elégségesek ahhoz, hogy Dél-Zalában olyan szintű oktatási externáliák jöhessenek létre, melyek lehetővé tennék a vállalati befektetések és az innovatív gazdasági tevékenységek fellendülését. Mindezt a nagykanizsai kampusz által végzett 2018-as vállalati kutatás eredményei is bizonyítják, miszerint a vállalatok gyengének találták a dél-zalai térség felsőoktatási és kutatási kapacitását, valamint a cégek innovációs igénye sem inspirálta a nagy jelentőségű K+F és innovációs szervezetek fejlesztését. Vagyis a vállalati és a felsőoktatási szegmens közötti gyenge intézményesült kapcsolatok miatt a gazdasági szereplők túlnyomó többsége nem képes felismerni a felsőoktatási kooperációban és a koordinált innovációban rejlő lehetőségeket, így a pozitív oktatási externáliák csak alacsonyabb szinten tudnak hatni²⁴.

- *tovagyűrűző agglomeráció*: az előző három tényező együttállásának hatására egy önmagát gerjesztő hatékonyságnövekedési folyamat indul be, mely az urbanizációs központok fejlődését gyakorlatilag „önjáróvá” teszi. Ahogy azt kutatási eredmények alátámasztják, a városok méretének megduplázódása a gazdasági termelésük hatékonyságában 5-8 százalékos javulást eredményez²⁵. Az agglomerációs hatásnak köszönhetően az urbanizációs központok versenyképesebb társadalmi és gazdasági struktúrák kialakítására képesek, ezért a behozhatatlan versenyhátrányba kerülő vidéki területek leszakadása állandósul.

A vidék-város demográfiai térszerkezet mélyreható átalakulását eredményező gazdasági, oktatási és piaci alaptényezők mellett természetesen még számos olyan háttérfaktort említhetünk, melyek az urbanizáció folyamatát erősíthetik (pl. hatékonyan működő helyi önkormányzatok, felhasználóbarát közszolgáltatások, potensebb önérdékvényesítés, erősebb politikai kapcsolatok, mélyebb beágyazott-

ság a globális hálózatokba).²⁶ Ugyanakkor a 3+1 alaptényező megléte nélkül önmagában más urbanizációs húzóerő nem képes szignifikáns hatást elérni, így a vidék-város belső migrációs irányok vizsgálatának szempontjából az elsődleges fókusz az említett alaptényezők értékelésére szükséges helyoznunk. Ezen keresztül értelmezhetővé válik, hogy a vidék demográfiai válságában mely urbanizációs húzóerők hatását kell megfelelően megtervezett és végrehajtott szakpolitikai el- lenlépésekkel vidékfejlesztési oldalról mérsékelni.

A kilábalás útjai – nemzetközi tapasztalatok a Mura-régióban

A vidékről városba irányuló migráció 3+1 motivációs tényezője kapcsán fogatnatosított stratégiaalkotás sikerét és a fejlesztéspolitikai törekvések esélyeit nagyban növeli, ha a szakpolitikai irányítás a vidékfejlesztési intézkedések megtervezése és implementálása során releváns térségi jó gyakorlatok tapasztalatait is mérlegeli. Mindehhez a tágabb Mura-régió stájer (Stájerország - Steiermark), szlovén (Muravidék – Pomurje) és horvát (Muraköz – Međimurje) területei ideális merítési lehetőséget biztosítanak. A Mura-régió térségeinek esetében ugyanis olyan, Dél-Zalához részben hasonló vidéki területekről beszélhetünk, melyek eltérő mértékben, de kivétel nélkül saját versenyképességük megőrzése érdekében hosszú ideje küzdenek az urbanizáció káros vidéki hatásai és az országon belüli marginalizációjuk ellen. A hazai stratégiaalkotás inspirálása végett érdemes tehát szemügyre venni, hogy nyugati és déli szomszédaink milyen szakpolitikai eszközökkel erősítik saját térségük versenyképességét és népességmegtartó erejét.

A Mura-régió vidékfejlesztési törekvéseit befolyásoló stratégiai dokumentumok²⁷, illetve a térségben fellelhető innovatív fejlesztéspolitikai jó gyakorlatokkal foglalkozó fontosabb tanulmányok konklúziója alapján a vidéki versenyképesség és népességmegtartó potenciál erősítése terén az alábbi kulcstényezők említhetők meg:

- *gazdaságfejlesztési kooperációk kialakítása*: A vidéki versenyképesség biztosításának alapfeltétele olyan hármás (*triplehelix*), négyes (*quadruplehelix*) vagy ötös (*quintuplehelix*) spirál keretek kialakítása, mely (ötös helix esetén) a gazdaságirányítás terén szoros együttműködést teremt a politikai döntéshozatal, az oktatás, a vállalatok, a civil szervezetek, illetve a környezetvédelmi/fenntarthatósági szempontok között²⁸. Az ilyen szerveződések eredményeként a meghatározó térségi szereplők között olyan szinergikus klaszterkapcsolatok alakulnak ki, melyek lehetővé teszik a különálló törekvések összehangolását, a szabad információáramlást, illetve a közös fejlesztések megvalósítását. A kooperáció eredményeként a résztvevők hatékonyságjavulást érnek el, mely a vidék gazda-

sági revitalizációjának új lendületet adva növeli a terület népességmegtartó erejét²⁹.

Ebből a szempontból, vagyis a hatékonyan működő, helix-típusú gazdasági kooperációk vonatkozásában a releváns jó gyakorlatokban bővelkedő Stájerország példáját tekinthetjük mintaértékűnek a Mura-régió területén belül. A 2025-ig szóló stájer gazdasági stratégia értelmében ugyanis a szakpolitikai irányítás a térség gazdasági, kutatási, innovációs, társadalmi és politikai résztvevői között szoros együttműködést és stratégiai koordinációt valósít meg, mely lehetővé tette a szövetségi tartomány számára, hogy Bécs után Ausztria második innovációs központjaként jelenhessen meg. Ezt tükrözik az osztrák statisztikai hivatal (StatistikAustria) legutolsó, 2015-ös statisztikái, miszerint éves szinten a főváros 3,4 milliárd eurós K+F ráfordítását követően Stájerország 2 milliárd euró éves ráfordítással (a stájer GDP kb. 4,7 százaléka) biztosította második pozícióját, messze meghaladva az 1,1 milliárd eurós nemzeti átlagot³⁰.

Ezen magasán fejlett innovatív keretek között alakult meg 2005-ben az Eco World Styria, mely – számos más térségbeli jó gyakorlat mellett – a környezeti fenntarthatóság horizontális szempontrendszerét aktívan támogató, kimagasló szakmai teljesítményt nyújtó, helix-típusú gazdasági klaszterszervezetként említhetünk meg. A szervezet az aktorok közötti koordináción túl ráadásul saját kutatási, tanácsadási, stratégiaalkotási és innovációs tevékenységgel is folytat, ezzel nagyban serkentve a gazdasági szereplők teljesítményét³¹. Az Eco World Styria legnagyobb érdemének a közel 200 vállalkozást és kutatóközpontot magába tömörítő GreenTech Valley klaszter létrehozása minősül, melynek legfőbb célkitűzése, hogy globális szinten az egyik legmeghatározóbb innovációs térséggé váljon a megújuló energiaforrások, illetve az ezek kiaknázását szolgáló technológiák piacán. A GreenTech Valley klaszterben rejlő potenciálokat jól mutatja, hogy miközben a globális zöld piac értékesítése éves szinten 9 százalékos növekedést produkál, addig a klaszterben résztvevő vállalatok átlagosan 16 százalékos éves növekedést érnek el, mellyel évente közel 1200 új munkahelyet hoznak létre Stájerország területén³².

- **innováció erősítése a „smart” ágazatban:** a térségi szereplők szinergikus együttműködési kereteire alapozva szükséges olyan innovációs struktúrák és intézmények létrehozása, melyek a vidéki gazdaság számára magasabb hozzáadott értéket, a lakosság számára pedig színvonalasabb közszolgáltatásokat (legújabbban az informatika és a közösségi gazdaság – *sharingeconomy* – terén) tesznek elérhetővé. Erre nyújt kiváló példát Stájerország gyakorlata, ahol a területi közigazgatási szervek, az egyetemek és a vállalatok által közösen működtetett innovációs központokon (Impulszentren) és start-up vállalatokat fejlesztő inkubációs központokon (A&B Centres), illetve az általuk működtetett támogatási és tanácsadási sémákon keresztül stimulálják a technológiai innovációt, ezzel aktívan hoz-

zájárulva a magasan képzett fiatal munkaerő helyben tartásához, illetve a nemzetközi környezetben is versenyképes vállalatok prosperálásához³³.

A pozitív lakossági hatásokat figyelembe véve pedig Szlovénia tapasztalataiból kiindulva fontos hangsúlyozni, hogy a smart innováció központi jelentőségű az élhetőbb vidéki környezet létrehozásában is. Szlovénia esetében ugyanis a vidékfejlesztési stratégia a gazdasági szereplők innovációs szinergiái mellett szintén nagy hangsúly helyez az innováció pozitív társadalmi hasznainak lehető leg szélesebb területi szétterítésére. A szlovén vidékfejlesztési stratégia egyik fő célja, hogy az 5000 fő alatti kistelepülések lakói számára szélessávú internethozzáférést, valamint korszerű internetalapú szolgáltatások elérését tegye lehetővé. Ennek jelentőségére hívja fel a figyelmet a 2018 áprilisában európai uniós szinten deklarált Bledi Nyilatkozat, mely a vidékfejlesztés egyik fő irányaként a technológiai és informatikai értelemben vett „okos falvak” létrehozását jelölte meg (Bled Declaration). Következésképpen, a technológiai innováció számottevő segítséget nyújthat az elnéptelenedő falusi területek kapacitásbővítésében (színvonalasabb közszolgáltatások, kedvezőbb beruházási környezet) és vonzerejük növelésében.

- **multifunkcionális mezőgazdaság és termelői hálózatok erősítése:** A vidéki, elsősorban falusi lakosság helyben maradásához szükséges feltételek megteremtése miatt fontos, hogy a mezőgazdaság versenyképesebb funkciókkal működhessen. Ehhez a multifunkcionális mezőgazdaság koncepciója ideális lehetőséget biztosít, melynek értelmében a termelési és értékesítési hálózatba szerveződő helyi termelők már nem csak a mezőgazdasági termékek előállítására és értékesítésére, hanem a tevékenységükhöz szorosan kapcsolódó szolgáltatások (pl. agroturizmus, kulturális turizmus, szociális ellátások biztosítása) nyújtására is kiemelt hangsúlyt helyeznek. Mindennek köszönhetően egyrészt a gazdasági tevékenységük diverzifikációján keresztül többletbevételekre tehetnek szert, másfelől pedig a kiegészítő szolgáltatások hatására nagymértékben ösztönözhetik a térségi turizmus és az unikális térségimázs fejlesztését³⁴. Ennek okán szélesebb keresleti piac is elérhetővé válik, hiszen a turizmusfogyasztási szokásokon belül a minél szélesebb generációs csoportok térbeli elérhetősége kulcsfontosságú³⁵.

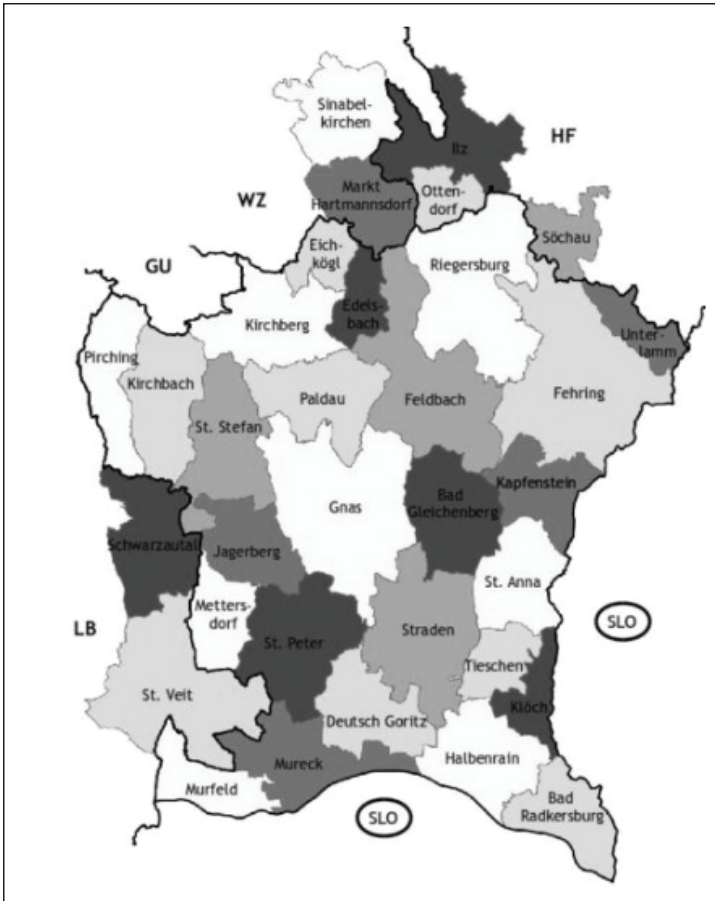
A multifunkcionális mezőgazdaság koncepciójának hatékony gyakorlati megvalósulása kapcsán – a Mura-mente számos jó gyakorlata mellett – a 2004 óta működő Muraközi Borutat (Vinskacesta u Medimurju), illetve a borrégió központját alkotó Štrigovát lehet megemlíteni, ahol körülbelül negyven térségi résztvevő folytat összehangolt turisztikai és értékesítési tevékenységet a történelmi, természeti, kulturális és gasztronómiai értékekre alapozva³⁶. A borút legjelentősebb érdeme, hogy a méretgazdasági előnyök kiaknázása érdekében hatékonyan működő klaszterszervezetként – az általa nyújtott marketing és kommunikációs

funkciók mellett – a résztvevők számára biztosítja a gazdasági tevékenységek egymás között történő, egyéni igények szerinti harmonizációját. Ennek köszönhetően a borutat üzemeltető gazdák és szolgáltatók számára lehetőség nyílt a kizárólag bortermelésen alapuló gazdasági tevékenység diverzifikálására, melynek köszönhetően az utóbbi bő egy évtized során a borút mentén (többnyire régi pincék örökségvédelmi szempontból is releváns felújításával) új turisztikai desztinációk, főként modern szolgáltatásokat nyújtó borászatok, szálláshelyek, éttermek, valamint borászati túraútvonalak jöttek létre a térség által kínált szolgáltatások színvonalának nagymértékű növekedését eredményezve. Mindez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a muraközi vendégéjszakák száma a 2006-ban mért évi 50.177 éjszakaról 2008-ra 73.296 vendégéjszakára nőtt³⁷, mely a sikeres térségmarketing és szolgáltatásfejlesztés következményeként 2017-ben 168.145 éjszakát is elért³⁸.

- **turisztikai szolgáltatásfejlesztés és térségmarketing:** A vidéki gazdaság kibontakoztatásában – ahogy azt a multifunkcionális mezőgazdaság esetében is láthatjuk – a turizmus fejlesztése jelentős tényezőnek számít, mely az adott térség turisztikai vállalkozóit jelentős többletbevételekhez juttatva új munkahelyek létrehozását is lehetővé teszi. A térségi turizmus fenntarthatósága azonban nem képzelhető el helyi szintű hálózatosodás és egységes térségmarketing nélkül.

Előző esetében a turizmusban érintett szereplők (termelők, szolgáltatók, TDM szervezetek, közintézmények) közötti szoros kooperáción alapuló klaszter létrehozása szükséges, hogy szegmentált kínálat helyett a szereplők összehangolt tevékenységükön keresztül közös turisztikai csomagajánlatokat tudjanak kínálni a térségbe érkező látogatóknak, ezzel a turisztikai bevételek és hasznok térség szintű szétterítését biztosítva³⁹. A térségmarketing esetében pedig olyan stratégiát szükséges alkalmazni, mely az unikális termékekre és szolgáltatásokra fókuszálva országos és nemzetközi szinten képes az adott területet önálló turisztikai térségként megjeleníteni és látogatókat vonzani⁴⁰.

Erre a szakpolitikai szükségszerűsége nyújt követendő jó gyakorlatot többek között a Stájerország dél-keleti részén fekvő, vulkanikus földrajzi adottságairól nevezetes *Vulkanland* (szó szerint fordításban Vulkánország) területi együttműködés példája, mely hatékonyan működő klaszterszervezetként 33 település vidékfejlesztési és turisztikai törekvéseit fogja egybe közös márkastratégián, értékesítésen, desztinációfejlesztésen, turisztikai csomagajánlatok kidolgozásán, marketingtevékenységen, vállalkozáspolitikán és szolgáltatás-harmonizáción keresztül (7. ábra).

7. ábra:
Vulkanland áttekintő térképe⁴¹

Az 1995-től működő együttműködés hatékonyságának köszönhetően az egykor Ausztria egyik legelmaradottabb vidéki területének számító Vulkanlandot 2013-ra az alpesi ország második legélhetőbb térségévé választották, ahol a fenntartható vidéki társadalmak gazdasági alapjainak megteremtését követően már a környezeti fenntarthatóság, s ezen belül is a megújuló energiaforrásokra épülő energiafüggetlenség elérése jelenik meg az aktuális szakpolitikai irányítás egyik legfontosabb céljaként⁴². Mindez kitűnően tükrözi a térségi szinten koordinált turisztikai szolgáltatásfejlesztésben és térségmarketingben rejlő potenciálokat. Ebből a perspektívából vizsgálva külön öröndetes, hogy a Mura Nemzeti Program helyes helyzetfelismerésének értelmében Murafölde területfejlesztési koncepciója is ebbe az irányba mutat, mely a dél-zalai vidékfejlesztési törekvéseket – Vulkanland példája alapján – kedvezőbb keretrendszerbe foglalhatja.

- **állami szerepvállalás, holisztikus támogatási szisztémák:** A nemzetközi tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a demográfiai válsággal és gazdasági lemaradással küzdő vidéki területek külső állami támogatás nélkül önmaguktól mélyreható válságkezelésre nem, csak részleges ellenlépések megtételére képesek saját kihívásaik kezelése során. Éppen ezért szükséges, hogy a helyi kezdeményezések mögött olyan állami vagy nemzetközi támogatási sémák jelenjenek meg, melyek képesek biztosítani a vidékfejlesztési törekvések kiteljesedését és fenntarthatóságát. Ebben az esetben szintén Stájerország példáját érdemes szemügyre venni, ahol a tartományi kormányzat különböző befektetésösztönző támogatási struktúrákat (*Groß!Tat, Geistes!Blitz, Einfalls!Reich, Rat!Geber*) alakított ki, melyek tartományi szinten hatékonyan szolgálják az innovatív vállalkozások, a kutatás, illetve a kreatív ipar szükségleteit pályázati keretből juttatott társfinanszírozások formájában⁴³. Mindennek nagy jelentősége volt abban – ahogy azt a fentiekben már hangsúlyoztuk – hogy Stájerország a 2000-es évek végére a GDP arányos kutatás+fejlesztés tekintetében a maga 4,5 százalékot meghaladó eredményével átvette a vezető szerepet a 3,5 százalékos eredménnyel rendelkező Bécstől⁴⁴.

A Mura-menti térségek vidékfejlesztési tapasztalatainak összegzése alapján meglátásunk szerint ezek azok a kulcstényezők, melyek biztosíthatják egy népesedési és gazdasági ikerválsággal küzdő vidéki terület tartós felzárkózását. Tekintettel arra, hogy Dél-Zala társadalmi karakterjegyeinek és fejlesztési potenciáljainak tekintetében nagyon hasonlít a Mura-régió szomszédos területeihez, a stájer, muravidéki és muraközi vidékfejlesztési jó gyakorlatok alapul vétele termékeny hatást gyakorolhat a területfejlesztést befolyásoló stratégiaalkotás folyamatára. Ennek megfelelően, a térségbeli tapasztalatok és jó gyakorlatok internalizálása stratégiai szerepet játszik Dél-Zala társadalmi és gazdasági versenyképességének helyreállításában.

Az azonosított példák helyi körülményekre történő adaptálásának mikéntje azonban számos további kérdést vet fel, mely a közeljövőben újabb kutatások számára nyújthat vizsgálati témát mindannak érdekében, hogy a tapasztalati tudást – a helix-modelleknek megfelelően – a térség szereplői társadalmi és gazdasági tőkévé tudják konvertálni. Mindennek sikere, vagyis a konverzió széles területi és ágazati kiterjedtsége ugyanis további lendületet adhat Dél-Zala vidékfejlesztési törekvéseihez, így fordulhat elő, hogy saját kihívásaink megoldásához alkalmasint szomszédjaink tapasztalatain keresztül juthatunk el.

Jegyzetek / Notes

- ¹ Központi Statisztikai Hivatal (2012a): A belföldi vándorlás főbb folyamatai, 1990–2011, Statisztikai Tükör, VI. évf. 85. szám
- Központi Statisztikai Hivatal (2012b): Magyarország Társadalmi Atlasza, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tarsatlasz.pdf> (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- ² Központi Statisztikai Hivatal (2012a): A belföldi vándorlás főbb folyamatai, 1990–2011, Statisztikai Tükör, VI. évf. 85. szám, p. 5.
- ³ Központi Statisztikai Hivatal (2012b): Magyarország Társadalmi Atlasza, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tarsatlasz.pdf> (letöltés ideje: 2019.08.08.) p. 7
- ⁴ Központi Statisztikai Hivatal (2012b): Magyarország Társadalmi Atlasza, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tarsatlasz.pdf> (letöltés ideje: 2019.08.08.) p. 7
- ⁵ Központi Statisztikai Hivatal (2012a): A belföldi vándorlás főbb folyamatai, 1990–2011, Statisztikai Tükör, VI. évf. 85. szám p.10
- ⁶ Központi Statisztikai Hivatal (2012a): A belföldi vándorlás főbb folyamatai, 1990–2011, Statisztikai Tükör, VI. évf. 85. szám p.7.
- ⁷ Központi Statisztikai Hivatal (2012b): Magyarország Társadalmi Atlasza, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tarsatlasz.pdf> (letöltés ideje: 2019.08.08.) p. 7
- ⁸ Központi Statisztikai Hivatal (2012a): A belföldi vándorlás főbb folyamatai, 1990–2011, Statisztikai Tükör, VI. évf. 85. szám p.10.
- ⁹ Területi Információs Rendszer
- ¹⁰ Központi Statisztikai Hivatal (2017) Mikrocenzus 2016 – Demográfiai adatok, https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_3_demografiai_adatok (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- ¹¹ Központi Statisztikai Hivatal (2017) Mikrocenzus 2016 – Demográfiai adatok, https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_3_demografiai_adatok (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- ¹² Fruzsina, Albert – Ágnes, Hárs (2012): SocialImpact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Hungary. European Commission. DG Employment, SocialAffairs and Inclusion. Brussels
- ¹³ Dövényi, Zoltán (2009): A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák, Statisztikai Szemle, 87. évfolyam, 7-8. szám
- ¹⁴ Dövényi, Zoltán (2009): A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák, Statisztikai Szemle, 87. évfolyam, 7-8. szám, pp. 750-755.
- ¹⁵ Dövényi, Zoltán (2009): A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák, Statisztikai Szemle, 87. évfolyam, 7-8. szám, p. 751.
- ¹⁶ Fruzsina, Albert – Ágnes, Hárs (2012): Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Hungary. European Commission. DG Employment, SocialAffairs and Inclusion. Brussels p.8;
- Zoltán, Kovács (2017): Városok és urbanizációs kihívások Magyarországon, Magyar Tudomány, Társadalom – Földrajz, 178. évf. 3. sz., pp. 302-311.
- ¹⁷ Központi Statisztikai Hivatal
- ¹⁸ Moretti, Enrico (2014): Cities and Growth, Evidence Paper, International Growth Centre, London pp. 8-15.

- ¹⁹ Központi Statisztikai Hivatal (2018): Havi nettó átlagkereset – 2018. I. negyedév, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/181/index.html> (letöltés ideje: 2019.07.04.)
- ²⁰ Péter, Erzsébet – Keller, Krisztina – Kaszás, Nikolett (2012): Kutatási jelentés a „Searching for New Business Opportunities in the Cross-Border Region” című projekthez, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz p.23
- ²¹ NFSZ (2018): Az NFSZ adatainak összefoglaló táblázata (2018. április), https://nfsz.munka.hu/Lapok/full_afsz_kozos_statiztika/full_afsz_az_afsz_nyilvantartasok_fontosabb_adatai/content/nfsz_havi_reszletes_adatok_2018_4.pdf (letöltés ideje: 2019.07.04.)
- ²² Nemzeti Innovációs Hivatal (NIH) (2014): Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia p.46
- ²³ Nemzeti Innovációs Hivatal (NIH) (2014): Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia p.46
- ²⁴ Birkner, Zoltán – Máhr, Tivadar – Péter, Erzsébet – Rodekné Berkes, Nóra (2018): Characteristics of Innovation in Regions with Small and Medium-Sized Towns, *Naše gospodarstvo/Our Economy*, 64 (2), 34-42.
- ²⁵ Rosenthal, Stuart S. – Strange, William C. (2014): Evidence on the Nature and Sources of Agglomeration Economics, *Handbook of Regional and Urban Economics*, Volume 4, Chapter 49
- ²⁶ Christiansen, Petter – Loftsgarden, Tanja (2011): Drivers behind urban sprawl in Europe, Institute of Transport Economics, Norwegian Centre for Transport Research, Oslo p.8
- ²⁷ Economic Strategy Styria 2025, Strategy of Sustainable Growth of Slovenian Tourism for 2017–2021, Rural Development Programme of the Republic of Slovenia 2014–2020, Međimurje County Development Strategy 2011-2013
- ²⁸ Carayannis, Elias G. – D. Barth, Thorsten – F. Campbell, David (2012): The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation, *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 2012, 1:2
- ²⁹ Economic Strategy Styria 2025 – Growth through Innovation, https://www.verwaltung.steiermark.at/cms/dokumente/11685083_74838386/473a5387/Wirtschaftsstrategie2025_EN.pdf (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- ³⁰ Statistic Austria (SA) (2018): Expenditure on research and experimental development (R & D) in all survey areas 1) 2015 by Länder 2) and types of expenditure, https://www.statistik.at/web_de/statistiken/energie_umwelt_innovation_mobilitaet/forschung_und_innovation/f_und_e_in_allen_volkswirtschaftlichen_sektoren/041534.html (letöltés ideje: 2019.08.04.)
- ³¹ Giljum, Stefan (2015): Eco-Innovation in Austria, Country Profile 2014-2015: Austria, Eco-Innovation Observatory, European Commission p.17
- ³² GreenTech Valley Guide 13/14, https://www.greentech.at/wp-content/uploads/ecold/news/docs/30035_gtv-guide-2013-14.pdf (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- ³³ Kah, Stefan (2016): The evolution of innovation policy in tyria – the impact of the regional innovation system concept, European Policy Research paper, University of Strathclyde Publishing pp.66-70)
- ³⁴ Perpar, Anton – Udovc, Andrej (2012). Development Potentials of Rural Areas – The Case of Slovenia, Rural Development – Contemporary Issues and Practices, Dr. Rashid Solagberu Adisa (Ed.) p.290

- ³⁵ Zsarnóczky, Martin (2018): Generációs sajátosságok vizsgálata turizmusfogyasztási szokások alapján. In: Fata Ildikó, Kissné Budai Rita (szerk.) Emberközpontú tudomány: Tanulmánykötet a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. Budapest: Tomori Pál Főiskola, pp. 256-265.
- ³⁶ Demonja, Damir – Mesarić Žabčić, Rebeka (2011): Wine Roads in the Development of Rural Tourism of North Western Croatia: Medimurje Wine Roads as Good Practice Example, in First European Conference on Wine and Food Tourism, edited by Marina Francesca Romano
- ³⁷ Demonja, Damir – Mesarić Žabčić, Rebeka (2011): Wine Roads in the Development of Rural Tourism of North western Croatia: Medimurje Wine Roads as Good Practice Example, in First European Conference on Wine and Food Tourism, edited by Marina Francesca Romano p.69
- ³⁸ Državni Zavod za Statistiku Republike Hrvatske (DZS) (2018): Tourist arrivals and nights in 2017, No. 4.3.2. p.21
- ³⁹ Demonja, Damir – Mesarić Žabčić, Rebeka (2011): Wine Roads in the Development of Rural Tourism of North western Croatia: Medimurje Wine Roads as Good Practice Example, in First European Conference on Wine and Food Tourism, edited by Marina Francesca Romano pp.35-36
- ⁴⁰ Meth-Cohn, Delia – Božić Miroslav (2013): Fertile Ground for Development – making the most of EU membership for Croatia's rural areas, A UNDP Policy Paper p.15
- ⁴¹ Vulkanland Official Webpage, <https://www.vulkanland.at/die-region-steirisches-vulkanland/> (letöltés ideje: 2019.08.01)
- ⁴² Ober, Michael (2015): Vulkanland Case Study: Transformativer regional development, *Envigogika: Charles University E-Journal for Environmental Education*, 10 (1)
- ⁴³ Kah, Stefan (2016): The evolution of innovation policy in Styria – the impact of the regional innovation system concept, European Policy Research paper, University of Strathclyde Publishing p.61
- ⁴⁴ Kah, Stefan (2016): The evolution of innovation policy in Styria – the impact of the regional innovation system concept, European Policy Research paper, University of Strathclyde Publishing, p.27

Felhasznált irodalom / References

- Albert, Fruzsina – Hárs, Ágnes (2012): *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Hungary*. European Commission. DG Employment, Social Affairs and Inclusion. Brussels
- Birkner, Zoltán – Máhr, Tivadar – Péter, Erzsébet – Rodekné Berkes, Nóra (2018): *Characteristics of Innovation in Regions with Small and Medium-Sized Towns*, *Naše gospodarstvo/Our Economy*, 64 (2), 34-42.
- Carayannis, Elias G. – D. Barth, Thorsten – F. Campbell, David (2012): *The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation*, *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 2012, 1 :2

- Christiansen, Petter – Loftsgarden, Tanja (2011): *Drivers behind urbansprawl in Europe*, Institute of Transport Economics, Norwegian Centre for Transport Research, Oslo
- Demonja, Damir – Mesarić Žabčić, Rebeka (2011): *Wine Roads in the Development of Rural Tourism of North Western Croatia*: Medimurje Wine Roads as Good Practice Example, in *First European Conference on Wine and Food Tourism*, edited by Marina Francesca Romano
- Dövényi, Zoltán (2009): *A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák*, Statisztikai Szemle, 87. évfolyam, 7-8. szám
- Državni Zavod za Statistiku Republike Hrvatske (DZS) (2018): *Tourist arrivals and nights in 2017*, No. 4.3.2.
- Economic Strategy Styria 2025 – Growth through Innovation*,
https://www.verwaltung.steiermark.at/cms/dokumente/11685083_74838386/473a5387/Wirtschaftsstrategie2025_EN.pdf (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- Giljum, Stefan (2015): *Eco-Innovation in Austria, Country Profile 2014–2015: Austria*, Eco-Innovation Observatory, European Commission
- GreenTech Valley Guide 13/14*,
https://www.greentech.at/wp-content/uploads/eco-old/news/docs/30035_gtv-guide-2013-14.pdf (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- Kah, Stefan (2016): *The evolution of innovation policy in Styria – the impact of the regional innovation system concept*, European Policy Research paper, University of Strathclyde Publishing
- Kovács, Zoltán (2017): *Városok és urbanizációs kihívások Magyarországon*, Magyar Tudomány, Társadalom – Földrajz, 178. évf. 3. sz., pp. 302-311
- Központi Statisztikai Hivatal (2012a): *A belföldi vándorlás főbb folyamatai, 1990–2011*, Statisztikai Tükör, VI. évf. 85. szám
- Központi Statisztikai Hivatal (2012b): *Magyarország Társadalmi Atlasza*,
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tarsatlasz.pdf> (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2017) *Mikrocenzus 2016 – Demográfiai adatok*,
https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_3_demografiai_adatok (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2018): *Havi nettó átlagkereset – 2018. I. negyedév*,
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/181/index.html> (letöltés ideje: 2019.07.04.)
- Medimurje County Development Strategy 2011–2013*,
<http://www.redea.hr/wp-content/uploads/2015/10/Summary-of-Medimurje-County-Development-Strategy-2011-2013.pdf>, (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- Meth-Cohn, Delia – Božić, Miroslav (2013): *Fertile Ground for Development – Making the most of EU membership for Croatia’s rural areas*, A UNDP Policy Paper
- Moretta, Enrico (2014): *Cities and Growth*, Evidence Paper, International Growth Centre, London
- Nemzeti Innovációs Hivatal (NIH) (2014): *Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia*
- NFSZ (2018): *Az NFSZ adatainak összefoglaló táblázata (2018. április)*,
https://nfsz.munka.hu/Lapok/full_afsz_kozos_statistika/full_afsz_az_afsz_nyilvantartasok_fontosabb_adatai/content/nfsz_havi_reszletes_adatok_2018_4.pdf (letöltés ideje: 2019.07.04.)
- Ober, Michael (2015): *Vulkanland Case Study: Transformative regional development*, *Envigogika: Charles University E-Journal for Environmental Education*, 10 (1)

- Perpar, Anton – Udovc, Andrej (2012). *Development Potentials of Rural Areas – The Case of Slovenia, Rural Development – Contemporary Issues and Practices*, Dr. Rashid Solagberu Adisa (Ed.)
- Péter, Erzsébet – Keller, Krisztina – Kaszás, Nikoletta (2012): *Kutatási jelentés a „Searching for New Business Opportunities in the Cross-Border Region” című projekthez*, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz
- Rosenthal, Stuart S. – Strange, William C. (2014): *Evidence on the Nature and Sources of Agglomeration Economics*, Handbook of Regional and Urban Economics, Volume 4, Chapter 49
- Strategy of the Sustainable Growth of Slovenian Tourism for 2017–2021* (2017), https://www.slovenia.info/uploads/publikacije/the_2017-2021_strategy_for_the_sustainable_growth_of_slovenian_tourism_eng_web.pdf (letöltés ideje: 2019.08.08.)
- Statistic Austria (SA) (2018): *Expenditure on Research and Experimental Development (R & D) in all Survey Areas* 1) 2015 by Länder 2) and types of expenditure, https://www.statistik.at/web_de/statistiken/energie_umwelt_innovation_mobilitaet/forschung_und_innovation/f_und_e_in_allen_volkswirtschaftlichen_sektoren/041534.html (letöltés ideje: 2019.08.04.)
- Zsarnóczky, Martin (2018): *Generációs sajátosságok vizsgálata turizmusfogyasztási szokások alapján*. In: Fata Ildikó, Kissné Budai Rita (szerk.) *Emberközpontú tudomány: Tanulmánykötet a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából*. Budapest: Tomori Pál Főiskola, pp. 256-265.

**GÖLLÉNY-KOVÁCS NIKOLETTA – KATONA ANDREA –
PÉTER ERZSÉBET**

A kommunikáció jelentősége dunántúli mezőgazdasági vállalkozók életében

The Importance of Communication in the Life of Transdanubian Agricultural Entrepreneurs

Abstract

The vulnerability of agricultural businesses is extremely high, as most of the value of the business is in the open. Reducing the damage caused by the weather is costly and requires information gathering, as it requires knowledge of the latest technologies. Openness is therefore a key factor in the commitment to the business, as the entrepreneur must be open to change and change, and not least to communication, which facilitates the flow of information. Our empirical research is based on the assertion that information is power. Power is not a literal concept, in this research promotes development. Communication helps to spread information. If we combine this with the everyday life of Transdanubian agricultural entrepreneurs, the significance of communication for our respondents can be demonstrated as the aim of our research. The site of our empirical research is West Hungary, where 252 agricultural enterprises were visited. The survey was conducted through a personal interview with a multiple choice questionnaire in the second half of 2018. As a result of our research, we can support the fact, recognized in the literature, that business relationships and information are inevitable when entrepreneurs plan for the long time. Furthermore, in the future, greater emphasis should be placed on encouraging the formation of organizations, as there is a demand among Transdanubian agricultural entrepreneurs.

Keynotes: Transdanubia, agriculture, enterprise, communication, information.

Absztrakt

Mezőgazdasági vállalkozások esetében a kiszolgáltatottság rendkívül erős, mivel a vállalkozás legnagyobb értéke legtöbb esetben a szabad földön található. Az időjárás okozta károk csökkentése magas kiadásokkal jár, továbbá információgyűjtést igényel, hisz a legújabb technológiákat szükséges ismerni hozzá. A nyitottság ezért mondható kulcsfontosságú tényezőnek a vállalkozás iránti elköteleződés szempontjából, mivel a vállalkozónak nyitottnak kell lennie az újra és a változásra és nem utolsó sorban a kommunikációra, ami segíti az információ áramlását. Empirikus kutatásunk abból a megállapításból indul ki, miszerint az információ hatalom. A hatalmat nem szó szerint értendő, fejlődést elősegítő fogalomként kezeljük. Mindehhez hozzájárul a kommunikáció, aminek a segítségével az információ terjedhet. Ha mindezt összefüggésbe hozzuk dunántúli mezőgazdasági vállalkozók mindennapjaival, akkor kutatásunk céljaként a kommunikáció jelentősége mutatható ki válaszadóink esetében. Empirikus kutatásunk helyszíne Nyugat-Magyarország, melynek keretében 252 mezőgazdasági vállalkozást sikerült felkeresni. A megkér-

dezés feleletválasztós kérdőív segítségével történt személyes felkeresés által 2018 második felében. Kutatásunk eredményeként alátámaszthatjuk azt a szakirodalom által is ismert tény, hogy az üzleti kapcsolatok és az információ elkerülhetetlen tényezők abban az esetben, ha hosszú távra terveznek a vállalkozók tevékenységüket illetően. Továbbá a jövőben érdemes lenne nagyobb hangsúlyt fektetni a szerveződések ösztönzésére, mivel az igény adott a dunántúli mezőgazdasági vállalkozók körében.

Kulcsszavak: Dunántúl, mezőgazdaság, vállalkozás, kommunikáció, információ.

1. Bevezetés

Statisztikai felmérések szerint a hazai munkaerő egy része kiáramlik, a munkanélküliek és inaktívak tábora pedig egyre inkább fogy, aminek következtében a munkaerőhiányt egyre nehezebb pótolni hazánkban. A gyakorlatilag teljes foglalkoztatottság mellett így törvényszerűen megjelenik a foglalkoztatottság szerkezeti problémája is, vagyis hiányszakmák alakulnak ki.¹ További probléma, hogy a munkaerőpiacon a fiatalabb korosztályú dolgozók a munkaadóktól is alkalmazkodást várnak el, mivel az Y és Z generáció tagjai alárendelik a munkahelyi célokat és az adott munkahelyhez kötődő karriert a szakmai fejlődés igényének, továbbá kockázatvállalók, és kifejezetten élvezik a csapatmunkát.² A fiatalabb generáció számára ugyan nagyon fontos a bér, de nem elég ahhoz, hogy megtartsák őket. Egyre fontosabb számukra a munkáltatói márka, és az, hogy mennyire büszkék az adott cégre, szakmailag mennyire tudnak tanulni az ott dolgozó idősebb generációtól. Fontos a barátságos munkakörnyezet, a szakmai fejlődés és a karrier lehetősége.³

Az infokommunikáció terjedésével továbbá a jövőben arra kell számítani, hogy megszűnnek a helyhez és időhöz kötött munkák, ehelyett jellemzően egymástól függetlenül, időben különböző időpontokban hajtjuk majd végre a feladatainkat.^{4 5} Végül fontos munkaerő-piaci tendencia napjainkban a munkaerő mobilizáltsága. A fiatalabb generációk már nem feltétlenül törekednek egyetlen szakma betöltésére, ha túl nagy kihívással szembesülnek, vagy elégedetlenek a feltételekkel, könnyen váltanak munkát vagy munkahelyet fizikai értelemben is.

Több kutatás igazolta, hogy a vállalkozás fejlesztéséhez nem csupán anyagi támogatásra és új ismeretekre van szükség, hanem a humán erőforrás ugyanolyan fontos befektetés, mint a tárgyi javak beszerzése.^{6 7} A szervezetek egy része ezért kénytelen nagy hangsúlyt fektetni a munkaerő megtartására, elkötelezettségének növelésére, míg más szervezetek perspektívaváltásban gondolkoznak. Számos szervezet ugyanis ahelyett, hogy a generáció munkaértékeinek átalakítását venné célul, a megváltozott helyzethez való alkalmazkodásban gondolkozik. A PWC jelentéséből is kiderül, hogy hosszú távú víziójuk a projektalapú szervezeti formára való áttérés, aminek következtében a munkaerőt a képességeinek megfelelően éppen addig tartanák a szervezetnél, ameddig a projekt szempontjából szükséges.⁸ A kutatás fókuszaként megjelölt agrár

szektor különösen nagy problémával küzd a generációs problémák tekintetében, mivel a tevékenység sajátosságaiából kifolyólag kevésbé lehet az említett Y és Z generáció számára érdekessé tenni a munkát, hiszen nehezen kivitelezhető a rugalmas és mobilis munkavégzés. Ennek ellenére a mezőgazdasági vállalkozóknak meg kell küzdeniük a munkaerő megtartásának problémájával, miközben a munkaerő országos hiánya még nagyobb kiesést okoz számukra.

Jelen kutatásban kiemelten szükséges foglalkozni a mezőgazdaságban vállalkozó, illetve foglalkoztatott humán erőforrással, mivel a vállalkozásnak egy nagyon fontos tényezője a szakmai tudással rendelkező munkaerő, mint kiemelt befektetés. A vezetői kultúra nagy mértékben meghatározza azt is, mely munkaerőt tud és milyen hosszán megtartani, esetleg csökkenteni a fluktuációt, mivel, ha a szaktudással bíró emberi tényező kiesik a munkafolyamatból ez marginális költség többlettel járhat a mezőgazdasági vállalkozó számára. Továbbá ágazati problémát jelenthet, hogy nemcsak szakemberből, de betanított munkásból is egyre kevesebb van az agráriumban, ami komolyan veszélyezteti egyes kultúrák és haszonállatfajok jövőjét, másrésztől erőteljes gépvásárlásra kényszeríti a gazdákat. A problémát részben beruházási támogatásokkal, részben a foglalkoztatás jutalmazásával igyekeznek megoldani egész Európában. 2021-től várhatóan a terület-alapú támogatásokban is megjelenik a foglalkoztatási szempont.

A Budapest Bank vállalkozói hajlandósággal kapcsolatos 2016-os felmérése alapján elmondható, hogy a megkérdezettek 83%-a számára az önállósággal összefüggő tényezők a legfontosabbak egy saját vállalkozásban. A vállalkozást olyan munkavégzési lehetőségnek tartják, ahol a maguk urai lehetnek, és amely lehetőséget biztosít arra, hogy megvalósítsák ötleteiket, és a saját hasznukra dolgozhassanak. A motivációs tényezők közül második helyen a rugalmas munkaidő (30%), a harmadik helyen pedig az alkalmazottinál magasabb jövedelem ígérete (24%) áll. A húszas éveik elején lévők jobban preferálja a magasabb jövedelmet és az anyagi biztonságot a vállalkozói létehez, míg a munkaidő rugalmassága inkább a 25–50 közöttiek számára vonzó lehetőség.

A kutatásból az is kiderült, hogy a vállalkozás beindítását leginkább gátló tényezőként a válaszadók 78%-a jelölte meg az anyagi korlátokat. Anyagi korlátok közé sorolhatjuk a beindításához szükséges tőke és anyagi tartalék hiányát, a kiszámíthatatlanságot és az anyagi biztonság kockázatát. Szintén sokakat riaszt vissza a gyorsan változó szabályozói környezet: a vállalkozók által fizetendő adók és járulékok, a nehezen átlátható jogszabályok és a bonyolultnak vélt cégindítás. A vállalkozáshoz szükséges kapcsolatok hiánya (46%) és a hiányos vállalkozási ismeretek (37%) ugyancsak többeket elrettentenek, különösen a 18–24 évesek körében (59 illetve 57%).

A kutatásba bevont alanyok válaszaiból is kiderül, hogy a kapcsolatok hiánya is kockázatot képezhet napjaink, verseny által dominált piacán. Egy 2018-as üzleti kapcsolatokat vizsgáló kutatás eredménye szerint az egyes értékesítési csatornák mentén a termelők eltérően ítélik meg az együttműködést a kapcsolati minőség

tényezőinek vonatkozásában.⁹ A szociális szövetkezetek például, mint támogatott szervezetek elsősorban az elsődleges munkaerőpiacra nehezen visszailleszthető társadalmi csoportok számára nyújtanak lehetőséget, de közvetlen haszonélvezői a helyi termelőkől álló alapanyag-beszállítók és egyéb kiszolgáló vállalkozások, akik egyben fogyasztói is az ily módon megtermelt termékeknek.¹⁰

Érdekesség, hogy egy hazai tejfeldolgozó szektorban készült felmérés szerint az együttműködések aránya rendkívül alacsony, és a meglévő kapcsolatok is alapanyag-beszerezés terén, költségsökkentés céljával, tagsági jogviszonyon alapulnak.¹¹ Marketing, értékestés és K+F területén hiányoznak az együttműködési kapcsolatok, bár igény jelentkezik rá. Mivel az együttműködések jellemzően olyan hazai partnerrel kötődnek, aki nem versenytárs és ezen kapcsolatok szigorúan formálisak, arra lehet következtetni, hogy az igények ellenére a termelők és feldolgozók félnek együttműködni és a modern menedzsment-felfogás hiányzik a piacról.

Továbbá az ezredforduló új piaci szereplőjeként jelentek meg a zöldség-gyümölcs termelői és értékesítő szervezetek, a TЭСZ-ek. Az elterjedés oka a bevétel-növelési kényszer és az agráriumban zajló strukturális változások voltak. A kapcsolatokat azonban ennek ellenére is gyenge kötődés, „kvázi-tagság” jellemzi. Ezzel párhuzamosan azonban létrejöttek megbízható belső termelői körök és elit szervezetek, a szervezetek extenzív növekedési szakasza azonban mára lezárult.¹² Németh 2018-as kutatása is alátámasztja, hogy a termelői körök és helyi termékek témyerésében található a fenntarthatóság lehetősége is, mely napjaink kiemelt fontosságú témaköre.¹³ A fenntarthatóság elvei előre láthatóan fokozatosan beépülnek a vállalkozások életébe, amiről Németh és kutatótársai egy korábbi, 2009-es tanulmányukban is beszámolnak, miszerint a biomassza, mint biológiai úton létrejövő szervesanyag-tömeg, felhasználása a megújuló energiaforrások használatában egyre jellemzőbb.

A biztonság iránti igény tehát jelen van mindenütt, mivel a gazdák igyekeznek likviditásukat fenntartani, versenyképességüket és termelékenységüket fokozni, azonban egyelőre csak töredéke próbálja a szakértelmét fokozni és a digitalizációt aktívan alkalmazni. Az együttműködési kapcsolatok köttetésére is megjelentek a törekvések, de egyelőre gyerekcipőben jár a lehetőségekhez képest.

2. Anyag és módszer

Az empirikus kutatás helyszíne Dunántúl, melynek keretében 252 mezőgazdasági vállalkozást sikerült felkeresni. Az alapsokaság részét képezik haszon- és egyéb állattenyésztők, szőlő- és bortermelők, méhészek, gyümölcsstermesztők, kertészeti növénytermesztők, háztáji gazdálkodók, és egyéb tevékenységek is, de a legtöbb megkérdezett szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozik. A megkérdezés feleletválasztós kérdőív segítségével történt személyes felkeresés által 2018 második felében, így a válaszok mindegyike értékelhető adatként szolgált. A kva-

litatív vizsgálat során öt interjú készült, melyek az agrárgazdasági biztonságérzet és versenyképesség mellett a mezőgazdaság hazai helyzetének megítélésére is rákérdeztek. Mindegyik interjú alany több, mint tíz éves agrár tapasztalattal rendelkezik, és leginkább képzések szervezésével és szaktanácsadással tudják segíteni a mezőgazdasági szakemberek és gazdák munkáját.

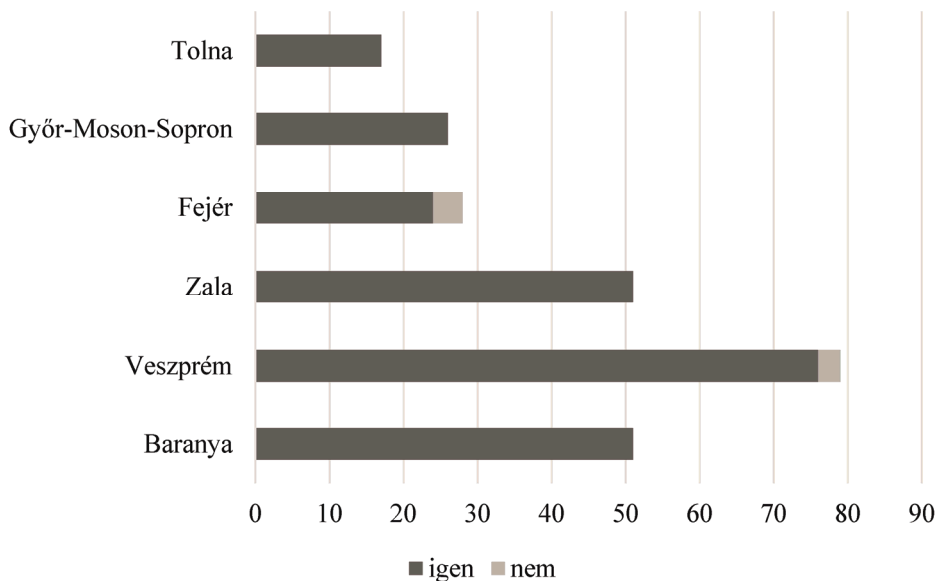
3. Eredmények

Empirikus kutatásunkon belül a kvantitatív vizsgálathoz köthető kérdőív négy részből épül fel, melynek első része a tevékenységgel kapcsolatos általános kérdéskör, ezt követi az irányítással kapcsolatos kérdéskör, majd a biztonságra helyeződik a hangsúly kérdések terén, végül a demográfiai kérdések zárják a felmérést. Kutatásunk során a kérdőív kérdéseire adott válaszok közül a vertikális és horizontális kommunikációhoz, illetve marketinghez köthető témaköröket válogattuk ki. Ezen témakörök szerint haladunk a továbbiakban.

Vertikális kommunikáció

Vertikális kommunikáció alatt a beszállító és vevő közti kommunikációt értjük az ellátási lánc tekintetében. Kettejük kommunikációja azért fontos tényező, mert enélkül költségesebb, időigényesebb és rugalmatlanabb a termelési rendszer. A kapcsolat fontosságát támasztja alá kutatási eredményünk is, mivel a beszállítói és vevői kapcsolatok fenntartása a megkérdezettek 97 százalékának fontos, csupán három százalék tér el ettől a megállapítástól.

A vizsgálat középpontjában hat kiemelt megye áll, válaszaik megoszlása az 1. ábrán látható.

1. ábra

A beszállítói és vevői kapcsolatok fontosságának megoszlása megyei szinten, 2018

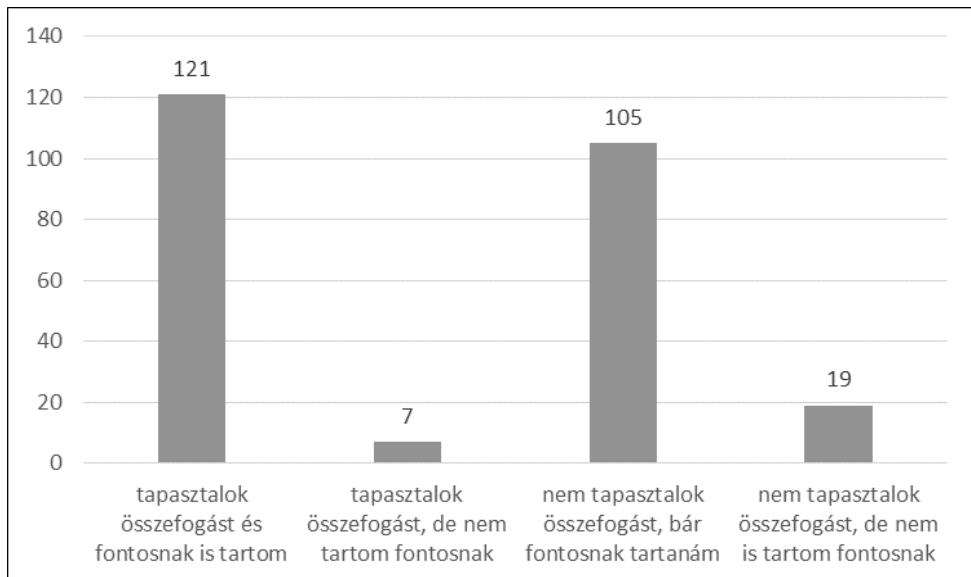
Forrás: saját szerkesztés

Az első ábrán látható, hogy a beszállítói és vevői kapcsolatok mindenütt rendkívül fontosak, csupán Fejér és Veszprém megyében akadt olyan gazdálkodó, akik számára nem fontos a szakmai kapcsolatépítés. Fejér megye estében az lehet a magyarázat, hogy a foglalkoztatottak megoszlása nemzetgazdasági ágak között mezőgazdaság esetében a legalacsonyabb, ipar, építőipar, valamint szolgáltatások esetében a legjelentősebb. A regisztrált mezőgazdasági vállalkozások csupán három százalékot képviselnek a KSH jelentései szerint. Mivel ezeken a területeken főként búza és kukorica termesztéssel foglalkoznak, előre meghatározott szerződéssel rendelkeznek vevővel, így nem szükséges nyitniuk a piac felé a termelés fenntartásához.

Horizontális kommunikáció

Horizontális kommunikáció alatt a vállalkozáson belül cégvezető és alkalmazottak közti, illetve az ellátási láncban egymás mellett elhelyezkedő vállalkozók közti kommunikációt értjük, mely jelen esetben kifejezetten az összefogásokra tér ki. A helyi összefogások fontosságát a szakirodalom is alátámasztotta a bevezető részben, mivel a kapcsolatok hiányát sokan értékelik problémaként vállalkozás indítása előtt, másrészt a meglévő vállalkozások is gyakran érzik, hogy az együttműködéseknek csupán a látszata van fenntartva.

Empirikus kutatási eredményeink szerint a megkérdezettek jelentős többsége fontosnak tartja ezeket a szerveződések, de ezeknek egy rész nem tapasztal ilyen fajta kedvezményezést. A válaszok megoszlása a 2. ábrán látható.

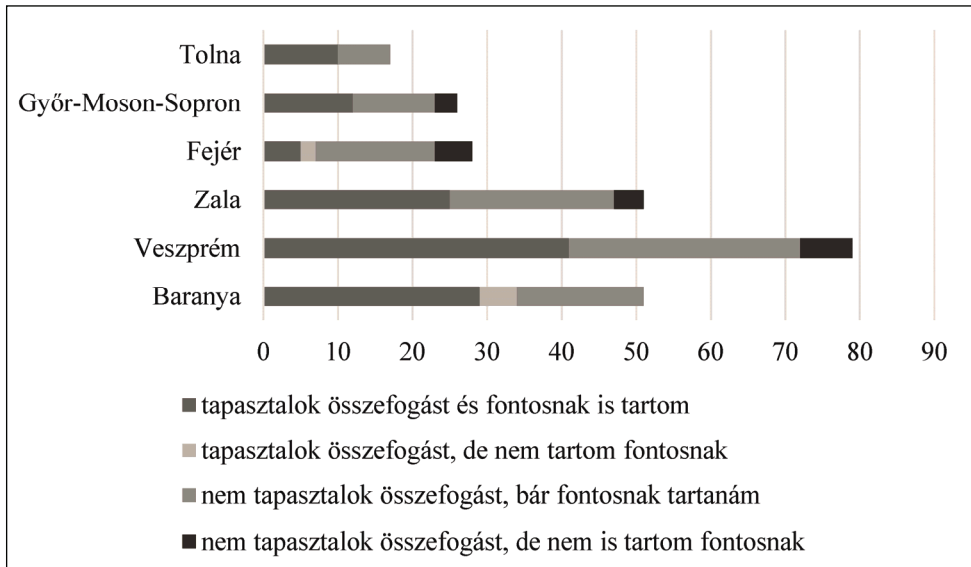
2. ábra

Helyi vállalkozók közti összefogás tapasztalása dunántúli mezőgazdasági vállalkozások esetében, 2018

Forrás: saját szerkesztés

A harmadik ábráról leolvasható, hogy minden megyében tapasztalnak összefogást a mezőgazdasági vállalkozók. Arányaiban tekintve Baranyában tapasztalják a legtöbb összefogást a gazdák, de akad olyan a válaszadók között, aki mindezt nem tartja fontosnak. Veszprém és Tolna megyében kicsivel többen tapasztalnak összefogást, mint ahányan nem találkoznak ilyen lehetőséggel vállalkozásuk során, azzal a különbséggel, hogy Veszprém megyében akad olyan, aki nem is tartja mindezt fontosnak. Zala és Győr-Moson-Sopron megyében egyenlő az arány a tapasztalattal rendelkező és nem rendelkező gazdák között, de ott is akad, aki nem tartja fontosnak az összefogást. Fejér megyében azonban kiemelkedően magas azok száma, akik nem tapasztalnak összefogást, és összességében itt található a legtöbb olyan válaszadó, aki nem is tartja fontosnak az ilyen jellegű szerveződést. Az eredmények alapján következtetésként levonható, hogy bizonyos megyékben elkezdődött egyfajta önszerveződés, amit fontosnak is tartanak a mezőgazdasági vállalkozók.

Az eredmények megyei megoszlását a 3. ábra részletezi.

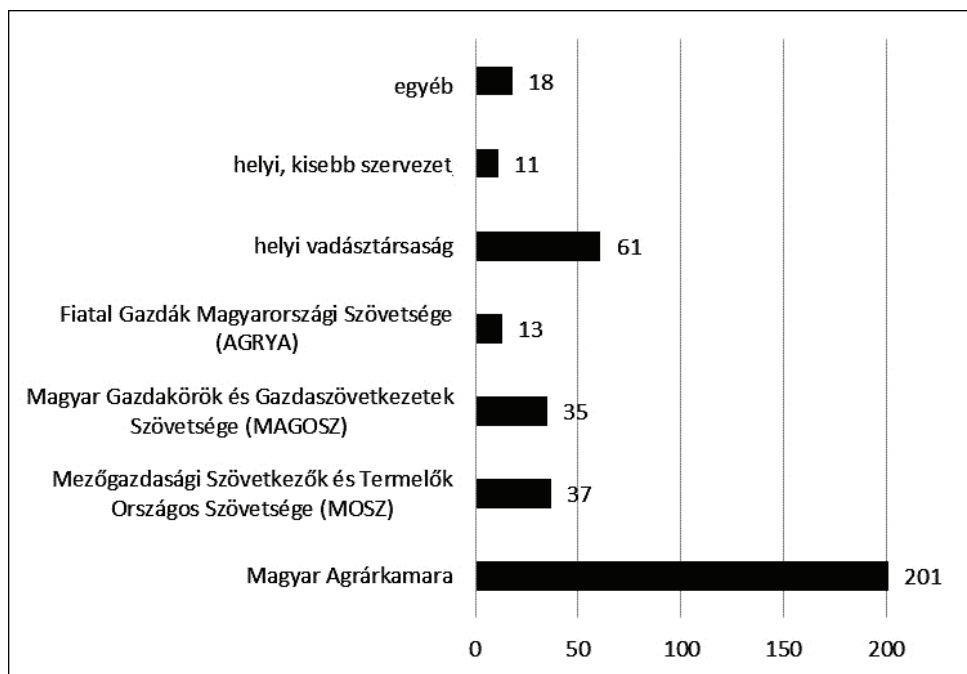
3. ábra

Helyi összefogások tapasztalása dunántúli mezőgazdasági vállalkozások esetében megyei szinten, 2018

Forrás: saját szerkesztés

Horizontális kommunikációként emlegetjük továbbá a hazai érdekképviselőkkel való együttműködést is, mivel ugyan nem részesei az ellátási láncnak, nincs alá-fölé rendeltségi viszony a vállalkozók és a szervezetek között. Kérdőívünkben csupán arra voltunk kíváncsiak, hogy a dunántúli mezőgazdasági vállalkozók mely érdekképviselőkkel állnak kapcsolatban, a válaszokat pedig a következő ábra szemlélteti.

A negyedik ábrán látható, hogy a legtöbben a Magyar Agrárkamarával vannak kapcsolatban, ami nem meglepő, mivel a kamarai tagság kötelező bizonyos körökben. Termőföldek esetében magas számban regisztrálnak vadkárokat, ezért a helyi vadásztársaságokkal való kapcsolattartás is rendkívül fontos. Továbbá jelentős számban akad a megkérdezettek között, aki a Mezőgazdasági Szervezetek és Termelők Országos Szövetségének (MOSZ) és a Magyar Gazdakörök és gazdaszervezetek Szövetségének (MAGOSZ) a tagja, ami remélhetőleg támogatja az információ áramlását a tagok között.

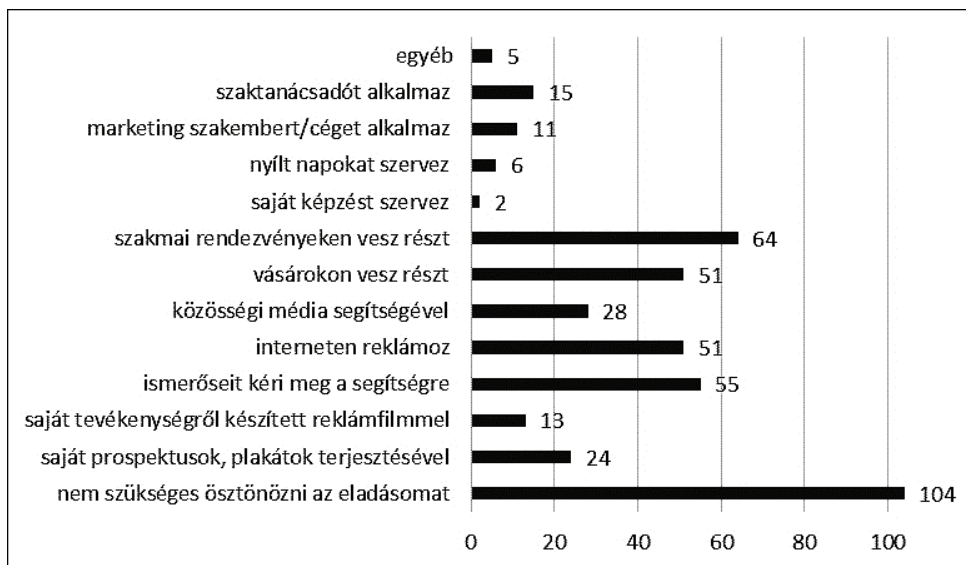
4. ábra

Dunántúli mezőgazdasági vállalkozók és hazai agrár érdekképviseletek közti kapcsolat gyakorisága, 2018

Forrás: saját szerkesztés

Marketing

A marketing témaköre a vertikális kommunikáció témaköréhez köthető, mivel jelen esetben a vállalkozó és a fogyasztó közti kommunikáció értendő alatta. Arra a kérdésre adott válaszokban, hogy mi befolyásolja leginkább a tevékenységük jövedelmezőségét kifejtették vállalkozóink, hogy a versenytársakkal, illetve ellenőrző szervekkel való konfrontáció mellett a marketingaktivitás is jelentős mértékben jelen lévő befolyásoló tényező. Ezért a továbbiakban arra voltunk kíváncsiak, hogy a megkérdezett dunántúli mezőgazdasági vállalkozóink hogyan próbálják meg ösztönözni eladásukat. Az eredményeket az 5. ábra mutatja.

5. ábra

Eladásösztönzés megoszlása dunántúli mezőgazdasági vállalkozók esetében, 2018

Forrás: saját szerkesztés

Az ötödik ábrán látható, hogy a válaszadók többségének ismeretlen okból, de nem szükséges ösztönözni az eladásait. Valószínűleg állandó, vertikális vagy horizontális kapcsolatok állnak a válaszok háttérében. Ezen kívül sokan vesznek részt szakmai rendezvényeken, vásárokon, illetve használják a közösségi kapcsolatokat és a világhálót.

4. Következtetések

Kutatásunk céljaként a kommunikáció jelentőségét kívántuk felfedni dunántúli mezőgazdasági vállalkozások esetében. Kutatásunk eredményeként kijelenthetjük, hogy az információ és kommunikációs, illetve ennek következményeként az üzleti kapcsolatok nélkülözhetetlenek a vállalkozások, kifejezetten a kutatás célpontjában lévő dunántúli mikro-, kis- és közepesvállalkozások életében. Ezt az állítást támasztják alá empirikus kutatásunk eredményei, miszerint:

- beszállítói és vevői kapcsolatokat mindenütt egyaránt fontosnak tartják
- bizonyos megyékben elkezdődött egyfajta önszerveződés, amit fontosnak is tartanak a mezőgazdasági vállalkozók
- válaszadók többségének nem szükséges ösztönözni az eladásait, aminek a háttérében valószínűsíthetően meglévő vertikális vagy horizontális kapcsolatok állnak

- megkérdezett vállalkozóink közül legtöbben szakmai rendezvényeken vagy vásárokon vesznek részt, illetve használják a közösségi kapcsolatokat és a világhálót amennyiben eladásukat szeretnék ösztönözni

Kutatásunk jelentőségét abban látjuk, hogy a jövőben érdemes lenne nagyobb hangsúlyt fektetni a szerveződések ösztönzésére, mivel az igény adott a dunántúli mezőgazdasági vállalkozók körében. A kommunikációnak, illetve információnak továbbá szakmai rendezvényeken és vásárokon lehetne hatékonyabban utat engedni, mivel a megkérdezett gazdák ezeket a rendezvényeket részesítik leginkább előnyben.

Jegyzetek

¹ Krajcsák, Z. (2018): Az alkalmazotti elkötelezettség relatív fontossága a munka megváltozó világában, *Vezetéstudomány*, XLIX. Évfolyam, 2018/02. Szám, 38-44. oldal <https://doi.org/10.14267/veztud.2018.02.04>

² Smola, K.W. – Sutton, C. D. (2002): Generational Differences: Revisiting generational work values for the new millennium, *Journal of Organizational Behavior*, 23, p. 363–382. <https://doi.org/10.1002/job.147>

³ Péter E. (2018): Vezetői lábnyom: A vezető szerepe és a munkaerő motivációs lehetőségei a vállalati kultúrában. Pannon Egyetemi Kiadó, ISBN:9789633961148, pp.1-155

⁴ Forgács T. (2011): A távmunka elméleti vizsgálata, *Vezetéstudomány*, 42, p. 49–63.

⁵ Keszti R. (2008): Munkaszervezeti determinizmus és távmunka, *Vezetéstudomány*, 38, p. 2-23.

⁶ Alshanty, A. M. – Emeagwali, O. L. (2019): Market-sensing Capability, Knowledge Creation and Innovation: The moderating role of entrepreneurial-orientation, *Journal of Innovation and Knowledge*, Volume 4. Issue 3, 2019, 171-178 <https://doi.org/10.1016/j.jik.2019.02.002>

⁷ Bosma, N. – van Praag, M. – Thurik, R. – de Wit, G. (2004): The Value of Human and Social Capital Investments for the Business Performance of Startups, *Small Business Economics*, 23, 227-236. <https://doi.org/10.1023/b:sbej.0000032032.21192.72>

⁸ Meretei, B (2017): Generációs különbségek a munkahelyen, *Vezetéstudomány*, XLVIII. Évf. 2017/10. szám, <https://doi.org/10.14267/veztud.2017.10.02>

⁹ Ványi, N. (2018): A gyümölcsstermelők üzleti kapcsolatainak értékelése a kapcsolati minőség tényezői alapján, *Gazdálkodás*, 62/3, 261-272

¹⁰ Hamza, E. – Rácz, K. – Szabó, D. – Vásáry, V. (2018): Szociális szövetkezetek szerepe a vidéki gazdaságban, avagy a Fókusz Támogatási program megvalósításának eddigi tapasztalatai, *Gazdálkodás*, 62/3, 245-260

¹¹ Szabó-Szentgróti, E. – Szakály, Z. – Borbély, Cs. – Szabó-Szentgróti, G. (2018): Együttműködések a magyarországi tejfeldolgozó szektorban – egy empirikus kutatás eredményei, *Gazdálkodás*, 62/5, 406-425

¹² Hamar, A. (2017): Termelői szervezetek a zöldség-gyümölcs ágazatban és a termelőkkel való kapcsolataik változása, *Gazdálkodás*, 61/1, 27-41

¹³ Németh, K. (2018): Lokális és fenntarthatóság: A megújulóenergia-ipar fejlődésének aktuális kérdései, Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó (2018), 144 p., ISBN: 978-963-396-113-1

Felhasznált irodalom / References

- Alshanty, A. M. – Emeagwali, O. L. (2019): *Market-sensing Capability, Knowledge Creation and Innovation: The moderating role of entrepreneurial-orientation*, Journal of Innovation and Knowledge, Volume 4. Issue 3, 2019, 171-178
<https://doi.org/10.1016/j.jik.2019.02.002>
- Bosma, N. – van Praag, M. – Thurik, R. – de Wit, G.(2004): *The Value of Human and Social Capital Investments for the Business Performance of Startups, Small Business Economics*, 23, 227-236. <https://doi.org/10.1023/b:sbej.0000032032.21192.72>
- Budapest Bank (2016) https://piacesprofit.hu/kkv_cegblog/sajat-vallalkozasra-vagyik-amagyar-mar-az-otlete-is-megvan/ Letöltés időpontja: 2019.09.09
- Forgács T. (2011): *A távmunka elméleti vizsgálata*, Vezetéstudomány, 42, p. 49–63.
- Hamar, A. (2017): *Termelői szervezetek a zöldség-gyümölcs ágazatban és a termelőkkel való kapcsolataik változása*, Gazdálkodás, 61/1, 27-41
- Hamza, E. – Rácz, K. – Szabó, D. – Vásáry, V. (2018): *Szociális szövetkezetek szerepe a vidéki gazdaságban, avagy a Fókusz Támogatási program megvalósításának eddigi tapasztalatai*, Gazdálkodás, 62/3, 245-260
- Krajcsák, Z. (2018): *Az alkalmazotti elkötelezettség relatív fontossága a munka megváltozó világában*, Vezetéstudomány, XLIX. Évfolyam, 2018/02. Szám, 38-44. oldal
<https://doi.org/10.14267/veztud.2018.02.04>
- Keszi R. (2008): *Munkaszervezeti determinizmus és távmunka*, Vezetéstudomány, 38, p. 2–23.
- Meretei, B (2017): *Generációs különbségek a munkahelyen*, Vezetéstudomány, XLVIII. évf. 2017/10. szám, <https://doi.org/10.14267/veztud.2017.10.02>
- Németh, K. – Pintér, G. – Pályi, B. (2009): *Arboreal energy plantations in Hungary*, Acta Agriculturae Serbica, 14/27, 43-51
- Németh, K. (2018): *Lokális és fenntarthatóság: A megújulóenergia-ipar fejlődésének aktuális kérdései*, Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó (2018) , 144 p., ISBN: 978-963-396-113-1
- Smola, K.W. – Sutton, C. D. (2002): *Generational Differences: Revisiting generational work values for the new millennium*, Journal of Organizational Behavior, 23, p. 363–382. <https://doi.org/10.1002/job.147>
- Szabó-Szentgróti, E. – Szakály, Z. – Borbély, Cs. – Szabó-Szentgróti, G. (2018): *Együttműködések a magyarországi tejfeldolgozó szektorban – egy empirikus kutatás eredményei*, Gazdálkodás, 62/5, 406-425
- Ványi, N. (2018): *A gyümölcsstermelők üzleti kapcsolatainak értékelése a kapcsolati minőség tényezői alapján*, Gazdálkodás, 62/3, 261-272

DARAI LAJOS

Hogyan foglalkozhatunk a (jól)léttel a posztmodern filozófia szerint: építve, vagy leépítve? A három mellérendelő filozófiája

How Can We Deal with (Well) Existence According to Postmodern
Philosophy: Built or Down?
The Philosophy of the Three Co-ordinates

Abstract

Postmodern philosophy forms the right to speak in a formalized language, that is, it takes the courage to reinterpret previous theoretical achievements through this formalized language and to look at the world as expropriating the past and the future, not only ending history, but and humanity's accumulated eternal message of its own ideals. And using media and cyberspace applications, postmodernism is spreading to mankind, more like a nuclear power cloud than a universal good news. Meanwhile, non-postmodern philosophy is silent, and we see at the most the proven arguments of theologians in their field. Yet social science does not need a mathematical auxiliary language, as science had and has, as it explores and mediates the inaccessible reality with our senses. For human opinions and aspirations are perceptible, knowable, while 'not perceptible' has no place in our moral lives. But when they do, they force us – apart from the principle of 'everything in itself' - into their own language and will, which has always been openly dual society and literacy in the past. And while this whole of subordination has attained the set ends, they are not to be regarded as universal, but in accordance with the intentions and aspirations of the beneficiaries of the subordinate world order. The life and practice of this dual society ranges from the ancient 'giant machine' to the medieval clot to the realization of today's economic interest. Empires struggle to achieve a central role, but the human side of dual culture is always revived because existence wants not to decline but to build. And if postmodern philosophy seems to give up on a unified explanation of the world, then today's philosophy or social science is right to counteract it because man's structure and societal results show that it is not nature or the spirit but the two that determine us together. the philosophy of three co-ordinates applies. Postmodern philosophy forms the right to speak in a formalized language, that is, it takes the courage to reinterpret previous theoretical achievements through this formalized language and to look at the world as expropriating the past and the future, not only ending history, but and humanity's accumulated eternal message of its own ideals. And using media and cyberspace applications, postmodernism is spreading to mankind, more like a nuclear power cloud than a universal good news.

Meanwhile, non-postmodern philosophy is silent, and we see at most the proven arguments of theologians in their field. Yet social science does not need a mathematical auxiliary language, as science has and has, as it explores and mediates the inaccessible reality with our senses. For human opinions and aspirations are perceptible, knowable, while 'not perceptible' has no place in our moral lives. But when they do, they force us – apart from the principle of 'everything in itself' – into their own language and will, which has always been openly dual society and literacy in the past. And while this whole of subordination has attained the set ends, they are not to be regarded as universal, but in accordance with the intentions and aspirations of the beneficiaries of the subordinate world order. The life and practice of this dual society ranges from the ancient 'giant machine' to the medieval clot to the realization of today's economic interest. Empires struggle to achieve a central role, but the human side of dual culture is always revived because existence wants not to decline but to build. And if postmodern philosophy seems to give up on a unified explanation of the world, then today's philosophy or social science is right to counteract it because man's structure and societal results show that it is not nature or the spirit but the two that determine us together: the philosophy of three co-ordinates applies.

Keynotes: postmodern philosophy, postmodernism, mankind, social science, dual society and literacy, the philosophy of three co-ordinates.

Absztrakt

A posztmodern filozófia jogot formál rá, hogy formalizált nyelven szólaljon meg, azaz veszi magának a bátorságot, hogy e formalizált nyelven keresztül átértelmezze a korábbi elméleti teljesítményeket és úgy tekintsen a világra, mintegy kisajátítva a múltat és jövőt, hogy nemcsak a történelemnek van vége, hanem az emberiség egymás számára felhalmozott örökérvényű saját eszmei mondanivalójának is. És felhasználva a médiát és a kibertér alkalmazásait, a posztmodernizmus szétterül az emberiségre, úgy inkább, mint atomerőművi szennyezésfelhő, mintsem egyetemes örömhír. Közben a nem posztmodern filozófia hallgat, legfeljebb teológusok kipróbált érveit látjuk működtetni a maguk területén. Pedig a társadalomtudománynak nincsen szüksége matematikai segédnyelvre, ahogy a természettudománynak volt és van, amidőn feltárta és közvetíti az érzékszerveinkkel elérhetetlen valóságot. Hiszen az emberi vélemények és törekvések érzékelhetők, megismerhetők, mialatt 'nem érzékelhetőknek' nincsen helye erkölcsi életünkben. De amikor ilyenek érvényesülnek, ezek – elvetve a „mindennek a maga elvét” elvet – önmaguk egyennyelvét és akaratát erőltetik ránk, ez pedig mindig is nyíltan kettős társadalmat és műveltséget okozott korábban. S bár ez a teljes alárendelés is elért kitűzött célokat, azok nem tekinthetők egyetemeseknek, hanem az alárendeléses világrend haszonélvezői szándékai és törekvései szerintieknek. E kettős társadalom élete, gyakorlata az ókori 'óriásgéptől' a középkori rőghöz kötésen át a mai gazdasági érdekek a mindennekfeletti érdekérvényesítéséig tart. Birodalmak harcolnak a központi szerep eléréséért, de a kettős kultúra emberi oldala mindig újraéled, mert a lét nem leépülni, hanem épülni akar. S ha a posztmodern filozófia lemondani látszik a világ egységes magyarázatáról, akkor a mai filozófia vagy társadalomtudomány joggal fellép ez ellen, mert az ember felépítése és társadalommal elért eredménye azt mutatja, hogy nem a természet vagy a szellem, hanem a kettő együtt meghatározónk, azaz a három mellérendelő filozófiája érvényes.

Kulcsszavak: posztmodern filozófia, posztmodernizmus, emberiség, társadalomtudomány, kettős társadalom és műveltség, a három mellérendelő filozófiája.

Bevezetés

A mai kor kultúrharca a dekonstrukció körül zajlik, mely mintha azt hirdetné, hogy minden az emberiség történetében felépült kultúra elnyomás eredménye, ezért a legjobb lerombolni. Ez a dekonstrukció-értelmezés lerombolhatná az intézményeket, az államot és a közösségeket: a családot, a nemzetet és az egyházat. Hogy az így lerombolt kultúra helyébe a tagadás kultúrája, a hit helyébe az ideológia, az igazság helyébe a narratíva lépjen. De e sommás megítélés elégtelen, feladatunk az érintett fogalmak, összefüggések átgondolása. Mert a dolog lényege a dekonstrukció elvetése vagy helyeslése által nem megragadható. Nem lehet mindent a dekonstrukció módjára elvetni, ami a múltban született, mert az erre való biztatás indoklása hamis, vagy csak részben helytálló. De mivel részben helytálló, a múlt teljességére való hivatkozás sem áll meg, és a kérdéskört történelemfilozófiai síkról átereli a történelem terébe. Oda, ahol ama bűnök megtörténtek, amire a dekonstrukció hívei joggal hivatkozhatnak, és a jó és példamutató törekvések, történések, eredmények, amire például a kereszténység hívei.

Emiatt aztán önmagának ellentmondó furcsa helyzet áll elő: A dekonstrukció elvetése egyben erősítése is. Hiszen a keresztény megváltást a múltbeli romlott világ tette szükségessé, a romlottság egészét el kellett vetni, új világot kellett indítani. De a dekonstrukció is mintegy a kereszténység alaptanítását, a megváltást, mint a jövőhöz szükséges eszközt igényli, ha teljesen újat akar kezdeni a bűnös múlthoz képest. S a keresztény oldal mondhatja, hogy a megváltás már megtörtént, csak még nem teljesedett ki. Mindez mutatja, hogy az ilyen kettősségre felosztás nem működik az életben. Hit és tudás szembeállításakor se, mert viszonyuk az, hogy a belé vetett hit a tudást alátámasztja, mialatt a tudás a hitet igazolja.

Hit és értelem, hit és tudomány külön kutatási eszközeiről akkor beszélhetnénk, ha a kettőt bizonyítottan az emberi élet elkülönült területének tarthatnánk, mégha egyenúlyban lévőnek is. De az emberi élet valóságosan egyetlen egységes terület, amelynek azonos szülőtte az emberben a hit ereje és az értelem fénye. Mindkettő máig megmagyarázhatatlan: az egyik az erőforrás részünk, a másik a gondolkodásunk. Erőnket gondolkodásunk vezérli, és gondolkodásunkat erőnk teszi létrejöhetté. Az erő helyett testet mondhatunk, és a gondolkodás vagy értelem helyett szellemet. A testünk az – egyoldalúan anyagnak mondott – egész világhoz kapcsol bennünket, az értelem pedig a – világtól elkülönülten is felfogott – szellemvilághoz.

A két terület egyikének világon kívülre – transzcendens, ezoterikus – elkülönítése azért sem előnyös, mert ugyan a transzcendenciáról, ezotériáról nem tudunk a tudományos tudás értelmében semmi, de van róla mondanivalónk a mindent áthi-

daló hit-erőforrásunk – félreértelmezve: az abszurdum – értelmében. És ezzel nem sértjük meg az „amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell” wittgensteini – egyébként józanészi – elvet, ha nem zárkózunk be a jelen tudás börtönébe, hanem – a valóban ismeretlen folyamatos megismerésének vágyával és tetteivel – kinyitjuk az új lehetőségek kapuját. Mert ha a szellemet kizárjuk létezésünkéből, magáról a gondolkodásról se tudunk – legalább törekvés szinten – teljes képet kapni. Igen sok felbukkanó jelenség magyarázata elmarad, tudásunk nem növekszik, előbb feltevessel, majd a bizonyosság szintjére.

A filozófia vége?

Ha nem lehet a történelemből történelemfilozófia által tanulni, akkor a történelemfilozófiai síkról vissza kell térnünk a történelmi terepre. Mert a tanulság filozófia, de Richard Rorty szerint a filozófia előre biztosított haladással nem bírhat, hiszen a jó végcél ismeretlen, előre nem tudhatjuk, valóban jó irányban haladunk-e.¹ A jó cél ismérve a filozófiai kérdésfeltevés kielégítő megoldása, aminek módszertanát elfogadva a feletevés körben forgó lesz. Így a filozófiai haladás kezdetől fogva pusztá elmozdulás a kortárs közmegegyezés felé, filozófia sikere mindig az érdemi filozófiai nézetektől függött. De a filozófiai forradalmak létrehívoí előbbre léphetnek legalább az előfeltevésmenetségben, mert a korábbi előfeltételek feltárásával új vitandó témákra bukkannak, s az ismerethiány ellenére vélekedéseikből filozófia válik. Rorty ma is lát forradalmat végbemenni, a nyelvfilozófiában: a filozófia problémái csupán nyelvbéli átalakítással, a használt nyelv jobb megértésével megoldhatók. Ezzel szemben miközben a nyelvfilozófiát képviselői a legjelentősebb filozófiai felfedezésnek tartják, ellenfelei észellenes öncsaló lélekbetegségnek. S az alapvető nyelvfilozófiai elvek és módszerek tekintében a nyelvfilozófus tábor is megosztott.

Amilyen szellemben Francis Fukuyama beszél a történelem végéről, ugyanúgy Rorty a demokratikus társadalom és az irodalom összekapcsolódásával létrejövő filozófia utáni kultúráról. A demokratikus társadalomban úgy olvassuk majd a vallásos és filozófiai írásokat, mint a költeményeket, regényeket és drámákat, azaz nem igazságuk miatt, hanem a – műbeli esztétikai, etikai – nyereségért. Mert a filozófia a vallás örököseként a mindenki számára hozzáférhető tudományos igazságot keresési az ész segítségével, isteni kinyilatkoztatás nélkül. A vallás törekvése helyett, hogy az ember találja ki Isten akaratát, az irodalom nem törekszik a mindenki számára való egyetlen igazságra. A filozófia (a költészet) azért nem lesz tudomány, mint a fizika, kémia és agyfiziológia, mert annak tekintve minden kulturális jelentőség nélküli, világtól elszakadt, technikai jellegű logikai rendszerré, skolasztikává merevedik, mint a középkor végi arisztoteliánus skolasztika, a husserli fenomenológiai skolasztika, a russeli logikai empirista skolasz-

tika, vagy a marxista skolasztika a 20. században. A filozófia tehát nem tudomány, a filozófus irodalomtanár, amint Nietzsche, Heidegger és Wittgenstein sem tudta a filozófiát tudományként elfogadni.

Rorty nem engedélyez rendszerszerű, szigorú fogalmi filozófiát, csak csevegést, hivatkozással a használhatóságra, a polgártársakra és egy banálisabb szótárra. Számára nem kényszerítő erejű, mint Wittgensteinél, a valamennyi lehetséges tudományos kérdés megválaszolása után is érintetlen életproblémák súlya. Csupán polgártársainak javaslatokat szeretne tenni a társadalom hasznos tagjaként, hogyan lehetne jobb az életük. Hasznos filozófiai javaslataival kíván hozzájárulni különféle gondjaik megoldásához. Ugyanakkor akadályt állít üdvözítő javaslatai érvényesülésének, amennyiben nem engedi meg, hogy polgártársak megkérdése nélkül, antidemokratikusan vezessék be azokat. Még ha polgártársai számára teljesen mindegy is, hogy ő filozófusként mit javasol, mégis azt gondolja, hogy a filozófiai hagyomány nagy része használhatatlanságának fő oka a polgártársak és banális szótárunk értelmiségi elit általi lenézése. Ez az elitizmus nem megmásíthatatlan, mivel csak Nietzsche, Heidegger, vagy Derrida divatos követése. Ezért az egyszerű polgártárs rosszszallja, hogy az európai földrész intellektüelje avantgarde küldetésben hisz és eltávolodik társadalmi közege profán valóságától. Túl magasra helyezi magát, ahol a normál polgártárs nem fordul elő. S modellként állítja be magát, romantikus önmegalkotásnak, önmeghaladásnak, ami célként legfeljebb az egyén számára jó modell, de rossz a társadalom számára, mert az autonómiára való törekvés társadalmi megfelelőjét kereső próbálkozások valamiféle új típusú ember megteremtéséről szőtt fantázia – Hitler- és Mao-féle – tragédiájához vezetnek.

Az igazság, sőt a valóság vége?

Jacques Derrida is ama posztmodernizmus képviselője, amely a modernizmusból kifejlődött társadalmi, kulturális és értelmiségi mozgalom különféle irányzatának összefoglaló elnevezése. Amely felhagy az ábrázolás hagyományos módjával, lemondva a valóság, az igazság megjelenítéséről.² E gondolkodásmód korábban olyan formákban bukkan fel, mint a tudatfolyam az irodalomban, az atonalitás és az aleatória a zenében, az absztrakció a vizuális művészetben. Ha a modernista filozófia elutasítva az ismeretelméleti optimizmust, helyére a fenomenalizmust, a logikai empirizmust és a relativizmust állította, a posztstrukturalizmus kritikai gondolatait felhasználó posztmodernizmus azt állítja, hogy a szavak jelentése és a nyelv szövegghálója teljesen soha sem lesz elérhető, mert minden szó vagy jel más szóhoz vagy jelhez kapcsolódik és azok is másokhoz, végtelen körben. A jelentés a pillanatnyi szövegkörnyezettől, a nyelvi körforgás változó elemeitől függ. Ezért a filozófia kérdései csupán a nyelv kérdései.

A posztmodern válasz a modernizmus totális magabiztosságára és tekintélyelvére, rámutatva a töredezettség, mulékonyság és megszakítottság zűrzavaros elemeire. Ez cáfolja a modernitás történelmi fejlődésközpontú, lineáris-kronologikus szemléletét, mutatja, hogy széthullóban van a világtörténelem, a társadalom és az én szingularitása. Ehelyett a posztmodernizmus kedveli a világ skizofrén interpretációját, elutasítva a kívülálló vádat, hogy a posztmodern termék ironikus utáncat és intertextualitás lenne. Elveti a határok fogalmát is és kiemeli a másság tapasztalatának jelentőségét. Általában véve a posztmodern kultúrát eklektikus megközelítés jellemzi, ahol a stílusok és műfajok közti, valamint az alacsony és magas kultúra termékei közötti hagyományos megkülönböztetés elmosódik: utánczás, játszi irónia, s igen közeli rokonság a pop-kultúrával, a tömegmédiával. Mind e miatt a posztmodernizmus lassan már nem csak irányzat, hanem olyan valóság, amely a későkapitalizmus sekélyes kulturális logikáját mutatja, előrecsomagolt és üzletiesített imázst, kultúrát s történelmet, ahol a reklám és a média válik a végső művészi és megjelenítő formává.

Ellenvethetjük, hogy ugyan miért kellene lemondanunk a mélyebb és módszeres gondolkodásról, miért adnánk fel egyetemesség igényünket, ha az mindig eredményhez vezetett és a történelem során képes volt érvényes válaszokat adni, élhető megoldásokat nyújtani? Miért hagynánk, hogy előntsön bennünket óriásira duzzadt, úttalan sorstalanságba süllyedő embertömeg kezelhetetlen áradata a jelenkor vívmányaként felfogható sokmilliárdra szaporodó emberiség együttműködésének áldásai helyett?

A Derrida által az 1960-as évek végi Franciaországban kezdeményezett dekonstrukciós irodalomkritikai és filozófiai iskola komoly kritika alá vette a hagyományos nyugati metafizikát és a filozófia módszertanát.³ Az irányzat hamar jelentős szerepet töltött be a posztmodernizmusban, különösen a posztstrukturalista irodalom- és szövegelemzésben. A dekonstrukciós kritika hatására fellazult a kapcsolat a nyelv és a fogalmak, valamint a jelölők között. De e Derrida s követői által megalapozottnak vélt dekonstruktív alapelveket mégis sokan vitatják

Derrida a filozófián túl, bírálatát kiterjesztette irodalomra, nyelvészetre és a pszichoanalízisre is. Alapvető filozófia-kritikája, hogy a nyugati filozófia legtöbbje keresi a végső metafizikai bizonyosságot, a jelentésforrást. Ez vehető akár a keresztény bizonyosság élménye bírálatának is, bár az nem a keresés, hanem a kinyilatkoztatásos tan és a belé vetett hit eredménye.

Derrida didaktikusan részletezi azt a Dewey, Heidegger és Wittgenstein által képviselt, a nyelvre vonatkozó hálózati egészes álláspontot, hogy a szavak nem jelképező jellegükből, hanem más szavaktól nyerik jelentésüket és a szótárak a használók révén, s nem valóságtükröző mivoltuk miatt működnek.⁴ De éppen a magyar nyelv és írása – a székely vagy rovásírás – és kiterjedt hatásuk összefüggést mutat a beszédi jelképezés során a csillagászati jelölésektől induló és az elvontjelekből képi alakzattá váló írásalakulásra. Mert az észszerűség a szógyökök jelentéséből⁵ és a betűjelekből indul, amely legegyszerűbb jelentések máig megmaradtak. Az egyszerűre hasonlít a dúsabb beszéd

és a díszes jel és nem fordítva.⁶ És nem utolsó sorban Arisztotelész logikai felfedezése, a mondatainkban meglévő állítás, propozíció is inkább a jelentéstani érvet alapozza meg és nem a jelkapcsolatit.⁷

A nyelv és az értelem vége?

Derrida dekonstrukciós filozófiai módszertana szerint tehát a szavaknak nincs fix referencia pontjuk, egyértelműen hivatkozható jelentésük,⁸ és az írott szöveg ellentmond önmagának. E módszertan, dekonstrukciós stratégia Ferdinand de Saussure alaptéziséből, a nyelvi jel önkényes voltából indul ki. Mely elv irodalomelméleti kártevésén túl olyan nyelvelméleti szent tehénné vált, melynek feltétlen és kizárólagosan kötelező tisztelete miatt például a Czuczor és Fogarasi által elindított gyöknyelvészet föld alá szorított lett és maradt napjainkig.

Derrida e módszer segítségével a filozófiai szövegeket úgy olvassa, hogy még a metafizikával szemben fellépő filozófusoknál is képes feltárni metafizikai és apriori feltevéseket. Derrida maga nem akar lehorgonyozni egyetlen filozófiai elméletnél se, és a nyelv elemzése révén azt az állandó törekvését igyekszik megvalósítani, hogy minden új filozófiai tézis felé olyan radikálisan alternatív nézőpontot foglaljon el, ahonnan az alapjaiban kérdőjeleződjék meg. Ám ezzel Derrida sem kerül ki az embermivoltból fakadó előfeltevésességből vagy apriorizmusból: minthogy a Kant által feltárt megismerési korlátokkal nem foglalkozik,⁹ magamagát kell – legalább általunk rámutatva – metafizikai jellegű forrásnak tekintenie, mégha lehetővé válik/teszi is, hogy ebbéli szerepét emberként egyre tökéletesebben végezze.

A Derrida-féle a filozófia dekonstrukciója tehát azokat a hallgatólágos feltételezéseket – mint elvetendőket – tárja elénk, amikre a nyugati – szerinte elavult – metafizika épül. Az egyes elemek jogosulatlan privilegizált mivolta miatt megkérdőjelez például sok egymásraépülő, hierarchikus ellentétet, kapcsolatot, amelyeknek hagyományosan az első tagját tekintik elsődlegesnek vagy felsőbbrendűnek, amilyen az ok és okozat, jelenlét és hiány, beszéd és írás. Ennek lehetséges bírálata szintén Kantra alapozhat: a jelenségvilág, ahogy képességünk által megismerhetjük, más, jóval kevesebb (ezt a modern tudomány megmutatja, amit Derrida felhasználhatna) mint az eredendő – az ő szavával: noumenális – valóság, amely érzékeinket befolyásolja, megismerésünkre hatással van. Sőt Kant ugyanabban a – látszólag derridai – szellemben megfogalmazza posztulátumait, ahol a kifogásolt metafizikai jelleg ellenére a követelményeket vállalni kell, ajánlásait jobb betartani, mint nem, mert jótéteményekkel járnak. Ez azért csak látszólag derridai, mert e kanti szükségszerű emberi megismerési korlát orvoslását Derrida nem veszi figyelembe, és teljes bírálatában nem marad fogódzó, semmi használható elv vagy tapasztalat: a megismerés dekonstrukciós tisztába tévése a fürdővízzel kiönti a gyereket. Derrida ugyanis lemond a hosszú idejű és nagyszámú ember

által elért tapasztalatról, amit például a nyelv közvetít, ha elvi megfontolásokból annak minden eredményét feláldozza a ma elgondolt feltételek teljesületlensége miatt. Költői kérdés, hogy a nélkül a tapasztalat nélkül vajon juthatott volna-e erre az álláspontra. Így aztán ő se mentesül önmaga mentális démonizálásától a hegeli Abszolút Szellemmel azonosan.

Ezen felül a teljes rombolást Derrida azzal éri el, hogy szétbontja a szerzők által a saját nézeteik kifejezésére használt nyelvet. Mintegy feltárul az aknamunka, amivel minden szöveg veszélybe sodorja önmagát, mert tartalmaz a kifejezni kívánt állásponttal szembenálló nézetekre utaló nyomokat, jelzéseket. Ugye, Rorty még azt gondolta, hogy a filozófiai forradalmak létrehívói korábbi előfeltételeket feltárva új vitatandó témákra bukkannak és előbbre léphetnek legalább előfeltevésmentességben, és az ismerethiány ellenére vélekedésükből filozófia válik. Mennyivel erőteljesebb és üdvözítőbb megoldás volt Karl Popper tudomány-növekedés elmélete, tudatosan kezelve, sőt keresve a tévedést. Az elmélet mindenfajta gyengeségét, hibáját, a régi elmélet által mellékesen feltáruló problémák megoldásával elérve a tudás növelését, az elmélet megújítását, a régi valószínű tartalmak lehető legtovább megőrzése mellett.¹⁰

Derrida dekonstrukciója aláássa a deizmus szerint is megalapozott hitet, hogy a világ eredendően magában hordozza saját jelentését, hogy hihetünk a racionalitásban, függetlenül attól, hogyan próbálják azt egyesek szavakba önteni, és az ismert bizonytalanságok ellenére, amit a kvantumelméleti tények és összefüggések mutatnak. Derrida úgy véli, jót tesz azzal, hogy aláássa a logocentrizmus káros gyakorlatát, midőn az eredeti, a teremtő szóra összpontosítunk, s vele összefüggésben keressük az igazság, azonosság és bizonyosság értékeit. De azt mondhatjuk, hogy a szó, a fogalom – amivel megragadjuk a világ és saját elménk jellegzetességeit – logosz a szó héraikleitoszi értelmében manapság is, hiszen emberiségünk mértéke és értelmünk vívmánya. Mindez azért nem számít semmit Derridának, mert egészen odáig megy, hogy állítja, a szöveg jelentése csak véletlen kapcsolatban van szerzője tudatos szándékával.

Kitekintés a posztmodern állapotból

Jean-François Lyotard valamennyire elhatárolódik a Rorty- és Derrida-féle szélsőségtől. A posztmodern jelen gondját úgymond különböző vitastílusok, tudományféleségek és életmódok feloldhatatlan ellentmondásában látja. Ez észrevételezett különbségek óvatos megfogalmazása azonban nem szól a kibékíthetetlen érdekellentétről a szembenállásban. Ő korszakunk világának nagy bajaira megoldást attól remél, hogy újraolvassva a modern filozófusokat, amilyen Kant és Wittgenstein, a véleménykülönbségekre elkötelezett filozófia fejleszthető ki. Tehát Lyotard is marad nyelvfilozófiai síkon, csupán utalva a bajt okozó jelenség gyökerére.

Ennek során úgy jellemzi a posztmodern állapotot, hogy az meta-értelmezésekkel szembeni hitetlenség. Hogy nem engedjük magunkat, a korábbi korszakok érdemeinek mai alkalmasságára való hivatkozást kritikátlanul elfogadva, orrunknál fogva vezetni. Az irodalmi művet energiák, intenzitások közvetítőjének tekinti, míg a hagyományos esztétizáló irodalom-felfogást elveti. Nagy jelentőséget tulajdonít a cselekvés- és beszédmódok sokféleségének, elutasítva a konvencionális kerettörténet uralkodó szerepét. Síkra száll a nyitott rendszer modellje mellett, amelyben a kijelentés jelentősége abban áll, hogy eszmékre ösztönöz, vagyis más kijelentésekre és más nyelvi szabályokra. Szerinte vannak a formalizmusban belső határok, amelyek azt jelentik, hogy a logika tudománya, művelői számára a metanyelv, amelyet használnak, és amely mesterséges nyelvként, axióma-rendszerként írható le, de természetes nyelvként, mindennapi nyelvként adott. Ez a nyelv viszont univerzális, minden más nyelvre lefordítható. S a jelentés magja közös, nyelvi megjelenése sokféle lehet.¹¹

Lytard a posztmodern esztétikai gondolkodás két meggondolás-áramlat gyökerét tételezi. Az első az eltérő racionalitás-féleségek egymással összeegyeztethetlensége, inkompenzurábilisága, ami azóta veszély, amióta a szubsztanciális vagy ősalapi ész leosztódott és osztódóban van. Max Weber csak úgy tudta elkerülni e gondot, hogy bevezette az értékek politeizmusát. Lyotard pedig a konszenzus (keresés) ellenében a disszenzust választja: a posztmodern tudást abban látva, hogy érzékennyé tesz a differenciák iránt és megerősíti képességünket, hogy toleráljuk az összemérhetlent. Tehát nem a szakértő homológiáját, hanem a feltaláló paralógiáját.¹² Hogy a kettőződés, sokszorozódás az új esetet különböző, bár egymással összefüggésben lévő szerepűnek lássa. De a paralógia nem innováció. Az innovációt ugyanis a rendszer a maga hatékonyságának javára használja, parancsolja. A paralógia olyan csapás, út és mód, amit a tudás gyakorlati kivitelezése helyszínén gyakran félreértének. Ennek racionálisan feloldhatatlan cirkulusa, hogy a Rendszerre marad az innováció és a Rendszer-ellenes paralógia megkülönböztetése, de a megkülönböztetéshez a paralógia maga nem válhat Rendszerré. A második meggondolás-áramlat, amely az esztétikai gondolkodáshoz vezet, a Fennsége problémájából ered. Ennek taglalása során Lyotard arra a megérzésére hivatkozik, hogy a Kifejezhetetlen velünk van, velünk történik, de ezt nem elemzi tovább. A két meggondolás-áramlatból összefolyó esztétikai gondolkodást az Életvilág–Rendszer kettősben mozognak tartja, amely nem törődik se az Átéléssel, se a Létezésen-túli Lét Végével. Szerinte az esztétikai gondolkodás határait jelenti, amikor a kritikai racionalizmus megkülönbözteti a jelenségek és a kötelességek rációját, amivel mindenki a maga szingularitását támogatja, bár vele a művet is csodálatossá teszi.

Mindez Lyotard-nál szinte kiegyenlítően a posztmodernnek tekintett igényt és a hagyományos kifejezésmódot. A szubsztanciális vagy ősalapi ész leosztódásáról

beszél a *jelentésvilág* és a *jelenségvilág* viszonyában, ahol az esztétikai vagy erkölcsi jellegű elsekélyesedést hozó változást a tömegjellegűség okozza. Az elkerülhetetlennek mutatózó ráció-ellenességet nem az értékek oldaláról látja elkerülhetőnek, hanem a valósággazdagság újszerű felhasználásával. Ezt eleinte nem értik, mert újszerűsége nem a fennálló helyzetbe, hanem addig nem látottba illeszkedik. Amivel Lyotard-nak sikerül nyitottá tenni a jövőt.

Felmerül a kérdés, miért ilyen – Hegel óta csak Heideggernél látott – kacifántos Lyotard fogalmazása. Valójában már Rorty és Derridáé is az. Mi a takargatnivaló, mit kell itt mintegy hérakleitoszi vagy püthagoraszi homály mögé bújtatni? Mert Lyotard beszél továbbá a Rendszer innovációt parancsnoklásáról, és hogy a paralógia (szó szerint: értelmetlenség) nem válhat a Rendszer részévé. És nagybetűsen használ még olyan fogalmakat, mint a Fennséges, a Kifejezhetetlen, az Életvilág, az Átélt és a Létezésen-túli Lét Vége. Szól a jelenségek és kötelességek rációjáról, valamint mindenki külön valóságáról és a közös műről.

A magyarázat-sejtésemhez kis kitekintés, egy pillantás önmagunkra: az 1990 előtti országunkban tudatosan élve mindenki előtt ismeretes volt az akkori Rendszer megdönthetlenségének önmagára értett mítosza, illetve hogy ennek módosítási kísérletét mily kegyetlenséggel torolták meg valóságosan '56 után. De a mai nyugat-európai eszmei jellegű állapotok se mentesek az úgynevezett politikai korrektség követelményének sokszor szélsőséges hatásaitól. Am a filozófia közismerten meg szokta előzni időszzerű gondolatai alkalmazásának korát – évtizedekkel, sőt néha egy-két évszázaddal is. Lyotard 40 éve írott műve feltehetően azért mutat szinte virágnyelvi fogalmazást, mert már akkor se lehetett néven nevezni a dolgokat. Megvolt a nyugati Rendszer is vagy 200 éve, illetve óvatos semlegességet mutatva, mintegy formalizáltan szólni róla a korábbi rossz tapasztalatok miatt,¹³ mintha filozófiai vájt fülűeknek beszélne. Se ellene, se érte. Az utóbbi is kockázatos lehet: a magát megnyilvánító Heidegger is megütötte a bokáját. De az égető problémákat kezelni kell. Ha nem konkrét javaslatokkal, legalább az örökkévalóság szempontjából nézve tisztességgel. Utalva filozófusok sose érvényesített kiváló javaslataira, mint a kanti Örök Béke elsőrendű követelménye, a felsőbbeségről való lemondás, aminek áthallása a lyotard-i Fennséges. S hogy nem egy túlvilági lényről van szó itt, mutatja a Kifejezhetetlen és az Életvilág megjelenése, Henri Bergson felé tett gesztussal.¹⁴ Akin Lyotard rögtön túllép, nem meglepő az Átéltessel. S minthogy a jelen ügyét fontosabbnak tartja, megoldását a Lét Vége probléma elé helyezi, egyúttal Heideggert bírálva, a Létezésen-túlit súlytalanná téve. S mindezt csupán mint a posztmodern esztétikai gondolkodás elemeit említi. Abból baj nem lehet.

Kidobjuk-e a valós történelmet, amely feltárul a tudomány és technika eszközeivel?

Bár azóta sem dőlt el, hogy a „posztmodern állapot” uralkodik-e még rajtunk, vagy már a „kognitív tudomány univerzális intelligenciája” lépett a helyére a „mérvadó körök” megnyilatkozásában (kinyilatkoztatásában), a történelmi léptékkal mért helyzetünket meghatározó tényezőket egyre alaposabb vizsgálat alá vethetjük. Nemcsak a filozófiai gondolkodás szabadságából fakadó kielégítő magyarázó elveket, hanem bizonyos történelmi tényeket, eseményeket, összefüggéseket, melyeket évszázadok óta ugyanolyannak tudtunk, de mostanában alapvetően megváltoznak. De nem váteszi időgép segítségével, hanem ténylegesen az emberi tudásnövekedés révén. Ám miért szükséges az eddig hitt múltfolyam pontosítása? Azért, mert a hamis múlt következménye két, a mai világrendszerben megoldhatatlan kilátástalanságunk: a javak, s azáltal az ismeretek, eloszlásának aránytalansága. Az új felfogás elterjesztésének már nincs akadálya, annak lassan annyi eszköze lehet, amennyi ember él a földön.

A történelem valós menete, különösen jellegében, messzi van attól, amilyennek a történelemtudomány uralkodó irányzata beállítja, hogy az ember eleinte primitív, és manapság felért a csúcra. A posztmodernizmus pedig következetlen: a visszamenőleges kritikai szemléletet nem gyakorolja a történetírás vonatkozásában. Csak a fennállót, a jelent elemzi, ítéli meg vagy el, s ebből következtet a jövőre. A jelen káosz magyarázatára nem keres okot a történelmi múltból, pedig éppen elég okozat ismert már. Sőt, a múlt mégoly érdemdús eszmei hagyatékát elveti a jelen káros ideológiától mentessége biztosítékaként. De ezzel a káosz jelen jövőre kiterjesztését idézheti elő, megoldását nem. Ezért kell a valós történelem és magyarázata felé fordulnunk, levonva tanulságait.

A valósághoz közelítő múltfeltárás első feltétele, területe a régmúlt időrendjének pontosítása, abszolút időrenddé, hogy ne kelljen az „Ádám-i időszámítást”, azaz „a Teremtés óta eltelt idő” sok téves adata következményét elviselve használni. De ugyanígy illene tisztázni, hogy a Diocletianusi időszámításnak a Krisztusitól eltérő 300 évét hol nem érvényesítették, és esetleg hol duplán, ezzel érdek-mozgatva eseményeket az időskálán.¹⁵ A korszerű eszközök meghatározta időrend a korai emberi történetben eszköz a változtatásra. És tény az adatritkaság visszafelé haladva a múltban, amin a hosszú időre kiterjedő adatok gyűjtése, változási irányok megfejtsége segíthet. Erre új mérési technikák, eljárások és értékelési szempontok jelentek meg. Eredményeként eddig ismert események időbeli helyzete biztosabban megragadható, s egy részük közelebb, más részük távolabb került. Így bizonyos elérhetetlenül távolinak látszó folyamatok elérhető közelségbe kerülnek, a jelentéktelenül közelinek látszó összefüggések igen jelentőségteljes távolságba jutnak. A valós régi

természeti állapotok, megtörtént események megismerésével egyszerűsödik a történeti kép, mivel az igazság mindig a legegyszerűbb.

A jelen valósága

Feltáratlan volt, vagy nem számoltunk vele eddig, de ezután a valóságos eredettörténet fényében kell az eseménytörténetre tekinteni. Hétezer éve kezdődően a földművelés terjedésével kiáradást látunk a Kárpát-medencéből a környező területekre és távolibb európai részekre is. Ezután pedig hódító hatalom szerveződött és terjedt rájuk rombolással és elnyomással. Ebből lettek az ókori államok, azok nyomán a középkoriak, majd az újkori birodalmak. Utóbbiak tovább hódítottak, gyarmatosítottak más földrészeket. De nemcsak saját hasznukra használták a területet és népességét, hanem megsemmisítették annak saját kultúráját. Később a régészetileg feltárt emléknymokat pedig az ókorról szóló beszámolók szerint értelmezték. Kialakítva az emberiség haladásának a nyugati világ hatására történt létrejötté elméletét.

Mindennek eléréséhez előbb harciasságot és fegyvereket használtak, majd bevetettek ideológiai eszközöket. Utóbbiakat a különböző világvallások létrejötte és terjedése jelenti. Ezek eszmetörténeti magyarázatára azonban az anyagi kultúra elégtelenségét szokás felhozni. A gondolkodás önállósága révén viszont az alkotó ember mindig képes volt korlátozni az elnyomás nyerteseit, levetni magáról az elszenvedett szolgaság nyügeit. Ma felelősségünk a jelenből a múltra irányuló elemzéssel feltárni a főszereplő elvek gyökereit és következményeit. De ilyen összevetést keveset látunk, például a kereszténység és az iszlám tekintetében, hogy mit adott az egyik, és mit a másik híveinek és az emberiségnek, s milyen jövőt ígér az egyik és a másik. Csak e két vallást tekintjük is a maga valóságában, közelebb juthatunk „a világ megmentése” ügyében a megoldáshoz. Mert ismeretes az iszlám birodalomalkotó szerepe, és a kereszténységet erősen befolyásolta a birodalmi érdek, bár a kereszténység a mellérendelő együttműködésbe gyökérezik. Amilyet a Kárpát-medencei földművelők utóbb is mutatnak, mégha javaikra sorozatos hódítás települt is.¹⁶ Kivételességgként magyar nyelvünkben, műveltségünkben a mellérendelő jelleg máig megmutatkozik, párhuzamban a keresztény elvekkel. És az emberiség a jövőre nézve is ezt a jelleget tekinthetjük üdvösnek, a bolygónyi szintű együttműködés alapjának. Ám ez értetlenséggel találkozunk a nyugati világban, ahol a világsikert az alárendeléshez kötik.

Az ember, a társadalma és az emberiség viszonylatában megállapítható, hogy az értelmesen tevékenykedő embert és kis közösségét a társadalom sokszoros ereje egyesíti emberiséggé.¹⁷ Törvényszerűség, hogy a kettő (ember és társadalom) egyése egy harmadikban (emberiség) mutatkozik, amit láthatunk az emberen belül is: a lélek vezérlésével működő test hozza létre a személyt. Ennek sorozatában az életprogram vezérelte anyag egyedet, a tudattal rendelkező agy egyéniséget, a szemé-

lyiség vezérelte egyéniség cselekvő személyt alkot. A társadalom esetében pedig a műveltség vezérelte társadalmi lét adja az élő társadalom alakzatát. A műveltségen belül az eszme vezérelte hit építi fel a vallást, és az erkölcs által programozott társadalmi egységek működtetik a társadalmi életet. Végül értelmiség által irányítottan működő gazdaság jelenhet meg eredményes politikaként. A nemzetekben és népekben, etnikumokban megjelenő emberiség szintjén leíró elméleteket találunk, amelyek befolyással bírva a társadalmi alakulatokra, történelmet mutatnak.

Ember, társadalom és emberiség viszonyában tehát az ember adja vezérlést, az értelmet, a szellemet és a társadalom biztosítja a hordozó, működtető mechanizmust. Az első kettő együtt egy harmadikat, egy mindkettőjüket tartalmazó és túlhaladó tényezőt, az emberiséget eredményezi. Az élő rendszerek lényegi jellemzője, hogy együttműködő egyensúlyok sorozatai, bennük anyag és tudat egyazonos rendszer kétféle megközelítése, és a két fogalom együttesen határoz meg egy logikailag látszólag felettük álló fogalmat, de a kettő ebben a fogalomban egyenértékűen egyesülve azonos. A műveltség az emberi együttműködés szellemi, azaz agyi kapcsolataira épül, ami agyi átlapoltságot, kollektivizálódott agyállapotokat jelent. A műveltség tárgyi és szellemi termékei az összedódott tudat hordozói, mintegy örökítő mémek rendszerét alkotják. Az embereket élettani, eszmei, műveltségi kapcsolataik alakítják társadalommá. A társadalmak különböző természeti környezethez alkalmazkodnak, és egymáshoz is, szabályozottan. Az élő társadalomban szellemi és gazdasági élete áthatja egymást.

Manapság új, valóban emberiség léptékű történelem van kialakulóban, amit a bolygónyi méretűvé váló folyamatok, összefüggések hajtanak előre, követelnek ki. Ennek számára viszont nincsen a történetírásban megfelelő színvonalú vagy mélységű történelemábrázolás, amely kiiktatná a múltbeli elnyomó törekvések, egyoldalú haszonszerzések igazolását. Áttérne a magas technikai színvonalon működtetett gazdasággal bíró emberiségrészek, társadalmi csoportok vagy egyes személyek érdekérvényesítési szempontjai szerinti esemény leírásokról az egész emberiség számára megfelelő együttműködést elősegítő folyamatok értékelésére, minden szereplő megbecsülésére a teljes vonatkoztatási rendszerben. Nemcsak a múlt és a közelmúltat áttekintve az új követelmény szerint, hanem szembe nézve azzal a szörnyűvel is, amit az elmúlt hatezer év emberi folyamatai létrehoztak. Változtassa meg a megítélését, nem tekintve többé minden jó forrásának a kényszerítést, a gyilkolást, mégha mégoly dicsőnek is volt eddigelé e magatartás beállítása.

Azért kell az igaz, a hamisítástól mentes történelmet megcéloznunk, mert a félremagyarázott történelem maradt a jelen bajainak megoldására alkalmas szemlélet és eljárásfolyam érvényesülését megakadályozó legnagyobb akadály a földön. Ez az üdvös szemlélet pedig a mellérendelés, ami egyenrangú és együttműködésre serkentő, míg az alárendelésből a mellérendelést megérteni se lehet. Így ma már nyilvánvaló a Kárpát-medencében megőrzött mellérendelő szemlélet, magyar

észjárás előnye: nagyobb esélyt ad a résztvevőknek.¹⁸ Őseredeti a gondolkodásunk: „az egyiket, mint egyiket, a másikat, mint másikat tekintem relációban, nem mint egyenlőt”.¹⁹ A kettőből új harmadikat teremt a gondolkodás: ez igazi szillogizmus! (Ha alárendelően gondolkodom: valamelyiket alárendelem, azaz ugyanazt mondom a mellékmondattal is.) A hagyományos mellérendelő felfogásnak a magyar műveltségben a mai napig történő túlélése mutatja, hogy ebben a kérdésben nincs fejlett, meg elavult, hanem életerő van.

Ha az alárendelés elért is célokat, azok nem egyetemesek, hanem csak az alárendelő világ haszonélvezői szerintiek. Aminek élvezetéből a túlnyomó többség kimaradt, legalábbis ez a kettősség, a kettős társadalom élete volt a gyakorlat a múltban. És a történelem során sok-sok ellenállás keletkezett, amit ugyan időről-időre letörtek hatalmi oldalról, de éppen a kettős kultúra emberi oldala miatt újraéled a törekvés megoldásukra. A mai világhelyzetben, a posztmodern világban ez különösen időszerű, mert az emberlét nem leépülni, hanem épülni akar, és vallja a világ megismerhetőségét, az emberiség egységét. Az embertörténet, az ember felépítése és társadalommal elért eredménye mind azt mutatja, hogy nem a természet vagy a szellem, hanem a kettő együtt meghatározónk, azaz a három mellérendelő filozófiája érvényes. A mai emberiség túlélésének záloga, hogy ismét visszatér a mellérendelő szemléleten alapuló műveltség társadalmi gyakorlatához, és tovább építi társadalmi és szellemi építményét.

Jegyzetek / Notes

¹ Lásd Rorty, 1988.

² L. Habermas, 1993. Vesd össze Pethő, 1997.

³ L. Derrida, 1991. Jacques Derrida, 1993. V. ö. Vajda, 1993. Nyirő, 2012.

⁴ V. ö. Tagai Imre, 1981. Wittgenstein, 1992. Heidegger, 1989, 2000. Fehér, 1992.

⁵ L. Czuczor–Fogarasi, 1862–1874.

⁶ V. ö. Darai, 2018. pp. 166–188.

⁷ V. ö. Barnes, 1996.

⁸ Erről „nem tudván”, Czuczor–Fogarasi szótára bemutat 112 ezer szócikket, 1775 önálló jelentésű szógyökkel.

⁹ V. ö. Tengelyi, 1995.

¹⁰ L. Popper, 1997. V. ö. Darai, 1981.

¹¹ Amibe szerintünk beleférhet az erkölcsi egység törekvése és az érdekkiegyezés lehetősége.

¹² V. ö. Farkas Zsolt, 1994.

¹³ L. Giordano Brunotól a 20. század mártír gondolkodóiig az áldozatok sorát.

¹⁴ V. ö. Bergson, 1923. Bergson, 1987. Bergson, 1990.

¹⁵ Ez pedig magyarázatot ad az egyéb, szerintem nem helytálló megoldásokra. V. ö. Illig, 2002. Hunnivári, 2002. Heribert, 2003. Darai, 2013.

- ¹⁶ L. lásd Darai, 2016a. pp. 320-426 és 427-581. V. ö. Cser–Darai, 2010. és Darai, 2015.
¹⁷ L. Cser–Darai, 2005-2006.
¹⁸ Karácsony, 2008. pp. 5, 7. V. ö. Lendvai, 1993. Darai, 2016b.
¹⁹ Karácsony, 1985. pp. 505-506, 508

Felhasznált irodalom / References

- Bergson, Henri: *Idő és szabadság*. Universum, Szeged, 1990.
 Bergson, Henri: *Tartam és egyvidejűség*. Pantheon, Budapest, 1923.
 Bergson, Henri: *Teremtő fejlődés*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
 Czuczor Gergely, Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára 1–6*.
<http://osnyelv.hu/czuczor/> © Varga András, 2009-2017.
 Cser Ferenc, Darai Lajos: *Ember–Társadalom–Emberiség. Eszme – Hit – Vallás. Atya – Anya – Élet*. Queanbeyan–Kápolnásnyék, 2005-2006.
<http://mek.oszk.hu/18100/18165/>.
 Cser Ferenc, Darai Lajos: *Kárpát-medencei magyar ősiség*. Hun Idea Szellemi Hagyományörző Műhely, Budapest, 2010.
http://www.magtudin.org/Cser_Darai_Karpat-medencei_magyar_osiseg.pdf.
 Darai Lajos Mihály: *Karl Popper*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981.
 Darai Lajos: *A körgánok hatalmi párhuzama: erődített élettér*. Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évf. 2. szám, 2015.
http://epa.oszk.hu/01400/01445/00013/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_2_156-204.pdf.
 Darai Lajos: *A magyar állam jelleme: képviselő, nemzet*. Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI/5. 2016a.
http://epa.oszk.hu/01400/01445/00019/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_5_0320-0426.pdf.
 Darai Lajos: *Árpád Atila örökén – a magyarok őseik útján*. Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII/11. 2018.
http://epa.oszk.hu/01400/01445/00053/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_11_092-237.pdf.
 Darai Lajos: *Legjobb lenne... Heribert Illig és Tóth Gyula „kitalált középkor” elméletéhez*. Szilaj Csikó. 2013.02.27. <http://www.szilajcsiko.hu/legjobb-lenne>.
 Darai Lajos: *Műveltségünk és nyelvünk titka, írása*. Acta Hungarica Turiciensia Historica XXXI/5. 2016b.
http://epa.oszk.hu/01400/01445/00019/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_5_0427-0581.pdf.
 Derrida, Jacques, Immanuel Kant: *Minden dolgok vége*. Századvég, Budapest, 1993.
 Derrida, Jacques: *Grammatológia*. Életünk Magyar Műhely, Szombathely–Párizs, 1991.
 Farkas Zsolt: *A paralógia lovagja*. In: *Mindentől ugyanannyira*. JAK – Pesti Szalon, Budapest, 1994.
<http://mek.niif.hu/01300/01378/html/lyotard.htm>.

- Fehér M. István: *Martin Heidegger. Egy XX. századi gondolkodó életútja*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1992.
- Habermas, Jürgen, Jacques Lyotard, Richard Rorty: *A posztmodern állapot*. Osiris, Budapest, 1993.
- Heidegger, Martin: *Lét és idő*. Gondolat, Budapest, 1989. és Osiris, Budapest, 2000.
- Hunnivári Zoltán: *Hungár naptár*. Budapest, 2002.
- Illig, Heribert, Klaus Weissgerber: *Magyarok a kitalált középkorban*. Allprint Kiadó, Budapest, 2003.
- Illig, Heribert: *A kitalált középkor. A történelem legnagyobb időhamisítása*. Allprint Kiadó, Budapest, 2002.
- Jonathan Barnes: *Arisztotelész*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996.
- Karácsony Sándor: *A magyar észjárás*. Magvető Kiadó, Budapest, 1985.
- Karácsony Sándor: *Magyarok kincse*. Széphalom Könyvműhely. Budapest, 2008.
- Lendvai L. Ferenc: *Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*. Exodus, Budapest, 1942.
- Mumford, Lewis: *A gép mítosza*. Európa, Budapest, 1985.
- Nyirő Miklós (szerk): *Filozófia mint de(kon)strukció: Heidegger és Derrida*. L'Harmattan, Budapest, 2012.
- Pethő Bertalan (szerk.): *Poszt-posztmodern. A 90-es évek*. Platón Kiadó, Budapest, 1997.
- Popper, Karl R: *A tudományos kutatás logikája*. Európa, Budapest, 1997.
- Rorty, Richard: *Megismerés helyett remény*. Diannoia Jelenkor Kiadó Pécs, 1988.
- Tagai Imre: John Dewey. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- Tengelyi László: *Kant*. Áron Kiadó, Budapest, 1995.
- Vajda Mihály: *A posztmodern Heidegger*. T-Twins, Lukács Archivum, Századvég Kiadó, Budapest, 1993.
- Wittgenstein, Ludwig: *Filozófiai vizsgálódások*. Atlantisz, Budapest, 1992.

SIPOS ANDRÁS

Az életminőség-fejlesztés, mint politikai választási program (Avagy az életminőség a 2018–2019-es választásokon)

The Improvement of the Quality of Life as an Electoral Agenda

Abstract

“In the sixties of the 20th century basic objectives of society were redefined in the developed countries according to which the path of development is not the economic growth at all costs but the improvement of the people’s well-being and their quality of life (QOL). Thus the melioration of the QOL has become an essential aim of modern societies.” Hungary, partly due to its geopolitical position has followed the developed western societies, but the effect of the more undeveloped regions of East Europe should not be disregarded. Mária Kopp, Árpád Skrabski in their essay entitled *The State of Mind of Hungarians after the Millenium (Magyar lelkiállapot az ezredforduló után)* claim that “...though the conditions constantly keep upgrading, people feel worse and worse.” he question is what the reaction and response of politics is, more accurately of the institutions of politics and the political parties in regards to the change of the QOL in Hungary is. Because – according to my standpoint – QOL is not merely a health, social, psychological issue but the issue of the functioning of politics and political institutions as well. A comprehensive overview of the topic would go beyond my talk hence I have focused my insight on how the Hungarian political parties approached the improvement of the QOL and the relevant effects of economical competition and technological development during the recent votes (Parliamentary Elections 2018, Elections of the European Parliament 2019 and the Municipal Election 2019). It is especially interesting to see what the governing FIDESZ and KDNP parties say about the development of the QOL and what the opposition parties have to say about it. Although with different indications they all touch upon health and social issues, housing and homelessness, security, freedom of speech, and opportunities to work but far less concerned about the further conditions which influence and determine people’s subjective and objective feelings.

Keynotes: quality of life (QOL), politicalparty, electoralprogramme, electoralspeech, government, opposition, pollution, energycommittee, democracy, nation, immigration, health, family policy, populationdecline, poverty, digitalization.

Absztrakt

„A huszadik század hatvanas éveiben a fejlett országokban újrafogalmazták a társadalom alapvető célkitűzéseit, amely szerint a fejlődés útja nem a mindenáron való gazdasági növekedés, hanem az emberek jóllétének, életminőségének javítása. Így az életminőség-javítás a modern társadalmakban igen fontos célkitűzéssé vált, ...”¹. Magyarország, geopolitikai elhelyezkedéséből

adódóan is, a fejlett nyugati társadalmak irányába halad, de nem lehet figyelmen kívül hagyni a keleti, elmaradottabb régiók hatását sem. Kopp Mária, Skrabski Árpád Magyar lelkiállapot az ezredforduló után című írásában jelzi, hogy „...életfeltételek folyamatosan javulnak a nyugati társadalmakban, az emberek egyre rosszabbul érzik magukat.”² A kérdés az, hogy a politika, pontosabban a politikai intézményrendszer, a politikai pártok miképpen reagálnak erre, milyen válaszokat adnak az életminőség változásra itt nálunk Magyarországon. Álláspontom szerint, az életminőség problematika nem csak egészségi, szociális, pszichológiai, szociálpszichológiai, stb. kérdés, hanem politikai, a politikai intézményrendszer működésének a kérdése is. Előadásomban arra nincs mód, hogy a témát átfogóan vegyem szemügyre, ezért most pusztán azt vizsgálom meg, hogy Magyarországon a közelmúltban megtartott (2018-as magyar parlamenti, 2019-es Európai Parlamenti és települési önkormányzati) választásokon a politikai pártok programjukban miképpen foglalkoztak az életminőség-fejlesztéssel, illetve az erre vonatkozó a gazdasági-versenyből, a technológiai, technikai fejlesztésekből adódó hatásokkal.

Különösen érdekes, hogy a kormányon levő FIDESZ és KDNP politikusai mit mondanak és mit az ellenzéki politikusok az életminőség fejlesztésről. Más-más előjellel, de foglalkoznak az egészséggel, a szociális kérdésekkel, a lakhatással, hajléktalansággal, biztonsággal, a véleménynyilvánítás szabadságával, munkavállalás lehetőségeivel, de meglehetősen szűkszavúan azzal, ami az emberek szubjektív és objektív életérzését ezeken túlmenően befolyásolják, meghatározzák.

Kulcsszavak: Életminőség, politikai párt, választási program, választási beszéd, kormányzat, ellenzék, környezetszennyezés, energiabiztonság, demokrácia, nemzet, menekültkérdés, egészség, családpolitika, népességfogyás, szegénység, digitalizáció.

1. Bevezetés „A jövő az ajtónkon kopogtat, kérdés, hogy beengedjük-e?”³

„A huszadik század hatvanas éveiben a fejlett országokban újrafogalmazták a társadalom alapvető célkitűzéseit, amely szerint a fejlődés útja nem a mindenáron való gazdasági növekedés, hanem az emberek jóllétének, életminőségének javítása.

Így az életminőség-javítás a modern társadalmakban igen fontos célkitűzéssé vált, ...”⁴ Magyarország, geopolitikai elhelyezkedéséből adódóan is, a fejlett nyugati társadalmak irányába halad, de nem lehet figyelmen kívül hagyni a keleti, elmaradottabb régiók hatását sem. Kopp Mária, Skrabski Árpád Magyar lelkiállapot az ezredforduló után című tanulmányában jelzi, hogy miközben a nyugati társadalmakban az életfeltételek folyamatosan javulnak, az emberek viszont egyre rosszabbul érzik magukat.⁵ A kérdés az, hogy a politika, pontosabban a politikai intézményrendszer, a politikai pártok miképpen reagálnak erre, milyen válaszokat adnak az életminőség változásra itt nálunk Magyarországon és persze a világban a különböző szintű politikai rendszerekben. Merthogy – álláspontom szerint – az életminőség problematika nem csak egészségi, szociális, pszichológiai, szociálpszichológiai, stb. kérdés, hanem politikai, a politikai intézményrendszer működésének a kérdése is. Előadásomban arra nincs mód, hogy a témát átfogóan ve-

gyem szemügyre, ezért most pusztán azt vizsgálom meg, hogy Magyarországon a közelmúltban megtartott (2018-as magyar parlamenti, 2019-es Európai Parlamenti és települési önkormányzati) választásokon a politikai pártok programjukban, illetve alap dokumentumaikban miképpen foglalkoztak az életminőség-fejlesztéssel, illetve az erre vonatkozó a gazdasági-versenyből, a technológiai, technikai fejlesztésekből, környezetünk változásaiból adódó hatásokkal.

Némileg vitatkozva a konferencia fő címével, nem életminőség fejlesztésről, hanem életminőség változásról, változtatásról beszélhetünk. Talán, mint életminőség javítás az, ami megfelel a világban és így Magyarországon végbemenő folyamatoknak. Az okos-telefonok világában élünk, ma már mindenki, korra, nemre való tekintet nélkül használja. A mindennapi társas kapcsolatok, a kommunikáció, így a választási kampányok szerves részévé vált. De jól van-e ez így? És most nem csak arról beszélek, hogy pl. az egymás mellett ülő fiatalok, miközben egymás mellett ülnek, az okos-telefonjaikat „tapogatják” szorgalmasan. Vagy nem arról, hogy a szülők, miközben a babakocsit tolják, a telefonjukat nézegetik, olvassák, azaz kapcsolatban állnak valakivel, vagy éppen információkat gyűjtenek, vagy játszanak. A politikai pártok a választás napján sms üzeneteket küldenek a választóiknak és arra biztatják őket, hogy menjenek el szavazni. Ugyanerre biztatják az állampolgárokat a közösségi médiákban. Tehát a modern technika – mint ez közismert – ott van a minden-napjainkban a hálósobákban, az étkezéseink alatt, a munkavégzésben (az ácsmester a tetőn dolgozva a laptopján keresztül nézi meg a következő munkafolyamatot, a méreteket), a tömegközlekedésben, a társas kapcsolatokban és lehet tovább sorolni, hogy a modernizációnak milyen hatása van ránk emberekre.

Természetesen a jól-lét, az életminőség nem csak a kommunikáció magas fejlettségi szintjén mérhető le, hanem az oktatásban, az egészségügyben, a lakhatásban, és – véleményem szerint – a demokrácia, a véleményalkotás szabadságában. A politikai pártok a választási kampányokban elsősorban ezekről a témákról szóltak a választópolgárok felé. Ezekről a kérdésekről vitatkoztak egymással, illetve fogalmaztak meg üzeneteket.

Manapság a tudományok már azt is próbálják mérni az életminőséggel összefüggésben, hogy milyen az emberek szubjektív életérzése, ezt próbálják számokban is kifejezésre juttatni, időszakokat, régiókat, országokat összehasonlítani.

A Magyar Nemzet 2019. november 17. vasárnapi számában „Növekvő jólét köszöntött Európára – A társadalmi elégedettséget a munkahely és az anyagi biztonság érdemben befolyásolja” alcímmel közöl írást. „Magyarország lakossága közepesen elégedett, átlagosan 6,5 pontra értékelték a megkérdezettek. Jelentős javulást mutatnak az adatok 2013-hoz képest: akkor a társadalom közel negyven százaléka elégedetlen volt mindennapjaival, az állampolgárok fele pedig közepesnek ítélte a helyzetét. Az elmúlt öt évben nyolc százalékkal csökkent azok aránya, akik nem voltak megelégedve életükkel. Alacsony ugyanakkor uniós és régiós szinten is a kimondottan elégedettek aránya, a lakosság mindössze 13 százaléka.”²⁶ A politikai pártok prog-

ramjában ilyen megállapítások nemigen vehetők észre, de tekintettel arra, hogy a Magyar Nemzet politikai napilap és a kormányhoz áll közel, ez egyúttal azt is jelenti, hogy figyelik az emberek szubjektív életérzését, véleményét.

Ha elfogadjuk Kopp Mária, Skrabski Árpád, előbbieken már idézett, tanulmányának megállapítását, mely szerint „Valamennyi betegség közül az emberek a depressziós állapotot tartják”⁷ leginkább problémának, és ennek egyik okának a társadalmi igazságtalanság hiányát vélik, akkor ez indokolja az alacsony politikai aktivitásukat, a választásokon való kis részvételi hajlandóságukat, illetve a könnyű befolyásolhatóságukat. Tehát nem véletlen, hogy a politikai pártok választási kampányaikban a demokrácia hiányát kifogásolják, vagy meglétét bizonyítják. Miközben ehhez hozzá kell tenni, hogy „a diplomásoknak csak a 4%-a, az érettségizetteknek 6%-a”⁸ szenved depresszióban és a választási aktivitásuk is náluk magasabb.

A politikai pártok programjait, a politikusaik beszédeit szoros kapcsolatba lehet hozni az életminőséggel. A következőkben kiemelünk néhány témakört Kopp Mária és Skrabski Árpád az interneten közzétett tanulmányuk megállapításai szemszögéből.

2. (Keresztény)demokrácia és életminőség

Kopp-Skrabski Magyarországra is vonatkozó megállapítása, különösen a rendszerváltást követően, „... a demokrácia politikai, jogi alapjai megeremtődtek”⁹, de „még egyáltalán nem alakult ki a demokratikus társadalom, még kevésbé a demokratikus lelkiállapot. A demokráciának elsősorban és alapvetően az emberek lelkében kell kiépülnie. Csak akkor beszélhetünk valódi demokráciáról egy társadalomban, ha a népesség meghatározó hányada lelkében demokrata.”¹⁰ Kopp-Skrabski másik megállapítása, mely szerint „a vallásosság a mai magyar társadalomban is jelentős életminőség-javító erőforrást jelent.”¹¹

Erre reflektál, ezzel függ össze Orbán Viktor FIDESZ pártelnök legutóbbi kongresszusukon és más alkalmakkal is hangsúlyozott gondolata „Ma már világosan látszik, hogy Magyarországon létrejött, létrehoztunk egy új és valódi államelméleti és politikaelméleti modellt. Létrehoztunk egy sajátos kereszténydemokrata államot.”¹²

Magyarország népességsökkenése kapcsán is fontosnak tartotta a miniszterelnök kihangsúlyozni, hogy a folyamat megállításának feltétele „...az, hogy a kereszténységnek Európában vissza kell erősödnie. Ha Európában nem történik meg a kereszténység megerősödése, akkor magányos szigetként Magyarország aligha lesz képes eredményeket elérni.”¹³ Orbán Viktor: „Demokrácia igen, liberalizmus nem. Ez a mi programunk.”¹⁴

Ma Magyarországon a politikai pártok között tehát abban egyetértés van, hogy a demokrácia nagyon fontos, az éles véleménykülönbség abban van, hogy ez a demokrácia keresztényi alapokon nyugodjon, vagy liberális demokrácia, vagy jelző nélküli demokrácia legyen. Ez a vita megosztja a társadalmat, feszültséget okoz, rontja a közérzetet. Különösen a parlamentben ellenzéki szerepet betöltő

pártok hiányolják a demokráciát és bizonygatják annak hiányát, a választásokon az egyik fő kérdés, amiről beszélnek politikusaik.

A mindennapi életünkben azonban van néhány olyan téma, ami egyre inkább és egyre jobban foglalkoztatja az embereket, hatással van mindennapjaikra. A civilizáció, a fogyasztói magatartás elterjedése, a gyors technikai és technológiai fejlesztések, az éghajlatváltozás okoz életünkben mindennapi problémát, amivel a politikusok, a politikai pártok is kénytelenek szembenézni.

3. Környezetszennyezés és a modern „jóléti” államok

„Ma már számos előrejelzés, többek között a Római Klub figyelmeztetése jelzik, hogy az emberiség rövid időn belül elpusztíthatja önmagát, ha nem változtat a környezetszennyezés, fegyverkezés, urbanizáció jelenlegi trendjein.”¹⁵

Erre reflektál a 2018-ban létrejött LMP–Új kezdet nevű (zöldpárt és önkormányzati bázisú párt) választási szövetség programja, melyben azt ígérik, hogy „A fejlesztési forrásokat a jövőképes ágazatok felé tereljük.”¹⁶

Itt is vita van a kormánypártok és az ellenzék között. A veszélyt semelyik fél nem tagadja, de a megoldást máshol keresik. Az LMP–Új kezdet azt mondja, hogy „A magas színvonalú hozzáértés és a kedvező természeti adottságok ma jelentős részben kihasználatlanok. Az okos gazdaság e kettőre, a humán tőkére és a természeti erőforrások fenntartható használatára épül... A világ a rugalmas okoshálózatok felé halad. Ezek révén tudjuk kihasználni az időjárásfüggő, gyakorlatilag ingyen termelő nap- és szélenergia kapacitások előnyeit. Az áramár napon belül igazodik a termeléshez és informatikai automatizálással a fogyasztók (háztartási gépek, elektromos autók, tároló kapacitások) akkor veszik le a legtöbb áramot, amikor a legolcsóbb. Ezek a megoldások egyaránt csökkentik az áramfogyasztás költségeit és az áramigény napon belüli ingadozásait.”¹⁷

Orbán Viktor azt mondja: „Megjelennek Európa térképén a közép-európai multinacionális nagyvállalatok. Összekötjük út- és vasúthálózatainkat. Európa gyorsan fejlődő és irigyelt országai leszünk.”¹⁸

A kormánypárt szerint az energia szükségletünket belátható időn belül az atomenergiára kell alapoznunk. A Demokratikus Koalíció programjában azt fogalmazza meg, hogy „Az ország fekvése miatt nagy figyelmet kell fordítani a környezeti kockázatokra, a klímaváltozásra és vízkészleteink védelmére, hasznosítására. Ugyanúgy, mint az energiabiztonságra, vagy az állami, gazdasági, pénzügyi rendszereink, közműrendszereink, a műszaki és intézményi struktúrák biztonságára.”¹⁹

4. A nemzeti azonosságtudat fontossága az életminőség szempontjából

„Ma Magyarországon alapvető volna a kettős vagy többszörös identitás értékének erősítése a mai súlyos helyzet feloldása érdekében. Az a fajta többszörös identitás, amit Devecseri Gábor így fogalmazott meg: »Én a legszerencsésebb ember vagyok. Mert egy labdarúgó mérkőzésnél nem is tudom, kinek szurkoljak. Elsősorban a magyarnak bárkivel szemben. Másodsorban az európainak a nem európaival szemben, azután a zsidónak, a származásomra való tekintettel, katolikusnak a vallásra való tekintettel, amelyben felnővekedtem, a reformátusnak, mert református gimnáziumban nevelkedtem. Én jónak érzem ezt a sokféle kötöttségemet, hogy semmiféle szektás, semmiféle sovíniszta vonás nincs bennem. De a szolidaritást és az együvé tartozást a legkülönbözőbb kategóriákkal, amelyekbe beletartozom így vagy úgy, átérzem nagyon is.«²⁰

Mit mond Orbán Viktor: „Egy jó döntéssel felemelhetsz egy várost, egy gazdasági ágazatot, az emberek egyik vagy másik csoportját, de ha visszaadod egy ország önbecsülését, és visszaadod a célkitűzéshez szükséges lelki- és képzelőerőt, akkor mindenkit, egy egész nemzetet emelhetsz fel egyszerre.... Az unió tagjai vagyunk, és azok is maradunk. Nem akarjuk kenyértörésre vinni a dolgot azokkal az országokkal, akik multikulturális országokká alakították a saját otthonukat. Elvégre az ő hazájuk, az ő otthonuk, az ő életük. De ez itt a mi hazánk, a mi otthonunk, a mi életünk. E fölött a magyarokon kívül más nem rendelkezhet. Soha senki más.»²¹

Hogy vélekedik elnöki köszöntőjében a Demokratikus Koalíció elnöke, Gyurcsány Ferenc: „A sokak Magyarországa mindannyiunk otthona, ahol jó élni, ahova jó hazajönni. Ahol nemcsak az gyógyul, akinek kapcsolata és pénze van, hanem akinek szüksége van rá. Nemcsak az tanul, aki tehetős, hanem az, akinek tehetsége és szorgalma van. Ahol a fizetésből meg lehet élni. Ahol egy ledolgozott élet után mindenki tisztességes nyugdíjra számíthat. A sokak Magyarországa a mi otthonunk, ahol valamennyien megtaláljuk a helyünket és vigyázunk egymásra. Vigyázunk függetlenül attól, hogy melyikünk miben hisz, hogy milyen az ízlése, mert tudjuk: összetartozunk.»²²

5. Menekültkérdés és a jól-létünk

„Nemeskürty István írta, hogy amikor a XX. század közepén a családok eredetét kellett vizsgálni, kiderült, hogy Magyarországon szinte minden család rendkívül gazdag, sokszínű örökséget hordoz. Büszkének kell lennünk családjaink német, szlovák, zsidó, délszláv, cigány és még sorolhatjuk hányféle örökségére,

identitására, amely a genetikai gazdagság és a kreativitás alapja. Ennek a sokféle eredetnek az értékelésével kell azonosulnunk a magyar történelem és kultúra hagyományaival, értékrendjével, szeretnünk és ápolnunk ezt a közös örökséget.”²³ Mégis a legnagyobb véleményeltérés Európában és Magyarországon a politikai pártok, és ezzel együtt a társadalom különböző csoportjai között, a menekültkérdés. A legnagyobb félelem ennek kapcsán tapasztalható az emberek között. Féltjük a biztonságunkat, a megszokott életünket, az elért eredményeinket, az életminőségünket. Valós és mégis hamis ez a veszély. Hiába Nemeskürty István figyelmeztetése, ma nagyobb a keletje ebben a vonatkozásban a bezárkózásnak, mint a nyitottságnak. Kerítés mögött érezzük magunkat biztonságban. Demokratikus Koalíció programjában fogalmazódik meg, hogy „A mai világban egyre fontosabb a tűrő- és alkalmazkodóképesség, ami alapján a kikerülhetetlen változásokat be tudjuk fogadni. Mindebben az oktatás, az információáramlás, a hálózatosodás és a szolidaritás lehet a segítségünkre. Ebben a folyamatban az állam és a gazdaság szereplőivel egyenlő mértékű az egyén szerepe és felelőssége is.”²⁴

Nem véletlen, hogy Orbán Viktor a keresztény értelmiségiek kongresszusán elhangzott beszédében a kereszténység fontosságát hangsúlyozta. „Nevezhetjük nemzeti rendszerváltásnak is, de nem lenne indokolatlan keresztény rendszerváltásnak hívni sem. Keresztény rendszerváltás, ami kereszténydemokráciát eredményezett, amelynek középpontjában a keresztény szabadság áll. Ennek a kereszténydemokráciának a jegyében fogant kereszténydemokrata államnak a leírását, a pilléreit és a kereteit adja meg a 2011 húsvétján elfogadott húsvéti alkotmány, vagyis az Alaptörvény.”²⁵ Tehát keresztény állam vagyunk, amibe nem férnek bele más vallású, kultúrájú, életminőségű népek.

6. Életminőség és emberi egészség

„Az egészséggel összefüggő életminőség azon fizikai és pszichológiai jellemzők összessége, amelyek meghatározzák, hogy a személy mennyire érzi képesnek magát és talál örömet tevékenységeiben és életvezetésében.”²⁶

Talán meglepő és nem is biztos, hogy helyes, ha itt idézem Orbán Viktor – a FIDESZ kongresszuson elmondott – szavait. Mindenesetre ez azért is fontos, mert manapság a FIDESZ-KDNP pártszövetségnek 2 milliós szavazótáborának lelki egészségét ezek a mondatok nagymértékben erősíthetik. „Bajtársak vagyunk, és szavak nélkül is tudjuk, hogy egy vérből valók vagyunk. A bajtársiasság a legfontosabb dolog. Politikai pártként és szövetségeseikként is ezen fordul meg a sorsunk. Bárki lojális tud lenni a másikkal, ha annak igaza van. Hozzám is könnyű lojálisnak lenni, ha igazam van. A bajtársiasság azonban több ennél, jóval túl van ezen. A bajtársiasság azt jelenti, hogy akkor is lojális vagyok hozzád, amikor Te tévedsz, s akkor is számíthatok Rád, amikor én tévedtem.Ronald Reagan ezt

nevezte a tizenegyedik parancsoltnak. Igen, a politikában szükség van a tizenegyedik parancsolatra. Ez úgy hangzik, ne mondj rosszat a fideszes társadról. Ezt majd még gyakorolni kell.”²⁷

Nyilván ezek a mondatok nem győzik meg azt a sokaságot, akik a mindennapokban az egészségügyi ellátás problémáit tapasztalják. Minden bizonnyal, ezért fogalmazta meg az MSZP a 2019. évi európai parlamenti választási programjában és a többi ellenzéki párt is saját programjukban, hogy „...európai szintű egészségügyet a magyaroknak! Az egészségügyi ellátás megszervezése és biztosítása a nemzeti kormányok feladatkörébe tartozik, az EU csupán kiegészíti a tagállamok szakpolitikáit. ... Az elérhető uniós forrásokból több pénzt kell fordítani a magyar egészségügyi rendszer modernizálására, a működési módot átalakítva, úgy, hogy kiemelt figyelmet kapjon a megelőzés, az egészséges életmód elősegítése, a korszerű diagnosztikai és gyógyító eljárások, technológiák nyújtotta lehetőségek kihasználása ... Rengeteg település maradt házi orvos nélkül a Fidesz miatt... Szinte már naponta jelennek meg újabb és újabb lesújtó jelentések a magyar egészségügy helyzetéről. Ennek ellenére a Fidesz továbbra sem tesz semmit a helyzet javításáért, ...

Október 13-án arról is döntünk, hogy olyan vezetőket akarunk-e településeink élére, akik mindent megtesznek az ott élők egészségéért vagy olyanokat, akik az Orbán-kormánnyal együttműködve megfosztják az embereket az orvosi ellátástól.”²⁸ Mit válaszol erre a Kormányzópárt vezetője: „...hát el kell mondanom, hogy felújítottunk 77 kórházat, 54 rendelőintézetet, 104 mentőállomást. Szolgálatba állítottunk 800 új mentőautót. Az orvosok bére 82 százalékkal nőtt, az egészségügyi szakdolgozók 2022-ben a 2016-os bérek több mint kétszeresét fogják keresni.”²⁹ A Momentum és az LMP tartja fontosnak a programjában a mentálhigiénés betegségekkel foglalkozni. „A mentális egészség éppoly fontos, mint a testi egészség. A mentálhigiénés és mentális egészségügyi rendszer jelenlegi áldatlan állapota megnehezíti a gyógyítást és a gyógyulást egyaránt. Az ágazat rendkívül alulfinanszírozott és sajnos képtelen elérni azokat, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rá. A finanszírozás normalizálása után nagy hangsúlyt fektetnénk az élmény alapú programok és a közösséghez tartozást erősítő intézmények, társadalmi szervezetek támogatására. A mentálhigiénés és pszichoterápiás kezelésekre való hozzáférés növelése érdekében szakmai irányelveknek megfelelő, könnyen hozzáférhető ellátórendszert alakítunk ki, mely lefedi a mentális problémákkal kapcsolatos egészségfejlesztést, állapotfelmérést, diagnosztikát, kezeléseket és rehabilitációt.”³⁰ „A mentális egészség a jó életminőség alapfeltétele, hiánya pedig a testi betegségek gyakori oka.”³¹ „Befektetünk a jövőbe: emberközpontú, méltó, XXI. századi egészségügyet építünk”- mondja a Jobbik. „... nem csupán szerkezeti reformokat ígér, hanem sokkal inkább politikai hozzáállást illető változást az egészségügyet érintő közgondolkodással kapcsolatban – ez az alapfeltétele annak, hogy végre elinduljunk előre.”³²

7. Demográfia és családpolitika

Orbán Viktor miniszterelnök a Budapesti Demográfiai Fórumon kifejtette, hogy a magyarországi és Európai népességfogyásnak okozója „...a két világháború, illetve két európai polgárháború...nem természetes, hanem rendkívüli esemény, ezért nincs mese, a politikának egy ilyen érzékeny kérdésben, mint a demográfia, szerepet kell vállalnia... Gazdasági alapok kellene, ami előfeltétele a sikeres családpolitikáknak, hogy a magyar nemzeti össztermék a következő időszakban, körülbelül tíz éves időtávban 2030-ig, minden évben legalább 2 százalékkal haladja meg az Európai Unió gazdasági növekedésének az átlagát.”³³ A családtámogatási rendszer bővülése és újabb gazdaságvédelmi program várható az Országgyűlés őszi ülészakájában – jelentette ki a Fidesz alelnöke, egyben önkormányzati választásokért felelős kampányfőnöke a Kossuth rádió Vasárnapi újság című műsorában. „Közölte, hogy az őszi ülészakában tovább bővítenék a családtámogatási rendszert, mert céljuk, hogy a magyar népesség növekedési pályára álljon. A csökkenés üteme már mérséklődött, de a Fidesz szeretné, ha a lakosság szám enyhén gyarapodna. Kósa Lajos azt mondta, hogy ez elérhető a családpolitikai eszközök bővítésével. A magyar családok jövőbeli kilátásait jelentősen javítják ezek az intézkedések, ezért »jó néhány ilyen javaslatunk lesz« – tette hozzá.”³⁴

„Az ország népessége csak akkor fog nőni, ha a társadalom széles rétegei számára érezhető a szociális biztonság, ha tervezhető a jövő, a megélhetés, ha az előre jutásban nem a pártpolitikai hovatarozás, hanem az igyekezet, a tehetség, a szorgalom számít. Olyan családtámogatási rendszerre van szükség, amely minden család számára azonos jogokat biztosít, amely egyensúlyt teremt a munkavállalás és a családi élet között.”³⁵

8. A szegénység, mint kampánytéma

A legérzékenyebb kérdés az életminőség szempontjából a szegénység, a hajléktalanság. Ez a másik olyan kérdéskör, ami a legélesebb vitát váltotta ki az ellenzék és a kormánypárt között. Orbán Viktor: „Először is végleg magunk mögött fogjuk hagyni a szegénységet. Az uniónak nem mi vagyunk a lieblingjei, mégis az áll a Magyarországról szóló jelentésében, hogy 2010 óta több mint egymillió ember tudott kitörni a szegénységből Magyarországon. De nekem ez még így is elfogadhatatlan. ... Az előttünk álló évtized ... másik nagy munkája a cigányság helyzetének rendezése lesz. Ne ijedjünk meg ettől. Sokak fejszéje beleszorult már ebbe a fába. A mienk nem fog. Az előjelek biztatóak. ...Lehetetlen nem látni emögött az egyházak, a civil szervezetek, a kormányzati szervek összefogását...”³⁶ „»Mi leszünk az a párt, ami elmondhatja magáról, hogy felszámolta a szegénységet Magyarországon.« Ez is csak az egyik a miniszterelnök ordas nagy hazugságai közül, hiszen semmit sem tesz a szegénység

felszámolásáért, sőt ahol csak lehet, ott még nehezebb helyzetbe hozza a rászorulókat. 9 éve van kormányon a Fidesz ez alatt az idő alatt azonban annyira megnövekedett a mélyszegénységben élő családok száma, hogy már a társadalom legszegényebb 30 százaléka neveli a magyar gyerekek több mint felét. Ennyit jelent az, hogy a Fidesznek a gyermekek és a családok az elsők.”³⁷ A Momentum szerint „...anyagi és szociális segítséget kell nyújtani annak a 800 ezer embernek, akiket leginkább veszélyeztet a hajléktalanná válás. Nem hagyjuk, hogy egy válás vagy családi probléma bárkit az utcára taszítson. A hajléktalanság nemcsak a lakás hiányából fakad. Egy összetett szociális probléma, amit ennek megfelelően lehet csak kezelni. Nem bűnösként kell elkönyvelni a hajléktalánokat, hanem meg kell találni a probléma gyökerét és válaszokat adni rá. Az anyagi problémákkal való küzdelem, a munkanélküliség és a hajléktalanság bármelyike mentális és egészségügyi leépüléssel jár, így fontos a korai beavatkozás, hiszen a megelőzés mindig hatékonyabb és olcsóbb, mint az utólagos rehabilitáció.”³⁸ Az ellenzéki és a kormánypártok között egyetértés van abban, hogy a szegénység komoly és összetett probléma, feszültség forrása a társadalomban. A megoldás megközelítésében, megtalálásában van jelentős különbség.

9. Digitalizáció a mai Magyarországon

Talán ebben a kérdésben van a legkisebb különbség a politikai pártok között napjainkban. Nyilván mindenki felmérte, hogy a modern technika alkalmazása nem kerülhető meg. A FIDESZ számára minden bizonnyal meghatározó tanulság volt az Internetadó bevezetésének kudarca, az ennek kapcsán kibontakozó tömegmegmozdulás. Persze ez mindenkinek nagy tanulsággal szolgált. A kérdés csupán az, hogy ki miképpen tud ehhez a szolgáltatáshoz, eszközökhöz hozzájutni. A digitalizáció veszélyeire a kampányok során nem sok figyelem hárult. Egyedül a Jobbik hívta fel a figyelmet erre programjában. Orbán Viktor: „...el kell juttatnunk a digitalizációt a legtávolabbi faluban élő gazdáig, a kórházakig, a kistelepülésekig, a kis- és közepes vállalkozásokig, hogy mindenki, minden egyes polgár, minden egyes vállalkozás nyertese legyen és ne elszenvetője a digitalizáció okozta változásoknak.”³⁹

Demokratikus Koalíció: „A globális, felgyorsult, internet alapú világban modellváltás zajlik, amely nagy hatással van az emberekre, a munkavégzés módjára, a hétköznapi életre. A Demokratikus Koalíció szerint csupán nemzetközi összefogással nézhetünk szembe ezekkel a kihívásokkal, legyen az a globalizáció, a háború, a terrorizmus, a klímaváltozás vagy éppen a szegénység. ...Ebben a folyamatban az állam és a gazdaság szereplőivel egyenlő mértékű az egyén szerepe és felelőssége is.”⁴⁰

„A Jobbik úgy gondolja, az okos-eszközök használata az iskolákban nem ördögtől való, hiszen ezek mára a mindennapos használat tárgyai. A tiltás helyett inkább a helyes alkalmazásukra kellene megtanítani a diákokat. Azért is van szükség időszerű, sürgető

megújulásra e téren az oktatásban, mert amíg a munka világában teljesen elterjedt a digitális eszközök használata, addig itt hatalmas a lemaradás.”⁴¹

„Biztosítjuk a legális hozzáférést az online tartalmakhoz, a felhasználókat kriminális hazai jogszabályokat eltöröljük.”⁴² – mondja az LMP.

10. Összegzés helyett

Az életminőség-fejlesztés új paradigmáiról alkotunk véleményt akkor, amikor az egyik vagy a másik politikai párt programjáról mondunk ítéletet azzal, hogy ha itt az ideje elmegyünk szavazni, vagy nem megyünk el, s rábízunk a döntést azokra, akik leadják voksukat. Persze nem könnyű eligazodni az életünket jelentősen befolyásoló kérdésekben, amelyekben nincs egyetértés szakemberek és politikusok között sem.

Igaz, viszonyunkat a mai világhoz nem csak akkor tudjuk kifejezésre juttatni, amikor szavazni kell, hanem a mindennapi életvitelünkben. Gyűjtjük-e szelektíven a hulladékot, takarékosan használjuk-e a vizet, vagy az áramot és lehet sorolni. Hogyan használjuk az okos-telefont, mikor adjuk a laptopot gyermekeink kezébe? A 2018-2019-es választások erről is szóltak, de nem csak erről!

Jegyzetek / Notes:

¹ Életminőség fogalom – <https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%89letmin%C5%91s%C3%A9g>, Letöltés: 2019. 10.10

² Kopp Mária, Skrabski Árpád Magyar lelkiállapot az ezredforduló után http://www.tavlatok.hu/86/86kopp_skrabski.pdf, Letöltés 2019. 10. 10.

³ LMP és Új kezdet közös programja, 2018. – www.lehetmas.hu

⁴ Uo. mint 1.

⁵ Uo. mint 2.

⁶ „Növekvő jólét köszöntött Európára - A társadalmi elégedettséget a munkahely és az anyagi biztonság érdemben befolyásolja” Magyar Nemzet 2019. november 17. vasárnapi szám

⁷ Uo. mint 2.

⁸ Uo. mint 2.

⁹ Uo. mint 2.

¹⁰ Uo. mint 2.

¹¹ Uo. mint 2.

¹² Orbán Viktor beszéde a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének (KÉSZ) XII. kongresszusán 2019. szeptember 14. Budapest – www.fidesz.hu

¹³ Orbán Viktor beszéde a III. Budapesti Demográfiai Fórumon, 2019. szeptember 5. Budapest – www.fidesz.hu

- ¹⁴ Orbán Viktor beszéde a Fidesz – Magyar Polgári Szövetség XXVIII. kongresszusán 2019. szeptember 29. Budapest – www.fidesz.hu
- ¹⁵ Uo. mint 2.
- ¹⁶ Uo. mint 3.
- ¹⁷ Uo. mint 3.
- ¹⁸ Uo. mint 14.
- ¹⁹ Sokak Magyarországa a Demokratikus Koalíció programja – www.dkp.hu
- ²⁰ Uo. mint 2.
- ²¹ Uo. mint 14.
- ²² Uo. mint 19.
- ²³ Uo. mint 2.
- ²⁴ Uo. mint 19.
- ²⁵ Uo. mint 12.
- ²⁶ Uo. mint 2.
- ²⁷ Uo. mint 14.
- ²⁸ MSZP 2019. évi európai parlamenti választási programja – www.mszp.hu
- ²⁹ Uo. mint 14.
- ³⁰ Momentum 2018 indítsuk be Magyarországot! – www.momentum.hu
- ³¹ Uo. mint 3.
- ³² Befektetünk a jövőbe: emberközpontú, méltó, XXI. századi egészségügyet építünk – www.jobbik.hu
- ³³ Uo. mint 13.
- ³⁴ Kósa Lajos: A családtámogatási rendszer bővülése és újabb gazdaságvédelmi program várható, MTI-fidesz.hu, 2019. október 20.
- ³⁵ Uo. mint 19.
- ³⁶ Uo. mint 14.
- ³⁷ „A legszegényebbek 30 százaléka neveli a magyar gyerekek több mint felét.” 2019. október 04. – www.mszp.hu
- ³⁸ Uo. mint 30.
- ³⁹ Orbán Viktor beszéde az ITU Telecom World 2019 nyitóünnepségén 2019. szeptember 9., Budapest – www.fidesz.hu
- ⁴⁰ Uo. mint 19.
- ⁴¹ A XXI. századi változások kiaknázása egy modernebb Magyarorszáért – www.jobbik.hu
- ⁴² Uo. mint 3.

Felhasznált irodalom / References

- Életminőség fogalom* <https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%89letmin%C5%91s%C3%A9g>,
Letöltés: 2019 10.10
- Kopp Mária, Skrabski Árpád *Magyar lelkiállapot az ezredforduló után*
http://www.tavlatok.hu/86/86kopp_skrabski.pdf, Letöltés 2019. 10. 10.

Magyar Nemzet
www.dkp.hu
www.fidesz.hu
www.jobbik.hu
www.lehetmas.hu
www.momentum.hu
www.mszp.hu

LÓRINCZNÉ BENCZE EDIT

A Nyugat-Balkán szerepe a 21. század geopolitikai rendszerében

The Western Balkan in the 21st Century's Geopolitical System

Abstract

The term Western Balkan is a political notion. It was initially introduced by the European policymakers to describe the part of the Balkan Peninsula that remained outside of both the North Atlantic Treaty Organization and the European Union. The Western Balkans is an important geostrategic region for the EU since the end of 1990s and at the Thessaloniki Summit the EU promised enlargement perspective to the Western Balkan countries. However, the European crisis (economic, political, migratory) had spillover effects for the Western Balkans, leading to a relative lack of interest on the part of the EU, whose objectives and commitments for enlargement to the region proved slowed down. The EU "enlargement fatigue" have contributed to the creation of a relative "power vacuum" in the region. As a result, the influences of Russia, Turkey and China have increased sharply in the Western Balkan, adopting different strategies to set up themselves in the region. Delays in EU membership and growth of the influence of emerging powers in the Western Balkans are also associated with the dynamics of the region's states have had some geopolitical consequences for the Western Balkans and the European regional order.

Key notes: Western Balkans, European Union, power vacuum, emerging external powers, Russia, Turkey, China.

Absztrakt

A Nyugat-Balkán nem földrajzi definícióként funkcionál, hanem mint politikai fogalom jelenik meg, és a legegyszerűbb meghatározása szerint az Európai Unió bővítési politikájának részeként azt a területet foglalja magába, melynek államai még nem tagjai a Közösségnek, de már részesei az európai integrációs folyamatnak. A „nyugat” előtag utal arra, hogy a térséghez tartozó államok külpolitikája európai uniós, vagyis nyugati orientációjú. A Balkánnak ez a valójában europolitikai megoszlása egyben azt is jelenti, hogy a Nyugat-Balkán államai egységesen kezelhetőek, hiszen nemcsak hasonló történelmi örökséggel, hanem azonos célokkal is rendelkeznek, sőt a hosszúra nyúló integrációs megvalósulási folyamatban egyforma problémákkal is küszködnek.

A régió egységes kezelésével azonban élesen szemben áll annak heterogenitása, mely történelmi, politikai, gazdasági, civilizációs, etnikai, nyelvi és vallási sokszínűséget takar. A térség geostratégiai helyzete kiemelkedően fontos, hiszen nem Európa földrajzi periferiáján fekszik, hanem beékelődve, – mintegy enkláv – uniós országokkal körülvéve terül el, ezért a nyitás a régió felé elengedhetetlen Európa számára. Szerepe meghatározó azért is, mert a terület összekötő kapocsként szolgál más régiók, Nyugat és Kelet, Észak és Dél között. A Nyugat-Balkán geopolitikai súlyában kiemelten fontossá teszi tranzititás

funkciója, továbbá, hogy mindig is nagyhatalmi ütközőzóna volt, s napjainkban Európa legfőbb konfliktustereként tartható számon. A régió a 21. század geopolitikai sakkjáráján több nagyhatalom érdekszférájába is került, így az Európai Unió mellett egyre jelentősebb befolyással bír Oroszország, Kína, Törökország és az Öböl-menti Államok. Nagy kérdés, hogy ha az Európai Unió minden ígérete ellenére továbbra is lassítja a bővítési folyamatot, az milyen mértékben erősítheti a külső aktorok befolyását ezen európai enklávéban. *Kulcsszavak:* Nyugat-Balkán, hatalmi vákuum, nagyhatalmi erőter, Európai Unió, Oroszország, Törökország, Kína.

A Nyugat-Balkán definiálása

A Nyugat-Balkán, mint europolitikai fogalom és az Európai Uniónak a régióval kapcsolatos politikája, több lépcsőben jött létre, és csak lassan körvonalazódott. 1995. december 13-án az EU mellett az érintett délkelet-európai és a szomszédos államok, az USA, az Orosz Föderáció, a NATO, az OSCE és az Európa Tanács az emberi jogok, a kultúra és a regionális együttműködések támogatására útjára indították a Folyamat a Stabilitásért és Jó-szomszédságért Délkelet-Európában kezdeményezést¹ – a létrehozó nyilatkozat aláírásának helyszíne után elnevezett ún. Royaumont-folyamatot. A program elsődleges célja a Daytoni Egyezményben foglaltak megvalósítása,² ennek következtében a kezdeményezés hatóköre a háború által érintett területekre szűkült, bár még nem létezett a Nyugat-Balkán terminológia. A későbbiekben azonban új célkitűzésekkel bővült a Royaumont-folyamat és elsődleges feladat a demokratikus viszonyok megteremtése volt a civil társadalom bevonásával.³ Mindezek ellenére csak kevés kezdeményezés valósult meg, mivel a program nem tudta az olyan alapvető ellentéteket, mint a határok, vagy kisebbségek kérdése kezelni.⁴

Az EU és a régió kapcsolatrendszerében⁵ a következő állomást az 1997. április 29-én a Tanács által kezdeményezett és már csak a Közösség által koordinált „Regionális megközelítés”⁶ jelentette, melyben öt állam, Jugoszlávia utódállamai (Szlovénia kivételével) és Albánia esetében szorgalmazta a bilaterális kapcsolatok kiépítését, és vázolta az EU lehetséges jövőbeni szerepét a területen.⁷ A Nyugat-Balkán elnevezést még itt sem használta, de a dokumentum nevében a regionális kifejezés arra utal, hogy a térséget egy régióként kezelte.⁸

A „Regionális megközelítés” a régió minden tagjára azonos kritériumok teljesítéséhez kötötte a Közösséggel való szerződéses viszony kialakítását, autonóm kereskedelmi kedvezmények megadását és a támogatási (PHARE, OBNOVA) programokban való részvételt. Az európai integráció perspektívája nem került szóba.⁹

A tényleges fordulópontot az 1999-es koszovói krízis jelentette, mely kilendítette benuátlásából a Közösséget, s innentől kezdve az EU, mint stabilizátor civil (puha) és katonai (kemény) eszközökkel egyaránt jelen van a Nyugat-Balkánon.¹⁰ Az 1999. június 3–4-én, Kölnben ülésező Európai Tanács kinyilvánította az Unió

azon szándékát, hogy a térség stabilitásának megteremtésében a nemzetközi közösséggel együtt kíván működni, sőt ebben a stabilizációs folyamatban vezető szerepet kíván vállalni. Ezen alapvetésekre építve az 1999. június 10-én a Kölnben elfogadott Stabilitási Paktumot¹¹ mintegy negyven ország és szervezet – köztük a régió országai, uniós tagok, néhány egyéb állam a világ minden tájáról, az ENSZ, az EBESZ, a NATO, az ET, az OECD, az UNHCR, nemzetközi pénzügyi intézetek (IMF, EBRD, EIB, CEB) és regionális kezdeményezések (pl. SECI, SEECP, a Royaumont-folyamat képviselői) – írta alá.¹²

A Stabilitási Paktummal az Unió magára vállalta a balkáni válság megoldását, melyet összekapcsolt a nemzetépítés és az abból fakadó szélesebb körű politikai feladatok támogatásával és a Nyugat-Balkán stabilitásának megteremtésére meghirdette a Stabilizációs és Társulási Folyamatot (Stabilisation and Association Process; SAP), mely azóta is az Unió legfőbb eszköze a térségben.¹³

Mindez azt támasztja alá, hogy az Európai Unió az integrációs folyamatban egységesen kezeli a Nyugat-Balkánt és ezt a homogenitást a Közösség több tényezővel is alátámasztja¹⁴:

1. A régió államai kivétel nélkül olyan rendszerváltó államok, ahol korábban nem alakultak ki a demokratikus hagyományok és intézményrendszer. A múlt ezen hagyatéka erőteljesen rányomta bélyegét a kilencvenes évekre is, mert a demokratikus berendezkedés és szabad választások látszata alatt erőteljesen autoriter vonások konzerválódtak.¹⁵ A rendszerváltás sajátosan, a szovjet blokk országaitól eltérő módon, megkésve, számos antidemokratikus elemet megőrizve, a régi pártállami elit hatalmának átmentésével ment végbe. Ezen homogenitás éles ellentétben áll azzal, hogy az átalakulás időben és mélységében nagyon eltérő módon valósult meg, és a régió országai még ma is a demokratikus intézményrendszer és plurális demokrácia kiépítésének különböző szintjein állnak.¹⁶
2. A Jugoszlávia felbomlásával létrejövő régi-új államok számára a rendszerváltás mellett az elsődleges feladat a nemzetépítés volt. A Nyugat-Balkán országainak közös jellemzője a nemzetállamiság megteremtésének ezen késői volta, mely nem csak a nemzeti identitás megfogalmazásában, de a politikai tér minél nagyobb kihatásában és etnikailag homogén terek kialakításában is, az ún. új nacionalizmus előretörésével jelentkezett, napirenden tartva a helyi és regionális konfliktusokat.¹⁷
3. A Nyugat-Balkán homogén kezelését elősegítik a régió gazdaságának közös vonásai is. a gazdaság teljesítőképessége meglehetősen alacsony, melynek háttérben a megkéssett modernizáció, a gazdasági szerkezetátalakítás lassú, megtorpanásokkal teli folyamata, a szükséges reformok felemás volta, a gazdasági életben való túlzott állami szerepvállalás, a késői privatizáció és az elmúlt rendszer politikai elitjének átmentése az ún. „nómenklatúra privatizáció” állnak.¹⁸

4. A régió egészére jellemző, hogy a transznacionális kihívások közül a szervezett bűnözés különféle formái állandósultak, s ehhez a Nyugat-Balkán ideális tér, hiszen geográfiai helyzete, az Európát és Ázsiát összekötő történelmi balkáni útvonal felélesztése, a járhatatlan hegyvidéki területek és a gyakorta ellenőrizhetetlen határok kedvező körülményeket teremtenek. Nem véletlen, hogy az uniós bírálatok túlnyomó többsége is erre vonatkozik. Hátterében a múltból örökölt, hivatalosan is támogatott bűnözés húzódik meg, mely kihasználva a rendszerváltás kapcsán kialakult bizonytalanságot még jobban felerősödött. A szervezett bűnözés szinte minden formájával találkozhatunk a térségben, melyek közül a legnagyobb problémát a korrupció, az illegális bevándorlás, az emberkereskedelem, az etnikai, politikai célzatú merényletek, valamint, a drog-, fegyver- és különféle árucikkek csempészete, az iszlám extrémizmus és a terrorizmus jelentik.¹⁹
5. A Nyugat-Balkán olyan egyedülálló szubrégió Európában, melynek államai egymáshoz nem, vagy csak nagyon lassan közelednek. Ez teljesen ellentétes az a nemzetközi gyakorlattal, hogy a szomszédos országok számára prioritást élvez az egymással való jó kapcsolatok ápolása. Az ellentétek okai a történelmi sérelmekben, a kilencvenes évek háborúiban manifesztálódtak, így nem véletlen, hogy az Európai Unió részéről a csatlakozás egyik előfeltétele a párbeszéd, az intraregionális kapcsolatok kiépítése és elmélyítése, a megbékélés megvalósítása.

Az Európai Unió mesterséges térlehatárolása alapján létrehozásakor öt állam tartozott a szubrégióhoz, a hétköznapi szóhasználatban elterjedt politikai felosztás szerint a volt Jugoszlávia, plusz Albánia, mínusz Szlovénia. 2006-ban Szerbia és Montenegró különválása hatra, majd 2008-ban Koszovó függetlenedése hétre növelte államainak számát. Horvátország 2013-ban történt uniós csatlakozása óta pedig régióhoz Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Szerbia, Montenegró, Koszovó és Albánia tartozik.²⁰

A Nyugat-Balkán terminológia használatát meglehetősen ellentmondásossá teszi, hogy a régió országai zömében olyan kezdeményezésekben vesznek részt, melyek nevében túlnyomóan a Délkelet-Európa szerepel.²¹ A Balkánnak ez a fajta megosztása logikailag azt jelenti, hogy léteznie kellene egy Kelet-Balkánnak is, de ez a terminológia nem vált bevetté. Az elnevezést mesterségesnek, negatív tartalommal töltöttnek érzik, és éppen ezért nem kedvelik a régióhoz tartozó országok sem. Nem véletlen, hogy a térség államaiban – s ez különösen igaz a Balkántól magát elhatárolni kívánó és közép-európai identitását hangoztató Horvátországra – a Délkelet-Európa kifejezést használják.

A Balkán – s ezen megállapítás a Nyugat-Balkán esetében is releváns – történelme során mindig is a nagyhatalmak ütközőterületeként funkcionált, így a Bizánci és Frank Birodalom, a Német-Római Császárság, a Magyar Királyság, Velence, az Oszmán Birodalom, majd ennek hanyatlása után a Habsburg Birodalom/Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország tartott igényt a területre. A nagyhatalmi versengés miatt állandó

konfliktuszóna, mely ellentétek a 20. században érték el tetőpontjukat a két Balkán-háborúval és a két világháborúval. Stratégiai jelentőségére magyarázattal szolgál, hogy a Balkán félsziget három kontinens találkozási pontjában fekszik, Európa és Közel-Kelet közötti összekötőkapocsként is megjelenik.

Mindez sajátos civilizációs, kulturális, nyelvi és vallási sokszínűséget eredményezett, ezért a régió civilizációs szempontok alapján meghúzható határai egy újabb térfelosztást indukálnak. A Nyugat-Balkán a közép-európai, a mediterrán és az iszlám civilizációk metszéspontjában található, mely egyrésztől kulturális sokszínűséget eredményez, másrészt azonban a civilizációk összecsapásának is helyszínéül szolgál. A volt Jugoszlávia egyes utódállamai, így Szlovénia és Horvátország kulturális, történelmi, vallási és gazdasági hagyományaira támaszkodva nem balkáni államként, hanem Közép-Európa részeként tekint magára. Ezt erősen alátámasztja vallási hovatartozásuk is, hiszen míg a két nyugati ország lakossága római katolikus, addig a tőlük keletre élők többsége – kivéve a jelentős számú muzulmán hívővel rendelkező Bosznia-Hercegovinát és Albániát – görögkeleti vallású, vagyis három világvallásnak ad otthont a térség. Az erős vallási megosztottság összefonódik az etnikai heterogenitással, és a Balkán sokszínűségét támasztja alá a szláv, a görög, az albán, a román, a magyar és a töröknépcsoport és önálló nyelvi egység létezése. Az eltérő kulturális vonásokat gyarapítja a nyelvi megosztottság, az írásbeliség különbözősége. Ez utóbbi a valláshoz kapcsolódóan kettéosztja a régiót latin és cirill írásjeleket használó területekre. Mindezen eltérések jelentősen szétfeszítik a Nyugat-Balkán identitását, ezek összekapcsolódva gyakran torkollanak nemzeti ellentétekbe, nehezítve ezzel a nemzetállamok stabil térlehatárolását, fokozva a térség instabilitását.²²

A Nyugat-Balkán a globális geopolitikai rendszerben

Az Európai Unió 2018-ban megjelent stratégiája, a „Hiteles bővítési perspektíva a Nyugat-Balkánra vonatkozóan és fokozott uniós szerepvállalás a Nyugat-Balkánnal” is megerősíti, hogy a Nyugat-Balkán földrajzi szempontból Európa része, amit alátámaszt egyrészt az, hogy 2004 óta csak uniós és NATO tagállamokkal szomszédos. Másrészt elvitathatatlan, hogy a régiónak és az Európai Uniónak közös öröksége és történelme van, s a térség európai jövője ezen közös értékeken alapuló stabil, erős és egységes Európába való geostratégiai befektetést jelent.²³

Az Adriai-tenger partján található térség mindig is stratégiai jelentőséggel bírt a Közösség számára, ezért is ajánlott a kilencvenes évek háborúi után 2003-ban a Thesszaloniki Nyilatkozatban²⁴ uniós perspektívát a régió államai számára. Azóta azonban mindössze egyetlen nyugat-balkáni állam, Horvátország csatlakozott az EU-hoz, s a többi ország megállt az európai integráció felé vezető úton. Blerim Reka úgy fogalmaz, hogy a „Nyugat-Balkán földrajzilag ugyan Európában van,

de politikailag Európán kívül”.²⁵ Ennek okát egyrészt a térségbeli folyamatokban, másrészt az Európai Unióban látja. Ha a Közösség oldaláról közelítjük meg a kérdést, akkor megállapítható, hogy az a 2004-es bővítés óta napirenden lévő bővítési fáradságon nem tudott túllendülni, s ez ráadásul a 2008-as válság után intézményi és pénzügyi fáradsággal is kiegészült. 2014-ben az EU figyelme az orosz-ukrán konfliktus következtében inkább keletre irányult, s a migrációs válság, a Brexit, továbbá a Közösség belső problémái a jövőjét illetően sem segítették a nyugat-balkáni integrációs folyamatot.

Reka szerint a Nyugat-Balkán oldaláról a legfőbb problémát az jelentette, hogy nem volt képes megbirkózni a párhuzamosan zajló átalakulási folyamatokkal, így a háborúból a békébe, a kommunizmusból a posztkommunizmusba és a szocialista gazdaságból a piacgazdaságba való átmenet feladataival. Ezért a már húsz éve tartó béke sem szüntette meg a konfliktus alapjául szolgáló okokat, mind a mai napig biztonságpolitikai vákuumot teremtve Délkelet-Európában. Szakértők szerint a Nyugat-Balkán egy ketyegő bombához hasonlítható, és az egyetlen oka annak, hogy ez a bomba nem robbant fel, az EU és a NATO jelenléte a régióban. A NATO azonban fokozatosan visszavonulót fúj és egyre kisebb szerepet vállal a térség (Koszovóban és Bosznia-Hercegovinában még igen) biztonságának megőrzésében, abban bízva, hogy a szétválás után harminc évvel a régió államai maguk is képesek biztosítani biztonságukat. Az EU esetében is látható, hogy magára hagyva a Nyugat-Balkánt más – illegális migráció, terrorizmus – biztonságpolitikai kihívásokra koncentrálnak, s remélhetőleg nem lesz túlságosan késő, amikor figyelme ismét a térség felé fordul.²⁶

Emmanuel Macron az Economist részére 2019 novemberében adott interjújában a balkáni biztonságpolitikai kérdést azonban nem a Balkán egészére, hanem csupán Bosznia-Hercegovinára szűkítette le, amely éles vitát generált.²⁷

Habár a Nyugat-Balkán minden állama az euroatlanti integráció mellett tette le voksát, mindannyian az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való csatlakozásban jelölték meg fő külpolitikai céljuknak, ez az integrációs folyamat fokozatosan lelassult, s ez enyhe eltolódást eredményezett a régió külpolitikai ambícióiban. Erősödnek azok a hangok, amelyek azt közvetítik, hogy az Európai Unió egyike a régió stratégiai lehetőségeinek – és nem az egyetlen, mint korábban megfogalmazták – ami felveti, hogy más geopolitikai irányokat is fontolóra vesznek. Ez találkozhat azzal, hogy a nemzetközi szereplők egyre aktívabbá válnak a régióban. Ezen nemzetközi aktorokat három csoportba lehet sorolni, s első helyen a nyugat, azon belül is az Európai Unió, illetve az USA áll, másodikként Oroszországot kell megemlítenünk, végül a harmadik, keleti csoportba tartozik Törökország és Kína. A 21. század elején Oroszország, Törökország és Kína egyaránt olyan erős és feltörekvő középhatalmakká váltak, amelyek helyet követelnek maguknak a nemzetközi rendszerben, s ennek fontos terepe a Nyugat-Balkán, ahol a kialakult hatalmi vákuum következtében fokozott aktivitást mutatnak.²⁸ Megismélni lát-

szik a múlt, hiszen a Nyugat-Balkán ismét a nagyhatalmak érdeklődési körébe került, s a régió ismét fontos stratégiai útkereszteződéssé válik. A különbség a 19. századhoz képest, hogy az akkori két nagyhatalom ezer történelmi szállal kapcsolódott a régióhoz, míg Kína csak most tűnt fel a térségben.²⁹

Oroszország hagyományos külső szereplő a régióban és a 19. századtól jelentős történelmi és kulturális kapcsolatot épített ki a Balkán államaival. Történelmi szempontból Oroszország érdekeit három csoportba sűrítethetjük, így elkülöníthetjük a stratégiai, a kulturális és a vallási indítékokat. Stratégiai szempontból a Fekete-tengeren keresztül a Földközi-tengerhez való kijutás volt a fő célja, melynek eléréséhez egy politikai és kulturális mozgalmon, a pánszlávizmuson keresztül vezetett az út. Oroszország történelmi küldetésének tekintette a latin kereszténység és az iszlám visszaszorítását, melyben a szláv szolidaritás és testvériség, valamint a szláv viszonyosság talaján szoros etnikai, vallási és kulturális kötelék jött létre Moszkva és a Balkán között.

És bár a rendszerváltással és a Szovjetunió felbomlásával elveszítette térségbeli dominanciáját, 2000, vagyis Putyin hatalomra kerülése után fokozatosan visszanyerte nemzetközi befolyását és jelenléte egyre meghatározóbb a Nyugat-Balkánon.³⁰ A putyini külpolitika számára kiemelt fontossággal bír a „középkülföld”, így a nyugat-Balkán és ez összekapcsolódik az orosz civilizációs küldetéssel, mely civilizációk összecsapásának ütközőpontjában éppen a Balkán áll, ezért törekszik befolyásának erősítésére.

Dimitar Bechev úgy fogalmaz, hogy „Oroszország nem visszatér a Balkánra, hiszen sohasem hagyta el”, csupán érdeklődése a régió iránt felélénkült és célja a nagyhatalmi egyensúly fenntartása a térségben.³¹ Természetesen a korábbi geopolitikai szándék, a Földközi-tengeri jelenlét sem szorult háttérbe, de a legfontosabb célja a NATO és az Európai Unió előretörésének megakadályozása, a status quo fenntartása és a régió országainak hátráltatása az integrációs folyamatban.

Erre utalnak az EU kül- és biztonságpolitikai főképviselőjének, Frederica Mogherininek szavai, mely szerint: „Oroszország célja az EU és a régió kapcsolatainak meglazítása és alternatívaként megjelenése.”³² Oroszország helyesen mérte fel, hogy az európaizáció lelassulása kontraproduktív folyamatokat indított el a Nyugat-Balkán államaiban, s ezek párosulva az európai válságjelenségekkel kedveznek az orosz jelenlét megerősítésének a régióban.

Oroszország különféle eszközökkel lép fel befolyásának növelésére, így kemény és puha eszközök egyaránt részét képezik beavatkozási stratégiájának. S bár gazdasági téren messze elmarad az Európai Uniótól, néhány stratégiai jelentőségű gazdasági ágra – energetika, bankok és nagy beruházások – koncentrálna meghatározó szereppel bír a térségben. Az energiaszektor különleges helyet foglal el a délkelet-európai orosz gazdasági tevékenységben. A régió olaj- és gázpiacát orosz nagyvállalatok – Gazprom, Gazprom Neft és a Lukoil – uralják, s befolyásuk egyre nő, különösen Szerbiában, Bosznia-Hercegovinában és Észak-Macedóniában. Ha léte-

zik Oroszországnak bármilyen regionális terve a Balkán számára, az akkor az egy új gázszállítási útvonal kiépítésében ölt testet.³³ Kétségtelen, hogy Moszkva diplomáciai eszközként használja a gázt, nem gazdasági, hanem politikai babérokra tör és bebizonyítja a régiónak az EU feltartóztatási politikájának sikertelenségét.

Oroszország puha eszközöket is bevet a Nyugat-Balkánon, így továbbra is épít a kulturális kapcsolatokra, a szláv testvériségre és a vallási összefonódásra, s a média befolyásolásában is sikereket ér el. Jól kihasználja a nemzetközi rendszer problémáit, és retorikájában támaszkodik a hasonló nyugati beavatkozásokra az arab térségben.³⁴

Ankarának a mintegy ötszáz évig tartó és 2012–2013-ban véget ért török uralom következtében szoros kapcsolatai vannak a térséggel. EU tagjelöltként és a NATO tagjaként fontos szerepet játszott a régió stabilizálásában és a kilencvenes évek háborúi után is aktív volt a regionális kezdeményezések létrehozásában. A feltörekvő Törökország, mint regionális középhatalom kihasználva a geopolitikai vákuumot az ezredfordulótól kezdve új, többdimenziós és proaktív politikát alakított ki a Nyugat-Balkánnal.³⁵ 2002-ben Ahmet Davutoglu, török külügyminiszter vezetésével a puha hatalom diplomáciájával megerősítette regionális biztonságpolitikai, politikai és gazdasági szerepét a régióban, melyek az arab tavasz után különösen intenzívvé váltak. Ezt segítette, hogy Ankara és Délkelet-Európa számos kérdésben érdekközösséget vállal, így a regionális kapcsolatok terén, az EU integrációs folyamatban, a NATO kapcsán és a jelenlegi migrációs válságban. Ráadásul az elszigetelődött Törökország számára a Nyugat-Balkán geopolitikai légteret jelent, mely összekötő kapocsként is szolgál Európa többi államával.³⁶

A politikai mellett a gazdasági kapcsolatok erősödését tükrözi a kereskedelem volumenének nyolcszorosára növekedése a 2002 és 2017 közötti időszakban, illetve a török bankok jelenléte mind a hat nyugat-balkáni államban.³⁷ A hagyományos diplomáciai eszközök mellett azonban a legnagyobb jelentőséggel a puha eszközök bírnak, melyek felhasználásával helyi projekteket finanszírozott, felújított többszáz történelmi emlékművet és dzsámít, iskolákat, egyetemeket hozott létre, sokat áldozott a török kultúra népszerűsítésére, mely során felhasználta a vallási kapcsolatokat, a török televíziós műsorokat, és török hírügynökséget is alapított.³⁸

A feltörekvő Kína, mint csendes befektető, igyekszik kibővíteni és erősíteni befolyását és stratégiai jelenlétét Európában, s ebben kiemelt szerepet szán a Nyugat-Balkánnak. A kínai nyitás 2012-vel vette kezdetét, amikor 16 közép-, keleti- és délkeleti állammal, köztük Albániával, Szerbiával, Montenegróval, Észak-Macedóniával és Bosznia-Hercegovinával Varsóban aláírták a távol-keleti állam által kezdeményezett új globális programot, a 16+1 együttműködést.³⁹ Egy évvel később, 2013-ban a Kínai Népköztársaság elnöke, Hszi Csin-ping bejelentette az „Egy Övezet Egy Út” programot (későbbi nevén „Új Selyemút”), melynek részét képezi az ún. balkáni selyem út, a Peking által elindított balkáni szállítási és logisztikai folyosó. E kezdeményezés alapján Kína nagyszabású infrastrukturális

beruházásokat hajt végre a régióban,⁴⁰ ideértve a Budapest és Belgrád közötti nagysebességű vasútvonalat, a 260 millió dolláros Duna-hidat. 580 millió eurót adott kölcsönbe Macedóniának két autópálya megépítéséhez és további 500 milliót a selyemúthoz kötődő projektek megvalósításához. Befektetéseket eszközöl egy albániai vasúti építkezésbe és kínai vállalat húzza fel a Jón-Adria autópálya egy részét, mely Montenegrón és Albánián halad át.⁴¹

A finanszírozott projektek összértéke 6,2 milliárd euróra becsülhető, melyből 2,6 milliárdot Szerbiában, 2,1 milliárdot Bosznia-Hercegovinában, 0,9 milliárd jutott montenegrói és 0,6 milliárd észak-macedóniai fejlesztésekre.⁴²

A kínai beavatkozás alapvetően gazdasági kapcsolatokra koncentrálódik és szakértők szerint az ún. adósságcspadák diplomáciájában csúcsosodik ki, melynek során arra ösztönzi a kicsi, fejlődő gazdasággal bíró államokat, hogy nagy infrastrukturális projektjeik megvalósítására Kínától vegyenek fel kölcsönöket. A probléma az, hogy ezek visszafizetési esélye rendkívül kicsi, melynek eredményeképpen a nyugat-balkáni országok gazdaságilag függő viszonyba kerülnek a távolkeleti államtól, s ez kiszolgáltatottá teszi őket a kínai politikai befolyással szemben is.⁴³

Összegzés

Úgy gondolom, hogy a Nyugat-Balkán számára nem létezik más perspektíva, mint az Európai Unióhoz történő csatlakozás, s ez komoly elköteleződést feltételez mind a régió államaiban az integrációs feltételek maradéktalan teljesítésére, mind a Közösség oldaláról a belső problémák megoldásában és a bővítés folytatásában. Mindaddig, amíg ezen kontraproduktív tényezőkhöz nem jutnak túl, ez kedvez más nemzetközi szereplők megjelenésére és befolyásuk erősítésére, s a Nyugat-Balkán államainak nehézséget jelent megtalálni helyüket ilyen dinamikusan változó geopolitikai környezetben.

Jegyzetek

¹ Declaration on the Process of Stability and Good Neighbourliness. Royaumont, 13 December 1995.

² Council of the European Union (1996), Conclusions and Declaration on Former Yugoslavia. Brussels 26 February 1996. Bulletin EU 1/2-1996.

³ European Stability Initiative (1999) The Stability Pact and Lessons from a Decade of Regional Initiatives, Document 1, September 1999, Berlin/Brussels/Sarajevo.

⁴ Missiroli Antonio (2003) The EU and its Changing Neighbourhoods: Stabilisation, integration and partnership. In: Lynch – Missiroli – Ortega – Triantaphyllou (eds) Partners

and Neighbours: a CFSP for a Wider Europe. Chaillot Paper No. 64. Paris, Institute for Security Studies. 15.; Panebianco, Stefania – Rossi, Rosa (2004) EU attempts to export norms of good governance to the Mediterranean and Western Balkan countries. Jean Monnet Working Papers in Comparative and International Politics. 13.

<http://aei.pitt.edu/6109/1/jmwp53.pdf> (Letöltés dátuma 2012. október 16.)

⁵ Ördögh Tibor (2019) The EU's Relations with the Western Balkans and Turkey. In: Gálik Zoltán – Molnár Anna (szerk.) Regional and Bilateral Relations of the European Union. Budapest. Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó. 49–64.

⁶ European Commission (1997) Regional Approach to the Countries of South-Eastern Europe: Compliance with the conditions in the Council Conclusions of 29 April 1997 – Commission Communication on Operational Conclusions COM (1998) 618 final.

⁷ Tatham, F. Allan (2009) Enlargement of the European Union. Wolters Cluwer. The Netherlands. 162. Ehrhart, Hans-Georg (1998) Prevention and Regional Security: The Royaumont Process and the Stabilization of South-Eastern Europe. OSCE Yearbook 4. 1998. 327–346. p. 330–331.

⁸ Kemenszky Ágnes (2008) A nyugat-balkáni uniós stratégia fejlődési irányai: stabilizáció és / vagy csatlakozás? In: Balogh Péter – Dobos András – Forgács Attila – Szűcs Anita – Nagy Beáta (szerk.) 60 éves a Közgazdaságtudományi Egyetem: A Jubileumi Tudományos Konferencia alkalmából készült tanulmányok: Társadalomtudományi Kar. Aula Kiadó. Budapest. 155–171.

⁹ European Commission (1997) i. m.

¹⁰ Lőrinczné Bencze Edit (2015) Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig. Aposztróf Kiadó. Budapest. 181.

¹¹ European Council (1999) Stability Pact for South-Eastern Europe (1999/345/CFSP) OJ 1999 L 133/1. 17 May 1999.

¹² Braun András (2015) Regionális megállapodások a Nyugat-Balkánon. In: Berkes Judit – Kecskés Petra (szerk.) Távol és közel, az elmúlt 25 év területi folyamatai, szerkezetei, intézményei, ahogy az új generáció látja. Győr: Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. 8–15.

¹³ European Commission (1999) Commission Communication to the Council and European Parliament on the Stabilisation and Association Process for the Countries of South-Eastern Europe. COM (99) 235. Brussels. 26. 05. 99.

¹⁴ Lőrinczné Bencze Edit (2013) Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében. Aposztróf Kiadó. Budapest. 94–100.

¹⁵ Gulyás László (2019) A Vajdaság és a széthulló jugoszláv állam. In: Gulyás László (szerk.) A Délvidék története: Titótól Miloševićig 1944–2000. Szeged. Egyesület Közép-Európa Kutatására. 114–130.

¹⁶ Gallagher, Tom (1998) The Balkans: Bulgaria, Romania, Albania, and the Former Yugoslavia. In: White, Stephen – Batt, Judy – Lewis, Paul G. (szerk.) Developments in Central and East European Politics 2. Macmillan. London. 43–58.

¹⁷ Gallagher, Tom (1998) i.m. 43–58.; Longo, Matthew (2003) The EU in the Balkans; Rotten Carrots? Central European Political Science Review. Vol. 4. No. 14. Winter 2003. 112–125.;

Bugajski, Janusz (2001) *Facing the Future: The Balkans to the Year 2010*. Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Rheinische Friedrich Wilhelms-Universität Bonn. 9–12.

¹⁸ Bugajski, Janusz (2001) i.m. 12–13.; Lőrinczné Bencze Edit (2014) A versenyképesség és jól-lét percepciói a Nyugat-Balkán államaiban a válság tükrében. *Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata*. VII. évfolyam 2. szám 2014/2. No. 25. 163–172.

¹⁹ Bugajski, Janusz (2001) i.m. 13–15.; Arsovska, Jana – Basha, Dimal (2012) *Globalizing the Western Balkans: Transnational Crime, Fundamental Islam and Unholy Alliances*. <https://journals.openedition.org/etudesaribeenne/5871?lang=en> (Letöltés dátuma 2012. 02. 27.)

²⁰ Rác Szilárd (2019) Délkelet-Európa térszerkezetének alakulásáról. In: Gál, Zoltán - Ricz, András (szerk.) *A környezet és a határok kutatója : Tiszteletkötet Nagy Imre 65. születésnapja alkalmából*. Szabadka, Szerbia: Regionális Tudományi Társaság. 123–136. 131.

²¹ Közép-Európa Kezdeményezés (CEI), Közép-Európa Szabadkereskedelmi Térség (CEFTA), Délkelet-Európai Stabilitási Paktum, Délkelet-Európai Együttműködési Kezdeményezés (SECI), Délkelet-Európai Együttműködési Folyamat (SEECF)

²² Lőrinczné Bencze Edit (2010) Az európai civilizációk találkozási pontja: a Nyugat-Balkán. In: Glavanovics Andrea – Szele Bálint (szerk.): *Az integrált Európa narratívái és diskurzusai*. Budapest Fórum tanulmánykötete. KJF. Székesfehérvár. 415–430.

²³ European Commission (2018) *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*. Strasbourg, 6.2.2018 COM(2018) 65 final.

²⁴ European Council (2003) *The Thessaloniki Agenda for the Western Balkans: Moving towards European Integration. Presidency Conclusions of Thessaloniki European Council 19 and 20 June 2003*. Document 11638/03, Brussels, 1 October 2003. point 40.

²⁵ Reka, Blerim (2018) *Western Balkans countries have stalled on their path toward the EU*. Geopolitical Intelligence Service Report. https://www.gisreportsonline.com/gis-dossier-the-western-balkans_politics_2527.html Letöltés dátuma 2019. 09. 27.

²⁶ Schaper, Joseph – Tigner, Brooks (én.) *The Ticking Time-bomb in the Balkans, which if Left Unchecked... Security Europe*. <https://securityeurope.info/the-ticking-time-bomb-in-the-balkans-which-if-left-unchecked/> (Letöltés dátuma 2020. 01. 30.)

²⁷ Alcock, Ed (2019) *The French President's Interview with The Economist*. 2019. November 7.

²⁸ Lika, Liridon (2019) *The European regional order in the Western Balkans facing the disrupting role of middle and great emerging powers*. Center for International Regional Studies. Department of Political Science of the University of Liège.

²⁹ Reka, Blerim (2016) *History is back in the Balkans*. Geopolitical Intelligence services (GIS), July 15, 2016. https://www.gisreportsonline.com/history-is-back-in-the-balkans_politics_1918_report.html

³⁰ Samokhvalov, Vsevolod (2017) *Russian-European Relations in the Balkans and Black Sea Region. Great Power Identity and the Idea of Europe*. Cham. Palgrave Macmillan. 169–209.

³¹ Bechev, Dimitar (2015) *Russia in the Balkans: How Should the EU Respond?* Brussels. European Policy Centre. Policy Brief. 12 October.

³² Riegert, Bernd (2017) *EU looks to contain Russian influence in the Balkans*.

<https://www.dw.com/en/eu-looks-to-contain-russian-influence-in-the-balkans/a-37891857>
(Letöltés dátuma 2019. november 17.)

³³ Bieber, Florian – Tzifakis, Nikolaos (2019) The Western Balkans as a Geopolitical Chessboard? Myths, realities and policy options. Policy Brief. 2019 June. BIEPAG. 10–11.

³⁴ Bechev, Dimitar (2020) Russia: Playing a weak hand well. In Bieber Florian - Tzifakis Nikolaos (eds) The Western Balkans in the World. Linkages and Relations with Non-Western Countries. Basingstoke: Routledge. 187–204.; Bechev, Dimitar (2018) Understanding Russia's influence in the Western Balkans. Strategic Analysis September 2018.

³⁵ Lika, Liridon (2019) i.m. 13.

³⁶ Lechner Zoltán (2019) Törökország szerepvállalása a Nyugat-Balkánon. Mediterrán és Balkán Fórum. XIII. évf. 2. sz. 28–49.

³⁷ Petritsch, Wolfgang – Freund, Philipp (2018) External actors and European integration in the Western Balkans. Focus on European Economic Integration. Vol. 3. No. 18. 57–67. Oesterreichische Nationalbank. 63.

³⁸ Chrzová, Barbora – Grabovac, Anja – Hála, Martin – Lalić, Jan (eds.) (2019) Western Balkans at the Crossroads: Assessing Non-democratic External Influence Activities. Briefing Paper. Prague Security Studies Institute. 31–36.

<https://cens.ceu.edu/sites/cens.ceu.edu/files/attachment/article/813/publicationwesternbalkansatthecrossroadsfinal1.pdf> (Letöltés dátuma 2019. december 20.)

³⁹ Vangeli, Anastas (2017) The impact of China, in Resilience in the Western Balkans. ISSUE Report. No. 36. European Union Institute for Security Studies. Paris. 57.

⁴⁰ Stumvoll, Magda Flessenkemper (2018) China's Balkans Silk Road: Does it pave or block the way of Western Balkans to the European Union? Centre international de formation européenne (CIFE), Policy Paper No. 66. February 14. 2018. 1–4.

⁴¹ Reka, Blerim (2018) i.m.

⁴² Lika, Liridon (2019) i.m. 15.

⁴³ Doehler, Austin (2019) How China Challenges the EU in the Western Balkans? Will the EU ultimately cede the Western Balkans to Beijing's influence? The Diplomat. <https://thediplomat.com/2019/09/how-china-challenges-the-eu-in-the-western-balkans/>

Felhasznált irodalom / references

Alcock, Ed (2019) *The French president's interview with The Economist*. 2019 November 7.

Arsovska, Jana – Basha, Dimal (2012) *Globalizing the Western Balkans: Transnational Crime, Fundamental Islam and Unholy Alliances*.

<https://journals.openedition.org/etudesaribeennes/5871?lang=en> letöltés dátuma 2012. 02. 27.)

Bechev, Dimitar (2015) *Russia in the Balkans: How Should the EU Respond?* Brussels: European Policy Centre. Policy Brief. 12 October.

Bechev, Dimitar (2018) *Understanding Russia's Influence in the Western Balkans*. Strategic Analysis September 2018.

- Bechev, Dimitar (2020) Russia: Playing a Weak Hand Well. In Bieber Florian - Tzifakis Nikolaos (eds) *The Western Balkans in the World. Linkages and Relations with Non-Western Countries*. Basingstoke: Routledge. 187–204.;
- Bieber, Florian – Tzifakis, Nikolaos (2019) *The Western Balkans as a Geopolitical Chessboard? Myths, realities and policy options*. Policy Brief. 2019 June. BIEPAG. 10–11.
- Braun András (2015) *Regionális megállapodások a Nyugat-Balkánon*. In: Berkes Judit – Kecskés Petra (szerk.) *Távol és közel, az elmúlt 25 év területi folyamatai, szerkezetei, intézményei, ahogy az új generáció látja*. Győr: Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. 8–15.
- Bugajski, Janusz (2001) *Facing the Future: The Balkans to the Year 2010*. Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Rheinische Friedrich Wilhelms-Universität Bonn.
- Council of the European Union (1996), *Conclusions and Declaration on former Yugoslavia*. Brussels 26 February 1996. Bulletin EU 1/2-1996.
- Chrzová, Barbora – Grabovac, Anja – Hála, Martin – Lalić, Jan (eds.) (2019) *Western-Balkans at the Crossroads: Assessing Non-democratic External Influence Activities*. Briefing Paper. Prague Security Studies Institute. 31–36.
https://cens.ceu.edu/sites/cens.ceu.edu/files/attachment/article/813/publicationwestern_balkansatthecrossroadsfinal1.pdf (Letöltés dátuma: 2019. december 20.)
- Declaration on the Process of Stability and Good Neighbourliness*, Royaumont, 13 December 1995.
- Doehler, Austin (2019) *How China Challenges the EU in the Western Balkans? Will the EU ultimately cede the Western Balkans to Beijing's influence? The Diplomat*.
<https://thediplomat.com/2019/09/how-china-challenges-the-eu-in-the-western-balkans/>
- Ehrhart, Hans-Georg (1998) *Prevention and Regional Security: The Royaumont Process and the Stabilization of South-Eastern Europe*. OSCE Yearbook 4.
- European Commission (1997) *Regional Approach to the countries of South-Eastern Europe: Compliance with the conditions in the Council Conclusions of 29 April 1997 – Commission Communication on Operational Conclusions COM (1998) 618 final*.
- European Commission (1999) *Commission Communication to the Council and European Parliament on the Stabilisation and Association Process for the Countries of South-Eastern Europe*. COM (99) 235. Brussels. 26. 05. 99.
- European Commission (2018) *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*. Strasbourg, 6.2.2018 COM(2018) 65 final.
- European Council (1999) *Stability Pact for South-Eastern Europe (1999/345/CFSP) OJ 1999 L 133/1*. 17 May 1999.
- European Council (2003) *The Thessaloniki Agenda for the Western Balkans: Moving towards European Integration*. Presidency Conclusions of Thessaloniki European Council 19 and 20 June 2003. Document 11638/03, Brussels, 1 October 2003. point 40.
- European Stability Initiative (1999) *The Stability Pact and Lessons from a Decade of Regional Initiatives*, Document 1, September 1999, Berlin/Brussels/Sarajevo.
- Gallagher, Tom (1998) The Balkans: Bulgaria, Romania, Albania, and the Former Yugoslavia. In: White, Stephen – Batt, Judy – Lewis, Paul G. (szerk.) *Developments in Central and East European Politics 2*. Macmillan. London. 43–58.

- Gulyás László (2019) *A Vajdaság és a széthulló jugoszláv állam*. In: Gulyás László (szerk.) *A Délvidék története: Titótól Miloševićig 1944-2000*. Szeged. Egyesület Közép-Európa Kutatására. 114–130.
- Kemenczky Ágnes (2008) *A nyugat-balkáni uniós stratégia fejlődési irányai: stabilizáció és / vagy csatlakozás?* In: Balogh Péter – Dobos András – Forgács Attila – Szűcs Anita – Nagy Beáta (szerk.) *60 éves a Közgazdaságtudományi Egyetem: A Jubileumi Tudományos Konferencia alkalmából készült tanulmányok*: Társadalomtudományi Kar. Aula Kiadó. Budapest. 155–171.
- Lechner Zoltán (2019) *Törökország szerepvállalása a Nyugat-Balkánon*. Mediterrán és Balkán Fórum. XIII. évf. 2. sz. 28–49.
- Lika, Liridon (2019) *The European regional order in the Western Balkans Facing the Disrupting Role of Middle and Great Emerging Powers*. Center for International Regional Studies. Department of Political Science of the University of Liège
- Longo, Matthew (2003) *The EU in the Balkans; Rotten Carrots?* In: *Central European Political Science Review*. Vol. 4. No. 14. Winter 2003. 112–125.
- Lőrinczné Bencze Edit (2010) *Az európai civilizációk találkozási pontja: a Nyugat-Balkán*. In: Glavanovics Andrea – Szele Bálint (szerk.): *Az integrált Európa narratívái és diskurzusai*. Budapest Fórum tanulmánykötete. KJF. Székesfehérvár. 415–430.
- Lőrinczné Bencze Edit (2013) *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Aposztróf Kiadó. Budapest.
- Lőrinczné Bencze Edit (2014) *A versenyképesség és jól-lét percepciói a Nyugat-Balkán allamaiban a válság tükrében*. Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. VII. évfolyam 2. szám 2014/2. No. 25. 163–172.
- Lőrinczné Bencze Edit (2015) *Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig*. Aposztróf Kiadó. Budapest.
- Missiroli Antonio (2003) *The EU and its Changing Neighbourhoods: Stabilisation, integration and partnership*. In: Lynch – Missiroli – Ortega – Triantaphyllou (eds) *Partners and Neighbours: a CFSP for a Wider Europe*. Chaillot Paper No. 64. Paris, Institute for Security Studies. 15.
- Ördögh Tibor (2019) *The EU's Relations with the Western Balkans and Turkey*. In: Gálik Zoltán – Molnár Anna (szerk.) *Regional and Bilateral Relations of the European Union*. Budapest. Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó. 49–64.
- Panebianco, Stefania – Rossi, Rosa (2004) *EU Attempts to Export Norms of Good Governance to the Mediterranean and Western Balkan countries*. *Jean Monnet Working Papers in Comparative and International Politics*. 13.
<http://aei.pitt.edu/6109/1/jmwp53.pdf> (Letöltés dátuma 2012. október 16.)
- Petritsch, Wolfgang – Freund, Philipp (2018) *External actors and European integration in the Western Balkans*. Focus on European Economic Integration. Vol. 3. No. 18. 57–67. Oesterreichische Nationalbank. 63.
- Rác Szilárd (2019) *Délkelet-Európa térszerkezetének alakulásáról*. In: Gál, Zoltán - Ricz, András (szerk.) *A környezet és a határok kutatója : Tiszteletkötet Nagy Imre 65. születésnapja alkalmából*. Szabadka, Szerbia: Regionális Tudományi Társaság. 123–136.

- Reka, Blerim (2018) *Western Balkans Countries have Stalled on their Path Toward the EU. Geopolitical Intelligence Service Report*
<https://www.gisreportsonline.com/gis-dossier-the-western-balkans,politics,2527.html>
(Letöltés dátuma 2019. 09. 27.)
- Reka, Blerim (2016) *History is Back in the Balkans. Geopolitical Intelligence services (GIS)*, July 15, 2016.
<https://www.gisreportsonline.com/history-is-back-in-the-balkans,politics,1918,report.html>.
- Riegert, Bernd (2017) *EU looks to contain Russian influence in the Balkans.*
<https://www.dw.com/en/eu-looks-to-contain-russian-influence-in-the-balkans/a-37891857> (Letöltés dátuma: 2019. november 17.)
- Samokhvalov, Vsevolod (2017) *Russian-European Relations in the Balkans and Black Sea Region. Great Power Identity and the Idea of Europe.* Cham. Palgrave Macmillan. 169–209.
- Schaper, Joseph – Tigner, Brooks *The Ticking Time-bomb in the Balkans, which if left unchecked...Security Europe.*
<https://securityeurope.info/the-ticking-time-bomb-in-the-balkans-which-if-left-unchecked/> (Letöltés dátuma 2020. 01. 30.)
- Stumvoll, Magda Flessenkemper (2018) *China's Balkans Silk Road: Does it pave or block the way of Western Balkans to the European Union?”, Centre international de formation européenne (CIFE)*, Policy Paper No. 66. February 14. 2018. 1–4.
- Tatham, F. Allan (2009) *Enlargement of the European Union.* Wolters Cluwer. The Netherlands. 162.
- Vangeli, Anastas (2017) *The impact of China, in Resilience in the Western Balkans,* ISSUE Report, No. 36. European Union Institute for Security Studies, Paris.

Területpolitika, önkormányzatiság és a jól(l)éti folyamatok

KAISER TAMÁS¹

Új területpolitikai narratívák: a terület-alapú megközelítéstől a terület-érzékeny felfogásig

New Narratives in Regional Development: from the Place-Based to the Place-sensitive Approach

Abstract

Recently the territorial inequalities have become a threat to economic development, social cohesion and political stability in Europe. The traditional solutions that are supposed to extend prosperity and access to opportunities are no longer sufficiently effective. Territorial divergence can equally be observed between states regions, sub-regions as well as between urban and rural, prosperous metropolitan and declining or stagnating areas. On the basis of the responds to the challenges and opportunities, the regions that are structurally very different from one another form development groups. However, both the previous and the mainstream theories have gaps in offering full answers to the formation and nature of the different regional trajectories. Therefore, a different approach is required that strengthens Europe's strongest regions in addition promotes to make use of the opportunities and territorial assets in the former industrial areas and remote inner peripheral ones. The paper argues that the so called "people-based" and "place-based" approaches should be replaced or supplemented by the "place-sensitive" policy framework which is able to integrate the two logics of territorial development in tackling economic and social and political problems stemming from different development trajectories and territorial inequalities.

Keynotes: regions, territorial inequality, development clubs, measurability, place-sensitive development.

Absztrakt

A területi fejlettségi különbségek napjainkra fenyegetést jelentenek az európai gazdasági fejlődésre, a társadalmi kohézióra és a politikai stabilitásra. A mindenki számára érzékelhető fejlődést és a lehetőségekhez való hozzáférést ígérő hagyományos megoldások egyre kevésbé bizonyulnak hatékonyak. A területi egyenlőtlenségek államok, régiók, kisebb területi egységek, városi és vidéki, fejlődő nagyvárosi és hanyatló vagy stagnáló periférikus térségek között egyaránt kimutathatók. A kihívásokra és lehetőségekre adott válaszok alapján az egymástól strukturálisan meglehetősen különböző régiók különböző fejlettségi csoportokat alkotnak. Ugyanakkor sem a korábbi, sem a napjainkban divatos elméletek nem képesek teljes körű magyarázatot adni a különböző fejlődési pályák kialakulására és természetére. Ennek következtében a korábbiakhoz képest eltérő megközelítésekre van

szükség, ami erősíti Európa legfejlettebb régióit, emellett ösztönzi a lehetőségek és területi adottságok kihasználását az egykori ipari térségekben, valamint a földrajzilag kieső belső perifériákon. A tanulmány amellel érvel, hogy személyekre és térségekre irányuló megközelítéseket „terület-érzékeny”, a két területfejlesztési logikát integráló közpolitikai keretrendszerrel célszerű felváltani vagy kiegészíteni a különböző területi egyenlőtlenségekől fakadó gazdasági, társadalmi és politikai problémák kezelése érdekében.

Kulcsszavak: régiók, egyenlőtlenség, fejlettségi klubok, mérhetőség terület-érzékeny fejlesztés.

Bevezetés: az egyenlőtlenség térbeli megoszlása és kiváltó tényezői

A fejlett világban az országok, régiók és városok közötti egyenlőtlenség mértéke – ami jelentősen csökkent az 1990-es években az előző évtizedhez képest – az ezredfordulót követően ismét növekedésnek indult.² Láthatóan számos kis- és közepes méretű városban csökkent a relatív foglalkoztatottság és a jövedelem, egyúttal a környező elővárosi és vidéki térségekben szintén stagnálás volt érzékelhető. Ugyanakkor sok nagyvárosi térség, amely az 1960-as évektől az 1980-as évekig komoly strukturális problémákkal nézett szembe, napjainkban dinamikus növekedést mutat.³ A gyakorlati tapasztalatok és a témában született gazdag szakirodalom egyaránt hozzájárultak annak a narratívának a kibontakozásához, mely szerint a növekvő egyenlőtlenség negatív hatással van a gazdasági növekedésre, ami gyengíti a társadalmi kohéziót, mindezek pedig együttesen veszélyeztetik a politikai stabilitást.⁴

Az egyenlőtlenség azonban korántsem egydimenziós fogalom. Hagyományosan a jövedelemhez és a vagyonhoz kapcsolódik, de sok más tényező is befolyásolja, mint például a „lehetőségek egyenlőtlensége”, az alapvető közszolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint az oktatás, az egészségügy és az infrastruktúra minősége. Mindezt számos, az egyén lehetőségein túlmutató szempont is befolyásolhatja (családi háttér, nemzetiség, nem, életkor). Újabban egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a területi egyenlőtlenség gazdasági-társadalmi dimenziója, azon belül is a már hosszabb ideje leszálló ágba került, lényegében magukra hagyott („left behind”) térségek és a belső perifériák problematikája.⁵

Európában a helyzet különösen bonyolult. Az Európai Bizottság 2015-ben kiadott felmérése szerint az egyenlőtlenség számos országban növekvő tendenciát mutat az elmúlt három évtizedben, ami a 2008-ban kezdődött válság eredményeként tovább mélyült.⁶ Általánosságban jelentős különbség mutatkozik a dinamikusan fejlődő nagyvárosi agglomerációk, valamint a hanyatló ipari és földrajzilag kieső régiók között. Közelebről nézve azonban a kép ennél összetettebb, amit az is mutat, hogy míg számos nagyvárosi régiót keményen sújtott a válság, addig néhány vidéki, vagy az előző két kategóriába nem eső régió jóval nagyobb rugalmasságról tett tanúbizonyságot.⁷ Ennek eredményeként a reáljövedelmek és a munkaerő piaci

részvétel mennyiségi és minőségi értékeinek többszintű, színes kavalkádjá jött létre az államok és régiók között, a régiókon belül, a mag- és periférikus területek, valamint a prosperáló és a kevésbé sikeres nagyvárosi régiók között.

A régiók közti növekvő egyenlőtlenség két tényezőre vezethető vissza. Az első a gazdasági struktúrák hosszú távú változásából érthető meg. Az 1970-es években kezdődött technológiai innováció kifejezetten ösztönözte a fejlett technológiák és a tudás-intenzív iparágak koncentrációját a nagyvárosi térségekben. Ez a korszak ösztönözte a magasan képzett, kreatív munkaerő beáramlását a gazdaságilag fejlett magtérsegekbe. Az elmúlt évtized során azonban a korábbi meghatározó iparágakban elterjedt digitalizáció és automatizáció a kereskedelmi költségek forradalmi megváltozását, valamint a közepesen és alacsonyán képzett munkaerő részbeni kiváltását vonta maga után. Az ipari tevékenység földrajzilag még sokszínnúbbé vált – az anyavállalatok a termelési és helyenként már az innovációs folyamatok egyre nagyobb részét a mag-térsegekből a perifériákra szervezték ki –, ami a rutin jellegű munkavégzésen alapuló munkahelyek tömeges megszűnéséhez vezetett. Az egyenlőtlenséghez vezető másik tényező a régiók fejlődésre való képességének változása, ami az emberek, cégek, formális és informális intézmények, innovációs kapacitások és a változásokra való reakció hely-specifikus adottságait, illetve azok kihasználásának mértékét jelenti.

A jelen tanulmány kiindulópontja szerint az egyenlőtlenség növekedése Európa számára komoly kihívást és számos sürgősen megoldandó feladatot és feloldandó dilemmát jelenít meg. Egyfelől fenn kell tartani a növekedést a legdinamikusabban fejlődő régiókban, megerősítve a világpiaci versenyben elfoglalt pozícióikat. Másrészt viszont nem lehet magukra hagyni a stagnáló vagy leszakadó térségeket sem, mivel közelmúlt és a jelen társadalmi-politikai folyamataiból világosan látszik, hogy a tartós területi egyenlőtlenség gazdaságilag kedvezőtlen és politikailag is káros. Ebből következően a területi egyenlőtlenség problematikájának kezelésére mind hazai, mind uniós szinten megbízható mérésekkel megalapozott, paradigmaváltáson és közérthető narratívákon alapuló stratégiákra, valamint már rövidtávon is érzékelhető cselekvési programokra van szükség.

1. Regionális gazdasági klubok és „klubtagságok”

Az egyenlőtlenség területi dimenziójának feltérképezéséhez érdemes abból kiindulni, hogy a különböző fejlettségi szintet elérő entitások strukturális elemei – oktatás, innováció, infrastruktúra, intézményrendszer – minőségjegyeik alapján jelentős mértékben különböznek egymástól. Ebből következően a széles értelemben vett gazdasági erőforrások és regionális sajátosságok interakciói szerint az országok, régiók, város-regiók sajátos csoportosulásokat alkotnak aszerint, hogy milyen pozíciókat, szerepeket és funkciókat foglalnak el a gazdaság szövetében.⁸ Más szóval regionális klubok és

„klubtagságok” jönnek létre, amelyek azonosítása alkalmas arra, hogy megalapozza a fejlődés egyenlőtlen mintáinak, a fejlesztések fenntarthatóságának, valamint a felzárkóztatás cél- és eszközzrendszerének, perspektíváinak leírására. A vonatkozó nemzetközi szakirodalom eredményeit összegezve az EU 28 régiói az egy főre eső GDP alapján az alábbi klubokba sorolhatók: kiemelten magas (very high) jövedelemmel bíró régiók (VH), magas jövedelemmel (high) bíró régiók (H), közepes (medium) jövedelemmel bíró régiók (M), valamint alacsony (low) jövedelemmel bíró (L) régiók.⁹

A VH klubot (az egy főre jutó GDP magasabb, mint az uniós átlag 150%-a) túlnyomó részben nagyvárosi és fővárosi régiók alkotják, amelyekhez számos kiegészítő városhálózat kapcsolódik (pl. Randstad Hollandiában). Ezek a régiók a nemzeti átlagot hosszú ideje meghaladó magas termelékenységi növekedéssel és népességvonzó képességgel rendelkeznek.

A H klub (az egy főre jutó GDP az uniós átlag 120-149%-a között van) az előzőkhez hasonló vonásokat mutat, de kevésbé nagyváros-központúak, és demográfiai növekedésük dinamikája is alacsonyabb. A foglalkoztatási ráta magas és kielégítő termelékenységi növekedést tudnak felmutatni.

Az M klub (az egy főre jutó GDP az uniós átlag 75-119%-a között van) Északnyugat-Európa azon részét foglalja magába, amelyek nem tagjai az előző kettőnek. Ez a kategória két alcsoportra oszlik. Az első erősen megszenvedte az ipari munkahelyek elvesztését, ami a stagnáló vagy hosszabb ideje hanyatló foglalkoztatási rátában tükröződik. A népesség növekedés lassú, vagy egyenesen negatív, a munkanélküliség mértéke változó. Ezek a régiók alkotják a már említett, Andrés Rodriguez-Pose által a mainstream diskurzusok részévé tett „left behind” csoportot, amelyek gazdaságilag sebezhetőek, ahol változatos formában jelenik meg a csökkenő vagy éppen megszűnő ipari termelés, a rugalmatlan oktatás és szakképzés, az ebből fakadó alacsony munkaerő piaci részvétel. A második csoportot alkotó régiókban a népesség növekedése tapasztalható, ám e mögött alapvetően a viszonylag nagyszámú betelepülő népesség húzódik meg. Az új lakosok által behozott jövedelem, továbbá nyugdíjak, egészségbiztosítások formájában megjelenő pénzügyi transzferek, illetve az ezekre épülő költségek helyi szinten multiplikatív hatásokat váltanak ki, különösen a szolgáltatások terén. A munkaerő piaci részvétel azonban alacsony, a foglalkoztatást jellemzően a helyi igényeket kielégítő szolgáltatások generálják, ami viszonylag alacsony mértékű képzettség, innovációs potenciál és exportképesség mellett is fenntartható.

Az L klub (az egy főre jutó GDP alacsonyabb, mint az uniós átlag 75%-a) alapvetően Kelet- és Dél Európa régióit foglalja magában, amelyeket alacsony foglalkoztatás, gyenge minőségű kormányzat, alacsony fokú K+F, és az elérhetőség viszonylagos hiányossága jellemez. Ugyanakkor ez a csoport is heterogén, amelynek áttekintéséhez jó kiindulási alapot jelent az Európai Bizottság által 2017-ben kiadott, az EU átlagához képest fejlődésükben elmaradó, leszakadó térségek problematikáját vizsgáló jelentés, ami két típust különböztet meg.¹⁰ Az

első csoportba alapvetően a déli tagországok ún. alacsony növekedésű régiói tartoznak, ahol az egy főre jutó GDP kevesebb, mint az EU átlag 90%-a, továbbá fejlődésük nem közeledett az uniós átlag felé 2000 és 2013 között. A második típust az ún. alacsony jövedelmű régiók alkotják (főként az EU keleti tagországaiban), ahol az egy főre jutó GDP nem érte el az uniós átlag 50%-át 2013-ban. Az EU összlakosságából mintegy 83 millióan élnek e két típus valamelyikében.

Az alacsony növekedésű régiókban stagnál a termelékenység, növekszik a munkaerő költsége, magas az adósságráta, ami mérséklően hat az exportra és fékezi a befektetések ütemét. Az üzleti környezet megfelelősége az egyes országokon belül jelentős különbségeket mutat a regionális és helyi közigazgatás működésének hatékonysága szerint.

Az alacsony jövedelmű régiók alapvető problémája a gyenge infrastrukturális ellátottság és az elérhetőség. Mindkét régió típusban alulfejlett az innovációs rendszer, a szakképzettségben mutatkozó lemaradás pedig a versenyképességet gyengíti. Ehhez járul még a fiatalabb és jobban képzett lakosság elvándorlása, ami különösen az alacsony jövedelmű régiókban érzékelhető. Az alacsony növekedésű régiókban viszont a köz- és magánbefektetések jelentős mértékű visszaesése okoz problémát. A jelentés legfontosabb következtetése, hogy a régiók adottságaihoz mért („tailor-made”) befektetésekre és közpolitikai válaszokra lenne szükség ahhoz, hogy az egyes régiók képesek legyenek a magasabb fejlettségi szintre lépni.

A különféle besorolásokat és „klubtagságokat” összegezve elmondható, hogy alapvetően minden klub eltérő fejlesztési lehetőségeket és korlátokat foglal magában. Ebből az következik, hogy azok a stratégiák bizonyulnak célravezetőnek, amelyek figyelembe veszik a gazdasági növekedést fékező és egyben a szélsőségek erősödésének táptalajául szolgáló területi különbségeket. Kérdés, hogy a létező elméletek milyen megoldásokat kínálnak a probléma kezelésére.

2. Egy örökzöld vita újratöltve: a hatékonyság kontra méltányosság elv területi dimenziója

A korai neoklasszikus modell szerint az egy főre jutó GDP és a termelékenység mértékében megjelenő egyenlőtlenségek közép- és hosszú távon mérséklődnek, mivel a tőkeszegény, elmaradott országok és régiók növekedése a marginális termelékenységüknek, a termelési tényezők mobilitásának, valamint a fejlett technológiák elterjedésének köszönhetően gyorsabb ütemű lesz, mint az eredendően jobb adottságokkal rendelkező térségeké.¹¹ A fejlettebb térségek pozitív hatásai tehát „leszivárognak” (trickle down) az elmaradott régiókba.

A mainstream területi alapú gazdaságelméletek – különösen az endogén növekedés, az új gazdaságföldrajz és az evolúciós gazdasági földrajz – ezzel szemben a nagyvárosok és régiók növekedési dinamikája mögött a pozitív externáliákat,

valamint versenyelőnyöket generáló agglomerációs hatások és a nyomában létrejövő „intézményi sűrűség” („the richer, the denser”) hálózatait látja.¹² E narratíva szerint a gazdaság-és fejlesztéspolitikában a hatékonyságra kell helyezni a hangsúlyt, ami megteremti a méltányosság-alapú közpolitikák anyagi forrásait. Edward Glaeser sokat idézett – és vitatott – könyvében („The Triumph of the City”) világgossá tette, hogy a nagyvárosi agglomerációk ösztönzése és az intézményi sűrűség kialakítása jelenti a legbiztosabb utat a szegénységből a prosperitás felé.¹³ Ebből a nézőpontból az egyenlőtlen fejlődés az ára a gazdasági termelékenység maximálásának, mivel ez teszi nagyobbá az elosztható javak tortáját. A kevésbé fejlett régiók és városok felé irányuló elosztás és felzárkózás pedig a tudásjavak „átcsordulásán” (spill-over) és a munkaerő mobilitásán alapul. Mindebből az következik, hogy az erőforrásokat a dinamikusan fejlődő nagyvárosokba, nem pedig a perifériákra kell irányítani, mert ez arra fogja ösztönözni az embereket, hogy a hanyatló vagy stagnáló térségekből a prosperálóba költözzenek.¹⁴ Ez egyben azt is jelenti, hogy a nagyvárosokban a pozitív externáliák kihasználása mellett a negatív externáliák mérséklésére kell törekedni (nagyszabású lakásépítési programok, valamint az életminőség javításának formájában), ami újabb és újabb termelékenység növelő beruházásokat és fejlesztéseket generál.

Az agglomerációs hatásokra, a városokba koncentrálódó intézményi sűrűségekre és a növekedési pólusokra alapozott felfogásokkal szemben azonban komoly kritikák fogalmazódtak meg. A tudásjavak „átcsordulása” önmagában nem oldja meg az elmaradott térségek problémáját, mivel az agglomerációk felől érkező „szívó hatás” mindeddig sokkal erősebbnek bizonyult, mint a tudásjavak elterjesztését ösztönző törekvések. A tudás területi terjedésének másik fő akadályát az ún. távolság-hatás (distance-decay) jelenti, azaz a távolság növekedésével az érintett szereplők közötti interakciók is gyengülnek.¹⁵ A munkaerő-mobilitásról szintén bebizonyosodott, hogy önmagában nem tud mérséklő hatást gyakorolni a területi egyenlőtlenségekre, amit az is mutat, hogy az országon belüli népmozgások mértéke Európában relatíve alacsonynak bizonyult az elmúlt három évtizedben. Ennek egyik fő oka, hogy a munkaerő-piaci mozgások iránya és dinamikája egyaránt függ a munkaerő piaci igényektől, továbbá a munkavállalói oldal képzettségének és alkalmazkodóképességének mértékétől. Mivel a tökemozgások és a hozzá kapcsolódó gazdasági funkciók mind országokon belül, mind transznacionális dimenzióban rendszeresen újraszerveződnek, a magasan képzett munkavállalónak sokkal több lehetősége van az elhelyezkedésre a nem rutin jellegű munkakörökben. Ezzel szemben a jellemzően elmaradott térségekben élő alacsonyan képzett munkavállaló mobilitási hajlandósága és esélyei – éppen a fenti tényezők miatt – jóval korlátozottabbak.

E kritikákra alapozva fogalmazódott meg – a jóléti állam filozófiájának bázisán és a méltányosság elvét a középpontba állítva – az egyének fejlődését szolgáló közpolitikák („people-based policies”) stratégiája. Ez esetben a cél az, hogy az

emberek ne függjenek a környezetüktől, ahol élnek. Ennek eszközeit a központi-
lag irányított szociális és munkahelyteremtő támogatások, az oktatás és a mobili-
tási esélyek növelése, az ehhez szükséges tudás és képességek fejlesztése jelentik.
Ugyanakkor e narratíva egyik sajátos, gyakorlati hozadéka, hogy közfoglalkozta-
tottak és általában az állami transzferek aránya a szegényebb régiókban maga-
sabb, mint a fejlettekben. Ezzel viszont az a probléma, hogy a jövedelmek támo-
gatására irányuló transzferek, az állam által kezdeményezett munkahelyteremtő
programok a fogyasztásban és a foglalkoztatásban megnyilvánuló kétségtelen
eredmények ellenére valójában védett, hazai és nemzetközi támogatásoktól függő
helyi struktúrák láncolatát hozták létre, ami kevésbé alkalmas arra, hogy feltárja
és mobilizálja az adott térség valós gazdasági potenciálját. Az egyén mobilizációs
képességeit sem lehet kizárólag célzott fejlesztési programokra alapozni, mivel
azt számos tényező akadályozhatja, például az adott célterület rugalmatlan és
drága lakáskörülményei, az életkorból és élethelyzetekből adódó megfontolások,
valamint a lakóhelyhez való érzelmi kötődés. Ez az érvelés egyben az agglomerá-
ciós megközelítések korlátaira is rávilágít, mivel megkérdőjelezi, hogy a nagyvá-
rosban kínált magasabb bérek és rendelkezésre álló lakások önmagukban elegendő-
k a munkaerő-piaci mobilitás fenntartásához.

A következő, a fenti kritikákra reagáló narratíva alaptézise, hogy habár az egyének
közötti egyenlőtlenség mérséklése, a társadalmi felzárkóztatás jelentősége vitathatatlan,
de az ezt szolgáló közpolitikák nem egy tér nélküli, individuális világban működnek.
Nagyon is számít a politikai és gazdasági környezet, ami hatással van az ott élő embe-
rekre, miközben – elvileg – ők is alakító erői annak. Ennek következtében a specifikus
kompetitív előnyökre támaszkodva, a helyi és területi értékek, erőforrások mobilizálá-
sával valamennyi régióban ösztönözni kell a növekedést, ami a gazdasági és szociális
felzárkóztatás mellett megteremti a méltányosságon alapuló területi kohézió feltételeit.
E narratíva a régióon belüli és régiók közötti, nemzeti és transznacionális szintű kapcsola-
tokat a versenyképesség egyik elemének tekinti, ami jól kiépített koordinációs mecha-
nizmusok révén képes betölteni szerepét.¹⁶ A területi alapú megközelítésnek („place-
based approach”) nevezett felfogás elveti a modellezhető, egységes, uniformizált meg-
közelítéseket, helyette a speciális kontextusokhoz és lehetőségekhez igazított „testre
szabott” megoldásokat szorgalmazza akár a munkahelyteremtés, akár az innovatív
megoldások támogatása során.

A narratívák versengése és a mögöttük lévő gyakorlat azonban gyakran elfedi
a makroszintű folyamatok és jelenségek mögött meghúzódó helyi és területi
adottságok konkrét formáit. Ebből azonban két probléma is következik. Az egyik,
hogy eleve feladja azt a lehetőséget, hogy az elmaradott térségekben is lehetnek
kiaknázható gazdasági lehetőségek. A másik, hogy amennyiben a politikai-
gazdasági elit figyelme a fejlettebb térségek felé fordul, a magukra maradt térsé-

gek jövőtlenség-érzése nagyon könnyen táptalajává válhat a politikai stabilitást veszélyeztető szélsőséges politikai szerveződéseknek, mozgalmaknak.

Ennek felismeréseként kezd kibontakozni új területpolitikai narratíva, ami úgy próbálja kezelni a területi egyenlőtlenség kérdését, hogy az egyúttal valamennyi térség erőforrásainak feltárására és kihasználására is irányuljon.

3. Az ESPON területpolitikai stratégiája: egy új paradigma körvonalai

Az előző alfejezetben láttuk, hogy a fejlesztési stratégiák alapvetően a hatékonyság vagy a méltányosság elve mentén differenciálódnak. A területi szempontokra kevésbé érzékeny („spatially blind”) megoldások a hatékonyságra koncentrálnak az agglomerációs hatások maximalizálásának és az egyéni képességek fejlesztésének formájában, de érdemben nem járulnak hozzá a hanyatló vagy elmaradott térségek problémáinak kezeléséhez. Ez utóbbival kapcsolatban beérik azzal, hogy az egyéni képzettség, vállalkozói képességek, a földrajzi munkaerő piaci mobilitás és a tudás-javak kiterjedésének biztosításával ellensúlyozzák a nagyvárosi agglomerációk negatív hatásait. Ezzel szemben a terület-alapú megközelítések abból indulnak ki, hogy a helyi adottságokra épülő és a méltányosság elvén alapuló támogatásokkal megteremthető az alulfejlett térségek felzárkózása. A tények azonban azt bizonyítják, hogy a támogatott térségekből is folytatódik a munkaerő elvándorlása, ugyanakkor viszonylag csekély a magas hozzáadott értéket képviselő iparágak és befektetések beáramlása, és gyakran az uniós fejlesztések hatása is megkérdőjeleződik az ún. „fehér elefánt”-jelenség (kihasználatlan autópályák, gyorsvasutak, üres repülőterek) láttán. Ebben a kontextusban a tisztán terület-alapú fejlesztések nem tudnak lépést tartani a piaci folyamatokkal, szerepük a gazdaságfejlesztés helyett gyakran inkább a szociális problémák kezelésében érvényesül.

Éppen ezért megítélésünk szerint egyensúlyra van szükség a két megközelítés között. Az agglomerációs előnyökre alapozott hatékonyság növeli a területi egyenlőtlenséget (ami viszont negatívan befolyásolja a hatékonyságot), míg a terület-alapú támogatásokon megvalósuló méltányosság (valós fejlesztések nélkül) a gazdasági hatékonyság lehetőségeit gyengíti. Ebből következően a hatékonyság és a méltányosság egyidejű, integrált érvényesítésre van szükség a terület-érzékeny (place-sensitive) megközelítés formájában, ami egyúttal egy új területpolitikai paradigma kiindulópontjává válhat.

Az EU által kezdeményezett és társfinanszírozott ESPON (European Spatial Planning Observatory Network, Európai Területi Megfigyelő Hálózat) egyik kiemelt projektje, az Európai Területi Referencia Keret (Territorial Reference Framework for Europe, továbbiakban Referencia Keret) a fentiek alapján az első lépések egyikének tekinthető.¹⁷

A Referencia Keret kiindulópontja szerint 2010 és 2020 között számos, nagy jelentőségű, globális jellegű változás zajlott le, többek között az internethasználat növekedése, digitális monopóliumok (Google, Facebook, Amazon, Huawei) kialakulása, az energiapiac elektronizálása, az olajárak csökkenése, az Európán belüli erősödő kereskedelmi kapcsolatok erősödése, valamint új globális erőközpontok (Kína, India) kialakulása. A változások hatásai nemcsak makro-szinten, hanem területi és lokális dimenzióban is megjelentek, kiegészülve a 2008-as gazdasági válság elhúzódó hatásainak kezelésével, az utazás és turizmus volumenének növekedésével, a migráció, a menekültválság és az éghajlatváltozás terület-specifikus kezelésével. A biztonság az egyik legfőbb értékévé vált Európában, amit azonban számos, egymással gyakran összefonódó gazdasági-politikai-társadalmi hatás gyengít (euro-szekepicizmus, Brexit, politikai populizmus, területi egyenlőtlenségek, globális, területi és személyek közötti polarizálódás). Márpedig a 4. ipari forradalom, a digitalizáció, valamint az éghajlatváltozás által kiváltott gazdasági hatások felmérése és menedzselése, az új, felemelkedő szektorok, innovatív technológiák, új üzleti modellek bevezetése nem valósítható meg az államok és térségek közötti sokrétű kapcsolatok megerősítése nélkül. Csakis ennek bázisán valósítható meg a digitális átalakulás, a külső és belső migráció, az előregedő társadalom, valamint a szegregáció, munkanélküliség, szegénység, elvándorlás problémáinak összehangolt kezelése.

Mindezek alapján a Referencia Keret az alábbiakban látja a 2020 utáni új európai területpolitikai stratégia prioritásait:

Okosabb Európa: tudásgazdaság növekedése, innovatív megoldások létrehozása és terjesztése, digitalizáció, vállalkozókészség, KKV-k fejlesztése, technológia-alapú megközelítés, fejlettségi különbségek csökkentése, területi együttműködések erősítése.

Zöldebb, káros kibocsátásoktól mentes Európa: a megújuló energiák regionális potenciáljának kihasználása, energiahatékonyság a szűkös erőforrásokkal rendelkező régiókban, az éghajlatváltozás különböző területi kitettségét meghatározó tényezők azonosítása, a körforgásos gazdaságba való átmenet ösztönzése, az új üzleti modellek kialakítása.

Szorosabban hálózatosodott Európa: a négy alapszabadság biztosítása a közlekedési és a kommunikációs fizikai és digitális jellegű infrastruktúra fejlesztésével, a kedvezőtlen földrajzi sajátosságokkal bíró régiók bekapcsolása a rendszerekbe, a transzeurópai hálózatok, fontos infrastrukturális folyosók hiányzó láncszemeinek azonosítása és pótlása.

Szociálisabb Európa: a munkaerőpiachoz és a közszolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés, a közszolgáltatások minőségének fejlesztése különösen az oktatás, egészségügy, szociális védelem területén, szegénységi kockázatok és a társadalmi kizáródás kockázatainak azonosítása a legvesélyeztetettebb társadalmi

csoportok körében, ahol a területi dimenzió szerepet játszik, így a vidéki, alacsony népsűrűségű térségekben és a belső perifériákon.

A polgárokhoz közelebbi Európa: a regionális különbségek, a perifériák, agglomerációs térségek problémáinak integrált szakpolitikai megoldásokkal történő kezelése, a társadalmi részvétel és a térségek közötti együttműködés új, támogató formáinak és eszközrendszerének kialakítása.

A fenti prioritások alapján az ESPON területpolitikai narratívája fontos kezdeményezés a terület-alapú (okosabb Európa, zöldebb Európa, szorosabban hálózatosodott Európa), valamint az egyénekre és közösségekre irányuló (szociálisabb Európa, a polgárokhoz közeli Európa) fejlesztések egységes stratégiai keretben történő integrálására. A közeljövő nagy kérdései közé tartozik, hogy a 2021–2028 közötti kohéziós politika, vagy éppen a nemzeti fejlesztési programok keretei között sikerül-e elszakadni a tisztán jóléti célokat szolgáló, vagy az alulfejlettséget, stagnálást konzerváló támogatásoktól, legfőképpen pedig a pénznyelő „fehér elefántok” világától.

Következtetések

Az uniós és nemzeti szintű területpolitikai stratégiák kialakítása és gyakorlatba való átültetése során a korábbiakhoz képest erőteljesebben kell reagálni a kormányzati képességek hatásterületeinek területi dimenziójára, különös tekintettel az átfogó kihívások, megatrendek terület-specifikus megjelenésére és érvényesülésére. Ezek között különösen nem lehet figyelmen kívül hagyni az egyenlőtlenség problematikáját, amelynek megoldási lehetőségei megkövetelik a hatékonyság és méltányosság paradigmák közötti versengés és a közöttük húzódó negatív „trade-off” meghaladását, miszerint, a hatékonyság nem garancia a méltányosságra, a méltányosság előtérbe helyezése viszont a hatékonyságot gyengíti. A megoldás a két célkitűzés egyidejű megvalósítása lehet, viszont a tapasztalatok alapján önmagában sem a területi dimenziót mellőző, sem azt prioritásként kezelő megközelítés nem jelent megoldást. A nemzetközi trendek ugyanakkor egyértelműen jelzik, hogy a regionális gazdasági fejlettségi különbségek fenyegetést jelentenek a gazdasági fejlődésre, a társadalmi kohézióra és a politikai stabilitásra, az eddig mérvadónak tekintett piaci folyamatok és közpolitikák már nem szolgálják elég hatékonyan a fejlődés támogatását és a lehetőségek feltárását.

Ennek felismeréseként kezd kibontakozni az új területpolitikai narratíva, ami úgy próbálja kezelni a területi egyenlőtlenség kérdését, hogy az egyúttal valamennyi térség erőforrásainak feltárására és kihasználására is irányuljon. Ez a narratíva „terület-érzékeny”, ami olyan innovatív fejlesztéspolitikai megközelítést jelent, ami fogékony a különböző „fejlesztési klubok” sajátosságaira és lehetőségeire oly módon, hogy egyszerre, és nem egymás rovására támogatja Európa legdinamikusabban fejlődő és elmaradottabb, magukra maradt térségeinek fejlődését

és felzárkóztatását. Ebben a megközelítésben kell kezelni az egyre növekvő számú, a „közepes jövedelem csapdájába” került régiók helyzetét, amelyek egy gyors felzárkózási periódust követően közel kerültek az uniós átlaghoz, ám ott fejlődésük megállt, nem képesek újabb szintemelésre.

A 2020 utáni uniós és hazai területpolitika számára a kiindulópontot a különböző „fejlettségi klubok” besorolási kritériumainak átfogó összegzése és egyben ország- és régió-specifikus azonosítása jelenti. A terület-érzékeny narratíva elfogadása egyben cselekvési programokat is indukál, amelyek a helyi adottságok feltárásának bázisán ösztönzik a térségeket minél több magas hozzáadott értéket képviselő, azaz nem rutin jellegű, innovatív gazdasági és társadalmi tevékenységforma kiépítésére, támogatják a felzárkózáshoz szükséges kreatív humán erőforrások, valamint a változásokhoz szükséges rugalmas alkalmazkodást segítő készségek és képességek fejlesztését.

Jegyzetek

¹ Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Államtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Kar, tudományos dékánhelyettes, tanszékvezető egyetemi docens

² Az egy főre eső jövedelem egyenlőtlenség az USA nagyvárosaiban 2016-ban 30%-kal volt magasabb, mint 1980-ban (Immarino-Rodriguez-Pose-Storper 2016: 1).

³ Az egyenlőtlenségből fakadó problémák olyan befolyásos közgazdászok figyelmét is felkeltették, mint Tony Atkinson és Thomas Piketty (Piketty 2014, Atkinson 2015).

⁴ Lásd többek között: Scott and Storper 2003, Immarino-Rodriguez-Pose, and Storper 2016, Rodriguez-Pose 2018, Storper 2018).

⁵ A problematikát a 2016-os Brexit-népszavazás, az amerikai elnökválasztás, valamint a franciaországi elnökválasztás választási térképei alapján részletesen elemzi a London School of Economics professzora, Andrés Rodriguez-Pose, összefüggést látva a hosszú ideje hanyatló, a politikai-gazdasági elitiek által magukra hagyott („left behind”) térségek protest-szavazatai és a szélsőséges-populista politikai erők megerősödése között (Rodrigues-Pose 2018).

⁶ European Commission, 2015

⁷ Dijkstra-McCann 2015

⁸ Scott and Storper 2003

⁹ Moreno, Paci and Usai 2005, Immarino, Rodrigues-Pose, Storper 2016, Storper 2018

¹⁰ European Commission, 2017

¹¹ Egy 82 ország 1500 régióját vizsgáló felmérés szerint a konvergencia mértéke éves szinten mintegy 2,5% (Gennaioli et. al 2014)

¹² Fujita et al. 1999, Puga 2002

¹³ Glaeser 2011

¹⁴ The World Bank Report 2009

¹⁵ Moreno, Paci and Usai 2005

¹⁶ OECD 2009, Soós-Fejes 2008, Fejes 2013.

¹⁷ AZ ESPON Területi Referencia Keret célja, hogy felmérésekkel és szakértői anyagokkal segítse elő az unió két fontos területpolitikai stratégiájának - a Területfejlesztési Menetrend 2020 (Territorial Agenda 2020) és a Városfejlesztési Menetrend (Urban Agenda) - megújítását. A két dokumentum hozzájárul a 2021-2028 közötti kohéziós politika alapelveinek és prioritásainak kialakításhoz, új területpolitikai narratívák megfogalmazásához.

Felhasznált irodalom

- Atkinson, Tony (2015): *Inequality: What Can Be Done?* Harvard University Press
- Dijkstra, Lewis Garcilazo, Jose Enriue and McCann, Philip (2015), "The effects of the global financial crisis on European regions and cities", *Journal of Economic Geography* 15(5): 935-949.
- European Commission (2017): Competitiveness in low-income and low-growth regions. The lagging regions report. Commission Staff Working Document. Brussels, 10. 4. 2017 SWD (2017) 132 final
https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/lagging_regions%20report_en.pdf (A letöltés dátuma: 2020.01.30.)
- ESPO (2019): „*European Territorial Reference Framework: Synthesis Report*”. ESPO 2020 Programme, Luxemburg, www.espon.eu/etrf
- Fejes Zsuzsanna (2013): *Határok nélkül?: A határon átnyúló együttműködések jogi és közigazgatási környezete Európában és Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Fujita, Masahisa, Krugman, Paul, Venables, Anthony (1999): *The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade*. Cambridge, MA: The MIT Press
- Gennaioli, Nicola, La Porta, Rafael, De Sines, Florencio Lopez and Shleifer, Andrei (2014): *Growth in Regions*. *Journal of Economic Growth*. Vol. 19, No. 3. (September), 259-309.
- Glaeser, Edward (2011): *The Triumph of the City: How Our Greatest Innovation Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier*. Harmondsworth: Penguin
- Immarino, Simona, Rodriguez-Pose Andrés and Storper, Michael (2018): Regional inequality in Europe: evidence, theory and policy implications. *Journal of Economic Geography*. Volume 19, Issue 2, 273-298.
- Moreno, Rosina, Paci, Raffaele and Usai, Stefano (2005): *Geographical and Sectoral Clusters of Innovation in Europe*. *Annals of Regional Science*. 39:4, 715–739.
- OECD (2009): *How Regions Grow. Policy Brief*, March
- Piketty, Thomas (2014): *Capital in the 21st Century*. Belknap Press
- Puga, Diego (2002): *European Regional Policy in Light of Recent Locatin Theories*. *Journal of Economic Geography*. Volume 2, Issue 4, 1 October, 373-406.

- Rodriguez-Pose, Andrés (2018): *The Revenge of the Places that don't Matter (and what to do about it)*. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*. Volume 11, Issue 1, 10 March 2018, 189-209.
- Scott, Allan and Storper, Michael (2003): *Regions, Globalization, Development*. *Regional Studies*. Volume 37, Issue 6-7, 579-593.
- Storper, Michael (2018): *Separate Worlds? Explaining the current wave of regional economic polarization*. *Journal of Economic Geography*. Volume 18, Issue 5, 247-270.
- Soós Edit – Fejes Zsuzsanna (2008): *Hungarian Experiences of Cross-Border Cooperation Fundamentum*. 12 : 5, 123-157.
- World Economic Forum (2012): *Urban Anthologies. Learning from our cities*. Geneva: World Economic Forum and MIT

KOVÁCS RÓBERT¹

Helyi jólét és jóllét kérdése

Inquiring Into Local Welfare and Wellbeing

Abstract

Local welfare can be identified with the well operating of welfare institutions, with local welfare service delivery. In contrast the concept of wellbeing implies a more complex constellation, includes subjective elements, like the sensation of the assured welfare. For this when analysing wellbeing we should go beyond a superficial approach of institutions and look for its roots, the welfare functions, and their realization in a way depending on citizens will or need and not on institutions capacities or will. The researcher at this point should be careful by taking care to the fact that subjective needs for wellbeing can be satisfied with symbolic instruments like creation of enemies, emotional politicization etc. However, these instruments functions more likely at short terms. The responsible politicization create wellbeing along realistic objectives, involving affected people, local citizens and entrepreneurs as much as possible in generation of goals and their realization. This concept of wellbeing needs a more transparent, more flexible and more effective from the perspective of use of the sources and resources than traditional institutions even we maintain them a general organizational framework. This concept is not at all Utopia, but it actualizes the model of the democratic market economy, its contemporary variant the mixed economy, and refers to recommendations of international organizations requested in annual national and global reports. My statements could be used for any government level, but they are specially important at local, settlement level always missing resources. *Keynotes:* welfare system, local governments, public sector economy, program budgeting, strategic management.

Absztrakt

A helyi jólétet a jóléti rendszereket fenntartó intézményrendszer jó működésével, a helyi jólét biztosításával lehet azonosítani, miközben a jóllét fogalma összetettebb, szubjektív elemeket is tartalmaz, a jólét biztosításának az érzetét. Éppen ezért, a helyi jólétét operacionalizálva, túl kell lépni az intézményrendszer felszíni megközelítésén, annak gyökeréhez, a jóléti funkciókhoz kell lenyúlni, úgy, hogy azok biztosítása ne az intézményrendszer képességein, szándékain múljon, hanem az érintett lakosság ténylegesen igényein, szükségletein. Ezen a ponton nagyon vékony mezsgyén mozog a kutató, aki tisztában van vele, hogy a jóllét iránti szubjektív igény sok esetben kielégíthető olyan szimbolikus eszközökkel, mint az ellenségképzés, érzelmi politizálás stb. Ezek a megoldások ugyanakkor inkább rövidtávon működnek. Ezzel szemben a felelős politizálás a valós, reális igények mentén hozza létre a jóllétet a célok és a végrehajtás tekintetében is maximális bevonva az érintetteket, a helyi polgárokat, vállalkozásokat, akiket a szolgál. A jóllét ezen felfogása az intézményi ellátásnál akár annak keretét megtartva, rugalmasabb és a forrás és erőforrás-gazdálkodás hatékonyabb, átláthatóbb megoldásait teszi szüksé-

gessé. A koncepció nem valamiféle utópiai, hanem a demokratikus piacgazdaság, kortárs vegyesgazdasági modelljét eleveníti meg értelmezi, és megidéri nemzetközi szervezetek ajánlásait, éves jelentésekben számonkért megoldásait. Bár mindez bármely kormányzati szintre érvényes, de különösen fontos a folyamatosan erőforrás-hiányos helyi szinten, a települési önkormányzatok vonatkozásában.

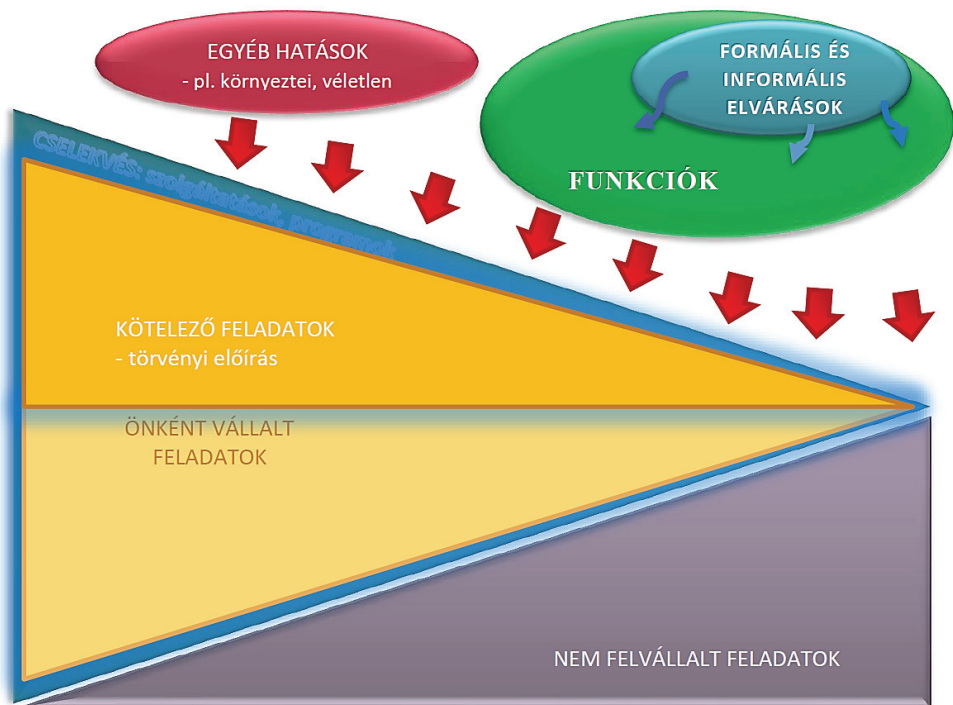
Kulcsszavak: jóléti rendszer, helyi önkormányzatok, kormányzati gazdaságtan, programköltségvetés, stratégiai management.

Jólét és jóllét – kísérlet a fogalmi tisztázásra

Az MTA veszprémi tagozatának „Az életminőség-fejlesztés új paradigmái a 21. században” című konferenciáján 2019. november 21–22-én, Domokos Tamás „Beatles vs. Bangtan Boys – Generációs törésvonalak a demográfiai átmenet sodrában” című prezentációjában megidéri a maslow-i szükségletelmélet aktualizált változatát, kicsit ironikusan utalva az 1990 után született generációk gondolkodására: „csak egészség legyen és térér”. Előadásában előkerült az „eudaimonia” a teljes boldogság fogalma is. Az én megközelitésem empirikus, a mérhetőséget is kereső értelmezésem sokkal földhözragadtabb. Egy 2018-as kutatásomban (Kovács 2018) egy előzetes szakirodalmi áttekintés alapján a jólétet, egyfajta objektív módon megfogható, elsődleges anyagi természetű feltételrendszer rendelkezésre állásának, biztosításának, a jólétet egy ennél összetettebb fogalomnak, szubjektívebb szempontok kielégülésének tekintetem, amelyben a kevésbé megfogható szempontok, mint közérzet is szerepet játszhatnak. A jóléti intézményrendszer teljesítményének tekintetem. Talán nem erőltetett, ha Domokos Tamás szóhasználatára visszautalva a jólétet inkább a maslow-i szükséglet terében, míg a jóllét pedig az „eudaimónia” fogalomrendszeréhez közelebb helyezem el. A jólét egyébként a gazdaságfilozófiában és széles teret, például Adam Smith² vagy Joseph Schumpeter³ esetében is a piacgazdaság működésének egyfajta véső célja a közjó, a jólét gyarapodása.

A praktikusabb, helyi, de akár általánosabban a közösségi feladatellátás szemzőgéből a jólét számomra, és többek⁴ számára a jóléti rendszerek teljesítményét jelenti, szemben a jólléttel, amely inkább a jólléti politikák, programok eredménye lehet.⁵ Ez a különbségtétel maga sem feltétlenül evidens. A jóléti rendszerekre, mint egy szabályozottan, normák (szabályok, törvények, hagyományok mentén) működő merevebb szervezeti formát öltő tevékenységekre gondolok. Ezzel szemben a politikák, programok, stratégiák a pillanatnyi szükségletekhez jobban igazodó célrendszerek, amelyek megvalósítása a legkülönbözőbb szervezeti keretek között történhet. Így a konkrét megvalósítás feladatát kaphatja egy közintézmény, egy szerződéses partner vagy akár egy arra külön kialakított cél vagy projekt szervezet. A jólét és a jóllét így személyre szabottságban, rugalmasságban és célorientáltságban fog különbözni. Az előbbi egy professzionális, a rutinszerű

működésre berendezkedett formáció, míg az utóbbit a konkrét célok hatékony megvalósításában érdekelt megoldás fogja megvalósítani. Zárójelben természetesen meg kell jegyezni, hogy a közmenedzsment újabb, az 1980-as évekre visszavezethető irányzatai, alapján a hagyományos közösségi feladatellátással szemben is mindinkább megfogalmazódó elvárás, hogy célok mentén, hatékonyan működjenek. (vö. Farvacque-Koppányi 2014, OECD 2015)

1. ábra

Kíséret a jóléti és jólléti megközelítés egyszerűsített elkülönítésére az önkormányzati feladatellátásban

Forrás: Kovács 2018

Magyarázat: A kötelező feladati kör lényegében a jóléti funkcióknak felel meg, amit az önként vállalt feladatok (funkciók) szélesítenek. A kötelező feladatok keretei erősen szabályozottak, míg az önként vállalt feladatok kevésbé körbeírt feltételek mellett, rugalmasabb szervezeti megoldásokban valósulhatnak meg.

A jólét és jóllét fenti definíciója bizonyos tartalmi különbségeket is sugallnak. Amennyiben ugyanis a jóléti a klasszikus jóléti szolgáltatásokat jelenti, úgy ennek köre könnyebben megfogható humán infrastruktúra (az oktatás, egészségügy, szociális ellátás), esetlegesen a kiegészítve kommunális szolgáltatásokkal (egész-

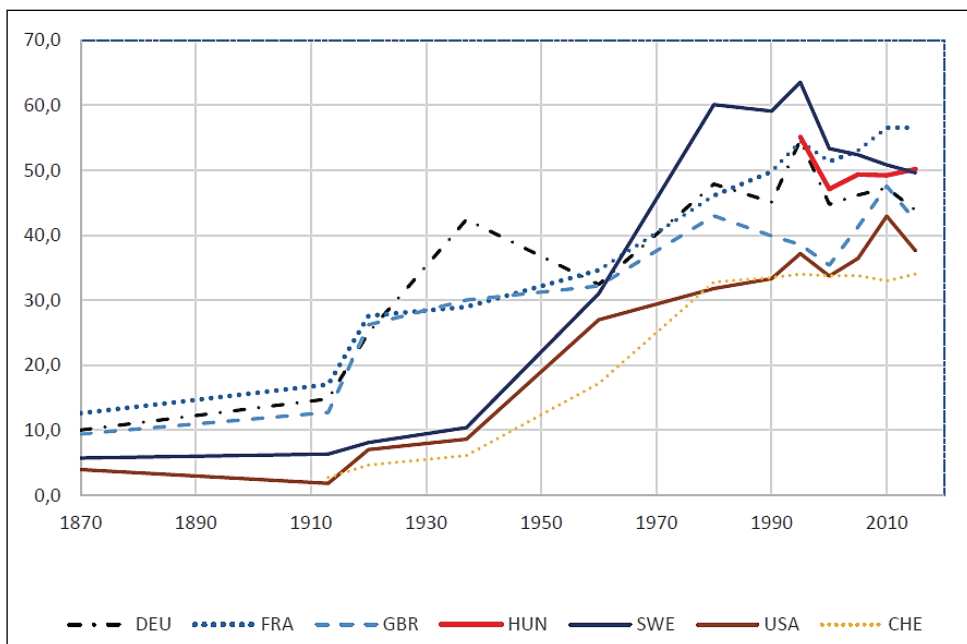
séges ivóvíz, szennyvíz, hulladék stb.).⁶ A jóllét ebben az értelemben is szélesebb fogalomnak tekinthető, amely konkrét szükségletekre alapozódik így munkahelyteremtés, képzési programok (kapacitásépítés), de akár olyan sajátos infrastruktúra kiépítése, hozzáféréseinek biztosítása is beletartozhat, mint az internet (a térerő). Kérdés ugyanakkor, hogy mi a határa ennek a széles értelemben vett jóllét tartalmának. Szerintem akkor járunk helyes úton, ha a közgazdaságtan fenti klaszszikusainak kifejezésével élve a közjó, és közérdek fogalmára kanyarodunk vissza. Ezt például Montesquieu az angol alkotmányról írt tanulmányában így fogalmazza meg: „Az állampolgár részére a politikai szabadság azt a lelki nyugalmat jelenti, amely abból a véleményből származik, melyet ki-ki saját biztonsága felől táplál. És ahhoz, hogy ez a szabadság meglegyen, olyan kormányzat szükséges, amely alatt az egyik állampolgárnak sem kell egy másik állampolgártól félnie.”⁷ Vagyis azt tekint a jóllét szolgáltatának, ami a közjót szolgálja, a közérdek keretein belül marad. Nincsenek illúzióim. Tudom, hogy bárki kiállhat „Hydeparkunk” demagógjainak szöszékére, és saját mániáját vagy önös érdekét közérdekként tüntetheti fel. A józan észnél, és a közösség bölcs belátásánál nem feltétlenül látok jobb eszközt, annak láttatására, hogy ezek legalábbis szemfényvesztések. Ezek sokszor szimbolikus cselekvések, javak mögé rejtőzve jelennek meg, így rövid távon, sokak számára közjónak tűnnek.

Versengő modellek

A jóléti rendszerek működésének az általam ilyen módon vázolt rendszere, mint rutinszerű professzionális standardokon alapuló végrehajtás nem csupán a közszektor működésének legújabb elveinek mond ellent, hanem a jóléti állam klasszikus modelljének is. A jóléti állam modellje ugyanis Pogátsa Zoltán megfogalmazásában „Az európai jóléti államok nem előbb lettek gazdagok, majd utána kezdtek újra elosztani, hanem az állam újraelosztásból finanszírozott befektetései a társadalmi tőkébe okozzák azt, hogy ezen országok gazdagabbá váltak a többiekénél. A jóléti állam nem a már megtermelt érték elosztogatása a szegényeknek, valamilyen gazdaságilag hatékonytalan erkölcsi elképzelés alapján, hanem egy komplex, rendkívül versenyképes gazdasági modell, egy tudatos politikai gazdaságtani berendezkedés. Ismérve, és egyben sikerének jellegzetessége, hogy demokratikus, szociális és fenntarthatósági célokat egyedülként képes társítani a kapitalizmus hatékonysági elveivel” (Pogátsa 2016.: 21) Ennek alapján tehát egy célorientált, hatékonyan működő rendszer rajzolódik ki, amely egy értékválasztás mentén, de a működés elveit fel nem adva tölti be a jóléti funkcióit. A jóléti rendszerek fenntartását hatékonyság voltát erősítik azok a szakmai, akár empirikus tényekre alapozó kutatások is, amely az ilyen kiadások társadalmi, gazdasági

megtérülését, nem pusztán etikai választást jelentő, hanem gazdasági értelemben is értéket teremtő jellegét hangsúlyozzák.

Miközben a jóléti államot fentebb, mint gazdasági értelemben is hatékony modellt mutattam be, széles közkiadásait, a folyamatosan növekvő államot a klasszikus piaci modell hívei folyamatosan kritika alatt tartották, tartják. Az közösségi újraelosztás dinamikáját, a közszektor növekedését Wagner-törvény⁸ írja le, amelyet a 2. ábrában mutatok be, és amely a gazdasági szereplői méretének növekedéséből adódó komplexebb adminisztrációval és a funkció bővülésével indokolja a jelenséget. Az érveket közszektor gazdasági szerepvállalása mellett (pl. szélsőséges társadalmi, területi egyenlőtlenségek, rendszeres válságok stb.), szemben a láthatatlan kéz által önmagát tökéletesítő gazdasági rendszerrel a „piaci kudarcok”, illetve a „természetes közjavak” fogalmi foglalkoztatás keretbe. John Maynard Keynes egy helyütt⁹ olyan messzire ment, hogy kritizálva a láthatatlan kéz mindenhatóságát így fogalmazott: „A kapitalizmus az a meghökkentő hit, hogy a leggonoszabb emberek, a leggonoszabb dolgokat téve a legnagyobb jót hozzák mindenkinek.” Ezt a kijelentését ugyanakkor az idősödő Keynes részben vissza is vonta.¹⁰ A keynesi fordulat oka minden bizonnyal annak megtapasztalása, hogy a piac tökéletlen működését egy nem tökéletes Állam korrigálja. Az Államot hűsvér emberek testesítik meg, akik maguk is esendők, hibázhatnak, sőt önös érdekeik ellentétesek lennek a közjával.¹¹ „nem coase-i törvényhozó intézmények, közpolitikai döntéshozók rosszul működő kiválasztása, költséges járadékvadászat, és a több időszakot összekötő befektetési, közpolitikai és politikai kapcsolódások” (Besley 2012. p. 114.). „A közösségi választások kritikája szerint, az, hogy a jóléti közgazdaságtan nem modellezi expliciten a kormányzati döntéshozatalt egy félrevezető képet ad a kormányzat ideális szerepéről” (Besley 2012. p. 43. idézi: Buchanan 1972). „Ahhoz, hogy a kormányzat jól működjön, kezelni kell az ösztönzés és a szelekció problémáját” (Besley 2012. p. 61.).

2. ábra

A közösségi újraelosztás dinamikája (közkiadások a GDP arányban)

Forrás: Kovács 2018

Adatok forrása: ADATOK 1870-1990: Vigvári 2005 p. 48. idézi: IMF, The Economist, 1997. szeptember 20., ADATOK 1995-2015: OECD nyilvános adatbázis

Megjegyzés: (1) Rövidítések: AUS – Ausztrália, CHE – Svájc, DEU – Németország, FRA – Franciaország, GBR – Nagy Britannia, HUN – Magyarország, SWE – Svédország, USA – Egyesült Államok; (2) Módszertan: A két adatforrás a korábbi (The Economist IMF) és a friss (OECD) adatok fogalmi köre valószínűleg kisebb eltérést mutat. Ez utólag nehezen rekonstruálható.

A állami-kormányzati beavatkozás bármilyen formájával szemben ellenséges liberális gazdasági elméletek (például, Tanzi 2009¹²) és azokkal szemben megértőbb jóléti közgazdaságtan (például Barr 2009, Stiglitz 2000¹³) között létezik egyfajta egyensúlykeresés: „... A másik oldalon a kormányzati jelenlét csökkentését szorgalmazók elfeledkeznek arról a legitim szerepről, amit a kormányzat játszik, amikor kialakítja a cégeket körülvevő feltételeket és az ipari struktúrákat, hogy ösztönözze a vállalatokat a versenyelőnyök elérésére. A kormány megfelelő szerepe a katalizátoré és a kihívóé; ... A kormány nem képes versenyképes ipart létrehozni... olyan szerepet tölt be, amely szükségszerűen részrehajló, amely akkor sikeres, ha előnyös háttérfeltételekkel tandemben működik együtt. Ezzel együtt is a kormány szerepe a gyémánt erejének átadásában és felerősítésében erőteljes. Egy kezdeti fejlődési folyamatban lévő nemzetek kivételével, sokkal inkább azok a kormányzati politikák sikeresek, amelyek olyan környezetet hoz-

nak létre, ahol a cégek versenyelőnyhöz jutnak, mint azok, ahol a kormány közvetlenül belép a folyamatba.” (Porter 1990 p. 184-185.)

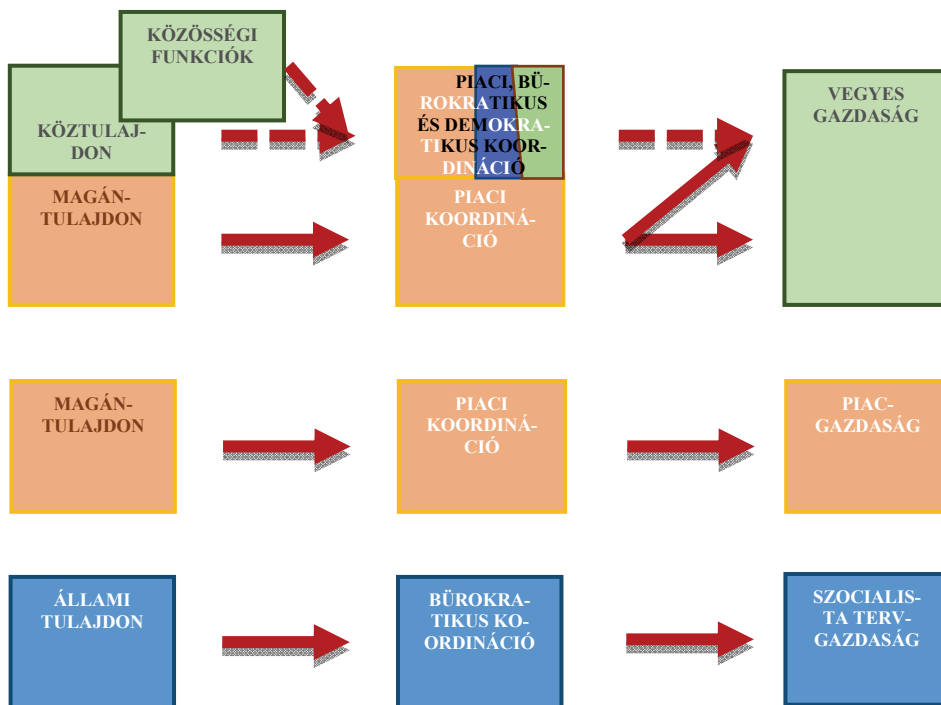
A kormányzati kudarcok, de talán mindenekelőtt a kormányzati újraelosztás növekedése a statisztikai adatokban is kimutatható fordulatot hozott. A 2. ábra jól érzékelteti, ahogy az 1970-80-as évek neoliberais fordulatának globálisan is megtorpan a közszeaktor növekedése. A fordulatot Margaret Thatcher brit miniszterelnök és Ronald Reagan, az Egyesült Államok elnöke kormányzásához szokás kötni. Miközben Buchanan a köz szolgálainak kiválasztásának mechanizmusát, Porter a kormányzati beavatkozás területeit, az együttműködést mint technikát kutatja ajánlja a kormányzati kudarcok kezelésére, az új közmenedzsment széles eszköztárat vonultat fel, nem csupán a közkiadások piaci irányokba terelésére (privatizáció, kisserződés, alternatív szolgáltatás-szervezés stb.), hanem azok hatékony elköltésére is (költések célhoz kötése, tényalapú kormányzás, átláthatóság és közösségi döntéshozatal), ami elvezet a „jó kormányzás” elméleti keretéhez. Meggyőződésem, hogy a „jó kormányzás” vagy az új közmenedzsment sok tekintetben túlmutat azon, ami a szélsőségek között lengő inga hatása. Ez utóbbiba tartozhatnak a dereguláció vadhajtsái¹⁴, vagy a hatásokkal nem számoló privatizáció). A „jó kormányzás” és az új közmenedzsment koncepciója a célhoz kötöttség, az átláthatóság vagy közösségi döntéshozatal kormányzási eszköztárba emelésével a közszeaktor eredeti célját a közösség szolgáltatát eleveníti fel.

Jó kormányzás és jóllét

Az 1990 előtti időszak tekinthető úgy, mint történelemidegen mesterséges konstrukció, amely életképtelennek bizonyult. Ezzel szemben tekinthető egyfajta válasznak a klasszikus piacgazdasági modellre. Egy olyan extrém válasznak, amelyben a piaci koordinációt teljesen felváltotta a bürokratikus koordináció (vö. Szabó 2007, illetve 3. ábra). Fontos tehát leszögezni, hogy miközben az eredeti modell azt feltételezte, hogy két rendszert, a klasszikus piac gazdaságot, és a szocialista tervgazdaságot¹⁵ kell összehasonlítani. Itt látható egy harmadik forma is, a vegyes gazdaság, amelyben egyszerre van jelen a magán tulajdon és a köztulajdon és amelyben egyszerre érvényesül a piaci, a bürokratikus és egy sajátos harmadik, az úgy nevezett demokratikus koordináció.

Ez a megközelítés, a jelen keretek között komoly tapasztalatokat biztosít számunkra a bürokratikus koordináció természetét illetően. Mindenekelőtt nagyon fontos annak tisztázása, hogy bár az állami hivatali működést általánosan jellemzi a bürokratikus koordináció¹⁶, a modern piacgazdaságban ez nem tisztán, hanem demokratikus kontroll alatt működik. A demokratikus kontroll egyúttal egy sajátos koordinációs modellt jelent, ahol nem horizontális (piaci), és nem is vertikális (bürokratikus), hanem testületi viszonyrendszer érvényesül. (Ezt a sajátosságot

mutatja be az általam az eredeti (Szabó 2007: 592.1 tábla) ábra módosításával kialakított modell.

3. ábra

A szocialista, a piacgazdasági és kortárs vegyesgazdaság rendszere

Forrás: Szabó Katalin 2007 nyomán, annak továbbfejlesztésével (saját szerkesztés)

Az Állam, annak szervezete, működésének logikája keveset változott az Állam történeti kialakulása, az ókori nagybirodalmak megszületése óta: ez a hierarchikus szervezeti jelleg, és a weberi szakbürokrácia-leírás más jellemzői (egyszerű hierarchia, szakszerűség, korlátozott felelősség stb.). Miközben tehát a szocialista tervezőgazdaság modelljét ez a rendszer olyan mértékben uralja, hogy az állampolgárok, akik maguk is az állam rendjébe tagozódnak, akik az állam alkalmazottjai (hiszen mindenki az), a vegyes gazdaságban ez a bürokratikus működési elv csak nagyon korlátozott teret kap. A bürokratikus rendszerek csúcán, minisztériumok, polgármesteri hivatalok választott tisztségviselők vannak, a hivatalnokok, elvileg bármilyen szinten számon kérhetőek választott képviselők által, tehát nem csak saját vezetőik által, ami megtöri, egy alternatív logika érvényesülését jelenti. A választott tisztségviselők önálló, választáson nyert legitimitációval rendelkeznek. A választásokon való részvétel lehetősége ugyanakkor eredhet egy központi hierarchiából, ahogy a helyi közösségben betöltött szerepből is. A köztulajdon nem

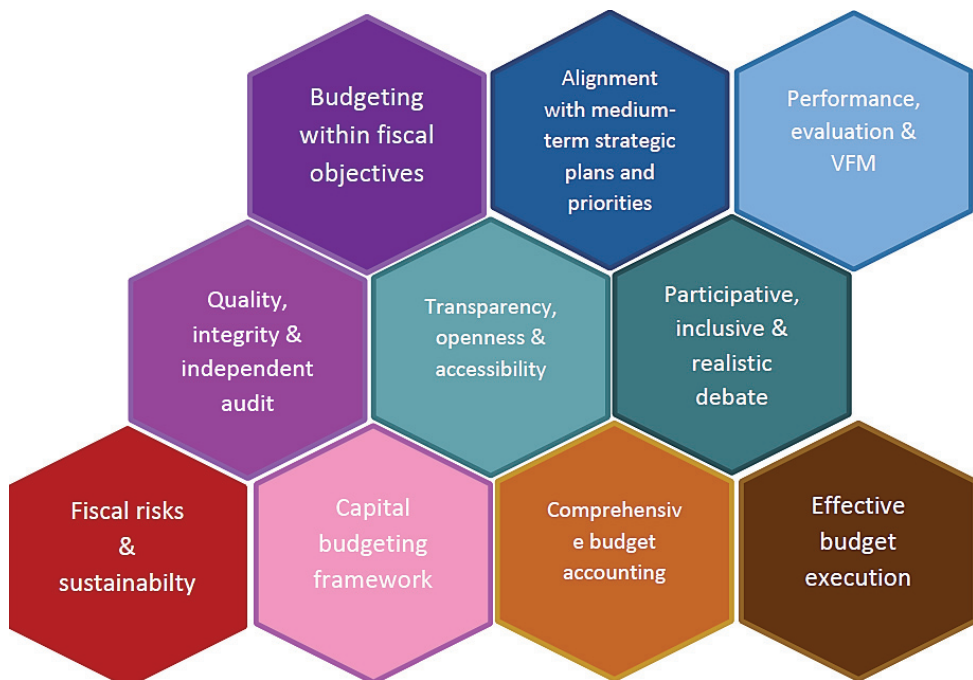
azonos az állami tulajdon maga sem azonos a szocialista rendszer állami tulajdonával, mert menedzselésében is érvényesül a demokratikus kontroll. A demokratikus kontroll, vagy koordináció azért tekinthető eltérőnek a bürokratikus vagy piaci koordinációtól, mert miközben az előbbi esetében a legfelsőbb hierarchikus szint akarata érvényesül, a piaci tranzakcióban pedig az egyenlő felek egyedi érdeke mentén jön létre a tranzakció, addig a demokratikus döntéshozatalban egy sokszereplős térben jön létre egy kompromisszum, amely maga eltérhet minden előzetes elképzeléstől. Ebben a felek politikai súlyuknak megfelelően vesznek részt, tehát nem feltétlenül egyenlők.

Az Állam szerepének növekedése a modern, fejlett piacgazdaságokban, ahol érvényesülnek a demokratikus döntéshozatali mechanizmusok a szocialista tervgazdaság államával szemben azért van szükség egy eltérő működésre, mert érvényesül benne a demokratikus kontroll, vagy koordináció, ennek meggyengülése, eltűnése esetén az állam a bürokratikus rendszerek sajátosságainak megfelelően fog működni. Ez tehát minden olyan rendszerre, nem csupán a szocialista tervgazdaságra érvényes, ahol az állami bürokratikus koordináció, kontroll általánossá válik, tehát akár bizonyos diktatúrákban is. A demokratikus kontroll pedig erősíti, ha annak tényezői önálló legitimitációval rendelkeznek, és gyengíti, ha azt egy központi hierarchiának való megfelelésben nyerik el.

Minél teljesebb tehát a demokratikus kontroll, minél teljesebben érvényesül a demokratikus koordináció, annál inkább kikényszerítődik az Állam működésének alternatív megoldásai. Azok a megoldások, amelyekben fokozottan érvényesül a közösség a választók kontrollja, amely döntéseket nem hivatali professzionalizmus, hanem demokratikus elvárások alapján hozzák meg.¹⁷ A demokratikus elvárásoknak való megfelelés során legalább két alapvető elvet kell érvényesíteni: (1) a közösség érdekét, elvárásait; (2) azt a felelősséget, hogy a döntéshozók nem saját, hanem más, a közösség forrásaival (jövedelmével), vagyonával gazdálkodnak. Ezen elvek mentén ugyanakkor egy minden korábbtól eltérő működés jön létre, ennek alapján kell érvényesülnie a jó kormányzás és az új közmenedzsment mechanizmusainak.

Mivel a közhatalom ebben a kontextusban a közösségből ered, így az Államnak, amely a közösséget szolgálja, és érvényesül benne a demokratikus koordináció / kontroll a közösség jóllétét biztosító döntéshozattal kell rendelkeznie. Az állami rendszerek működésének szakmai és demokratikus elvek mentén előre meghatározott, de a tények kontrolljának folyamatosan alávett és szükség szerint felülvizsgált célok és eszközök (az út) által kormányzást kell megvalósítania, amely tehát átlátható, nem csupán céljai, és eszközei, de a várható következmények, a megvalósulás folyamatai is nyilvános, megismerhető. A demokratikus elvek érvényesülése nem merülhet ki az egyoldalú nyilvánosságban, a közösségnek aktívan részt kell kapni a célok kitűzésében, eszközök kiválasztásában, ismernie kell a felvállalt következményeket. Ez a rendszer hatékony, mert ismertek

a célok, amelyek megvalósítását maga elő kitűzi, és követhető a folyamat, a megvalósulás, de rugalmas, mert a megvalósítás folyamatának tényadatai, hatásai ismeretében az eszközöket, az ütemezést, de akár a célokat is módosítani lehet. Ezek azok az irányelvek, amelyek például az OECD (2015) jó kormányzásra vonatkozó anyagaiból is kibontakoznak. Így tehát miközben egyes vonatkozásaiban utópisztikusnak tűnhetnek, valójában a modern demokratikus gazdaságokkal, annak állami szférájának működésével szembeni reális elvárásokról van szó, amelyeket az OECD tagállamain rendszeres jelentéseiben számon is kér.¹⁸

4. ábra

Az OECD tíz költségvetési irányelve a jó kormányzás érdekében

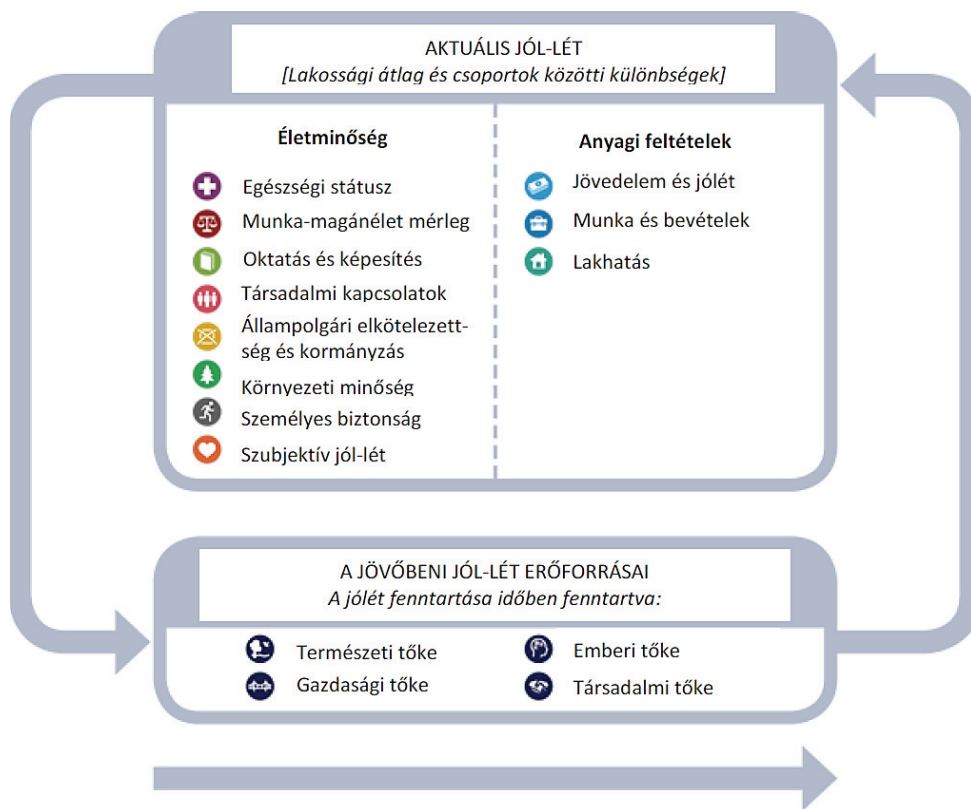
Forrás: OECD 2015

Magyarázat: 1. A pénzügyi politika világos, hihető és előre jelezhető határai között végrehajtani a költségvetést. 2. Szorosan a kormányzat középtávú stratégiájának prioritásaihoz igazítani a költségvetést. 3. A tökéletes költségvetési keretet a nemzeti fejlesztési szükségletekkel összhangban, költséghatékony és koherens módon kell megtervezni. 4. Biztosítani kell, hogy a költségvetési dokumentum és annak adatai nyilvánosak, átláthatóak és hozzáférhetőek legyenek. 5. A költségvetési alternatívákról befogadó, résztvevő és valós vitát kell folytatni. 6. Átfogó, alapos és megbízható elszámolást kell bemutatni a közpénzügyekről. 7. A költségvetés végrehajtásának aktív tervezése, menedzsmentje és nyomon követése. 8. Biztosítani kell, hogy a teljesítmény, az értékelés és a pénzért kapott érték

szerves része legyen a költségvetési folyamatnak. 9. Beazonosítja, felméri és óvatosan kezeli a hosszú távú fenntarthatóságot és más költségvetési kockázatokat. 10. Szigorú minőségbiztosítással, ideértve a független auditot, előmozdítja a költségvetési előrejelzés, a pénzügyi tervek és a költségvetés végrehajtásának teljességét és minőségét.

Amit kirajzolódni látunk az egy olyan Állam, amelynek esetében a bürokratikus koordinációt a demokratikuskontroll immáron menedzsment eszközökkel is kikezdi. Egy demokratikus kontroll alatt álló program végrehajtása kerül a közép-pontjába, aminek szervezeti megoldása a stratégiaimenedzsment. Ez sokszor komplexebb, sokszínűbb szervezeti megoldások igényel, mint hagyományos bürokratikus rend, a számonkérés, utasítás rendje is változik, mert vezető szubjektívizmusát felváltja a teljesítmény mérhetőségének objektivitása, a személyes függőséget a képességek és a teljesítmény.

A hagyományos Állami, Kormányzati működés specializált tevékenységeire intézmények hoz létre: hivatalokat, iskolákat, színházakat stb. Fentebb írtam, hogy ezek az intézmények az adott, speciális tevékenységi kör szakmai műhelyeinek is tekinthetők. A hierarchián túl működésüket a sokéves tapasztalat, és a szokások is jellemzik. Ezt a működési rendet felboríthat, átalakíthatja a programszerű működés. A programszerű működés kerete csak egy meghatározott időszakra, a program végéig érvényes. A program véges időtartamra szól. Lehetnek előzményei (korábbi program) és folyamányai (jövőbeni programok). Így eszközrendszeréről, például a programot végrehajtókról vagy a rendelkezésre álló pénzügyi keretekről (benne a bérekről) csak a program hatályának időszakára gondoskodik. Tulajdonképpen ez a tulajdonsága teszi hatékonyabbá a programalapú működést: a célokhoz rendelt eszközöket a célok megvalósításáig használja. Ezek követően ezek az újabb célok rendelkezésére állnak. A célok demokratikus, a közösséggel szoros együttműködésben történik. Ugyanakkor a végrehajtók a program megvalósulását követően, az új program indulásáig elvileg légiures térbe kerülnek. Az intézmények dolgozói elvileg biztosak lehetnek, hogy egy-egy munkaciklust újabb követ, míg a program vagy projektszervezet lényege az ideiglenesség.

5. ábra

Információs rendszer: a társadalmi jólét mérése (OECD)

Forrás: <http://www.oecd.org/statistics/measuring-well-being-and-progress.htm>

Összegző gondolatok

A jelen tanulmányban mindenekelőtt arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy a jólét vagy jóllét biztosítása tartalmi kérdések mellett szervezeti, kontextuális feltételek biztosítását is jelenti: demokratikus kontrollt, rugalmas közösség által kijelölt célokat, azok ellenőrzött, hatékony végrehajtását. Azt a különbségtételt próbáltam érvényesíteni, hogy a jólétet, a hagyományos közösségi szolgáltatás által biztosítottak tekintetem, és a jóllétet úgy értelmeztem, mint egy személyesebb, közvetlenebb közösségi befolyás alatt működő rugalmasabban szervezett közösségi funkció.

A kortárs XX–XXI. századi tömegtársadalomnak, tömeggazdaságnak, tömegdemokráciának fontos jelensége az információ-asszimetria. Azok, akik kínálják terméküket, adott esetben a közjót, délibábot vetítenek elének, szimbolikus világgal

varázsolnak el, miközben sajátos magáncélokat valósítanak meg, amelyek sokszor nehezen, vagy egyáltalán nem összeegyeztethetőek a közjával. Ennek szabhat korlátot egy olyan rendszer, amely az államrend működését is a programok végrehajtásához közelíti a stratégiai menedzsment eszközrendszerével. Ez akár a politikai hatalom esetében is a végességet érzetét adja végtelenséggel szemben. Ugyanakkor ezt a végességet, bizonytalanságot a rendszer minden végrehajtójával szemben érvényesíti. A célokról, megvalósításról folyamatosan, átlátható módon informál. A jóllét része az erőforrások hatékony használata, amit a célhoz kötöttség, az indoklás szükségessége is biztosít. Az adatok az informálás mellett a rendszer rugalmasságát, adaptációs képességének növelését is szolgálják.

... és mitől helyi? A rendszer a megoldások a közszektor egészére vonatkoznak, annak térbeli dimenziójától függetlenül. Ugyanakkor a saját, személyes kiindulópontom mindeneképpen helyi. (vö. pl. Kovács 2017) A helyi önkormányzat új, hatékonyabb működési módozatait keresve jutottam el az ismertetett modellhez. Ennek a modellnek a nyomai ugyanakkor megjelennek az Európai Unió működésében, vagy egy Franciaországban 2011-ben megindult az állam egészét átölelő pénzügyi-rendszer reformban, illetve Szlovákiában, Szerbiában a 2010-es években önkormányzati szinten megvalósuló reformokban. (Kovács 2016 :349-350)

Az önkormányzatok, mint helyi szint ugyanakkor a legközelebb vannak a lakossághoz. Méretükből, alacsonyabb szintű funkcionális komplexitásukból adódóan könnyebben tudnak a helyi lakossággal szimbiózisban működtetett rendszereket megvalósítani. Ezek azonban sokkal kevésbé formalizált¹⁹ szervezetek. Az önkormányzatok szakmai kapacitásai (mérettől, és egyéb feltételektől függően) korlátozottabbak így sok esetben a célrendszer megfelelő kidolgozása, a projektmenedzsmentet megvalósító szervezet kialakítása gondot okozhat. Ennek ellenére határozottan vallom, hogy éppen az önkormányzatok esetében különösen indokolt e megoldások érvényesítése, hiszen itt a szűkösebbek a pénzügyi erőforrások, itt a legégetőbb a hatékony felhasználásuk, a célok költséghatékony megvalósítása.

Jegyzetek

¹ A Károli Gáspár Református Egyetem habilitált docense, intézetvezető helyettes

² „Minden egyén...még ha elő sem akarja mozdítani a közérdeket, vagy ha nem is tudja, hogy mennyire előmozdítja... csak a saját biztonságára törekszik, és ebben az ő saját törekvésében hozza létre talán a legnagyobb értéket, csak a saját nyereségére törekszik, ahogy sok más esetben is, egy láthatatlan kéz vezeti egy olyan eredményre, amely nem volt része a szándékainak.” (Smith 1776 :p. 456, paragrph 9.)

³ Véleménye szerint a „kapitalista motor” mozgása az új fogyasztók javaiból, az új termelési és szállítási megoldásokból, az új piacokból és az új ipari szervezetekből táplálkozik, amelyeket a tőkés vállalkozások létrehozhatnak. Végül soron ez a forrása a növekvő jólétnek. Schumpeter tehát önmagától működött, önmagát javító rendszerként („alkotó rombolás”) írja le a kapitalista gazdaságot, amely szerinte maga generálja a jólétet a folyamatos önkorrekciók által. (Schumpeter 1943 :83)

⁴ Mindenekelőtt természetesen a közösségi rendszerekkel, az Állammal, önkormányzatokkal foglalkozó szakemberek közösségére gondolok.

⁵ A fogalmi árnyalatokkal részletesebben foglalkozik Hervainé 2015, illetve Zsom 2015

⁶ Nicholas Barr például a jóléti állam gazdaságtanában elsősorban a szociális biztonság elemeit mutatja be az oktatás és az egészségügyet pedig a jóléti állam természetbeni szolgáltatásainak tekinti. A magyar kiadás előszavában explicit módon meg is fogalmazza a szerző, hogy a jóléti állam kifejezést „az államnak a transzferek, az egészségügy, illetve az oktatás terén végzett tevékenységeinek összefoglalásaként használja”. (Barr 2009 : 17)

⁷ Montesquieu 1758 «De la constitution d' Angleterre» XI. könyv /VI. fejezet, Sebestyén Pál fordítása

⁸ Részletes ismertetése megtalálható például, Vigvári 2005 p. 47

⁹ A mondatot Keynesnek tulajdonítják, de a konkrét forrását nem sikerült megtalálnom.

Megjelenik ugyanakkor: https://www.brainyquote.com/quotes/john_maynard_keynes_137774

¹⁰ „Azt veszem észre magamon, hogy egyre inkább megbízom, abban a láthatatlan kézben, mint megoldásban a problémáinkra, ami ellen húsz éven keresztül harcoltam.” John Maynard Keynes (a pontos forrását ennek esetében sem ismerem.

Megjelenik: <https://www.azquotes.com/quote/703231>)

¹¹ Thimoty Besley hasonló összefüggéseket mutat be Buchananre hivatkozva, aki például a közösségi döntések elméletével, természetével foglalkozott. (vö. Besley 2012 : 55)

¹² Vito Tanzi gondolatmenetében relativizálja közszektor növekedését és némileg lakonikusan kommentál: „A történelmi fejlemények és a statisztikai tények azt mutatják, hogy ez a szerep nem állandó az időben, akár ugyanazon ország, hely számára, sem az országok között. (Tanzi 2009 p. 2.)

¹³ Joseph Stiglitz a modern fejlett gazdaságokat egyenesen vegyesgazdaságoknak hívja (Stiglitz 200)

¹⁴ Ennek keretében eltöröltek az 1929-33-as gazdasági válság nyomán született fontos pénzügyi törvények, mint a befektetési banki és kereskedelmi banki funkciókat szétválasztó 1933-as Glass-Steagall felpuhítása, eltörlése (1998-99), ami Joseph Stiglitz a 2007-08-as válság közvetlen okaként nevezett meg. (Joseph E. Stiglitz on capitalist fools" <https://www.vanityfair.com/news/2009/01/stiglitz200901-2>)

¹⁵ Sokkal szívesebben használnám, és pontosabbnak érezném a bürokratikus állam kifejezést, amely egyúttal magyarázatot ad a sajátos rendszer működésének más hasonló elven, de eltérő ideológiák mentén működő rendszerekkel való rokonságára.

¹⁶ A hierarchikus koordináció mögött egy sajátos, hagyományos szervezeti modell húzódik meg, amelyet már Max Weber is leírt. A kortárs piaci szervezetek esetében ugyanakkor ez a több ezeréves modell változik, horizontális és kis csoportos elemekkel bővül. Bomlik a direkt hierarchia. Ezek az innovációk mára a közszektor szervezeteiben is megjelentek.

¹⁷ Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy sem a hivatali professzionalizmus, sem demokratikus megfelelés nem feltétlenül azonos a szakmai professzionalizmussal.

¹⁸ <http://www.oecd.org/hungary/govtaglance.htm>

¹⁹ A legkisebb önkormányzatok esetében személyes, informális kapcsolatokkal jobban átszótt, míg a nagyobb városok esetében formalizáltabb, a standard államszervezetekhez jobban közelítő megoldásokkal találkozunk.

Felhasznált irodalom / References

- BARR, Nicholas (2009): *A jóléti állam gazdaságtana*, Akadémia, Budapest
- BESLEY, Timothy (2012): *A jó kormányzat politikai gazdaságtana*, Aliena – Rajk László Szakkollégium, Budapest, 2012
- BUCHANAN, James McGill (1972): *Toward an Analyses of Closed Behavioral Systems*. IN: J. Buchanan-R. Tollison (eds.): *Theory of Public Choice*. Ann Arbor: University Michigan Press.
- FARVACQUE-VITKOVIC, Catherine – KOPÁNYI Mihály szerk. (2014): *Municipal Finances*, Washington, The World Bank.
- HERVAINÉ SZABÓ Gyöngyvér (2015): *A jóléti közpolitika a 21. században*, Kodolányi János Főiskola
- KOVÁCS Róbert (2016): *A programköltségvetés és a teljesítményelvű, hatékony önkormányzati pénzügyi menedzsmentet támogató eszközök*, IN: Erdős Katalin, Komlósi Éva (szerk.): *Tanítványaimban élek*, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Letölthető: http://dportal.ktk.pte.hu/sites/default/files/hir_mellekletek/2017/04/e-book_tanitvanyaimban_elek_tovabb.pdf
- KOVÁCS Róbert (2017): *Programköltségvetés: stratégiai- és teljesítménymanagement – módszertani kérdések*. IN: *Új Magyar Közigazgatás*, 10. évf. 3. szám, 2017. szeptember 10.
- KOVÁCS Róbert (2018): *A helyi jólét és jóllét az önkormányzati funkciórendszerben – Innovatív technikák*. NKE
- MONTESQUIEU, Charles de Secondat de (1758): *De l'esprit des lois*, (Une édition électronique ueréalisée à partir du livre Montesquieu, De l'esprit des lois (Révisisée, L'orthographeet la ponctuation modernisées), Édition électronique, Édition par Laurent Versini, Paris, Éditions Gallimard, 1995
- ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT(OECD) (2015): *Recomendation of the Councilon Budgetary Governance*, Public Governance Territorial Development Directorate, 18 February 2015, <http://www.oecd.org/gov/budgeting/Recommendation-of-the-Council-on-Budgetary-Governance.pdf>
- PORTER, Michel E. (1990): *The Competitive Advantages of Nations* (pp. 155-196), IN: *Oncompetition*, Harvard Business Review Book, 1998.
- POGÁTSA Zoltán (2016): *Magyarország politikai gazdaságtana*, Osiris, Budapest

- SCHUMPETER, Joseph A. (1943): *Capitalism, Socialism&Democracy*, Routledge, London-NewYork, 2003
- SMITH, Adam (1776): *The Wealth of Nations*, Book IV, Chapter II
- STIGLITZ, Joseph E. (2000): *A kormányzati szektor közgazdaságtana*, KJK Kerszöv, Budapest
- SZABÓ Katalin (szerk.): *Összehasonlító gazdaságtan*, AULA 2007 ISBN 978-963-9698-30-7 ISSN 1788-4713
- TANZI, Vito (2009): *The Economic Role of the State Before and Afterthe Current Crisis*, Paper present ed atthe plenary session of the 65th Congress of the International Institute of Public finance, Cape Town (South Africa), August 13, 2009.
- VIGVÁRI András (2005): *Közpénzügyeink*, KJK Kerszöv, Budapest
- ZSOM Brigitta (2015): *A jólét mérése hátrányos helyzetű régiókban*, Területi Statisztika, 2015, 55(3): 273–287.

AGG ZOLTÁN

Vágyak és remények – az önkormányzatisággal kapcsolatos jóléti illúziók a kilencvenes években

Obsessions and Hopes – Welfare Illusions with Local Autonomies in Nineties

Abstract

Why were welfare illusions with local autonomies in nineties? The autonomy of the local governments as an important democratical value was given great emphasis already in 1988 in the debate on future law. Municipal Law or Council Act? Should every single municipality have an independent local government? Should subordination versus superordination exist between the county council and the local governments? Is it really necessary to have local governments and if it is so what tasks should they have? What should the relationship between the local governments and the state administration look like? What should be the tasks of the local governments? What should be the roles of the political parties in the local governments and how much space should the non-governmental organisations get? These were the most important questions however it was also between the lines if bottom-up democracy, representative or direct democracy should be prevailed in the new political system. Decentralisation and subsidiarity were a crucial target. What was realised of the principles formulated back then, how well the autonomy of the local governments got solidified and finally what are the consequences of the new regulation? This latter mentioned would be interesting to be examined in the light of the current situation.

Keynotes: local governments, autonomy, stateadministration, countycouncil, democraticalvalue.

Absztrakt

Miért is voltak jóléti illúziók a helyi önkormányzatokkal kapcsolatban, a kilencvenes években? Az önkormányzati autonómia, mint fontos demokratikus érték már 1988-ban is egyre erősebb hangsúlyt kapott a leendő új tanács törvény szakmai vitájában. Önkormányzati vagy tanács törvény? Kik legyenek a helyi önkormányzatok alanyai? Minden település önálló önkormányzattal rendelkezzen-e? Legyen-e alá-fölérendeltség a területi (megyei, fővárosi) és a települési (községi, városi, fővárosikerületi) önkormányzatok között? Egyáltalán, szükség van-e megyei önkormányzatokra, s ha igen milyen feladatuk és hatáskörük legyen? Milyen legyen a helyi önkormányzatok és az államigazgatás viszonya? Melyek legyenek az önkormányzati feladatok, és hogyan finanszírozzák ezeket? Mi legyen a pártok szerepe az önkormányzatoknál, mennyi teret kapjanak a civil szervezetek?

Ezek voltak a legfontosabb kérdések, de emögött az is megbújt, hogy alulról felfelé épülő demokrácia, képviselői és/vagy közvetlen demokrácia érvényesüljön-e az új politikai-társadalmi berendezkedésben. Fontos célkitűzés volt a decentralizáció és a szubszidiaritás. Mi valósult meg ezekből az akkor megfogalmazott demokratikus elvekből, mennyire szilárdult meg az önkormányzatiság, és végül milyen következményei lettek az új szabályozásnak? Ez utóbbit a mai helyzet tükrében is érdekes lehet megvizsgálni...

Kulcsszavak: helyi önkormányzatok, autonómia, állami adminisztráció, megyei tanács, demokratikus érték.

Bevezetés

A rendszerváltozás során nagy reményeket fűztünk az új helyi önkormányzatokról szóló törvényhez, elsősorban azért, mert a települési önállóság új energiákat szabadított fel a helyi közösségekben. Az 1991-ben alakult, s vezetésemmel 2007-ig működő Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Iroda több országos és megyei kutatást végzett az önkormányzati témakörben. (Ld. pl. AGG 1992., OLÁH 1994.)

Ennek kapcsán érdemes visszatekinteni, hogy milyen lakossági elvárások fogalmazódtak meg az önkormányzati feladatokkal kapcsolatban, s erre milyen szakértői válaszokszülettek. Érdekes azt is megfigyelni, hogy milyen közigazgatási, intézményfenntartási változásokat indukált a kistélepüléseket (és némiképp a megyéket) preferáló pénzügyi szabályozás. Milyen konfliktusok keletkeztek a korábbi székhely-községek és társközségek, vagy épp a városok és a megye között? Hogyan próbálta ezeket orvosolni a központi szabályozás? Sikertörténet vagy kudarc? Minden kérdésre természetesen nem tudunk választ kapni, de érdemes visszatekinteni a helyi önkormányzatiság kialakulásának idejére.

A helyi önkormányzatiság kialakulásának a folyamata

A tanácsrendszer „papíron” túlélte a rendszerváltozást¹, mivel az új önkormányzati törvény csak az 1990 szeptember 30-i első helyi önkormányzati választással lépett hatályba,

Az 1990. évi önkormányzati törvényig tehát, a módosított 1989-es köztársasági alkotmány szerint is, az 1971. évi I. törvény alapján a már „önkormányzati jelleget” is felmutató tanácsrendszer volt érvényben. Az Alkotmány 9. fejezetének címe A tanácsok volt. Ebből az első bekezdés lényegében ma is érvényben van: a Magyar Köztársaság (az Alaptörvény megfogalmazásában csak egyszerűen Magyarország) területe fővárosra, megyékre, városokra, községekre tagozódik. (Ld.: Alaptörvény F. cikk (2) bekezdés.)

A tanács 1989-es definíciója szerint:

- a) képviseli a lakosság érdekeit, működési területén a lakosság önkormányzati szerve,
- b) gondoskodik a központi állami és a helyi célok megvalósításáról, a hatáskörébe utalt feladatok önálló ellátásáról, a jogszabályok végrehajtásáról,
- c) meghatározza - az ország társadalmi-gazdasági terve és az állami költségvetés figyelembe vételével – a terveit és költségvetését, irányítja és ellen-

- őrzi a tervek végrehajtását, a költségvetés felhasználását, anyagi eszközeivel önállóan gazdálkodik,
- d) gondoskodik a terület- és település-fejlesztésről, szervezi a lakosság szükségleteinek kielégítését,
 - e) közreműködik az alkotmányos rend védelmében.

Ezzel szemben az új köztársasági (már az 1990-es módosítások utáni) Alkotmány szerint „a helyi önkormányzás a választópolgárok közösségét érintő helyi közügyek önálló, demokratikus intézése, a helyi közhatalomnak a lakosság érdekében való gyakorlása”.

A meghatározás lényegében megfelelt a tanácsi definíció a.) pontjának, kivétel a helyi közhatalom gyakorlásának megfogalmazása. (A tanácstörvényben óvakodtak a „hatalom” szó leírásától, hiszen az egypártrendszerben a hatalmat definíciószerűen csak a Párt, az MSZMP gyakorolhatta.)

A b.) pontból a központi állami célok és a jogszabályok végrehajtásáról árnyaltabban fogalmazott az új alkotmányi fejezet, ezek szerint „a polgármester önkormányzati feladatain kívül törvény, vagy törvényi felhatalmazáson alapuló kormányrendelet alapján kivételesen államigazgatási feladatokat és hatásköröket is elláthat”. Ezt a következő bekezdésben a jegyző számára nemcsak kivételesen, míg a képviselő-testület hivatala ügyintézőjének ismét csak kivételesen tette lehetővé.

Nem szólt a módosított alkotmány a terület- és településfejlesztésről, valamint a tervezésről, míg a költségvetéssel kapcsolatos kérdéseket részletesen kibontotta. Így a képviselő-testület „gyakorolja az önkormányzati tulajdon tekintetében a tulajdonost megillető jogokat, az önkormányzat bevételeivel önállóan gazdálkodik, saját felelősségére vállalkozhat.”

De nemcsak a saját tulajdona és ennek haszna, valamint a vállalkozás bevétele illeti meg az önkormányzatot, hanem saját adókivetési joggal is rendelkezik: „a törvény keretei között megállapítja a helyi adók fajtáját és mértékét”, valamint jogosult az állami támogatásra is. Ennek megfelelően „az önkormányzat törvényben meghatározott feladatainak ellátásához megfelelő saját bevételre jogosult, továbbá e feladatokkal arányban álló állami támogatásban részesül”. (Jelenleg is csak a települési önkormányzatok rendelkeznek az adókivetés jogával a helyi adókról szóló törvény szerint. A megyei önkormányzatoknak nincs sem önállóan, sem az államhoz, sem a települési önkormányzatokhoz kapcsolódóan joguk a helyi adók kivetésére.)

Kimaradt az önkormányzati fejezetből a „közreműködés az alkotmányos rend védelmében”. Ehelyett éppen az önkormányzatokat illeti meg, azóta is, az alkotmányos védelem. „A helyi önkormányzati jogokat és kötelezettségeket törvény határozza meg. Az önkormányzat hatáskörének jogszerű gyakorlása bírósági védelemben részesül, jogai védelmében az önkormányzat az Alkotmánybírósághoz fordulhat.”

Az új alkotmányos megfogalmazás rögzítette a helyi önkormányzatok alapjogait. Ezek között a már említett tulajdonhoz, adókivetéshez, saját és állami bevé-

telhez való jogon kívül az önkormányzati ügyekben való önálló szabályozás és igazgatás, az önálló szervezetalkotás és -működtetés, valamint az önálló jelképekhez, kitüntetések adományozásához, a kezdeményezéshez (petíciókhoz), valamint a társulásokhoz és az érdekszövetség létrehozásához, illetve a nemzetközi kapcsolatokhoz való jogot is biztosította.

Amiképpen a tanácsok hozhattak rendeletet, úgy ez a joga az önkormányzatoknak is megmaradt. Van egy nagyon fontos különbség a két szabályozás között, nevezetesen kimaradt az a korábbi, pártállami alkotmány tanácsi fejezetében szereplő kifejezés: „felsőbb fokú tanácsrendelet”. Ilyen az önkormányzatok esetében nem lehetséges, hiszen: „A helyi önkormányzatok alapjogai egyenlőek”. Azt is hozzá tette az új Alkotmány, hogy a kötelezettségek viszont eltérőek lehetnek.

Nem szerepelt az a megfogalmazás, amit – mint a lakosság részvételét és a társadalmi szervekkel való együttműködést – a tanácsok esetében a korábbi népköztársasági alkotmány oly hangsúlyosan szerepeltetett. Ugyancsak kimaradt az a kötelezettség, hogy „a tanácstagok kötelesek választóiknak a tanács munkájáról, és saját tevékenységükről rendszeresen beszámolni”.

Az 1990-es Alkotmány és az önkormányzati törvény szerint ugyanis a választópolgárok közösségét illette meg a helyi önkormányzás joga. Ezt a jogukat a választópolgárok „az általuk választott képviselő-testület útján, illetőleg helyi népszavazással gyakorolják”. Mivel Magyarországon képviseleti demokrácia van, ezért a helyi népszavazást eleinte csak önálló községalakítás eldöntése céljára írtak ki a települési önkormányzatok. (Ez később megváltozott, ma már a legtöbb helyi népszavazást környezetvédelmi kérdésben írják ki, de mint közismert, történt kezdeményezés az olimpia megrendezésének kérdésében is, ami viszont valójában csak „pro forma” helyi ügy.) A megyei önkormányzatnak is joga volt népszavazást kiírni. Erre azonban – tudomásom szerint – nem volt példa. Ez is mutatja, hogy a népszavazás az önkormányzati hatalomgyakorlás során is kivételes formának számít. (Néhány önkormányzat az állampolgároknak ezt a jogát is korlátozni kívánta azzal, hogy a helyi önkormányzati rendeletben a népszavazásról szóló törvénynél szigorúbb feltételeket szabott meg. Az ilyen rendeleteket azonban az Alkotmánybíróság rendszeresen hatályon kívül helyezte.)

Megváltozott a testület működésére vonatkozó legfontosabb szabály is, mely szerint: a tanács végrehajtó bizottságot választ, bizottságokat alakít, szakigazgatási szerveket hoz létre, vállalatokat és intézményeket alapíthat. Az önkormányzati szabályozás szerint: „A helyi képviselő-testület elnöke a polgármester. A képviselő-testület bizottságot választhat, és hivatalt hoz létre.”

Fontos megjegyezni – hiszen a köznyelvben gyakran keverednek a fogalmak – , hogy a tanács helyébe nem az önkormányzat, hanem a képviselő-testület lépett. Ugyanis az „egyszeri állampolgár” ma már azt mondja: „elmegyek az önkormányzathoz” ahelyett, hogy „elmegyek a tanácsba”. Az önkormányzat nem azo-

nos a képviselő-testülettel, mivel a képviselő-testület csak képviseli az önkormányzatot. Az önkormányzat mi vagyunk: „a választópolgárok közössége”. Az önkormányzati törvény vitája során az is felvetődött, hogy a választópolgárt személyesen illessék meg az önkormányzati jogok. Ezért többen is hangsúlyozták, hogy itt közösségi jogokról van szó, amit nem lehet egyénileg gyakorolni. Más kérdés, hogy a hatályos szabályozás szerint a választópolgárok közössége lényegében csupán az önkormányzati választásokkor, valamint a helyi népszavazásokon tudja gyakorolni önkormányzati jogait.

A leendő, véglegesnek szánt új Alkotmány koncepciójának kidolgozása során, az előkészítő tanulmányok vitája során az önkormányzatokkal kapcsolatban különféle elképzelések láttak napvilágot.² Az egyik vélemény szerint nincs szükség az 1989-90-ben módosított Alkotmányban szereplőnél részletesebb szabályozásra, és a helyi önkormányzatok alapjogainak megfogalmazásán túl egy külön kétharmados („alkotmányerejű”, vagy más kifejezéssel sarkalatos) törvényben kell rendezni az önkormányzatok feladatait, hatásköreit és az ezek végrehajtásához szükséges eszközrendszert.

Az ismert alkotmányjogász – későbbi alkotmánybíró – meghatározása szerint az önkormányzati jogot alkotmányos jogként kell meghatározni: „Minden település lakosainak joguk van arra, hogy mindazon ügyeket, amelyek kizárólag a települést érintik, a törvények és az alkotmány keretei között saját döntésük alapján határozzák meg.” Ez a meghatározás nemcsak az alkotmányellenes önkormányzati döntéseket tiltja meg, hanem azokat is, amelyek sértik a törvényeket. A szerző szerint az Alkotmánybíróság dolga eldönteni, hogy mennyire avatkozhat be a törvényhozó az önkormányzatok alkotmányos jogaiba. A megyei önkormányzatok jogainak levezetését a szerző a települési önkormányzatok mintájára javasolja meghatározni. (Vö. BRAGYOVA András, 1995.)

A területi önkormányzatokat, mint „magasabb fokú önkormányzatokat” határozta meg, azok feladatait is a helyi önkormányzatok tevékenységének összehangolásában és a központi közigazgatás közvetítésében jelölte meg. „Ha az alkotmány ennyit mondana, ezzel már intézményi garanciát adna a középfokú (megyei) közigazgatási szervek fennmaradására, és nem zárná ki ezek hatáskörének erősítését sem, de kevésbé tenné ezt lehetővé a helyi önkormányzatok rovására.”³

Az önkormányzati szféra iránt elkötelezett alkotmányjogi szakértők véleménye szerint viszont részletes szabályozásra lett volna szükség az új alkotmányban. A neves önkormányzati szakértő, Pálné Kovács Ilona, aki ma már akadémikus, szerint a „hazai jogrendszer és benne a közjog jelenlegi elvi bizonytalanságai és inkonzisztenciája, a későbbi jogalkotási feladatok azt igényelnék, hogy az új alkotmány részletesen, strukturálisan tagoltabb, tematikailag szélesebb legyen”.⁴ Az önkormányzatokra vonatkozó szabályozásnak szerinte nemcsak az önkormányzatiság elvi, hanem a strukturális szervezeti és eljárási alapkérdéseit is tartalmaznia kellett volna.

A helyi önkormányzatokról szóló törvény (Ötv.) részletesebben is kifejtette az önkormányzatok jogait. A törvény preambulumban rögzítették, hogy a választópolgárok helyi közössége a helyi érdekű közügyeiket intézhetik közvetlenül, illetőleg a választott helyi önkormányzat útján.

A helyi közügyek

„A helyi közügyek a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátásához, a közhalalom önkormányzati típusú helyi gyakorlásához, valamint mindezek szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek helyi megteremtéséhez kapcsolódnak.” – így fogalmazott a helyi önkormányzatokról szóló törvény, még 1990-ben.

Ezeket az ügyeket a helyi önkormányzat önállóan szabályozta, illetve az egyedi ügyekben szabadon igazgathatta, feltéve, ha a törvény az önkormányzat feladat- és hatáskörébe utalta. Ezen túl önként felvállalhatják – ma is: „minden olyan helyi közügy önálló megoldását, amelyet jogszabály nem utal más szerve hatáskörébe”. Itt azt is rögzítette a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi törvény, hogy e szabadon választott feladatkörben is mindent megtehet az önkormányzat, ami jogszabályt nem sért. Különösen arra kell azonban ügyelni, hogy „az önként vállalt helyi közügyek megoldása nem veszélyeztetheti a törvény által kötelezően előírt önkormányzati feladat- és hatáskörök ellátását”.

A helyi önkormányzatok feladat- és hatáskörei

Mivel az akkori, magyar köztársasági alkotmány rögzítette, hogy az azonos jogú önkormányzatoknak a kötelezettsége különböző lehet, ezért az önkormányzati törvény is kimondta, hogy a települési és a megyei önkormányzatnak egymástól eltérő feladat- és hatáskörei lehetnek. Ez az önként vállalt feladatok miatt, amikor a helyi önkormányzatok a helyi igényektől, és teljesítőképességtől függően egymástól eltérő önkormányzati feladat- és hatásköröket vállalhattak, illetve a törvény erejénél fogva is megtörténhetett. Hiszen külön törvény a nagyobb lakosságszámú és teljesítőképességű önkormányzatoknak – más helyi önkormányzatokhoz képest – több kötelező feladat- és hatáskört állapíthat meg ma is.

Az önkormányzati törvény külön hangsúlyozta, hogy az ilyen kisebb lakosságszámú település önkormányzata, ha arra saját maga, vagy a társulása képes, akkor a saját működési területén önként vállalhatta a törvény által a nagyobb lakosságszámú települési önkormányzatnak, illetve megyei önkormányzatnak kötelezően előírt közszolgáltatás megszervezését.

A helyi önkormányzatok fogalmkörébe, definíciószerűen, a települési (községi és városi, fővárosi illetve kerületi) önkormányzatok, valamint a megyei önkor-

mányzatok tartoznak. Az 1994. évi törvénymódosítás rögzítette, hogy a megyei önkormányzat területi önkormányzat. (Korábban a tanács törvény helyi tanácsokon a települési tanácsokat, míg területi tanácsokon a megyei tanácsokat és a fővárosi tanácsot értette.) Ismét létrehozták a megyei jogú városok kategóriáját. Ezek a megyeszékhelyek, valamint az 50 ezer lakosnál népesebb városok a saját területükön ellátták mindazokat a feladatokat, amelyek egyébként a megyei önkormányzat feladatkörébe tartoztak.⁵ (A megyék szerepe a legújabb önkormányzati törvény, a Möt. szerint teljesen megváltozott, a két „megyei szintű” önkormányzat ma már csak a területfejlesztés és -rendezés kapcsán egészíti ki egymást. De erről majd később.) A települési önkormányzatok között a feladatok terjedelmét illetően a törvény nem különbözteti meg egymástól a községi és a városi önkormányzatokat. (Az alábbiak valamennyi helyi önkormányzat feladatát képezték.)

A települési önkormányzat főbb feladata a helyi közszolgáltatások körében az alábbi volt:

- a településfejlesztés, -rendezés, az épített és természeti környezet védelme,
- a lakásgazdálkodás,
- a vízrendezés és a csapadékvíz-elvezetés, a csatornázás, a köztemető fenntartása,
- a helyi közutak és közterületek fenntartása,
- a helyi tömegközlekedés, a településtudósítás biztosítása,
- gondoskodás a helyi tűzvédelemről, a közbiztonság helyi feladatairól
- közreműködés a helyi energiaszolgáltatásban, a foglalkoztatás megoldásában,
- gondoskodás az óvodáról, az alapfokú nevelésről, oktatásról, az egészségügyi, a szociális ellátásról,
- a közösségi tér biztosítása,
- a közművelődési, tudományos, művészeti tevékenység, sport támogatása,
- a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok érvényesítésének biztosítása,
- az egészséges életmód közösségi feltételeinek elősegítése.

Az alapvető lakossági szolgáltatások teljes körét ez a felsorolás nem tartalmazta. Az önkormányzati csódtörvény mellékletében viszont azt is rögzítették. Az összesen 28 pontot tartalmazó lista a feladatokat attól függetlenül sorolta fel, hogy azok a települési, avagy a megyei önkormányzatok hatáskörébe tartoztak.

A megyei önkormányzatok feladatkörét az 1994. évi törvénymódosítás során pontosították. Így a megyei önkormányzat kötelező feladatait az alábbiakban sorolták fel:

- középiskolai, szakiskolai és kollégiumi ellátás;
- a természet és a társadalom megyében lévő muzeális emlékei, valamint a történelmi iratok gyűjtése, őrzése, tudományos feldolgozása;

- megyei könyvtári szolgáltatások;
- pedagógiai és közművelődési szakmai tanácsadás és szolgáltatás;
- megyei testnevelési-, sportszervezési valamint a gyermek- és ifjúsági jogok érvényesítésével kapcsolatos feladatok;
- egészségügyi intézményekben elhelyezett gyermekek oktatása;
- fogyatékos gyermekek oktatása, nevelése, gondozása;
- alapellátást meghaladó egészségügyi szakellátás;
- gyermek- és ifjúságvédelmi szakellátás;
- szakosított szociális szolgáltatások területi összehangolása;
- épített és természeti környezet védelmével, a térségi területrendezéssel kapcsolatos feladatok összehangolása;
- a megyei idegenforgalmi értékek feltárása, célkitűzések meghatározása, a teljesítésükben résztvevők tevékenységének összehangolása;
- közreműködés a térségi foglalkoztatási feladatok és a szakképzés összehangolásában;
- részvétel a területi információs rendszer kialakításában.

A megyei önkormányzat feladatai között nem szerepelt, mert politikai okokból nem szerepelhetett, a területfejlesztés. Erre az új területfejlesztési törvény, az önkormányzati törvény módosításakor meghatározott keretek között, egy önálló intézményt, a megyei területfejlesztési tanácsot hozta létre. Ennek az elnöke hivatalból a megyei közgyűlés elnöke volt ugyan, de független döntéshozó testülettel (tanáccsal!) rendelkezett, és önálló munkaszervezete is volt. (Ma már viszont szinte, ha nem is az egyetlen, de a legfontosabb feladata a megyei önkormányzatoknak a területfejlesztés. Vö.: ZONGOR 2019.)

A megyei önkormányzatok sajátos helyzete

Az önkormányzati típusok feladat- és hatásköreit elemezve már szoltunk a megyei önkormányzatok sajátos („lebegő”) helyzetéről. (Vö. ZONGOR 1994) A korábban a települések fölött is hatáskörrel rendelkező megyei tanácsokat megszüntették, és az ezek „romjain” létrejött megyei önkormányzatok fő feladata az intézményfinanszírozás maradt. A megyei önkormányzatoknak kellett átvenni azokat a térséginek minősülő intézményeket, amiket a települési önkormányzatok nem kívántak működtetni.⁶

A megyei önkormányzatok a korábbi megyei tanácsi funkcióból sokat elvesztettek. A korábbi megyei szintű hatósági és a törvényességi ellenőrzési funkciót a köztársasági megbízotti, majd közigazgatási hivatal, illetve a hatósági körben a különféle minisztériumi dekoncentrált szervek vették át. (Mára ezeket a „dekókat”, több lépcsős folyamatban, a megyei kormányhivatalokba vonták össze.) A megyei

tanácsok területgazda funkcióját a területfejlesztés feladatkörében öt évig egyetlen területi szerv sem kapta meg (de a megyei önkormányzatok önként vállalt feladatként továbbra is foglalkozhattak a területfejlesztési kérdésekkel). A területfejlesztési törvény 1996-os megalkotásával meglett a gazda, a megyei területfejlesztési tanács. A területgazda funkcióhoz tartozott volna még az önkormányzati érdekképviseleti feladatkör, amely az önkormányzati törvény eredeti verziójában szerepelt is, de az akkori ellenzék ezt „kiszavazta”, kétharmados törvény lévén ugyanis megtehetette. Ezt is önként vállalt feladatként végezheték csak a továbbiakban a megyei önkormányzatok, szigorúan a települési önkormányzatok felhatalmazása alapján.

A vállalatfelügyeleti funkció a volt tanácsi vállalatok privatizációja során enyészett el, viszont megmaradt az intézményfenntartási funkció.

Kétféle intézménytípus maradt, illetve került vissza megyei kezelésbe 1990 után. (Nem számítva a társadalombiztosítás által finanszírozott megyei kórházakat.) Az egyik: a megye egészére kiterjedő, feladatmutatóhoz kapcsolt normatívával nem rendelkező, általában a közgyűjteményi körbe tartozó intézménytípus. Ilyen a megyei múzeumi szervezet, a megyei könyvtár, a levéltár, de a pedagógiai intézet és a megyei művelődési központ is. A másik: a feladatmutatóhoz kapcsolódó normatívával rendelkező és a megyénél kisebb ellátási területre kiterjedő, általában a közoktatási, nevelési, illetve a szociális ágazathoz tartozó intézményi kör. (Középiskolák, kollégiumok, gyermekotthonok, nevelőotthonok, gyógypedagógiai iskolák és szociális otthonok.)

Ezen intézmények megoszlása azonban megyénként igen eltérő képet mutat. A megyei önkormányzatok kötelező feladatai közé tartozott a megyei könyvtári, levéltári és múzeumi szervezet fenntartása. Ez a gyakorlatban a megyei könyvtár, a levéltár és a múzeumi igazgatóság fenntartását jelentette. Ugyanez nem volt érvényes a megyei pedagógiai intézetekre és a megyei művelődési központokra. A törvény szerint csupán csak egyes pedagógiai szolgáltatások (nevelési tanácsadók) végzése tartozott a megyei önkormányzatok feladatkörébe, ezért a pedagógiai intézetek csakúgy, mint a közművelődés megyei központjai, csupán önként vállalt feladatként voltak fenntarthatók.

Néhány megyében nincs is megyei művelődési központ, illetve a közművelődés megyei módszertani feladataival a pedagógiai intézettel azonos szervezeten belül foglalkoznak. Érthető a megyei önkormányzatok törekvése, hogy a könyvtárakat legalább részben a megyeszékhely város (többségében megyei jogúak) önkormányzatával finanszíroztassák, hiszen a leglátványosabb feladat, az olvasószolgálat és a kölcsönzés igénybe vevői zömében a város lakói és diákjai közül kerülnek ki. Ez részben igaz a múzeumok kiállítóhelyeire is, azzal kiegészítve, hogy a város idegenforgalmi vonzerejét, és ezzel közvetve a bevételeit is növelik a megye által fenntartott múzeumok. Néhány megyében tettek arra kísérleteket, hogy a városi kiállítóhelyeket az érintett település önkormányzatának átadják, de ezeket rendre visszakapták finanszírozási gondokra való hivatkozással. Összességében azonban a feladat-

mutatóhoz kapcsolódó normatívával nem finanszírozott intézményeket a megyei önkormányzatok tartották fenn. Más, és megyénként nagyon eltérő volt azonban a helyzet a normatívával finanszírozott középfokú intézményi körben.

A megyei jogú városok a középfokú oktatást, a megyei önkormányzatokhoz hasonlóan, kötelező feladatként látták el. Ezért csak két, korábban, az 1994. szeptemberi Ötv. módosítás előtt még megyei jogú címmel nem rendelkező, megyeszékhelynek volt módja ilyen intézménytől „megszabadulni”. Így pl. Szekszárd, a gimnáziumokat kivéve, szinte egész középiskolai és kollégiumi hálózatát (négy középfokú iskolát és három kollégiumot), valamint a dolgozók általános iskoláját is a megyére „hagyományozta”.

Salgótarján mérsékeltebb volt: csupán egy szakmunkásképző és szakközépis-kolát, valamint egy leánykollégiumot adott át a megyének. Figyelemre méltó, hogy Nógrád megyében 1994-ben mindössze ez a két középfokú oktatási intézmény volt a középszintű önkormányzat kezelésében. A többi város, úgy látszik, meg tudott birkózni a középiskolai intézmények fenntartásának feladataival.

A középfokú oktatási intézményeket elsősorban a válságövezetbe tartozó városi önkormányzatok adták át a megyei önkormányzatoknak. Így például Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Ózd, Veszprém megyében Várpalota az egész középfokú oktatási intézményrendszerét a megyére bízta már 1991-ben. Ezeknél az intézményeknél nem csupán az okozott problémát, hogy a működtetési kiadásokat a normatív állami támogatás nem fedezte, hanem az átadott épületek állapota is olyan volt, hogy a további romlás megállításához a nagy összegű felújítás előbb-utóbb elkerülhetlenné vált.

Elvi megfontolások a középfokú oktatási intézmények megyei fenntartásba adásakor csak ritkán merültek fel, hiszen gimnáziumok éppúgy kerültek ide, mint speciális szakiskolák. Alapvető szempont a pénzügyi finanszírozás kérdése volt. Ha egy város vezetése úgy ítélte meg, hogy nem éri presztízsveszteség, ha visszaadja a megyének a középiskoláit – hiszen azok továbbra is a városban maradnak –, akkor habozás nélkül cselekedett. A város érdekeit a tanulók felvételekor sem érthette csorba, hiszen általában alacsony kihasználtságú, kis létszámú osztályokkal működő iskolákról volt szó. Az új oktatásfinanszírozási rendszer elsősorban a kisebb bérhányadú kollégiumok és a magas anyagköltségű speciális szakiskolák esetében növelte meg az önkormányzati terheket, s így az első években elsősorban ezeket az intézményeket adták át megyei fenntartásba.

Kétségtelen, hogy a középfokú oktatási rendszer – s benne különösen a szakképzés – átszervezésre és fejlesztésre szorult. Ez – csupán a városi önérdekre hagyatkozva – nehezen volt összehangolható az ország területén. (Egy 1992. évi véleménykutatás szerint is a polgármesterek többsége az oktatásirányítást a megyei önkormányzatok kezében szerette volna látni, a minisztériumi irányítást működésképtelennek tartották. (AGG 1992, OLÁH 1994)

A megyei önkormányzatok szűk mozgásterükben – pl. gyermek- és ifjúságvédelem – már hamar rákényszerültek a költségvetési reformra, a feladatok átvilágítására, az

intézmények átszervezésére. Ehhez hasonló épületfelszabadító átszervezéseket a pedagógiai intézetek és a közművelődési központok összevonása révén is végrehajtottak.

A körzeti feladatokat ellátó intézmények fenntartásában a megyei önkormányzatoknak tehát 2011-ig kiegészítő szerepe volt. Ennek megfelelően a települési képviselő-testületek csak akkor adják át középfokú intézményeiket a megyéknek, ha azok finanszírozása már teljes mértékben lehetetlenné vált. Tömeges intézményátadás esetén a megyék könnyen csődbe kerülhetnek, így a feladatok ellátása veszélybe kerül. (Ez 2010-re végül be is következett, s ezután döntött úgy a kormány, hogy átveszi ezeket a feladatokat, először átmenetileg a megyei kormányhivatalok keretében működő intézményfenntartási központok révén, majd tovább centralizálva, minisztériumi irányítás alatt. Vö.: AGG 2013, AGG-ZONGOR 2016)

Mindez részben a felemás jogi szabályozás (alkotmány, önkormányzati törvény) részben a hibás pénzügyi mechanizmus következménye volt. Összekuszálódtak a hatósági, az intézményfenntartási, a vagyoni és a pénzügyi viszonyok. A települési önkormányzatok autonómiája következtében az adott város érdekét képviselő választott testületek döntései gyakran más települések (illetve az ott élő lakosok) és a megyei önkormányzatok érdekeit is sértették.

Véleményem szerint – fogalmaztam 1996-ban (megjelent AGG 1998.), – nehezen tartható az az elmélet, amely szerint a megyei önkormányzat egy kiegészítő önkormányzat („lebegő megye” copyright Zongor Gábor, ld. ZONGOR 1994), amelyik kevesebb joggal rendelkezik a legkisebb települési önkormányzatnál is. A megyei önkormányzatnak a megye választópolgárainak érdekeit kell képviselnie, ezért ennek megfelelő jogosultságokkal kellene rendelkeznie.

Ellenkező esetben mindazokat a feladatokat, amelyeket a körzeti szolgáltatókat nyújtó intézmények tekintetében a megyék látnak el, a továbbiakban az állam tartozik magára vállalni. Ez végül be is következett.⁷

Amint az látható, az önkormányzati intézményrendszer jelentős része (körzeti ellátást nyújtó, középfokú intézmények) finanszírozási okokból települési szintről megyei szintre kerültek. Ez 2009–2010 fordulójára, elsősorban az elégtelen állami finanszírozás miatt, a megyei önkormányzatok számára kezelhetetlenné vált. (Héves megye önkormányzata ellen pl. csődeljárás indult, de gyakorlatilag fizetés-képtelenné vált Pest megye önkormányzata is.)

A jóléti illúziók már a kilencvenes évek közepén megszűntek, de a következtetéseket csak 2011-től kezdődően vonta le a kormány, majd az országgyűlés. (Vö.: ZONGOR 2019.) Az államigazgatás egyre több feladatot vett át már nemcsak a megyei, hanem a települési önkormányzatoktól is. (Példa rá az alapfokú oktatás, ahol csak az óvoda maradhatott az önkormányzatoknál.) Alapvetően változott meg a megyei önkormányzatok jogi helyzete, s az is kétséges, hogy lehet-e európai értelemben önkormányzatnak tekinteni a megyei közgyűlést, (Vö. BALÁZS 2017). Hogy ez a folyamat miképpen hatott az önkormányzatiságra (ld. AGG 2013 és AGG 2014), s hogy meny-

nyiben segítette az – immár illúziók nélküli – jóléti-közösségi szolgáltatások színvonalának egységesítését, az már egy későbbi történet...

Jegyzetek / Notes

¹ A rendszerváltás/rendszerváltozás kezdetét - az immár harmadik - Magyar Köztársaság kikiáltásának napjához (1989. október 23-a), vagy legkésőbb az első szabadon választott országgyűlés megalakulásának napjához: 1990. május 2-ához köthetjük. (Bár vannak, akik ezt a dátumot eltolnák 1990. szeptember 30-ig. Ekkor azonban már az Antall-kormány gyakorolta a hatalmat, s a még működő, szeptember 15-ig meghosszabbított mandátumú tanácsok is mindenben alávetették magukat az új demokratikus kormánynak, nem képviselték már a régi rendszert, nem képeztek „ellensúlyt” az új hatalommal szemben.)

² Ez még 1996-ban volt, amikor az akkori kormány is rendelkezett kétharmados, alkotmányozásra jogosító parlamenti felhatalmazással, de végül nem tudott élni vele.

³ Forrás: Bragyova András: Az új alkotmány egy koncepciója 33. és a következő oldalakon.

⁴ Pálné Kovács Ilona: A helyi önkormányzatok alkotmányos szabályozása In: Verebélyi (szerk.) 127. o.

⁵ A megyekérdésről a legtöbbet idézett tanulmánykötet 1994-ben A rendszerváltás és a megyék címmel jelent meg; ld. Pálné Kovács Ilona – Agg Zoltán (szerk.) 5-240. o.

⁶ Forrás: Agg Zoltán (1998): Közigazgatási ismeretek geográfusoknak 59-62. o.

⁷ De nem minden feladat került véglegesen minisztériumi fenntartásba. 2012-től a megyei jogú városok átvették a korábbi megyei könyvtárakat és a megyei múzeumi igazgatóságokat, valamint a vidéki színházak teljes körét. Ez kétség kívül egy kis lépés volt a decentralizáció irányába. A korábban megszüntetett megyei közművelődési intézeteket viszont már nem önkormányzati, hanem minisztériumi keretek között szervezték újjá. (Nemzeti Művelődési Intézet megyei irodái, majd igazgatóságai jöttek létre.)

Felhasznált irodalom / References

A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény

interneten fellelhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99000065.TV>

A Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Iroda megszüntetése, Comitatus Önkormányzati Szemle: XVII. évfolyam 1-2 (2007 január-február) pp. 101-105.

Agg Zoltán (1992): *Lakossági vélemények a megye szükségességéről*. Comitatus Önkormányzati Szemle: II. évfolyam 1992. 7. szám, pp. 11-15.

Agg Zoltán (szerk.) 1994: *A lebegő megye*, Veszprém, Comitatus

Agg Zoltán (1998): *Közigazgatási ismeretek geográfusoknak*, ELTE Eötvös Kiadó, egyetemi jegyzet 1998. kivonatossan interneten is elérhető:

<http://elte.pene.hu/3.felev/Kozigazgatasi%20alapismeretek/kozijegyzet.pdf>

- Agg Zoltán (2013): *Helyhatóságok vagy önkormányzatok: A helyi igazgatási rendszer átszervezése Magyarországon*, Comitatus Önkormányzati Szemle: XXIII. évfolyam:(215) pp. 5-7. (2013 ősz)
- Agg Zoltán (2014): *Centralizáció és decentralizáció az államszervezésben, magyar fejlemények*, Comitatus Önkormányzati Szemle: XXIV.:(217) pp. 79-82. (2014 nyár-ősz)
- Agg Zoltán – Zongor Gábor (2016): *Közigazgatási tanulmányok*, a Comitatus Önkormányzati Szemle különszáma, Veszprém: Comitatus Társadalomkutató Egyesület, 2016.
- Balázs István (2017): *Helyi önkormányzatok változóiban – a hatásköri generális klauzula vége felé?* Comitatus Önkormányzati Szemle: XXVII.:(225) pp. 3-13. (2017 ősz-tél)
- Bragyova András (1995): *Az új Alkotmány egy koncepciója* KJK – MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1995.
- Oláh Miklós (1994): *Települési vezetők az önkormányzati-közigazgatási középszintről* in.: Agg Zoltán (szerk.) 1994: *A lebegő megye*, Veszprém, COMITATUS pp. 81-88.
- Oláh Miklós (1994): *Lakossági vélemények és élethelyzetek két választás közt* in.: Agg Zoltán (szerk.) 1994: *A lebegő megye*, Veszprém, COMITATUS pp. 357-368.
- Pálné Kovács Ilona (1996): *A helyi önkormányzatok alkotmányos szabályozása* In: Verebéli Imre (szerk.) *A helyi önkormányzatok alkotmányi szabályozása: tanulmányok* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1996 pp. 127-150.
- Pálné Kovács Ilona – Agg Zoltán (szerk.) 1994: *A rendszerváltás és a megyék*. Comitatus, Veszprém, 1994.
- Verebéli Imre (szerk.) 1996: *A helyi önkormányzatok alkotmányi szabályozása: tanulmányok* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1996.
- Zongor Gábor (1994): *A lebegő megyein*.in:Agg Zoltán (szerk.) 1994: *A lebegő megye*, Veszprém, Comitatus
- Zongor Gábor (2019): *Koordináló megyei önkormányzatok: kérdések és válaszok* In.: Comitatus Önkormányzati Szemle XXIX évfolyam (231) pp. 3-9. (2019. tavasz)

ZONGOR GÁBOR

Az önkormányzatiság állapota és hatása az életminőségre

The Status of the Local Governance and its Impact to the Quality of Life

Abstract

In modern societies, the quality of life of the citizens are greatly influenced by the scope and quality level of the public services for inhabitants living in their area provided by the state and its organizations, among them the local governments.

The operation of Hungarian local governments for almost three decades could be divided into several stages in terms of the quality of life of the citizens as well. The governments have enabled and enables varying degrees of self-governance due to their varying perceptions of state and power in relation to self – government. Beyond the relationship between the state and the local government, it can be clearly demonstrated that there are significant "quality" differences between local governments, with the result that about 10% of the nearly 3200 local governments can only achieve real self-governance on a permanent basis. A wide range of Hungarian municipalities are in executive positions and are only involved in shaping local quality of life, depending on government decisions. This includes the perpetuation of a distorted development policy that could lead to a further deepening of the “two-speed Hungarian local government system”, jeopardizing the quality of life of the vast majority of people living in small villages. Recognizing and accepting the diversity of assessment the quality of life, however, it could be seen as utmost important, that the local governments with the most direct contact with people and families how capable are for autonomous self-governance, and how subsidiarity is applied in the practice of local governments.

Keywords: autonomy, community, public services, local government, local governance, self-governance, subsidiarity.

Absztrakt

A modern társadalmakban a polgárok életminőségét jelentős mértékben befolyásolja, hogy az állam és szervezetei, így köztük az önkormányzatok milyen körben és minőségben vállalnak és nyújtanak közszolgáltatásokat a területükön élők számára.

A magyar önkormányzati rendszer csaknem három évtizedes működése az önkormányzatok alanyai, a lakosság életminősége szempontjából is több szakaszra bontható. A kormányzatok önkormányzatisággal kapcsolatos változó állam és – hatalomgyakorlási felfogásából adódóan különféle mértékű önkormányzást tettek és tesznek lehetővé. Az állam és az önkormányzat viszonyrendszerén túl egyértelműen kimutatható, hogy a helyi önkormányzatok között is jelentős „minőségbeli” különbségek alakultak ki, aminek következtében a csaknem 3200 helyi önkormányzatnak mintegy 10%-a képes csupán tartósan valódi önkormányzást megva-

lósítani. A magyar önkormányzatok széles köre végrehajtó pozícióba került és a helyi életminőség alakításában is jellemzően a kormányzati döntések függvényében vesz részt. Mindehhez hozzátartozik a torz fejlesztéspolitika állandósulása, amely „a kétsebességű magyar önkormányzati rendszer” további elmélyüléséhez vezethet, elsődlegesen a kistélepléseken élők túlnyomó többségének életminőségét veszélyeztetve.

Az életminőség értékelésének sokféleségét elismerve és elfogadva mégis kiemelt fontosságúnak tekinthető, hogy az emberekkel, a családokkal legközvetlenebb kapcsolatban lévő helyi önkormányzatok mennyire képesek az autonóm önkormányzásra, miképpen érvényesül, érvényesül-e egyáltalán a szubszidiaritás az önkormányzatok gyakorlatában.

Kulcsszavak: autonómia, közösség, közszolgáltatás, önkormányzatiság, önkormányzás, szubszidiaritás.

Bevezetés

A helyi önkormányzatok és közülük is a települési önkormányzatok azok a közhatalmi szerveződések, amelyek a legközvetlenebb kapcsolatban vannak a helyi lakossággal. A helyi önkormányzatok lényegében maguk a helyi közösséget alkotó polgárok együttese, ¹ ezért a településen élők életminőségének megítélésében döntő szerep jut az önkormányzatokra. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a lakosság életminőségét meghatározó körülmények sokaságában csak egy, bár megítélésem szerint megkerülhetetlenül fontos szerveződés az önkormányzat.

A modern társadalmakban a polgárok életminőségét jelentős mértékben befolyásolja, hogy az állam és szervezetei, így köztük az önkormányzatok milyen körben és minőségben – többnyire az alkotmányban, vagy alaptörvényben meghatározott elvek és társadalmi viszonyok tekintetében – vállalnak és nyújtanak közszolgáltatásokat a területükön élők számára. Az állami és az önkormányzati hatás az emberek életminőségére korszakonként változik. A legújabb kori magyar önkormányzati rendszer elmúlt csaknem három évtizedében is megkülönböztethetünk eltérő időszakokat.

Az életminőség és az önkormányzás állapota közötti kapcsolat és összefüggés mélyebb elemzése szükségessé tette egy átfogó kutatást. A mostani rövid értekezésemben megpróbáltam feltenni azokat a kérdéseket, amelyekre a rövid válasza-
im helyett, a jelzett kutatásnak kellene mélyreható választ adnia.

Kérdések és rövid válaszok

1. Mik az életminőséget meghatározó tényezők közigazgatási szempontból?

A közigazgatás, ezen belül is elsődlegesen az önkormányzati igazgatás polgárközeliségének következtében az adott településen élők számára számon kérhető felelősként jelenik meg. Ez az általános és komplex felelősség akkor is ráhárul az

önkormányzat vezetésére, a helyi közigazgatásra, ha a törvényi szabályozás alapján az adott társadalmi viszony nem tartozik az önkormányzati igazgatás hatáskörébe. Ez a fajta általános és komplex helyzet alapozza meg az önkormányzatok szerepét a helyi lakosság életminősége szempontjából.

A biztonság léte és érzete – beleértve a fizikai, az anyagi és a természeti biztonságot – alapvető feltétele annak, hogy egyáltalán életminőségről beszélhessünk. Mint közismert a közbiztonság megteremtésében jelentős szerep hárul az államra és szervezeteire és kiemelt a felelőssége az államnak, hogy milyen biztonsági helyzetet teremt és milyen biztonsági érzetet kelt a polgárok számára.

Az anyagi, megélhetési biztonság szempontjából kiemelten fontos a munka lehetősége, amelynek megteremtésében is van felelőssége az államnak és az önkormányzatoknak egyaránt, miközben a piacgazdaságban a munkáltatás döntő mértékben a gazdasági szereplők kompetenciája. A megélhetési, szociális biztonság minimumának garntálása viszont közügy és közfelelősség. Ugyancsak van közfeladat a természeti, környezeti biztonság tekintetében is. A klímaváltozással összefüggő veszélyek megelőzésében, elhárításában az állam és az önkormányzatok felelőssége megkerülhetetlen.

Lényegesen konkrétabb és kézzelfoghatóbb az állam és az önkormányzat felelőssége a közszolgáltatások területén. Míg a biztonság tekintetében, az anyagi biztonságot kivéve a köz felelőssége a védelem és az elhárítás, addig a közszolgáltatások területén a szolgáltatás megszervezése és kiszámítható, megfelelő minőségű biztosítása döntő mértékben az állam és az önkormányzatok feladata. E tekintetben ugyancsak az alaptörvény nyújt elsődleges eligazodást, hogy melyek azok a társadalmi viszonyok, amelyekben az állam felvállalja a közszolgáltatást a polgárai számára. A közfeladattá tett társadalmi viszonyok közül, ugyancsak a központi szabályozás dönt arról, hogy mely közfeladatok tartoznak állami, illetve önkormányzati kompetenciába. Így a vállalt közfeladatok sokasága követi végig az embert a születéstől a halálig. A humán (oktatási, egészségügyi, szociális, kulturális stb.), a kommunális (szemétszállítás, vízellátás, csatornázás, távhő szolgáltatás, parkgondozás, temetkezés, stb.) és a közlekedési közszolgáltatás biztosításának mértéke, és megvalósítása alapvetően meghatározza, hogy az egyes polgárok, családok és közösségek milyennek érzik az életminőségüket.

Nem mentes a közigazgatástól a helyi közösségi lét sem, mivel szerepe van a települési önkormányzatoknak a közösségi terek biztosításában, a civil élet támogatásában, de még a szórakozás egyéb formáinak feltételrendszere meghatározásában is (gondoljunk csak a fővárosi „bulinegyed” problematikájára).

Végző soron azt mondhatjuk, hogy a közigazgatás szabályozásaival meghatározza az élet működésének kereteit és számtalan területen biztosítja a működés feltételeit, továbbá szolgáltatásokat is nyújt. Miközben a közszolgáltatások jellege, biztosításának formája és minősége törvényekben meghatározottak, mégsem mondhatjuk azt, hogy mindenhol azonos minőségű szolgáltatásban részesülnek a

polgárok. Ahogy egy névtelen hajléktalan találóan fogalmazott: „Járni jár a méltóság, csak nem jut.”²

2. Mi az összefüggés a településen élő polgár életminősége és az önkormányzat teljesítő képessége között?

Az előzőekben felvázolt helyzetből következik, hogy a helyi közigazgatás teljesítőképesége jelentős mértékben hat az életminőségre. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az egyes települések mérete, jellege és földrajzi elhelyezkedése befolyásolja, hogy az ott élők milyen közigazgatási és ezen belül önkormányzati szolgáltatásban részesülhetnek.

Magyarországon közigazgatási szempontból 3178 települési önkormányzatot tartunk nyilván, ebből 23 fővárosi kerületi önkormányzat, így végül is 3155 településen vannak önkormányzatok.

Az ország településszerkezete nagyon sokrétű és változatos. A települések egyharmadában 500 lakosnál, több mint felében ezer lakosnál kevesebben élnek, kétezer lakos alatti települések alkotják az összes község, város háromnegyedét. A település méretén túl közigazgatási szempontból még szerepet játszik az is, hogy az adott település községi, vagy valamilyen városi jogállású.³ Az ország zömében aprófalvas jellegéből adódóan bár a településeknek csupán 11%-a városi jogállású, viszont itt él a lakosság 70%-a.

Típus	szám db	százalék	lakosság szám fő	százalék
község/nagyközség	2809	89,03	3.019.578	30,3
város	322	10,21	3.286.511	32,9
megyei jogú város	23	0,73	1.971.766	19,8
főváros/ kerület	1/23	0,03	1.693.051	17,0
összesen	3155	100	10.040.143	100

1. számú táblázat

Település típus szerinti számok és arányok – 2018. január 1.⁴

Forrás: Saját gyűjtés

A településszerkezet differenciáltságán túl jelentős különbségek figyelhetők meg a települések lakosságszámának alakulása szempontjából is. Miközben az ország lakossága fokozatosan csökken, addig elsődlegesen a fővárosi agglomerációban lévő községek és városok népessége folyamatosan növekszik. Az országon belüli népesség mozgás, belső vándorlás jelzi talán a legszemléletesebben az életminőséggel kapcsolatos lakossági véleményeket, vagyis az aprófalvak elnépte-

lenedése felgyorsult, és ezen települések lakosságának korösszetétele is az elöregedést, ezzel az elhalást vetíti előre. A fiatalok elvándorlása következtében az eltérő életminőségi igények tekintetében is jelentősen differenciálódik a helyzet.

A falvak elnéptelenedése, a városiasodás eltérő életminőségi igénye közötti konfliktus más fajta elvárást és megoldási módozatot vár el a falvak és a városok önkormányzataitól.

Összességében az országon belül kialakultak azok a települések, jellemzően városok, amelyek szélesebb körű és jobb minőségű közszolgáltatást képesek biztosítani, míg a települések túlnyomó többségénél a leszakadás, lemaradás és a maradvány elv érvényesül. Így fokozatosan kialakult „a kétszempélyes magyar önkormányzati rendszer”⁵, amely jelentős veszélyeket rejt magában. A legfőbb veszély abban rejlik, hogy települések sokasága elnéptelenedik, a falusi lét leértékelődik, miközben a városok polgársága sem lesz még képes valódi városiakói életet élni.

Nem véletlen, hogy a veszélyt a kormányzat is felismerte és meghirdette a Magyar Falvak Programját⁶, amely „program” is törekszik a falusi életminőség feltételrendszerében változásokat előidézni.

3. Mennyiben befolyásolja a település élıhetőségét a közszolgáltatások helyben történő elérhetősége?

A településszerkezetből és a települések méretéből adódóan is következik, hogy a közszolgáltatások jelentős része minden településen közvetlenül nem biztosítható. Ennek következtében a falvak jelentős részében éló polgároknak a fizikai jelenlétet igénylő közszolgáltatások eléréséhez el kell utazniuk vagy a legközelebbi városba, vagy a szomszédságukban lévó, közös önkormányzati hivatali székhelyre, vagy a mikro-térségi központba. A közszolgáltatás elérésének biztosítása ugyancsak az állam és az önkormányzat feladata, felelősége. Ebben jelentős feladat hárul a falugondnoki és tanyagondnoki szolgálatokra.⁷

Természetesen vannak olyan közszolgáltatások is, amelyek nem igénylik a szolgáltatást igénybevevó közvetlen személyes jelenlétét, vagyis virtuálisan is biztosíthatóak. E tekintetben önkormányzati, és kormányzati próbálkozásokkal találkozhatunk, viszont nem hagyható figyelmen kívül, hogy a falvakban jellemzően idős, illetve idősödó polgár él, zömében digitális analfabétaként, ezért a virtuális szolgáltatások esetében erre is tekintettel kell lenni. Mindezt a helyi személyes segítségre és támogatásra továbbra is szükség van, vagy lenne.

A falvak fennmaradása, és a népesség megőrzési képessége szempontjából a közlekedés feltételeinek biztosítása, a közlekedésszervezés elengedhetetlen. Ehhez persze szükség van járható utakra is.

4. Milyen kockázatai vannak, ha a tényleges közszolgáltató nem az önkormányzat?

Az önkormányzati rendszer 1990-es létrejötte egyben azt is eredményezte, hogy a lakosság számára biztosított közszolgáltatások szervezője és teljesítője meghatározó mértékben (mintegy 90%-ban) a települési önkormányzatok lettek. Ugyanakkor az önkormányzatokra telepített kötelező feladatok differenciálatlanul kerültek a települési önkormányzatok kompetenciájába, vagyis azonos volt a feladata a falvaknak, a kis és nagyvárosoknak egyaránt, mivel a jogalkotók és a kormányzatok sem vizsgálták, hogy képes-e és milyen minőségben képes biztosítani az egyes települési önkormányzat a közszolgáltatásokat. Ez a fajta feladat és hatáskör telepítési gyakorlat oda vezetett, hogy a települési önkormányzatok konfliktus konténerekké váltak és nagyon eltérő minőségben és mértékben voltak képesek a közszolgáltatásokra. A differenciálatlan hatáskör telepítés mellett a fokozatosan csökkenő mértékű állami hozzájárulás jellemezte az önkormányzatok finanszírozását. Mindezekből következően a rendszer egyre igazságtalanabbá vált és a hátrányos helyzetű térségben lévő, hátrányos helyzetű településen élő hátrányos helyzetű családban élők számára töredéke jutott annak a szolgáltatásnak, amelyet az egyes ágazati törvények ígértek.

Az átgondolatlan és nem kontrolált decentralizáció következtében a falvakban élők életminősége jellemzően romlott, felgyorsult az elvándorlás. Ebben az első, húszéves időszakban a községi önkormányzatok igyekeztek megtartani a meglévő, helyben szolgáltatást nyújtó intézményeiket, jellemzően az általános iskoláikat. A rendelkezésre álló szűk pénzügyi forrásaik jelentős részét az iskolák finanszírozására fordították, miközben a tanulók száma fokozatosan csökkent. A méretgazdaságosság és a fenntarthatóság szempontjai sok helyütt nem kerültek figyelembe vételre.

2010 után alapvető paradigmaváltásra került sor, amely állami túlsúlyt eredményezett a közszolgáltatások területén. Az állam magához vonta a közszolgáltatások jelentős részét, így jellemzően a közoktatást, megfosztva az önkormányzatokat iskoláiktól, meghagyva az óvodai feladat ellátást. Nehezen értelmezhető és fogadható el, hogy a közoktatás miért nem tekinthető helyi közügynek.⁸

A központosító döntéssorozat kapcsán egyértelműen a szubszidiaritás sérülésével találkozhatunk. Az állam ma Magyarországon nem csupán szabályoz, hanem konkrétan szervezi és biztosítja is a közszolgáltatást. Ez a fajta „államosítás” jelentősen gyengíti az önkormányzatok autonómiáját és némely esetben még a józanész ellen is hat, gondoljunk csak a közvélemény által csak „kuka holdingként” emlegetett, NHKV Nemzeti Hulladékgazdálkodási Koordináló és Vagyonkezelő Zártkörűen Működő Részvénytársaság abszurd szervezeti koncentrációjára és annak tevékenységére.⁹

Miközben a kormányzati kommunikációban folyamatosan megjelenik hivatkozási alapként Magyar Zoltán, a 20. század magyar közigazgatás-tudomány meghatározó alakja, aközben sok tekintetben a tanításaival ellentétes törekvések érvényesülnek.¹⁰

A korábbi kompetenciáiktól történt megfosztásukon túl változott az önkormányzatok finanszírozás rendszere is, melynek lényege, hogy ún. „feladat alapú” finanszírozásra tértek át, aminek következtében az állami forrásokat célzottan kell felhasználni és az önkormányzatok saját bevételeinek is egy részét az állam által átadott kötelező feladatokra kell fordítani. A saját bevételek (jellemzően a helyi adók, köztük is kiemelten az iparüzési adó) hiánya miatt az önkormányzatok zöme nem rendelkezik olyan szabad forrással, amelyet a lakosság által megfogalmazott és az életminőséget javító feladatok biztosítására fordíthat. Így sok esetben a községeknek még a saját helyi ünnepeik megtartására is „pályáznuk” kell a központi hatalomhoz.

5. Miért lenne fontos a települések autonóm fejlesztési lehetősége az életminőség szempontjából?

A rövid áttekintésből is érzékelhető talán, hogy a településeken élők életét befolyásoló közszolgáltatások meglehetősen differenciált minőségben állnak rendelkezésre és a mindennapi önkormányzati működés során nyújtott közszolgáltatások önmagukban nem elegendők. Ugyanakkor az is jól érzékelhető, hogy az önkormányzatok és sok esetben a lakók részéről is kiemelt fontosságú az infrastrukturális fejlesztés. Legyen garantált az út, a járda, a közvilágítás, a víz és szennyvízszolgáltatás, a hulladékszállítás és egyebek. Ezek az alapszolgáltatások elvileg a feladatalapú finanszírozás rendszerében biztosítottak. Az európai polgárhoz méltó kommunális infrastruktúrának valamennyi településen már rendelkezésre kellene állnia. Ma még azonban ez nincs így.

Vizsont nem hagyható figyelmen kívül, hogy az élhető település esetében az infrastrukturális fejlesztés és a közösség építés mindig együtt érvényesül. Ebben a folyamatban fontos lenne, hogy a helyben lakók és maradók igénye szerint történjen a fejlesztés. Sajnálatos módon viszont a fejlesztések nem ennek megfelelően alakulnak. Ebben meghatározó tényező, hogy a települési önkormányzatok túlnyomó többsége érdemi saját bevétellel nem rendelkezik, így nincs szabadon felhasználható pénze arra, amit a polgárok igényelnének. Az Európai Unió csatlakozásunk óta egyre inkább általánossá vált, hogy a fejlesztéseket pályázati és többnyire uniós forrásokból igyekeznek megvalósítani.

Ennek pedig vannak negatív hatásai is. Jeleül az, hogy a pályázattal megvalósítható fejlesztés nem, vagy nem a legfontosabb a helyi közösség számára. A mindennapi élethez tartozó apró fejlesztések elmaradnak, miközben kevésbé, vagy egyáltalán nem fontos ügyekre sikerül pályázati forráshoz jutni.

Ez az állításom viszont nem csak a kistélepülésekre, hanem a nagyobb lakosságszámú önkormányzatokra is érvényes. Ebből pedig következik, hogy a településen belül is feszültségek keletkezhetnek, hogy mi és miért oda épül, szépül.

A mai magyar fejlesztési folyamatban a tervszerűség és a területiség szempontjai alig-alig érvényesülnek. Az országos tervek is háttérbe szorultak, akárcsak

a megyei tervek, helyettük a kormány által meghirdetett hangzatos programok – Modern városok programja, a Magyar falu program, vagy az előkészítés alatt álló Magyar kisvárosok programja – kaptak prioritást. Ezen „programok” jellemzői, hogy nem készültek átfogó, írott, szakmailag alátámasztott fejlesztési koncepciók és tervek, hanem egyes elemeket kiemelve a kormány döntött az egyes megyei jogú városoknak adandó célzott forrásokról, vagy a falvak esetében pályázatokat írtak ki, amelyben a kistelepülések egymással versenyezhetnek. Mindkét esetben jellemzően szigetszerű fejlesztésekre kerül sor, vagyis a nyertes település és a térsége nem együtt fejlődik. Mindezen programok kormányzat által vezényeltek, vagyis nem került sor még megyei szintig sem a források decentralizálására. Bár a megyei önkormányzatok elsődleges feladata a területfejlesztés¹¹ a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény értelmében, a területi önkormányzatok mégis kimaradtak a magyar Falu Program lebonyolításából.

A forráselosztásban további torzító tényező a Fidesz országgyűlési választókerületi elnököknek biztosított jogon kívüli „szerep”. A többségében országgyűlési képviselő választókerületi elnökök a jogilag szabályozott pályázati folyamatba politikai hatalmuk által beavatkoznak és befolyásolják a pályázat folyamatát és a pályázatok elbírálását is.¹² Ez az általánossá vált gyakorlat az önkormányzati autonómiák további gyengüléséhez vezetett. A településvezető polgármestereknek „igazodniuk kell”, mert ellenkező esetben nagy esélyük van, arra, hogy a pályázatok forráshiány miatt elutasításra kerül.

A területfejlesztési törvény¹³ háttérbe szorításával jelentős mértékben gyengült a fejlesztési folyamatok átláthatósága és kiszámíthatósága, aminek következtében az országban az elvárt és a megélt életminőségben még nagyobb különbségek figyelhetők meg.

Rövid következtetések

Az életminőség alakulása nagymértékben függ attól, hogy mennyire stabil és autonóm az önkormányzatiság, miközben eltérő mértékű felelőssége és feladata van az államnak, az önkormányzatoknak, és az egyénnek.

Az életminőség alakulásának vizsgálata feltételezi a valóság többoldalú feltárását, kutatását és elemzését. A megváltozott szereposztásban szükséges, hogy az önkormányzatok is újragondolják a feladataikat és hangot adjanak a polgáraik életminőségének javítása, megerősítése ügyében.

A szubszidiaritás elvének érvényre juttatásának igényéről továbbra sem szabad lemondani és amennyiben a központosító állam nem igazságosan és megfelelő minőségben nyújtja a közszolgáltatásokat, akkor erre az önkormányzatoknak fel kell hívniuk a figyelmet. Ebből a szempontból kiemelt figyelmet és védelmet érdemelnek a hátrányos helyzetű települések és térségek.

E tekintetben is egyet lehet érteni a közgazdasági Nobel-emlékdíjas Amartya Sen megközelítésével, amely szerint: „A gazdasági szabadság hiánya társadalmi szabadsághiányt teremt, éppúgy, ahogy a társadalmi vagy politikai szabadsághiány gazdasági szabadsághiányhoz vezethet.”¹⁴

Az önkormányzó képesség javítása igényli, hogy a választott önkormányzati szereplők, különösen a polgármesterek képzése, továbbképzése biztosított legyen. Ugyancsak szükséges az önkormányzati alkalmazottak szakmai színvonalának megőrzése, fejlesztése. Az önkormányzati világban rendelkezésre álló innovációkat, jó megoldásokat, követendő gyakorlatokat szükséges felhasználni a közös tanulási folyamatban.

A tanulás része az együttműködési képesség fejlesztése is, hiszen a rendelkezésre álló szűk anyagi és szellemi erőforrások szükségessé teszik az önkormányzatok közötti társulások, partnerségek létrejöttét. Egyetértve Pálné Kovács Ilona akadémikussal, a decentralizáció stabilizációja jelenleg távoli álomnak tűnik, viszont nem szabad lemondani róla, és fel kell készülni „az újabb kedvező pillanatra”.¹⁵

Ahhoz azonban, hogy a közös cél megvalósuljon, mely szerint „Magyarország legyen a boldog települések, a boldog emberek hazája” elengedhetetlenül szükség van az önkormányzatok és az önkormányzatiság megerősítésére.

Jegyzetek / Notes

¹ Lásd: egyrészt a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvényt: „42. § A község, a város, a főváros és kerületei, valamint a megye választópolgárainak közösségét megilleti a helyi önkormányzás joga. A helyi önkormányzás a választópolgárok közösségét érintő helyi közügyek önálló, demokratikus intézése, a helyi közhatalomnak a lakosság érdekében való gyakorlása.”; másrészt Magyarország Alaptörvényét: (2011. április 25.)

„31. cikk (1) Magyarországon a helyi közügyek intézése és a helyi közhatalom gyakorlása érdekében helyi önkormányzatok működnek.

(2) A helyi önkormányzat feladat- és hatáskörébe tartozó ügyről törvényben meghatározottak szerint helyi népszavazást lehet tartani.

(3) A helyi önkormányzatokra vonatkozó szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.”; harmadrészt Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvényt: „2. § (1) A helyi önkormányzás a település, valamint a megye választópolgárai közösségének joga, melynek során érvényre jut az állampolgári felelősségérzet, kibontakozik az alkotó együttműködés a helyi közösségen belül.”

² Lásd: <https://www.teol.hu/tolna/kozelet-tolna/jami-jar-a-meltosag-csak-nem-jut-491263/> (Leoltve: 2020. január 21.)

³ Lásd: Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 3. § (2) bekezdését: „Települési önkormányzatok a községekben, a városokban, járásszékhely városokban, megyei jogú városokban és a fővárosi kerületekben működnek.”

⁴ A lakosság számra vonatkozó hivatkozások Magyarország állandó lakosság száma 2018. január 1-jei állapotát tükrözik és a www.nyilvantarto.hu honlapról származnak.

⁵ Lásd a kétsebességes önkormányzati rendszerről dr. Zongor Gábor A magyar önkormányzati rendszer hatékonysága 1990 – 2018 című tanulmányát, amely a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15. „A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés” kutatás keretében készült 2018-ban (kézirat)

⁶ Lásd: <https://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/magyar-falu-program> (Léptve: 2020. január 21.)

⁷ Lásd a falugondnoki és tanyagondnoki szolgáltatásokról a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 60. §-át.

⁸ „Az általános iskola megvalósítása és folyamatos fejlesztése Finnországban egyértelműen az önkormányzatok feladata. Ebből következően az oktatás, mint alapszolgáltatás szerepe kiemelkedő jelentőségű, és a vele kapcsolatos döntéseket az emberekhez közel hozzák meg. Az önkormányzati autonómia és a népoktatás összekapcsolása már több mint egy évszázados múltra tekinthet vissza. Az önkormányzatok száma Finnországban több mint 300, így a helyi iskolaügyi közigazgatásban több ezer szülő vesz részt. Ily módon az általános iskola a finn demokrácia része, a szubszidiaritás elvének gyakorlati megvalósulása. Erkki Aho: Az általános iskola – 100 szociális innováció Finnországból – Leo Mechelin Alapítvány, Helsinki 2016. 52. oldal

⁹ A kormány az NHKV-taz állami hulladékgyűjtési közfeladat ellátására létrehozott szervezet kijelöléséről, feladatköréről, az adatkezelés módjáról, valamint az adatszolgáltatási kötelezettségek részletes szabályairól szóló 69/2016. (III. 31.) Korm. rendelettel hozta létre.

¹⁰ Lásd: „»Ha azt akarjuk, hogy valami jó legyen, csináljuk meg magunk.« Számos helyi ügy van, amelynek valamely meghatározott módon való eldöntése a helybelieknek fontos, és a másutt lakók, valamint a központ számára közömbös. Nincs ok arra, hogy ez ne az ő óhajuk szerint legyen, amely az összes körülményeket legjobban tudja számba venni.” Magyary Zoltán (1942): Magyar Közigazgatás, Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda 116. oldal

¹¹ Lásd: Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 27. §(1) bekezdését: „A megyei önkormányzat területi önkormányzat, amely törvényben meghatározottak szerint területfejlesztési, vidékfejlesztési, területrendezési, valamint koordinációs feladatokat lát el.”

¹² 1994 és 2014 között lehetőség volt arra, hogy az országgyűlési képviselők egyben polgármesterek is legyenek, amely kettős képviselőséget részletesen elemzi Agg Zoltán a „Parlamentari képviselő vagy polgármester? Út a helyi politikai elitből az országos hatalomba” című tanulmányában. (38-53. oldal)

¹³ Lásd: a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvényt

¹⁴ Sen Amartya (2003): A fejlődés mint szabadság. Budapest, Európa Könyvkiadó, 27. oldal

¹⁵ Pálné Kovács Ilona (2016) szerk. A magyar decentralizáció kudarca nyomában. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 206. oldal

Felhasznált irodalom / References

- Agg Zoltán (2019) *Politikai homokozó?* Comitatus különszám, Veszprém
- Magyary Zoltán (1942): *Magyar Közigazgatás*, Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda
- Pálné Kovács Ilona (2016) szerk. *A magyar decentralizáció kudarca nyomában*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- Sen Amartya (2003): *A fejlődés mint szabadság*. Budapest, Európa Könyvkiadó
- 100 szociális innováció Finnországból – „FINNOVÁCIÓK” az egykamarás parlamenttől a nordic walkingig* (2016) Szerkesztette: Ilkka Taipale Leo Mechelin Alapítvány, Helsinki

Logisztikai modellek

PATÓ GÁBORNÉ SZŰCS BEÁTA – HERCZEG MÁRK

A beszállítói kapcsolatok hatása a vállalatok működésére

The Effects of the Supplier Relationships on the Corporations

Abstract

The success of the global supply chains heavily depends on the relationship between the partners. This kind of cooperation, which is based on mutual trust, offers opportunities to all of the members, which can be exploited in order to achieve a more efficient and sustainable functional and operational level. Due to the effects of globalization the different local and regional advantages can be utilized. The cost reduction is getting more importance at the supply chain level, which depends on the communication between the suppliers, partners and clients. The efficient information flow is crucial for optimizing the key activities and improving, developing the different processes. Good relationship with the automotive suppliers is necessary in order to react to the complex, ever-changing economic environment. Corporations may gain competitive benefits of outstanding relationships with the members of the supply chain. Establishing these cooperation and relationships is full of challenges, but overcoming the difficulties may gain opportunities and advantages for the members.

Keynotes: logistics, supply chain, globalization, supplier relationships, automotive industry.

Absztrakt

A globális szinten kialakult ellátási láncok tagjai közötti kapcsolatok nagyban befolyásolják a partnerek sikerességét. A bizalmi alapokra fektetett üzleti kötelékek olyan lehetőségeket kínálnak minden fél számára, melyek kihasználásával lehetőség nyílik a költséghatékonyabb és gazdaságosabb működés elérésére, és hosszú távú fenntartására. A globalizáció hatására lehetősége van az ellátási láncoknak a különböző helyi, regionális előnyök kihasználására. Az ellátási lánc szintű költségcsökkentés egyre meghatározóbbá válik, mely nagyban függ a beszállítókkal és partnerekkel kialakított kommunikációtól. A hatékony információáramlás kulcsfontosságú szerepet tölt be az optimalizálási tevékenységeknél, lehetőséget teremtve a különböző folyamatok fejlesztésére, javítására. Az autóiipari beszállítók esetében elengedhetetlen a jó kapcsolat ápolása a gyorsan változó, komplex gazdasági környezetben. Az ellátási lánc különböző szereplőivel kialakított kapcsolati háló olyan előnyökhöz juttathatja a vállalatokat, mely lehetőséget teremthet kiemelkedni, és a piacon vezető szerephez jutni. Ennek az együttműködésnek a felépítése, a kapcsolatok kialakítása, elmélyítése azonban rengeteg kihívással jár, de ezek leküzdése számos lehetőséggel és előnnyel járhat.

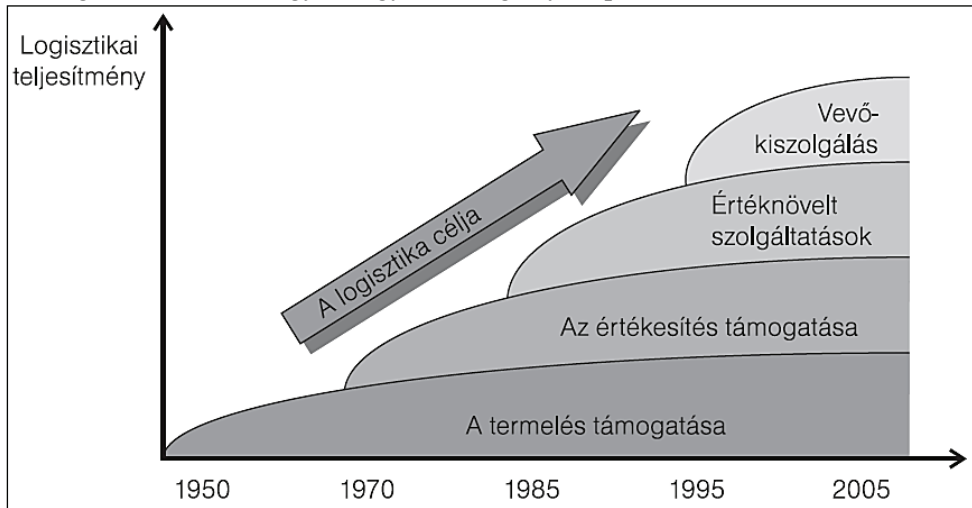
Kulcsszavak: logisztika, ellátási lánc, globalizáció, beszállítói kapcsolatok, autóiipar.

Bevezetés

A vállalati kapcsolatok fontossága egyre erősebb szerepet kap a gazdasági életben. Az együttműködések különböző szintjei meghatározhatják egy vállalat, vállalatcsoport helyzetét a globális piacon. Az információk megosztásával, a racionális beszerzési, termelési és elosztási tevékenységek összehangolásával lehetősége nyílik az együttműködő vállalatoknak versenyelőnyhöz jutni.

Az ellátási láncok és beszállítói kapcsolatok szerepe

A logisztika gazdasági, stratégiai szerepe már több évtizede kiemelt fontosságú, azonban a szoros együttműködés, az ellátási lánc szemléletben való gondolkodás egy viszonylag újabb irány, mely képes kihasználni a globalizáció nyújtotta lehetőségeket. A különböző logisztikai folyamatok, tevékenységek bővülésével egyre fontosabbá váltak a különböző szintű együttműködések, mivel szinte minden területnek van kapcsolódási pontja a logisztikával, és az ezzel kapcsolatos költségek csökkentése egyre nagyobb hangsúlyt kap.¹

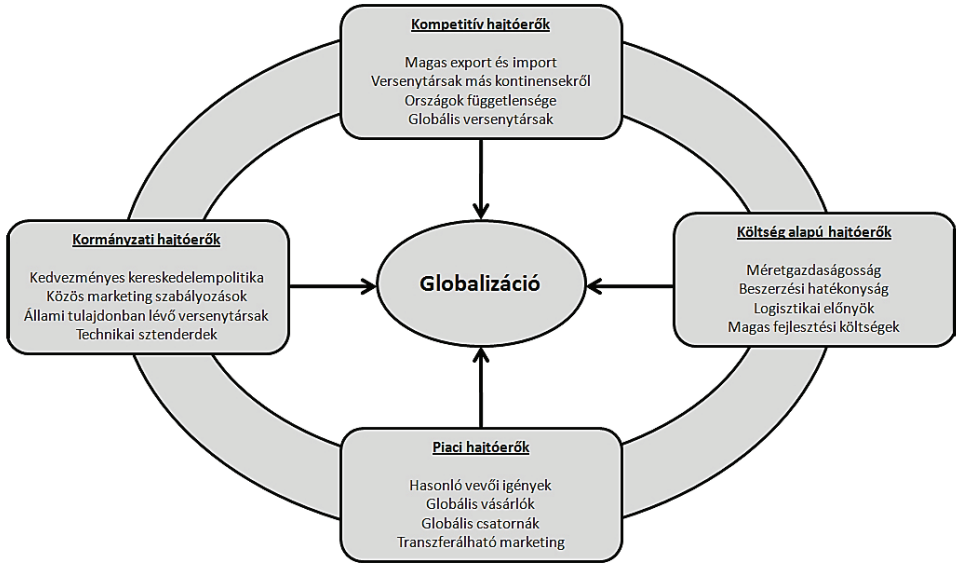
1. ábra

A logisztika céljainak változása az idő függvényében²

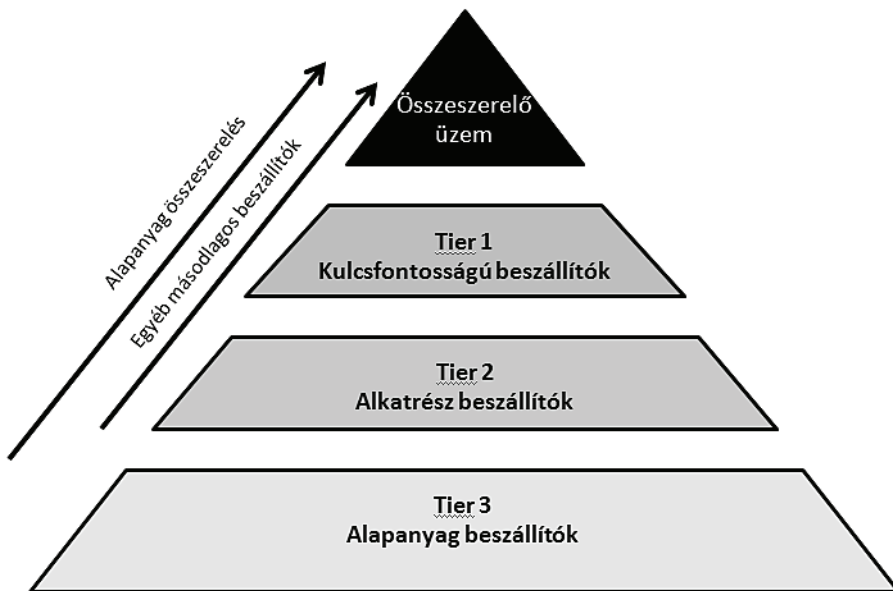
A vállalatoknak lehetősége van olyan ellátási láncokat alkotni, melyek kihasználhatják a globalizációs hajtóerőket. A szakirodalomban négy főbb globalizációs hajtóerőt azonosítottak: piaci hajtóerők, költség alapú hajtóerők, kormányzati hajtóerők és kompetitív hajtóerők. Ezek a tényezők magyarázhatják a globalizációs törekvések motivációját.³

Az ellátási láncok szempontjából rendkívül fontos szerepet kap a vevői igények maradéktalan kielégítése, a piaci részesedés növelése, új piacok szerzése. Ezt csak úgy tehetik meg, hogyha olyan üzleti kapcsolatot ápolnak az ellátási lánc tagjai, mely kellő értéket teremt, de nem kerülnek kiszolgáltatott helyzetbe. Így további terjeszkedésre és újabb lehetőségek kihasználására van esélyük. A költségek szerepe is egyre jobban előtérbe kerül, nagyon fontossá válik az erős piaci verseny miatt a különböző típusú költségek csökkentése, racionalizálása. Nagyon fontos szerepet kap a méretgazdaságosság, a különböző helyi, regionális előnyök kihasználása, a munkaerő költségének racionális szinten tartása. A globális jelenlét miatt lehetőség van ellátási lánc szinten alacsonyan tartani a költségeket, diverzifikációra, és stabilabb, megalapozottabb ellátást biztosítani különböző lokális lehetőségek, előnyök kamatoztatásával. A különböző típusú alapanyagok, félkész- és késztermékek előállításánál az adott országban lévő adókedvezmények, engedélyek kihasználásával tovább lehet csökkenteni a költségeket ellátási lánc szinten. Egyre fontosabbá válik a proaktivitás és a megfelelő reagálás a különböző veszélyekre és lehetőségekre. Egy vállalatként önállóan sokkal nehezebb és körülményesebb ezt megtenni, azonban ellátási lánc szinten előregondolkodva, megfelelő információk birtokában lehetősége van az együttműködő partnereknek különböző előnyökhöz jutnia a nemzetközi versenyben.

Az együttműködés során lehetőség van kiszervezni különböző tevékenységeket, a globalizációs hajtóerőket figyelembe véve. A kiszervezések által átalakulhat a tagok értékteremtési lánc, a szakirodalom három archetípust fogalmaz meg a főbb folyamatok szempontjából: a tradicionális, az összeszerelő és koordinátor típust. A felsoroltak közül az összeszerelő típus kerül bemutatásra, amely főképpen az autóiiparra jellemző és általában elég magas vertikális integrációval rendelkezik. Mivel rendkívül sok és egyedi alkatrész szükséges a modern autók előállításához, egy-egy vállalat képtelen lenne mindent saját maga előállítani úgy, hogy figyelembe véve a piaci helyzetet nyereségesen tudjon működni. Ehhez megszámlálhatatlan gyártósorral kellene rendelkeznie, számos, tapasztalt szakemberre és rendkívüli sok know-how-ra lenne szüksége. Ezért a vezető autógyártók is elkerülhetetlenül terjedelmes beszállítói hálózattal rendelkeznek szerte a világon. Az értékteremtő folyamatok nagyobb hányadát éppen ezért a beszállítók végzik, de a végső összeszerelőnek kulcspozíciója van az ellátási láncban, ahol a különböző társterületek tevékenységeit is kontrollálják és koordinálják. Ennél a típusnál a gyártók és beszállítók munkamegosztását 3. ábra jól szemlélteti, kiemelve a beszállítói, alvállalkozói szinteket, és azok fontosságát.⁴

2. ábra
George S. Yip szerinti globalizációs hajtóerők⁵

3. ábra
Beszállítói piramis⁶

Az említett globalizáció hatása miatt a beszállítók választása már nem lokális, hanem globális szinten történik, ezért rendkívül fontos az áru és információáramlás megfelelő koordinálása, kiemelten az autópárban. Az ellátási láncokon belüli különböző folyamatok és tevékenységek optimalizálása elengedhetetlen a költségek csökkentése és a profitmaximalizálás szempontjából.⁷

Az információ, mint kulcsfontosságú erőforrás, egyre kiemeltebb szerepet kap az ellátási láncok működésében. Az információ kölcsönös cseréje a partnerek között jelentős költségcsökkenést eredményezhet az ellátási láncokban. A különböző vevői igényekre való reagálást úgy lehet gyorsan és rugalmasan kezelni, ha jó kapcsolatot ápolnak a vállalatok beszállítóikkal, ügyfeleikkel. A kellő információáramlásának hiánya ostorcsapás effektust válthat ki az ellátási láncokban, jelentős termelési, logisztikai stb. költségeket generálva.⁸

Autóipari ellátási láncok speciális területei

Az autóipar egy speciális terület, ahol az alkatrészek és termékek igen specifikusak, szigorú előírásoknak kell megfelelniük, a fröccsöntött műanyag alkatrészekről kezdve egészen a különböző méretű és funkciójú nyomtatott áramkörökig szinte mindenféle inputtal, outputtal találkozhatunk. A különböző alapanyagoknak, komponenseknek magas az átfutási ideje, ez legfőképpen a mikroelektronikai alkatrészekre igaz, ahol ez akár több év is lehet. Ez azt jelenti, hogyha eddig egy vállalat nem rendelt egy bizonyos mikroelektronikai komponensből, akkor akár több évet is kell várnia, mire a beszállító – megszerzi az ehhez szükséges anyagokat, a vevői igénynek megfelelően legyártja, elvégez minden egyéb szükséges műveletet, és végül a szerződésben foglalt nemzetközi kereskedelmi feltételek, azaz incotermek szerint – a vevő rendelkezésére bocsátja. A komplexitás miatt a folyamatos technikai fejlődés mellett még ellátási lánc szinten is rendkívül nehéz reagálni a néha kiszámíthatatlan vevői igények változásaira.

Kapcsolatok fontossága az ellátási láncokban

A beszállítókkal és vevőkkel kialakított és fenntartott jó kapcsolat, olyan új lehetőségeket teremthet, amelyek a megfelelően elmélyített együttműködés nélkül nem lennének lehetségesek. Rövid távon viszont, akár egy közös stratégiai együttműködéshez is vezethet. A szoros együttműködés kifizetődő lehet, ha az eddig folytatott tevékenységet alacsonyabb költségek mellett tudják végezni a partnerek. Nagyon fontos, hogy az ellátási láncok tagjait közös célok vezérlik, amely lehet költségcsökkentés, piaci részesedés növelése stb., és ha összefognak, akkor lehetőség nyílik olyan versenyelőnyhöz jutni, mely akár globális szinten is befolyásos piaci szereplőkké teheti azokat.

Nagyon nehéz a folyamatosan változó piaci környezetben reagálni a vevői igények alakulásaira. Ezt egy vállalként egyedül még nehezebb kezelni, ezért is kiemelten fontos az ellátási lánc szemléletben való gondolkodás. A szoros kapcsolat, lehetőségeket és veszélyeket is hordoz magában. A kevés információ megosztása nem elég ahhoz, hogy hatékonyan működjének az ellátási láncok, viszont a túl sok információ átadása, kiszolgáltatottá teheti az egyes vállalatokat. A megfelelő mennyiségű és minőségű információ áramoltatásával az ellátási láncokon belül azonban, rugalmasabban és gyorsabban lehet reagálni a különböző változásokra. A beszállítókkal és vevőkkel összehangolt tevékenységek eredményeként, a már említett módon, lehetőség nyílik a hatékonyabb működés elérésére.

Konszignációs lehetőségek

A konszignáció, mint bizományi szerződés alapján létesített raktár, egy lehetőség mind a beszállítónak, mind a központi vállalat számára, egy költséghatékonyabb működési szint elérésére. A folyamat lényege, hogy a beszállító egy szerződésben meghatározott intervallum között tartja a készletszintet a konszignációs raktárban, ahonnan a vevő az igényei alapján veszi ki a szükséges mennyiségeket. Kiemelten fontos, hogy a termék egészen addig a beszállító tulajdonában marad, míg a vevő ki nem veszi a raktárból és használja fel. A beszállító konszignációs raktára lehet különálló raktárépület, vagy a központi vállalat raktárában kialakított rész is. A konszignációs folyamattal lehetősége nyílik a beszállítónak saját maga ütemezni a készletfeltöltést, a számára lehető legköltséghatékonyabb módon, csökkentve az esetlegesen felmerülő plusz termelési, szállítási, logisztikai és egyéb költségeket. Ez a partner vállalat számára is kedvező, hiszen a szükséges input fizikailag is rendelkezésre áll, azonban egészen a felhasználásig nem számít bele a készlet szintjébe.⁹

A beszállítókkal folytatott kommunikáció

A beszállítókkal kialakított kapcsolat és kommunikáció nagymértékben befolyásolhatja egy vállalat sikerességét. Ehhez adhat segítséget az Ipar 4.0 is, ugyanakkor ennek alkalmazása különböző kockázatokat is rejthet.¹⁰ Az integrált vállalatirányítási rendszer által küldött naprakész adatok segítségével lehetőség nyílik olyan szintű elektronikus adatcserét folytatni a beszállítókkal és partnerekkel, mely során a hatékony információáramlásnak köszönhetően hatalmas adminisztrációs, logisztikai és egyéb költségeket lehet spórolni, ezen felül pedig tovább növelni a jó kapcsolatot és a közös együttműködést az ellátási lánc többi tagjával. Mivel pontos és naprakész adatok cseréje történik a partnerek között, ezért sokkal kisebb, a hibázási és félreinformálási lehetőség. A hagyományos adatcseréhez

képezt az integrált vállalatirányítási rendszer által nyújtott előnyök szinte nélkülözhetetlenek az autópárban.

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy az ellátási láncok szerepe egyre fontosabbá válik, és kiemelt szerepet kapnak a helyi és regionális lehetőségek kihasználásában. A globalizáció előnyeit kihasználva racionális költségcsökkentést tudnak elérni az együttműködő vállalatok ellátási lánc szinten a jó beszállítói, partneri kapcsolatok és a megfelelő információáramlás révén. Az autópárban, a partnerek bizalmi együttműködése lehetőséget teremt olyan magasabb szintű kooperációra, mellyel alacsonyabb költségek mellett fejleszteni lehet a különböző logisztikai folyamatokat is egyaránt.

Jegyzetek

- ¹ Forrás: Szegedi-Prezenszki, 2017, pp 25-39.
- ² Forrás: Szegedi-Prezenszki, 2017, pp 26.
- ³ Forrás: Delfmann-Albers, 2000, pp 15-20.
- ⁴ Forrás: Morschett et. al, 2015: pp 370-372.
- ⁵ Forrás: Delfmann-Albers, 2000, pp 16. - saját szerkesztés
- ⁶ Forrás: Morschett et. al, 2015, pp 371. - saját szerkesztés
- ⁷ Forrás: Ramírez-Granados et. al, 2014, pp 860-864.
- ⁸ Forrás: Hasan et. al, 2014, pp 10-15.
- ⁹ Forrás: Yilmaz et. al, 2016, pp 178-184.
- ¹⁰ Forrás: Horváth, 2016. pp. 189-201.

Felhasznált irodalom

- Gamzegül Yilmaz, Semra Birgün, Sudi Apak (2016): *Modelling of Consignment Process by Using Axiomatic Design*, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Volume 235, 24 November 2016, pp 178-184.
- Horváth A., (2016): *A létfontosságú rendszerelemek és a technológiai fejlődés új kockázatai I. A biztonság változó értelmezése*. Hadtudomány 26. E-szám, pp. 189-201.
- M. Ramírez-Granados, J. E. Hernández, A. C. Lyons (2014): *A Discrete-event Simulation Model for Supporting the First-tier Supplier Decision-Making in a UK's Automotive Industry*, *Journal of Applied Research and Technology*, Volume 12, Issue 5, October 2014, pp 860-864.

- Morschett, D., Schramm-Klein, H., & Zentes, J. (2015): *Strategic International Management: text and cases*, 3rd Edition, ISBN 978-3-658-07884-3, pp 1-3.
- Szegedi Zoltán – Prezenszki József (2017): *Logisztika menedzsment*, Kossuth Kiadó, Budapest, ISBN 97896309-8877-3, pp 25-39.
- Syed M Hasana, James Gao, Muhammad Wasif, Syed A Iqbal (2014): *An Integrated Decision Making Framework for Automotive Product Development with the Supply Chain*, Procedia CIRP, Volume 25, 2014, pp 10-15.
- Werner Delfmann – Sascha Albers (2000): *Supply Chain Management in the Global Context*, Working Paper No. 102, Dept. of Business Policy & Logistics, University of Cologne, pp 15-20.

ÉLES BARNA ATTILA

Gazdasági körforgás alapvető modellje és logisztikája

Basic Model and Logistics of the Economic Cycle

*A bölcsesség mindennél nagyobb kincs
(Példabeszédek¹ 8. fejezet)*

Abstract

Basic model and logistics of the economic cycle. What we call needs and what changes have occurred in history over needs. How to Logically Build the Needs System. What is needed to meet needs and what kind of logistical system is in place to ensure that the needs of the market can be met with the appropriate involvement of market players. Labor market logistics, that is, how a responsible entrepreneur thinks about organizing production in such a way that the business can achieve results and the selected workforce can work as efficiently as possible. What is the role of capital market logistics, that is, how capital market players seek to use the temporarily free funds of businesses and consumers. Market Logistics of Commercial Operators. How to apply the logistics system in the market for businesses and how consumers. What are the most advantageous logistics methods that can be used to manage all actors more effectively. What results if taxes (on wages) are reduced.

Keywords: Market, businesses, households, production factors, efficiency, economy, logistics.

Absztrakt

Mit nevezünk szükségleteknek és milyen változások történtek a történelem folyamán a szükségletek terén. Hogyan lehetne logisztikailag felépíteni a szükségleti rendszert. Mi szükséges a szükségletek kielégítéséhez és milyen logisztikai rendszerben működnek a vállalkozások, hogy megfelelő módon a piaci szereplők bevonásával a szükségletek kielégíthetőek legyenek. A munkaerő piaci logisztika, vagyis hogyan gondolkodik egy felelős vállalkozó, aki a termelést úgy szeretné megszervezni, hogy a vállalkozás is eredményt érjen el és a kiválasztott munkaerő minél hatékonyabban tudjon dolgozni. A tőkepiaci logisztika, vagyis a tőkepiaci szereplők milyen módon igyekeznek a vállalkozások és a fogyasztók ideiglenesen szabad pénzeszközeit hatékonyan használni. A kereskedelmi szereplők piaci logisztikája. Hogyan lehet alkalmazni a logisztikai rendszert a piacon a vállalkozások és hogyan a fogyasztók részéről? Milyen előnyös logisztikai módszereket lehet bevezetni, amellyel minden szereplő hatékonyabban, tud gazdálkodni. Milyen eredménnyel jár, ha a munkabért terhelő adók (SZJA tv)² csökkennek.

Kulcsszavak³: Piac, vállalkozások, háztartások, termelési tényezők, hatékonyság, gazdaságosság, logisztika.

Az emberi szükséglet valamilyen alapvető elégedettség hiányát jelenti. Az igények a szükségletek sajátos kielégítésére irányuló vágyat jelentik. A szükségletek a történelem folyamán természetesen változtak.

A kereslet olyan termék iránti igény, amely mögött vásárlási képesség és akarat áll.

Szükségletek (Pálinkó: Gazdasági alapismeretek)⁴ kielégítése történhet termékekkel és szolgáltatásokkal. A döntést befolyásolja az érték, a költség, és az elégedettség.

A logisztika (Kovács: Logisztika)⁵ szó eredete görög és eredeti jelentése szerint logikusan gondolkodást, jó matematikai képességeket rejt. Eleinte szinte csak a katonai logisztikáról lehetett beszélni annak is igen kezdetleges formájáról. A ma embere, amikor a logisztika kifejezést meghallja a szállítás, raktározás kifejezések jutnak az eszébe.

Ezeket a kifejezéseket a gazdasági körforgás alapmodelljébe kell elhelyezni, illetve ott alkalmazni annak érdekében, hogy az életminőség fejlődjön a XXI. században.

	Piac	
Vállalkozások⁶	MIT	Háztartások
ésszerű költségtakarékosság		vásárlási elképzelés
kiváló minőség		előre beszerzés
kutatás és fejlesztés		tartósítás
	Termelési tényezők	

Saját szerkesztés

Mit, hogyan és kinek szólnak a gazdaságszervezés (Paul: Közgazdaságtan)⁷ alapmondatai. A gazdasági körforgás első alapelemei a vállalkozások. A vállalkozások az életminőség fejlődéséhez ésszerű költségtakarékossággal maximálisan hozzá tudnak járulni.

Legjobb példa erre, hogy a szállításokat úgy szervezik meg és ehhez a platooning⁸ (szakaszolás) technika is hozzá fog járulni, hogy egy rakománnyal több célfuvart is lehet teljesíteni. Itt is alapvető a logisztikai gondolkodás. Vegyünk egy alapesetet. A vállalkozás telephelye Veszprém és árut kell vinni Székesfehérvárra, Budapestre és Szolnokra. Amennyiben a gépjármű kapacitása ezt lehetővé teszi, mindhárom célállomásra eljuttatandó mennyiséget felrakják és egy fordulóval biztosítható a szállítás és nem kell három teherautóval elindulni.

Lássunk egy másik példát. A vállalkozások telephelyein szükség van nyomtatóra scannerre és faxra, valamint fénymásolóra. Amennyiben ezeket külön egységként szerzik be, nagyon magas összegbe kerül, és a helyigénye is nagy. Viszont lehetőség van a négy funkciót (és később lehet, hogy többet is) tudó gép beszerzésére, amely kisebb helyen elfér, hatékonyabb, és jelentős költségmegtakarítás érhető el vele.

Nem véletlenül fogalmaztam ésszerű költségtakarékosság fogalommal. Véleményem szerint három olyan tényező van ahol nem szabad a költséggel takarékoskodni. Itt az ésszerűséget és a logisztikát követni kell. Első a munkaerő kérdése. A munkaerő egy ember, aki amennyiben a vállalkozáshoz jön dolgozni,

akkor megbízik a vállalkozásban. Nem szabad visszaélni a jóindulattal és a bizalommal. Amennyiben két hónapra van szükség egy speciális munkatevékenységet végző munkaerőre akkor ezt a tényt a jelentkezéskor közölni kell vele, és nem a második hónap végén a próbaidő lejártakor.

Második a biztonság. A biztonsági kiadásokon nem célszerű takarékoskodni, mert sokkal többre fog kerülni. Például célszerű beszerezni tűzoltó készüléket, (amely egyébként kötelező is) amellyel egy kezdő tüzet a tűz keletkezése pillanatában is el lehet oltani a tűzoltóság megérkezése előtt.

Harmadik a minőség. Egy gyenge vagy éppen csak megfelelő minőségű áru lehet, hogy értékesíthető, de ha a vásárló rájön, hogy ettől jobb minőségű árut forgalmaznak a közelben akkor oda fog menni, és a bevételkiesés a vállalkozásomnál igen magas lesz.

Kutatás és fejlesztés.⁹ Ezek a fogalmak egy mai vállalkozásnál nélkülözhetetlenek. Amennyiben nem folytat kutatásokat annak érdekében, hogy minél jobb terméket állítson elő, vagy jobb szolgáltatást nyújtson, akkor előbb utóbb lemarad a versenyben és a nyereség erőteljesen csökken. A kutatáshoz a kommunikáció nélkülözhetetlen.

Ehhez kapcsolódik a fejlesztés. A fejlesztéshez szükséges ötlet nem jön magától azt megfelelően logisztikázva¹⁰ rendszerezni kell és biztosítani annak lehetőségét, hogy az információ eljusson a döntéshozókig. Egyértelmű, hogy a döntést a vállalkozás vezetésének és szakmai vezetésének is támogatnia kell.

Ennek nagyon jó lehetősége¹¹, hogy a vezető látható irányítással irányít, vagyis legalább naponta egyszer találkozik a munkatársaival, akik elmondják számára az információikat. Ehhez az is hozzátartozik, hogy a jelenleg nem hasznosítható információt közlő alkalmazottat sem kell leszidni, mert akkor többször nem mer szólni a vezetőnek. Egy vezető hallgassa meg a munkatársait, mert a jó ötletek innen származhatnak. Egy vezető az irodájában ülve nem fog sok jó ötletet kapni, viszont ha hetente néhány percet elbeszélget a munkatársakkal, akkor olyan információkhoz juthat, amelyből a vállalkozás rengeteget tud profitálni.

A Mit kérdés másik szereplője a háztartások, vagyis a fogyasztók¹². A fogyasztásnak is van logisztikai módja. Kezdjük a beszerzéssel. Amennyiben elképzeléssel megyünk vásárolni és nem csak találmra (ez nem jelenti azt, hogy a hirtelen ötlet nem lehet hasznos) akkor rengeteg időt lehet megtakarítani. Ez vonatkozik arra az esetre is, amikor lehetőség van bizonyos termékek előre megvásárlására és otthoni tárolására. Ez is rendkívül költséghatékony megoldás.

A vállalkozások, tehát a fogyasztóktól szerzik az ötleteiket, hogy mit termeljenek illetve milyen szolgáltatást nyújtsanak.

Hol vásárolják meg a termékeiket a vásárlók. Természetesen a piacon. A piac kifejezés alatt értjük az üzleteket is.

A piac az a hely ahol a kereslet és a kínálat találkozik. A piac kialakításához is használni kell a logisztikát, vagyis ott legyen a piac ahol azt jól meg lehet közelíteni tömegközlekedéssel is, hiszen sok embernek nincs saját autója. Célszerű, ha van a közelben

parkolóhely és az áruszállító gépjárművek részére megfelelő várakozóhely. A nyitvatartási idő sem közömbös, hiszen ha a potenciális vásárló nem tud odamenni, akkor nem lesz kinek eladni a terméket. A piac területének mérete is nagyon fontos, hiszen a nagy tömeget senki sem szereti, és azt, sem ha a kereskedők és a termelők nem férnek el az áruikkal a piacon. A csarnok legyen ellátva megfelelő infrastruktúrával.

Lássuk, hogyan alakítják ki a termékek és szolgáltatások árait a vállalkozások.

Árak

A beszerzési ár az az ár amennyiért beszerzik, vagyis előállítják a terméket. Ezt az árat nevezik önköltségi árnak is. Erre jön rá a haszonkulcs, vagyis az árrés, amelyet általában százalékos mértékben fejeznek ki. Ekkor kapjuk meg a nettó árat, amelyre rájön az Általános Forgalmi Adó (ÁFA) és így kapjuk meg a bruttó eladási árat.

A beszerzési (előállítási ár adott) amelyet pontos számításokkal kell kiszámolni. Az Általános Forgalmi Adó mértéke a 2007. évi CXXVII. törvényben van meghatározva amely lehet 5, 18 és 27 % (ÁFA tv)¹³ ezen nem lehet változtatni. Az árrés vagy haszonkulcs az egyetlen olyan tényező, amelyen változtatni lehet, és ekkor alkalmazhatnak a vállalkozások árendedményt.

1. Árképzési célok kiválasztása

A vállalkozásnak először is azt kell eldöntenie mit akar elérni, az adott termékkel. Amennyiben olyan terméket gyárt, amelyet csak az igen gazdagok tudnak megvásárolni, nyugodtan adhatja drágábban is, valószínűleg magasabb áron is megveszik.

Az árképzés céljai: folyó nyereség maximalizálása, árbevétel maximalizálása, piac lefölözése, vezető termékminőség, más árképzési célok.

2. A kereslet meghatározása

Az árak a kereslet mértékét befolyásolják. A kereslet és az ár általában ellentétesen változik. Az árérzékenységet befolyásoló tényezők: egyediség, helyettesíthetőség, összehasonlítás nehézsége, összes kiadás hatása, összes előnyhatás, árminőséghatás, készletezési hatás.

3. Költségek becslése

A kereslet felső határt szab az áraknak. Az alsót pedig a költségek jelentik.

Állandó és változó költség. A költségek becslésénél figyelni kell arra, hogy hogyan alakulnak a költségek a termelési teljesítmények mellett. Hozzájárul a költségcsökkentéséhez a termelési tapasztalat.

4. A versenytársak költségei és árai

A versenytársak árainról naprakész információval kell, hogy rendelkezzen egy vállalkozás, mert a versenytársak is figyelik őt.

5. Az árképzés módjának a kiválasztása

Fogyasztó kereslete, vállalkozás költsége, konkurencia árai

- haszonkulcs elve szerinti árképzés
- célhozam elve szerinti árképzés (bizonyos százalék tőkehozamot hozzon a beruházás)
- elismertség utáni árképzés
- igazodó árképzés (igazodik a versenytársakhoz, nem a költségeit figyeli)
- ajánlati ár szerinti árképzés (áránlatok, versenyhelyzet, milyen konkurenciaárra számít)

6. Végző ár kiválasztása

A vállalkozások általában árképzési rendszert alakítanak ki, amelytől szükség esetén eltérés is lehetséges.

Árengedmény

- Készpénzfizetési engedmény (skontó)
- Mennyiségi engedmény (rabatt)
- Viszonteladói engedmény (funkcionális)
- Időszaki engedmény (szezónális)
- Jóváírás

Ösztönző árképzés

- Reklámár: (értéken aluli ár) általában élelmiszereknél, jól ismert márkáknál
- Alkalmi ár: az év bizonyos szakában alkalmazzák
- Pénzvisszafizetés: egy adott időszakban vásárlók között, a vásárlás értéke után szelvényt adnak, melyet a következő vásárlásnál levásárolhat a vásárló.

Alkalmazzák ezt a módszert bizonyos összeg meghatározásával is

- Alacsony kamatú részletek (általában egy pénzüintézzel van megállapodás)
- Hosszabb törlesztési időszak (általában egy pénzüintézzel van megállapodás)
- Jótállási és javítási szerződés: ingyen javítja (esetleg cseréli) a terméket egy ideig az értékesítő

A csere valamilyen termék megszerzése valakitől, akinek viszonzásul felajánlunk valamit

- A cseréhez legalább két fél szükséges
- Mindkét félnek van valamije, amely a másik számára értékes
- Kommunikációképesek és átadásra képesek
- Mindkét fél elutasíthatja, vagy elfogadhatja a cserét
- Mindkét fél célszerűnek tartja a megállapodást.

A csere leggyakrabban piacon történik.

A piac azokból a potenciális vevőkből áll, akiknek bizonyos szükségletei, vagy igényei megegyeznek, és akik készek és képesek csereügyletet végrehajtani.

Fogyasztói magatartás¹⁴

A fogyasztói magatartást a piac 7 „O”-jának nevezik.

Kik alkotják a piacot?	Occupants	vevők
Mit vásárolnak?	Objects	termékek
Miért vásárolnak?	Objectives	célok
Ki vesz részt a vásárlásban?	Organization	szervezetek
Hogyan vásárolnak?	Operations	műveletek
Mikor vásárolnak?	Occasions	alkalmak
Hol vásárolnak?	Outlets	boltok

Saját szerkesztés

Piackutatás

A jól működő piaci információ négy lépése:

- Először arra kell képezni a munkatársakat, hogy figyeljék a cég szempontjából fontos új fejleményeket
- Másodszor arra kell ösztönözni a munkatársakat (külső és belső), hogy a fontos információkat azonnal juttassák el a vállalkozás döntéshozóihoz
- Harmadszor külső forrásból vásárol a cég információt
- Negyedszer létrehoz a cég egy marketinginformáció központot.

A piackutatás:

- A probléma és a kutatási célok meghatározása
- A kutatási terv kidolgozása
- Az információ összegyűjtése
- Az információ elemzése
- Az eredmények bemutatása.

Adatforrások

Elsődleges (primer) adatot konkrét céllal gyűjtenek. Másodlagos (szekunder) adatot más célból gyűjtötték, tehát már valahol megvan.

Primer adatok gyűjtése:

- Megfigyeléses vizsgálat: a legfontosabb helyzetek és szereplők megfigyelése
- Fókuszcsoporthoz kialakítás: 6-10 emberből álló csoporttal megvitattunk egy kérdéskört. A fókuszcsoporthoz kérdezőbiztos kérdezi, aki az adott szakmában és kérdéscsoportban igen jártas. A fókuszcsoporthoz tagjait illik megfelelően honorálni.
- Megkérdező vizsgálat: kérdőív és mechanikai eszközök segítségével.
- Kísérlet: tudományos szempontból a legfontosabb és legeredményesebb kutatási módszer. A külső zavaró körülmények teljesen kiiktathatóak.

Az első kérdés legyen figyelemfelkeltő. Az utolsó kérdés lehet a legnehezebb.

A gazdaságszervezés második alapkérdése a hogyan¹⁵. Hogyan kell termelni, hogyan kell megszervezni a termelést és a szolgáltatásnyújtást annak érdekében, hogy a munka zavartalan legyen.

Nem célszerű egyoldalúan kizárólag a költséget figyelni. Amennyiben állandóan a költséget nézzük olyan súlyos hibák fognak adódni, amelyek jelentős többletkiadást ezáltal többletköltséget okoznak.

Vegyünk egy példát.

Egy többfunkciós kiváló minőségű gép beszerzése pl. 150000,- Ft. Amennyiben ezt kisebb tudású géppel helyettesítjük akkor olcsóbb lesz ugyan a beszerzés (kb. 130.000,- Ft), de a vásárlók igényeit nem tudjuk megfelelően kiszolgálni, ezért a vásárlók elmennek tőlünk és az elmaradt haszon összege jelentős. Használjunk ezért többfunkciós gépeket, melyeket kis költséggel lehessen átállítani másik fajta munkafolyamatra.

		Piac	
Vállalkozások			Háztartások
ésszerű költségtakarékosság			
kiváló minőség			
kutatás és fejlesztés			
HOGYAN		Termelési tényezők	
		Ne csak a költséget nézzük	
		Emberközpontú gondolkodás	
		JIT	

Saját szerkesztés

A legfontosabb termelési tényező a munkaerő. A jó munkaerőt meg kell becsülni, mert hazánkban jelenleg több szakmában hiányzik a munkaerő. A jó munkaerővel szemben olyan magatartást kell tanúsítani, hogy eszébe sem jusson másik munkahelyet keresni. Ez nemcsak az anyagi eszközökön múlik. Amennyiben pl. megfelelő hangnemben beszélünk a munkatárssal, meghallgatjuk véleményét és nem beosztottnak hívjuk, akkor azt érzi, hogy hozzájárul a vállalkozás jó működéséhez és aktív tagja marad a közösségnek. Legyen a munkatárs és a vezetőség között együttműködés a problémák megoldásában. A munkatársak tudjanak együtt dolgozni.

Itt lép be hangsúlyozottan a JIT (Kovács: Logisztika)¹⁶ (Just In Time, éppen időben) szerepe. Lássunk ebből néhány alapvető elemet:

1. Állandó termelési ütem legyen, ahol a termelt mennyiség az egyes időszakokban közel azonos.
2. Legyen a készletszint alacsony, amelynek előnye, hogy kisebb raktár kell amely költséghatékonyabb akár építik, vagy akár bérlik. Itt azonban különösen figyelni kell a biztonsági készlet megállapítására és a jelzőkészlet nagyságára.
3. A minőséget kis tételekben gyakran ellenőrizzük, mert kevesebb a hibás áru, ha a hibát mielőbb észreveszem.
4. Legyen megfelelő az üzem elrendezése és a termelési folyamatnak megfelelő sorrendbe legyenek a gépek elhelyezve, így a felesleges idővesztés minimális.
5. Az eszközöket megfelelő időben a használati utasításnak megfelelő időben kell karbantartani.
6. A munkatársak többféle munkát legyenek képesek ellátni. Ehhez nélkülözhetetlen a képzés és a továbbképzés. Ez költséges tevékenység, viszont nagyon megéri. A költséget nagyobb részben a munkáltató fedezze.
7. Magas minőségi szint legyen a követelmény, mert a hibás anyag vagy termék rendkívül magas költséget tud okozni.
8. Minőségi hiba esetén bármelyik dolgozó azonnal megállíthatja a termelést.
9. Megbízható pontos szállítókkal való szerződés. Az anyagbeszállítás, a késztermék kiszállítás határidőben pontosan történjen.
10. Innováció legyen a vállalkozásnál, mert a terméket és a szolgáltatást valamint a technikát, állandóan fejleszteni és tökéletesíteni kell a fogyasztó (megrendelő) igénye szerint.
11. Legyen megfelelő a kommunikáció a vásárlóval, a vezetőkkel és a munkatársakkal, ezért célszerű a kiváló szállító – vevő kapcsolat, amely a beszállítókkal és a terméket forgalmazókkal elengedhetetlen része a termelésnek. A termék átadás legyen gyakori, vagyis az elkészült terméket mielőbb szállítsuk ki a vásárlókhöz. A gyártás és a megrendelőnek való átadás történjen határidőre.

12. Legyenek a gépek, eszközök biztonságos működésűek, vagyis a gépek meghibásodásának esélye legyen igen kicsi.

		Piac		
Vállalkozások				Háztartások
				vásárlási elképzés
				előre beszerzés
				tartósítás
		Termelési tényezők		KINEK
		Ne csak a költségeket nézzük		
		Emberközpontú gondolkodás		
		JIT		

Saját szerkesztés

A gazdaságszervezési alapkérdések közül a harmadik a kinek¹⁷. Véleményem szerint egyértelműen látszik, hogy amennyiben a vállalkozások a termelési tényezőkkel (ezen belül a legfontosabb termelési tényezővel, az emberi munkaerővel) logisztikusan gazdálkodnak, akkor lesz kinek termelnie az árut ideértve lesz a szolgáltatásoknak felvevő piaca.

Hazánkban (köszönhetően az Európában az egyik legalacsonyabb társasági adókulcsnak) sok a külföldi vállalkozás, ahol a jó szakembereket keresik, alkalmazzzák és jól megfizetik.

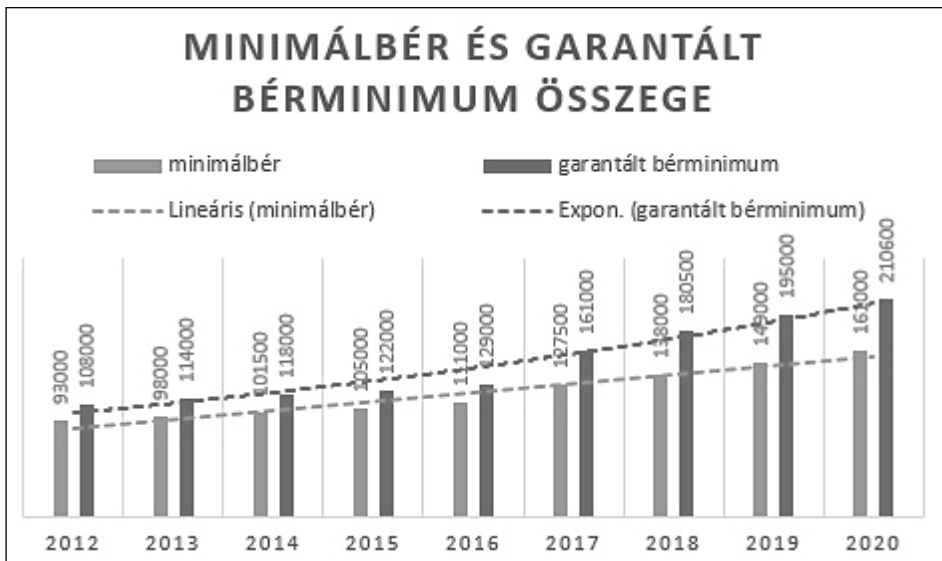
Ez így megy szépen lassan, felfelé és ha a gazdaság jól működik, akkor a GDP is növekedni fog. A folyamat viszont kizárólag akkor működik jól, ha a körforgás mindegyik tagja (vállalkozások, háztartások, piac) a logisztikai szempontokat követve dolgozik.

Jelenleg hazánkban a GDP¹⁸ növekszik. (lásd KSH)

Ennek következtében a munkanélküliség jelentősen csökken és nem éri el a 3,5 százalékot. A foglalkoztatottak száma viszont meghaladja a 4,2¹⁹ millió főt.

Az 1. ábrán látható, hogy a minimálbér és a garantált bérminimum összege fokozatosan növekszik. Ez az összeg nem jelenti azt, hogy csak ennyi fizetés adható a munkavállalónak, de azt igen, hogy napi 8 órás munkavégzés esetén ezt az összeget kötelező megadni bruttó formában.

A trendvonalból is egyértelműen látszik a fokozatos növekedés a minimálbér és a garantált bérminimum esetén. A növekedés mértéke²⁰ 2012-től 2020-ig minimálbér esetén 73%, garantált bérminimum esetén 95%. Ezek az összegek bruttó formában értendők.

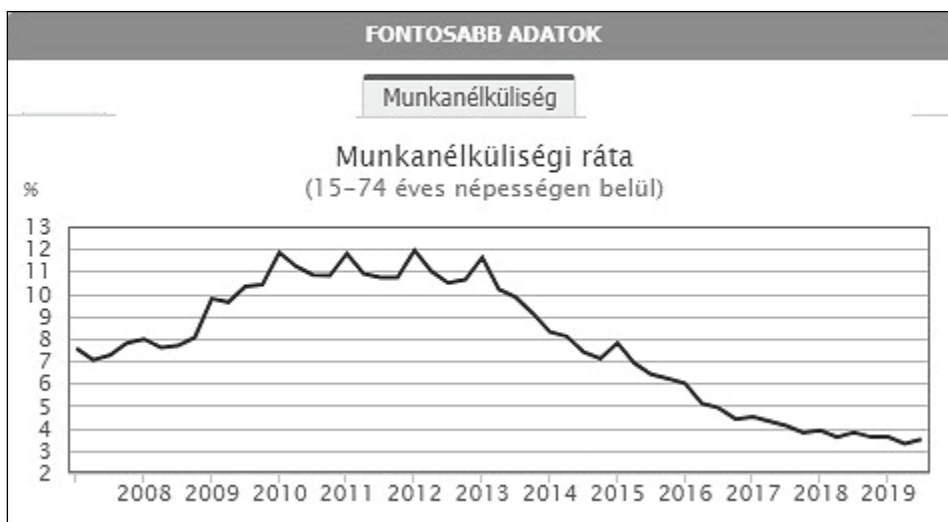
1. ábra

2. ábra

Forrás: www.ksh.hu, 2020. január 17.

A GDP²¹ is folyamatosan növekszik (lásd 2. ábra) amely az Európai Unióban is jelentős mértékű javulást mutat. A tanulmány készítésének időpontjában hallgatva a rádió gazdasági híreit, egyértelmű, hogy a növekedés majdnem eléri az 5 százalékot.

3. ábra

Forrás: www.ksh.hu 2020. január 17.

A grafikonból egyértelműen kitűnik, hogy a munkanélküliség fokozatosan csökken (lásd 3. ábra amely nagyon jó a gazdaságnak), ezáltal a foglalkoztatottság fokozatosan növekszik, de így is több helyen hiányzik a jó szakember.

A foglalkoztatottság a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint is növekszik, ezen belül a részmunkaidősök aránya (lásd 4. ábra) az előző 2018-as évhez képes is változott, amely foglalkoztatási forma főleg a kisgyermekes édesanyáknak előnyös.

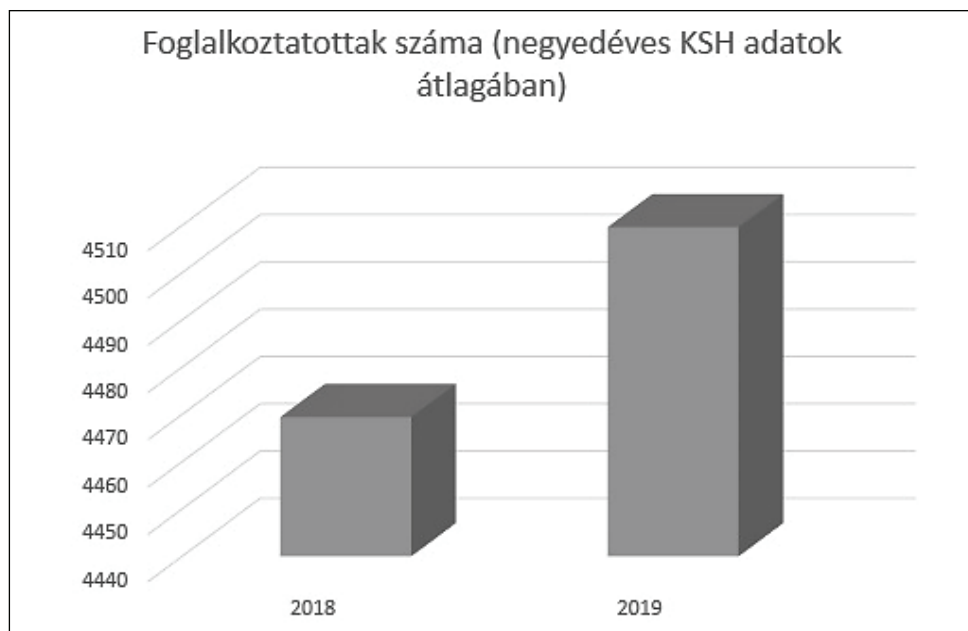
Van azonban a gazdasági körforgásnak egy következő eleme is. Ez a megtakarítások elhelyezése. Amennyiben a jövedelem növekszik, akkor a megtakarítások is növekedni tudnak. Az ideiglenesen szabad pénzeszközöket a vállalkozások és a háztartások nem otthon tartják, hanem elhelyezik egy pénzintézetnél, aki kamatot ad érte.

Mennyi az a kamat. Amennyiben a jelenlegi jegybanki alapkamatot vesszük az igen csekély. Miért ilyen csekély ennek az összege. Amennyiben a kamat más lenne (4-5 % vagy afölött) akkor a vállalkozások nem fejlesztenének, hanem az ideiglenesen szabad pénzeszközöket a bankban helyeznék el. Ezzel a gazdaság nem fejlődne.

Egy alacsony jegybanki alapkamat viszont arra készíti a vállalkozásokat, hogy némi kockázatot vállalva befektessék a pénzeiket, ezzel segítve a gazdasági körforgást.

A lakoságnál más a helyzet. Ott az lenne a cél, hogy az ideiglenesen szabad pénzeszközöket itthon fektessék be és olyan értékpapírba, amely hazánkat szolgálja.

Erre van az Állampapír, melynek visszafizetéséért az állam szavatol és a kamata jóval meghaladja a jegybanki alapkamatot, valamint hosszabb távra is leköthető.

4. ábra

Forrás: www.ksh.hu 2020. január 17.

Természetesen amennyiben a háztartásoknak van megfelelő jövedelmük akkor nemcsak Állampapírba fektetnek, hanem olyan kiadásokat is megengednek maguknak (pl. turizmus) amellyel szintén a vállalkozásoknak (és ezzel a munkavállalóknak) adnak munkalehetőséget. A tanulmány készítésének időpontjában, a Kossuth rádióban is hallható volt, hogy a hazai szállodák (különösen a nem Budapestiek) telt házzal üzemelnek és szilveszterre már nyáron le kell foglalni a szobát, ha valaki nem akar elkésni.

Konklúziók

Összefoglalva, a gazdasági körforgás lényege²²: a vállalkozások olyan terméket állítanak elő, illetve olyan szolgáltatást nyújtanak, amire kereslet van. A termékek vásárlását a háztartások akkor tudják lebonyolítani, ha van elég jövedelmük. Jövedelmük akkor lesz, ha alkalmazzák a munkatársakat a vállalkozások.

Amennyiben alkalmazzák a munkavállalókat a vállalkozások akkor a jövedelméből a fogyasztó terméket vásárol. Ehhez szükséges, hogy a minimálbér és a garantált bérminimum emelkedjen, (sőt lehetőleg a munkabér ezt az összeget meghaladja) az adó pedig legyen kiszámítható lehetőleg egykulcsos. Ez meg is valósul.

A termékeket a fogyasztó csak akkor képes megvásárolni vagy szolgáltatásokat igénybe venni, ha azt valaki előállítja. A vállalkozás viszont csak akkor tudja előállítani a terméket, ha van erőforrása.

Jegyzetek / Notes

- ¹ Gáspár Károli, Szent Biblia (Egyetemi Nyomda, 1991).
- ² Nemzeti Jogszabálytár SZJA”. Elérés 2020. január 17.
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=24312.360724
- ³ Dawid W. Pearce, A modern közgazdaságtan ismerettára (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993).
- ⁴ D. Pálinkó Éva, Solt Katalin, Szabó Márta, Gazdasági alapismeretek (EKF Lyceum Kiadó, Eger, 2002).
- ⁵ Zoltán Kovács, Logisztika (Pannon Egyetemi Kiadó, 2004).
- ⁶ D. Pálinkó Éva, Dévai Katalin, Szabó Márta, Vállalkozási ismeretek (EKTF Lyceum Kiadó Eger, 1998).
- ⁷ Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó, 2012.
- ⁸ Bakos, Ferenc. Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, 1994
- ⁹ Dr Gaál, Zoltán. Általános menedzsment. Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2001
- ¹⁰ Zoltán Kovács, Logisztika (Pannon Egyetemi Kiadó, 2004).
- ¹¹ Barakonyi, Károly. Stratégiai menedzsment. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- ¹² Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó, 2012
- ¹³ Nemzeti Jogszabálytár AFA”. Elérés 2020. január 17.
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=111467.316012
- ¹⁴ Philip Kotler. Marketing menedzsment. KJK Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft, 2004.
- ¹⁵ Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó, 2012.
- ¹⁶ Zoltán Kovács, Logisztika (Pannon Egyetemi Kiadó, 2004).
- ¹⁷ Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó, 2012.
- ¹⁸ Központi Statisztikai Hivatal”. Elérés 2020. január 17. <http://www.ksh.hu/>
- ¹⁹ Központi Statisztikai Hivatal”. Elérés 2020. január 17. <http://www.ksh.hu/>
- ²⁰ Központi Statisztikai Hivatal”. Elérés 2020. január 17. <http://www.ksh.hu/>
- ²¹ Dawid W. Pearce. A modern közgazdaságtan ismerettára. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993.
- ²² Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó, 2012.

A tanulmány elkészítését támogatta az Innovációs és Technológiai Minisztérium, a Tématerületi Kiválósági Program keretében, a NKFIH-843-10/2019 számú támogatói okirat alapján.

Felhasznált irodalom / References

- Bakos, Ferenc. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, 1994.
- Barakonyi, Károly. *Stratégiai menedzsment*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- D. Pálinkó Éva, Dévai Katalin, Szabó Márta. *Vállalkozási ismeretek*. EKTF Lyceum Kiadó Eger, 1998.
- D. Pálinkó Éva, Solt Katalin, Szabó Márta. *Gazdasági alapismeretek*. EKTF Lyceum Kiadó Eger, 2002.
- Dawid W. Pearce. *A modern közgazdaságtan ismerettára*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993.
- Dr Gaál, Zoltán. *Általános menedzsment*. Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2001.
- Dr Illés, Mária. *Vezetői gazdaságtan*. Kossuth Kiadó, 2008.
- Károli Gáspár. *Szent Biblia*. Egyetemi Nyomda, 1991.
- Kovács Zoltán. *Fejezetek a termelés és szolgáltatás szervezéséből*. Pannon Egyetem, 2001.
- Kovács Zoltán. *Logisztika*. Pannon Egyetemi Kiadó, 2004.
- Központi Statisztikai Hivatal*. Elérés 2020. január 17. <http://www.ksh.hu/>.
- Nemzeti Jogszabálytár AFA*. Elérés 2020. január 17. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=111467.316012.
- Nemzeti Jogszabálytár SZJA*. Elérés 2020. január 17. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=24312.360724.
- Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. *Közgazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, 2012.
- Philip Kotler. *Marketing menedzsment*. KJK Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft, 2004.

Ábrajegyzék

1. ábra Központi Statisztikai Hivatal. Elérés 2020. január 17. <http://www.ksh.hu/>
2. ábra Központi Statisztikai Hivatal. Elérés 2020. január 17. <http://www.ksh.hu/>
3. ábra Központi Statisztikai Hivatal. Elérés 2020. január 17. <http://www.ksh.hu/>
4. ábra Központi Statisztikai Hivatal. Elérés 2020. január 17. <http://www.ksh.hu/>

KOVÁCS ZOLTÁN – TASNER DÓRA – TURÓCZY TÍMEA

Az ipar 4.0 IT összetevőinek megjelenése hazai vállalatoknál

The Appearance of Industry 4.0 IT Components in Domestic Companies

Abstract

Internationally and domestically more and more reports are published on Industry 4.0. The authors review and systematize the most important technologies. In production and logistics area they show sensors, IoX applications, networks and data storage. They illustrate examples of advanced material handling solutions. They look for solutions that can be expected under local circumstances. The results of a survey are presented. They analyze the further research opportunities in this area.

Keynotes: industry 4.0, logistics 4.0, IT applications, technologies.

Absztrakt

Nemzetközi és hazai vonatkozásban egyre több beszámoló jelenik meg az ipar 4.0-val kapcsolatban.

A szerzők áttekintik és rendszerezik a fontosabb technológiákat. A termelési és logisztikai környezetet tekintve kitérnek a szenzorokra, IoX alkalmazásokra, a hálózatokra és adattárolásra. Példákat mutatnak az anyagkezelés korszerű megoldásaira. Megvizsgálják, hogy melyek azok a megoldások, amelyekre hazai körülmények között számítani lehet. Ismertetik egy hazai felmérés eredményeit. Felvázolják a témakörben rejlő további kutatási lehetőségeket.

Kulcsszavak: ipar 4.0, logisztika 4.0, IT alkalmazások, technológiák.

A negyedik ipari forradalmat különböző szakirodalmak különböző módon említik, de elsősorban nem jelent mást, mint a termelő és szolgáltató rendszerek hatékonyságának gyorsuló növekedését. Annak érdekében, hogy a vállalatok a negyedik ipari forradalom részesei lehessenek nem csupán technikai fejlesztésekre lesz szükségük, hanem a termelési folyamatra, az együttműködésre és az innovációra vonatkozó szemléletmódjuk felfrissítésére is. Az ipari forradalmaknál megfigyelhető, hogy amikor a technológiai fejlődés elér egy bizonyos pontot, akkor társadalmilag és gazdaságilag is komoly változások következnek be. (Abonyi and Miszlivetz, 2019)

Az ipari forradalmak és a termelő rendszerek komplexitása

A feldolgozóiparban négy szakaszra osztható a fejlődés. Ipari forradalomról akkor lehet beszélni, amikor egy új technológiai megoldás következtében jelentősen megnő a termelő rendszerek hatékonysága. Minden ilyen áttörés a rendszerek komplexitásának növelésével érhető el. Ilyen esetben a rendszerek tervezése és üzemeltetése egyre inkább tudás és erőforrás-igényessé válik. (Abonyi and Miszlivetz, 2019)

Ipar 1.0: 1784 – szövőgép, víz és gőzenergia

Az első mérőkövet a gőz jelentette, mely helyettesíteni tudta az emberi és állati izomerőt. A 18. század végén a mechanikai termelő rendszerek jelentették a forradalmi fejlesztéseket. Az automatizálás is mechanikai elven történt.

Ipar 2.0: 1870 – első futószalagok, tömegtermelés elektromos áram használatával

Jelentős ugrást az elektromos árammal működő gépek jelentették, amelyek már tömeggyártásra is képesek voltak, illetve megjelentek a belső égésű motorok és a telefonok.

Ipar 3.0: 1969 – az első programozható vezérlők (PLC), elektronika és IT használata az automatizálásban

Az automatizálás volt az a technikai elem, amely az emberi tevékenység helyett adott egy alternatívát, amivel fel lehetett gyorsítani és függetleníteni az elemi gyártási folyamatokat. Megfizethetővé váltak a személyi számítógépek, így kialakult a számítógéppel integrált (CIM) rendszer.

Ipar 4.0: napjaink – kiber-fizikai rendszerek alapján már nemcsak az információ a dolgokról (eszközök, munka tárgya) kerül fel a hálózatra, de maguk a dolgok is kapcsolódnak a hálózatra.

Az ipar 4.0 nem korlátozódik csak a termelésre, termékekre, szolgáltatásokra, eszközök hálózatba kapcsolására. A lényeg sokkal inkább az emberek, gépek, vállalatok közötti folyamatos kommunikációra irányul. Helyesen úgy tudnánk megfogalmazni, hogy ez nem más, mint a vállalat teljes értékteremtő képességeinek integrálása a teljes értéklánc mentén. (Heng, 2014; Lasi et al., 2014)

A cél azonos mind a négy ipari forradalomnál, a rendelkezésre álló technológiával megkönnyíteni az ember életét és magasabb minőségi szinten kielégíteni a vevő/társadalom/érintettek igényét. (Abonyi and Miszlivetz, 2019; Halmosi, 2019)

Az ipar 4.0 megjelenése komoly kihívást jelent a vállalatoknak. A termelő iparban manapság kialakuló tendencia, hogy a tömeggyártásról kezdenek áttérni az egyedi gyártásra, melyet megfelelően működtetve alacsony költségen tudják kielégíteni a vevő igényeit. Ehhez viszont elengedhetetlen, hogy a hagyományos üzleti modelleket átalakítsák digitális üzleti modellekké és az egyes technológiákat és a robottechnológiát összekapcsolják. (Kamarul Bahrin et al., 2016; Vaidya et al., 2018)

Ipar 4.0 technológiák

Az Ipar 4.0 célja a gyártási és tervezési folyamatok optimalizálása. Az optimalizálás során a vállalatok időt, pénzt és feleslegesen elhasznált erőforrásokat tudnak megtakarítani. A tervezési folyamattal járó dokumentáció és a prototípusgyártás előkészítéséhez kapcsolódó költségek jelentős része is megtakarítható. (Erdei, 2019)

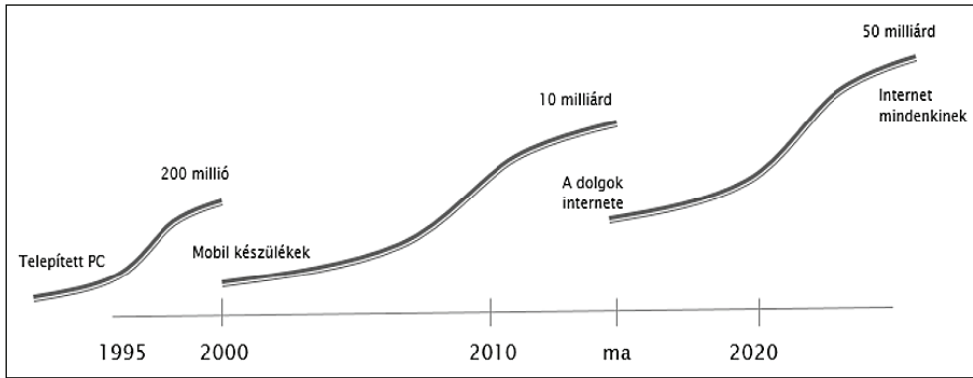
Négy alapvető technológiai eszközt azonosítottak, ami szükséges az Ipar 4.0 vállalaton belüli megvalósításához:

- CPS (kiber-fizikai rendszer)
- Internet of Things (dolgok internete)
- Internet of Services (szolgáltatások internete)
- Smart Factory (okos gyár) (Nagy, 2017)

Kilenc olyan technológiával találkozhatunk, melyek egymásra ható fejlődésével bontakozott ki a negyedik ipari forradalom:

- autonóm robotok
- szimuláció
- horizontális és vertikális rendszer integráció
- ipari IoT
- kiberbiztonság
- felhő-alapú szolgáltatások
- additív termelés (3D nyomtatás)
- kiterjesztett valóság
- big data elemzés (Kovács, 2017)

Az ipar 4.0 nem jöhetett volna létre, ha nincsenek hatalmas méretű fejlődések az informatika tudományterületén. Azért, hogy az emberek az általuk működtetett rendszerek hatékonyságát tudják fokozni, fontos a felhasznált „dolgok”-ról való adatok gyűjtése és a kapott adatok alapján a rendszer működésébe való beavatkozás. Például, ha olyan érzékelőkkel látjuk el a berendezéseket, melyek a meghibásodás előtt jelzik a problémát, akkor még időben lehet beavatkozni és elkerülni a termelés leállítását. Ezek elképzelés komolyságát szemlélteti az 1. ábra.

5. ábra

Számítógépek számának alakulása

Forrás: Tamás and Illés, 2016

A harmadik ipari forradalommal kezdődött, majd a telepített PC-k, mobiltelefonok és napjainkban a dolgok internete az, ami rohamos fejlődésen ment keresztül. A 2. ábra mutatja a magyarországi vállalatok számítógép beruházásainak változását. Napjainkra a Föld lakossága kb 2 milliárd számítógép tulajdonosa. (Tamás and Illés, 2016)

6. ábra

A számítógépek állománya a gazdasági szervezeteknél (db/év)

Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oni012.html

Folyamatosan fejlődő, izgalmas technológiák

Napjainkban az IT területe egyre gyorsabban fejlődik és folyamatosan jelennek meg újabbnál újabb eszközök, technológiák. Néhány példa a fejlődő technológiákra:

- *okosház*: Egy olyan ház, ahol egy központi rendszer összehangolja a különböző elektronika eszközöket annak érdekében, hogy kényelmesebb, energiatakarékosabb és biztonságosabb legyen. A középpontban egy központi logikai egység áll, a rendszer agya, ami a működtetéshez szükséges információkat tartalmaz.
- *önvezető autók*: Olyan autó, amit digitális technológia segítségével vezérelnek és képes közlekedni a közúti forgalomban. A környezetet érzékelve navigálja önmagát.
- *mesterséges intelligencia*: Egy gép mesterségesen létrehozott tudattal való felruházása.
- *5G*: Nagyobb kapacitással működik, nagyobb lefedettséget biztosít a széles sávú mobilis hálózatoknak, mint elődje a 4G. Támogatja az eszközök közötti és a kiterjedt gépi kommunikációt is.
- *okoshangszórók*: Olyan szenzorrendszerrel működik, mely képes önmagát automatikusa alakítani a helyiség akusztikai viszonyaihoz, okostelefonról vezérelhető és mesterséges intelligenciával felruházható.
- *a dolgok internete*: olyan eszközök, berendezések, melyek képesek internet alapon egymással kommunikálni.
- *virtuális valóság*: egy számítógépes környezet által létrehozott mesterséges világ, ahol a felhasználó beleélheti magát az adott virtuális világba.
- *robotika*: olyan gépek, szerkezetek, melyek képesek előzetes programozás alapján különböző feladatok elvégzésére
- *bitcoin*: digitális fizetőeszköz, vásárláson túl kereskedésre is használható.
- *hordható (viselhető) technológia*: testre rögzíthető, hordozható számítógépek, melyek folyamatos összeköttetésben állnak a viselőjük mobilkészülékével
- *arcfelismerés*: vizuális információfeldolgozó rendszer
- *hang asszisztens*: hang alapján történő keresés, adatrögzítés, jeladás
- *kiterjesztett valóság*: a valóság virtuális kibővítése, egy speciális szemüvegen keresztül valós környezetbe virtuális elemek vetíthetők
- *blokklánc*: egy elosztott adatbázis, amely egy folyamatosan növekedő, adatblokkokból álló lista nyilvántartását végzi
- *okosvárosok*: a fizikai, digitális és humán rendszerek hatékony integrációját jelenti az épített környezetben, annak érdekében, hogy lakói számára

fenntartható, virágzó és mindenkit egyaránt befogadó jövőt biztosítson (Gere and Czirják, 2017) (<http://blog.hubspot.com/new-trends/2019-tech-trends-to-watch>)

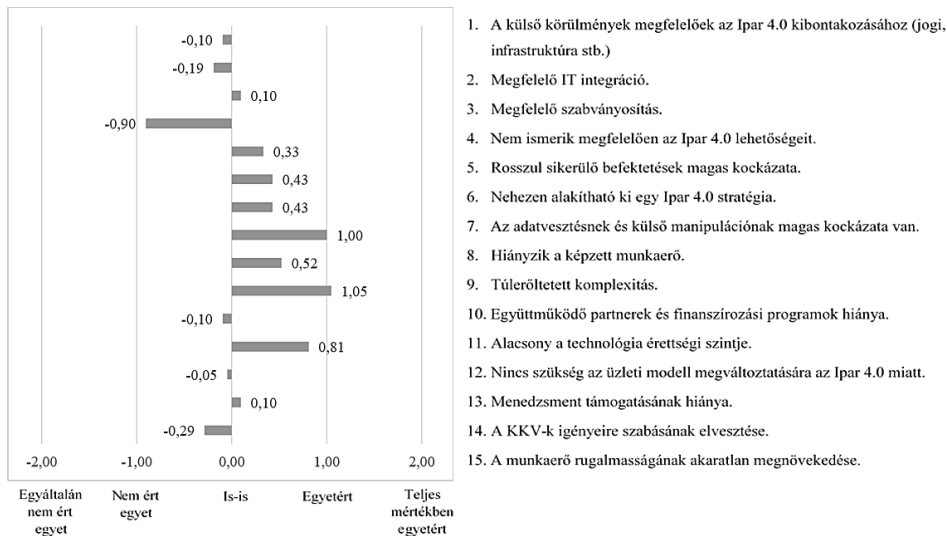
Mini kutatás dunántúli vállalatoknál

A kutatás célja dunántúli vállalatok körében felmérni, hogy az ipar 4.0 megjelenése milyen fejlődést hozott számukra. Olyan vállalatok kerültek kiválasztásra, melyek nettó árbevétele meghaladta az 1.000.000 ezer forintot, de nem érte el az 1.000.000.000 ezer forintot.

A kutatás kérdőív/interjú formában történt, kérdései főként IT témájúak.

Ipar 4.0 hátráltató tényezők

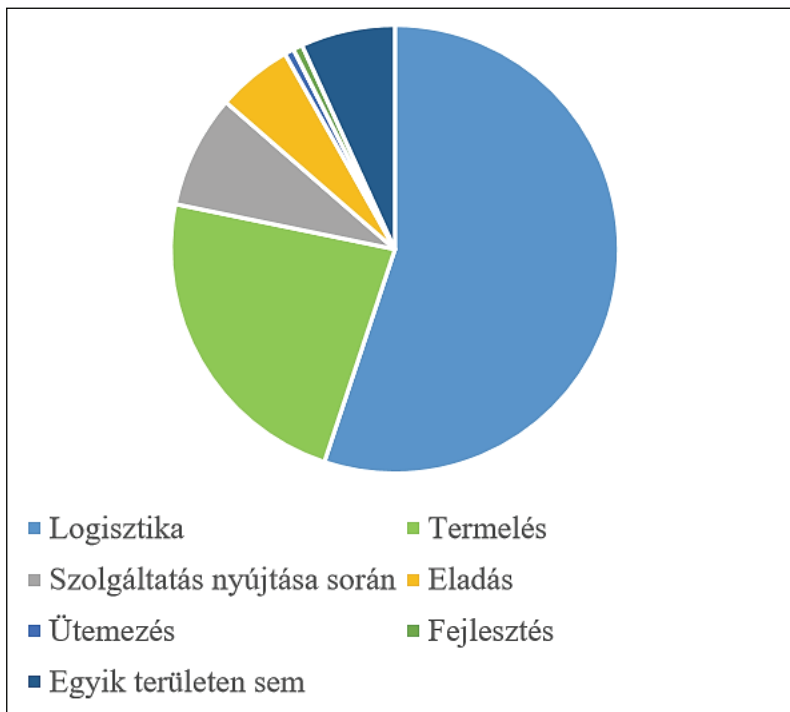
A 3. ábrán a megkérdezett vállalatok válaszaiból jól látszik, hogy az ipar 4.0 legjelentősebb akadálya az együttműködő partnerek és finanszírozási programok hiánya. De jelentős problémát okoz még a képzett munkaerő hiánya is, valamint a túlerőltetett komplexitás is. Pozitívumként elmondható, hogy a megkérdezett vállalatok elmondásuk szerint ismerik az ipar 4.0 lehetőségeit és nincs szükség az üzleti stratégia megváltoztatására.

7. ábra
Ipar 4.0 hátráltató tényezők
Forrás: saját szerkesztés

Az ipar 4.0 által biztosított technológiák használata az egyes területeken

A 4. ábrán jól látható az ipar 4.0 által nyújtott módszerek legnagyobb arányban a logisztika területen figyelhetők meg, de a termelési területen is jelentős mértékben alkalmazzák az egyes technológiákat. Kijelenthető az is, hogy a logisztika és a termelés kivételével a többi terület nagy lemaradásban van.

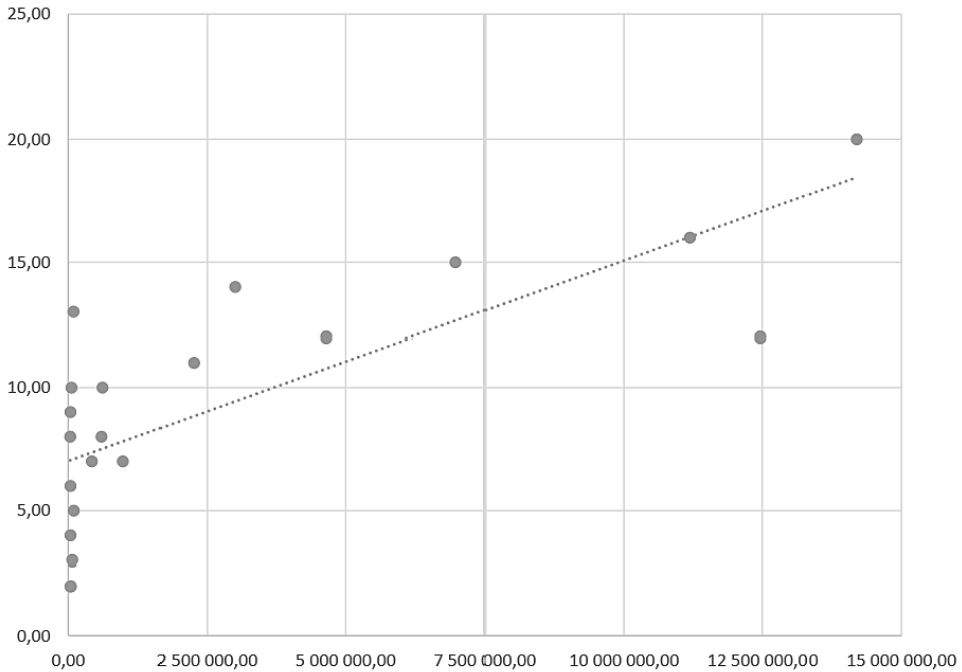
8. ábra

Az ipar 4.0 által biztosított technológiák használata az egyes területeken

Forrás: saját szerkesztés

Éves nettó árbevétel és alkalmazott technológiák száma közötti kapcsolat

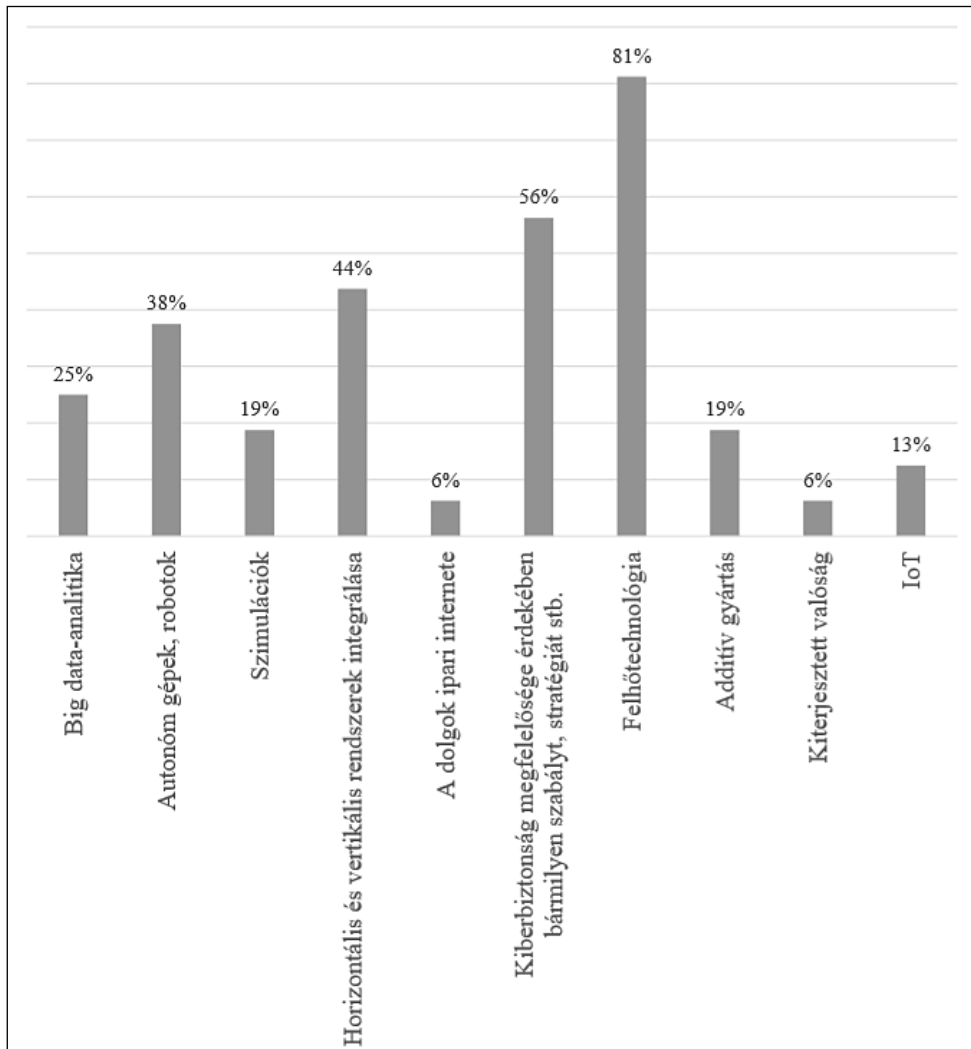
Korreláció vizsgálatot végezve a kapott adatokból az állapítható meg, az éves nettó árbevétel 57,2%-ban magyarázza az egyes vállalatoknál alkalmazott technológiákat. Az 5. ábrán látható, hogy az adatok lineáris trendet követnek, ennek alapján kijelenthető, hogy minél több az árbevétel, annál több módszert alkalmaznak az egyes vállalatok.

9. ábra
Korreláció vizsgálat
Forrás: saját szerkesztés

Jellemző ipar 4.0 technológiák

A korábban említett 9 technológia – melyek segítségével kibontakozott a negyedik ipari forradalom – megvizsgáltunk, hogy melyeket használják a vállalatok. Látható a 6. ábrán, hogy a megkérdezett vállalatok 81%-a használja a felhőt, 56%-a tesz a kiberbiztonság érdekében, 44%-a integrálta a horizontális és vertikális rendszereket és 38%-a használ robotokat. Érdekességként megemlíthető, hogy a vállalatok 24%-a nem használta semmilyen formában ezeket a technológiákat.

10. ábra
 Jellemző ipar 4.0 technológiák alkalmazása
 Forrás: saját szerkesztés

Konklúzió

A tanulmány célja az volt, hogy összegyűjtse az ipar 4.0-hoz kapcsolódó technológiákat és megvizsgálja, hogy ezek mennyire ismertek a vállalatok körében és milyen hatással van a vállalatok működésére.

Az ipari forradalmak mindig fontos mérföldköveket jelentettek az emberiség számára. Jelenleg is egy fontos állomás kapujában állunk. A vállalatok nagy része még csak ismerkedik az új technológiákkal és lehetőségekkel. A felmérésből kiderül, hogy technológiailag még a folyamat elején állnak a vállalatok, pedig a lemaradás a későbbiekben versenyhátrányt jelenthet. Fontos, hogy a vezetés és a dolgozók közösen dolgozzák ki az új technológiák bevezetését, mert fejlődéshez szükséges a változtatás.

Ábrajegyzék

1. ábra: Számítógépek számának alakulása (Tamás and Illés, 2016)
2. ábra: A számítógépek állománya a gazdasági szervezeteknél (db/év)
(http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oni012.html)
3. ábra: Ipar 4.0 hátráltató tényezők (forrás: saját szerkesztés)
4. ábra: Az ipar 4.0 által biztosított technológiák használata az egyes területeken (forrás: saját szerkesztés)
5. ábra: Korreláció vizsgálat (forrás: saját szerkesztés)
6. ábra: Jellemző ipar 4.0 technológiák alkalmazása (forrás: saját szerkesztés)

Felhasznált irodalom / references

- Abonyi J., Miszlivetz F., 2019. *Hálózatok metszéspontjain: a negyedik ipari forradalom társadalmi kihívásai*. IASK - Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete Kőszeg.
URL <https://iask.hu/hu/abonyi-janos-miszlivetz-ferenc-halozatok-metszespontjain-a-negyedik-ipari-forradalom-tarsadalmi-kihivasai/> Letöltés 2020. 01. 17.
- Erdei E., 2019. *Az Ipar 4.0 fejlődése, használata és kihívásai napjainkban*. Acta Carolus Robertus Az Eszterházy Károly Egy. Gyöngyösi Károly Róbert Campusának Tudományos Közleményei 49–63.
- Gere L., Czirják R., 2017. *Erősítik-e a társadalmi kirekesztést a smart cityk?* Inf. Társad. 16, 83–100. <https://doi.org/10.22503/inftars.XVI.2016.3.3>
- Halmosi P., 2019. *A technológiaorientált start-up cégek*. Vezetud. Bp. Manag. Rev. L. évf. 2019., 9.
- Heng, S., 2014. *Industry 4.0: Upgrading of Germany's industrial capabilities on the horizon* 16.
- Kamarul Bahrin, M.A., Othman, M.F., Nor Azli, N.H., Talib, M.F., 2016. *Industry 4.0: a review on industrial automation and robotic*. J. Teknol. 78.
<https://doi.org/10.11113/jt.v78.9285>
- Kovács O., 2017. *Az ipar 4.0 komplexitása – I. Közgazdasági Szle.* 64, 823–851.
<https://doi.org/10.18414/KSZ.2017.7-8.823>

- Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H.-G., Feld, T., Hoffmann, M., 2014. *Industry 4.0*. *Bus. Inf. Syst. Eng.* 6, 239–242. <https://doi.org/10.1007/s12599-014-0334-4>
- Nagy J., 2017. *Az Ipar 4.0 fogalma, összetevői és hatása az értékláncre* 57.
- Tamás, P., Illés, B., 2016. *Gyártórendszerek folyamátfejlesztési lehetőségei a negyedik ipari forradalomban*. *Műszaki Szle.* 41–48.
- Vaidya, S., Ambad, P., Bhosle, S., 2018. *Industry 4.0 – A Glimpse*. *Procedia Manuf.*, 2nd International Conference on Materials, Manufacturing and Design Engineering (iCMMD2017), 11-12 December 2017, MIT Aurangabad, Maharashtra, INDIA 20, 233–238. <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2018.02.034>
- http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oni012.html
- <http://blog.hubspot.com/new-trends/2019-tech-trends-to-watch>

HEGEDŰS HENRIK

Munka–élet egyensúly

Work-Life Balance

Abstract

Despite the messages conveyed by the global and domestic labour market environments, let's call them expectations, workers are not prioritised, human capital investment, conscious lifestyle, health preservation, job ability Re-production, recreation all this is done despite the fact that both the family and the workplace need a truly successful, healthy family and family mother. In the world of work, the constructive lifestyle, health promotion, stress relief, health-oriented thinking and development of health-centred thinking, the organisational culture and human strategy of the work organisation, the organisational culture and human strategy can be built. Who can we consider a healthy, healthy worker? How does developing emotional intelligence, creating a stress-free atmosphere at work, successful functioning of an individual? In my article, I would like to promote a rethink of the above mentioned issues, stressing the emphasis on minimising 'human risk', value-creating human management, health-conscious, employer and employee behaviour. By flashing historical perspectives, I summarise the theoretical basic principles of my scientific colleagues on the subject, complementing this by formulating my own scientific position.

Keywords: work, life, balance, ability, creative competition.

Absztrakt

A globális, illetve a hazai munkaerő piaci környezet által közvetített üzenetek – nevezzük ezeket elvárásoknak – ellenére sem kezelik a munkavállalók kiemelten, humán tőke befektetésként, a tudatos életvezetést, az egészség megőrzést, a munkavégző képesség újra termelését, a rekreációt Mindez annak ellenére történik, hogy mind a családnak és mind a munkahelynek igazán sikeres, egészséges családapára és családayára van szüksége. A munka világában, az adott munkaszervezet, szervezeti kultúrájába és Humán Stratégiájába beépülő konstruktív életvezetésnek, egészségfejlesztésnek, stressz mentességnek, egészség központú gondolkodás kialakításának értékteremtő hatására kell és lehet építeni. Kit tekinthetünk egészséges embernek, egészséges munkavállalónak? Hogyan segíti az érzelmi intelligencia fejlesztése, a stressz-mentes munkahelyi légkör kialakítását, az egyén sikeres működését? Cikkemben a fent említett kérdések újra gondolasát szeretném elősegíteni, a „humánkockázat” minimalizálásának, az értékteremtő humán menedzselésnek, az egészségtudatos, munkaadói és munkavállalói magatartásnak az előtérbe helyezését hangsúlyozva. Történelmi távlatokat is felvillantva, foglalom össze a tudós kollégák elméleti alapvetéseit az adott témában, kiegészítve mindezt saját tudományos álláspontom megfogalmazásával.

Kulcsszavak: munka, élet, egyensúly, képesség, kreatív verseny.

Bevezetésül, abból szeretnék kiindulni, hogy az ember születésénél fogva alapvetően természeti lény, de ez nem jelenti azt, hogy életét teljes mértékben az ösztönei mentén kell, hogy élje. A tudatos életvezetés- nevezhetjük, konstruktívna is- már feltételezi azt, hogy életünket a társadalom integráns tagjaként, individumként és munkavállalóként, a maga teljességében éljük. Életünknek meghatározó tényezője az egyensúly, egyensúlyban lenni önmagunkkal, embertársainkkal, a természeti környezettel. Az egyensúlyban lenni nem más, mint egy idealizált állapota életünknek, vagyis törekedhetünk rá, de csak rövid időszakokra érhetjük el. Életünk jelentős állomásai, az elért sikerek, vagy az elszenvedett kudarcok kibillenthetnek ebből a hón áhított egyensúlyi állapotból. Megjelenik az egyensúlytalanság, és itt az arányosság az alapvető kérdés, vagyis milyen mértékben billenünk ki a stabilitásból, a biztonságérzetünkől. A gyorsan jött siker, vagy a sorozatos kudarc-élmények milyen változásokat idéznek elő személyiségünkben. A pozitívista életszemlélet mellett megállapítható, hogy kudarcaink fontos üzeneteket, tanulságokat hordoznak, tehát egyáltalán nem vagyunk sikerre ítélve életpályánk folyamán. A személyiség fejlettségének szintjét, megítélésem szerint, épp az adott individum kudarc-tűrő képessége mutatja meg. Az önbizalom alapja, az önismeret. Ez utóbbiról tudjuk, hogy nélküle nem tudunk a családban, a munka világában a tőlünk elvárható módon teljesíteni, képtelenek vagyunk eredményes vezetővé válni. A teljesítmény- illetve karrierkényszer, ma főként a fiatal munkavállalókat terheli kibillentve őket egyensúlyi állapotukból, folyamatos kompenzációra kényszerítve önmagukat. A válasz erre részükről, sokszor az önpusztító életmód. Az a maximalista életszemlélet, amely manapság a nőket és a férfiakat egyaránt jellemzi, nem képes az önkorlátozásra, az életnek maga teljességben való megélésére. Egyetlen cél a pénz és az általa megszerezhető és birtokolt vagyoni eszközök megszerzése. Már fiatalon is saját lakás kell és nem elég a bérlakás. A magyar társadalom tradíciói alapvetően a birtoklás vágyát erősítik az egyéneknben. Az aránytalanul nagy terhek komoly életvezetési problémákat vetnek fel. Ismerős érvelés; azért van sok pénzem, mert nincs időm elkölteni azt, napi 10-12 órát dolgozom.

Égni, de nem lángolni

Az önismeret fontosságát ismételten hangsúlyozva, ismernünk kell a vitalitásunk, teljesítő képességünk határát. Tudnunk kell, hogy az „*én idő*” hatékony működtetésével meg kell- és meg lehet előzünk a stresszbetegséget a kiegészít, a sztrókot. Az életvezetési stratégia teljes hiányát mutatja, amikor kortól és nemtől függetlenül az őket körülvevő valós világból elmenekülünk az on-line világba. Ma már egyre többen tudjuk, hogy ez akár súlyos addikciót (függőséget) eredményezhet ugyan úgy, mint a drog, vagy az alkohol.

Mi is történik valójában egy virtuális világba menekülő emberrel? Lemond Csíkszentmihályi Mihály által definiált „*flow élmény*”-ről. A létező világ üzenetei azért pótolhatatlanok, mert itt előtérbe kerül reagáló képességünk, annak meglétének vagy teljes hiányának a problematikája. A konstruktív életvezetés mindannyiunknál feltételezi, a gyors változásokra adott adekvát választ, előtérbe helyezve a problémák megoldását, a személyközi konfliktusaink felvállalását, a felelősségérzet, a hivatástudat megélését a maguk teljességében. A létező világot nem lehet csak úgy kikapcsolni, nem lehet csak úgy kilépni belőle, mindent hátra hagyva. A felelősség mellyel alapvetően önmagunknak tartozunk, arra kötelez bennünket, hogy vegyük kezünkbe sorsunkat. Élünk teljes életet, sportoljunk, táplálkozunk egészségesen, legyünk jelen személyközi kapcsolatainkban, öszintén, az aktív hallgatás és az értő figyelem módszerét alkalmazva. Tudomásul kell vennünk, hogy a nap 24 óra, ennek beosztása az egyén kompetenciája, nem pedig másé. Sokszor hivatkozunk a körülmények kényszerítő erejére, de valójában mi magunk nem vagyunk képesek rendet teremtenünk magunk körül. Popper Péter erre vonatkozó útmutatása: „*minden nap ugyanabban az időben, tedd mindig ugyanazt*” és rögzül a cselekvés sorozat. Különösen az egyén bioritmusa lesz hálás ezért a tudatos időbeosztásért, nem is beszélve az üzleti szféráról. Az éjszaka tehát biológiai szempontból is alvásra való, őseink alapvetően nappal vadásztak, éjjel pihentek. Ebből a körforgásból kieső személyiség egy virtuális, légüres térbe kerül, felborítva saját bioritmusát, ahogyan a dal szövege is mondja: „*előző életemben denevér voltam, nappal aludtam, éjjel éltem én.*” Az időérzék elvesztése az első intő jel az illetőnek, aki mit sem sejtve tovább halad ezen az úton, teljesen szétrombolva táplálkozási rendszerét. A mozgásszegény életmód, az egészségtelen, a vitaminszegény táplálkozás már komolyan veszélyeztetheti az immunrendszerünket. Előtérbe kerül a stimuláló energia italok, szerek, a junk food ételek fogyasztása. Ezzel pedig megborul az emésztő rendszerünk keringése, emésztési zavaraink támadnak, majd elsőként vastagbél problémák merülnek fel és megjelenik az alig gyógyítható, életünk végéig elkísérő „*Crohn betegség*”.

A sport mindenhatóságába vetett hitet már többen cáfolták, mert, hogy nagyon is egyén függő. Függ az egyén általános egészségi állapottól, alkatától, fizikumától, de például a ráfordítható időtől is. A sportolás nem a tornateremben kezdődik, hanem a sportorvosnál. Fel kell mérteni a bevezetőben említett vitalitásunkat, terhelhetőségünket. A menedzserszűrések, ezzel a sportorvosi pannellel kibővítve jó lehetőséget jelenthetnek saját kondícióink megismerésére. A tornaterem edzőgépeinek beállítása nem lehet az egyén kompetenciája, főleg az előzőek teljes hiányának esetében, szakemberre kell bízunk azt. Az úszásnál- Kanadai tapasztalatom alapján- ma már tudom, hogy a zsírégető módszer mit is jelent valójában. A teljesség igénye nélkül annyit jelent, hogy ússzunk, állandó tempóban, max. 45, min. 30 percig ahhoz, hogy a kívánt eredményt elérjük, az általános edzettségünk,

fittségünk javuljon. A futás mellett épp olyan hasznos lehet a kocogás, vagy természetes környezetben egy kiadós séta. Amennyiben nem vagyunk élsportolók és nem is akarunk azzá válni, úgy itt fontos a mértékletesség. Tudnunk kell, hogy a túlzásba vitt sport éppúgy függőséget okozhat, hiszen jól lehet általa kompenzálnunk, magunk számára a folyamatosan elszenvedett személyes kudarcainkat. A problémáink biztosan nem oldódnak meg, de legalább edzettek leszünk.

Összegezve: nemzetközi szinten a globalizáció 3. fázisa, a hazai munkaerő piaci környezet, de maguk a munkavállalók, az elhúzódsó válság illetve egy újabb globális gazdasági válság előjeleit érzékelve sem kezelik kiemelt befektetésként, a tudásbővítést, a tudáskarbantartást, a felzárkózást. Sajnos nem tekintik sokan az egészség megőrzést, a munkavégző képesség folyamatos újra termelését, a rekreációt kiemelt feladatnak, melyre az egyének a megfelelő mértékben, időt, pénzt, energiát kell fordítania. Annak ellenére, hogy mind a társadalomnak, a családnak, a munka világának igazán sikeres, egészséges, önmagukkal és környezetükkel harmóniában élő, proaktív munkavállalókra, családapákra és családayákra van szüksége.

A múlt tanulsága a jövő fegyvere

A múltat illetően abból indulok ki, hogy az emberi értéket a gazdaság hozta be a köztudatba, majd rábízta a dolgot a politikára. Ekkor kapcsolódott össze az erkölccsel és az szakmaetikával. Napjainkban a szituatív cselekvésen túl van más alternatíva is, vagyis a spiritualitás tanulmányozása, amely leegyszerűsítve annyit jelenthet számunkra, mint lelki hozzáállást a folyamatokhoz, vagyis cselekedni az értékek mentén. Ez és csakis ez lehet az alapja a fentiekben vázolt konstruktív, a tudatos életvezetésnek. Az egészség, itt, mint legfőbb érték kell, hogy tudatosuljon bennünk, munkavállalókban, vezetőkben és vezetettekben egyaránt. Az egyének hatékonysága, eredményessége nagyban függ az adott személyiség önbizalmától, önismeretétől, önértékelésétől, testi, lelki egészségétől. Az egyén munkaerő piaci túlélőképességét, a munkavégző képesség újratermelését, sajátos életfel fogásának lényegét illetően lássuk, a fentiekben már idézett *Maslow* szerint, ki is az önmagát megvalósítani kész és képes munkavállaló, akit gondolkodás módjában a konstruktivitás, a kreativitás, cselekvésében a rugalmasság, spontaneitás, érzelem gazdag, problémamegoldó, egészségközpontú életvezetési stílus jellemez: „A valóságot gyakorlatiasan észlelik, és jól tűrik a bizonytalanságot.

Spontán módon gondolkodnak és viselkednek válsághelyzetben is.

Természetesek és mesterkéletlenek.

Inkább a problémákra, mint önmagukra összpontosítanak.

Függetlenek és autonómok.

Allandóan készek az események friss látásmódjára.

Jó humorérzékük van, gondolkodásuk filozofikus, érzelem gazdag és nem ellenséges. Kreatívak, találékonyságuk friss és a gyermekéhez hasonlít. Törődnek az emberiség jólétével. Mélyen átélik az élet alapélményeit, a természettel való egységet, időben és térben. Objektív nézőpontból képesek az életre tekinteni.”

Néhány viselkedés- és magatartásforma, amelyet Maslow a konstruktív életvezetéshez, az „önmegvalósító életvitelhez” vezetőnek vélt, az egyén sikerességének lehetőségét is meghatározza:

„Úgy éld az életed, mint a gyermek, teljes elmélyedéssel és összpontosítással. Inkább új dolgokat próbálj ki, mintsem ragaszkodj a biztos módszerekhez. Az érzéseidre hallgass, ne pedig a tekintély hangjára tapasztalataid értékelésében. Légy őszinte, légy valódi; kerüld a színlelést és szerepjátszást. Készülj fel rá, hogy nem leszel népszerű, ha nézeteid nem egyeznek meg a többségével. Vállalj felelősséget. Amit eldöntöttél, hogy megteszel, vidd is véghez!”

A piacgazdaságot a magánérdek mozgatja, azonban erkölcsi értelemben értéket csak a makro- és mikroközösségek morális cselekedetei hozhatnak létre. Az igazi kérdés az, hogyan juthatunk el a taylori célracionalizált személyiségmodelltől, a gazdasági ösztönként kategóriájától a tudatos, az együttműködni kész és képes, kommunikatív és kooperatív, testében és lelkében egészséges munkavállalóig. A haszon-maximalizáló üzleti gondolkodásmód megadta a maga választát felgyorsult világunkban, amely egyértelműen megtérülő befektetésnek – azaz mérhető gazdasági erőforrásnak – tekinti a munkahelyi egészségfejlesztés eredményeképpen megvalósuló életmód- és sporttevékenységeket. E vonatkozásban, a „humán kockázat” nem csak hogy csökkenthető, hanem csökkentenünk is kell, kiindulva a „mortalitás”, az idő előtti elhalálozás szomorú magyar statisztikájából. Éltünk során számos siker- és kudarcélmény ér mindannyiunkat, melyek lenyomatai természetesen ott maradnak a lelkünkben. Ezek sémákká alakulva beidegződnek és sokszor reflex-szerűen akarunk választ adni akár önmagunknak, akár a környezetünknek a jelen és jövő kihívásaira. Ma verseny van nem csak a munkaerőpiacon, hanem a munkaszervezetben belül is. Ebben a versenyben vannak győztesek és vannak lemaradók, vesztesek. Győzelemre kell törekednünk, de nem minden áron. Nem egy-egy csatát kell megnyerni, hanem a háborút. A magánélet prioritásainak elvesztése, kiüresedett emberi kapcsolatok, egy szülős családok, stresszbetegségek jelzik a pusztítást magunk körül, magunkban. A múltbéli tapasztalatokból kiindulva könnyen belátható, hogy mindennek ára van, sokszor túlzottan magas ára. A lemagasabb ár, ha lemondunk magáról az „életre valószínűségről”, arról, hogy mi magunk vagyunk felelősek cselekedeteinkért. Saját erőnkől kell elsősorban a problémákat megoldanunk függetlenül attól, hogy mely generációs korcsoporthoz tartozónak valljuk magunkat. Tudom, az igazi megoldás a

„családbarát munkahely”, csakhogy ebből van a kevesebb. Sokat apellálunk a „hivatástudatra”, amikor a megalázóan alacsony munkabérért kiváló teljesítményt várnak el vezetőink. A munkaidőt mindig – a ma úgynevezett „én idő terhére” – végtelenítettük. Ma már – több kutatás szerint – a fiatalabb generációnál ez az attitűd szinte teljesen megváltozott. A munkaszervezetek elvárása, szervezeti kultúrája- és vagy kulturálatlansága szinte semmit nem változott a magyarországi rendszerváltozás óta. Korunk választát Bagdy Emőke adta meg folyamatként bemutatva a hivatástudat kialakulásának stációit: *pályaválasztás, szakképzettség megszerzése, pályakezdő munkavállaló, szakemberré válás, foglalkozásom tudat kialakulása és az utóbbinak kiteljesedése, a hivatástudat megjelenése*. Napjainkban ezeket a karrierutakat, karrierpontokat, a vertikális és horizontális előmenetelt, annak lehetőségeit, már a Humán Erőforrás Gazdálkodáson belül a különböző szakmák és szakmacsoportok életpályamodelljének kell hitelesen, a munkavállaló számára vállalható módon bemutatnia. A kérdés az, hogy a HRM integratív szerepköréből kiindulva megkapja-e a vezetéstől a szükséges mandátumot, ez ma a szervezetek működésének stratégiai kérdése, a munkaerő megtartás alapvetése.

Összefoglalva, látnunk kell, hogy a múltban – ösidőktől fogva – is megpróbálták több ízben definiálni az ideáltipikus állampolgár, a munkavállaló, a pedagógus, a katona, az adott korhoz illő ideáltipikus változatát. Mindez több- kevesebb sikerrel meg is valósult! A kérdés ma az, hogy milyen tulajdonságokkal kell, vagy kellene korunk emberét felruházni. A teljesség igénye nélkül, számomra, ma vonzó ember eszmény a tudatos munkavállaló, aki ismeretei mellett, folyamatosan fejleszti személyiségét, aki teljes életet él. Szimbiózisban él embertársaival, de magával a természettel is.

Tudósok üzenete korunk emberének

Az adott kérdéskör összefoglalásaként elméleti kereteinek kialakításaként, egy másik megközelítésben is adható válasz. Megtalálhatjuk a megoldást, a nem rég elhunyt társadalomtudós, *Popper Péter* által megfogalmazott gondolatokban, a személyiség fejlődésével, fejleszthetőségével kapcsolatosan. Az egyén személyiségfejlesztése során – amely egyébiránt nem korfüggő – fel kell tárunk az erősségeket, és ezekre építve kell a gyengeségeket fejlesztenünk. Egy előadásában úgy fogalmazott, hogy: *„a személyiségfejlesztés középpontjába az egészséget, a harmonikus, minden oldalúan fejlett, kiegyensúlyozott személyiségmodellt kell állítanunk. Kiegyensúlyozottnak tekinthető, és megfelelő vitalitással rendelkezik az a munkavállaló, akinek képességei összhangban vannak teljesítményével, a beilleszkedést illetően fejlett adaptációs képességgel rendelkezik, nagyfokú asszertivitás jellemzi. Életvitelét a mértékletesség, az „arany középút” szabályrendszerének belátása és betartása jellemzi. Kommunikatív egyén, aki kész és képes a külvilág történéseit érzékelni, a szépet és a*

jót is észrevenni, érzelemgazdag, pozitív életszemléletű személyiség. Továbbá, az előzőkből következő módon, empátiával, beleérző képességgel rendelkezik.” Mind-ezek közül bármelyik tulajdonság hiánya sikertelenséget eredményezhet, mely az emberi szervezet egyensúlyi állapotának felborulásához vezethet, kompenzációra kényszerítve a pszichét, frusztrációt, és akár betegséget is okozhat. A piacgazdaság keretei között az egészség, a munkavállaló munkavégző képességének újratermelését, a rekreációt, a mentálhigiénés gondozást jelenti, mint az egyén sikerességének kulcskérdése jelenik meg. A társadalom, a gazdaság makro- és mikrokönyezet, és maga a munkavállaló is változik. A kérdés az tehát, hogy a munkaszervezet, annak szabályrendszere, eljárási mechanizmusai, szervezeti kultúrája, szervezeti értékrendje, stratégiája ezeknek a váltakozásoknak a lendületébe illeszkedik-e, hogy a sikertelenség, a kudarc ugyanúgy erősíti a személyiséget, mint a siker, a sikeresség maga. Nem vagyunk tehát folyamatos sikerre és győzelemre ítélve. A jelenség igen bonyolult és összetett, de jól mutatja napjainkban a humán tőke gazdasági felértékelődését.

A jövő munkahelye, minden előrejelzés szerint, stresszmentes kell, hogy legyen. Az érzelmi intelligencia fejlesztése mind a vezetőben, mind a vezetettekben egyaránt fontos. A munkaszervezetekben meghatározó szerepe van a munkavállaló érzelmi intelligenciájának, a *hard valamint a soft kompetenciáknak*. A munkapszichológusok a 70-es évek óta vizsgálják ezt a kérdést időről időre visszatérő módon, és csak a 90-es években vált divatossá az „*érzelmi intelligencia*” fogalma, mint *soft kompetencia*. Az *Érzelmi Intelligencia* (a továbbiakban *EQ*) tartalmát és elméletét elsőként egy amerikai szerzőpáros, Peter Salovey és John D. Mayer dolgozta ki a '90-es évek elején. Ők a következőképpen határozták meg a fogalmat: „*Az érzelmi intelligencia az a képesség, hogy felismerjük az érzelmek jelentését és kapcsolatait, valamint gondolkodjunk, és problémákat oldjunk meg mind ezek alapján. Az érzelmi intelligencia szerepet játszik az érzelmek észlelésében, az érzelmekhez kapcsolódó érzések interiorizációjában, valamint az érzelmek által hordozott információ megértésében és az érzelmek kezelésében.*”

A fogalom rövid idő alatt rendkívüli karriert futott be, kiegészülve további tartalmakkal – önmegvalósítás, empátia, társas felelősség, problémamegoldás, valóság pontos észlelése, stresszel való bánás, az általános hangulat területe. Hamar elterjedt és népszerűvé vált, köszönhetően egy tudományos ismeretterjesztő újságírónak, *Daniel Golemannak*, aki 1995-ös *Érzelmi Intelligencia* című könyvében közérthető és olvasmányos módon mutatta be az érzelmi intelligencia addigi kutatásait. *Klein Sándor* munkapszichológus, aki a *Goleman* könyvét később magyarra fordította, a következőképpen foglalta össze az érzelmi kompetencia lényegét „*Az érzelmi kompetencia olyan érzelmi intelligencián alapuló tanult képesség, amely kiemelkedő munkateljesítményt eredményez. EQ olyan képességek összefoglaló megnevezése, mint az önmagunk ösztönzése, a csalódásokkal dacoló rendíthetetlen kitartás, az indulatok lefékezése, a vágy kielégítés késleltetése, hangu-*

latváltozásaink kiegyensúlyozása, az empátia és a remény. Érzelmünk nagyon fontos üzeneteket hordozhatnak. Az önmegvalósítás vágya és képessége például az érzelmi intelligenciával és nem az IQ-val van összefüggésben. Az ambíció, az önkontroll és az önismeret szintén az EQ fejlettségére utal, mint ahogyan az is, ha „bánni tudunk az emberekkel. Ha nemcsak a saját, hanem másoknak a lelkiállapotában is eligazodunk, ha megtaláljuk a közös hangnemet.” A munkahelyen az érzelmi intelligencia fejlettsége mára már kulcskérdés, hiszen naponta kerülünk olyan helyzetbe, ahol el kell döntenünk, hogy kimutassuk-e az érzelmeinket vagy inkább rejtjük el őket, kerüljük el a problémát és konfliktusokat vagy álljunk azok elébe, felhasználjuk-e érzelmeinket a problémamegoldásban integrálva azokat gondolatainkkal? Különösen így van ez napjainkban a munkavilágába elsőként belépők, a pályakezdők körében, akiknél a magán élet prioritása erősebb, mint korábban, elődeiknél megfigyelhető volt.

A munkaerő megtartása szempontjából kiemelt szerepe van és kell, hogy legyen a munkavállalók egészségmegőrzésnek, a folyamatos *humán kockázat* elemzésnek. Különösen nagy a felelőssége a munkaadóknak abban rejlik, hogy a feladatmegosztás és a munkakörök szervezésénél kiemelten vegye figyelembe a munka és a magánélet egyensúly megteremtésének támogatását. Fontos, hogy szervezeti kultúra szerves részévé tegyünk az elvárások és követelmények tükrében a megfelelő életvezetés kialakítását, a lehetőségek szervezeti megteremtését (napirend, táplálkozás, mozgás).

Irodalom

- Goleman, Daniel: *Érzelmi intelligencia a munkahelyen*. EDGE 2000 Kft., Budapest, 2002
Klein Sándor: *Munkapszichológia*. EDGE 2000 Kft., Budapest, 2004
Korten, David C.: *Tőkés társaságok világuralma*. Kapu.com, Budapest, 1996
Magyari Beck István: *Kreatológiai vázlatok*. Aula Kiadó, Budapest, 1997

**PATÓ GÁBORNÉ SZÚCS BEÁTA – KOVÁCS KLAUDIA –
ABONYI JÁNOS**

A HR területén várható változások, kompetencia- cserélődés és az Ipar 4.0 kapcsolata – egy kutatás keretrendszere¹

**Expected Changes in the Field of HR, Competency Swap and their
Relation with the Industry 4.0 – the Framework of a Reserach**

Abstract

Expected changes in the field of HR, competency swap and their relation with the Industry 4.0 the framework of a research The concept of Industry 4.0, which is also known as the fourth industrial revolution, is getting more and more relevant in the world of rapid technological development. Several questions arise in this digital transformation. Such questions are: How can we keep up? What kind of role will humans have in the future world of work? Industry 4.0 will fundamentally alter the labour market and the workplaces, and it is inevitable to adapt to the expected changes. However, it is difficult to predict what kind of competencies will be needed in the future. This uncertain and rapid change will challenge not only the employees but also the human resource management (HRM) as a functional area of the organisations. Our research aims to explore the interlinkages between Industry 4.0 solutions, employees and the expected changes in the field of HR. This study presents the conceptual background of this work.

Keynotes: Industry 4.0, competency, competency swap, HR, framework.

Absztrakt

A technológia rohamos fejlődésének világában, egyre ismertebbé válik az Ipar 4.0 fogalma, vagyis az úgynevezett negyedik ipari forradalom. Számos kérdés merül fel a digitális átalakulás során. Ilyen többek között az, hogy milyen módon lehet mindezzel lépést tartani; milyen szerepe lesz a későbbiekben az embernek a munka világában.

Az Ipar 4.0 alapjaiban változtatja meg a munkaerőpiacot és a munkahelyeket. Elkerülhetetlen a várható változáshoz való alkalmazkodás, ugyanakkor nehéz megjósolni, hogy milyen kompetenciákra lesz szükség a jövőben. Ez a bizonytalan és gyors változás nemcsak a munkavállalókat állítja kihívás elé, hanem az emberi erőforrás menedzsmentet (HRM) is, mint a szervezet egyik funkcionális területét. Kutatásunk célja, az Ipar 4.0 megoldások, a munkavállalók és a HR területén várható változások összekapcsolása. Ebben a tanulmányban, ennek a munkának a fogalmi háttere kerül bemutatásra.

Kulcsszavak: Ipar 4.0, kompetencia, kompetenciacserélődés, HR, keretrendszer.

Bevezetés

Egyre gyakrabban találkozni az Ipar 4.0 fogalmával, az okos gyár, vagy a napjainkban lejártszódó „negyedik ipari forradalom” kifejezésével (Industry 4.0, Smart factory, Fourth Industrial Revolution). Ezek hatásaként a szervezetek számos gazdasági, társadalmi (Abonyi – Miszlivetz, 2019) és technológiai kihívással néznek szembe, amely dinamikus képességeket és innovatív munkaerőt igényel (Shamim et al., 2016, p. 5310), azonban nincs olyan perspektíva, miszerint az emberi munkaerőt teljes mértékben felváltaná a mesterséges intelligencia. Az Ipar 4.0 okozta változás számos kihívást hív életre, akár felbukkanó előnyökről, akár esetleges negatív következményekről van szó. Az emberi erőforrás foglalkoztatása továbbra is a vállalati rendszerek alapját képezi, de alapvető átrendeződés várható. Léteznek már nemzetközi kutatások az Ipar 4.0 és a Hr változásainak és szükséges kompetenciáinak vizsgálatára, de hazai környezetben, ezen témának a vizsgálata még hiánypótlónak tekinthető. A kutatás célja, a HR-ben az Ipar 4.0 hatására bekövetkező változások azonosítása (pl. kompetenciaszükséglet változás), hazai állapotának helyzetfelmérése, és az Ipar 4.0, HR-re gyakorolt hatásaként kialakuló trendek körvonalazása.

Emberi erőforrás menedzsment kihívásai a negyedik ipari forradalomban

Az Ipar 4.0 kifejezés és a tartalmi háttérének gyökerei a 2010-ben, Németországban megalakult, „Industrie 4.0 Platform”-ra eredeztethető vissza, amely a 2011. évi Hannoveri Vásáron a szakmai közönség előtt is ismertté vált. Ezt követően, a világon elsőként, a német szövetségi kormány meghirdetette az Ipar 4.0 programot (Monostori et al., 2016, p. 6). Innen került adaptálásra és elterjesztésre az Ipar 4.0 kifejezés, immár bővített és még a mai napig is alakuló tartalommal.

Az Ipar 4.0 tömören úgy definiálható, mint az információs technológia és az automatizálás egyre szorosabban összefonódó jelensége a valós fizikai világgal. Az Ipar 4.0, ezáltal a virtuális és a fizikai valóság összeolvadásaként értelmezhető.

Az Ipar 4.0 koncepció lényege a folyamatos automatizálás és digitalizálás bevezetése és fejlesztése vállalati szinten, valamint a fizikai és virtuális erőforrások és az internet hatékony alkalmazása. E koncepció bevezetése a vállalati életbe nem kis kihívásokat hordoz magában. A vállalatoknak számos követelménynek kell megfelelniük, valamint reagálniuk kell a folyamatos változásokra, az emberi tényezők hatékony menedzselése mellett (Belli et al., 2019, Silva et al., 2019, pp. 98-120).

Ez a fajta együttműködés azonban számos biztonsági kockázatot is felvet (Horváth, 2016, pp. 189-201). Széles körben elterjedt hiedelem – ami az ipari forrada-

lomig visszamenő történelmi bizonyítékokon alapszik – hogy a technológia bizonyára megszüntet munkahelyeket, akár teljes iparágakat is, de ezzel párhuzamosan új foglalkozásokat is létrehoz és a folyamatos „kreatív megsemmisítés” folyamata új iparágak és foglalkoztatási ágazatok megjelenését eredményezi – gyakran olyan területeken, amelyeket még nem is tudunk elképzelni (Ford, 2015, p. 176).

Egyes megközelítések alapján a „jövő iparának középpontjában egy integrált hálózat áll, a felhőben központosítva, és a kulcsadatok egy központi adatraktárrendszerben érhetők el. Minden eszköz oda tölti fel és onnan tölti le a szükséges adatokat és információkat (Dolgok internete)” (Demeter et al., 2019, p. 12-13.). A felhő biztosítja az adatok gyors, bárholnan történő elérését. A big data lehetővé teszi bizonyos hibák előrejelzését, az adatok valós idejű elemzését, melynek köszönhetően proaktívan a hibák elébe lehet menni. A virtuális és kiterjesztett valóság eszközeit különböző feladatoknál lehet hasznosítani, például raktározási folyamatoknál okos szemüveg alkalmazása. Ipar 4.0 alkalmazás a M2M (machine to machine, gép-gép kommunikáció) rendszerek is, amely során a használt gépek kommunikálni tudnak egymással, hiba észlelése esetén meg tudják akadályozni a további károkat a gyártósor leállításával. Ide tartozik az additív termelés is, a különböző 3D nyomtatási technológiák megjelenése. Az emberrel történő gördülékenyebb munkavégzéssel kapcsolatban beszélhetünk kollaboratív és mesterséges intelligencia használatára alkalmas robotokról is. (Demeter et al., 2019, p. 12-13.)

Ipar 4.0 legfontosabb előnyei	Szerző
Hatékonyabb erőforrás feldolgozás	Albers et al. (2016), Gökalp et al. (2017), Jasiulewicz et al. (2017), Belli et al. (2019)
Rugalmas termelés	Radziwon et al. (2014), Gökalp et al. (2017)
Termelési költségek csökkenése	Belli et al. (2019)
Jobb minőség	Albers et al. (2016), Belli et al. (2019)
Valós idejű probléma észlelés	Jasiulewicz et al. (2017), Belli et al. (2019)
Termelés optimalizálás	Chen et al. (2017), Rajnai és Kocsis (2018), Bányai et al. (2019), Belli et al. (2019)
Transzparens ipari folyamatok	Kambatla et al. (2014), Avventuroso et al. (2017)
Következetesebb és valós idejű döntések	Chen et al. (2017), Kiel et al. (2017), Ardito et al. (2018)
Önszervező és önalkalmazkodó magatartás az adatgyűjtés és termék folyamatok során	Chen et al. (2017)
Automatizált kontroll és fenntarthatóság	Radziwon et al. (2014)

1. táblázat

Ipar 4.0 legfontosabb előnyei

Forrás: da Silva et al., 2019, pp. 98-120

Az Ipar 4.0 és a Logisztika 4.0 korszakában a vállalatok célkitűzése inkább a folyamatok automatizálásán alapuló megoldások használata, mintsem az emberi munkáé. Ez azonban néhány országban még túl költséges. Az automatizáció, bár remek és szükséges lehetőség, ugyanakkor az előnyök mellett jelentős veszélyt is hordoz magában (Maczewaska et al., 2020, p. 378). Valószínűleg a jövőben a feladatok, a tudás és az intelligens gyártási technológiák együttesével lesznek kivitelezhetőek (Aromaa et al., 2019, p. 35). Az 1. táblázat az Ipar 4.0 legfontosabb előnyeit tartalmazza.

Az Ipar 4.0 a jövő iparának írható le (Lichtblau et al., 2015, pp. 8-24). Az Ipar 4.0 a beszállítók, a gyártók és a vevők valós idejű digitális integrációjára utal az értékláncok (ellátási láncok) és üzleti modellek mentén. A 2015-ös Industrie 4.0 Platformot követve került definiálásra, a gépgyártási szektorra vonatkozóan az, hogy az Ipar 4.0 víziója milyen célok elérését jelenti:

- A négy cél közül az első a horizontális integráció, mely esetében a folyton alkalmazkodóképes okos gyárak kerültek a fókuszba.
- A második a vertikális integráció, amikor emberek, gépek és erőforrások kiber-fizikai rendszereken (CPS²⁴) keresztül kommunikálnak egymással az okos gyárban.
- A harmadik célkitűzés az adatvezérelt szolgáltatás, amelyhez az okos eszközök segítenek hozzá.
- A negyedik célkitűzés, hogy az ember legyen a hozzáadott érték irányítója. (Lichtblau et al., 2015, pp. 8-24.)

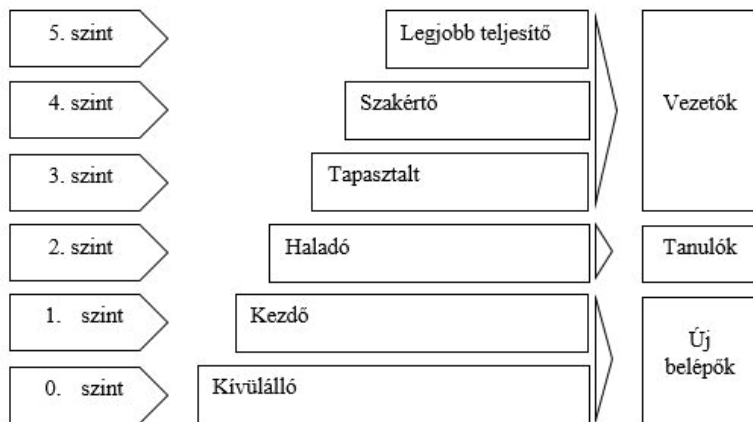
Az érettségi modell célja annak is a meghatározása, hogy a vizsgált vállalat mely típushoz tartozik: „új belépő”, „tanuló” vagy „vezető”-e az Ipar 4.0 területén.

- Az új belépők még semmilyen szisztematikus lépéseket nem tettek annak érdekében, hogy megtörténhessen az Ipar 4.0 implementálása.
- A tanulók dolgoznak az Ipar 4.0 koncepcióival és megteszik az első lépéseket annak érdekében, hogy azok meg is történhessenek.
- A vezetők pedig tudatában vannak annak a gazdasági haszonnak, amit az Ipar 4.0 tartogat.

Ez a meghatározás az Ipar 4.0 hat dimenziója alapján történik: stratégia és szervezet, okos gyár, okos üzemeltetés, okos termékek, adatvezérelt szolgáltatás és a munkavállalók. A modell hat dimenziójának vizsgálata után az eredmény hat szinten helyezkedhet el, amely megmutatja a szervezet Ipar 4.0-ra vonatkozó érettségi szintjét. A 0. és 1. szinten elhelyezkedő vállalatok az új belépő, a 2. szinten állók a tanuló, míg a 3., 4. és 5. szinten található vállalatok a vezető típushoz tartoznak.

- A 0. szint (kívülálló) az a szint, amikor semmilyen Ipar 4.0 követelménynek nem felel meg a szervezet. Erre sor kerülhet, ha ez a fogalom a szervezet számára ismeretlen vagy irreleváns.

- Az 1. szinten (kezdő) a kezdeményezések állnak, a termelési folyamatok kis része támogatott csak informatikai rendszerek által, az igényelt képességek pedig csak néhány területen találhatóak meg.
- A 2. szint (haladó) stratégiai irányultságában megtalálható az Ipar 4.0 szemlélet, megfelelő az IT biztonság is és néhány területen a munkavállalók a szükséges képességek birtokában vannak, hogy növekedhessen az Ipar 4.0.
- A 3. szinten (tapasztalt) Ipar 4.0 beruházásokkal találkozhatunk, tervben szerepel a felhő alapú megoldás, a munkavállalók képességeinek fejlesztése pedig már eltervezett.
- A 4. szint már az úgynevezett szakértői szint, Ipar 4.0 stratégia már használatban van és megfelelő indikátorokat alkalmaznak a nyomonkövetésre.
- A legfelsőbb, 5. szint (legjobb teljesítő) alkalmazza az Ipar 4.0 újításait és „házon belüli” szakértelemmel rendelkezik minden kritikus területen (Lichtblau et al., 2015, pp. 11-24).

11. ábra

Az Ipar 4.0 érettségi modell 6 szintje

Forrás: Lichtblau et al., 2015, p. 23.

Az Ipar 4.0 az emberi erőforrásra is hatást fog gyakorolni, ugyanis az okos gyár bevezetése egyenlőnek tekinthető számos különböző működési procedúra, technológia és rendszer bevezetésével, amelynek alapját az emberi tényező képezi.

Mindemellett, a jövő gyáraiban szükség lesz továbbra is az emberi beavatkozásra, ám az új feladatok egyre összetettebbek lesznek, valamint szorosan informatikai eszközökhöz, ismeretekhez is kötődnek, illetve ezzel párhuzamosan az egyszerű és ismétlődő feladatok automatizálttá tehetők. Így a végbemenő változások meghatározzák a munkavállalók mindennapjait. Szükségessé válik a munkavállalók támogatása, képzése, meg-

tartása, vállalathoz vonzása. Ezek a feladatok, illetve valamennyi területen, így az emberi erőforrás gazdálkodás területén is jelentkező technológiai újítások a kialakult HRM folyamatok újragondolását, fejlesztését igénylik (Becker-Stern, 2016, p. 407). Ugyanakkor a változások elősegítik az alacsony tőkeigényű munkahelyek kialakulását, vagyis az internet alapú foglalkozások térnyerését, ezzel felszámolva különböző kötöttségeket a munkavállalók és munkaadók között. Ezeket az átalakulásokat, valamint az emberi erőforrás motivációjának változását is nyomon kell követnie a HRM folyamatoknak, majd reagálni rá, valamint az alapértékek szervezeti meghatározása, tisztázása is újragondolást igényel (Némethy–Poór, 2018, p. 216-217).

Az ember tapasztalatai, amit a munka és az élet számos területén szerzett az évek során, nem, vagy részben ültethetők át robotokba és különböző számítógépes eszközökbe. Ennek értelmében az emberi tényezők alkalmazása és menedzselése kiemelten fontos az okos gyárak esetében is, és képes lehet kompetitív előnyt nyújtani a vállalat számára (Simões et al., 2019, da Silva, et al., 2019, pp. 98-120).

Smart HR 4.0 stratégia alkalmazása lehetővé teszi a vállalat számára, hogy lépést tartson az Ipar 4.0 kihívásaival, ám a HR osztálynak ehhez szüksége van a menedzsment által nyújtott támogatásra mind a szervezeti felépítés, mind a vezetési stílus megváltoztatása terén. A Smart HR 4.0 kivitelezésének különböző nehézségei lehetnek, többek között az új technológiai eszközök megfelelő készletének kiválasztása, a meglévő szervezeti kultúra jelentette kötöttségek leküzdése, a többgenerációs alkalmazottak elvárásainak kezelése. Az SHR 4.0 (Smart HR 4.0) előnyei közé az 'új kor' tehetségeinek vállalathoz vonzása, fejlesztése és megtartása; a hatékonyabb és gyorsabb HR műveletek sorolhatók. Onboarding esetén az Y és Z generációs munkavállalókat el lehet érni mobil applikáción keresztül, amely a személyes profiljuknak és preferenciáiknak megfelelő álláshirdetéseket kínál. A Big Data és a mesterséges intelligencia segítségével kiválasztásra kerülhetnek a munkaköri leírással legjobban összhangban lévő jelentkezők önéletrajzai is (Sivathanu – Pillai, 2018, pp. 7-10).

Az Ipar 4.0 a képzés területén is tartogat kihívásokat. A képzési stratégiának elemeznie kell a munkavállalók készségprofilját és ennek megfelelően kell képzést javasolnia. A képzés után a munkavállalónak meg kell adni a lehetőséget az újonnan megszerzett tudás felhasználására. A munkavállalók jobban szeretnék a munkahely és a termelés tervezésében részt venni, mert úgy gondolják, hogy a részvételük csökkentené azokat a problémákat, amikkel munkájuk során kell szembenézniük. A munkavállalók felhatalmazása és a szakmai közösség bevonása fontos a megoldások kidolgozásakor, valamint ezzel párhuzamosan fontossá válik a munka rutinjának fejlesztése is (Kaasinen et al., 2020, pp. 11,12). Ahogy a technológia fejlődik és egyre több munkahely válik érzékenyvé az automatizálásra, az oktatás és a képzés megfelelő módja lehet annak, hogy a munkavállalók egy új, magasabb képzettséget igénylő szerepbe kerülhessenek. A technológia és az oktatás, képzés folyamatos versenyfutása, azonban a végjátékhoz közeledik, hiszen a gépek is az egyre magasabb szintű képzettséget igénylő munkákra

válnak alkalmassá (Ford, 2015, p. 121). Így mind a munkavállalók, mind pedig a munkáltatók érdeke, hogy a munkakörök és a munkakörülmények fejlesztése folyamatos legyen. A munkavállalók célja, hogy belépjenek hosszú távra a piacra, miközben építik karrierjüket, megfelelő bérezésben részesülnek és intellektuális növekedésre tesznek szert. Ezzel ellentétben a munkáltató fő célja a leghatékonyabb és legjobb teljesítményt nyújtó emberi erőforrás felkutatása és megtartása, a termelés hatékonyságának fenntartása és növelése érdekében (da Silva et al., 2019. pp. 98-120).

Ahhoz, hogy az Ipar 4.0 által létrehozott növekvő komplexitású környezetben a humán munkaerő hatékonyan tevékenykedjen, elengedhetetlen az ehhez szükséges kompetenciák ismerete. Ezt támasztja alá az „Operátor 4.0” fogalma is, amely alatt az a képzett operátor értendő, aki nemcsak együttműködve dolgozik a robotokkal, hanem a munkáját gépek is segítik (Romero et al., 2016, p. 1).

Több erre vonatkozó nemzetközi kutatási eredmény is rendelkezésre áll. Ezek közül az első, az Ipar 4.0 kompetenciáit négy csoportba sorolja be (Gorecky et al., 2017; Hecklau et al., 2016, da Silva et al.; 2019. pp. 98-120):

- technológiai: programozás, adatvédelem, IT szakmai ismeret, médiaismeret;
- módszertani: problémamegoldó-képesség, kreativitás, döntéshozás, konfliktuskezelés, analitikus tudás, kutatói képesség;
- szociális: intellektuális képességek, nyelvi és kommunikációs képesség, elkötelezettség, tudástranszfer;
- személyes: rugalmasság, tanulásra való motiváció, nyomás alatt való munkavégzés.

Legfontosabb Ipar 4.0 kompetenciáknak említi a szakirodalom: a kommunikáció, a kreativitás, az innováció, a vezetői készség, az analitikai tudás és a döntéshozó képesség melyek elengedhetetlenek a project menedzsment, a technológiai fejlődés, a rendszerek és emberek hatékony menedzselésének és felülvizsgálatának érdekében (da Silva et al., 2019 pp. 98-120). Tehát olyan munkaerőre van szükség, aki teljes képen gondolkodik, azonnal alkalmazkodik és az elvégzett munkája segíti a vállalat versenyképességének fenntartását (Karacay, 2018, p. 130).

Egy másik megközelítés értelmében (Kazancoglu & Ozkan-Ozen, 2018 in da Silva et al., 2019 pp. 98-120) a legfontosabb Ipar 4.0 kompetenciák: a komplex szituációkban való cselekvési képesség, kritikai gondolkodás, rugalmasság, interdiszciplináris tanulás, IT tudás, technológiai tudás és az analitikai tudás.

A kutatásunk során a munkavállalók készségeinek vizsgálata Sonntag-Schäfer-Rausser (1993, p. 165.) besorolása alapján történik. Sonntag-Schäfer-Rausser három csoportot különböztet meg: szakmai, módszertani és társas (szociális) kompetenciákat, melyeket tovább bont készségek, ismeretek, gondolkodás és problémamegoldás, kreativitás, tanulóképeség, kommunikáció és kooperáció szintekre (Sonntag & Schäfer-Rausser, 1993, pp. 164-166).

Szakmai kompetencia	Módszertani kompetencia	Társas (szociális) kompetencia
KÉSZSÉGEK	GONDOLKODÁS ÉS PROBLÉMAMEGOLDÁS	KOMMUNIKÁCIÓ
<ul style="list-style-type: none"> • Gyakorlati szakmai készségek • Munkaeszközök kezelése • Pontosság, gondosság és ügyesség a munkavégzés során 	<ul style="list-style-type: none"> • Absztrakt gondolkodás • Diagnosztizálás, hibakeresés • Problémamegoldás, hibaelhárítás • Információgyűjtés • Tervezés, kontroll, értékelés 	<ul style="list-style-type: none"> • Kapcsolatteremtő képesség • Támogatás / segítségkérés képessége • Saját álláspont képviselése, véleménynyilvánítás képessége • Információ továbbadás képessége
ISMERETEK	KREATIVITÁS	KOOPERÁCIÓ
<ul style="list-style-type: none"> • Sajátos szakmai ismeretek • Munkafolyamatok, eszközök, és gépek munkaeszközök ismerete • Szakkifejezések • Munkavédelmi ismeretek 	<ul style="list-style-type: none"> • Kreativitás, ötletgazdagság • Rugalmasság • Érdeklődés, újdonságok kipróbálása 	<ul style="list-style-type: none"> • Képesség együttműködésre és csoportos munkavégzésre • Érvényesülési képesség csoportban • Konfliktustűrő képesség • Segítőkézség, kollegialitás
	TANULÓKÉPESSÉG	
	☐ Általános tanulóképesség ☐ Emlékezőképesség, megjegyző képesség ☐ Munka és tanulási technikák ☐ Felfogóképesség	

12. ábra

Sonntag-Schäfer-Rausser kompetencia csoportosítása

Forrás: Sonntag & Schäfer-Rausser, 1993, pp. 164-166

Sonntag & Schäfer-Rausser a kompetencia fogalmát úgy határozzák meg, mint szubjektív követelmények rendszerét, ami a cselekedetek minőségében fejeződik ki, valamint ezeket szabályozza (Sonntag & Schäfer-Rausser, 1993, p. 164).

A szerzők kompetencia alatt az egyén azon jellemzőinek összességét értik, amelyek hozzájárulnak a munkafeladatok ellátása révén a szervezeti cél megvalósításához.

A kutatási munka során Lichtblau et al. (2015, pp. 11-24.) által kidolgozott Ipar 4.0 érettségi modell munkavállalókra vonatkozó dimenziójának használatával történik a munkavállalók készségbeli szintjének a meghatározása. Az 2. táblázatban az Ipar 4.0 munkavállalói készségeinek szintjei kerültek összefoglalásra.

	Dimenzió	0. szint	1. szint	2. szint	3. szint	4. szint	5. szint
Munkavállalók	Munkavállalók készségei	Nincs készség	A munkavállalók szerény készségekkel rendelkeznek egy releváns területen.	A munkavállalók szerény készségekkel rendelkeznek pár releváns területen.	A munkavállalók megfelelő készségekkel rendelkeznek néhány releváns területen.	A munkavállalók megfelelő készségekkel rendelkeznek számos releváns területen.	A munkavállalók az összes szükséges készség birtokában állnak számos releváns terület esetében.

2. táblázat

Munkavállalók dimenziója

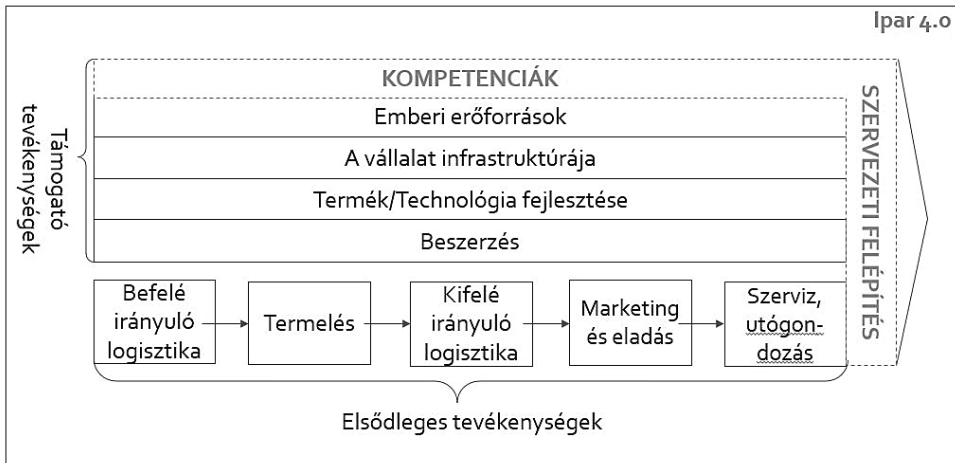
Forrás: Lichtblau et al. érettségi modellje alapján, 2015, p. 74.

Az érettségi modell külön dimenziót szentel a munkavállalóknak, hiszen azt állítja, hogy ők azok, akik a leginkább érintettek a változásban. Megváltozik a közvetlen munkakörnyezetük, ezáltal új képességekkel, képzettségekkel kell rendelkezniük, melyhez képzések és folyamatos oktatások járulhatnak hozzá (Lichtblau et al., 2015, p. 52). A dimenzió szintekre történő lebontása értelmében a 0. szinten a munkavállalók nem felelnek meg az elvárásoknak, az 1. szint esetén a munkavállalók szerény készségekkel rendelkeznek egy releváns területen, míg a 2. szinten pár releváns területen rendelkeznek szerény készségekkel. A 3. és 4. szintnél a munkavállalók már megfelelő készségek birtokában állnak néhány (3. szint), illetve számos (4. szint) releváns területen. Az utolsó, 5. szint esetében a munkavállalók az összes szükséges készséggel rendelkeznek számos releváns területen.

A kutatás keretrendszere

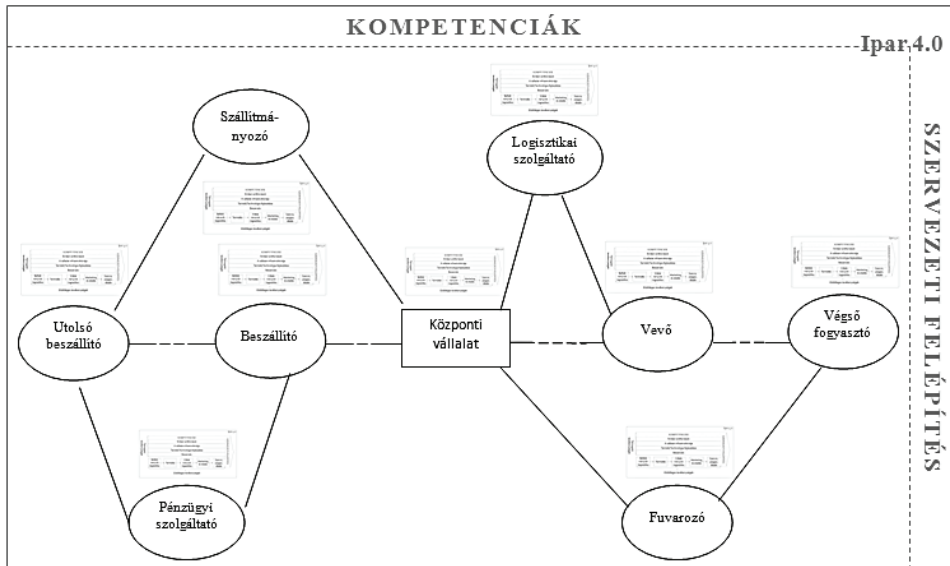
Az Ipar 4.0 terjedésével egyidejűleg a humán dimenzió továbbra is nagy jelentőséggel bír. Továbbra is az ember jelenti a versenyképesség alapját a szervezetek számára, ezért a munkavállalók felkészítése, fejlesztése az Ipar 4.0 kihívásaira fontos kompetitív tényező. Az Ipar 4.0 által generált fejlesztések bevezetése, új technológiák alkalmazása a szervezeti változásokon túl a munkavállalók alkalmazkodási, tanulási hajlandóságát, kompetenciáinak fejlesztését is igényli.

A kutatás gondolati modelljének alapjául Porter (1985) modellje szolgált. A modell elemei a kutatás értelmében az Ipar 4.0 kontextusában értelmezendők. A támogató tevékenységek között elhelyezkedő „Emberi erőforrások” tényezője hatékony, ha a szervezet munkavállalói megfelelő kompetenciákkal rendelkeznek. Ugyanakkor a Porter-féle modell a szervezeti felépítés aspektussal is kiegészítésre, – és a kutatásba beépítésre – került, mivel átláthatósága, hatékony alkalmazása nélkül a Támogató, illetve Elsődleges tevékenységek sikeres működése nem valósítható meg.

13. ábra
Kutatás gondolati modellje
Saját szerkesztés Porter (1985) alapján

A kutatás gondolati modellje ellátás lánc szemléletben is felállításra került, ugyanis az Ipar 4.0 különböző megjelenési formái sok esetben túlnyúlnak a szervezeti határokon. Gyakran előfordul, hogy egy-egy Ipar 4.0 alkalmazás éppen arra szolgál, hogy áthidalja, zökkenőmentessé tegye a szervezeti határok átlépését. Ehhez nyújt segítséget a határterületen dolgozó munkavállalók megfelelő kompetenciakészlete, ami szervezeten belül és kívül szolgálja a végső fogyasztó igényeinek kielégítést, a megfelelő input létrehozásával.

4. ábra

A kutatás gondolati modellje SCM szemléletben

Forrás: saját szerkesztés

A kutatásban, az Ipar 4.0 és a HR hazai állapotának helyzetfelmérése szolgál alapul arra, hogy az Ipar 4.0 Hr vonatkozásainak várható trendjei körvonalazhatóak legyenek. Ennek meghatározásában a nemzetközi példák megismerése és az alkalmazott Ipar 4.0 technológiák azonosítása is szükségszerű támogatást ad, valamint a digitális érettség szintjének meghatározása megkerülhetetlen a további fejlődési irányok kitűzésében.

A kutatás során az alábbi kutatási kérdésekre keressük a választ és a következő hipotéziseket vizsgáljuk:

K-1: Mit gondolnak a kutatásban résztvevők, hol tartanak a digitális érettségben? Mik az Ipar 4.0-ban rejlő lehetőségek? Milyen mértékben van jelen az Ipar 4.0 a HRM területén a vizsgált vállalatoknál, illetve milyen kihívások elé állítja az Ipar 4.0 a vállalati HRM-et? Milyen támogatást várnak az Ipar 4.0 kapcsán felmerült problémáikra?

K-2: Milyen kompetenciacsere/átrendeződést idéz elő az Ipar 4.0 a vizsgált vállalatoknál, a munkavégzésben?

K-3: Hogyan hat az Ipar 4.0 a vizsgált vállalatok szervezeti felépítésére, működésére?

H-1: Az Ipar 4.0 érettségi modelljének 6 dimenziója alapján a vizsgált vállalatok jellemzően az 1-3. szintre sorolhatók. Az 1. szinten a kezdeményezések állnak, a termelési folyamatok kis része támogatott csak informatikai rendszerek által, az igényelt képességek pedig csak néhány területen találhatóak

meg. A 2. szint stratégiai irányultságában megtalálható az Ipar 4.0 szemlélet, megfelelő az IT biztonság is és néhány területen a munkavállalók a szükséges képességek birtokában vannak, hogy növekedhessen az Ipar 4.0. A 3. szinten Ipar 4.0 beruházásokkal találkozhatunk, tervben szerepel a felhő alapú megoldás, a munkavállalók képességeinek fejlesztése pedig már eltervezett (Lichtblau et al., 2015, pp. 22-23).

H-2: Sonntag-Schäfer-Rausser szakmai kompetenciái közül a gyakorlati szakmai készségek, munkaeszközök kezelése, munkafolyamatok, eszközök és gépek, munkaeszközök ismerete, a módszertani ismeretek közül a problémamegoldás, újdonságok kipróbálása, rugalmasság, általános tanulóképesség, míg a társas kompetenciáknál a csoportos munkavégzés, illetve ebből adódóan az érvényesülési képesség értékelődhet fel.

H-3: Az Ipar 4.0 hatására a módszertani kompetenciák közül kevésbé lesz hangsúlyos a hibakeresés, emlékezőképesség, megjegyző képesség birtoklása.

H-4: A Sonntag-Schäfer-Rausser kompetencia modellből az Ipar 4.0 hatására nincsenek szükségtelenné váló, vagy jelentősen leértékelődő kompetenciák.

H-5: A Sonntag-Schäfer-Rausser modelljében fel nem tüntetett, ám az Ipar 4.0 hatására megjelenő kompetenciaigény az élethosszig tartó tanulás (Life Long Learning), illetve a gépek és eszközök ismeretén túlmenően a speciális informatikai ismeretek is.

H-6: Az érettségi modell kezdeti szintjein elhelyezkedő vállalatoknál jelentős szervezeti változás nem tapasztalható.

Ahhoz, hogy egységes fogalmi keretrendszer mentén kerüljenek értelmezésre a használt fogalmak, azok definiálásra kerültek.

Ipar 4.0 érettségi modell: Célja, hogy meghatározza, hogy a vállalat az Ipar 4.0 érettségi modell mely típusához tartozik: „új belépő”, „tanuló”, „vezető”. Ez az osztályozás az Ipar 4.0 hat dimenziója alapján történik: stratégia és szervezet, okos gyár, okos üzemeltetés, okos termékek, adatvezérelt szolgáltatás és a munkavállalók (Lichtblau et al., 2015, p. 8).

Kompetencia: A szerzők, kompetencia alatt az egyén azon jellemzőinek összességét értik, amelyek hozzájárulnak a munkafeladatok ellátása révén a szervezeti cél megvalósításához.

Szakmai kompetenciák: „A szakmai ismeretek, valamint a szakmai készségek, képességek alkotják a szakmai kompetenciát. A szakmai kompetencia az egyén a szakképzésének megfelelő munkatevékenység, munkafeladatok elvégzésére való képessége, alkalmassága.” Például speciális szoftverek kezelése, ügyfélkezelés, anyaggyártás. (Binder et al., 2008, pp. 41-42, 199)

Módszertani kompetencia: „A megfelelő módszerekkel a szakmai ismeretek önálló, rugalmas, hatékony és kreatív alkalmazására ad felhatalmazást. A módszertani kompetenciák azokat a kognitív (megismerésre vonatkozó) képességeket

írják le, amelyekkel a megszerzett szakmai ismereteket, tudást megfelelően kifejlesztett módszerekkel alkalmazzuk.” (Kovács-Pató-Pató, 2010, p. 6.) Például figyelem-összpontosítás, logikus gondolkodás, kreativitás, helyzetfelmérés, okok feltárása, kompromisszumkézség (Binder et al., 2008, pp. 42, 43).

Társas kompetenciák: „A munkatevékenység, a munkavégzés során a munkatársakkal, illetve ügyfelekkel (azon személyek, akikre a munkatevékenység irányul) való közvetlen kapcsolatot, a velük összefüggő cselekvéseket, különösen az együttműködés, a kommunikáció és a konfliktuskezelés milyenségét leíró jellemzői az egyénnek.” Például kapcsolatteremtő készség, kapcsolatfenntartó készség, határozottság, kezdeményező-készség, udvariasság. (Binder et al., 2008, pp. 43, 199)

Szervezeti struktúra: „Szervezeti struktúra alatt a vállalat azon működési kereteit értjük, amely (1) a specializáció formájával, elmélyültségével, szabályozottságával, (2) az operatív és stratégiai döntési hatáskörök centralizáltságával, vagy decentralizáltságával, ezek szabályozottságával és a hatásköri rendszer egy- vagy többvonalasságával, valamint (4) a működés összehangolását biztosító koordinációs eszközök típusaival, számosságával és leginkább ezen eszközök működést meghatározó, befolyásoló szerepével írható le.” (Antal, 2006, p. 7)

A kutatás egyik fókuszja a HR területén várható változások, kompetenciacerelődés és az Ipar 4.0 kapcsolata, ezért a vizsgálódáshoz használt interjú kérdéslistánál az Ipar 4.0 érettségi modelljéből a munkavállalókra vonatkozó dimenziója került alkalmazásra (Lichtblau et al., 2015, p. 52).

Az 3. táblázatban összerendelésre kerültek a kutatói kérdések a hipotézisekkel és az alkalmazott módszertannal.

Kutatási kérdés	Hipotézis/Feltételezés	Interjúkérdések	Kutatási módszertan
K-1: Mit gondolnak a kutatásban résztvevők, hol tartanak a digitális érettségben? Mik az Ipar 4.0-ban rejlő lehetőségek? Milyen mértékben van jelen az Ipar 4.0 a HRM területén a vizsgált vállalatoknál, illetve milyen kihívások elé állítja az Ipar 4.0 a vállalati HRM-et? Milyen támogatást várnak az Ipar 4.0 kapcsán felmerült problémáikra?	H1: Az Ipar 4.0 érettségi modelljének 6 dimenziója alapján a vizsgált vállalatok jellemzően az 1-3. szintre sorolhatók.	1,2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 20, 21	Interjú, kérdőív
K-2: Milyen kompetenciacerelődést/ átrendeződést idéz elő az Ipar 4.0 a vizsgált vállalatoknál a munkavégzésben?	H-2: Sonntag-Schäfer-Rauser szakmai kompetenciái közül a gyakorlati szakmai készségek, munkaeszkö-	10, 13, 17, 18	

	zök kezelése, munkafolyamatok, eszközök és gépek, munkaeszközök ismerete, a módszertani ismeretek közül a problémamegoldás, újdonságok kipróbálása, rugalmasság, általános tanulóképesség, míg a társas kompetenciáknál a csoportos munkavégzés, illetve ebből adódóan az érvényesülési képesség értékelődhet fel.		
	H-3: Az Ipar 4.0 hatására a módszertani kompetenciák közül kevésbé lesz hangsúlyos a hibakeresés, emlékezőképesség, megjegyző képesség birtoklása.	13, 19	
	H-4: A Sonntag-Schäfer-Rauser kompetencia modellből az Ipar 4.0 hatására nincsenek szükségtelenné váló, vagy jelentősen leértékelődő kompetenciák.	13, 19	
	H-5: A Sonntag-Schäfer-Rauser modelljében fel nem tüntetett, ám az Ipar 4.0 hatására megjelenő kompetenciaigény az élethosszig tartó tanulás (Life Long Learning), illetve a gépek és eszközök ismeretén túlmenően a speciális informatikai ismeretek is.	13, 17, 18, 19	
K-3: Hogyan hat az Ipar 4.0 a vizsgált vállalatok szervezeti felépítésére, működésére?	H-6: Az érettségi modell kezdeti szintjein elhelyezkedő vállalatoknál jelentős szervezeti változás nem tapasztalható.	3, 16	

3. táblázat

Kutatói kérdések, hipotézisek és alkalmazott módszertan összerendelése

Forrás: saját szerkesztés

A kutatás interjúkon alapul. Eddig 10 vállalat került megkeresésre. Az interjú kérdéslista 21 kérdése érinti a fent említett témaköröket. 6 db interjú készült el eddig. Kiértékelés 2020 első felében várható. Bízunk benne, hogy már ebben a cikkben megfogalmazott kérdésfeltevések is hasznosak voltak és hogy a felmérés eredményeit hamarosan meg tudjuk osztani a tudományos és a HR közösséggel.

Összefoglalás

Az Ipar 4.0 számos változást hoz mind hétköznapjainkba, mind a munka világába. Megváltozik a közvetlen munkakörnyezetünk, az elvégzendő feladatok, az alkalmazandó technológiák, a minőségi követelmények. Áthelyeződik a figyelem fókusza, nagyobb turbulencia jelenik meg a változások terén, gyors alkalmazkodóképesség és minden korábbinál nagyobb rugalmasság lesz szükséges, hogy versenyben tudjanak maradni a munkavállalók. Ezeknek a változásoknak köszönhetően, bizonyára új képességekkel, kompetenciákkal, képzettségekkel kell rendelkezniük majd a munkavégzőknek.

Nemcsak a munkavégző embert állítja azonban kihívások elé az Ipar 4.0, hanem a szervezetet is, aminek nyitottnak kell lennie a változásra, az új beruházásokra. A szervezeten belül a HRM-nek még komplexebbé válik a munkája, hisz működése során alkalmazkodnia kell a munkáját segítő digitális megoldásokhoz, elvárásokhoz; valamint egyensúlyt kell teremtenie a munkavállalók és az Ipar 4.0 keltette változások között. A munkakörnek megfelelő, komplex tudással, kompetenciával rendelkező munkavállalót kell alkalmazni, a meglévő alkalmazottnak szükséges képzéseket biztosítani. Segíteni kell azt a munkavállalói réteget is, aki nem tudja azonnal felvenni a lépést az átalakuló munkaerőpiacon.

Jegyzetek

¹ A megjelenést támogatta az Innovációs és Technológiai Minisztérium a Felsőoktatási Intézményi Kiválóság Program keretében az NKFIH-1158-6/2019 sz. támogatói okirat alapján.

² cyber-physical systems (kiber-fizikai rendszerek)

Felhasznált irodalom

- Abonyi J., Miszlivetz F., 2019. *Hálózatok metszéspontjain: a negyedik ipari forradalom társadalmi kihívásai*. IASK - Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete Kőszeg.
URL <https://iask.hu/hu/abonyi-janos-miszlivetz-ferenc-halozatok-metszespontjain-a-negyedik-ipari-forradalom-tarsadalmi-kihivasai/> (letöltve:2020.01.27).
- Antal, Zs., 2006. *A szervezeti struktúra mint a stratégia megvalósítását támogató eszköz*, Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan Intézet Versenyképesség Kutató Központ, 40. sz. műhelytanulmány, pp. 1-49.
- Aaroma, S. et al., 2019. *Industry 4.0 Concepts for Worker Engagement, Human Systems Engineering and Design*, Springer, pp. 34-40.
- Becker, T. & Stern, H., 2016. *Future Trends in Human Work Area Design for Cyber-physical Production Systems*. Bremen, Germany, ScienceDirect, pp. 404-409.
- Binder, J. et al., 2008. *A szakképzés rendszere*, Budapest, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, pp. 1-234.
- da Silva, V. L. et al., 2019. *Human Factor in Smart Industry: a literature review*, Future Studies Research Journal, Vol. 12, No. 1., pp. 98-120.
- Demeter, K., Losonci, D., Nagy, J. & Horváth, B., 2019. *Tapasztalatok az ipar 4.0-val - Egy esetalapú elemzés. Vezetéstudomány*, pp. 11-23.
- Ford, M., 2015. *Rise of the Robots: Technology and the threat of a jobless future*, Basic Books, New York, pp. 1-354.
- Hecklau, F. et al., 2016. *Holistic Approach for Human Resource Management in Industry 4.0*, Procedia CIRP, pp. 1-6.
- Horváth A., 2016. *A létfontosságú rendszerelemek és a technológiai fejlődés új kockázatai I. A biztonság változó értelmezése*. Hadtudomány 26. E-szám, pp. 189-201.
- Kaasinen, E. et al., 2020. *Empowering and Engaging Industrial Workers with Operator 4.0 solutions*, Computers & Industrial Engineering, Vol. 139, pp. 1-13.
- Karacay, G., 2018. *Talent Development for Industry 4.0* (Industry 4.0: Managing The Digital Transformation számban). Svájc: Springer, Cham, pp. 123-136.
- Kovács Z. – Pató G-né Sz. B. – Pató G., 2010, *Kompetenciák a karbantartás területén*, XXII. Nemzetközi karbantartási konferencia, Veszprém, 194-207.
- Lichtblau, K. et al., 2015. *Industrie 4.0 Readiness*. Aachen, Cologne, pp. 1-76.
- Maczewska, A., Polak-Sopinska, A., Wisniewski, Z., 2020. *Computer-Aided Occupational Risk Assessment of Physical Workload in the Logistics 4.0*, AHFE 2019, AISC 961, Springer, pp. 378-390.
- Monostori, L. et al., 2016. *IPAR 4.0 Cselekvési Terv. Ipar 4.0 Nemzeti Technológiai Platform*, pp. 1-47.
- Némethy, K. & Poór, J., 2018. *A jövő munkahelye az IPAR 4.0 tükrében. Opus et Educatio*, 5.(2.), pp. 216-224.
- Porter, M. E., 1985. *Competitive advantage: creating and sustaining superior performance*. New York London: Free Press ; Collier Macmillan. pp. 1-30.
- Romero, D. et al., 2016. *Towards an Operator 4.0 typology: A human-centric perspective on the fourth industrial revolution technologies*, pp. 1-11.

- Shamim, S. et al., 2016. *Management Approaches for Industry 4.0: A human resource management perspective*, IEEE Congress on Evolutionary Computation (CEC), pp. 5309-5316.
- Sivathanu, B., Pillai, R., 2018. *Smart HR 4.0 – how industry 4.0 is disrupting HR*, Human Resource Management International Digest, Vol. 26 No. 4, pp. 7-11.
- Sonntag-Schäfer-Rausser (1993): *Selbsteinschätzung beruflicher Kompetenzen bei der Evaluation von Bildungsmaßnahmen*. Zeitschrift für Arbeits - und Organisationspsychologie 37. Jg. 4. pp. 163-171.

Életminőség és szociális érzékenység

KALOCSAI ADRIENN – PÁTKAINÉ SZMULAI RITA –
TISZTL HENRIK

Elmélet és gyakorlat az iskolai szociális munkában a 2018-ban bevezetett óvodai és iskolai szociális szolgáltatás tapasztalatai tükrében

**Theory and Practice of the Social Work in the Kindergarten and in
the School in 2018 of Social Service on the Basis of its Experiences**

Abstract

Based on our experience we introduce the results, difficulties and challenges we have faced in the establishment and operation of a service that started in 2018. Based on theoretical questions and reflective of practical work, we define school social work, its purposes, frameworks, roles, methods and theoretical basis for work and competencies. While searching the way to overcome the difficulties, we outline the relationship and the differences between theory, literature, professional recommendation and practice. From a view of the Service Director and the School Assistant we demonstrate up-to-date practice and present a range of tasks we undertake. Also review tasks we have to do in terms of practical and theoretical approach.

Our work is intended as a feedback link to train social helpers in kindergarten and school, reflecting from practice to theory, hoping to contribute to the complex functioning of the so-called 'theory' and 'practice'.

Keynotes: social work in the school and in the kindergarten, theory of the social workers in the school, practice of the social workers in the school, methods, palette.

Absztrakt

Helyzetjelentésünkben a saját tapasztalataink alapján mutatjuk be, hogy milyen eredményekkel, nehézségekkel, kihívásokkal szembesültünk a 2018-ban elindult, azóta is folyamatosan épülő szolgáltatás kialakítása, működtetése kapcsán. Az elméleti kérdésekből kiindulva és a gyakorlati munkából reflektálva definiáljuk (újradefiniáljuk) az iskolai szociális munkát, meghatározzuk célját, kereteit, szerepeit, módszereit és a munkavégzéshez szükséges elméleti alapokat valamint kompetenciákat. Felvázoljuk az elmélet, a szakirodalom és a szakmai ajánlás¹ valamint a gyakorlat közötti kapcsolatot, a közöttük tapasztalt differenciákat, utakat keresve a nehézségek áthidalására. Szolgáltatásvezetői és iskolai segítői szemszögből is láttelet adunk a mára kialakult gyakorlatról, ismertetjük az általunk felvállalt feladatok palettáját,

gyakorlati és elméleti megközelítésből is számba vesszük, hogy milyen további feladataink vannak. Munkánkat az óvodai és iskolai szociális segítők képzését segítő, a gyakorlatból az elméletbe reflektáló visszacsatolásnak szánjuk, remélve, hogy ezzel is hozzájárulunk az úgynevezett „elmélet” és „gyakorlat” komplex működéséhez.

Kulcsszavak: óvodai és iskolai szociális segítő, iskolai szociális munka elmélete és gyakorlata, eszköztár, paletta.

1. Az elméletet és a gyakorlatot meghatározó tényezők

1.1. Az „elmélet” és a „gyakorlat” meghatározása

A szociális szakemberek képzése kapcsán mind a képzők, mind pedig a gyakorlatban praktizáló segítő szakemberek oldaláról gyakran felmerül megállapítás, miszerint „az elmélet és gyakorlat két különböző dolog”, „a kettő távol áll egymástól”. „Megállapítható, hogy az iskolai-tantermi képzésben közvetített tudás, ismeretek, készségek, értékek sokszor:

- lényegesen ellentmondásban vannak a terepgyakorlat során szerzett tapasztalatokkal, és viszont
- a keretek és kényszerek, a lojalítások és diktátumok, a kiégettség és tehetetlenség (vagy a gyenge hatásfokú eljárások), a megfelelő minőségű szakértelem hiánya stb... miatt gyorsan eliminálódnak, kisiklanak, elvesztik lényegüket

„... amit Te tanultál az iskolában, az gyönyörű, csak itt ezt a gyakorlatban nem lehet használni...” – mondja sokszor egy – egy tereptanár, „... a szociális szolgáltatásoknál nincsenek lendületben tartó, összegző, értékelő eset elemzések ... mert nincs idő..., ez egyfajta gondolkodáskényszer a képző intézményrendszer részéről a ...terep felé...” – mondják az oktatók (Budai 2001, id. Budai 2009, 12 old.).

A szociális munkás képzésében illetve a gyakorlatban egyaránt résztvevő szakembereként, éppen a fenti „szakadék” áthidalása érdekében érdemesnek tartjuk az elméletben megjelenő tartalmakat, fogalmakat, irányelveket összevetni a gyakorlatban használt terminológiával, valós tevékenységi keretekkel és módszerekkel.

Az elméleti és gyakorlati keretek tisztázására első körben a didaktika tudományát, ezen belül az oktatás tevékenységének meghatározását hívjuk segítségül.

„A mindennapok gyakorlatában hétköznapi értelmezés szerint valamely információ, ismeret, tudás megtanítását, kezelését, elsajátíttatását értjük oktatáson... A tudás birtokosa megmutatja, elmondja, elmagyarázza, ismerteti az ismereteket, információkat az oktatásra szorulóknak... Az oktatásemélet az iránytű szerepét tölti be a *tantárgypedagógiák* számára. A tantárgy-pedagógiák (szakdidaktikák, szakmódszertanok) ugyanis valamely műveltségi terület/tantárgy tanításának-tanulásának és a kapcsolódó nevelési feladatoknak módszereivel foglalkoznak. J. Locke (1632 -1704) pedagógiai koncepciójában már a 17. század végén kifejti, hogy az ismeretek, az ismeretek alkalmazása kapcsán töltik be funkcióikat (Ballér és munkatársai, 2011). E tekintetben defi-

niálhatjuk úgy az információkat, mint az elméletet, az információk alkalmazását pedig tekinthetjük a gyakorlatnak. Kerschensteiner (1854–1932) állampolgári nevelési koncepciójában konkrét gyakorlathoz igazodó oktatáselméleti irányzat bontakozik ki. Koncepciójában a nevelés normatív, irányított, tevékenységre orientált, mely feladatának tekinti a társadalmi partnerviszonyra való felkészítést (Ballér és munkatársai, 2011). Ebből a megközelítésből kiindulva az elmélet, a tevékenységre orientált felkészítő munka, a gyakorlat pedig maga a tevékenység, a társadalmi partnerviszony. Ballér és munkatársai a Didaktika digitális tankönyvtárban a következőképpen jellemzik az elmélet kontra gyakorlat problémáját: „Az elméleti alapvetések, elképzelések, megállapítások, tételek, elvek formájában, a legjobb szándék ellenére is „ünnepnapiak” maradnak mindaddig, amíg nem érintik meg, nem hatnak, nem befolyásolják kellő mértékben a „hétköznapi” gyakorlatot. Mindez pesszimizmust, cinizmust válthat ki mind az elmélet, mind pedig a gyakorlat szakembereiben (Ballér és munkatársai, 2011). A Magyar Katolikus Lexikon szerint „az **elmélet** (gör. *theória*): a gondolkodó elme terméke, valószínű magyarázat, mely egységes elvből vezeti le a tapasztalt tények széles körét úgy, hogy a belőle levont következtetések összhangban álljanak a tapasztalt tényekkel”.

A Magyar nyelv 1862-es szótára meghatározásában az elmélet: „1) Általán, amit elmével, azaz érzéki és gondolkodó tehetségünkkel öntudatosan felfogunk. 2) Különösen, érzéken túli tárgynak fogalma, elvont fogalom, nézet, melyre egyedül tapasztalás által eljutni nem lehet, hanem elvont gondolkodás által. (Conceptus purus). 3) Megfelel e görög szónak: theoria, azaz oly ismeret, igazság, mely kizárólag belső szemlélődésünkben létezik, tekintet nélkül arra, vajon felel-e meg annak valamely való tárgy a tapasztalatban vagy sem.” Ugyanebben a szótárban a gyakorlat az amely „a cselekvés következménye, eredménye gyanánt vétetik”. E megközelítéseket is figyelembe véve 1. sz. táblázatunkban definiáljuk az elmélet és gyakorlat munkánk szempontjából lényeges jellemzőit.

Elmélet jellemzői	Gyakorlat jellemzői
<ul style="list-style-type: none"> • fizikai világ jelenségeit és az azok mögött meghúzódó okokat leíró fogalom • jellemzője a fogalmak, módszerek, eszközök bemutatása • mentális produktum a való világ dolgairól • optimális, idealisztikus • „vélt” • általános 	<ul style="list-style-type: none"> • a fizikai világ valós történéseit foglalja magába • megjelenik benne a tevékenység, a módszerek, eszközök működtetése • „valós” • konkrét

1. sz. táblázat

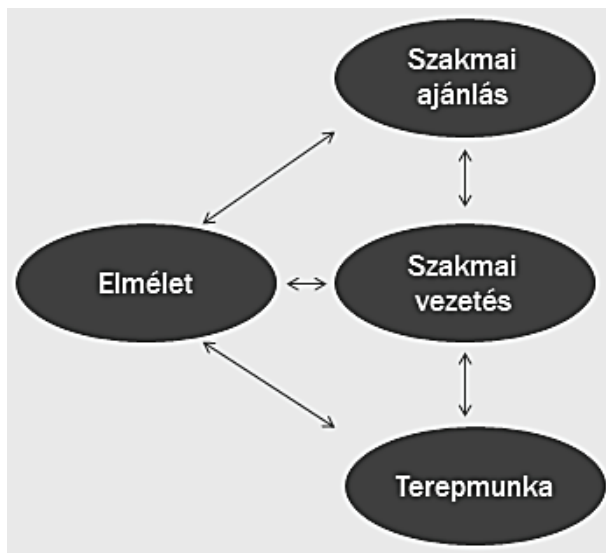
Az „elmélet” és a „gyakorlat” szétválasztása

Mind a képzés, mind pedig a terepen folyó munka érdeke, hogy az elmélet és gyakorlat közelítsen egymáshoz, még inkább építkezzen egymásra. Az elméleti képzés a gyakorlatba integrálható, minőségi szakmai munkára készítsen fel, adjon alapokat a gyakorlatban folytatott tevékenységhez, iránymutatást és eszközöket a hétköznapi munka során végzett feladatokhoz, felmerülő problémák megoldásához. Az együttműködés minimális feltétele, hogy legyen párbeszéd (fórumok, konferenciák, gyakorlatban dolgozó szakemberek aktív részvétele a képzésben, közös kutatás, stb.) az elméletben tevékenykedő és a gyakorlatban dolgozó kollégák között. Az alábbiakban tapasztalataink megosztásával kívánunk részt venni ebben a „párbeszédben”.

1. 2. Az óvodai és iskolai szociális segítség elméleti háttere, gyakorlata

A következőkben röviden körvonalazzuk, hogy mit tekintünk a saját tevékenységünk elméleti hátterének illetve gyakorlatának.

Szűken értelmezve az óvodai és iskolai szociális segítő munka elméleti hátterét az iskolai szociális munka-, szociálpedagógiai és a társszakmák nemzetközi-, valamint hazai szakirodalmá adja. Tágabban értelmezve előírásaikkal és iránymutatásukkal elméleti hátteret nyújtanak a tevékenységet befolyásoló törvények és rendeletek („Szakmai ajánlás”²²), ugyanakkor ezek a dokumentumok - ugyancsak tágran értelmezve - a tevékenység gyakorlatát is jelentik azáltal, hogy meghatározzák, előírják a gyakorlati munkát, azaz a bennük leírtak közvetlenül alkalmazásra kerülnek. Még tágabban értelmezve az iskolai szociális segítséget végző egy-egy szakember mentális reprezentációjában is léteznek elméletek arról, hogy hogyan képzei a saját szakmai munkáját, miközben a praxis, konkrét helyzetek során eltérhet ettől az elmélettől. Ideális folyamatban a konkrét munkavégzés, szakmai tevékenységi keretek, hátteréül szolgáló intézményi rendszer illeszkedik a törvényi, rendeleti szintű elvárásokhoz, a képzésben nyújtott értékekhez, iránymutatásokhoz, valamint a munkát végző személy saját szakmai ars poetikájához. A munkavégző számára diszsonanciát okoz, amennyiben a gyakorlati feltételek nincsenek összhangban a munkavégzést irányító elméletekkel. A gyakorlat talán legfontosabb befolyásoló tényezője közé tartozik az a társadalmi közeg, ahol megvalósul maga a tevékenység. A társadalmi közeg (az óvodai és iskolai szociális segítség esetében például a köznevelési rendszer szereplői) szükségleteik révén meghatározzák azt, hogy mi történik a gyakorlatban. Az elmélet és a gyakorlat számára is alapvető fontosságú, hogy kövesse-, és reflektáljon is a társadalmi szükségletekre (1. sz. ábra: Az iskolai és óvodai szociális segítő elméletének és gyakorlatának kapcsolata).

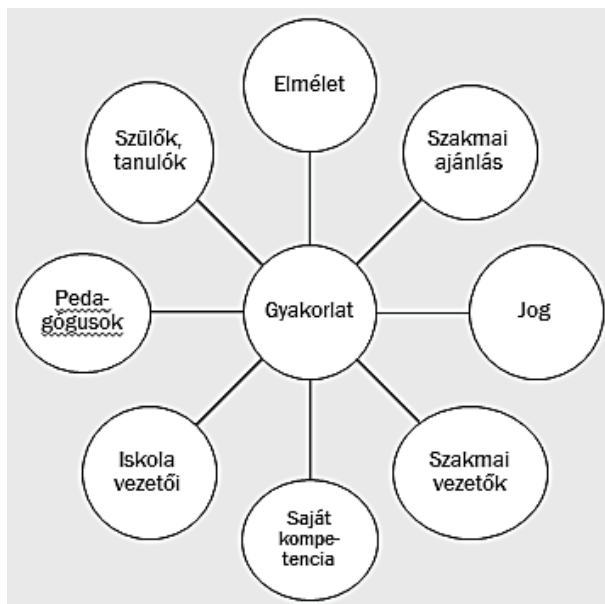
1. sz. ábra

Az iskolai és óvodai szociális segítők elméletének és gyakorlatának kapcsolata

Felvezetésünkben helyzetjelentést ígérünk, ezzel is hangsúlyozva, hogy munkánk nem empirikus kutatásra épül, hanem három, az óvodai és iskolai szociális segítők ügye iránt elkötelezett (egy ugyanazon központban tevékenykedő intézményvezető, szakmai vezető, illetve a terepen dolgozó és a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán iskolai szociális munkát oktató) szakember folyamatközi reflexiója. A továbbiakban az óvodai és iskolai szociális segítség meghatározása, keretei, bevezetése, működtetése kapcsán adunk rövid betekintést, elméleti megközelítésből kiindulva, a Szakmai ajánlás iránymutatásait figyelembe véve, de leginkább saját tapasztalataink nézőpontjából. Az óvodai és iskolai szociális segítség gyakorlatát számos tényező alakítja (2. sz. ábra).

Az elméleti képzés során bevezető tanulmányokra (szociológia, társadalomtörténet, pszichológia, közgazdaságtan, jogi alapismeretek, családszociológia, környezetszociológia, a deviáns viselkedés szociológiája, településszociológia, stb.), épülve a szociális terület speciális ismeretei (a veszprémi Főiskolán például eszmunka, közösségi szociális munka, szociális jog, iskolai szociális munka, stb.) tárgyak bővítik a szociális képzésben résztvevő hallgatók ismereteit. Az óvodai és iskolai szociális segítők képesítési követelményei³ alapján a felsőfokú szociális szakképzettség, iskolai szociális munkás, család- és gyermekvédő tanár, család- és gyermekvédő pedagógus, család- és gyermekvédelem szakos pedagógus, ennek hiányában gyermek- és ifjúságvédelmi tanácsadó oklevéllel rendelkező: nevelőtanár, pedagógus, pedagógiai előadó, pszichopedagógus, okleveles emberi erőforrás tanácsadó, óvodapedagógus, tanító, gyógypedagógus, illetve mentálhigiénés vég-

zettséggel rendelkezők is foglalkoztathatók a munkakörben. A bekerülő szakemberek elméleti ismeretei részben tehát különböznek egymástól, más-más erősségeket (és hiányosságokat) feltételeznek a terepen végzendő munkában.

2. sz. ábra

Az óvodai és iskolai szociális segítség keretei

Forrás: saját ábra

Az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenységet meghatározó keretek közül a törvények, rendeletek és például a „Szakmai ajánlás” kettős kapcsolódással (elméleti és gyakorlati vonatkozásban is) meghatározza a gyakorlatban folyó munkát. Elméleti a tekintetben, hogy fogalmakat alkot, iránymutatásul szolgál, értékeket közvetít, gyakorlati abból a szempontból, hogy kijelöli a terepen folyó munka kereteit, módszereit, eszközeit, meghatározza annak dokumentálását. Mindezeket nem csak a szociális segítő felé közvetíti, hanem, információt nyújt a felhasználók felé is (köznevelési intézményekben dolgozó intézményvezetők, pedagógusok, az ott ellátott gyermekek, tanulók, szülők, más szolgáltató szakemberek számára). Formálja a felhasználók tudását, elméleti ismereteit az óvodai és iskolai szociális segítő munkáról, miközben a felhasználók maguk is támasztanak elvárásokat, fogalmaznak meg olyan szükségleteket, melyek hatással vannak/lehetnek az óvodai illetve iskolai szociális munka kereteire.

Az óvodai és iskolai szociális segítő munkáját koordináló intézményvezetők, szakmai vezetők – noha vannak a törvényektől, rendeletektől vagy éppen Szakmai

ajánlástól független elképzeléseik is a szakmai munkára vonatkozóan – összességében mégiscsak tartaniuk kell magukat az iránymutató dokumentumokhoz, képviselniük kell azok elvárásait, szakmai követelményeit. Az egységes irányelvek, keretek, vagy akár terminológia meghatározzák egy hivatás sajátos jegyeit.

„A professziók sajátos jegyekkel bírnak...

- a közvélemény és az állam által elismert működési (kompetencia-) területe van, amelybe beletartozik a társadalmi problémák azon köre, melyeknek orvoslását és/vagy kontrollálását a közvélekedés a hivatás feladatának tekinti; valamint a jogszabályi keretek és az intézményrendszer, melynek keretében a hivatás képviselői szolgáltatásokat nyújtanak;
- a professziók feladata a társadalmi problémák meghatározott köréről tudást akkumulálni, és fenntartani azt a szakmai nyilvánosságot, amelyben ezt a tudást közkinccsé teszik;
- a hivatásoknak van kompetencia-leírása, mely rendszerint meghatározza:
 - a hivatás alapértékeit, azaz, hogy a gyakorlat során milyen célokat lehet kitűzni;
 - a szakmai tudást, azaz a jelenségeket értelmező elméleteket és a gyakorlati munkában használt készségeket;
 - valamint annak reprezentációját (ez nem mindig jelenik meg írásos formában), hogy a hivatás közössége és a szolgáltatások felhasználói milyen személyiségvonásokat várnak el a hivatás képviselőitől, azaz a szakmai személyiséggel kapcsolatos elvárásokat;
- a hivatások működtetnek képzési rendszereket, működési engedélyeket adnak ki, mellyel létrehozzák a szakmai hierarchiát;
- a hivatásokkal szemben rendszerint magasabb etikai elvárásokat támaszt a közgondolkodás, ezért a hivatásoknak van etikai kódexe, mely meghatározza, hogy különböző ellentmondásos helyzetekben hogyan kell viselkedniük a hivatás képviselőinek;
- ezen kívül a hivatásoknak van szakmapolitikájuk, amellyel igyekeznek a hivatás működési feltételeit meghatározó szakpolitikai döntéseket befolyásolni a hivatás egységét megjelenítő testületeken keresztül, mint amilyen a kamara, vagy a hazai szociális munkás szakmában a Szociális Szakmai Szövetség” (Deákné Orosz Zsuzsa – Kozma Judit – Pál Tibor – Rácz Andrea – Vincze Erika, 2018).

„Howe (1987) szerint, nincs olyan gyakorló szociális munkás, aki nem elméletekre támaszkodik. Néhányan úgy gondolják, hogy nem kell az elmélet, egyszerűen csak józan észükre hallgatnak. Ők pragmatikusok... de az igazság az, hogy döntéskényszerben vannak, és a helyzettől függően egy bizonyos szemszögből tekintenek az emberre. Vagyis igenis használnak elméleteket” (Ronald Woods, 1994, 39. old.).

1. 3. Az óvodai és iskolai szociális segítőől elvárt ismeretek, jártasságok

Az óvodai és iskolai szociális segítők (továbbiakban: szociális segítő) képzésének felépítésekor figyelembe kell venni a gyakorlat diktálta igényeket. A szociális szakember a köznevelési intézményrendszerben dolgozik, tudnia kell, hogy hogyan épül fel a köznevelés rendszere, beilleszkednie az intézmények szervezeti kultúrájába, ismernie és elfogadni a pedagógus, illetve más szakemberek kompetenciáját. Képessé kell válnia arra, hogy felismerje a beavatkozást igénylő helyzeteket, hatékonyan tudja menedzselni a segítségnyújtás folyamatát. Fel kell tudnia ismerni (szűrni) a rizikófaktoros gyermekeket, felvértetni magát olyan módszerekkel, mint a segítő beszélgetés, egyéni esetmunka, csoportmunka, közösségi szociális munka.

2. számú táblázatunkban példák kiemelésével hasonlítjuk össze, hogy az elvárások különböző szintjein (képzési szint, Szakmai ajánlás, szakmai vezetők, szociális segítő saját kompetenciája és az iskola elvárásai) milyen feladatokat várnak el a szociális segítőől. A szociális segítő szakembert képző intézményeknek ezekhez a feladatokhoz kell ismereteket, oktatási tartalmat rendelni.

Az óvodai és iskolai szociális segítők képzése jelenleg két szinten zajlik Magyarországon. Az első szint leginkább a szociális- illetve pedagógus szakemberképzés, amely a felsőoktatásban történik és általános, alapozó ismeretek mellett érint speciálisabb ismereteket is. A 2. sz. táblázatunkban a szociális munkás képzésből emeltem ki példákat. Ezen a területen az alapozó ismeretekre (bevezetés a pszichológiába, bevezetés a pedagógiába, jogi alapismeretek, bevezetés a szociális munka elméletébe, stb.) épülnek a szociális munka végzéséhez speciálisan kapcsolódó ismeretek (gyermek- és ifjúságvédelem, esetmunka, szociális munkacsoportokkal, közösségi szociális munka, szociális munka az iskolában). A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán már szinte a kezdetektől fogva (21 éve) beépült az iskolai szociális munka az oktató tárgyak sorába. A Főiskolán 30 óra keretén belül ismerkednek a hallgatók az iskolai szociális munka meghatározásával, nemzetközi és hazai történetével, a szolgáltatás kiépítés és szükségletfelmérés módjával.

Az óvodai és iskolai szociális segítők képzésének második szintje a diplomára épülő szakirányú képzés illetve az EMMI Szociális és Gyermekjóléti Szolgáltatások Főosztálya közreműködésével, 2020 márciusában induló kötelező képzés (továbbiakban: kötelező képzés). Ez utóbbi csak a munkakört betöltő szakemberek számára ad lehetőséget és kötelezettséget. Mindkét képzésben speciális, a köznevelési intézményben végzendő feladatokhoz kötődő elméleti és gyakorlati oktatás zajlik. A 2. sz. táblázatban láthatjuk, hogy a szakirányú- és kötelező képzés által közvetítendő elméleti és gyakorlati ismeretek szorosabban kötődnek a

„Szakmai ajánlás”, szakmai vezetőség, a szociális segítő illetve az iskola által hozott feladathelyzetekhez.

A kötelező képzésdifferenciál a szakemberek között. A szociális alapidiplomával rendelkezők számára 90 órás, a pedagógus végzettségűek számára 120 órás, abból a megfontolásból, hogy a pedagógusképzésből hiányoznak a szociális munkához kapcsolódó alapismeretek. A terepen elvárt feladathelyzeteket tekintve (például edukációs-, prevenciós-, konfliktuskezelő csoportmunka a tanulókkal, stb.) azonban érdemes elgondolkodni azon, hogy a szociális segítő kompetenciája mennyiben tartalmaz pedagógusi és mennyiben szociális munkás ismereteket, készségeket, jártasságot. Úgy ítéljük meg, hogy mindkét terület tudásában vannak olyan elemek, amelyek nélkülözhetetlenek az óvodai és iskolai szociális segítéshez. A pedagógusok például didaktika terén szerzett jártassága ugyanolyan erősség a pályán, mint a szociális végzettségű szakemberek szociális területeken szerzett jártassága (azaz a szociális végzettségű szakembereket a pedagógiai terület ismeretanyagával lenne szükséges megerősíteni).

Képzés	Útmutató	Szakmai vezetők	Segítő	Iskola
Bevezetés a pszichológiába Bevezetés a pedagógiába, didaktikai ismeretek Szerveztszociológia Társadalomismeret, szociológia, devianciák Fejlődéslélektan Gyermek és ifjúságvédelem Köznevelés rendszere Integráció Szociális jog Családjog Esetmunka alapjai Szociális munka csoportokkal Közösségi szociális munka	Alapvetések: együttműködés-, nyitottság-, egyenrangúság-, felelősségvállalás elve... Egyének szociális kompetenciájának fejlesztése Segítség családoknak a nevelési problémák esetén, krízisintervenció Beilleszkedési problémák Konfliktuskezelés Észlelő- és jelzőrendszer megerősítése Szükségletfelmérés Tájékoztatás, információnyújtás Prevenációs programok Önismeret Társismeret Társadalomismeret Életvezetési ismeretek Kommunikáció fejlesztése Konfliktuskezelés Tudatos internethasználat Tanulási kompetencia fejlesztése, Pályorientáció Dokumentáció: megállapodások, munkanapló, munkaterv ellenőrzés	Egyének szociális kompetenciájának fejlesztése Segítség családoknak a nevelési problémák esetén, krízisintervenció Beilleszkedési problémák Konfliktuskezelés Jelzőrendszeri ügyelet, mentálhigiénés team Szükségletfelmérés Tájékoztatás, információnyújtás Prevenációs programok Paletta : benne szolgáltatások összessége Dokumentáció: megállapodások, munkanapló, munkaterv ellenőrzés Protokoll leírása	Egyének szociális kompetenciájának fejlesztése Segítség családoknak a nevelési problémák esetén, krízisintervenció Beilleszkedési problémák Konfliktuskezelés Jelzőrendszeri ügyelet, mentálhigiénés team Szükségletfelmérés Tájékoztatás, információnyújtás Prevenációs programok Paletta: szűkebb tudás esetén szűkebb szolgáltatás, bővebb tudás, jártasság esetén gazdagabb szolgáltatás Dokumentáció: részvétel munkaterv elkészítésében, munkanapló vezetése Stb.	Fogadtatás, befogadás Ügyelet: Segítségnyújtás gyermekvédelmi és különösen jelzessel kapcsolatos kérdésekben Szükségletfelmérés (formális) Szülő értekezletek, Fogadóórák, Iskolarádió, Szóráp, Net Csoportépítés Bántalmazás megelőzés Kortárssegítő programok Pályorientáció

2. sz. táblázat

A szociális segítő feladatai különböző elvárások szintjén

A leírt feladathelyzetek alapján a legnagyobb szinkronban a „Szakmai ajánlás”, a vezetői elvárások és a szociális segítő saját munkavégzésével támasztott elvárások vannak egymással. A szakmai vezetők követik a „Szakmai ajánlásban” foglalt irányelveket és irányt mutatnak az intézményükben foglalkoztatott szociális segítőknél. A köznevelési intézményben új szolgáltatás az óvodai és iskolai szociális segítés, ezért ezen a szinten

ten még gyakran nem ismerik, hogy mit várhatnak a szociális segítőtől (gyakran alulértékelik, előfordul, hogy felülértékelik a szociális segítő lehetőségeit). Jó látni, hogy a „Szakmai ajánlás”, a vezetői- és az egyéni munkavégzés szintjén már kezd kialakulni egy identitástudat, hogy „kik is vagyunk mi az iskolában, óvodában”. Ugyanakkor sok a teendő még a téren, hogy ezeket a kompetenciákat (amelyek egyébként a már korábban ismertetett keretek még folyamatosan újradefiniálnak) más szakemberekkel, a célcsoporttal is megismertessük.

1. 4. Az óvodai és iskolai szociális segítő szolgáltatás meghatározása az elméletben és a gyakorlatban

Az iskolai szociális munka meghatározása elméleti szinten és gyakorlati szinten egyaránt zajlik. Elméleti szinten megfogalmazásra kerülnek az iskolai szociális munka célkitűzései, feladatai, a tevékenységgel összefüggő követelmények.

A szakirodalomban az iskolai szociális munka számos leírásával és definíciójával találkozhatunk.

Buda Béla (1939–2013) leírásában az iskolai szociális munka „...közvetít az alkalmazkodásra, beilleszkedésre, szokványos társadalmi működésre képtelen emberek, családok és a helyi társadalom, az államigazgatás és a szociális gondoskodás szervei között, és a szokványos szerephatárokon és kompetenciakörökön túl komplex módon segít, avatkozik közbe magas rendű humanitárius, etikai célok jegyében... Az iskolai teljesítmény és viselkedés nem csupán a gyerek lelki problémáinak korai indikátora, tükre, de rámutat a mögöttes családi és szociális problémákra is. Az iskolai szociális munkás a pedagógusok segítségével észlelheti és értelmezheti ezeket, majd kiszállhat a családi és közösségi életszinterekre, ahol közvetlenül segíthet és segítséget szerezhethet. Ismeri és képes használni az egész eszköztárat, ami ma szakterületekre bomlott. Pszichológiai módszereket alkalmaz, amelyeket a pszichológus másként tud és másként, máshol használ, rendszerbeavatkozásokat végez a társas térben, melynek jogi és adminisztratív szabályait és szerveit, szereplőit jól ismeri.” (Buda, 2009. 4. old.)

Bányai Emőke meghatározásában hangsúlyossá válik a preventív szerep: „Az iskolai szociális munka-szolgáltatás a közoktatási intézményben biztosított, preventív jellegű segítő tevékenység, amely az iskoláskorú gyerekek és fiatalok képességeinek, lehetőségeinek legoptimálisabb kibontakozását támogatja, szociális kapcsolataik, társadalmi integrációjuk javításával. Fontos alapelv, hogy az iskolai szociális munkás tevékenységének hangsúlya a preventív munkán van és a szolgáltatás pedig döntően a fiatalok életterének egy fontos színterén, az iskolában történik. Az iskolai szociális munkás ott működik, azon a köztes területen, ahol az iskola és a gyermek hatóköre találkozik, olyan réteghez hozzáférve, amely más segítő szakemberek számára nem, vagy csak igen nehezen hozzáférhető” (Bányai, 2000 Id. Máté, 2015).

Az Útmutató⁴ leírásában „az óvodai és iskolai szociális segítő olyan – óvodában, iskolában és kollégiumban tevékenykedő – segítő szakember, aki elsődlegesen a gyermekek, tanulók veszélyeztettségének megelőzésével, szociális és kommunikációs készségei fejlesztésében, egészségfejlesztésben való közreműködéssel, prevencióval foglalkozik. Aktív résztvevője a gyermekvédelmi jelzőrendszer működtetésének, illetve a felmerülő életvezetési, szociális problémák megoldásához nyújt segítséget az óvoda gyermekeinek, az iskola diákjainak, igény szerint pedagógusoknak, a nevelő-oktató munkát segítő szakembereknek (pl. dajka, gyermekfelügyelő, pedagógiai asszisztens) és más szakembereknek (pl. iskolaorvos, iskolai védőnő, iskolapszichológus, iskolarendőr stb.), valamint szülőknek egyaránt” (Bertók és munkatársai, 2016).

Pátkainé Szmulai Rita a Székesfehérvári Család- és Gyermekjóléti Központ szociális segítőinek szakmai koordinátora, meghatározásában célul tűzi ki a gyermek boldogságának elérését: „az óvodai, iskolai szociális segítés olyan elméleti alapokon nyugvó gyakorlati tevékenység, aminek a legfőbb célja az iskoláskorú gyermek szűkebb, tágabb környezetébe való harmonikus beilleszkedése, fejlődése és jólléte (BOLDOGSÁGA).

Allen Pincus és Anne Minahan szociális esetmunka meghatározása mentén (Izd. Szabó L., 1999, 60. old.) alkothatunk új definíciót is, amely az előbbit meghatározást helyezi az iskola (és óvoda) intézményi keretei közé: „Az iskolai szociális munka professzionális segítségnyújtás, melyben a szociális munkás a beavatkozás közvetlen és közvetett stratégiáit (eszközeit és módszereit) alkalmazza, annak érdekében, hogy az iskolába besűrűdő és ott tünetként lecsapódó, valamint az iskola rendszeréből kiinduló problémákat feltárja, kezelje, lehetőség szerint megelőzze.

A gyakorlatban keretek közé vannak szorítva a lehetőségek, a humán erőforrás, az ellátórendszer kapacitása, a szolgáltatás téri-, időbeli-, finanszírozási-, stb. keretei konkrétan határozzák meg azt, hogy adott szituációban mit tehet, illetve mit nem tehet meg a szociális segítő. Fontos, hogy az elméleti leírások, szakmai ajánlások tisztába legyenek a praxis valós kereteivel.

2. Az óvodai és iskolai szociális szolgáltatás kiépítése, bevezetése

Tekintettel arra, hogy az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenység bevezetését megelőző időszakban a hazai család-és gyermekjóléti intézményrendszerben a magas fluktuáció, a betöltetlen álláshelyek és a szakképzett munkaerő hiánya a mindennapokban jelen lévő nehézség, így az új feladat kialakítása különös körültekintést és tervezést igényelt. Azt is fontos megjegyezni, hogy 2016. január elsejével a családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok strukturális átalakítása zajlott le, mely reform hatásai (megváltozott területi és szakmai kompetenciák) a gyakorlatban a jogszabály hatályba lépését követően hosszú hónapok alatt „kerültek a helyükre”.

A fentiek tudatában Székesfehérváron 2017 júniusában és már az azt megelőző időszakban is, fontos stratégiai döntéseket kellett meghozni az intézmény menedzsmentjének és fenntartójának, annak érdekében, hogy a szolgáltatás kötelező bevezetése előtt kellő körültekintéssel lehessen megtervezni és lebonyolítani az igény és szükségletfelmérést. Ennek köszönhetően 2017. június 1. napjától két fő státuszon négy félállású szociális és humán végzettségű szakember dolgozott azon, hogy a kapcsolatfelvétel megtörténjen az alapfokú oktatási intézmények vezetésével. A teljesség igénye érdekében az intézményvezetők és a szolgáltatást nyújtó kollégák személyesen keresték fel a köznevelési intézményeket, majd végeztek el az igény és szükségletfelmérést a székesfehérvári általános iskolák tekintetében (19 intézmény), mely alapján egy a humán erőforráshoz igazodó szolgáltatási terv is elkészült.

Néhány részlet az igény és szükségletfelmérés kapcsán:

Elsőként az iskolavezetőséggel folytattunk egyeztetéseket annak érdekében, hogy világossá váljon számunkra, hogy pontosan milyen esetekben számítanak az iskolák a segítségünkre, egyáltalán miben látja az oktatási szektor az – akkor még - iskolai szociális munkának nevezett szolgáltatás hasznát. Ezt követően a köznevelési intézmények pedagógusaival készült interjúk egészítették ki információinkat, mely alapján nyertünk rálátást az alábbiakra:

- az iskolai szociális munkához való viszonyukra, a kooperáció lehetőségeire,
- a szociális szakember által nyújtható segítség szükségességére, igénybevételére,
- a pedagógusok gyermekvédelemben vállalt szerepére, dilemmáikra,
- a családgondozók és a pedagógusok együttműködésének jelenlegi helyzetéről.

A tapasztalataink annak ellenére, hogy eltérőnek, nagyon hasznosak voltak. A felmérésben részt vevő és válaszadó pedagógusok nagytöbbsége az „ad-hoc” jellegű problémák kezelésében való segítséget várták a szociális munkástól. A további opciók között elég nagy a szórás, de feltétlenül szükséges a pedagógusok megítélése szerint:

- a problémára utaló jelek észrevételében való segítségnyújtás,
- prevenciók programok szervezése, lebonyolítása,
- esetmegbeszélés, szakmaközi együttműködés, tájékoztatás a gyermekvédelem működéséről, aktuális változásairól,
- a szociális kompetenciák fejlesztésében való segítség.

A válaszok alapján nagy hangsúly került a prevencióra, szinte valamennyi válaszadó szükségesnek tarotta a diákok számára az ilyen jellegű előadások, programok, csoportok megszervezését az iskolai szociális munkás által. A felmérés során három témát jelölhettek meg, ahol a legfontosabbnak érzik a prevenciót, ezek sorrendben a következők:

Első helyen szerepelt a konfliktus megoldási módok alkalmazása (gyermekeknek, pedagógusoknak), második helyen az önismeret, értékorientáció (gyermek

számára), harmadik helyen az internethasználat káros hatásai (pedagógusoknak, szülőknek, gyermekeknek).

A humánerőforráshoz igazított szolgáltatási terv megvalósítása kapcsán azt tűztük ki célul, hogy folyamatos, egy éven keresztül megvalósítási pilot periódus következzen, mely tapasztalatai a jövőbeni kötelező feladatellátást megalapozhatják. 2018 év májusában (4 egész státuszra bővülve) megkezdtük a székesfehérvári óvodák felkeresését is, mellyel céljaink a következők voltak:

- a személyes kapcsolat megerősítése,
- a jelzőrendszeri felelős bemutatása,
- az igények és szükségletek felmérése,
- tájékoztatás nyújtása,
- valamint központunk szolgáltatásainak becsatornázása az Intézményekbe.

A szociális segítők száma a beindítás óta megtriplázódott, jelenleg 14 fő látja el az óvodai és iskolai szociális segítő szolgáltatást a járásban. Az alábbiakban az első két évben folyó munka alapján összegezzük tapasztalatainkat.

Csapat kialakítása

Legfontosabb feladatunknak tartottuk, hogy egy szakmailag felkészült, innovatív lehetőségekre nyitott szakemberekből álló csapatot építsünk fel. Ennek megfelelően megterveztük a kollégák képzését. Ismertettük velük a város szociális rendszerének felépítését, intézményünk struktúráját, szolgáltatási rendszerét, különböző prevenciók munkára felkészítő tréninget szerveztünk, valamint minden olyan képzésre delegáltuk kollégáinkat, melyek a szakmai palettánkat bővítették. Csak néhány a teljesség igénye nélkül: mediációs képzés, boldogság óra képzés, békés iskola program megismerése.

Humán erőforrás hiány

A kezdeti időszakban nem nehezítette munkánkat a humán erőforrás hiánya. A meghirdetett álláshelyekre, ha nem is minden esetben, de többségében tolerálható időn belül szakképesítéssel rendelkező szakembert sikerült foglalkoztatnunk. A humán erőforrás hiány később kezdett el nehézségeket okozni. Legnagyobb feladatnak a professzionális szakmai munka mellett, a humán erőforrás megtartását tartjuk, ezért kollégáinknak egyéni és csoportos szupervíziós lehetőséget is biztosítottunk. A jelenlegi szakmai erőforrás lehetővé teszi, hogy a székesfehérvári járás valamennyi köznevelési intézményében biztosítsuk a jelenlétet, azonban az 1000 gyermek / 1 szociális segítői indikációs szám biztosítása még nem megoldott.

Nem ismert kompetenciák (türelem, megfontoltság, bizalomépítés)

Legnagyobb feladatunknak tartottuk az intézményekkel való kapcsolatfelvételt követően egy bizalmi légkör kialakítását. Megvalósítása és fenntartása jelenleg is folyamatban van, ennek időtartamára úgy véljük, hogy nincs egy konkrét szabály, elvárás. Intézményenként változó, hogy a pedagógusok, gyermekek, szülők mennyi idő után fogadják bizalmukba az óvodai és iskolai szociális segítőt. A jól kidolgozott szakmai szempontsor sem tudta biztosítani a biztos „sikert”, az áttörések minden intézményben más és más esemény hatására és más időpontban jelentkeztek. A módszertani eszköztár kialakításakor nagyon fontos, és a mai napig is folyik a kompetenciahatárok kialakítása és törekvés annak betartására.

Az óvodai és iskolai szociális segítés bevezetésének folyamata során felmerült nehézségek, dilemmák

A Szakmai ajánlás 2018 augusztusától állt a szolgáltatók rendelkezésére, kérdés volt azonban, hogy az abban, főként iránymutatás jelleggel (Ajánlás”) hangsúlyozott feladatokat hogyan teljesítsük a terepen, azaz a gyakorlatban. A módszert addig minden központ a saját képzettségének, ismereteinek, elképzeléseinek megfelelően alkalmazta. Az „Ajánlás” széles spektrumát ölelte fel a célkitűzéseknek:

Prevenációs programok működtetése

- szociális kompetenciák (önismeret, társas élet, párkapcsolati ismeretek, kommunikáció, problémamegoldás, konfliktuskezelés)
- közösségépítés
- szülők kompetenciáinak fejlesztése
- közösségi munkán belül tematikus projekt
- szabadidős program gazdagítása

Iskolában felmerülő problémák kezelése

- kirekesztődés
- integrálás
- tanulási attitűd
- viselkedésproblémák (agresszió, lemorzsolódás)
- konfliktuskezelés
- krízisintervenció

Jelzőrendszer megerősítése

- rendszeres ügyelet (fogadóórák) a köznevelési intézményekben
- mentálhigiénés team szervezése, működtetése

Módszertan tekintetében

- egyéni esetmunka
- csoportmunka
- közösségi szociális munka

Ki döntse el, hogy milyen hangsúllyal, arányban és milyen eszközöket, módszereket, projekteket alkalmazva kerüljenek be a fenti tevékenységek a hétköznapi palettánkba (felvállalt tevékenységeink, szolgáltatásaink dokumentumába)? A szociális segítő saját maga, a saját erősségeiből, eszköztárából, egyéni értékekből kiindulva? A köznevelési intézmény elvárásai? A szolgáltatás szakmai vezetői? (Bővebben írunk erről a helyzetjelentésünk 4. tartalmi pontjában.)

Az oktatási-nevelési intézményekkel való kapcsolatfelvételkor, a bemutatkozások alkalmával az intézményvezetők és szociális segítők tájékoztatták a köznevelési intézmények vezetőit, szereplőit a szolgáltatás bevezetésének módjáról, a segítő feladatairól, az együttműködés lehetőségeiről. Ennek ellenére gyakran előfordult, hogy az adott intézmény vezetője, pedagógusai nem tudták, hogy milyen feladatokat, problémákat bízhatnak a szociális segítőre (volt, hogy intézményvezető az osztályterem penészesedése kapcsán várt segítséget a kollégától, mások a pszichológus vagy éppen pedagógus asszisztens hiányát szerették volna az iskolai szociális munkással pótolni). A hiányos vagy félreértett tájékoztatást nem a közintézményben dolgozók hiányosságának tekintettük, hanem a tájékoztatásunk, munka menedzsmentünk további megerősítésére hívta fel a figyelmünket.

Egy másik alaplélemmája a szociális segítőknél az elköteleződési dilemma: „Kihez legyek lojális? A munkaadóm a gyermekjóléti központ, a gyakorlatban azonban az oktatási intézményben, annak vezetésével kell együtt dolgoznom... A közintézményben belül is meg kell határoznom, hogy kivel legyek lojális: a pedagógussal, tanulóval, szülővel? Hogyan tudom képviselni mindannyiuk érdekeit?”

Az érdekek összeütközése kapcsán volt olyan eset, ahol a köznevelési intézmény vezetője, dolgozói nem értettek egyet a szociális segítő problémamegoldásával, közbenjárásával és számon kérő módon léptek fel a szociális segítővel szemben. A szociális segítő éppen azért autonóm a közintézménytől, hogy a résztvevők érdekeitől függetlenül tarthassa szem előtt a gyermek, tanuló érdekeit, ugyanakkor akadályozhatja munkavégzését, ha nem élvez bizalmat a köznevelési intézményben.

Szintén az érdekeket érintő nehézség, hogy a közintézmények szereplői olykor nem érzik érdeküknek a szociális rendszerrel való együttműködést. Talán attól tartanak, hogy rontja a statisztikájukat, a róluk kialakítani kívánt képet vagy egyszerűen csak rossz tapasztalataik vannak a gyermekvédelmi rendszer hatékonyságát illetően. A demográfiai fogyatkozás egy fajta versenyhelyzetet is teremt a megfelelő számú gyermeklétszámok kialakításért, ezért fontos a kifelé mutatott kép: „Nálunk nincs szociálisan hátrányos helyzetű gyermek....”.

Előfordul, hogy a pedagógus azért nem lát lehetőséget a szociális segítségben, mert úgy érzi: „Amit mi itt nem tudunk kezelni, abban ti sem tudtok segíteni...”. Egymás kompetenciáinak tiszteletben tartásával kell beépülnünk a rendszerbe és bizakodnunk abban, hogy egy - egy jól sikerült beavatkozásunk fordulópontot hoz munkánk elfogadásában, támogató jellegének felismerésében.

Más pedagógus a kellemetlen helyzetek elkerülésére törekszik: „Nem szeretnék a szülővel konfrontálódni, nekünk mindennap találkozni kell vele...” A pedagógussal együtt érző, de szakmai álláspontjáért professzionálisan érvelő szociális segítő többnyire képes feloldani ezeket a nehézségeket is.

A munkakereteinket erősen meghatározzák azok a feltételek is, amelyek között a mindennapokban tevékenykedünk. A Központban a főállású kollégáknak sikerült számítógépet és mobiltelefont biztosítani, az eszköztárunkat (szakirodalommal, fejlesztő játékokkal, nyomtatóval, kerékpárral, gépjárművel, stb.) eddig is fejlesztettük és a továbbiakban is gazdagítani kívánjuk.

A köznevelési intézményekben változó infrastruktúra és helyiségek állnak rendelkezésre. A legtöbb intézményben van olyan helyiség, amely alkalmas és használható egyéni esetkezelésre, csoportmunkára. A szociális segítő részben ezeket a helyiségeket, másrészt a tanári helyiségeit használják a kapcsolattartásra. Van azonban olyan iskola is, ahol az igazgató a kedves fogadtatást követően egy alagsori helyiséget jelölt ki a szociális segítő munkavégzésére, „ahol a madár sem jár, nemhogy diák” –jellemezte így a szociális segítő. Ugyancsak kevésbé alkalmas kijelölt helyiségek az igazgatóval és/vagy iskolatitkárral közös iroda, amelyben nincs lehetőség kontroll nélküli segítő beszélgetésre, konzultációra.

Találkoztunk olyan köznevelési intézménnyel is, ahol egyszerűen csak kijelentették, hogy: „Köszönjük szépen, mi nem kérjük ezt a szolgáltatást...” Velük el kellett fogadtatni, hogy a kötelezően bevezetésre kerülő óvodai és iskolai szociális segítség biztosítása nem pusztán jog, hanem kötelesség is.

A szociális segítő jelenlétét illető tapasztalataink, hogy a rendszeres – legalább heti fél napos – jelenlét alapvető fontosságú. Az ennél ritkább jelenlét inkább csak a jelzőrendszer megerősítő funkció célját tölti be a feladatkörnek. Tekintettel arra, hogy szakemberhiánnyal küszködünk, vannak a járásban olyan intézményeink, ahol nem tudjuk a heti rendszeres jelenlétet biztosítani.

Az időkeretek meghatározásakor az is egy dilemma, hogy amikor egy előre egyeztetett prevenciós foglalkozás egybeesik egy krízishelyzettel, melyik nyerjen prioritást a szociális segítő tevékenységlistáján. Az egyeztetett időpontok lemondása bizalomvesztéssel jár. Megoldás lehet erre a helyzetre egy „krízis ügyelet” biztosítása, ehhez azonban megint csak megfelelő létszámú szakemberre van szükség.

Ugyancsak teendő van a velünk együtt dolgozó más szakemberek és a szolgáltatás segítői által használt terminológia egységesítése terén. A veszélyeztetettség felismerése jelzési kötelezettséget von maga után, miközben nem egyértelmű a

közintézményben dolgozó szakemberek számára, hogy mi az a fajta veszélyeztettség, amely már jelzéseköteles. A jelzés fogalma sem minden esetben pontosan tisztázott: „Szóltam az igazgatónak, ez már jelzésnek számít?” „Mikor jelezzek? Most még nem szeretnék...”

Más pedagógusok, szülők felismerik a veszélyeztetettséget és jelzéssel élnek, de akad olyan helyzet is, hogy vonakodnak a jelzést megtenni: „Elmondom, hogy így van, de fel nem vállalom...”

A bizalmatlanságon és a probléma eltitkolásán túl, létezik a másik véglet, amikor az intézmény úgy gondolja, hogy a segítő rendelkezésére áll egy „varázspálca”, melynek segítségével a problémák megoldása azonnal megvalósulhat. Nehéz helyzetbe kerül a szociális segítő, ha olyan problémában kéri a segítségét, amely egyébként inkább pedagógiai eszközökkel, sem mint a szociális munka eszközeivel lennének orvosolhatóak.

4. A Székesfehérvári Család- és Gyermekjóléti Központ szolgáltatási palettája

A Székesfehérvári Család- és Gyermekjóléti Központ a köznevelési intézményekben dolgozó pedagógusok, szakemberek és szülők tájékoztatása céljából szükségesnek látta egy szolgáltatási paletta elkészítését, melyből – akárcsak egy étlapból – szükségleteik alapján választhatnak szolgáltatást a pedagógusok, szülők és tanulók.

A szolgáltatási paletta elkészítésénél fejtörést okozott a számunkra, hogy kell-e egységes szolgáltatási paletta, nem volna-e célszerűbb hagyni, hogy a szociális segítők saját, egyéni palettával, eszköztárral dolgozzanak. Ez utóbbi mellett szól, hogy a szociális segítők személyiségüknek és kvalitásaiknak megfelelő eszköztárat alakíthatnak ki, és az egyedi paletták jobban igazodnak a köznevelési intézmények helyi sajátosságaihoz. Van kolléga, aki egyáltalán nem készítene palettát, mert szerinte a szociális munka lényege, hogy mindig a terepen megjelenő aktuális kihívásokra reagáljon. Az is megtörténhet, hogy a kész paletta bemerevíti a szolgáltatás elemeit, tompítja a benne dolgozók nyitottságát más eljárások kidolgozására. Ennek elkerülése céljából fontos hangsúlyozni, hogy a palettát folyamatosan fejleszteni kell, rugalmasan alkalmazni és mindig az aktuális szükségletekhez/helyi feltételekhez igazodva adaptálni.

A szolgáltatási paletta kialakítása mellett szóló érv, hogy minden érintett számára segíti tisztázni a szociális segítő kompetenciáit. A szolgáltatás beindításakor gyakori tapasztalatunk volt, hogy az óvodai és iskolai szintereken hol nem tudtak mit kezdeni a szociális segítő jelenlétével, hol pedig a kompetenciájába nem illő feladatokat ruháztak volna rájuk (például legyenek gyógypedagógiai asszisztensek vagy pszichológusok). A közös paletta kialakítása mellett szól, hogy az illetékeségi terület összes iskolájában egységes szolgáltatást nyújt az intézmény, ilyen

tekintetben egyenlő szolgáltatást biztosít. A professzionális szolgáltatástól elvárható, hogy az ne a szociális segítő egyéni tudása alapján fogalmazza meg tevékenységét, hanem olyan szakmai kritériumok, normák mentén, amely minden a területen dolgozó szociális segítő tekintetében érvényes.

A következőkben a Székesfehérvári Család- és Gyermejkölési Központ szolgáltatási palettáját mutatjuk be abban a reményben, hogy azt más intézményekkel együttműködve és szolgáltatási területünk igényeihez igazítva folyamatosan gazdagíthatjuk, bővíthetjük.

4.1. Egyénnel, családokkal folytatott tevékenységek

- *Konzultáció, segítő beszélgetés:* fogadóórás ügyelet, indokolt esetben családlátogatás keretein belül a család támogatása a gyermek iskolai életét érintő- és nevelési kérdésekben. Segítséget nyújt például beilleszkedési problémák, bántalmazás, stb., esetén.
- *Konfliktuskezelés:* A szülő-gyermek-pedagógus vonatkozásában kialakult konfliktusok rendezése.
- *Krisisintervenció:* Az egyén/család életében kialakuló válság (válás, vesztesség, stb.) esetén nyújtott segítő beszélgetés és/vagy közvetítés szakemberhez, speciális intézményhez.

4.2. Tanulóknak megajánlott csoportos tevékenységek

Integrációs és csapatépítő programok

Alsó tagozatban

- *„Én vagyok én – de ki vagy te?”:* Új osztály alakulásakor, vagy új tanulók érkezésekor az új csoporttal való megismerkedést könnyíti meg. A diákok megtanulják társaik nevét, ismerkednek érdeklődési körükkel.
- *„A mi csoportunk szabályai”:* Csoportszabály alkotó foglalkozás, magatartás normák közvetítése, azzal való azonosulás segítése.

5. osztálytól 12. osztályig

- *„Egy mindenkiért – mindenki egyért”:* Új osztályközösség megalakulásakor, sok tanuló távozásakor, új tanulók érkezésekor, osztályfőnök váltáskor, ballagó osztályoknak búcsúzásképpen ajánlott. Alkalmas lehet az osztályon belüli konfliktusok enyhítésére.

Társas kapcsolati készségek, kommunikáció fejlesztése

Alsó tagozatban

- *„Lennél a barátom?”*: Egy – két alkalmas foglalkozás. Célja az egymás iránti tisztelet megerősítése, kapcsolatépítési képesség, felelősségvállalás kialakítása, társas viselkedés szabályszerűségének ismertetése, érzelmek megfelelő kifejezésének fejlesztése, örülni tudó életattitűd kialakítása.

5. osztálytól 8. osztályig

- *„Barátkozni jó!”*: Egy – két alkalmas foglalkozás. Célja az egymás iránti tisztelet megerősítése, kapcsolatépítési képesség, felelősségvállalás kialakítása, társas viselkedés szabályszerűségének ismertetése, érzelmek megfelelő kifejezésének fejlesztése, örülni tudó életattitűd kialakítása.

9. osztálytól 12. osztályig

- *„Van élet az Instán túl”*: Rámutat a személyes emberi kapcsolatok fontosságára, fejleszti a társas kapcsolati készségeket: empátia, figyelem, meghallgatás képessége, különböző kommunikációs szintek felismerése.

1. osztálytól 4. osztályig

- *„Család-puzzle I.”*: Felhívja a figyelmet a családi életben rejlő örömökre. A „családunk kincsestára” játék a saját családtörténet és a családi működésmódok megismerésére sarkall. Egymás családi motívumainak megismerésén keresztül kapcsolatépítésre is alkalmas. Szó esik a szeretetnyelv különböző formáiról.

5. osztálytól 12. osztályig

- *„Család-puzzle II.”*: Ismerteti a család szerepét, bemutatja a családi szerepeket, támogatja a családi élet iránti elköteleződést, fejleszti a családon belüli kommunikációt, támogatást nyújt a családon belüli problémák kezelésében. Szó esik a szeretetnyelv különböző formáiról.
- *„Család-puzzle III.”*: Segítséget nyújt a válással járó megváltozott családi körülményekhez (például egyszülős család, mozaikcsalád) való alkalmazkodásban.

Kamaszkor, felnőtté válás, életpálya tervezés, pályaorientáció

5. osztálytól 12. osztályig

- *„Ők is voltak fiatalok”*: Két órás foglalkozás, amely kivitelezéséhez az iskola pedagógusai, dolgozói (vagy akár ismert diákja, korábbi tanulói) is aktívan hozzájárulnak. A szociális segítő a foglalkozást megelőzően a kamaszkor buktatóiról, átvészeléséről és jó megoldási stratégiáiról készít riportokat, projektoros előadást. Az így készült interaktív előadás során a

tanulóknak lehetősége nyílik saját kamaszkori nehézségeik megvitatására, megoldási stratégiák végig gondolására.

7. osztálytól 12. osztályig

- *„Randira készülve”*: Férfi és női ideál kics csoportos megfogalmazása (montázs készítése), prezentálása. Csoportmunka és beszélgetés a párkapcsolatokat érintő kérdésekről. A foglalkozás végére a csoport tagjai megismerik a szeretet jellemzőit, felismerhetik saját szeretet-kifejezésük formáit, fejlesztendő területeit.

1. osztálytól 4. osztályig

- *„Mesterségem címere”*: Egy alkalmas foglalkozás. Hivatások, foglalkozások bemutatása a szülők bevonásával.

7. osztálytól 11. osztályig

- *„GPS Gondolkodj Pályádról Sikeresen” – karriertervezés*: Két alkalmas foglalkozás. Az első foglalkozás bemutatja a célok jelentőségét, ösztökél reális célok kitűzésére, segít felépíteni a megvalósításhoz vezető utat.
- *„Szociopoly”*: Csapatépítésre és érzékenyítésre alkalmas két tanórás foglalkozás, amely betekintést enged a hátrányos helyzetű családok életvezetési nehézségeibe.

Konfliktuskezelés

1. osztálytól 12. osztályig

- *„Resztoratív kör”*: Speciálisan konfliktusos helyzet kezelésére. Célja a gyerek-szülő-pedagógus között kialakult konfliktusok feloldása, együttműködésük elősegítése, befogadó légkör megerősítése.

Énkép, önbizalom, érzelmi intelligencia és érzelemkifejezés fejlesztése

1. osztálytól 4. osztályig

- *„Álomszövő” – prevenciós mesecsoport*: Kics csoportos foglalkozás (legideálisabb 5-8 fővel), amely mesélés, beszélgetés, rajzolás, játék segítségével fejleszti a gyermekek érzelmi intelligenciáját, kommunikációját, problémamegoldó képességét, elvont gondolkodását.
- *„Tükröm-tükröm...” – önismereti és érzelemkifejezést fejlesztő csoport*: Célja a reális önértékelés, önfogadás stabil alapokra helyezése, az egyéniség tisztelésének támogatása, az önnevelés igényének felkeltése, reális célkitűzések megvalósítása, az önbecsülés megerősítése. A foglalkozások megtanítják a gyerekeket az érzelmek beazonosítására, kezelésére.

5. osztálytól 12. osztályig

- *„Az én képem az énképem?”*: Célja a reális énkép meghatározása, az énképet befolyásoló tényezők megismerése. Segít megérteni döntéseinket, megismerni jellemünket. A tanulók eszközöket kapnak arra, hogy megért-

sék saját erősségeiket és gyengeségeiket, felismerik, hogy a társas helyzetek milyen hatást gyakorolnak rájuk.

Szenvedélybetegséget megelőző foglalkozások

5. osztálytól 12. osztályig

- „*K.I.A.B.Á.L.*” – *Kispesti Gyermekjóléti Központ, Rendőrkapitányság és Művelődési Ház akkreditált programja*: Kétszer 45 perces, összevont tanórát igénylő foglalkozás, mely négy témakört ölel fel, ezek: a drog, a bűnügy, a gyermeki jogok és kötelességek az iskolában és az internet.

Bántalmazást megelőző programok

2. osztálytól 4. osztályig

- „*Állj mellé*”: Egy, két tanórás interaktív foglalkozás, mely ismerteti a bántalmazás fogalmát, típusait. A foglalkozás második felében „élő társasjáték” vagy szituációs játékok segítik begyakoroltatni az előzőekben hallottakat.

5. osztálytól 12. osztályig

- „*Biztonságos és békés közösségért órák*” – *a Békés iskolák programja alapján*: Hét alkalmas interaktív előadás és csoportmunka, melynek célja, hogy a gyerekek megismerjék a bántalmazás fogalmát, típusait és olyan készségeket sajátítsanak el, amelyekkel képesek a passzív szemlélődő vagy áldozati szerepből, aktív, beavatkozóvá válni.
- „*Biztonságos internet*”: Egy tanórás előadás, mely az internettel és a közösségi médiával kapcsolatos ismereteket ad át, felhívja a figyelmet az internetes bűncselekményekre.

Boldogságórák – a pozitív orientáció készségeiért (csapatépítésre is nagyon alkalmas)

A boldogságórák alapvető célja szisztematikus gyakorlatok alkalmazásával készségeit tenni a pozitív orientációt. A pozitív viszonyulás az önmagunkhoz, másokhoz, a jelenünkhöz, a múltunkhoz és a jövőnkhöz való optimista beállítódás. Nem jelenti a negatív érzelmek tagadását, hanem a stresszekkel, problémákkal való megküzdéshez ad támogatást, életszemléleti lehetőséget. Fejlesztési területei: önbizalom, érzelmi intelligencia, kommunikáció, társkapcsolati készségek, problémamegoldás, stressz-kezelés. A boldogságórák elemei:

- „*A hála gyakorlása*”: Tárgya: Miért vagy hálás? Módszerek: Témafeldolgozás mesével. Hálafa/hálakert/hálabefőtt/hálalevél készítése az osztályban. Önismereti feladatlap.

- „*Az optimizmus gyakorlása*”: Tárgya: optimista-pesszimista életszemlélet jellemzői. Módszere: „varázsszemüveg” készítése. Értékeim fájának elkészítése. Mesefeldolgozás. Interjúzás.
- „*Társas kapcsolatok ápolása*”: Tárgya: Baráti kapcsolatok jellemzői. Módszere: témafeldolgozás mesével. Baráti szituációk. Feladatlapok a Boldogságóra könyvekből és munkafüzetekből. Mozgásos játékok.
- „*Boldogító jó cselekedetek*”: Tárgya: a jóság, kedvesség, nagylelkűség, segítőkészség erénye. Módszere: mesefeldolgozás, szituációs játékok, ajándéktárgyak készítése. Keresztrejtvény. Feladatlapok Boldogságóra könyvekből és munkafüzetekből.
- „*Célok kitűzése és elérése*”: Tárgya: célok fajtái, célok elérése, tervezés. Módszerek: mesefeldolgozás, csoportcélok felvázolása. Keresztrejtvények, feladatlapok a Boldogságóra könyvekből és munkafüzetekből.
- „*Megküzdési stratégiák*”: Tárgya: Negatív események feldolgozása, feszültség kezelése. Módszerek: Játék. Mesefeldolgozás. Színezés. Keresztrejtvények, feladatlapok Boldogságóra könyvekből és munkafüzetekből.
- „*Apró örömök élvezete*”: Tárgya: az egészséges életmódot és építő életvezetést támogató életörömök, hétköznapi örömforrások. Módszerei: Mesefeldolgozás. Keresztrejtvények, feladatlapok Boldogságóra könyvekből és munkafüzetekből.
- „*A megbocsátás gyakorlása*”: Tárgya: A megbocsátás jelentősége. Módszerei: mesefeldolgozás, játék. Keresztrejtvények, feladatlapok Boldogságóra könyvekből és munkafüzetekből.

4.3. Gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységek

- *Jelzőrendszer megerősítése*: Célja: segítségnyújtás a jelzési kötelezettség kapcsán felmerülő kérdésekben. Módszer: rendszeres jelenlét, fogadóórák biztosítása, mentálhigiénés team létrehozása és működtetése.
- *Tájékoztatás a gyermekvédelem rendszeréről* (egyéni vagy csoportos): Célja információnyújtás az elérhető szolgáltatásokról, jogokról, a gyermekjóléti, gyermekvédelmi és szociális ellátórendszer működéséről.
- *Tanácsadás jóléti ellátásokról* (egyéni vagy csoportos): Célja tájékoztatást nyújtani az egyes pénzbeli és természetbeni ellátások formáiról, a személyes gondoskodást nyújtó alap és szakellátásokról, gyermekvédelmi hatósági intézkedésekről, a helyi intézményrendszerről, funkcióiról és az igénybevétel lehetséges módjairól.

4.4. Pedagógusoknak megajánlott tevékenységek

- *Egyéni vagy többszereplős (pedagógus-gyerek-szülő) konzultációs lehetőség biztosítása:* Elemei a segítő beszélgetés, információnyújtás, szociális ügyintézésben való segítségnyújtás, delegálás (közvetítés), konfliktuskezelés. Nemcsak támogatást nyújtunk abban, hogy világossá váljon, szükséges-e gyermekvédelmi szempontból a jelzés megtétele, hanem annak megfogalmazásában is segítünk, illetve visszajelzést is adunk az megtett intézkedésről.
- *Műhelymunka:* Csoportos témafeldolgozás levezetése az iskolát, pedagógusokat, tanulókat érintő, érdeklő különböző szakmai kérdésekben.

4.5. Szülőknek megajánlott tevékenységek

- *Egyéni vagy többszereplős (pedagógus-gyerek-szülő) konzultációs lehetőség biztosítása:* Elemei a segítő beszélgetés, információnyújtás, szociális ügyintézésben való segítségnyújtás, delegálás (közvetítés például pszichológusi tanácsadásra, családkonzultációra, kapcsolattartási ügyeletre, stb.), konfliktuskezelés. Fogadóórák biztosítása az intézményben.
- *Együttműködés* a szülői szervezetekkel.
- Igény szerint részvétel a szülői közösségek megbeszélésein.

5. Az elmélet és gyakorlat közötti törésvonalak

Az előzőekben utaltunk arra, hogy mind a képzés, mind pedig a gyakorlatban végzett tevékenység szempontjából fontos, hogy a kettő támaszkodjék egymásra. Elvárható, hogy a szakirodalomban és a képzés során kibontakozó elmélet alapozza meg azt a tudást, amellyel a szociális segítő kompetens módon bánhat a gyakorlatban, szolgálja az eszköztár bővítését. A gyakorlat alkalmazza az elméletben fellelhető tudástárat, integrálja be a mindennapi tevékenységébe (a segítő tevékenység ne csupán a segítő ötletszerű megoldásaira, hanem professzionálisan kiépített eszköztárra támaszkodjék.)

A képzés természetéből adódik, hogy a gyakorlatban folytatandó tevékenységet igyekszik egyfajta optimális keretbe elhelyezni (például olyanba, ahol a szakember minden kompetenciájába tartozó tudás birtokában van, vagy olyan rendszerben, amelyben a rendszer tagjai között magas szintű inter-professionális együttműködés történik.) A gyakorlatban dolgozó szakemberek gyakran élnek azzal a kritikával a képzés felé, hogy amit ott tanítanak, az „mind nagyon szép, de nem működik a gyakorlatban”. Az elmélet terén dolgozó szakemberként figyelembe kell venni a realitásokat, például fel kell hívniuk a figyelmet a tevékenység

korlátjaira, kockázataira, az azzal összefüggő kudarchelyzetekre, ismerniük - lehetőleg felmérniük és jelezniük -, hogy mindaz, ami az elméletben megjelenik, hogyan valósul meg a gyakorlatban. Ugyanakkor a gyakorlatban dolgozó szakembereknek is feladata, hogy kapcsolatba maradjanak az elmélettel, folyamatosan képezzék magukat, tájékozódjanak, bővítsék ismereteiket.

Az alábbiakban kiemelünk néhány olyan témakört, melyekkel jól illusztrálható, hogy az elmélet illetve a gyakorlat miképpen alakul egymáshoz viszonyítva (mindezt a már korábbiakban felvázolt szinteken, azaz: a szakirodalom-, a „Szakmai ajánlás”-, a „vezetői”-, valamint a „szociális segítő saját egyéni munkavégzése” szintjén).

5.1. Elnevezés

A hazai képzésben és a szakirodalomban (pl. Bányai, 1996; Budai, 2009; Máté, 2015) az iskolai szociális munka terjedt el. Az óvodai szociális munkáról nem is igen lehetett olvasni a szakirodalomban, sem hallani a témában szervezett konferenciákon, fórumokon. Magyarországon a szociális munkás képzésekkel párhuzamosan megindultak a szociálpedagógus képzések is, miközben máig sem tisztázott pontosan, hogy van-e, ha igen, akkor mi a különbség az iskolai szociális munkás illetve a szociálpedagógus kompetenciájában. Hazai történeti szempontból érdemes megemlíteni a korábban működő gyermekvédelmi felelős rendszert, mely kapcsán a gyermekvédelmi felelős kifejezését is bekerült a köztudatba.

A „Szakmai ajánlás” az óvodai és iskolai szociális segítő elnevezést használja. Az elnevezés több szempontból tágítja a tartalmat: egyrészt kiterjeszti működését az óvodákra, másrészt elszakad a korábbi, szociális munka identitástól, ezzel is jelezve a többféle végzettségű szakember foglalkoztatásának lehetőségét. A „vezetői szint” magától érthető módon illeszkedik a „Szakmai ajánláshoz”, és hivatalosan a terepen dolgozó kollégák is így nevezik magukat, miközben a nem hivatalos helyzetekben még mindig sokaknál tartja magát az iskolai szociális munkás (újabbán az óvodai szociális munkás) elnevezés is.

A gyakorlatban dolgozó kollégáktól gyakran halljuk, hogy nem érzik túl szerencsésnek az „óvodai és iskolai szociális segítő” megnevezést. A megnevezés – miközben pontosan írja körül, hogy hol történik a tevékenység – kissé hosszú, de olyan kritika is akad, amely szerint „degradáló, nem diplomás foglalkozáshoz illő” a „segítő” jelző.

5.2. Meghatározás

Az óvodai és iskolai szociális segítő meghatározása kapcsán (1.4. tartalmi pontunkban) láthattuk, hogy a szakirodalom és a „Szakmai ajánlás” is meglehetősen tágan öleli fel mindazt a célkitűzést, feladatot és módszertani eszköztárat, amelyet az iskolai szociális munka sajátjának gondol. Jellemző, hogy a korábbi meghatározások kevésbé, a későbbiek inkább prevenciós hangsúlyúak. A „Szakmai aján-

lás” kiemeli a csoportmunka módszerét a tevékenységi körben, miközben a köznevelési intézmények igényei gyakran inkább az esetmunka felé tolnának el.

Gyakorlati tapasztalatunk, hogy a különböző terepeken elsősorban a humán-erőforrás mennyiségi- és tudáskapacitása és a köznevelési szükségletek döntik el, hogy helyben végül hogyan határozzák meg a munkatársak saját feladataikat (a „Szakmai ajánlásban” felölelt széles tevékenységi körből milyen feladatokra fókuszálnak). Általánosságban megállapítható, hogy a tágan meghatározott feladatok, célkitűzések csak részben, szűkebben alkalmazhatók a gyakorlatban.

5.3. Végzettség, kompetenciák

A szakirodalom (ez tetten érhető az iskolai szociális munka megnevezése kapcsán is) leginkább a szociális munka képzettséghez kötődő kompetenciákat emelik ki. A szociális végzettséghez kötődő kompetenciák preferálása jelenik meg a „kötelező képzés” azon előírásában is, miszerint a pedagógus végzettségűek számára a 90 órás képzés mellett, további 30 óra szociális munka ismereteket kell lehallgatniuk. Nem vonatkozik ugyanez a szociális végzettségűekre például didaktika, pedagógiai ismeretek tekintetében. Az e mögötti megfontolás részben abból eredhet, hogy a legtöbb szociális képzettséget adó felsőoktatásban oktatják a pedagógiai alapokat, míg a pedagógusképzésekben nem tanítanak szociális munkát. Ugyanakkor a „Szakmai ajánlásban” meghatározott feladatok (prevenció, edukáció, tanulókkal végzendő csoportmunka) nem csupán a szociális képzettséghez kötődő, hanem a pedagógiai (ezen belül főleg didaktikai tudás) kompetenciákat is szükségessé teszi. Ezt figyelembe véve az óvodai és iskolai szociális szolgáltatás – miközben a szociális munka egyik területe a sok közül – tágabb, mint a szociális munka.

5.4. „Egy iskola – egy szociális munka elve”

A szakirodalomban, elméletben (pl. Máté, 2009) elfogadott az „egy iskola – egy szociális munkás” alapelve. Azt gondoljuk, hogy a szociális segítő szolgáltatás valamennyi szereplője (legyen az pedagógus, szülő, szakember) helyeselné ezt az irányvonalat. Elsősorban finanszírozási okai lehetnek annak, hogy ez még sem valósulhat meg és a jogalkotók az „ezer gyerek – egy szociális munkás” keret mellett döntöttek. Az egységes keret meghatározása azonban nehézségeket teremt a gyakorlatban. Érdeemes például összehasonlítani egy „nagy szakképzőben” tevékenykedő óvodai és iskolai segítő mindennapjait egy olyan kollégájáéval, akinek közel tíz intézményben kell a munkáját végeznie – melyből több óvoda, általános iskola – és ezek sok esetben több kisebb községben vagy kisebb városban találhatóak. Míg előbbinek „egy”, addig az utóbbinak „tíz munkahelye” van, és, noha mindkét esetben 1000-1000 gyermeket lát el mindkét munkatárs, a valóban vég-

zett munkatevékenység és munkaidő felhasználásának aránya között óriási különbségek lehetnek.

Az elméletben preferált „egy iskola- egy szociális munkás” alapelv a „Szakmai ajánlás” szintjén tehát „1000 gyerek - egy szociális munkás” keretté alakult. A munkaerőhiánya miatt, szolgáltatói szinten (vezetői és szociális segítő szintjén) a gyakorlatban az is előfordul, hogy egy szociális segítőre akár 1500-2000 gyermek is jut.

6. Zárógondolatok helyett fejlesztési célkitűzések

Tekintve, hogy helyzetjelentésként aposztrofáltuk jelen dokumentumot, így zárógondolatok helyett olyan fejlesztési célkitűzéseket, feladatokat gyűjtöttünk össze, melyek támogatják az óvodai és iskolai szociális segítség új típusú szolgáltatásának magasabb szintű professzionalizálódását, és melyek megvalósításán együttműködve kell dolgoznia az elméletnek és a gyakorlatnak.

1. Szükségletfelmérés mellett *diagnosztikus eszköztár kidolgozása*: ehhez mindekelőtt alapvető fogalmak leírásai (pl. szociális kompetencia, jól működő osztályközösség, stb.). E témákban a pedagógiai, gyógypedagógiai és pszichológiai területeken bőséges ismeretanyag áll a rendelkezésre, de mindezt át kell emelni, alkalmazhatóvá kell tennünk a szociális szakterületen dolgozók számára is. A diagnosztikus eszköz nem csupán a problémák definiálására, feltérképezésére alkalmas, hanem a beavatkozás hatékonyságának mérésére is, azaz egyúttal a munka eredményességét mérő, *minőségbiztosítási* szerepet is betölthet.
2. A fentiekben leírtak a szolgáltatási *paletta fejlesztésére*, bővítésére is megállapíthatók. A pedagógiai és pszichológiai területeken kidolgoztak már (és az iskolai szociális munka terén be is indult beépítésük) olyan jól alkalmazható prevenciók csomagoknak, eszközöknek (pl. Békés Iskolák program⁵, FÉK tanári kézikönyvek⁶, életvezetési ismereteket leíró foglalkozási tervek, stb.), melyek jól alkalmazhatók a szociális kompetenciák fejlesztését célzó eszköztárban.
3. A tevékenységhez illeszthető, a bürokratizálás irányába nem túlzottan elmozduló *dokumentáció* (munkaterv, munkanapló, adatszámontartás, stb.) részletes kidolgozása.
4. A gyermekek, ifjúság „online életteréhez” igazodó, „*online*” *projektek*, támogató szolgáltatások kidolgozása.
5. *Képzés és tananyagfejlesztés* elsősorban a második (köztelező képzés és szakirányú továbbképzés) szintjén (a pedagógus kollégák szociális ismereteinek, míg a szociális végzettséggel rendelkező kollégák pedagógiai ismeretkörének és jártasságának erősítése.).
6. Az óvodai és iskolai szociális szolgáltatás alapismereteit összegző ismeretanyag beillesztése a pedagógusképzésbe.

7. A szakmai kérdéseket megvitató-, tudásanyagot kidolgozó/közvetítő *műhelymunkák működtetése*: 1. a Központ munkatársainak együttműködésével, 2. más szolgáltatások bevonásával (pl. hálózati), 3. a köznevelési intézmények pedagógusaival, vezetőivel együttműködve, 4. társszakmák (családsegítők, stb.) megkeresésével 5. más szakterületek (iskolapszichológusok, rendőrök, stb.) bevonásával. (Például hasznos lenne az egymáshoz területileg közel található központok óvodai és iskolai szociális segítő tevékenységgel foglalkozó szakembereinek egymással való rendszeres, szakmai találkozásának, tapasztalatcseréjének előmozdítása is. Szintén fontos lenne egy a pszichológiai - szociális munka kompetenciahatárok tisztázását, együttműködését segítő műhelymunka, szakmai párbeszéd megteremtése.)
8. Makroszinten *a gyermekvédelmi háttér megerősítése*.
9. A szolgáltatás megismerését és elismerését szolgáló *menedzsmet* kialakítása, működtetése.

Fontos kiemelni, hogy az óvodai és iskolai szociális segítség 2018. szeptemberi bevezetését megelőző és az azt követő időszakban is számtalan nehézséggel, problémával kellett megbirkózni akár család- és gyermekjóléti központként, akár a képzési, oktatási oldalról szemléljük a folyamatot. Úgy gondoljuk azonban, a tény, hogy a szociális és gyermekjóléti, gyermekvédelmi terület diagnosztikai és prevenció információnyújtási kapacitása a rendszer bevezetésével többszörösére emelkedett, hatalmas előrelépés. Ez a fejlesztés egy új, multiszektorális szolgáltatási rendszer bevezetését, kiépítését és működtetését várja el az ágazattól, melyet Székesfehérváron a fenti leírásban szereplő módszerek mentén kezdtünk meg és folytatunk a jövőben.

Jegyzetek

- ¹ Szakmai ajánlás az óvodai és iskolai szociális szolgáltatás bevezetéséhez
- ² Szakmai ajánlás az óvodai és iskolai szociális szolgáltatás bevezetéséhez
- ³ A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM. rendelet, 2. számú melléklet II. rész.
- ⁴ Teljes cím: Útmutató az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenység bevezetéséhez és gyakorlathoz az iskolában
- ⁵ Adler Katalin – Sándor Éva: Békés és biztonságos közösség – az iskolai bántalmazás jelenségének megértése és megelőzése tréning munkafüzete,
- ⁶ fék – fiatalok az élet küszöbén – Tanári kézikönyv kötetei

Irodalom

- Bagdi Bella, Prof. Dr. Bagdy Emőke, Tabajdi Éva (2017): *Boldogságóra – Kézikönyv pedagógusoknak és szülőknek.*
- Ballér Endre, Golnhofer Erzsébet, Falus Iván, Kotschy Beáta, M. Nádasi Mária, Nahalka István, Petriné Feyér Judit, Réthy Endréné, Szivák Judit, Vámos Ágnes (2011) *Didaktika.* https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_519_42498_2/ch01s02.html
- Bányai Emőke (1996) *Az iskolai szociális munkáról.* In.: *Kézikönyv a szociális munka gyakorlatához,* Szociális Szakmai Szövetség, Budapest, 1996. (93- 107 old.)
- Bertók Zoltánné, Csillag Márta, Degéné Major Judit, Farkas Tibor Jánosné, Gergál Tímea, dr. Litter Adrienn, Menyhárt Anna, Palotás Zoltán, Sikóné Bartos Edina, Székely Józsefné, Tanácsné Betéri Éva, Turi Katalin (2016): *Útmutató az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenység bevezetéséhez és gyakorlatához az iskolában.* Forrás: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/efop194/194_Utmutato_iskola_190710.pdf
- Budai István (2009). *Terepgyakorlatok a globális alapelvek tükrében.* In.: *Terepgyakorlati vademecum* (szerk.: Kocsis Erzsébet), Szekszárd-Budapest, 2009. 11-22 old.
- Czuczor Gergely, Fogarasi János (1862). A magyar nyelv szótára. <http://elmelet.szoje.lentese.com/>
- Csendes Éva. *Életvezetési ismeretek és készségek,*
- Deákné Orosz Zsuzsa – Kozma Judit – Pál Tibor – Rác Andrea – Vincze Erika (2018). *Etikai kódex jelentősége a szociális professzióban.* Forrás: <http://parbeszed.lib.uni-deb.hu/mejjelent/html/5ad9ea8f69fd3>
- Emberi Erőforrások Minisztériuma (Kiadta dr. Andrászi – Tóth Veronika a Szociális és Gyermekjóléti Szolgáltatások Főosztály főosztályvezetője) (2018). *Szakmai ajánlás az óvodai és iskolai szociális szolgáltatás bevezetéséhez*
- Máté Zsolt (2015). *Iskolai szociális munka 2015.* In.: *Esély 2015 / 4. szám.* 77-95. old.)
- Máté Zsolt – Személyácz János (2009). *Az iskolai szociális munka kézikönyve.* INDIT Könyvek II. kötet
- Ronald Woods (1994). *A szociális munkások tevékenységeinek egy lehetséges rendszerezése.* In.: *A szociális munka elmélete és gyakorlata 1. kötet.* 32 - 45 old.
- Szabó Lajos (1999). *A szociális esetmunka kialakulása és elméleti hátterei.* SZMA. 20. Forrás: <http://mek.niif.hu/07100/07165/07165.pdf>
- Timóteus Társaság Alapítvány (2016), *Reális önismeret: Úton önmagunk felé,* Fek Fialatok az élet küszöbén Tanári Kézikönyv Első kötet, , Budapest, 2016
- Timóteus Társaság Alapítvány (2016), *Bensőséges kapcsolatok, Úton egymás felé,* Fek Fialatok az élet küszöbén Tanári Kézikönyv Második kötet, Budapest, 2016
- Timóteus Társaság Alapítvány *Motiváló célok: Úton a jövő felé,* Fek Fialatok az élet küszöbén Tanári Kézikönyv Harmadik kötet, Timóteus Társaság Alapítvány, Budapest, 2016
- A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet*

LEVELEKI MAGDOLNA

Szegénység a gyermekek és a fiatalok körében, hazai statisztikák és egy cigányközösség esetleírása alapján

Poverty Among Children and Young People Based on Domestic Statistics and a Case Study of a Gypsy Community

Abstract

The phenomenon, the social situation we call poverty on weekdays, is known in a wide variety of terminology in sociological literature. Without the need for completeness, the most commonly used concepts are: disadvantage, cumulatively disadvantaged, traditional poverty, extreme poverty, modern poverty, deprivation, pauperization. The meaning of the concepts partly reflects the fact that we can classify different social situations under the phenomenon, the degree of deprivation does not affect the social groups affected by the phenomenon to the same extent, and on the other hand, not everyone suffers from the same goods. In order to see what the analyses of the last decade are all about, we need to clarify the content of the indicators we use to measure poverty. In addition to clarifying concepts, my presentation documents with a case description of what extreme poverty meant in a Gypsy community in the 1990s, and how a young generation emerged from extreme poverty, what role it played in the changes village school.

Keynotes: poverty, child poverty, extreme poverty, school segregation, gypsies.

Absztrakt

Arra a jelenségre, társadalmi helyzetre, amit a hétköznapiakban szegénységnek nevezünk, nagyon sokféle terminológia ismeretes a szociológiai szakirodalomban. A teljesség igénye nélkül, a leggyakrabban használt fogalmak: hátrányos helyzet, halmozottan hátrányos helyzet, hagyományos szegénység, mélyszegénység, modern szegénység, depriváció, pauperizáció. A fogalmak jelentése részben azt tükrözi, hogy különböző társadalmi helyzeteket sorolhatunk a jelenség alá, a nélkülözés mértéke a jelenség által érintett társadalmi csoportokat nem azonos mértékben sújtja, másrészt nem mindenki ugyanazon javakban szenved hiányt. Ahhoz, hogy lássuk, miről szólnak az utóbbi évtized elemzései, tisztáznunk kell azon mutatók tartalmát, melyeket a szegénység mérésére használunk. Előadásom a fogalmak tisztázásán túl egy esetleírással dokumentálja, mit jelentett a mélyszegénység egy cigány közösségben a kilencvenes években, és hogyan emelkedett ki a mélyszegénységből egy fiatal nemzedék, milyen szerepet játszott a változásokban a falusi iskola.

Kulcsszavak: szegénység, gyermekszegénység, mélyszegénység, iskolai szegregáció, cigányság.

Bevezetés. Miért kell foglalkozni a gyermekek szegénységével?

Sokan azt gondolják, hogy felesleges külön gyermekszegénységről beszélni, hiszen a gyermekek társadalmi helyzetét, életkörülményeit a család helyzete határozza meg. Miközben ez az állítás igaz, látni kell, hogy a gyermekek esetében a szegénység következményei különböznek attól, amiről a felnőttek körében beszélhetünk. A gyermekkorban fellépő hiányok révén ugyanis a gyermekek nem jutnak hozzá anyagi, tárgyi javakhoz, nem részesülnek élményekben, nem ismernek meg szellemi dolgokat, és mindez olyan nyomot hagy személyiségükben, mely a későbbiekben nem korrigálható. A gyermekek személyiségét ugyanis a gyermekkor által nyújtott anyagi, szellemi és érzelmi környezet alakítja, személyiségfejlődését jelentős mértékben meghatározza, és ezt a szegénység állapotának későbbi megszűnése megváltoztatni már nem tudja. Amikor a gyermekek helyzetéről beszélünk, a jövő társadalmáról beszélünk. Bass László (2013. 1.o.) ezt így fogalmazza meg: „A gyermekek szegénysége eltér a szegénység általános jellemző sajátosságaitól, a gyermekek szükségleteinek kielégítése ugyanis nem halasztható; egy szegény családban nevelkedő gyermek szocializációs hátrányai, iskoláztatásának hiányosságai, egészségtelen táplálkozása stb. meghatározzák későbbi életpályájának alakulását, olyan feltételeket teremtvé, amelyek elősegítik (ill. megakadályozzák), hogy felnőtt életükben kikerülhessenek a szegénységből.”

Arra a jelenségre, társadalmi helyzetre, amit a hétköznapiakban szegénységnek nevezünk, nagyon sokféle terminológia ismeretes a szociológiai szakirodalomban. A teljesség igénye nélkül, a leggyakrabban használt fogalmak: hátrányos helyzet, halmozottan hátrányos helyzet, hagyományos szegénység, mélyszegénység, modern szegénység, depriváció, pauperizáció. A fogalmak jelentése részben azt tükrözi, hogy különböző társadalmi helyzeteket sorolhatunk a jelenség körébe, a nélkülözés mértéke eltérő, és a jelenség által érintett társadalmi csoportokat nem azonos mértékben sújtja, másrészt nem mindenki ugyanazon javakban szenved hiányt.

1.1. Relatív szegénységi küszöb: a szegénység és társadalmi kirekesztettség kockázata, anyagi nélkülözés és alacsony munkaintenzitás

Ahhoz, hogy lássuk, miről szólnak az utóbbi évtized elemzései, mit neveznek napjainkban szegénységnek, és milyen méreteket ölt a szegénység a gyermekek és fiatalok körében, tisztáznunk kell azon mutatók tartalmát, melyeket a szegénység mérésére használunk.

2010 óta az Európai Unió Statisztikai Hivatala (Eurostat) a hazai Központi Statisztikai Hivatallal egyetemben közös mutatót dolgozott ki a szegénység mérésére. Míg ko-

rábban a statisztikai vizsgálatok csupán a jövedelem nagysága alapján sorolták be az egyéneket illetve családokat a szegények körébe, a jelenlegi uniós megállapodás alapján a mérés három különböző dimenzióban történik: a relatív jövedelmi helyzet, az anyagi depriváció és a háztartások munkaintenzitása alapján. (KSH, 2017) E három dimenzióban mérik, hogy egy adott országban milyen mértékű a szegénység és társadalmi kirekesztettség kockázatának kitettek és a depriváltak, illetve alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya. *A szegénységi kockázatnak kitett személyek* a szegénységi küszöb alatti jövedelemből élnek, melynek mértéke adott országban a medián jövedelem 60%-a, beleértve a társadalmi juttatásokat is.¹

Az anyagi depriváció bizonyos tartós fogyasztási cikkek és a pénzügyi tartalékok hiányát mutatja. 9 deprivációs tétel közül legalább 4 vonatkozik azokra, akiket a statisztika súlyos anyagi deprivációban élők közé sorol. Ilyen tételek: 1. a hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátralék, 2. a lakás megfelelő fűtésének hiánya 3. váratlan kiadások fedezetének hiánya, 4. kétnaponta hús, hal vagy azzal egyenértékű tápanyag fogyasztásának a hiánya, 5. évi egyhetes, nem otthon töltött üdülés hiánya, 6. anyagi okokból nem rendelkezik személygépkocsival, 7. mosógéppel 8. színes televízióval 9. telefonnal.

Nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élnek azok a személyek, akik esetében az előző év adatai alapján a háztartás teljes munkapotenciáljának kevesebb, mint 20%-át töltötték munkával. A mutató természetesen csak a 18-59 éves kor közöttiek munkapotenciáljával számol. (KSH, 2017)

Mélyszegénységben élőknek, azokat tekintik a statisztikai felmérések, akikre egyszerre vonatkozik a szegénység három kritériuma: nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élnek, az anyagi javak tekintetében nélkülöznek és az országos mediánjövedelem 60%-a alatti összegből gazdálkodnak.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a jövedelmi szegénység és a mélyszegénység mérési módszerei problematikusak több szempontból is. Egyrészt a mélyszegénység mutatói a közfoglalkoztatás rendszere miatt igen alacsonyak azokban az országokban², ahol a közfoglalkoztatás rendszere működik, hiszen aki közfoglalkoztatott, az nem tartozik az alacsony munkaintenzitásúak körébe, és így nem számít mélyszegénységben élőnek sem, miközben jövedelme nem éri el a mediánjövedelem 60%-át, és az alapvető javakat bizonyosan továbbra is nélkülözi. A másik probléma a szegénységi küszöb értéke, mely függ a medián jövedelem nagyságától, amely érték országonként eltérő. Gazdagabb európai országokban magasabb lehet a küszöb értéke, mint az alacsonyabb jövedelmű országokban, akkor is, ha az árkülönbségeket kiszűrjük. Ezért paradox módon a gazdagabb országokban a szegények száma, aránya is magasabb lehet. Bruder Emese (2013) rámutat arra is, hogy a nemzeti medián jövedelem 60%-ban meghatározott szegénységi küszöbre erős hatást gyakorol a medián-jövedelem alatti jövedelmek eloszlása, így ez a mutató inkább méri a

jövedelmi egyenlőtlenségeket, mint a szegénységet. Ezen hiányosságok kiküszöbölésére használják a szegénység abszolút mutatóit, például a létminimumot.

1.2. Az abszolút szegénységi mutató, a létminimum

Magyarországon a KSH által számolt abszolút szegénységi mutató a létminimum, amely „a társadalomban elfogadható szükséglet-kielégítési szinthez minimálisan szükséges javak és szolgáltatások összességét számszerűsíti a mindenkori fogyasztói árakon. Jellemzője, hogy igen szerény fogyasztási szintet képvisel, csak alapvető szükségletek kielégítésére nyújt lehetőséget és a hónapról hónapra éléshez elég; kisebb rendkívüli kiadás vagy jövedelem kiesés is akadályozza a szükségletek kielégítését” (KSH, 1991)

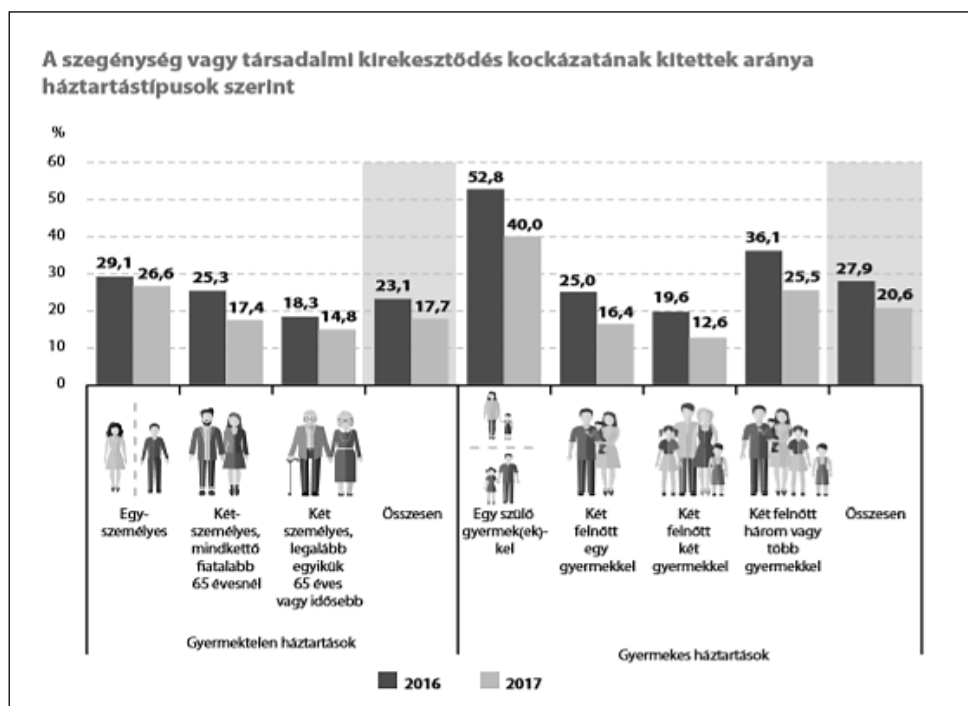
A létminimum-számítás alapja az élelmiszerkosár, amit az OÉTI³ szakemberei határoztak meg. Az OÉTI az aktív korú, közepes fizikai terhelés mellett dolgozó férfire adja meg az élelmiszerkosár optimális összetételét. A létminimum értékét az élelmiszer normatívából kiindulva határozzák meg, feltételezve, hogy az élelmiszerfogyasztás és az egyéb kiadások között meghatározott összefüggés áll fenn. (KSH, 2015)

A létminimum számítás módszerét, mindenek előtt az élelmiszerkosár összetételének szubjektivitása miatt nem tartják sokan megfelelő mérési módszernek. Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal 2015. évig számolt a fentiek szerint létminimumot.

A szakirodalomban találkozunk *a szubjektív szegénységi küszöb fogalmával is*, mely a szűkös megélhetéshez szükségesnek tartott jövedelem nagyságát mutatja a lakosság véleménye szerint. A hazai felmérések azt mutatják, hogy a lakossági vélemények alapján számolt szegénységi küszöb közel van a KSH által mért létminimumhoz.

2. Mit mutatnak szegény háztartásokban élő gyermekek helyzetével kapcsolatos hazai statisztikák?

A jövedelmi mutatók alapján a KSH 2017. évi adatfelvétele szerint a 18 év alatti népesség körében a szegénység által érintettek aránya 23,8%, számuk 401 ezer fő, míg a lakosság egészében az arány 4,2%-kal alacsonyabb, 19,6%, 1.887 ezer fő. A szegénység különbözik háztartástípusonként is. A gyermeket nevelő háztartások körében az arány 20,6%, míg a gyermektelen háztartásokban 17,7%. Leginkább veszélyeztetettek az egyszülős háztartások, ahol az egy főre jutó jövedelem alapján a szegénység vagy társadalmi kirekesztettség mértéke 40%-os.

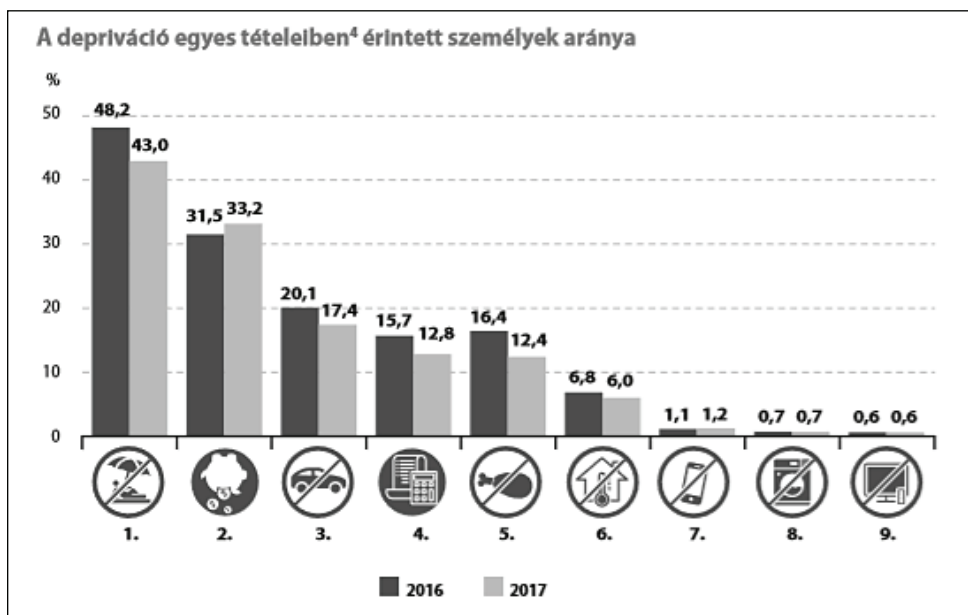

Forrás: KSH, 2017.

Jelentős különbségek vannak a gyermekes és gyermektelen háztartások fogyasztása között is. 2017-ben az egy főre jutó átlagos éves fogyasztás a gyermekes háztartásokban 858,3 ezer Ft volt. Ennél jelentősen magasabb színvonalon éltek a gyermektelen háztartások, ahol ez az összeg 1.337 ezer Ft, ami 20,9%-kal magasabb az országos átlagnál.

Meg kell jegyezni, hogy az államháztartás szociális kiadásai jelentősen csökkentik a jövedelmi szegénységet Magyarországon. A Központi Statisztikai Hivatal számításai szerint szociális támogatás nélkül a szegények aránya 2017-ben 25% lett volna. Különösen nagy szerepet játszanak a gyermekek szegénységének csökkentésében a szociális transzferek. Támogatások nélkül a gyermekek körében háromszor annyian élnének a szegénységi küszöb alatt.

Az anyagi depriváció vagy súlyos anyagi nélkülözés, amit a korábban felsorolt kilenc tételből legalább négynek a hiánya jellemez, 2017-ben a népesség 10,2%-át, 974 ezer főt érintett. 2012 óta 1 millió 735 ezer fővel csökkent a súlyosan depriváltak száma. 2017-ben a súlyos anyagi depriváció jóval átlag feletti mértékben sújtotta a munkanélkülieket (41,1%), a három- vagy többgyermekes, valamint az egyszülős háztartásokat (22,0 és 21,2%).

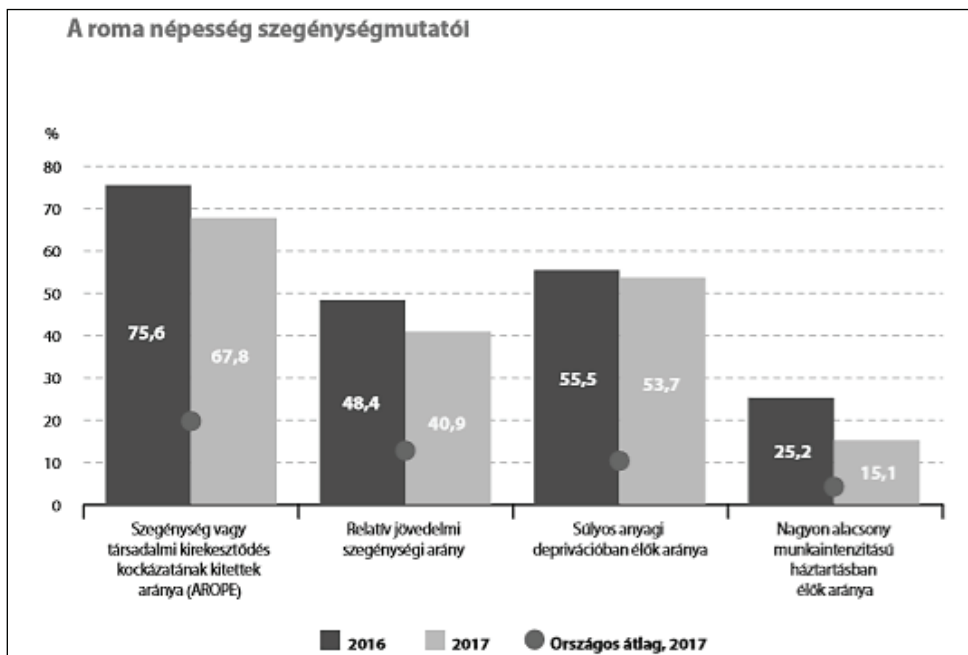
1. Évi egyhetes üdülés hiánya. 2. Váratlan kiadások fedezetének hiánya. 3. Anyagi okokból nincs személygépkocsija. 4. Hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátralék. 5. Kétnaponta hűtétel fogyasztásának hiánya. 6. Lakás megfelelő fűtésének hiánya. 7. Anyagi okokból nincs telefonja. 8. Anyagi okokból nincs mosógépe. 9. Anyagi okokból nincs televíziója.

Forrás: KSH, 2017.

A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés harmadik komponense *a nagyon alacsony munkaintenzitás*. 2017-ben a teljes népesség 4,1%-a, 398 ezer fő élt nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban, 70 ezerrel kevesebben, mint 2016-ban. A 60 évnél fiatalabb korosztály 5,7%-a élt munkaszegény háztartásban.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a szegénységi ráták javuló tendenciát mutattak, 2016-17 között egy év alatt 578 ezerrel csökkent a szegénység vagy társadalmi kirekesztettség által veszélyeztetettek száma, legnagyobb mértékben pedig a munkaszegény háztartásokban élők száma csökkent a közfoglalkoztatás következtében. A mélyszegénység mértéke viszonylag alacsony, 1,2%-os értéke, 2016-17 között azonban nem változott.

2013 óta a KSH külön vizsgálja a szegénységet a romák körében, ahol 2017-ben a szegénységnek vagy társadalmi kirekesztettségnek kitettek aránya az országos átlag több mint háromszorosa, 67,8%. Különösen magas a súlyos anyagi deprivációban élők aránya, 53,7%, ami az országos átlag ötszöröse.

Forrás: KSH, 2017.

3. Cigányok egy iparváros vonzáskörzetében – különös tekintettel a fiatalok életkörülményeinek változására: 1995–2019

A fenti statisztikák kiegészítéseként követő vizsgálatot végeztem egy falusi roma közösségben félig strukturált interjúk és a megfigyelés módszereivel. 2019 tavaszán arra voltam kíváncsi, hogy milyen változások zajlottak azon a cigánytelepen, ahol 1995-ben már kutattam, mi történt azokkal a cigány férfiakkal, nőkkel, akik 24 évvel ezelőtt kezdték felnőtt életüket, hogyan, milyen körülmények között élnek ők és gyermekeik? Megtalálják-e helyüket ma a munka világában, sikerült-e nekik kiemelkedni a mélyszegénységből.

Az 1995-ben végzett kutatásom elsősorban a munkanélküliség következményeiről és a romáknak a munkaerőpiacra való visszatéréséről szólt, de egy tanulmány keretében felmértem életkörülményeiket is. 1995-ben Magyarországon a nagyvállalatok felszámolása következtében jelentősen megnőtt a munkanélküliek száma. Az elbocsátások elsőként érintették a cigányokat, akik alacsony iskolázottságuk, munkamegosztásban elfoglalt helyük következtében a leggyengébb érdekérvényesítő képességgel rendelkeztek.⁴

A faluban, ahol a terepkutatást végeztem a cigányság háza a falu szélén helyezkedtek el. Ahol a műút végét ért, ott ágazott el a telep többnyire kicsi, vakolatlan házaival és a körülöttük kinőtt, háznak nem nevezhető, de lakott tákolmányokkal. Az itt élő népesség – számba véve az előző fejezetekben leírt kritériumokat – egyértelműen mélyszegénységben élt, a jövedelmi szegénység éppúgy jellemző volt rá, mint a súlyos anyagi nélkülözés, a depriváció és a nagyon alacsony munkaintenzitás.

3.1. Egy falusi cigányközösség életkörülményei 1995-ben

A telepen 1995-ben 25 cigány család lakott: 106 fő, húsz háztartásban. A háztartások 55%-a 3-5 fős volt, 40%-uk pedig 6 vagy annál több tagú. A családok 40%-ban legalább öten éltek.

A népesség több mint fele fiatalkorú, 106 fős cigány népességből 55 fő 16 éven aluli volt. 21 fő tartozott a 17–30 év közötti korosztályhoz, és 65 évnél idősebb lakója nem volt a telepnek. A korösszetétel előre vetítette a problémát, hogy mi lesz a felnövő generációval, miből tudják magukat és családjukat eltartani, amikor a már néhány évtizedet munkában töltött 30 évnél idősebb nemzedék sem talál munkát, biztos keresetet. Egyedül abban lehetett bízni, hogy a fiatalabbak több iskolai osztályt jártak ki, ami növelhette valamivel az elhelyezkedési esélyeiket. Míg ugyanis a 41-50 év közöttiek átlagosan 4 osztályt jártak, a 31–40 évesek 6 osztályt, a 21–30 évesek 7 osztályt, a 17–20 évesek körében pedig 8 osztály volt az átlagos iskolai végzettség. Az iskolai végzettség fontosságát a gyakorlatban jól mutatja annak a 40 körüli családfőnek az esete, aki a nagyvállalati elbocsátás után kapott munkát a városi közszolgáltató vállalatnál, de feladatát – saját elbeszélése szerint – azért nem tudta ellátni, mert amikor kiküldték területre utcát söpörni, nem tudta elolvasni az utcanév táblákat, és rendszerint nem talált oda, ahová küldték.

Az *idősebb korosztálynak*, mely a rendszerváltás körüli években érte el a nyugdíjkorhatárt, férfitagjai iskolázatlanok voltak, rendszerint egyetlen osztályt sem jártak. Az ötvenes, hatvanas években elhelyezkedtek a nagyiparban, a legnehezebb fizikai munkákat végezték, öntőként, rakodómunkásként dolgoztak 20-30 éven keresztül. Közülük a kilencvenes évek elején már csak ketten éltek. Ezeknek az embereknek a nyugdíja a rendszerváltás éveiben a fiatalabb generáció számára a betevő falatot jelentette.

Az akkor hatvan éves nemzedék női tagjai még nem végeztek ipari munkát, az asszonyok a tradicionális mesterségeket űzték, házaló kereskedelemmel, gyűjtögetéssel foglalkoztak, és szokás volt körükben a kéregetés különösen ünnepek alkalmával. Vagyis a hagyományos „mesterségek”, kereseti formák ennél a generációnál még női ágon továbbéltek. Az anyák azonban a munkába gyakran bevonták gyermekeiket is, azt a korosztályt, mely a kilencvenes években negyvenedik év körül járt, nem egyszer megakadályozva azok iskolába járását. A nők által

végzett tevékenységek a férjek fizetését kevésbé biztos, de – a visszaemlékezések szerint viszonylag jelentős – jövedelemmel egészítették ki.

„Csak három osztályt jártam, mert édesanyámmal mentem házalni, vasat gyűjteni. Akkoriban jó volt, mert édesanyám jól keresett, jobban kerestünk, mint aki gyárban dolgozott. Minden nap dolgoztunk, nem csak addig, amíg megkerestük a pénzt. Rongyot és tollat gyűjtöttünk, lehetett cserélni mindent. Viszonylag jól éltünk. Voltak ismerősök, kaptunk szalonnát, kolbászt, sonkát tőlük.” (43 éves cigányasszony)

Ez a korosztály építette fel a hatvanas években azokat a komfort nélküli igen kis alapterületű, vályogból vagy téglából készült házakat, melyek felemelkedést jelentettek a korábbi félig földbe vájt putrikhoz képest. Akkoriban ezek a házak a községi tanács által kijelölt területen épültek, a házak közel fele 20 m² alatti alapterületű, ezekben se konyha, se más helyiség nincsen. Az egy szobára jutó létszám 3-4 fő között volt a kilencvenes években, az egy főre jutó alapterület a házak több mint felében átlagosan 7 m². Ezeknek az építményeknek egyike látható az alábbi képen.

*Itt lakott kilencvenes évek közepén a helyi cigányvajda
(A felvétel 2019-ben készült)*

A középgeneráció, a vizsgálatom idején 40 év körüli korosztály, melynek tagjai a házaló anyák, és nehéz gyári munkát végző apák mellett nevelkedtek, 3–6 osztályt jártak ki. Sokan közülük írni, olvasni sem tanultak meg, mint a fent elbeszélte eset mutatja. Megtanulták azonban szüleiktől, hogy, meg lehet találni helyüket a munka világában. Ők már valamivel könnyebb munkát végeztek, kevésbé ártalmas körülmények között dolgoztak, de még mindig segédmunkásként, rakodómunkásként. Ennek a korosztálynak a női tagjai a munkavállalási kényszer növekedésével szintén iparban dolgoztak. Iskolázottságuk nem magasabb, nem alacsonyabb, mint a férfiaké, és általában takarítónőként foglalkoztatták őket az üzemekben. Elvértve fordult elő körükben a szalagon vagy gépen dolgozó betanított munkás, aminek igen magas volt közöttük a presztízse.

Ez a korosztály fogott házépítésbe a Kádár-rendszer utolsó évtizedében akkor látszólag kedvező hitelekkel, igénybe véve az ingyen felajánlott, de a környezetbe nem illeszkedő, a családok által fenntarthatatlan házakat eredményező títusterveket. Ezek a házak éppúgy vakolatlanul éktelenkedtek (és éktelenkednek a mai napig) a telepen, mint a korábbi „CS”-házak. Ablakaik üvegezetlenek, az erkélyek korlátjai, belső lépcsők hiányoznak. Ezekben már van kialakítva helyiség fürdőszobának, konyhának, de nincsenek felszerelve, nincs bennük se WC, se vízvezeték. Éppúgy sparherddel fűtenek, mint szüleik, és egy helyiségben szorong 8-10 családtag fűtési szezonban, akárcsak a korábban épült házacskákban.

*A nyolcvanas évek elején hitelből épült kétszintes ház.
A felvétel 2019-ben készült.*

Miután a családalapítás a cigányok körében rendszerint igen korai, a 40 év körüli korosztály gyermekei közül már többen felnőttek, munkaképesek voltak a kilencvenes évek közepén. A szülők belátása és a törvények, helyi hatóságok (tanács, iskola) szigora következtében ők már kijárták a 8 osztályt, vagy legalább hetet 16 éves korukig. 1990–96 között közülük többen elhelyezkedtek. Munkaerőpiaci helyzetüket azonban jó jellemezte, hogy valamennyien apáik munkahelyein találtak állást. Miközben a közeli nagyvárosban szaporodtak az új munkaadók, a falusi cigányság elhelyezkedési lehetősége semmit nem változott, ugyanolyan szűk térben mozogtak, mint a kilencvenes évek fordulóján. Nem volt példa arra, hogy másutt fogadták volna őket, bár a fiatalok próbálkoztak. De a telepen élő fiatalok fele a korábbi helyekre sem jutott be.

A faluban működő kisegítő iskola pedagógusa szerint nagy kárt okozott ezekben az években az a gyakorlat, hogy 14 éves korban a nyolc osztályt elvégzett gyerekeket nem tudták felsőbb iskolákban elhelyezni, s miután a fiatalok 16 éves korig munkát nem vállalhattak, értelmes elfoglaltság nélkül tengtek-lengtek. Ez a két esztendő elegendő volt ahhoz, hogy korábbi évek pedagógusi erőfeszítései füstté váljanak, s elkezdődjön az un. deviáns karrier. Ebben a korosztályban volt leggyakoribb a teleti cigányok között a bűnözés.

2019-ben éppen ennek a korosztálynak a helyzetére voltam kíváncsi, amikor a kisegítő iskola régi pedagógusaival interjút készítettem, és megkerestük a telepen élő családokat, illetve olyan fiatal családokat is, akik ugyan a faluban maradtak, de már a többségében magyarok lakta utcákban vásároltak régi tornácos házakat.

3.2. „A fiatalok már elfogadható körülmények között élnek” Egy követő kutatás főbb tapasztalatai, 2019.

A cigányok lakta részhez a kilencvenes évek közepén sáros, földes út vezetett, most zúzott kővel borított az utca, melynek végén megszűnt a közkút, a vizet bevezették a portákra, legalábbis a telkek elejéig, de a házakban továbbra sincs benn a víz. Az udvarokban szeméttároló kuka, és egy-két helyen autó is áll a ház előtt. Kerítés sehol nincsen.

A régi cigánytelepen negyedszázaddal ezelőtt – nem sokkal a rendszerváltás után – sok munkanélküli, egykori ipari munkás és munkásasszony élt. Az elbocsátottak, akik még „élvezték” a nagyipari körülményeket, a kilencvenes évek közepén 40-50 év körüliek voltak. Azóta többségük meghalt. Akkoriban a huszonéves fiatal korosztály nehezen talált munkalehetőséget, négy-öt férfi ebből a korosztályból bűnöző életmódot folytatott: „börtönből ki, börtönbe be”. Hogy velük mi lett, arról a tanító így beszélt:

„Sajnos az a generáció úgy is maradt, a telepen négyen, öten voltak. Becsületükre legyen mondva, nem itt a faluban loptak, hanem elmentek ide, oda. De közülük a legtöbb már meghalt, egyikőjük él még. Volt autóbaleset, betegség. Ennek a generációnak egy része el is költözött, mert úgy látták, hogy itt nem kapnak semmit.”

Beszélgetés egy romungro muzsikus cigánnyal háza bejáratánál
2019. június

Az ő gyerekeik még a régi „kisegítő” osztályba jártak, ahol a tanítóknak és a rendszerességnek köszönhetően felnőttként többnyire sikerült beilleszkedniük, családot alapítottak, dolgoznak, és kisebb-nagyobb mértékben kitortek a mélyszegénységből.

„Sokan közülük már beköltöztek a faluba. Azok a fiatalok, akiket mi tanítottunk Marikával, azok már megnősültek, családot alapítottak. Hoztak felelősséget, többnyire romákat. ... Mások sokfelé szétszóródtak. Az öreg cigányvajda egyik fia is elköltözött. Jár ki Bécsbe lomizni. a másik fia magyar lányt vett el feleségül. A vajda legkisebb leánya, elment Pécsre, elvégezte a Ghandi Gimnáziumot. Odáig eljutott, hogy a szalagavatón ott voltunk. Aztán nem érettségizett le, de kijárta a 4 osztályt, férjhez ment, és szép gyerekei vannak, csokornyakkendőben járhatja őket. Itt is nagyon megváltoztak külsőre a cigányok. Nem úgy néznek ki, mint a nyomortanyán élők, úgy ki vannak rittyentve. Itt a faluban a kis putrikból, lakókocsikból kihaltak az öregek, és a fiatalok elfogadható körülmények között élnek.”

A képen a mai középgenerációhoz tartozók háza a magyarok lakta utcában. (2019)

A cigányteleptől egy utcával beljebb, az alsó utcáson 25 évvel ezelőtt már laktak roma családok, azóta több fiatal is ide költözött a régi telep házaiból. A porták szebbek, rendezettebbek a telepi udvaroknál, kivéve az utca végén lévő házat, ahol az idős nemzedék egy tagja lakik a gyermekeivel.

Miközben a régi cigánytelep lakói megfogyatkoztak, a harmadik generációnak sikerült némiképp jobb körülmények közé kerülni, *a falu cigánynépessége más forrásokból újratermelődött*. Az elmúlt évtizedekben ugyanis a közeli nagyváros cigány családjait költöztették a faluba.

„Szétszórták őket a városból, mert nagyon arrogánsan viselkedtek, nagyon problémásak voltak, és úgy oldotta meg az önkormányzat, hogy ingatlanközvetítőkön keresztül megvették ezeket a házakat. Itt olcsó az ingatlan, megkapod a házakat pár millióért, vagy még olcsóbban. Ezt olyan okosan megcsinálta a városi vezetés, hogy megbízott egy ingatlanirodát. Így reklamálni sem tudunk, hogy most miért telepítik ide őket. Adott az önkormányzat az ingatlanirodának pénzt, hogy vegyen nekik valahol valamit. Nagyon huncutok. Közülük sokan már elmentek innen, itt a faluban egy család maradt, ők dolgoznak. Viszi őket a busz a városba, az ipari parkba. Volt még 2-3 család, őket nem látjuk. Ők továbbálltak valószínűleg. Csak az a baj – kinn sétáltunk

a szőlőhegyen – hogy teljesen szétverik az házakat. Mint ahogyan a városi szegregátumokban is volt. Az ajtót, az ablakot eltűzelték, akik elmentek, és utánuk ott maradt egy csúfság, meg szeméttelép” (beszélgetés a kisegítő iskola tanítójának feleségével, egykori könyvtárossal).

3.2.1. A kisegítő osztály felszámolása és a helyi iskola megszűnése

Kutatásom helyszíne, az 1700 fős falu lélekszáma az elmúlt évtizedekben számottevően nem változott. Tekintettel arra, hogy a település egy erősen iparosodott nagyváros vonzáskörzetében helyezkedik el, és ingatlanai a városiaknál jelentősen olcsóbbak, a közlekedés pedig viszonylag jó – 15-20 percen belül el lehet jutni a nagyváros bármely ipartelepére – a városiak szívesen vesznek itt házat. A cigányok száma a faluban napjainkban 200 fő körüli. A népesség egészében és a cigányok körében is nagy a fluktuáció.

Helyben nincs sok munkahely: önkormányzat, bolt, kisposta. Néhány helyi gazda is foglalkoztat alkalmi munkásokat a gépek kezelésére. A faluban egy-két nagybirtokos és 3-4 20-30 hektáros gazda van, 3-4 lovarda, bérlovas tartó lovarda, ott is dolgoznak páran.

A kilencvenes években a kisegítő iskola a templom mellett a régi katolikus iskolában működött. Külön voltak az iskola cigány gyerekei délelőttönként, amíg tanultak, de utána a napköziben, szabadidős programokon már együtt voltak a magyar gyerekekkel.

„Szerintem nem volt olyan kirekesztés, amire most hivatkoznak, hogy el vannak különítve a gyerekek, és teljesen másképpen szocializálódnak. Volt olyan, hogy a kisegítő osztály tudott pályázni buszos kirándulásra, és mi vittük magunkkal a tagozatos gyerekeket, mert nekik nem volt pénzük, ők nem tudtak pályázni.”

A kilencvenes évek végén megszűnt a tanítás a régi épületekben, felújították a kúriát, és odaköltözött az iskola a normál tagozat és a kisegítő osztály is. „L” alakú épület volt, és az ott lévő teremben voltak a kisegítőök.

„Építettek is hozzá egy új szárnyat, úgy csináltuk meg, hogy alkalmas legyen kisegítő iskolának. Vettünk bele mosógépet, centrifugát, mindent, hogy ha kimentünk kertészkedni, focizni, ha bejöttünk meg tudott a gyerek mosakodni kicsit. Akkor már egy udvarban voltak a cigány és nem cigány gyerekek, egy épületben, egy menzán. És akkor történt az az eset, hogy ombudsman-vizsgálat eredményeképpen megszüntették a kisegítő osztályokat” (interjú a kisegítő iskola egykori tanítójával).

„Aztán elküldték a kisegítő iskola tanítóit Szombathelyre, továbbképzésre, azzal, hogy most már integrált oktatás lesz, elvégezték a tanfolyamot. Megkapták az eszközöket is, rengeteg új dolgot, megvoltak a tárgyi feltételek. Új szőnyeg, padok, kivetítő, minden, ami kell, egyedül a személyi feltételeket nem sikerült biztosítani, mert egy tanár maradt azoknak a

gyerekeknek is, akiket nem kellett felzárkóztatni, meg azoknak is, akik kisegítősek lettek volna. A két kisegítő tanárt betették napközibe, délutánra, stb. azokat, akik korábban velük dolgoztak.

Erre aztán rájött az a politikai döntés, hogy a közeli nagyvárosban kevés a gyerek, és vidékről a gyerekeket be kell szállítani a városba. Voltak olyan települések, ahol csak a felső tagozat szűnt meg, a mi iskolánkat sikerült úgy integrálni, hogy az egész iskolát elvitték” (beszélgetés a kisegítő iskola tanítójának feleségével, egykori könyvtárossal).

1995 és 2019 között a helyi társadalmat talán legjelentősebben érintő változás a helyi iskola megszüntetése volt. Az iskola a 2006–2007 körüli körzetesítésnek esett áldozatul. Akkoriban a racionalizálás és takarékoskodás jegyében sorra számolták fel Magyarországon a falusi iskolákat nem törődve azzal, hogy a központosítás következtében a pedagógusoknak és több száz gyermeknek kell naponta ingázni otthon és iskola között.

„Mindenki tiltakozott, a diákönkormányzat, a szülői munkaközösség, civil szervezetek, minden létező közösség leírta, hogy nem szabad megszüntetni az iskolát. De ez annyit ért, mintha kukába dobtam volna a leveleket.” – mondta az iskola nyugdíjas tanítója.

„110–140 gyerek között volt a létszámunk egytől nyolc osztályig. Reggeli busszal kellett bejárniuk. Az első egy-két évben adtak iskolabuszt, aztán lassan az is megszűnt. Se kísérő, semmi. Most mindenki úgy megy be a városba, ahogyan akar. Sok gyereket autóval hordanak a szülők, mert hála istennek úgy alakult, hogy most már sok családnál van autó. De itt van előttünk a busz végállomás. Reggel jön még egy rásegítő busz, mert akkor annyi gyerek van, egy külön csuklós busz van még a rendes járaton túl. Régen hazafelé is elhozták a gyerekeket, de most már nem. Reggel ¾7-kor itt kell lenni a gyerekeknek isten tudja honnan, kintről a szőlőhegyről vagy a cigánytelepről. Nagyon sokan kiköltöztek ide a városból, ilyen kis zártkereti házakba. Kőházak, téglaházak, mindenféle van, ki, milyen tudott csinálni. Villany is van. lényeg az, hogy jönnek onnan biciklivel. Szereztem ide biciklitárolót, hogy legyen hová tenni őket” (interjú a kisegítő iskola egykori tanítójával).

A centralizációs intézkedések – mint a fenti interjúrésztlet is mutatja – főképpen település külső részein lakó, gépkocsival nem rendelkező, nehezebb helyzetű gyerekeket sújtják, de az iskola bezárása más kedvezőtlen helyi társadalmi következménnyel is jár, melyek napjainkban erősen éreztetik hatásukat. Ezen hatások közül talán a legfontosabb a helyi társadalom, helyi közösség szétesése, hiánya.

„A falunak az a szerencséje, hogy van egy jól működő nyugdíjas klub, mert amióta nincs meg a nagy iskola, azóta nem tudsz embert mozgósítani, mert az egyik ember itt van, a másik ott, egyik ekkor jön haza a munkából, másik akkor. Régen egyszerű volt megszervezni bármit. Az iskola bezárásával a közösséget szétverték, egy bált sem lehet évente megrendezni. Azelőtt volt az újévi bál, aztán a farsang, aztán húsvéti bál, szüreti bál. Közélet sincs” (interjú a kisegítő iskola egykori tanítójával).

Felvetődött a kérdés, hogy nem lehet-e a régi iskolát újraindítani? Interjúalanyom információi szerint azért nem jöhet ez szóba, mert a régi iskolát átminősítették középületnek, és iskola céljára műszakilag sem megfelelő.

„Ezt az épületet 2000-ben 60–70 millió forintból újították fel, szép, hangulatos, boltíves épület. Még rajta vannak az ajtókon az osztálynevek. Most az egyik osztály a horgászegyesületé, a másikban könyvtár van, a harmadik a nyugdíjas klubbé, Aztán ott tartják a választásokat, az önkormányzati képviselők ott tartják a fogadónapot.”

Öt-hat éve a református egyház indított helyben négyosztályos iskolát. A régi egyházi iskolát újították fel a parókia mellett. „Nagyon szép iskola lett, 17–20 gyerek van évfolyamonként. A mi unokánk is odajár.” – mondta a nyugdíjas tanító. A bővítés fontos lenne, kellene 6., 8. osztály, de egyelőre nincs hely.

4. Összefoglalás

A telepen már sokkal kevesebben laknak, mint régen, házanként rendszerint két-két fő. Az a felnőtt generáció, melynek tagjaival a kilencvenes évek közepén találkoztam, zömével kihalt, közülük már csak hárman élnek. A hatvanas éveikben járnak, kettőjüknek nyugdíja sincs. Az ő gyermekeik közül, akik ma a középgenerációhoz tartoznak, páran ma is bűnöző életmódot folytatnak. Mások dolgoznak, családot alapítottak és szétszóródtak. Kevesebb gyereket vállaltak, mint a szüleik, rendszerint kettőt, és elköltöztek városokba és környező falvakba. Vanak közöttük jómódúak is. Összességében azonban nem csökkent a faluban a cigányok száma, mert vannak beköltözők főképpen a közeli nagyvárosból.

A harmadik nemzedék fiataljait az akkori „kisegítő iskola” tanítói nevelték. Ők illeszkedtek be legjobban, többségük dolgozik, törekednek rá, hogy jobb életük legyen, jobb körülmények között lakjanak. De az ő gyerekeik már nem a faluban járnak iskolába, a nagyvárosba viszi őket a busz.

Jegyzetek / Notes

¹ A medián jövedelem az az érték, amely alatt a jövedelmek nagysága alapján rendezett sorban ugyanannyian vannak, mint fölötte.

² „Az aktív munkaerő-piaci eszközökön belül a közvetlen munkahelyteremtésre fordított kiadások mutatják a közfoglalkoztatási programokra szánt erőforrásokat, amelyek GDP-hez mért aránya is nagyon eltér a különböző országokban. 2012-ben a legtöbbet Magyarország (GDP-je 0,47 százalékát), Írország (0,28 százalékát), Bulgária (0,15 százalékát) és Franciaország (0,14 százalékát) költötte közvetlen munkahelyteremtő közfoglalkoztatási programokra. Az aktív munkaerő-piaci eszközein belül viszonylag magas (20–30 százalék körüli, ami GDP-arányosan 0,07–0,14 százalékot jelent) Szlovénia, Írország, Litvánia, és Lettország ráfordítása. Ezekben az országokban, valamint Görögországban működnek komolyabb közfoglalkoztatási programok.” Kálmán Judit: A közfoglalkoztatási programok háttéré és nemzetközi tapasztalatai.

http://econ.core.hu/file/download/mt_2014_hun/kozelkep_1.pdf 52.o.

³ Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet (OÉTI)

⁴ Tanulmányaimat 1996-ban az Esély c. folyóiratban, és egy tudományos konferencia keretében publikáltam. (Albert – Leveleki, 1998; Leveleki, 1996)

Felhasznált források / References

Interjú a kisegítő iskola egykori tanítójával és feleségével, Készítette: Leveleki Magdolna, 2019. június

Leveleki Magdolna: *Telepi cigányok Székesfehérvár vonzáskörzetében* (Esettanulmány) In: *Térségfejlesztés és organikus társadalom, tudományos konferencia, Székesfehérvár, 1996. május 4.*

Albert József – Leveleki Magdolna: *Falusi romák egy ipari város vonzáskörzetében*. Esély, 1998/5. szám

Bass László (2013): *Gyermekszegénység és hiányos táplálkozás*
<http://www.matud.iif.hu/2013/07/04.htm>

Bruder Emese: *Jövedelmi szegénység és a nélkülözés kapcsolata*. Gazdaság és Társadalom, 2013/4.

Kálmán Judit: *A közfoglalkoztatási programok háttéré és nemzetközi tapasztalatai*.
http://econ.core.hu/file/download/mt_2014_hun/kozelkep_1.pdf

KSH (1991): *Létminimum 1989–1991*. Budapest

KSH (2015): *Létminimum, 2014*. Statisztikai Tükör, 46. szám

KSH (2017): *A háztartások életszínvonala, 2017*.

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv17.pdf>

BICZÓK CSERMELY ZSÓFIA – KERESZTES VADIM KÁROLY

TABUTLANUL

Az iskolai szociális munka hét éves gyakorlati tapasztalatai és módszertana

TABOOLESS

*7 Years of Practical Experience and Methodology
in School Social Work*

Abstract

For nearly a decade, we have been working with youth for school and leisure. We share our experiences, and point out that problems in school and beyond, highlight a broader range of social issues than expected. Obviously, children are the most easily reachable social class, as they can be found in hundreds of educational institutions. Still, we will see that the child is “just” a symptom carrier, and if we keep bothering them all the time, they will experience that there is something really wrong with them; because they need to be repaired and helped constantly. Children often go beyond the boundaries of school settings. We outline the relationships that lead to resilient behaviors - learning difficulties, fights, damaging stuff, drug or alcohol abuse, wrist cutting, etc. Suppose the child is able to make the right decisions and find solutions within his or her own competence! Is it possible that the most important tool in school life is not expectation but attention to each other? “Start children off on the way they should go, and even when they are old they will not turn from it.” Proverbs 22.6

Keynotes: teenager, youth, child, school, socialwork, expectation, need, move, choice, freedom, cooperation, listening, behavior, learning, education, attention.

Absztrakt

Közel egy évtizede dolgozunk tizenévesekkel iskolai és szabadidős keretek között. Munkánk során tapasztalt jelenségeket osztunk meg Önökkel, amelyek - túlmutatván az iskola keretein - szélesebb körű társadalmi problémákra hívják fel a figyelmet. Tanulmányunkban megvizsgáljuk a szakmában uralkodó szemléletmódot, miszerint a gyermekekkel kapcsolatos problémák megoldásában elsősorban a gyermekekre kell koncentrálni. Nyilvánvaló, hogy a gyermekek a legkönnyebben elérhető társadalmi réteg, hiszen az oktatási intézményekben százával találhatjuk meg őket. Mégis látni fogjuk, hogy a gyermek „csak” tűnethordozó, ezért ha állandóan őket nyaggatjuk, az lesz a megélésük, hogy velük valami nagy baj van; hisz ennyien akarják őket megjavítani, segíteni. Az iskolai keretek határain a gyerekek gyakran túllógnak. Felvázoljuk azokat az összefüggéseket, amik ellenálló viselkedéshez vezetnek – tanulási nehézségek, verekedés, rongálás, drog vagy alkoholfogyasztás, falcolás, stb. Tegyük fel, hogy a gyermek képes saját hatáskörében helyes döntéseket hozni, megoldásokat találni! Lehetséges, hogy az iskolai életben a legfontosabb eszköz nem az elvárás, hanem a figyelem?

„Tanítsd a gyermeket az ő útjának módja szerint; még amikor megvénhedik is, el nem távozik attól.” Példabeszédek 22,6

Kulcsszavak: tinédzser, fiatal, gyermek, iskola, szociális munka, elvárások, igények, mozgás, választás, szabadság, együttműködés, figyelem, viselkedés, tanulás, nevelés.

Bevezető

Tanulmányunk a 12–18 éves korosztály mindennapi valós problémáit és megoldatlan kérdésköreit tárgyalja. Amiket a kedves olvasó itt leírva talál nem más, mint megfigyeléseink összefoglalása. Egyesek számára azért lehet megrázó, mert noha látszólag kirívó eseteket írunk le, ezek valójában általánosak. A fiatalok mindennapjait meghatározó jelenségekről lesz szó, arról a világról, amiben egy tinédzser ma mozog.

Nehézséget jelentett számunkra, hogyan írjuk le a cigány és nem roma kulturális háttérből érkezők hozzáállásbeli különbségét úgy, hogy az a mai, politikailag korrekt világban vállalható legyen... Még a cigány szó használata is furcsa manapság. Mivel véleményünk szerint a cigányok is magyarok, ezért ahelyett, hogy azt íránk, hogy *romák és magyarok*, vagy *cigányok és magyarok*, úgy fogalmazunk majd, hogy *cigányok és sápadtarcúak*.

A kezdetekről

2012 óta dolgozunk együtt. Mindketten pedagógusi háttérrel indultunk el egy új, számunkra addig felfedezetlen világba; a gyerekek szociális készségekre való oktatásában. Első körben civilként jelenhettünk meg 2013-ban Budapest egyik hírheft, országos beiskolázású középiskolájában. Akkor, amikor már heti rendszerességgel szálltak ki a mentők és a rendőrök a tettelegesséig fajult konfliktusok miatt. Rendőri közreműködéssel megkaptuk azt az osztályt, ahonnan minden verekedés kiindult: 24 tesztoszterontól túlfűtött kilencedikes srácról volt szó. Nem bírták, hogy össze vannak zárva.

Az őszi szünet után indult a tréning, heti rendszerességgel, hat alkalommal találkoztunk hetedik és nyolcadik órában, összevontan tartottuk meg a két negyvenöt perces órát. Az órákon részt vett az osztályfőnök és az ifjúságvédelmi felelős is. Az osztály életkori megoszlása 14–17 év között alakult. Voltak még kislányok, sima arccal, tágra nyílt szemekkel, voltak a túloldalon magas, messziről szagló, borotválkozó vagy szakállas, dohányzó, aktív szexuális életet élő fiatalemberek, és ott voltak a kettő között éppen valahol tartók, akik csak kapkodták a fejüket, és a helyüket keresték. Az osztály jellegénél fogva nehéz helyzetben volt, hiszen szakképzős osztályként, az ország minden területéről utolsó lehetőségként kerül-

tek ide a srácok. Mindegyik kudarcos nyolcadikat tudott maga mögött, vagy többszörös bukás után landolt ebben az osztályban.

Jellegzetes kamaszokkal találkoztunk:

Volt, aki az év elejétől orrig húzott kapucniban töltötte a napjait, anélkül, hogy bárkivel is szóba állt volna.

Volt, aki már az óra huszadik percében remegett a nikotin elvonási tünetektől.

Volt, aki alfa hímként csak a dominanciáját fitogtatta, vagy igyekezett azt megerősíteni rituális kakaskodások keretében.

Volt, aki csak azt leste, hogy úszhat meg bármit. Mindent.

Volt, aki felvállalta az ügyeletes bohóc szerepet. Ő lett a „*buzigyerek*” vagy az „*műnő*” – később *Anett*nek keresztelték – a játékos ugratások idejére, aki magától értetődő figyelemmel, érzelmi intelligenciával és humorral vezette le a közösségben felgyülemlett feszültséget.

Voltak magányosan tengődők, akik élet-halál harcként élték meg a mindennapjaikat, állandó készenlétben, és a legkisebb ingerre is robbantak. Nekik az osztálytársak ellenségek voltak.

Mivel tisztában voltunk azzal, hogy délután fél kettőtől háromig csak olyan foglalkozással állíthatunk oda, amivel ébren tudjuk tartani a fiatalságot; így az első dolog, amit elvetettünk az az előadásszerű forma volt. Megállapodtunk az élmény alapú megközelítésben, minimális mennyiségű elmélettel fűszerezve. A csoportmunkát is elvetettük, mivel az osztály atomizált volt. Tehát *az eszköztárunk a párbeszéd, a humor, a mozgás, szituációs gyakorlatok, fizikai tevékenységek, valamint az önmagában is informatív, fotózható táblakép lettek.*

Az óráink további különlegessége volt, hogy az osztályfőnökük – a magyar tanár – benn ült órán, ugyanolyan kényelmetlen széken, mint ők. Mindenkit meglepett, hogy az osztályfőnököt is „csak egy résztvevőként” kezeltük, noha a megszólítása továbbra is „*Tanárúr*” maradt.

A fiatalok először nem értették, mit akarunk, csak néztek ránk, vagy fülhallgatón élvezték a zenét. Idővel észrevették, hogy ha a fogylétükről kérdezzük, akkor megvárjuk a választ, mert valóban kíváncsiak vagyunk a válaszra, és bármit is mondjanak, tudunk vele mit kezdeni. Felkapták a fejüket, mikor az ofőjük öszintén kezdett válaszolni nekünk az érzelmi és az osztállyal kapcsolatos reményei kapcsán. A táblára felkerülő dolgok a fülhallgatósrácokat érintették meg: nem megtanulandók voltak, hanem a saját megéléseik, csak általunk rendszerbe foglalva. Kiderült, hogy nagyjából ugyanazt gondolják az osztályról.

Óráink erőszak megelőző, krízis kezelő funkciója mellett drogrevenziós célokat is szolgált. Furcsálták, hogy a droghasználatot az előnyös tulajdonságai mentén vizsgáltuk, és kikerekedett a szemük, mikor a hátrány kapcsán csupán egy dolgot kérdeztünk: *Az árán kívül mit fizetsz érte?*

Néhány alkalom után az osztályfőnök meglepve mesélte, hogy a srácok az irodalom óra közepén kezdték el a verselemzést félbeszakítva megbeszélni egymással az érzéseiket, az osztályfőnökük füle hallatára. A céljuk az volt, hogy megoldjanak egy konfliktust. Pár héten belül a tanárok arra lettek figyelmesek, hogy a szünetben a folyosóról eltűnt a fizikai erőszak, helyette diákok csoportjai beszélgettek egymással. Az osztálykarácsony olyan jól sikerült, hogy a gyerekek nem akartak hazamenni. Októberben kezdtünk(!), és december közepén már működő osztályközösséggel tudott a tanári kar tovább dolgozni.

A diákok, amíg csak oda jártak, szünetekben visszatértek a tanáriba, az ifjúságvédelmi felelős irodájába, és teázós, kávézós összejöveteleket szerveztek. Létrejött egy meghitt hely, ahol kedvükre beszélgethettek, ezt a helyet pedig az iskolához kötötték. A mai napig időről időre visszatérnek, és azt mesélik, hogy hálásak, hogy ide járhattak.

Az Öveges

Az együttérzés megjelenése egy olyan hierarchikus rendszerben is, mint az iskolai, önmagában oldja a diákok *tanár-utálatát*. Megmutatja, hogy a tanár is ember, ugyanolyan érzésekkel és igényekkel, mint a diáksereg. Ez a kíváncsiságon át kinyitja őket, hogy megértsék, mivel küzd az őket tanító tanár. *A diákokkal közös szóhasználat hidat jelent a fiatalokhoz*, és segít a nekik szánt tudásanyag átadásában. A felesleges trágárságok hangsúlyos visszamondása meglepő lehet egy iskolai közegben, viszont sokkal nagyobb visszatartó erővel bír, mint a helyreigazítás, leszidás.

A körben elhelyezett székek formálta nyitott tantermi berendezés egyáltalán nem működött nálunk. A gyerekek fedezékként használták a padot és a rápakolt holmijukat, amit átölleltek, vagy el tudtak mögé bújni. Az ADHD, Diszlexia és Diszkalkulia diagnózissal rendelkező, kis híján mindenből felmentett diák tudta a leggyorsabban elsajátítani és leghatékonyabban használni a kommunikációs eszközeinket. Az összefoglaló órán a nyelvtani szerkezeteket nem pusztán felismerte, hanem helyzetekre adekvátan alkalmazta.

Egyik meglepetés a skinhead cigány srác volt, aki az osztály nyilvánossága előtt vállalta, hogy ősszel elkapták a rendőrök, mert horogkeresztekkel sormintázta valamelyik pláza mélygarázsának falát. Ott virított órán a fehér fűzős 20 lyukú bakancsában, talpig feketében, összevont szemöldökkel. Miután beszélgettünk vele is, kiderült, hogy csak azért „alkotott”, mert annyi feszültség gyűlt össze benne, amit akkor csak így tudott csak kifejezni. Mihelyt megtudta tőlünk, hogy a legkeményebb élethelyzetben is van választása, onnantól a futást és a fekvőtámaszozást választotta teggelés helyett. Arról nincs információnk, hogy a világnézete változott-e.

A hölgyek – öltözködésben megjelenő – önkifejezési vágyát éppen csak megemlítjük. Nagyon nehéz megértetni egyes lányokkal, hogy a megjelenésükkel

erőteljes hatást gyakorolnak környezetükre, és hogy a mindennapokban hordott, de a kifutóra szánt ruházattal megítélés is jár.

Budakeszi „Értékes Vagy” projekt

2013. nyarán csatlakozhattunk Budakeszi átfogó társadalmi projektjéhez, ami színes programokat tartalmazott a gyerekek és a családok elérésére, nagy előnye volt, hogy a településen tapasztalt jelenségeket egyben kezelte, és nem elszigetelt problémaként tekintett az utcán csellengő srácokra, teggelésre stb. Így az iskola mellett az utcán, nyári táborral és a városi családi programokkal is ostromoltuk a helyi polgárokat és csemetéiket. Éjszakai családi kalandtúrák szerveződtek, ami segítette a rászoruló személyek, családok láthatóságát, a hivatalokban dolgozó kollégák ismerőssé válását, valamint a különböző társadalmi csoportokhoz, korosztályokhoz tartozó emberek találkozását, együttműködését.

Már ekkor megjelent az iskolai szociális segítség igénye is, így a ugyanazt a hat alkalmas programot vittük a Budakeszin a Széchényi István Általános Iskola egyik nyolcadikos osztályába, ami az Övegesben sikerrel vette az akadályokat. Itt is benn ült az osztályfőnök. A hatodik alkalom kellős közepén az osztály előtt megkért minket (közölte velünk), hogy *ugye a tanév során végig tanítjuk az osztályát.*

Mikor a programunkról egy pedagógus vagy szülő először hall, gyakorta felcsillan a szeme, mert szövetségest lát bennünk. *Végre valakik, akik idejönnek, és majd jól megjavítják a gyerekeket! Állandóan nyugodt, csöndben tanuló és senkit nem zavaró gyerekeket hoznak majd létre, aki mosolyog, és mindig segít.* A jelenség azért is érdekes, mert nem mi vagyunk az elsők, akikről ezt várják. Aki viszont beáll a sorba, hogy teljesítse a szülők és pedagógusok eme elvárását, már el is veszítette a gyerekek bizalmát.

Általánosságban elmondható, hogy nagyon kevesen kíváncsiak valóban a gyerekekre, hogy ők személy szerint hol tartanak, minek örülnének, mihez lenne kedvük. Sokkal inkább dominálnak az elvárások, az, hogy milyenek kéne lenniük ahhoz, hogy elég jók lehessenek. *Egy diáknak semmi más dolga nincs, mint tanulni napi 8–14 órában, 6 éves kortól. Sokuk még ezt az egyetlen egy dolgot sem képes jól csinálni!* Mire találkozunk velük nyolcadikban; annyi keserűség gyűlt fel a legtöbbszörben, hogy a serdüléssel járó jellegzetes működések végletes formában jelennek meg.

2013. Budakeszi SZIA

Nyolcadikosok

A gyerekek egy része csak akkor tudott figyelni, ha valamiképp mozgott. Ez lehetett rajz, egyszerűbb ügyességi játék, vagy akár kötetlen foci. A figyelmük, még számukra kiemelten érdekes téma esetén is nagyjából 10 percig tartott. A mozgás megvonása nagyobb szenvedés volt, mint bármilyen büntetés.

Egy másik, kiemelten értelmesnek mondott, válogatott társaságban, a gyerekek nem ismerték fel a vetített arckifejezéseket. Nem tudtak beazonosítani érzelmeket, sőt, kijelentették, hogy nem lehetséges állókép alapján érzelmet felismerni. Sőt kikérték maguknak, hogy az érzelmek mentén zaklatjuk őket. Kőkemény ellenállást tapasztaltunk a részükről. Az érzelem náluk tabu téma volt.

Másik érdekesség, amire felfigyeltünk, hogy a tantárgyak keretein belül tanult tudásanyagok csak adott órához kapcsolódva voltak elérhetőek a számukra, a fejükben szigorúan elkülönülten helyezkednek el a tantárgyak. Nem értették, hogyan lehet bármi köze a történelemnek a fizikához, vagy a biológiával hogy függhet össze a csillagászat, vagy a földrajz. Tehát a gyerekek személyes élményeikhez kapcsolják a információkat.

Diáknap

Mindenhol ugyanazt kérték tőlünk a tanárok: tanítsuk meg a diákságot önmagukban jól viselkedni, egymással pedig szót érteni, tanítsuk meg őket viselkedni. *Lehetőleg gyorsan, akár egy előadás alatt.*

A gyerekek a legkíváncsibbak arra voltak, hogy mi történik velük testileg és lelkileg. Mire, mit lehet reagálni, és hol vannak azok a veszélyek, amiket jobb elkerülni.

Hetedikesek

A gyerekek viselkedéséből kiderült, hogy nem bíznak meg a tanárban, s mivel a tábla előtt állunk, bennünk sem. Az ilyen mértékű bezártság esetén bizalom felépítésére és tudás átadására a 6 alkalom sajnos kevésnek bizonyult. Mikor már kezdtek volna megnyílni nekünk, a 6. alkalom véget ért, mi pedig eltűntünk az osztályból. A gyerekek úgy élték meg, hogy ismét átvették őket. Így látszólag mi erősítettük meg azt a ellenállást, aminek a felszámolására nagy reményekkel érkezünk.

Hatodikosok

Minden osztályban volt néhány gyerek, aki elmondta, hogy ő bizony szokott beszélgetni a szüleivel, van kapcsolata a saját nagyszüleivel, és tanul tőlük. A többiek inkább a barátaikra hagyatkoztak.

A gyerekek mozgásigénye és klikkesedése olyan mértékű volt, hogy kizárólag kiscsoportos foglalkozás formájában volt lehetőségünk bármit is kezdeni velük. Voltak akik tudták követni a beszélgetés fonalát, voltak, akik csak pár percig tudtak bekapcsolódni, és volt, aki még annyi időre sem.

Megpróbálkoztunk a hagyományos leteremtős fegyvelmezős módszerrel is. Rövid távon hatékonyan működött – ehhez szoktak. Legnagyobb meglepetésünkre csak ezzel a módszerrel tudtuk az örökmozgó diákokat 5-8 percre lecsitítani, ekkor tudtunk haladni, azokkal, akik akartak. Végül sikerült az iskola vezetésével megállapodnunk, hogy az udvaron tarthassuk meg az óráinkat; a nagymozgásos gyerekeknek muszáj volt megadnunk a lehetőséget, hogy fociizzanak, rohanjanak,

fogócskázanak. Akadt köztük olyan, aki 10 percenként 5 percet tudott figyelni, aztán felállt és futott két kört, ordibált, majd visszatért, bekapcsolódott a beszélgetésbe, majd egy újabb kör következett. Ha ragaszkodunk a teljes létszámhoz, akkor azt a tíz gyereket is elvesztettük volna, akiket végig érdekelt a dolog. Ők hatékonyan töltötték velünk az órákat, sokat tanultak, erőfeszítés nélkül sajátítottak el alapvető készségeket. A többiekkel, akik csak mozogni akartak, pár év múlva találkoztunk a felsőbb iskolákban, osztályokban.

... majd kiléptünk az utcára

Bár nem tartozik szorosan az iskolai szociális munkához, nem mehetünk el a szolgáltatások egymást kiegészítő jellege mellett. Ha az iskolában és a tanítási időn kívül is elérjük a gyerekeket, egymást segítő folyamatokat indíthatunk el különböző területeken.

A legtöbb időt igénylő vállalkozás estéenként az utcán tartózkodó gyerekek megközelítése, és a destruktív tevékenységektől való elterelése jelentette. Csak az, hogy társaságnak tekintsenek bennünket folyamatos jelenlét mellett fél évet igényelt. Ebben a félévben mi mentünk a srácok után, kerestük fel azokat a helyeket, ahol a szabadidejüket töltötték. Nagyon óvatosan közelítettünk, hiszen a felnőtteket - akik állandóan akarnak tőlük valamit - már a hátuk közepére sem kívánták. Teltek a hónapok, aztán az Önkormányzattól egyre másra kaptuk a visszajelzéseket, hogy szülők mentek be, és érdeklődtek, egy férfiről és egy nőről, akik hétvégenként, éjszaka Budakeszin kószálnak és gyerekekkel elegyednek szóba. Kik ezek, és mit akarnak a gyerekeinktől? Fontos volt, hogy az önkormányzatnál meg tudják nyugtatni ezeket a szülőket. Az ősz vége felé a beköszöntő hideg a segítségünkre sietett, mert a csillagok alatt a metsző szélben rendszeresen dadogásra fagyni nem nagy élmény, így amikor fedett, fűtött termet szereztünk a találkozássokhoz a gyerekek szívesen jöttek.

Ekkorra már az utcákról, bokrokból és a kocsmákból összeszedett gyerekekkel folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy a zömében fiú társaságoknak mi hiányzik az életéből. A mozgáshiányukkal tisztában voltak, a szokincsi hiányosságairól és kulturális deficitükről már nem tudtak. Tehát mozgásos tevékenységekbe vontuk be őket, úgy, hogy maguk dönthették el, mit vállalnak és mit nem. Így változtak a találkozások „Edzéssé”, amit egy kötetlen vagy társasjáték által mederben tartott beszélgetés követett, levezetés gyanánt. Az edzések erőnléti jellegét hanyagoltuk, inkább játékos, harcművészeti alapokon szervezett találkozók lettek, ahol a fiatalok minden alkalommal kibírkózhatták magukat. Mikor egy 16 éves fiú sajtó izmokkal, egy-két lila folttal, izzadtan leül az edzőtársaival beszélgetni, a szeme csillog, szája mosolyog, és nem vágyódik máshová, a helyén van. Idővel a fiatalok érezni kezdték, hogy ez a valami az övék is, és hogy itt komolyan veszik őket. Egyrészt, ha figyeltek, lenyomhatták az „edzőket” is, másrészt az edzés utáni beszélgetésben bármiről véleményt mondhattak, azt a többiek figyelmesen végighallgatták.

Előfordult olyan is, hogy az önkormányzatra olyan szülői levelek érkeztek, amikben leírták, hogy hálások annak a két felnőttnek, akik az éjjeli foglalkozásokat tartják. A gyerekek változik: elkezdett tanulni, rendezti a kapcsolatait, otthagytott füves társaságot, rendet tart a szobájában. Voltak szülők, akik lejöttek megnézni, hogy mi is történik nálunk. Meglepődtek, mikor beállítottuk őket a bunyóba. Mi is meglepődtünk, mikor egyik-másik mosolygós anyukáról kiderült, hogy harcedzett kungfus. Pezsgő, meghitt és vidám közösség épült fel az elmúlt 8 évben.

Az állandóság sarkalatos pontja a folyamatnak, hiszen minden péntek, szombat este jelen voltunk délután öttől éjfélig, nem számított, hogy munkanap, vagy ünnep. Megtapasztalhattuk, azt is, hogy milyen hatása van annak, ha rendszer szinten nem vesszük komolyan a folyamatos jelenlét biztosításának fontosságát; két hónap kihagyást követően alig tudtuk előhalászni a srácokat. Minden ilyen vagy hasonló megszakítás után negyed év volt mire nagyjából vissza tudtuk szervezni őket, de minden kihagyás után lemorzsolódást tapasztaltunk. Voltak köztük sokan, akik a hullámvölgyek ellenére is megálltak a lábukon, néhány fiatal életében azonban visszaesést láttunk, amely sajnos söröskorsókból, szerhasználatból és kapcsolati igénytelenségben volt mérhető.

Az elmúlt években rengeteg szakemberrel beszélgettünk, és meséltük egymásnak a tapasztalatainkat. Kiderült, hogy a miénkhez több hasonló próbálkozás is működött, vagy működik az országban, és hogy mindenütt meglepően eredményes az egymástól függetlenül felismert módszer. A kósza fiatalokhoz vezető út elemei tehát: *valamilyen mozgással egybekötött beszélgetések, rengeteg figyelem - mindez abban az idősávban, mikor a fiatalok saját választásuk szerint szeretnék múlatni az időt, azaz főleg péntek este, és hétfővégen.* A hatékonyság növelhető, ha a szakemberek hétköznap esténként is jelen tudnak lenni a fiatalok életében. A mozgás titka, hogy valóban átmozgassa a gyerekeket. Lehet harcművészet, box, pingpong, vagy bármi, ami nagymozgással jár. A beszélgetések pedig az a titka, hogy párbeszéd legyen a fő eleme, ahol a gyerek valóban figyelmet kap és ad!

2016–17. Zsámbék – Zichy Miklós Általános Iskola

6. osztály

Eredetileg a meghívásunk apropója bullying volt, majd kiderült, hogy a valós probléma egészen más. A gyerekek az állandó üléstől voltak olyan frusztráltak, hogy egymást marták. *Mivel a foglalkozások megtartására a testnevelés órát kaptuk meg, beláttuk, hogy hiába akarunk mi beszélgetni, kommunikációt tanítani, ha a gyerekek alap szükségletei nincsenek kielégítve.* Több pedagógus kolléga is hospitálta az óráinkat, érdemi visszajelzést nem kaptunk, további Közösség Kövacsolásra nem kértek fel. Két évvel később ebből az osztályból került ki, egyenesen bele az utcai szolgáltatásunkba az egyik fiú. Kiderült Róla, hogy családi konfliktus mellett indulatkezelési problémákkal küzd, és személyes támogatás helyett

csak elvárásokkal szemebesült; így a kétségbeesése egyre csak mélyült, ami egyre agresszívabb viselkedésben nyilvánult meg. Az elkövetkező években rendszeresen látogatta az edzéseket, minek eredményeként jelenleg az iskolai bunyókból, szóváltásokból kimarad, rendszeren jár iskolába, szakmát tanul és barátnővel büszkélkedik. Az ő korábbi osztályában több fiatalról bizonyosodott be a későbbiekben, hogy családi megoldatlan problémák miatt voltak ziláltak.

8. osztály

Csillogó szemű cigány fiúkkal és lányokkal teli osztályt kaptunk. Rengeteg volt a hiányzás és a bukás. Volt, aki nyolcadik félévkor 4 tárgyból állt bukásra, a felvételi időszak után még lazábbra vette a figurát, így év végére felhízott az értékelhetetlen tanulmányi eredmény 7 tárgyra. Itt tapasztaltuk meg először testközelből a kulturális örökség markáns eltéréseit a gyerekek között. Nem lehet ugyanúgy szólni egy cigány sráchoz, mint egy sápadtarcúhoz, mert ugyanabból mást hallanak. Amikor egy roma fiatal nem érti, hogy mit akar a tanár, ugyanúgy nem érti a tanár, hogy mit akar a roma fiatal. Itt a pedagógus felelőssége óriási, mivel ő az egyetlen ember ebben a környezetben, aki képes lehet felvértezni magát az interkulturális környezetben is alkalmazható eszköztárral. Az iskolába kerülő – 6 éves – gyerekektől ez nem várható el, bármilyen háttérrel induljanak neki az iskolai közéletnek. Az iskolai szociális munkás szerepköre itt jön a képbe, hogy a pedagógusok ne maradjanak egyedül az iskolákban kulminálódó társadalmi problémák kezelésében, feloldásában, így maga az oktatási intézmény gazdagodhat olyan eszközökkel, ami egy rendes tantárgyi óra kereteibe nem fér bele.

2017–19. Premontrei

Budakeszi járásban a Zsámbéki Premontrei Gimnázium Szakgimnázium és Szakközépiskola egyes osztályai sok esetben szintén a legutolsó lehetőség az iskolaelhagyás küszöbén álló fiataloknak. Nagy bátorság kell ahhoz, hogy az iskolai szociális segítő bemerészkedjen ezek közé a 16–17 évesek közé! Amikor a hétpróbás tinédzserek öszszekacsintanak, akkor a hogyan továbbról csak a szakember ravaszsága és helyzetfelismerő képessége dönt. Nem sápadhat el sem a trágárság, sem a közönségesség hallatán. Például, amikor az egyik lány feltette nekünk a kérdést: „*Hogy kell jól kefélni?*”, akkor olyan órát tartottunk, amiből kiderült, hogy a nyers testiség nem egyenlő az egészséges szexualitással, a tudatmódosító szerek nem feltétlenül a legjobb afrodisziákumok, és a közösségi médián élt magánélet inkább ciki, minthogy bármilyen előnnyel szolgálna. Az osztályfőnök meglepetten jelezte vissza óra után, hogy így pirulni még nem látta őket, pedig volt köztük tizenéves anyuka is. A gyerekek szempontjából nincs különbség az iskolai szociális segítő és a pedagógus között. Óra van, bent kell lenni, a tábla előtt motyog valaki valamit, „*Kit érdekel?*”.

Mantraszerűen ismételtetett kérésük volt, hogy „*Jó de hagy mennyünk haza!*”. Nem hitték, hogy bárminek, ami az iskolában történik, lenne bármi értelme. Meggyőződésük volt, hogy ellenük vagyunk, és gyanakodva keresték azt, hol akarjuk átverni őket.

Ezekben a „merítőhálós” iskolákban gyakori, hogy érzelmileg sérült, vagy gyengébb értelmi képességű gyerekekkel találkozunk. Olyanokkal, akik máshova nem tudtak beilleszkedni, vagy máshova nem kellettek. Volt, akinek meghaltak a szülei, nem érte az erőt, súlyosan bántalmazták, vagy önként sétált be a gyermekotthonba, mert már nem bírta otthon ép ésszel. Megismertünk olyat is, aki csak a füzetbe írkált rajzain keresztül volt hajlandó valamilyen mértékben megnyílni, szóban nem. Mindennapi valóság, hogy a diákok bizonyos életesemények miatt nem tudnak figyelni sem a tananyagra, sem egymásra. Ezzel viszont nincs idő foglalkozni, mert az anyaggal haladni kell. Persze, hogy hova, az jó kérdés.

Az iskolapszichológussal kapcsolatos hiedelem szerint – csak a hülyék járnak pszichológushoz –, az a fiatal, aki el is menne segítséget kérni, ha valóban elmegy, azt kockáztatja, hogy az osztálytársai még emiatt is székálni fogják.

2016. Budaörs – Bleier Jakab közösségi mediáció – fókuszcsoporthoz

Bullying témakörében keresete fel a HÍD Központot a budaörsi családsegítő közreműködésével egy hetedik osztály osztályfőnöke, mert a fiúk rászálltak az egyik kislányra. Úgy ítéltük meg a helyzetet, hogy közösségi mediációra van szükség, ahol a maceráló fiúkat, a lányt és az őt támogató csapatot ültettük körbe. Létszám szempontjából fontos volt, hogy egyenlő arányban vegyenek részt a mediációban a bántalmazók, az áldozat és az őt támogatók. Érdekes volt megfigyelni, hogy a srácok büntetést várva, gyanakvó metakommunikációval érkeztek az ülésre. Meglepetésükre az alkalom nem volt fenyegető, sem számon kérő, mindkét oldal kellő teret kapott, hogy elmondják, ki, mit, miért, hogyan... A srácok képesek voltak együtt érezni a korábbi kiszemeltjükkel, a lány, akire rászálltak pedig megértette, hogy neki szabad olyat mondani, hogy *elég volt*, van válasza, és képes arra, hogy tegyen azért, hogy gyomorgörcs nélkül járjon iskolába. Egy alkalom is olyan élményekkel szolgált a gyerekeknek, amelynek következtében megszűnt a szóbeli bántalmazás.

2016-19. BUDAÖRS – Hermann Ottó Általános Iskola

Szintén bullying témakörben kerültünk képbe. Az egyik kisfiút bántalmazták az osztálytársai. A későbbi foglalkozások során derült fény a bántalmazott fiú viselkedésére: provokálta a többieket. Az egyébként nyugodt osztálytársak pedig előbb utóbb elvesztették a türelmüket.

Áldozathibáztatás? – avagy minden éremnek két oldala van

Már a zsámbéki tapasztalatainknál említettük, hogy a kulturális különbségek-ből adódó konfliktusokat igen nehéz kezelni iskolai környezetben, mert a két normarendszer nehezen egyeztethető össze, és a pedagógusok nem kapnak megfelelő képzést sem eszköztárat ehhez.

Vajon áldozatnak nevezhető-e az a gyerek, akit megraknak az iskolafolyosón, az ötödik óra előtti szünetben, amikor reggel óta szapult a osztálytársait?

Az ilyen diák felfújja magát, mint egy kakadu, szája lazán leejtve, ajkak lazán, amit a szavak fröcsögő nyál kíséretében hagynak el. A "bántalmazott" nagyfiú ilyen gesztus-rendszerrel lehet roma, vagy sápadt, mindkét esetben "kéri a pofont". Az pedig nyilvánvaló, hogy a vég nélkül záporozó sértéseket nem lehet visszajelzés nélkül hagyni. A srác nem tudta mikor kell leállni, így szóra szó, gesztusra gesztus, ütésre ütés lett a válasz. ... A provokáció, agitáció jelenségével jelenleg nem lehet mit kezdeni.

Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet és az UNICEF 2014-15-ös felmérései is bizonyítják, hogy a gyerekek számára sokkal fájdalmasabb és megalázóbb egy beszólás, nyilvános csúfolódás osztály- vagy iskolatárstól, mint egy fizikai verés. Mint kiderült az osztály négy éven keresztül viselte már a kissrác életterlen manírjait. A már évek óta lappangó feszültség kirobbanásának az alsó tagozatból felső tagozatba lépéssel együtt járó osztályfőnök váltás adott teret. Ebben a helyzetben az első hat alkalom csak a próbaidőnk volt. Az osztályfőnök kérésére heti rendszerességgel tartottunk ott foglalkozást: mi lettünk a biztonsági szelep, és vitakultúrát tanítottunk. Nem lettek angyalok, viszont a tanárnő nem volt már egyedül.

Ebben az osztályban vált világossá a számunkra, a diákoktól kapott írásos visszajelzések alapján, hogy alapvető életjelenségekről senki nem beszél a gyerekekkel. Ilyen *a születés, a halál, a gyász, a serdülés fizikai és lelki jelenségei, az ebben az életkorban megjelenő szexualitás lelki vonatkozásai*. 3 év Közösségkövácslás után az osztály valóban közösséggé ért, számítanak egymásra, és noha vannak sértődések, zömüket meg tudják oldani egymás közt. Élhető az osztály, és bíznak az osztályfőnökükben.

2017. BUDAJENŐ – Hatodikosok

Egy osztály életében minél több osztályfőnök váltás van, annál bizalmatlanabbak lesznek a gyerekek nem csak a tanárokkal, de a világgal is. A többségében nőket foglalkoztató pedagógus szakmában furcsán vette ki magát, amikor megjelent osztályfőnök-ként egy kézilabda első osztályban játszó férfi testnevelő tanár. A gyerekek nem tudtak mit kezdeni a gyakorlatias, harcedzett, élsportolói hozzáállással. Idegen volt, hogy a tanárnak hízelegni nem lehet, csapatként tekint az osztályára, ráadásul a hatékonyság az elsődleges szempontja, és győzni akar. A tanár úr számára érthetetlen volt, miért ijesztő a gyerekeknek, ha szó nélkül grabancon kapja a diákat, mikor balesetveszélyesen viselkedik, és fizikailag kiemeli a helyzetből.

Különleges ez a helyzet: a gyerekeknek és a tanerőnek is tanulnia kellett, mit kezdjenek egymással.

2015–2019. Szülőcsoportok

Már az első diákcsoportban feltűnt, hogy sok fiatal mennyire hiányolja a szülei figyelmét, támogatását. Keservesen élük meg, hogy rideg elvárások között, csakis teljesítmény- kényszerben működhetnek. Sok fájdalommal szembesülnek, mert bármit is tegyenek, nem lehetnek elég jók. A srácok szinte felnőtt fejjel, 16-17 évesen mondták ezt. A kisebbek, pl. hatodikosok, sokkal kevesebb önuralommal kezelik a családokban fellelhető feszültséget, konfliktusokat. Ha egyik-másik gyerek valamilyen nehézséggel küzd, ott a szülőket érdemes valamiképp megsegíteni. Ha mindketten dolgoznak úgy önmagukon, mint a köztük lévő meghittségen, a gyerekek kiegyensúlyozottabbak lesznek, és könnyebben veszik az iskolai nehézségeket, még 16 éves korban is. *A gyerekek csupán tűnethordozók, ezért a gyerekek problémájának megoldásában döntő fontosságú a szülővel való együttműködés.*

A szülők a lehető legnehezebben elérhető célcsoport. 2015-től kitartó munkával sikerült elérnünk, hogy már 3 éve stabilan, évi három kezdő és egy haladó kommunikáció fejlesztő tréninget tarthassunk szülők részére. Ez megvalósulhat az esetenedzser és családsegítő kollégákkal együttműködésben, illetve iskolai csoportokhoz kapcsolódóan is, minden esetben helyzetre szabott tartalommal.

Szülőknél a leggyakoribb problémák az általános kimerültség, a kommunikációs eszközök hiánya, az egymástól elhidegülés, érzelmi sérülések meggyógyításának képtelensége, egymás lekezelése, kioktatása vagy megnevelése, az értékrendbeli vagy vallási különbözőségek, és megannyi ritkán vállalt szexuális gond. Ugyanolyan hiányokat fedeztünk fel a szülők esetében, mint fentebb a gyerekek-nél; nincsenek tisztában a fentebb említett életjelenségekkel és következményeikkel. Tabutémának számítanak az érzelmek, a gyász és a stressz általi túlterheltség felvállalása. Legtöbbször még pihenni is tilos!

A csoportban egy anyuka kikerekedett szemmel megkérdezte, hogy *„Érezhetem magam rosszul?”* A szülők gyakran erejükön felül igyekeznek megadni mindent, amire elképzelésük szerint a családjuknak szüksége van. *„– De én nem mondhatok nemet a gyerekemnek! Ha este 11-kor palacsintát kér, akkor sütök! Az a dolgom! Hát én szeretem őt!”* Mindeközben a velük való kapcsolatuk gyakorlatilag megszűnik. Megbeszélnek, nem beszélgetnek. Külső problémák megoldásában jeleskednek, miközben a belső gondok megoldásához eszköztelenek.

Az atomizált – két-szülős – családmodell gyakorta mindkét felet tönkreteszi, hiszen nincs idejük önmagukra, egymásra, és természetesen a gyerekért mindent! Apuka döbbenten fakadt ki 11 év házasság után: *„Nem hittem volna, hogy itt ismerem meg a nejemet.”*

Következtetésünk

A gyerekeknek nincsen autonómiájuk, minden percük be van osztva, úgy csennek maguknak valami kis szabadidőt, amikor nem lesik a felnőttek, mit csinálnak. A tizenéves kor kifejezetten a magánszféra kialakításáról szól, az énhatárok felépítéséről és megerősítéséről. Arról, hogy megtanuljanak önállóan gondolkodni, és véleményt alkotni. Ezzel szemben a könyvszagú elméletek és mások által elmondott „*igazságok*” elsajátítása az elvárás.

Zárszó

A programunkról elmondható, hogy igényelt és szívesen látott, amellyel célunk az osztályfőnökéhez és az osztálytársaihoz kötődő, önállóan vagy csoportosan tanuló, érzelmeivel tisztában lévő, együttműködésre képes és hajlandó gyerek. Ugyanakkor az óraszámra nehezen illeszthető be, mert vagy plusz terhet ró a diákságra a tanórák után, vagy elvesz hat tanórányi időt a pedagógusoktól. Amikor a gyakorlati megvalósítás kapcsán ülünk le az igazgatóval, osztályfőnökkel, Ők elsősre zömmel a testnevelés órákat engednék át nekünk. A mozgás szükségességéről alkotott véleményünk miatt ezt nem vállaljuk.

Módszerünk alapja a gyerekek, tanárok, szülők igényeinek feltárása, azok egyenrangúan hangsúlyos figyelembe vétele, a kommunikáció elősegítése, és olyan nyitott, gondolkodásra serkentő tér megnyitása, ahol minden aktuális szereplő a pillanatnyi helyzetnek megfelelő megoldási javaslatokkal állhat elő, mert kész megoldások nincsenek.

VERESS GÁBOR

Klímavédelem vagy ökológiai megtérés

Climate Protection Versus Ecological Conversion

Abstract

Pope Francis writes the following concerning sustainability in his Encyclical letter “Laudato si’ of the Holy Father Francis on Care for our Common Home”, “In order to make society more human, more worthy of the human person, love in social life – political, economic and cultural – must be given renewed value, becoming the constant and highest norm for all activity”. For the future of mankind we should move towards sustainability in the spirit of the Encyclical on *Ecological Education and Spirituality*. Although nowadays environmental protection is the magical slogan rather than sustainability nearly everywhere in the world, we should all realize that even if we did manage to control global warming (climate change), life would still be unsustainable, as exploitation, colonization and wars will still destroy humanity!

Keywords: sustainability, ecological conversion, climate protection, climate hysteries, ‘Praise be to you’ Encyclical.

Absztrakt

Ferenc pápa fenntarthatósággal foglalkozó „Áldott légy (Laudato si’) – a közös otthon gondozása” című enciklikájában írja: „A társadalom emberibbé, az emberi személyhez méltóbbá tétele érdekében a szeretet szerepét a társadalmi életben – politikai, gazdasági és kulturális szinten – újra kell értékelni és a cselekvés állandó, legfőbb normájává kell tenni.” Az emberiség jövője érdekében az enciklika *Ökológiai nevelés és lelkiesség* szellemében kellene eljuttatnunk fenntarthatóság felé.

Ma a világon majdnem mindenhol a fenntarthatóság helyett a klímavédelem a kizárólagos varázslatos jelszó, pedig mindenkinek észre kellene vennie azt, hogy hiába sikerülne a felmelegedést kordában tartani, attól még továbbra is fenntarthatatlan lesz az élet, a kiszákmányolás, a gyarmatosítás és a háborúk ugyanúgy elpusztítják az emberiséget!

Kulcsszavak: fenntarthatóság; ökológiai megtérés; klímavédelem; klíma hisztéria; „Áldott légy” enciklika.

Az MTA Veszprémi Területi Bizottsága Veszprémben, 2019. november 22.-én „Az életminőség-fejlesztés új paradigmái a 21. században” címmel konferenciát tartott. Ezen a konferencián *az ökológiai megtérés, mint az életminőség fejlesztés új paradigmája* témában tartott előadásomban a következő főbb gondolatokat fogalmaztam meg.

1. BEVEZETŐ

Fenntarthatóság, környezetvédelem, klímavédelem

A fenntarthatóság, a környezetvédelem és a klímavédelem egymással kapcsolatban levő, nem pontosan értelmezett fogalmak. A fenntarthatóságnak, a környezetvédelemnek és a „klímavédelemnek” ma már áttekinthetetlenül hatalmas irodalma van.

A **fenntarthatóság** fogalma ma már valamennyire körvonalazódik, azonban a fenntarthatóságnak, a fenntartható fejlődésnek nincs egyértelműen elfogadott értelmezése. Többek által elfogadott értelmezés szerint a **fenntartható fejlődés** az egyének és a közösségek, a nemzet, továbbá az emberiség számára a jó élet anyagi és szellemi és lelki feltételeinek, lehetőségeinek a biztosítása a környezet és természeti erőforrások jövő generációk számára történő megőrzésével egyidejűleg.

Nem egyértelmű a **környezetvédelem** fogalma sem, hiszen annak a terjedelmét is sokféle képen határozzák meg, sokan csak a természeti környezet védelmét értelmezik, mások az épített környezet védelmét is ide sorolják. A legnagyobb baj az, hogy nagyon kevesen értelmezik a szellemi és a materiális környezet együttes védelmét.

A környezet védelem sajátos megfogalmazása a **teremtésvédelem**, amely a környezetvédelmet az Teremtőben hívők személete alapján értelmezik.

A „**klímavédelem**” széles körben használt, de pontosan nem értelmezett fogalmához kapcsolódva beszélünk klímasztrájról, klímariadóról, Budapesten klíma-vészhelyzetről, stb, de a fenti pongyola kifejezések együtteseként egyre jobban elterjed a gúnyos „klíma hiszti” kifejezés is. E utóbbi témakör részleteire is sok kifejezést használnak, például faültetési mánia, de hasonlóan torz cél a „műanyag mentesség” is.

A fenntarthatóság, a környezet-állapot és a klíma-állapot jellemzése

A fenntarthatóság, a környezetvédelem és a „klímavédelem” ma már áttekinthetetlenül hatalmas irodalma sok mindennel foglalkozik, azonban kevés munka próbálja meg számba venni, hogy e fogalmak milyen más fogalmakkal vannak lényegi kapcsolatban, mi minden jellemzi a fenntarthatóságot, a környezet-állapotot, illetve a klíma állapotot. Ezek a jellemzések általában nem tesznek különbséget tünet, ok és okozat között.

A fenti fogalmak kapcsolatrendszerét csak akkor tudjuk helyesen felmérni, ha a kérdéskört rendszerszemléletben vizsgáljuk, meghatározzuk az adott fogalom-

rendszer határait, a rendszer állapotjellemzőit, a rendszerre ható tényezőket, és a rendszer működésének a hatását.

Amikor jelenségek közötti kapcsolatokat vizsgálunk, akkor nagyon fontos annak a felderítése, hogy mely kapcsolatok véletlen kapcsolatok, és melyek valódi oksági kapcsolatok. Ha feltárjuk a fenti fogalmak kapcsolat rendszerét, akkor kísérletet kell tenni arra, hogy feltárjuk a jelenség ok-okozati kapcsolatait.

A fenntarthatóság, a környezet állapotát és a klíma állapotát meghatározó főbb okok

Mind a fenntarthatóság, mind a környezetvédelem, mind a „klímavédelem” esetén a legnagyobb baj, hogy igen kevesen vizsgálják meg azt, hogy mi okozza a fenntarthatóság/fenntarthatatlanság állapotát, a környezet, illetve a klíma állapotát, mitől függ a fenntarthatóság, mitől függ a környezet állapota, mitől függ a klíma?

Nyilván a földi élet fenntarthatóságáról csak akkor beszélhetünk, ha meg tudjuk állapítani a fenntarthatóságot befolyásoló lényegi okokat, a környezet védelméről csak akkor beszélhetünk, ha meg tudjuk állapítani a környezet állapotát befolyásoló lényegi okokat. Egyértelműbb a helyzet a klímavédelemmel, mert a klíma védelméről csak akkor beszélhetnénk, ha pontosan tudnánk a klímát befolyásoló lényegi okokat, pedig erről – a sok féle hír ellenére - nincs tudományosan megalapozott ismeretünk.

Ha sikerülne meghatározni a fenntarthatóság, a környezet és a klíma lényeges állapotjellemzőit, ezek vizsgálata alapján meg kellene kísérelni kórképet, diagnózist felállítani.

Sajnálattal általánosságban megállapítható, hogy a legtöbb esetben nem a fenntarthatóság, nem a környezet és nem a klíma állapotának a becslése történik, és az ok-okozati kapcsolatok feltárásával ezek alapján nem a diagnózis felállítása történik, majd a diagnózis alapján nem a kezelés történik, hanem megalapozott tudományos megfontolások nélkül a legtöbb esetben az adott jelenséghez kapcsolódó tünetek kezelésével foglalkoznak. E területek irodalma áttekinthetetlen, benne sok az értékes mű és sok a félcmű, különböző feltételezések és eltérő, vagy szemben álló vélemények találhatók, de a legtöbb esetben a politikai szándék felülírja a megalapozott állításokat.

A fenntarthatóság, a környezetvédelem és a klímavédelem hatása

Ha már teszünk valamit a fenntarthatóság, a környezetvédelem, vagy a klímavédelem területén, a legtöbb esetben e tevékenységek tényleges hatását nem vizsgáljuk. Sajnálatos módon alig találni kellően megalapozott elemzést arról, hogy mi a hatása a fenntarthatóságnak, a környezetvédelemnek vagy a „klímavédelemnek”. Pedig könnyű belátni, hogy ha sikerülne a fenntarthatóság, akkor az az emberiség elfogadható jövőjét jelentené, a hatékony szellemi és materiális környe-

zetvédelem sok problémát megoldana, ugyanakkor a klímavédelem mindössze csak a felmelegedés hatását csökkentené.

A társadalom életére ható minden fontos tevékenység esetén feltétlenül szükséges lenne szakmai hatáselemzést végezni. E témakör szemlélete és módszertan egyre terebélyesedik, ma már több fajtája ismert, pl. technológiai hatáselemzés (technology assessment pl.¹), hatáselemzés (impact assessment), hatásértékelés (impact evaluation) stb. A környezetvédelemben egyre részletesebb hatáselemzési módszereket alkalmaznak (pl.²).

Komoly jelentősége lenne annak, ha hatáselemző módszerekkel megvizsgál-nánk, hogy a fenntarthatóság, a környezetvédelem, illetve a klímavédelem érde-kében végzett tevékenységeknek ténylegesen mi a társadalomra gyakorolt hatása. Ezekből a hatásvizsgálatokból kiderülne, hogy mi ezeknek a tevékenységeknek a hatása, mely tevékenységeknek a hatása jelentős és melyek lényegtelenek, sőt esetleg károsak is. Mindebből az is következik, hogy ha olyan perifériális részlet-kérdésekkel foglalkozunk, mint a klímavédelem, akkor nem marad erő és idő a lényegi kérdés, a fenntarthatóság biztosítására. Mindezek ellenére a köznapi élet-ben a fenntarthatóságról alig beszélnek, helyette (?) csak a nem pontosan értelme-zett „klímavédelemről”.

2. FERENC PÁPA *ÁLDOTT LÉGY* ENCIKLIKÁJA, A FENNTARTHATÓSÁG ENCIKLIKÁJA

Fenntarthatóság

A fenntarthatóság hatalmas, áttekinthetetlenül nagy témakör, sokféle átfedő tudományterület összessége, eltérő kultúrák, világnézetek, értékrendek sokasága, eltérő értelmezésű fogalmak, elnevezések használata, különböző érdekek, politi-kai nézetek véleménytere.

Korábbi munkáinkban már foglalkoztunk a fenntarthatóság és az etika témakö-rével, pl.^{3 4 5}. A jelen közleménynek nem célja a fenntarthatóság áttekinthetetlenül hatalmas irodalmának a bemutatása, annyit azonban megemlítünk, hogy e téma-kör irodalma a szerzők szempontjából három nagyobb csoportra bontható.

Számos *nemzetközi, államközi intézmény* ad ki jelentéseket, készít programokat a fenntarthatósággal kapcsolatban. E témakör jeles hazai ismerője Faragó Tibor sok mun-kájában részletesen elemezte e témakört (pl.^{6 7}). A nemzetközi intézmények munkái közül kiemeljük az Egyesült Nemzetek Szövetsége 2015. aug. 2-án kiadott, a „*Világunk átalakítása: a fenntartható fejlődés 2030-ig tartó programja*”⁸ című nyilatkozatot, va-lamint a Párizsi Klímacsúcson 2015. december 12-én aláírt megállapodást⁹.

A fentiek mellett sok *személy*, tudós és társadalmi szervezet jelentetett meg könyveket, közleményeket. Felsorolni sem lehet az elmúlt évtizedben megjelent

magas színvonalú, tartalmas fenntarthatóság témájú hazai könyveket. A hazai művekből az alábbiakban a teljesség igénye nélkül kiemeljük Kerekes Sándor közgazdaságtani¹⁰, Náray-Szabó Gábor biológiai és kémiai kutatási¹¹, Lányi András társadalmi etikai¹², Tóth Gergely vállalatirányítási¹³, Gyulai Iván környezetvédelmi¹⁴ és Papp Sándor keresztény¹⁵ szemléletű könyvét.

A fenntarthatóság témájával foglalkozó munkák harmadik csoportját a különböző *történeti keresztény egyházak* munkái tartalmazzák, amelyek közül Ferenc pápa „Áldott Légy” című enciklikáját¹⁶ mutatjuk be.

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia

Hazánk fenntarthatóságra vonatkozó célrendszerét az Országgyűlés Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácsa által készített és az Országgyűlés által 2013-ban elfogadott Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia¹⁷ tartalmazza.

A fenntarthatóság kezelésének lényege a fenntarthatóságot meghatározó alapvető erőforrások rendelkezésre állásának és változtathatóságának a biztosítása. A nemzetközi irodalom szerint a fenntarthatóságot alapvetően a társadalmi, a természeti és a gazdasági erőforrások határozzák meg.

Hazánkban a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács javaslatára a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia a fent felsorolt erőforrások mellett bevezeti az **emberi erőforrás** fogalmát is. A Keretstratégia megállapítja, hogy minden nemzedék *anyagi, szellemi és lelki jólétének* elősegítéséhez szükséges javak létrehozásához négy alapvető erőforrás szükséges: az emberi (humán), a társadalmi, a természeti és a gazdasági.

A fenti négy erőforrás a fenntarthatóság szempontjából jelentősen eltérő:

- a természeti erőforrások *korlátosak*,
- az emberi erőforrások az idő függvényében *gyarapíthatók*,
- a társadalmi erőforrások az idő függvényében *gyarapíthatók*,
- a gazdasági erőforrások az idő függvényében *gyarapíthatók*.

A fenti erőforrások alakulása természetesen egymással szoros kölcsönhatásban van, ezek kezelésénél ezért figyelembe kell venni a közöttük fennálló kapcsolatokat.

Ferenc pápa „Áldott légy” enciklikájának tartalmi előzményei

A különböző pápai megnyilatkozások között sok esetben sokféle tartalmi, logikai kapcsolat van. Az alábbiakban kiemelünk néhány olyan pápai megnyilatkozást, amelyek Ferenc pápa „Áldott légy” kezdetű enciklikájának tartalmi előzményének tekinthetők.

A társadalmi összefogás lényegét tartalmazza Szent XXIII. János pápa: *Békét a földön* (Pacem in terris) enciklikája, 1967.¹⁸

Szent II. János Pál pápa: „Századik év”(Centesimus annus) c. enciklika, 1991.¹⁹ megemlékezik XIII. *Leó* p. Rerum novarum (Új dolgok) enciklikájáról, 1891. és

mindazokról az egyházi megnyilatkozásokról, melyek létrehozták az Egyház társadalmi tanítását, hatékonyá tették és fölhívták rá a figyelmet. Buzdít, hogy „fedezzük föl újra azoknak az alapvető elveknek a gazdagságát, amelyek a munkás-kérdés megoldására az egyház szociális tanításában benne foglaltatnak.”

Szent II. János Pál pápa: Üzenet a béke 37. világnapjára 2004. január 1.²⁰ munkájában az alábbiakat írja. „A keresztény hívő tudja, hogy Isten szeretetből lépett kapcsolatba az emberrel. S viszonzásul szeretetet vár az embertől. Ezért az emberek között is a szeretet a kapcsolatok legmagasabb rendű és legnemesebb formája. A szeretetnek át kell járnia az emberi élet minden területét, beleértve a nemzetközi jogrendet is. Csak akkor örvendhet az emberiség a tartós és hiteles békének, ha a „szereket civilizációja” jut uralomra.”

A társadalmi szeretet témakörében fontos további munka XVI Benedek pápa „Az Isten szeretet” című enciklikája, 2006.²¹

XVI. Benedek pápa a Latin-Amerikai és Karibi Püspökök V. Általános Konferenciájának megnyitó ülésén²² az alábbiakat mondta: „Egy olyan társadalom, amelyben Isten nincs jelen, nem találja meg a szükséges egyetértést az alapvető erkölcsi értékekről, sem pedig az erőt, hogy ezen értékek szerint éljen, akár a saját érdekei ellenére is”.

XVI. Benedek pápa a Szentszékhez akkreditált diplomáciai testülethez szóló beszédében²³ felszólította a politikusokat, hogy: „... szüntessék meg a világgazdaság működési zavarainak strukturális okait...”

XVI. Benedek pápa 2008. február 18-án a következőket mondta²⁴: „Miért követeli meg Jézus az ellenségünk szeretetét, tehát olyan szeretetet, amely meghaladja az ember képességeit? Valójában Krisztus kívánsága reális, mert számításba veszi azt a tényt, hogy a világban igen sok az erőszak és igazságtalanság. Ezt a helyzetet csak úgy lehet meghaladni, ha nagyobb szeretetet és igazságot állítunk szembe vele.”

A társadalmi szeretet témakörében fontos további munka XVI. Benedek pápa „Az Isten szeretet” című enciklikájának folytatásaként XVI. Benedek pápa: „Szereket az igazságban” enciklika, 2009.²⁵

Fontos észrevennünk, hogy Ferenc pápa korábbi, elsősorban szeretettel foglalkozó munkái után az öröme hívja fel a figyelmet, ezt képviseli „Az evangélium öröme” apostoli buzdítása is²⁶.

Ferenc pápa Bolíviában tartott beszédében²⁷ az alábbiakat mondta: „Az emberek és a természet nem állhatnak a pénz szolgálatában. Nemet mondunk a kirekesztés és a társadalmi igazságtalanság gazdaságára, ahol a pénz uralkodik helyett, hogy szolgálja. Ez a gazdaság öl. Ez a gazdaság kirekesztő. Ez a gazdaság elpusztítja a Földanyát.”

Ferenc pápa „A családban megélt szeretetről” kezdetű apostoli buzdításában²⁸ útmutatást ad a szeretet megvalósításának családi gyakorlatához.

Ferenc pápa öröme felszólító újabb munkája az „*Örüljetek és ujjongjatok*” kezdetű apostoli buzdítása is²⁹.

Ferenc pápa szeretet értelmezései

Ferenc pápa az elmúlt években sokféle módon mutatta be a szeretet különböző kifejezési formáit.

Az **irgalmasság** az ellenséggel vagy gonosztevővel szemben elnéző magatartás, melynek során eltekintek a büntetés kiszabásától. Más megfogalmazásban együttérzés, amely a betegek, szegények, gyengék iránti segítségre ösztönöz. Ez az egyik legfontosabb keresztény erény (Mt 5,7; Jak 2,1-13; Péld 19,22a)

Ferenc pápa felhívja a figyelmet a „tenderness”, a **segítő/gondoskodó szeretet** és a „humility”, az **alázatosság** fontosságára. Hangsúlyozza, hogy bármilyen okból került az illető a gondoskodásra szükséges helyzetbe, nekünk segíteni kell! Bajba jutott embertársainkról, - hiába viselkednek borzalmasan, - mindenképpen gondoskodni kell!

„A **közelség** több mint egy különleges erény neve, olyan magatartás, amely meghatározza az egész személyt, annak kapcsolatteremtő készségét, azt a létmódot jelenti, hogy miközben önmaga életét éli, odafigyel másokra. Amikor az emberek azt mondják egy papra, hogy „közeli”, általában két dolgot emelnek ki: az első, hogy „mindig jelen van”, a második pedig, hogy mindig van egy jó szava mindenkire”.³⁰

Hogyan értelmezzük Ferenc pápa „*Áldott légy – a közös otthon gondozása*” című enciklikáját?

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy Ferenc pápa enciklikája a fenntarthatóság, a környezetvédelem alapvető, széles körben hivatkozott műve.

Az enciklika az alábbi fő fejezetekből áll:

1. Ami közös otthonunkkal történik
2. A teremtés evangéliuma
3. A környezeti válság emberi gyökerei
4. Átfogó ökológia
5. Tájékozódást és cselekvést segítő szempontok
6. Ökológiai nevelés és lelkiesség

Az enciklika rendkívül logikus felépítésben mutatja be az emberiség válságos állapotának a tüneteit, majd felállítja a diagnózist és javaslatot tesz a hatékony kezelésre. Az 1. fejezet az emberiség, a környezet állapotának a *tüneteit* mutatja be, a 2.-5. fejezetek részletesen elemzik az emberiség válságos állapotának a jellemzőit és annak lényegi okait, vagyis megállapítják a *diagnózist* és a 6. fejezet megadja a terápiát, a *kezelést*, hogy hogyan menthető meg az emberiség jövője.

Nagyon fontos lenne ennek a tartalmas, az emberiség jövője szempontjából alapvető fontosságú munkának a nagyon gondos, mélyreható elemzése, terjesztése, ismertetése.

Az enciklika 1. fejezete, *Ami a közös otthonunkkal történik* az alábbi alfejezetekből áll:

- I. Környezetszennyezés és éghajlatváltozás
- II. A víz problémája
- III. A biológiai sokféleség elvesztése
- IV. Az emberi élet minőségének a romlása és a társadalmi hanyatlás
- V. Világméretű egyenlőtlenségek
- VI. A válaszok gyengesége
- VII. Vélemények különbözősége

Az 1. fejezet I.–V. alfejezeteiben felsorolja a lényeges tüneteket, majd a VI. fejezetben bemutatja a tünetek kezelésének gyengeségeit, kiegészítve mindezt a VII. fejezettel, a vélemények különbözőségével.

E fejezetből kiemeljük a *VI. A válaszok gyengesége* alfejezet főbb mondanivalóit. „A gazdasági hatalmak folytatják a mostani világrendszer igazolását, amelyben a spekuláció és az anyagi haszon hajszolása áll első helyen: ezek pedig általában figyelmen kívül hagyják az összefüggéseket, valamint az emberi méltóságra és a környezetre gyakorolt hatásokat.”... „Ezért ma az, ami törekeny – mint például a környezet – védtelen marad az istenített piac abszolút szabállyá alakított érdekeivel szemben.” (56) (zárójelben az enciklika témakörének száma)

Az *Áldott Légy* c. enciklika félreértése, félremagyarázása

Sokan Ferenc pápa **ÁLDOTT LÉGY** kezdetű enciklikájára hivatkozva foglalkoznak a klímavédelemmel, pedig az enciklika beszél ugyan a környezetszennyezésről és az éghajlat változásról (1. fejezet), de megoldásnak az ökológiai megtérést tekinti (6. fejezet).

Az enciklikával kapcsolatban azonban szomorúan állapíthatjuk meg, hogy a lényegét sokan nem értik, vagy félreértik. Legtöbben az enciklikának csak az 1. fejezetével, az emberiség válságának a tüneteivel foglalkoznak, teljesen figyelmen kívül hagyva az okok feltárását, a diagnózist és még inkább figyelmen kívül hagyva a terápiát, az emberiség túlélésének a 6. fejezetben megfogalmazott egyetlen útját, az *Ökológiai nevelés és megtérés* útját.

Nagy probléma az, hogy nagyon sokan csak az emberiség jövőjét pusztító helyzetet olvassák ki az enciklika 1. fejezetéből, vagyis csak a környezetpusztulás tüneteit vizsgálják és csak a tünetek hatását próbálják meg enyhíteni, de nem keresik mindezek okát, a diagnózist, sem a problémát megoldó terápiát.

Nem véletlen ezért Ferenc pápa üzenete a bonni klímakonferenciára, *A technikai megoldások szükségesek, de nem elegendők*³¹. Szükségesnek tartja, hogy elkerüljünk

négy helytelen viselkedésmódot az emberiség egyik legaggasztóbb jelenségeinek megközelítésében, ezek ugyanis biztos, hogy nem segítenek hozzá a Föld jövőjének becsléletes kutatásához, valamint az őszinte és eredményes párbeszédhez. E négy hozzáállás:

- a probléma tagadása,
- a közöny,
- a beletörődés és
- a nem megfelelő megoldásokba vetett bizalom, amely a legrejtettebb kockázati tényező.

Ferenc pápa intő szavaira azonban csak kevesen hallgatnak, nem veszik észre, hogy a klímavédelem a nem megfelelő megoldásokba vetett bizalom egyik széles körben elterjedt szomorú példája. Sajnos ma a világon majdnem mindenhol a klímavédelem a kizárólagos varázslatos jelszó, pedig mindenkinek észre kellene vennie azt, hogy hiába sikerülne a felmelegedést kordában tartani, attól még továbbra is a fenntarthatóságot gátló leglényegesebb tényezők, így a kizsákmányolás, a gyarmatosítás és a háborúk ugyanúgy elpusztítják az emberiséget! Ráadásul a klímavédelmet általában a gögös ember az Isten segítségével kívánja megoldani.

3. „Klímavédelem”, vagy a klímaváltozás hatásainak az enyhítése?

„Világunk átalakítása” ENSZ program

Az Egyesült Nemzetek Szövetsége 2015. aug. 2-án kiadta a „**Világunk átalakítása: a fenntartható fejlődés 2030-ig tartó programja**” című anyagot³², amely 17 nemes célt kíván elérni, többek között a szegénység felszámolása, az éhség megszüntetése, a jólét biztosítása, a teljes foglalkoztatás elérése.

A fenti programban lefektetett célok *elvben* nagyon jók, mindegyikük megvalósítása a fenntarthatóságot szolgálná. Meg kell azonban állapítani, hogy a fenti célok a fennálló világrendnek csak tüneti kezelését, nem a gyökér okainak megszüntetését jelentik. Tüneti kezelés többek között a szegénység felszámolása, az éhség megszüntetése, a jólét biztosítása, a teljes foglalkoztatás elérése. Azonban a tüneti kezelések nem eredményezhetnek lényegi megoldást.

A fenntarthatóság hatalmas irodalma azonban nem foglalja össze a fenntarthatatlanság gyökér okait, a sok közül itt kiemeljük az értékrombolást és az individuál etikán alapuló igazságtalan kapitalizmust. A „Világunk átalakítása” programban kitűzött célok a jelenlegi hatalmi rendszerben, a kapitalista gazdasági rendszerben nem valósíthatók meg.

Materiális környezetvédelem szellemi környezetvédelem nélkül?

Ha a szellemi környezet védelmét tekintenénk elsődleges célnak, akkor az emberiség célja a szellemi értékek megőrzése lenne, akkor nem is lenne szükség a materiális környezet védelmére, hiszen a szellemi értékek megőrzése esetén mindenki számára természetes lenne a materiális környezet védelme.

A környezet védelme érdekében a műanyag termékek gyártásának a tiltása helyett például intézkedéseket kellene tenni a műanyag hulladékok összegyűjtése érdekében.

A környezetvédelem bürokratizálásának szökőárja

A jogszabályok, szakmai előírások áttekinthetetlen szökőárja miatt megjelent a fenntarthatatlanság kétségbe ejtő példája, a napjainkban terebélyesedő megfelelés kezelés (compliance management) témaköre, amely ennek a szökőárnak a kezelését jelentik. Ma már áttekinthetetlen például a környezetvédelmi jogszabályok és szabványok sokasága, sőt ma már egyre terebélyesedik a klímavédelem szabvány rendszere is, megjelent például az *Alkalmazkodás a klímaváltozáshoz* c. ISO 14090:2019 szabvány is. Világszinten sok millió ember foglalkozik ezekkel az improduktív feladatokkal, elvonva a fenntarthatóság megvalósításához szükséges erőket.

Tévedésen alapuló, vagy szándékkal hisztériát keltő, lényegét elfedő klímapolitika?

Az általánosan elterjedt klímamodellek, amelyek a jelenlegi nemzetközi politikát megalapozzák, alkalmatlanok az éghajlat előrejelzésére. Ezért borzalom és oktalanság milliárd dollárok elpazarlását támogatni ilyen éretlen modellek alapján.

A felesleges klímavédelemre fordított milliárdokat az emberek közötti szeretet erősítésére kellene fordítsuk!

A jelenlegi klímapolitika aláássa a gazdasági rendszert, értelmetlen, súlyos terheket ró a társadalmakra, és veszélyezteti az életet olyan országokban, amelyeknek nincs hozzáférésük a megfizethető és üzembiztos áramellátáshoz.

Klímavédelem

Feltételezve nagyon sok jó szándékú ember igyekezetét, a klímavédelem pongyola kifejezése mögött nagyon sok esetben nemes szándék húzódik, de fontos lenne a fogalmak pontosabb értelmezése.

A klímavédelem elnevezés pontatlan, hiszen ma még nem tart ott a tudomány, hogy klíma védelemről beszélhessünk, hitelt érdemlően ugyanis nem tudjuk, hogy mi minden okozza a klímaváltozást, így azt sem tudjuk, hogy a klímaváltozás ellen a klímát hogyan lehetne védeni.

Tudománytalan ma azt kijelenteni, hogy képesek vagyunk a klímát célirányosan változtatni, ezért felelősen nem beszélhetünk a klíma védelméről. Mai ismereteink

szerint a „klímavédelem” pongyola, félrevezető fogalma helyett csak arról kellene beszélnünk, hogy milyen módon tudjuk a klímaváltozás hatásait enyhíteni.

A klímavédelem sem lenne megoldás

Mindenkinek észre kellene vennie azt, hogy hiába sikerülne a felmelegedést kordában tartani, attól még továbbra is fenntarthatatlan lesz az élet, a kizsákmányolás, a gyarmatosítás és a háborúk ugyanúgy elpusztítják az emberiséget!

Ráadásul a klímavédelmet általában a gögös ember az Isten segítségével kívánja megoldani.

A klímaváltozás hatásainak az enyhítése

A klímaváltozás hatásainak enyhítése érdekében sokféle hasznos tevékenységet végezhetünk. Megoldásokat kereshetünk például arra, hogy ahol sok a víz, ott védhetjük a területet az árvíz ellen, a sok vizet képesek vagyunk-e tárolókba helyezni, hogy ezek segítségével az aszályos területeket vízzel lássuk el.

A pusztító szél ellen képesek vagyunk-e erdővédő sávokkal védekezni, a szélsőséges meleg ellen klímaberendezésekkel védekezni, a melegben dolgozók helyzetét védő itallal enyhíteni.

A klímaváltozás hatásainak az enyhítése érdekében a mezőgazdaságban számos megoldást kereshetünk, például új mezőgazdasági technológiák alkalmazásával, új növényfajták használatával, stb ...

Karbon-semlegesség

Bár sok szakértő feltételezi, hogy a klíma változását a széndioxid mellett sok minden más is befolyásolja, a klíma hiszti eljuttatta az emberiség jelentős részét ahhoz, hogy legfőbb céljának a karbon-mentességet tekintse, így az elhülyített fogyasztói társadalom tagjai nyugodtan vásároljanak bármilyen felesleges cikket, ha annak előállításánál teljesül a karbon-semlegesség.

Bár sokan azt hirdetik, tudományosan nem bizonyított, hogy a CO² kibocsátás okozza a klímaváltozást! 500 tudós 2019.szeptemberben levelet írt az ENSZ-hez³³, melyben azt közlik, hogy „nem vagyunk klíma-vészhelyzetben! Így nincs okunk a pánikra és ijesztgetésre. Ezért nyomatékosan visszautasítjuk a káros és irreális CO₂-2050-nulla-stratégia javaslatát”

A karbon-semlegesség, mint a nem megfelelő megoldásokba vetett bizalom példája

Amint már említettük, Ferenc pápa a bonni klímakonferenciára azt üzenete, hogy: *A technikai megoldások szükségesek, de nem elegendők.*³⁴ Szükségesnek tartja, hogy elkerüljük a nem megfelelő megoldásokba vetett bizalmat, amely a legrejtettebb kockázati tényező az emberiség egyik legaggasztóbb jelenségeinek

megközelítésében, mert ez ugyanis biztos, hogy nem segít hozzá a Föld jövőjének becsületes kutatásához, valamint az őszinte és eredményes párbeszédhez.

Azóta világméretben elterjedt a CO² csökkentés, a „karbon-semlegesség” jelszava, amely tipikus példája a helytelen, a nem megfelelő megoldásokba vetett bizalomnak, amely nem oldja meg, sőt elfedi a Föld jövőjének lényegét jelentő fenntarthatóság problémáját.

A jó szándékú klímavédelem és karbon-semlegesség jótékony hatása

Természetesen számtalan jó szándékú tudós a klímavédelem és a karbon-semlegesség jelszava mögött igen hasznos tevékenységet folytat. Az ésszerűen tervezett és végrehajtott energiacsökkentés, vagy kibocsátás-csökkentés egyértelműen a fenntartható erőforrás gazdálkodást szolgálja.

4. ÖKOLÓGIAI NEVELÉS ÉS LELKISÉG

Amint azt már korábban vázoltuk, az 1. fejezet (Ami közös otthonunkkal történik) az emberiség, a környezet állapotának a *tüneteit* mutatja be, a 2.–5. fejezetek (A teremtés evangéliuma, A környezeti válság emberi gyökerei, Átfogó ökológia, Tájékozódást és cselekvést segítő szempontok) részletesen elemzik az emberiség válságos állapotának a jellemzőit és annak lényegi okait, vagyis megállapítják a *diagnózist* és a 6. fejezet, **Ökológiai nevelés és lelkiesség** megadja a terápiát, a *kezelést*, hogy hogyan menthető meg az emberiség jövője. Az alábbiakban összefoglaljuk az enciklika 6. fejezete alfejezeteinek főbb gondolatait.

Síkraszállás egy másfajta életstílusért

Az enciklikának ez az alfejezete felhívja a figyelmet arra, hogy másfajta életstílust kell kialakítanunk. A fogyasztói társadalom mindenkivel elhitheti, hogy szabad, amíg meg van az állítólagos szabadsága fogyasztani, pedig ők nem szabadok, a valóságban csak azok szabadok, akik a gazdasági és a pénzügyi hatalmat bitorolják (203).

Az enciklika hangsúlyozza, hogy ne csak rettenetes éghajlati jelenségek eshetőségére, ... hanem a társadalmi válságból fakadó katasztrófákra is gondoljunk, mert a fogyasztói életmódhoz való megszállott ragaszkodás... csak erőszakhoz és egymás elpusztításához vezethet (204).

Ha sikerül az életstílusunk megváltoztatása, akkor az egészséges nyomást gyakorolhatna azokra, akiknek kezében politikai, gazdasági és társadalmi hatalom van (205).

Tudatosítsuk, hogy mindig lehetséges azon képességünk fejlesztése, hogy kilépünk önmagunkból a másik felé. Az önmeghaladás ... lehetővé tesz bármiféle gondoskodást

másokról és a környezetről ...és figyelembe vesszük minden cselekedetünknek és minden személyes döntésünknek a külvilágra kifejtett hatását (208).

Az emberiség és környezete közötti szövetségre irányuló nevelés

Életünk meghatározó tényezője kell, legyen az emberiség és környezete közötti szövetségre irányuló nevelés. A környezeti nevelés fokozatosan terjesztette ki célkitűzéseiknek a körét. manapság általában már magában foglalja az észen alapuló modernitás mítoszainak a kritikáját és törekvést az ökológiai egyensúly különböző szintjeinek, - így a belső kapcsolat önmagunkkal, a szolidaritás másokkal, a természetes viszony minden élőlényvel, és lelki kapcsolat az Istennel – visszaszerzésére.(210).

Az enciklika felhívja a figyelmet arra, hogy csak akkor tudjuk odaadóan elkötelezni magunkat az ökológiai elvek mellett, ha szilárd erények kialakításán fáradozunk. A környezeti felelősségre való nevelés olyan viselkedésformákra ösztönözhet, amelyek közvetlen és jelentős hatással vannak a környezettel való törődésre (211).

Ebben a nevelésben meghatározó szerepet játszik a család (212), és a keresztény közösségek (213).

Ökológiai megtérés

Ökológiai közösségi megtérésre van tehát szükségünk, amely azt jelenti, hogy Jézussal való találkozásunk minden következménye megjelenjen a világhoz fűződő kapcsolatainkban. Annak a hivatásnak a megélése, hogy védelmezői legyünk Isten művének (217).

Nem elég, ha mindannyian jobba válunk. A társadalmi problémákra közösségi hálóval kell válaszolnunk! A tartós változás megindításához közösségi megtérés szükséges (219).

A megtérés értelmét gazdagítja, hogy minden teremtmény visszatükröz valamit az Istenből; az Isten egyfajta rendet és dinamizmust írt a világba, amelyet az embernek nincs joga figyelmen kívül hagyni (221).

Öröm és béke

A keresztény lelkiség az életminőség olyan módját javasolja, amely a fogyasztáshoz való ragaszkodás megszállottsága nélkül képes a mélységes öröme. A keresztény lelkiség azt javasolja, hogy józan növekedést válasszuk és legyünk képesek örülni a kevésnek (222).

Kevésre lesz szükségünk, ha képesek vagyunk megtanulni, hogy megelégedést találunk a testvéreinkkel való találkozásokban, a szolgálatban, a zenében és a művészetben, a természettel való kapcsolatban, az imádságban (223).

Békében kell lennünk önmagunkkal, mert az ember belső békéje szoros összefüggésben áll a környezet gondozásával és a közjőval, mert ha a békét igazán

megéli valaki, az tükröződik kiegyensúlyozott életstílusán, és az elmélyült élethez vezető csodálkozás képessége is társul hozzá (225).

Civil és politikai szeretet

Át kell éreznünk, hogy szükségünk van egymásra, felelősséggel tartozunk másokért és a világnak (229)!

A szeretet, mely tele van a kölcsönös gondoskodás apró gesztusaival, civil és politikai szeretet is. A társadalom iránti szeretet és a közjó iránti elköteleződés a szeretet kiváló formája, amely a makro viszonyokat, a társadalmi, gazdasági és politikai kapcsolatokat érinti (231).

„Az Egyház a „szerelem civilizációjának” eszményét javasolta a világnak”. A társadalmi szeretet az igazi fejlődés kulcsa: „A társadalom emberibbé, az emberi személyhez méltóbbá tétele érdekében a szeretet szerepét a társadalmi életben – politikai, gazdasági és kulturális szinten – újra kell értékelni és a cselekvés állandó, legfőbb normájává kell tenni.” (231).

A társadalmi szeretet az igazi fejlődés kulcsa: a társadalom emberibbé, az emberi személyhez méltóbbá tétele érdekében a szeretet szerepét újra kell értékelni és a cselekvés állandó, legfőbb normájává kell tenni (231).

A társadalmi szeretet megállítja a környezet rombolását és ösztönzi a gondoskodás kultúráját (231).

Nem mindenkinek feladata a politikában dolgozni, de mindenkinek feladata a közjó szolgálatában tevékenykedő társadalmi szervezetekben munkálkodni (232).

Szentségi jelek és ünnepléssel egybekapcsolt pihenés

A világmindenség Istenben bontakozik ki, aki mindent betölt. Fel kell fedezük Isten tevékenységét a lélekben, meg kell találni őt minden dologban (233).

A vasárnap alkalmat kínál az embernek, hogy gyógyítsa az Istenhez, önmagához, másokhoz és a világhoz fűződő kapcsolatait (237).

A Szentháromság és a teremtmények közötti kapcsolat

A világot a három személy, az Atya, Fiú és a Lélek, mint egyetlen isteni elv teremtette, de mindegyikük személyes sajátossága szerint végzi ezt a közös munkát (238).

Minden összefügg mindennel és ez arra hív minket, hogy egész világot átszövő szolidaritás lelkiségét alakítsuk ki (240).

Az egész teremtés Királynéja

Mária, Jézus anyja most anyai szeretettel és fájdalommal viseli gondját ennek a sérült világnak. Együtt érez a megfeszített szegényeknek és e világ emberi hatalom által elpusztított teremtményeinek a szenvedésével. Ezért kérhetjük, hogy segítsen ezt a világot bölcsőbb szemmel néznünk (241).

A Napon túl

Isten, aki nagylelkű elköteleződésre hív minket és arra, hogy mindent neki adjuk, eltölt minket a szükséges erővel és világossággal, hogy előrehaladhassunk. A világban jelen van az élet Ura, aki nagyon szeret minket. Ő nem hagy magunkra, és szeretete mindig segít, hogy új utakat találjunk. Áldott legyen! (245).

5. Utószó

Hol tart ma a világ?

Úgy tűnik, hogy a világ a vesztébe rohan, a felelős szervezetei, hatalmai is elvesztették józan ítélő képességüket.

Az utolsó órában vagyunk! Hatalmas a felelősségünk! Az emberiség jövője a mai ember döntésétől függ. Noszlopi László [34], 143 o. már több mint 40 éve megfogalmazta felelősségünket: „Az emberiség válaszút elé van állítva:

- egyik út a szeretet útja,
- másik út a megsemmisülés veszélyéé.”

A fenntarthatóság járhatatlan útjai

A kapitalista gazdasági társadalmi rendszer lényege az önző individualizmus, ezért még a szociális piacgazdaság sem képes a fenntarthatóságot szolgálni.

Az eddig meghirdetett sokféle társadalmi törekvés nem vezet a fenntarthatóság felé.

A fenntarthatóság a döntésunktől függ

Ha egyéni, közösségi és társadalmi szinten a megbocsátó szeretet útját választjuk, akkor fenntartható lesz az élet és az önzetlen szeretet boldoggá is tesz, de ha nem ezt az utat választjuk, (vagy ha a Teremtő nem lép közbe), akkor biztos az emberiség megsemmisülése!

Van még remény?

„A szellemi értékek tisztelete, az igazság és a szépség szeretete, becsületesség és könyörületesség, együttérzés az elnyomottakkal, hit az emberek testvéri összekötöttségében azok a tulajdonságok, amelyek a modern kultúrát megmenthetik.” [33], 137. o.

Ferenc pápa „Áldott légy” enciklikája megadja az utat a fenntarthatóság felé.

A társadalmi szeretet megvalósítása a hétköznapokban

Mindennapjaink során meg kell találunk azokat a közösségi találkozóhelyeket, ahol a társadalmi szeretet kibontakozik. Ilyen a család, a rokonság, a családok

közössége, a baráti közösségek, az egyházközségek a keresztény közösségek, a keresztény mozgalmak, a zarándok utak.

Tanuljuk és tanítsuk a szeretetet!

Alakítsuk ki a szeretet civilizációját: valósítsuk meg a keresztény forradalmat, erősítsük az irgalmasság terjesztését, terjesszük a megbocsájto és megmentő szeretetet a családban, a munkahelyen, a környezetben ... építsük ki a társadalmi szeretet közösségeit!

Jegyzetek

- ¹ Hronszky Imre, László Tibor: Bevezetés a technológia hatáselemzésbe. OMF. OMMIKK nyomda, 1994.
- ² Tóthné dr. Szita Klára: Életciklus elemzés, életciklus hatásértékelés. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2008.
- ³ Veress Gábor: *Fenntarthatóság és etika*. Magyar Bioetikai Szemle, 2015/3, 95-104 o.
Veress Gábor: *Fenntarthatóság és etika*, 223-241 o.
- ⁴ Veress Gábor: *Fenntarthatóság és etika minőségügyi szemmel*. Magyar Minőség, XXV évfolyam, 03. szám, 12-26 o. 2016. március.
- ⁵ Veress Gábor: *Fenntarthatóság és etika*. 223-241 o. In. Garaczi Imre (szerk): *A fenntarthatóság perspektívái a Kárpát-medencében*. Multidiszciplináris vizsgálatok, OOK-Press Nyomda, Veszprém, 2016.
- ⁶ Faragó Tibor: *A párizsi klímátárgyalások eredményei*. Magyar Energetika, 2016/1, 8-12 o.
- ⁷ Faragó Tibor: *Világunk 2030-ban*. Külügyi Szemle, 2016, 15. évf. 2. szám, 3-24 o.
- ⁸ Egyesült Nemzetek Szövetsége: „*Világunk átalakítása: a fenntartható fejlődés 2030-ig tartó programja*” című anyag, 2015 aug. 2.
- ⁹ *COP 21 Párizsi Klímacsúcs zárónyilatkozata*, 2015. december 12..
- ¹⁰ Kerekes Sándor: *A környezet-gazdaságtan alapjai*. Budapest, 1998.
- ¹¹ Náray-Szabó Gábor: *Fenntartható a fejlődés?* Budapest, Akadémiai Kiadó, Második, átdolgozott kiadás, 2006.
- ¹² Lányi András: *A fenntartható társadalom*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2007.
- ¹³ Tóth Gergely: *A Valóban Felelős Vállalat*. A fenntarthatatlan fejlődésről, a vállalatok társadalmi felelősségének (CSR) eszközeiről és a mélyebb stratégiai megközelítésről. KÖVET-INEM Hungária, 2007.
- ¹⁴ Gyulai Iván: *A fenntartható fejlődés*. Az Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, Miskolc, 2012
- ¹⁵ Papp Sándor: *A természet könyve*. Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó, 2013.
- ¹⁶ Ferenc pápa: „*Áldott légy (Laudato si') – a közös otthon gondozása*” című, 2015. jún. 20-án kiadott enciklikája. Budapest, Szent István Társulat, 2015.

- ¹⁷ Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács: *Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia*, 2013.
- ¹⁸ Szent XXIII János pápa: *Békét a földön* (Pacem in terris) c. enciklika. Szent István Társulat, 1963.
- ¹⁹ Szent II. János Pál pápa: „*Századik év*” (Centesimus annus) c. enciklika. Szent István Társulat, 1991.
- ²⁰ Szent II. János Pál pápa: Üzenet a béke 37. világnapjára 2004. január 1. Magyar Kurír
- ²¹ XVI. Benedek: *Az Isten szeretet* (Deus caritas est) kezdetű enciklikája. Szent István Társulat, Budapest, 2006.
- ²² XVI. Benedek pápa beszéde a Latin-amerikai és Karibi Püspökök V. Általános Konferenciájának megnyitó ülésén, 2007. május 13. Magyar Kurír
- ²³ XVI. Benedek pápa beszéde a Szentszékhez akkreditált diplomáciai testülethez, 2007. Magyar Kurír
- ²⁴ Felhívás a „keresztény forradalomra” = Új Ember, 2008. február 25., 1 old.
- ²⁵ XVI. Benedek pápa: *Szeretet az igazságban* (Caritas in veritate) c. enciklikája. Szent István Társulat, Budapest, 2009.
- ²⁶ Ferenc pápa: „*Az evangélium öröme*” kezdetű apostoli buzdítása. Szent István Társulat, Budapest, 2014.
- ²⁷ Ferenc pápa beszéde a bolíviai Santa Cruzban a Népi Mozgalmak Világtalálkozóján, melyet az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa és a Pápai Társadalomtudományi Akadémia hívtak össze. 2015. július 9-én. Greenpeace Magyarország, 2015.07.28.
- ²⁸ Ferenc pápa „A családban megélt szeretetről” kezdetű apostoli buzdítása. Szent István Társulat, Budapest, 2016.
- ²⁹ Ferenc pápa: „Örüljetek és ujjongjatok” kezdetű apostoli buzdítása. Szent István Társulat, Budapest, 2018.
- ³⁰ Ferenc pápa a papokhoz: *Nem az elvont igazság, hanem az emberekhez való hűség igazsága számít*, 2018. márc. 29. Magyar Kurír
- ³¹ A pápa üzenete a bonni klímakonferenciára: *A technikai megoldások szükségesek, de nem elegendők*. 2017. november 19. Magyar Kurír
- ³² Egyesült Nemzetek Szövetsége: „*Világunk átalakítása: a fenntartható fejlődés 2030-ig tartó programja*” című anyag, 2015 aug. 2.
- ³³ <https://clintel.nl/brief-clintel-aan-vn-baas-guterres/> ill. <https://www.technocracy.news/climate-scientists-write-to-un-there-is-noclimate-emergency>
- ³⁴ Noszlopi László: *Megmentő és felemelő szeretet*. Budapest, Ecclesia Kiadó, 1975.

CZAKÓ KÁLMÁN

Megváltás és megelőzés

Salvation and Prevention

Abstract

In terms of key competencies, I summarize the current tasks regarding the fulfillment of the mission of the church in connection with redemption. In this article, I look primarily at what needs to be done in terms of serving the lives of individual communities and the responsibilities of those responsible. Based on the activity of faith, we are carriers of responsibility in the work of redemption. Christian communities are not self-serving, but serve the quality of human life throughout the human community, and its members are active participants in the return to the Source of life.

Keynotes: the mission of the church, the service of the life of the communities, the bearers of responsibility, the service of the quality of human life, the staff of the work of salvation.

Absztrakt

A kulcskompetenciák szempontjai szerint a megváltás kapcsán összegezem az egyház küldetésének beteljesítését illető mindenkori teendőket. Ebben a cikkben a tennivalókat elsősorban az egyes közösségek életének szolgálata és az illetékesek felelőssége szempontjából veszem szemügyre. A hit szerinti tevékenység alapján a Megváltás művében felelősség hordozói vagyunk. A keresztény közösségek nem öncélúak, hanem az emberi közösség egészében az emberi élet minősége szolgálatában állnak, és tagjai az élet Forráshoz való visszatérés cselekvő részvevői.

Kulcsszavak: az egyház küldetése, a közösségek életének szolgálata, a felelősség hordozói, az emberi élet minőségének a szolgálata, a megváltás művének munkatársai.

1. Sokféleség

Minden eredetmítosz, minden eredet-dokumentum tanúsága szerint az emberiség a fellelhető bajok okát egy hiányos állapot kezdeti kialakulásáig vezeti vissza az okok feltárása alapján, az analógiáknak az érvelés sorrendjébe való besorolásával. A mítoszok következtetési jogosultságokat átlépő természete és a megmaradásnak kitett dokumentum-feltárás mechanizmusa azonban nem elegendő ahhoz, hogy életünket az aktuálisan meglévőnek megfelelően értelmezzük kétséget kizáró módon, még kevésbé alkalmas arra, hogy életünk vezérelveit, életvezetésünket annak teljesen megfeleltessük, de elégségesek ahhoz, hogy azok saját természetének megfelelő érvényességét figyelembe vegyük és ne tartsuk megtévesztőnek, hamisnak vagy elkerülendőnek a megfontolások során vagy a határokat átlépő gondolkodás folyamatában. A történelem eseményeinek következményeit mi

éljük meg, és ebben hiteles vagy a hozzáférés szerint rendelkezésünkre álló dokumentumait mi tanulmányozzuk. Ez ügyben a szociológia, vagy a kultúr-antropológia túllépi jogosultsága határait, amikor a feltárt tartalom érvényességét tagadja vagy állítja, és a kezdetekre vonatkozó ismereteket tévedésnek helyet nem hagyva értékeli. Ebből következően a mondák, mítoszok, tabuk, hitek ingatag adatait és azok klasszifikációját túldimenzionálja. Abban is van érvényességet kétségbe vonó, extrapolálásból következő hiba, amit a kritika tudományának figyelmen kívül hagyásával tévedést kizáróan kommunikálunk.

A Lét Forrásának, mint a Kezdeményező Forrásnak hiba-nélkülisége, tökéletessége abban a gondolkodásban is szerepel, amely szerint a tökéletlenebb állapotból van visszatérés a tökéletesebb állapotba. Ennek folyománya az a vélekedés, hogy a Lét Forrása kezdetben is tökéletes kellett, hogy legyen, ha a visszatérés során lehetséges a tökéletesedés. A Forrás tökéletessége, minősége garanciája annak, hogy a megromlott állapotból van visszafordulás, van lehetőség egy épebb, egészségesebb, jobb, teljesebb irányban való elmozdulásra. Eszerint a változás érdembeli lehet. – Szent Ágoston a Forrással *meglévő kapcsolat épségének helyreállítását* a re-lígió szóban fejezte ki, mely szerint az újra-kötöttség, a kapcsolat-visszaállítás a vallásos törekvés lényege. – A létezők nem magukat hozzák létre, hanem a kezdeti működő erők hatására jönnek létre. Az ember ebben az értelemben is „jövevény”¹, ahogyan a zsoltáros mondja. Az ember elbújik, elrejtőzik, de a Kezdeményező hang megtalálja. Sőt felkeresi, kérdezi, nemcsak saját magáról kell vallania, hanem arról is, hogy hol van a ’testvére’. A Kezdeményező hang valójában az egész ószövetséget átfogja. A Hozzánk Szóló, köteléket visszaállító törekvéséről vallanak a Biblia lapjai. A „kiűzött ember” megkeresett lény lett a létezők rendjében. Úgy történt minden, hogy az elvesztett lehetőség újra megadatott, és a Forrással való teljes értékű kapcsolat előtt *szabad lett az út az Életadó által*.

A megváltás megvalósult üdvtörténeti esemény, minden személy lehetősége annak szabad befogadása. Isten azért, hogy velünk és számunkra közölje önmagát, alkalmazkodik nyelvünkhöz és a történelemben valódi dialógust kezdeményez az emberiséggel.² Minden emberrel. Isten és az ember kapcsolatát sem az emberi gonoszság, sem *bármely erő vagy hatalom nem szüntetheti meg*. – Az üdvösségre törekvő kereszténységen kívüli törekvések között megtaláljuk a hinduizmus, a buddhizmus, az iszlám, a humanizmus, a marxizmus lelki-szellemi-elvi áramlatait, a kultúrák világmagyarázatait, stb. A szabad akaratú ember Isten színe előtt áll. Ember mivoltunkban a bűn feletti győzelem, és a haláltól való szabadulás lehetőségét nem adja meg egyik sem. A keresztény út Ahhoz kötődik, „aki életét adta engesztelő áldozatul.”³ A kultúrák Isten tulajdonságainak megjelölésekor, az erénykatalógusok⁴ összeállításakor nagyon hasonló tulajdonságokat és viselkedési irányelveket jelölnek meg. Vagyis van megsejtett közös minta és általánosan elfogadható viselkedés mindenki számára a jobb közösség létrehozására, a helyesebb út bejárására, az igazság érvényesítésére, az élet megtartására. – Honnan fogják az éltető víz

kútját megtalálni a keresők? Sodró hírek és híresztelések áradatában rátalálni nem könnyű, ha az Előttünk járónak nyomát vesztí az útkereső. A szerteágazó utakon nem egyszer be kell látnia, hogy az 'Isten hozott' felirat helyett az 'Error' jelenik meg előtte, és nem a megérkezés, hanem a tévedés a sorsa.

2. Jelek felfogása

A jelzések, jelek felfogására képes ember érzékeny. Különböző mértékben természetesen. Ami az egyiknek már erős hatás, a másoknak még lehet átsuhanó felületes élmény. Különböző mértékben érint bennünket minden kedvezőtlen hatás. Ami az egyiknek fájdalmat okoz, a másoknak talán csak apró bosszankodást. Különböző mértékben vagyunk képesek magunkat vagy másokat megvédeni. És különböző mértékben vagyunk képesek elvesztett nyugalunkat és egyensúlyunkat visszazerezni a zavaró események közepette. Arra azonban, hogy felfogjuk a „megelőző szeretetet”, mindannyian képesek vagyunk akkor is, ha érzékszerveink eltompulnak, ha megkérgesedett burokba időzünk jó ideje.”⁵ – Elvárható, ésszerű válaszuk: a 'viszonszeretet'. A Kezdeményező „az ajtónál áll és zörget”⁶ – és mintájára a követői is, akár alkalmas, akár alkalmatlan⁷. A *Megelőző Szeretet megtapasztalható*.

Minden civilizációban változik a 'jelek erdeje', erre tanít a történelem. Azonban egyik generáció, egyetlen ember sincs sem előnyben, sem hátrányban az emberiség történetében abból a szempontból, hogy megértse a jelek üzenetét. Az „idők jeleit” kutató ember felismeri, hogy mit kell tennie. A szociológusok, nyelvészek, irodalmárok a jelek és jelképek vég nélküli erdejét tanulmányozzák. - A példabeszédek a tudományos tárgyalásmódnak is helyet adnak, azonban azon túlterjedve megérintik és szólásra bírják a kereső embert.

3. Kommunikáció

3.1. Kapcsolat

BUBER, Martin szerint az Ószövetség a „Sinai hegyen meghallott kinyilatkoztatás vallása”. Ennek a kezdeti 'tűznek a továbbterjedése valósul meg az emberiségben’⁸. Az Egyház szerint az Újszövetségben a „testet öltött” szólt hozzánk, és ami korábban rejtve maradt számunkra, az kifejezetté vált. – A 'régí ember' helyébe az 'új ember' léphet, benne az újjáteremtés, az újjászületés, a megtérés nyerneik értelmet, a Forrással való kapcsolat épsége helyreáll közreműködésünkkel. A 'misztikus test' tagjaiként az eljövendő Ország polgárai vagyunk.

Erről beszélt Jézus, az apostolok, és ezt hirdetjük mi is.⁹ – Az Újszövetségben felidézük a Jelenések könyvéből: „Az ajtónál állok és zörgetek.”¹⁰ „Akinek füle

van, hallja meg a zörgetést!”¹¹ – nem csak a fülével, hanem a ’belső hallással’ is, ami az értelem és az érzelem, a szív együttesében valósul meg.

Korszakokon átívelő ez a közvetítő szándék. Költőként Illyés Gyula a hír birtokosait biztatja ’A kutyák’¹² című versének utolsó három versszakában:

*Van, aki ért. Ha felfigyelsz /zeng már a dal. Ha akadoz, / te légy a hangos!
Vidd a hangot! /Légy biztató, előcsahos.*

A nyáiban is te vagy az ősi /öszön, a hív emlékezet, /a farkas-szív, mely vissza-sírja. / mit az ész is feledni kezd.

Ne tudj, ne érts te semmi mást,csak szived örök szomjúhát /s ha máskép sohasem lehet: / üvölsz míg világ a világ.

3.2. Kölcsönösség

Buber¹³ a kölcsönösség feltételeként a mindenkori nyitottságot tartja legfontosabbnak. A Biblia értelmezésével kapcsolatos filozófiai esszéiben a zsidó vallás keretein messze túl taglalja a kereszténység, valamint a keleti vallások által felvetett vallásfilozófiai problémákat is. Filozófiai munkássága is abból a gondolatból táplálkozik, hogy az embernek a világ dolgaival találkozáskor nyitottnak kell lennie minden „másik”-ra, minden „Te”-re, nem lehet merev szokások és rituálék közé zárkózni. – Jézus működésében mások szolgálatában arra utal, ami megnyitja a másikat, amiben a mások fölé helyezkedésnek nincs helye: „aki első akar lenni, legyen mindenki szolgája.” A Kezdeményező, az ajtón Bekopogó, a **Zörgető elfogadja mások kezdeményezését**, és feltárja annak szándékát is, aki titokban kezdeményez, aki ’titokban megérintette őt’, vagy látja azt is, aki ’a rejtekben imádkozik’.¹⁴ – A tömegben sokan vallják magukat ’megérintettek’. Sem az igazságtudat másokat kiszorító működése, sem a hatalomgyakorlás korlátokat nem ismerő megjelenése nem lehet ismertetőjegye a követők közösségének. Idegenként különítjük el a gondolatok és vélemények sokféleségét kizáró elbizakodottságot, a mások fölött pálcát törő hatalmaskodást. Jézus ’szolgai alakot vett fel,’ és ’nem bírónak’ jött közénk. – Sok hiteles tanú élt közöttünk az évszázadok folyamán. – Az életet szolgáló lelkület felfedezhető bennük. A reformáció idejében Erasmus lehetővé kívánta tenni az eredeti szentírási üzenet minél szélesebb körben való hozzáférését az Újszövetség lefordításával¹⁵, a ’valódi teológia’ útjának¹⁶ bemutatásával, hogy az evangélium jobb megértését és a helyes vallásgyakorlatot szolgálja. A hatalmak küzdelmeinek időszakában és az indulatok forgatagában megmaradt a türelem tanújaként és a közös alapok keresésében az egyetértés munkásaként. – Az egyház egységének munkásaként a felekezetek az ima eszközhöz nyúlnak. – Mintha a történelem tévútjait próbálnánk kijavítani. Az egyházszakadások, a kitagadások, a hatalmaskodó terjeszkedések, a hódítások nem váltak javunkra, még ha akkor és ott igazságosnak, jogosnak tartottuk is. Fiataljainkat ez a fajta múltbeli eseménytömeg nem győzi meg arról, hogy „szelíd és alázatos szívű” krisztuskövetők szólnak hozzájuk. Sokkal inkább az az eseménytömeg a meggyőző, amit a vértanuk vére, a hitvallók helytállása, a 8 boldogság

szellemében cselekvők tábora, a szívükben tiszta istenkeresők példája mutat. Közösségi és egyéni sorsunk ad alapot szerénységünkhöz és önazonosságunkhoz. – Egyre jobban megismerhetjük múltunkat, jelenünket. Egyre több információ birtokába jut az emberiség. – Az adatok feldolgozásához és felhasználásához a mesterséges intelligenciára szükségünk van. Az információk mégsem lehetnek szükségesek, de nem elégségesek önmagukban a személyes kapcsolat létrejöttéhez, megtartásához, fejlődéséhez. A jelenlét, a közösség többletet hordoz.

3.3. Egyidejűség¹⁷

Készen kell állnunk, hogy számot adjunk¹⁸ reménységünkről, ha valaki kérdőre von bennünket. A XXI. század kritikus gondolkozású tagjainak választ kell adnunk. A keresztény apologetikának helye van a hétköznapokban, de nem lehet öncélú; érvelése az ésszerűséget megvédi, a hit szabadságát alátámasztja. – A gonoszság, a bűn, a betegség, a tragédia eseteit a hitben élő ember is átéli. Jób eszményi alakjának időszerűsége vitathatlan minden nemzedék számára. Igényeljük, hogy szükségleteink *szerint akkor, amikor kell*, minden a rendelkezésünkre álljon. A megváltás művében többről szól. „Közöttünk járt, és mindenhol jót tett”, de nem ez volt a célja, hanem hogy a még hiányzó többre rámutasson. Ez a több pedig az Istennel való élő kapcsolat. Ez a kapcsolat az alapja annak a készségnek és felkészültségnek, mely mások irányában sajátunk kell hogy legyen, ami szerint én vagyok az az ember, aki nem késlekedik, és a gyógyulni vágyó bénát a „a vízbe viszi, amikor a víz mozdul”^{19 20}, és aki „irgalmasságot gyakorol”.

3.4. Hitelesség

Itt járt közöttünk. Felismerhető volt. Tettei tanúsítják szavai hitelességét, mely szerint Ő „az Út, Igazság, Élet.”²¹ Számptalan jel, értelmezés után is törekednünk kell arra, hogy megértsük, mit mondott. Gondolkodásunk és életmódunk lehet a ’visszatérés’ bizonyítéka²².

Jézus kijelentette, hogy, „ahol ketten vagy hárman a nevemben összejöttek, ott vagyok köztetek”²³ A történelem során ennek számos formája valósult meg. Plébániáinkon, filiáinkon legalább egy embernek, a plébánosnak, vagy arra méltó munkatársának jelen kell lennie, elérhetőnek kell lennie, hogy ez a legkisebb közösség létrejöjjön. A magára hagyott hívők csoportja olyan, mint a pásztor nélküli keresők csoportja. – A szemináriumi képzés anyaga felkészít a plébániák és filiák hitéleti és közösségi fejlesztésére. Rövidlátás volna a napi teendők sűrűjében arra hivatkozni, hogy a távlati fejlesztés meghaladja a „vártán állók” felelősségét. Különösen fontos a püspökök és közvetlen munkatársaik esetében az ’idők jeleinek’ értelmezése és figyelembe vétele. – Nincs mentsége annak a magatartásnak, amelyik nem figyel a hívek sorsközösségére, a hatásgyakorlás területeire, a közösség megtartására, a személyes és tárgyi környezettel való kapcsolat minőségére, a közösségépítésére és fejlesztésére. Külön-

böző az érintettek felelősségi területe, döntéshozatali lehetősége, gondoskodási eszköze, stb. Annyi bizonyos, hogy 'jeles napok' minden közösség életében vannak, az 'ének'-nek helye van az imádságok mellett mindenhol, a 'család' életének lelki gondozása a személyes kapcsolattartás mellett kiemelt feladat, a 'generációk' eltérő életmódját, élményeit, történetét, sorsát figyelembe kell venni, a 'digitális eszközök és életvitel' lehetőségeit nem lehet teljesen mellékesen kezelni, amelyek terén a megjelenő feladatokban részt kell vállalni a lelkipásztori munka természetéhez alkalmazott módon. A 'teremtett világ' iránti teremtményi felelősség szerinti teendők ellátása a világba helyzettségünkből fakadóan követelmény, továbbá a folyamatok irányításában, a vezetésben, a 'menedzsmen't alapvető tudását a plébániai közösség vezetőjének el kell sajátítania a kor követelményeinek megfelelően. 'Képes-e megküzdeni a nehézségekkel?'²⁴ Az előrelátásnak és a megfontoltságnak az egyházmegyék vezetői életében az említett területeken kiemelt felelőssége van, nem mondhatják, hogy 'ehhez nem értenek', 'ezt nem tekintem saját feladatomnak'. Az arra alkalmas munkatársak megkeresése és a velük való együttműködés a jövődő papi nemzedék kiművelése érdekében elodázhatatlan és elháríthatatlan feladatuk. A felkészítés a vezetők és a felkészítők felelőssége. Szerepel-e a tennivalók ellátásnak megfelelő képzési anyag a szemináriumi tanulmányokban például a felsorolt területeket illetően? Tény, hogy az európai támogatott programok elérhető támogatást biztosítanak a megvalósítandó tervekhez, tehát lehetséges a feladat teljesítése. – Kikre van bízva a tennivalók ellátásának egy-egy lépése? Az 'Úr kutyái', halak halásza'²⁵, 'emberek halásza'²⁶ lehetnek irodalmi, példabeszédben használt metaforák, amelyek a valóságban azt jelentik, hogy 'Isten munkatársai'²⁷ vagyunk. A tennivalók ellátására való felkészítésben célcsoportként jelennek meg a plébániák szolgálattevő lelki vezetői, a tréningben résztvevők, rendezvényt, programot szervezők, egy-egy megnevezett tevékenységet végző csoporttagok, valamint az egyes programok megszólítottjai, személyek, családok közösségek. A torlódó teendőkre hivatkozás nem menti fel azt a felelős döntéshozót, aki az elérhető források felhasználásáról, a pályázható fejlesztésről lemond, aki a megnyert pályázatot nem akarja megismerni, aki a megnyert pályázat megvalósítóit megakadályozza teendők végzésében, aki lehetetlenné teszi a fejlesztést a rábízott egyházmegyében vagy plébánián a lelki közösség életminőségének javítása érdekében. Természetesen szeretnénk remélni, hogy nincs ilyen felelős döntéshozó az egyház elöljárói között.

Elvárás a hiteles közösségtől, annak tagjaitól és vezetőitől, hogy váltsák be ígéreteiket. A Misztikus Test közöttünk élő tagjai a hívők hálózatától, csoportjaitól, közösségétől elvárják, hogy azonosságukban erőt, tanúságtételükben bátorítást, gyengeségükben bizonyosságot nyerjenek. - Egyre több hálózat és csoport részei vagyunk. A Laokoon monda tanúságát nem feledhetjük el. Héraklész próbái ránk is vonatkoznak. Gulliver történetei, Mórus Utópiája számtalan tanúságot rejt számunkra. – De Jézus örömhíre mégsem egy, amelyet besorolhatunk a sok tanulságos történet és elbeszélés

közé. A Teljesség szomjúsága nem mítosz, nem rituálé, nem hiedelem, nem megszo-
kás, hanem valóság, életvitel, élő remény, küzdelem.

A felelősség sajátos természete, hogy megmarad. Csupán a teljesítés módja,
eszköze vagy formája változik. *Felelősek vagyunk* „az idők jeleinek értelmezésé-
ben”²⁸, annak felmérésében, hogy képesek vagyunk-e tornyot építeni²⁹, és ha már
nem kerestünk kifogást, és megjelentünk a meghívottak között,³⁰ akkor azok kö-
zösségében milyen módon készülünk fel teendőink ellátására.

3.5. Rendelkezésre állás

Milyen egyházközség az, amelyben nincs elérhető személy, ha szükség van
emberi szóra. A nyitott szívű, befogadó a közösség legalább egy olyan civil mun-
katársat állíthatna a közösség szolgálatára, aki tud jót tenni és útbaigazítást tud
adni, ha a plébános nincs jelen. A templom, a plébánia zárt ajtaja sem a legjobb
hívó szó. Jobb volna kiírni az ajtókra, hogy ’üzemen kívül’, a hívásrögzítő pedig
rögtön jelezhetné, hogy ’téves hívás’, a számítógép képernyőjén pedig a hívó
félnél mindig megjelenne az ’error’ felirat? – Az örök helye azonban nemcsak a
fizikai hely, ahol tartózkodniuk kell, és a betérőket fogadják. Nem is a virtuális
tér. Isten a szívekben vesz lakást, a hozzá érkezőt befogadja. – A dolgok nem az
emberi észjáráshoz igazodnak. Nekünk azokat a teendőket kell ellátnunk, amelye-
ket felismertünk, *amelyekért tehetünk valamit*, amiért felelősséggel tartozunk. A
növekedést Isten adja. Tudjuk, hogy az Örökkévaló VAN³¹, szól és az ember ké-
pes azt meghallani³². Ha nem hallanánk meg, Ő akkor is velünk van minden nap a
világ végezetéig³³.

4. Tevékenységünk

A nevelés generációs feladat az idősebbek részére, mely szerint a mesterhez a
világos beszéd, tanítványhoz a figyelem illik, és amelyik feladat a kölcsönös kez-
deményezések értelmében a mester számára is rejt tanulási feladatot, tanítványaitól
való tanulást. A követő nemzedék eredményei abban a kommunikációs, kölcsönös
tanulási folyamatban nyerneket értelmet, mely helyet ad a generációk kölcsönös tisz-
teletadásának, az elismerésnek és az eredmények megosztásának. Minthogy a hit
ajándékát attól ’kapjuk’, aki mindannyiunk közös ’erős vára’, a hit nem lehet sem
másoktól elkülönülésünk kiindulópontja, sem elbizakodottságunk megalapozója,
sem kiválóságtudatunk forrása. Sokkal inkább a mások irányában való nagyobb
felelősségvállalásunk kiindulópontja, a reménységünk elérésének alapja³⁴, elhiva-
tottságunk forrása. A tanítóhivatal³⁵ hit és erkölcs terén meghatározó szerepet tölt
be. A teológusok párbeszéde a tanítóhivatallal a mindenkori jelen elhivatottjainak
gondolkozásából adódó lehetőség és kötelezettség. A *tanítóhivatal* nem megköt,
hanem irányt mutat a kinyilatkoztatás megőrzésére, miközben a *teológia* pedig a hit
tanulmányozására és ’előtárására’ irányul. A tanulmányozás és a továbbadandó

'előtárása' sok szállal kapcsolódik a generációs kapcsolatokhoz, benne a neveléssel kapcsolatos tevékenységekhez. A hit nem megköt, hanem teret ad az egyetértés legszélesebb érvényesülésének. Bele foglaltatik minden ésszerű törekvés - másokkal közösen - és a felkészülés a legteljesebb Forrás befogadására másokkal együtt.

A nevelésnek egyrészt a fiatalabb generáció a célcsoportja, másrészt a velük való kapcsolatban az a hatás is fontos, melyet az idősebb generáció él át, hiszen a nevelés során nemcsak a tanítvány, hanem a mester is tanul. Ez a hatás napjainkban a generációk többféle együttesében minden korábitól eltérő állapot és helyzet forrása. A 'tanító' egyben 'tanuló egyház' korábbi időszakokban is meglévő arculata' az idők jeleinek függvényében' gyorsabban változik, a betöltött szerepek és feladatok egymásra hatása eredményeként minden közreműködőtől gyorsabb, megértés orientált, valamint eredményorientált reflexiót és kommunikációt igényel a hit alapján létrejövő közös törekvésekben.

Szent Ágoston számára a megismert szellemi áramlatok tartalmának elfogadásában vagy elvetésében az volt a vezérfonal, hogy hogyan álltak Jézushoz. Nem akart eltérni Krisztus tekintélyétől, mert annál nagyobbat sehol sem találhat.³⁶ Azzal a meggyőződéssel élt, hogy³⁷ a valóság értelmezéséhez nincs más forrás! - Nincs meg ez a világos törekvés mindenkiben. A közösség tagjainak életében az elkötelezettség és a tevékenységben való részvétel különböző fokban van jelen. Egymást azonban kiegészíthetik a tagok, aszerint, hogy *kinek milyen adománya van*.³⁸ *Munkatársakként* állunk egymás mellett, melyet sem a tanítóhivatal, sem a betöltött hivatás tekintélye nem gátolhat. Közös tevékenység vár mindenkire, aki az egyház tagja. Egy a hit, egy a keresztség, mint ahogy meghívásunk is egy reménységre szól.³⁹ Az Evangélium valami előreláthatatlant tartalmaz, olyan üzenetet hordoz, amelyállandóan gondolataink felülvizsgálatára készítet és újjáteremt bennünket. Megújít. „Valójában ez a megtérés.”⁴⁰ Lépésről lépésre létrehozni az élő kapcsolatot Istennel.

A 'világító jelek'⁴¹ a hitbéli stabilitás és a helytállás példái. A Szentírás bőven ad útmutatást, mintát, bátorítást arra, hogyan cselekedjünk. Ezeket alapvetően 10 csoportba szedve idézhetjük fel. 1. Gyűlöld a bűnt, de a bűnöst támogasd. A haragodat indokolt esetben ki is mutathatod.⁴² A bűnt gyűlölni kell, a bűnös iránt pedig irgalmat kell gyakorolni⁴³. 2. Ki kell fejezni rokonszenvünket, odafigyelésünket, érdeklődésünket. 3. A versengés legyen a Hozzá való törekvésünk kifejezése, de ne akadályozzuk mások hasonló törekvését, ha Őt „látni és hallani akarják”⁴⁴. 4. Együttműködünk Vele, a Lélek⁴⁵ vezetésével. 5. Aki rosszul használja fel adományait, attól elveszik azt, amije van, 6. Aki azonban jól használja fel adományait, annak még adnak.⁴⁶ 7. Meg kell gátolni azt, ami másoknak árt⁴⁷. 8. Másokat segítő emberként kell élni.⁴⁸ 9. A nyilvánvalóan ellentmondásos és rossz ellen fel kell lépni.⁴⁹ 10. Mindenki felé odafordulni a 'nyolc boldogság' szellemében⁵⁰, mert Jézus azonosította magát minden emberrel.

Nem mindenki ért mindenhez; valójában senki sem ért mindenhez. El kell fogadnunk a másokban meglévő többletet, a jobb hozzáértést. Sem a püspök, sem a plébános, sem a szerzetes, sem más nincs abban a helyzetben, hogy ne lenne másokra szüksége. Olyanokra is, akik valamely szakmában, valamely gyakorlati munkában járatosabbak. A *plébániai közösség életében való részvétel* a hozzáértés függvényében többrétű, abban helyet kapnak a civilek, laikusok is.⁵¹ Egyre nagyobb mértékben így van ez Magyarországon is. A szabad, nyitott és biztonságos együttműködés a bizalomra épül, mely a Krisztussal való élő kapcsolat gyümölcse⁵². Maga az Egyház egy, az eucharisztikus közösségből szőtt háló, ahol mindenki megélheti, kifejezésre juttathatja a Misztikus Testhez tartozását és embertásainak elfogadását⁵³.

Plébániáink lelkipásztorainak előregedő csoportja azért is igényli mások segítő együttműködését, mert több település pásztor nélkül van. Azokon a helyeken a *segítő közösségszervező* elérhető támaszt jelent. - Ilyen egy gondnok, a közösségi élet fejlesztését felelősséggel vállaló *feladatellátó személy, aki a plébános mellett* van, vele egyetértésben látja el feladatait és hozzáértése szerint támogatja a plébános lelki munkáját azzal, hogy más természetű tennivalókban elkötelezetten jár el.

Feladataink nem kevesebbek, mint amit minden emberért meg kell tenni a 'nyolc boldogság' terén végzendők vonatkozásában. Ilyen⁵⁴ a Máté evangéliumában megjelölt szegényekért, szomorúakért, szelídekért, éhezők és szomjazókért, az irgalmasságot gyakorlásért, a tisztaszívűekért, a békességben élőkért, az igazságért üldözést szenvedőkért végzett munka. A közbeszéd úgy fogalmaz, hogy Isten a „görbe vonalakkal is tud egyenesen írni”⁵⁵, „nem töri össze a megtört nádat, a füstölő mécsbelet nem oltja ki”⁵⁶, ami azt is jelenti, hogy nem tökéletes munkatársakkal is együttműködik Isten a megváltás folyamatában, és mindenkitől az irgalmasság szerinti cselekvést várja el⁵⁷. A nemzetközi szervezetek, a nemzeti jóléti, szociális terület célkitűzései sok vonatkozásban megegyeznek a 'nyolc boldogság' témáival. Sőt, pl. a szegénység elleni küzdelemben 2019-ben a közgazdasági Nobel-éremdíjat Abhijit Banerjee, Esther Duflo és Michael Kremer a globális szegénység enyhítéséért végzett munkájáért kapta. A helyi közösségekhez a plébániai közösség közel áll! És egy fontos tény: közösségeiben – a szubszidiaritásnak megfelelően – az egyház áll legközelebb a megjelenő lelki, spirituális természetű feladatok végzéséhez, megoldandó problémák megoldásához, felmerülő kérdések megválaszolásához, feléje irányuló kérések teljesítéséhez, az erkölcsi, hitbéli tapasztalatokhoz juttatáshoz, a élet értelmét szolgáló információk megadásához. Nem videójátékok, társas szórakozások, szabaduló szobák adják meg a megoldást, nem modellezett nagyvilág kicsinyített mása adja meg a küzdőtér átlátását, a terepasztalok helyett maga a valóság a küzdőtér, melyben minden nap meg kell küzdeni az ajándékként birtokolt hit megtartásáért, a „remélt dolgok” valósággá válásáért.^{58 59}

Az emberi közösségek korszerű követelményei folyamatos tanulást is magukba foglalnak. A generációkkal való kapcsolattartás formái, eszközei, módszerei is változnak. Az új technológiák, a ránk zúduló adatok, újfajta módszertanok, korszerű eszközök, változatos formák a hit megélésének és továbbadásának megváltozott, új világát jelentik. Csak azok a közös törekvések mondhatók igazán megfelelőnek, amelyek a teljesebb népességben, a közösség egészében érvényesülnek. Az elszigeteltségben kialakult jó kezdeményezés mások felé tovább kell adni, fel kell erősíteni. Különösen fontos ez olyan hí vő közösségekben, ahol a nagy létszám következményeként a *kapcsolattartás és a közösségi élet új fórumai* jelentek meg. A tartalmi vonatkozások is folyamatosan bővülnek. A társadalmi elfogadottság, a meggyőződés eltérő mértéke, a sokféle csoporthoz tartozás állandósága, stabilitása, a megszerzett tudás sokfélesége felerősíti annak igényét⁶⁰, hogy a plébániák célirányos tevékenysége csak a tagok együttműködése révén fejleszthető. Természetesen nem arról beszélünk most, hogy a Lélek munkája nincs megkötvé semmitől, hanem arról van most szó, ami a természetes észjárás szerint munkánkhoz tartozik és nagyon is figyel arra, ami a Szentlélek művel bennünk és általunk. A hívő kreativitásra irányul lényege szerint a szeretet gyakorlásában. Minden helyzetben 'újat' kell létrehoznia, megoldást kell találnia adott szituációban, adott közösségben.

5. Hirdessétek

A tevékenység 'beszédés', megmutatja, hogy 'mi lakik az emberben'. Az Evangéliumok fényében ma is láthatóvá válik a Megváltó, aki művét az idők végezetéig folytatja, a Lélek által folyamatos támaszt adva utunkon. A Megváltó szavait megőrizte számunkra a 'Miatyánk'⁶¹, az 'Úr imádsága'⁶², 'az Úrtól tanult imádság', a legismeretebb keresztény ima. Eszerint saját világunkat építve meg kell látnunk a Gondviselőt, a jóság Forrását, aki által *elérhető az Ő Országá*. Testünk életét, lelkünk épségének helyreállítását mások hibáinak megbocsátása mintájára, a veszélyek elkerülését, az ártó szándéktól való megszabadítást is Tőle kérjük. Az emberszerető Istenhez visszatérő istenszerető ember imája ez.

A tevékenységtípusok felsorolásakor megkülönböztetjük a megelőzést, a korrekciót és a rehabilitációt. Az egyes tevékenységek területeként leggyakrabban a bio, pszicho, szocio területet jelöljük meg. A mentális és a spirituális jelzőkkel további területeket vonunk be a felsorolásba. Ritkán olvasható a nootikus megjelölés, ami a transzcendens vonatkozások együttese.

A Miatyánk megfordítja az emberi tevékenységek területeire utalás sorrendjét. Legfontosabbként az első három rész Istennel való kapcsolatunkról szól, a következő négy rész pedig magunk életére vonatkozó kéréseket tartalmaz.

Anélkül, hogy erőltetnénk az egyes részek besorolását, az imádság tagolásában feltüntetjük a tartalomhoz rokonítható jelzőt. –1. (nootikus) Mi Atyánk, aki a menyenyekben vagy, 2. (spirituális) szenteltessék meg a Te neved, 3. (szocio-) jöjjön el a Te

országod.4. (pszicho-) Legyen meg a Te akaratod, 5. (bio-)mindennapi kenyérünket add meg nekünk ma, 6. (korrigáló) bocsásd meg bűneinket, (rehabilitáló) miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek, 7. (megelőző) és ne vígy minket kísértésbe, (megelőző) de szabadíts meg minket a gonosztól.

A megelőzésben a helyes úton haladás, a tévút elkerülése és az ártani képes károsító elkerülése áll a középpontban, amikor a tapasztalatokra építve előrelátó módon cselekszünk. A plébániák, filiák, egyházi csoportok tagjai bármely élet-szakaszban élőkkel kapcsolatos feladatok, problémák, kérések, kérdések, tapasztalatok, ismeretek, élmények megjelenítői. Természetesen lehet kiemelt tevékenységi területként megjelölni az életvédelmét, az ifjúságügyeit, de a prioritások sokszínűek, változhatnak.

A tevékenységek csoportosításában gondolhatunk arra is, hogy az egyes egyházi közösségek mit tesznek, milyen területen vállalnak feladatot. Néhány példa: 1. a hittani ismeretek, az istenkeresők megszólítása, beszéd Istenről, 2. szentségek kiszolgáltatása, imádság, 3. a 'Misztikus Test', 'Isten Országá', a 'Mennyei Jeruzsálem' megismertetése, munkálása, 4. ép mentális állapot létrehozása, 5. együttműködés, szolidaritás, szubszidiaritás, áldozatvállalás gyakorlása, 6. a biológiai élet ápolása, karitatív tevékenységek, 7. önismeret, lelki csoportok, kiengesztelődés egymás között, traumák feldolgozása, 8. a gondviselésbe vetett bizalom erősítése, a személy fejlődésében bekövetkező károk elkerülése, érzékenység kezelése, sérülések gondozása, védelem, lelki béke megteremtése.

A közömbösség irányába tereli a keresőket mindaz, ami csökkenti az 'út, igazság, élet' iránti érzékenységet, ami növeli a lélek sérülékenységét, csökkenti önvédelmi képességét, és ami visszafordíthatatlanul kibillenti őket fejlődésük egyénre szabott egyensúlyi állapotából. A közömbös ember nem veszi tudomásul szükségleteit, nem akarja érvényesíteni igényeit, nincsenek jól felfogott érdekei, nem törekszik célok elérésére, nem cselekszik eredményesen. Az elhallgatók helyett „a kövek fognak megszólalni”.⁶³ A keresők minden bizonnyal megszólalnak majd: „*Szomjazom a jóra*”⁶⁴ – ez az igény utat keres a Forráshoz. A Felszólító szavai azonban itt csengenek a fülünkben: „Mondjátok el a Föld végső határáig.”⁶⁵ A 'hogyan' kérdése követi azt, hogy 'mit' adjunk tovább. A hit tisztaságáért felelős nem tekintheti azt a módot sem elhanyagolhatónak, hogy hogyan álljon készen azok kérdéseinek megválaszolására, akik reményesge felől kérdőre vonják.

Jegyzetek

- ¹ Zsolt 119, 19-21: „Jövevény vagyok e földön, ne rejtse el tőlem a te parancsolataidat. Elfogyatkozik az én lelkem, a te ítéleteid után való szüntelen vágyódás miatt.”
- ² II. Vatikáni Zsinat, *Dei Verbum* dogmatikai konstitúció 2.
- ³ Iz 53.10. és Zsid 9,14
- ⁴ www: <http://lexikon.katolikus.hu/E/er%C3%A9nykatal%C3%B3gusok.html> [2019. 11. 01.]: erénykatalógusok: Szt Péter és Szt Pál leveleiben található erényfölsorolások (Gal 5,22; Kol 3,12; Ef 4,32-5,2; 1Tim 6,11; 2Tim 2,22; 1Pt 3,8; 2Pt 1,5). - Tágabb értelemben ~ közé sorolható: a 2Kor 6,6; Fil 4,8; 1Tim 4,12; 2Tim 3,10;a bűnkatalógusokkal szembeállított állapotbeli kötelességek leírásai (1Tim 3,2-11; Tit 2, és a →nyolc boldogság (Mt 5,3-11; Lk 6,20-22) – A keleti vallásfilozófiákban a szeretet általános parancsa és az ezzel összefüggő önfeláldozás, becsületesség, együttérzés, öröm, elfogadás, tisztaság, béke, erőszak-mentesség és tisztelet mind-mind hasonlóságot mutat a keresztény erénykatalógussal. A magatartást illetően kiemelt szerepet tölt be a humor, a tekintélytisztelet, a kitartás, a megbocsátás, a méltóság, az önfegyelem, az egyszerűség, a lényeglátás, a tiszteletreméltóság, az emberség, a szorgalom, a kötelességtudás, az előrelátás, az egészségesség, a kiválóság.
- ⁵ 1 Ján.4,19: „Mi tehát azért szeretünk, mert Ő előbb szeretett minket.”
- ⁶ Jel. 3,20: „Íme az ajtó előtt állok és zörgetek; ha valaki meghallja az én szavamat, és megnyitja az ajtót, bemegyek hozzá és vele vacsorázom, és ő énelem”.
- ⁷ 2Tim 4,2
- ⁸ BUBER, Martin 1993. Die Lehre und die Tat. In: *Der Jude und sein Judentum. Gesammelte Aufsätze und Reden.* Gerlingen, 656. Idézi: Idézi még: GÁBOR György, 2005, *Szináj és Jabne.* Józsoveg Műhely, Budapest. 113.
- ⁹ Róm. 10, 15-18: Csakhogy nem mindenki engedelmeskedett az evangéliumnak, ahogyan Ézsaiás mondja: „Uram, ki hitt a mi beszédünknek?”A hit tehát hallásból van, a hallás pedig a Krisztus beszéde által. Kérdem: talán nem hallották? Sőt nagyon is! „Az egész földre elhatott az ő hangjuk, és a földkerekség széléig az ő beszédük.”
- ¹⁰ Jel 3,20
- ¹¹ Mt 13,9, Mk4,9 Mk 4,23
- ¹² <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00578/18060.htm>[2020.02.29.]
- ¹³ BUBER, Martin, *Ész – élet – egzisztencia I.* Szeged 385-415. 1990.; *Én és te,* Budapest, Európa, 1999.
- ¹⁴ Lk 8, 45Mt 6,6
- ¹⁵ Novum Instrumentum= Novum Testamentum, 1516, az Újszövetség - fordítás görög szövegekből
- ¹⁶ Ratio verae theologiae = A valódi teológia útja. Desiderius Erasmus. Froben, 1519.
- ¹⁷ https://www.google.hu/search?hl=hu&tbm=isch&source=hp&biw=1916&bih=924&ei=hKFBXqHWA-P5qwGOn4uIAQ&q=%C3%81brah%C3%A1m+%C3%81ldozata&oq=%C3%81brah%C3%A1m+%C3%81ldozata&gs_l=img.3..0.1780.5522..6119...0.0.84.1193.16...

..0....1..gws-wiz-img.....0i5i30j0i24.8Gzg1VStuNE&ved=0ahUKEwihqKXqmv
nnAhXj_CoKHY7PAhEQ4dUDCAY&uact=5#imgrc=N3ttvunAy7J5tM [2020. 02. 29.] –
Ábrahám áldozata

¹⁸ 1 Pét 3,15

¹⁹ Lk 5,19

²⁰ Julius Schnorr von Carolsfeld fametszete (1860) Luk 10,33.

[https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/KonyvekKonyve-a-konyvek-konyve-2/a-z-ujszovetseg-EF0/jezus-tanitasa-es-csodai-FEE/peldazatok-a-mennyek-orszagarol-es-egyebekrol-101F/\[2020.02.29.\]](https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/KonyvekKonyve-a-konyvek-konyve-2/a-z-ujszovetseg-EF0/jezus-tanitasa-es-csodai-FEE/peldazatok-a-mennyek-orszagarol-es-egyebekrol-101F/[2020.02.29.])

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/KonyvekKonyve-a-konyvek-konyve-2/az-ujszovetseg-EF0/jezus-tanitasa-es-csodai-FEE/jezus-hatalma-a-kor-es-a-halal-felett-1086/>

²¹ Jn 14, 6

²² A megtérés elsősorban a zsidóságban és a kereszténységben a gondolkozás- és életmód pozitív megváltozására használatos szó, de minden vallásban megtalálható: általánosabb értelemben azt jelenti, hogy a hívő vagy spirituális törekvő megváltoztatja az életmódját, s életét tudatosabban az adott vallás célkitűzéséhez. Továbbá Wikipédia https://www.google.com/search?xsrf=ALeKk02fMyDrULz4Fo_WypUSmjqlGXNMg:1582641348666&q=Megt%C3%A9r%C3%A9s&stick=H4sIAAAAAAAAAAAONgecTYzMgt8PLHPWGpqlrT15jLOHiCs7IL3fNK8ksqRRS42KDsmS4eKU49XP1DQxNiurNBikuLkQXCu7I6Ndl6adY9MR3Lf32s13U0IdpESUhLjYPYt98pMTcwTTrJga5jx-b6_EyncAwKCwdtZtey2Gpn0rDrGxcDAKMPAsYuXyTU0vObyk6PDkYgBRgm35IlgAAAA&sa=X&ved=2ahUKEwign5O79uznAhVsoosKHxVIBQkQ6RMwC3oECAwQBA&xsrf=ALeKk02fMyDrULz4Fo_WypUSmjqlGXNMg:1582641348666&biw=1916&bih=924 [2020. 02. 29.]

²³ Mt 18,20

²⁴ Lk 14,31: Micsoda király az, aki háborúba indul más király ellen és nem ül le előbb, hogy megfontolja: tízezerrel képes-e ellenségének húszezrével szembeszállni? ”

²⁵ PILINSZKY János: *Halak a hálóban* c. verse

²⁶ Mk 1,17

²⁷ 1 Kor 3,17

²⁸ Mt 16,3 Hajnalban meg: Ma zivatar lesz, mert az ég felhős és vörös. Az ég színéből tudtok következtetni, az idők jeleit meg nem tudjátok felismerni?

²⁹ Lk 14,28-30.”Mert ki az közületek, aki tornyot akar építeni, és nem ül le előbb, és nem számítja ki a költséget, hogy telik-e mindenre a befejezésig? Nehogy – miután alapot vetett, de nem tudta befejezni – gúnyolni kezdje mindenki, aki látja, és ezt mondja: Ez az ember építkezni kezdett, de nem tudta befejezni.”

³⁰ Mt 22,14

³¹ II. Móz 3:7-14. :Én vagyok, aki VAN.”

³² 1Sámuel 3,10 :Szólj, mert hallja a te szolgád.

³³ Mt 28,20

³⁴ Zsid. 11.1. A hit pedig a reménylett dolgoknak valósága, és a nem látott dolgokról való meggyőződés A hit a remélt dolgok valósága. – Dante: Isteni Színjáték, 24. ének:”...a hit

a remélt dolog, mint valóság; a hit a láthatatlan bizonyosság; ebben oldom föl én a hit csomóját.”

³⁵ VI. PÁL pápa, *Beszéd a II. Vatikáni Zsinat Teológiai Nemzetközi Kongresszuson* (1966. október 1-jén), in *AAS* 58 (1966) 890. – III. *Mi módon lehet ma szabályozni a teológusok és a Tanítóhivatal között viszonyt?* 10. tézis: A teológusok és a Tanítóhivatal közötti eme lehetséges párbeszéd alapja és feltétele az egyház hitében való közös részvétel és az egyház építésében való szolgálat, ami a Tanítóhivatal és a teológusok eltérő funkcióit foglalja magába. Az igazság közvetítésében és részvételében való egység egyrészt – mint szokásos egység – megelőz minden tényleges párbeszédet; másrészt pedig maga az igazság megerősödik és élővé válik a különböző dialogikus kapcsolatok révén. Így a párbeszéd a legjobb kölcsönös segítség: A tanítóhivatal nagyobb megértést tud szerezni a hitbeli és erkölcsi igazságok hirdetéséhez és megvédéséhez; a hitről és erkölcsekről szóló teológiai ismeretek pedig, a Tanítóhivatal által megerősítve, bizonyosságot kapnak.

³⁶ TRAPÉ, Agostino, 1987, *Szent Ágoston az ember, a lelkipásztor, a misztikus*. Szt István Társulat, Budapest

³⁷ Gal1.8 De ha akár mi, akár egy mennyei angyal más evangéliumot hirdetne nektek, mint amit mi hirdettünk: átkozott legyen!

³⁸ Húsvét hatodik vasárnapja a katolikus tömegtájékoztatás világnapja. Ferenc pápa a 2019-es világnap mottóját Szent Pál egyik mondata nyomán fogalmazta meg: „Tagjai vagyunk egymásnak” (Ef 4,25) - A közösségi oldalaktól az emberi közösségig.

³⁹ Ef 4,4: Egy a Test és egy a Lélek, mint ahogy hivatástok is egy reményre szól.

⁴⁰ DienieuweKatechismus, 1966, Paul Brand, Hilversum-Antwerpen. Fordította Török József, Kiss Béla, 1988, Új katekizmus. Újvidék.328.

⁴¹ Például MÁRTON Áron püspök (1896-1980)

⁴² Luk 1,1-22. 29

⁴³ Mal 1,3; Jel 2,6; 2Pét 3,9

⁴⁴ Mt 26, 6-16

⁴⁵ Jn 14,15–16; Jn 14,26; Luk 10:1-24; Lk 9,49

⁴⁶ Lk 8,18; Lk 9,11-13.

⁴⁷ Mt 8, 31-32; Mt 17, 14-21; Lk 23,9

⁴⁸ Jn 5,1-16

⁴⁹ Mt 21,12-22; Gal 1,8; Lk 12, 49-53

⁵⁰ Mt 5-7; Lk 6,20-49; Mt 25,45

⁵¹ DAIBER, Karl-Fritz – LUCKMAN, Thomas, 1983, *Religion in den Gegenwarts strömungen der Deutschen Soziologie*. Chr. Kaiser, München. 206.

⁵² Jn 15, 5b

⁵³ <https://hd.gorogkatolikus.hu/Tagjai-vagyunk-egymasnak> [2019.10.20.]

⁵⁴ Mt 5,1-10

⁵⁵ LUKÁCS János, 1992, *A huszadik század rövid története*, Európa Kk. Budapest

⁵⁶ Iz 42,2

⁵⁷ Mt 9,13

⁵⁸ Róm 8,24-25.

⁵⁹ NYÍRI Tamás, 1968, *A keresztény ember küldetése a világban*. Szt István Társulat, Budapest

⁶⁰ Nagy Szent BAZIL: *Regulae fusius tractatae II, 1.*., egymásra szükségünk van”

⁶¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Miaty%C3%A1nk#Az_ima_szerkezeti_fel%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9se. Benne: Assisi Szent Ferenc: A Miatyánk kifejtése (expositio in Pater Noster)[2020.02.29.]

⁶² Mt 6, 9-13; Luk 11, 2-4

⁶³ Lk 19,40

⁶⁴ WEÖRES Sándor: *Nem szándékom* c. versében: „Szomjat fakasztok benned a jóra.” „Perzselő szomjat kelteni a jóra: ezért jöttem.”

⁶⁵ Iz. 48,20; Iz.62,6: „Jeruzsálem, öröket állítottam. Soha ne hallgassanak, se nappal, se éjjel!”

Ap.Csel 1,8: „Ellenben erőt kaptok, amikor eljön hozzátok a Szentlélek, és tanúim lesztek Jeruzsálemben, egész Júdeában és Samáriában, sőt a föld végső határáig.”

BIRHER NÁNDOR

Egyházi alapértékek az Európai Unióban

Church Setpoints in the European Union

Abstract

The purpose of the study is to confirm the statement: "Europe (an Democracy) will be Christian or it won't exist," according to Robert Schuman, or in slightly different terms, in the words of Pope John Paul: Europe will either return to its Christian roots or it will not exist. Can Christianity take important position for the future of Europe?

Keywords: Europe, European Union, Christianity, values, Christ democracy.

Absztrakt

A tanulmány célja, hogy elemzésekkel igazolja a két szállóigévé vált kijelentést: „Európa vagy keresztény lesz, vagy nem lesz” Robert Schuman szavai szerint, vagy kissé másképp megfogalmazva II. János Pál pápa szavaival: „Európa pedig vagy visszatér keresztény gyökereihez, vagy nem lesz.” Valóban lehet jelentősége a kereszténységnek Európa jövőjét illetően?

Kulcsszavak: Európa, Európai Unió, kereszténység, értékek, kereszténydemokrácia.

A kereszténység szerepe az Európai Unió megalakulása során

Köztudomású, hogy az Európai Unió megalakulásánál a tartós európai béke biztosításának igénye állt. Ennek garanciáját első lépésben a szén és acélkészletek nemzetközi felügyelet alá való helyezése jelentette az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) létrehozásán keresztül. A béke megalapozásának azonban nem csak kizárólag gazdasági vonatkozásai voltak.

Az ESZAK kezdeményezői kiválóan ismerték a korábban kiforrott katolikus társadalmi tanítást, amelynek első összefoglaló dokumentuma XIII. Leó pápa által 1891-ben kiadott *Rerum novarum* volt¹. Ennek a dokumentumnak az alapvető gondolata a gazdasági együttműködésen túlmenően a kollektív szolidaritás volt. Ennek a kollektív szolidaritásnak a sarokkövét pedig a kereszténység alapítója, Jézus Krisztus jelentette. Ekkortájt kapott egyre nagyobb hangsúlyt az a gondolat, hogy a világmindenség igazi ura és királya Krisztus, megelőzve minden politikai ideológiát. Ebből a meggyőződésből kiindulva a II. Világháborút megelőzően vezették be Krisztus király ünnepét² a katolikus liturgiában azzal a céllal, hogy a kommunizmus, radikális nacionalizmus és liberalizmus ideológiáival szemben reális alternatívát kínáljanak.

Az egységes Európa alapítói ezt a fajta, a politikai ideológiákkal szembeszegülő szolidaritást kívánták képviselni. A *Quadragesimo anno*, a *Rerum novarum*ot negyven évre követő pápai irat mindezt meg is fogalmazza úgy, hogy kimondja: az Isten által megha-

tározott rendet kell megvalósítani a modern társadalmi szférában is. Az egyre terjedő materializmus ellensúlyozására sürgette a dokumentum, hogy: „minden nemzetben hozzanak létre keresztény pártokat, amelyek hassák át keresztény lelkülettel a politikai, gazdasági és társadalmi életet, valamint teremtsenek minden állampolgár számára keresztény létfeltételeket, szem előtt tartva a keresztény etikát.”

Az ezeket az alapelveket jól ismerő Robert Schuman 1950. május 09-i bejelentése alapján a francia kormány új politikai és gazdasági együttműködést javasolt Európa számára, azért, hogy így kizárja a háborút a kontinens országai között. „A világbékét csak úgy lehet megőrizni, ha az azt fenyegető veszélyekkel arányban álló kreatív erőfeszítéseket teszünk”. Ez az ún. „Schuman-nyilatkozat” egyik jelentős mondanivalója. Világos volt azonban az alapítók számára az is, hogy „Európát nem lehet egy csapásra felépíteni, sem pusztán valamely közös szerkezet kialakításával integrálni”. Mindenekelőtt a tényleges szolidaritás megteremtésére volt szükség. A szolidaritás elvét pedig a keresztény szociális tanítás dolgozta ki korábban.

A béke gondolata Európában a világháborúk előtt

Európában nem az egyházi szociális gondolkodás vagy az ESZAK ideája volt az első és legkorábbi kezdeményezés a tartós béke megteremtése érdekében. A következőkben két történelmi példára hívjuk fel a figyelmet:

A francia Saint-Pierre Abbé 1713-ban leírta a „Független európai államok szövetségének” célját a *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe* című munkájában. A szövetség békéjének biztosítékai az alábbi területeken való együttműködésben álltak az Abbé szerint:

- Egységes és méltányos adórendszer kialakítása.
- Szabad oktatási rendszer biztosítása mindkét nem számára.
- A kereskedelem egységes szabályozása.
- Nemzetközi bíróság felállítása.
- Végül pedig egységes alkotmány elfogadása testületi szervek és szakértők bevonásával³.

Jól tudjuk, hogy a vágyott békéből nem lett semmi. Talán azért, mert a békét megalapozó politikai együttműködés is elmaradt. Saint-Pierre Abbénál jóval realistábban (szatirikusabban) szemlélte a helyzetet a német felvilágosodás kiváló alakja, Immanuel Kant. *Az örök békéhez* című munkáját⁴ 1795-ben, – a mű címmel kapcsolatban –, így kezdte: „*Ez a szatirikus fôlírás (Az örök békéhez –szerk.) egy hollandus fogadósnak a cégtábláján olvasható - amelyre egy temetőt festettek. Kinek szól a szatíra? Az emberiségnek, általában? Vagy különösen az államfőknek, akik a háborúval nem tudnak betelni? Vagy csak épp talán a filozófusoknak, akik álmodják azt az édes álmot? Ne fessezessük ezt. Egyet azonban kiköt magá-*

nak e munka szerzője. A gyakorlati politikus úgyis csak úgy tekint le mindig a teoretikusra, nagy önelégültséggel, mint valami iskolai bölcsre. Az államnak, szerinte, tapasztalati elvekből kell kiindulnia: a filozófus azt, élettől üres eszméivel, úgyszem veszélyeztetheti. Mindig bátran ledobhatja miatta egyszerre mind a kilenc bábuját: a világismerő államférfiúnak még csak rá sem kell hederítenie.”

A reménytelen sorok mögött azonban ott van a tényleges béke vágya is. Ezt fejtette ki Kant a szabad államok föderalizmusán alapuló népjoggal kapcsolatban. Megállapította, hogy a föderáció lényeges lehet, hiszen „mindeniknek a saját biztonsága érdekében joga van és kötelessége is megkövetelni a többiektől, hogy vele valamely, a polgárihoz hasonló alkotmányba lépjenek: amelyben mindenikük joga biztosíthatatik. ... Ez népszövetség volna: de még nem kellene okvetlen népállamnak is lennie. A népállam ellentmondás lenne. ... Sok nép azonban egy államban csak egy népet tenne, ami a kiindulásnak ellentmond.”

Felhívta a figyelmet arra is, hogy a kultúrák önállóságát meg kell őrizni, a bevándorlást (hódítást) megfelelő módon kell kezelni, mind a befogadó, mind a „vendég” részéről.

„Mit jelent akkor a hospitalitás, a vendéglátás kötelezettsége? Egy idegennek azt a jogát, hogy más valakinek a földjére való megérkezése miatt ez nem bánhat vele ellenséges módon. ... Nem a vendégjog az, amire annak igénye van. Ehhez külön jótékony szerződés kellene, hogy őt bizonyos ideig lakótársává fogadja. Csupán a látogatás jogáról van itt szó. ... Ez a hospitalitási jog azonban, azaz az idegen jövevényeknek adott jogkör, nem terjed tovább, mint a lehetőség feltételeire, a régi lakosokkal a közlekedést megkísérteni.”

A történelemből jól tudjuk, hogy a föderációs törekvések helyett erőszakos katonai törekvések határozták meg Európa történetét, amely folyamatnak a legvéresebb és értelmetlenségében felfoghatatlan eseménye a II. Világháború volt. A háborút követően éledtek fel ismételen a békére fókuszáló, az együttműködést célul tűző politikai törekvések. A működőképesnek tűnő Európai Unió alagondolata a béke, a kereszténység és a gazdaság fogalmait kapcsolta össze.

A tényleges béke helye: Európai Unió

A valódi béke alapjait a Schuman terv határozta meg a következők szerint:

A demokrácia a „nép szolgálatában áll, s annak egyetértésével működik”, létét pedig a kereszténységnek köszönheti.

Olyan nemzetek feletti struktúrát kell létrehozni, amely nem szünteti meg az etnikai és politikai határokat, nem zúzza szét a nemzetállamok szuverenitását, azonban ezzel párhuzamosan létrehozza a szövetségi szintű együttműködést, a szolidaritást az egyenlő jogokkal és kötelességekkel rendelkező európai államok között.

Kifejezetten hangsúlyozta a terv, hogy a vallás egyént és társadalmat formáló erejét egyetlen állam sem hagyhatja figyelmen kívül. Ezt foglalja össze Schuman

kijelentése: „...a szó keresztény értelmében vett általános demokrácia megvalósításának nagyszabású terve Európa felépítésében ölt majd testet.”

Az Európai Unió alapítói között három olyan kereszténydemokrata politikust találunk, akik közül kettőjüket, Alcide De Gasperi olasz és Robert Schuman francia politikusokat már megilleti az Isten Szolgája megnevezés, azaz folyamatban van a katolikus boldoggá avatási eljárásuk. A harmadikuk, Konrad Adenauer kereszténydemokrata elköteleződése pedig köztudomású. 1956-ban mondta egy nagygyűlésen: „Kereszténynek lenni valami nagyon hatalmas, olyan valami, ami nagyon nehéz. Szerényen meg kellene elégednünk annyival, hogy pusztán ezt mondjuk: törekszünk rá, hogy keresztények legyünk. Erőfeszítéseinkkel igyekszünk keresztényként élni és ezen az úton haladva szeretnénk lassan a tökéletesség egyre magasabb fokait elérni”. Jó látszik, hogy a kereszténység és a béke és szolidaritás fogalmai erősen összekapcsolódnak az EU alapjainál.

Európa keresztény? Mi a valóság

Napjaink Európáját – legalábbis a vezető politikák szerint – egyre kevésbé lehet kereszténynek nevezni. Sokkal jobban illenek a mai Európára a „materializmus”, „marxizmus”, „agnoszticizmus” szavak. Ezt támasztja alá az elmúlt évtizedek pápáinak Európával (és általában a nyugattal) kapcsolatos álláspontja, amikor a nyugati kultúrát a „múzeum” vagy a „halál kultúrája”⁵ fogalmakkal kötik össze.

Jól látszik mindez az európai kereszténység helyzetéből is. 2019-ben a német keresztény egyházak állapotáról készített felmérést a Freiburgi Egyetemen működő Forschungszentrum Generationenverträge. Megállapították, hogy az egyébként elkekerítő eredményekért csak kisebb részben (max. 30%) felelős a demográfiából adódó népességcsökkenés, nagyobb részben maguk az egyházak tehetnek arról, hogy a hívek száma jelentősen csökken. Az evangélikus Andreas Barner lakonikusan állapítja meg, hogy mit kellene tenni a helyzet javítása érdekében: „Többet kell a kereszténységről beszélnünk”. Az 1. ábra bemutatja, hogy 40 év múlva az előrejelzések szerint a már eddig is jelentősen lecsökkent kereszténységnek csak a fele marad meg.

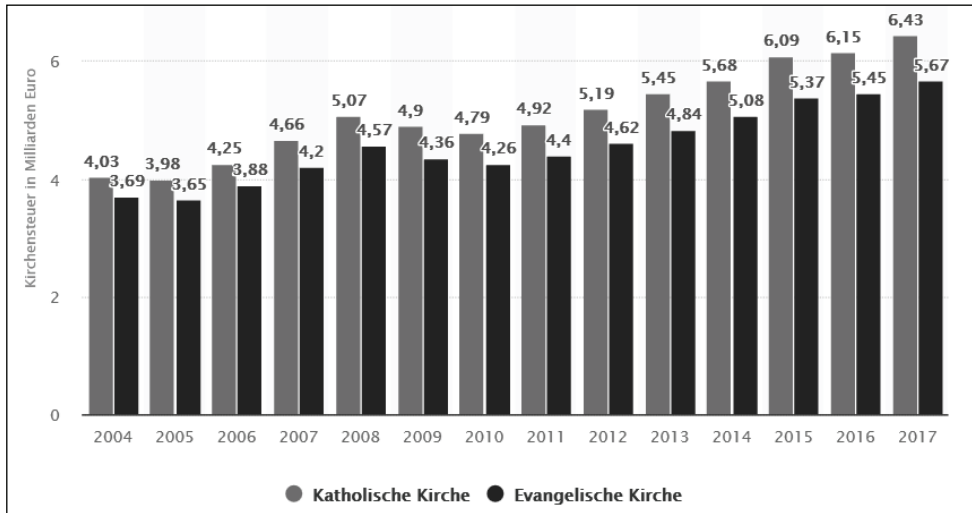
Mindez különösen is érdekes annak a ténynek a fényében, hogy az egyházakra csak az egyházadóból jutó finanszírozás Németországban folyamatosan nő. Ezt mutatja a 2. ábra. Érdekes gondolati játék végiggondolni, hogyan fog átstrukturálódni a német társadalom, ha a muszlim közösségek is jogosulttá válnak az egyházi adóra, ezáltal jelentős anyagi támogatást is szervezve vallási tevékenységük hatékonyabbá tételéhez.

1. ábra

A katolikus és protestáns egyházak taglétszámának alakulása 2060-ra.

Forrás: Forschungszentrum Generationsverträge

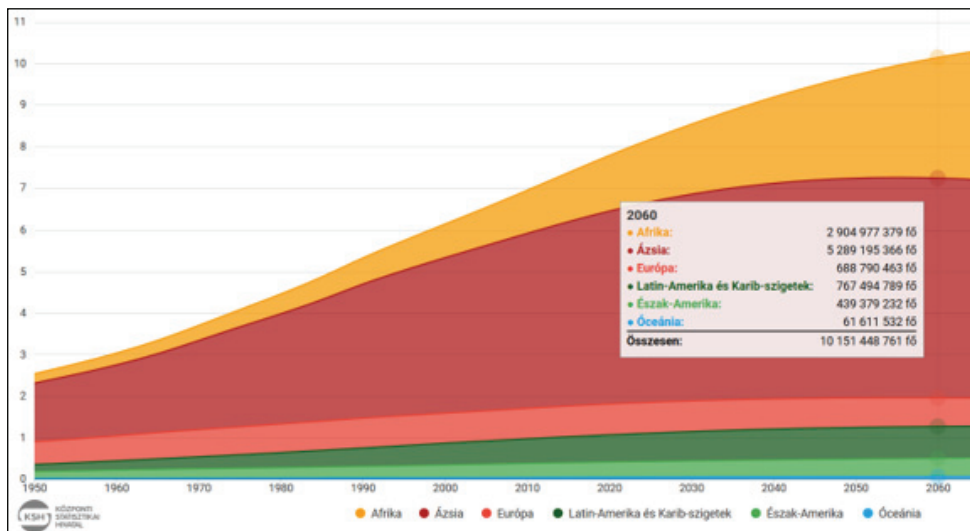

2. ábra

A katolikus és a protestáns egyházaknak utalt egyházi adó mértéke Németországban, milliárd Euróban⁶.

A muszlim közösségek tagjai egyébként egyre növekvő mértékben fejtenek ki Németországban vallási és szociális tevékenységet, ill. készülnek arra, hogy jogosulttá válhassanak az egyházi adóra⁷. Figyelve az eseményeket, egészen bizonyos, hogy a muszlim közösségek folyamatosan erősödnek, miközben a keresztény egyházból való kilépés egyre nagyobb méreteket ölt (H. Pompey).

Azon túlmenően, hogy Európa nem keresztény, megjelenik egy másik probléma is, arányaiban az európai népesség jóval kisebb mértékben reprodukálódik, mint más kontinensek lakossága. Viszonyításként említjük, hogy Afrikában 1960-ban még alig háromszázezer ember élt, napjainkra ez a szám közel hárommilliárd. (3. ábra)

3. ábra

A világ népesedése

https://www.ksh.hu/interaktiv/grafikonok/vilag_nepessege.html

A 4. ábrán nagyon jól látszik, hogy a mátrixban egyedül az Európa-Keresztények mező ad negatív értéket. A világon mindenütt nő a vallásos emberek száma, a keresztények is egyre többen vannak, egy kivételtől – Európától – eltekintve. Nehezen értelmezhető mindez az „Európa vagy keresztény lesz, vagy nem lesz” kijelentés fényében. A táblázatban jól látszik az európai muszlim lakosság arányának alakulása is.

Estimated natural increase (births minus deaths) 2010-2015, in millions						
	Europe	Middle East- N. Africa	North America	Asia- Pacific	Latin America	Sub-Saharan Africa
Christians	-5.6M	+0.9M	+5.8M	+17.7M	+32.6M	+64.5M
Muslims	+2.3	+32.1	+0.3	+79.5	*	+38.2
Unaffiliated	+1.4	+0.2	+2.4	+16.8	+3.1	+2.2
Hindus	*	+0.1	+0.2	+66.5	*	*
Buddhists	*	*	+0.2	+11.7	*	*
Folk	*	+0.1	*	+9.6	+0.3	+3.3
Other	*	*	+0.1	+1.0	*	+0.2
Jews	*	+0.4	*	*	*	*

*Indicates absolute value of natural increase during period was less than 100,000 people
 Source: Pew Research Center demographic projections.
 See Methodology for details.
 "The Changing Global Religious Landscape"

PEW RESEARCH CENTER

4. ábra

A világ vallásai és tagjaik számának alakulása 2010-2015 között.

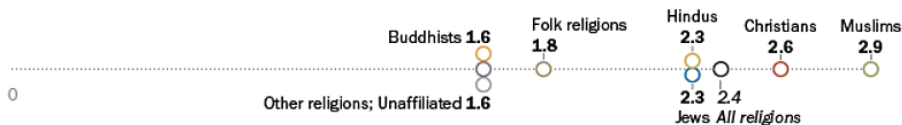
Forrás Pew Research Center

Olyan új kihívások ezek, amelyekre ismét csak a kereszténydemokrácia alapértékei mentén lehetne megoldást találni. A természetes reprodukció ugyanis erős kapcsolatban áll a vallásosság tényével. Sommásan fogalmazva a vallásos közösségek jóval reproduktívabbak, mint a vallástalanok. Ugyan nem túl népszerű a kijelentés, de a hatékony családpolitikának újra vissza kellene találnia a keresztény értékekhez Európában. Az 5. ábra mutatja, hogy mely vallások hívei milyen termékenységi rátával szaporodnak. Feltűnő a muszlimok és a keresztények előnye.

Az adatsorokon végigtekintve viszonylag kevés objektív remény van arra, hogy Európa a saját kulturális identitását megőrizve, dinamikusan fejlődő közösség legyen a világban. Ezzel együtt azonban elmondható, hogy vannak olyan alapvető változások, amelyek arra utalnak, a vallások (talán Európában is) megerősödnek. Ha Európa képes lenne visszatérni a saját keresztény gyökereihez, képessé válhatna a reprodukcióra, az egészséges befogadásra és a felelős növekedésre egyaránt. Ennek hiányában hamarosan egy többé kevésbé működő „múzeum” vagy afféle „turista-paradicsom” lesz belőle sok idős vendéglátóval.

Muslims, Christians have more children per woman than any other religious group

Total fertility rate, by religion, 2015-2020

Source: Pew Research Center demographic projections. See Methodology for details. "The Changing Global Religious Landscape"

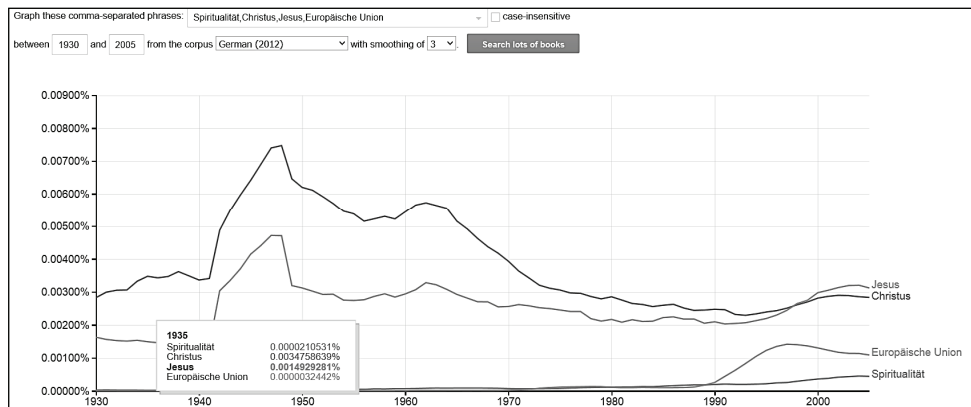
PEW RESEARCH CENTER

5. ábra

Az egyes vallásokhoz köthető termékenységi mutatók.
Forrás: Pew Research Center

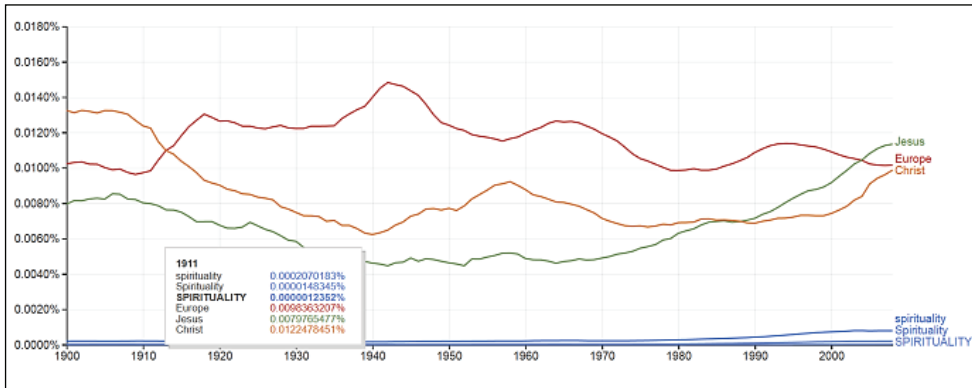
Előremutató tények

A következőkben röviden áttekintünk néhány, a Google Ngram Wiewer adatbázisán alapuló saját szerkesztésű ábrát, amely mutatja, hogy a trendek új értékek meg erősödését vetítik előre. A 6. ábrán jól látható, hogy a német nyelvben ugyan csökken az Európai Unió kifejezés gyakorisága, ellenben nő az olyan valláshoz kapcsolódó fogalmak használati gyakorisága, mint „Jézus” vagy „lelkiség”. Ugyanez igaz az angol nyelv kapcsolódó szavaira is, amelyeknek alakulását a 7. ábra mutatja.

6. ábra

Saját szerkesztés, forrás: Google Ngram Wiewer

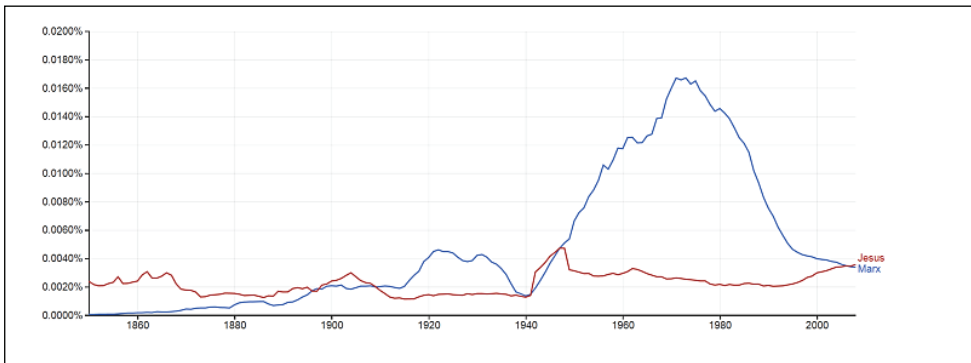

7. ábra

Saját szerkesztés, forrás Google Ngram Wiewer

Összegzés

Az európai paradigmák napjainkban változnak, ezt igazolták az előbb vizsgált ábrák. A szituáció talán leglátványosabb összefoglalása a 8. ábra, amelyből kitűnik, hogy a '68-környékén csúcsra járatott marxizmus helyére valami más, társadalmi kohéziót megalapozó elvnek kell jönnie. Lehet, hogy ez az elv a vallás felől fog érkezni?

8. ábra

Saját szerkesztés, forrás Google Ngram Wiewer

Az öntudatára ébredő társadalomban az alábbi alap-kijelentéseknek kellene érvényesülni:

1. Élni jó!
2. Az életünk megismételhetetlen ajándék – öröm továbbadni!

3. Felelősek vagyunk a jövőért és a kulturális értékeinkért, a közösség szolgálata (szolidaritás) az emberi létből fakadó szükségszerűség és kötelesség.

Az oly gyakori kokain okozta hatalmi mámor és pszichopátiás személyiségtorzulás helyett az egyéneknek (különösen is a vezetőknek és társadalmi hangadóknak) a kollektív túlélés érdekében meg kell találniuk az egzisztenciájuk valós értelmét (A kokainfogyasztás a csúcsra ért). Ennek az értelemnek a klasszikus modelljeit írják le a vallások és erkölcsök. Hazánkban – legalábbis az episztémé szintjén (tisztán az józan ész számára) hasonló elveket fogalmaz meg az Alaptörvény „Nemzeti hitvallás”-ként⁸.

Az életképes, szolidaritáson alapuló új modellben az egyének és különösen is a politikusok új küldetést kapnak. Alcide De Gasperi szavaival a demokratikus rendszerben a politikus sajátos felelősségű közigazgatási küldetést kap, de ezzel párhuzamosan erkölcsi felelősséggel is tartozik saját lelkiismeretének. A keresztény politikus döntéseit mindig ragyogja be az egyház tanítása. Ezeket az alapelveket nem lehet figyelmen kívül hagyni egy működőképes kereszténydemokrácia megteremtésénél. A kérdésben érdemes figyelmesen tanulmányozni az első működőképes kereszténydemokrata rendszereket létrehozó politikusokat, különösen is von Kettelert.

Jól látható, mennyire igaz II. János Pál pápa kijelentése: „Az európai földrész egyesítésének legfőbb előmozdítói olyan férfiak voltak, akiket mély keresztény hit hatott át: Adenauer, De Gasperi és Schuman.” ... Hogyan is becsülhetnénk alá azt a tényt, hogy 1951-ben, mielőtt megkezdődtek volna a kényes kérdéseket érintő tárgyalások, egy Rajna-parti bencés kolostorban találkoztak, hogy elmélkedjenek és imádkozzanak?”

Jegyzetek

¹ Ezt az enciklikát követte a 40. évfordulóra kiadott irat, a Quadragesimo anno (XI. Piusz, 1931) majd száz évvel később a Centesimus annus. (II. János Pál, 1991).

² XI. Piusz pápa Quas Primas 1925.

³ *Discours sur la polysynodie* 1718

⁴ A mű azért is ajánlott olvasmány, mert Babits Mihály fordította magyarra.

⁵ II. János Pál kifejezése az életellenes tudatos magatartásokra.

⁶ <https://de.statista.com/> utolsó letöltés: 2020. január 20.

⁷ Jelenleg a kérdést a Art. 140 (4) GG; Art. 137 (3) WRV szabályozza.

⁸ „Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait. Valljuk, hogy a huszadik század erkölcsi megrendüléshez vezető évtizedei után múlhatatlanul szükségünk van a lelki és szellemi megújulásra. Alaptörvényünk, jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között. Élő keret, amely kifejezi a nemzet akaratát, azt a formát, amelyben élni szeretnénk.”

Irodalom

Saint-Pierre Abbé *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe*, 1713.

Pompey H., *Caritas im Spannungsfeld von Wirtschaftlichkeit und Menschlichkeit*, Würzburg 1997, Klein, Franz, *Das christliche Profil der Verbandcaritas aus rechtlicher Sicht*.

A kokainfogyasztás a csúcsra ért. http://www.emecda.europa.eu/system/files/publications/11364/20191724_TDAT19001HUN_PDF.pdf

Birher N., *A társadalmi megújulás két példája: W. E. von Ketteler és Hamvas Béla*, http://gff-szeged.hu/uploads/fm/dokumentumok/2019/Deliberationes_2018_02_net_jav.pdf

SŐRÉNÉ BATKA ESZTER

Az erkölcs a jog és a vallás kapcsolata. Tanítható-e az erkölcsös magatartás?

**Morality is the Relationship Between Law and Religion but
Can Moral Behaviour be Taught?**

Abstract

The functioning of society is determined not by a single system of norms, but many and also their interrelationship. There can be no doubt that morality, law, and religion are related. Legal codes are and should be at a higher level than moral rules, because a society cannot be governed and regulated on the basis of moral rules alone. The norms must work both independently and in interaction with each other, but the most difficult task is to create the balance and the optimal mixture during their application. In my study, I outline the historical dimensions of this process.

Keywords: desires and duty, law, moral, morality, religion, system of norms.

Absztrakt

A társadalom működését nem egyetlen, hanem több normarendszer, illetve azok egymáshoz fűződő viszonya határozza meg. Az erkölcs, a jog és a vallás kapcsolatához nem fűződhet kétség. A jogszabályok az erkölcsi szabályoknál magasabb szinten állnak és kell is, hogy álljanak, tekintettel arra, hogy pusztán az erkölcsi szabályokra alapozva nem lehet egy társadalmat jogi keretek közé szorítani, szabályozni. A normarendeknek önállóan és egymással kölcsönhatásban is működniük kell, a legnehezebb feladat azonban az egyensúly, az optimális kapcsolatrendszer kialakítása az alkalmazásuk során. Tanulmányomban ennek a folyamatnak a történeti dimenzióit vázolom fel.

Kulcsszavak: erkölcs, jog, vallás, moralitás, hajlamok és kötelesség, normarendszer.

Az etika filozófiai diszciplínaként egészen Arisztotelészig nyúlik vissza. Arisztotelész különböztette meg az elméleti (azaz megismerő), gyakorlati (cselekvő) és a poétikai (létrehozó-kiegészítő) tevékenységet az emberi tevékenységben.¹ Az etika a gyakorlati tevékenységgel foglalkozik, az etika gyakorlati filozófia. Az etika, az erkölcs kifejezés a görög „Éthosz” szóból származik. A szó alapvető jelentését az ókori Hérakleitosz így világítja meg: éthosz anthrópou daimón. A „daimón” isteni hatalmat, isteni rendelést, illetve isteni rendelkezés megszabta sorsot vagy végzetet jelent. Az ókori görög bölcs mondását tehát így fordíthatjuk: az ember éthosza a sorsa vagy végzete.² A középkorban Aquinói Szent Tamás nézete alapján, az ember akkor erkölcsös, ha megvalósítja a teljes személyére szabott isteni tervet, ennek fokozatosan eleget téve, azaz megvalósítja a vele kapcsolatos „isteni álmot”.

Az etika (erkölcs)

- azonban nemcsak egy életmódot, hanem tudományt is jelent. Az etika a filozófiának egy ága, mely az erkölccsel mélyrehatóbban foglalkozik
- fő kérdése, hogy mi a jó, mi az erkölcsös, mi az a magatartás, ami az ember életében helyteleníthető? Mi az, amit megengedek magamnak? Mi az, amit mások helytelenítenek?
- alapja a meggyőződés, szankciója a társadalmi megítélés lehet, illetve a lelkiismeret szabályozhatja,
- az idő folyamán változhat az emberei társadalommal együtt, nincs lefektetett intézményrendszere.

Immanuel Kant meglátása alapján

- az erkölcsös ember sohasem a hajlamai, hanem a kötelességtudat alapján cselekszik.
- A hajlamok és a kötelesség együttese adja az ember érzületét. A cselekvés erkölcsössége minden érzelmi megnyilvánulástól mentes kell, hogy legyen,
- egy cselekedet akkor mondható erkölcsösnek, ha az ész parancsából fakad.

Például, ha egy ember segít a szegényeken, mert anyagi hátere ezt megengedi neki, ezt mindig kötelességtudatból kell tennie. Ez az ember akkor is segíteni fog, ha anyagi helyzete közben megváltozott, és nem a részvét, hanem a kötelességtudat lesz a hajtóerő.

Kant meglátása alapján a világon egyetlen jó dolog van, ami feltételek és megszorítások nélkül jó, és ez a valami a jóakarát. Az erkölcsiség az emberben nem más, mint a kötelességet átérző érzület. Az erkölcs feltétele a szabadság, vagyis az erkölcsi törvény megköveteli a szabad akarati aktust.

Az emberben a moralitás tudatát, a lelkiismereten alapuló cselekvést, a neveléssel lehet kialakítani. Kant nevéhez fűződik a kategorikus imperatívusz fogalma. Úgy gondolta, hogy az embernek, tekintettel arra, hogy racionális emberi lény, bizonyos kötelességei vannak, mely kötelességek kategorikusak, azaz abszolút és feltétlen kötelességek.³

„Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyszersmind általános törvényhozás elveként érvényesülhessen”, azaz cselekedj úgy, ahogy másoktól is elvárod, hogy veled szemben cselekedjenek.⁴

A maximák a mindennapi, gyakorlati szabályok. A maximák a tetszőleges cselekvés mögötti szándékok, a cselekvésen alapuló szolgáló elvek. Számos olyan aránylag konkrét cselekvési szabály, melyhez igazodnunk kell a mindennapi életünk során. Pl: Evés után moss fogat! Lefekvés előtt fürdőj meg!

A kanti morálfelfogás lényege, hogy a személyen belülről, ott is az érzületre korlátozza a morál kérdését. A megítélés aspektusa az, hogy milyen érzülettel cselekedett az egyén.⁵

Kant megkülönbözteti az *etikus*, *erkölcsös* és a *morális* szavak használatát.

- a „moralitás”, a „morális” cselekvés a tisztán lelkiismereti cselekvényt takarja, nem függ attól a tartalomtól, ami a cselekvést motiválja. A moralitás az egyén erkölcsi normákhoz való alkalmazkodását takarja.
- az „etikus”, illetve „erkölcsös” cselekvés már rejt magában tartalmi aspektust, nem a lelkiismeret a mozgatója, hanem az, hogy társadalmilag etikus cselekvésről van szó.⁶

Az erkölcs tehát egy életszabályozó rendszernek tekinthető, melynek az egész társadalmat át kell hatnia.

Az új Nemzeti Alaptanterv is az erkölcsi nevelést állította fókuszba, amikor 2013. szeptember 1-jétől megjelent az iskolákban az erkölcsstan tantárgy.

Az erkölcsi nevelést előtérbe helyezik az oktatás során, nemcsak a pedagógusok nevelő, oktató munkája folyamán az egyes tanórákon, esetlegesen meghívott előadókkal egy-egy délutáni foglalkozás keretében, hanem mára már oktatott tantárgyként szerepel az erkölcsstan.

A nemzeti köznevelésről szóló törvény alapján már az általános iskolákban a kötelező etika óra helyett a szülők választhatják gyermeküknek az országgyűlés által elismert (azaz bevett) egyházak által szervezett hit- és erkölcsstan oktatást is.⁷

A törvényi előírások értelmében a szülő írásban nyilatkozhat, hogy gyermeke etika oktatásban vagy hit- és erkölcsstan oktatásban kíván-e részt venni. Amennyiben a szülő írásban nem nyilatkozik, az iskola a tanuló számára etika tantárgy oktatását szervezi meg.

Felmerül azonban a kérdés: Tanítható-e az erkölcs? Számos neves filozófus, pszichológus és pedagógus: *Piaget*, *Kohlberg*, *Goldmann* nézetei alapján igen, tehát a pedagógiai tevékenységgel az erkölcsi személyiség jól kialakítható.

Kohlberg úgy vélekedett, hogy az erkölcsi motiváció fogalma az erkölcsös viselkedés megvalósítására való képesség különböző összetevőit foglalja össze. Az erkölcsi motiváció elsősorban a felelősség tudatban nyilvánul meg. Ehhez a Self (az énstruktúra) stabil megléte szükséges.

Alapja és feltétele:

- a szülő-gyermek kapcsolatban kialakuló kötődés,
- azaz képesség a kapcsolatra és az empátiára
- önszabályozási képesség.

Az oktatás középpontjában a formálódó gyermeki személyiség található, mely alakítható, formálható. Nem elsősorban az ismeretek fejlesztése a cél, hanem a gyermekben levő érték felszínre hozása, és annak fejlesztése, a pozitív önértékelés kialakítása. Fontos az empátia fejlesztése, az ideák bemutatása, a szabályok tisztázása, a példamutatás, a dilemmák megvitatásával a morális gondolkodás fejlesztése. Ez a folyamat az

oktatás egész területén megvalósul. Beszélgetésekkel, vitahelyzetek teremtésével, különböző szerepjátékokkal, képi mozgásos kifejezések alkalmazásával, véleményalkotásokkal rendkívül jól fejleszthetők a gyermekben rejlő értéket és összehangolhatók az erkölcsös, a társadalom által elfogadott etikus magatartásformákkal. Valójában a gyermek úgy tanítható, alakítható, hogy azt saját maga észre sem veszi.

Heller Ágnes filozófus szerint, az erkölcs a jó és rossz közötti különbségtétel képessége. „Mint ahogy az embernek sötétben lámpásra van szüksége, hogy fel ne bukjon, el ne tévedjen, az életben való eligazodáshoz, tisztánlátáshoz is világos és egyértelmű erkölcsi elvekre van szüksége.”⁸

Pedagógiai tapasztalataim, illetve tanulmányaim alapján azt a nézetet vallom, hogy az erkölcsös viselkedés alapjait nagy mértékben a családi háttér, a hozott génállomány, közel 50%-ban határozza meg. A maradék 50%-nak – a jó irányba való tereléséhez, vagy az egyén rossz útra való téréséhez – a környezet ad támogatást. Éppen ezért rendkívül fontosnak tartom, hogy már az óvodás korban részese legyen minden gyermek a következetes oktatásnak, mellyel magalapozhatja a helyes utat, kialakíthatja az értékrendeket, a viselkedésével, erényeivel, erkölcsös magatartásával kitűnhet a többiek közül.

Az erkölcs fogalmával ellentétben *a jog* egy önálló szabályrendszernek tekinthető, ahol mindennek megvan a maga eszköze, funkciója⁹, ahogy Miskolczi Bodnár Péter Professzor Úr megfogalmazta.

Az erkölcs és a jog céljai azonban szorosan összefonódnak, tekintettel arra, hogy a jog alkalmazása során az erkölcsös magatartás alapvető kívánalom. A jog jogokat és kötelezettségeket ír elő a magatartással kapcsolatban. A társadalom számára lehetővé teszi a magatartások egybehangolását a társadalmi elvárásokkal, így megerősíti ezeket a magatartásokat.¹⁰

A jog fő feladata tehát az, hogy mikor és milyen mértékben szükséges beavatkozni az általános erkölcsi alapelvek érvényesülése érdekében.

A jog ebből adódóan tehát kénytelen egyenes választ adni, olyan kérdésekben, amelyekben számos etikai nézet létezik egyidejűleg. A jog azokat a minimális, morális követelményeket szabja meg, amelyek olyan értékkel bírnak, hogy akár állami kikényszeríthetőséggel is érvényesíteni kell azokat.

Weber szerint a jog által előírt magatartások végrehajtását egy kényszerítő gépezet biztosítja (modern körülmények között ez az állam), még az erkölcsi szabály, a társadalmi konvenció megsértésének szankcionálása nem egy erre elkülönített szervezet hatáskörébe tartozik.¹¹

- alapja a törvény,
- intézményrendszere az állam,
- számonkérése az igazságszolgáltatás,
- szankciója valamilyen joghátrány
- lassan változik, jó esetben feljődésen megy keresztül

Még az erkölcs, a morál az egyének belső szabadságára vonatkozik, addig a legalitás a jog kérdése. A jognak nem az a feladata, hogy boldogságot hozzon létre, hanem az, hogy a szabad egyének közössége általa váljon lehetővé.¹²

Ahogy léteznek a társadalmat szabályozó, kialakító normák, melyek az emberi magatartást, az erkölcsösnek mondható viselkedést alakítják és egyidősek az emberiséggel, az emberi társadalommal, úgy léteznek jogi normák is. Bár elmondható az is, hogy a kezdeti közösségekben a magatartási minták pontos szokásnormákban rögzültek, és apáról-fiúra szállhattak át.

A kezdeti közösségekben az erkölcs, a morál, az illem, tisztelet, jog még nem differenciálódtak, egységet alkottak. Az absztrakt normák kialakulása a társadalom fejlődésének, az egyes közösségeken belül kialakult hierarchiának az eredménye, mely során az emberek egyre komplexebb körülmények között éltek, ebből adódóan szükségessé vált bizonyos normák követése is.

Különbséget kell azonban tennünk a két norma között.

A társadalmat szabályozó normák az egész társadalomra vonatkoznak, de vannak olyanok, melyek vonatkozhatnak egy szűkebb körre is, hiszen csak egy meghatározott csoport magatartását hivatottak befolyásolni. Ezzel szemben a jogi normák hatóköre jóval szélesebb, magasabb fokon állnak.

A két normarendszer kapcsolatát igyekeztek kicsit szorosabbra venni egy-egy területen, amikor etikai kódexeket hoztak létre. Természetesen egy-egy szakmának, területnek nemcsak írott, hanem íratlan etikai szabályai is léteznek.

Számos esetben a jogszabály szövegébe beleveszik az erkölcsös, illetve erkölcsstelen magatartás következményeit, tehát a két terület mintegy egybeolvad.

Gondoljunk csak bele az alábbi törvényszövegek megfogalmazásába:

„Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.”¹³

„A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző, az érthetetlen, lehetetlen és ellentmondó feltétel érvénytelen.”¹⁴

Gyakorlati tapasztalataimból – mint volt középiskolai tanár – adódóan úgy gondolom, hogy a jog, az erkölcs és az etika találkozása a gyakorlat során nagyobb jelentőséggel bírhat a mindennapi életben, vagy munka során, mint az íróasztal mögött meghozott döntéseknél, jogszabályok esetleges alkalmazásánál.

Gondolok itt arra, amikor egy birtokba-adás során kilakoltatásra kerül sor és a helyszínen a nyertes árverési vevővel együtt szembesülünk a ténnyel, hogy a kötelezett nem hagyta el az ingatlant valamilyen oknál fogva.

Amennyiben a tényekre és a lefolytatott végrehajtási cselekményekre alapozva hoznánk meg a döntést, abban az esetben a kilakoltatás elhalasztásáról nagy valószínűséggel szó sem esne, tekintettel arra, hogy ha a végrehajtási cselekmények sorát végig zongorázzuk, bizony hosszú az út odáig, amíg egy eljárás ebbe a stádiumba ér. Számos ponton történhetett volna egyezség, hogy ne jusson el idáig, de bizony van egy pont, amikor véget kell, hogy érjen.

A másik oldalon pedig ott az árverési vevő, aki a jogszerű új tulajdonos, és birtokba szeretné venni az ingatlant.

A helyszínen azonban ott áll maga az Ember, akit eddig csak a papíron „ismertünk”, bele sem gondolva abba, hogy miként került ebbe a helyzetbe. A jogszabályok adta lehetőségeket ilyenkor más szemszögből is meg lehet közelíteni, ez az a pont, ahol a jog alkalmazása az etikához, erkölcshez szorosan kapcsolódik, hiszen léteznek alternatív megoldások, melyeket javasolva esetleg található némi megoldás mindenki problémájára.

Számos kapcsolódási pontot, jogszabályi hivatkozást, példák sorát lehetne felsorolni, elemezni még a jog és az erkölcs összefonódása, avagy különbözősége kapcsán, azonban szeretnék még néhány szót ejteni az egyik legfontosabb területről, mely szorosan kapcsolódik az erkölcs fogalmához. Ez a terület pedig nem más, mint a *vallás*.

Amikor az erkölcsről beszélünk, az erkölcs fogalmát úgy is megközelíthetjük, hogy egy heteronóm etikai norma¹⁵

A vallástörténet tanításai alapján, a valláselvelk a legalkalmasabbak arra, hogy a lekiismeret szintjén, tehát belülről készítsék az embert arra, hogy erkölcsösen viselkedjen. Az erkölcsöt tehát egy belső kapcsolat fűzi a valláshoz, ami természetesen nem sarkítható annyira, hogy kijelentsük, csakis a vallásos emberek lehetnek erkölcsösek!

A bibliai valláson természetfeletti erőkbe vetett hitet értünk egy sajátos kultuszrendszerrel kapcsolódva.

A vallás az indoeurópai nyelvek szerint a latin *religio* szóból származik, mely figyelmet is jelent, de egyúttal babonás aggodalomként is lehet értelmezni.

A mi vallás szavunk a latin *credere*-hoz kapcsolható mely hitvallást jelent.

A vallás olyan elképzelések rendszerének is mondható, mely a mi világunkon túl létezik, annál magasabb rendű. Létezése egyidős lehet az emberiséggel, melyre számos régészeti leletből következtetni lehet.

A vallás mindig is fontos volt és fontos is lesz az emberek életében, mert a benne való hit a nehéz helyzeteken átsegít.

„Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához”¹⁶

Az újszövetségi Biblia megfogalmazásában: „A hit ... a remélt dolgokban való bizalom, és a nem látható dolgok létéről való meggyőződés.”¹⁷ Lényeges, hogy a vallásos ember nem kizárólag a saját személyes élménye, ismerete alapján hisz és remél, mint a nem vallásos ember, hanem a vallásos közösség áthagyományozott tapasztalatára támaszkodva.

A vallás rendkívüli jelentőséggel bír a hívők számára. A vallás megtartása fejleszti a hívő erkölcsi érzékét. A vallásos emberek életszemlélete messzemenően különbözik a nem vallásos emberektől. A vallásos emberek életükben igyekeznek a jót cselekedni, erényesebb életmódot élni, elérni az isteni kegyelmet. A hívő embert nem az vezérli, hogy a saját lelkiismeretének megfeleljen, hanem az, hogy a konkrét cselekedeteivel, életgyakorlatával, döntéseivel, vagyis az erkölcsös viselkedésével álljon Isten színe elé.

Ahogy Immanuel Kant megfogalmazta: a vallás feladata az ember jobbá tétele.¹⁸

A vallás és az erkölcs kapcsolata néhány gondolkodó szerint kétségbe vonható. Gondolok itt Hobbes vagy Locke nézeteire. Sőt Kant már egyértelműen az erkölcs önállóságát hirdeti a vallással szemben.

Meglátásom szerint, a „normálisan” működő emberi társadalmat a hosszú évek során kialakult alapvető magartási normák szabályozzák, melyek tiszteletben tartása minden szabad akaratú emberre nézve „kötelező” kellene, hogy legyen. Hiszen az erkölcsi rend az, ami a jogszabályokkal összefonódva a jogrendet is kialakította. Be nem tartásuk az egész jogrendszer ellehetetlenüléséhez vezetne. Természetesen minden embernek a saját belső énje, a lekiismerete az, ami a saját erkölcsi normát az egyénben kialakítja – legyen az ember hívő, vagy sem – szabályozza, vagy legalábbis kellene, hogy szabályozza.

Amennyiben az emberek nemcsak azzal lennének elfoglalva, hogy mi az a dolog, ami a saját lelki boldogságukhoz vezet, hanem néha-néha elvonatkoztatnának attól, képesek lennének meglátni azt, hogy talán a mások boldogsága, szeretete, boldogga tétele lehet, hogy még nagyobb lelki békéhez vezetne.

Ahogy a Szentírás is fogalmaz:

„Szeresd embertársadat, mint önmagadat”

Összegezve: a társadalom működését nem egyetlen, hanem több normarendszer, illetve azok egymáshoz fűződő viszonya határozza meg. Az erkölcs, a jog és a vallás kapcsolatához nem fűződhet kétség. A jogszabályok az erkölcsi szabályoknál magasabb szinten állnak és kell is, hogy álljanak, tekintettel arra, hogy pusztán az erkölcsi szabályokra alapozva nem lehet egy társadalmat jogi keretek közé szorítani, szabályozni. A normarendeknek önállóan és egymással kölcsönhatásban is működniük kell, a legnehezebb feladat azonban az egyensúly, az optimális kapcsolatrendszer kialakítása az alkalmazásuk során.

Jegyzetek

- ¹ Arno Anzenbacher: Bevezetés a filozófiába, Budapest, Carthapilus Kiadó 2001. 296.
- ² <https://mek.oszk.hu/08700/08783/html/etika.htm> 2019.10.28.
- ³ https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_654_warburton/ch04s04.html 2019.10.29.
- ⁴ Arno Anzenbacher: Bevezetés a filozófiába, Budapest, Carthapilus Kiadó 2001. 302.
- ⁵ Pokol Béla: Autentikus jogelmélet, Budapest, Pécs, Dialóg-Campus Kiadó 2010.
- ⁶ Arno Anzenbacher: Bevezetés a filozófiába, Budapest, Carthapilus Kiadó 2001. 296.
- ⁷ A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény 35. §
- ⁸ http://acta.bibl.u-szeged.hu/28591/1/modszertani_043_003_097-102.pdf 2019.10.29.

⁹ <https://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-efolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkolcs-es-a-jog-szoros-kapcsolata> 2019.10.29.

¹⁰ Maczonkai Mihály, *Jogszociológia*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus kiadó, 2005.

¹¹ Maczonkai Mihály, *Jogszociológia*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus kiadó, 2005.

¹² Pokol Béla: *Autentikus jogelmélet*, Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó 2010.

¹³ 2013. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről 6:96. §

¹⁴ 2013. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről 7:38. §

¹⁵ http://web.axelero.hu/kesz/jel/03_02/vallas.html 2019.10.28.

¹⁶ Magyarország Alaptörvénye VII. cikk

¹⁷ <https://mek.oszk.hu/00100/00176/html/zsid.htm> 2019.10.28.

¹⁸ <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kant.html> 2019.10.29.

Irodalom

Arno Anzenbacher: *Bevezetés a filozófiába*, Budapest, Carthapilus Kiadó 2001

Pokol Béla: *Autentikus jogelmélet*, Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó 2010.

Maczonkai Mihály, *Jogszociológia*, Budapest-Pécs Dialóg Campus Kiadó, 2005.

Magyarország Alaptörvénye

2013. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről

Linkjegyzék

http://acta.bibl.u-szeged.hu/28591/1/modszertani_043_003_097-102.pdf

http://web.axelero.hu/kesz/jel/03_02/vallas.html

<http://lexikon.katolikus.hu/K/Kant.html>

<https://mek.oszk.hu/08700/08783/html/etika.htm>

<https://mek.oszk.hu/00100/00176/html/zsid.htm>

http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index1fa8.html?option=com_tanelem&id_tanelem=484&tip=0

<https://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-efolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkolcs-es-a-jog-szoros-kapcsolata>

https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_654_warburton/ch04s04.html

ZÁMBÓ KÁROLY¹

A személy, mint jogalany keresztény gyökerei

The Christian Roots of the Concept of Person as a Legal Entity

Abstract

The balance of rights and obligations is the basis of the stability of legal systems. A legal entity can be subject to rights and have obligations because it is free. Freedom is inherent in the dignity of the subject, and in its fundamental decisions it is characterized by freedom, and this is an essential part of its dignity. However, the question arises where human personality with freedom and dignity originates from? This question, which refers to the origin of human personality, presupposes metaphysical thinking. Metaphysical thinking deals with existence, as well as the origin of existence. Positivist philosophy ignores metaphysical thinking because it does not consider the question of the origin of existence to be scientifically credible. However, positivist thinkers, by ignoring metaphysics, involuntarily set limits to their own thinking, as they are convinced that questions about the origin of existence do not fall within their scope. Philosophy of law employs the methodology of philosophy. However, this philosophical basis is not restricted to positivist philosophy, but it may also represent a classical philosophical attitude that includes metaphysics. The concept of the person has Christian roots in European thinking. This Christian foundation is revealed by the fact that according to Christian faith, genesis is the work of the Creator God, who himself is also a personal reality. Since God himself is a person, man's personal reality comes from the personal God. If thinking within the topic of philosophy of law relies on Christian faith, the personal dignity of the created person can derive from and be based on creation.

Keynotes: person, legal entity, legal positivism, personal God, country of Christian culture.

Absztrakt

A jogrendszerek stabilitása a jogok és kötelezettségek egyensúlyán alapul. A jogalany azért tud „alanya” lenni a jogoknak és azért terhelhető kötelezettségekkel, mert szabad. A szabadság hozzátartozik az alany méltóságához, alapvető döntéseiben a szabadság jellemző, és ez elidegeníthetetlen része méltóságának. Azonban fel kell tennünk azt a kérdést, hogy honnan ered az ember szabadsággal és méltósággal rendelkező személyisége? Ez a kérdésfeltevés, amely az ember személyiségének az eredetére vonatkozik, feltételezi a metafizikai gondolkodást. A metafizikai gondolkodás a létezással, a lét eredetével foglalkozik. A pozitivistá filozófia a metafizikai gondolkodást mellőzi, mert a lét eredetére irányuló kérdésfeltevést nem tartja tudományosan megalapozhatónak. A pozitivistá gondolkodók, a metafizika mellőzésével, azonban önkéntelenül is korlátozzák a gondolkodásukat, mivel meghatározzák, hogy a lét eredetére irányuló kérdések nem tartozhatnak vizsgálódásuk körébe. A jogbölcselet filozófiai módszertannal rendelkezik. Ez a filozófiai alap azonban nem csak a pozitivistá filozófiát jelentheti, hanem jelenthet olyan klasszikus filozófiai beállítottságot is, amely a metafizikát is magában foglalja. A személy fogalmá-

nak az európai gondolkodásban keresztény gyökerei vannak. Ez a keresztény alap leginkább abban ragadható meg, hogy a keresztény hit szerint a teremtés a teremtő Isten műve, aki maga is személyes valóság. Mivel az Isten maga is személy, ezért az ember személyes valósága a személyes Istentől származik. Egy keresztény alapon álló jogbölcseleti gondolkodás számára adott a lehetőség, hogy a teremtésből vezesse le és alapozza meg a teremtett ember személyének méltóságát.

Kulcsszavak: személy, jogalany, jogpozitivizmus, személyes Isten, keresztény kultúrájú ország.

1. Bevezető gondolatok

A jogrendszerek a jogok, és kötelezettségek rendjére épülnek. Az ember úgy jelenik meg a jogrendszerben, mint jogalany. Ugyanakkor kötelességei is vannak. Ezek összhangban kell, hogy álljanak egymással.² A jogok, és kötelezettségek összhangjának az eltorzulása olyan egyensúlyvesztést eredményez, amely válságba sodorja az államot.³ A jogok és kötelezettségek helyes összhangjához a személy méltóságának az újrafelfedezése a kulcs. Fel kell tenni a kérdést: mitől személy a személy? A jogalkotás oldaláról nézve attól, hogy a jogalkotó személyként elismeri pl. természetes személy, jogi személy, vagy az állam nemzetközi jogalanyisága is egyfajta személyiség.⁴ Ugyanakkor a kereszténység személy fogalma az Isten teremtésére vezethető vissza. Isten szabad, autonóm lényeket teremtett, akiknek a teremtésből fakad a méltósága. A személyt a keresztény személy-fogalom alapján nem valamely tulajdonsága teszi személlyé, hanem a teremtettsége.⁵ Kérdés, hogy aszemélynek ezt a fajta értékét hogyan tudja megközelíteni a jogtudomány, ha pusztán materiális elvekkel, vagy pozitivistá felfogással közeledik a személy fogalmához⁶.

2. Jogok és kötelezettségek összhangjának felborulása a személy absztrakt szemlélete által

A jogrendszerek stabilitása a jogok és kötelezettségek egyensúlyán alapul. Akinek jogai, és kötelezettségei vannak, az a személy. A személy szabadsága, méltósága onnan ered, hogy Isten teremtménye, aki maga is személy⁷... Ezzel a gondolattal próbáltam rávilágítani arra, hogy az ember méltósága, személy mivolta a teremtettségeből ered. Ilyen értelemben az európai jogrend gyökerében keresztény, mivel az a személy-fogalom, aki jogalany, eleve keresztény fogalom, mely lényegében Istentől ered.⁸ Ennél a gondolatnál azonban ellenvetésként fel lehetne hozni, hogy mi a helyzet a jogi személlyel. A jogi személy ugyanis nem Istentől van, hanem a jogalkotó akaratából. És itt egy kitérőt kell tennünk: rá kell mutatnunk a jog absztrakciós tulajdonságára. Rá kell mutatnunk arra, hogy a jog tud egy zárt absztrakt rendszerként is működni. Talán éppen ezért van szükség arra, hogy a jogot, mint normarendet más normarendekkel, különösen

a vallással, és az erkölccsel együtt szemléljük. Hogy ezek, mint külső viszonyítási pontok legyenek segítségünkre az eligazodáshoz a jogi norma világában.

A jogi személy jogelméleti megalapozásánál találunk különböző elméleteket, ezek egyike a fikciós elmélet.⁹ Ez azt mondja ki, hogy a jogi személy fikción alapul. A fikció azt jelentette a római jogban, hogy valamilyen nem valós tényállást valósnak fogadnak el, és ehhez a nem valós tényálláshoz, tehát a fikcióhoz társítanak joghatásokat. A római jogban ilyen volt például az, hogy ha valaki hadifogságba esett, akkor úgy tekintették, mintha fogságba esésekor meghalt volna. Mivel a hadifoglyok rabszolgaságba kerültek, akik után nem lehetett örökölni, nem lévén tulajdonjoguk.¹⁰ Ilyen fikció – egy elmélet szerint – a jogi személy.¹¹ Személyiségi jog megadása bizonyos feltételekkel különböző társasági, vagy vagyoni formációknak, a jog absztrakt konstrukciós képessége révén. A jog azonban így zárt rendszerré is válhat. A jogpozitivisták szemléletéből ez logikusan következik. Ezt a szemléletet mutatta be egy sokszor idézett mondásával Brósz Róbert professzor, ami valahogy így hangzott: „a jog az, hogy ha a törvény holnaptól azt mondja, hogy a hó nem fehér, hanem fekete, akkor fekete”.¹² Látható ebből, hogy a jog pozitivisták felfogása kiépítheti a jog olyan absztrakt világát, amely a valóságtól képes elszakadni. Ezért van szükség arra, hogy a jog világát más normarendekkel párhuzamosan szemléljük.¹³ A jog pozitivisták szemléletének egyoldalú, és eltúlzott megjelenése nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy a jogok, és köteleességek összhangja felboruljon. Ennek jele lehet, ha a jog olyan magatartást enged meg, tart jogosnak, ami sem az erkölcs, sem a vallás normarendje által nem igazolható vissza.¹⁴ Ilyen például az élethez való jog, amelyet a magzat esetében figyelmen kívül hagynak, olyankor, amikor a törvényben előírt feltételek mellett a magzatelhajtást engedélyezik.¹⁵ Ezt sem az erkölcs, sem a vallás normarendjével nem lehet visszaigazolni. A jog zárt rendjén belül nem érzékelhető jogsértés, hiszen ilyen esetben a magzat számára az élethez való jogot semmisnek tekinti abban a relációban, amely az anya önrendelkezésének a jogában fennáll. Ez talán a leginkább kirívó példája a jogok és kötelezettségek aránytalanságának, ugyanis az a szituáció, amely ezt az aránytalanságot létrehozza, szintén magában hordoz egy sajátos egyensúlyvesztést, mégpedig a szexuális etika egyensúlyvesztését.¹⁶ Ez az egyensúlyvesztés abban áll, hogy a szexualitásra nem úgy tekintenek, mint az életadás szentségére, hanem valamifajta örömszerzésre, oly módon, hogy elvonatkoztatják attól a megszentelt jellegétől, amelyet az élet továbbadása jelent. Itt is az segít, ha a kérdést az erkölcs, és a vallás normarendjének fényében is nézzük.¹⁷

A jog pozitivisták egyoldalúan pozitivisták szemléletéből következik az a sajátos probléma is, amelyet a mesterséges intelligencia megjelenése jelent. Van olyan szemlélet a jogelméleti gondolkodás egyes képviselői között, amely a mesterséges intelligencia vonatkozásában túlmegy az ember felelősségének a kérdésén, és magának a mesterséges intelligenciának próbál meg jogokat, kötelezettségeket adni, olyan módon, hogy mintegy „személynek” tekinti.¹⁸ Ezt a szemléletet a jogi gondolkodók más része abszurdnak tekinti. Azonban akik ezt az álláspontot képviselik,

azok a technikai fejlődés lehetséges jövőbeli irányához akarják a jogot már előre hozzáalakítani, és eltekintenek attól a szemponttól, hogy ha létre is jöhet a jövőben olyan un. „erős” mesterséges intelligencia, amelyik az emberhez hasonló módon „gondolkodik”, ebből nem következik, hogy jogilag bármilyen vonatkozásban az emberhez hasonlóan kell gondolkodni az ilyen mesterséges intelligenciával kapcsolatban.¹⁹ Itt is, a jog tekintetében azzal a kérdéssel, hogy a jog absztrakt világán belül elképzelhető egy olyan szemlélet, amely a személy fogalmát bizonyos vonatkozásban kiterjeszti egy ember által létrehozott jelenségre. Ez akkor lehetséges, hogyha a jogot zárt rendszernek tekintjük.²⁰ De ha a jogról úgy gondolkodunk, hogy megfeleltetjük az erkölcs és a vallás normarendjének, akkor világossá válik az elképzelt jogi konstrukció „mesterséges” volta. Az erkölcs és a vallás normarendjének a vonatkozásában lehet úgy gondolkodni a mesterséges intelligencia kérdésében, hogy nem szükséges mesterséges jogintézményt létrehozni, mesterséges fogalmakkal. Sokkal inkább az az aktuális kérdés a mesterséges intelligenciával kapcsolatban, hogy az ember felelőssége hogyan és meddig terjed az ilyen technika előállításában, programozásában, és használatában.²¹

3. A személy méltóságának újrafelfedezése a teremtés és teremtettség misztériuma által

3.1. A személy, mint teremtett valóság

A keresztény világképet a teremtés határozza meg. Az, hogy Isten, aki öröktől fogva van, egyedül ő a teremtő, aki minden láthatót, és láthatatlant a semmiből teremtett. Annak, hogy a látható és láthatatlan létezőket Isten a semmiből teremtette különös jelentősége van a keresztény felfogásban: a teremtett világon minden teremtmény, nem Isten.²² Tehát az ő és újszövetség teremtés-képe mintegy deszakralizációját jelenti a világnak. Szemben a pogány vallásokkal, ahol sok esetben azzal állunk szemben, hogy az ember a maga Istenkeresését kiterjeszti az őt körülvevő világra.²³ Ilyen módon a természeti erők, az égitestek is „istenségek” lesznek. Az ember, aki nem kapott kinyilatkoztatást minden természetfeletti tapasztalatot isteninek tekint, lényegében Istennek, vagy istenekkel azonosít. Ezért van jelentősége annak, hogy az ó-és újszövetségi kinyilatkoztatás alapján a keresztény hitvallás szerint a láthatatlan valóságok, azaz szellemi lények is Isten teremtményei. Ha az ember tehát a keresztény hit szerint valamilyen természetfeletti erőt megtapasztal, az nem feltétlenül Isten.²⁴

A teremtés azonban a Személyes Isten műve. A semmiből való teremtés azt jelenti, hogy a világ nem isten, Isten azonban öröktől fogva személyes valóság. A személy csak a személyes Istentől származhat, nem az anyagból, mert az „alatta” van, mivel nem személy.²⁵ Amikor az ókori első nagy zsinatokon meghatározták a személy

krisztológiai fogalmát, és annak szentháromságtani vonatkozásait, akkor alakult ki az autonóm személy fogalom, amelyre később az európai jogrendszerek épültek.²⁶

3.2. A személy valósága a lényegben, és nem tulajdonságaiban ragadható meg

A személy méltóságának relativizálása talán azért történhet meg, mert a személy méltóságát járulékokhoz kapcsoljuk, és nem a lényeghez. A személy lényegéhez tartozik egyszeri, és megismételhetetlen mivolta, valamint a teremtettsége. A személy megjelölés nem valami járulékot jelöl, hanem a lényegét, azt, aki az ember, az őt személyesen létre hívó Isten akaratából.²⁷ A nem keresztény kultúrájú országokban, pl. Japánban a személynek az autonóm fogalma ismeretlen volt. Az ember közösségi, kollektív jellege volt hangsúlyozva. Az európai típusú jogi gondolkodás átvételével azonban meg kellett próbálni megalkotni a személy autonóm fogalmát.²⁸

4. A jogtudomány megközelítési lehetőségei a személyi méltóság keresztény felfogásához

A jogtudomány világnézetileg pártatlan szemlélettel nehézkesen tudja megközelelni a személy keresztény fogalmát. Egy keresztény gyökerű személy-fogalommal állunk szemben az európai jogrendszerekben, mégis, mintha nehézség mutatkozna ugyanezen jogrendszerek részéről, a személy keresztény gyökereinek az elismerésében.²⁹ A kereszténység értékeihez való visszatérés a módja annak, hogy a személy méltósága újra méltó helyére kerüljön az európai jogi gondolkodásban. Marguerite A. Peeters így fogalmaz ezzel kapcsolatban: „Amit a modern demokratikus állam születésekor elutasítottunk – egyetemes gyermekiségünket –, az most, mint az emberiség egyetlen lehetséges jövője jelenik meg előttünk. Amitől a nyugati modernitás „régipolgára” az autonóm értelem és az egyén önrendelkezésének nevében kívánt megszabadulni, az az „új polgár” megszabadulásának eszközévé és céljává válik: ki kell engesztelődni az Atyával.”³⁰

Jegyzetek / Notes

- ¹ Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola hallgatója
- ² Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászti etika, Szent István Társulat, Budapest, 2017. 12.

³ Platón állam c. művében a „hibás államformák közé sorolja a timokráciát, az oligarchiát, a demokráciát, és a diktatúrát. Az államformák Platón szerint ebben a sorrendben alakulnak egymásból úgy, hogy az adott államforma a saját legfőbb értékét, azaz azt a központi gondolatot, amit az adott államformában a legfontosabbnak tartanak, túlzásba viszi, túlhajszolja. Ennek következtében lesz a timokráciából oligarchia, az oligarchiából demokrácia, a demokráciából diktatúra. A demokráciában a legfőbb érték az egyenlőség. Amikor ez az egyenlőség megjelenik az emberi kapcsolatokban, és abszolúttá válik, az igazság ennek nyomán háttérbe szorulhat. Az igazság ugyanis nem minden esetben az egyenlőséget jelenti, hanem a különbözőségek esetén azok ésszerű okát adja. A demokráciában az egyenlőségre való törekvés az az érték, amit túlzásba visznek. Ilyen értelemben az egyenlőség nem csak az emberek között, a különböző társadalmi osztályok között, a nemek között (!) jelenik meg, hanem az egyéni ember belső világában, gondolkodásmódjában is az egyenlőség lesz a meghatározó. A demokratikus ember ezért Platón szerint nem tesz különbséget „jó” gyönyörök, és „rossz” gyönyörök között, hanem a gyönyört, mint alapértéket értelmezi, azt teszi meg mércének, és az erkölcsi szempontokat háttérbe szorítja. Ennek során az erkölcsi megfontolások eltűnnek a társadalomból, és ez oda vezet, hogy a közöség diktátort emel maga fölé. Érdekes megjegyezni ezzel kapcsolatban, hogy Platón nem részletezi, tulajdonképpen nem is mondja meg, hogy mi az a végső mozzanat, ami konkrétan oda vezet, hogy a diktátor megjelenik. vö. Platón: Az állam, fordította Jánosy István, 206-2014. www.mek.niif.hu/03600/03629/03629/htm. (letöltés:2019.11.21.)

⁴ „Az állam a polgári jogi jogviszonyokban a magánszeméllyel egyenlő félként lép fel, vagyis ilyen esetben az adott állami szerv hatósági jogköre elkülönül a polgári jogi jogképességtől (BH 1997/36.,BH 2002/235.)(...) Az állam nem élvez immunitást a polgári jogi jogviszonyokban, vagyis azért mert közjogi személy, a polgári jogi jogviszonyokban ugyanazok a jogok és kötelezettségek illetik meg és terhelik a vele jogviszonyban álló személlyel, mint bárki más.” Sándor István: Előadásvázlatok a személyek jogából, Patrocínium, Budapest, 2013. 80. (2.,3. bek.)

⁵ „Az ember léte teljesen értelmezhetetlen a Teremtőjével való közösségi viszony nélkül. Nélküle értelmetlen és értelmezhetetlen a lét, de még a létezés is.” Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, Jel Kiadó, Budapest, 2004. 35.

⁶ Joseph Ratzinger, a későbbi XVI. Benedek pápa szerint a modern filozófiák egyik fő problémája, hogy pozitivisták. Ez alatt azt érti, hogy az ész önkorlátozására épül egy olyan gondolkodás, amely az ember eredetére már nem kérdez rá, vagyis nem megy el az ember létének végső megokolásáig, olyan módon, hogy egy természetfeletti teremtő személyt feltételezzen, mint az ember személyes létének végső okát. Az önkorlátozás úgy értendő, hogy létezés tényszerűségénél megállított gondolkodás már nem akar lehatolni a lét végső gyökeréhez, a teremtéshez, hanem azt olyan gondolkodáson kívüli feltételezéssel teszi meg, amelyre már nem lehet rákérdezni. Ilyen módon az ember saját gondolkodását korlátozva emancipálja önmagát a teremtés rendjétől, ugyanakkor ezzel elveszíti annak a lehetőségét, hogy létének egyetemes és végső értelmét meg tudja találni. vö: „(...) De előbb tisztázzuk azt a kérdést, hogy a modern felvilágosult filozófiák összessége tekinthető-e úgy, mint minden ember közös eszének utolsó szava? Ezeket a filozófiákat az a tény jellemzi, hogy pozitivisták, ezért metafizika-ellenesek, olyannyira, hogy a végén Istennek nem lehet bennük helye. A pozitív ész önkorlátozására épülnek, mely a technika terén

megfelelő, de amennyiben általánosítják, megcsonkítja az embert.” Joseph Ratzinger: Benedek Európája a kultúrák válságában, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2005. 42.

⁷ Az ember méltósága a személyes teremtettségéből levezethető. A jog és a teológia kapcsolata ezen keresztül válik fontossá. Az emberi méltóság fogalma, az emberi méltóságban való gondolkodás a modern jogrendszerek elidegeníthetetlen sajátossága. Ugyanakkor ennek a méltóságnak az eredete teológiai látásmóddal közelíthető meg: ha az ember személyes Isten általi személyes teremtettségére gondolunk. Zlinszky János ezt a szoros kapcsolatot tárja fel Keresztény erkölcs és jogászai etika c. művében, amikor így fogalmaz: „Ha a hitet meg akarjuk határozni, akkor valami olyat fogunk mondani, hogy az hisz, aki a Teremtő szellemi személyiségét elfogadja, tudomásul veszi, és levezeti belőle az ember méltóságát, az ember szabad szellemi személyiségét, az összes ebből adódó következményekkel. A hit tehát a személy állásfoglalása egy más személlyel szemben, a megfelelő nagyságrendi viszonyulásnak a felismerésével és az ebből folyó összes következmények értelmi megragadása és akarati megvalósítására való törekvéssel.” Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, Szent István Társulat, Budapest, 2017. 20.

⁸ A személy fogalma a teológiában teljeseedik ki, a nagy ókori zsinatokon, amikor a Szentháromság személyeit egymástól megkülönböztették az egy Isteni lényegen belül. A személy fogalma ezáltal inentitást, másik személytől való világos megkülönböztetést jelentett, ugyanakkor sajátos viszonyt a más személyhez, és felcserélhetlenséget más személlyel. A személynek ez a fogalma lett meghatározó az emberrel kapcsolatban is a keresztény kultúrkörben. vö: Fila Béla – Jug László: Az egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai, Örökmécs Alapítvány, Kisterenye – Budapest, 1997. 28-31.

⁹ Sándor István: Előadásvázlatok a személyek jogáról, Patrocinium, Budapest, 2013. 58.

¹⁰ Földi András – Hamza Gábor: A Római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009. 159-160.

¹¹ Sándor István: Előadásvázlatok a személyek jogából, Patrocinium, Budapest, 2013. 59.

¹² Brósz Róbert professzor valószínűleg ezzel a mondással illusztrálta a pozitivisták jogi gondolkodás zárt rendszerre alakulásának veszélyeit. A hasonlatot Bánóczy Rozália előszeretettel említette előadásában.

¹³ Birher Nándor: A közösség szabályai,

https://epa.oszk.hu/02000/02065/00005/pdf/EPA02065_gazdasagetika_2013_05_birher%20nandor%20a%20közösség%20szabalyai.pdf (letöltés: 2019.11.21.) 26.

¹⁴ Kuminetz Géza: Egy tomista jog- és állambölcselet vázlata II., Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2018. 31.

¹⁵ Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, Jel Kiadó, Budapest, 2004. 105.

¹⁶ Peeters, Marguerite A.: Az új globális etika: az Egyház előtt álló feladatok, file:///c:/Users/nootebook/Documents/marguerite_a_peeters_az_uj_globalis_etika_2.pdf letöltés: 2019.11.03. 9.

¹⁷ Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, Szent István Társulat, Budapest, 2017. 155.

- ¹⁸ Pokol Béla: *A mesterséges intelligencia társadalma*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2018. 151-154.
- ¹⁹ uo. 156-157.
- ²⁰ Birher Nándor: *A közösség szabályai*, 28.
- ²¹ Birher Nándor – Zámbo Károly József: *A szakértői jog, és demokratikusan megvalósítandó jog megkülönböztetése Arno Anzenbacher normarendjének értelmezésében*, [www.kre-dit.hu/tanulmányok/2018/2. lapszám/2. \(letöltés 2020.01.20.\) pdf.2.](http://www.kre-dit.hu/tanulmányok/2018/2_lapszam/2_lapszam.pdf)
- ²² Nemzetközi Teológiai Bizottság: *Az egyetemes etika keresése – a természeti törvény új szemlélete*, fordította: Ivancsó István, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 27.
- ²³ Joseph Ratzinger – XVI. Benedek: *Hit, igazság, tolerancia, A kereszténység és a világ-vallások*, Ős-Kép Kiadó, Budapest, 2019. 34-38.
- ²⁴ Kuminetz Géza: *Egy tomista jog- és állambölcselet vázlata II.*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2018. 299.
- ²⁵ Joseph Ratzinger – XVI. Benedek pápa: *Végidő – A halál és az örök élet kérdései*, Jel Kiadó, Budapest, 2017. 165.
- ²⁶ Fila Béla – Jug László: *Az egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai*, Örökmécs Alapítvány, Kisterenye – Budapest, 1997. 28.
- ²⁷ uo. 168.
- ²⁸ Birher Nándor – Szabó Adrienn: *Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései*, Budapest, Szent István Társulat, 2004.109-111.
- ²⁹ Peeters, Marguerite A.: *A polgár és a személy*
file:///C:/Users/notebook/Dokuments/marguerite_a_peeters_a_polgar_es_a_szemely.pdf
letöltés:2019.04.12. 8.
- ³⁰ uo.4.

Felhasznált irodalom / References

- Birher Nándor: *A közösség szabályai*
https://epa.oszk.hu/02000/02065/00005/pdf/EPA02065_gazdasagetika_2013_05_birher%20nandor%20a%20kozossag%20szabalyai.pdf letöltés: 2019.11.21.
- Birher Nándor – Szabó Adrienn: *Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései*, Jel Kiadó, Budapest, 2004.
- Birher Nándor – Zámbo Károly József: *A szakértői jog és a demokratikusan megvalósítandó jog megkülönböztetése Arno Anzenbacher normarendjének értelmezésében*, [www.kre-dit.hu/tanulmányok/2018/2. lapszám/2. letöltés: 2020.01.20.](http://www.kre-dit.hu/tanulmányok/2018/2_lapszam/2_lapszam.pdf)
- Fila Béla – Jug László: *Az egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai*, Örökmécs Alapítvány, Kisterenye – Budapest, 1997.
- Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*, Tizennegyedik, átdolgozott kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009.
- Kuminetz Géza: *Egy tomista jog- és állambölcselet vázlata II.*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2018.

- Nemzetközi Teológiai Bizottság: *Az egyetemes etika keresése – A természeti törvény új szemlélete*, Fordította, Ivancsó István, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2013.
- Sándor István: *Előadásvázlatok a személyek jogából*, Patrocinium, Budapest, 2013.
- Peeters, Marguerite A.: *A polgár és a személy*
file:///C:/Users/notebook/Documents/marguerite_a_peeters_a_polgar_es_a_szemely.pdf letöltés: 2019.04.12.
- Peeters, Marguerite A.: *Az új, globális etika: az Egyház előtt álló feladatok*
file:///C:/Users/notebook/Documents/marguerite_a_peeters_az_uj_globalis_etika_2.pdf letöltés: 2019.11.03.
- Platón: *Az állam*, fordította: Jánosy István
www.mek.niif.hu/03600/03629/03629/htm. letöltés: 2019.11.21.
- Pokol Béla: *A mesterséges intelligencia társadalma*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2018.
- Ratzinger, Joseph – XVI. Benedek pápa: *Benedek Európája – a kultúrák válságában*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2005.
- Ratzinger, Joseph – XVI. Benedek pápa: *Hit, igazság, tolerancia*, Ős-Kép Kiadó, Budapest, 2019.
- Ratzinger, Joseph – XVI. Benedek pápa: *Végidő – A halál és az örök élet kérdései*, Jel Kiadó, Budapest, 2017.
- Zlinszky János: *Keresztény erkölcs, és jogászai etika*, Szent István Társulat, Budapest, 2017.

Kitekintés

ESTÓK SÁNDOR

A XXI. század logisztikai kihívásai, trendjei és lehetőségei

Challenges, Trends and Possibilities in 21st Century Logistics

Abstract

I first encountered logistics in 1985 and it has become a part of my life since then. I gradually examined logistics and always considered it as a challenge, constantly thinking about what it might hold for me. It has increasingly become the center of my interest, and I was always looking for the possibility to explore it in depth. This is how my career started in logistics and even today, this gives me enough motivation in everyday life when teaching, discussing theses and PhD theses and addressing the topic of logistics other countless times. This is how I have become an economist specialized in logistics with a PhD degree, defending my thesis on the science of logistics, Summa cum laude. A few years later I was also awarded the title Master of Logistics, by MLBKT. After all this, in March, 2016 I became a registered member of the IXth Section of Economics and Law of the Hungarian Academy of Sciences. Logistics of the 21st century accept principles, methods and applications adopted by the science of logistics. Meanwhile, the vision and thinking of Humanity is changing, it surpasses the challenges of the horizontal logistics industry on Earth. This tension around us demands change and sketches a new space and a rational vision of well-defined objectives, with a bold determination. This is how the logistic activity came to transform horizontal logistics into vertical, and to include the exploitation of the Moon among the goals of Space Logistics (Estók, 2015): to extract its mineral resources, to build and operate a nuclear fusion reactor on Earth with the extracted Helium. The future possibility of the development of logistics is the introduction of smart logistic applications to the supply chain, and the involvement of robots under human supervision in hybrid logistic operations.

Keywords: intelligent logistics, integrated, vertical logistics, infocommunication, interactive space.

Absztrakt

A logisztikával 1985-ben találkoztam, ettől kezdődően életem részévé vált. Fokozatosan vizsgáltam a logisztikát és kihívásnak tekintettem, azon gondolkodtam el számtalanszor mit tartogat számomra. Egyre jobban érdeklődésem középpontjába került. Kerestem a lehetőséget, hogy mélységeiben megismerjem. Így indultam el a logisztikai pályámon és ma is ez ad nekem kellő motivációt a mindennapokban a katedrán, a szakdolgozatok és a PhD értekezés megbeszélésekor, és számtalan logisztikai téma felvetése közepette. Így

lettem szakközgazdász, így értem el a doktori PhD fokozatot és védtem meg értekezésemet logisztika tudományból „Summa cum laude” minősítéssel. Néhány évvel később pályázaton elnyertem az MLBKT Logisztikai Magiszter címet. Mindezeket követően 2016 márciusában az Magyar Tudományos Akadémia Köztudományok Osztályának tagja lettem és annak nyilvántartásába regisztráltak. A XXI század logisztikája az ellátási lánc kialakításánál ésműködtetésénél vallja a logisztikatudomány által elfogadott elveket, módszereket és alkalmazásokat. Közben az emberiség világlátása, szemlélete, és gondolkodása változik, már túl van a földi horizontális logisztikai ipar kihívásain. Körülöttük, és velük élő változást követelő feszítő erő új teret és határozott célok racionális jövőképét rajzolta meg egy merész elhatározással. Így érkezett el a logisztikai tevékenység a horizontális logisztika vertikálissá tételéhez, az Űrlogisztika célok között a Hold logisztikai hasznosításához (Estók, 2015) az ásványi kincsei kitermeléséhez, a nukleárismagfúziós reaktor elkészítéséhez és működtetéséhez a Földön, a kibányászott Héliumból. A logisztika fejlesztésének jövőbeli lehetősége az okos logisztikai alkalmazások megjelenése az ellátási láncokban valamint a robotok közreműködése emberi felügyelet mellett a hibrid-logisztikai műveletekben.

Kulcsszavak: intelligens logisztika, integrált, vertikális logisztika, infokommunikáció, interaktív tér.

1. A logisztika fejlődése az ezredforduló után

Az ezredforduló utáni fejlődés meghatározó volt a globálisan versenyközpontú világunkban, úgy a lokális környezetünkben, mint az Európai Unióban. A logisztikai folyamatokban, ellátási láncokban az információ rendszerelemmé vált, beépült és teljes értékűvé vált a szervezeteivel, rendszereivel, eszközeivel a gazdasági és üzleti életben. (Estók 2009) Jelenléte, és kedvező hatása újabb lendületet adott és még jobb eredményeket hozott, kialakult az *integrált logisztikai környezet*, majd ebből az *intelligens (Estók, 2007) logisztika és ellátási lánc* rendszerek, amelyek – az *integráció, innováció és információ* – alapján képződött a teljes tartalmú kibontása és lényegének megfogalmazása. A logisztikai fejlődés tovább szélesedett és erősödött a válság beköszöntéig és a világtérségeiben új összekapcsolt logisztikát alkotott, a *horizontális logisztikai ipart*. A nevezett új logisztikai formáció a legkisebb vállalkozástól kezdődően a globális logisztikáig minden területet képes volt eredmény orientált helyzetűvé formálni.

A világ térségeiben és régióiban a logisztikát egyértelműen nevezték *horizontális logisztikának*, amely alkotóvá vált a civilizációk logisztikai környezetében. Az együttműködés (Pfohl, H. C, 2007-2008) szervezetsége és kedvező hatásának érvényesülése következtében az ellátási láncok egyre gyorsabban szerveződtek és *alakultak át hálózatokká*. A hálózatok egymással szorosabb kapcsolatot hoztak létre, azaz *hálózatossodást* alkottak. Már csak egy lépésre voltak a *hálózatközpontú hadviselés*, amely már az USA katonai hadviselési környezetében ismert (Haig

Zs, 2005) és ott ezt a *formációtól*, 2007-ig ki is alakították. Ehhez az kellett, hogy a *logisztikát stratégiai szintre emelni* és a szükséges szervezési, anyagi- pénzügyi és mobilitási feltételeket, és szervezési infrastrukturális elemeket kialakítani. Ennek megfelelően ez a rendszer már általam 2007-től elméletileg kidolgozott formában készen van és folytatásra vár. A jövőben kialakulhat a gyakorlatban a legmagasabb logisztikai formáció az *információközpontú-, és hálózatközpontú logisztika*. Az időhorizont, amely ezt a fejlődési időszakot érintette sok új megoldást hozott, de nem tárt fel mindent, nem adott választ néhány kérdésre, így továbbra is a közeli jövő víziója homályában rejtőzködik.

Napjaink kiemelkedő eseménye ígéretesnek látszik, a NASA és a magánszféra képviselői széleskörű összefogása van kibontakozóban a Hold ásványi kincseinek megszerzése érdekében. A közeli években várhatóan kialakul a kozmikus ellátási lánc a Föld és a Hold között, amely új logisztikai kultúrát teremt. A *Föld logisztikai környezete vertikálissá lesz a kozmikus környezetben*, a tér tágul az idő dimenziója ott már nem úgy hat, mint a Földön. Az Űrben a földi logisztikai értékteremtő tevékenység, viszont töretlenül tud érvényesülni a Holdhoz kapcsolódó speciális törvényszerűségek betartása mellett. Ez egy mérőföldkő, amely szerint a horizontális logisztika vertikális lesz. (Estók, 2015)

2. A hálózatközpontú logisztikai integrált műveleti korszak kezdete

A XXI. század első évtizede jelentős változást hozott, új technikai eszközök, technológiák jelentek meg a logisztikai környezetben, amelynek működtetése fejlett infokommunikációs rendszerek működtetését feltételezi. Nagy jelentőséget tulajdonítok a versenyképesség fenntartásának és magának a verseny kimenetelének szempontjából az infokommunikációs hálónak, amely *a virtuális információs térből* szervezi a logisztikai környezet információ megszerzését, feldolgozását, felhasználását, megőrzését és ettől függ a tudományos igénnyel kidolgozott döntés, versenyelőny és aprofit megszerzése. (Estók, 2009) Elkezdődött egy új *logisztikai műveleti korszak* az integrált logisztikai hálózatok tevékenységi környezetében.

A hálózatközpontú rendszerlogisztikának három pillére van, az érzékelő hálózattól kezdve a menedzsmenteken át a logisztikai ellátási hálózatokig, amely egységes hálózatba szervezett elemek között az *információ* a hálózatok kezdő pontjától a végpontjáig jutnak el. A hálózatközpontú rendszerben anyag, áramlások és virtuális információs folyamatok zajlanak le. Viszont a hálózatokban a személyes találkozások nélküli, ugyanakkor valós együttműködésen alapuló konkrét feladatok valósulnak meg, valós, jelen idejű fizikai anyagmozgással.

Az infokommunikációs hálóban a hálózatok menedzsmentjei kapnak helyet, fizikailag bárhol lehet, viszont elsődleges összeköttetéssel az infokommunikációs hálóval, ahol más hálók menedzsmentjei is.

A rendszer logisztikai végrehajtói hálózatok összekapcsolása igényli a legtöbb szakmai felkészültséget. A logisztikai rendszerek – cégek, hálózatok, ellátási láncok, kisvállalkozások, ipari parkok, logisztikai szolgáltató központok, és más szervezetek, akik szerves részei valamelyik hálónk – összeköttetésben vannak a többi rendszerhálóval a rendszer használat besorolási engedélye alapján hozzájuthatnak az információhoz a meghatározott mértékig. Kompetenciájuknak megfelelően döntéseket hozhatnak, feladatokat szervezhetnek, és saját feladataikat végrehajtják.

Az infokommunikációs rendszerháló kiemelt szerepet kap. Idekapcsolódik minden rendszer és az általa szervezett információ, a tagvállalkozások a teljes logisztikai folyamataival. Kiemelten értelmezem azokat a fő folyamatokat, csomópontokat, menedzsmenteket, amelyeket valós kép formában szükséges a közléteni a rendszerhálón. Fontos minden vállalkozás logisztikai folyamatát, eseményét láthatóvá tenni és a számítógépes zárt, titkosított hálón megjeleníteni.

A logisztika súlyponti szerepét az ellátási láncok és hálózatok töltik be, az eltelt évtized igazolta, hogy a fejlődés az ellátási-, és infokommunikációs hálók integrálásával érhető el.

A trend azt mutatja:

- az integráció vállalati szinten is fokozódik, nem csak globálisan,
- gazdasági súlyponteltolódások azt mutatják a nemzetközi méretek előtérbe kerültek,
- nő az ellátási láncokat és hálózatokat körülvevő infokommunikációs környezet,
- optimalizálhatóvá teszi logisztikai folyamatot és a hálózatot.
- a logisztikai kontrolling, az ellenőrzés teljes folyamatban észrevétlenül jelen van,
- valós idejűvé válhat a logisztikai folyamat, rendszer, benne mindennemű áramlás,
- az üzleti folyamatok felgyorsulnak,
- a dinamika a folyamatokban fenntarthatóvá tehető, menedzsmenttel (nincs torlódás)
- az információ áramlása és az információ JIT (Just in time) új elemként új előnyt ad a hálózatnak, ellátási láncnak, az egész logisztikai műveletnek,
- az információ, kezdő ponttól a végpontig valós-, és egyidejű, kép, hang, adatáramlás, videó jel, zárláncú és titkosított formában van jelen,
- létrejön, egy újfajta kapcsolat, ahol a hálózatok összekapcsolása valósul meg a szervezett információ által
- az együttműködés, kapcsolatok, szinergia tökéletesítése lehetséges hálózatokon belül, kívül, más hálózatokkal (logisztikai-, infokommunikációs-, és érzékelő hálózatokban)

- a szinergia teljes folyamatúvá teljesedik ki a menedzsmenttel együtt,
- a vállalati átszervezési folyamatok gyakorivá váltak,
- térbeli kiterjedés segíti a versenyképességet, kapcsolatok szélesítését és a vállalkozás eredményeinek növelését.

3. A rendszerközpontú logisztika horizontális és vertikális összefüggései

A fenti 10 szempont meghatározó ahhoz, hogy a rendszer logisztikát vertikálissá tegyem, viszont, először megvizsgálom a horizontális és vertikális összefüggéseket.

Az információ többségében vertikális rendszerben áramlik ez hat az anyagáramlásra és a menedzsmentekre. A hálózatok logisztikai menedzsmentjei az infokommunikációs hálózatok központú rendszerközpontban szervezetszerűen vannak jelen, ahonnan követik, irányítják és beavatkozhatnak a rendszerek működésébe. Meghatározó szempontként értelmezhető, ez az első terület a logisztikai hálózatokból, amelyek virtuálisan vertikális környezetből irányítják az hálózatokat. Így a vertikális környezet már adott, amely meghatározó a logisztikai rendszer vonatkozásában és a virtuális térből vertikális hatások érkeznek a horizontális fizikai anyagáramlásokba. A logisztikai áramlásokban keletkező információk vertikális pályára kerülnek. Az információ központ is virtuális térben van ahonnan a rendszerközpontú logisztikai vezérlés és irányítás történik.

Az információ JIT már vertikális és virtuális pályán mozog és állandó kapcsolatot ad a logisztikai hálózatok központú partnereknek a horizontális fizikai térbe. Minden logisztikai rendszerben levő ellátási lánc, háló, elem, menedzsment több vertikális térből 7-8 féle információhoz jut bármikor, bárhol van a világban.

Az információ, infokommunikáció egyszerre van jelen időben és minden formában – kép, hang, adat, videó jel, e-mail, számítógépes infó, adat, megjelenítés, titkos, kódolt, valós idejű, egyidejű, – ezen kívül még az infokommunikációs terület is számottevő TV, tárgyalás, konferencia, telefon, videó, személyhívó. Egy időegység alatt hatványozott teljesítmény érhető el. Az idő, mint olyan tényező, amely vertikálissá van téve verseny, feladat, teljesítmény, eredményvonatkozásában, olyan értelemben is, mint partner kapcsolat ahol egy időintervallum alatt sok információ halad át a partnerhálókon.

Fontos értelmezni a négy dimenzióból és az interaktív térből kapott információkat, a fizikai síkon magas intenzitású lesz a felhasználhatóság, és nagy lendületet ad az eredményességnek, növeli az intenzitást és a logisztikai rendszerek működőképességét. Az interaktív párbeszéd és együttműködés, amely megvalósul, hatványozza a teljesítményt, kimutatható a növekedés és a fejlődés. Mindezek szervezeten vertikális irányba mozdítja el a logisztikai tevékenységet.

4. Interaktivitás, időszűrés és tevékenység hatványozás

Az interaktivitást minden partner alanyi jogon használhatja, annak megfelelően – a képviselője által is alkalmazhatja. Hozzáférhet az Információ JIT révén a részére szükséges információhoz több szinten felhasználhatja a tevékenységi körének megfelelően alkotó módon, saját és partnerei érdekében bármikor.

A logisztikai folyamatokban, ha vizsgáljuk az idő és a tevékenység összefüggéseit, akkor érzékelhető lesz vele együtt eredménynövekedés is. E három tényező az interaktivitással, az interaktív tér adta lehetőségekkel hozható kapcsolatba. Valójában az történik a sok feladat, hatás, információ, amely áthalad egy mérhető időegység alatt a logisztikai ellátási láncon, vagy hálózaton, akkor az idő úgy mond *sűrűvé* lesz, ez a sűrűség az időt vertikálissá teszi. Az előző mondat szerint úgy nevezhetem, hogy *ezzerrel pörög a logisztikai rendszer*. Ennek megnyilvánulásaként a tevékenységet viszont többszörözi, hatványozza. Egy adott időintervallum alatt több interaktív tevékenység zajlik az adott együttműködő partnerek között több feladatban, több objektumban, a hálózat kiterjedésében a széttagolt rendszerben. Ezt a gondolatot fokozva, ha az idő vertikálissá lesz, a több feladat megoldása megtörténik, így az eredmény vagy a profit is hatványozottan nő. Nemcsak az időt kell vertikálissá tenni, hanem a logisztikát is, Az nem valószínűsíthető, hogy csak az idő lesz vertikálissá, vele együtt a logisztika is. A szkeptikusok szerint ez csak a hatékonyságnak a műve, de ha ez rendszerszerűen állandósul, akkor nyugodtan nevezhetem, *vertikálissá vált a logisztikai* folyamat. A fentiek bekövetkezettek mivel az anyag-, információ-, és szinergia-áramlás jól szervezett, közöttük az együttműködés is. A menedzsmentek tevékenységei is nagyban befolyásolják a logisztikai folyamat kimenetelét. A hálózat minden egyes tagjának tevékenységét a fő profiljának megszervezésére kell összpontosítani a főleges, párhuzamos tevékenységeket szükséges kiszervezni, vagy karcsúsítani. A szervezés alrendszerait lépésről-lépésre haladva a szervezet tevékenységének befejező szakaszáig folytatni. Sőt tovább itt lépnek be a partnerek az adott cég tevékenységének folytatásába. Itt érvényesíteni lehet és kell a szinergia lehetőségeket. A logisztikára hangolt *szervezés érint minden tevékenységet*, itt nem átvilágításról van szó, hanem az információ, anyag, és szinergiaáramlás összhangjának megteremtéséről, amely alátámasztható számításokkal, kapacitással, teljesítményekkel stb. Törekedni a három áramlás összhangjának térben, időben, feladatban minél nagyobb harmónia eléréséhez.

A szervezés nem lehet sablonszerű, az aktuális cég feladatait egyedi megoldással lehet csak kialakítani, és azt a mindennapok alkalmazása szintjén tökéletesíteni, követelményeinkhez igazítani. Nincs jó megoldás, tudni kell, a jónál is van jobb, ez a folyamat folytatódik tovább a tökéletesítéssel a jövőben is.

5. Vertikális infokommunikációs hálózatközpontú és logisztikai hálózatközpontú rendszerek létrehozása

A vertikális megközelítés szerint a szervezett információt szükséges információ *Just in Time* rendszerré fejleszteni és a logisztikai folyamatot *intelligens, interaktív logisztikává* átalakítani és interaktív térbe helyezni.. Viszont korunk a XXI. század kikényszerített egy újfajta *versenyszerű, szinte állandó átszervezési folyamatot*, ahol az átszervezésben a vállalat/vállalkozás és az ellátási ránc érintett, vagy együtt, vagy külön-külön. Aki nem képes ennek eleget tenni lemarad, és versenyhátrányba kerül. Az a cég, amelyik viszont tudja az átszervezését állandóan igazítani a versenyipiaci körülményekhez képes lesz versenyben maradni. Mindez nem elegendő a vertikális hálózatközpontú rendszerlogisztika kialakításához. Ebből az átlépés viszont már minőségi változást igényel, amely magában hordozza az új ismérveket és tartalmi változásokat.

A logisztikai rendszerekben megjelent már – az 1970-es években - anyagáramlás környezetében JIT rendszer, most itt van az *információ JIT*, a partnerség, a stratégiai partneri kapcsolatok legmagasabb infokommunikációs fokát jelenti. Fogalmazhatom úgy is, hogy az információt minden szinten a partnerek rendelkezési körébe helyezem, és állandóan rendelkezésükre áll és akkor jut információhoz, amikor neki szüksége van rá, mindegy hol van a világban a telephelye, vagy éppen az illető személy. A logisztikai *információ JIT* korlátozás nélküli eléréséhez viszont szükséges a legmagasabb szintű szervezés az infokommunikációs hálózatközpontú –, és logisztikai hálózatközpontú rendszerekkel azok működésével és képességeivel.

Összegző gondolatok

A hálózatközpontú rendszerlogisztikai folyamat az információ több változatának és hatáselemeinek koncentrációjával tehető vertikálissá. Meghatározó szempont az, hogy virtuális vertikális térből kardinális hatáselemek érkeznek a horizontális anyagáramlásba. Itt keletkező információk viszont vertikális pályára kerülnek. Az információ JIT vertikális információt ad tovább a partnereknek a horizontális és vertikális térbe. Az információ és az infokommunikáció egyszerre van jelen az időben és minden formában. Az interaktív térből és a négy dimenzióból kapott információ a fizikai síkon nagy intenzitású lesz, növeli a logisztikai rendszerek működőképességét és hatványozza annak teljesítményét. Egy időegység alatt több interaktív tevékenység nyer megoldást. A partnerek együttműködnek feladatban, objektumban, hálózati kiterjedésben a széttagolt rendszerekben. Az idő vertikálissá lesz és vele a logisztika is. A logisztikára hangolt szervezés érint

minden tevékenységet, amely a rendszerekben végbemegy. A szervezett információ átalakul információ JIT formába, így minden hálózati partner számára elérhető, amely fokozza a rendszerek működését. Információ Just In Time rendszerem, éke az infokommunikációs rendszernek. eddig nem ismertettem hivatalosan. Az információs rendszernek a szíve, mozgató ereje, minden partner, és mindenki, aki jogosult, és használja a rendszert, ezzel erősíti az Információ JIT rendszert, 0-24 óra időintervallumban.

Valószínűsítem ezzel a megoldással a vertikálisan szervezett logisztika egy új logisztikai minőség, amely tudományos, interdiszciplináris, integrált, intelligens és interaktív rendszerlogisztika jön létre és lesz működőképes. Ebben a rendszerben szerepel a szinergia, amely stratégiai szintre emelt, és minden szinten menedzsmentje van a hálózatközpontú rendszerekben.

Irodalomjegyzék

Estók S. (2009) *Hálózatközpontú integrált interdiszciplináris logisztika*. Bolyai Szemle 2009. III. szám

Estók S. (2007) *Intelligens logisztika digitális környezetben*. Tranzit 2007. november

Estók S. (2015) Kozmikus ellátási lánc a Föld és a Hold között. Hadtudományi Szemle (online) 2015. I. 1. szám

Haig Zs. *Hadviselés az információs hadszíntéren*. 2005.

Pföhl, H. C. *Hálózatok együttműködésének alapjai*. Logisztikai Évkönyv 2007–2008. Magyar Logisztikai Egyesület.

DURAY MIKLÓS

Globalizáció a reformációtól napjainkig

A globalitás, a regionalitás és a lokalitás kérdései

Globalization Since the Age of Reformation Until the Present Day

The issues of concepts of globalism, regionalism and locality

Abstract

One of the most times, but least clarified words since the end of the 20th century is globalization and globality. According to their meaning the words refer to something that encompasses the Earth. However the scope of the meaning of 'the world' has changed throughout the ages. It has meant something else in ancient times, in the Middle Ages and in the Holy Roman Empire as well. But with certainty it has meant something else in the 20th century. For example: at the end of the 1920's in the economic crisis. In our paper we will try to get answers on how to track globalization since the Reformation to the present day, regarding the peculiarities through which the continental reach, regional consequence, dynastic nature and authoritarian influence transformed and expanded into the economical and financial as well as into entirely different intellectual value system and attitude. For example: the world becoming unipolar after the fall of the communist political regime.

Keywords: imperial ideology, universality, globalism, integration, internationalism, regionalism, locality, national identity.

Absztrakt

A huszadik század végétől a közbeszédnek egyik – talán – leggyakrabban, de legkevésbé tisztázott szava a globalitás és a globalizáció. A szó, jelentése szerint olyasmire vonatkozik, ami az egész világra, azaz Földünkre kiterjedő. Csakhogy a „világ” korok szerint változó térséget jelentett. Mást jelentett az ókorban, mást a korai középkorban és mást jelentett a Német Római Birodalomban. De biztosan mást jelentett a huszadik században, pl. az 1920-as évek végi gazdasági válság idején. Dolgozatunkban arra igyekszünk választ találni, miként követhető nyomon a globalizáció a reformációtól napjainkig, illetve mik azok a sajátosságok, amik szerint a globalizáció kontinentális kiterjedése, illetve regionális következményei valamint dinasztikus jellege és hatalmi befolyása átalakult, és a gazdasági, pénzügyi, valamint az eddigiektől teljesen eltérő eszmei, értékrendi illetve szemléleti irányba bővült, például a „világ” egypólusúvá válásával a kommunista politikai és hatalmi rendszer összeomlása után.

Kulcsszavak: birodalmi eszme, egyetemesség, globalitás, integráció, internacionalizmus, regionalizmus, lokalitás, nemzet-eszme.

Történelmi bevezető

Anélkül, hogy visszautalnánk az ókori birodalmak államszervezői rendjére – noha érdemes lenne korunk állampolitikusainak is tanulni belőle, főleg az állameszme, az idegenek ügyének kezelése, és a sajátos jogállású gazdasági kapuk működtetésében – érdemes ráirányítani figyelmünket egy alig több mint ezer évvel ezelőtti eseményre, a Quedlinburgban 973 húsvétján megtartott első összeurópai tanácskozásra. Az itt résztvevők egy része – többek között Géza fejedelem által felhatalmazott, Magyarországot képviselők küldöttsége – egyértelművé tette I. Ottó számára, hogy nem vonja kétségbe birodalomalakítói elképzelését, de ő se vonja kétségbe a többiek államszervezői elképzeléseit – így szent a béke. Amiben meggyeztek: a latin nyelv használata és a keresztény Európa. Az előbbi a kapcsolattartás szempontjából gyakorlati ügyet jelentett, mivel a különböző (újlatin, germán, szláv, magyar) nyelveken beszélők nem értették volna egymást, a másik sarokpont az értékrendet és az eszmerendszert határozta meg. A kettő együtt pedig a nyugati irányultságot jelentette. Mai fogalommal élve: ez volt az európai gondolat alapköve, annak az Európának, ami a Németalföldtől a Kijevi Oroszország nyugati határáig valamint a keleti illetve a déli Kárpátok gerincéig és a Száva folyásáig terjedt ki. Az államszervezés szempontjából nézve a kereszténység közfelfogássá tétele nem csak értékrendi ügyként jelent meg, aminek az akkori, két szervezési központú, de még egyetlen keresztény egyház számára eszmei és békélétetői jelentősége is lehetett volna, hanem az európai egység alapkövét is jelentette. A keresztény egyházszakadás (1054) ellenére ez az egyezség több mint négyszáz évig viszonylag zavartalanul működött, de éppen a római katolikus egyháznak a világi hatalmak befolyásolására irányuló törekvése és anyagiassági torzulásai okán kezdett bomlani. Az anyagiasság korábban sem volt ritkaság, hiszen a szombathelyi születésű Szent Márton, akinek 2016-ban emlékeztünk születésének 1700. évfordulójára, már a maga idején elutasította a keresztény (katolikus) püspökök túlságosan anyagiasságos életét. A 15. században pedig az akkori Európa által közrefogott világban, ami Amerika felfedezésével tovább bővült, a római (vatikáni) központú egyház a világi hatalmak fölötti intézménnyé kívánta nyilvánítani magát. Ezen a ponton kezdődik a globalitás elleni küzdelem is, noha a globalizmus fogalma akkor még ismeretlen volt, még ha a „globus” kifejezés a latin nyelvben használatos is volt, de csak a gömbre vonatkozott, nem a Földre.

Kissé idéetlen bevezető

Hétköznapi értelmiségiként, ha csak nem vagyok vájt fülű vagy pizskálódó és nem megrögzötten az eszmeiség vagy a szavak eredeti jelentése szempontjából közelítem meg a fogalmakat, nehezen tudok különbséget tenni a katolikus, az egye-

temes, az integráció, az internacionalizmus és a globális között. De aligha veszem észre a különbséget a piac és a kereskedelem, a kisiparos, az üzem, az ipari vállalat és a multinacionális cég, az iparos, a vállalkozó és a kereskedő között. Ezzel nem azt állítom, hogy nehéz különbséget tenni az említett fogalmak között. De ha a pletykalapok felületes olvasója, az akciófilmek bámulása közben elfáradt TV néző, a világhálót csak hullámlovasként böngésző, vagy evés közben is az okos telefonját bökdöső, merevtekintetű polgártársam helyébe képzelem magamat, akkor könnyen elsiklom a részletek, így a lényeg fölött is és egykönnyen fölcserélem a nácit a cíánnal, a nacionalistát a cionistával, vagy a teológust a geológussal, noha ez utóbbi két fogalom között a különbség legalább akkora, mint az ég és a föld között. Ezzel csupán arra akartam utalni, hogy felebarátaink egy része csak fél füllel hall, és sokszor szertekalandozik figyelmük. Ezért könnyen megtéveszthetők, félrevezethetők, és amikor szemtől szembe kerülnek a valósággal, nem hisznek a szemüknek. Vagy talán még azt is elhiszik, hogy csupán döntés kérdése ki a nő és ki a férfi. Főleg ha erre biztatást kapnak, akár úgy is, hogy ne különböztessék meg a férfi és a női illemhelyeket, hanem legyenek ezek a testszükségleti helyek nemileg semlegesek, nehogy már előfordulhasson olyan helyzet, amiben az érintett nem tudja eldönteni a piszoárban, hogyan vizeljen és ezzel hátrányosan megkülönböztetettnek érezze magát. A 20. század utolsó harmadában kibontakozó, a hagyományos szemléletet felforgató, a keresztény értékrendet és a családokat szétzúzó globalizmus erre az emberi felületességre és sekélyességre épít.

Egyetemesség – ez még nem globalizmus

A katolikus eredetileg egyetemes püspököt jelentett. A főnév mellé rendelt jelző eredeti jelentésén nem változtatva a katolikus a kereszténység elterjedésének egyetemes mivoltára is utal, amit nem hitéleti, felekezeti vagy egyház-szervezeti vonatkozásában kell értelmezni, hanem társadalomszemléleti és értékrendi szempontból. A katolikus sok évszázadon át a Krisztust követő szellemiségre vonatkozott és azt sugallta, hogy aki keresztény, azaz felkent, az annak az egyetemességnek a tagja, akik megbocsátást, az emberi elkötelezettséget, szeretetet helyezik a gyűlölet, a bosszú és a hetedíziglen való számontartás fölé. Persze ez nem azt jelenti, hogy a megbocsátás és a szeretet jegyében mindent a feledés homályába kell utalni, ezzel ugyanis a bűnismétlést pártolnánk. Fontos megjegyezni, hogy reformátusok ma is egyetemesnek (tehát katolikosnak/katolikusnak) nevezik a gyülekezeteket és a híveket összefogó keresztényen egyházi szervezetet.

A katolikus fogalma évszázadokon át egy szemlélettel volt azonos, a keresztény egyetemességre törekvés megjelenítője volt. Ez a szemlélet a befogadást részesíti előnyben a kirekesztéssel szemben, mert nem származásilag, hanem szemléleti, értékrendi és magartási alapon alakítja a család keretein átívelő kö-

zösségeket. A kereszténység ezért a legbefogadóbb meggyőződés a világot átszövő eszmeiségek között és ezért a legerterjedtebb is.

A katolikus, görög alapértelmezése szerint tehát az egyetemes, de hitéleti beágyazódása következtében a keresztényt is jelenti, ami eredendően felkentet jelentett (christos), a kereszthez semmi köze nem volt, csak a magyar nyelvben mosódott össze a jelentése a szóhasonlóság miatt. Az Ószövetség szerint és Keresztelő (szent) János meggyőződése szerint is a felkenés a messiás elvárását jelenti, aminek jegyével a Názáreti Jézust is ellátta. Ez eszmerendszeri szempontból felépített és logikus. A gond azzal kezdődött, hogy miderre rátelepedett egy értelmiségi és hálózatban működő szervezet, az egyház, ami ezer évvel ezelőtt (1054-ben) már két részre szakadt – akárcsak több mint félévezreddel korábban az a Római Birodalom is, ahol kialakult a keresztény hit, vallás majd egyház. A keresztény egyház kettészakadása földrajzilag hozzávetőlegesen követte a Római Birodalom kettészakadását, ami a mai napig követhető Európa kulturális megosztottságában is.

Az igazi szakadás mégis máshol volt: a zsidók várták a messiást, de azt az embert, aki a kereskedőiket kiverte a Templomból, nem tekinthették annak. A názáreti Jézussal egyetértők, a Krisztust követők nagy része azonban eredendően zsidó volt. Ennek a szakadásnak a lényegi gyökere, nagypéntek története. Az egyik oldalon maradtak azok a zsidók, akik számára Krisztus nem jelentett messiást, inkább felforgatót látták benne, egy zelótát. A másik oldalon pedig azok a zsidók találtak, akik őt tekintették/tekintik a megváltónak. Ki lesz majdan a győztes a másik fölött – mindmáig a megváltóra várók, vagy a Krisztus-követők? A nem befogadók, a megváltót várók a maguk zárt szigorával tiporják maguk alá a mindenkit kebelére ölelő, de belül megosztott képlékenyeket, vagy a befogadók a természetes súlyfölényükkel kerekednek fölül? Nem rövidtávú versengés ez, sokszoros maratoni távon zajlik válogatott illetve válogatatlan eszközökkel, de szellemileg átgondoltan, azaz spekulatíván.

Ezzel a megközelítéssel máris érintettük a felfogásunk szerint globálisként értelmezhető világ lényegét, aminek fogalmilag semmi köze a globális fölmelegedéshez. Annyi azonban mégis van, hogy az embert tipró anyagias (túlságosan világi és gazdasági) globális verseny hátterében a versenynek azok a következményei lelhetők fel, elsősorban a tekintetnélküliség, a nyeresékényszer, a féktelen nyereségvágy okán, amik tönkre tehetik bolygónknak biológiai sokszínűségét, többek között az emberi lét feltételeinek eddigi szokványait és a természeti létfeltételeit. Az állatfajok kipusztulásában ma már az ember játssza a fő szerepet, ami azt is jelentheti, hogy az ember a legrafináltabb állatfaj, képes tönkretenni minden biológiai versenytársát, majd önmagát is. *(Itt utalok a „Globalitástól a lokalitásig”, Horváthné Papp Ibolya természet- és környezetvédelmi olvasókönyvére, amit a Pont kiadó jelentetett meg 2003-ban.)*

Csakhogy nincs tisztázva mi áll ennek a korábban nem létezett versenykényszernek a hátterében. Vagy talán nem merjük kimondani? Hiszen mindez a befogadás és a kirekesztés, a neológia és az ortodoxia, a vállalkozási szabadság és a kegyetlen piaci szabad verseny, ugyanakkor, de egyúttal a szakmai korrektség és a marketing hamissága valamint a bankok zárt, mégis parttalan világa és a pénz, mint nélkülözhetetlen értékcsere eszköz között feszülő ívben találhatók. A szakma, a piaci tevékenység néven nevezhető, az ember napi tevékenységéhez köthető világ megszemélyesíthető, ugyanakkor a bankok és a hitelintézetek csak intézményszerűen nevezhetők meg, nincs kézzel fogható megszemélyesítőjük. Úgy tűnik, mintha az egyetemesség emberi léptékű része fölött egy nehezen meghatározható intézményrendszer vette volna át a rendelkezést, amely arra hivatott, hogy meghatározza az Egyetemesség határát és a Fölkent követőinek mozgásterét.

Reformáció – a globalizmussal szembeni első kísérlet

Részben, de mégsem teljesen elszakadva az eddigi gondolatmenettől vessünk egy pillantást éppen a kereszténység megújulása 500. évének fordulója kapcsán Dr. Békefy Lajos református teológus, a Presbiter főszervezője, közíró, világvallás kutató által felvetett, az utóbbi időben legtöbbször idézet gondolatára: „*A pénz mindent elintéző hatalma elleni első európai méretű hatalmas protestálás is volt a reformáció*”.

Ezzel a véleménnyel – főleg ha nem valláselméleti szempontból értelmezzük – egyet érhetünk, hiszen a katolikus egyház a bűnbocsánati adományokkal már a 15. században is visszaélt, a búcsúcédulákkal pedig a bűnbocsánatot kereskedelmi cikké alázta, meghatározva annak piaci értékét. Emellett a züllés mellett azonban már korábban jelentkezett egy gyakorlati és érzelmi okokra visszavezethető feszültség amiatt, hogy az egyház mereven tartotta magát a latin nyelv globális használatához a szentségek kiszolgáltatásában is, nem engedve a helyi nyelveknek – noha a quedlinburgi megegyezés nem a helyi nyelvek elnyomására vonatkozott. A legsötétebb megjelenítője ennek a (római) katolikus korszaknak VI. Sándor, a sokgyermekes és többnejű pápa volt, aki csak híven követte az elődeit – ez volt a Borgiák korszaka. A pápai székbe Amerika felfedezésének évében ülhetett be. Csakhogy – éppen az előzmények okán – a protestantizmus csak teológiai szemszögből megítélve született 1517-ben, Luther 95 pontjának megfogalmazásával – az is csak legenda, hogy ezt az iratot kiszögezte a wittenbergi vártemplom ajtajára –, hanem korábban, a közember számára érthetetlen latin nyelvnek az ige hirdetésben való elutasításával. Ennek volt egyik legjelentősebb képviselője térségünkben John Wycliffe nyomán Husz János, aki csehül prédikált Prágában a köznépek már a XIV. század utolsó évtizedében és a prágai egyetemen előnyben részesítette a cseh hallgatókat az idegenekkel szemben, akik akkor eluralták ezt a prágai oktatási intézményt. A huszitizmus tehát nemzeti felfogást is jelentett – ebből a mű-

helyből került ki az első magyar bibliafordítási is. Meggyőződéséért a huszinyeci születésű Ján Hus, azaz Husz János 46 évesen szenvedett máglyahalált 1415-ben Konstanzban, ami ma Svájc és Németország határán található a Bodeni tó partján.

A Vatikánnak akkori üzleti szemléletű globalista hitéleti világával és egységes nyelvhasználati szemléletű álláspontjával szemben Luther előtt mintegy évszázaddal a Husz János által megfogalmazott szemléletet kell a protestantizmus csírájának tekinteni. Ezt mai szavakkal megfogalmazva a globalitás és a lokalitás első összecsapásának lehetne nevezni a keresztény Európában, aminek az egyik oldalán az üzletszerűség, a helyi érdekek elnyomása és az idegen szellemiségű mindent eluraló jelenvalóságával szemben fogalmazódott meg a regionális érdekek védelme, beleértve a nemzeti érdeket is, egyetértésben az eredendő érték-szemponthusággal és a helyi sajátosságok védelmével.

A reformáció és az ellenreformáció avagy rekatolizáció közötti feszültség majd adáz harc egyik lényegi tényezője a lokális illetve a regionális és a globális közötti ellentmondás volt. Teológiai okokkal nem magyarázható, hogy miért terjedt oly nagy sebességgel a protestantizmus a köznép soraiban. A kézenfekvő oka ennek főleg az volt, hogy nemzeti nyelven közérthetővé vált a krisztusi tanítás, ami így az anyanyelvükön jutott el a hívekhez. A 16. század utolsó harmadában ezért volt Magyarország lakosságának mintegy 85-90%-a protestáns, főleg kálvinista, a szláv és német végeken evangélikus, a nyugat Dunán-túl maradt meg leginkább a római kereszténység vonzáskörében. De a két pólus – római katolikus—protestáns – közötti feszültség és harc lényege mégsem a nyelv volt, hanem az, hogy az alattvalók a reformációval kicsúsztak a gondosan felépített piramisszerű hatalmi szerkezet felügyelete alól, ami mindaddig lehetővé tette az egyházi és az állami hatalom összefonódó, abszolút, a birodalmi határokon is túllépő ellenőrzési tevékenységét. Akkor így állt szemben a helyi és a regionális érdek a korabeli globalizmussal.

Ellenreformáció (rekatolizáció), a korai globalizmus

Ennek az egyöntetű hatalmi szerkezetnek a visszaállítására indult be Magyarországon is az ellenreformáció hatalmi gépezete, ami Rudolf magyar király (1576–1608) uralkodásához kötődik, aki II. Rudolf néven német-római császár (1576–1612) és cseh király (1576–1611) volt, a Habsburg-uralkodóház tagjaként. (*V.ö.: Madách: Ember tragédiája 8. szín, Prága*).

Rudolf nagybátyja, II. Ferdinánd osztrák főherceg (I. Ferdinánd magyar Király és német-római császár fia), aki Rudolf-al ellentétben némi rendet tudott volna teremteni a birodalomban 1595-ben meghalt. Uralkodó azért nem lehetett belőle, mert Welsér Philippinével kötött rangon aluli házasságot, még ha azt a pápa engedélyével később fel is bontotta.

Az ellenreformáció különböző hőfokon a Türelmi rendelet 1781. októberi megjelenéséig tartott. Eközben azonban a globális és a lokális közötti küzdelem átalakult. Az ellenreformáció ugyan elmérgesedett a Birodalomban a német választófejedelmek által ellenőrzött területek nagy részének kivételével, de megmaradt a birodalmi keretek között. A magyarországi ellenreformáció kiemelkedő alakja Pázmány Péter lett, akit mai szóhasználattal „bársonyos ellenreformátornak vagy rekatolizálónak” nevezhetnénk – ebbéli tevékenységét 1601-től haláláig folytatta. Ellenreformátori eszköze nem az erőszak volt, hanem a szó ereje. Belső hajtóereje pedig a magyar történelmi államiság visszaállítására való törekvés volt – az Oszmán-török Birodalom által elfoglalt magyarországi területek visszahódításának vágya és Magyarország újraegyesítése. Meggyőződéssel vallotta, hogy ezt csak a Habsburg-szövetségben lehet elérni és ehhez egyhitűvé, azaz katolikussá kell tenni Magyarországot. Ennek érdekében honosította meg a római katolikus liturgiában a magyar nyelv használatát és adott ki szláv nyelvű miserendet – mintegy mutatva: elfogadja a protestantizmus legkézenfekvőbb mozgósító erejét, a hívek anyanyelvét. Fontos hozzátenni, hogy egyáltalán nem zavarta őt, hogy Erdély fejedelmei protestánsok voltak, a magyar önállóság őrzőinek tekintette őket. Pázmány tehát nem volt globalista, ellentétben a bécsi udvarhoz kötődő ellenreformátorokkal. Birodalmi szemszögből nézve Pázmány regionalista volt, sőt az ellenreformáció egyetlen ilyen meggyőződésű képviselője, emiatt is okszerű, hogy Pázmány halála után az ellenreformációt csupán a Habsburg globalizmus szempontjából értelmezzük. Pázmányt azonban a magyar kálvinisták, ellenreformációs tevékenysége miatt kereken és kivétel nélkül elutasítják.

A Habsburg-házi uralkodók számára az ellenreformáció nem felekezeti kérdés volt, más célt szolgált: a birodalom belső abszolutisztikus egységének megteremtését. Egy soha vissza nem térő alkalmat Magyarország bedarálására, amit birodalmi globalizmusnak nevezhetünk. Ennek volt eszköze az ellenreformáció.

Ennek a korszaknak meghatározó tényezője volt a Kollonich-jelenség, amit az a Kollonich Lipót testesített meg, aki az 1670-es évek elejétől katolikus főpapi tisztségei mellett birodalmilag meghatározott hóhéri szerepet töltött be Magyarországon. Az 1673–1674-ben megrendezett pozsonyi véstörvényszék elé protestáns lelkészeket és tanítókat idéztetett be, összességében csaknem nyolcszáz személyt, még a török hódoltság területekről is. A megjelenteket mind elítélték, ha nem léptek át a római katolikus egyház kötelékébe – 350-et közülük gályarabságra ítélték. Felelősségre vonásuk oka azonban nem csupán a hitvallásuk volt, hanem annak a gyanúja is, hogy összeköttetésben álltak a Frangepán–Zrínyi–Nádasdy féle, korábban Wesselényi Miklós nevével fémjelzett állítólagos összeesküvéssel – ezek szerint a protestantizmus egyet jelentett a magyar államiság melletti elkötelezettséggel is. A három magyar főméltóságot halálra ítélték és kivégezték, Wesselényit csak azért nem, mert idejekorán elköltözött az élők vilá-

gából. Az ügy összefüggött az 1664-es, magyar szempontból hátrányos Habsburg-török vasvári békeszerződéssel, tehát a bécsi, császári politikával szemben fogalmazódott meg a magyarok véleménye, felekezettől függetlenül, de ehhez célszerűen lehetett társítani az ellenreformációt. Nem véletlen, hogy a vasvári békekötés után két hónappal sebezte halálra a vadkan Zrínyi Miklóst, aki ugyancsak a magyar államiság helyreállításának élvonalbeli képviselője volt. Kétségsbe vonhatatlan, hogy a magyarországi ellenreformáció valódi alapját a birodalmon belüli globalizáció adta, ami a magyar államiság felszámolására is irányult és ebben felekezetiileg nem különböztette meg a császári hatalom a magyarokat.

Ez rövidesen kiderült, éppen Kollonich Lipótnak a magyar alkotmányosság eltörlésére irányuló tervéből. II. Rákóczi Ferenc, akinek gyámjával éppen Kollonichot nevezte ki a császár, visszaemlékezésében említi, hogy Kollonich többször utalt arra „*én Magyarországot előbb rabbá teszem, aztán koldussá, végre katolikussá*”. A katolikust akár úgy is lehetne értelmezni, hogy „*németté*”, mert Kollonich 1689-ben megalkotta *A Magyar Királyság berendezése – Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn* c. tervezetét, amely gyakorlatilag felszámolta volna a magyar államiságot, kiiktatta volna az országgyűlést és bevezette volna a központi, hivatalnoki kormányzást. Tervéhez azonban nem talált magyar együttműködőt, még a római katolikus egyház részéről sem. Ezt a marxista történészek úgy magyarázzák, hogy Kollonich az általa indítványozott modernizációval ütközött a magyar (konzervatív) rendiséggel, holott ez a magyar államtudat alapján jelentett ellenállást a császári udvarral szemben. Az államtudatot ebben az esetben nyugodtan nevezhetjük nemzettudatnak is, hiszen az ebben az időben fogant első magyar himnusz a „*Boldogasszony anyánk...*” kezdetű ének három kulcsszava: magyar, Magyarország, haza, amit a 21. század elején is ugyanúgy lehet értelmezni, mint négyszáz évvel korábban.

Kollonich sajátos jelensége volt korának és a térségnek: gyűlöletes volt a protestánsokkal szemben, a magyar történelmi államisággal szemben, a némettől eltérő nemzeti nyelvekkel szemben, megengedő volt azonban azon görög katolikusok irányában, akik a nemzeti nyelv helyet hajlandók voltak a latin nyelvet használni, barátságos volt mindazokkal szemben, akik a német nyelvet helyezték előtérbe és elfogadták a bécsi kancellária fennhatóságát. Röviden összefoglalva: birodalmi globalista volt, de a felsorolt elképzelései miatt egyúttal előhírnöke volt a fasiszmusnak, csak hogy akkor ezt még így nem tudta senki megfogalmazni, mint ahogy azt sem, hogy ez pontosan az ellentétje a katolikusnak. De hát a globalizmus sem katolikus, de az előbb elmondottak szerint nem is keresztény.

A kollonichi műnek sajátos folytatója volt II. József, akit ugyan felvilágosult uralkodóként tartanak nyilván, de ennek csupán a türelmi rendelete a tanúbizonyossága, ami nem biztos, hogy őszinte volt, hiszen egy abszolutista gyökereken nevelkedett uralkodó egyetlen lépését sem lehet a hagyományoktól és a birodalmi érdekektől függetlennek tekinteni. Ő is a birodalmi globalizmus megszállottja

volt, Magyarországnak a megyei önrendelkezésre épülő igazgatási rendszerét a kollonichéhoz hasonló elképzelés szerint akarta átalakítani. Magyarellenessége miatt, ami ugyancsak nagy ehhez a nagy példaképéhez kötődött, nem mosható le róla a prefasizmus gyanúja sem. A magyarok egyetlen védekezési eszköze ezzel szemben a kőkemény nemesi konzervativizmus maradt, ami azonban a magyar modernitás kibontakozása szempontjából okozott súlyos gondokat, aminek még a 20. században is fellehetők voltak a következményei.

Az éledő globalizmus sajátos arculatai

Nyilvánvaló, hogy a 20. és a 21. században a globalizmus másról szól, mint a korábbi évszázadokban, de minden jelenséget a maga korában és keretei között kell szemlélni. Egy adott korban mi jelenti a „világot”? Volt, amikor Mezopotámia, a két folyó köze, a kínaiak számára a falon belüli térség jelentette a Világot. Az ókori birodalmak nem vethetők össze a későbbi, középkori vagy újkori birodalmi törekvésekkel, viszont a korábbi birodalmakra az volt a jellemző, hogy a saját határaikon belül igyekeztek fenntartani a státus quot és szűrőkapukon át engedték be a külső hatásokat a belterületre – akár az árut, akár embereket vagy a szemléletet. Az újkoriak (a Krisztus utáni időszámítás szerint) mindig a saját határaikon vagy képességeiken túlra akartak terjeszkedni.

Mára a koraihoz képest jelentősen megváltozott a helyzet. De mikor és mivel kezdődött az új helyzet? Főlöszleg azon törni a fejünket, hogy ez a 10. vagy a 14. században történt-e, esetleg a modernizálódás, a késői abszolutizmus idején a 18. század második felében. Jelenkorunkban a globalizmus a határtalanságot és a nemzetnélküliséget jelenti, aminek gyökerei a 19. század közepéig ágaznak. Első nyomai a felvilágosodás idején kibontakozódó szabadkőművességig terjednek, aminek meghatározó alapelvei közé tartozott az egyházaktól való függetlenség, a szabadelvűség és kapcsolatrendszerükben a nemzetfölöttiség.

Ebben az eszmei vonulatban kell értelmeznünk a magyar nemzeti és állami újraépítkezési törekvést is, hiszen ez a felvilágosodás eszméjétől is áthatva jelent meg 1790-től 1848-ig. Folytatása pedig majd húsz év kihagyással 1867-től játszódott le az 1918-ban bekövetkezett összeomlásig, amely félévszázados korszak a globalizmusnak egy sajátos nemzeti, ugyanakkor korlátolt jelensége volt, amit akár magyar „kisglobalizmus”-nak is nevezhetünk.

Sok minden történt 1848-ban. Mi magyarok el vagyunk foglalva az utolsó reform Országgyűlés sikerével, amely Pozsonyban zajlott 1848 márciusában, amelynek eredménye az áprilisi törvények kihirdetése volt, március 15-ének lelkesültégével a pesti Nemzeti Múzeum lépcsőjén a „paraplúi revolúció”-val, és a „Mit kíván a Magyar Nemzet” 12 pontjával, Petőfi Talpra Magyarjával. Kevésbé emlékezünk Kossuthnak a már Pesten üléselő Országgyűlésben elmondott, az

újoncok megajánlásáról szóló júniusi beszédére, azt pedig végkép nem tudjuk, hogy mikor lett a forradalomból szabadságharc. Pedig ennek is megvan a pontos dátuma: 1848. október 4, amikor a császár ismét Jelasicsot nevezte ki a magyarországi hadak főparancsnokává, noha akkor már létezett a magyar Országgyűlés által törvényesített nemzetőrség és honvédség. A császár ekkor oszlatta fel a magyar Országgyűlést, ami akkor már szuverénnek hitte magát és a jogi szukcessziót tekintve 1781 és 1790 között azzá is lett, mert az akkori császár nem vette fel a magyar koronát, tehát lemondott a trónutódlásról, egyszerű gyarmatosítóvá minősítve magát. Ha Magyarország a dinasztikus tehetetlenség miatt 1848-ban formálisan nem a Habsburg Birodalom része lett volna, a császár október 4-i döntését hadüzenetnek nevezték volna, de mivel a jog semmibe vételével annak része volt, csupán belső hadiállapotnak minősült a kossuthi hetzenführerség ellen. Nyilvánvaló, hogy az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc csupán a regionalizmus egy, noha jelentős megnyilvánulásaként értelmezhető, hiszen be kellett ellene vetni a Szent Szövetség egy részét, az Orosz cári birodalom hadseregét is. A magyar forradalom 1848-ban győzött. A szabadságharcot csak azért veszítette el, mert a 19. század utolsó globalista alakulatának az 1808-ban megszűnt Német-Római Birodalomnak a késői „utóregése” az 1815-ben alakult globalista Szent Szövetség egyik tagjának hadserege tiporta el.

A globalitás új térbeliségének kialakulása azonban nem ezzel függ össze, noha fellelhető a logikai összefüggés az események között – a nemzetivel hogyan lehet szembeállítani a nemzetek fölöttit. A 19. század elejére világossá vált, hogy a birodalmi globalitás csupán szűk keresztmetszet. A dinasztikák értelmetlen költségeit, háborúskodásait és terméketlen működésüket finanszírozó bankárcsaládok, pénzintézetek, majd bankok megelégtették az esetlegességből származó kiszolgáltatottságot és korlátozottságot. Véget kell vetni a dinasztikák korszakának, véget kell vetni a rendiségnek. Ezt két megközelítésből lehetett elérni: forradalmak útján, amik megdöntik a dinasztikákat és bevezetik a köztársasági rendszert. Ez megvalósítható, de hosszadalmas folyamat. Köztes megoldásként egy új szemlélet kialakítását kellett célul kitűzni: két nagy csoportra kell osztani a világot: kizsákmányoltakra és kizsákmányolókra. A kizsákmányoltak, a munkásság, mert a munkavállalók az ipari forradalom kiszolgáltatottjai. A kizsákmányolók a munkáltatók, a munkaadók, ők a tőkésék. Ezt a két csoportot könnyedén lehet egymással szembe állítani. A harmadik csoportról, a bankokról szó sem esik, pedig azok a haszonélvezők, mert a kizsákmányoltak ott tárolják kevés pénzüket, a kizsákmányolók pedig innen veszik fel hiteleiket, a bankok által meghatározott busás kamattal. A bank tehát senkit sem zsákmányol ki, csak közvetít piaci alapon, amit nem ő ír elő, hanem a kereslet és a kínálat. Mosom kezeimet.

A globalizmus új arculata a proletár nemzetköziség

Erről szól az 1848. február 15-én megjelent Kommunista kiáltvány. Megfogalmazói Karl Marx és Friedrich Engels voltak. Egyikük kikeresztelkedett zsidó a másik egy kálvinista, pietista család sarja volt. Mindketten a gazdag középosztályba tartoztak. Elméletüket nem a saját társadalmi közegük alapozta meg, nem vérbeli tapasztalatokkal rendelkeztek, ezért eredendő társadalmi elfogultsággal nem vádolhatók, csupán meggyőződésük vagy befolyásolhatóságuk vezette őket erre. A Kiáltvány kezdő gondolata az addigi történelem minden konfliktusának okát hazavágja, mert kijelenti „*Minden eddigi társadalom története osztályharcok története.*” Azaz a burzsoák és a proletárok szembenállása az ösközöségtől a napjainkig. Az ókorban a rabszolgatartó és rabszolga, plebejus és patrícius között, a középkorban a hűbéres és a hűbérúr, céhmester és legény között. Ezek után jött létre a burzsoázia (tőkésék) és a proletárok (munkásság) közti ellentét – minden addigi társadalmi ellentét ehhez a képlethez képest esetleges és rendezetlen volt. Érdemes figyelemmel követni az egyszerűsítést: nincs bonyolult társadalmi szerkezet, csak két osztály. A társadalom bonyolultságát csak a vájt fülűek értének, a tömeg nem. Ők a tömeget szólítják meg.

A kommunista kiáltvány valóban másról szól, mint az addigi történelem vagy az addigi konfliktusok értelmezése. Felmettzi a birodalmi globalitást. A kereszténységet behelyettesíti a proletár nemzetköziséggel. Ez jelenti az egyetemességet. Ugyanakkor ennek az egyetemességnek a haszonélvezőjeként a burzsoáziát tünteti fel, amit kimondatlanul a hívők bizalmával visszaélő egyházzal azonosít, ami ebben a viszonylatban nem római katolikus, nem pravoszláv, sem protestáns csupán keresztény. Engels elutasítójává vált minden felsőbbrendűségnek és más egyetemességnek, elsősorban a kereszténységnek. Ezzel összefüggésben értelmezhető az általa meghirdetett proletár nemzetköziség, amelynek az egyetemes a burzsoázia az ellenfele. Erre alapozza a nemzetet elutasító internacionalizmust is „a föld fog sarkából kidőlni, ma senkik vagyunk, s minden leszünk”. Nincs helyi vagy nemzeti közösség csak a határtalan proletár nemzetköziség. Ezt, ha ideológiamentesen közelítem meg, és megmaradok az emberi képzelet síkján, akkor semmi mást nem olvashatok ki belőle, mint azt a határtalanságot, amit egyedül az anyagi világ tud kitölteni, aminek emberi mértékben számítva egyetlen váltóértéke a pénz.

Lehet, hogy a 19. század közepe óta másfél évszázadig küzdöttünk ideológiai síkon, esetenként fegyverek bevetésével, sok tízmillió vagy akár több százmillió ember élete árán is egy olyan küzdőtéren, ahol az egyetlen érdek a pénz volt, az ellentétek oka pedig csak mondvascináltan jelent meg, mert valójában nem is létezett, de érdek szerint életre hívták az idegen szellemiségű mindent eluraló jelenvalósággal szemben.

Félek, hogy néhány száz évre visszamenőleg feltárhatók ezek az érdekek – birodalmi érdek, dinasztikus érdek, kereskedő házak és bankárcsaládok nyomásgyakorlása, területi hódítás, adóbeszedési jog területi kiterjesztése stb. okán.

Európában a dinasztikus kor a Szent Szövetség idején kezdett leáldozni. Napóleon eltakarításával 1815-ben csúcsosodott, majd rövidesen a szerteágazó érdekek szerint bomlásnak indult. Az első jele ennek a bomlásnak a Német-római Császárság megszűnése volt, de a dinasztikus kor koporsójába az utolsó szöveget az orosz Cárnak a Habsburg uralkodóház magyarországi fennhatóságát megmentő intervenciója jelentette 1849-ben. Ebben az időben indult be Európa újrafelosztásának a folyamata. Először az Oszmán-török Birodalom peremterületeinek a leharapdálásával, a Krími háborúval, illetve a mindmáig a nemzeti felszabadító mozgalmak kezdetének nevezett háborúval, amit Bulgária, Görögország és dél-nyugat Balkán vonatkozásában teljesen jogosan nevezünk így. De a XIX. század utolsó harmadában éppen az előtte való fél évszázadban megjelent hatalmi bomlásnak a termékeként Európa és közel-kelet átrajzolódott érdektérképén, az angol és francia érdekek nyomultak keleti irányba, orosz érdekek pedig nyugat felé.

A globalizmus legújabb arculata, a nemzetek fölöttiség

Nem kívánjuk felvázolni az elmúlt száz-százötven évnek akár a legfontosabb történelmi eseményeit és azok erkölcsileg züllesztő hatását, valamint az egész kontinens gazdasági erejének megrendülését. De fel kell ismernünk, ebben a folyamatban első-sorban az játszott döntő szerepet, hogy a korábbi vállalkozói tisztességet a kereskedelem szabadsága helyett a tekintetnélküliségre alapozott piacgazdaság értékrombolása váltotta fel, és az emberi dimenziójú kereskedelmi értékek helyett a pénzpiacra terelődött a hangsúly, ezek központjai pedig vagy kikerültek Európából, vagy meggyengültek a kontinensen. A pénzpiaci szemlélet felé tolódott el a világunk, ami a napi élet szempontjából átláthatatlan. Sajátos, hogy ez ellen nem lett megfogalmazva egy újabb kommunista kiáltvány, ellenkezőleg a magukat ma baloldalinak és liberálisnak nevező politikai csoportosulások mintha inkább a pénzvilággal fémjelzett globalizmusnak a pártján állnának, mintha ezt tekintenék az új egyetemességnek. A bankok világának, pontosabban a világ egynéhány pénzügyi központjának zártságát azonban hogyan lehet a befogadó egyetemességgel azonosítani?

Sajátos átváltozás tanúi lehetünk az elmúlt százötven évben. Az abszolutista birodalmi szemlélet helyébe szinte egy-két évtized alatt az érdekövezetek kialakítására való törekvés lépett, a nemzeti érdek helyébe az internacionalizmus, aminek a valódi jelentése nem nemzetköziség, hanem nemzetek fölöttiség, a nemzeti kultúrákra jellemző közösségi értékközpontúságot a közösségeket feloldó multikulturalizmus, a sokoldalú térségi együttműködést pedig a globalizmus rokkantotta meg.

Persze tévednénk, ha a pénz erejét, stratégiai eszközként való felhasználását csupán újkori jelenségnek vélnénk. Hiszen a vámok, az árumegállító jog, kapujog, bányajog stb. a késői középkorban mindennapos eszközei voltak a gazdasági életnek. Az árumegállító jog azonban esetenként stratégiai jelentőségű is lehetett, mint ahogy volt is pl. a XIV. század elején, miután sikerült konszolidálni a Magyar Királyság belső viszonyait az ún. kiskirályok leverésével, majd ezt követően gazdaságilag kellett megerősíteni az országot, ami azonban regionális összefogás nélkül nem sikerülhetett. Az akkori Kelet közép-európai térségben, ami nyugat felé a birodalmi globalizmus esélyeivel fellépő Német-Római Birodalommal volt határos, három ország összefogására volt szükség ahhoz, hogy a térség gazdaságilag fennélhessen: Magyarország, Lengyelország és Csehország összehangolt fellépésére, mégpedig az árumegállító jog egyeztetésére. Ezt célozta meg a három király visegrádi találkozója 1335-ben, melyet Károly Róbert hívott össze, és amelynek következtében létrejött egy nagyon sikeres regionális gazdasági valamint érdekegyeztető együttműködés. Nem a Német-Római Császárság ellen irányult, hanem a három királyság által képviselt térség együttműködésére és megerősítésére.

Ezt az első, és a térségünkben egyetlen nem hatalmi, nem katonai és nem mások ellenében indított regionális együttműködést, vagy legalábbis emlékét újította fel Antall József 1991-ben. Akkor, amikor éppen kialakulóban volt az a vita, még az Európai Unió megalakulása előtt, hogy milyen együttműködési eszme szerint szerveződjön a jövőben Európa: az államok, a nemzetek vagy a régiók Európája legyen-e – akkor még nem került szóba a föderalizmus, azaz az államszövetségi rendszer, ami nyilván abban az időben teljes elutasításba ütközött volna. Ma 2016-ban úgy tűnik, hogy ennek a vitának még mindig nem értünk a végére, csak a korábbi választási lehetőségből, például a nemzet és az állam helyébe egy történelmi torzszülemény a nemzetállam lépett; a természetes régiók helyébe a többségű Európa; a szuverén államok szövetsége helyett pedig egy erős központú föderális Európai Unió elképzelése. Emiatt is nagyon fontos, hogy látszólag létezik egy sikeres regionális együttműködés Visegrádi négyek néven, pont abban a térségben, ami a legkiszolgáltatottabb területe volt Európának évszázadokon át. Csupán utalni kívánok arra, hogy amikor az Egyesült Államok külügyminisztériuma, az 1941 decemberi, Pearl Harbour-i japán támadás után szakszerűen tervezni kezdte a háború vége utáni világ képét, arra a következtetésre jutott, hogy a Baltikumtól az Adriáig terjedő kelet Közép-európai területnek különleges figyelmet kell szentelni. Ezzel nem csak a térség hatalmilag kiszolgáltatott múltjára utalt, hanem arra is, hogy a terület az addigi hatalmi politikák ütköző zónájában fekszik – emiatt nem működik a térségben konszolidált kapcsolati rendszer, ami növeli a kiszolgáltatottságát az egyik oldalon (a náci) Németországnak a másik oldalon az Oroszország (Szovjetunió) nyugati irányú előretörésének. Az amerikai tervezet ezt a tanulságot vonta le a térség államainak az 1918 és 1940 közötti viszonyaiból,

valamint azt is, hogy a konfliktusok mérséklésére az etnikai viszonyokkal ellentétesen meghúzott államhatárok kiigazítását is mérlegelni kellene.

A jövő szempontjából azonban az a legfontosabb szempont, hogy képesek-e a regionális együttműködések nem egymás vetélytársaként fellépni, hanem a globalizmus megfékezése érdekében. Ha egymás vetélytársai lesznek és nem az adott térségen belüli együttműködő partnerek, akkor külön-külön válnak a globalista érdekek áldozataivá. Az egyetemesség a regionalitás és a lokalitás felülről lefelé ívelő szükségszerűségét csak alulról fölfelé ívelve, a lokalitások egységével és egyetemességének tiszteletben tartásával lehet működőképessé tenni.

Összefoglaló

Tisztázni kell a globalitás, globalizáció és a regionalitás valamint a lokalitás fogalmát. A régió (nagyterület) és a lokalitás (kistájegység, község, település) régen is ugyanazt jelentette, mint ma. A területiségtől elvonatkoztatva: sok azonos és hasonló érdek együttes megjelenését is jelenti. A régió egy nagy, de igazgatható, földrajzilag vagy politikailag pontosan meghatározható területet, míg a lokalitás egy könnyen bejárható, tehát kisebb kiterjedésű területet, helyet, települést, az ásványi anyagok esetében előfordulási helyet jelent. A régió lehet/lehetett egy ország, állam, esetleg fejedelemség vagy ezek (érdek-) szövetsége, mint például a Magyar Királyság, a Lengyel Királyság és a Cseh Királyság 1335 novemberében Visegrádon létrejött gazdasági együttműködése. A lokális az államokon, országokon belüli kis területi egységet jelenti ma is, és jelentette a múltban is. A „globális” azonban minden korban mást jelentett, még ha értelemszerűen a mindenkori felfogás szerinti földkereségre, és világméretűsége vonatkozott is. Mást jelentett az Ókori Kínában, az Ókori Egyiptomi Birodalomban vagy a kora-középkori Európában az V. század közepéig a Római Birodalom területére vonatkozóan. Feltehetően az Inkák Birodalmában és az Azték Birodalomban is így értelmezték a globalitást. A világ onnan számított, ahol felkél a nap és addig terjedt, ahol lenyugszik. A XVIII. század végéig a Német-Római (Szent) Birodalomra, később a Szent Szövetséget létrehozó államok területére, utána pedig az átalakuló Európára, legalábbis 1945-ig, a kétpólusú világ kialakulásáig más-más kiterjedést és tartalmat jelentett. Ez azonban elsősorban területi és az ezen a területen belüli hatalmi vonatkozása a globálisnak. A globalizáció fogalma addig ismeretlen volt, noha a globalizációs törekvésnek az ellenreformáció volt az első jele. Az abszolutizmus idején a hatalom összpontosításában vagy később, a gyarmatbirodalmak kialakulásakor a gyarmatosító hatalom arculatának a meghódítottakra való rákényszerítésével már egyértelműen felfedezhetők a nyomai. Az I. világháború utolsó két évében a globalizációs érdek vitathatatlanul megjelenik a hatalmi- és az államok közötti politikában is – ettől válik ez a háború Nagy Háborúvá majd Világháborúvá. Az Egyesült Államok, ha nem lép be ebbe a

háborúba 1917 februárjában, az antant hatalmak számára értelmetlenné vált volna az előző két év emberi vérvesztesége, és elveszett volna a háború valódi célja, a Habsburg Birodalom és benne a történelmi Magyarország felosztása valamint az Oszmán-török Birodalom felszámolása – ez utóbbi lett az elsőrendű cél. Az 1920-as évek végén kialakult világgazdasági válság azonban már vitathatatlanul a globalizálódást jeleníti meg. A XX. és a XXI. században tehát nem csupán területbirtoklási, hatalomgyakorlási vagy védelemstratégiai vonatkozásai vannak ennek a felfogásnak, hanem gazdasági, pénzügyi és az ezeken alapuló gazdaságstratégiai és hatalmi politikai vonatkozása is van, sokkal nagyobb területre kihatóan, mint az a XIX. század vége felé elképzelhető lett volna. Nyilvánvaló, hogy ez összefügg a bankok, illetve pénzügyi központok szerepének megerősödésével, ami már megjelent a dinasztikus korban is – az uralkodóház hatalmi érdekei általában eladósították az államot, amiből három kiút nyílt: kinyírom a bankárt, új háborút kezdek vagy elfogadom a hitelező tanácsait. A XX. század második felében, főleg az 1970-es évek második felétől, a durva globalizáció kezdetétől számítva azonban nem választhatók le egymásról a gazdasági, a hatalmi és az eszmei összefüggések. Ez kiviláglott már az 1967-es „hatnapos háború” során is – egyébként nem váltott volna ki világpolitikai visszhangot egy olyan helyi háború, mint ami zajlott Egyiptom és Izrael között. Behullámozott ez a korabeli Csehszlovákiába is, így lett része az 1968-as Prágai Tavasz előjátékának. A XXI. század elején (1988–1990 óta) a globalizáció egyértelműen világhatalmi törekvést jelent, de a hagyományostól (a fegyveres erővel megvalósított hatalmi politikától) eltérő eszközökkel: civil mozgalmak, azaz polgári szerveződések befolyásolásával, egy központból irányított világhálózatok létrehozásával, informatikai hálózatokon keresztül kifejtett befolyásgyakorlással stb. Csak az nem világos, hogy kinek az érdekében vagy kinek ellenében. Egyre kevésbé olvasható a háttere annak a világméretű változásnak, ami például lejátszódott a nők egyenjogúsítási mozgalmában. Ebben a vonatkozásban ugyanis a 19. század óta hagyományozódó liberális jogállamra jellemző egyenjogúság, illetve egyenrangúság természetesen eszméjét felváltotta a harcoss és szélsőséges feminizmus valamint a hagyományos családok szétverésére irányuló törekvés és ennek szétáramlása számos országba. Ebben a vonulatban jelenik meg egy természet adta rendellenességnek (anomáliának) az azonos neműek iránti vonzalomnak (homoszexualitásnak) a természetes fölötti magaslatra (piedesztálra) helyezése. Ezt a nem önmagától kialakuló, hanem tapasztalhatóan szervezett világméretű szemléleti és értékrendi átalakulást csak hangsúlyosabbá teszi a globális keresztényellenesség, ami a Földünk jelenlegi lakosságának egyharmada ellen irányul, nem csak a moszlim világ egy részében, hanem a hindu és buddhista vallás elterjedési területein is, a Közel-keleti, és a valamikori, gyarmatbirodalmak térségében. Ott akár visszavágásként is lehetne értelmezni a különböző keresztény felekezeteknek a több évszázados hittérítő tevékenységéért. Ugyanakkor eszerint nem értelmezhető, hogy Nyugat-

Európa és Észak-Amerika miért csatlakozik ehhez az irányzathoz a keresztény hagyományok ünneplésének, megjelenítésének korlátozásával és a keresztény szemlélet és értékrend valamint eszmei és tárgyi jelképrendszer visszaszorításával, arra való hivatkozással, hogy ez sérti a nem keresztényeket. Sajátos, hogy a Bibliát, azaz a Szentírást magáénak tartó világnak csak az Új Szövetséget is követő részével szemben nyilvánul meg ez a jelenség. Ettől függetlenül, vagy ennél inkább ma is létezik a globális törekvésekkel szemben álló regionális érdek, ami nem csupán területi vonatkozású, hanem történelmi gyökerű, nemzeti értékek és értékrend szerint valamint vallási felfogás szerint is megfogalmazódik, tehát a globalizáció és a regionalitás, vagy/és a lokális szembenállása nem új keletű kérdés, csak kilométerekben másként határozható meg ma, mint a múltban és egyre hangsúlyosabbá válik. Egyet biztosan tudunk: a teljes körű globalizáció gyökerei az Észak-amerikai Egyesült Államokban keresendők. Burjánzása 1975 utánra tehető, amikor a világpolitika úgynevezett enyhülési korszakában a helsinki Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia (EBEK) záródokumentumának a NATO országok és a Varsói Szerződés országai vezetőinek aláírásával „kiüresedett” az akkor már harminc éve tartó hidegháború. Ebbe a térbe tört be a Záródokumentum három kosarában, főleg a harmadik (emberjogi) kosarában megfogalmazott elvek betartását ellenőrző rendszer, ami segített aláásni az egy párti kommunista rendszer erőszakon alapuló szilárdságát, ugyanakkor ennek mentén sok egyéb, a Záródokumentumban nem feltüntetett érdek is utat talált magának. Az emberi jogok következetes védelme mellett ekkor kezdődött az addig megőrzött hagyományos értékek, a létező szemléletek, a magánélettel kapcsolatos szokások burkának feltörése és átprogramozása. A XXI. század elején, a világ egypólusúvá válásával azonban elkezdődött a globalizálódás új korszaka, a mindenre kiterjedés. Noha a globalizálódásnak leginkább a környezetvédelem és bolygónk élhetőségének megvédése szempontjából valamint a tudományos kutatásban lenne értelme, ami gazdasági szempontból is értelmezhető, a többi érdek általában környezetromboló, és a nemzeti kultúrákat romba döntő törekvéseket jelenít meg.

BODÓ BARNA

Helytörténet, fesztiválok és közösségi önkép

Local History, Festivals and Community Self-image

Abstract

Internal diaspora and diaspora. These concepts refer to different situations: the internal diaspora remained on his traditional place, the latter migrated from homeland. Both are minorities. Although in all Central and Eastern European countries exist internal diaspora, the scientific term denoted a special situation exist only in Hungarian. In English, and in other Central-European languages we use de term of internal diaspora. The key words of policies concerning this community are justice and equity. The culture and language of the people living in internal diaspora are not protected be their own state, therefore this task to be taken somehow by the (local) community. This aim serves the local history and in recent years much growing number of minority festivals.

Keywords: internal diaspora, identity, justice, equity, local history, festival.

Absztrakt

Szórvány és diaszpóra eltérő léthelyzetek – előbbi helyben maradt, utóbbi elvándorolt szülőföldjéről. Minden közép-kelet-európai országban vannak szórványai, a kifejezés mégis csak magyarul alakult ki, angolul és KKE-i nyelveken más diaszpóráként, belső diaszpóráként határozhatjuk meg. Ezekkel a közösségekkel kapcsolatos politika kulcsszavai az igazság és a méltányosság. A szórványban élő nyelvét és kultúráját nem védi az állam (KKE-ban), ezért a (helyi) közösségnek kell ezt valamiképpen megtennie. Ezt szolgálják a helytörténeti program és az utóbbi években szépen sokasodó fesztiválok.

Kulcsszavak: szórvány, identitás, igazság, méltányosság, helytörténet, fesztivál.

Olykor önmagunkat ismételjük, de mit tegyünk, ha a tudomány (és a közélet) malmai lassan örölnek...

Annak okán jelentem ezt ki, hogy lassan negyedszázad óta a szórvány fogalma jelen van a közösségi feladatokat komolyan vevők szótárában, stratégiákat fogalmaztak meg, önálló és gyűjteményes kötetek sora jelent meg, tudományos elemzések és érzelmileg elkötelező publicisztikák meg esszék sora idézhető – és még mindig egyesek ötletelnek. Itt egy friss tudományos konferencia-felhívás, amikor egy fogalom – ez esetben: a *szórványbélyeg* – használata esetleges és hibás. Valakinek eszébe jut a kifejezés, érdekesnek találja, beemeli a konferencia címébe, de különösebb célja nincs vele. Mintha nem is érdekelné, hogy a *bélyeg* kifejezést, ha nem postai bélyegre gondolunk, a székelyekkel összefüggésbe hozni: székelybélyeg, stigma. (Goffman, 1963) Persze, ez is fontos vonatkozás lehet, de elvisz a szociálpszichológia felé, és a

szórványokról lehetséges közbeszédben erre aligha építhető valamilyen önerősítő stratégia. És a szórványt illetően elsődlegesen ez lehet a cél.

Ismert: a szórvány divatszó. Leírtam már, hogy élünk és visszaélünk vele. Könnyű visszaélni, hisz nincs pontos definíciója, illetve az egyes értelmezések egy sor rugalmas (értsd: pontosítást igénylő) elemet tartalmaznak. Könnyű azért is, mert mindenkinek van saját szórványélménye és –értelmezése. Az élmény lehet irodalmi, tudósítás a nyelvi végekről (pl. csángókról). Többnyire bizonyos halmozottan hátrányos helyzetet szokás hozzá asszociálni, és a szórvány számára társadalmi méltányosságot, általában moralitást igényelni, „jobbító” szándékkal.

Tehát az alapfogalmat illetően nincs általánosan elfogadott tudományos álláspont, a szórvány fogalom sokkal kevésbé használatos, mint a diaszpóra. A kifejezés tudomásom szerint csak magyarul létezik, Közép-Kelet-Európa egyetlen más országa/kultúrája sem ismeri a kifejezést – miközben szórványa mindenkinek van. A diaszpóra más – azzal foglalkoznak szociológusok, politológusok, antropológusok, pszichológusok egyaránt. A diaszpóra, a szétszórattatás következtében létrejövő beékelődő, migráns etnikai csoportok léte és mibenléte más helyzetet jelent. A magyar nyelvben értelmezett szórvány a történelem folyamatainak (kataklizmák kiváltotta új helyzet, megváltozott határok) következtében jön (jött) létre, a szórványban élővel megtörténnek/-tek az események, miközben a diaszpóra-lét akkor is saját elhatározás folyamánya, ha politikai kényszer váltja ki. A szórvány a változó politikai-nemzeti közeg ellenére történő helyben maradás apóriája. A szórvány a folytonosság vállalása. Kérdésünk: meddig? Meddig vállalható a szórvány? Meddig marad(hat) meg a szórvány? Milyen feltételek mellett állandósítható-éltethető a szórvány?

Aki azt képzei, a kérdés nemzetpolitikailag mellékes, hogy csak a végeken élő (kicsiny) közösségek(?) gondja ez – komoly tévedés áldozata. A szórvány a nemzet határa. S mivel a szórvány nem statikus, hiszen a szórványosodás folyamat, a következtetés adott: a nyelvhatár-nemzethatár folytonos mozgásban van. A szórványokkal rendelkező nemzet nyelvterület szempontjából zsugorodik.

A legutóbbi, 2011-es romániai népszámlálás adatai riasztó trendet jelenítenek meg: miközben többen, Székelyföldön jelentős városok – pl. Sepsiszentgyörgy – magyar lakossága némileg növekedett 2002-höz viszonyítva, miközben a többen élő magyarság esetében a helyi demográfiai százalékos mutatók javulnak vagy stagnálnak, azonközben a szórványnak minősülő megyékben a magyarok lélek- és arányszáma drasztikusan csökken. Kiss Tamás és Barna Gergely 2012-es tanulmánya a népszámlálási részeredmények nyilvánosságra hozatala után készült, s bár nem mennek részletekbe, azt egyértelműen kimutatják, hogy a pozíciókat megőrző/némileg erősítő tömbbel szemben a szórvány megyék magyarsága erősödő ütemben fogy. Arad megyében 2002–2011 között 24,8, 1992–2002 között 19,2 százalékos a magyarság fogyása. Beszterce-Naszód megyében 1992–2002: -13,0%, 2002–2011: -19,5%. Brassó megyében 1992–2002: -19,8%, 2002–2011: -22,9%. Fehér megyében

1992–2002: -16,5%, 2002–2011: -23,3%. Hunyad megyében 1992–2002: -25,0%, 2002–2011: -36,1%. Temes megyében 1992–2002: -19,6%, 2002–2011: -30,2%. A legnagyobb a fogyás Bukarestben (-40,6% a korábbi -29,7%-hoz képest) illetve Krassó-Szörény megyében (-43,8% a korábbi -26,1%-hoz képest). (Kiss T.–Barna G. 2012) Érvényesnek tűnő jellemző: minél inkább szórvány, vagyis minél kisebb és erőtlenebb a helyi közösség, annál erősebb, gyorsuló a szórványosodás, az asszimiláció. Mennyire és miért van így, az további kutatások tárgyát kell, hogy képezze.

A közbeszédben elindult valami, vannak változások. Ma ritka az a tapasztalt politikus, aki szórványról szólván szakmailag nagyon vitatható állításokkal álljon elő – bár volt/van példa ilyesmire is. A lényeg: rengeteg szó esik napjainkban a szórványról. Beszél a politikus, természetesen, és beszél a kutató, szintén természetesen. Beszél a pedagógus, (írva) beszél a média. Beszél a pap és beszél a kultúra közmunkása. Beszél a nagyvárosi panelrengetegben lakó, gyermekéért aggódó szülő és a „világvégi” kis faluban élő család. Fontos: nagyon sokan, nagyon sok kontextusban foglalkoznak a szórvánnyal.

És foglalkozik a szórvánnyal a honismeret művelője is.

Ebben a kontextusban visszatérő kérdés: Mikor és mennyire fontos az önbesorolás? A *ki vagyok* kérdése a válasz mikor válik dilemmatikusá, mikor homályosodik el az eredet, vetül fátyol a természetességre és válhat a hovatartozás politikai szándékok játékszerévé? Tájainkon aligha él olyan ember, aki a szűkebb vagy tágabb családi-rokoni körben ne találna példát arra, amikor valaki „átsorolt”: anyanyelve és az életét meghatározó domináns (környezeti) nyelv nem azonos. Ennek egyik összetevője, hogy a családban több nemzet(iség) képviselői voltak-vannak jelen – és ez többnyire büszkeség forrása.

Olykor meg szomorú történeteké.

Másként nem állhatna elő a Gazda Árpád pár évvel ezelőtti, bánági kisvárosi riportja címében idézett helyzet, vagyis a 9 éves kisiskolás milyen önmeghatározása: „*Mikor kicsi voltam, magyar voltam*”. Tudjuk és valljuk: a sokszínűség érték, ekként megőrzendő. Tudjuk és vállalnunk kell: az anyanyelv mellé tanult nyelv(ek) gazdagítanak. Akkor miért feleli el egy 8-9 éves gyermek anyanyelvét, miért múlt idejű a rá való utalás? Ilyenkor válik segélykiáltássá Sütő András sóhaja: *Engedjétek hozzám jönni a szavakat...*

Az igazodási kényszer, a folyamatos kettős (többségi és saját nyelvközösség általi) kihívás és kötöttség, s az ehhez kapcsolódóan szinte mindig jelentkező választási kényszer nem természetes állapot. Az a természetes, hogy mindenki számára egyformán legyen adott az anyanyelvben való megmaradás esélye és lehetősége. A többséghez tartozó polgár anyanyelvét az állam védi, és szabad használatát szavatolja. Szórványban az egyénnek kapaszkodnia kell anyanyelvébe – ez a természetellenes. A tapasztalat szerint kettős nyomás alatt idővel a belső, anyanyelvi kötődés gyengül, a külső környezet hatása pedig erősödik. Bár az emberben ritkán tudatosul, az egyén

tegnapi helyzete nem azonos a maival és a holnapi megint (alig) érzékelhetően más lesz. Az egyénnek akkor van lehetősége anyanyelvében megmaradni, ha a környezeti kihívásokra ösztönös válasz helyett képes tudatosan reagálni.

Ilyenkor tesszük fel a kérdést: miért egyeseknek védett, másoknak védtelen az anyanyelve? A nemzeti kisebbségként élő anyanyelvét nem védi semmi. A román alkotmány az állam nyelvét védi, a kisebbségek nyelvét használni engedi.

Hol van a mi szóházánk? Ki és miként építi, miként szolgálja?

Az igazodási kényszer alapja az érvényesülési esélyek és pályák rangsora. Sokan, túl sokan vélik úgy: a többségi kultúra és nyelv jobb érvényesüléssel társul – ami nem igaz. Természetes, hogy a nyelvi végeken – pl. Bánságban a magyarok és a más kisebbségi közösséghez tartozók számára – a társadalmi érvényesülés kommunikációs hordozója a többségi nyelv. De miért kell(ene) emiatt az anyanyelvet lefokozni, odahagyni? Nyilván, nem kell. Ha ez történik, akkor a helyi nyelvi-kulturális közösség értékrendjével van gond. Nem ismeri értékeit, nem ismeri hagyományait, nem ismeri etnikai közössége hozzájárulását mindahhoz, ami a helyi társadalom közös társadalmi-kulturális hagyatékát jelenti.

Miért nem ismeri? A leggyakoribb válasz: mert a kommunizmus, illetve a diktátor politikája. Meg a kisebbségellenes oktatáspolitikája. Csak ennyi volna? Hol vagyunk mi, akik nemzetben gondolkozunk, illetve ennek szükségességét hirdetjük? Ezzel kapcsolatosan nincs mondandónk, teendőnk?

Ha valaki nem ismeri nemzete-kisközössége történetét, értékeit, kultúráját, akkor azért elsősorban azok felelősek, akikre társadalmilag ez a szerep és feladat hárul. Az iskola. És ha nincs?... A templom. És ha az sincs?... Akkor a hiányzó helyi intézményt más úton kell pótolni. Amennyire lehet. Ezért tartjuk fontosnak a honismeretet. Ezért kell vállalni a honismereti mozgalom támogatását. Ezért kell létrehozni honismereti műhelyt. Ezért alkotunk honismereti stratégiát – hogy átgondoljuk a helyzetet. És mindezt első szent Királyunkra való hivatkozással kell tennünk, hiszen Szent István *Intelmeiben* ekként figyelmeztet: *A fiak kövessék az elődöket!* Ez a mi dolgunk és felelőségünk.

Honismereti tematikájú szövegek visszaköszönő megállapítása: az illető tájegység/ország természeti szépségekben és erőforrásokban gazdag. És következik a kifejtés: szelíd és vadregényes tájak, erdőségek, barlangok, folyók, mocsarak, termőföldek, szépséges hegyek és völgyek sorozata. És szinte kötelező módon folytatódik azzal, hogy az illető tájon több tízezer éve élnek emberek, mindenkor használták a természeti erőforrásokat és kialakították az emberi létezés feltételeit, fejlődni voltak képesek...

Szórványban érvényesítendő honismeretünk alapgondolata más. Kisebbségben, főleg szórványban, amire építünk, amit az emberi létezés alapjának tekintünk az, amit Tamási Áronnál érvényesebben talán senki nem fogalmazott meg: *Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.* Szép vagy kevésbé csodás, egysíkú vagy irigylésre méltóan változatos a táj, a szellemvilág jeleseit adó

vagy szorgos emberek közösségét kialakító a vidék – a lényeg: vallják magukénak a helyet, az elődöket és az ott élők közösségét. Az otthontudat, a ragaszkodás a helyihez-regionálisához olyan érték, amely bárkit bármilyen helyzetben gazdagít.

A valahova tartozás érzelmi és ismereti megalapozása nem automatikus folyamat, nem alakítja ki kötelező módon sem a család, sem pedig az iskola. Ehhez valami plusz kell: a figyelem felkeltése, az egyén felkészítése arra, hogy felfedezze és befogadja mindazt, ami az ő világának a sajátja. Ezt pedig külön kell megvalósítani, sajátos programok és foglalkozások révén, és idevágó tevékenység majd minden iskolában folyik. A létező, szakmailag ritkán megalapozott, részleteiben alig megtervezett tevékenység ritkán sikeres. Az eredményességhez a saját világunk értékeire való módszeres és empátiás odafigyelés szükséges, egy programatikus dokumentum, egy *stratégia*. Ez fogja össze nem csupán a törekvéseket, veszi számba az erőforrásokat, továbbá megfelelő elméleti alappal is szolgálhat a honismereti tevékenység sokszínűbbé és szakmailag hitelesebbé tételéhez.

A honismeret alapvető dimenziója a történelem, a múlthoz való viszonyulás. A történelemlátásunk alapja pedig az igazságosság és a méltányosság. „Közép-Európa néprajzi viszonyai valóban olyanok, hogy lehetetlen, hogy a politikai határok az egész vonalon egybeessenek az etnikai határokkal.” Ezt a megállapítást a trianoni békeszerződés véglegesítését a szövetségesek nevében bejelentő, Millerand-féle kísérőlevél tartalmazza.¹ Bár máig visszatérő kérdése a témát vizsgáló munkáknak, számunkra most kevésbé fontos, hogy mennyiben léteztek akkor nyilvánvaló etnikai határok.² A Millerand-levél így folytatódik: „A magyar népesség egyes gócainak egy más állam szuverenitása alá kell kerülniük. Azonban erre a helyzetre nem lehet hivatkozni azzal az állítással, hogy jobb lett volna nem bolygatni a régi területi állapotot. A dolgok meglévő rendje, még ha ezeréves is, nem jogosult a jövőre nézve, ha igazságtalannak találhatott.” A kulcsszó akkor és azóta is, mindmáig: az *igazságosság*. Kérdések sorozatával állunk szemben. Mit értettek igazságosság alatt a békét diktáló „nagyok”? Miként értelmezték az új területekkel jelentős másnyelvű népességet kapott utódállamok? Miként kezelik – ha kezelik – a kialakuló folyamatokat a nemzetközi politika intézményei?

Mivel a számbeli kisebbségben lévő etnikai közösségek érdekérvényesítő ereje bárhol és mindenkoron korlátozott, s számukra a többség érdeke kényszerek formájában mutatkozik meg a legtöbb esetben, nem csupán elméleti kérdés, milyen politikai szereplők milyen keretben léphetnek fel a védtelen/veszélyeztetett közösségek érdekében. S bár az „igazságtévő” nagyok – a világpolitika folyamatainak első számú alkítói – számára is világos volt egy kisebbségvédő mechanizmus létének a szükségessége, az egy szűk évszázad nem volt elegendő a megfelelő politikai formula kialakítására.

Szóval az idézett Millerand-levél kulcsfogalma az *igazságosság*. A történelem azt mutatja: „igazsága” mindig a győztesnek van. A vonatkozó jelenben van így,

mert 1989 azt is megmutatta, hogy a háború győztese igenis lehet a békefolyamat vesztese. Ki és miként osztja a sokat idézett és óhajtott igazságot? Meddig igazság egy igazság? Csak nagy történelmi váltások adnak esélyt egy-egy nemzeti kisebbségnek sajátosságuk elismertetésére és helyzetük rendezésére vonatkozó igényeik hatásos képviselőjére? Egyáltalán: az etnikai különbözőség kezelésének kérdésében mit jelent az igazság? Évszázados dilemmák törnek fel újra, miközben kísért a helyzet demokrácia-deficitként való értelmezése – és a többségi demokrácia eszköztárával kezelhetetlen kérdésként történő félresöpése.

Az etnopolitikai konfliktusok kezelésére vonatkozó elemzések és javaslatok ritka esetben mutatnak elméleti koherenciát, ugyanis évszázados értelmezési keretből kell kilépni, az alapdilemmát újra kell(ett) fogalmazni. Korunk egyik legnagyobb hatású gondolkodója ezen a téren Will Kymlicka, aki változtat a fogalomhasználaton: az általa javasolt új kulcsszó a *méltányosság*. (Kymlicka 2000) Kymlicka értelmezi az etnokulturális méltányosság nyugati modelljét. A többségi népek nemzetépítő törekvései számára általa előírt három alapkövetelményt a következőképpen lehet összefoglalni: 1. az állampolgárság biztosítását az adott ország területén élő, és az ezt igénylő összes polgár számára; 2. a nemzeti identitás uralkodó fogalmának pluralistának és toleránsnak kell lennie, mind a magán- mind pedig a közélet és nyilvánosság vonatkozásában; 3. lehetővé kell tenni, hogy a nemzeti kisebbségek kibontakoztathassák saját közösségi, építő törekvéseiket, illetve megőrizhessék sajátos kultúrájukat.

Kisebbségi közösségépítés – ez a kulcsszó.

A kisebbségi magyarság alapvető élménye a vesztes-tudat. És nem annyira a megannyi sérelem, feldolgozatlan ügy és lezáratlan kérdés okán, hanem – Szarka László szerint – mert „századunk megdőböntő fordulatoktól, balítéletektől zavaros évtizedeinek hordaléka ma is gyakran lehetetlenné teszi önmagunk és egymás jobb megértését”. (Szarka, 1998)

A kisebbségi létparadoxon alapvető kérdése a „miként lehet”-re vonatkozik. Függetlenül attól, hogy a nemzeti kisebbség kategóriát vagy valamely szinonimáját használjuk, a kisebbségi lét lényegi jegye a nem teljes értékűség. Balázs Sándor ezt a kérdést így fogalmazza át: „szuverén-e az ember akkor, amikor saját nemzetiségi kisközössége nem rendelkezik szuverenitással”? (Balázs 1995) Ugyanakkor az élet teljességét bénító külső tényezők mellett ott vannak a belső is, Makkai Sándor szavaival a „kisebbség lelkületében lassanként előálló kényszerű torzulások és elszűkülések”. (Makkai, 1937) A „miként lehet”-re adott válaszok a politika és a politikai Carl Schmitt-i együttesének függvényei. (Schmitt, 2002) Ilyenként természetes, hogy különböző korokban a válaszok alaphangja, érvrendszere és üzenete is eltérő.

Amikor a kisebbségi azt bizonygatja, mennyire fontos az anyanyelvi oktatás a szellemi én-fejlődés szempontjából, átveszi a többség logikáját: magyarázza ál-

lásponjtja helyességét annak, aki – úgymond – aggódik érte. Demokráciában – vélhetően – mindenkit az értékelvűség keretei között érvényesíthető önérdék motivál. Miért kell azt hinni a romániai magyarról, hogy eszébe nem jut megtanulni románul, s ezáltal kizárja magát a társadalmi versenyből? A demokrácia ott kezdődik, ahol az ilyen – saját sorsot érintő – kérdés eldöntését az érdekeltre bízzák.

Aradon beszélgettünk nemrég az egyik elit líceumban: négy potenciálisan magyar fiatal és jómagam. A beszélgetés románul folyt, feszélyezetten indult, a tanulók alig akartak megszólalni. Azt kértem az iskola vezetésétől, hogy románul tanuló magyar gyermekekkel beszélgethessek. Így állt össze a két lányból és két fiúból álló csapat: egyikük mindkét szülője magyar és a családi nyelv a családban a magyar, egy másik családban a magyar szülők döntően románul beszélnek otthon, a harmadik vegyes család – volt, amíg a román apa ott nem hagyta feleségét és lányát, a negyedik pedig szlovák-magyar-román vegyes felmenőkkel rendelkezik. Hárman otthon is döntően románul beszélnek, csak a nagyszülőkkel, esetleg más rokonokkal fordul olykor magyarra a szó. Mind a négyük számára a nyelvek rangsorában az első a román. Nem olvasnak magyarul. Nem járnak magyar társaságba. Eszükbe sem jut(ott), hogy fakultatív magyar órákra járhatnának. A vallásórákra a román ortodoxokkal együtt járnak.

Magyar a négy fiatal? Identitásában semmiképpen. Származástudatuk lehet magyar – bizonyos kontextusban talán vállalják. Még az sem tekinthető „igazi” magyarnak, akinél otthon a családban magyarul beszélnek. Ő is jobban és szíve-
sebben beszél románul. Megkérdeztem: soha, egyetlen magyar könyvet nem olvasott. Számára nem létezik az *Egri csillagok*. És nincs az *Egy magyar nábob*, meg nincs az *Erdély-trilógia*. Amit a magyarokról, kulturálisan, és mint közösségről tud, azt kívülről, külső – román – tükörből, olykor ellenséges, máskor közömbös közegen átszűrve kapja. Ez pedig olyan forrás, amely nem növeli a nemzeti önbecsülést, amikor az egyént büszkeséggel töltheti el a valahova tartozás érzése.

Igen: a valahova tartozás. Nyelvismeret igen. Kultúra igen. Még nem elég. Ezeken túli, lényegi összetevő a valahova tartozás. Az értékek, hagyományok, közösség együttes vállalása.

A szórvány értelmezhető más kulcsfogalmak segítségével is, egy ilyen elméleti keret a szórványnak a kulturális nemzet határáként történő értelmezése. (Bodó, 2009) Ez azt jelenti, hogy a szórványban lakóknak meg kell küzdeniük azzal, hogy a *nyelvhatáron élnek*, meg kell harcolniuk az anyanyelvben való megmaradásért. Ha ez nem sikerül, akkor az illető kisebbséghez tartozó személyek asszimilálódnak, s amikor ez tömegessé válik, a nyelvhatár elmozdul, átlép az illető térségen.

A honismereti nevelés célja: minden emberben, bármilyen korú legyen, bárhol érkezzon, kialakítani a figyelmet, megértést, elkötelezettséget és a cselekvési készségeket azért, hogy közvetlen környezetének értékeit felismerje, elfogadja, tudatosan lépjen fel ezen értékek megőrzése és megismertetése érdekében. Lényegéhez tartozik

annak vizsgálata, hogy mit kell ma tenniük a honismereti nevelőknek – és azoknak, akik a honismerettel kapcsolatos fontos döntéseket hozzák – azért, hogy a helyi jövőt, egy mind nyitottabbá váló világban a helyben maradást és a kultúrában való megmaradást biztosító kötődést értékeinkhez biztosítani lehessen. *Helyzetfelmérés* alapján célokat, feladatokat kell kitűznünk. Ezután *döntést kell hozni* azoknak a feladatoknak a végrehajtására, melyek a honismereti nevelés fejlesztését, eredményességének javítását a leginkább szolgálják. Végül *kidolgozandók azok a lépések, módszerek*, amelyek a döntések megvalósítását szolgálják, majd *végre is hajthatók*. Folyamatról lévén szó, állandó változásról (szórványosodásról), nem lehet leállni: kellene a folyamatos értékelések, az új stratégiai tervek.

Mikor és milyen mértékben élheti meg etnikai hovatartozását a szórványban élő? Mikor veheti birtokba a helyi világ tereit, mikor érezheti a szó valódi értelmében: otthon van? Vetési László fogalmazza meg a kérdést: Hol van az a határ, ahol igazodással már nem ügyes, kitaróan harcos vagyok, hanem önfeladó, haza és kultúra, szülőföld felperzselő labanc? (Vetési 2015) A kérdést minden szórványban élőknek fel kell tennie – önmagának.

A válaszadásban segíthetünk. Éspedig azzal, hogy kitágítjuk a szórványban élők helyi horizontját, viszonyítási tereit, élményszerzési alkalmait. Ezért fontos figyelmünket az utóbbi években öröndetesen szaporodó magyar napokra, magyar fesztiválokra fordítanunk.

A települési, minden helyi lakost megszólító fesztiválok össznépi ünnepek, kialakítják a közös hit légkörét, mítoszt teremtenek. Közismert: a szervezett emlékezés, a mítoszteremtés a napi politika eszköztárát képezi. Csakhogy ebben az esetben a politika a háttérben húzódik meg, előtérben az identitásépítés és a kulturális határok kijelölésének a kérdése áll. És itt jutunk el a rendezvény nyelvének, jellegének kérdéséhez. Mivel a politika konfliktusos folyamat, a települési fesztiválok szervezői csak akkor és annyiban vállalják a helyi kisebbség(ek) megszólítását, amennyiben ez számukra nem jár politikai veszteséggel. Akkor szólítja meg a fesztivállal a kisebbséget, amikor ezzel ő is nyer, de legalábbis nem veszít. Ki kell mondani, a többségi helyi politikusnak nem érdeke a helyi kisebbség(ek) megszólítása. A kisebbségi ekként lesz másodrendű – anélkül, hogy ezt bárki így kimondaná.

Alapvető megállapítás: minden kisebbségi közösség számára létfontosságú a többség-kisebbség viszony, pontosabban a többségiek kisebbségképe és a kisebbségi csoport önképe. A fesztiválok egyrészt a kisebbségi önképet, ugyanakkor a többség kisebbségképét közvetlen módon alakít(hat)ják. (Bodó, 2016) A fesztivál-célok kijelölésénél figyelembe kell venni, hogy a kisebbségi léthelyzetek jelentős mértékben eltérnek egymástól. Ahol a kisebbség tömbben él (Székelyföld, Érmellék), a helyi magyarság természetesen nyilvánul meg közösségi mivoltában is, hiszen a külső igazodás kényszere nem hat, az országos többség helyben akkor sem tudná akarátát és elvárásait rá-

erőltetni, ha szeretné és kísérletet tenne rá. Vagyis tömbben az egyén teljes mértékben élvezi a közösségi szolidaritás megtartó erejét.

A másik végletet a szórvány képezi, ahol a kisebbséghez tartozó egyén etnikai-kulturális másságát nem élheti meg szabadon, nyelvhasználata és kultúrája csoport-keretek közé szorul, saját, a többségtől eltérő identitásának tartalmait önnön erejéből képtelen egyik generációról a másikra átörökíteni. Ez váltja ki az asszimilációt. A magyar nap jellegű rendezvények, olykor fesztiválok szórványban az „ahogy-lehet” identitás³ megőrzését szolgálják. Ez a megállapítás természetesen nem minősítés, hanem helyzetleírás. Mindenkit meg kell tartani a magyarok közösségében, aki magyarnak érzi és mondja magát – függetlenül a kulturális tartalmaktól. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy szórványban az etnikumok közötti határon vagyunk, ahonnan a teljes átlépés, az asszimiláció beteljesedése egy kiváló esemény, kontextus kérdése.

Kisebbségi léthelyzetben egy magyar fesztivál elsősorban a többségtől történő közösségi elhatárolódás megnyilvánulása, mivel önépítő és etnicitást kondicionáló jellege vitathatatlan. A tömb-helyzetet leszámítva a kisebbségi léthelyzet általános jellemzője a közterekről való kiszorulás, a szimbolikus térhasználatban egyértelműen kimutatható a kiszorítottság, a megtűrttség. (Bodó 2013) Ezzel eljutunk két, a fesztiválokra vonatkozó fontos kérdés árnyalt megfogalmazásához. Az első: a magyar szervezésű rendezvények mennyire lehatároltak etnikailag, van-e üzenetük a többségiek számára, célközönségüknek tekintik-e a román lakosságot? Az együttélés feltételezi a hivatalos kisebbségképen túli, árnyalt, értékeket megjelenítő magyarságkép kialakítását. A második kérdés is jelzés értékű: a rendezvények jellege, a programok számában és minőségében megmutató jelentősége méri-e a helyi közösség erejét, életképességét? Szórvány esetében ez kiemelten fontos kérdés. Szórványban vannak szimbolikus, maroknyi embert megszólító rendezvények, pl. Resicabányán, ahol tízegynéhány személyre számíthatnak. Ezek is fontosak, hiszen a helyi közösségeknek az etnikai-kulturális megmaradásért folytatott küzdelmének a bizonyosságai. Hasonló helyzetekben mutatkozik meg a szórványkérdés egyik lényegi eleme: a szórványmentés feltételezi a helyi cselekvőképes elit meglétét. Például Nagyszébenben évente két olyan magyar fesztiválra kerül sor, amelyre nem vagy ritkán kerül sor, sokkal nagyobb magyar közösséggel rendelkező településeken. Tehát a magyar napok típusú rendezvények jellege és jelentősége nem a helyi közösség demográfiai és kulturális erejét méri. A magyar napok inkább azt mutatják meg, hol van a demográfiailag-kulturálisan veszélybe került helyi közösségnek olyan elitje, amelyben a közösségi elhivatottság találkozik a szervezési kapacitással.

A magyar fesztiválok tehát politikai helyzetértelmezés és bátorság kérdésében akár megmértetésként is értelmezhetőek. Jelzések arra vonatkozóan, miként vesszük birtokunkba az életünknek keretet adó tereket, jelzik a folyamat lépcsőfokait. Érdeemes megnézni, hogy a magyar napok típusú rendezvények milyenek: zárt avagy nyílt terűek. A kérdés főleg szórványban fontos, hiszen a szórvány

jellemzője a visszahúzódság, az etnikai mivolt kics csoportos, zártkörű megélése. Magyar napokat szórványban elsőként Temesvárt szerveztek (1996), és a Bánsági Magyar Napok zárt helyeken zajlik. Igaz, népviseletbe öltözött fiatalok felvonulnak a város főterén, a nyári színpadon is van olykor előadás, de a rendezvény keretében a magyarság nem veszi birtokba az utcát, nem mulat parkokban, tereken, például bográcsozás közben. A terek birtokba vétele nem csupán magyar oldalon hozhat többletet, a román fél számára is tartalmaz üzenetet és jelent lehetőséget a kapcsolatok működtetésére.

Megint csak ismételni tudom önmagamát: úgy kell fellépni, hogy a szórványhoz pozitív tartalmak legyenek csatolhatók. A szórványt védősávnak tekintem: az etnikai határon élők védik a tömböt, ahol a kisebbség a helyi többség. És védi a nemzetet, természetesen. Tehát a kérdés nem az, mit érdemes vállalni, hanem: mit kell cselekedni? Mert minden nemzet védi a határait. Akkor is vagy – főleg? – akkor, ha a határ kulturális.

A szórványtelepülésen szervezett utcai fesztivál ekként védi/védheti a nemzeti közösséget.

Jegyzetek

¹ Lásd: A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S-ben 1920 januárus-március havában, I-III/a-b kötet, Budapest, 1920-1921, II. köt. 487.

² Szarka László szerint ezt az állítást fenntartással kell kezelni: magyar-szlovák, magyar-román és bizonyos területeken magyar-román vonatkozásban jól kivehető etnikai határok léteztek. Lásd: Szarka László: Kényszerközösségek és védtelen védhatalom, In: Glatz Ferenc (szerk.): Magyarország és a magyar kisebbségek, MTA Budapest, 2002.

³ A Beszterce-Naszód megyei Óradna helyzete példaként idézendő, az itteni magyarokról írt, nemrég megjelent riportkötet címe: Nem magyarul magyarok. (2015)

Irodalom

Balázs Sándor: „Az” vagy „ez”? In: Cseke Péter (sz.): *Lehet - nem lehet*, Mentor, Marosvásárhely, 1995. 48.

Bodó Barna: Terek és szimbólumok Kolozsvár belvárosában, In: Pieldner Judit–Pap Levente–Tapodi Zsuzsa–Forisek Péter–Papp Klára (szerk.) *Kulturális identitás és alteritás az időben*, 2013. Debreceni Egyetem Történeti Intézete, Debrecen, pp.109-125.

Bodó Barna: Szórványról – másként, *Korunk*, 2014/6. pp. 6-23.

Bodó Barna: *Szórvány és nyelvhatar*. Budapest: Lucidus Kiadó, 2009.

Bodó Barna: A birtokbavétel lépcsőfokai, Bodó Barna e.a. (szerk.) *Erdélyi magyar civil évkönyv 2015*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016. pp. 7-30.

- Goffman, Erving: *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. 1963. New Jersey: Prentice Hall.
- Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében*, 2012. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Kymlicka, Will: *Relații etnice și teoria politică occidentală*, In: *Altera*, 2000/10.
- Makkai Sándor: *Nem lehet*, In: *Láthatár*, 1937/2.
- Schmitt, Carl: *A politikai fogalma*, Budapest: Attraktor, 2002.
- Szarka László: *Duna-táji dilemmák*, Ister, Budapest, 1998.
- Szarka László: *Kényszerközösségek és védtelen védhatalom*, In: Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarország és a magyar kisebbségek*, MTA Budapest, 2002.
- Szűcs László (szerk.): *Nem magyarul magyarok*, MÚRE, 2015.
- Vetési László: „Ameddig mi élünk, addig vagyunk...” *Hitel* 2015/2

SZABADKAI ATTILA CSABA

Az életminőség értelmezése és mérhetősége Quality of Life, How to Measure It?

Abstract

The well-being and the quality of life paradigmas are different, and partly have different focus too. There are efforts to make clearer and measurable indicators in the sociologist circles. However the theoretical basis are to be discussed, many approaches are full but may be needed extensions or corrections. My approach is a new one, struggling to find a coherency between the well-being and yet not exactly measurable happiness-factors.

Keywords: well-being, relative poverty, quality of life, quality of workforce, measurability.

Absztrakt

A jólét, mint az életszínvonal egyik szinonimája eltér az életminőség fogalmától. Részben más kérdésekre és paraméterekre fókuszálnak. A fogalmi tartalom tisztázásán túl a társadalomtudós körökben jelentős erőfeszítések történtek a mérhetőség érdekében, újabb és újabb indikátorok bevezetésével. Sok megközelítés hasznos, de részleteiben vitatható, vagy továbbfejlesztést kívánnak. Megközelítésem annyiban újszerű, hogy próbáltam összhangot teremteni a jólétet leíró mutatók és általam fontosnak tartott, életminőséget minősítő tényezők között. Jelenleg az életminőség mérésére egzakt mutatókat csak ritkán találunk.

Kulcsszavak: jólét, relatív szegénység, életminőség, minőségi munkaerő, mérhetőség.

A szociológusok és közgazdászok sokat foglalkoznak az életszínvonal fejlődésének kérdésével, amit sokszor a gazdaság-politika fő prioritásának tekintenek. A problémát abban látom, hogy a legtöbb életszínvonal mutató fogyasztási szinteket/mértékeket tükröz. A leggyakrabban használt életszínvonal mutatók;

- egy főre jutó éves jövedelem, vagy kereset,
- egy főre jutó éves GDP vagy GNI USD-ben,
- egy főre jutó éves fogyasztás (élelmiszerek, élvezeti cikkek, szolgáltatások, turisztikai költségek),
- egy főre jutó lakás terület és komfort fokozat,
- egy főre jutó kulturális és szabadidő-, hobby költségek,
- egy főre jutó vagyon, pénzügyi megtakarítások (tartalékok).

Sokszor kerül fókuszukba az egyes társadalmi rétegeket különösen sújtó szegénység kérdéskörének vizsgálata is. De ennek ellenére e jelenség reciprok értékelését nem végzik el a szociológusok. Ezért sokszor találkozunk felszínes/sablonos megközelítésekkel.

Nyilvánvalóan nem csupán a vagyoni különbségekben, hanem a jövedelmi különbségekben és más erőforrásainkhoz való hozzájutásban is versenyeznek a különböző rétegek, lakossági csoportok. Ne feledjük el, hogy az egyik legfontosabbnak tartott (ámbar nem tökéletes) konjunktúra-mutató, az FDI is erősen függ az adott országban található jól képzett, megbízható és kreatív/intelligens humán erőforrástól.

Ezek között az erőforrások között első helyen kell megemlítenünk;

- a „műveltség/tudás-erőforrásokat”, az elérésüket biztosító oktatási-, képzési-, átképzési rendszereket napjaink társadalmában.
- a „környezeti- és lakhatási szegénységet”,
- a „egészség-szegénységet”,
- a „kulturális-szegénységet”,
- a „képzetségbeli-szegénységet” és
- az „érzelmi-, valamint morális-szegénységet”.

Ezen erőforrásokhoz való hozzájutás alapvetően a vagyoni és jövedelmi helyzet által meghatározott, de tagadhatatlanul az adott egyén, vagy család értékválasztásaitól is függ. A családi költségvetése keretei között közös, vagy egyéni döntések láncolata, hogy mire jut pénz és mire nem. Mi az amire a szűkösség keretein belül is költenek „jövő-orientált” családok és mely terület az ahol szigorúan takarékoskodnak. A későbbiekben e peremfeltételek viszonyait is vizsgálatunk tárgyává tesszük.

Különösen fontosnak kell tekintenünk az egészség-gazdaság terén tapasztalható lemaradásainkat, az egyenlőtlenségeket. A jelenleg „közszolgáltatások keretein belül” elérhető „Csoportos-, vagy Közösségi Fogyasztás/Szolgáltatások” kérdésköre azért kell, hogy kiemelt figyelmet kapjon, mert joggal feltételezhetjük, hogy a legalacsonyabb jövedelmű rétegek egyes szolgáltatásokat, csak e csatornákon keresztül tudnak igénybe venni. Amennyiben jelentős lakossági csoportok nem jutnak hozzá – megfelelő színvonalon – a felsorolt területek erőforrásaihoz, szolgáltatásaihoz, akkor a magyarországi munkaerő-állomány értéke jelentősen romlik. Ennek pedig vissza kellene tükröződnie az életszínvonal felmérésekben és „boldogság érzetben”!

Az életmód és az élet-szemlélet (állampolgáraink alapvető értékválasztásai) több mint mentál-higiénés szempont, gyakorlatilag termelési tényező, azaz erőforrás! Erőforrás, abban az értelemben, hogy a kreatív-, teljesítmény-orientált emberek boldogulása egy társadalomban, azok esélyei ösztönzően hatnak/hathatnak az egész társadalomra, növelheti annak sikerességét.

Problémák ott jelentkeznek, amikor azt tapasztaljuk, hogy egészen más értékrendek szerint élnek- gondolkodnak még az európai nemzetek fiai, állampolgárai is. Ezért a nemzetközi összehasonlítások problematikusak. Viszonylag széles körben alkalmazzák a jövedelmek eloszlásának mérésére és nemzetközi összehasonlítására a Gini-indexet. Ennek alkalmazása is – értelmezésem szerint – leegyszerűsíti a probléma értelmezését. Hasznosnak csupán a „relatív szegénység érzet” jelenség vizsgálatánál tartom. Példával megvilágítva; Az USA „szupergazdagok társadalmá-

ban” egy tisztességes jövedelemmel és egzisztenciával rendelkező, kétgyermekes tanár házaspár is érezheti „relatív szegénynek” magát, ha ahhoz méri elégedettségét, hogy a bulvársajtó által felkapott „mit engedhetnek meg maguknak a szupergazdagok ?” nézőpontból értékeli saját helyzetüket. Ez a relatív szegénység érzés akkor is létező jelenség, ha egyébként középosztálybeli életszínvonalon és életminőségben élnek valahol „a földszintes Amerikában”. Annak ellenére lehetnek boldogtalanok, hogy őket sokan irigyelhetik más földrészekeken.

A **Gini-index** egy *közgazdasági* mérőszám, ami a statisztikai eloszlások egyenlőtlenségeit méri. Leginkább a jövedelem és a *vagyon eloszlásának* mérésére használják. *Corrado Gini* olasz közgazdász vezette be.

A Gini-index bármely értéket felvehet 0 és 1 között; sokszor azonban százalékos skálára számítják át. A 0 értéket akkor veszi fel, ha a **Lorenz-görbe** éppen egybeesik az átlóval, tehát a vizsgált mennyiségi ismerv területi eloszlása egyenletes. Másik szélső értéket akkor éri el, ha a vizsgált ismerv egyetlenegy terület-egységen összpontosul. Ilyenkor a *Lorenz-görbe* egybeesik a koordinátatengelyekkel. Nagyobb értékéhez nagyobb egyenlőtlenség tartozik. A Gini-indexet az egyes nemzetgazdaságok értékelésénél, és nemzetközi összehasonlítások során elterjedten alkalmazzák.

Az **emberi fejlettségi index** (Human Development Index, rövidítése: **HDI**) egy mutatószám, amely a világ országainak összehasonlítását teszi lehetővé a *születéskor várható élettartam*, az *írástudás*, az *oktatás* és az *életszínvonal* alapján. A HDI-t az ENSZ már több mint két és fél évtizede publikálja, melynek alapkonceptiója a kezdetek óta változatlan, de a konkrét számítási módban többször történt változás. Az ENSZ tagállamait minden évben rangsorolják a HDI szerint. A lista élén álló országok gyakran reklámozzák, hogy így vonzzák a tehetséges bevándorlókat, vagy mérsékeljék a kivándorlási kedvet.

Általánosan elfogadott eszköze a (különösen a gyermekek) *jólétének* mérésének. Használatával megkülönböztethetők a fejlett, fejlődő és fejletlen országok, és mérhető a gazdaságpolitikák hatása az életszínvonalra. A mutatót 1990-ben dolgozta ki *Mahbubul Haq* pakisztáni közgazdász, és 1993 óta használja *Az ENSZ Fejlesztési Programja* (UNDP) az *Emberi Fejlesztési Jelentésben* (HDR).

A HDI 3 összetevőn alapul, melyek a következők:

- hosszú és egészséges élet, amelyet a születéskor várható élettartam értékén keresztül ragad meg;
- oktatásban megszerzett tudás, amelyet a 15 éven felüliek írni-olvasni tudása (kétharmados súllyal), valamint a kombinált iskolázottsági arány (alap-, közép- és felsőfokú iskolázottság összevont mutatója) (egyharmados súllyal) segítségével mér. Ez utóbbi a megfelelő korosztály teljes létszámához viszonyítja az oktatásban részesülők számát a 3 szinten;

- tisztességes életszínvonal, amelyet a vásárlóerő-paritáson (PPP) dollárban számított bruttó hazai termékkel (GDP) mér egy főre jutó GDP-ben kifejezve.

Miután látszólag két elfogadható „mérési módszer” is létezik szükséges kiemelni, hogy mi indokolja az életminőség vizsgálatának szélesebb körű elemzését. A közszolgáltatások kiterjedtsége, megbízhatósága és minősége, valamint azok fejlődésének üteme ad magyarázatot felvetésemre. Az emberi lét és boldogulás alapvető feltételeit ajánlom kiindulópontnak.

- A közbiztonság, határvédelem, vagyonbiztonság kérdéseit,
- A köztisztaság, közegészségügy és járványügyi megelőzés/védelem kérdéseit,
- A közfoglalkoztatás és munkaerő-gazdálkodás fejlett megoldásának kérdéseit, amelyek kapcsolatban állnak az egzisztenciális (lét-) biztonság, de részben a közbiztonság kérdéseivel is.
- A közoktatás terjedelmének és színvonalának kérdései, beleértve a lokális „elérhetőséget”.
- A közművekkel való ellátottság kérdései. Köztük az info-kommunikációs szolgáltatások.
- A „publictransport” személy- és teherszállítás, valamint logisztikai szolgáltatások elérhetősége.
- A jövedelem biztonság, stabilitás és a jogkövető magatartás kérdéskörei.
- Az adott társadalom belső kohéziójának társadalmi, gazdasági és kulturális színvonala.
- A társadalmi egyenlőtlenségek, s köztük a regionális- (indokolatlan) különbségek.

A harmadik nemzetközileg ismert értékelési módszer – amely deklaráltan „tőkebarát” – a külföldi befektetők, de általában a befektetők szempontjából sok olyan kérdést érint, amelynek vizsgálata számunkra is hasznos lehetne. A megközelítés fő szempontja, mely körülmények segítik elő egy adott országban az FDI (ForeignDirectInvestment) beáramlását.

A World Economic Forum által kidolgozott értékelési rendszerben azt kívánom bemutatni, hogy mennyire sérülékeny és vitatható azon „puha kritériumok” köre, amelyeket – jobb híján – alkalmazni kénytelenek a „manager interjúkban”, azok alapján állítanak fel rangsorokat.

Elemzés tárgyává kívánom tenni, hogy az „Európai Manager Class” számára kötelező olvasmány a „*WEF Versenyképességi Rangsor*” mennyiben reális, mennyiben standardizálható, mennyiben elfogadható/összehasonlítható a különböző kulturális hagyományok és értékválasztások tükrében?

A WEF értékelési rendszerében különösen vitathatók a „Puha Kritériumok”, amelyeket „manager interjúk” segítségével próbálnak mérhetővé tenni, „objektíválni”. Csupán példaként sorolom részletesen az első Kritérium-csoport elemeit.

Első Kritérium-csoport: „Intézmények”**A SECURITY**

- 1.01. A szervezett bűnözés foka = KÖZBIZTONSÁG 1
 1.02. Gyilkosságok aránya = ~ 2
 1.03. Terrorizmus csapás = ~ 3 Kitettség
 1.04. A RENDŐRSÉG Megbízhatósága? = ~ 4 Korrupció

mentesség? (No erre külön kíváncsi lennék, hogyan mérik?!)

B 1.05. Társadalmi tőke – (KAPCSOLATOK – Együttműködési készség?)**C Ellenőrizhetőség/NYILVÁNOSSÁG és Ellensúlyok / Checks&Balances**

- 1.06. Átlátható (nyilvános) költségvetés
 1.07. Független Bíróságok
 1.08. A jogi szabályozás hatékonysága / törvény követő magatartás?
 1.09. Sajtószabadság / Szabad Vélemény Nyilvánítás lehetőségei, nyilvánosság

D. A Közsféra Teljesítményeinek Értékelése**E Áttekinthetőség – Antikorrupciós Garanciák****F A Tulajdon Védelme****G Cégvezetési Gyakorlat / Munkavállalói Részvétel****H A Kormányzat Jövőorientáltsága / „Jó és Gondos társadalom irányítás?”****Második Kritérium-csoport: „Infrastruktúra”****A Közlekedési és Szállítási Infrastruktúra**

B: Közüzemi Szolgáltatásaink; áram, ivóvíz, csatorna, köztisztaság, hulladék-gazdálkodás

(A továbbiakban eltekintek a részletes elemzéstől, mivel csupán a szemléletet érzékeltetem.)

3. Infokommunikációs lehetőségeink; mobil telefon, Internet**4. Makrogazdasági Stabilitás / Infláció, Eladósodás****5. Egészség/Várható Egészséges Életevek (Magyarország; 65,8)****6. Képzettségbeli-szegénység / Képzési Rendszereink Hatékonysága****7. A Termék Piacok Nyitottsága / Verseny a Szolgáltató Szektorban****8. Munkaerő Piac (annak rugalmassága) a munkavállalói megbízhatóság****9. Pénzügyi Rendszer (mélysége, kiépítettsége), annak stabilitása****10. A Piac Mérete (GDP, Import Nyitottság 90,8 %-a a GDP-nek!)****11. Az Üzleti Élet Dinamikája (szabályozás, vállalkozói kultúra, hatáskör megosztás)****12. Innovációs Kapacitások (együttműködő képesség, sokszínűség, klaszterek-, értékteremtő láncok fejlettsége) Nemzetközi Együttműködések, Több-résztvevős Fejlesztések, Találmányok, K+F Tevékenység, Szabadalom Vásárlások és Alkalmazás, Márkanek-, Márkajogok Védelme (A világon a 34. legjobb helyen állunk!) Vevő Tudatosság és Fogyasztóvédelem.**

Elismerem, az üzleti élet logikája más. De azt is láttatni kívánom előadásomban, hogy humán erőforrásaink értékelésére egészen más megközelítésekkel célszerű dolgoznunk a jövőben. Különösen arra tekintettel, hogy az emberi tényező a társadalmakban rohamosan értékelődik fel napjainkban, különösen az Európai Unió munkaerőhiányára utalok e helyen! 12 kritérium-csoportba összetertelt 103 al-kritérium átfogó elemzésekor arra a következtetésre jutok, hogy a *minőségi-* (boldog/elégedett) *munkaerő kérdését* nem kezeli ez a „keret rendszer” megfelelően!

Márpedig az „ÉLETMINŐSÉG”; elégedett-/boldog-/harmonikus-/megbízható- és kötelességtudó állampolgárok összességét/társadalmát jeleneti.

Az én megközelítésem; vizsgáljuk külön-külön meg az egyéni-, családi-, nemzeti-, társadalmi- (réteg-)boldogság tényezőit (amelyek kihatnak a társadalom teljesítőképességére, versenyképességére is), de felfogásom szerint egyenlők az életminőség kérdéseivel is!

Egészen más parametrizálást és szemléleti megközelítést javaslok. Egy boldogságra törekvő becsületes ember (ezt a K.u.K. Monarchiában gutgesinnt-nek nevezték – magyarul jó szellemiségű, esetleg *pozitív beállítottságú*, lojális állampolgárt jelent) az alábbi körülmények között tud hasznos/boldog tagjává válni a társadalomnak;

- egész és egészséges „szeretet családokban” cseperedik fel,
- pozitív és követhető példákat lát maga körül, először az alapfokú oktatásban, majd egyre feljebb a képzési rendszerekben,
- idejében megismerkedik erkölcsi tanításokkal is (szocializálódik, erkölcsi tartást nyer),
- szeretet- és együttműködési készségét kiterjeszti egyre nagyobb lokális-, réteg-, nemzeti-kulturális közösségekre is (segítőképz/kooperatív személyiséggé válik),
- teljesítmény-orientált és egészségtudatos életvitelt választ szerettei és a társadalom érdekében,
- tudás-erőforrásokat keres (érdeklődési körének, tehetségének megfelelően) és ezt környezetében meg is találhatja – ez a közszolgáltatások elérhetőségéhez is átvezetést jelent,
- nincsenek „röghöz kötött logisztikai korlátai” a megszerzett tudás és képességeinek hasznosításában,
- életkörülményei „normálisak”, nem szenved hiányokat a lakhatás, a környezet, az egészség fenntartás ismereti és anyagszerű ellátásaiban, (ez a társadalmi-gazdasági boldogulás esélyét is jelenti),
- társadalmi szinten nem ütközik „igazságtalanságokban”, nem kényszerítik értékrendje védelmében mindennapi küzdelmekre. „JÓL KORMÁNYZOTT” HAZÁBAN, lokalitásokban és régióban, ÉLHET.

Felvetéseimmel arra szeretném felhívni a társadalom figyelmét, elsősorban tudós-társaimét, hogy az életszínvonal helyett az életminőség sokkal összetettebb értelmezésére van szükség a jövőben. Amennyiben tudatos fejlesztési stratégia alakítható ki ezen a téren is (lásd a „keleti nyitás” stratégiájának sikerét) akkor Hazánk további felzárkózása, esetleg „különleges, egyedi modellje” megszilárdulhat, illetve újabb látványos eredményeket érhetünk el.

HERVAINÉ SZABÓ GYÖNGYVÉR

A menyegző még nem ért véget

*A történelmi múlt és az identitás alapú külpolitikák ütközései
a közép- és kelet-európai térség államfejlődése törésvonalai mentén*

The Wedding is not Over Yet

Abstract

After the end of the Cold War, the identity based foreign policy of CEEC countries was focused on Euro-Atlantic orientation. After the Eastern Enlargement of the EU/NATO the new member states, concerning success and failure of neighbourhood policies decided reformulate this identity policy toward former USSR countries. These initiatives have got new accent after the Lavrov, minister of foreign policy of RF, study and Tri Seas initiatives.

Keywords: identity, foreign policy, CEEC countries.

Absztrakt

Közép-Európában a hidegháborút követően a külpolitika identitás központú kialakítása az euro-atlanti orientációt jelentette. Az EU/NATO keleti bővítését követően, az új tagországok az európai szomszédság politika sikerei és kudarcai láttán ezt az identitást láthatólag újragondolják, különös tekintettel az egykori szovjet tagországok vonatkozásában. Mindez új akcentust kapott Lavrov, az OF külügyminisztere tanulmányában, és a Három Tenger kezdeményezésekben.

Kulcsszavak: identitás, külpolitika, Közép-Kelet-Európa.

Negyedszázaddal a kommunizmus közép-kelet-európai összeomlását követően, a nemzetközi politika és a nemzetközi kapcsolatok olyan turbulenciát mutatnak, amelyek a hidegháború újjáéledésére, illetve a térség mintegy ezeréves múltját érintő események felkavarodására utalnak a kelet-nyugati orientáció és másság értelmezéseiben. A térség államai a rendszerváltás hatására gazdasági és politikai globalizációs folyamaton mentek át, amelynek specifikumát az ET normatív politikai dokumentumai, illetve 2004-től az EU tagság, illetve a Nagy Európa terv, az EU szomszédságpolitikája adták. Az EU tagállammá vált közép-európai országok számára a külpolitikai váltás azt jelentette, hogy beilleszkedjenek az EU/ NATO politikai irányvonalba, meghatározzák, miként lesznek részesei a Nagy Európa programnak, az EU és a NATO keleti bővítésének. Ez nem is okozott gondot, mindegyik ország a saját érintettségének megfelelően vett részt e programokban, közreműködött a színes forradalmak ösztönzésében a saját hangsúlyainak megfelelően. A vissza Európába jelszóval lezajlott külpolitikai fordulatban a rendszerváltást követő „közép-európaiság” korszak azt az ideológiai célt szolgálta, hogy a Varsói szerződés és a KGST tagállamai igazolják másságukat és eltérésüket Ke-

let-Európával szemben, majd az EU/NATO tagságot követően levessék a közép-európai mellényt, és magukat a Nyugat részeként láttassák. Az EU/NATO keleti bővítése azonban nem légüres vákuumban történt, hanem akkor, amikor az EU megfogalmazta a Nagy Európa programot, a NATO pedig átalakította magát a demokratikus államok jogközösségévé, amely modellek normatív értékkel és követendő példaként, tagsági rendszerrel bírnak. A kontextus további új eleme az volt, hogy a Lisszaboni Szerződést követően életbe lépett az EU új rendszere, amelyben a külpolitika nem pilléreként jelent meg, hanem átfogó közös politikai rendszerként. Mindez Magyarország esetében a szomszédságpolitikát értelmezhetlenné tette az EU realitásai között, az Ukrajnával és Szerbiával kapcsolatos politika a „keleti bővítés” EU politikájának vált részévé, és alapjában új feladatot jelentett az EU politikák értelmezése is. Magyarország esetében a három külpolitikai cél közül (NATO/EU orientáció, kiegyensúlyozott szomszédsági kapcsolatok, és felelősség a magyarságért) csak a magyarság iránti felelősség maradt, ami jórészt EU belülggyé vált. Ezzel párhuzamosan megkezdődött az új tagállamok europaizálása a külpolitikában, amibe beletartozott a demokrácia és emberi jogok terjesztése, a szomszédságpolitika, a nemzetközi segélyezés, a keleti nyitás politikája. Az elmúlt években mind Nyugaton, mind Oroszországban erőteljesen zajlott a keleti tagállamok külpolitikájának feldolgozása is, amelyek közül az identitás és szolidaritás Kelet-Közép-Európában a legátfogóbb elemzési nézőponttá vált.

Az EU identitás alapú külpolitikája az új tagországok és Kelet-Európa irányába

Az EU Foreign Policy Scorecard, az EU új külpolitikája indulása óta értékeli az EU és tagállamai külpolitikai teljesítményét: 2010–11-ben az Oroszországpolitika Kína után a második legfontosabb célkitűzés volt, a Nagy Európa pedig a 4. helyre került (3. az USA, 4. a válságmenedzsment, 5. a multilaterális kérdések). A kapcsolatok 13 témában az orosz, 14 témában a keleti szomszédság kérdéseit érintették. A legfontosabb kérdés a Nyugat-Balkán rendezése volt, a vízum a keleti térség államainak, Transznyitria, Abházia és Dél-Oszétia, a Karabah-Nagorno probléma rendezése. 2012-ben még mindig Kína a legfontosabb, Oroszországgal javulnak a kapcsolatok a keleti partnerség tárgyában. A legaktívabb állam a keletiek közül Lengyelország volt, csakúgy, mint 2013-ban 8-8 témával, Csehország a 11., 6 téma felkarolásával. A 2013. évi jelentés már jelezte, hogy Putyin visszatéréseivel az elnöki posztra a keleti demokratizációs folyamatok megakadtak. A 2014. évi jelentés a szokásos sorrendben zajlott: ám amíg korábban sikersztori volt az orosz külpolitika – a tagállamok egységessége alapján –, addig 2013-tól a

tagállamok megosztottá váltak, és preferálják az állami politikai lépéseket, szemben a korábbi közösségi célokkal.

A 2014-es jelentés hangsúlyozza a városi liberális csoportok támogatásának megszűnte után a konzervatív értékek és az illiberális retorika megjelenését az orosz politikában. Az EU jelentés 2014-et illetően megjegyzi, hogy Moszkva nyomásgyakorlása Kijevre, a társulási szerződés aláírásának megakadályozása meglepte az európaiakat, akik nem voltak tisztában azzal, milyen politikai töresvonalak voltak az ukrán politikában. A „normatív és geopolitikai nézőpontokat illetően az EU nem jól játszott, és ugyancsak nem volt képes az orosz politikát befolyásolni a szír kérdésben sem. Összességében a jelentés aláhúzza, hogy Európa nem képes Oroszország politikai viselkedését befolyásolni, a tagállamoknak (Svédországnak és Lengyelországnak, akik a keleti partnerség kezdeményezői voltak), elfogadhatatlan az orosz nyomásgyakorlás, ám az EU alábecsülte Oroszországot, és nem tette kellően vonzóvá a kelet-európai autokratikus vezetőknek a társulási szerződést, és nem találta meg a választ az Eurázsiai Unió projektre sem. Az Oroszországgal való kapcsolatokban vezető szerepkört játszott Németország, Magyarország, Lengyelország, Litvánia, Románia és Svédország. Kiemelten magas volt Lengyelország aktivitása (3 altéma vezetése).

A 2015. évi jelentésben Oroszország már az első számú EU külpolitikai témává vált. Az EU politika egysége magas lett, és a teljesítmény A-szintű, azaz majdnem a legmagasabb. 2014-et a partnerség végének tekintik, és a szkeptikusoknak adtak igazat, az EU 25 éves tevékenysége értelmetlen volt – írják az elemzők. A partnerség a modernizációért sem modernizációt, sem partnerséget nem hozott, nem eredményezett a szomszédság államai jövőjét illetően közös víziókat. Az EU nem volt felkészülve az oroszok visszatartó szerepére, rosszul készültek Putyinból, a hidegháborút követő európai rendszer erővel való visszaverésére. Az EU-indikátorok az illúzió politikái, magyarul: reálisabb politikára lenne szükség. A jelentés különösen Berlint támadja, mivel a fő támogató Berlin volt a modernizációt, a megbékéltetést illetően, és sokáig kizárólagosan ők tárgyaltak Moszkvával. A 2015. évi jelentés először fogalmazza meg, hogy Európának új stratégiára van szüksége, új módon kell Oroszországot bevonnia, ám nem szabad megtagadni az európai választás jogát azoktól, akik ezt megtették (Ukrajna, Moldova, Grúzia, Nyugat-Balkán). A jelentés szerint 2014-ben alapvetően megváltoztak az EU-Oroszország kapcsolatai: Oroszország a Krím megszállásával és Kelet-Ukrajna előzőnlésével „Európa kérdéses stratégiai partneréből” „Európa komoly stratégiai gondjává” tette magát. Az európai rend ilyen megkérdőjelezése nem történt meg 1945 óta. Az EU lassú volt és reaktív, a rendszeres ukrán tárgyalások ellenére is. A csata nem zajlott le, és más országok esetében is kockázatos események várhatók. A politikai tájkép a régióban erőteljesen ellentmondásos.

A 2016. évi jelentés szerint Oroszország már nem az első számú akadály az EU külpolitika számára, hanem egyike az EU problémáinak. A tagállamok nyomás alá helyezték az EU-t, alkalmazkodjon az új környezethez, miszerint Oroszország a szíriai háború fontos szereplőjévé vált. Magyarország a kerítéssel, az Egyesült Királyság a Brexittel, a közép-európai országok a menekültügygel tették kockára EU iránti elkötelezettséget – hangzik a kulcsmegállapítás a 2015. évre vonatkozóan. A politikai szankciók Oroszország esetében nem hozták meg a várt gyors összeomlást, a szankciók politikai ára az EU tagországok számára magas. 2015 elején Mogherini és a brüsszeli bürokrácia kiadott egy tanulmányt, amelynek a lényege az volt, hogy az EU végső célja nem Oroszország elszigetelése vagy összeomlása, lerombolása, hanem az, hogy módosítson viselkedésén a nemzetközi jognak megfelelően. Kadri Liik *The real problem with Mogherini's Russia paper*” c. cikkében kifejti, a Mogherini-tanulmány teljesen félreérti Oroszországot, amely számára a nyomásgyakorlás választott identitásából fakad: a nagyhatalmi státusz befolyási szférát jelent a határok mentén, és nagy hiba a Kreml szövegeit sima retorikai vagy propagandaeszközöknek tekinteni. A 2015 novemberi Juncker-levél Putyinhoz, számos állam vezetőjét váratlanul érte, és hasonlóan az orosz külpolitika meg nem értését mutatja.

Az EU 2016. évi „Azonos víziók, közös cselekvés: erősebb Európa, az EU globális kül- és biztonságpolitikája c. dokumentuma (Mogherini) a globális politika alatt az eszközök és politikák széles választékát érti: a katonai képességeket, a terrorizmusellenességet, a munkalehetőségeket, az inkluzív társadalmat és az emberi jogokat, a béketeremtést, az államok és társadalmak ellenálló képessége fejlesztését. A szoft és a hard politika kombinálását, az EU stratégiai autonómiáját. Az EU autonómiája a globális nyomások és helyi dinamika kérdéseivel való megbirkózást jelenti, meg kell küzdeni a szuperhatalmakkal és a széttöredezett identitásokkal. Megtanultuk, szomszédunk gyengesége a mi gyengeségünk. „Az EU polgárainak érdeke az államok és társadalmak ellenálló képessége fejlesztése Közép-Ázsiát és Közép-Afrikát is beleértve. Oroszországgal a kapcsolatokat a nemzetközi jog alapján kívánja rendezni, először elismerve az érdekek átfedését. A kapcsolatok szelektív együttműködést jelentenek: a szomszédok jogának biztosítását a szabad választásra és együttműködést a közös érdekekben. Ugyanakkor az EU tagállamai és az EU intézmények nem egyformán ítélik meg ezeket az ügyeket. A legáltalánosabb nézet, a jelentésekben megfogalmazott szkepticizmus: Oroszország nem integrálható, Oroszország mássága evidencia, sőt az új tagországok politikájában végbement változások is azt mutatják, hogy ezen országok európaisága, az Európa Klubhoz való tartozása is megkérdőjeleződik, gyakran maguk az államok által.

Oroszország identitása az európai és az orosz külpolitikai nézőpontok alapján

Az EU identitása egyértelműen a nyugat-európai individualizmus, az emberi jogok mint magánjogok értelmezése mentén kialakított, ami a norma; a nyugati államiság is maga a norma, szemben az autoriter berendezkedésekkel, és elsőbbséget adva a gazdasági szabadságjogoknak. Az EU autonómiája legújabb megfogalmazása „a globális nyomások és helyi dinamika” kérdésévé teszi az európai tagországok és a szomszédos államok kapcsolati rendszerét, nem hagyva abban teret a nemzetállami határ menti kapcsolati dinamikának.

Az EU dinamika megőrizte a nyugati kereszténység kizárólagosságtudatát a legjobb civilizációra. Elég csak utalnunk arra, hogy miként változott meg Bizánc értékelése, miként tekintette „a nyugati keresztény kultúrkör” a Velence és a keresztetek által kifosztott, kirabolt, megosztott és védekezésre alkalmatlanná tett Bizáncot a Nyugat által „europaizáltak” 1204–1265 között, ugyanakkor megtagadva Bizánc szerepét, a görög kultúra átörökítésében, a bizánci művészek Itáliába, Spanyolországba, Moszkoviába kirajzását, a reneszánsz megindításában. Ugyancsak a kizárólagosságtudat érvényesült az egyházak egyesítése témájában, ami napjainkig kiemelt fontossággal bír. Amikor a firenzei zsinat a 15. században kimondta az egyházak egyesítését, (amit Isidor pátriárka hathatós közbenjárására alakítottak ki) és az ortodox egyházat Róma fennhatósága alá rendelte, nem nyerte el Moszkva jóváhagyását. (Isidor jellegzetes személyisége a kelet-európai római katolikus térítőknél, akit Moszkva börtönbe vetett, Novgorodot és Pszkovot, a lengyel és ukrán egyházat szervezte Róma alá, majd jelentős pozíciót töltött be a Vatikánban, végül a török megszállta egyházmegyékben fejezi be pályafutását.) A 16. század közepén a lengyel-litván és orosz háború időszakában a nemzetközi jog hiányában a pápa közvetített a felek között több ízben, így Báthory István és IV. Iván között is a livóniai hadjáratokban. Különösen érdekes Possevino követi közvetítő szerepe, akinek feladata volt a török elleni koalícióra rávenni a cárt. A cári fogadáson kiemelkedő volt Possevino és IV. Iván vitája, mivel mindketten Izidorra hivatkozva értékelték eltérően a nyugati és ortodox kereszténység egysége megvalósulását. Possevino Báthory István lengyel–livón király bizalmasa volt, és támogatta Báthoryt Moszkva elleni harcaiban is, láthatólag Báthory javára vezette a tárgyalásokat, aminek eredményeképp a cár elvesztette Livóniát. Ugyanakkor a cár nyilvánvalóvá tette, hogy Moszkva nélkül nincs rend a határvidéken. A Kelet-Nyugat határvidék folyamatosan részévé vált az európai küzdelmeknek, és a későbbiekben nyilvánvalóvá vált, hogy a cél: a térségben a határléteket állandóan tudatosítani kell. Az ortodox és katolikus egyház együttműködése, az egyházfők 2016. évi kubai találkozóján ismételten témává vált; jelentőségét az adta, hogy Moszkva demonstrálni tudta vezető szerepét az ukrán ortodoxiával szemben.

Putyin szimbolikus athoszi látogatása 2016-ban már nem csupán Bizánc utódlását, hanem a közel-keleti kereszténység sorsáért való felelősséget is szimbolizálta.

A közép-kelet-európai identitások másik meghatározó tényezője az orosz államisághoz és annak identitásához kapcsolódik. Az orosz identitáspolitikai elemzése az elmúlt negyedszázad nemzetközi politika elméleti és területi tanulmányokat érintő szakirodalmában csakúgy benne van, mint a történetírás hagyományában.

Az elmúlt negyedszázadban az Orosz Föderációban is alapvető feladatot jelentett a történelem újragondolása: az Orosz Föderáció, mint államiság értelmezése. Az OF történetírásában alapvető kérdés, melyik korszak történetírása elfogadható, melyik időszakhoz lehet visszatérni. Hamarosan világossá vált, hogy hatalmas munkát jelent már az is, hogy az orosz térség egyes helyeit, annak történetét, „a roszijszkaja” történetet vagy az orosz történelmet értsék-e feladat alatt. Ahogy az Orosz Föderáció a jelicini korszak szétesett regionalizmusából, Putyin első elnöksége alatt kezdett centrálisan szervezett állammá válni, úgy fogalmazódott meg az igénye az orosz történelem újragondolásának, hogy segítse az Orosz Föderáció új szerepe kialakítását az orosz külpolitika hagyományainak feltárásával.

A történeti szakirodalom nem érti, miként mondhatott le Rettegett Iván Livóniáról, ami abból következik, hogy a premodern birodalmi működés logikája nem nagyon ismert a történetírásban, mivel a nemzetállami logika mentén való gondolkodás következtében nincs a politológiának kellő mély ismerete a birodalmi államiság természetét illetően. A birodalmaknak van perifériája, és a perifériának is van külső perifériája (az ún. y krajna – azaz a határ perifériája), és Livónia ily módon sem a belső, sem a külső érdekszférájába nem tartozott az Orosz Fejedelemségnek.

A Lavrov-tézisek, „Oroszország történelmének külpolitikai értelmezése”, 2016 tavaszán nem másra vállalkoztak, mint arra, hogy bemutassák, az orosz külpolitikának voltak és vannak választási lehetőségei, az orosz fejedelmek és cárok mindig tudták, mit kell választani, lényegében képesek voltak a 16. század óta a határvidék államisága befolyásolására, sőt Oroszország 1648-tól az európai rend szavatolójává vált. A történelmi események kiemelt jelentőséggel bírnak, november 4-ét Putyin visszaállította a nemzeti egység napjává, arra emlékezvén, hogy az egységes lengyel-litván államot, mely kihasználta az orosz állam gyengeségét és elfoglalta Moszkvát, sikerült kiűzni. November 4. 1649–1918 között volt nemzeti ünnep, amit a bolsevik november 7. vett át. Az orosz külügyminisztérium, a „poszolszkij prikráz” a 18. sz. első felében már vállalt magára hasonló feladatot, az orosz történelem megírását külpolitikai stratégiák és célok eléréséhez.

A Lavrov-tézisekből egyértelmű, Oroszország nem fogadja el az EU-t, mint a nemzetközi regionális rendmeghatározó elemét, csak a De Gaulle és az Adenauer, Schmidt-korszak EGK rendszeréig tekinti az európai folyamatokat a nemzetközi rend legitim részének⁶. Az orosz történelempolitika új szerepkörét Ivan Kurilla, a szentpétervári Európa Egyetem professzora, az orosz külpolitika radikális meg-

változásaként értékeli, amelyben a külpolitika elemeinek alátámasztását szolgálja a sztálini külpolitika egyes elemeinek újraértékelése (Sztálin és a jaltai szerződés).

Paul Vallet szerint a történetírást érintő konfliktusok az orosz-ukrán – következésképp az orosz-nyugati – feszültség kulcstényezőjét alkotják, tehát a kezelésük is ennek alapján történhet. Oroszország hatékonyabb volt a történelmi információk fegyverre alakításában, ami a Nyugat érvrendszerének átalakítását igényli a befagyott konfliktusok lezárása érdekében. Az ukrán-orosz válság egyértelműen érinti az EU szomszédos tagállamait, a NATO szervezetét, és a hidegháborút követő legsúlyosabb válságként értékelt. A konfliktus központi eleme, hogy Ukrajna elkülönült politikai egység-e, szuverenitása és elkülönült jellemzői legitim jellegűek-e. A legitimitás vitatott kérdései: a Kijevi Rusz protoállam-e, amely a mongol hódítást követően, majd a lengyel-litván háború utána 17. században „csatlakozott” Oroszországhoz, továbbá a rövid életű ukrán államiság a bolsevik forradalom után, a náci agressziót követő kollaboráció tekinthető-e legitim alapnak egy önálló állam létezéséhez. Az EU tagállamai ebben a kérdésben megosztottak. A nyugati gondolkodásban az Orosz Föderáció másságát a cári, birodalmi imperialista politika újjáéledésével magyarázzák. Alapvető hiba, hogy a Nyugat nem képes szakítani azzal a Nagy Európa terv tézissel, miszerint Oroszország egyike a kelet-európai kisállamoknak, azonos rangú Litvániával vagy Belorussziával. (Vallet, P., 2016) Ezzel szemben a hamburgi központú Körper Alapítvány az ukrán krízis kirobbanását követően megkezdte a történelempolitika kutatását, rendszeres konferenciák szervezésével. Eltérően más szakmai köröktől, itt Oroszország bevonásával történik a dialógusok szervezése. Abból a meggyőződésből kiindulva, hogy Oroszország Európa része, Európa politikai, gazdasági, társadalmi kihívásai nem oldhatók meg Oroszország nélkül, az orosz-európai megbékélés minden európai ország és Oroszország számára is létfontosságú.

Mind az európai, mind az orosz történelmi elemzések egyértelműen azt mutatják, hogy a kelet-európai és részben a közép-európai térség a keleti és nyugati történetírás által egyaránt határvidékként értelmezett; „kresy”, „ykraina”, „okresznosztj”, azaz a határvidékek megléte, alapvetően természetes dolog, hogy e térségben az államok szabdalhatók, a határok átrajzolhatók, a társadalmak problémásak, az államok gyengék, az elíttek megbízhatatlanok és kiszámíthatatlanok. A kérdés az, miként érzékelik a folyamatokat az EU tagállammá vált közép-európaiak és az Oroszország és EU határán levő kelet-európai államok.

A kelet-közép-európai tagországok külpolitikai identitása a Baltikumtól az Adriáig

Finnország, finnlandizáció, és az új orosz külpolitika

A finn külpolitika Finnország EU tagságával, de a NATO szervezetébe való be nem lépéssel részben megőrizte kettős jellegét, a Nyugat része lett, de nem kívánta provokálni Oroszországot. Finnország a helsinki folyamat folytatásában érezte magát, ám az ukrán eseményeket követő erőteljes NATO és orosz jelenlét a Baltikumban megváltoztatta biztonságérzetét, és megjelent a NATO-hoz való csatlakozás politikai igénye is. Finnország, mint nyugati ország, környezete változott meg, és a katonai erő gyakorlása Finnországgal nem kizárható, állapítja meg a legújabb finn külpolitikai stratégia.

Az Aland Szigetek speciális státusa ellenére, Finnország az északi térség védelmi kooperációja részének tekinti magát, amibe beletartozónak tekinti a balti államokat is. Finnország az EU védelmi közösségének része, annak közös külpolitikája jegyében cselekszik, és a NATO-t tekinti a biztonság megteremtőjének a régióban. A biztonság legveszélyesebb elemének a szervezett bűnözést, az illegális határátlépőket, az informatikai bűnözést, az információs operációkat és a terrorizmust tekinti. Szemben a 2014-es erőteljes finnlandizációval (nem áll szemben az oroszokkal, és megőrzi nyugati identitását, azaz szemet huny az orosz szuverenitást sértő akciók felett), Finnország már nem azt az utat választhatja, hogy izolálja magát, nem maradhat kívülálló, védelmi kapacitását környezetéhez kell igazítani, folyamatos védelmi kooperációban szomszédjaival. Finnország célja az ország nemzeti státusa erősítése, felkészülése a válságkezelésre és a nemzeti védelemre: célja az EU védelmi képessége megteremtése, területe és polgárainak védelme, az EU katonai és védelmi iparága megteremtése, az Európai Védelmi Piac megteremtése, a gyors védelmi képesség megteremtése a terrorista, természeti vagy emberek okozta katasztrófától. A közös biztonsági és védelmi politika képességének megteremtése, az EU védelmi képesség NATO összehangolása a célja. Finnország a NORDEFKO része (északi védelmi együttműködés), ám az USA jelenléte, a NATO a finn védelem legfontosabb eleme, ezért erősíteni fogja nemzeti védelmi képességét, az interoperabilitást, az anyagi és szellemi, a gyakorlati együttműködést. Oroszország politikáját az EU-tagság határozza meg, célja az EU-Oroszország együttműködés elérése, a jól működő finn-orosz kapcsolatrendszer.

A finn civilizációs tájkép ugyanakkor sajátosan eltér a többi északitól, jelentős katolikus egyházi jelenléttel és 50 000 feletti ortodox hívővel. A Finn Nagyfejedelemség az Orosz Birodalomban főként puffer zóna funkciót töltött be a finn háborút követően, és megindult a nemzeti fejlődés, ami nem párosult az orosz

cárhoz való kötődéssel. A demokratikus független állam a Molotov-Ribentropp paktumot követően orosz befolyás alá került. A Finnek Pártja euro-szkepticista, oroszellenes, migrációellenes, ellene van a finn csapatok külföldön való állomásoztatásának. (Martikainen, T.–Pynnöniemi, K.–Sinikukka, S., 2016) A témakör az Orosz Föderáció esetében a NATO regionális blokk stratégiájának részeként értékelt. Ebben a Viking Blokk részét képezi Nagy Skandinávia- Svédország, Norvégia, Dánia, Izland, Észtország, Lettország, a Nemzetközösségi Blokk (Lengyelország és Litvánia, Ukrajna), a Fekete-tengeri Blokk (Románia, Bulgária, Moldova és esetleg Grúzia), azaz az Intermárium térsége. (Korybko, A., 2015) (Korybko, A., a Sputnik hírügynökség tudósítója és esszéírója, tipikusan azon személy, akit az orosz hibrid háború tényelferdítő és hamisító személyeként lehet nyilvántartani, jelenleg az USA-ban él.)

Litvánia a második Kijevi Rusz

A térség harmadik történelmi narratívája a litván birodalom történetéhez kapcsolódik. A birodalom létrehozására a lehetőséget Dzsingisz kán adta meg, aki szétverte a Galícia-Volhínia fejedelemséget. Algirdas szerint a teljes Rusz Litvániához kell, hogy tartozzon, és rendszeresen támadták a Rusz területeit, és fokozatosan átvonták azokat informális birodalmi határukhoz. Algirdas időszakában (1296–1377) a Litván Nagyhercegség Európa legnagyobb állama volt. E minőségében leginkább ezt az állapotot lehetett birodalomnak nevezni. Az orosz térségek előkelőit litvánokra cserélték, megszüntették a fejedelemségi rendszert, a tulajdont elkobozták és litvánoknak osztották ki. Olyan nagyvárosokban is, mint Novgorod, a litván párt győzedelmeskedett, alárendelte Novgorodot saját politikájának fegyveres harcok nélkül. Litvániát is nemesi klánok uralták, csak ott a széthúzás és a politikai válságok kivételesek voltak, és csak szélsőséges esetekben fordultak csak elő.

A Litván Nagyhercegség (LNH) agresszív és expanzionista politikát folytatott (szemben a békés keleti terjeszkedésről szóló narratívákkal), és viszonya a német lovagrenddel nem áldozati volt, hanem vetélkedés a különböző területekért. 1358-ban Algirdas a Római Birodalom császárához írott levelében azt követelte a megkezesztelkedés áraként, hogy megkaphassa Samlandot, Courlandot és Semigalliát, Latgallia egy részét. Később Vytautas 1413-ban ugyanezt követelte, valamint egész Poroszföldet az Osa folyóig. A litván állam a Lublini Uniót követően Grodnóba helyezte székhelyét, míg Lengyelország Krakkóból Varsóba. A Trakai, Vilno, Krakkó területek képezték a birodalom központi területeit, amely térségekben a pogány vallás és a katolicizmus váltakozott, majd a kereszténység felvételét követően nem engedélyezték ortodox templomok építését, és ortodoxok nem tölthettek be állami tisztségeket. A 16. századra a vallási megosztottság markáns vonalat jelentett a központi térségek elit katolikus lengyel, protestáns livón lakossága és az ortodox periféria között. A belorusz történészek ezt a határt jóval keletebbre, Fekete

Rusz' területére teszik, más litván történészek Minszk és Mogiljev tartományokat is ide értik. E politikai entitást Litván-Orosz Államnak nevezik, amelyre a litván jog kiterjedt. A Litván Birodalom elemzésében a birodalom-szakértők a centrum és periféria mellett meghatározták a periféria perifériája fogalmát, azaz „Ukrajnát”. A livón birodalom Ukrajnája nem csupán meghatározott területet jelentett, hanem Zemaitija, a Kesgailas család tulajdona lakosságát is, ami külön politikai egységet, külön uralkodó elittel, önkormányzattal, regionális tudattal és helyi jogrendszerrel bíró egységet jelentett. Mintha magyar kifejezéssel élve, „Csák Máté földjén külön törvények érvényesültek volna”, hasonló helyzete volt Viliniának is, amely térségben a Gedimindis és az Alseniskai családok megőrizték patrimonális hatalmukat. Kijev és Szmolenszk térségében a Gedimindis és Rurik családok megőrizték területi autonómiájukat, míg Csernyigov és a Felső-Oka térsége az informális birodalom részét képezte. A határok nem voltak fixek, a tényleges uralmon túl a hegemonia, az informális birodalmi hatás mellett a szuverenitás is kialakult, ami kiterjedt Tver, Rjazany, Pszkov, Novgorod, Moldova térségére is. 1520 táján egész Közép-Európa Vytautas befolyása alatt állt, még Moszkvában védelme alatt állt II. Vaszilij cár is, és beleszólt a tatár kánok kinevezésébe.

A Pax Lituanica hatalmas térséget fogott át, fő feladata a távolsági kereskedelem biztosítása volt, a politikai anarchia elkerülése. A litvánok garantálták a varégoctól a görögökig vezető utat, a Német Birodalom és Rusz' közötti átjárókat. Novgorod, Krakkó, Riga, Vilnius, Tallin voltak a gazdasági központok. A litván politikai osztály (a nemesség) polonizálódása a két állam uniójához vezetett, és alapvető kérdés volt, ki tudja-e terjeszteni koloniális uralmukat Ukrajnára. A litván állam nagy stratégiája az volt, hogy Moszkva elől elveszik a szuverén területeket, sőt magát Moszkvát is. Azonban az tény, hogy a litvánok (és majd a lengyelek) a katolikus kereszténység utolsó keleti bástyáinak tekintették magukat (szemben az északi protestantizmussal és az orosz ortodoxiával), elmulasztották a kulturális, civilizációs szerepet, a kulturális vonzerőt. Magukat a Kijevi Rusz örökösének tekintették. A litván birodalom csakis úgy létezhetett, ha lerombolták a Kijevi Rusz politikai egységét, és újraképezték a politikai központot. A projekt nem bizonyult sikeresnek, Vilnius nem lett második Kijev, nem tudták a rutének, ukránok és beloruszok politikai egységét megteremteni. (Norkus, Z., 2007)

Litvánia külpolitikájában két szakasz különböztethető meg: az első, amelyben Litvánia ismételten a Nyugat része lett, a második, Antanas Valonis külügyminiszter megfogalmazásában, a regionális központtá válás, ám ehhez földrajzi térre lenne szükség. A Baltikum túl kicsi, túl sokan osztoznak rajta, amihez konstruálni kell egy új geopolitikai szubrégiót, ami objektív realitását adhatja egy új litván vezető szerepkörű identitásnak. Ezért ki kell alakítani az EU/NATO keleti előszobáját, a „Reál Európa” megteremtéséhez, azaz az európai civilizációt keletre kell terjeszteni, a civilizálatlan FÁK térségekre és Oroszországra. Litvánia szerepe, a

civilizációterjesztő funkció, Litvániát körül kell venni minden oldalról demokratikus, európai stílusú szabad államokkal. Az akadály az, hogy ezzel a szerepkörrel Lengyelország kíván élni. Ugyanakkor 1990-től a stratégiai partnerség Lengyelország és Litvánia között életbe lépett. Antanas Valinois külügyminiszter a függetlenség 10. évfordulóján kifejtette, hogy Litvánia, Lengyelország támogatásával vezette a vilniusi folyamatot, azaz a szolidaritás kialakítását Közép- és Kelet-Európában a Balti-tengertől a Fekete-tengerig, és így a régió az EU legígéretesebb régiója lehet, a két állam hajtóereje és kulcs kapcsolódási pontja alapján. Ezzel szemben Lengyelország célja, hogy ne keletkezzenek újabb megosztottságok Európában, és az észak-déli tengely mentén történő együttműködés erősítése a cél. Ebben Lengyelország fő vetélytársa Németország, és ha másképp nem lehet ezt megakadályozni, ki kell használni az amerikai kártyát, és Lengyelországot az Ukrán és Belorusz politika fő alakítójává kell tenni. A megosztásban Lengyelországhoz Ukrajna, Litvánia szerepe csak Königsberg és Belorusszia esetén lehetséges valamilyen különleges esetben. Összességében Vilnius feladata Kalinyingrád kérdésére és az oroszokkal való kapcsolatra szűkítendő. Másrészt 2005-ben Condoleezza Rice Vilniusban hívta fel Litvánia szerepére a figyelmet, Belorusszia az európai diktatúrák utolsó bástyája lebontásában. (Jonavicius L., 2006).

A lengyel birodalmi örökség az új Európában

Az egyik legbefolyásosabbak egyike a lengyel külpolitika, amelynek erőteljes szerepe volt az EU és a NATO keleti politikája, az Oroszország elleni szankciók, illetve a NATO-bővítés politikáinak alakításában. A lengyel külpolitika természetesen nem egységes, eltérő pártok és csoportok más és más politikai gyakorlatot folytatnak. A lengyelek szerepkörét az EU-ba való belépéskor több definíció is érintette: középhatalom, hegemoniára törekvés vagy az amerikaiak trójai falova. A keleti politika kezdeményezése (a svéd külpolitikával közösen) azt a célt szolgálta, hogy Lengyelország az EU-hoz igazítsa a lengyel nacionalista, ún. romantikus külpolitikát. Mindez megfelelt a rendszerváltó politikusok igényeinek, azonban nem találkozott a lengyel fiatalok szükségleteivel, akik egy normális országban szeretnének élni, ahol nincsenek szuronyok, erődök, bástyák és privilégiumok. A politikai realista nézőpontok alapján Lengyelország identitása belülről erősítendő, és külpolitikájában el kell fogadnia a realitásokat, a körülötte lévő nagyhatalmi érdekeket. A demokratizáció a biztonság legfontosabb eleme, a szomszéd államok demokratizálása pedig Lengyelország biztonságát növeli. A politikai idealizmus vagy romantikus külpolitika ezzel szemben azt tűzte ki célul, hogy Lengyelország szerepe az EU-ban a nemzetközi jogból fakadóan kiemelt, elválaszthatatlan a nemzetközi politika morális rendjétől, és küldetése van: szabadságot kell vinnie a keleti területek államaiba. A lengyel szabadság morális érték, és ezen államoknak arra kell törekednie, hogy hasonlót érjenek el. A len-

gyel identitásjellemezői a történelmi meghatározottság, a geopolitikai helyzet (nyugati és keleti civilizáció határán való létezés), az elvesztett szuverenitás emléke, a katolicizmus és a fragmentált nemzetértelmezés (nemesi, úri értelmiségi/népi). Ennek alapján Lengyelország Nyugat-Európa keleti bástyája, a Nyugat általi létezéseszményített állapot, Lengyelország szerepe a Nyugat megvédése a keleti inváziótól, a segíteni keleti szomszédjait a szabadságért és a nemzetközi igazságosságért való küzdelemben. (Klatt, M., 2011)

2011 óta jelenteti meg a New Eastern Europe folyóiratot a wroclawi College of Eastern Europe a Gdanskban létrehozott Európai Szolidaritás Központ támogatásával. A folyóirat nyitó száma „Új Kelet-Európának” a keleti blokk azon országait tekinti, ahol minden ismerős: ismerős a politika, a gazdaság, az életstílus, a gondolatvilág, ismerősek a városok és a vidéki tájak. Kelet-Európa az a hely, ahová nem tudunk biztonságosan elutazni, mert túl sok a kockázat. Kelet-Európa az, ahol az elmaradottság, a szegénység, a politikai szabadság hiánya, a másság és világ szintelen változata, a szürkeség érvényesül. A keleti tagállamok számára ők a szegény rokonok, szerencsétlen lelkek, akikkel nagylelkűek lehetünk, szolidárisak, jótékonyak, de távolságot célszerű tartani, akiket inkább megtűrhetünk, mint kedvelhetünk.

A folyóirat földrajzi fókuszja a Baltikumtól az Adriáig terjed, ahol korábbi hősök kísértének. A hősök egy különleges csoportját a disszidensek képezik: Havel a disszidenseket kulturális kódok közvetítőinek tekinti, akik egymás sorstársai, disszidens az igazság közvetítője, amit senki nem akar elmondani, aki tudósít a rendszerről, az áldozatairól, aki paralel világot épít, saját kapcsolata van a külvilággal, a külpolitikával. A disszidens szerepe, hogy megtanítsa az embereket az új értékekre, a bizalomra, becsületességre, szolidaritásra és felelősségre, aki a változás szellemét közvetíti. A disszidensnek olvasói vannak, ha a rendszer változásával hatalomra jut, prófétává válik, és tanait futószalagon szállítja olvasóinak. Ennek ára azonban a gondolkodás kínjától való megfosztás és egy kritikátlan attitűd az új világ berendezkedésével szemben (Milosz, Cz.). A folyóirat nyitó számában a harmadik disszidens Konrád György, aki szerint csak a szabad emberek egészségesek, és csak az egészségesek tudnak sorsukról dönteni. Húsz év elteltével még mindig az a kérdés, hogyan éljük túl a rendszert, amely még mindig nem szabad, és az egyén sorsáról intézmények döntenek. (Betliy, O., 2011) Tíz év alatt a folyóirat mindvégig a keleti-nyugati határtér kérdéseit vizsgálta a politikai publicisztika eszközeivel, hol optimistább, hol pesszimizistább hangvétellel, de mindvégig liberális nézőpontból.

Ukrajna, mint az extrém turizmus helye

Az Új Kelet-Európa folyóirat kellően kritikus Ukrajnát és az EU-t illetően. A 2009-től elfogadott keleti partnerség politika új szintet jelentett az EU külpolitikájában, és a hat ország számára megnyitotta a tagság lehetőségét, a vízummentes közlekedést, az EU és a tagországok közötti intézményes együttműködés kereteit

kivette a nemzetközi jog felügyelete alól, és megkezdte a leendő tagországok pénzügyi támogatását. A csalódás, mivel a keleti partnerség alig jelentett többet, mint szabadkereskedelmi társulást (kivéve Azerbajdzsánt, amely nem volt a WTO tagja), akadozott a vízummentesség, a támogatás elolvadt a kormányközi együttműködésekben, amit a kelet-európai államok egyfajta új üvegfallként éltek meg. Hasonló hatása volt az EURO 2012 sportrendezvényeknek, amelyekhez néhány ukrán várost renováltak, Európa-ablakokat nyitva bennük. Lvov városában átnevezték az utcákat és latin ábécével írták ki az utcaneveket. Rekonstruálták a városközpontot és a repteret, stadionokat építettek. A közlekedés áttekinthetetlen volt, nem lehetett tudni, hol van megálló, menetrend egyáltalán nem létezett, bár 2012-re betervezték a megbízható menetrendet és a rendszeres busz- és villamos állomásokat. Donyeckből kitiltották az iránytaxikat, a főúton új járművek közlekedtek, új reptér épült, megjavították a bevezető utat, modernizálták a vasútállomást. A városközpont így akár csatlakozhatott volna az EU-hoz. A Donbass Aréna a legmagasabb minőségi stadionosztályt érte el, amit Rinat Achmetov, az egyik leggazdagabb ukrán finanszírozott, s olyan látványt nyújt, mintha UFO landolt volna a Donbass bányatelepeire. Harkovban a repteret és stadiont egy másik oligarcha építtette, sikerült hozzá egy metróállomást is építeni, a stadion melletti lakótelep egzotikus, luxuslakásokkal övezett (a falakat átfestették a klubok hirdetéseiével). A fentiek alapján, azonban ha valaki ki akart lépni az ún. Potyemkin kirakat mögül, „extrém vakációra” számíthatott.

Ukrajna a függetlenséget követően megkezdte történelmi múltja rekonstruálását: bár a SZU története még nem ért véget, ott maradt Augias istállója. (Zabushko, O., 2011) Okszana Zabuzhko szerint Ukrajna krónikus amnéziában szenved az ellopott történelmi múlt miatt. A történelmi események feltárásában a Nagy Éhínség a leginkább vitatott: 2006-ban törvényt fogadtak el az események kivizsgálásáról, de nem arról, hogy mit jelentett a sztálini politika Ukrajnában, például a városokba költözés tilalma, stb. Az ukránok három generációja nem beszélhetett sem erről, sem a zsidóellenességről, sem a Gulágon zajló ukrán felkelésekről, sem a zsidók sorsáról.

Románia – regionális fejedelemségből Nagy Románia földjeinek gyűjtögetője

Románia története hasonlóan a többi országhoz, birodalmak érintkezési pontjain vagy ütközőpontjain helyezkedett el. Németország és az OMM veresége az első világháborút követően Nagy Románia kialakítását eredményezte, ám a Molotov-Ribentropp paktum Bukovina és Besszarábia régiókat a SZU, azon belül a Moldáviai SZSZK kereteibe helyezte. A kommunizmus bevezetését, mint idegen beavatkozást élték meg, és a NATO tagságot is, mint külső határozatot érzékelték a lakosság. Románia az ortodoxia elterjedtsége miatt magát keletiként identifikálta, és egy erőteljesen vidéki, patriarchális értékeket és mentalitást felmutató országot

mutatott a rendszerváltáskor. Ahogy a finnek, észtek, litvánok, lengyelek, úgy a román politikai osztály is úgy vélte, különleges szakértelmet halmoztak fel az Oroszországgal kapcsolatos politikákban, és Románia ideális transzatlanti kikötő a Fekete-tengeren. Románia erőteljes lobbitevékenysége eredménye volt a Fekete-tenger térsége és Moldova EU-partnersége kialakítása, energia, biztonság, szervezett bűnözés, terrorizmus, nemzetközi drogcsempészet, mint első vonalbeli megállító ország megerősítése. Célja az európai jelenlét diverzifikálása a Kaszpi-tenger térségében. Stratégiai partnerként Lengyelországot választotta, magukat, mint az északi és déli frontok biztosítóit láttatja. Moldovát saját részének tekintette, erőteljesen kritizálva Moldovát, amiért az a moldovai nyelvet választotta államnyelvként. A román-moldovai viszonyt Iliescu specializált és privilegizált viszonyoknak tekintette, és két román államról beszélt. 2011-ig Adrian Nastase a két ország uniójáról beszélt, majd később egyesítésről az EU-tagság révén, sőt 2004-ben is kifejezte területi igényeit az esetleges EU-tagság körülményei között is. Románia Ukrajna esetében a román kisebbségek miatt nem alakított ki felhőtlen viszonyt, és kiemelkedő szerepe volt számos biztonsági kezdeményezésnek a Fekete-tenger térségében. Stratégiai célja a Fekete-tenger feletti uralom megszerzése, a Kaszpi-tenger térségi energiabiztonság és az euro-atlanti demokratikus rendszerek megteremtése. A román politika a magyar politika tükörképe, kiemelt fontosságot játszanak abban a határon túli kisebbségek. A román politikai állam történeti identitása szinte mit sem változott az elmúlt száz évben, célja és feladata a román földek gyűjtögetése, és területi követeléseik Ukrajna és Moldova esetében ma is részei az informális külpolitikai diskurzusoknak. A román-moldovai viszonyt is mérgezi a múlt, az 1941-ben a németek és románok általi „felszabadítást” követő holokauszt, a teljes zsidó népesség deportálása, koncentrációs táborokban való elpusztítása, és kevés szó esik arról, hogy Transznyitria az európai holokauszt legsötétebb bugyrainak egyike volt.

Bulgária külpolitikai dualizmus és függő külpolitika

A bolgár külpolitika legfőbb jellemzőjének azt tekintik, hogy nem tudott szakítani orosz kötődésével és kapcsolataival, legfőbb célja, hogy sem az EU-t, sem Oroszországot ne sértse meg. A szovjet múlt örökségének tekintik a szakértők, hogy a szovjet korszak diplomáciai hagyományaiból a szomszédsági, regionális politikai tradíciók hiányoztak. A bolgár diplomácia szakemberei Moszkvában szerzték diplomájukat, és alapvető akadály volt, hogy a MGIMO nem képzett euro-atlanti kádereket. További gond az ország gazdasági helyzete, mint az EU legszegényebb állama, nem tudja megengedni magának a keleti politikát, és miután gazdasága még jelentősen függ Oroszországtól, és nem európai gazdasági alapokra épít, érthetővé teszi az orosz külpolitikával való szembenállás gyengeségét. A bolgár gazdaság energiatülszórása azt is jelenti, hogy az egykori állambiztonsági apparátus

kapcsolatai üzleti szervezetekbe transzformálódtak, és az erőteljes orosz gazdasági lobbierdekek gyenge intézményrendszerrel párosultak. A bolgár politika gyengesége magától az EU-tól is ered, hiszen a tagság után is keresztülnéztek az új tagállamokon, és Brüsszelből irányították a keleti partnerség politikáját.

A horvát identitáspolitika formálódása az EU-tagság kontextusában

Horvátország területi szuverenitását a horvát területekre vonatkozóan, mint horvát etnikai nemzet államát határozta meg. Eleinte nem volt tisztázott, hogy ez mit jelent, horvát területek a jugoszláv határokon belül vagy az a horvát terület, ahol horvátok élnek. A daytoni szerződés aláírásakor Tudjman a teljes szuverenitást nemzetközileg elismert területekre a horvát nép nagy és szent céljaként értelmezte, ám 1995-ben is vitatta Bosznia-Hercegovina létrejöttét, amelyet a szerbek és horvátok között kívántak felosztani. Tudjman minden horvát terelőjuhásának tekintette magát, és célja volt a horvátok összegyűjtése. Véleménye szerint Horvátország és Bosznia, Hercegovina földrajzi és politikai egység, amely közös történeti államiság révén meghatározott. (365 000 fő szavazott a HDP-re a kilencvenes évek elején.) Az elnök nevéhez fűződő Franjoizmus szerint a nemzeti szuverenitás és függetlenség csak a nemzetegyesítés révén valósulhat meg. Mivel a fő cél a történelmileg szétszakított nemzet egyesítése volt, mely magában foglalta a külföldön élőket is. Ennek alapján az elnök és pártja egyrészt Brubaker nemzetiesítő államának megtestesítője, másrészt azonban nemzetfelfogásában el is kanyarodik a brubakeri nézetektől, miszerint a horvát állam nem más, mint a horvát nemzet entitása. (Lőrinczné 2014) A HDZ nemzetállami elképzeléseibe nem tartoztak bele a nem horvát területen élők, és a horvátországi szerbek és muszlimok sem tartoznak a horvát nemzethez. A tudjmani politikába beletartozott a katolikus egyház nemzetalkotó szerepe, ami megkülönböztető a szerbekkel, bosnyákokkal és minden jugoszlávval szemben. A horvát szélsőjobb ezzel szemben, Dobroslav Paraga vezetésével, Horvátország határát a Drinánál húzta volna meg, ami még az egykori usztasa politikai követeléseken is túlmegy, mondván, hogy a boszniai muzulmánok egyszerűen muzulmán horvátok, a bosnyák szerbek pedig ortodox horvátok, azaz a horvát nemzet nem etnikai, hanem politikai nemzet, a középkori királyság utóda, etnikumtól és vallástól függetlenül. A horvát szociáldemokraták Tudjmannal és a szélsőjossal szemben álltak, nem tudtak semmilyen patrióta politikát megfogalmazni, és rendszeresen az Európai Parlamenthez fordultak az emberi jogok kérdése miatt. Az SZDP alapvető problémája az volt, hogy vezetésében jelentős volt a szerbek száma, akik ugyan elhagyták a pártot, ám horvát választókat kellett vonzania, politikai programjukban a multikulturalizmust hirdették meg. A liberálisok (HSL) ezzel szemben Horvátországot, mint modern közép-európai országot képzelik el, szabad, modern, demokratikus a nyugat-

európai államiság egyfajta romantikus vízióját. (Bellamy, A. J., 2003) Összességében a horvát identitás kialakulásában alapvető kérdés volt, miként határolják el magukat a többi jugoszláviai térségtől és etnikai közösségtől. Ezért a horvát politikai/kulturális etnikai önmeghatározás egyszerre volt a kommunizmustól – melyet a szerbekkel azonosított– való elhatárolódás, másrészt a pánszlávizmustól, a jugoszlávizmustól való elkülönülés, mely a balkáni szomszédoktól való teljes horvát nemzeti különállásban, és a Közép-Európához való tartozásuk hangoztatásában öltött testet. (Lőrinczné 2011)

Zambelli, N. szerint, a kétezres évektől az EU-tagság távlata ismételten a horvát történelem újraértelmezését igényelte: Horvátország esetében ez a civilizációs, a barbárság és a vadság tereinek meghatározását jelentette. A hovartartozás kérdését az EU, mint felsőbbrendű társadalom felé való orientációt, egy olyan fókuszpontot vizsgálja, amelyhez a horvátok természetesen tartoztak, amivel szemben Szerbia az elmaradott, alacsonyabb rendű, primitív, nem civilizált, barbár, törzsi társadalom, nem nyugati civilizációhoz való tartozással. Az EU-csatlakozás folyamatában Horvátország saját szerepét a Balkán régió megszilárdításában látta, és a Nyugat a horvát esetet mintapéldaként kívánta felhasználni, azaz feladataik vannak a szomszéd országokkal, mint Közép-Európa–Balkán–Mediterrán között fekvő országnak. Zambelli szerint a horvát politika ezt csak úgy teheti meg, ha bent van az EU-ban, ha az EU államaként tevékenykedik, ha demokratizált és felfejlesztett, azaz már nem balkáni, és nem kíván a régió foglya lenni, ezért a horvát nemzetállamiság narratívájának meghatározó eleme az európaiság, az Európa nyugati feléhez való tartozás. Szerbia és a Horvátországban élő szerb kisebbség a Balkán része, és a kisebbségi jogok megadása azt a veszélyt rejti, hogy a Balkán befolyása alá kerülhet. (Zambelli, N., 2008)

A horvát külpolitika 2013 óta, mint EU-tagállam megfelelő képességekkel (katonai erő, gazdasági erő, diplomáciai képességek, kulturális befolyás) és a külpolitikai tevékenységre való alkalmassággal kell hogy bekapcsolódjon a Visegrádi Négyek, a Duna-medence, a Nyugat-Balkán, a Mediterrán térséget érintő politikákba. 2015-től a HDP adta elnök új külpolitikai célkitűzései az euro-atlanti, NATO-vonal és a Horvátország EU-ban betöltött új szerepe újragondolását ígérték. A cél, a Baltikum-Adria-Fekete-tenger háromszög együttműködés újragondolása, a Balkán téma háttérbe szorítása, az etnikai horvátok határon túli védelme. Kalinda Grabar-Kitarović az ún. Adria–Baltikum–Fekete-tenger Kezdeményezésben (Ausztria, Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lettország, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia, azaz) 12 EU tagország külpolitikájának összehangolására törekszik, azaz egy évszázadokra visszanyúló gazdasági és kulturális hagyományokkal összekötött földrajzi teret kíván helyreállítani, hogy leküzdje a régi és az új Európa között meglévő különbségeket. 2016 elején mindezt az ENSZ közgyűlésén hirdette meg, mint kormány-

közi informális együttműködést, ami kiterjed az energiabiztonság, a közlekedés, az infrastruktúra kérdéseire. Az ún. 12 ABB ország a témakörre önálló Interreg program elérését célozza. Az ABB projekt az ún. egykori lengyel Intermarium projekt felélesztése, azaz az egykor Jozef Pilsudski és Vladyslaw Sikorski kezdeményezte közép-európai föderáció, mint a német Drang Nach Osten és az orosz kommunista befolyás megakadályozása egyfajta védőernyő létrehozásával a közép-és kisméretű európai országok fölé. A program lengyel elődje a Jagelló-korszakot tekintette ideálisnak, a Litván Nagyhercegség, a Lengyel Királyság, Csehország és Magyarország-Horvátország unióját. Természetesen az alap a Visegrádi Négyek együttműködése, amelynek szimbolikus jelentése 1335-ben az Adriától Baltikumig húzódó térség újraélesztése volt. A horvát és lengyel elnök az 5 tagú uniót kicsinek tekinti, amelyben az egyetlen Ausztriát kivéve, mindegyik ország NATO-tag, és egykori kommunista rendszerű múlttal bír. A projekt célja a térség gáz- és energiafüggésének csökkentése Oroszországtól, az észak-déli folyosók járhatóvá tétele (Budapest-Rijeka nagysebességű vasút). A projekt nem talált egyértelmű támogatást, Ausztria, Csehország, Szlovénia fenntartásokkal fogadta, Prága számára különösen gyanús a lengyel aktivitás; Ausztria javaslata, hagyják nyitva az ajtót a többi balkáni ország előtt, elutasítást talált Zágrábban, hisz a horvát elnök épp ebből a külpolitikai kényszerű vektorból akarta kiemelni a horvát külpolitikát. (Bekic, J.-Funduk, M., 2016)

2016. augusztus 25–26-án a Dubrovnik-i Fórumon „Európa erősítése: Észak és Dél összekötése” nyilatkozattal elfogadottá vált a Három Tenger Kezdeményezés, ami kiterjed az energia, a közlekedés, a digitális kommunikáció kérdéseire, a geopolitikai függetlenségre, az orosz energiaforrásoktól való függetlenségre, az adriai, krki és a swinoujsci lengyel cseppfolyós gáz terminál közötti tranzitvezeték megépítésére, a VIA Baltica és a Via Carpathia közút és vasút megépítésére, tudományos és kulturális együttműködésre.

A fenti lépések egyértelműen szemben állnak az EU növekvő centralizációjával, a migránskérdés kezelésével. Duda, lengyel elnök szerint szakítani kell a centrum-periféria viszonyal, az egyoldalú politikai, gazdasági kulturális transzferrel Kelet-Közép-Európa irányába, egységet igényelve, de nem standardizációt. A cél a varég útvonal újraélesztése, a varégoktól a görögökig. A fórumot megelőző napon Duda és az ukrán elnök stratégiai együttműködést írt alá, rámutatva arra, hogy Ukrajna nem érhet el eredményeket a szomszédokat kihagyva. Társult tagként Ukrajna és Moldova is bevont.

Urbanskaja és Honcharov „Intermarium Alliance – Will the idea become reality?” az UNIAN – a hivatalos ukrán – hírportálon megjelentetett cikkükben kifejtik, az Intermarium jelenlegi formájában a lengyel-litván Reczpospolita újjáélesztése, ami ki akar törni a német-orosz satuból, és a régió főszereplője kíván lenni. Az Intermarium másik célja geopolitikai végpont kialakítása a Selyemút befektetéseihez, megfelelő

geopolitikai lokáció, kiterjedt logisztikai hálózatok, kombinált ipari és mezőgazdasági kapacitások kialakításával. A program nehézségeit a lengyel-litván viszony bonyolultsága, Magyarország „szólótáncos” politikája, az Orosz Föderációval szembeni kemény fellépést mutató országok, az Oroszországgal normalizált viszonyt javaslók közötti meg nem értés adja. Utalnak Vitalij Kulik ’Center of Civil Society Studies’ elemző cikkére, aki az Intermarium projekt felújítását, a NATO, az EU, az EBESZ válsága következményének tekinti, mivel a balti államok nem kapnak politikai-katonai segítséget egy esetleges orosz fenyegetéssel szemben. Az Intermarium a kelet-európai országok számára komoly vonzerőt jelenthet, akár egy új integrációs projektként is. (Urbanskaya, T.-Honcharov, K., 2015)

A NATO és a közép-kelet-európai térség identitása

Közép-Európa, mint független tengerek közti térség, a kelet-európai hatalmi egyensúly része volt a két világháború közötti időszakban, majd a brit politika európai egyensúly törekvéseinek része, amely a német-orosz közös birodalmi célok kialakítását korlátozta. Mindez napjainkban annyiban más, hogy Németország a NATO tagállama, ám a független Intermarium ma is fontos eleme az egyensúlynak. A Krím elfoglalása a térség autonómiájának megszűnését jelzi, és a NATO célja: vezető szerep megszerzése az Intermarium térsége függetlenségének megőrzésében, a NATO-tagságok, bilaterális és szubregionális kezdeményezések új doktrínák, akciók révén. Ezen túl, az USA és az UK számos szubregionális védelmi együttműködésben működik közre: légi bázis fejlesztése Varsó mellett, hadtestek elhelyezése Szceczin mellett, külön szerződés Varsóval, új főhadiszállás Bukarestben, új védelmi architektúra Romániával, új védelmi kapcsolatok a Baltikumban, a Fekete-tenger és a keleti mediterrán térségre tengeri stratégia kialakítása, állandó katonai csoport létrehozása. (Manea, O., 2016) A térségben zajló ún. hibrid háború fontos elemei a történeti narratívák értelmezése, a titkosszolgálati tevékenységek második világháborút követő akcióinak újjászervezése, erőteljes operatív fedőtevékenységek révén.

Összegzés

A rendszerváltó politika szimbolikus személyisége Andrzej Wajda, akinek filmjei a térség történetét sajátosan ragadják meg. Közép-Kelet-Európában „a félhomályos kertek és termek mintegy drámai arénaként fogadnak magukba fantomokat, kísérteteket – a történelem, az irodalom vagy a képzőművészet ismert alakjait –, melyek mintegy a hősök vízióiként jelennek meg, ijesztő látomások és a társadalmi valóság összeütközéseként. A lengyel-litván nagynemzeti víziók, a

bukott államiság és frusztrált társadalom körtánca Ukrajnában, a keletet választás merészsége és Alexandr Nyevszkij szimbolikus szerepe az Orosz Föderációban, Nagy Európa és a feltámadás lehetetlensége és kővé dermedtség a céltalan kelet-európai várakozásokban, különös hatással vannak a külpolitikákra, amelyekben a történelem túl nagy teret követel, ahol a letűnt múlt élővé válik, és az élők a halottak történetét visszhangozzák. Közép-Európa reneszánszát éli, dinamikusan fejlődik és erősödik – mondta Orbán Viktor Krakkóban, Waclaw Felczak történész születésének 100. évfordulóján rendezett konferencián: a magyarok és a lengyelek megértették, hogy a kezükbe kell venniük a sorsukat, és a történelemtől esélyt kaptak, hogy egymással összefogva Európa és a világ legsikeresebb térségévé tegyék Közép-Európát. Ezen dolgoznak a V4-gyek, ennél „kisebb célt nem érdemes kitűznünk”. (MTI, 2016) A kérdés az, miként alakítják a kelet-európai álmodkat a Donald Trump naggyá tett Amerikája, Vlagyimir Putyin új Oroszországa, Xi Jinping Selyemútja és Recep Tayyip Erdogan új ottomán látomásai.

Irodalom

- Bekic, J., Funduk, M. (2016): *The Adriatic-Baltic-Black Sea Initiative as the revival of Intermarium*. IRMO Brief 0262016.
- Bellamy, A. J. (2003): *The Formation of Croatian national Identity. A centuries-old dream*. Manchester University Press. (71-80)
- Betliy, O. (2011): *Freedom in Eastern Europe*. New Eastern Europe: vol.1. 31-41.
<http://defencematters.org/news/brexit-nato-eastern-flank-consequences/988/>
<http://www.unian.info/politics/1110820-intermarium-alliance-will-the-idea-become-reality.html>
- European Foreign Policy Scorecard* (2016-2010) <http://www.ecfr.eu/scorecard>
- Jonavicius, L. (2006): *Geopolitical Projections of New Lithuanian Foreign policy*. Lithuanian Foreign Policy Review, 17. pp. 15-40
- Kadri Liik (2015): *The Real Problem with Mogherini's Russia Paper*.
http://www.ecfr.eu/article/commentary_the_real_problem_with_mogherinis_russia_paper402
- Klatt, M. (2011): *Poland and its Eastern European Neighbours: Foreign Policy Principles*, Journal of Contemporary European Research. Vol.7. Issue 1. pp. 1-16.
- Korybko, A. (2015): *Militarization of Baltic Sea: Phantom Russian Sub Hunts Gave Birth to NATO's Vicing Bloc*. Global Research, Oriental Review, 5-6. May 2015.
- Lőrinczné B. E. (2011): *Külső és belső határok a Nyugat-Balkán regionális térfelosztásában*. Közép-Európai Közlemények 4:(3-4). 262-276.
- Lőrinczné B. E. (2014): *A rendszerváltás, a nemzetállamiság és az euroatlanti integráció összefüggései a Horvát Köztársaságban*. In: Reményi Péter (szerk.) *Állam- és nemzetépítés a Nyugat-Balkánon*. Mediterrán és Balkán Fórum 3. különszám, Publikon Kiadó, 109-132.

- Manea, Octavian (2016.): *Brexit: Eastern Flank Consequences and NATO's next steps*. Interjú Luis Simon professzorral. Institute for European Studies. Defence Matters.
- MTI (2016): <http://www.origo.hu/nagyvilag/20161209-kozep-europa-a-reneszanszat-eli-folyamatosan-es-dinamikusan-fejlodik-es-erosodik-orban-szerint.html>
- Norkus, Z. (2007): *The Grand Duchy of Lithuania in the Retrospective of Comparative Historical Sociology of Empires*. World Political Science Review. Vol. 3. Issue 4.
- Toivo Martikainen, Katri Pynnöniemi, Sinikukka Saari (2016): *Neighbouring an Unpredictable Russia: Implications for Finland* Finnish Institute of International Affairs http://www.fiia.fi/en/publication/629/neighbouring_an_unpredictable_russia/
- Urbanskaya, T. – Honcharov, K., 2015: *Intermarum Alliance: Will the idea become reality?* <http://www.unian.info/politics/1110820-intermarium-alliance-will-the-idea-become-reality.html> 2015.08.12.
- Vallet, Paul (2016): *History Politicised: Russia, Ukraine and the West*. GCSP Strategic Security Analyses. Number 6. (1-7)
- Zabuzhko, Oksana (2011): *Ukrajna: The Ukrainian Stables of Augeas*. New Eastern Europe: vol.1. 105-109.
- Zambelli, N (2008): *Evolving Identities: a poststructuralist analysis of Croatia's approach to minority rights*. UACES 38th conference 1-37.

TÓTH I. JÁNOS¹

A humán eltartóképesség induktív elemzése Inductive Analysis of Human Carrying Capacity

Abstract:

This study examines an important theoretical limit of the economic growth, the concept of the carrying capacity for humans. It is an important concept both itself, and the point of view of definition and interpretation of sustainability. Initially the concept of carrying capacity was only used in ecology. Later on, the question arose whether this concept can be used in social sciences. In my view, this category can be applied to humans, too, although there are important human characteristics (consumption, production, environmental destruction), which should also be considered. One of the most important human characteristics is that one is able to influence the value of carrying capacity artificially, that is, we are able to increase its value deliberately, but we can—even if not intentionally— reduce it, as well. As a result of these two human activities the carrying capacity of the Earth decreased in the last decades.

Keywords: Sustainable development, population growth, r and K selection, production, environmental destruction, modernity.

Absztrakt

Tanulmányomban a gazdasági növekedés egyik fontos elméleti korlátját az emberre vonatkoztatott eltartó képesség fogalmát vizsgálom. Az eltartó képesség egyrészt a fenntarthatóság fogalmának a meghatározása és értelmezése szempontjából, másrészt önmagában is fontos fogalom. Az eltartó képesség fogalmát kezdetben csak az ökológia tudományában használták. Később felmerült a kérdés, hogy ez a fogalom használható-e a társadalomtudományokban. Álláspontom szerint ez a kategória érvényes az emberre is, bár vannak fontos humán sajátosságok (fogyasztás, termelés, környezetpusztítás), amelyeket szintén figyelembe kell venni. Az egyik legfontosabb emberi sajátosság, hogy az ember képes mesterségesen befolyásolni az eltartó képességet, azaz képes annak értékét szándékosan növelni, de képes – ha nem is szándékosan – csökkenteni is azt. A kettő eredőjeként az utóbbi évtizedekben csökkent a föld eltartó képessége.

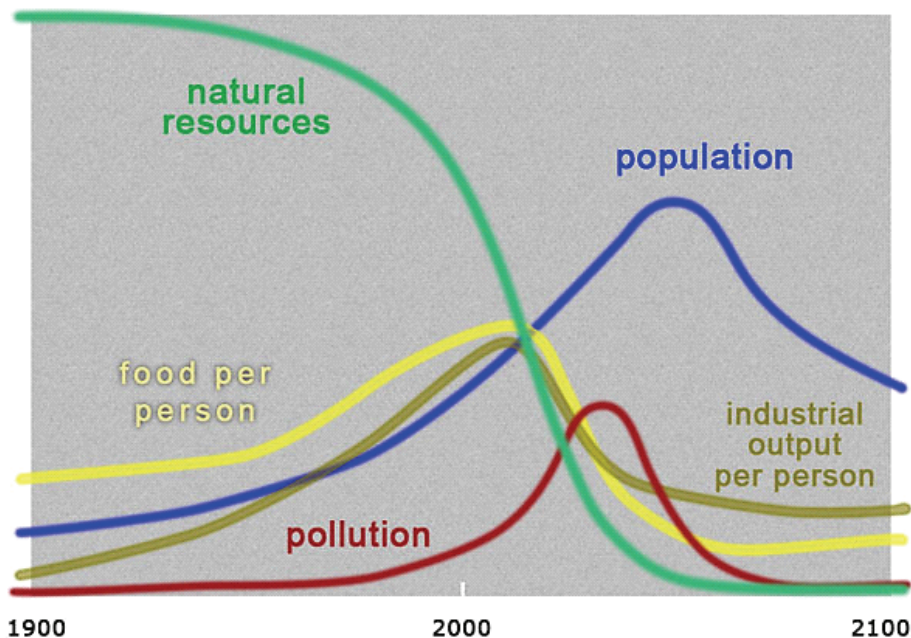
Kulcsszavak: Fenntartható fejlődés, népesedés, K és r stratégia, termelés, környezetpusztítás, környezetfilozófia.

1. A fenntartható fejlődés dilemmái

A környezeti problémákkal a hetvenes években találkozott először a közvélemény. Az első nagy hatású mű, a *Néma tavasz* a vegyszerek (DDT, pepticidek) túlzott használatára hívta fel a figyelmet (Carson, 1962). Az amerikai biológus Paul R. Ehrlich két fontos könyvvel: *A népesedési bomba* (1968) és *A fajok kiha-*

lása (1972) is hozzájárult a környezeti problémák tudatosításához. A Római Klub első jelentése egy véges és homogén világrendszer tétélezett, amelyben a korlátlan növekedés száz éven belül környezeti, gazdasági és társadalmi összeomláshoz vezet (Meadows 1972). A Római Klub későbbi jelentései is hasonló konklúzióhoz vezettek, amelyet a közvélemény a *zéró növekedésnek* nevezett.

Run 1 - The Business As Usual Scenario

1. ábra.

A Növekedés határai című jelentés előrejelzése az aktuális növekedési trendek és a fennálló gazdasági gyakorlat mellett.

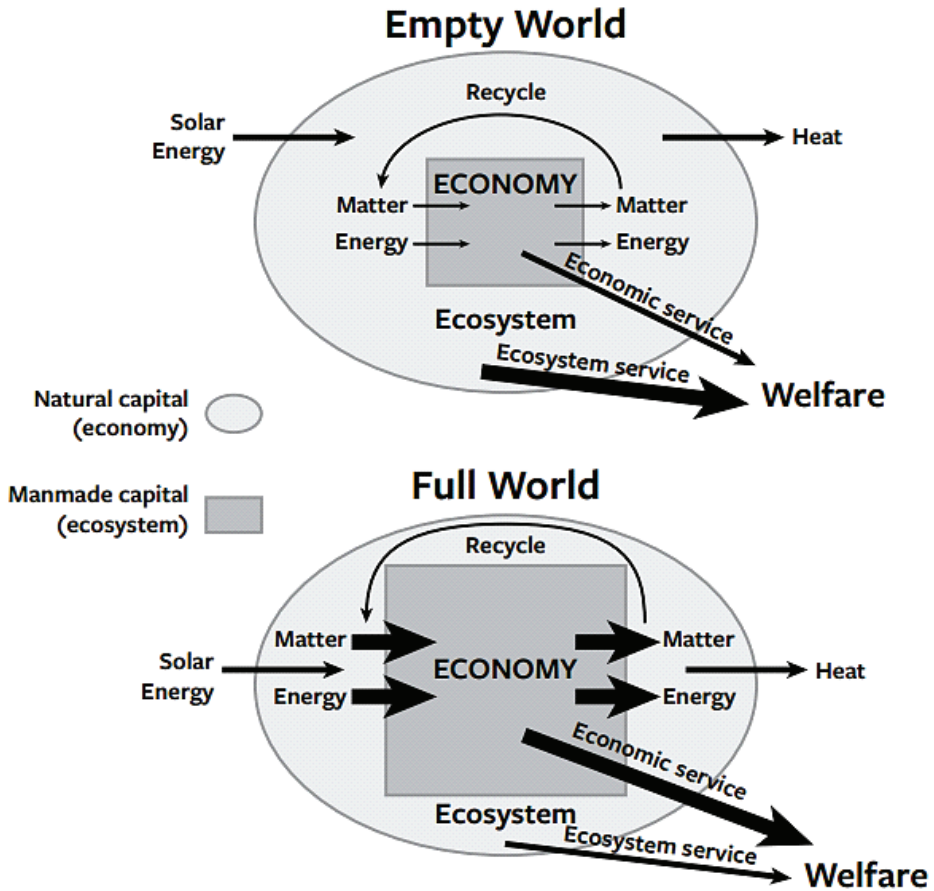
Ezek a dolgozatok és jelentések teljes mértékben szemben álltak a nyugati gondolkodás növekedés-centrikusságával és megdöbbentették a közvéleményt illetve a politikai elitet is. A növekedéspárti gazdasági és politikai elit megpróbálta áthidalni ezt a dichotómiát, s így jelent meg a nyolcvanas évek elején a „*fenntartható fejlődés*” kifejezés a nemzetközi szakirodalomban. (Brown 1981) „*A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket*”. (Brundtland 1987)

Kiss Károly (2005, 6) e fogalom egyik legmarkánsabb hazai bírálója úgy fogalmaz, hogy a „fenntartható fejlődés fogalma már eleve születési rendellenességgel jött a világra” Ugyanis az emberi szükségletek, néhány extrém esettől elte-

kintve nem elégíthetők ki, sőt éppen ez a növekedés forrása. „A szükségleteket – legalábbis a fejlett világban – az ökoszisztémák korlátozott eltartó képessége miatt nem kielégíteni, hanem korlátozni kellene.” A fenntarthatóság fogalma „kezetben fontos és egyértelmű követelmény hordozója volt: az emberi populáció és gazdaság nem lépheti túl a bioszféra megújuló képességének határait, az ökoszisztémák eltartó képességét. Mára viszont eljelentéktelenedett, inflálódott... A nem ökológiai értelemben használt »fenntarthatóság« tehát ködösít, homályosít, összezavar.” (Kiss Károly 2013). Érdemes tehát visszatérni az fenntarthatóság ökológiai értelmezéséhez, s ebben kulcsszerepet játszik az eltartóképesség fogalma.

Herman Daly a fenntarthatóságot szintén az eltartó képesség fogalmával határozza meg: „*a fenntartható fejlődés a folytonos szociális jólét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó-képességet meghaladó módon növekednék*”. (IUCN 1991). Daly alkalmazta először a Plimsoll-vonal hasonlatot egy ökológiai rendszer eltartó képességének szemléltetésére. A Plimsoll-vonal a hajók oldalára festett merülési vonal, amely megmutatja, hogy maximálisan mennyire terhelhető meg az adott hajó. Ha a merülési vonal a víz szintje fölött van, akkor a személyzet és az áru biztonságosan szállítható. Ha a merülési vonal a víz szintje alatt van, akkor a viharos tengeren a hajó könnyen elsüllyedhet (Daly 1991). Tehát az eltartó képesség fogalmát eredetileg a hajózásban használták és feltehetően onnan került át az ökológiába (Sayre 2008).

Daly szerint a makoökonómia értelemben vett gazdasági rendszer egy még nagyobb rendszernek, a bioszférának a része. A bioszféra egyrészt magas energiataralmú és alacsony entrópia tartalmú forrásokat biztosít a gazdasági alrendszernek, másrészt felveszi a gazdaság által kibocsátott hulladék anyagokat, azaz alacsony entrópiájú és magas energiataralmú anyagokat. Ebből következik, hogy a gazdasági alrendszernek a bioszférában van egy optimális, illetve maximális mérete, amelynek meghaladása túlterheli a bioszférát és a gazdasági rendszer összeomlásához vezet. Daly definiálja a *gazdaságtalan növekedés* fogalmát, amely a bioszféra túlterhelése esetében alakul ki. „A gazdaságtalan növekedés nem fogja fenntartani a demográfiai átmenetet, és orvosolni a túlnépesedést. Nem fogja sem az igazságtalan elosztást helyrehozni, sem a munkanélküliséget megszüntetni. A környezet helyrehozatalára és megtisztítására szánt többletjövedelmet sem fogja előteremteni. A közvetetten a növekedésen alapuló megoldások többé már nem működnek” (Daly 2001).

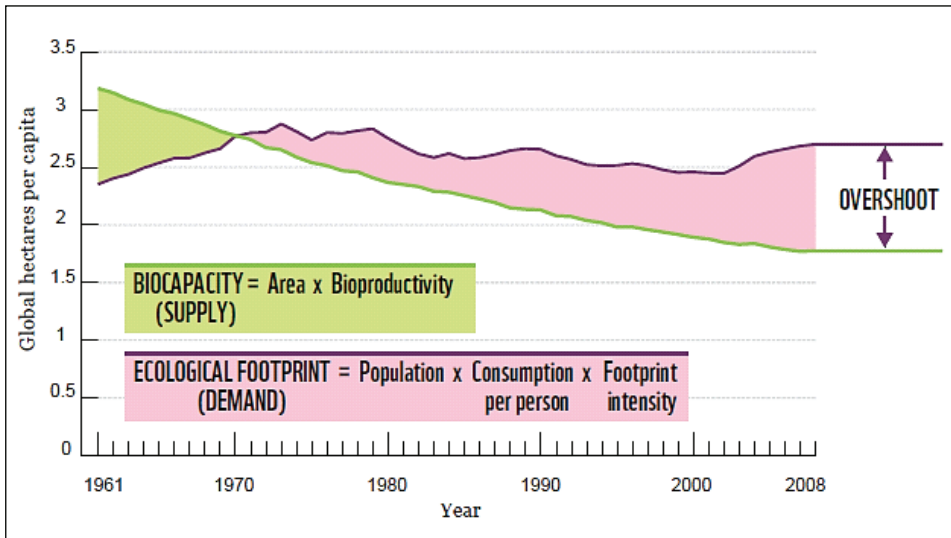
2. ábra

Az ökoszisztéma és a gazdaság viszonya és szerepe a jólét meghatározásában.

A 90-es évek egyik jelentős fejleménye az ökológiai lábnyom (ecological footprint) fogalmának a megjelenése (Wackernagel 1999). Érdekes rámutatni, hogy kezdetben a szerzők az 'ökológiai lábnyom' fogalma helyett az 'elsajátított eltartó képesség' (appropriated carrying capacity) fogalmát használták (Wackernagel 1991, Rees 1996). „Az ökológiai lábnyom (ÖL) egy olyan számítási eszköz, mely lehetővé teszi, hogy felbecsüljük egy meghatározott népesség vagy gazdaság erőforrás-fogyasztási és hulladékfeldolgozási szükségleteit termékeny földterületben (globális hektár - gha) mérve” (Wackernagel 2001, 21–22). Az ökológiai lábnyom segítségével számszerűsíteni tudjuk egy adott közösség fogyasztásának fenntarthatóságát vagy fenntarthatatlanságát, s így megállapítható, hogy milyen politika szükséges a népe-

dés, a fogyasztás és a technológia esetében (Rees 2000). Az ökológiai lábnyom napjainkban az egyik legátfogóbb fenntarthatósági mutató és számos országban – Svájc, Német- és Finnország – hivatalos fenntarthatósági indikátor (Vida 2007).

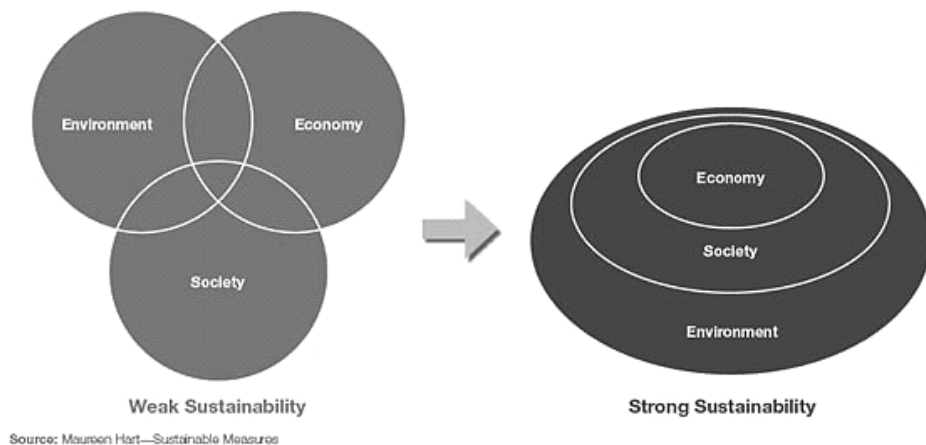
1986-tól kezdve az *ökológiai hiány* folyamatosan nő. 2010-ben az emberiség ökológiai lábnyoma 50%-kal haladja meg a Föld biokapacitását, vagyis ekkora volt az ökológiai hiány. A becslések szerint a 200%-os túllövést 2030-ra érjük el. Fontos hangsúlyozni, hogy nemcsak az ökológiai lábnyomunk folyamatos növekedésével, hanem a túllövés miatt a biokapacitás folyamatos csökkenésével is szembe kell néznünk. Az Élő Bolygó Jelentés szerint a Föld biokapacitása jelenleg az 1970-es érték hozzávetőleg 80%-a (Living Planet Report 2010).

3. ábra

Az egy főre jutó ökológiai lábnyom (piros vonal) és biokapacitás (zöld vonal) változása 1961 és 2008 között.

Az ökológiai közgazdaságtan különbséget tesz gyenge és erős fenntarthatóság között (Málovics 2009). A *gyenge fenntarthatóság* (weak sustainability) – követve a termelési tényezők helyettesíthetőségének neoklasszikus közgazdaságtanra jellemző elvét – egymással helyettesíthetőnek tételezi a mesterséges, illetve a természeti tőkét. A gyenge fenntarthatóság elmélete szerint csak az a fontos, hogy a természeti és mesterséges tőke együttes értéke ne csökkenjen (Goodland 1995). Tekintve, hogy a mesterséges tőke elvileg korlátlanul növelhető, ezért a gyenge fenntarthatóság elmélete nincs ellentétben a korlátlan növekedés elméletével.

4. ábra

Gyenge és erős fenntarthatóság közötti különbség illusztrálása.

Az *erős vagy szigorú fenntarthatóság* (strong sustainability) szerint a természeti tőke (natural capital) nélkülözhetetlen a fogyasztásban és a termelésben, éppen ezért nem helyettesíthető mesterséges vagy humán tőkével (Ayres 1998). Az erős fenntarthatóság a termelési tényezőket nem a szokásos módon, hanem egyfajta potencialitás – aktualitás viszonyban értelmezi. Azaz a természet egyrészt egy olyan biokapacitás, amelyet a termelés során munka és a tőke alakít át társadalmi és gazdasági javakká és szolgáltatásokká. Ahogy Schumacher (1991 49) hangsúlyozza, hogy „*az ember nem létrehozó, csak átváltoztató lény*” és munkájához elsődleges (természeti) javakra van szüksége. Tehát a termelés nem a semmiből történő teremtés, hanem egy olyan anyagi folyamat, amelyhez bemeneti oldalon nyersanyag és energia szükséges, ami végérvényesen átalakul a kimeneti oldalon keletkező terméké és hulladékká. Ráadásul ez a folyamat termodinamikai korlátok alatt áll. Vagyis önmagában minden termelés fogyasztja az erőforrásokat és szennyezi a környezetet; a kérdés csak az, hogy a termelés belül marad a természet önregeneráló kapacitásán (fenntartható gazdálkodás) vagy meghaladja azt (nem-fenntartható gazdálkodás).

Másrészt a természeti tőke közvetlenül is fontos az emberi jólét szempontjából, hiszen olyan ökoszisztéma szolgáltatásokat nyújt, amelyek nem helyettesíthetőek, illetve megújulásuk hosszú időt igényel (Etkins 2003). Ezen szolgáltatások nagy része a gazdaság számára láthatatlan, hiszen nincs hozzájuk rendelve pénzben kifejezhető érték. Pl. a Stern jelentés (2006) szerint, ha a 21. században nem érünk el jelentős csökkenést a szén-dioxid kibocsátásban, akkor a Föld teljes GDP-jének 5-20%-os folyamatos, évről évre növekvő mértékű csökkenésére kell felkészülni.

2. Az eltartóképesség az ökológiában

Az eltartóképesség (carrying capacity) az ökológia tudományából származó fogalom, amely a populáció egyedszámának egy abszolút korlátjára utal. Az ökológia nem az egyes élőlényekkel, hanem azok sokaságára vagy populációjára jellemző összefüggésekkel és törvényszerűségekkkel foglalkozik. Az ökoszisztémában a termelők (zöldnövények), fogyasztók (állatok), lebontók (gombák, baktériumok) és az abiotikus tényezők (napfény, ásványi anyagok) komplex egységet alkotnak. Az ökoszisztéma organikus alrendszerei (gének, egyedek, populációk, fajok) saját létük fenntartására és elterjesztésére törekszenek, miközben más ökológiai egységek hatékonyan és kölcsönösen korlátozzák ezeket az expanzív törekvéseket. Más szóval az önfenntartásból származó erők és ellenerők kiegyenlítik egymást, s ez vezet el az *ökológiai egyensúly* állapotához. Ebben a helyzetben a kisebb behatások és zavarok ellenére a jelenlévő fajok és egyedek száma viszonylag állandó. Persze a jelentősebb külső változásokra úgy is reagálhat az ökoszisztéma, hogy a fajok és populációk összetétele megváltozik. Az ökoszisztémák képessége az átalakulásra és a fajok koevolúciója az ökológiai rendszerek fejlődésének az alapja. Fontos azonban, hogy különbséget tegyünk az ökoszisztémák változásán belül a fejlődés és a leromlás között, ahogy erre már Aldo Leopold (1949) is rámutatott. A földi élet kezdetén az élet piramisa lapos volt, a táplálékláncok (és az energia-szökökutak) rövidek és egyszerűek. Az evolúció eredményeképpen a táplálékláncok egyre bonyolultabbakká váltak, és az élet piramisa egyre magasabb lett. Azaz a fejlődés fő iránya az élet piramisának a bonyolódása volt. E folyamatok eredményeképpen jelent meg az ember is a Földön. Az ember azonban szinte az eszközhasználat és a termelés kialakulásától kezdve rombolja az őt éltető ökológiai struktúrát, s ezzel együtt degradálja az ökoszisztémára jellemző anyag és energia áramlását.

A természetes ökológiai rendszerek különböző paraméterekkel jellemezhetők, úgy mint stabilitás, fajgazdagság, szervesanyag-produkció, eltartóképesség, s ezek a tényezők harmonikus viszonyban állnak egymással. Egy terület eltartóképességét számtalan abiotikus (napfény, víz, ásványi anyagok) és biotikus (táplálék, ragadozók) tényező határozza meg (Hui 2006). *Az eltartóképesség megmutatja, hogy egy adott terület a környezeti károsodása nélkül egy adott időszakra, általában egy évre vonatkoztatva maximálisan mennyi egyedet képes eltartani az adott fajból.* Ebben a meghatározásban két fontos elem van: (i) a környezet károsodása nélkül eltartható (ii) maximális egyedszám. Más szóval ez azt jelenti, hogy az eltartóképesség meghatározásában fontos szerepet kap a fenntarthatóság fogalma. Persze az vitatható, hogy pontosan mit értünk a „környezet károsodása” kifejezés alatt. Egy lehetséges álláspont szerint mindazokat a változásokat, amelyek nem csökkentik a terület eltartóképességét.

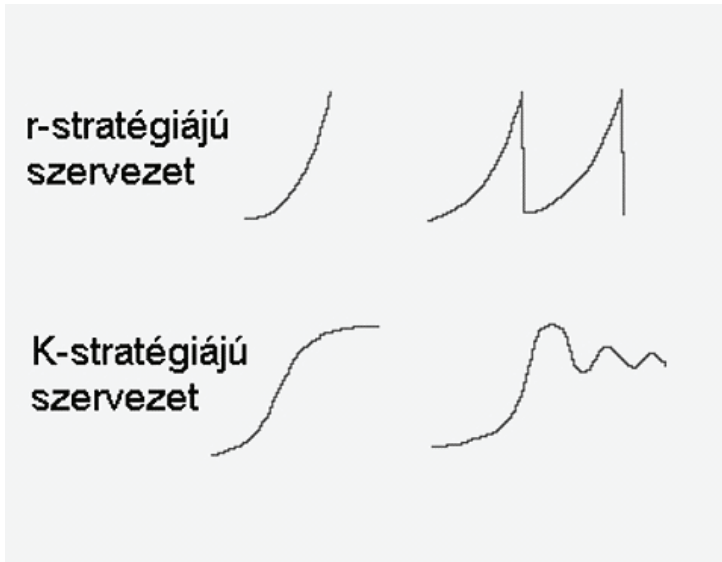
A természetes eltartóképesség értéke is különböző okok miatt változhat. Egyrészt mindig érvényesül a természeti évszakokból fakadó ciklikus változás, másrészt a terület fizikai-ökológiai sajátosságai is megváltozhatnak. A szubhumán fajok – ellentétben a Homo sapiensszel – csak alkalmazkodnak az eltartóképesség által biztosított kapacitáshoz, vagyis ennek értékét nem tudják befolyásolni. Egy terület eltartóképességének a változása végső soron visszahat a populáció szaporodási (B), halálzási (D) arányára vagy a migrációra (M), s ezek a változások pedig a populáció létszámára (N) [$N = (B - D) \pm M$]. A következőkben eltekintünk a migrációs hatásoktól.

5. ábra

Az eltartóképesség és a népesség viszonyának az illusztrálása.

Az eltartóképességet a sub-humán fajok két ideáltipikus szaporodási minta segítségével próbálják kihasználni: az exponenciális jellegű r (vagy J alakú) és a logaritmikus jellegű K (vagy S alakú) stratégiás szaporodás segítségével.

6. ábra

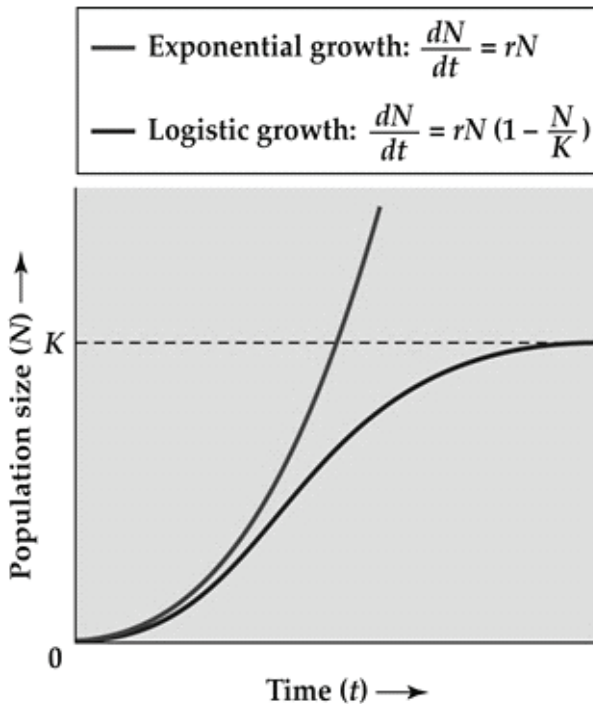
Az r és K stratégias populációk növekedési görbéi.

Az *r* stratégias fajokra (pl. baktériumok, gyomnövények, kétéltűek, rágcsálók) magas szaporodási és halálzási arány jellemző, ami lehetőséget ad a populációnak arra, hogy sokféle élőhelyet elfoglaljon és gyorsan betöltsön. A gyors szaporodást követően az egyedszám *exponenciális ütemben* nő, amit matematikailag a következőképp írunk le: $N(t) = N_0 e^{rt}$, ahol $N(t)$ a népesség változása az időben, N_0 a népesség kiinduló értéke, r növekedési arány és t az idő. A növekedési arányt, vagy belső szaporodási rátát szokták malthusi paraméternek is nevezni, amelynek értékét a születési és a halálzási arány különbsége határozza meg (Farkas 2001). Ideális körülmények esetében idővel az *r* stratégias populáció létszáma jelentősen meghaladja a terület fajra vonatkoztatott természetes eltartóképességét (K_T), ezt *túllövésnek* (overshoot) nevezik. A környezet túlterhelését az egyedszám drasztikus csökkenése követi. Ugyanakkor az adott populáció általában nem pusztul ki, hanem ha az eltartóképesség regenerálódik, akkor újra robbanásszerűen elszaporodik. Tehát az *r*-stratégias fajok létszáma oszcillál, vagyis az exponenciális jellegű túlszaporodás és a hasonló mértékű egyedszám pusztulás váltja egymást. Az állattanban ezt a jelenséget szokás *gradációnak* is nevezni, amelynek jelentése túlszaporodás, tömegrajzás. Az afrikai sáskajárások ugyanúgy gradációs jelenségek, mint az észak-amerikai tundrákon időnként óriási tömegben megjelenő lemmingek vándorlása.

A *K*-stratégias fajokra (pl. fák, bálnák, ragadozók, ősember) az alacsonyabb szaporodási és halálzási arány jellemző. Így a populáció egyedszáma lassabban nő és a környezet természetes eltartóképessége által meghatározott (K_T) értéknél stabilizálódik. Ennek matematikai modelljét a belga Verhulst dolgozta ki 1838-ban: $dN/dt = rN(1-N/K_T)$ ahol N a populáció létszámát (ami az időben változik),

K_T a környezet természetes eltartókéességét, ami egy állandó érték, r pedig a populáció növekedési arányát jelöli. A *logisztikus* (vagy *S alakú*) növekedési modell szerint egy populáció létszáma (N) addig növekszik, amíg eléri élőhelyének természetes eltartókéességét (K_T), és akkor a növekedés leáll, vagyis az egy egyedre eső szaporodási ráta [$r(1-N/K_T)$] 0-ra csökken.

A két növekedési ütem az inflexió pontig hasonló, onnantól kezdve azonban különbözik egymástól. Ugyanis az r stratégiás (vagy *J alakú*) növekedés hasonló ütemben folytatja a növekedést, míg a K stratégiás (vagy *S alakú*) növekedés esetében egy erőteljes lassulás következik be. A növekedés lassulása matematikai értelemben könnyen megragadható, hiszen minél közelebb van a népesség (N) az eltartókéességhez (K) annál kisebb mértékű növekedés, sőt ha $N=K$, akkor a növekedés nullává válik. A növekedés lassulásának formális oka az, hogy a népességsűrűség növekedésével párhuzamosan csökken a szaporodási és/vagy nő halálzási arány.

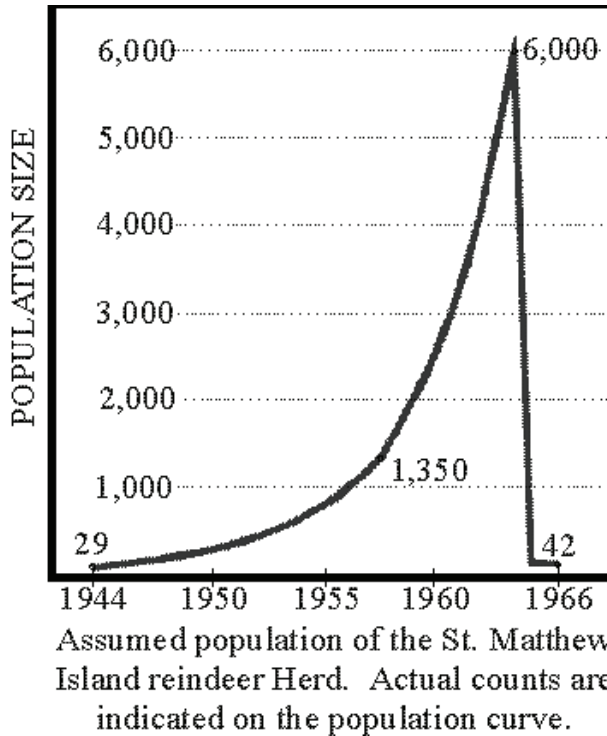
7. ábra

Az exponenciális és logisztikus népesedés közötti különbség.

Fontos kérdés azonban, hogy a növekedés lassulásának mi a tartalmi oka? Pontosabban környezetfilozófiai szempontból a legérdekesebb kérdés az, hogy a logisztikus növekedés esetében a lassulást a populáció csak passzív vagy mechanikus módon elszenvedi vagy aktív részese ennek a folyamatnak. (i) Az előbbi

esetben a lassulás oka valamilyen külső, az egyed sűrűséggel összefüggő tényezőben van. Például ahogy a populáció megközelíti az eltartó képesség felső határát, úgy csökken az egy főre jutó táplálék mennyisége; nő a ragadozók száma és hatékonysága; nő a populáción belüli rivalizálás mértéke stb. és mindez mechanikusan elvezet a halálozási arány növekedéséhez. Szintén mechanikus módon csökkenhet a szaporodási ütem is, amennyiben az egyedsűrűség növekedésével csökken az utódok felneveléséhez szükséges források mennyisége. (ii) A másik lehetőség az, hogy a lassulás oka valamilyen belső tényező, azaz a populáció tagjai valamiképp érzékelik az egyedsűrűség növekedését s erre a szaporodási arány csökkenésével vagy a halálozási arány növekedésével válaszolnak. Wynne-Edwards (1962) skót ökológus csoport szelekciós elmélete egy ilyen nézetet jelent. Szerinte az állatok az élőhelyükön nem zsákmányolják ki a környezetüket, hanem önzetlen módon korlátozzák szaporodásukat, s így elkerülik a helyi túlnépesedést. A szerző szerint az egyedek a társas viselkedésen keresztül értesülnek arról, hogy létszámuk hogyan viszonyul a rendelkezésre álló erőforrásokhoz, és eszerint módosítják a szaporodásukat. Azaz az állati egyedek nem totális harcot, hanem csak korlátozott versenyt folytatnak a forrásokért, elsősorban a táplálékért. Barash (1980 66) szerint azonban a biológiai kutatások nem igazolták Wynne-Edwards megoldási koncepcióját. Tehát az ökoszisztéma természetes egységei (egyed, populáció) korlátlan versenyt folytathatnak a szűkösen rendelkezésre álló forrásokért. A népesség egyensúlyát a külső korlátok kényszerítik ki mechanikus módon. S minden elvezet a stabil természetes ökoszisztémákhoz, amelyben hasonló jellelő erők és ellenerők hatnak egymással szemben.

Természetesen ezek csak a klasszikus és ideáltipikus szaporodási stratégiák, a gyakorlatban más formák is felmerülhetnek. Érdemes pl. megemlíteni egy tisztán K-stratégiás faj populációjának a „tündöklését és bukását”. A Bering-szoros közepén található – az ember által nem lakott – Szent Máté szigeten kezdetben nem éltek rénszarvasok (sem farkasok) és a talajt tíz centiméter vastag rénszarvaszuzmó borította. 1944-ben egy 29 állatból álló rénszarvascsordát telepítettek a szigetre. A csorda létszáma, mivel bőségesen volt táplálék, exponenciális ütemben nőtt. 1957-ben már 1350, 1963-ban pedig 6000 egyed élt a kis szigeten. Addigra lelegették a zuzmót és 1963-1964 kemény tele végzett a csordával. A tavaszt csak 41 tehén és egy terméketlen bika élte meg. Ez a kipusztulás törvényszerű volt, mivel a rénszarvasok felszabadultak a létszámukat optimalizáló számos külső hatás (ragadozók, elvándorlás lehetősége) alól. A rénszarvasok pedig már csak olyanok, hogy nem képesek önmaguk szaporodását korlátozni (Klein 1968).

8. ábra

A rénszarvasok számának változása a Szent Máté szigeten 1944–1966 között.

Az ember legközelebbi rokonai az emberszabású majmok szintén belső korlátozások nélkül élhetnek. A környezetre gyakorolt hatásuk olyan jelentéktelen, hogy gátlástalanul fogyasztják a környezet erőforrásait, s ez nem vezet ökológiai problémákhoz. Mindez igaz volt a legősibb emberi populációkra is. Az emberré válás korai szakaszában a Homo sapiens ökológiai szempontból is csak egy fogyasztó típusú faj volt az ökoszisztémában. Az emberős populációinak, mint minden populációnak kizárólag csak saját fennmaradásával és szaporodásával kellett törődniük. Az emberi közösségek fejlődése azonban nem a lassú biológiai evolúcióra, hanem a kultúrára épül, így az ember fejlődési üteme nagyságrendekkel gyorsabbá vált, mint az ökoszisztéma többi egységének az evolúciója. Ezért az ember által lakott ökoszisztémákban felborult az a populációk erőegyensúlya, s az ember egyre inkább képes volt a maga érdekei szerint átalakítani az ökoszisztémákat. Ennek az átalakításnak a lényege pedig a természet által biztosított eltartóképesség mesterséges növelése volt. Ez a folyamat már a szerszámhasználat megerősített vadászatot és gyűjtögetést is jellemzi. Hiszen így az emberi közösségek már olyan erőforrásokhoz (pl. nagy testű állatok) tudnak hozzájutni, amelyhez pusztán kézzel még nem. Majd ezt a folyamatot felerősíti a mezőgazdasági és ipari

termelés, amelynek eredményeképp az ember képessé válik arra, hogy a természet által adott erőforrásokból számára hasznos társadalmi és gazdasági javakat állítson elő.

A gyors technikai és anyagi fejlődés következtében a humán közösségek egyre nagyobb hatással vannak a bioszférára. Az emberi közösségek, mint ökológiai értelemben univerzális fogyasztók, több szerves forrást használtak fel, mint amennyit az ökológiai termelők hosszútávon biztosítani tudnak, több salakanyagot adtak le, mint amennyit a lebontók fel tudnak dolgozni. Továbbá az emberi közösségek az ökoszisztéma számára ismeretlen, nagy hatású mérgeket is kibocsátottak, felszámolták a természetes ökoszisztémákat, hogy helyükön gazdálkodjanak vagy városokat telepítsenek, és még hosszan lehetne folytatni a sort. Mindez a környezet pusztulásához vezet. Az ökológiai problémák nem az emberiség elkorcsosulásának vagy gonoszságának a következménye, hanem pusztán annak, hogy az ember, mint ökológiai értelemben vett fogyasztó, túlságosan „hatékonytá” vált. Nem véletlenül mondja Schumacher (1991 67), hogy minden tevékenységhez megfelelő lépték tartozik illetve, hogy a természetes növekedés misztériumánál is nagyobb misztérium a növekedés természetes abbamaradása (1994 34).

3. Vonatkoztatható-e az eltartóképesség az emberre?

Környezetfilozófiai szempontból a kulcskérdés az, hogy érvényesnek tekintjük-e az eltartóképesség fogalmát az egyes emberi közösségekre, s ezen keresztül általában emberiségre? Ha erre a kérdésre nemmel válaszolunk, akkor ebből az következik, hogy az emberiség extenzív növekedésének nincsenek természeti korlátai, ha viszont erre a kérdésre igennel válaszolunk, akkor elfogadjuk a külső korlátok létezését. Világos, hogy a modernitás egyik alapkérdésével állunk szemben. Vizsgáljuk meg a logikailag lehetséges válaszokat.

(i) A nyugati gondolkodásmód főáramlata szerint az embert olyan egyedi sajátosságok (halhatatlan lélek, ész, moralitás, termelés, technikai fejlődés) jellemzik, amelyek az emberi fajt kiemelik a természetből. Ezért az emberre nem érvényesek a természeti törvények, így az eltartóképesség fogalma sem. Jellemző, hogy a közgazdaságtan főáramlata sem tartalmaz olyan összefüggést, amely egy végső természeti korlátra utalna. Azaz a főáramlat szerint az eltartóképesség fogalma egyáltalán nem releváns az ember esetében, a gazdasági növekedésnek nincsenek természeti korlátai. Ezeket a metafizikai megfontolásokat jól kiegészíti az empirikus tapasztalat, amely azt mutatja, hogy az emberiség néhány száz éve exponenciálisan növekszik szinte minden mennyiségi (extenzív) paraméterében: népesség, fogyasztás, GDP, anyag és energia felhasználás stb. A modernitás számára ez a társadalom normális és kívánatos működési módja. Ezen – neoliberais és modernista – szerzők szerint fajunk létszáma 2100-ra akár 14 milliárd fő is lehet. *„A növekedés már több mint kétszáz éve a világ társadalmi-gazdasági rendszerének meghatározó, domináns viselkedése. A kormányok a növekedésben tulajdonképpen minden problé-*

ma orvoslását látják. ... Ebből kifolyólag a növekedést már eleve ünneplésre méltónak tartják. Érdemes végiggondolni ennek a szónak néhány szinonimáját: fejlődés, haladás, előrejutás, nyereség, javulás, virágzás, siker” (Meadows 2005 27).

(ii) Az ökológusok és általában a naturalisták szerint az emberi fajra ugyanúgy érvényes az eltartóképesség fogalma, mint bármely más fajra. Ezért az eltartóképesség fogalmát közvetlenül próbálják alkalmazni az emberi közösségekre. Ennek az ún. ökológiai redukcionista nézőpontnak olyan fontos eredményei vannak, mint közlegelő tragédiája (Hardin, 1968), IPAT faktor (Ehrlich 1971), nem-növekedés (Latouche 2011). A redukcionista nézőpont egyik fontos következménye az a vita, amely arról szól, hogy hány embert tud eltartani egy adott régió, illetve az egész Föld. Ezen álláspont szerint elvileg pontosan meghatározható, hogy hány embert tud a Föld tartósan (fenntartható módon) eltartani, noha ez a számítás nem egyszerű, mondja Hardin (2000, 221). Az ENSZ aktuális becslése szerint a világ népessége 2050 körül 9 eléri milliárdos maximális értéket, s erre az időpontra a termékenységi mutató 2,5-ről 2,0-re fog csökkeni. Az egy másik – és ma még nyitott – kérdés, hogy ez az egyedszám tartósan fenntartható vagy fenntarthatatlan.

(iii) E két markáns és radikális álláspont mellett lehetséges azonban egy közbülső vagy mérsékelt álláspont is, amely szerint az eltartóképesség érvényes az emberre, de az emberi sajátosságok (fogyasztás, termelés, technika) nagymértékben módosítják az eltartóképességből származó korlátok érvényesülését. Más szavakkal az emberi közösségek bizonyos határokon belül képesek a rendelkezésre álló terület természetes eltartóképességét növelni. Ebből következik, hogy a Földnek az emberiségre vonatkoztatott eltartóképessége nem jellemezhető egyetlen értékkel. A jelenlegi életforma, gazdálkodás és technika függvényében az aktuális 7 milliárdos lélekszám is fenntarthatatlan, de ezeknek a sajátosságoknak a megváltozásával, akár 9-10 milliárd ember is élhetne a Földön fenntartható módon. A továbbiakban ezt a köztes álláspontot képviselem.

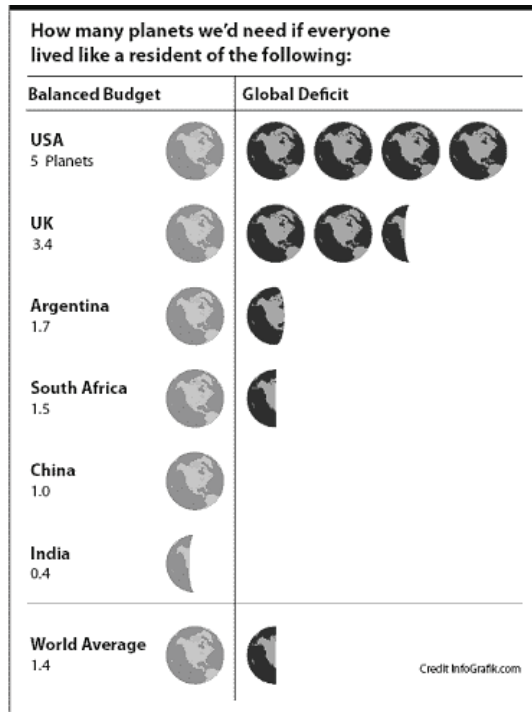
Szerintem a közgazdaságtan főáramlata téved, amikor feltételezi, hogy a növekedésnek nincsenek természeti korlátai (pl. természeti javak kimeríthetetlenek és/vagy korlátlanul helyettesíthetők). Ugyanakkor az ökológiai redukcionista is tévednek, amikor feltételezik, hogy az eltartóképességnek az ökológiában megfogalmazott fogalma közvetlenül alkalmazható a gazdálkodó ember esetében. A fenti nézetekkel szemben amellet érvelek, hogy az emberi létformából fakadó specifikus sajátosságok (fogyasztás, termelés, környezetpusztítás) jelentős mértékben módosítják az emberre vonatkoztatott eltartóképesség értékét.

Tehát az emberiség úgy alakítja át a természetes ökológiai rendszereket, hogy a kialakult mesterséges rendszerekben az eltartóképesség növekedjen. Ez egyrészt nyilvánvalóan pozitív hatású, hiszen így egyre több ember egyre magasabb színvonalon élhet. Másrészt az eltartóképesség növekedésének következményeként a természetes ökológiai rendszereket jellemző paraméterek (stabilitása, fajgazdag-

ság, szervesanyag-produkció) egyensúlya felborul. S ez közvetlenül vezet el a környezeti problémákhoz, és a környezeti válsághoz, amely magába foglalja a jólét illetve az emberre vonatkoztatott eltartóképesség csökkenését is. Ez pedig nyilvánvalóan negatív hatású folyamat. A kérdés az, hogy a pozitív és negatív hatások milyen egyenleghez vezetnek a jövőre vonatkoztatva.

4. Az emberre vonatkoztatott eltartóképesség specifikumai

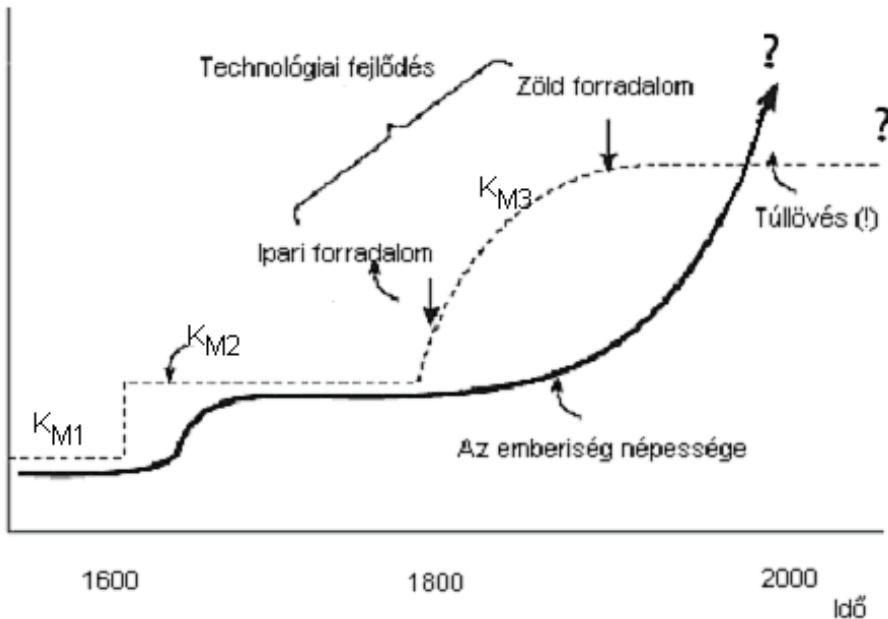
(Fogyasztás) Az emberi közösségek esetében az egyes emberek fogyasztása között óriási, akár 100 szoros különbségek is lehetnek. Világos, hogy a nagy fogyasztású emberek jóval nagyobb környezeti terhelést jelentenek, mint a kis fogyasztású emberek. Ha mindenki úgy élne mint amerikaiak, akiknek az ökológiai lábnyoma 9,6 globális hektár, akkor a Föld kb. 1 milliárd embert, míg ha mindenki úgy élne mint a bangladesiek, akiknek az ökológiai lábnyoma 0,6 globális hektár, akkor a Föld kb. 14 milliárd embert tudna eltartani.

9. ábra

Hány Földre lenne szükség, ha mindenki úgy élne, ahogy az amerikaiak, angliaiak stb.

Népszerűség Megtermelt eltartóképeség: $K_{M1} < K_{M2} < K_{M3}$

10. ábra

A technológiai fejlődés révén megtermelt (ill. megnövelt) eltartóképeség. K_{M1} , K_{M2} , K_{M3} , stb. jelöli az egyre nagyobb mesterséges (a termelés eredményeképp kialakított) eltartóképeséget. A kérdőjel a fenntartóképeség és a népesség jövőbeli változásának a bizonytalanságára utal

Az ábra a saját szerkesztésem

(Eszközhasználat és termelés) A szerszámhasználatnak központi szerepe van a gazdálkodásban, amit már olyan gazdaságfilozófusok is megfogalmaztak, mint Locke vagy Marx. Önmagában a szerszámhasználat lehetőséget ad a természet által biztosított eltartóképeség minél hatékonyabb kihasználására, például a különböző vadászó és gyűjtögető szerszámok segítségével. Másrészt a mezőgazdasági és ipari termelés segítségével jelentősen növelhető a természetnek az emberre vonatkoztatott eltartóképesége. A termelés segítségével az ember egyrészt új erőforrásokat tár fel, másrészt a természeti erőforrásokat úgy kombinálhatja, hogy azok az ember számára szükséges javakat eredményezzenek. Minden területnek eleve van egy viszonylag alacsony mértékű természetes eltartó képessége, amely bizonyos számú vadászó-gyűjtögető embert is képes eltartani. A termelő (pásztorok, gazdálkodó, ipari tevékenységet folytató) ember munkája révén képes ezt az eltartóképeséget megsokszorozni. Világos, hogy ugyanaz a terület nagyságrendileg több embert tud eltartani, ha azon az ember megtermeli a saját élelemforrásait, mintha csak összegyűjtené azt, ami a termé-

szet adott. Erre az összefüggésre már John Locke (§37) is rámutatott. „*aki munkája árán vesz birtokba földet nem csorbítja, hanem növeli az emberi faj közös készletét... Egyetlen acre megművelése tízszer annyit hoz, mint amennyit egy éppoly gazdag, de köz tulajdonában parlagon heverő föld.*”

Tehát az ember a termelőmunka révén képes egy adott terület eltartó képességét magasabb szintre emelni. A legfontosabb kérdés, hogy az eltartóképesség tovább növekszik, ahogy azt a modernek gondolják vagy pedig a környezetpusztítás eredményeképp az eltartóképesség értéke lezuhan, ahogy azt a zöldek várják. Ezzel kapcsolatban három fontos megjegyzést kell tenni.

(i) Először is az eltartóképesség mesterséges növelésének a képességével döntően csak a termelő ember rendelkezik. Néhány speciális fajtól (pl. hód) eltekintve az állatvilágban nincs arra példa, hogy egy faj képes legyen a rendelkezésére álló terület eltartóképességét megnövelni. Ezért joggal merül fel a gondolat, hogy a természetes eltartóképesség (K_T) fogalma mellett célszerű lenne egy új fogalmat is bevezetni, amely kifejezi ezt a dinamikus sajátosságot. A szakirodalomban gyakran használják a *biokapacitás* vagy a természeti kapacitás fogalmát, ezek azonban szintén statikus fogalmak. A természeti tőke fogalma sem szerencsés, mert a tőke fogalma nem foglalja magába a végességet és korlátosságot. Ráadásul ebben az esetben közvetlenül adódik a különböző tőkék helyettesíthetőségének a gondolata, ahogy azt a fenntartható fejlődés gyenge értelmezése is vallja. Javaslom, hogy használjuk a termeléssel megnövelt eltartóképesség (K_M) fogalmát, amely utal arra a változásra, ami a termelés eredményeképpen jött létre. (b) Másodsor ez a folyamat (az eltartóképesség mesterséges növelése) ökológiai problémákhoz vezet, hiszen az adott terület, így elveszti ökológiai stabilitását, csökken a biodiverzitás, és az így kialakuló mesterséges (legyen az agrár, ipari vagy urbánus) rendszert csak folyamatos munkavégzéssel lehet fenntartani. Tehát a megnövelt eltartóképesség maga után vonja a különböző ökológiai és környezeti problémákat is. (c) A fentiekből következik, hogy az eltartóképességnek a növelése mindig korlátozott mértékű lehet csak. Tehát elvileg nem képzelhető el az a helyzet, hogy a termelő ember egy terület eltartóképességét korlátlan mértékben megnövelje.

Vizsgáljuk meg részletesebben az eltartóképesség és a termelés valamint a technikai fejlődés közötti kapcsolatot. Úgy tűnik, hogy itt három alapvetően különböző kapcsolat lehetséges: az extenzív növekedés, az ökohatékonyság növelése és új erőforrások bevonása. (i) Extenzív növekedésről, akkor beszélhetünk, ha az adott termelési és technológiai rendszert egyszerűen csak új területekre terjesztjük ki pl. új esőerdők kivágása, mezőgazdasági földek kialakítása érdekében vagy új olaj vagy földgáz mezők feltárása és kibányászása. A jól ismert ökológiai problémák miatt egyértelmű, hogy az extenzív növekedés korszaka lejárt, s ennek következtében az extenzív növekedés egyértelműen káros. A környezeti mozgalomban, különösen a „zöld idealistákban” meglévő technológia ellenesség, a technikai pesszi-

mizmus a termelés extenzív kiterjesztésével szemben teljesen jogos. Ugyanakkor hiba lenne ezt általában a termelés minden formájára kiterjeszteni.

(ii) A termelés növelése megoldható a rendelkezésre álló természeti erőforrások ökológiai szempontból hatékonyabb felhasználásával is. Az ilyen jellegű technológiai fejlesztés ökológiai szempontból is egyértelműen hasznos. Például, ha az erdőből a fát nem tarvágással, hanem tartamos gazdálkodással szerezzük be vagy ha egyre kisebb fogyasztású gépjárműveket használunk, akkor a közlekedés illetve a szállítás hatékonysága növekszik. Az egy másik kérdés, hogy az ún. visszazapattanó (rebound) hatás miatt az ökohatékonyság növekedése esetenként a természeti erőforrások fokozottabb felhasználásához vezet. A probléma azonban ekkor nem az ökológiai hatékonysággal van, hanem a hiányzó ökológiai tudatossággal. Tehát az ökológiai hatékonyságnak párosulnia kell az ökológiai tudatossággal, különben a környezetterhelés további növekedése elkerülhetetlen. Érdeemes még megjegyezni, hogy a fosszilis energiahordozók elégetésére épülő modern társadalmak – bár kétségtelen, hogy nagy mennyiségű energiát biztosítanak – de ezt termodinamikai szempontból rendkívül alacsony hatékonysággal és ökológiai szempontból fenntarthatatlan módon valósítják meg. Ezek a társadalmak sokkal alacsonyabb hatékonyságúak és sokkal inkább fenntarthatatlanok, mint az ipari forradalom előtti társadalmak. Természetesen 6-10 milliárd ember nem léphet vissza egy preindusztriális állapotba, ezért csak előre, egy technikailag sokkal fejlettebb a „poszt-fosszilis” társadalmi struktúra felé kell haladni. Ebben fontos szerepet kap: az elérhető legjobb technika (BAT) alkalmazása vagy a technikai-kereskedelmi lépések számának a csökkentése (regionalitás) stb.

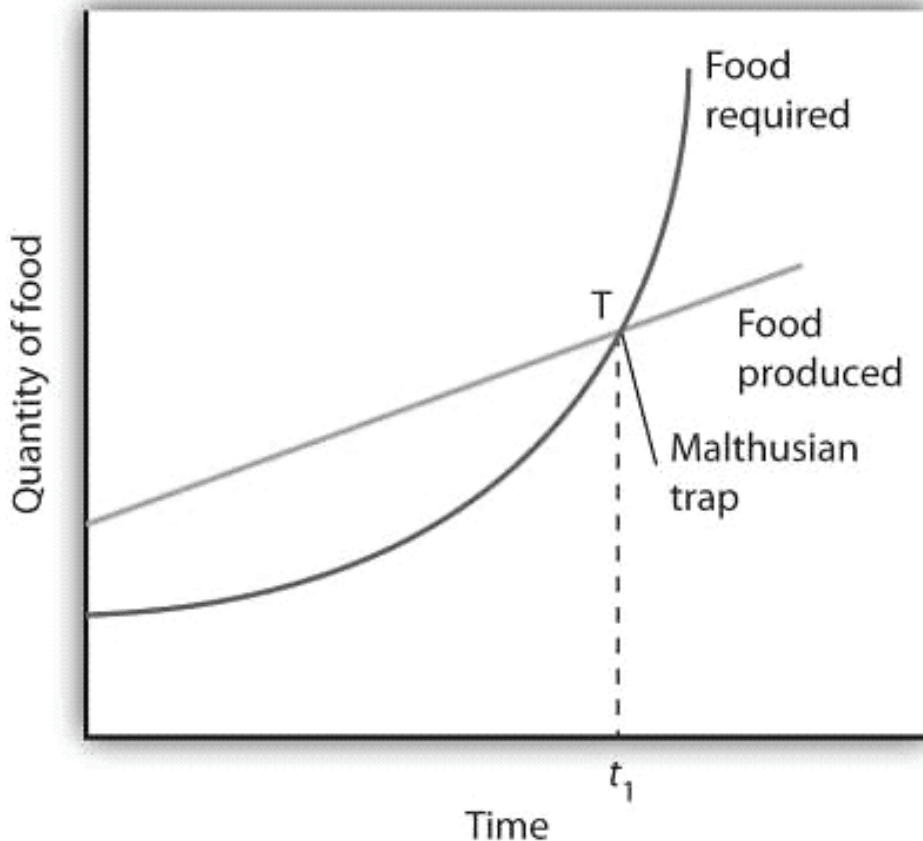
(iii) Az új minőségű erőforrások (pl. gének, új anyagok stb.) segítségével is növelhető egy-egy terület eltartóképesége, gondolok itt elsősorban az ún. a konvergáló technikákra (nano, bio, info, kognó). Ugyanakkor ezek az új technikák jelentős kockázattal is rendelkeznek, ezért az adott technológiáról való döntés nemcsak gazdasági, hanem ökológiai szempontból is gondosan elemezni kell.

5. Az eltartóképeség növelésének környezeti hatása

(i) Először Malthus (1798) vizsgálja a megtermelt eltartóképeség és az exponenciálisan növekvő népesség viszonyát. Malthus Benjamin Franklinnek abból a megfigyeléséből indult ki, hogy az amerikai gyarmatokon, ahol az erőforrások bőségesen állnak rendelkezésre, a népesség nagyjából minden 25. évben megkétszereződik.

Malthus ennek alapján egy olyan általános tendenciát állapított meg, hogy a népesség belső természeténél fogva exponenciálisan, vagyis mértani haladvány szerint nő, azaz minden generáció során megkétszereződik (1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256, 512 stb.). A törvényt matematikailag ugyanazzal a differenciálegyenlettel ($N(t) = N_0 e^{rt}$) írjuk le, mint az r stratégiás fajok szaporodását. „Az arányossági

tényező az egy főre eső szaporodási ráta (az időegység, mondjuk, egy év alatti növekedés osztva a népesség számával), amit állandónak tételezünk fel” (Farkas 2003). Másrésztől Malthus azt is hangsúlyozta, hogy a földterület nagysága állandó, ezért az élelmiszertermelés – összhangban a csökkenő hozadék törvényének az elvével – csak kisebb ütemben, azaz számtanai haladvány szerint (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 stb.) szerint nőhet.

11. ábra. Malthusi csapda

A népesség és így a népesség élelmezéséhez szükséges táplálék mennyisége exponenciálisan (zöld vonal), míg a megtermelt élelem (barna vonal) csak lineárisan növekszik.

Ezen két előfeltevésből pedig logikai szükségszerűséggel következik az emberiség jövőjére vonatkozó szokatlanul pesszimista kép. Világos, mondja Malthus, hogy a népesség exponenciális növekedése előbb-utóbb külső korlátokba, vagyis élelmiszerhiányba ütközik. A szükségszerűen bekövetkező túlnépesedési válság elkerülhetetlen következménye pedig a nyomor, éhezés, járvány, erőszak stb., vagyis minden, ami

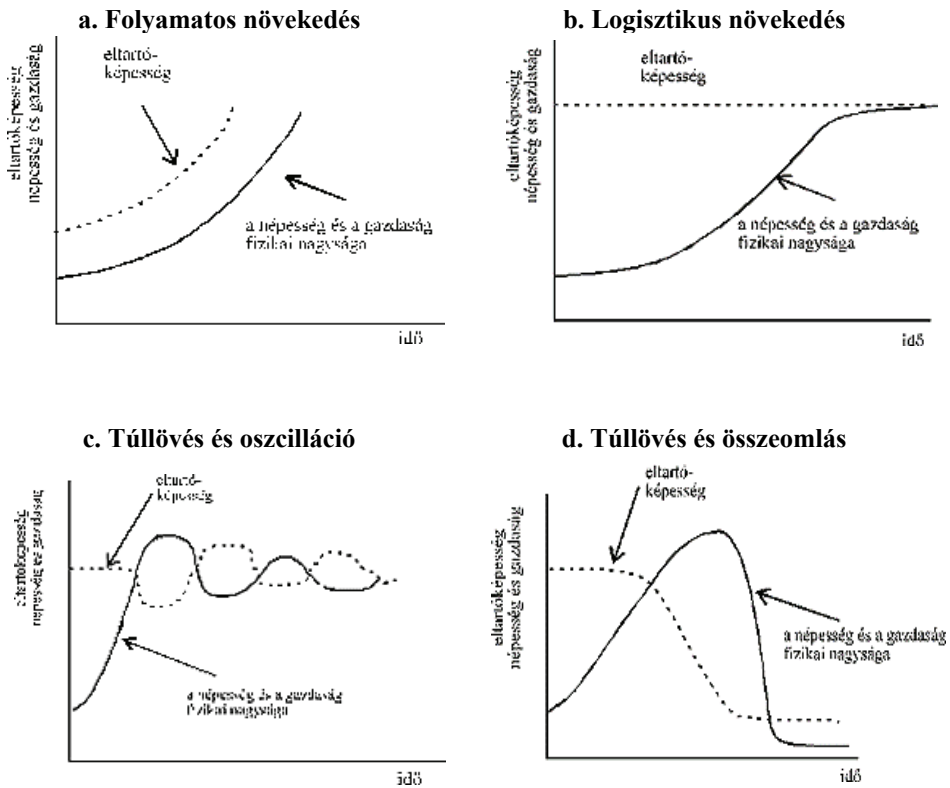
csökkenti a népességet. Bár Malthus elmélete óriási kulturális hatást gyakorolt, ugyanakkor várakozásai tökéletesen ellentétben álltak a vezető ipari országok tapasztalataival, amelyeket a csökkenő születési arány és a növekvő termelés jellemezett. Így Malthus elmélete sokáig csak tudománytörténeti érdekesség maradt.

A modern Nigéria példája azonban már jól illusztrálja a népesség folyamatos duplázódását és annak pusztító következményeit. Nigéria népessége 1950-ben körülbelül 36 millió, 2000-ben 125 millió körül volt, vagyis a 20. század második felében a lakosság közel megnégyszereződött. A népesség növekedésének kapcsolatban 2000-ben 2,5 százalékos éves növekedési rátát jelentettek. Az ennek megfelelő megkettőződési idő megközelítőleg huszonkilenc év. Ha ez a növekedési ráta a jövőben nem változna és az emberek átlagosan 87 évet élnének, akkor Nigéria lakossága a 21. évszázadban elérné a 250 (2029), az 500 (2058) és az 1000 (2087) milliós létszámot. Nigériában azonban már most is éhség és környezetromlás tapasztalható. Nyilvánvaló, hogy a szűkös természeti kapacitások nem teszik lehetővé, hogy az ország lélekszáma a 21. század végére megnyolcszorzódjon (Meadows et al. 2005). Tehát az ország egy olyan malthusi csapdába került, amelyből szinte lehetetlen kitörni.

Szintén neomalthusianus szemléletű a Római klub híres jelentése, amelyet 30 évvel később Meadowsék (2005) ellenőrizték és újraírták. Az elmúlt időszak áttekintése azt mutatja, hogy a korai előrejelzések pontosak voltak. A könyvben a szerzők részletesen vizsgálták az eltartóképesség fogalmát. Nagy hangsúlyt adtak a *túllövés* fogalmának, amely fogalom jelentőségét a szabad piac fogalmához hasonlították és sajnálkozva állapították meg, hogy míg a szabad piac fogalma teljesen közismert, addig a *túllövés* fogalma és annak jelentősége csak a szakemberek szűk köre előtt ismert. Meadows és szerzőtársai megmutatták, hogy egy növekvő társadalomban az eltartóképesség és a növekedés között logikailag a következő kapcsolatok lehetségesek. „Egy növekedésben levő társadalom alapvetően négyféleképp közelítheti meg a saját eltartóképességét” (Meadows 2005 150).

Először is vegyük észre, hogy 4 ábrából 2 jellemzi az ökológiai rendszereket is. A *logisztikus növekedés* (12/b ábra) egy tipikus K stratégiás faj növekedését is mutatja. A *túllövés és oszcilláció* (12/c ábra) pedig egyaránt kialakulhat K és r stratégiás fajok esetében. A másik két ábra azonban alapvetően az emberre jellemző, mivel csak az ember képes jelentős mértékben megnövelni (12/a ábra: *Folyamatos növekedés*) és jelentős mértékben csökkenteni egy terület rá vonatkoztatott eltartóképességét (12/d ábra: *Túllövés és összeomlás*). Az eltartóképesség folyamatos növelése összhangban van az ember szándékaival és a munkavégzés illetve technikai haladás következménye. Mindennek azonban van egy nem-szándékolt következménye is, nevezetesen, hogy a növekvő ökológiai és környezeti leromlás, amelynek következtében összeomlik az ökológiai rendszer beleért-

ve az emberre vonatkoztatott eltartóképességet is, ahogy azt a 12/d ábra mutatja. Vizsgáljuk meg az egyes ábrák jelentését külön-külön is!

12. ábra

Az eltartóképesség és a növekedés lehetséges viszonyai.

a. A 12/a. ábra egy exponenciálisan növekvő gazdaságot mutat. Ez a növekedés azért lehetséges, mert az eltartóképesség is exponenciális ütemben nő. Erre a szituációra a legjobb példa az újkori Anglia demográfiai és gazdasági növekedése. 1601-ben a népesség még csak 4 millió fő, s száz évvel később is csak 5 millió. 1801-ben a lakosság száma 8 millió, száz évvel később azonban már 30,5 millió, 2001-ben pedig 43 millió. Tehát a lélekszám a 1801 és 1901 között majdnem négyszeresére nőtt, miközben a száz évvel korábban illetve később a növekedés üteme durván csak másfélszeres. A 19. századi Angliában bontakozik ki az ipari forradalom, s így a gazdaság a népességhez hasonló ütemben növekedett. Mi alapozta meg a 19. századi Anglia gyors növekedést a természeti kapacitások vonatkozásában? Egrészt a

gyarmatosítás, amelynek a segítségével Anglia – a bennszülött közösségek rovására – képes volt megnövelni a számára hozzáférhető természeti erőforrásokat, úgy is mondhatjuk, hogy eltartóképességet importált. Másrészt az ipari forradalom segítségével új típusú természeti erőforrásokat (szén és más ásványi anyagok) vont be a gazdaság vérkeringésébe, ugyanakkor már korán szembe kellett néznie a környezet-szennyezés kérdésével. Harmadrészt növelték a rendelkezésre álló erőforrások felhasználásának a hatékonyságát, pl. egyre hatékonyabb gőzkazánokat készítettek. Mindezek fényében nem véletlen, hogy a klasszikus angol közgazdászok a természeti erőforrásokat bőségesen rendelkezésre álló szabad javaknak tekintették, amelyeknek nincs gazdasági értéke, amivel nem kell gazdálkodni.

Az alapvető kérdés, hogy a 19. századi Angliát – és más Nyugat-Európai nagyhatalmakat – jellemző növekedés egy kivételes periódus volt a történelemben, vagy ez a növekedési minta univerzális jellegű, azaz minden ország számára követhető. Vegyük észre, hogy a fentebb említett három előfeltevés közül kettő parciális, amely logikai vagy fizikai okok miatt eleve nem univerzalizálható. A gyarmatosítás az emberiség számára nyilvánvalóan nem növeli a természeti kapacitásokat, legfeljebb azokat újra osztja a gyarmatosító és a gyarmatosított országok között. Továbbá a szénre és más fosszilis energiahordozókra épülő korszaknak – döntően a klímaváltozás és az erőforrások kimerülése miatt – lassan vége van, és úgy tűnik a természetben nincs még egy ilyen olcsó és praktikus energiaforrás. Ezért joggal lehet arra gondolni, hogy Angliának a 19. században realizálódó exponenciális jellegű növekedése a népességszámban és a gazdaságban inkább kivételnek, mint univerzális szabálynak tekinthető.

b. A 12/b ábra egy logisztikusan növekedő társadalmat mutat. A logisztikus növekedés az ideális válasz az állandó, vagyis a nem növelhető eltartóképességre. Ebben az esetben a társadalom exponenciálisan növekedhet, ha környezetterhelése még messze alatta van a korlátoknak, majd a növekedés üteme fokozatosan lassul, ahogy a társadalom közelít az eltartóképességhez. Más szavakkal az első fázisban a természeti javak és szolgáltatások bőségesek és ezért egy piaci társadalomban olcsók, míg a második fázisban szűkös javakká, azaz drágává válnak. Elősegíti a gazdaság alkalmazkodását, vagyis a növekedés lassulását, ha a fizikai határok jól érzékelhetők, pl. ha nincsenek externális hatások. Ebben az esetben pusztán piaci alapon kialakulhat a logisztikus növekedés, ami könnyen elvezet a környezeti Kuznet görbe visszahajló ágához. Nagyon gyakori azonban, hogy a természeti javak felhasználása során jelentős mértékű negatív extern hatás jelentkezik (pl. környezetszennyezés), ebben az esetben az árak elmaradnak a természeti javak felhasználásának valódi költségeitől. Ekkor a piaci önmagában képtelen érzékelni és igazodni a környezeti kapacitás határaihoz.

c. A 12/c ábra egy olyan gazdaságot mutat, amelynek környezetterhelése túllő az eltartóképességen, s ezzel párhuzamosan csökken annak értéke is. Ugyanakkor

az eltartóképesség, a terhelés csökkenésével párhuzamosan viszonylag gyorsan regenerálódik. Ez esetben egy rövidülő amplitúdójú ingadozás után a gazdaság és az eltartóképesség egyensúlyba kerülhet. Ilyen példákkal találkozhatunk, amikor a tenger halállománya a túlhalászás következtében fogy, de a halászat korlátozása esetében néhány év, esetleg évtized alatt a halállomány nagysága visszaáll. Hasonló volt a helyzet a tiszai ciánszennyezés esetében. A szennyező hatás megszűnése után a folyó élővilága egy-két év alatt regenerálódott.

d. A 12/d ábra egy olyan gazdaságot mutat, amelynek környezetterhelése túllő az eltartóképességen, s ezzel párhuzamosan a környezeti kapacitás komoly és maradandó károsodást szenved. Amikor ez bekövetkezik, akkor a népesség és a gazdaság rohamosan hanyatlik, mindaddig, amíg el nem éri az új, a korábnál sokkal kisebb kapacitású értéket. Ez tulajdonképpen egy katasztrófa modell, amely a társadalom összeomlását eredményezi. Erre a modellre jó és gyakran hivatkozott lokális példa a Húsvét szigeten élő polinéz kultúra összeomlása vagy a túlzott legeltetés következményeként bekövetkező sivatagosodás, de itt említhetjük meg az olyan ipari katasztrófát, mint pl. a csernobili baleset. Meadows szerint összességében ez a – könyvük címlapján is látható – séma jellemzi az emberiség és a természeti környezet viszonyát. “Széles körben tapasztalható, és meggyőző bizonyítékok is szólnak amellett, hogy a globális társadalom már az eltartókapacitása fölött van” (Meadows 2005 105).

Álláspontom szerint a jelenlegi helyzetre tendenciájában egyaránt jellemző az a törekvés, hogy a technika segítségével növeljük a Föld eltartóképességét (12/a ábra), másrészt a természeti erőforrások kimerülése miatt csökken a Föld eltartóképessége (12/d ábra). E két folyamat eredőjeként ma már nem nő, hanem csökken a Föld eltartóképessége, ezért a túllövés mértéke egyre nagyobb lesz, s így a fenyegető összeomlás mértéke is egyre nagyobb lehet.

Jegyzetek

1 Tóth I. János, habilitált docens, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Filozófia Tanszék, jtoth@philo.u-szeged.hu

Irodalom

Ayres, R. U. – van den Bergh, J. C. J. M. – Growdy, J. M. (1998): *Viewpoint: Weak versus strong sustainability*. Discussion Papers, Tinbergen Institute, 98-103/3.

- Barash, D.P. (1980): *Szociobiológia és viselkedés*, Natura, Budapest. [első kiadás: 1977: Sociobiology and Behavior]
- Brown, L. B.(1981): *Building a Sustainable Society*. W. W. Nothorn and Co., New York
- Brundtland, G. H. et al. (1987): *Közös Jövők*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest (szerk: Persányi M.)
- Carson, Rachel (1962): *Silent Spring*. (1st. Pub). Houghton Mifflin. [Néma Tavasz. Katalizátor Kiadó. Budapest 2007]
- Daly, H. E. (1991): *Elements of Environmental Macroeconomics*. In Costanza, R. (ed.): *Ecological Economics – The Science and Management of Sustainability*. Columbia University Press, New York.
- Daly, H. E. (2001): *A gazdaságtalan növekedés elmélete, gyakorlata, története és kapcsolata a globalizációval*. Kovász, évf. V, 1-2. szám, Tavasz-Nyár, pp. 5–22.
<http://epa.oszk.hu/00700/00721/00010/daly.html> (Letöltés: 2014-06-21)
- Ehrlich, P. R. (1968): *The Population Bomb*. Ballantine Books.
- Ehrlich, P.R. – Holdren, J. P. (1971): *Impact of population growth*. Science, 171, pp. 1212–1217.
- Ehrlich, Paul & Anne (1981): *Extinction*. Random House [A fajok kihalása]. Göncöl Kiadó, Budapest 1995:]
- Etkins, P. – Simons, S. – Deutsch, L. – Folke, C. – De Groot, R. (2003): *A Framework for the Practical Application of the Concepts of Critical Natural Capital and Strong Sustainability*. Ecological Economics, 44, pp. 165–185.
- Farkas M. (2003): *Malthus két évszázad elteltével*. Eszmélet, 60. 107-118.o.
- Goodland, R. (1995): *The Concept of Environmental Sustainability*, Annual Review of Ecology and Systematics, 26, pp. 1–24.
- Hardin, G. (1968): *The Tragedy of the Commons*. Science. Vol. 162 No. 3859 pp. 1243-1248
- Hardin, G. (2000): *A közlegelő tragédiája*. In Lányi A. (szerk.): *Természet és Szabadság*. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 219–231.
- Hui, C. (2006): *Carrying capacity, population equilibrium, and environment's maximal load*. Ecological Modelling, 192, pp. 317–320.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolmodel.2005.07.001>
- IUCN/UNEP/WWF (1991): *Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living*. Gland, Switzerland.
- Kiss Károly (2013): *Néhány mondat a fenntarthatóságról. (Egy fogalom tündöklése és bukása)*. Gazdaságetika 2013/5 szám. <http://gazdasagetika.hu/tartalom-folyoirat/87-gazdasagetika-20135-szam.html> (Letöltés: 2014-06-21)
- Kiss Károly (2005): *A fenntartható fejlődés dimenziói és útvonalai*, in Kiss Károly (szerk): *A fenntartható fejlődés fogalmának hazai értelmezése és ágazati koncepciói*, Budapesti Corvinus Egyetem, Környezetgazdaságtani és technológiai tanszék, Budapest, 2005, 193.o. (6-22.o.).
- Klein, D. R (1968): *The Introduction, Increase, and Crash Reindeer on St. Matthew Island*. The Journal of Wildlife Management. <http://dieoff.org/page80.htm>
- Latouche, S. (2011): *A nemnövekedés diszkrét bája*. Savaria University Press, Budapest
- Leopold, A. (1949) : *A Sand County Almanach*. Oxford University Press. [Leopold, A.: Föld-etika in Lányi A.(szerk, 2000). Természet és Szabadság. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 103-116.o.]
- Living Planet Report (2010)

- http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/2010_lpr/
(Letöltés: 2014-06-21)
- Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzatról* Gondolat Kiadó Budapest, 1986. V. fejezet
- Málovics Gy. – Bajmócy Z. (2009): *A fenntarthatóság közgazdaságtani értelmezései*.
Közgazdasági Szemle, 56, 5, pp. 464–483.
- Malthus, T. R. (1798/1970): *An Essay on the Principle of Population as it Affects the
Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M.
Condorcet and Other Writers*. Johnson, London – Penguin, London.
- Meadows, D. – Meadows, D. – Randers, J. – Behrens W. W. III. (1972): *Limits to
Growth*. New York: Universe Books. ISBN 0 87663 165 0.
- Meadows, D. – Randers, J. – Meadows, D. (2005): *A növekedés határai – harminc év
múltán*. Kossuth kiadó, Budapest.
- Rees, W. E. (1996): Revisiting Carrying Capacity: *Are-Based Indicators of Sustainability*.
Population and Environment. A Journal of Interdisciplinary Studies, 17, 3.
<http://dieoff.org/page110.htm>
- Rees, W. E. (2000): *Eco-footprint Analysis: Merits and Brickbats*. *Ecological Economics*,
32, pp. 371–374.
- Sayre, N. F. (2008): *The Genesis, History, and Limits of Carrying Capacity*. *Annals of the
Association of American Geographers*, 98 (1), pp. 120–134.
- Schumacher F. Ernst (1991/1994): *A kicsi szép*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest
- Stern Review (2006): *The Economics of Climate Change*.
http://www.hm-treasury.gov.uk/media/4/3/Executive_Summary.pdf
- Vida G. (2007): *Fenntarthatóság és a tudósok felelőssége*. *Magyar Tudomány*, évf. 168,
12, pp. 1600–1606.
- Wackernagel, M. (1991): *Land Use: Measuring a Community's Appropriated Carrying
Capacity as an Indicator for Sustainability; and Using Appropriated Carrying
Capacity as an Indicator*, Measuring the Sustainability of a Community. Report I & II
to the UBC Task Force on Healthy and Sustainable Communities, Vancouver.
- Wackernagel, M. and W. Rees. (1996): *Our Ecological Footprint: Reducing Human
Impact on the Earth*. Gabriola Island, BC: New Society Publishers.
- Wackernagel, M. and W. Rees. (2001): *Ökológiai lábnyomunk*. Föld Napja Alapítvány, Budapest.
- Wynne-Edwards, V.C. (1962): *Animal Dispersion in Relation to Social Behavior*. Oliver
& Boyd, London

VARGA CSABA¹

Az Új Megegyezés

(a nyilvánvaló, a homályos, s a rejtett feltételek és lehetőségek)

The New Agreement

Mottó: az esélytelen esély eséllyé válik?

Abstract

The model of the 19th century (Austro-Hungarian) Compromise/Agreement no longer functions a valid approach to possible future agreements in the 21st century. A model of genuine agreement has long been abandoned (or now exists in mere fragments) within the new world order as we have witnessed the execution of (hidden) decisions taken behind global-national-local stages by way of pseudo-agreements and pretended pacts. What does a Golden Age agreement-making opportunity sound like in the 21st century? The New Agreement serves the creation of a New Global Community, in which an alliance between those who wish for genuine agreement and those “fallen out” of present-day agreements (deprived of position and power) might possibly come to stand. Next to these two major global groups (the powerful and the powerless), this elemental duality or difference is clearly demonstrated by the two major cosmic groups of our galaxy (civilisations of light and civilisations of shadow). There are numerous indicators that prior to the introduction of a New Agreement, general peacemaking is necessary; preferably complete cessation of warfare should ensue on all continents, which would ideally mean total military and e.g. communication disarmament. With respect to the present and near future of Planet Earth it would be ideal if (at least segments of) the powers of the old order were freely and honestly ready to forge a New Agreement before the “great world change”, because they can clearly see and understand that the advent of a golden age New Earth, New Man, and New Life cannot be avoided. There will be an equally great (negative or positive) global price to be paid if (a) agreements do not come to stand, (b) half-hearted pacts and bargains happen to be introduced, or (c) fantastic gain may be achieved by sealing genuine (novel type) agreements.

Keynotes: New, golden age, new globalisation, levels of agreement, basic conditions and consequences, alternatives for a new agreement.

Absztrakt

A 19. századi kiegyezés/megegyezés modellje nem tekinthető érvényes mintának a 21. századi várható megegyezésekhez. A jelenlegi világrendben már régen nem él (vagy csak töredékesen létezik) a valódi megegyezés modell, hiszen a megegyezések helyett a globális-nemzeti-lokális nyilvánosság mögött hozott (rejtett) döntések végrehajtása történt a különböző látszat-megegyezések, hamis-alkuk révén. Hogy hangzik a 21. században az aranykori megegyezés lehetőség? Az Új Megegyezés az Új Világközösség létrejöttét szolgálja, amelyben a valódi megegyezést akarók és az eddigi megegyezésből mindig „kizuhant” pozíció- és erőnélküli világtársadalom feltehetően szövetséget alkothatnak. A

két földi globális nagycsoport (az erőbirtoklók és erőnélküliek) mellett a galaxisunk két kozmikus nagycsoportja (a fénycivilizációk és árnyékcivilizációk) is tisztán demonstrálják ugyanezt az elemi kettőséget, avagy különbséget. Számos jel szerint az Új Megegyezéshez előzetes generális békekötés, minden kontinensen minél teljesebb háborús szünet, vagyis ideális esetben teljes katonai, s például kommunikációs leszerelés szükséges. A földbolygó jelene és közeljövője szempontjából ideálisabb lenne, ha a „nagy világváltás” előtt a régi rend világerői (legalább részben) önként és őszintén készek lennének az Új Megegyezésre, hiszen ők világosan és tisztán tudják, hogy az aranykori Új Föld, Új Ember, Új Élet létrejötte elkerülhetetlen. Egyaránt súlyos (negatív vagy pozitív) globális ára lesz(a) a megegyezések elmaradásának, (b) az esetleges felemás alkuknak, vagy (c) fantasztikus nyereség származhat az igazi (új típusú) megegyezések jóvoltából.

Kulcsszavak: új, aranykori megegyezés, új globalizáció, megegyezés szintek, elemi feltételek és következmények, új megegyezés alternatívái.

Megegyezés? Új Megegyezés? Melyek a kiinduló kérdéskörök?

Van-e jobb megoldás, mint a MegEgyezés, ami oldás is? Vagy ez a Megegyezés már nem veheti számba a földbolygót évezredek óta rabságban tartók érdekét is?

Kik között, s milyen megegyezés lehet, méghozzá a 21. század első (és második?) harmadában?

Megmenthető-e Magyarország, vagy tágabban a Kárpát Haza, vagy még tágabban körben Benső Európa, s végül a Földbolygó Új Megegyezés nélkül?

Az új század eleje olyan új véghelyzetet teremtett-e, amikor a megegyezés talpazata már nem elsősorban politikai és gazdasági megegyezés? Vagy az Új Megegyezés élő földje/alapja mindenekfelett lelki, szellemi és egyszerre személyes és közösségi Megegyezés?

Vagy már annyira szétszakított állapotban van az emberiség, s szinte minden egyes ember, hogy előbb keressük az érzelmi megegyezést? E nélkül lehetetlen a megegyező felek közötti bármilyen emberhez méltó kommunikáció?

Hogyan születik az Új Megegyezés? Külön indulnak el a lokális, a nemzeti és külön mennek végbe a kozmikus és globális megegyezések? A földönkívüli megegyezés a földfelszíni Új Megegyezésnek elengedhetetlen feltétele-e?

Elkerülhetetlen feltétel és/vagy következmény a régi világrend és az Új Földközösség (a szeretetcivilizáció, avagy az Új Aranykor²) programja között összemoshatatlan különbség megfogalmazása a megegyezés miatt is?

A nyilvánvaló, a homályos és a rejtett megegyezési feltételek feltárhatók-e, s megnevezhetők-e?

A Naprendszerbe és a Földbolygóra „villámként” érkező Új Aranykor nélkül lehetséges vagy kizárt az Új Megegyezés?

Az Új Megegyezés feltételezi-e az Isteni Mindenség és/vagy az Élő Omniverzum hatékony támogatását és a vele való harmonikus együttműködést?

A megegyezés érdekében az egyik fél, a mai világhelyzetért (a Hamis Zászlós Világrendért) felelősök képesek-e és hajlandók-e őszintén a megegyezésre? A másik fél, a tudatlanságban, a félrevezetésben és az alávetettségben „szétszakított” emberek képesek-e a tisztánlátásra, az emelkedésre és a megbocsájtásra?

A két „tábor” között a régi világhelyzet kiszolgáló politikai-gazdasági csoportok tagjai képesek-e az önismeretre, az önmeghaladásra, magatartásuk következményeinek felismerésére és bevallására?

Mit is értsünk Új Megegyezéssel, amely pusztán egy kozmikus és globális alku, avagy az Új Megegyezés célja elsősorban az Új Ember, az Új Föld, az Új Élet megteremtésének a beteljesítése?

Érthető-e mindenkinek, hogy a szeretetnek nem alternatívája a világháború, ahogy a megegyezésnek sem alternatívája a széleskörű bosszúállás? Felismerhető-e ma a Földbolygón, hogy az Új Megegyezés csak szeretet alapon jöhet létre?³

1. A megegyezés modellek és az Új Aranykor megegyezés koncepciója

A jelenlegi világhelyzetben már régen nem él (vagy csak töredékesen létezik) a valódi megegyezés modell, hiszen a megegyezések helyett a globális-nemzetilokális nyilvánosság mögött hozott (rejtett) döntések végrehajtása történt a különböző látszat-megegyezések, hamis-alkuk révén. Az egyik „hamis zászló” éppen az ún. demokratikus megegyezés volt.

Ezért a töredékes megegyezéseket nagyon gyakran az jellemezte, hogy a megegyezésre hajlók megnyerése el-elmaradt, de megnyerésük érdekében különböző manipulációk folytak, s a tervezett megegyezés korlátozott lehetőségeinek a kimondása is sokszor elsikkadt. A megegyezéseket szinte mindig egyoldalúan a kemény politikai-gazdasági érdekek határozták meg. A megegyezés így nem MegEgyezés volt.

A megegyezés ma tehát nem egyezés, hanem inkább csak egyezés-keresés, hozzáigazítva az előre elhatározott végeredményhez, noha elvileg, vagy ideális esetben lehetett volna megegyezés esély is, de aztán gyakran (jobb esetben is) csak részleges egyezkedés történt.

A megegyezés így jobbra valamilyen alku, s nem tiszta, nem világos megállapodás. Olykor lehetett ugyan stratégiai alku, ám ez mindig (feltehetően és szükségképpen) a világhelyzet belüli, a világhelyzetet szolgáló érdekérvényesítés maradt.

A megegyezés nem jutott el szövetségig, vagy csak ritkán, viszont kénytelen-kelletlenül együttműködést hozott, ám kevésbé járt együtt tartós krízis vagy probléma megoldással. Tegyük hozzá ez nem zavarta a feleket abban, hogy ne a jó megegyezés illúzióját hirdessék.

Önmagában az sem vált világossá, hogy a társadalmi vagy akár a gazdasági megegyezés nem elsősorban politikai megegyezés, ám tagadhatatlan, hogy a poli-

tika gyakran lehet (lehetne) sikeres vagy félig sikeres megegyezés szervező, ha független tud maradni a gazdasági érdekcsoportoktól.

A jelen megegyezései tehát gyakran sikeres színjátékok, avagy imitált megegyezések. Hol csak az egyik, hol mindegyik szereplő hasonló rejtett játszmát folytat. A világrend gyorsan romló állapota miatt most a tudatos politika kiszabadul(hat) a színjáték-megegyezésekből.

A végeredmény valahogy úgy foglalható össze, hogy ez a manipulációs megegyezés modell a mai világrend működésének egyik bevett módszere. Jobb esetben alacsony szintű alkukötés, vagy alku-kikényszerítés.

2. Az aranykori Megegyezés körvonalai

Az Új Megegyezés minimuma a nyilvános és nyílt egyezés kísérlet, egyik maximuma a kiérlelt, kölcsönösen elfogadott megegyezés. Ez tehát tudatos egyezégen alapuló új valóság teremtése.

Az Új Megegyezés nem indulhat kölcsönös, vagy részleges gyűlöletből, ugyanígy nem épülhet társadalmi vagy kommunikációs háborúra. A tudatosan felhergelt, egymást támadó ellenségek között nem születhet Új Megegyezés!

Ez az Új Megegyezés a mai világrendben aligha jöhet létre, vagy csak a jelenlegi világrend felbomlásakor, ám az Új Világközösségben (az Aranykor kezdetén) világos, stratégiai, magas minőségű szövetség és egyúttal összehangolt, társadalmi közcselekvés születhet.

Amennyiben súlyos emberiség ellenes bűntettek történtek, ezeket mind az új emberiséget szolgáló bíróságok vizsgálják ki és hoznak ítéleteket. Miután az eddigi világrendben, különösen az utóbbi évtizedekben feltehetően rendkívül súlyos cselekmények voltak, ezekkel csak olyan bíróságok foglalkozhatnak, amelyek garantáltan nem elkötelezettek az integrált hatalmat gyakorlóknak.

Az Új Megegyezés középpontjában azonban nem a múlt lezárása van.

Az aranykori megegyezés értelme az, hogy az új világközösség békésen jöjjön létre. Noha az Új Megegyezés alapvető célja először a domináns világerők és világ-vesztesek erkölcsös megegyezése lehet, avagy a hatalmat gyakorlók és a hatalom nélküliek méltó egyezsége, amely a világhatalmi eliteket nem őrzi meg pozíciójukban.

Az Új Megegyezés stratégiai programja viszont a mindenkori, integrált hatalom-monopóliumok megszüntetése, s ennek révén az aranykori (globális, kontinentális, nemzeti és lokális) közösségek (és közösségi tudatok) megteremtése, kezdve a családtól a nemzetig, a nemzetek szövetségétől a bolygónk szeretetcivilizációjáig.

Legyen nagyon egyértelmű. Az Új Megegyezés szeretet alapú megegyezés!

3. Az Irány

Az Új Irány csak félreérthetetlenül fogalmazható meg. A valódi megegyezést szolgáló Irány mindenekelőtt szinkronban van az isteni akarrattal és az emberiség eredeti szándékával.

A jövőirány sokféleképpen megnevezhető: szeretetcivilizáció, békebolygó, életkultúra, fénycivilizáció. Összefoglaló nevén: Aranykor. A jelenirány viszont ezzel éppen ellentétes: szeretetlenség civilizáció, háborúbolygó, halálkultúra, földi árnyékcivilizáció.

A mai rejtett jelenirány nem nyilvános jellemzői: rejtett erők virulása, illegális célok érvényesítése, pusztán jogilag legális szervezetek működtetése, illegális eszközök használata, folyamatos beavatkozás és manipulálás, szüntelen színjáték-magatartás, stb.

A nyilvános jelenirány önmagában is drámai valóságábrázolás: a globális hatalomgazdaságban tömegfogyasztásra kondicionált, ennek érdekében sokoldalúan manipulált tömegtársadalom létrehozása a földbolygón, amely az elmúlt két-három évtizedben már elvesztette látványtársadalom báját is.

Az egyre inkább kétségbeesett emberiség ma fokozatosan tudatosul, és új irányt keres. A politikai választások egyre széles körben jelezték, a hatékony tömegmanipulációk ellenére, hogy ezt a világrendet a tudatosuló polgárok nem kívánják fenntartani.

Ezért az Új Irány leghatalmasabb és legszebb feladata az aranykori Új Föld, s a bolygón élő Új Ember víziójának és programjának a megteremtése. Ez az Új Aranykor a földön egy huszonöt-huszonhatezer éves negatív, ember- és életellenes ciklust vált le.

Ez a „levéltás” történelmileg és aktuálisan az emberiség legnagyobb reménye és egyben szintén legnagyobb lehetősége.

4. A szépséges Rozsdakor, mint valóságháttér

Szimbolikus nyelven a jelen a Vaskor, ami ugyan a ciklikus időben már véget ért, ám a pillanatnyi végjátéka Rozsdakorként jellemezhető. Végjáték ez, de nem túlzottan elnyúló végjáték. Egyszerűen azért, mert olyan súlyosak a globális problémák, hogy nincs lehetőség a végjátékot úgy tekinteni, mint menekülési útvonalat, vagy ideiglenes búvóhelyet.

Az életképességet folyamatosan veszítő, saját fennmaradását veszélyeztető emberiség él most a földbolygón. Csak hosszú történelmi elemzésben indokolhatnánk meg, hogy az elmúlt évezredekben (az olykor jobbra váló korszakokban is) folyamatosan fennmaradt az emberiség alávetettsége, az ebből az átfogó folyamatból fakadó szenvedés-története.

Az elmúlt évtizedekben a világhatalmi érdekeket (részben rejtetten) szolgáló globalizált világrendnek alávetett világtársadalom jött létre. Ha most kívülről néznénk az emberiség történetét, mondjuk az utolsó özönvíztől kezdődően, meg lehetőségen érthetetlennek tűnne, hogy tartóan miért nem jött létre átfogóan egyszer sem valódi Aranykor, avagy szeretet központú világrend. (A Ré vezette – homályban maradt – legrégebbi egyiptomi időszak lehet a kivétel.)

A jelenlegi civilizáció elérte a negatív végpontot, mert az embert és a társadalmat (a társadalom minden tagját és közösségét) belül is szétszakította. Ezt a kijelentést a legnehezebb megmagyarázni, mert a világkultúránk mélyen materiális, s csak a fizikai-anyagi valóságot tekinti létezőnek. Ám az ember lényege a lelki „teste”, avagy az a láthatatlan valóság, amit léleknek, vagy szellemnek hívunk. Hasonló a közösségnek, vagy a társadalomnak a lényege is, ami a kollektív lelke, a kollektív tudata, vagy akár a közös intelligenciája.

Ez a világrend viszont az elmúlt évtizedekben az embert és a közösségeket belül rombolta. Ennek változatos technikája volt, kezdve az Isten tagadásától a fizikai test kultuszáig, a tömegmanipulációtól az anyagi fogyasztásra nevelésig, a nem anyagi-fizikai valóság tagadásától az elme és az ego belső uralmának erősítéséig. A tömegkommunikáció fokozta és fejezte az ember (és a közösség) lelki szétszakítását, kiüresítését, leértékelését, stb.

Ami egyaránt szociális, szellemi, kulturális, lelki, s mentális szétszakítottság! Csakhogy ettől függ a megegyezés képessége, s szintén ezen múlik a megegyezés hitelessége. Az emberek és közösségeinek, sőt a vezető gazdasági-politikai rétegek alacsony szeretet- és tudatállapota szükségképpen nem tesz lehetővé méltó, bölcs, hasznos megegyezéseket.

5. A régi kiegyezés tükrében

Kitérünk a 19. századi magyar kiegyezésre is. A százötven évvel ezelőtti kiegyezés elsősorban politikai kiegyezés volt, még akkor is, ha a kiegyezés magába foglalt jelentős hadügyi vagy gazdasági kiegyezést

A Habsburgok nem jótékonyaságból, vagy felvilágosultságból kötötték meg a kiegyezést, hanem elsősorban a politikai-katonai kényszerhelyzet és főként a nyilvánvaló (kontinentális) hatalmi érdekek miatt, s így nekik a dualista állam is főként hatalmi potenciájuk megerősítéséhez kellett.

A kiegyezés egyik (egyben döntő) szereplőjének terve tehát az egyik előképe a jelenlegi globális világrendnek, mert a Habsburg Ház világhatalmi szereplővé akart válni, csak ezt a törekvését az első világháborúban a nála erősebb világhatalmi erők felszámolták.

Azt jelenleg is homály fedi, hogy a háttérből milyen globális és európai hatalmi erők szóltak bele a monarchia történetébe, noha aligha lehet kétséges, hogy az

első világháború és egyben a trianoni „béke”szerződés már egy világhatalmi akarat érvényesítése volt.

Mindenesetre a tágan vett Közép-Európa megosztott, feldarabolt és másodlagos kontinentális térséggé süllyedt.

A gazdasági kiegyezés pedig szintén előképe volt a jelenlegi világgazdasági többszörös alávetettségnek, hiszen a két ország közt (vitatható) kereskedelmi és vámszövetség jött létre, sőt közös pénz- és pénzügyi rendszer született, sőt végül a jegybank is közös lett.

A kiegyezés politikailag ugyan részben reális kompromisszum volt, ami Magyarország fejlődését is segítette, ám az akkori világrendben ez a kiegyezés vezetett el a világháborúig és Trianonig. Nem is nevezhetjük utólag sem példamutató meggyezésnek. Ezért ma aligha tekinthető az Új Megegyezés érvényes mintájának.

6. Három (+ egy) szintű megegyezés rend

Egy általános, univerzális megegyezés modellben a mindenkori megegyezésnek négy szintjét különíthetjük el. Ez a 21. században ráadásul aktuálissá válik.

Alsó szint: egy-egy nemzeten belül és a szomszédos nemzetek között (esetünkben a Kárpát-medencében, vagy akár a tágan vett Középső Európában) megszülető megegyezés, amely megelőzheti vagy „csak” követi az egész földbolygóra kiterjedő megegyezést.

Középső szint: egy-egy kontinensen, vagy már a teljes földbolygón létrejövő tételes megegyezés, ami nem független az alsó és felső szintű megegyezéstől. Pillanatnyilag, jól látszik, hogy nincs esélye egy összeurópai megegyezésnek.

Felső szint: az Élő Omniverzum egyik galaxisában, a Tejút Galaxisban a fénycivilizációk és az árnyékcivilizációk kozmikus háborúját (a Fénycivilizációk győzelme után) lezáró megegyezés lesz a minta, amely alapvetően meghatározza a földbolygó jövőjét.

Transzcendens szint: alapvetően a valóság magasabb szintjén dől el minden változás, így kardinális kérdés folyamatosan az, hogy a transzcendens szinteken (avagy a magas denzitásokban) milyen földi megegyezés kap támogatást. (A mellékletbe közölt új globalizációs modell megfogalmazása érdekében tételesen megnevezzük a párhuzamos valóság-rétegeket.)

7. A megegyezés képtelenség valószínűsége

Mielőtt a megegyezés feltételeit és lehetőségeit tárgyaljuk, megkerülhetetlen, avagy félretehetetlen kérdés, hogy a magyar társadalomban, a mai időszakban milyen a megegyezési (vagy egyáltalán a tárgyalási) képesség és hivatottság.

A társadalomban egyfelől minimum tizenöt-húsz százalék azok aránya, aki a külső (a világrendből fakadó) kivetettségük és önszáműzetésük miatt kivonultak a

társadalomból és gyakorlatban jórészt önpusztító életmódot folytatnak. (Ezért kívül maradnak most is a megegyezéseken.)

Másfelől minimum ötven, maximum hetven százalék azok aránya, akik a munkaerőpiacon ugyan jelen vannak, de a társadalmi önteremtésről határozottan lemondtak, s nagy többségük semmilyen változásban vagy megegyezésben nem hisz és ennek érdekében nem fejt ki aktivitást. (A mindenkori politikai látszatszervezetekben cselekedni akarók viszont szükségképpen a periférián maradnak.)

Harmad-felől a társadalomban maximum öt százalékot tesznek ki azok, akik a mai világrend haszonélvezői, s klienseikkel együtt fenntartói és működtetői a taktikai alkufolyamatoknak. Pillanatnyilag szintén nagyjából legalább öt (vagy több) százalék az, amely már tudatosan aranykori alternatívákat tervez és hozna létre az új világ érdekében. (A fellázított radikális „ellenhaborúzó” pedig paradox módon jobbára a régi világrend szándékait realizálják a megosztottság fokozásával.)

A társadalom szerkezeti, hatalmi, kulturális és mentális „feldaraboltsága” miatt nem képes és nem alkalmas megegyezésekre. Ezt az állapotot a politikai intézményrendszer csak látszólag tudja orvosolni.

8. A különbségtétel

A különbségtétel megnevezése most kiemelten jelentős.

Megismétlem, hogy az Új Megegyezés háttérében a földbolygó jelene és jövője a tét. A mindent felülíró dilemma az, hogy a Rozsdakor tovább folytatja a pusztulás-trendet, vagy a Fénykor (Aranykor) gyökeresen új alternatívát, s más teremtő-trendet választ.

Ha a jelenlegi világhatalmi akaratként az Újnak hívott Világrend következne, az eddigi, jórészt rejtőzködő világerők még totálisabb viláгурalmat és még totálisabb világtársadalmi kiszolgáltatottságot okoznának (vagy okozhatnak). Ezt aligha akarja az emberiség.

Hogy hangzik az aranykori megegyezés lehetőség?

Az Új Megegyezés az Új Világközösség létrejöttét szolgálja, amelyben a valódi megegyezést akarók és az eddigi megegyezésből mindig „kizuhant” pozíció- és erőnélküli világtársadalom feltehetően szövetséget alkothatnak. (Ma egyre inkább, de még csak részben ez történik)

A két földi globális nagycsoport (az erőbirtoklók és erőnélküliek) mellett a galaxisunk két kozmikus nagycsoportja (a fénycivilizációk és árnyékcivilizációk) is tisztán demonstrálják ugyanezt az elemi kettőséget, avagy különbséget.

Ebből következik, hogy az Új Megegyezés (is) négy nagy szereplővel számolhat.

Nyugodtan kimondhatjuk, hogy a földbolygó jövője miatt ez a felső szintű megegyezés lesz a kulcs. Akkor is, ha még sokan nem ismerték fel és nem fogadták el ezt a szintű megegyezést, vagy egyáltalán nem világos, hogy „megegyezés helyzet” van.

9. Az új alapkérdés exponálása

Az Új Megegyezés eredendően nem politikai alku, hanem elsősorban világgözüsségi (világtársadalmi) megegyezés lehet(ne), amely alapvetően bolygómentés és életfenntartás.

A jelenlegi világpolitikai rendszer csúcs-csoportjai változatlanul a régi világrénd képviselői és támogatói, akik egyrészt csak töredékesen képviselhetik az emberiséget, másrészt nem alkalmasak az Új Megegyezés előkészítésére és megkötésére.

Ezért a 21. század első harmadában, a világkorszak legdrámaibb kérdése az, hogy a két megegyezést kötő „tárgyaló fél” (a régi Világrénd és az Új Világgözüsség képviselői) alkalmasak-e az egymás között az Új Megegyezésre. Vagy az aranykori világváltáskor már nem lesz szükség alapvető megegyezésre.

Ugyanilyen megválaszolandó dilemma lesz az, hogy jelenleg, vagy rövidesen a jövőt teremtő megegyezésnek milyen feltételei vannak és lesznek a tényleges és nyilvános Új Megegyezés érdekében. A lassan tervezhető megegyezés mögött jórészt vagy kisebb arányban egymást kizáró érték- és kultúrákülönbségek húzódnak-e meg?

Óvatosan jelezzük előre, hogy az emberiséget a nyilvánosságra hozatal után nagyon érzékenyen fogja érinteni, hogy milyen rejtett tények, állapotok, helyzetek vannak. Ezért a megegyezések érdekében sokáig tart majd a helyzetértékelés.

Ne nézzünk félre, avagy lássuk tisztán: egyaránt súlyos (negatív vagy pozitív) globális ára lesz(a) a megegyezések elmaradásának, (b) az esetleges felemás alkuknak, vagy (c) fantasztikus nyereség származhat az igazi (új típusú) megegyezések jóvoltából.

10. Az Új MegEgyezés elemi feltételei és következményei 1.

A külső megegyezés elemi feltétele az emberen és a közösségeken belüli megegyezés:

- a jelenlegi főként elme- és ego- és a hamis én vezette emberek mellett minél nagyobb számban legyenek önvalló-, felső én- és felső elme központú emberek,
- minél több egyén és közösség egyre magasabb tudatállapotban legyen, így csökkenjen az alacsony tudatú személyek és csoportok dominanciája,
- a dühös, támadó, békétlen, háborúzó tárgyalópartnerek helyett minél többen nyugalomban, békében, méltóságra képes tárgyalófelek legyenek,
- szenvedés uralta emberek helyett növekedjen a szerelem- és szeretet központú emberek aránya és a szeretetlenség létezés helyett a szeretetalapú életforma terjedjen el,
- az Isten-vesztett egyéni és közösségi lélek találjon vissza Istenhez, a legfelső tudathoz, az élő omniverzumhoz, a legmagasabb intelligenciához,
- tisztátalan és az ítélező, negatív beszéd helyett tiszta, megértő, szeretet-beszéd legyen a meghatározó,
- stb.

11. Az Új Megegyezés feltételei és következményei 2.

Az elsődleges belső újjászülések következményeiként a következő fontosabb külső (társadalmi, gazdasági, stb.) gyökeres változások, paradigma- és létezésváltások lesznek:

- a normál (tehát materiális) tudomány nem marad kizárólagos, s egyenrangú lesz a poszt-normál és a poszttudomány, sőt az egyesítő metatudomány (avagy metafizika),
- az emberellenes, alávetett, reményvesztett társadalmakat meghaladja, átlépi és újjáteremti az embert szolgáló, szeretetközpontú, közösségek közösségeként létező társadalomminőség,
- minden nép, minden nemzet, minden törzs, minden közösség fennmaradása és fejlődése garantált lesz, s senki nem törekszik egyedülként (vagy többed magával) meghatározó világhatalmi pozícióra szert tenni,
- egyenrangú marad és lesz (ha érték- és erkölcsalapú) minden kultúra, minden vallás, minden szellemiség, azaz semmilyen csoport, szervezet, vagy állam nem akar másokat hódítani, uralni, manipulálni, kizsákmányolni, stb.
- avagy már az Új Megegyezés szellemisége sem osztja fel a világot jóra és rosszra és senkivel nem kíván harcolni, hanem méltó megegyezésre törekszik, amely senkit nem tesz vesztesé..

12. Az Új Megegyezés harmadlagos, materiális feltételei és következményei

- Az Élő Univerzumban, avagy a Tejút Galaxisban nem maradhat egyetlen olyan bolygó sem, amelyet továbbra is az égi-földi negatív erők (és érdekekben a jelenlegi anomáliák) uralnak, ezért a naprendszerben is a Föld magasabb dimenzióba léphet, magasabb tudatossággal,
- A jelenlegi világ gazdasági „modell”, az uralkodó pénzkapitalizmus az újrakalibrálás után többek között erkölcs gazdaság, közösség gazdaság, szeretet gazdaság világhálózata lesz,
- A ma uralkodó politikai „modell”, a látszatdemokrácia, avagy színjáték demokrácia után nem egyszerűen közvetlen demokrácia, hanem különböző posztdemokrácia forma, például a szakrális demokrácia kora jön,
- Mindennemű háborúnak vége, a teljes leszerelés azonban azt jelenti, hogy minden katonai, politikai, gazdasági és kommunikációs „fegyver” letétele bekövetkezik, amely minden későbbi háborús konfliktust kizár,
- A jövőnek már sok neve van: Fénykor, Szeretet Kor, Aranykor, stb. Mindegy, hogy hívjuk, s ennek békés, harmonikus születéséért minden földön élő ember felelős.

13. Jövőbecslés – történelmi forgatókönyv esélyei

- A földbolygó jelene és közeljövője szempontjából ideálisabb lenne, ha a „nagy világváltás” előtt a régi rend világerői (legalább részben) önként és őszintén készek lennének az Új Megegyezésre, hiszen ők világosan és tisztán tudják, hogy az aranykori Új Föld, Új Ember, Új Élet létrejötte elkerülhetetlen,
- A világtársadalomban nagyon mély a félelem, hogy bármilyen érvényes megegyezés eléréséhez totális világháborúhoz, akár sok millió ember halálán keresztül vezet az út, ám ezt a tudatos félelemkeltést ne fogadjuk el, ne pártoljuk és nyíltan zárjuk ki,
- Számos jel szerint az Új Megegyezéshez előzetes generális békekötés, minden kontinensen minél teljesebb háborús szünet, vagy is ideális esetben teljes katonai, hatalmi és kommunikációs leszerelés szükséges,
- A fénycivilizációk is preferálják a bolygón a totális katonai leszerelést és minden fegyver megsemmisítését; így szerintük is a jelenlegi gazdasági, társadalmi és kommunikációs világháború megszüntetésre vár.
- Az Új Megegyezésnek így egyszerre feltétele és következménye a végleges világbéke. A földbolygó mellett a Naprendszerben is.

14. Végül a három (+1) kardinális lehetőség

A következő időszakban végül is három alapvető forgatókönyv indulhat el:

- **A VILÁGKRÍZIS MÉG TOMBOL TOVÁBB.** Ilyen scenárió lehet például a harmadik katonai világháború, a totális világgazdasági (és persze pénzügyi) csőd, a széleskörű társadalmi pusztulás, a szándékos ökológiai pusztítás, sőt az ember fizikai-lelki-tudati tönkretétele, stb.
Így csak az átfogó világháború és a felbecsülhetetlen áldozatok árán jönne létre csak az Új Világ? A válasz egyértelmű: nem.
 - **ÚJ MEGEGYEZÉSSEL INDUL EL AZ ÚJ FÖLD SZÜLETÉSE.** Optimális esetben az uralkodó világerők önmérséklő, józan, megegyezést kereső csoportjaival és intézményeivel együtt elindul a széleskörű Új Megegyezés.
Ám az Új Megegyezés nélkül is a megállíthatatlan (kozmosz, globális és lokális) változások rövid időn belül átszabják a mai civilizációt és manifestálódnak a jövő szeretet-civilizációjának első változata?
A válasz egyértelmű: igen.
- ELKERÜLHETETLENÜL ÚJ VILÁGKÖZÖSSÉG SZÜLETIK KOZMIKUS TÁMOGATÁSSAL.**A földbolygó világtársadalmi a kollektív

tudatosulásával elősegíti, hogy a fénycivilizációk és képviselőik átfogó segítséget adjanak az Új Világközösség megszületése érdekében.

Ebből az következik, hogy a földbolygó elkerülhetetlenül eljut az Aranykorba, az Új Világközösség minőségbe?

A válasz egyértelmű: igen.

Azt egyelőre most nem vesszük számításba, hogy a Tejút galaxisban végbemenő kozmikus változások mi mindent eredményezhetnek még...

- (+1) Haladhat párhuzamosan is a két vagy, akár a három forгатókönyv is?

A válasz egyértelmű: a második és a harmadik igen.

Melléklet

Az új globalizáció értelmezése

Ez a melléklet azt próbálja bemutatni, hogy a földbolygón milyen létező valóság-rétegek vannak, mert ezek elkülönítése nélkül a tényleges globalizációs állapotok és folyamatok (is) feltárhatatlanok.

Az alapvető valóság-rétegek:

- első fizikai valóság, a természeti, anyagi, materiális folyamatok
- második fizikai-anyagi valóság (az emberi teremtett valóság a materiális valóságban)
- mögöttes második materiális valóság (a komplex háttérvalóság mátrix)
- első, vagy alsó láthatatlan valóság (a lelki, szellemi, tudati valóság, stb.)
- második vagy felső láthatatlan valóság (a spirituális valóság és hatása a fizikai valóságra)
- metavalóság (az összes valóságréteg együtt)

A hat valóság-dimenzió, a hat valóság-folyamat alapján *a földbolygó globalizációjának jelenlegi modelljét így jellemezhetjük:*

- Első fizikai valóságban:
 - a globalizáció a fizikai, természeti valóságot totálisan uralja, miközben a valós és vélt ökológiai katasztrófa-krízisek miatt törekszik ökológiai tudatosságra, ám ennek érdekében a globalizációs valós modelljét nem változtatja meg;
 - a globalizáció a földbolygó felszínén, a bolygó körüli terekben és a földbolygó felszíne alatt egyaránt számtalan durva, részben nyilvános és részben titkos beavatkozásokat követ el;
 - a globalizáció a földbolygó felszínén folytatja, s kiterjeszti a természeti szempontokat mellőző, szintén brutálisan beavatkozó épített környezet létrehozását, lásd a megavárosokat és a megaiipari központokat; a legsúlyosabb kártevést az iparosított mezőgazdaság követi el a termőföld ellen;

- a mai globalizáció egyik elsődleges ártalma az emberi test veszélyeztetése, az emberi test helytelen kezelése, a szándékosan ártó gyógyszerek terjesztése, stb.
- stb.
- Második fizikai-anyagi valóságban
 - a globalizáció központi eleme a földön élő emberfajok tudatos, egyre tökéletesebb, s egyre kevésbé elrejthető többszörös kizsákmányolása, elsősorban a pénzkapitalizmus érdekei szerint;
 - a jelenlegi globalizáció elérte az emberiség történelmének negatív csúcsát: nemcsak külső kizsákmányolás történik, hanem az ember belső lerombolása, amelyet az ember belső (lelki, érzelmi, szellemi, tudati) szétszakítottságának nevezhetünk; ezért a mai globalizáció következménye a „Szétszakított civilizáció”.
 - ezzel párhuzamos a közösségek (családok, kisközösségek, települések, nagyközösségek, nemzetek, kontinensek, stb.) anyagi kiszolgáltatottsága mellett megtörtént a közösségek belső szétszakítottsága, legdrámaibb a családok leépülése; így ezért is a mai globalizáció következménye a „Szétszakított civilizáció”.
 - a globalizáció az államok önállóságát és szuverén cselekvését felírva egy maximálisan központosított (gazdasági-politikai) világhatalmi rendszert hozott létre, élén a háttérhatalom ismert szervezeteivel és „vezetési” módszerével.
 - az új globalizáció hatásaként a múlt század második felében a fejlett országokban létre jött jóléti (egyben szociális) rendszer érzéketlen leépítése folytatódott, illetve a közepes és szegény helyzetű országokban ez csak töredékesen született meg;
 - miután a globális hatalmi központok között valóságos katonai konfliktus veszélye kicsi, a szüntelen fegyverkezés elsörendűen a világhatalmi fenntartását szolgálja; hiszen a világhatalom érdekét szolgálva most a földön egyszerre folyik gazdasági, társadalmi és kommunikációs világháború;
 - a nyilvános politikai szisztéma (függetlenül attól, hogy szakrális uralgó, vagy csak szentségét veszített királyság vagy például monarchia, vagy éppen politikai diktatúra, vagy az utolsó száz évben valamilyen típusú demokrácia volt) nem, vagy csak részt volt az, amit magáról hirdetett; a földbolygó jelenlegi demokrácia modellje is egyre nagyobb mértékben színház-demokráciává válik;
 - a világtársadalom egyrészt spontán módon tiltakozik (ilyen például az ökofalvak világmozgalma), másrészt tudatosan szabadulni akar a világhatalom fogságából (ilyenek például a keresztény, vagy a buddhista közgazdaság elvei alapján működő vállalkozások), harmadrészt a politikai mezőben a tuda-

- tosuló társadalmi csoportok szemben fordulnak a világrendet kiszolgáló pártokkal (például ez történt nemrég az USA elnökének választásakor), stb.
- érdekes globális tapasztalat az elmúlt évezredekben, hogy minden pozitív és negatív rendszer rendre megbukott; a pozitív rendszerek azért, mert a negatív erők újra és újra átvették az irányítást, a negatív rendszerek azért, mert nem voltak képesek kompromisszumokra és gyakorlatilag saját fennmaradásukat számolták fel; a történelem boldog pillanataiban voltak gyönyörű, reményteli korszak-kísérletek, de egyik sem volt képes tartósan megmaradni az ellenerők komplex fölénye miatt;
 - az új globalizáció ezt a fölényt totálissá tette, ám mint minden előző korszakban, ezzel eléri, hogy így vagy úgy a világszisztéma erodálódik, megbukik;
 - Mögöttes második valóságban:
 - az emberiség történetének utolsó korszakában (az elmúlt huszonöt ezer évben) folyamatosan olyan töredékes, vagy részleges elő-globalizációs hatalmi törekvések történtek, amelyeket a 20-21. századi globalizáció csak kiteljesített;
 - általános jelenség volt, hogy a rejtett vagy csak részben rejtett háttérhatalmi erők uralták az adott országot, birodalmat, kontinenst;
 - bevett politikai/állami gyakorlat volt, ami mára tökéletesedett, hogy minden olyan szervezetbe, intézménybe, egyházba (stb.), amelyek a földbolygó életének a jobbítását szolgálták volna, a háttér hatalmi erők (függetlenül a rendszer jellegétől) beépültek, s a döntési pontokon előbb-utóbb átvették a vezetést;
 - az elmúlt évezredekben különböző eszközöket és módszereket használtak a hatalom fenntartása érdekében, ráadásul szinte legitim fellépésnek értelmezték azt is, hogy gyakran nem válogattak az eszközös használatában;
 - a mögöttes második valóságot jelenleg a földbolygó negatív erői uralják, ennek érdekében (nem nyilvános, nem legitim) hatalmas intézmény- és eszközrendszert építettek ki; mint minden korábbi korszakban a mögöttes második valóság fokozatosan vagy hirtelen nyilvánossá és ismertté válik;
 - a jelenlegi globalizációban, a mögöttes valóságban elsősorban egy háttér gazdasági világrendszer jött létre, amelyet csak látszólag „fenntart”, s látszólag hitelesít a földbolygó politikai rendszere és a globális médiarendszer, s tömegkommunikációs szisztéma;
 - Mindennek vannak még nem publikus összefüggései, amelyek idén és a következő években láthatóvá válnak;
 - Első, vagy alsóláthatatlan valóságban:
 - ma már aligha vitatható, a materiális tudomány utolsó kísérletei ellenére sem, hogy a materiális/anyagi/fizikai valóság csak másodlagos, mert elsődleges mindig is a láthatatlan valóság volt és marad;

- ez a láthatatlan valóság ősidők óta különböző fogalmakkal megnevezett valóság volt: elsősleges valóságos, szellemi valóság, lelki valóság, spirituális valóság, stb. ezért a földbolygót uraló erők, kivétel nélkül minden korszakban a láthatatlan valóság uralását kísérelték meg, vagy a láthatatlan valóság nemlétezését hirdették; a jelenlegi világrend egyszerre gyakorolja mindezt a két „módszert” nem rossz eredménnyel;
- sőt a negatív láthatatlan erőkkel együttműködve saját (érdekeit szolgáló) negatív valóságot kreált, amihez természetesen ideológiát és intézményrendszert hozott létre;
- csak az első láthatatlan valóságot a fizikai valóság rendszerei (formáiktól és programjaiktól függetlenül) soha nem tudják hatalmuk alá vonni, legfeljebb részlegesen; ezért a magasabb emberi- és lét minőségre törekvő (és legalább részben oda eljutó) személyek, közösségek, nemzetek (stb.) mélyen elkötelezettek a szeretet alapú, az erkölcsi törvényeket betartó, mindenki jólétét, jóllétét szolgáló világ mellett;
- ennek a világmintának a ciklikus körforgásban Aranykor a neve; minden jelentős lélek, szellem, vagy minden magas tudatosságú ember, s ilyen minőségű közösség a legnegatívabb korszakokban is ezt a valóságot teremti az első láthatatlan valóságban és azon túl is; ez a mai civilizációban soha nem látott mértékben erősödik és bővül;
- ezt az Új Földet, Új Életet, Új Valóságot a legelszántabb és leg”tökéletesebb” negatív erők igyekeznek ma megszüntetni azzal, hogy a földi embernek lehetőleg ne legyen lelke, ne legyen tudata (stb.), ezért programozható géppé és eszközzé silányítani;
- stb.
- Második (vagy felső) láthatatlan valóság:
 - ez a valóság réteg az isteni valóság, vagy az egyetlen valóság, ami minden fizikai valóság teremtője; ennek a valóságmagasságnak kiemelt része az Isten-ember (vagy Isten-Istenember) viszony; minden vallásban vagy spirituális törekvésekben ez jelenik meg, szükségképpen eltérő módon, s különböző minőségben; kontinensünkön természetesen a keresztény-keresztény vallás tölti be ezt a szerepet;
 - a felső láthatatlan valóság fontos jellemzője, hogy minden eddig felsorolt valóság réteg (kezdve a sokdimenziós omniverzumtól az ember atomjaiig) szintén ebből a magas rangú láthatatlan valóságból van;
 - a jelenlegi globalizáció (mint a korábbi hatalmi konstrukciók is) egyrészt igyekeznek ezt a valóságot nem létezőnek tekinteni; másrészt ennek az isteni valóságnak a vallásait deformálni, s harmadrészt a vallások és a spirituális utak intézményeit (a döntési pontokon) uralmuk alá vonni;

- ez a felső láthatatlan valóság ugyanakkor mérhetetlenül felette áll a globalizáció törekvéseinek, s ezért az uralmi erőknek nincs lehetőségük befolyásolni, így az új globalizáció végrehajtó szervezetei, csoportjai arra törekkeznek, hogy az emberen belüli isteni valóságot (elsősorban az Önvalót, s az Isteni Ént) igyekeznek nem létezönek beállítani; az emberek belső rombolása, a szétszakítottság állapota ezért főként azt szolgálja, hogy az ember ne tudjon eljutni belső isteni minőségig, központjáig;
- Metavalóság (az összes réteg együtt):
 - ha az egész valóságra tekintünk, az új globalizáció lényege a hatalmi totalizáció, s az is, hogy ennek révén az emberiség maradjon a hatalmi-uralmi rendszerek kiszolgálója;
 - a magasabb szintű metaelmélet szükségképpen lehetővé teszi az emberiség történelmének újragondolását, a most születő új történelemkép is leírhatja majd a globalizáció eddigi típusait és modelljeit;
 - csakhogy a legtotalisabb uralmi rendszer (amint a hagyományos diktatúrák is) nem képesek uralmukat tökéletessé és véglegessé tenni; akkor sem, ha minden negatív szövetséges erő támogatását élvezik;
 - még akkor sem és úgy sem, ha az uralmi akaratot azzal is igyekeznek elfogadhatóvá és stabillá tenni, hogy a világtársadalomnak, s ennek részeként a nemzeteknek és/vagy a kultúráknak konkrét engedményeket tesznek; az emberiség egy százaléka nem képes önmagát szeretett uralkodó rétegnek „minősíteni”, akkor sem például, ha a földön élők tíz-tizenöt százalék között saját komplex hasznának tíz százalékát kiosztja;
 - az új globalizáció hatására az emberiség valóban – az uralmi rendszer szintjén – egységesült, csakhogy az egységesülés (is) kinyitja a kaput az emberiség kollektív tudatának emelkedése előtt; s ez akkor is változást hoz az emberi létminőségében, ha a globalizáció háttércsoportjai uralják a nemzetközi nagy intézményeket;
 - az új globalizáció szintén sok embert félreinformál, félretájékoztat, illúziókat és hamis reményeket ébresztve, így ennek révén – mint minden hatalmi rendszerben – a globális, kontinentális és lokális szerepű emberek, csoportok, intézmények végtelen áldozatai lesznek a világhállapotnak;
 - itt nem részletezhető okok miatt, az elkerülhetetlenül bekövetkező aranykori változások révén, s az emberiség társadalmainak és közösségeinek felébredése folytán az Aranykor univerzális, globális és nemzeti, valamint lelki újjászületéseket ér el átfogó módon;
 - stb.

Jegyzetek

- ¹ Varga Csaba ügyvezető, Stratégiakutató Intézet NKft. vargacs@strategiakutato.hu
- ² Varga Csaba, 2018: *Új Aranykor Mindenség* (videófilm):
<https://www.youtube.com/watch?v=wIf6dXsKb2M>
- ³ A felsorolt kérdések közül jó néhány olyan, amelyre még nincs érvényes válasz, s leg-
 alább ennyi az olyan kérdés, amelynek a feltárása most még korai.

Irodalomjegyzék

- A modernitás válsága* (szerkesztő: A. James MacAdams), Századvég
- Diószegi István (1998): *Bismarck és Andrássy*, Teleki László Alapítvány kiadó
- David Wilcock (2016): *A Forrásmező felfedezése*, Angyali Menedék
- Duray Miklós (2012): *A nemzetpolitikai programalkotás alapelvei* (előadás, 2012. okt. 26., Veszprém)
- Szent Ágoston: *Isten városáról*, Kairosz Kiadó, 2005
- Metaelmélet, metafizológia* (2005), Stratégiakutató Intézet
- Metaelméletek és új paradigmák* (2010), Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány
- Nemzeti integráció, autonómia és szakrális múlt a Kárpát-medencében*, 2015 (szerkesztette Garaczi Imre), Magyarisztudományi kutatások IV., Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány
- Garaczi Imre (2009): *Önérdék és önzetlenség*. Perfekt Kiadó, Budapest
- Pölöskei Ferenc (2004): *Deák Ferenc utolsó évei*, Éghajlat Könyvkiadó
- Ugrin Emese – Varga Csaba (2007): *Új demokrácia- és államelmélet*, Századvég
- Emese Ugrin – Csaba Varga: *New Theory of State and Democracy* (2008) Stratégiakutató Intézet, 2008
- Unifield Theories*, (2008) Noetic Advanced Studies Institute, USA, Institute for Strategic Research, Hungary
- Varga Csaba (2015): *Szeretettelva, boldogságváros*, Stratégiakutató Intézet
- Varga Csaba (2016): *Poszttudomány, tanulmány* (Lásd: *Lélekenciklopédia*, II. kötet, Filozófia, tudomány, paratudomány, Gondolat
- Varga Csaba (2016): *Istenemberré válás*, Stratégiakutató Intézet
- Varga Csaba (2018): *Új Aranykor Mindenség* (videófilm)
<https://www.youtube.com/watch?v=wIf6dXsKb2M>
- Varga Csaba (2018): *Új Aranykor kapujában*, Stratégiakutató Intézet

SZABADKAI ANTAL

A BRICS országok életminősége és perspektívái

Quality of Life and Perspectives in BRICS Countries

Abstract

Since 2001, articles have been published in the Anglo-Saxon countries on a group of countries that include Brazil, Russia, India and China, and later on South Africa as well. Their English abbreviation is BRICS. For a long time, it has raised a question: what is the basis of the common characteristics of these countries on 4 different continents, that makes them to be included in one group? Many still see in them the emerging nations of the future, which could become rivals to OECD countries in economic, financial and military terms as well. The study attempts to compare the 5 BRICS countries with each other and with the 5 leading OECD countries by analyzing macroeconomic data. The 8-13 macroeconomic data being analyzed from each country shows significant differences, we cannot speak of a homogeneous group in either case. The car fleet, the different dynamics and role of tourism in the economy of the 10 states, strategic and military aspirations are also presented separately. In addition to the different degrees of motorization, there are also large differences in food consumption. The author concludes that for the time being, raising the standard of living and quality of life may be the main goal of the BRICS and not military-power rivalry with OECD-NATO countries.

Keywords: BRICS, OECD, macroeconomic analysis, emerging nations, rivalry, quality of life, motorization, tourism, food consumption, perspectives.

Absztrakt

2001 óta jelennek meg írások az angolszász országokban a Brazíliát, Oroszországot, Indiát és Kínát, később Dél Afrikát is magába foglaló ország-csoportról. Angol betű rövidítésük BRICS. Sokáig kérdéses volt milyen közös jellemzők alapján kerülhettek egy csoportba a 4 földrészen fekvő országok. Sokan a jövő feltörekvő nemzeteit látják ma is bennük, amelyek az OECD országok riválisaivá válhatnak gazdasági, pénzügyi és katonai vonatkozásban is. A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy makrogazdasági adatok elemzésével összehasonlítsa az 5 BRICS országot egymással és az 5 vezető OECD állammal. Az országoként elemzett 8-13 makrogazdasági adat jelentős különbségeket mutat, homogén csoportról egyik esetben sem beszélhetünk. Külön is bemutatásra kerül a személygépkocsi állomány, a turizmus eltérő dinamikája és szerepe a 10 állam gazdaságában, stratégiai és katonai törekvések is. A motorizáció eltérő fokán túl az élelmiszerfogyasztásban is nagy különbségek tapasztalhatóak. A szerző arra a következtetésre jut, hogy egyelőre az élet színvonal és életminőség emelése lehet a fő célja a BRICS államoknak, s nem az OECD-NATO országokkal való katonai-hatalmi rivalizálás.

Kulcsszavak: BRICS, OECD, makrogazdasági elemzés, feltörekvő nemzetek, rivalizálás, életminőség, motorizáció, turizmus, élelmiszerfogyasztás, perspektívák.

I. Milyenek a jelenlegi erőviszonyok, élet minőségek?

Ország	Kína	India	Orosz o.	Brazília	Dél-Afrika	Összesen
GDP mrd \$	11218,3	259,6	1246,0	1795,9	295,4	16815,2
Lakos mio	1415,0	1354,1	144,0	210,9	57,4	3181,4
Terület ekm ²			17098	8516	1221	39722
Népsűrűségfő/km ²	150,7	455,4	8,8	25,2	47,3	80,1
1 főre jutó GDP E\$/év	7,99	1,71	8,66	8,65	5,27	5,29
Foglalkoztatás % nő/ffi	60,9/75,7	27,0/78,8	56,3/71,4	53,1/74,5	47,9/62	
Mg-i fogl. %	16,4	41,6	6,6	10,2	5,5	kb. 25
Export mrd\$	2238,7	216,9	403,4	217,7	88,3	3165
Városi lakosság %	59,2	34	74,4	86,6	66,4	kb. 47-50
Születéskori várh. élettartam év, nő/ffi	77,2/74,2	69,1/66,2	75,9/64,7	78,4/71	63/56,1	
Oktatási ktg.vetés %		3,8	3,8	5,9	5,9	kb. 4
K+F ktg.vet. %	2,1	0,6	1,1	1,2	0,7	kb. 1,3
Energia fogy. Gig.joule/fő	87	28	208	59	117	kb. 60

Az adatok forrása: UN data (General information) <http://data.un.org/en/iso/br.ht>.

Az adatok 2018. évre vonatkoznak.

13 makrogazdasági adat összehasonlításával megállapíthatjuk, hogy a BRICS ország csoport tagjai rendkívül eltérő adottságokkal rendelkeznek, egymással leginkább csak távolsági kereskedelem révén tudnak együttműködni. Ez még a 3 eurázsiai kontinensen fekvő államra is igaz, melyek között a vasúti összeköttetés csak Kína és Oroszország között megoldott.

Oroszország klimatikus adottságai rendkívül kedvezőtlenek, egy Dél-Afrikánál 14-szer nagyobb országban csupán 2,5-szer nagyobb lakosság él. A nagyon hideg éghajlatú Észak-Kelet európai területek jó része és Szibéria területének majdnem háromnegyede gyakorlatilag lakatlan. (Kivételt az északi területek városai jelentenek.)

Ma már közismert, hogy a gazdasági aktivitás, értéktermelés és fogyasztás mérésére a folyó áras GDP adatok csak erős korlátokkal alkalmasak. A vásárló erő paritáson (PPP) mért gazdasági teljesítmény összehasonlítások jóval realisabb képet mutatnak. Az alábbiakban bemutatok olyan adatokat, amelyek további fontos adalékot jelentenek az 5 állam fejlettségének és gazdasági szerkezetének pontos megértéséhez.

Ország	Kína	India	Orosz o.	Brazília	Dél-Afrika	Összesen:
PPP GDP	27438	11437	4323	3550	813	47561
PPP/folyó áras GDP	2,446	5,062	3,47	1,977	2,752	2,828
Külső adósság, GDP %	15	19	28	30	48	21414* 45
Export/GDP arány (fá.)	20	9,6	32,4	12,1	29,9	3165 18,8
Háztartási fogyasztás 2017, const. USD/fő	2935 (36,7)	1097 (64,2)	5875 (67,8)	6819 (78,8)	4590 (87,1)	

Az adatok forrása Wikipédia és UN.

* = saját számítás, hiányos adat konzisztencia

a fenti táblázat utolsó sorában a háztartási fogyasztás / folyó áras GDP arányt tüntettem fel %-ban.

Megállapítható, hogy a globalizációs folyamatban az alacsony külkereskedelmi intenzitású országok alig-alig vesznek részt.

A 2 táblázat adataiból számos következtetés adódik. *A BRICS országokat* nem csupán egymással, de **az 5 legerősebb OECD állammal és Magyarországgal is érdemes összehasonlítani.** Ebből az összevetésből fog kitűnni, milyen jelentős eltérés van a két ország csoport között, de a csoportokon belül is.

A magyar adat csupán viszonyítási pont lesz.

Ország	USA	Japán	Német o.	Francia o.	UK		Magyar o.
GDP mrd. \$ (folyó á.)	18624	4936	3478	2465	2648		126
Terület E km ²	9834	378	357	552	242		93
Lakos mio.	326,8	127,2	82,3	65,2	66,6		9,7
Export mrd. \$	1546,1	698,1	1450,2	526	444		113
Külső adósság GDP %	115	74	141	213	313		121
Energia fogy. Giga Joule/fő	282	142	160	155	116		107
Export/GDP arány %	8,3	14,1	41,7	21,3	16,8		89,7
Háztartási fogyasztás 2017, 2010.évi const. \$/fő	36373	26745	25530	23191	27268		8071

2017 nyarán készített kéziratos elemzéseim, amelyek az EU perspektíváival foglalkoztak¹, illetve a 4 páros kontinens erőviszonyait elemezték², ahhoz a felismeréshez juttattak, hogy **új erőegyensúly alakult ki a világban kb. 12 vezető nemzet között.** Ezek globális és regionális nagyhatalmak. Egyik felük OECD tagállam, másik felük fejlődő és közepesen fejlett OECD-n kívüli állam, akkor még jelentős növekedési dinamikával. Átmenet az **Aranykorhoz tanulmányomban (2018. 03. 01.)³ a legerősebb hatalmi centrumok akkori és 20-30 évvel előre tekintő lehetséges egyensúly eltolódásait is elemeztem,** részben a „Fehér könyv Európa jövőjéről „című európai bizottsági tanulmány (2017. 03. 01.)⁴ alapján. Itt kell hivatkoznom Báger Gusztáv munkáját⁵, amelyben a „szolgáló gazdaság” koncepcióját írta le, (mint a következő évtized alternatíváját).

A nemzetközi összehasonlítások adatait elemezve sokszor felmerül az adatok megbízhatóságának kérdése. **A kínai háztartások vásárolt fogyasztásának és az amerikaiak összevetése során több mint 12-szeres különbség adódik.** Ebből az árak jelentős különbségére lehet elsődlegesen következtetni, majd a fogyasztásnak lényeges szerkezeti különbségeire valamint az önellátás egészen eltérő fokára. Egy átlagos amerikai háztartás valószínűleg megengedheti magának, hogy majdnem minden terméket és szolgáltatást pénzért vásároljon. Egy átlagos kínai viszont biztosan nem. Az egy főre jutó energia fogyasztásban az amerikaiak előnye csupán háromszoros a kínaiakhoz képest.

Az előbb vizsgált hat OECD állam átlagos külső eladósodottsága jóval 100 % fölött van. Németország és Magyarország kivételével nincs jelentős különbség a külker forgalom és folyóáras GDP arányában sem, mert a nagy és fejlett államok kvázi önellátásra képesek.

A fogyasztási szerkezetben jelentős különbségek vannak a jövedelmi színvonal eltéréseinek megfelelően. A nyugati államokban a mindennapos fogyasztás része a saját gépkocsi használata akár jelentős távolságokra is. Ez, ebben a mértékben, még jórészt hiányzik az öt BRICS államban. Hasonló a helyzet a légi forgalomban való részvétellel is.

Az infrastruktúra kiépítettsége ennek megfelelő eltéréseket mutat. Az OECD államok sebezhető pontja a nagyfokú energia éhség (részben import függőség). Ez a közeli jövőben már Kína és India növekedését is lassíthatja.

Az alábbiakban az eddig vizsgált 10 állam gépjármű állományát mutatom be, (1000 főre jutó, db, kétkerekűek nélkül, 2017-ben).

Kína	India	Orosz o.	Brazília	Dél-Afrika
179	22	373	350	174
USA	Japán	Német o.	Francia o.	UK
811	615	561	478	471

A magyar adat 355 gépjármű / 1000 lakos.

II. A turizmus mint lehetséges dinamikus terület a gazdaság fejlesztésben

Az alábbi táblázatban a turisztikai árbevételek alakulását mutatom be a BRICS államokban, az 5 legerősebb OECD államban és Magyarországon, mrd \$-ban.

Ország	1995	2010	2017		2017/1995
Kína	8,73	45,8	32,6		3,73
India	kb. 4	kb. 10	27,9		6,98
Orosz o.	kb. 4	13,2	15,0		3,75
Brazília	1,1	5,5	6,2		5,64
Dél-Afrika	2,7	10,3	9,7		3,59
USA	93,7	168	251,4		2,68
Japán	4,9	15,4	37		7,55
Német o.	24,1	49,1	56,2		2,33
Francia o.	31,3	56,2	69,9		2,23
UK	27,6	40,5	kb. 64		2,32
Magyarország	2,9	6,6	8,5		2,93

Az elmúlt 22 év beutazó turizmusának és a turisták költségeinek dinamikáját vizsgálva, (amit a táblázat mrd \$-ban mutat be), azt láthatjuk, hogy **az erős turisztikai szektorral rendelkező nemzetek általában nem tudtak nagy dinamikát felmutatni.** Azok viszont, amelyek ezt céltudatosan fejlesztették igen. Ide sorolható Japán, India és Brazília. Kína esetében visszaesést – 2010-hez hasonlítva –, Oroszország esetében a lendület megtorpanását látjuk.

A turisztikai dinamika elemzése azt is mutatja, milyen nehéz egyes területeken utolérni az élenjáró nemzeteket. A kínai idegenforgalmi bevételek 13 %-át tették ki az USA-énak.

2008-ig a lendületes növekedést a pekingi olimpia megrendezése is segítette. Jómagam azt a nézetet vallom, hogy a két nagy ázsiai tőke importőr ország, Kína és India iránti, majdnem korlátlan befektetői, bizalom nagyjából a pekingi olimpia záró ünnepségéig tartott. A turizmus dinamikája Indiában visszafogottabb volt 1995-2010 között, de talán éppen ezért folytatódni is tudott. Brazíliában a növekedési ütem megtorpanása nem csak a turizmus területén jelentkezett. Dél-Afrikában a szerény visszaesés 2010 és 2017 között azokkal a belpolitikai döntésekkel magyarázható, amelyek az ottani fehér lakosság elleni fellépéseknek adott teret.

Mivel az idegenforgalom érzékeny területe az államok közötti gazdasági és kulturális kapcsolatoknak, egyben jó mércéje is a külgazdasági nyitottságnak vagy annak hiányának.

Úgy tűnik gazdasági és politikai szinten is vége van a „mézes heteknek“ Kína és az USA valamint Japán között. Ez érződik a kínai gazdasági növekedés lassulásában, de az OECD államok lassulásában is. **Az együttműködés helyett a konfrontációk (nyíltak vagy burkoltak) kerültek előtérbe 2009-től vagy 2014-től, az ukrán-orosz válság óta.**

III. Az eurázsiai dominancia megszerzése a tét?

Amióta az Európai Unió megerősödött és kibővült 2001, az euró bevezetése óta, azóta a *nagyhatalmi erőközpontok közötti súrlódások és ütközések felerősödtek*. Sem a BRICS csoport vezetőjévé vált Kína, sem az USA nem érezheti magát kizárólagos vezetőnek és döntőbírónak a maga szövetségesi rendszerén belül sem. Afrika, Kelet-Európa és Ázsia lényegesen nagyobb növekedési dinamikája (mint az atlanti térségé) megváltoztatta a globális erőviszonyokat. *Amerika és Japán újra feltartóztatási stratégiába kezdtek a partnerség évtizedei után, elsősorban Kínával szemben*. India önálló, de békés tényező, a fegyverkezési versenyben csak nagyon visszafogottan vesz részt, mint Brazília.

2014 fordulópontnak bizonyult az amerikai-oros, de részben az amerikai-kínai viszonyban is. Az orosz-ukrán fegyveres konfliktus eléggé váratlan fordulata a XXI. század második évtizedének. Az azóta bevezetett EU-s embargós intézkedések az orosz gazdaság dinamikáját jelentősen visszafogták. A Kína elleni fellépésre néhány év késleltetéssel került sor.

A közel-keleti konfliktusok összeütközéseket eredményeztek a nagyhatalmak között is, de ezek egyelőre kliens háborúk formájában folynak. Irán és Szíria körül viharfelhők gyülekeznek. Szaud-Arábia legfontosabb kőolajipari létesítményét drónokkal támadták meg. Kereskedelmi- és vámháború tört ki az USA és Kína között. 2019-ben a világgazdaság egésze lelassult. *Az eddigi fő húzóerő, a külkereskedelem és a turizmus is veszít dinamikájából a háborús konfliktusok miatt. Ez korlátozza az életminőség javítására fordítható erőforrásokat is.*

Az Iszlám Államot katonai erővel sikerült felszámolni 2017 végére, de itt-ott a fegyveres ellenállás még fel-fel lángol. Észak-Korea atom- és rakéta kísérletei Dél-Koreát és Japánt is nyugtalanítják, ellenlépésekre kényszerítik. Venezuelában a gazdasági blokád miatt hiperinfláció van, a lakosság egy része elmenekül. Iránban az infláció, az embargós intézkedések miatt is, elérte a 43%-ot, 2019 szeptemberében. *A következő amerikai elnökválasztásig nem nagyon várható a konfliktusok enyhülése.*

Ezek a konfliktusok a BRICS államokra is jelentősen kihatnak, mert ellenlépéseket kell tenniük. A békés együttműködés helyett ismét az erőpolitika nyerhet teret.

IV. Stratégiai dilemmák a vezető OECD és BRICS országok együttműködése terén: életminőség javítás vagy fegyverkezési verseny?

A Szovjetunió széthullását a gazdasági erőforrásokat megerőltető túlzott katonai szerepvállalás okozhatta. Ez olyan belpolitikai feszültségeket okozott, amely a 15 tagköztársaságból álló szövetségi állam széteséséhez vezetett. **Kína gazdasági ereje PPP GDP-ben mérve ma már kb 33%-al nagyobb az USA-énál**, de egy főre vetítve ez csak egyharmados-egynegyedes fejlettségi szintet jelent.

Kínát nem fenyegeti széthullás, mert a han kínai népesség 91,5%-át adja a teljes lakosságnak. India viszont szövetségi állam, igen jelentős iszlám vallási és más etnikai kisebbségekkel. A politikai stabilitás Kínában emiatt és nem csak az egypárt rendszer miatt erősebb. Oroszország nemzetiségi és vallási térképe is elég tarka. Az európai részen Északon, a Volga mentén és Délen találunk jelentős nem orosz lakosságot. Szibéria etnikai összetétele még tarkább. A 144 milliós összlakosságból kb. 20% nem orosz, jelentős az iszlám vallási kisebbség is.

A Sanghaji Együttműködés megszervezésével a 3 eurázsiai nagyhatalom szorosabb együttműködést próbál meg kialakítani. India 2017-ben vált teljes jogú taggá. Az SE két hivatalos nyelve a kínai és az orosz. Céljaik között szerepel a gazdasági együttműködés és külkereskedelem erősítése, bővítése, infrastrukturális beruházások, pénzügyi együttműködés. Ezek *elsősorban a 3 eurázsiai gazdaság erősítését ezen keresztül a jólét növelését szolgálják.*

A katonai együttműködés jelentős a 3 állam között, de nem kizárólag egymás erőforrásaira támaszkodnak. India és Kína esetében is az angolszász államok és Japán, több EU tagállam csúcs technológiáit is felhasználják a haderő fejlesztéséhez. *A 2 nagy ázsiai állam távolról sem csak az orosz haditechnikára támaszkodik.*

Brazília és Dél-Afrika helyzete annyiban hasonló Kínához, hogy közvetlen környezetükben nincs olyan nagy állam, amelyik katonai biztonságukat veszélyeztetné.

Elemezve az öt legerősebb OECD állam és az 5 BRICS ország katonai kiadásait és haderejének szerkezetét az állapítható meg, hogy a NATO-Japán szövetség egyelőre katonai fölényben van, különösen a haditengerészet területén.

A BRICS országok számára viszont az a megnyugtató, hogy területük és népességük nagysága, a meglévő gazdasági és katonai erő miatt elfoglalhatatlanok potenciális ellenfeleik számára. Mivel mindkét állam csoport deklarálta a védelmi szövetség, *egyelőre nem kell attól tartanunk, hogy erőltetett fegyverkezési versenybe kezdenének.*

Ebből viszont az a következtetés adódik, hogy *a valódi prioritás a BRICS országok esetében is az életszínvonal és minőség javítása, az infrastruktúra fejlesztése, a saját erőforrások hatékony kihasználása.*

Sem az öt legerősebb OECD ország, sem a BRICS államok esetében *nem beszélhetünk egységes fogyasztási modellről*, bár az OECD államok körében az

„amerikanizálódás“ sokáig meghatározó tendencia volt. Ezt azonban az utóbbi évtizedekben ellensúlyozta a négy, követő pozícióban lévő országban a tradicionális gondolkodás és fogyasztás megerősödése.

A kulturális önállóság erősítése megjelent a fogyasztási tradíciók ápolásában is Európában, Japánban pedig hagyományosan erős maradt.

A BRICS államok esetében öt különböző kultúráról és fogyasztási szokásrendről beszélhetünk, amelyek egymáshoz való közeledése lassúnak ígérkezik.

V. Élelmiszer fogyasztás és életminőség

Az alábbiakban az egy főre jutó élelmiszer fogyasztásra, illetve termelésre vonatkozó adatokat mutatok be:

	Kína	India	Orosz o.	Brazília	Dél-Afrika
Hús fogy. kg/fő 2017	50,2	3,16	60,66	78,6	50,17
Hal fogás mio to* 2016	81,5	10,8	4,95	1,29	0,63
	USA	Japán	Német o.	Francia o.	UK
Hús fogy. kg/fő 2017	98,6	36,45	kb. 84	kb. 84	kb. 77
Hal fogás mio to* 2016	5,38	4,34	0,31	0,73	0,9

Megjegyzés*: aqua kultúrák termékekkel együtt.

Indiában a vallási szokások is korlátozzák a húsfogyasztást. A lakosság állati fehérje igényét tej és tojás fogyasztással *egésztik ki*. *Az életminőségnek fontos része az egészséges, mennyiségileg is kielégítő táplálkozás. A fenti számokból látható, hogy ezt Indiában a legnehezebb megvalósítani.*

A jövőbe tekintve annyi látható, hogy *2 fogyasztási modell és életminőség formálódik ki, a nyugati, amely az atlanti térségre, Nyugat- és Közép-Európára, Japánra, Dél-Koreára terjed ki, valamint a BRICS államoké és a velük együttműködőké*, amelyek fejlettségi szintje alacsony vagy közepes, de növekedési dinamikájuk eddig magas volt. Oroszország, Kína és Brazília esetében látjuk a „közepes fejlettség csapdájá” jelenséget, amely úgy is értelmezhető, hogy *nehéz magasabb osztályba kerülni a vezető technológiai és kereskedő nemzetek aktív segítsége és piaca nélkül.*

Egy Világgazdaságban megjelent cikk ezt erősítette meg, s felhívta arra is a figyelmet, hogy az öt BRICS ország esetében ma már csak India és Kína esetében lehet magas, 6% körüli gazdasági növekedésről beszélni, a másik 3 növekedése 1% körüli szintre lassult (az OECD átlag alá).⁶

Jelen tanulmány készítéséhez több olyan forrásmunkát használtam fel, amelyek az egyes nemzetgazdaságok versenyképességével illetve a globalizált világtrend erőviszonyaival foglalkoznak.⁷ Ezek a forrásmunkák megerősítettek az itt felvázolt összképet.

Észre kell vennünk a „harmadik utas” államok sorát is, amelyek el kívánják kerülni a választást a két – formál logika szerint szemben álló – ország csoport között. Ezzel kívánják biztosítani a maguk számára a mindenkivel való együttműködés előnyeit. Ilyenek például: Indonézia, Törökország és Mexikó.

Véleményem szerint a BRICS államok közép- és hosszútávú stratégiai célja továbbra is a nagy létszámú lakosság életkörülményeinek javítása, az életminőség fejlesztése. A megfelelő és biztonságos katonai védelem csupán ez után következik.

Rövid írásomban az életminőség néhány fontos, statisztikai adatokkal mérhető vonatkozásával foglalkoztam. Tudom, hogy ezen felül számos más tényező befolyásolja még az életminőséget. Ilyenek tekintem az átlagos életkort is. **A nyugati életszínvonalat vagy életminőséget a BRICS országok lakói egyelőre még nem érik el.** Nem is feltétlenül ezt a modellt vagy életformát követik. Indiában a női foglalkoztatás alacsony szintje és a mezőgazdaság magas aránya a GDP-ben az egyik fő oka az elmaradásnak a BRICS államok átlagától is.

Jegyzetek

¹ dr. Szabadkai Antal: Az EU perspektívái a globális versenyben 2040-2050 körül (kézirat) 2017. július

² dr. Szabadkai Antal: A 4 páros kontinens erőviszonyai (kézirat) 2017. augusztus

³ dr. Szabadkai Antal: Átmenet az Aranykorhoz (tanulmány, 21 p.) 2018.03.01.

⁴ Európai Bizottság: Fehér könyv Európa jövőjéről, 2017. 03. 01.

⁵ Báger Gusztáv: Szolgáltató gazdaság

⁶ Kína és India kinőtte a BRICS tagságot. Világgazdaság, 2019.10.28. 3 p.

⁷ MNB: Versenyképességi program 330 pontban, 2019 (221 p.)

World Economic Forum: Versenyképességi rangsor 2018

IMD: The IMD 2017 World Competitiveness Ranking

Inotai András: Merre tart a világ? A globalizáció és gazdasági hatásai (A Belvárosi Szabadegyetem 2019. 11. 11-i előadása)

SASHALMI ÁDÁM

A V4-ek és Olaszország a Brexit után

Életminőség-küzdelem a geopolitikai űr betöltéséért folyó versengésben?

The V4s and Italy after Brexit

Abstract

On 23rd June the habitants of the United Kingdom decided to leave the European Union. Although the secession has not passed it, yet it is probable that Brexit would create a geopolitical space within the European integration. Thus conjectures began about which country or group of countries could fill in this geopolitical space in the future. A number of opinions state that Italy, as one of the big European countries, could fill in the space. Other opinions say that the countries of the Visegrád Group could replace the position of UK in the power structure of the EU. There are pro and counter arguments on both sides and both sides, and each started to take political steps to position themselves. Both Italy and the countries of the Visegrád Group acknowledge and accept the leader role of Germany within the integration, thus both sides consider the German interests and try to cooperate with Germany during the rivalry.

Keywords: Brexit, geopolitical space, Visegrád Group, Italy, EU's future.

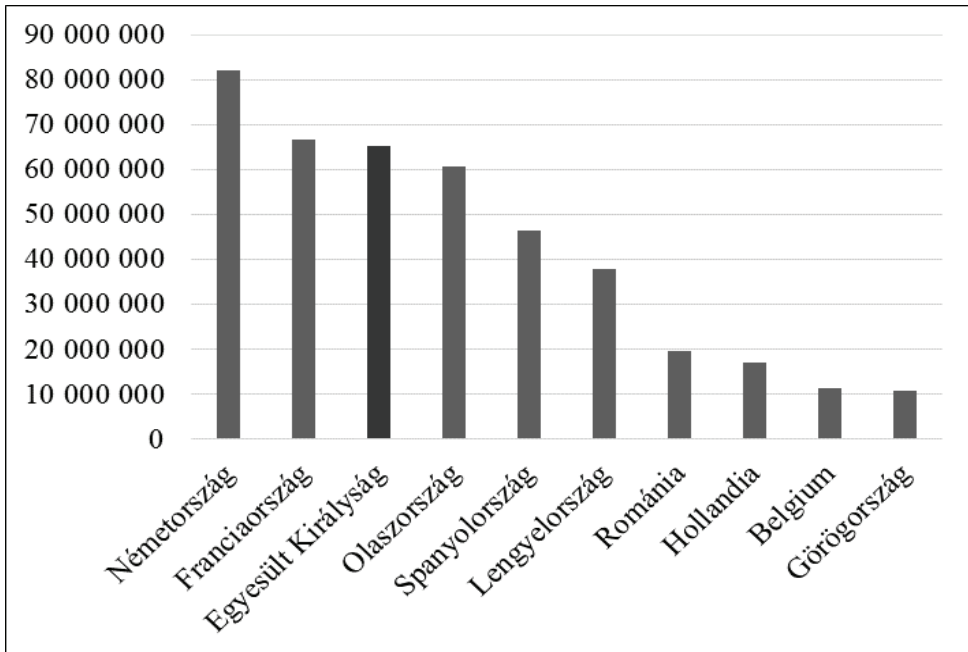
Absztrakt

2016. június 23-án az Egyesült Királyság lakossága az Európai Unióból való kilépésről döntött. Bár a kilépés ténylegesen még nem történt meg valószínűsíthető, hogy a Brexit után egy geopolitikai űr keletkezik az integráción belül. Ennek köszönhetően pedig megindultak a találgatások, hogy ezt a geopolitikai űrt mely tagállam vagy tagállamok tölthetik be a jövőben. Egyes vélemények szerint Olaszország, mint a nagy területű tagállamok egyike, más vélemények szerint a Visegrádi Együttműködés országai foglalhatják el az Egyesült Királyság helyét az EU hatalmi viszonyain belül. Mindkét fél mellett szólnak pró és kontra érvek és mindkét fél politikai lépéseket kezdett tenni annak érdekében, hogy saját magát hozza előnyösebb pozícióba. Mind Olaszország, mind pedig a visegrádi országok tudomásul veszik és elfogadják Németország vezető szerepét az integráción belül, ezért mindkét fél a német érdekeket is figyelembe véve, Németországgal együttműködésre törekedve, próbál versenybe szállni.

Kulcsszavak: Brexit, geopolitikai űr, Visegrádi Együttműködés, Olaszország, EU jövője.

A Brexit hatása az európai integrációra

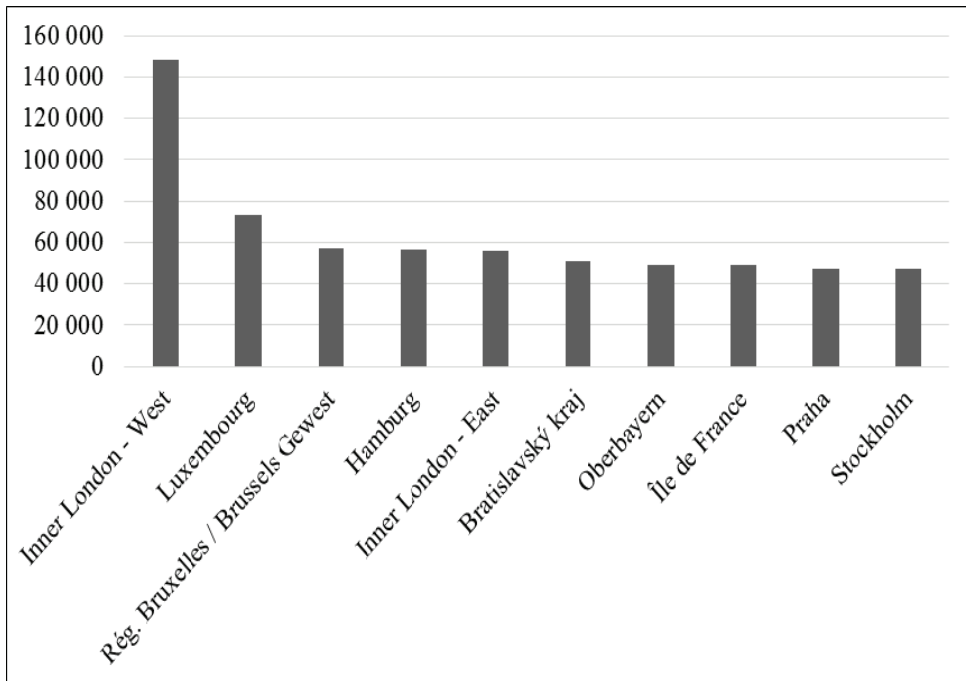
A brit kilépésnek több szempontból is jelentős következményei lesznek az Európai Unió jövőjére nézve. Geopolitikai oldalról nézve az EU egy globális szinten is jelentős tagállamát fogja elveszíteni. Az Egyesült Királyság az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja, amely atomhatalmi státusszal rendelkezik. A főváros, London pedig a világ egyik legfontosabb pénzügyi központja. Nem utolsó sorban pedig az Egyesült Királyság az EU harmadik legnépesebb állama (1. ábra), az integráció összlakosságának közel 13%-a él az országban (Európai Unió honlapja, 2015).

14. ábra

Az EU 10 legnépesebb állama 2016. január 1-jén (fő)
Eurostat adatai alapján saját szerkesztésű ábra

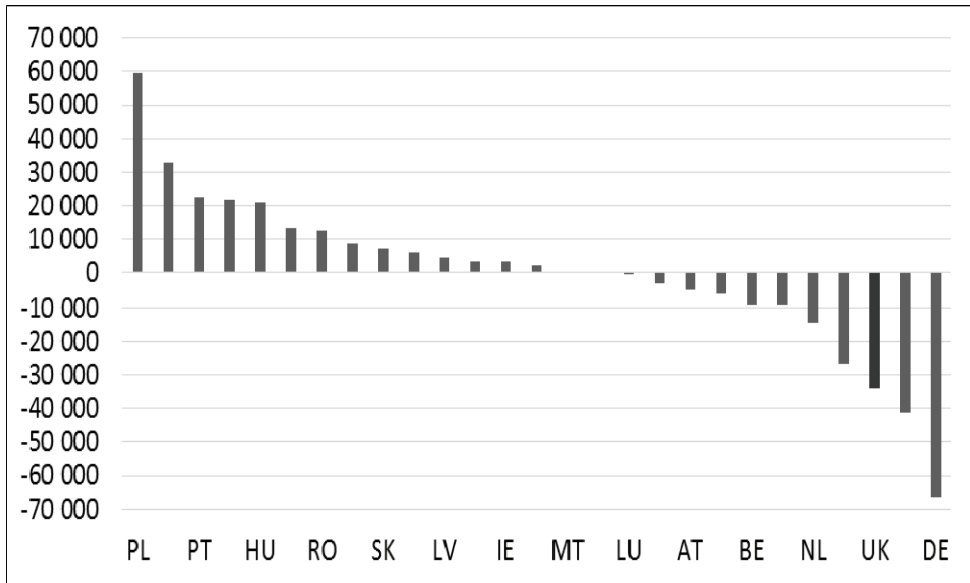
A Brexitnek gazdaságilag is fontos következményei lesznek, hiszen az Egyesült Királyság Európa második legerősebb gazdasága, 2015-ben a megtermelt GDP alapján csak Németország előzte meg (Eurostat, 2015). Az országban található az EU legfejlettebb régiója, Belső London nyugati része, de Belső London keleti része is az első tízbe tartozik (2. ábra). Ezen kívül nettó befizető az EU költségvetésébe, azaz többel járul hozzá az EU-s támogatásokhoz, mint amennyivel részesül belőlük (3. ábra).

2. ábra

Az egy főre jutó GDP az EU tíz legfejlettebb régiójában 2014-ben
Eurostat adatai alapján saját szerkesztésű ábra

Ezen kívül az Egyesült Királyság nettó befizető az EU költségvetésébe, azaz többel járul hozzá az EU-s támogatásokhoz, mint amennyivel részesül belőlük. 2007 és 2013 között Németország és Franciaország után a harmadik legnagyobb nettó hozzájáruló volt az uniós költségvetéshez (3. ábra).

3. ábra

Befizetések és juttatások mérlege az EU költségvetéséből 2007-2013 (millió euró)
Európai Bizottság költségvetési adatai alapján saját szerkesztésű ábra

A brit kilépésnek az európai politikan belül is számottevő következményei lesznek. Az EU történetében az Egyesült Királyság képviselte a francia-német tengely ellensúlyát, a britek vertikális bővítés helyett a horizontális bővítést helyezték előtérbe, hogy ezzel is gyengítsék az EU intézményeit (Marján, 2013). A nagyméretű lakosságának köszönhetően az Egyesült Királyság az uniós döntéshozatalban is komoly erőt képvisel, a Tanács döntéseinél jelentős szavazatsúllyal bír, míg az Európai Parlamentben a 751 helyből 73 jut a brit képviselőknek.

Olaszország, a visegrádi országok és az egymáshoz fűződő kapcsolatok

Az esélyek elemzése és az érvek illetve ellenérvek szembehelyezése előtt fontosnak tartom jellemezni a két vizsgált felet, Olaszországot és a visegrádi országokat. Külön kitérek Olaszország és a V4-ek történelmi és jelenkori kapcsolataiban a közös pontokra és fontosnak tartom kiemelni, hogy nem csak rivalizálás, nem csak egymás ellen feszülés, hanem történelmi távlatban is jelentős relációk és együttműködések léteznek Olaszország és a közép-európai államok között.

Olaszország az Európai Unió elődjének, az Európai Közösségeknek alapító tagja és a nagyméretű tagállamok egyike, az EU negyedik legnépesebb országa. Méretei-

hez képest azonban a nemzetközi politikában gyengének számít, az európai integráció történetében pedig inkább a passzív követő, mintsem az aktív alakító magatartás volt jellemző az országra (Czékus, 2014). Gazdaságilag pedig komoly nehézségekkel küzd, a bankválság (Greco, 2016) és a jelentős méretű államadósság mellett az olasz gazdaság teljesítménye is lemaradóban van (Czékus, 2014).

A Visegrádi Együttműködés Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia 1991 óta létező politikai szövetsége. Bár Lengyelországot leszámítva a tagállamok kis méretű népességgel rendelkeznek, együttesen közel 64 millió fő lakja a csoport országait (Eurostat, 2016), amely már jelentősebb geopolitikai tényező. Az együttműködés előnyeit felismerve napjainkra a V4 egy érdekérvényesítő csoporttá vált az EU-n belül. A migrációs válság óta pedig felerősödött a partnerség a tagállamok között.

Olaszországot sok kapcsolat fűzi a közép-európai országokhoz. Egyik ilyen jelentős tényező a történelmi együtt élés. A visegrádi országok régen teljes területükkel vagy területük egy részével a Habsburg Monarchia és a későbbi Osztrák-Magyar Monarchia részét képezték. Ennek a közép-európai hatalomnak pedig voltak itáliai részei is, amelyek ma Olaszországhoz tartoznak, például Lombardia, Velence, Dél-Tirol, Trentino vagy Trieszt. Külpolitikai szempontból az egységes Olaszország számára a két világháború közötti időszakban értékelődött fel Közép-Európa leginkább, ekkor voltak a legélelkebben Olaszország és a régió kapcsolatai (Horváth, 2006).

A közös kapcsolatokra jó példa volt a mai is létező Alpok-Adria Munkaközösség, amelynek korábban olaszországi tagjai is voltak. A kezdeményezés 1978-ban jött létre különböző politikai és gazdasági berendezkedésű országok helyi és regionális önkormányzatai között (Győri Szabó, 2006). Olaszország és a visegrádi országok ezen kívül olyan zónában fekszenek, ahol élénk régiók közötti együttműködés tapasztalható. Illés Iván ezt a térséget „Közép-Európai Interakciós Övezetnek” nevezte (Illés, 2002), amely az egykori vasfüggöny mentén jött létre, hozzátartozik Olaszország két tartománya: Friuli-Venezia-Giulia és Veneto, egész Csehország, valamint Lengyelország, Szlovákia és Magyarország nyugati részei. Nem utolsó sorban pedig megemlíthető az Európai Unió keretein belüli közép-európai területi együttműködés, amelyben a visegrádi országok és olasz tartományok egyaránt részt vesznek (Európai Bizottság területi együttműködések, 2016).

Ellentét Olaszország és a V4-ek között

Az ellentét abból fakad, hogy Olaszország és a visegrádi országok egyaránt az Egyesült Királyság kilépése után keletkező geopolitikai űr betöltésére törekednek. Ez azért jelent konfliktust számukra, mert eltérő problémákkal néznek szembe, amelyekre eltérő válaszokat adnának, és ez azt eredményezi, hogy sok területen eltérő álláspontokat képviselnek. Abban azonban egyetértenek, hogy az EU-n belül Németországaé a

vezető szerep és valószínűleg ez a jövőben is így fog maradni, ezért mind Olaszország, mind a visegrádi országok figyelembe veszik a német érdekeket is és Németországgal együttműködve próbálnak versenybe szállni.

Arról, hogy melyik fél lehet a befutó, eltérően vélekednek a témával foglalkozó szakemberek. AGLOBSEC Policy Institute Martonyi János, volt magyar külügyminisztert kérdezte erről (Nič, Milan-Psarska, Jana (2016). Martonyi szerint a visegrádi országok fognak felértékelődni.

„Brexit egy új helyzetet is teremt, amelyben Közép-Európa gazdasági és politikai jelentősége jelentősen növekedni fog.” (Martonyi János, GLOBSEC Policy Institute, 2016. június 24.).

Ezzel szembe Vincenzo Maddaloni, az ismert nemzetközi politikai és geopolitikai témákkal foglalkozó olasz újságíró úgy véli, hogy inkább Olaszországnak van nagyobb esélye a vezető szerepre.

„Olaszországnak a kezében lehet minden kártya, amelyekkel meghatározó szerepet játszhat a Brexit utáni forgatókönyvben” (Vincenzo Maddaloni, Linkiesta, 2016. június 26.).

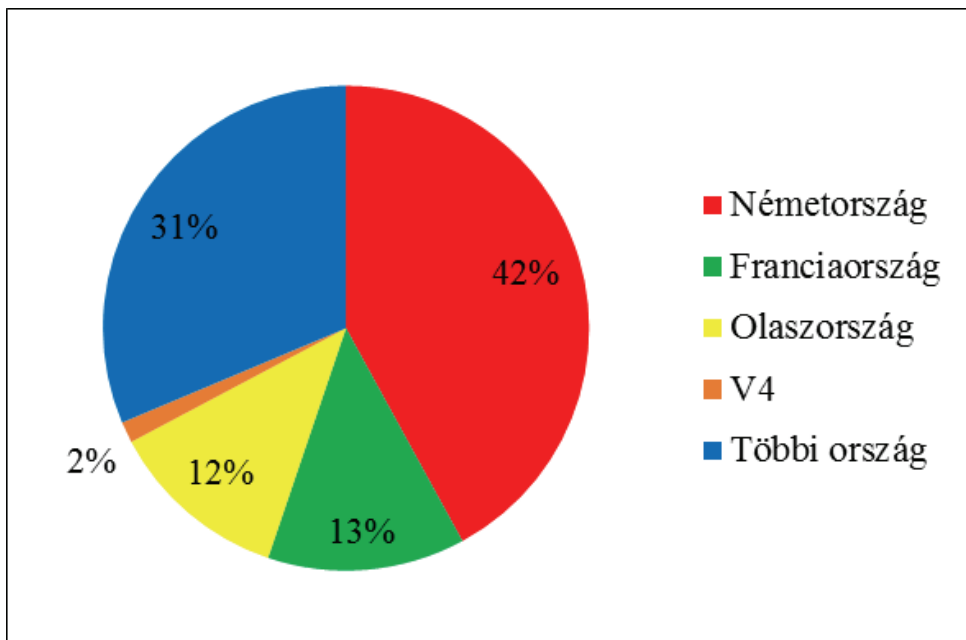
A törekvések a politika szintjén is megmutatkoztak. A Brexit után több nemzetközi találkozóra is sor került, amelyeknek egyik célja volt, hogy Németország kipuhatolódzsa, hogy mely tagállamoktól milyen együttműködésre számíthat a jövőben. Augusztus 22-én Merkel, Hollande és Renzi Ventotene szigetén találkoztak. Augusztus 26-án pedig a V4 vezetői találkoztak Merkellel Varsóban. Szeptember 16-án pedig az EU vezetői találkoztak Pozsonyban. A találkozóknak nem lettek jelentősebb következményei, bár inkább a V4-ek kerültek ki győztesen, mert rábólintottak a „rugalmas szolidaritás”ötletére a vezetők (Gotev, 2016). Matteo Renzi olasz miniszterelnök pedig kifejezetten elégedetlen volt a találkozó után, bár ugyanúgy elégedetlen volt Orbán Viktor magyar kormányfő is (Herszenhorn, 2016).

Ellentétek az egyes szakpolitikákon belül és az esélyek

Összehasonlítottam három, napjainkban talán legaktuálisabb EU-val kapcsolatos szakpolitikát (migrációs politika, gazdaságpolitika, az EU reformja) Olaszország és a V4-ek szemszögéből. Ezután pedig elemeztem a két fél esélyeit. Mint korábban írtam, mindkét fél Németországot tekinti vezető hatalomnak, amellyel együttműködve képzelik el jövőjüket. Az esélyeknél figyelembe vettem, hogy a három szakpolitikán belül adott válaszok mennyire egyeznek a német érdekekkel.

Az egyik legnagyobb ellentét az Európai Uniót sújtó migrációs válságra adandó válaszok között van. A visegrádi országok egyértelműen elutasítják a migránskvótákat, azaz a bevándorlók EU tagországok közötti arányos elosztását. Magyarországon népszavazást is tartottak a kvóták elutasításáról, amely bár érvénytelen lett végül, jelzi a politikai szándékot. Ezen kívül Szlovákia és Magyarország az Európai Bíróságon is

megtámadták a kvótákat. A V4-ek helyette a már említett „rugalmas”, újabb megnevezésben „hatékony” szolidaritást (Zachová, Zgut, Kokoszczyński, Gabrizova, 2017) javasolják, amely értelmében segítséget nyújtanának a válság sújtotta országoknak, de nem kívánnak migránsokat befogadni. Ezzel szemben Olaszország elvárja a többi tagállamtól a szolidaritást. Ennek elérése érdekében a keményebb fellépéstől sem riadt vissza Matteo Renzi miniszterelnök, emlékezetes volt, amikor kijelentette, hogy megvétózza az EU-s költségvetést, ha a közép-európai országok nem fogadnak be migránsokat (Euractive, 2016). Az ellentét egyébként abból ered, hogy Olaszország a migránsválság által egyik legjobban sújtott tagállama az EU-nak. Ezzel szemben a 2015-ös válság csak Magyarországon volt erőteljesebb a V4-ek közül, sőt Magyarország is inkább tranzitország volt (4. ábra).

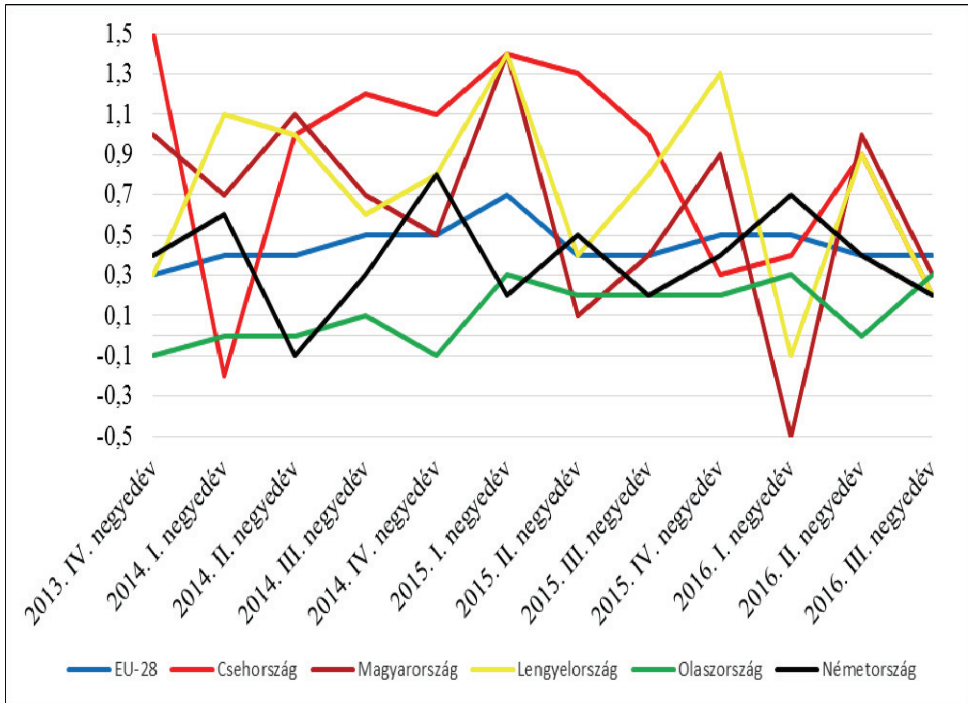
4. ábra

A menekültkérelmekről szóló elsőfokú döntések számának megoszlása az Európai Unióban, 2015-ben

Eurostat adatai alapján saját szerkesztésű ábra

Különböznek az érdekek gazdaságpolitikában is. A visegrádi országokban problémát jelent a munkaerőhiány (Simon, 2016), mert a növekvő gazdaságuk (5. ábra) egyre inkább igényli a munkaerőt. A V4-eknek alapvetően az a gazdasági prioritásuk, hogy versenyképességüket növeljék. Gyengeségük viszont a túlzott függés az európai uniós támogatásoktól, amit jelez a 2016. év eleji visszaesés, amikor is befejeződtek az előző ciklus kifizetései (5. ábra). Ezzel szemben Olasz-

ország olyan komoly nehézségekkel néz szembe, mint a magas munkanélküliség, a gazdasági stagnálás (5. ábra) és a már említett államadósság illetve bankválság. Nem utolsó sorban pedig Olaszország is nettó befizető az EU költségvetésébe.

5. ábra

A GDP negyedévenkénti változása az előző negyedévhez képest az EU-ban, Németországban, Olaszországban és három visegrádi országban (%)
Eurostat adatai alapján saját szerkesztésű ábra

Szintén eltérő véleménnyel rendelkeznek az EU jövőjét illetően. A visegrádi országok azt szeretnék, ha közösségi kompetenciák egy része visszakérülne a nemzetállami szintre. Politikai oldalról egy döntően kormányközi együttműködésben gondolkodnak, amely az európai intézmények gyengülésével járna együtt. Olaszország viszont elkötelezett a mélyebb integráció mellett (Greco, 2016). Az olaszok, a gazdasági problémáiknak is köszönhetően, már a közös költségvetés és közös munkanélküli segélyezés ötletét is felvetették (Barber, 2016).

Németország szempontjából mindkét fél mellett szólnak pro és kontra érvek. Németország számára fontos, hogy a visegrádi országokban stabil kormányok vannak hatalmon, ezzel szemben Matteo Renzi a 2016. december 4-i elvesztett népszavazás után lemondásra kényszerült. Ezen kívül vonzó a németek számára a gazdasági növe-

kedés a visegrádi országokban, és a térségben eleve jelentősek a német beruházások (OECD, 2016). Nem utolsó sorban pedig a német geopolitikai érdekek is hagyományosan Közép-Európa irányába mutatnak (Miletics, 1997). Olaszország és Németország között közös a migrációs politikáról való elképzelés és hogy egyaránt a mélyebb integrációban látják az EU jövőjét. Az olaszok mellett szól még, hogy esetükben a németeknek csak egy országgal kellene megegyezni és méreteinek köszönhetően a Tanácsban az olasz szavazatok is jelentős súllyal bírnak.

Irodalom

- Barber, Tony (2016): *Brexit: Haunted Europe*. In. Financial Times
<https://www.ft.com/content/7cf0fd82-3b80-11e6-9f2c-36b487ebd80a>, 2016.10.25.
- Czékus, Bálint (2014): *Olaszország és az EU: nemzeti érdekek európai csomagolásban*. In Grotius
http://www.grotius.hu/doc/pub/FWXDGV/2014-12-30_czekus_balint_olaszorszag-es-az-eu.pdf
- Euractive* (2016) <https://www.euractiv.com/section/euro-finance/news/renzi-threatens-eu-budget-veto-over-migrants/>, 2016.11.07.
- Európai Bizottság költségvetési adatai*
http://ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm, 2016.10.25
- Európai Bizottság területi együttműködések* (2016)
http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2014-2020/italy/2014tc16rftn003, 2016.10.25.
- Európai Unió honlapja (2015): *United Kingdom Overview*
https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/unitedkingdom_en, 2016.10.25
- Eurostat* <http://ec.europa.eu/eurostat>, 2016.10.25
- Gotev, Georgi (2016): *'Flexible solidarity' Becomes New Tool in Response to Refugee Crisis*. In EurActive
<https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/flexible-solidarity-becomes-new-tool-in-response-to-refugee-crisis/>, 2016.10.25.
- Greco, Ettore (2016): *Ruolo e posizioni in Europa*. In. Greco, Ettore-Ronzitti, Natalino (szerk.): *Rapporto sulla politica estera italiana: il governo Renzi* Edizione 2016. Pp. 13-20.
- Györi Szabó, Róbert (2006): *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Osiris Kiadó, Budapest. Pp. 586
- Herszenhorn, David M. (2016): *Europe's 'Play it Safe' summit*. In. Politico
<http://www.politico.eu/article/europes-play-it-safe-summit/>, 2016.10.25.
- Horváth, Jenő (2006): *Olaszország Kelet-Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig*. In Grotius
http://www.grotius.hu/doc/pub/YWJMAR/horvath_jeno_grotius_e-konyvtar_2006.pdf

- Illés, Iván (2002): *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón Átalakulás, integráció, régiók*. Dialógus Campus Kiadó. Budapest-Pécs. Pp. 362
- Maddaloni, Vincenzo (2016): *#Brexit, un'opportunità per l'Italia*. In. Linkiesta <http://www.linkiesta.it/it/blog-post/2016/06/26/brexit-unopportunita-per-litalia/24398/>, 2016.10.25.
- Marján, Attila (2013): *Az európai politikai geometria átalakulása és egyes tagállamok Európa-politikája*. In. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás 2013/4. Pp. 4-15.
- Miletics, Péter (1997): *Közép-Európa politikai földrajza*. In. Pap, Norbert-Tóth, József (szerk.): *Európa politikai földrajza*. Jannus Pannonius Tudományegyetem. Pp. 107-132.
- Nič, Milan-Psarska, Jana (2016): *A View from Central Europe: Brexit Aftermath*. GLOBSEC Policy Institute <http://www.cepolicy.org/publications/view-central-europe-brexit-aftermath>, 2016. 10. 25.
- Simon, Zoltán (2016): *McDonald's Free Housing Lays Bare East Europe's Labor Crunch*. In: Bloomberg Business <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-09-05/mcdonald-s-free-housing-lays-bare-eastern-europe-s-labor-crunch>, 2016.11.07.
- Zachová, Aneta-Zgut, Edit-Kokoszczynski, Krzysztof-Gabrizova, Zuzana (2017): *Visegrád and Migration: Few prospects for a change in position*. In. EurActive <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/visegrad-and-migration-few-prospects-for-a-change-in-position/>, 2017.01.23.

ZÁGONYI ÁDÁM

Életminőségjavítás bankolással? **Improving the Quality of Life with Banking?**

Abstract

Many of our compatriots in Hungary find it difficult to do banking and especially borrowing. In the case of the two most important retail loan products, the personal and the mortgage loan, the Hungarian consumer is currently facing a very long settlement period, at the case of the first product the consumers can get the credit in 1-3 days in the case of the second product this takes 27-40 days. This time is much shorter in Western Europe, and especially in Asia, at N26, based in Germany, about 5 minutes after a few clicks, while in China at Ant Financial, one click takes one second to get a personal loan. Even in the case of mortgage loans, clients in Anglo-Saxon countries face less than half of the time required for a Hungarian credit assessment. 70% of the Hungarian population consider it extremely important to shorten the time needed to apply for a loan. Among potential borrowers, this rate is much higher among young people and, in their view, a positive action in the current housing market situation would result in a better quality of life for them.

Keynotes: Retail Borrowing, Digitization, FinTech, MNB, Certified Consumer-friendly Housing Loan.

Absztrakt

Sok magyar honfitársunk életét megkeseríti a bankolással és hitelfelvétellel járó teendők. A két legfontosabb lakossági hiteltermék, a személyi kölcsön és a jelzáloghitel esetén a magyar fogyasztó jelenleg rendkívül hosszú elbírálási idővel szembesül, az első termék esetén 1-3 napot, míg a második esetén 27-40 napot vesz igénybe a hitelhez jutás. Ez az időigény Nyugat-Európában és különösen Ázsiában jóval rövidebb, németországi székhelyű N26 cégnél néhány kattintás után körülbelül 5 perces időigénnyel, míg Kínában az Ant Financial cégnél egy kattintással 1 másodperc alatt jutnak személyi kölcsönhöz a hiteligénylők. A jelzáloghitel esetén is az angolszász országokban az ügyfelek a magyar hitelbírálatához szükséges időtartam kevesebb, mint felével szembesülnek. A magyar lakosság 70 százaléka tartja rendkívül fontosnak a hiteligényléshez szükséges időintervallum rövidítését. A potenciális hitelfelvevők között a fiataloknál ez az arány jóval magasabb és véleményük szerint jelenlegi lakáspiaci helyzetben egy esetleges pozitív intézkedés magas szintű életminőség-javulást eredményezne számukra.

Kulcsszavak: Lakossági hitelfelvétel, digitalizáció, FinTech, MNB, Minősített fogyasztóbarát lakáshitel.

Bevezető

A pénzügyi rendszer közvetítő szerepe elengedhetetlen ahhoz, hogy a gazdaság különböző szereplői kielégítsék megtakarítási és hitelfelvételi igényüket. Ez a régi betétes-hitelfeltevő elv a 20. század során rengeteg kiegészítő funkcióval egészült ki, mely komplex banki, pénzügyi rendszert eredményezett. A bankok a klasszikus közvetítő funkció mellett a tőkepiacok aktív szereplőivé váltak és számos iparágban nem csak finanszírozói, hanem befektetői szerepet is vállaltak. Az internet és technológia fejlődés kora, a 21. század azonban kemény kihívások elé állítja ezt az úgynevezett inkumbens, klasszikus pénzügyi rendszert. Új szereplők lépnek a piacra, akik a bankoknál sokkal gyorsabb, hatékonyabb és ügyfélközpontú szolgáltatást tudnak nyújtani a lakosság és a vállalatok részére. Magyarországon sem más ez a helyzet a közvetkezőkben ezt a változást fogjuk bemutatni két klasszikus lakossági termék példáján. A hazai bankoknál egy lakossági személyi kölcsön felvétele esetén átlagosan néhány napot, egy jelzáloghitelnél pedig akár több, mint egy hónapot kell várnunk, illetve hitelügyintézésrel töltenünk. Ez utóbbi hitelek esetében további problémát okoz a magas átlagos ügyintézési költség. A banki hitelfelvétel gyorsabbá, kényelmesebbé és olcsóbbá tételéhez a folyamat digitalizációja lehet a megoldás. Itt azonban nemcsak a bankok háza táján, hanem a hitelfelvételt támogató, központi infrastruktúrák digitális megoldásai tekintetében is fontos lenne a fejlesztés. A folyamatok olcsóbbá és gyorsabbá tétele mellett javul a fogyasztói élmény, az ügyfeleknek több pénz marad a zsebükben és időt is tudnak spórolni magán a hitelfelvételen.

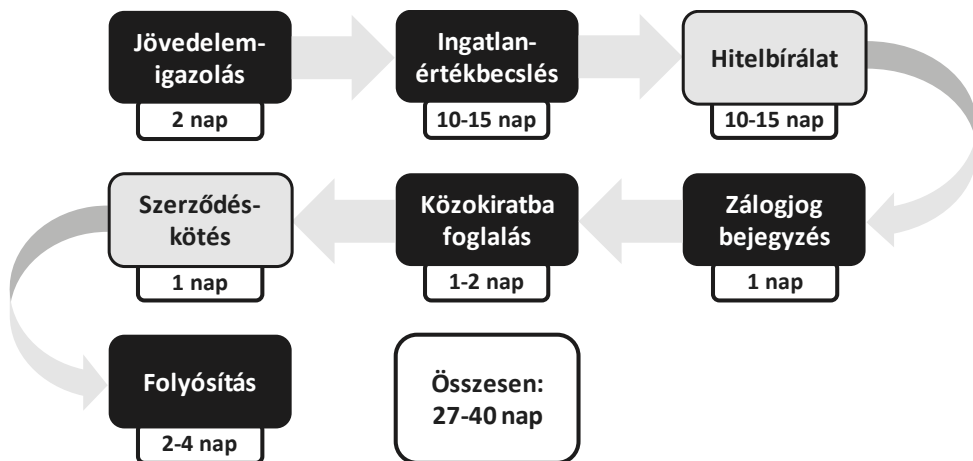
Mennyit kell várnunk a hitelünkre?

A legtöbb FinTech úgynevezett unikornis, azaz olyan pénzügyi technológia vállalat, melynek értéke meghaladja az egymilliárd dollárt¹ az Egyesült Államokban és Kínában található. Nem meglepő ezért, hogy a jelenlegi gyorsasági rekord vélhetően a kínai Ant Financial, ahol a kis és középvállalkozásoknak nyújtott hitelek esetében az ún. „310-es modellt” alkalmazzák². Ez tömören összefoglalva azt jelenti, hogy a cégnél a hiteligenyítés online összeállítása és elindítása 3 percet, a hiteldöntés – Big Data és mesterséges intelligencia felhasználásával – 1 másodpercet vesz igénybe, miközben a folyamatban közvetlenül 0 darab munkavállaló vesz részt. Ez a gyorsaság Európában – több okból kifolyólag – talán még távolinak tűnik, azonban amint egy 3,5 millió ügyféllel rendelkező³, német N26 például a felhasználói profilunk alapján néhány kattintás után valós idejű ajánlatot ad, és a hiteligenylést benyújtását követő egy órán belül már meg is érkezik számlánkra a személyi hitel. Habár a korábbiaknál lényegesen gyorsabb hitelezési folyamatra hazánkban is van már néhány példa a személyi hitelek esetében, jellemzően azon-

ban ezen folyamatok még jóval időigényesebbek. A hazai bankrendszer mind költségek, mind pedig időigény terén lemaradást mutat a világ, vagy Európa fejlett technológiákat alkalmazó szereplőihöz képest. Fontos hangsúlyozni, hogy a hitel – mint az egyik legalapvetőbb pénzügyi termék – fogyasztói megítélése nem csak a ténylegesen megfizetett kamatoktól és egyéb költségektől, hanem a hitelhez jutás gyorsaságától és egyszerűségétől is nagymértékben függ. A hitelfelvételi folyamat gördülékenysége a lényegesen gyorsabb, digitális megoldásokat kínáló FinTech cégek megjelenésével a hagyományos banki szereplők versenyképessége szempontjából is felértékelődött az utóbbi időben. A bankoknak az egyik jelentős bevételi forrásukat jelentő termékük attraktivitásának megőrzéséhez szükséges átalakítani folyamataikat annak érdekében, hogy egyszerűbbé tegyék a hitelhez jutást. A hitelfelvétel folyamatának költsége mellett ugyanis annak gyorsasága is kiemelt fontossággal bír az ügyfélélmény javítása és a pénzügyi rendszer gazdasági növekedéshez való hozzájárulása szempontjából.

Magyarországon jelenleg a klasszikus banki szolgáltatók az intézményi hitelfelvétel szinte kizárólagos forrásai. Hazai peer-to-peer szolgáltatókról (közvetlen hitelfelvételről) még nem beszélhetünk, ezért a hazai banki hitelfelvételt kell összehasonlítanunk a sokkal kevesebb szabályozói korlát és kevesebb körű ügyfél-igényt kielégítő külföldi példákkal. *A hazai bankrendszer jelenleg igen magas átfutási idő mellett kínál lehetőséget a legnépszerűbb lakossági hiteltípusok felvételére.* Az utóbbi években a lakossági szegmensben tapasztalt erőteljes hiteldinamika két legattraktívabb terméke, a lakáscélú jelzáloghitel és a személyi kölcsön esetén is sokszor jelentős időigényű, elhúzódó ügyintézással kell szembesülniük a hazai ügyfeleknek. A jelzáloghitel költségeihez hasonlóan az ügyintézési időben is lemaradást mutat hazánk a legfejlettebb technológiákat már aktívan alkalmazó piacokhoz képest. Mint láttuk Kínában és más ázsiai régióban a hitelbírálat, illetve hitelfolyósítás akár már napon belüli folyamattá is válhat. Nálunk egy lakáshitel felvételének körülbelül felét tehetik ki a bankon belüli folyamatok, a hitelkérelem vizsgálata és elbírálása, valamint a kölcsön folyósítása, másik felét pedig az olyan adminisztratív lépések, mint a jövedelemigazolás beszerzése, az ingatlanfedezet értékebecslése, valamint a kölcsönszerződés közjegyzői hitelesítése (*1. ábra*). A Magyar Nemzeti Bank Minősített Fogyasztóbarát Lakáshitel minősítési keretrendszere – a termék egyéb paraméterei mellett a hitelfelvétel egyes lépéseinek maximális átfutási idejét is meghatározta, gyorsítva ezzel a folyamatot. A minősített lakáshitelek esetében a hitelkérelem elbírálásáról a bankoknak az értékebecslés rendelkezésre állásától számított 15 munkanapon belül kell dönteniük, illetve, amennyiben a bírálat pozitív, és megkötötték a szerződés, 2 munkanapon belül folyósítaniuk kell a kölcsönt. A jellemzően kisebb összegű, fedezetlen személyi hitelek esetén, habár a folyamat jelentősen rövidebb, még így is átlagosan néhány napba telhet a kölcsön folyósítása új ügyfelek számára, bár itt tapasztalha-

tó az utóbbi időben előrelépés. Összességében az látható, hogy az általános hazai piaci gyakorlat esetében a hitelfelvétel jelenleg jelentősen nagyobb időigénnyel jár, mint a fejlettebb digitális lehetőségeket kínáló bankrendszerekben.

1. ábra

Egy lakáscélú jelzáloghitel felvételének folyamata és átlagos időigénye Magyarországon

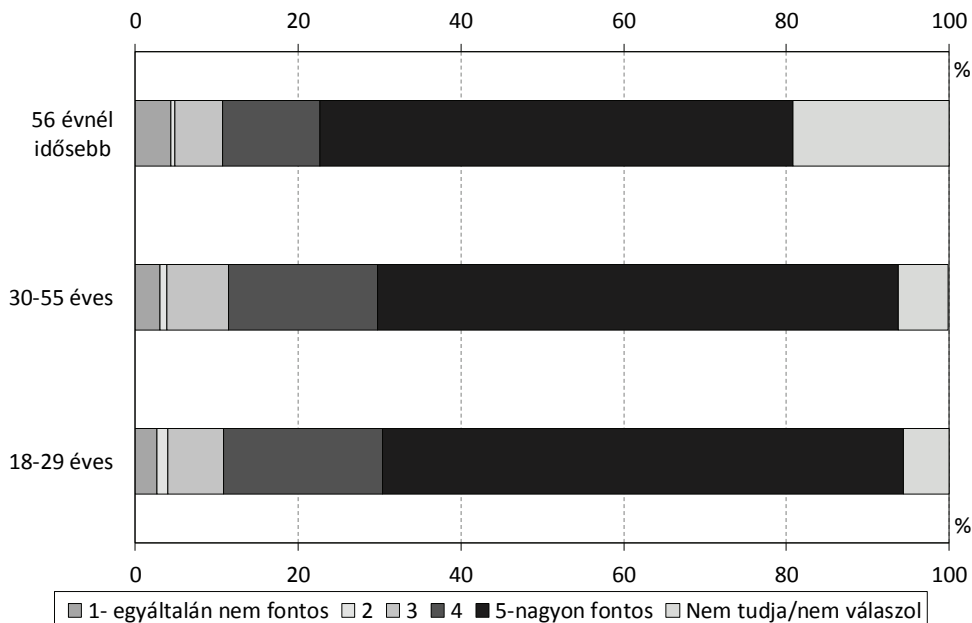
Megjegyzés: Fekete szövegdobozban jelöltük azokat a részfolyamatokat, amelyek gyorsítására vonatkozó javaslat szerepel az MNB Versenyképességi programjában.

Forrás: Banki terméktájékoztatók és piaci információk alapján.

A hazai lakossági fogyasztók oldaláról azonban jelentős igény mutatkozik a hitelfelvételi folyamat gyorsabbá és egyszerűbbé tételére. A fogyasztók túlnyomó többsége, közel 70 százalékuk nagyon fontosnak tartja azt, hogy gyorsan és egyszerűen tudjon hitelhez jutni (2. ábra). Külön figyelmet érdemel, hogy a fiatal, potenciális hitelfelvétel előtt álló korosztály milyen erősen preferálja az elhúzódó ügyintézés nélküli, gördülékeny hitelfelvételt.

Hogyan teheti gyorsabbá és kényelmesebbé a digitalizáció a hitelfelvételt?

A hazai bankrendszer digitalizációjának ösztönzése mellett a hitelfelvételt támogató, nem banki infrastruktúrák és folyamatok digitális fejlesztése révén is van lehetőség a folyamat gyorsabbá és kényelmesebbé tételére. A bankon belüli folyamatok, elsősorban a hitelbírálat vagy ennek egyes részfolyamatainak gyorsítása, automatizációja mellett a hitelfelvétel időigénye számos más ponton történő fejlesztéssel is csökkenthető. Az olyan központi, vagy csak részben banki infrastruktúrák és folyamatok, mint a jövedelem- és a földhivatali nyilvántartás, a fizetési rendszer, illetve a közjegyzői hitelesítés digitális fejlesztése érdemben tudná támogatni a hitelfelvétel egyszerűsítésén keresztül az egész bankrendszer versenyképességét.

2. ábra

A hitel felvételi folyamat gyorsaságával és egyszerűségével szembeni fogyasztói preferenciák korcsoportonként

Forrás: MNB, Századvég (2019)

2020 első negyedében több, a hitelezési folyamatokat gyorsító kezdeményezés is megvalósul. Az MNB Versenyképességi programjában szereplő javaslatnak megfelelően a hitelfelvevők jövedelmük igazolására 2020 februárjától igénybe vehetik a NAV és a BISZ közös elektronikus kereset-kimutatási szolgáltatását. Ennek használatával akár percek alatt, digitális csatornán – az Ügyfélkapun keresztül- eljuttathatják a szükséges jövedelmi adataikat az általuk megjelölt hitelintézeteknek, ezzel kiváltva a papír alapú munkáltatói jövedelem igazolást és jelentős időt takarítanak meg. Emellett, a folyósításhoz szükséges idő csökkentése tekintetében érdemi előrelépés, hogy 2020 márciusától lakossági és vállalati ügyfelek számára is elérhetővé válik az azonnali fizetési rendszer, melynek segítségével az év minden napján, 24 órában, legfeljebb 5 másodperc alatt lehet majd átutalásokat teljesíteni.

Az MNB Versenyképességi programjában további javaslatokat is megfogalmazott az értékbecslés, a földhivatali nyilvántartás és a közjegyzői hitelesítés digitális fejlesztésére vonatkozóan, melyek hozzájárulhatnak a hitelfelvételi folyamat gyorsabbá és kényelmesebbé tételéhez. Egy központi értékbecslő adatbázis létrehozásával részben kiváltható lenne a fizikai jelenlétet igénylő, időigényes értékbecslés. A földhivatali adatok jelenlegi, csak munkaidőben biztosított elérhetősé-

gével szemben a standardizált formátumban történő, folyamatos lekérdezhető minőségbiztosítása javíthatja a rendszer hatékonyságát, a bankok oldalán jelentős manuális munkavégzést takaríthat meg és teret nyithat az automatizációnak. A hitelszerződések közjegyző általi hitelesítésének online elérhető, digitális platformra való terelése pedig a jelenlegi 1-2 munkanapos időigényt csökkentheti számottevően (sőt, akár a költségeket is). Középtávú fejlesztési irányként pedig a földhivatali bejegyzések teljesen digitális megvalósítása, akár a blockchain technológia és okos szerződések alkalmazásával tovább gyorsíthatja és olcsóbbá is teheti az ügyintézés folyamatát, növelve a fogyasztói élményt.

Fontos megjegyezni, hogy az MNB hitelfelvétel gyorsítására tett ismertetett javaslatai elsősorban a hazai inkumbens szektort célozzák jelenleg, de a hatósági eljárások egyszerűbbé tétele új nem banki szereplők körében is vonzóvá teheti a hitelpiacot. Erre láthattuk példát a fizetési megoldások terén, amikor a lassú és körülményes banki átutalási rendszer gyors fejlődésnek indult az alternatív fizetési formák (például: PayPal, Revolut), új digitális pénzek (pl. Bitcoin) megjelenését követően. Ennek következtében Magyarországon sem lehet kizárni, hogy a jövőben új nem inkumbens FinTech cégek jelenjenek meg a piacon, amelyek az új technológia behozatalával versenyre készítheti majd a klasszikus pénzügyi rendszer szereplőit. Ez a verseny mindenképp előnyös lesz mind a lakossági, mind pedig a későbbiekben a vállalati ügyfelek esetében.

A szabályozók szerepe ebben az új pénzügyi ökoszisztémában mindenképp fel fog értékelődni. Egyrészt fontos, hogy a pénzügyi rendszer stabilitása megmaradjon a megfelelő kockázatkezelési irányelvek betartásával, másrészt viszont elengedhetetlen, hogy az új szereplők piacra lépése elé ne gördüljenek legyőzhetetlen akadályok. Ennek a kettősségnek a feloldásában egy lehetséges, a legtöbb jegybank és szabályozó által támogatandó irány az új FinTech cégek és az inkumbensek együttműködése, ahol a régi szereplők intézményi kockázatcsökkentő működési tapasztalata párosulhat az új innovatív megoldások által megtámogatott ügyfélbarát tevékenységgel.

Végezetül leszögezhetjük, hogy a világ digitális fejlődése nem állhat meg, és a pénzügyi rendszer ezekben a fejlesztésekben mindig is élen járt. Ahogy láthattuk a fizetési rendszereknél, láthatjuk majd a hitelfelvételnél is, hogy a digitális megoldások általánossá fognak válni és az emberek széleskörűen otthonról tudják majd pénzügyeiket intézni.

Jegyzetek

¹ Egyes definíciók 10 millió dollárban definiálják ezt az összeget.

² Forrás: <https://technode.com/2018/07/06/ant-financial-is-more-than-just-a-financial-tool/>

³ Forrás: <https://n26.com/en-eu/blog-archive/category/company>

Irodalom

<https://www.mnb.hu/letoltes/versenykepessegi-program.pdf>

<https://n26.com/en-eu/blog-archive/category/company>

<https://technode.com/2018/07/06/ant-financial-is-more-than-just-a-financial-tool/>

FEJŐS BENCE

A tripoláris világrend jövőbeli átalakulásának lehetőségei

The Future Transformation of the Tripolar World Order Opportunities

Abstract

Following the structure of bipolar power in the second half of the 20th century (United States versus the Soviet Union), in the 21st century, in addition to the two traditional superpowers, another global geopolitical and geoeconomic superpower emerged with the economic and military outbreak of China. At the same time, the leadership of the United States of America (for the time being) is unquestionable, but China can reach the nominal GDP of the US within ten years and still many economic powers depend on Russia's mineral wealth (natural gas, oil). Bilateral economic and trade relations between the three global geopolitical powers have evolved in a very heterogeneous manner over the last decade: linearly declining in the US-Russian relationship, significantly increasing in the US-China relationship, and then (possibly temporarily) due to the trade war stagnant and declining, and the Russian-Chinese relationship has been steadily increasing over the last decade. The economic and trade initiative launched by Russia is a continuation of the integration efforts following the dissolution of the Soviet Union, and the Eurasian Economic Union has been successful over the last five years, but it faces significant challenges in the short term and its further development is questionable. Looking ahead, new global risk factors have emerged that could have a significant impact on the world geopolitical map. Exciting, revolutionary years will follow in the global geopolitical scene, where the status quo may change, new power centers may be created, old federal systems may be dissolved or new ones may emerge.

Keynotes: geopolitics, geoeconomics, tripolar world order, USA, Russia, China, trade war, federal policy, Eurasian Economic Union, global risk factors.

Absztrakt

A 20. század második felének bipoláris hatalma struktúráját (Amerikai Egyesült Államok versus Szovjetunió) követően a 21. században a két hagyományos nagyhatalom mellett egy újabb globális geopolitikai és geoökonómiai nagyhatalom is megjelent Kína gazdasági és katonai előtörésével. Az Amerikai Egyesült Államok vezető szerepe ugyanakkor (egyelőre) megkérdőjelezhetetlen, de Kína gazdaságilag tíz éven belül beérheti, Oroszország ásványkincs vagyona (földgáz, kőolaj) pedig függőségét jelent számos gazdasági hatalom számára. A három globális geopolitikai hatalom egymás közötti, bilaterális gazdasági és kereskedelmi kapcsolata az elmúlt évtizedben nagyon heterogén módon alakultak: az amerikai-orosz relációban lineárisan csökkenő, az amerikai-kínai relációban jelentősen növekvő, majd a kereskedelmi háborúnak köszönhetően (talán átmenetileg) megtorpanó és csökkenő, az orosz-kínai relációban pedig folyamatosan növekvő trend figyelhető

meg az elmúlt évtizedben. Az Oroszország által életre hívott gazdasági és kereskedelmi kezdeményezés a Szovjetunió felbomlását követő integrációs törekvések folytatása, az Eurázsiai Gazdasági Unió az elmúlt öt évben sikereket tud felmutatni, azonban már rövid távon is jelentős kihívásokkal néz szembe és kérdéses a további fejlődése. Előre tekintve új globális kockázati tényezők jelentek meg, melyek jelentősen befolyásolhatják a világ geopolitikai térképét. Izgalmas, fordulatokkal teli évek következnek a globális geopolitikai szintéren, ahol a status quo megváltozhat, új hatalmi központok jöhetnek létre, régi szövetségi rendszerek szűnhetnek meg vagy újak alakulhatnak ki.

Kulcsszavak: geopolitika, geoökonómia, tripoláris világrend, USA, Oroszország, Kína, kereskedelmi háború, szövetségi politika, Eurázsia Gazdasági Unió, globális kockázati tényezők.

1. Bevezetés: a geopolitika és geoökonómia kapcsolata

A geopolitika és a geoökonómia két egymástól nehezen elválasztható fogalom. Az 1990-es évektől kezdve a politikai földrajz átalakuló szemléletéhez új megközelítésű geopolitika is társul. Míg korábban a geopolitika a militarista területi terjeszkedés politikai megalapozását szolgálta, addig a nemzetközi szakirodalomban egyre elterjedtebb az ún. kritikai geopolitika, amely a fegyveres területi terjeszkedés elméleti megalapozása és magyarázata helyett egyre inkább szociális (kulturális) és gazdasági tartalommal bír.

A geopolitika mellett kialakult fiatal tudományterület, a geoökonómia a transzformációk, a gazdasági folyamatok és a térbeli viszonyok kölcsönhatásainak feltárásával és az államok ezzel összefüggő stratégiájának kérdéseivel foglalkozó diszciplína.

Kérdés, hogy miben különbözik a geoökonómia a gazdaságföldrajztól. A gazdaságföldrajz „hagyományosan” a földrajztudomány egyik fontos ága vagy „alrendszere”, amely az államok, régiók, kontinensek, vagy a világ gazdasági tevékenységeinek térbeli elhelyezkedését tanulmányozza. Jelentősége különösen a második világháború óta nőtt meg, a gyarmati rendszer felbomlása, a globalizáció, a világtermelés és -fogyasztás, valamint a világkereskedelem és a transznacionális társaságok nemzetközi hálózatának gyors terjedése nyomán. A geoökonómia a földrajzi tényezőkkel összefüggő államközi konfliktusokkal, ezek kezelésével, valamint a gazdasági eszközrendszer szerepével, ezek alkalmazhatóságának és alkalmazásának feltételeivel és lehetséges következményeivel foglalkozik az államok nemzetközi stratégiájában, külpolitikájában.

A geoökonómia fogalmára az egyik legismertebb kutató, Luttwak a következő meghatározást adta: „A geoökonómia az államok közötti régi versengés új kiadása. Ilyen új versengésben az állam által biztosított tőke az ipari beruházáshoz egyenértékű azzal, mint ha fegyverekkel lőnének; a szubvenciók egyenlők a fegyverek hatékonyságának javításával; s a piacokra való behatolás állami segítségéhez hasonlók a külföldi katonai támaszpontokról végzett hadműveletek”. A témában született tanulmányok túlnyomó többsége vagy Luttwak definícióját követi,

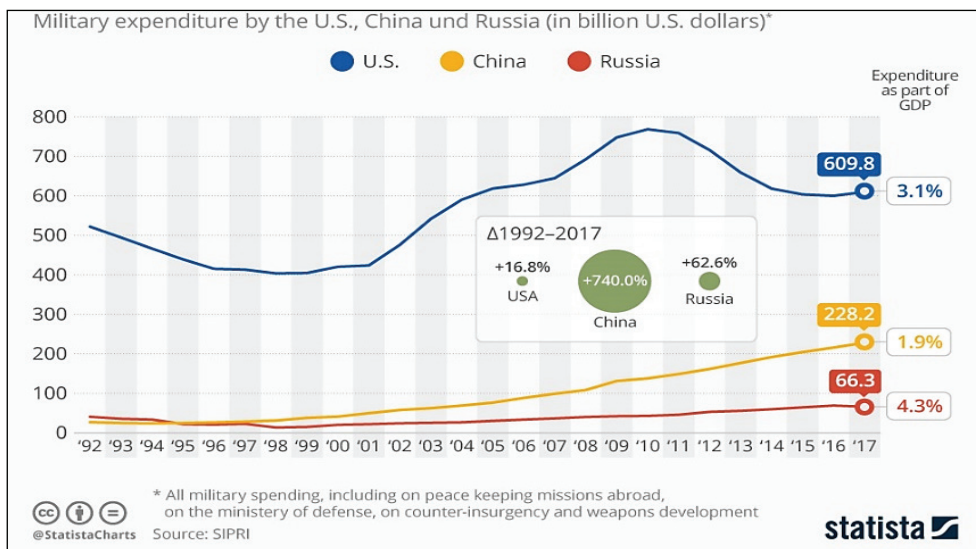
vagy igyekszik hasonló szellemű, tehát valamilyen módon a geopolitikához kapcsolódó meghatározást adni, ami a globális politikai konfliktusok szempontjából lényeges. Klaus Solberg Soilen az erőforrások beépítésével és a verseny fontosságának hangsúlyozásával bővíti a definíciót. Szerinte a geoökonómia tudománya „az erőforrások térbeli, kulturális és stratégiai összefüggéseinek elemzése azzal a céllal, hogy fenntartható versenyelőnyökre lehessen szert tenni.”

Kiemelendő, hogy a geoökonómiai megközelítések nem szorították ki a geopolitikai elemzéseket. Sokkal inkább azokkal párhuzamos, vagy azokat továbbfejlesztő kutatásokat, elemzéseket és irányzatot képviselnek. Valószínű, hogy a geoökonómiai elemzés és tudományos diszciplína a jövőben nemcsak a földrajzban, a regionális tudományokban vagy a közgazdaságtudományban játszik majd integráló szerepet, hanem a demográfiaiban, a szociológiában és más társadalomtudományokban is.

Jelen írásomban röviden bemutatom a globális geopolitikai és geoökonómiai hatalmakat, illetve a közöttük lévő kereskedelmi kapcsolatokat és Oroszország törekvését a posztszovjet (valamint ázsiai és európai) államokkal történő gazdasági és kereskedelmi unió létrehozására.

2. A globális geopolitikai és geoökonómiai hatalmak: Amerikai Egyesült Államok, Oroszország és Kína

A 20. század második felének bipoláris hatalma struktúráját (Amerikai Egyesült Államok versus Szovjetunió) követően a 21. században a két hagyományos nagyhatalom mellett egy újabb globális nagyhatalom is megjelent Kína gazdasági és katonai előtörésével. Vannak olyan nézetek, hogy Kína jelenleg, Oroszországot megelőzve, már a második legbefolyásosabb globális nagyhatalom, melyet, rövid távon, egyre inkább csak tovább fog erősíteni. Az Amerikai Egyesült Államok vezető szerepe ugyanakkor (egyelőre) megkérdőjelezhetetlen: az USA bruttó nemzeti összterméke nominális értéken magasan a legmagasabb a világon, kutatásfejlesztésben és hírszerzésben világelső, a dollár világgazdasági dominanciáját nem sikerült az eurónak megtörni. Katonai kiadásokat vizsgálva az USA bár magához képest nem költ jelenleg jelentősen többet, mint 1992-ben, ugyanakkor ez az összeg a kínai és orosz katonai költségvetés közel háromszorosa, illetve tízszerese.

1. ábra

Az USA, Oroszország és Kína katonai kiadásai 1992-2017 között

Forrás: Buchholz K. (2019)

Kína nominális bruttó hazai összterméket tekintve a 2. helyen áll és a jelenlegi gazdasági előrejelzések szerint megvan rá az esélye, hogy egy évtizeden belül megelőzze az Amerikai Egyesült Államokat. A jüan világgpiaci szerepe folyamatosan felértékelődik, a világ termelésének nagy hányada van Kínában, ugyanakkor az alacsony hozzáadott értékű iparágak mellett a magas hozzáadott értékű high-tech fejlesztésekben is élen jár, több tucat tízmilliós metropolisszal rendelkezik, világkereskedelemben elfoglalt pozíciója megkérdőjelezhetetlen. Katonai kiadásait Kína az elmúlt 25 évben meghétszerezte és ebben az aspektusban is felzárkózott a második helyre.

Oroszország két tényezőnek köszönhetően szerezte meg globális nagyhatalmi pozícióját, ebből az egyik a hatalmas kőolaj és a földgáz exportjuk. Az oroszok számára az alapvető cél az, hogy megakadályozzák az amerikai palagáz behozatalt Európába (ezzel szemben az amerikaiak célja az, hogy ne épüljenek orosz vezetékek Európában). Oroszország másik erejét a katonai felszereltsége határozza meg, célja, hogy visszaszerezze korábbi katonai pozícióját (az elmúlt 25 évben 60%-ot meghaladó mértékben növelte katonai költségvetését).

2. ábra

*A három globális geopolitikai, geoökonómiai hatalom (USA, Oroszország, Kína) vezetői:
Donald Trump, Vladimir Putin, Hszi Csin-ping*

Forrás: Hunt T. (2017)

Mindhárom nagyhatalmat erős vezető vezet, Donald Trump jelenleg (még) első ciklusát tölti, melyet a „We make America great again” kampány ígérettel alapozott meg. Vladimir Putin 2000 óta vezeti Oroszországot, Hszi Csin-ping pedig 2012 óta Kínát, és várhatóan még jó ideig hatalmon marad.

3. Az Amerikai Egyesült, Kína és Oroszország közötti bilaterális kereskedelmi kapcsolatok alakulása az elmúlt évtizedben

A három globális geopolitikai hatalom egymás közötti, bilaterális kereskedelmi kapcsolatai az elmúlt évtizedben nagyon heterogén módon alakultak. Az USA és Oroszország kereskedelmi volumene 2010 és 2013 között fokozatosan, évről évre jelentős mértékben emelkedett (mind az export, mind az import az USA szemszögéből), ugyanakkor 2019-re lecsökkent a 2010-es szintre (az export import egyenlege folyamatosan negatív volt, ugyanakkor mindkét volumen 6 év alatt a felére csökkent). Oroszország és Kína tekintetében a kereskedelmi volumen jelentősen emelkedett 2010 óta, és mind export, mind import oldalon a legjelentősebb kereskedelmi partnerévé vált. Előbbi tekintetében az USA-val szembeni mennyiség 450%-a, utóbbi esetében 250%-át jelenti (!), az egyenleg kis mértékben negatív Oroszországra nézve a jelentős szénhidrogén export ellenére is.

Az USA és Kína közötti kereskedelmi volumen 2000 és 2010 között négy-szeresére növekedett, mely 2018-ig további 50%-kal növekedett. Azonban amíg az export 33%-kal nőtt, addig az import több, mint 50%-kal (az export volumen közel ötszörösére), így a kereskedelmi egyenleg 273 milliárd dollárról 420 milliárd dollárra emelkedett, melyre az 2017-ben megválasztott amerikai elnök, Donald Trump válasza Kína elleni kereskedelmi háború indítása volt 2018 januárban, mely során jelentős vámokat vetett ki a kínai árucikkekre. 2018 januárja óta USA 550 milliárd dollár értékben vetett ki vámot kínai árucikkekre, erre válaszul Kína eddig 185 milliárd dollárnyi illetéket követelt kizárólag amerikai termékekre.

3. ábra: A tripoláris világtrend
Forrás: FPIF (2018)

Azonban 2019. december 13-án megjelent az első pozitív jel, mely arra utalt, hogy lassan közös nevezőre juthat a két ország, melyek vezetői aláírták az Első Részmegállapodást (Phase One Deal), két nappal az újabb tarifacsomag bevezetése előtt. A megállapodás szerint az USA lecsökkenti a 2019. szeptember 1-jén életbe lépett tarifákat kínai termékekre vonatkozóan 15 százalékról 7,5 százalékra, mely számszerűsítve 120 milliárd dollárt jelent. Kína pedig az elkövetkezendő 2 évben 200 milliárd dollár értékben növeli megrendelését amerikai szolgáltatásokra és termékekre vonatkozóan, valamint évente 40-50 milliárd USA dollár értékben vesz mezőgazdasági termékeket 2021-ig bezáróan. Kína még egy fontos lépést tett: az intellektuális tulajdonjog illegális elkobzásának megakadályozása érdekében hozott intézkedéseket. A kereskedelmi háború kétségkívül nagyon fontos szerepet játszik az országok és a világ gazdaságának alakulásában. Emellett szignifikáns hatással van a devizaárfolyamok – USA dollár (USD) és kínai Jüan (CNY) értékének változására is. Az amerikai dollár mai napig az első számú globális valutatartalék szerepét tölti be az alternatív fizetőeszközök között. A befektetők kedvelt és biztos kikö-

tője egy gazdasági vihar közepette. Ilyen bizonytalan körülmények alkalmával az amerikai befektetők ráadásul igyekeznek csökkenteni a határokon túli kitettségüket, így ezzel a lépéssel a dollár értékét növelik a többi pénznemmel szemben. Az elmúlt években az amerikai gazdaság erősödött, a világgazdasági helyzet mindeközben a kereskedelmi háborúnak, valamint az európai helyzetnek köszönhetően néha bizonytalan időket élt meg, így a körülmények kedvezőek voltak a dollár erősödésének: közel 5 százalékos dollár index emelkedés következett be 2018 januárja óta, valamint 12%-os erősödés a júnnal szemben.

4. ábra

A jüan-dollár keresztárfolyam alakulása (2015–2019)

Forrás: Fazekas F. (2020)

A túl erős dollár nem tesz jót az amerikai gazdaságnak a jelentős export volumennek köszönhetően (az exportáló vállalatok bevétele így profitabilitása is csökken). Ezen túl az erősödő dollárral kapcsolatban létezik negatív globális hatás is: a feltörekvő országoknak okoz pénzügyi nehézséget, hiszen a dollárban felvett adósságot nehezebben tudják visszafizetni egy erős árfolyam esetén.

A gyengülő jüan esetében a hatás összetettebb. Az országot folyamatosan elhagyó tőke egyrészt negatív perspektívát jelent a jövőbeni GDP növekedésre, valamint a befektetői bizalomra, ezért a kínai kormány és jegybank legfőbb célja jelenleg a kiáramló tőke mértékének mielőbbi jelentős csökkentése volt. A jegybank ennek érdekében a jüan egymás utáni nagyfokú leértékeléséhez nyúlt, így valamennyire meg tudták fékezni a kiáramló tőke mennyiségét. Azonban a leértékelés ellenére Gene Ma, a Nemzetközi Pénzügyi Intézet Kínáért felelős vezető

közgazdásza szerint 2019 első felében 74 milliárd dollárnyi tőke áramlott ki az országból, mely jelezte, hogy Kína részére a kereskedelmi háború egyértelműen negatív hatásokkal jár, melyeket az Első Részmegállapodás – még egyelőre nem számszerűsített mértékben – enyhíthet. A jüan leértékelése és a dollár erősödése a világ fejlődő országainak valutáira is nagy nyomást helyezett. Egy globális devizaháború rémképe feslett föl negatívan befolyásolva a világgazdaság alakulását, mely sem az USA, sem Kína érdekét nem szolgálná. Ennek megfelelően az említett Első Részmegállapodás kiemelten a devizák, azon belül is a jüan szabályozásáról szól, mely alapján Kínának a jövőben tartózkodnia kell a jüan hirtelen, nagyfokú leértékelésétől. A megállapodás aláírása már rövid távon megnyugvást hozott mind a kínai mind az amerikai pénzügyi piacokon, mely pozitív trend remélhetőleg a 2020-ban is folytatódik további megállapodások megkötésével.

4. Oroszország gazdasági integrációs törekvése – az Eurázsiai Gazdasági Unió

Az előző fejezetben bemutatott három nagyhatalom egymás közötti, bilaterális kereskedelmi és gazdasági kapcsolatán túl – mely az amerikai-orosz relációban lineárisan csökkenő, az amerikai-kínai relációban jelentősen növekvő, majd megtorpanó és csökkenő, az orosz-kínai relációban pedig folyamatosan növekvő trendet mutat az elmúlt évtizedben röviden elemztek egy Oroszország által életre hívott gazdasági és kereskedelmi kezdeményezést, az Eurázsiai Gazdasági Uniót (EGU).

A Szovjetunió felbomlása óta számos együttműködési és integrációs kísérletben vettek részt az egykori tagköztársaságok, több-kevesebb sikerrel. A kitűzött célok tekintetében a legsikeresebbnek vizont a három balti állam (Észtország, Lettország, Litvánia) európai uniós integrációja tekinthető, a többi kezdeményezés – egyetlen kivétellel – teljesen elhalt. A posztszovjet országok kooperációjára az egyik legfőbb jellemző, hogy igazából egyik sem hozott létre egy erős, nemzetek feletti intézmény- és jogrendszer, így a mélyebb integráció nem valósult meg. Az integrációs törekvések legújabb kezdeményezése az Eurázsiai Gazdasági Unió megalapítása volt. A 2000–2014 között létező Eurázsiai Gazdasági Közösség az EGU közvetlen elődjének mondható, és a tagországok gazdasági integrációját tűzte célul. A vámunió 2010. január 1-jei hatállyal kezdte meg a működését, az Eurázsiai Gazdasági Térség pedig 2012. január elseje óta biztosítja egységes piacként – az Európai Unió mintájára – a négy alapszabadságot (az áruk, a tőke, a munkaerő és a szolgáltatások szabad áramlását). A három szerződés 2015 első napjával nemzetközi jogi személyiséget is kapott és létrejött az Eurázsiai Gazdasági Unió, amely az eurázsiai gazdasági unióról szóló szerződés alapján alakult meg, melyet Oroszország, Kazahsztán és Fehéroroszország elnökei 2014. május 29-én írták alá Aszتانában. Az EGU tagállamai az Orosz Föderáció, az Örmény

Köztársaság, a Belarusz Köztársaság, a Kazah Köztársaság és a Kirgiz Köztársaság. Az uniót azért hozták létre, hogy átfogó módon fokozza a nemzeti gazdaságok versenyképességét és együttműködését, valamint előmozdítsa a stabil fejlődést a tagállamok nemzetének életszínvonalának emelése érdekében.

Az EGU-n belül közel 185 millió ember él (a világ lakosságának 2,4%-a), a gazdaságilag aktív lakossága közel 5%-a munkanélküli, mely megegyezik a globális átlaggal, ugyanakkor meghaladja az USA és Kína mértékét. Az EGU bruttó hazai össztermék 2018-ban meghaladta a világ GDP-jének 3,2%-át és közel ekkora részt tett ki a külkereskedelmi forgalma (az USA-val és Kínával összevehető nagyságrendű). Olaj kitermelését tekintve a világ 14,5%-át adja, gáz kitermelése pedig meghaladja a globális piac 20%-át. Emellett ásványi műtrágya termelésben második a világon (26%), öntött vas termelés tekintetében pedig 3. (4,4%), mezőgazdasága is meghatározó (5,5%).

5. ábra

Az Eurázsiai Gazdasági Unió tagországai, illetve a vele már szabadkereskedelmi szerződést aláírt országok

Forrás: Devonshire-Ellis C. (2019)

Az EGU egyrészt tovább szeretné bővíteni tagországait, ennek érdekében először Vietnammal, ezt követően Kínával és Szerbiával is szabadkereskedelmi megál-

lapodás került aláírásra. Bár a Kínával aláírt szabadkereskedelmi megállapodás specifikálása még folyamatban van, azonban jelentős előrelépés, hogy az EGU kiterjed egyrészt a másik globális nagyhatalomra, Kínára és egy jelentős gazdasági potenciállal rendelkező dél-kelet-ázsiai országra, másrészt – a hagyományosan jó szerb-orosz viszonyoknak köszönhetően – egy európai, az Európai Unióval tárgyalásokat is folytató taggal, Szerbiával is bővült a szövetség. Ez a két tényező egyrészt veszélyt jelent az USA (oroszkínai tengely), másrészt az Európai Unió (további EU-n kívüli európai országok csatlakozásának veszélye) számára.

Az Unió expanzív fejlődése mellett a már meglévő tagállamok közötti gazdasági integráció mélyítése is kiemelt célként jelenik meg. A következő célkitűzése a tagországoknak, hogy egy közös valutát vezessenek be az unión belül, mely egy valós pénzügyi unió alapját jelentheti.

Az említett pozitív, előremutató folyamatokon túl az EGU jelentős belső és külső kihívásokkal néz szembe. Egyrészt az integráció mélységével kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy elképzelhető-e, hogy autoriter vagy fél-demokratikus rendszerek vezetői képesek lennének a hatalmukat egy rajtuk kívül álló, nemzetek feletti intézményrendszerre átruházni. Másrészt az EGU egyik fő célkitűzése Ukrajna felvétele volt, amelynek realitása, a krími és az ukrán belpolitikai eseményeket figyelembe véve, rövid távon, nem valószínű. Mindezek alapján a gazdasági alapú integráció mélyítése kétséges, azonban az EGU fő ereje Oroszország kiemelt prioritásként kezeli az unió jövőjét és annak sikerét.

5. Konklúzió és kitekintés

Publikációmiban a geopolitikai, geoökonómiai erőter három legjelentősebb szereplőjének (USA, Oroszország és Kína) egymás közötti gazdasági és kereskedelmi kapcsolatait elemeztem, valamint bemutattam egy Oroszország által létrehozott gazdasági integrációs kezdeményezést, az Eurázsiai Gazdasági Uniót.

Az világosan látszik, hogy a geopolitikai és gazdasági erőter folyamatosan változik a nagyhatalmak között, számos új aspektus jelenik meg évről évre, mely az addigi status quo-t jelentősen megváltoztatja, felforgatja. A klímaváltozás, a szélsőséges időjárás, az ivóvíz hiánya, a biodiverzitás csökkenése, illetve a tömegpusztító fegyverek okozta veszély jelenti a legjelentősebb globális kockázati tényezőket a 2020. évi davosi világgazdasági fórum résztvevői szerint, mely tényezők jelentősen befolyásolhatják a világ geopolitikai térképét.

A Világbank gazdasági előrejelzése (2018–2021)
gazdasági növekedés, százalék

	2018 (becsítés)	2019 (becsítés)	2020 (előrejelzés)	2021 (előrejelzés)
Világ	+3,6	+2,9	+3,3	+3,4
Amerikai Egy. Áll.	+2,9	+2,3	+2,0	+1,7
Euróövezet	+1,9	+1,2	+1,3	+1,4
Japán	+0,3	+1,0	+0,7	+0,5
Kína	+6,6	+6,1	+5,0	+5,8
Oroszország	+2,3	+1,1	+1,9	+2,0

6. ábra

A Világbank gazdasági előrejelzése (2018-2021)

Forrás: MTI (2020)

A globális gazdasági növekedés, a jelenlegi előrejelzések alapján, kis mértékben növekedéssel számolt, de a koronavírus-járvány megváltoztatta a gazdasági szereplők esélyeit. Japán és az EU növekedése alacsony szinten stagnál, Oroszország növekedési üteme megelőzi az USA-ét, Kína ugyan lassul, de továbbra is jelentős kontribúciót jelent a globális GDP-hez. Ezt az előrejelzést elemezve az egyértelműen megállapítható, hogy izgalmas, fordulatokkal teli évek következnek a globális geopolitikai színtéren, ahol a status quo megváltozhat, új hatalmi központok jöhetnek létre, régi szövetségi rendszerek szűnhetnek meg vagy újak alakulhatnak ki.

Irodalom

Bernek Á. (2016). Geopolitika és/vagy geoökonómia I. rész.

<https://internetfigyelo.wordpress.com/2016/03/25/geopolitika-esvagy-geoekonomia-i-resz/>

Berta Sz. (2015). *Az eurázsiai gazdasági unió.*

<https://biztonsagpolitika.hu/cikkek/az-eurasziai-gazdasagi-unio>

Buchholz K. (2019). *China's Increased Military Spending that Trump Cancelled INF Treaty for.*

<https://www.statista.com/chart/16878/military-expenditure-by-the-us-china-and-russia/>

Cowen, D., Smith, N. (2009): *Aftergeopolitics? From the geopolitical social to geoeconomics.* Antipode, 1.,22–48.

Devonshire-Ellis C. (2019). *China and Russia Move in on EU as Brussels Prevaricates.*

<https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/08/22/russias-urasian-economic-union-free-trade-area-gets-first-foothold-europe>

- EAEU (2020). *Eurasian Economic Union*. <http://www.eaeunion.org/>
- Fazekas F. (2020). *Ekkora sérülést okoztak a pofonok Amerika és Kína viszályában - nincs kipontozás*.
<https://www.napi.hu/tozsdek-piacok/kina-usa-devizahaboru-vamhaboru-donald-trump-juan-dollar.697540.html>
- FPIF (2018). The New Cold War is a Lot More Dangerous than the Old.
<https://fpif.org/the-new-cold-war-is-a-lot-more-dangerous-than-the-old/>
- Gergics G. (2009). *Az orosz dominanciájú integrációk fejlődése*. Nemzet és biztonság 2009. október.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/gergics_gabor-az_orosz_dominancijau_integraciok_fejl_dese.pdf
- Hunt T. (2017). *World Tensions: Russia and China „chase down” US wars hipheading for Korean peninsula*.
<https://www.express.co.uk/news/world/792746/Donald-Trump-Xi-Jinping-Vladimir-Putin-Kim-Jong-un-North-Korea-missile-test-war-China>
- Kovács J. (2013). *Versenyképes integráció vagy megújuló birodalmi törekvések? – Az Eurázsiai Unió. Iránytű Intézet elemzése*.
- MTI (2020). *Kína Putyin távozására vár, hogy visszazerezhesse területeit Szibériából*.
<https://hirado.hu/kulfold/cikk/2020/01/02/kina-putyin-tavozasara-var-hogy-visszaszer-ezhesse-teruleiteit-sziberiabol>
- MTI (2020). *Hoz-e fordulatot a klímavédelemben a davosi Világ gazdasági Fórum?*
www.rtv.rs/hu/vilag/hoz-e-fordulatot-aklimavedelemben-adavosi-vilaggazdasagiforum_1086220.html
- Luttwak, E. (1999): *Turbocapitalism: Winners and losers in the global economy*. Harper and Collins, New York
- OEC (2018). *Russia Economic Data*. www.oec.world/en/profile/country/rus
- Simai M. (2014). *A térszerkezet és geoökonómia*
<http://real.mtak.hu/11238/1/2579-6729-1-PB.pdf>
- Soilen, K. S. (2012): *Geoeconomics*. Ventus Publishing, Telluride
- Sparke, M. (2007): *Geopolitical Fears, Geoeconomic Hopes and the Responsibilities of Geography*. Annals of the Association of American Geographers, 2., 338–349.
- Szálkai K. (2016). *Az eurázsiai unió jelenlegi helyzete és perspektívái*. Antal József Tudásközpont, AJRC elemzések 2016E07.
- TerenceTai-leung C. (2019). *Understanding China-US Trade War: Causes, economic impact, and the worst-cases cenario*. Working paper no.71. The Chinese University of Hong Kong.
- United States Census Bureau (2019). *Trade in Goodswith China*.
www.census.gov/foreign-trade/balance/c.htm57001
- United States Census Bureau (2019). *Trade in Goods with Russia*.
www.census.gov/foreign-trade/balance/c4621.html
- Vigóczki M. (2016). *Eurázsiai Gazdasági Unió: Szovjetunió 2.0 vagy Európai Unió 2.0? KKI-elemzések, E-2016/20*.
https://kki.hu/assets/upload/20_KKI-elemzes_EGU_Vigoczki_20160705_673015.pdf

NÉMETH VIKTÓRIA

Életmód, mint politikai törésvonal – az európai Arktisz őslakosainak példája

Life Style as a Political Cleavage – Cases Tudyon Euro-Arctic Indigenous Peoples

Abstract

The Arctic region has become a symbol of change. This phenomenon has many dimensions: climate change, transformation of international political processes, and lifestyle alteration of local communities can be detected on local level. Arctic indigenous tribes first had to adapt to Western civilization from 16-17th century, and later, – from 20th century – to the consequences of climate change. Indigenous peoples in the Arctic have partially preserved their close-to-nature way of life and represent their responsibility for the natural environment at both national and international level. This paper investigates the situation of Euro-Arctic indigenous nation, the Sami. Indigenous peoples have a special worldview with a nature-centred approach. Their environmentally conscious approach helped to develop their rights and was closely intertwined with the path in which they became actors in the international space. The traditional way of life and worldview continue to live in many forms today, with some of the population searching for a path between modern and traditional lifestyle, another (increasingly growing) part of them has assimilated into the majority society. However, processes affecting indigenous peoples are not isolated phenomena. Many events and processes affecting the Sámi also take place in other parts of the world, but in a less spectacular form, as climate change and its management, and the coexistence of traditional culture and modernity. Progress in the Arctic can appear as indicators of processes in the world, and additionally they may help to reinterpret events in other regions.

Keynotes: geopolitics, indigenous peoples, Sami, Arctic, lifestyle, identity, political cleavage.

Absztrakt

Az Arktisz régiója a változás szimbólumává vált. Igaz ez a területen zajló klímaváltozásra, a nemzetközi politikai folyamatokra, de a helyi közösségek élete is jelentősen átalakult. A helyi őslakos népeknek először a nyugati civilizációhoz kellett alkalmazkodnia a 16-17. századtól, majd a 20. századtól a klímaváltozás következményeihez is. Az Északi-sarkvidék őslakosai még a mai körülmények között is megőrizték természet közeli életmódjukat. Nemzetállami illetve nemzetközi szinten képviselik a természeti környezetükért való felelősségvállalást. Jelen dolgozat az európai Arktisz őslakosaival, a számikkal¹ foglalkozik részletesebben. Az őslakos népek sajátos világlátással rendelkeznek². Környezettudatos szemléletük nagyban segítette jogaik fejlődését, és szorosan összefonódott azzal az úttal, amely során a nemzetközi tér szereplőivé váltak. Korábbi életmódjuk és szemléletük ma többféle formában él tovább, a népesség egy része a modern és tradicionális

életforma közötti utat keresi, másik (egyre jelentősebb) részük asszimilálódott a többségi társadalomba. A helyi őslakosokat érintő folyamatok ugyanakkor nem elszigetelt jelenségek. Sok a számikat érintő hatás a világ más tájain is megfigyelhető, ugyanakkor kevésbé látványos formában, ilyen jelenségek a klímaváltozás és annak kezelése, valamint a hagyományos kultúra és modernitás vívmányainak együttes létezése. Az Északi-sarkvidéken zajló folyamatok indikátorként jelenhetnek a világ más régióira vonatkozóan, emellett segíthetnek más tájak folyamatainak újra értelmezésében.

Kulcsszavak: geopolitika, őslakos népek, számi, Arktisz, életmód, identitás, politikai törésvonal.

Bevezetés

Írásomban azt a kérdést vizsgálom, hogy az Európai Arktisz őslakos népe esetében, miként tudott a hagyományos életmód fenn maradni, illetve, hogy milyen politikai törésvonalat rajzolt ki. A témaválasztás oka, hogy az Arktisz esetében a Föld más területénél gyorsabban zajló klímaváltozás mellett két kultúra (nyugati civilizáció és őslakos tradíciók) találkozásának is szemtanúi lehetünk. Az őshonos népek esetében megfigyelhető egy évezredek óta tartó alkalmazkodás a természeti környezethez, illetve a természeti kihívásokhoz. Másrészt a természethez közeli életmód még ma a 21. század elején is képes volt bizonyos megszorításokkal fennmaradni. A helyi népek kultúrája alkalmas lehet arra, hogy a nyugati gondolkodásban megjelenő természetről alkotott képet is formálja, illetve ehhez kapcsolódóan a politikaformáló-erővé váljon. A következő dolgozat – az elméleti bevezetés (életmód és életminőség fogalma) után azt vizsgálja, hogy mi jellemzi ma az európai északi-sarkvidék őslakos (számi) kultúráját. Emellett pedig a számi tradíciók fennmaradását elemzi, a kialakult politikai törésvonalak tükrében.

A dolgozat a következő két feltételezésből indult ki. (1) Napjainkban egyre többször kerülnek napirendre olyan kérdések, mint a környezettudatosság vagy a fenntartható fejlődés. Ezek a kérdések önmagukon túlmutatnak, az emberiség életminőségével és életmódjával is szorosan összefüggenek. (2) Az Arktisz régiója összefonódott a klímaváltozás fogalmával. A helyi környezeti és ezzel összefüggésben nemzetközi politikai változások a térséget a világpolitika laboratóriumává teszik³. A régióban zajló folyamatok előremutatóak⁴, és később a Föld más régióira is kiterjedhetnek. Érdeemes megvizsgálni az Északi-sarkvidék folyamatait, ha a klímaváltozás, nemzetközi politikai folyamatok és az életmód összefüggéseit kutatjuk.

Az Északi-sarkvidéken a klímaváltozás gyorsabban és látványosabban zajlik, mint a Föld bármely más pontján. Ez a helyi nagyhatalmak⁵ mellett a területen kívüli nemzetközi szereplők érdeklődését is kiváltotta. Az érdekek ütközése a legfontosabb politikai kérdésekben is megnyilvánul: a környezetbiztonság vagy az újonnan elérhetővé váló természeti erőforrások feletti rendelkezés szempontja kerül-e előtérbe. Sajátos módon a regionális szintű ügyek rendezésébe a helyi őslakos népcsoportok bevonásával történik. Ennek intézményesült formája az Arktisz Tanács⁶,

amely a régió legfontosabb nemzetközi szervezete, és amelynek munkájában a helyi államok mellett állandó résztvevőként az őslakos népek szervezetei is közreműködnek. Ennek a szervezeti felépítésnek a kialakításában fontos szempont volt az őslakosok sajátos és szoros kapcsolata az őket körülvevő természeti környezettel. Világlátásuk és gondolkodásuk új szempontokat adhat a nyugati civilizáció megszokott kereteivel szemben, tágítva a perspektívát. Az őslakosok környezetpolitikai megfontolása mellett életmódjukat is érdemes lehet megvizsgálni.

Az őslakosok életmódja ugyanakkor mára sokat változott az évezredekig fennálló állapotokhoz képest. Nem csak a klímaváltozás hatásai miatt alakult át életük, hanem a nyugati civilizációval való együttélés is gyökeresen átformálta. A korábbi tradíciók egy része azonban máig fennmaradt. Ennek egyik dimenziója, hogy összevethetjük a nyugati civilizáció és modernitás vívmányainak együttélését a természet közeli kultúrával. Másrészt a két kultúra metszetében kialakult hibrid életmód szintén alkalmas adhat rá, hogy új perspektívába helyezzük a nyugati civilizáció életmódját, illetve annak lehetséges továbbfejlődési útjait.

Az elméleti keretek vizsgálata során fontos, hogy áttekintsük mit jelent az életmód és az életminőség fogalma, illetve hogy azok miként befolyásolják a politikaformálását.

Életmód és életminőség

Az életmód az életfenntartás legalapvetőbb szükségleteitől (létfenntartás) a magasabb rendű szükségletekig terjed, ahogy Maslow-⁷piramis is leírja. Általános definíció szerint: „Életmód: a szükségletek kielégítése érdekében végzett tevékenységek rendszere. Az életmód kifejezéssel rokon értelmű az életstílus (az életmód egy része, adott társadalmi körülmények között megválasztott tevékenység, s a vele kapcsolatos preferenciák).⁸”

Az életminőség „az étellel való elégedettség, illetve elégedetlenség mértékéeként lehet leginkább definiálni⁹.” Az életminőség lényegében abból következik, hogy az egyének milyen életvitelt folytatnak. Az életminőségnek azonban az egyénen túlmutató vetülete is van, amely politikai formáló erővé is vált, különösen a nyugati civilizáció esetében: „Számos kutatás eredménye utal arra, hogy a gazdasági fejlődés önmagában nem vezet magasabb jólléthez, sőt egyes modellek szerint a kapcsolat fordított: a társadalom lelki erőforrásainak megléte a gazdasági fejlődés alapja.¹⁰”

„Az egészségnek több dimenziója van, ezek a testi egészség, a lelki egészség és a társas, szociális, társadalmi egészség. ... ma génjeink igen nehezen tudnak megbirkózni az utóbbi évszázadban tapasztalt igen gyors és elsősorban pszichológiai válaszokat igénylő kihívásokkal, a szinte teljes életforma-váltással. Ezeknek a felismeréseknek a hatására fogalmazták újra a társadalom alapvető céljait mind az USA-ban, mind Nyugat-Európában azzal, hogy a fejlődés célja nem a mindenáron való gazdasági növekedés, hanem az emberek jól-létének, életminőségének javítása.¹¹”

A fenti idézet az életminőség politikát tematizáló szerepe mellett arra is rávilágít, hogy a nyugati civilizáció életmódja jelentősen elszakadt a megelőző történelmi korokban jellemző formától. A hagyományos életforma nyomain ugyanakkor még napjainkban is megtalálhatóak olyan közösségeknél, mint az őslakos népcsoportok. Az életmódbeli törésvonal nem csak kultúrák és civilizációk közötti ellentétben jelentkezik. A hagyományoshoz általában szorosabban kötődő vidéki életforma és a városokban megjelenő modernitás között is megfigyelhető ez az ellentét.

Város-vidék politikai törésvonal

A politikai törésvonal „*A társadalmi tagoltság intézményesült politikai megjelenése*” (Pál-Gallai, 2005, p.85.). A törésvonal három dimenzióban jelenhet meg: strukturálisan (társadalmi csoportok leképezése), kulturálisan és politikailag. A város-vidék törésvonal, Lipset és Rokkan elmélete alapján az iparosodással alakult ki, az iparosodott városok és az agrárjellegű vidék ellentétét írja le. A törésvonal kialakulását a 18-19. század fordulójának Egyesült Királyságával azonosítja (Pál-Gallai 205). Christopher Raymond (2018), a Helsinki Egyetem ausztrál kutatója ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy a jelenség az egész nyugati világban megfigyelhető, és a politikatudományi kutatások elhanyagolják annak valódi jelentőségét. A társadalmi-gazdasági fejlődés erős pozitív korrelációt mutat a politikai törésvonalakkal, illetve azok leképeződésével a pártrendszerben számos nemzetközi példa alapján, Észak-Amerikától az európai országokig. A város-vidék törésvonal sokkal nagyobb magyarázó erővel bír nemzetközi szinten, mint azt az eddigi kutatások sugallták¹².

A város-vidék politikai törésvonalat 1960-as évek óta¹³ tartják számon, és általában az agrárpártok megjelenését értik alatt. Ugyanakkor mindennapi tapasztalataink azt sugallja, hogy ennél többről van szó. Az életvitelbeli különbségek eltérő világlátást is magukban foglalhat, amely a politikai törésvonala szintjén is megnyilvánulhat. Észak-Amerikától Európáig számos ország van, ahol a városi és vidéki lakosság markánsan eltérő különbségekkel rendelkezik¹⁴, de hazánkban is megfigyelhetőek ezek az eltérések¹⁵. A törésvonal megjelent az őslakos népcsoportokon belül is, azáltal hogy a csoport egy része asszimilálódott a többségi társadalomba, míg másik részük esetében a hagyományok megőrzése és ezzel együtt a természetet előterbe helyező szemlélet vált dominánssá. Jelen dolgozat az észak-európai őslakos nép, a Számik esetében vizsgálja az életvitelbeli különbségeket, amelyek a világlátást és a politikai preferenciákat is meghatározhatják.

Arktikus őslakos népek helyzete és megjelenése a nemzetállami és nemzetközi politikában

Az őslakosok jogai – ahogy a számik esetében is megfigyelhető – csak a 20. század második felében kaptak elismerést, addigra más sokrétű sérülés érte a több ezer éves kultúrákat: kolonizáció, erőszakos térítések, majd elnyomás és asszimilációs nyomás az oktatási rendszeren keresztül. Még a 20. század második felében, illetve sokszor még ma is kirekesztett, marginalizált csoportok¹⁶. Ugyanakkor az elmúlt közel 50 évben érdekképviselőjük a nemzetközi szinten is megjelent. Megjegyzendő az is, hogy nemzetközi aktorrá válásuk szoros összefüggésben és kölcsönhatásban fejlődött nemzeti szintű jogaikkal.

Az Arktisz több szempontból is különleges helyszíne a nemzetközi rendszerek. Részben azért mert periférikus régióból vált geostratégiai szempontból meghatározó térséggé, ahogy ez a fentiekben kifejtésre került. A terület zord éghajlata miatt a Föld, nyugati civilizáció által utoljára felfedezett térsége volt. Ugyanakkor éppen a zord időjárás és a késői felfedezés és meghódítás miatt a helyi őslakos népcsoportok relatív népsűrűségben maradhattak fenn. (A Föld népességének 5%-a őslakos eredetű, az Arktisz esetében ez az arány 10%^{17 18}.)

A nemzetközi aktorok különös kombinációjának lehetünk szemtanúi. Az Arktisz Tanács, a régió legfontosabb nemzetközi szervezete, nem csupán a helyi államokat tudja tagjai sorában, hanem állandó résztvevőként (Permanent Participant) a helyi őslakos szervezetek is a tagjai. Ez azt jelenti, hogy a helyi őslakosok szervezeteinek¹⁹ konzultációs joga van a Tanács által tárgyalt minden ügy esetében.

Az Arktisz Tanács főfókusza terület környezetbiztonsága. Az őslakosok szervezetbe való integrálásának legfontosabb indoka éppen az volt, hogy ezek a népcsoportok szoros kapcsolatban állnak az őket körülvevő környezettel, mind történelmi hagyományaik, mind pedig részben megőrzött életformájuk kapcsán²⁰. (Az őslakosok több ezer évig éltek szinte változatlan körülmények között, alkalmazkodva a környezeti feltételekhez.) Napjaink környezeti kihívásai között az őslakosok életmódja és világlátása megmutathat valamit abból, hogy a környezeti fenntarthatóság, miként biztosítható. Az Arktisz esetén kívül számos olyan terület van a világon, ahol az őslakos népesség elősegítette a természeti környezet jogainak fejlődését²¹.

Az őslakosok eredeti életmódja mellett az a modern (nyugati civilizációhoz kötődő) életvitel és a korábbi tradíciók kombinációjából kialakult hibrid kultúra is a környezeti szempontok erősítését segítheti.

Az észak-európai őslakos népcsoport, a számik és a városvidék törésvonal

A számik rendkívül kis lélekszámú népcsoportot alkotnak, (összesen körülbelül 70-100 000 fő²² 400 ezer km² területen²³), ugyanakkor a társadalmon belül mégis rendkívül sokrétű tagoltság figyelhető meg. Fontos megjegyezni, hogy a földrajzi tényezőknek, így az éghajlati tényezőknek fontos szerepe volt, mind az Északi-sarkvidék alacsony népsűrűségének kialakulásában, mind pedig a helyi népcsoport erős tagoltságának kialakulásában.

A számi népcsoport társadalma számos módon tagolt. A nyelvük és hagyományos életmódjuk is jelentős eltéréseket mutat. Emellett az egyes közösségeik különböző nemzetállamok fennhatósága alá kerültek, Finnország, Norvégia, Oroszország és Svédország területén élnek, ami szintén eltérő fejlődési utak kialakulásához vezetett.

A népcsoporton belül jelentkező társadalmi tagoltság egyik meghatározó eleme a nyelv. A népcsoport kis lélekszáma ellenére a számi nyelv kilenc-tíz dialektusát beszéli, amelyek olyan távol állnak egymástól, hogy nyelvészeti szempontból különálló nyelvként is besorolhatóak lennének. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a különbségek áthidalására Norvégiában és Svédországban törekedtek az irodalmi nyelv kialakítására.

A különbségek hagyományos életmódjukban is megnyilvánult, a tradicionális társadalom lényegében ez alapján tagozódott. Ennek megfelelően elkülönültek a halászó, erdei körülmények között élő vagy rénszarvastenyésztő számik csoportjai²⁴. A skandináv, illetve orosz asszimilációs hatására mára az eltérések úgy formálódtak, hogy az egyének miént viszonyulnak a hagyományos életmódhoz illetve az asszimiláció kérdéséhez.

A társadalmi körülményekben, illetve az egyes közösségek formálásában az is fontos tényező, hogy az egyes csoportok, mely ország területén élnek. A három észak-európai államban hasonló modell működik, de kisebb eltérések mutatkoznak az egyes államok kisebbségi jogi és politikai rendszerében valamint a közigazgatásban. Oroszország esetében már nagyobb különbségek mutatkoznak, ugyanakkor a szoros számik közötti transznacionális kapcsolatok miatt közös vonásokat is találhatunk a politikai és társadalmi berendezkedésben. A társadalmi, jogi és politikai keretek bemutatása a dolgozat következő részében kerül részletesebben kifejtésre.

Társadalmi folyamatok és politikai törésvonalak kialakulása a számik esetében

A számik évezredekig megőrizték hagyományos, természet közeli életformájukat. Ebben változást az jelentett, amikor az észak-európai népek meghódították területeiket. A zord időjárás miatt azonban ez hosszas, évszázadokig tartó folya-

mat eredménye lett. Az őslakos nép először a déli szomszédok adófizetőivé váltak. Erre már a 9-10. század körül sorkerült²⁵. A 16. századtól kezdődött a területen a keresztény térítés, de a jelenség csak a 18. századra teljesedett ki, párhuzamosan, a 16. századtól az első telepesek is megérkeztek a régióba²⁶. A folyamat magával hozta az új gazdasági, politikai és társadalmi rendszerek kialakítását.

Az elmúlt 300-400 év társadalmi körülményeit az őslakosokkal szembeni diszkrimináció jellemezte, amelyre sajátos válaszreakció alakult ki a számik részéről. Ennek egyik formája egyfajta passzív ellenállásban bontakozott ki, másrészt sajátos nyelvezet alakítottak ki, amely csak a szűk közösség számára volt érthető, és szabaddabb politikai vélemény-formálásnak hagyott teret burkolt formában²⁷.

Az elnyomás az 1970-es években tetőzött, és ezzel együtt az ellenállás is a korábbiaknál nagyobb léptéket öltött. Ezt a fordulatot a norvégiai Alta-folyóra tervezett vízerőmű elleni demonstrációhoz kötik^{28 29}. Ezzel nem csupán a kisebbségi és többségi társadalom ellentéte rajtolódott ki, hanem a hagyományos életmód és a modernizáció (más kontextusban megfogalmazva város-vidék törésvonallal is jellemzett politikai fragmentáció) megjelenését szintén magában foglalta. A hagyományos életforma és tradíciók értéként való kezelésében fordulat történt. Ahogy erre Margareth Bals és szerzőtársainak (2010) tanulmánya rávilágít, a nemzeti identitás illetve tradíciók és az erős asszimilációs nyomás között szoros összefüggés van³⁰. A többségi társadalom által bevezetett iskolarendszer és hittérítések kialakították a szégyenérzetet a számikban saját kultúráik és gyökereik iránt. E tekintetben is fordulatot jelentett a 20. század utolsó harmada.

A számi kultúra újraéledésében, és a nemzeti identitás felébredésében meghatározó szerepet játszott a számik saját népzeneje, illetve az úgynevezett joik³¹ éneklés hagyománya. Thomas Hilder (2014), a téma angol kutatója *Sámi Musical Performance and the Politics of Indigeneity in Northern Europe* című könyvében dolgozta fel a jelenséget. Arra hívja fel a figyelmet, hogy egyes számi énekesek (többek között Mari Boine vagy Nils Aslak Valkeapää) széleskörű, nemzetközi szintre is kiismertsége segítette a nemzeti identitás és tradíciók feléledésében, valamint a népcsoport hazai és nemzetközi elismerésében³².

A számik esetében a politikai legitimitációt illetve a széleskörű elismerést egy másik elem is segítette. A természeti értékek kiemelt helyen való kezelése, és a környezettel való harmonikus együttélés propagálása szintén erősítette a számi nemzeti mozgalom kibontakozását. A finnországi Lappföldi Egyetem kutatója, Marjo Lindroth (2015) is felhívja rá a figyelmet, hogy az őslakos népek, közöttük az Arktisz népcsoportjai, így a számik is természettel való különleges kapcsolatuk miatt kerültek bevonásra nemzetközi politikába. Nem ez volt a kizárólagos ok, de lényeges elem volt a folyamatban, amelynek során az ENSZ szakosított szervei, illetve az Arktisz Tanács kiemelten kezdte kezelni az őslakos népeket³³.

A nemzeti mozgalom kibontakozása mellett ellentétes folyamatok is zajlottak. Az asszimiláció és elvándorlás aránya magas a számi társadalmon belül. Ugyanakkor pontos képet nehéz alkotni, mivel az észak-európai országokban nem vezetnek statisztikát az etnikai hovatartozásra vonatkozóan. Tanja Joonaa (2018), a Lappföldi Egyetem kutatójának a vizsgálat alapján, illetve a finnországi Számi Parlament statisztikái alapján, a finnországi számiknak még 60%-a élt hagyományos területeiken. Mára az őslakosoknak csupán 35%-a él a régióban³⁴. Ez jó közelítés lehet a másik két észak-európai ország esetében. A számik számos okból: továbbtanulás, jobb megélhetés és társadalmi mobilizáció megvalósítása érdekében hagyták el a magrégiót. Az elvándorlás jelenleg is folytatódik, az őslakos gyermekek 75%-a már az egykori számi területeken kívül születik³⁵. A terület kedvező gazdasági adottságai (például természeti kincsek, és egyes tartományok esetében magas GDP) ellenére is gyenge a terület népesség megtartó ereje, igaz ez a déli régiókból bevándorló skandinávokra és finnekre, de a számik esetében is egyre inkább érvényes megállapítás³⁶.

A fentiekben említett pszichológiai tanulmányhoz³⁷Joonaa kutatásai is azt támasztják alá, hogy az évszázadokig tartó elnyomás következménye, hogy sokan ma sem azonosulnak a számi identitással, nem beszélik anyanyelvüket, és nem örökítik tovább a tradíciókat³⁸. Emellett a diszkrimináció csökkenése és a jogfejlődés paradox módon az elvándorlást, és a nyugati civilizációhoz való alkalmazkodást erősítette a számi társadalom jelentős részénél.

A nyelvet beszélők arányára vonatkozó statisztikák is ellentmondásosak, illetve a nyelvgyakorlás jogi szabályozása is vitákra ad okot. Mára a számik egyharmada beszéli ősei nyelvét³⁹. A magrégióban élők számára biztosítottak a törvényi és intézményi feltételek a nyelvtanulásra, ez elsősorban Norvégiában és Finnországban. Svédországban már kedvezőtlenebbek a feltételek, a svéd nyelv tanítása napjainkig nagyobb hangsúlyt kap⁴⁰. A magrégió kívüli nyelvtanulási lehetőségek jóval korlátozottabbak. Egyedül Norvégia esetében biztosítottak a lehetőségek (feltételekhez kötötten) a számi nyelv megismerésére⁴¹. Saját kezdeményezések illetve önszerveződések léteznek a déli régiókban is a számi nyelv oktatására. Ugyanakkor a legnagyobb kihívást az oktatók alacsony létszáma jelenti⁴².

Bals és társai által végzett, fentebbiekben említett pszichológiai kutatás arra a konklúzióra jutott, hogy a számi fiatalok még ma is beszámolnak a velük szemben érvényesülő diszkriminációról. Ugyanakkor azok a számi fiatalok, akik otthon megtanulhatták anyanyelvüket sokkal kevésbé voltak sebezhetőek a depresszió tüneteivel szemben azoknál, akiknek erre nem volt lehetőségük az otthoni anyanyelvtanulásra. A nemzeti identitás, illetve annak nyelvhasználatra vonatkozó komponense összességében pozitív pszichés hatásokkal párosult. Mindazonáltal a gyarmatosítás, és elnyomás hatásai nem múltak el nyomtalanul a számi társadalomban⁴³. Jelenleg a számi társadalmat polarizáló törésvonal a nemzeti identitás körül bontakozik ki.

Konklúzió

A nemzeti identitás a számik esetében korrelációt mutat a hagyományos életforma legalább részben történő megőrzésével. A számi nyelv és kultúra fejlődése ambivalens, a jogok kiterjedése és politikai érdekképviselés erősödése ellenére is jelentős az elvándorlás illetve asszimiláció. Összességében megállapítható, hogy társadalmi és politikai törésvonal rajzolódott ki a hagyományok és tradicionális életformáról való gondolkozás mentén.

A számi kultúrát és az őslakosok hagyományos, természet-centrikus megközelítését a nyugati civilizáció is kész egyre inkább elismerni. Az őshonos népek képesek voltak a nemzetközi tér szereplőivé válni, például az ENSZ egyes fórumain vagy az Arktisz Tanácsban való közreműködés révén. A nemzetközi aktorral válás pedig segítette nemzetállamon belüli jogfejlődésüket, illetve a két komponens egymással kölcsönhatásban fejlődött. A jogok és politikai érdekképviselés fejlemények mellett továbbra is nyitott kérdés marad, hogy a számi társadalom képes-e megújulni, és elkerülni a nyelv és a kultúra kihalását.

Tágabb kontextusban értelmezve a jelenséget, a nyugati civilizáció is szembe-sül a tradicionális és modern életforma ütközésével, emellett pedig a környezeti kihívások is hatnak az életformára, és alkalmazkodásra készítetik. Ehhez az arktikus őslakosoknál zajló folyamatok modellként szolgálhatnak, többek között elő-revetítve a klímaváltozáshoz való alkalmazkodást. A pszichológiai kutatások a tradicionális életforma és a nemzeti identitás megtartásának pozitív hatásait eme-lik ki. A hagyományos életmód a környezetbiztonság szempontjából is kedvezőbb lehet. Ugyanakkor a tradicionális életmód napjainkban már a számik esetében is inkább egyfajta modern és hagyományos közötti hibrid kultúra formájában van jelen. Kiemelendő az is, hogy a nemzetközi szervezetek és egyes nyugati nagyha-talmak is nyitottságot mutatnak az arktikus őslakos népek környezettudatos meg-fontolásainak politikai gondolkozásba való beépítése iránt. Ennek a gondolkozás-nak a mentén váltak az őslakos népek szervezetei állandó résztvevőkké Arktisz Tanácsban működésében. Az őslakosok és a természet érdekeinek megjelenítése az Északi-sarkvidék ügyeiben ugyanakkor egy külön kutatás tárgya lehet.

Jegyzetek

¹ A számik Észak-Európa őslakos népcsoportja. Hazánkban inkább lapp népcsoport néven ismertek. Ugyanakkor mára már a számi kifejezés vált elterjedté mind saját orszá-

gaikban, mind pedig a nemzetközi szakirodalomban, mivel a lapp kifejezéshez pejoratív értelmű asszociációk járulnak.

² Eriksen, Thomas Hylland – Valkonen, Sanna – Valkonen, Jarno (szerk., 2018): Knowledge from the indigenous north. Routledge. New York.

³ Heininen, Lassi (2018): Arctic Geopolitics from classical to critic alapproach – importance of immaterial factors. *Geography, Environment, Sustainability*. 11(1), 171-186.o.

Wegge, Njord – Keil, Kathrin (2018): Between classical and critical geopolitics in a changing Arctic. *Polar Geography*. 41(2), 87-106.o.

⁴ Igaz ez a klímaváltozásra, amely más térségeknél erőteljesebben jelentkezik az Északi-sarkvidéken. Ugyanakkor a környezetbiztonsági kérdések már az 1980-as évek végén napirendre kerültek a regionális nagyhatalmak között. A korszakban nagy jelentősége volt, hogy a hidegháborús nagyhatalmak, az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót tárgyalóasztalhoz ültek az Arktisz klímájának ügyében, egy olyan időszakban, amikor a klimatikus kérdések nemzetközi megvitatása még nem volt elterjedt jelenség.

⁵ Az USA és Oroszország mellett észak-európai államok (Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Svédország – közvetve így az EU is érintett), valamint Kanada.

⁶ A nemzetközi szervezet több szempontból különleges: a világ vezető nagyhatalmai a részesei területi érdekeltségük kapcsán, az intézmény környezetpolitikai fókuszú, illetve állandó résztvevőként a helyi őslakos népek szervezetei is közreműködnek az intézmény munkájában.

⁷ Abraham Maslow, amerikai pszichológus elmélete, amely az emberi szükségleteket rangsorolja.

⁸ Tudásbázis (2008): Az életmód és az életvitel.

<https://tudasbazis.sulinet.hu/HU/szakkepzes/rendeszlet/tarsadalomismeret-eletmod/az-eletmodra-es-eletvitelre-hato-tenyezok/az-eletmod-es-az-eletvitel-osszetevoi-szuksegletek-ko-rulmenyek-szokasok>

⁹ Kovács Balázs (2007): Életminőség – boldogság – stratégiai tervezés. *Polgári Szemle* 3(2) <https://polgariszemle.hu/archivum/30-2007-februar-3-evfolyam-2-szam/161-eletminoseg-boldogsag-strategiai-tervezes>

¹⁰ Kopp, Mária – Martos, Tamás (2011): A társadalmi összjólét jelentősége és vizsgálatának lehetőségei a mai magyar társadalomban I. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika* 12 (3), 241.o. <http://real.mtak.hu/58139/1/mental.12.2011.3.3.pdf>

¹¹ Kopp – Martos, 2011, 242-43.o.

¹² Raymond, Christopher (2018): Socioeconomic Development and Party System Fragmentation Cross Nationally. *Politics & Policy*. 46 (5), 731-758.o.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/polp.12272>

¹³ Pál Mónika – Gallai Sándor (2005): Törésvonal elméletek. in: Gallai Sándor – Török Gábor (szerk.): *Politika és politikatudomány*. Aula. Budapest.

¹⁴ Például az Egyesült Államok is ebbe az irányba mozdult el, de Finnország, és más észak-európai államokban is jelentkezik, ahogy a visegrádi országok esetében is megfigyelhető.

¹⁵ Magyarországon az un. népi urbánus vita is ehhez a jelenséghez kapcsolható, ahol az urbánus utal a városias kifejezésre, de a modernitás átvételét is magába foglalja, míg a népi oldal nem feltétlenül jelent vidéken élőt, de a saját hagyományokhoz ragaszkodó, azok adott korszakra való adaptálását szorgalmazza.

- ¹⁶ Békési László (2004): A politika földrajza. Aula. Budapest.
- Lindroth, Marjo (2015): Governing Indigeneity Globally: Indigenous Peoples in the United Nations. *Acta Universitatis Lapponiensis* 293 University of Lapland. Rovaniemi.
- ¹⁷ World Bank (2019): Indigenous Peoples
<https://www.worldbank.org/en/topic/indigenouspeoples>
- ¹⁸ Larsen, Joan Nyman – Fondahl, Gail (2014): Arctic Human Development Report. Nordic Council of Ministers, Copenhagen.
- ¹⁹ Arctic Council (2020): Permanent Participant.
<https://arctic-council.org/en/about/permanent-participants/>
- ²⁰ Lindroth (2015)
- ²¹ Ennek egyik példája a bolíviai Földanya törvény, vagy az Ecuadori Alkotmány, amelyben a természetet személyiségi jogokkal ruházzák fel (Gordon, Gwendolyn J. (2019): Environmental Personhood. *Columbia Journal of Environmental Law*. 43(1), 49-91. o
<https://faculty.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2019/08/Gordon-Environmental-Personhood.pdf>)
- ²² IGWIA (2019): Sápmi. Letöltve: <https://www.iwgia.org/en/sapmi>
- Encyclopaedia Britannica (2019): Sami People. Encyclopaedia Britannica.
<https://www.britannica.com/topic/Sami>
- Roto, Johanna (2018): Sámi and Sápmi – Addressing the issues of indigenous people and natural resources in the northernmost parts of Europe. Nordregio. Stockholm. Letöltve: https://www.nordregio.org/wp-content/uploads/2018/03/Sami_ENG.pdf (2019.08.15.)
- ²³ Solbakk, John Trygve (2006): The Sami People – A Handbook. Davvi Girji OS. Tromsø.
- ²⁴ Solbakk, 2006
- Sámediggi (2019): The Sámi in Finland. Inari: Sámediggi.
<https://www.samediggi.fi/sami-info/?lang=en>
- ²⁵ Solbakk (2006)
- ²⁶ Bereczki, András (2007): A lappok (számik) története. ELTE. Budapest.
- ²⁷ Eriksen et al., 2018
- ²⁸ Az északi országok közül Norvégiában különösen erős elnyomás volt tapasztalható.
- ²⁹ Bremmer, Michael T. (2012): Assessing the Role of Shame and Honor During the Alta Conflict. Scholar Works at University of Montana. University of Montana. Missoula.
- Samer (Samiskt informationscentrum) (2019): The Sami Parliaments in Finland and Norway.
- ³⁰ Bals, Margarethe – Turi, Anne Lene – Skre Ingunn – Kvermmo, Siv (2010): Internalization Symptoms, Perceived Discrimination, and Ethnic Identity in Indigenous Sami and non-Sami Youth in Arctic Norway. *Ethnicity & Health* 15 (2), 165-179. o.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13557851003615545>
- ³¹ A joik számikra jellemző sajátos énekforma, Tamás Ildikó (2013) megfogalmazásában „művészi kifejezőmódjának megértése a ritmus, a dallam és a szöveg viszonyának leírásával valósulhat meg.” (Tamás Ildikó (2013): „Kevés szó van benne kitalolva” – A számi folklórszövegek kutatásának módszertani kérdései. *Ethnographia*. 124 (1) 62. o.). Sokszor konkrét szavak nélkül fejez ki erős érzelmeket, emellett pedig visszaemlékező műfajnak is tekinthető (Tamás, 2013).
- ³² Hilder, Thomas (2014): Sami Musical Performance and the Politics of Indigeneity in Northern Europe. Rowman & Littlefield. Lanham, Maryland.

- ³³ Lidroth, 2015
- ³⁴ Joonas, Tanja (2018): Safeguarding Cultural Rights of Sámi Children and Youth in Finland, with Special Emphasis on the Linguistic part of Cultural Identity: Current Challenges. In The yearbook of polar law, 9., 109-129.o.
- ³⁵ Kelman, Ilan – Næss, Marius Warg (2019): Climate Change and Migration for Scandinavian Saami: A Review of Possible Impacts. Climate. 2019/4. 1-14 o., 2019, Joonas, 2018
- ³⁶ Larsen et al., 2014
- ³⁷ Bels et al. 2010
- ³⁸ Joonas, 2018
- ³⁹ Joonas, 2018
- ⁴⁰ Hammine, 2016
- ⁴¹ Szilvási, 2013; Joonas, 2018
- ⁴² Joonas, 2018
- ⁴³ Bals 2010

Felhasznált irodalom

- Arctic Council (2020): *Permanent Participant*.
<https://arctic-council.org/en/about/permanent-participants/>
- Bals, Margarethe – Turi, Anne Lene – Skre Ingunn – Kvermmo, Siv (2010): *Internalization Symptoms, Perceived Discrimination, and Ethnic Identity in Indigenous Sami and non-Sami Youth in Arctic Norway*. *Ethnicity & Health* 15 (2), 165-179.o.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13557851003615545>
- Békési László (2004): *A politika földrajza*. Aula. Budapest.
- Bereczki, András (2007): *A lappok (számik) története*. ELTE. Budapest.
- Bremmer, Michael T. (2012): *Assessing the Role of Shame and Honor During the Alta Conflict*. Scholar Works at University of Montana. University of Montana. Missoula.
- Encyclopaedia Britannica (2019): *Sami People*. Encyclopaedia Britannica. Letöltve: <https://www.britannica.com/topic/Sami>
- Eriksen, Thomas Hylland – Valkonen, Sanna – Valkonen, Jarno (szerk., 2018): *Knowledge from the Indigenous North*. Routledge. New York.
- Gordon, Gwendolyn J. (2019): *Environmental Personhood*. *Columbia Journal of Environmental Law*. 43(1), 49-91.o. Letöltve: <https://faculty.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2019/08/Gordon-Environmental-Personhood.pdf>
- Heininen, Lassi (2018): *Arctic Geopolitics from Classical to Critical Approach – Importance of Immaterial Factors*. *Geography, Environment, Sustainability*. 11(1), 171-186.o.
- Hilder, Thomas (2014): *Sami Musical Performance and the Politics of Indigeneity in Northern Europe*. Rowman & Littlefield. Lanham, Maryland.
- IGWIA (2019): *Sápmi*. <https://www.iwgia.org/en/sapmi>

- Joona, Tanja (2018): *Safeguarding Cultural Rights of Sámi Children and Youth in Finland, with Special Emphasis on the Linguistic part of Cultural Identity: Current Challenges*. in The yearbook of polar law, 9., 109-129.o.
- Kelman, Ilan – Næss, Marius Warg (2019): *Climate Change and Migration for Scandinavian Saami: A Review of Possible Impacts*. Climate. 2019/4. 1-14 o.
- Kopp, Mária – Martos, Tamás (2011): *A társadalmi összjólét jelentősége és vizsgálatának lehetőségei a mai magyar társadalomban I*. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika 12(3), 41-259.o.
<http://real.mtak.hu/58139/1/mental.12.2011.3.3.pdf>
- Kovács Balázs (2007): *Életminőség – boldogság – stratégiai tervezés*. Polgári Szemle 3(2)
<https://polgariszemle.hu/archivum/30-2007-februar-3-evfolyam-2-szam/161-eletminoseg-boldogsag-strategiai-tervezes>
- Larsen, Joan Nymand – Fondahl, Gail (2014): *Arctic Human Development Report*. Nordic Council of Ministers, Koppenhága.
- Lindroth, Marjo (2015): *Governing Indigeneit Globally: Indigenous Peoples in the United Nations*. Acta Universitatis Lapponiensis 293 University of Lapland. Rovaniemi.
- Pál Mónika – Gallai Sándor (2005): *Törésvonal elméletek*. in: Gallai Sándor – Török Gábor (szerk.): *Politika és politikatudomány*. Aula. Budapest.
- Raymond, Christopher (2018): *Socioeconomic Development and Party System Fragmentation Cross Nationally*. Politics & Policy. 46(5), 731-758.o.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/polp.12272>
- Roto, Johanna (2018): *Sámi and Sápmi*. Addressing the issues of indigenous people and natural resources in the north ernmost parts of Europe. Nordregio. Stockholm.
https://www.nordregio.org/wp-content/uploads/2018/03/Sami_ENG.pdf
- Sámediggi (2019): *The Sámi in Finland*. Inari: Sámediggi.
<https://www.samediggi.fi/sami-info/?lang=en>
- Samer (Samis informations centrum) (2019): *The Sami Parliaments in Finland and Norway*.
- Solbakk, John Trygve (2006): *The Sami People – A Handbook*. Davvi Girji OS. Tromsø.
- Tamás Ildikó (2013): „Kevés szó van benne kidalolva” – *A számi folklórszövegek kutatásának módszertani kérdései*. Ethnographia. 124 (1)41-66.o.
- Tudásbázis (2008): *Az életmód és az életvitel*.
<https://tudasbazis.sulinet.hu/HU/szakkepzes/rendeszet/tarsadalomismeret-eletmod/az-eletmodra-es-eletvitelre-hato-tenyezok/az-eletmod-es-az-eletvitel-osszetevoi-szuksegletek-korulmenyek-szokasok>
- Wegge, Njord – Keil, Kathrin (2018): *Between classical and critical geopolitics in a changing Arctic*. Polar Geography. 41(2), 87-106.o.
- World Bank (2019): *Indigenous Peoples*.
<https://www.worldbank.org/en/topic/indigenouspeoples>

A kötet szerzői

- Abonyi János** Prof. Dr., egyetemi tanár, MTA-PE Lendület Komplex rendszerek figyelemmel kísérése kutatócsoport; Pannon Egyetem, Mérnöki Kar, Folyamatmérnöki Intézeti Tanszék, Veszprém
- Agg Zoltán** PhD, Pannon Egyetem, Társadalomtudományi Intézet; szerkesztő, Comitatus önkormányzati folyóirat
- András Ferenc** Dr. habil., Pannon Egyetem, Társadalomtudományi Intézet, Veszprém
- Báger Gusztáv** Prof. Dr., közgazdász, Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanács
- Biczók Csermely Zsófia** iskolai szociális munkás, mediátor, tréner, tanár, művelődésszervező
- Birher Nándor** Dr. habil., főiskolai tanár, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola; egyetemi docens, KRE, Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék
- Birkner Zoltán** PhD, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Nagykanizsai Kampusz
- Bodó Barna** Dr. habil., nyugalmazott egyetemi docens, címzetes professzor, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem,
- Czakó Kálmán** Dr. habil., egyetemi docens
- Cseke Bence** PhD-hallgató, Pannon Egyetem, Nagykanizsai Kampusz
- Darai Lajos** PhD, ny. főiskolai tanár, Kodolányi János Egyetem
- Dinya Anikó** PhD-hallgató, Eszterházy Károly Egyetem
- Dinya László** Prof. Dr., Eszterházy Károly Egyetem
- Duray Miklós** író, szlovákiai magyar politikus
- Éles Barna Attila** mesteroktató, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Veszprém
- Estók Sándor** PhD, szakközgazdász, katonai logisztikus, logisztikai magiszter, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Óbudai Egyetem
- Fejős Bence** PhD-hallgató, PTE, TTK, Földtudományok Doktori Iskola, Geopolitikai alprogram
- Frank Norbert** Dr. habil., Soproni Egyetem, Erdőmérnöki Kar
- Garaczi Imre** Dr. habil., filozófus, társadalomkutató; alelnök, Magyar Tudományos Akadémia, Veszprémi Akadémiai Bizottság
- Göllény-Kovács Nikolett**a, Pannon Egyetem, Nagykanizsai Kampusz
- Hegedűs Henrik** PhD, főtitkár, HSZOSZ
- Herczeg Márk** Ph.D hallgató, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Veszprém
- Herth Viktória** Dr., művészettörténész, művelődés-szervező, gyűjteményvezető, Művészetek Háza, Veszprém
- Hervainé Szabó Gyöngyvér** Dr. habil., főiskolai tanár, tudományos és fejlesztési rektorhelyettes, Kodolányi János Egyetem, Humánfejlesztési Tanulmányok Tanszék, Jól-léti Társadalom Intézet
- Herzog Csilla** PhD, Pannon Egyetem, Társadalomtudományi Intézet, Veszprém
- Horváth László**, Pannon Egyetem, Veszprém
- Horváth Virág**, Pannon Egyetem, Veszprém
- Kaiser Tamás** Dr. habil., Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Államtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Kar, tudományos dékánhelyettes, tanszékvezető egyetemi docens
- Kalocsai Adrienn** főiskolai docens, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, Szociális Munka Tanszék

- Katona Andrea**, Pannon Egyetem, Nagykanizsai Kampusz
Keller Krisztina PhD, egyetemi docens, Corvinus Egyetem, Budapest
Keresztes Vadim Károly iskolai szociális munkás, szexuálterapeuta, mediátor, hittanár, tanító, HÍD Szociális, Család és Gyermekjóléti Szolgálat és Központ, Budakeszi Járás
Kovács Klaudia Emberi erőforrások alapszakos hallgató, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Veszprém
Kovács Róbert Dr. habil., intézetvezető helyettes, Károli Gáspár Református Egyetem
Kovács Zoltán Prof. Dr., egyetemi tanár, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Veszprém
Kulesár László Prof. Dr., professzor emeritus, Soproni Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Institute of Advanced Studies, Kőszeg
Ládonyi Zsuzsanna PhD, Semmelweis Egyetem, Mentálhigiéné Intézet
Lelkóné Tollár Ildikó Ph.D-hallgató, Pannon Egyetem, Nagykanizsai Kampusz, Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet
Lett Béla Prof. Em., Soproni Egyetem, Erdőmérnöki Kar
Leveleki Magdolna Dr. habil., tanszékvezető, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, Szociális Munka Tanszék
Lőrinczné Bence Edit Dr. habil., főiskolai tanár, Kodolányi János Egyetem
Mayer Ildikó: szakmai vezető, Családi Kör Centrum, Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület, Győr
Németh Kornél PhD, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Nagykanizsai Kampusz, Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet
Németh Viktória PhD-hallgató, PTE, TTK, Földtudományok Doktori Iskola, Geopolitikai alprogram
Pátkainé Szmulai Rita szakmai vezető, Család- és Gyermekjóléti Központ, Székesfehérvár
Pató Gáborné Szűcs Beáta Dr. habil., egyetemi docens, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Veszprém
Péter Erzsébet Dr., Pannon Egyetem, Nagykanizsai Kampusz
Sashalmi Ádám PhD-hallgató, PTE, TTK, Földtudományok Doktori Iskola, Geopolitikai alprogram
Sipos András politológus, elnök, Tarsoly Ifjúságért Egyesület
Sórény Batka Eszter PhD-hallgató, KRE, Állam- és jogtudományi Doktori Iskola
Szabadkai Antal EU-Dunastratégia szakértő, Danubiana Egyesület
Szabadkai Attila Dr., mérnök-közgazdász, Innovációs Manager Trainer
Szilágyi István Prof. Dr., politológus, PTE, TTK, Földtudományok Doktori Iskola
Tasner Dóra ügyvivő-szakértő, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Veszprém
Tisztl Henrik intézményvezető, Család- és Gyermekjóléti Központ Székesfehérvár
Tóth I. János Dr. habil., egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Filozófia Tanszék
Turóczy Tímea, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Veszprém
Varga Csaba szociológus, filozófus, elnök, Stratégiakutató Intézet
Veress Gábor Prof. Em., egyetemi tanár, Pannon Egyetem, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola
Zágonyi Ádám PhD-hallgató, PTE, TTK, Földtudományok Doktori Iskola, Geopolitikai alprogram

Zámbó Károly PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola

Zongor Gábor Dr., mentor oktató, Nemzeti Közsolgálati Egyetem

2003-ban alakult meg a Veszprémben – a városi és megyei önkormányzat, valamint az egyetem támogatásával – a Magyarságtudományi Kutatások Műhely, Garaczi Imre vezetésével. Feladatként tűzték ki, hogy a Királynék városában olyan, az ezer esztendő történelmi múltunkhoz méltó kutatói közösség jöjjön létre, amely kapcsolatban áll a – történelmünk viharai miatt – határainkon kívül rekedt magyarsággal. Konferenciákat, előadás-sorozatokat rendeztek, tanulmányköteteket adtak ki, meghívtak politikusokat, írókat, művészeket, s ennek következtében Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben és a Délvidéken félszáz tudományos kutató, egyetemi oktató, levéltáros, muzeológus kapcsolódott az elmúlt 17 esztendőben a műhelyhez, amely az MTA Veszprémi Területi Bizottság, Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottságával és a Stratégiakutató Intézettel együttműködésben rendezett konferenciát az életminőség-fejlesztés aktuális kérdéseiről Veszprémben, 2019 novemberében, az MTA-VEAB Székházban.

E konferencia írásait gyűjti egybe a jelen kötet, s a szakmai munkabizottságok kutatói rendezték tematikus blokkokba a könyv 53 publikációját: az életminőség-fejlesztés interdiszciplináris dimenziói; az erdővagyon-gazdálkodás perspektívái; életminőség és személyiség a digitális világban; család – közösség – kultúra; életminőség-fejlesztés és kommunikáció; politika- és filozófiaelméletek és életminőség; területpolitika, önkormányzatiság és a jól(1)éti folyamatok; logisztikai modellek; életminőség és szociális érzékenység; erkölcs, jog, teológia.

E kiadvány rendkívül fontos üzeneteket közvetít a magyar társadalomnak: többen is megfogalmazták, hogy az emberek és a közösségek többsége mélyen kimerült a boldogtalanságban és egyre tudatosabban készen áll arra, hogy az új világ új életminőségét a maga és családja, sőt nemzete számára megteremthesse.

A veszprémi új életminőség konferencia jelen kötetének tanulmányai azt fémjelzik, hogy egyrészt elkezdődött az új életminőség paradigmák feltérképezése és tudományos értelmezése, másrészt a kutatások többsége igyekezett a régi, elavult szemléleteket meghaladni, illetve erős kritikák jelennek meg korunk életminőség-folyamatainak súlyos kríziseiről.

6000 Ft

ISBN 978-615-5360-17-6

